

શ્રી સંભવનાથ જૈન પુસ્તકાલય સિરીઝ નં ૧૭

પદિત શ્રી મોહનવિજયજી વિરચિત

શ્રી ચંદરાજના રાસ

(ભાવાર્થ સહિત)

સંપાદક

પ. અમૃતલાલ મોહનલાલ સઘવી

ભાવનગર

પ્રકાશક

શ્રી સંભવનાથ જૈન પુસ્તકાલય

ફલોધી—ભારવાડ

મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦

દ્રવ્ય સહાયક :
શેઠ કિશનલાલજી સંપતલાલજી
લૂણાવત.
ફલોધી-મારવાડ

વીર સં. ૨૪૬૪ પ્રથમ સંસ્કરણ વિ. સં. ૧૯૯૫
૫૦૦

મુદ્રક :
શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-ભાવનગર

દાનવીર શેઠ કિશનલાલજી લખાવત. ફલોધી (મારવાડ)

ૐ નમ ।

શ્રીમદ્વિજયધર્મચર્યે નમઃ

શેઠ કિસનલાલજીની જીવની

જગત્મા તેજ માણસ જન્મ્યો છે કે જેનું નામ નિરતર લોકોની જિહ્વાએ રહે છે, જગત્મા તેજ મનુષ્ય છે કે જે નિસ્વાર્થી બની પરલોકહિત પરાયણ બને છે, જગત્મા તેણે જ જીવી જાણ્યું છે કે જે નિર્ભક્તિભાવે પોતાના ધનનો ત્યાગ કરી અન્યલોકોના હિત સાથે છે ઇતિહાસના પાના ઉલટાવતા જણાય છે કે કોઈ વીરતાથી, કોઈ ધૈર્યતાથી, કોઈ ત્યાગથી, તો કોઈ દાનથી આદર્શ બન્યું છે જૈન ઇતિહાસમાં આવા ઘણાં દાખલાઓ સુવર્ણકારે કોતરાયેલા છે અને આથી જ જગત્ની બધી જાતિમાં જૈનજાતિનું નામ મોખરે છે વીર લામાશાહે પોતાનો અખૂટ ખજાનો મહારાણા પ્રતાપને અર્પી જૈનજાતિની દાનવીરપણાની ખ્યાતિ વધારી હતી કાળના સુખમાં ધ્રુસ થતા જગતના માનવીઓને બચાવવાનું બીડું ઝડપી વીર જેમા હડાળીએ બાદશાહ નહીં પણ શાહ પ્રથમ શાહ છે એ બિરુદ મેળવી જૈનજાતિને આદર્શ તરીકે આલેખાવી હતી વસ્તુપાળ-તેજપાળ અને આવા બીજા ઘણાં મંત્રીઓ-શેઠ શાહુકારો થઈ ગયા છે કે જેમણે પોતાની સપત્તિ ઉપર મમતા ન કરતા નિસ્વાર્થપણે લોકહિતાર્થે સફળ થઈ છે અને સાથેસાથે જગત્મા અવિચળ ક્રીડિત વરી દેહથી મૃત-વિનશ્વરરૂપ હોવા છતાં કાર્યથી અમર આત્મા તરીકે તેઓના જીવંત આત્માઓ આજે પણ આપણી આખ મમલ તરવરી રહ્યા છે

આ વીસમી શતાબ્દના યુગમાં પણ પ્રત્યેક દેશમાં જૈન સમાજમાં કેટલાક એવા દાનવીર નગ્નનો છૂપાએલા છે કે જેઓએ પોતાના જીવનનું ધ્યેય "પરોપકારાય સત્તા વિમૂલ્કય બનાવી રાખ્યું હોય છે એવાજ દાનવીરોમાંથી અહિં એક ગુપ્તદાની નરરત્નની જીવનીનો વાચકગણને પરિચય કરાવવામાં આવે છે

મારવાડમાં ભલે વરસાદની ઉણપ છે, વિધાનો અભાવ હોવાથી અજ્ઞાનતા અને ઠંડેમ ઘરઘાલીને બેઠા છે છતાં એ લોખી પ્રજામાં પ્રત્યેક શહેર અને ગામમાં ધનાઢ્યોના ઘરો ઘણી સખ્યામાં મળી આવે છે આ કથાના નાયક પણ મારવાડના એક પ્રસિદ્ધ શહેરમાં

જન્મ્યા છે, સંસ્કાર પામ્યા છે, અને દાન-ત્યાગ એજ પોતાના જીવનનું ધ્યેય બનાવી ચૂક્યા છે. ખરેખર કવિની ઉક્તિને સાર્થક બનાવી રહ્યા છે કે—

उपार्जितानां वित्तानां, त्याग एव हि रक्षणम् ।

तडागोदरसंस्थानां, परिवाह इवाम्भसाम् ॥ ૧ ॥

આવા ઉપકારી આત્માને લોક સમક્ષ મૂકવા અને ખાસ કરીને ધનીપુરુષો આવા સંપત્તિશાળી પુરુષોના જીવનનો કેાઈ અંશ અનુકરણ કરે એજ આ લેખનું ક્ષણ છે અને તે માટે જ લેખકનો પ્રયત્ન છે. આશા છે કે વાચકો લાલ ઉઠાવશે.

જેનું નામ શેઠ કિસનલાલ લૂણાવત છે.

જન્મસ્થાન કલોધી. (મારવાડ) માતાનું નામ મગનબાઈ, પિતાનું નામ જયરાજજી, ગોત્ર લૂણાવત. જન્મતિથિ સંવત્ ૧૯૩૮, અશાઠ વદ ૧૪. શેઠ જયરાજજી એક મોટા નીતિકુશળ વ્યાપારી અને ધનાઢય પુરુષ હતા. તેમની ઈજ્જત કલોધીમાં અને આજુ-બાજુના નાના મોટા ગામોમાં સારી હતી, પુત્રના પ્રારબ્ધમાં પિતાનો વિયોગ લગેલો હતો એટલે સાત વર્ષની વયેજ પિતા દેવલોક પામ્યા. શિક્ષામાં મારવાડ પ્રત્યેક દેશ કરતાં પછાત છે અને તેજ હિસાબે આપણા ચરિત્રનાયક શિક્ષા-ઉચ્ચશિક્ષા લઈ શક્યા નહોતાં છતાં ધાર્મિક સંસ્કાર ઉચ્ચ હોવાથી વ્યવહાર-કુશળતા સારી પ્રાપ્ત કરી. ધનવાન હોવાથી શરીર સૌષ્ઠ્ય તથા પાલનપોષણ સરસ રીતે કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે બાલ્ય-અવસ્થા વ્યતીત થતાં થોડા વખતમાં શેઠ તનસુખદાસજી લૂણાવતને ત્યાં લાઈ કિસનલાલ દત્તક તરીકે ગયા. અને દત્તક લેનાર વ્યક્તિએ લાઈ કિસનલાલનું પાલનપોષણ સરસ રીતે કર્યું. સ્વાભાવિક રીતેજ પુત્ર ઉપર પિતાનો પ્રેમ હોય છે તેમ પિતાનો પ્રેમ કિસનલાલ ઉપર સંપૂર્ણ હતો, વળી કિસનલાલ કોઈપણ જાતના વ્યસનને આધીન બન્યા નહોતા અને તેથીજ તેમની પ્રકૃતિ સ્વાધીન હતી. હંમેશાં સીધા અને સરલ સ્વભાવથી રહેવું અને પ્રત્યેકની સાથે સહવ્યવહાર કરવો એ એમનો જીવનમંત્ર હતો.

પિતાનો પુત્ર ઉપર બહુ પ્રેમ હોય છે એટલે બાળકને નાનીજ વયમાં સંસારી બનાવી દે છે અને કિસનલાલને પણ બાર વર્ષની વયમાં પિતાએ ગૃહસ્થ બનાવ્યા. તેમના લગ્ન કલોધીમાંજ દીપચંદજી ખરડીયાને ત્યાં થયા હતા. અહીંઆ ગામમાંજ દીકરી-દીકરા પરણાવવાનો વધારે રીવાજ છે અને એથી જ એમ બન્યું. ગૃહસ્થ ધર્મની ફરજ દંપતી-ધર્મમાં આવ્યા પછી ફરજઆત ગણાય છે અને તેટલા માટેજ ગૃહસ્થધર્મરૂપ મંદિરમાં પગમૂકતાંજ આત્મદેહની પૂજના પૂજારી બની શેઠ કૂલચંદજી ગુલેચાને ત્યાં સુનીમી કરવા લાગ્યા. આ વખતે પ્રથમ શ્રેણીના સુનિમોને બાર મહીને ૧૦૦) રૂપીઆ એટલે આજે એક હજારની ખરાબરી થઈ શકે. તે રીતે બાર મહીનાના ૧૦૦) સો રૂપીઆ વેતન નક્કી થયું. સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને નીતિકુશળતાથી ઘણાજ પરિશ્રમપૂર્વક નિયમિત નોકરી કરી અને

સાધોસાથ મિલનસાર સ્વભાવથી પ્રત્યેકના આત્મામા વિશ્વસનીય પુરૂષ તરીકે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી ખરેખર કવિની ઉક્તિ સત્ય જ છે કે—

કીડા જરાસા ઝૌર પત્થરમે ઘર કરે,
ઇન્સાન કયો ન એસા, જો દિલ દિલમે ઘર કરે.

ઉપરના જ સ્થાને ૧૦૦ થી ૪૫૦ થયા એજ એમના જીવનની ઉચ્ચતા સાબીત કરે છે કૃત્તરી તરીકે પ્રશંસા પામેલ કિસનલાલે ગામના અને આસપાસના શહેરોના ધની લોકોનું આકર્ષણ કર્યું અને ખેત્રાતાણી થતા પાલીમા શેઠ જોરાવરમલજી ભોલારામજી કોચરની દુકાને મુનિમ તરીકે નિમાયા ત્યાં પણ ઘણા વર્ષો સુધી એજ રીતે જીવનયશ મેળવ્યો અને ફલસ્વરૂપ દેશાવરમાથી તેમની માગણી થવા લાગી અને તેમને દક્ષિણ હૈદ્રાબાદમા જવું પડ્યું પાલીમા તો તેમની એક ઈજ્જતદાર મુનિમ તરીકે કીર્તિ વ્યાપી ગઈ એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિ મુનિમજી તરીકે બોલાવવા લાગી અને આજે પણ શ્રીચુત કિસનલાલજી પાલીમા મુનિમ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે મારે લખવું પડે છે કે ખરેખર તેઓ લોક વ્યવહારથી તો મુનિમ છે પણ કુબેર ભડારીના મુનિમ છે કે જે અઢળક ધન ઉત્તમ માર્ગે ખર્ચે જાય છે અને ઠોઠ પણ વ્યક્તિ તેમના આગળે આવી નિરાશ બની પાછી જતી નથી ખરેખર તેમણે તેમના જીવનમા એ ઉપદેશ ધ્યાનમા રાખ્યો લાગે છે કે—

અતિથિર્યસ્ય મન્નાશો, ગૃહાત્ પ્રતિનિવર્તતે ।

સ તસ્મૈ દુઃકૃત દત્ત્વા, પુણ્યમાદાય ગચ્છતિ ॥ ૧ ॥

હૈદ્રાબાદમા પણ આપના જીવનરૂપ પુષ્પની સુવાસ ચોમેર ફેલાઈ ગઈ પણ આપને એક રાતના સ્વપ્નમા ચંદ્રના દર્શન થતા આત્મા સશયમા પડી ગયો અને તે સળધી ધણે ઠેકાણે પૂછપરછ કરતા કઈપણ સતોષકારક જવાબ ન મળ્યો ત્યાર બાદ એજ દિવસમા ફલોધીથી તારદ્વારા સમાચાર મળ્યા કે આપના ધર્મપત્નીનો આત્મા દેહમંદિરને છોડી સ્વર્ગમંદિરનો વાગી બન્યો છે આથી આપને અત્યંત દુઃખ થયું અને તરત જ હૈદ્રાબાદ છોડી પાછા પાલી આવ્યા મરનાર પત્નીથી એક પુત્ર અને એક પુત્રી જન્મી હતી પુત્રનું નામ વિજયલાલ અને પુત્રીનું નામ નાથીબાઈ હતું જે હાલ હયાત છે પુત્ર વિજયલાલજી પણ ધર્મિષ્ઠ, નીતિકુશળ અને સરલ સ્વભાવી હતા પણ આયુષ્ય બહુજ ઓછાવાથી ફક્ત ૩૫ વર્ષની યુવાન વયમા એક પુત્રીને મૂકી (જેનું નામ કિરણ છે) આ લોક છોડી પરલોકવાસી બન્યા હતા આથી ભાઈ કિમનલાલજીને મહાન આઘાત પહોંચ્યો અને સાધોસાથ પુત્રવધૂ વિધવા બનવાથી તેનું જીવન કેમ સુખરૂપ વ્યતીન થાય તેની બહુજ ચિંતા હતી અને મન બહુજ વ્યગ્ર ગ્રહેતું હતું સમય આવતા સાધ્વી પ્રેમશ્રીની પાસે દીક્ષા અપાવી અને તેમણે તેમનું જીવન આદર્શગમ્ય બની ગયું અને બાળવૈધવ્યને ભૂલી પોતાના આત્માની ઉત્તતિમા દત્તચિત્ત બની ગઈ જેમનું નામ વમતશ્રી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

વિધુર અવસ્થામાં રહી ગૃહસ્થધર્મ પાળવો સુકર ન લાગવાથી સં. ૧૯૬૬ માં પાલી-નિવાસી શેઠ નિહાલચંદ્રજી સરાફને ત્યાં ફરી લગ્ન કર્યાં. અને તે ધર્મપત્નીથી સં. ૧૯૭૧ માં એક પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. જેનું નામ સંપત્તલાલજી રાખવામાં આવ્યું. આ નૂતન બાળકનું લાલન-પાલન સરસ રીતે કર્યું. સાથોસાથ શિક્ષા આપવામાં પણ દત્તચિત્ત બન્યા. ઉચ્ચશિક્ષાના પ્રભાવથી પુત્ર પણ પિતાના માર્ગને અનુકરણકરવાવાળા નિવડ્યા, સંપત્તલાલજી ખરેખર ધર્મપ્રેમી અને માત-પિતૃ ભક્ત છે, મિલનસાર સ્વભાવ અને ઉત્સાહી નવ-યુવક જીવન જીવવાવાળા છે. શિક્ષાના આદર્શ સ્વરૂપ સુરસુન્દરી, મહાસતી મૃગાવતી, ધર્મદૃઢ સતી સુલસા, ઘરકા ડૉક્ટર વિગેરે પુસ્તકો પણ લખ્યા છે. કેળવણી પ્રત્યે એટલી બધી લાગણી છે કે પુસ્તક પ્રકાશન માટે તથા સામાન્ય જનતામાં જ્ઞાનતા વિકાસ માટે શ્રી સંભવનાથ જૈન પુસ્તકાલય નામની સંસ્થા પણ તેઓએ સ્થાપન કરી છે. ખરેખર આવા નવયુવકના જીવનપરથી ઇતર સંપત્તિશાળી ધનાઢ્ય યુવકોએ પોતાના જીવનની પ્રત્યેક પળ લોકહિતના કાર્યમાં વ્યતીત કરતાં શિખવું જોઈએ. આવા ધની પુરૂષો પોતાના ધન અને જીવનનો આ રીતે ઉપયોગ કરે એ ધન કમાનારનું ધન નીતિનું જ હોવું જોઈએ અન્યથા ધનીયોના આંતરિક જીવન બહુજ ખરાબ હોય છે ધન્ય છે આવા ધનીઓને કે જેઓએ સોનામાં સુગંધ સમાન પોતાના જીવનને બનાવી પોતાના ધનના ત્યાગ સાથે ઉચ્ચશિક્ષા લઈ કેળવણી પ્રત્યે પ્રેમ રાખી લોકોને લાભ પહોંચાડે છે.

અત્યારે આપની ઉમ્મર ફક્ત ત્રેવીશ વર્ષની છે. આ નાની ઉમ્મરમાં મારવાડની અપેક્ષાએ ઘણોજ વિકાસ કર્યો કહેવાય. આપના લગ્ન શેઠ જોરાવરમલજી ભોલારામજી કોચરને ત્યાં થયેલ છે જ્યાં આપના પિતાએ જીવનનો ઘણો ભાગ મુનિમી કરી વ્યતીત કર્યો છે.

શેઠ કિસનલાલજીના ધર્મ કાર્યો.

આચાર્યશ્રી વિજયનેમસૂરીશ્વરજી મહારાજ વિહાર કરતાં અને ધર્મોપદેશ આપતાં એક વખત પાલી આવ્યા. આચાર્યશ્રીના પધારવાથી સંઘમાં હર્ષનો વાયુ પ્રસરી ગયો. અને સંઘની ઈચ્છા ચાતુર્માસ રોકવા થઈ. પણ હાથી તો રાજ ન પાળી શકે. મહાન્ આચાર્ય અને ઘણો સમુદાય સાથે હોય વળી મહાન્ આચાર્ય ગિરાજતાં હોય ત્યાં દેશ દેશાવરના લોકો મંદિર ઉપાશ્રય પાઠશાળા યોર્ડિંગ વિગેરેની ટીપો કરાવવા આવે. એટલે સંઘે પોતાની શક્તિનો પણ વિચાર કરવો ઘટે. આથી પાલીના સમસ્ત સંઘની દૃષ્ટિ શ્રીયુત કિસનલાલજી ઉપર પડી. યદ્યપિ કિસનલાલજીની શક્તિ આ સમયે મર્યાદિત હતી છતાં મહાન્ પુરૂષનો પ્રતાપ જ એવો હોય છે કે ભક્તિ કરનારને વિઘ્ન નજ આવે. આથી આચાર્યશ્રીને ચાતુર્માસની વિનંતિ થઈ અને ચાતુર્માસ કરાવ્યું. અને ઘણીજ ઉદારતાપૂર્વક ભક્તિ કરી ચાતુર્માસ કરાવવાનો લાવો પોને એકલો જ લીધો. ચાતુર્માસ પછી આચાર્યશ્રીની ઈચ્છા કાપરડાજી જવાની થઈ કારણ કે ત્યાં હિંસા પણ બહુ થતી હતી. તો આવા મહાન્

આચાર્ય ત્યા જાય તો ઘણીજ અસર થાય આથી આચાર્યશ્રીની ઇચ્છા સઘ લઈને જવાની હતી પાલીમા આ વખતે આ એકજ વ્યક્તિ હતી કે જે કંઈ ઉદારતા બતાવી શકે મધમા અન્ય કોઈ સખી ગૃહસ્થ ન હતા એટલે લોકોમા આ સળધી કંઈપણ વિચાર થયો નહીં પણ ચરિત્ર નાયક તો સૌની પહેલા આચાર્યશ્રી પાસે પહોચી ગયા, આચાર્યશ્રીને આદેશ આપવા માટે વિનંતિ કરી આચાર્યશ્રીએ શેઠને ઘણી રીતે સમજાવ્યા પણ શેઠજીએ તો આદેશ આપી દેવા માટે જ વિનંતિ કરી આખરે આચાર્યશ્રીએ કાપરડાજી તીર્થના સઘના સઘપતિ તરીકેનો યશ શેઠ કિસનલાલજીને આપ્યો અને બીજી તરફથી સઘની તૈયારી થવા લાગી વાયુવેગે ગામ-ગામનાંતર સમાચાર ફેલાયા અને સાલગળનાર બધા આશ્ચર્યમા પડી ગયા અને આચાર્યશ્રી પાસે આવી લોકો કહેવા લાગ્યા કે આપે એક માણસની વિનંતિ કેવી રીતે સ્વીકારી લીધી ? મહારાજશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે ધર્મના પ્રતાપથી બધુ સાફ થશે

સવત્ ૧૯૭૪ મા કાપરડાજી તીર્થનો પાલીથી સઘ ગયો જેમા કાપરડાજી જતા જતા પહર હાલર માણસોનો સમુદાય એકઠો થઈ ગયો શેઠે ખુબ પ્રેમથી અને ઉત્સાહથી બધાની સેવા કરી અને પાલીથી કાપરડાજી સુધીનો બધો ખર્ચ શેઠે જ કર્યો સઘમા હાવી, ઘોડા, ગાડી વિગેરેની પણ ઘણીજ સરસ વ્યવસ્થા હતી કાપરડાજીમા અજનશલાકા કરાવી અને એક ભાઈને દીક્ષા પણ આપી જેઓ હાલ સુનિરાજશ્રી કમળવિજયજી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે કાપરડાજીના ભાગમા ૨૫૦૦) રૂપીઆ આપે લેટ કર્યા

અર્પુર્વ હિમ્મત અને ઉજ્જવળ ધર્મભાવના જોઈ આચાર્યશ્રીનું હૃદય ધર્મપ્રશન્નિત બન્યું અને ઉદ્ધાસિત હૃદયે ધર્મ પ્રેમરૂપી ધર્મલાલ આપ્યો જેના પ્રતાપથી આજ સુધી તેમના ઘરમા ખૂબ આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો છે

આ સિવાય બીજા પણ બે સઘો આપે કાઢ્યા છે એક જેસલમેરથી લોદ્રવાજી આચાર્ય કૃપાચ દ્રસૂરિજી સાથે અને બીજો આચાર્ય કૃપાચ દ્રસૂરિજી સાથે ફલોધીથી ખીચનનો આપના ધર્મપત્ની સુદરબાઈ પણ ખૂબ ધર્મિષ્ઠ છે સુદરબાઈના પિતાએ પોતાની સર્વસ્વ સપત્તિનો હક પોતાની આ પુત્રીને કરી આપ્યો હતો અને તેની યાદગિરિમા શ્રીયુત કિમનલાલજીએ ફલોધીમા નિહાલ ધર્મશાળા તથા એક મંદિર પણ બનાવ્યું છે અને તેની યાદદાસ્તીમા આચાર્યશ્રી નીતિસૂરિના વગ્દ હાથે ઉપધાન તપની ક્રિયા પણ વહન કરાવી હતી પાલીમા પણ ધર્મશાળા બનાવી છે આવી રીતે બહાર પણ ઘણે ઠેકાણે ધર્મશાળાઓ વિગેરે બનાવી જીર્ણોદ્ધાર વિગેરેમા સારો ફાળો આપી દાનધર્મનો લાલ લીધો છે પ્રત્યેક વર્ષે યત્રુજય તીર્થની યાત્રાએ ૪૭ જે-ત્રણ મહીના રહી તીર્થયાત્રાનો, માધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ તીર્થનો પણ ખૂબ લાભ લે છે પોતાની તમામ સપત્તિને વ્યવસ્થિત રીતે વહેચી ઓ કંઈને પણ માન આપ્યું છે પુત્રવધૂ, પૌત્રી અને ધર્મપત્નીના પણ ભાગ પાડી આપવામા આવ્યા છે આજસુધીમા તેઓ અહીંલાખ રૂપીઆ લગભગ દાનમા આપી ચક્રયા છે અને

હજી પણ ફલોધી ચા પાલીમાં આપને ત્યાં કોઈપણ વ્યક્તિ આવે તે ખાલી હાથે પાછી ગઈ નથી એટલું જ નહીં પણ આ બંને શહેરોમાં દાતા તરીકે લોકો એમને ત્યાંજ અર્થીને મોકલે છે. શ્રીચુત કિસનલાલજીની દાન દેવાની પ્રણાલિકા એવી છે કે પોતે, પોતાની ધર્મ-પત્ની, પુત્ર, પુત્રવધૂ અને કિરણ એમ પાંચે જણના હાથે અલગ અલગ દાન અપાવશે—દાન આપવા પ્રેરણા કરશે. જેવી આપની દાનમાં પ્રીતિ છે તેવીજ ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યામાં શ્રદ્ધા અને પ્રીતિ છે અને પતિના આવાં કાર્યમાં હંમેશાં સંપૂર્ણપણે લાગ લેતા આપના ધર્મપત્ની પણ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે. એ તો કોઈ કુદરતનો જ સંકેત હોવો જોઈએ કે હિન્દુસ્તાનના કુટુંબ કલેશોમાંથી આવું કોઈ જ કુટુંબ બચ્યું હોય કે જેના ઘરમાં પુત્ર સંપત્તિલાલ ખરેખર સંપત્તિ સમાન, પત્ની સુંદરબાઈ નિરંતર સુંદરતામાં જ રાજી રહે. નાની વયમાં માતા-પિતાનો વિયોગ થવા છતાં બેન કિરણ સૂર્યના કિરણની જેમ પોતાના બાળજીવનના કિરણો પ્રસરાવતી પોતાના વડીલોને ખુશી રાખે.

કુદરતની આવી અથાગ મહેરબાની હોવા છતાં અભિમાન જરા પણ નથી, ઉદ્ધતાઈ કે મોટાઈને સ્થાન નથી. મોટાની સાથે મોટા, શેઠની સાથે શેઠ, સાદાની સાથે સાદાઈ એ એમના જીવનનું ખાસ ધ્યેય છે. ખરેખર નરરત્નોથી જ આ ભારત સુવર્ણભૂમિ અને નરરત્ના વસુંધરા, બહુરતના વસુંધરા કહેવાય છે. આવા મનુષ્યોથી જ જૈન સમાજ અને ભારત ગૌરવ-શાળી ગણાય છે. શાસનદેવ આવાં નરરત્નો સમાજને અર્પે જેથી સમાજનું ભાવી નિરંતર ઉજળું અને ઉચ્ચ રહે. એજ અભ્યર્થના.

શ્લાઘ્યઃ સ ઇકો ભુવિ માનવાનાં, સ ઉત્તમઃ સત્પુરુષઃ સ ધન્યઃ ।

यस्यार्थिनो वा शरणागता वा, नाऽऽशाभिभंगाद्विमुखाः प्रयान्ति ॥

સોમવાર,
જેઠ વદી ૭, ૧૯૯૪
ફલોધી, મારવાડ.

રચનાર—

પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ સંઘવી.
વ્યાકરણતીર્થ—વૈયાકરણભૂષણ.

શ્રી મલવનાથ પુનઝાલય(કેલોધી)ના મઆલઃ
શ્રીયુત મપત્તલાલજી લણાવન-કેલોધી (ભાગવાડ)

.. ..

પ્રસ્તાવના.

આ સુપ્રસિદ્ધ શ્રી ચંદ્રાનનો રાસ પકિત શ્રી મોહનવિજયજી મહાગજે અમદાવાદમાં સવત્ ૧૭૮૩ ની સાલમાં ચાર ઉદ્ઘાત્તમાં રચ્યો છે. પ્રથમ ઉદ્ઘાત્તમાં ૨૧ ઢાળ, બીજામાં ૨૩, ત્રીજામાં ૩૧ અને ચોથામાં ૩૩ ઢાળ, એમ ચારે ઉદ્ઘાત્તમાં ગણી ૧૦૮ ઢાળ છે અને કુલ ગાથા ૨૬૭૬ છે. અન્યમાં આવતી હકીકતો એવી ખુબીથી વર્ણવી છે કે, જે વિષય ચાલતો હોય તેને પૂર્ણ કર્યા વગર વાચનાર કે શ્રોતાને ઉઠવાનું મન ન વાચ અન્યોક્તિ, યમક, પ્રામ, ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષા, અર્થાન્તર ન્યામ, રૂપક, લુહા લુહા હેગની કહેવતો, અને બિન્ન સિદ્ધ દેશમાં વપરાતા નવી નવી ઢગના શબ્દો સ્વયે સ્વયે નજરે પડતા હોવાથી અન્યકાગ્નુ વિશાળ જ્ઞાન, તેમનો ઉચ્ચ વિહાર, અને તે તે દેશનો અનુભવ કેટલો બહોળો હશે? એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કેટલાક અન્યોમાં અન્યકારો પોતાની વિદ્વત્તા બતાવવા જતા કાકિન્ય વર્ધ જાય છે, લાખી લાખી ઉપમાઓ અને વર્ણનો આવના રસક્ષતિ ધવાથી વાચનારને કટાણો ઉપજે છે, આ ગમ તેમાં અપવાદરૂપે છે. ગમે ત્યાંથી વાચીએ કે તુલ્ય અનુવૃત્તિ પેદા કરે છે, કુતુહલ જાગે છે, અને તેનું શું થયું? એવી ઉપજેલી આકાશ પૂર્ણ કવ્યાની તાલાવેલી લાગતા વાચનાર તેમાં સ્માતપ્રેત જની જાય છે, એજ આ અનુભવી વિદ્વાન અન્યકાગ્ની ખુબી છે. અન્યકાર મહાપુરુષ જેવી રીતે લેખનકળામાં કુશલ હતા, તેવીજ રીતે વ્યાખ્યાનકળામાં પણ એટલાજ કાબેલ હતા અને તેથીજ તેઓ લટકાણાના ઉપનામથી ગણાઈ ચયા હતા. માલગીએ છીએ કે, તેઓથીની વ્યાખ્યાન ગ્રંથો એવી અમરકારક હતી કે, ગમે તેવો નામ્નિક પણ તેમના એકજ વખતના વ્યાખ્યાન મંવલની પગમ શ્રદ્ધાળુ થઈ જતો.

અદ્વૈતનું ચારત્ર પૂર્વાચાર્ય કૃત મંદુક કે પ્રાકૃત અન્યોમાં હજી સુધી દૃષ્ટિગોચર થયું નથી, તેથી કર્તાએ આ અન્યની ગ્યના કયા પુસ્તકને આધારે કરી છે? તે જણાયું નથી. કર્તાએ સવત્ ૧૭૬૦ ની સાલમાં માનતું ગ-માનવતીનો નામ રચ્યો છે, અને તે પણ આ ગત્ત જેવોજ પ્રસિદ્ધ અને ગમિક છે.

આ અન્યનો મુખ્ય વિાચ શીયળ શુદ્ધની પ્રધાનતા, પુણ્યનું પ્રાવર્ય, અને કિમ્મનની કલામત મૂલ્યનારો છે, પરંતુ તે સાથે બીજા પુસ્તક નિવર્યો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તીર્થાધિજાન જે યજુર્ય મદાનીયનું બાવપૂર્વક મેવન કવ્યાથી ભાવનાની તૃદિ, આગિક અવમુદય અને ઉજો પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય એ નિ નકેદ છે. પરંતુ પતિપાવન એ મદાનીયનું દ્યમેવન.

પણ કેટલું બધું ઉપકારક થાય છે ? એ આ રાસ વાંચવાથી સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. આ રાસના મુખ્ય પાત્ર ચંદરાજને કુકડાનું રૂપ મટાડી મનુષ્યપણું ધારણ કરવામાં કારણભૂત આ મહાતીર્થ ઉપર આવેલ પ્રભાવશાળી સૂર્યકુંડનું જલ છે. આની પુષ્ટિ માટે પ્રખર વિક્ષાન્ મહાકવિ પંડિત શ્રી વીરવિજયજી પોતે ગનાવેલી નવાણું પ્રકારી પૂજામાં જણાવે છે કે—“ દ્રવ્ય સેવનથી સાજા તાજા, જેમ કુકડો ચંદરાજ રે; એ તીરથ તારૂ. ” ચંદરાજના શીયળની ધન્દ્ર મહારાજ પોતે પ્રશંસા કરે છે, તેની કસોટી કરવા ભલભલા યોગિરાજના પણ ચિત્તને ચંચળ કરી નાખે એવા સુંદર રૂપવાળી વિદ્યાધરીનું રૂપ ધરી દેવ આવે છે. વિદ્યાધરી નમ્રભાવે પ્રાર્થના કરે છે, છતાં ચંદરાજ પોતાની ટેકમાં અડગ રહે છે. આ આખો વિષય દરેક મનુષ્યે વાંચી આચરણમાં મૂકવા જેવો છે. ચંદરાજ કુકડો થયા, એવી કફોડી અવસ્થામાં પણ તેમણે આવેલા નટોને રેતન જડિત કચોળું આપી પોતાની દાનવૃત્તિ ગતાવી આપી છે. ઉદારતા કે કંબુસાધનો સંબંધ સારી કે નરસી સ્થિતિ સાથે નથી, પણ તેનો ખરો સંબંધ ઉદાત્ત કે સંકોચવાળી મનોવૃત્તિ સાથે છે; એ સિદ્ધાંત આ પ્રસંગે સિદ્ધ કરી બતાવેલ છે.

ચંદરાજની ગુણીયલ સ્ત્રી ગુણાવલીનું ચરિત્ર દરેક ખેડેનોએ મનનપૂર્વક વાંચવા-વિચારવા જેવું છે. તેણીની થોડી પણ પતિની આજ્ઞા વિરુદ્ધ થયેલી ભૂલ તેણીને કેટલું દુઃખ આપનારી થઈ ? એ ખાસ ધ્યાન જોયે તેવી ણિના છે. ચંદરાજ કુકડો મટીને મનુષ્ય થયા પછી તેમના ઉપર ગુણાવલીએ લખેલો કાગળ, અને તેનો ચંદરાજએ આપેલો પરિઉત્તર, એ બન્ને કાગળ સ્ત્રીજાતિએ કંઠસ્થ કરવા જેવી છે. આ બન્ને કાગળ પૃષ્ઠ ૩૫૧ થી ૩૫૭ સુધીમાં છાપ્યા છે.

ચંદરાજની બીજી સ્ત્રી પ્રેમલાલચીનું આખું ચરિત્ર કંઠે હૃદયના માનવીના પણ ચિત્તને હૃદયમગ્ન્યાવી મૂકે તેવું છે. તેણીનું સંકટ સમયનું અનહદ ધૈર્ય, પોતાને માટે હલકો વિચાર બાંધી બેઠેલા પિતાજીને સમજાવી તેમની સાન ઠેકાણે લાવવામાં વાપરેલું ડહાપણ, અને અડગ ટેક ખાસ પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય છે.

ચંદરાજની સાવકી માતા વીરમતીની બેહદ પ્રપંચજીવન, રાજ્ય ખટપટ, ગુણાવલીને ભોળાવી ઉન્માર્ગે દોરવવી, ચંદરાજ પ્રત્યે કૂરતા, વિગેરે હકીકત ત્યાજ્ય હોવા સાથે સમજવા જેવી છે. વીરમતીએ સ્ત્રીચરિત્રનું આખેહુણ સ્વરૂપ બંધું કરી ગતાવી આપ્યું છે કે, સ્ત્રી એ અગળા નહિં, પણ વખત આવે સળગા બની શકે છે. અને જ્યારે પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં આવે છે ત્યારે મનમાન્યા પાસા ગોઠવી ધારેલું કાર્ય પાર પાડે છે. આ રાસ ઉપરથી વીરમતી એટલી પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે, અત્યારે પણ આવી કૂડ-કપટવાળી અને કરામતવાળી સ્ત્રીને લોકો વીરમતીના ઉપનામથી ઓળખાવે છે.

આ રાસ મૂલ-માત્ર સંવત્ ૧૯૨૯ ની સાલમાં ઝીણા ટાઈપમાં છપાયો હતો. ત્યાર પછી સંવત્ ૧૯૪૪ ની સાલમાં શ્રાવક ભીમશી માણેક તરફથી શાસ્ત્રી ટાઈપમાં મુદ્રિત થયો હતો. કેટલેક સ્થળે ગૂઢાર્થ હોવાથી, તથા ભિન્ન-ભિન્ન દેશમાં વપરાતા શબ્દો અને કહેવતોનો ભાવાર્થ દરેકને સમજવા માટે ઉપયોગી થાય, માટે અર્થ સહિત છપાવવાની જરૂર જણાતાં સંવત્ ૧૯૬૦ ની સાલમાં અમદાવાદવાળા ગુકસેલર જેર્સીગભાઈ મોતીલાલ શાહ તરફથી મૂળ અને

અર્થ માથે સુજરાતી ટાઇપમા છપાયો હતો, તથા સવત્ ૧૯૬૧ ની સાલમા શ્રાવક ભીમશી માણેક તરફથી મૂળ અને અર્થ સાથે મત્રિત શાસ્ત્રી ટાઇપમા છપાયો હતો ત્યાર બાદ સવત્ ૧૯૭૪ ની સાલમા શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસાગ્ક મલા તરફથી મૂળ, ભાવાર્થ અને રહસ્ય સાથે છપાયો હતો.

હાલમા આ આવૃત્તિઓ ન મળતી હોવાથી અને અન્ય રમિક હોવા માથે ઉપકારક હોવાથી આહોકોની વિશેષ માગણી થતા અમોએ અગાઉની આવૃત્તિઓ કરતા વાચનાર અને સામળનારને અધિક સુગમ પડે તેવી રીતે સુધારો-વધારો કરી મૂળ, ભાવાર્થ અને રહસ્ય માથે છપાવેલ છે વાચનાર કે સામળનારને રસક્ષતિ ન વાય, અને જરૂર જણાતા અર્થ તુરત-માજ મળી આવે, એ માટે જે પૈજમા નોટલુ મૂળ આવે તેટલો જ તેનો ભાવાર્થ ગાથાના આક સાથે ગોઠવ્યો છે, અને ત્રણ-ચાર ઢાળ પૂરી થતા ચાલતો સંજ ધ પૂરો થતો હોય ત્યારે તેટલી હકીકતનુ ભાષ્યપ્રદ રહસ્ય આપવામા આવ્યું છે વળી કયા પૈજમા કયો વિષય ચાલે છે ? શુ હકીકત છે ? એ જણાવવાને દરેક પૃષ્ઠના આક સાથે હિંડો ગોઠવ્યા છે, અને તે સુજળ સ પૂર્ણ વિષયાનુક્રમ પણ આપવામા આવ્યો છે આ પ્રમાણે આ આવૃત્તિ અગાઉની આવૃત્તિઓ કરતા વિશેષ ઉપયોગી થાય, એ માટે બનતી કાળજી રખાઈ છે

આ અન્યના સશોધન કાર્ય માટે લીંગડી નિવાસી શ્રીયુત મજલાલ બૂરાભાઇ હોશી પામેથી મૂળની પ્રતિ મળી હતી તથા જેસલમેરના દુર્ગના ભ ડારની શ્રીતપાગચ્છના ભ ડારની, યતિ શ્રી વૃદ્ધિચદ્રણના ભ ડારની અને યતિ શ્રી વેલચદ્રણના ભ ડારની, એમ હસ્તલિખિત મૂળની ચાર પ્રતો મળી હતી વળી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા અને શ્રાવક ભીમશી માણેક તરફથી પ્રકાશિત થયેલ આવૃત્તિઓ પણ ઉપયોગમા લીધી હતી ભાવાર્થ તથા રહસ્ય તૈયાર કરવામા સુખ્ય મદદ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસાગ્ક મલા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ આવૃત્તિ ઉપરથી લીધી છે આવી રીતે સશોધન કાર્યમા અને ભાવાર્થ તથા રહસ્ય તૈયાર કરવામા મદદગાર થયેલ તે તે મહાશયો, ભ ડારોના દ્રુષ્ટીઓ અને શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો આભાર માનીએ છીએ.

આ મહાનુ અન્યનો ભાવાર્થ અને રહસ્ય તૈયાર કરી આપવાનુ કાર્ય અને સશોધન કાર્ય વ્યાકગ્નુ તીર્થ પડિતજી અમૃતલાલ મોહનલાલ સઘવીએ ખાસ કાળજીપૂર્વક કરી આપ્યું છે, તે બદલ તેમનો આભાર માનીએ છીએ

જયને શુદ્ધ છપાવવા માટે બનતી સાવચેતી ગળવા છતા મતિજમથી, દૃષ્ટિદોષથી કે પ્રેસ દોષથી કાંઈ અશુદ્ધિ રહી જવા પામી હોય, અને પરમ કૃપાળુ તીર્થ કર પગ્માતમાની આજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયુ હોય, તો તે બદલ મિત્ઠામિ દુક્કડ માગીએ છીએ અને વાચક મહાશયોને નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ કે, આ અન્યમા જે કાંઈ અશુદ્ધિ જણાય તે તેઓ જણાવવા કૃપા કરે; જેથી હવે પછીની આવૃત્તિમા તે સુજળ સુધારી લેવાય

પાલીતાણા

૫૧૧ ૧૯૯૪ ॥ ૬-૭ મુદ્રિત ૧ ગુરુવાર

નવીન ૩ માર્ચ ૧૯૯૮

નિવેદક—

મેમ્બર્સ એ એમ, એન્ડ કંપની.

અનુક્રમણિકા

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રથમ ઉલ્લાસ, ઢાળ ૨૧.	પૃષ્ઠ ૧ થી ૮૪	૧૮ વીરસેન રાજાનો વૈરાગ્ય ...	૩૭
૧ મંગલાચરણ ...	૧-૨	૧૯ ઢાળ નવમીનું રહસ્ય ...	૩૯-૪૨
૨ જંબૂદ્વીપનું વર્ણન ...	૩	૨૦ ચંદ્રકુમારને ગાદી, નિર્ભય અનેલી વીર- મતી અને ચંદને એકાંતમાં આશ્વાસન	૪૩
૩ આભાપુરી નગરી તથા વીરસેન રાજાનું વર્ણન ...	૪-૫	૨૧ રાજ્યસુખ ભોગવતા ચંદરાજા ...	૪૫
૪ શિકાર કરવા નીકળેલ રાજા વીરસેનનું વક્તવિવાળા અશ્વ સાથે ભયંકર અટવીમાં જવું ...	૭	૨૨ ચંદરાજાની સભામાં વિદ્વાન તત્ત્વવેત્તાઓ	૪૭
૫ રાજા વીરસેનનું વાવમાં પેસવું અને ચોગીનું ભેટવું... ...	૯	૨૩ રાણી ગુણાવળી દાસીઓ સાથે આવાસ- ગૃહમાં ...	૪૯
૬ વીરસેન રાજા પ્રત્યે કન્યાનું કથન	૧૧	૨૪ સાસુ વીરમતી વહુ ગુણાવળીને મીઠાં વચનોથી પોરસ ચડાવે છે ...	૫૧
૭ વીરસેન રાજા પ્રત્યે સેવકાનું હિતકથન	૧૩	૨૫ વીરમતીએ ગુણાવળીને આપેલો ઠપકો	૫૩
૮ ચંદ્ર કુમારનો જન્મ, વીરમતીની ઇર્ષ્યા	૧૫	૨૬ ચંદ્ર જેવા ધણીને મેળવી ગુણાવળી પોતાના જીવનને કૃતકૃત્ય માને છે	૫૫
૯ ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ચોથી સુધીનું રહસ્ય	૧૬-૧૮	૨૭ વીરમતીએ ગુણાવળીને દેશાન્તર જોવા ચડાવેલો પોરહ ...	૫૭
૧૦ વસંતઋતુ ઉજવવા માટે ચંદરાજાનું વનમાં આગમન ...	૧૯	૨૮ ઢાળ દસમીથી ચૌદમી સુધીનું રહસ્ય	૫૯-૬૧
૧૧ રાણી વીરમતી પુત્ર નહિ હોવાથી અફસોસમાં, અને આશ્વાસન માટે સૂડાનું આગમન ...	૨૧	૨૯ વીરમતી ગુણાવળી પાસે નારી શું શું કરી શકે છે? તે વર્ણવે છે ...	૬૧
૧૨ પક્ષીઓના પરાક્રમનું વર્ણન ...	૨૩	૩૦ વીરમતીએ કૌતુક જોવાના સ્થાનનું કરેલું વર્ણન ...	૬૩
૧૩ રાણી વીરમતીને સૂડાએ ખતાવેલો માર્ગ ...	૨૫	૩૧ વીરમતી ચંદને દિવસ છતાં ધરે લાવવા દેવને આરાધે છે... ...	૬૫
૧૪ સૂડાએ ખતાવેલ રસ્તે કાર્યસિદ્ધિ માટે વીરમતીનું પ્રયાણ ...	૨૭	૩૨ દેવતાએ રચેલા ક્ષંદથી ચંદનું ઘેર આવવું અને કપટ નિદ્રાએ સૂવું ...	૬૭
૧૫ નીલવસ્ત્ર પાછા મેળવવા અપ્સરાઓની આજીજી અને વીરમતીની કાર્યસિદ્ધિ	૨૯	૩૩ ગુણાવળી ચંદને ઉઘાડી વીરમતી પાસે આવે છે ...	૬૯
૧૬ ઢાળ પાંચમીથી ઢાળ આઠમી સુધીનું રહસ્ય ...	૩૧-૩૪	૩૪ ચંદની શય્યામાં સૂતેલા ખોટા પુરુષ- આકારને ગુણાવળી કંપાથી ઉઘાડી પાછી ફરે છે ...	૭૧
૧૭ વિદ્યા પ્રાપ્તિથી વીરમતીનું મદોન્મત્તપણું અને ચંદરાજાનું ગુણાવળી સાથે લગન	૩૫	૩૫ વીરમતી અને ગુણાવળીએ વિમળાપુરી જવા કરેલી તૈયારી ...	૭૩

૨૧ વીરમતીએ ગુણાવળીને વિમળાપુરી જતા માર્ગમાં આવતા દેખાડેલા તીર્થો	૭૫
૨૭ વીરમતી ગુણાવળીને વિમળાપુરી જતા લવણસમુદ્ર ખતાવે છે	૭૭
૩૮ વીરમતી, ગુણાવળી અને છુપી રીતે ચંદ્ર વિમળાપુરીમા ડરેશે પ્રવેશ	૭૯
૩૯ ઢાળ પદ્મમીથી એકવીસમી સુધીનું રહસ્ય	૮૦-૮૪

દ્વિતીય ઉલ્લાસ, ઢાળ ૨૩ પૃષ્ઠ ૮૫ થી ૧૬૮

૧ વિમળાપુરીમા પેમતા પોતાની જાતને છૂપાવવા ઇચ્છતો ચંદ્ર	૮૫-૮૭
૨ માતા પાછળ જતો ચંદ્ર મેવકા પાસે પોતાની જાતને છૂપાવવા આહે છે	૮૯
૩ મિહલરાજના દરબારમા ચંદ્ર	૯૧
૪ મિહલરાજ ચંદ્રરાજનું મનમાન ડરે છે	૯૩
૫ મિહલરાજ ચંદ્રને આચાર્ય સ્વરૂપમા પ્રગટ થવા વિનવે છે	૯૫
૬ મત્રી દિગ્ધક વજેરના હાથથી ચંદ્ર પોતાનું અગધુ સ્વરૂપ પ્રગટ ડરે છે	૯૭
૭ મિહલ કુટુંબી કનકધ્વજના માટે ચંદ્રને પ્રેમલાસચ્છી પગથી આપવા વિનવે છે	૯૯
૮ ચંદ્ર પ્રેમલાસચ્છી પરણી આપવા બનાવેલી નામરજી	૧૦૧
૯ દિગ્ધક ચંદ્રરાજને શરૂઆતથી મિહલરાજના મળધી પરિચય ખતાવે છે	૧૦૩
૧૦ પુત્ર વિનાના અને પુત્રવાળા જીવનનો ભેદ દર્શાવતી રાણી કનકાવતી	૧૦૫
૧૧ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે મિહલની અઘ્રમ તપ દ્વારા કુળદેવીની આગાધના	૧૦૭
૧૨ કુટુંબી પુત્ર થવાનું વગદાન અને નિરોગી પુત્ર માટે મિહલની વિનંતિ	૧૦૯
૧૩ પુત્ર જન્મોત્સવ, કનકધ્વજના નામ, અને મુખ જોવા માટે પ્રજાનો ઉત્સાહ	૧૧૧
૧૪ કનકધ્વજની પ્રથમા કન્યા મિહલપુરી ના વ્યાપારીઓ મકરધ્વજના દરબારમા	૧૧૩

૧૫ મકરધ્વજ સિકાર માટે વનમા, અને સોદાગરો પાસેથી કૌતુક જાણવાની ઇચ્છા	૧૧૫
૧૬ કનકધ્વજ માટે મિહલપુરીના વ્યાપારીઓ સાથે મકરધ્વજની ચર્ચા	૧૧૭
૧૭ મકરધ્વજના મત્રીઓ વ્યાપારીઓ સાથે કનકરથના દરબારમા	૧૧૯
૧૮ કનકરથ પ્રધાનોને પ્રેમલા અને કનકધ્વજનો મળધ જોડવા ના કહે છે	૧૨૧
૧૯ કનકરથ અને દિગ્ધકનો સગપણ મળધી મતભેદ	૧૨૩
૨૦ મગપણ માટે મત્રીનો ઉપકાર, કુવર જોવા માટે મત્રીઓનો આગ્રહ	૧૨૫
૨૧ લાચર મળવાથી મત્રીઓનું શરમાવું, લગ્નનું મુદ્દત્ત અને જાનની તૈયારી	૧૨૭
૨૨ કુળદેવીનું આગમન કુવર નિરોગી થાય તે માટે પ્રાર્થના, જાનની તૈયારી	૧૨૯
૨૩ ચંદ્રને લાડે પગથી આપવા વિનંતિ, ચંદ્રે આપેલો કપડો, આખરે હા	૧૩૧
૨૪ ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પદ્મમી સુધીનું રહસ્ય	૧૩૨-૧૩૬
૨૫ કનકધ્વજના બદલે પગણવા જતા ચંદ્રરાજ	૧૩૭
૨૬ લોકોની પ્રેમની વચ્ચેથી પમાર થતો ચંદ્રરાજનો વરગોડો	૧૩૯
૨૭ વરને માટે સાસુ-વદ્દનો મતભેદ, અને મકરધ્વજની પ્રમજતા	૧૪૧
૨૮ પરણ્યા બાદ ચંદ્રરાજ અને પ્રેમલાચ્છી મારીપામા ખેને છે	૧૪૩
૨૯ પ્રેમમા લીન ચંદ્રને મિહલની ચેતવણી અને વગઉલો	૧૪૫
૩૦ અન્યોક્તિદ્વારા ચંદ્રને ભાગી જતા દિગ્ધકની પ્રેરણા અને કપટ જાણતી પ્રેમલા	૧૪૭
૩૧ કપટ જાણતી પ્રેમલાની ચંદ્રને દોહા નહીં આપવા વિનંતી	૧૪૯

૧૭ ઢાળ સાતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનું રહસ્ય ... ૩૪૪-૩૪૬	૩૬ ચંદના ચારિત્રની કસોટી કરી દેવના રૂપમાં પ્રગટ થયેલી વિદ્યાધરી ... ૩૮૯
૧૮ મકરધ્વજનો પશ્ચાત્તાપ ... ૩૪૭	૩૭ ચંદરાજનો નગરમાં પ્રવેશ ... ૩૯૧
૧૯ સિંહલાદિ ગુન્હેગારોને છોડાવતા ચંદ ... ૩૪૯	૩૮ ચંદરાજ અને ગુણાવળીનો વાર્તાલાપ... ૩૯૩
૨૦ ચંદરાજને ગુણાવળી ઉપર લખેલો પત્ર ... ૩૫૧-૩૫૪	૩૯ વિલાસ ભોગવતા ચંદરાજ ... ૩૯૫
૨૧ ચંદરાજના પત્રનો ગુણાવળીએ આપેલો જવાબ ... ૩૫૪-૩૫૭	૪૦ ગુણાવળીથી ગુણુશેખરનો અને પ્રેમલા- લચ્છીથી મણિશેખરનો જન્મ ... ૩૯૭
૨૨ ઢાળ દસમી તથા અગ્યારમીનું રહસ્ય ૩૫૭-૩૫૯	૪૧ ઢાળ સત્તરમીથી ઢાળ એકવીશમી સુધીનું રહસ્ય... ૩૯૮-૪૦૦
૨૩ કુકડો મટી મનુષ્ય થયાના સમાચાર પૂછતી વીરમતી ... ૩૬૧	૪૨ મુનિસુવ્રત સ્વામીના આગમનની વધામણી ૪૦૧
૨૪ નિષ્કૂળ ગયેલી વીરમતીની દેવ- આરાધના ... ૩૬૩	૪૩ મુનિસુવ્રત સ્વામીએ આપેલી ધર્મદેશના ૪૦૩
૨૫ ચંદને આવતો બેઠ કોપાયમાન થયેલી વીરમતી ... ૩૬૫	૪૪ મુનિસુવ્રત સ્વામીને ચંદરાજને કર્મની વિવિધતા માટે પૂછેલા પ્રશ્નો ... ૪૦૫
૨૬ ચંદ અને પ્રેમલાના સુખના દિવસો ૩૬૭	૪૫ મુનિસુવ્રત સ્વામીની વૈરાગ્યમય દેશના ૪૦૬
૨૭ ઢાળ બારમી તથા તેરમીનું રહસ્ય ૩૬૮-૩૭૧	૪૬ જિનેશ્વરે ચંદરાજ, વીરમતી, ગુણાવળી, પ્રેમલાલચ્છી વિગેરેના સંભળાવેલા પૂર્વભવ ... ૪૦૬-૪૨૬
૨૮ ગુણાવળીનો પશ્ચાત્તાપ ... ૩૭૩	૪૭ ઢાળ બાવીશમીથી ઢાળ ઓગણત્રીશમી સુધીનું રહસ્ય. ... ૪૨૭-૪૩૦
૨૯ પોતાના વતન ભણી જવાની ચંદની તૈયારી ૩૭૫	૪૮ ચંદરાજનો વૈરાગ્ય ... ૪૩૦-૪૩૧
૩૦ આભાનગરી તરફ ચંદનું પ્રયાણ ... ૩૭૭	૪૯ ચંદરાજ તથા મંત્રી વિગેરેની દીક્ષા ૪૩૩
૩૧ ચંદ સાથે જતી પ્રેમલાને માત-પિતાની શિખામણ ... ૩૭૯	૫૦ અભ્યાસ કરતા ચંદરાજર્ષિ ... ૪૩૫
૩૨ ચંદનું જન્મભૂમિ તરફ પ્રયાણ કરતાં પોતાનપુર આવવું ... ૩૮૧	૫૧ ચારિત્ર પાળતા ચંદરાજર્ષિ ... ૪૩૭
૩૩ ઢાળ ઔદમીથી ઢાળ સોળમી સુધીનું રહસ્ય ... ૩૮૨-૩૮૪	૫૨ ચંદરાજર્ષિનું સિદ્ધાચળ ઉપર આવવું ૪૩૯
૩૪ ઇંદ્રની સભામાં ચંદરાજના ચારિત્રની પ્રશંસા ... ૩૮૫	૫૩ કવિની લઘુતા અને પ્રશસ્તિ ... ૪૪૧-૪૪૨
૩૫ ચંદરાજના ચારિત્રની પરીક્ષા માટે વિદ્યાધરીરૂપે દેવનું આગમન ૩૮૫-૩૮૭	૫૪ ઢાળ એકત્રીશ, બત્રીશ અને તેત્રીશ- મીનું રહસ્ય ... ૪૪૩-૪૪૫
	૫૫ ઉપસંહાર ... ૪૪૬
	૫૬ ચંદરાજના રાસમાં આવતા મુખ્ય મુખ્ય પાત્રોની ઓળખાણ ... ૪૪૭-૪૪૮

ॐ अर्हं नमः । ऐं नमः ॥

पंडित श्री मोहनविजयजी विरचित-

श्री चंद्राजानो रास

(भावार्थ सहित)

प्रथम उद्देश

(भगलायरण)

(द्वादश-छंद)

प्रथम धराधव तिम प्रथम, तीर्थ कर आदेय;
प्रथम जिएह दिएह सभ, नभो नभो नाभेय. १

અમિતકાન્તિ અદ્ભુત શિખા, શિરભૂષિત સોઝાહ;
મકટચો પદ્મદ્રહ થકી, સિંધુ સલિલ પ્રવાહ. ૨

ક્ષુધા સહી કેવળ લહી, દીધુ પ્રથમજ માત;
જનનીવત્સલ એમ જે, તે જગ જાત સુજાત. ૩

અથકાર પડિત શ્રી મોહનવિજયજી મહારાજ ભગલાયરણ કરવા માટે પ્રથમ તીર્થ કર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પ્રાર્થના કરતા કહે છે કે, શ્રી નાભિકુલકરના નદન, પહેલા રાજા, માનનીય પ્રથમ તીર્થ કર તથા સૂર્યની ઉપમાવાળા પ્રથમ જિનેન્દ્ર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને વારવાર નમસ્કાર હો ૧

જાણે પદ્મદ્રહમાથી નિકળેલો સિંધુ નદીના પાણીનો પ્રવાહ જ ન હોય ? એવી અતુલ કાતિવાળી અદ્ભુત શિખા જેમના મગનકને સુદગ ગીતે શોભાવી રહી છે, એવા શ્રી આદીશ્વર ભગવાને ક્ષુધા મહન કરી (તપ કરી) કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પહેલુ માતાને લેટ કર્યું આવી રીતે માતા ઉપર ભક્તિ રાજવાળા જે હોય તે દુનિયામા જન્મ્યા પ્રમાણુ ગણાય (તેમનુ જન્મવુ સફળ છે) ૨-૩

જાસ વંશ અવતંસ સમ, પ્રભુતા યુક્ત સુભુક્તિ;
વિલસી મુકુરનિવાસમેં, વરી વધૂ જે મુક્તિ. ૪

લઘુવય ઇચ્છા ઇશ્વની, પારણ દિન પણ તેહ;
મિષ્ટ ઇષ્ટ પ્રભુને સદા, મીઠો મંગળ એહ. ૫

ગણધર દ્વાદશ અંગિકા, ધારક સૂત્ર કહેવ;
જંગમ નાણ તણા જલધિ, પુંડરીક પ્રણમેવ. ૬

તું વરદા તું શારદા, સચરાચર આભાસ;
કહેતાં શીળ સંબંધનો, વસ મુજ મુખ આવાસ. ૭

ગુરૂ દરિયો ભરિયો ગુણે, તરિયો કિણ વિધ જાય;
જાસ અકથ ઉપકાર ભર, પ્રણમું તેહના પાય. ૮

ચંદ નરિંદ તણો રચું, શીલગુણે મુચરિત્ર;
શ્રોતા શ્રુતિભૂષણ નિપુણ, પરમ ધર્મ સુપવિત્ર. ૯

જેમનો વંશ (સર્વ વંશોમાં) મુગટ સમાન છે, જેમાંથી (આઠ પાટ સુધીના રાબાબો) પ્રભુતાયુક્ત સારા ભોગો ભોગવીને અરીસાલવનમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્તિરૂપી વધૂને વર્યા-મોક્ષે ગયા. ૪.

ભગવાને લઘુવયમાં શેરડીની ઇચ્છા કરી હતી. વાર્ષિક તપના પારણામાં પણ શેરડીનો રસ મલ્યો હતો. આ મીઠી ચીજ પ્રભુને હંમેશાં ઇષ્ટ હતી તેથી તે મીઠું મંગળ કહેવાય છે. ૫.

બાર અંગના ધારક, બાર અંગની સૂત્રથી રચના કરનાર અને જ્ઞાનના જંગમ (આલતા) સમૃદ્ધ સમાન શ્રી પુંડરીક ગણધરને નમસ્કાર હો. ૬.

(હે સરસ્વતી દેવી !) તું વરદાન દેનારી અને સ્વર્ગ તથા મૃત્યુલોકના આભાસ-જ્ઞાનવાળી શારદાદેવી પણ તું જ છે. શીલના સંબંધવાળો રાસ કહેતાં તું મારા મુખરૂપી આવાસ-ગૃહમાં વાસ કર. ૭.

(મારા) ગુરૂ એ તો ગુણોથી ભરેલો દરિયો છે, તે કેવી રીતે તરી શકાય ? જેમના ઉપકારોના સમૂહને કહેતાં પાર આવે તેમ નથી, એવા ગુરૂના ચરણોને નમન કરું છું. ૮.

બુદ્ધિશાળી શ્રોતા-સાંભળનારાઓના કાનોના આભૂષણ સમાન અને શ્રેષ્ઠધર્મથી અતિ પવિત્ર એવું શીળગુણ ઉપર શ્રી ચંદરાબ્દનું સુંદર ચરિત્ર રચું છું. ૯.

એહ કથારસ આગળે, મુઘા મુઘા આયાસ;
તે સાંભળજે રમ રસિક, કવિજન વચન વિલાસ ૧૦
મધુર કથા રચના મધુર, વજ્રા મધુર તિમ હોય;
મધુર એ તો ઘે મધુરતા, જો હોય શ્રોતા કોય. ૧૧

ઢાળ પહેલી.

(રૂઝી ચોપાઇની)

જળુદીપ જોયણ લખ જામ, જળુદીપ શોભિત ઉદામ;
ઉત્તરકુરૂ પૂર્વાર્દે તેહ, જળુનદમય અતિ સસનેહ. ૧
પઉમવેદી ચિહ્નુ ફિશિ મનોહાર, મધ્યપીઠ વડ જોયણ વિસ્તાર;
ઉચો મણિમય જોયણ ચાર, તે ઉપર જળુ તરૂ સાર. ૨
મૂળ વચર કદે આરીક, ખધ વૈદ્યમયી મુગરિક;
તે તરૂ ખધે ગાઉ આઠ, ચોવિશ ગાઉ વિડ ઇમ પાઠ. ૩

આ કથાના રમની મધુરતા આગળ મુઘા-અમૃતની મધુરતા નકારી છે માટે રમતા
રસિકા શ્રોતાઓ તમો કવિની વાણીના વિલામનાળુ આ અગ્નિ સાધાળને કથા-કહેવાની
હકીકત મધુર હોય, તેની રચના મધુર હોય, તેમ વજ્રા પણ મધુર હોય, પરંતુ જો
શ્રોતા પણ મધુર હોય તો તેને એ ત્રણે બોળે મધુરતા આપે છે ૧૦-૧૧

કાંઈ પણ અથની શરૂઆત કરતા તે પૂર્ણ થતા મુખીમા વિશો ન આવે તે માટે દેવ,
શુર, સુસ્વતી વિગેરેની મુનિ કંઈ પછી અથ શરૂ કરવામા આવે છે તે પ્રમાણે ઉપર
દર્શદેવ, પુરૂરીક ગણુધર, સુસ્વતી અને શુરની મુનિદાસ મગલાચરણ કંઈ અવકર્તા
શીચંદગાળનો ગણ ચાર કરે છે

ઢાળ પહેલીનો બાવાય—

ચોદ ગાળોક પ્રમાણુ ત્રણ લોકના મધ્યમા તિર્થલોક ગુરુલો છે તે લાભો પહોળો
એક એક ગાળ પ્રમાણુ છે અને ઉર્ધ્વ અધો મળીને ૧૮૦૦ ચોરન પ્રમાણુ છે તેના મધ્યમા
જળુ ગમી શોભતા જળુ નામનો દીપ એક લાખ ચોરનના પ્રમાણુ ગણો થાળીને
આમક છે તેની દરેના અસખ્યાના દીપ મધુરો ગધા વચને આકાષે છે તે જળુ-
દીપના પૂર્વ અર્ધભાગમા ઉત્તરકુરૂ મેર છે, જ સપજો જળુનદમી વ્યાસ છે તેની ચારે
દિશાને મનોહર પદ્મવેદિકા છે તેના મધ્ય પોઠ ઉપર એક ચોરન વિન્ના-વાળો વડ
છે તે ઉપર નાન ચોરન ઉપર એક મણિમય જળુ વૃક્ષ છે તેનું મૂળ પણ મણિમય
છે, તેના કદ અગ્નિ મણિમય છે, તેના ધરીપા પૂર્વ મણિમય છે તે નૃમનુ વડ આઠ
ગાળુ છે (ચોપાઇ ગાળ છે એવા પણ કાંઈ કેમળે પાઠ છે) ૧-૨

- શાખા ચાર પહોળી દો કોશ, આયત પન્નર કોશ ઉક્તેસ;
સિદ્ધાયતન વિડમને અગ્ર, દેવ અણાદીઓ રક્ષક ઉગ્ર. ૪
- કંચન શાખા પ્રશાખા રૂપ, રચણુ વૈડ્ય પલાશ અનૂપ;
તવણિજ્જમય યશ વૃત્ત વિવૃદ્ધ, જંબુનદ પદ્મવ સુપ્રસિદ્ધ. ૫
- રાજત વિડમેં પુષ્ક રૂપ પૂર, શાશ્વત જંબૂતર સસનૂર;
જંબુ બહુ બીજાં છે સમીપ, થઈ પ્રથા તેણે જંબુદ્રીપ. ૬
- તિહાં ષટ્પાંડથી ભારહવાસ, અષ્ટમી ચંદ્ર સમો સુપ્રકાશ;
ક્ષેત્ર સકળથી ઉત્તમ એષ, જિહાં સિદ્ધાચળ તીર્થ વિશેષ. ૭
- ગંગા સિંધુ જિહાં નિમ્નગા, ચઉદ ચઉદ સહસ નદી મગાં;
સાડાપચવિશ આરંજ દેશ, બીજાં આર્ય નહી લવલેશ. ૮
- મધ્યખંડ તે ભારહ તણો, પૂરવદેશ તિહાં સોહામણો;
રવિ પણ ઉદય લહે જિણુ દેશ, લહે જિનવર તિહાં જ્ઞાન વિશેષ. ૯

તેની ચાર શાખાઓ બે બે કોશ પહોળી છે, વળી તે લંબાઈ અને ઉંચાઈમાં પન્નર કોશ પ્રમાણુ છે. તેના અગ્ર ઉપર સિદ્ધાયતન છે, જેનો રક્ષક અણાદીઓ નામે ઉગ્ર દેવતા છે. તેની શાખા અને પ્રશાખા સુવર્ણની છે. તેના અનુપમ પાંદડાં વૈડ્ય રત્નમય છે. વળી સુવર્ણમય તે વૃક્ષ યશ અને વૃત્તાંતથી વૃદ્ધિ પામેલો છે. તેના સુવર્ણમય પદ્મવો પ્રસિદ્ધ છે. તેનાં પુષ્પ અને ફળના સમૂહ ઘણાં શોભી રહ્યાં છે. આ પ્રમાણે તે જંબુવૃક્ષ શાશ્વત છે, અને તેજથી પ્રકાશી રહેલ છે. તેની નજીક બીજા અનેક જંબુવૃક્ષ છે. આવી રીતે તે વૃક્ષના નામપરથીજ દ્વીપનું નામ પણ જંબુ કહેવાયેલ છે. જંબુદ્રીપની અંદર સાત મોટા ક્ષેત્રો છે, મધ્યમાં મેરૂ પર્વત છે અને છ વર્ષધર પર્વતો છે. દક્ષિણ દિશાને છેડે અષ્ટમીના ચંદ્રની આકૃતિવાળું ભરત નામે ક્ષેત્ર છે. તે સિદ્ધાચળ મહાતીર્થના સહભાવવાળું હોવાથી સર્વ ક્ષેત્રોમાં અગ્રપદને ભોગવે છે. ભરત ક્ષેત્રના વૈતાલ્ય પર્વતથી અને ગંગા સિંધુ એ બે મોટી નદીઓથી છ વિભાગ પડેલા છે. ગંગા સિંધુ એ બંને નદીઓને ચૌદ ચૌદ હજાર નદીઓ આવીને મળેલી છે. ભરત ક્ષેત્રની અંદર ૩૨૦૦૦ દેશો છે, તેમાં માત્ર સાડીપચીશ દેશ આર્ય છે, બીજા અનાર્ય છે. ભરત ક્ષેત્રના છ ખંડ પૈકી દક્ષિણ બાજુના મધ્ય ખંડમાં પૂર્વ બાજુનો પ્રદેશ ઘણો રળિયામણો છે. સૂર્ય ત્યાંથી ઉદય પામે છે અને જ્યાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. ૪-૯.

નિશિપતિ તે દેશે સચરે, સોળ કળા તે તવ અનુસરે;
 ગગા પણ તિણુ દિશિ પરવરી, દેશ તણો ધમ અતિશય ચરી ૧૦
 તિહાં નગરી એક આભાપુરી, અખિલ વસ્તુ શોભાલ કરી;
 લકા પણ શકા મન ધરે, અલકા સળકી ન શકે ખરે. ૧૧
 ચોરાશી ચૌટાં વિસ્તાર, જગતીસમ ઉત્તમ પ્રકાર;
 ઉત્તમ જનગણુ તેણે સકીર્ણ, રાજમાર્ગ બહુ મણિય વિકીર્ણ. ૧૨
 વર્ણુ સુવર્ણે પૂજિત સર્વ, દાને રવિસુત હોય અગર્વ;
 ધનપતિ કડિન મેરૂ અધિકાર, તે ગુણુ જનમે નહિય લગાર. ૧૩
 વ્યાપારી ભારી ધનપાત્ર, નારી નિરૂપમ નિર્મળ ગાત્ર;
 દેહરા દેવ સેવે બહુ ભેવ, કહ્યું પુર વર્ણુન કરી સખેવ. ૧૪
 રાજ્ય કરે વીરસેન નરેશ, જનસ પ્રભાવ અરિ લહે ઋષિ વેષ;
 દેવળ દડાકિક ઉપમાય, પુરમાં એહવો નૃપનો ન્યાય. ૧૫
 વીરમતી પટરાણી તાસ, વિલસે વિધાયિક ભોગવિલાસ,
 જેહનો સુખ દેખી સુરવશ—ભૂપણુ અહનિશ કરે પ્રશસ. ૧૬

અદ્રમા તે પ્રદેશમા સચરે છે ત્યારેજ સોળ કળાવાળો થાય છે ગગા નામની મહાનદી પણ તે દેશમા જ સચરેલી છે આવી રીતે તે દેશ મહત્વવાળો ગણાય છે તે દેશના મધ્ય ભાગમા આભાપુરી નામની એક નગરી છે, તે એવી સુશોભિત છે કે લકા ને અલકા પણ તેનાથી લગ્ન પામે છે આભાપુરી ચોરાશી ચૌટાવાળી છે જુદીપની જગતી મમાન તેની કરતો ઉચો કિહો છે ઉત્તમ જનો તેમા આવીને વમેલા છે, અને ન્યા રાજ્યમાર્ગમા ઘણા મણિઓનો વિસ્તાર છે ત્યા વસનારા સર્વ ઉત્તમવર્ણુ સુવર્ણથી પૂજિત છે તેઓના દાનથી દાતા કર્ણુ પણ ગર્વ ગહિત થાય એમ છે કુબેર અઢળક ધનનો સ્વામી અને મેરૂ સુવર્ણમય હોવા છતા તે ગન્ને કંઠણુ-કંબુસ છે, જ્યારે આ નગરીમા વસનારા લોકોમા જરા પણ કંબુસાઈ નથી-ઉદાર દિલના છે ૧૦-૧૩

વ્યાપારીઓ ધનવાન છે, સ્ત્રીઓ નિરૂપમ અને રૂપવતી છે અને લોકો અનેક પ્રકારે દેવ, જિનમંદિરની સેવા કરે છે આવી રીતે તે નગરીનું સંસ્કૃતી વર્ણુન છે તે નગરીમા વીઝ્ઝેન નામે ગજા રાજ્ય કહે છે તે રાજની શક્તિ એવી હતી કે તેના શત્રુઓ તેના પ્રભાવથી ઋષિ-મુનિનો વેષ લઇ ભાગી જતા હતા દેવાવધના દડની ઉપમા જેવો નગરમા ગજાનો ન્યાય હતો તેને વીરમતી નામે પદનાગી છે તેની માથે રાજ વિષયભોગના વિવાગમા આનંદ કરતો હતો જેનું મુખ દેખીને દેવતાઓના વગમા આબૂપણુક એવો ઇદ્ર પણ નિરત તેની પ્રશસા કરતો હતો ૧૪-૧૬

ચરિત્રપીઠિકા પહેલી ઢાળ, મોહનવિજયે કહી રસાળ;
શ્રોતા મુણ્ણે તજી વ્યાઘાત, આગળ અતિ મીઠી છે વાત. ૧૭

હુહા.

એહવે આવ્યા નગરીએ, સોદાગર શિરદાર;
ખહુસૂલા ઘોડા તણા, કરવાને વ્યાપાર. ૧

કુક્કડકંઘા લહુકના, ઉલટ કંટોરા ચક્ષ;
ગતિ અધિકી મન પવનથી, જંગમ તક્ષ વિપક્ષ. ૨

વીજ ઝળુકા જિમ અલખ, દ્રઢ વપુ નલિય પ્રચંડ;
ખુરાઘાત પડતાળથી, કરે ગિરિ ખંડોખંડ. ૩

તેજ સુરકી હંસલા, કંખોજ એરાક;
પાણીપંથા કાળલી, જાતિ અનેક ઉછાક. ૪

ભૂપે એહવા હયવરા, આવ્યા જાણ્યા જામ;
સોદાગરને ધન દેઇ, લીધા સઘળા તામ. ૫

એક તુરંગમ તેહમાં, અતિ ઉત્તમ આકાર;
રંજ્યો ભૂપ લલો નહીં, તેહનો વકાકાર. ૬

આ ચરિત્રની પીઠિકારૂપ અને રસિક એવી પહેલી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહેલી છે. હે શ્રોતાઓ ! હવે વિદ્યેપનો ત્યાગ કરી સાંભળજો. આગળ ઘણી મીઠી વાત આવે છે. ૧૭

હુહાનો અર્થ .

એક વખત તે નગરીમાં ઘોડાના સોદાગરો આવ્યા. તે અનેક જાતના ઉત્તમ ઉત્તમ ઘોડાઓ વેચવા માટે લાવ્યા હતા. તે ઘોડાઓના કાંધે કુકડાઓના જેવા હતા. તેઓની આંખો વિશાળ અને તીક્ષ્ણ હતી. તેઓની ગતિ મન અને પવનથી પણ અધિક હતી અને તેઓ જાણે પાંખો વિનાના ચાલતા ગરૂડ હોય તેવા લાગતા હતા. વીજળીના ઝળકારાની જેમ ક્ષણમાં અલક્ષ્ય થઈ જાય તેવા હતા, તેમનાં શરીર દ્રઢ હતાં અને નાળો પ્રચંડ હતી, તેઓ પોતાની ખરીદીના આઘાતથી પર્વતના ખડેખંડ કરે તેવા હતા. વળી તેઓમાં તેજ, તુરકી, હંસલા, કંખોજ, એરાક, પાણીપંથા, કાળલી એવી અનેક જાતિઓ હતી. આવા ઉત્તમ ઘોડાઓ આવ્યા છે એવી વાત રાજાના જાણવામાં આવતાં તેણે સોદાગરને દ્રવ્ય આપી તેના તમામ ઘોડાઓ ખરીદ કરી લીધા. તે ઘોડાઓની અંદર એક સુંદર આકારનો અશ્વ હતો. જેની ઉપર રાજાનો ગહુ રાગ થયો. પણ તે વક્ષ ગતિવાળો હતો તેનું જાણપણું રાજાને થયું નહીં. ૧-૬.

સાજ કરી તે ઉપરે, નૃપતિ થયો અસવાર;
મૃગયાહિત સેના સહિત, ગયો ગહન કાંતાર. ૭

ઢાળ ખીજ.

(એવે અતુર્ભુજ નાવિયા, ગધાજી કરે રે નિચાગ—એ દેશી)

ભૂમીસર અલવેસર, કાનન ફેરે તુખાર; વન શ્વાપદ કર્યા આકુલા,
તરતરે થયા અસવાર, મૃગ સભગ સસકાદિક, ધાલે ઘેરે ધધ; પરમા-
ધામી વશ પડ્યા, જેમ નારકી સખધ. ૧ એક મૃગ યૃથ વિછૂટો, દીઠો
તવ ભૂમીશ; તુરગ કર્યો તે કેડે, હિસારવ સુજગીશ; હરિણ ઘણો
ફાળે ચઢ્યો, તે પકડ્યો નવિ જાય; જસ જીવિત અતિ તેહને, કોયથી
કાંઈ ન થાય. ૨ સેના કોઈ કિહાં રહી, એકાકી રાજન; વહ શિક્ષિત
તે અશ્વની, ગતિ ન લહિ તિલમાન; મૃગ પુદી જિમ કૂદી, જુદી પકડી
વાટ; તુરગ પયોધિ તરગ જ્યુ, રગ કરે બહુ ધાટ. ૩ વાગ વશે નવી આવે,
વ્યાકુળ થયો મહીપાળ; ઘોડે થોડામાંહિ, ઉલ્લઘી ભૂમી વિશાળ, ખેચી
રાખ્યો નવિ રહે, વહે જિમ પવન પ્રચાર; નાસા વાજે વૃહાસની, પગ ન
છપે ભૂમિ સાર. ૪ તુરગની દપટ અને વળી, ઝપટ અનિલની ગૂઢ; વનગિરિ

જેથી તે ઘોડા ઉપર સામાન ગોઠવી રાજા તેનાપર ચ્વાર થઇને શિકાર ખેલવા
માટે કેટલીક મેના અહિત એક ગાઢ વનમા ગયો ૭

ઢાળ ખીજના ભાવાર્થ

હવે રાજાએ વનમા ઘોડાને ફેરવતા ફેરવતા વનના શિકાર કરવા લાયક ઘણા જીવોને
આકુળ વ્યાકુળ કરી મૂક્યા ઝાડે ઝાડે ઘોડેનારો ફેરી વળ્યા જેમ પરમાધામીઓ પોતાને વશ
પડેલા નારકીઓને ઘેરી લે, તેમ મૃગ, સાગર અને સમલા વિગેરે પ્રાણીઓને તેમણે ઘેરી લીધા
એવામા મૃગના ટોળાવી છુટું પડેલું એક હજુ રાજાની નજરે ચડ્યું શિકાર કરવાના અગ્સવી
રાજા તેની પાછળ ધયો હરણ પણ કાળ ભરતુ દોડ્યું રાજાએ ઘણો પ્રયાસ કર્યો પણ
તે હાથમા આવ્યું નહિ ખરેખર બધા મુઠ્ઠી આયુધ્ય હોય ત્યાં મુઠ્ઠી કેમથી કાઢ પણ વતુ
નવી રાજા ઘાક્યો એટલે અશ્વને ઉભો રાખવા લગામ ખેચવા માડી, તેમ તેમ તો તે
વધારે દોડવા લાગ્યો તે ઘોડાને અવળી ગીતે ગિફા આપેલી હોવાથી ખેચી રાખવાને પ્રકાર
તેને દોડાવનાર વધ પડ્યો લગ્ગ બહુ હેટે રહી ગયું તે એકલો છૂટો પડી ગયો, પેલો હરણ
તો કુદીને લુદે માર્ગે ચાલ્યો ગયો હવે આ ઘોડો નમુદ્રના મોલની જેમ બહુ પ્રકારના રગ
કતો ઉછળતો ઘણી જમીન ઉલ્લઘન કરી ગયો ૧-૪ એવામા ગતને એક ખનોહર પુષ્કરગી

તરવર નિરખી, નરવર થયો દિગ્મુદ્ધ; પુષ્કરણી હિતકરણી, ધરણીધવ તિહાં
 દીઠ; વડ તરવર એક ગબ્હર, ઉપકઠે ઉક્ષિફુ. ૫ નૃપ શોચે હય મોચું,
 પોહોચું જો તરડાળ; ખેંચ્યો પુંહચો તવ ઘણો, ઇમ આલોચે ભૂપાળ; મન
 ભાવ્યો તર આવ્યો, સઘળો ફાવ્યો દાવ; ધાઈને વડવાઈ, તુરત સંખાઈ
 રાવ. ૬ કુવળી વાગ પડી જવ, તવ રેવંત અદંભ; થંભ પરે થઈ ઉભો,
 મહીપતિ પામ્યો અચંભ; વક્રશિક્ષિત તે જાણ્યો, નાણ્યો રોપ પ્રકાશ; તાણ્યો
 અતિ અપિછાણ્યો, ફેકટ કીધ પ્રયાસ. ૭ સકૃપ તવ નૃપ ઉતર્યો, ખાંધ્યો
 હય વટ છાંહિ; પાણી પીવા કારણે, પેઠો પુષ્કરણીમાંહિ; જલપૂરી સસનૂરી,
 ભૂ તાટંક સમાન; ઘટિત જટિત બહુ ફટિકના, નિવડ નિવડ સોપાન. ૮
 વિમળ કમળ જળ ઉપરે, પરિમલ બહુલ પ્રકાર; ગુણ લીણા સ્વર ઝીણા, પ્રીણા
 દ્વિરેક અંકાર; નફરી સમ રાફરી તિહાં, અવિકરિ ફરિય અનેક; પંથ શ્રમ મંથર
 પથિકને, પુચ્છથી કરે જળ સેક. ૯ મંદ સમીરને છંદે, ઉદિત સાનંદ તરંગ; પ્રકટે
 જસ પ્રસંગથી, અંગ સુરંગ અનંગ; શીતળ છાયા માયા, માય સરીખી તેહ;
 નિરખી નયણે હરખી, નરવર પામ્યો નેહ. ૧૦ વિધિપૂર્વક જળ પીધું, કીધું
 મજ્જન તેમ; જળકીડા તજી વ્રીડા, કીધી પૂરણ પ્રેમ; અતિ આનંદે નરીંદે, પીધો

—વાવ ફરથી દીઠી, અને તેની પાસે એક મોટું વડનું આડ દીકું. રાજાએ ધાર્યું કે જો એ
 આડ નીચે અશ્વ આવે તો હું આડની ઢાળીને વળગી પડું અને અશ્વને છોડી દઉં.
 ભાગ્યયોગે તેમજ બન્યું. રાજા વડવાઈને વળગ્યો એટલે લગામ મોળી પડવાથી અશ્વ પણ
 ઉભો રહ્યો. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. તે વખતે અશ્વ વક્રશિક્ષિત હોવાની રાજાને ખબર પડી. ૫-૭.

પછી રાજાએ ઘોડાને આડ સાથે ખાંધ્યો અને પોતે પાણી પીવા માટે પુષ્કરણીમાં ઉતર્યો.
 તેનાં પગથીઆં સ્ફટિકના ખાંધેલાં હતાં, જળ શીતળ અને નિર્મળ હતું, તેના નિર્મળ જળની
 ઉપર બહુ પ્રકારનો સુગંધ પસરી રહ્યો હતો, જેમાં ગંધગુણમાં લીન એવા મધુકરો ઝીણા
 સ્વરે અંકાર કરી રહ્યા હતા, વળી તે ઉપર મોટી માછલીઓ અનેક રીતે સ્કુરણાયમાન થતી
 હતી અને માર્ગના શ્રમથી મંદ થએલા મુસાફરોના શ્રમને પોતાના પુંછડાથી જળ સિંચન
 કરતી હતી, મંદમંદ વાતા પવનના યોગથી તે વાવના તરંગો આનંદ સહિત ઉદિત થતા
 હતા. જેઓના પ્રસંગથી અંગ ઉપર રંગ કરતો અનંગ (કામદેવ) પ્રગટ થતો હતો.
 આવી માતા જેવી તેની શીતળ છાયાની માયાને નયનથી નીરખીને રાજા અત્યંત પ્રસન્ન
 થયો. રાજાએ વિધિપૂર્વક 'તે તેમાં સ્નાન કર્યું'. થોડી વાર લાજ છોડી પૂર્ણપ્રેમથી
 જળકીડા કરી પછી અમી નરપતિએ કમળનો મકરંદ (રસ) પીધો અને

પક્ષ મકર દ; તરણ ચરણ કંમણાદિક, ખેલે નવ નવ છ દ. ૧૧ પુષ્કરણી બહુવરણી,
શોભાવી ધરણીશ; જળ ગહિર્યા ઉતર્યા, પહિર્યા વસ્ત્ર જગીશ; વાવિ જોવે નૃપ
હોવે, રાજ ચિત્ત અન ત; જળી એક વિશાળ, તામ નિહાળી એક ત. ૧૨ ઝાંખી
જોવે જળીકા, માળિકા વિવિધ સોપાન; નૃપ તિહાં થઇને ઉતર્યો, કર કરવાળ
પ્રધાન; આગળ જાતાં પાતાળમાં, દીઠો વન વિસ્તાર; નિરભય નૃપ વીરાગ્રણી,
સત્ત્વ સખા સહચાર. ૧૩ કન્યા કોઇક ધન્યા, તેહનો સ્વર સુણી કાન; વિસ્મય
અતિ પામ્યો તિહાં, મન મોહ રાજન; એ અસરાળ પાતાળમાં, આ શ્યો વન વિ-
વાહ; કિમ છતાં રહે કોઇ બાલિકા, કરિ કર કંઠા સાદ. ૧૪ નગન ખડગ કરી
ચડવડી, આણી મન ઉપકાર; તત્કલિણ તિહાં જઇ ઉભો, રાજ તણે અનુસાર;
વચન તણી રચનાએ, પલણી બીજી ઢાળ; મોહનવિજય કહે સુણો, આગળ
વાત રસાળ. ૧૫

હાલ

દગ મુદ્રિત યોગીશર, એક તિહાં નિરખે ભૂપ;
કર જપમાળા બહુ કુંસુમ, ઘૂપ ધૂર અતિ રૂપ.

૧

તરવાની અને ચરણકમળ વિગેરે કોડઓથી નવ નવ રંગે ખેલવા લાગ્યો. ૮-૧૧ તે બહુવર્ણી
વાવને રાજાએ શોભાવી પછી ન્હાવાના કપડા ઉતારીને બીજા વસ્ત્રો પહેર્યા રાજા ચિત્તમા
અતિશય રાજ થઇ ગયો. પછી તે આરે બાબુ ફરી ફરીને જોવા લાગ્યો. એવામા તેણે એક
મોટી જાળી દીઠી અદર નજર કરી તો પગથીઆની શ્રેણી દીઠી, એટલે તે જાળી ઉધારીને
અદર પેઠો હાથમા ખડ્ગ રાખી નિર્ભયપણે આગળ ચાલ્યો. કેટલાક પગથીઆ ઉતર્યો
એટલે અદર પાતાળમા મોટું વિસ્તારવાળું વન રાજના જોવામા આવ્યું. રાજાની સાથે
ધૈર્ય, ધર્મ, પુણ્ય ને પુરુષાર્થ એ ચાર મિત્રો હોવાથી રાજા નિશકંપણે આગળ વધ્યો.
તેવામા કોઈ કન્યાનો સ્વર તેને કાને પડ્યો તે માલજીને રાજા વિસ્મય પામી વિચારવા
લાગ્યો કે “આવા અમરાળ પાતાળમા આ વન શું ? અહીં કન્યા કયાથી ? અને તેના
સ્વરમા કંઠાનો પ્રતિભાસ થાય છે તેનું શું કારણ ?” આ પ્રમાણે વિચારીને તે તરતજ
શબ્દને અનુસારે ચાલ્યો ખડ્ગ પણ મ્યાનમાથી બહાર કાઢ્યું ચોરેકે ચાલતા જ્યાંથી સ્વર
આવતો હતો ત્યાં આવીને ગળ ઉભો રહ્યો આ પ્રમાણે વચનની રચનાથી શ્રી મોહન-
વિજયજીએ બીજી ઢાળ કહી છે હવે આગળ રમિક વાત આવશે તે શ્રવણ કરો ૧૨-૧૫

હાલનો ભાવર્થ—

રાજા જુએ છે તો ત્યાં એક યોગી બેઠો છે, તેની આખો મંચિલી છે, હાથમા જપ

- પડી અછે મુખ આગળે, અસિ ઉઘાડી એક;
અગ્નિકુંડ તિમ પરજળે, નૃપ જાણ્યો અવિવેક. ૨
- નિખિડ બંધ બાંધી થકી, દીડી કન્યા તામ;
રૂઢન કરે મુખ ઉચ્ચરે, એમ વચન અભિરામ. ૩
- કર વહાર આભા નૃપતિ, વનિતાની ઈશુ વાર;
વિટલ જટિલ બળિ આપશે, નહિ તો અગ્નિ મઝાર. ૪
- નારિ વચન એહવું પ્રકટ, નિસુણી નિજ અભિધાન;
મુખ આગળ આવી નૃપતિ, હલુવેશું કરી સાન. ૫
- અહિ ખડગ તે જટિલને, બોલાવ્યો નરરાય;
મુજ આવ્યે અબળા તણો, બલિ ઇમ કિમ દેવાય. ? ૬
- રે નિર્વૃણ નિર્લજ નિહુર, રે પાપી મતિહીન;
સૂક્ય મનોહર માનુની, રે પરિગ્રહ કોપીન. ૭
- થા સાહમો છોડીશ નહીં, યોગી નિસુણી એમ;
નાઠો ધ્યાન તણ ઇસે, વાંછી નિજ તનુ ખેમ. ૮

માળા છે, આગળ કુસુમ ધૂપાદિ પૂજની સામગ્રી પડી છે. સમીપમાં અગ્નિનો કુંડ છે, તેમાં અગ્નિ જાળવવ્યમાન બળે છે, કુંડની નજીકમાં એક ઉઘાડી તરવાર પડી છે. ૧-૨.

ત્રીજી બાજુ મજબુત બંધને બાંધેલી એક કન્યા બેઠી છે, તે રૂઢન કર્યા કરે છે અને મુખથી એમ કહે છે કે—“ હે આભાપુરીના ભૂપતિ ! આ કન્યાની વહાર શિવ કરો, નહિ તો આ યોગી અગ્નિકુંડમાં માઈ બલિદાન આપશે. ” આ પ્રમાણે પોતાના નામ સહિત બાલિકાના શબ્દો સાંભળી રાજાએ તેને સાન કરી, અને યોગી ન જાણે તેમ પેલું ખડ્ગ લઘુલાઘવી કળાએ ઉપાડી લીધું. પછી યોગીને બોલાવ્યો “ અરે નિર્દય ! નિર્લજજ ! પાપી ! દુષ્ટાત્મા ! ઉઠ, ઉભો થઈ જા. આ નિર્દોષ બાલિકાને છોડી દે ને મારી સામે થા. મારા આવ્યા પછી આ કન્યાનું બલિદાન તો શેનુંજ દેવાય પણ હું તને હવે જીવતો છોડવાનો નથી. ” રાજાના આવા શબ્દો સાંભળીને ભયભ્રાંત થયેલો યોગી એકદમ ઉભો થયો અને માત્ર કોપીનભર ત્યાંથી મુઠી વાળીને ભાગી ગયો. શરીરની કુશળતા આહીને તેણે ધ્યાનનો આડંબર તણ દીધો ૩-૮.

દાળ ત્રીજી

(પ્રાણી ! કર્મ સમો નહીં કાઢ—એ દેશી)

ગયો યોગી નાહો વનમાહે, નૃપે પણ કેદ ન કીધી; વિદ્યાસાધન કેરી તેહની, સામગ્રી સવિ લીધી રે, સૂરિજન સત્ત્વ સમો નહીં કોઈ, દેવ દાનવ વિદ્યાધર મૃગપતિ, સત્ત્વે સવિ વશ હોઈ રે; સૂરિજન સત્ત્વસમો ૧ (આંકણી) બધન છોડી તે બાળાનાં, બહુ આહરે બોલાવી; રે નૃપપુત્રી નિરૂપમ રૂપા, એહને વશ કિમ આવી રે. સૂ. સ. ૨ આભાનગરીનો જે રાજા, તે કિમ પ્રીતમ તાહરો ?, કહેની તુ પુત્રી કહે મુજ આગળ, ભય મત આણીશ માહરો રે. સૂ. સ. ૩ બાળા સુકુમાળા સુવિશાળા, વચન રસાળા પલણે; કરી ધુધટ નિજ પ્રીતમ પ્રીછી, યોગી ભય મન ન ગણે રે. સૂ. સ. ૪ આભાપુરથી પચવિશ યોજન, પદ્મપુરી અતિ વાર, તિહાં નૃપ પદ્મશેખર અલવેસર, સૂરવીર શિરદાર રે. સૂ. સ. ૫. રતિરૂપા તેહની પરણી, શારદારૂપ સમાણી; ચ દ્રાવતી હુ તેહની પુત્રી, જૈનધર્મી જગ જાણી રે. સૂ. સ. ૬ બાળકતા ગઈ મુજ તનુ પ્રકટી, યૌવન વય ઠકુરાઈ; તાતે મુજ નિરખી મનમાંહે, વરચિતા નિરમાઈ રે. સૂ. સ. ૭ એહવે એક નિમિત્તિએ આવી, નિમિત્ત પ્રકાશ્યુ એહ, આભા-

દાળ ત્રીજીનો ભાવાર્થ—

રાજાએ તેની પુઠ ન પકડતા યોગી જાણીને જવા દીધો તેની પૂજન સામગ્રી બધી લઈ લીધી હે સૂરિજન ! જગતમા સત્ત્વ સમાન કોઈ નવી દેવ, દાનવ, વિદ્યાધર અને ટેસરીસિંહ તેઓ પણ મત્તવો વશ થાય છે ૧

પછી કન્યાના બધન છોડી તેને આદર પૂર્વક પૂછ્યું કે “હે નિરૂપમ રૂપવાળી રાજપુત્રી ! તુ કયા ગજની પુત્રી છો ! આ યોગીના કળાનમા તુ શી રીતે આવી પડી ? અને આભાપુરીનો રાજા તારો પ્રીતિપાત્ર શી રીતે વચેલો છે ? આ હકીકત મારે ભય રાખ્યા સિવાય નિ શકપણે ઠહે ” ૨-૩

વીરસેન રાજાના પ્રશ્નોનો ઉત્તર દીધા અગાઉ વિચક્ષણ જાલિકા તરતજ તે આભાપુરીના ગળ છે એમ મમલ ગઈ, એટલે કામ્રક લગ્ન ધાગણ કરી નીચું મુખ ગાળીને મર્યાદાપૂર્વક બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આભાપુરીની પચવીશ યોજન દૂર પદ્મપુત્રી નામે નગરી છે ત્યા સૂરવીર, પુરોના મન્તકમા ગિરોમણી પદ્મશેખર નામે રાજા છે તેને રતિરૂપા નામે પટંગણી છે તેની ચ દ્રાવતી નામે હુ પુત્રી છુ જૈન ધર્મ મને પ્રિય છે, અને હુ તેનું આગધન કરૂ છુ હુ જાણવય અનિકમીને યૌવનવય પામી એટલે મારા પિતાને મારા વગ મળી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ ૪-૭ અન્યદા એક નિમિત્તિયો આગ્યો, તેને મારા

નગરીપતિ એ પુત્રી, કેરો કંત ગુણગેહ રે. સૂ. સ. ૮ માત પિતા હુવા અતિ હર્ષિત, નૈમિત્તિક સન્માન્યો; હું પણ અતિરોમાંચિત હુધ, પ્રીતમ નામ પહિ. ચાન્યો રે. સૂ. સ. ૯ તટિની જળકીડાને કારણ, સહિત સખી હું આવી; ઇણે તિહાં કુટિલ જટિલે મુજને, ઇંદ્રજળે ભરમાવી રે. સૂ. સ. ૧૦ દૃષ્ટિ બંધન સહુની કરીને, અપહરી મુજ સપરાણી; પુષ્કરણી જળિયે ઉતારી, એ વન-માંહે આણી રે. સૂ. સ. ૧૧ મુજ વખતે તમે ઇહાં પધાર્યા, સંકટથી છોડાવી; અંતરજમી તમે ગુણસાગર, શી કહું વાત બનાવી રે. સૂ. સ. ૧૨ પોતાની નારી ઉગારી, એહમાં શ્યો પાડ ચઢાવું; માગણ હોઈં તો કીર્તિ બોલું, જશ પડહો વજડાવું રે. સૂ. સ. ૧૩ ઓળખ્યા મેં એહવે આચરણે, તમે બહાલેસર મારા; નહિતર ઇણ વેળા કુણ આવે, પતિ વિણ કરવા વહાર રે. સૂ. સ. ૧૪ વસુધાપતિ વીરસેન પ્રશંસે, તેહને ઘણી સનમાની; કીધી મુખ આગળ મનહરણી, જે હુંતી નાર પોતાની રે. સૂ. સ. ૧૫ વન અતિક્રમી થઇને સોપાને, તેહ એલંધી જાળી; પુષ્કરણીથી બાહિર આવ્યા, જળથી દેહ પખાળી રે. સૂ. સ. ૧૬

પિતાએ મારા વિષે પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે “ આભાનગરીનો રાજા તમારી પુત્રીનો પતિ થશે.” આ વાત સાંભળી મારા માતાપિતા હર્ષિત થયા. હું પણ પતિનું નામ ઠામ જાણવાથી ખુશી થઈ. મારા પિતાએ સારી રીતે સત્કાર કરીને નિમિત્તિયાને વિસર્જન કર્યો. ૮-૯.

એકઠા હું નહી કિનારે જળકીડા કરવા સખીઓ સાથે ગઈ હતી. તેવામાં આ કુટિલ જોગી ત્યાં આવ્યો. તેણે ઇંદ્રજાળ વડે મને મોહ પમાડી. સખી વર્ગની દૃષ્ટિ બાંધી લઈ મને અપહરી અને આ વાવ પાસે લાવી જાળીદ્વારા અંદર ઉતારી. ત્યાર પછી તે જાપ કરવા બેઠો. હું તેની મતલબ સમજી ગઈ એટલે લાય પામીને રૂદન કરવા લાગી. ખરે વખતે આપ આવી પહોંચ્યા અને મને ઉગારી. પણ હે ગુણસાગર ! તમે પોતાની સ્ત્રીને ઉગારી તેમાં કાંઈ ઉપકાર કર્યો નથી. વળી હું કાંઈ ચાચક નથી, જો ચાચક હોત તો તમારા ચશવાદ બોલત. કદિ તમે મને પૂછશે કે મેં આપને ઓળખ્યા કેમ ? તેનો જવાબ એટલોજ છે કે મેં આચરણથીજ આપને ઓળખી લીધા છે, કેમકે આવે કદને વખતે પતિ વિના બીજું કોણ આવી પહોંચે અને પ્રાણ સંકટમાંથી બીજું કોણ છોડાવે ? ” ૧૦-૧૪.

આ પ્રમાણેની તે કન્યાની હકીકત સાંભળીને વીરસેન રાજા બહુ ખુશી થયા. તેમણે તેની પ્રશંસા કરી, અને તેને આગળ કરી વનભૂમિ ઉલ્લંઘી સોપાનપંક્તિ ચડી જાળીદ્વારે પુષ્કરણીમાં આવ્યા, અને ત્યાંથી તે બહાર નીકળ્યા. ૧૫-૧૬

સેના સવિ આવીને પેહુચી, પ્રણમ્યો પૃથિવીપાળ; મોહનવિજયે અતિહી
રસીલી, ત્રીજી પ્રકાશી ઢાળ રે. સૂ. સ. ૧૭

હુહા

સકળ સુભટ ક્ષિતિમુકુટને, કર જોડી કહે તામ;
નવિ નિકળીએ એકલા, ઇમ મૃગ માટે સ્વામ. ૧

રતન જતન કરી રાખવાં, તુમને નર શિરતાજ;
સજ્જનથી દુર્જન ઘણા, મોહોટાને મહારાજ. ૨

ધાખળ પગથી ધુસીએ, ઓઢાએ જરતાસ;
જે જેહવા નર તેહને, તેહવા હોય પ્રયાસ. ૩

મોટુ ભાગ્ય ભુલખળી, કુશળે મળીયા ભૂપ;
પણ એ કન્યા કોણ છે, કહિયે તાસ સ્વરૂપ. ૪

હય પુષ્કરણી જાળિકા, યોગી કન્યા ખેદ;
અવનીશે અનિમેષમાં, ભાખ્યો સઘળો ભેદ. ૫

સવિ સામંત થયા ખુશી, નૃપતી કરે પ્રશસ,
ખ્યાગ ત્યાગ વાચા અચળ, ધન્ય ક્ષત્રી અવતસ ૬

લેઈ કન્યા સેના સહિત, નૃપતિ થયો અસવાર;
આવ્યા નિજ નગરી તિહાં, વરત્યા જયજયકાર. ૭

તેવામા પાછળ પહેલુ લશ્કર પણ પગલે પગલે ત્યા આવી પહોંચ્યું સર્વ સેનાએ
રાજાને પ્રણામ કર્યા, આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ આ ત્રીજી ઢાળ પ્રકાશ કરી ૧૭

હુહાનો ભાવાથ —

પછી અગ્રણી સુભટોએ રાજા પ્રત્યે કહ્યું કે “આપે આમ એકલા શિકાર કરવા
આદ્યા આવવું નહિ કારણ કે જગતમા રતન તો ચતનપૂર્વક જાળવી રાખવા યોગ્યજ
હોય છે વળી મજ્જન કરતા દુર્જન વધાડે હોય છે, આપ તો ભાગ્યશાળી છો, તેથી
આપના તો કદ માત્ર દૂર જાય અને મ પત્તિ અણુધારી પ્રાપ્ત થાય, કારણકે ધાળળીથી
પગ લુવાય અને જરીયાન વસ્ત્ર ઓઢાય છે જેવો માણસ તેવો પ્રયાસ હોય છે પરતુ
અમો સેવકોના મનને ધૈર્ય રહી શકે નહિ હે સ્વામી ! આપને કુશળ શ્રેમ જોવાથી
અમે સહુ નવું જીવન પામ્યા છીએ પરતુ આપ એકલા પધાર્યા હતા, અને અત્યારે
માથે આ કોઈ સ્ત્રીરતન જણાય છે, તો તે કોણ છે ? તે કૃપા કરીને કહો ” ગાનએ
તેના ઉત્તરમા પોતાની વીતક વાત ગંધી કહી મલખાવી તે સાંભળીને ગદા મામતો બહુ
ખુશી થયા પછી તે રાજકન્યા સહિત વીરસેન રાજા પોતાની નગરીમા આવ્યા ૧-૭

ઢાળ ચોથી.

(ઇશુ સરવરીયારી પાળ, આંગા દોય રાવળા લલના—એ દેશી.)

ખખર કરી તતખેવ, પદ્મશેખર ભણી લલના; છે આભાપુરી માંહે કે પુત્રી
તુમ તણી લલના, વહેલા મળવા કાજ કે રાજ પધારજો લલના; પ્રેક્ષ વચન
મન આણી કે લાજ વધારજો લલના. ૧ તાતથી મળવા કાજ જાણી સુતા
આતુરી લલના, પદ્મપુરી પતિ તુરત આવ્યો આભાપુરી લલના; આદર દે વીર-
સેન મળ્યા હેજે ઘણે લલના, ચંદ્રાવતી સંખંધ સકળ માંડી ભણે લલના. ૨
અતિ ઉછરંગે ઉછરંગ ધરી નિજ બાલિકા લલના, તાતે પ્રકાશી પ્રકટ કે હિત-
પરનાલિકા લલના; પદ્મશેખર કરજોડી કહે વીરસેનને લલના, એ મોહોટો ઉપકાર
કર્યો તમે અમને લલના. ૩ તુમ ગુણ અપરંપાર કે કેમ ભણીજીએ લલના, એ
કન્યા શિરતાજ કે રાજ પરણીજીએ લલના; ધુરથી નિમિત્તવચનથી એહ તુમ
ગેહની લલના, માની વચન મહારાજ રાખો રીત તેહની લલના. ૪ લગ્ન લેવાડી
શુદ્ધ તુરત પરણાવીયા લલના, શશિવદની મૃગનયનીએ સોહલા ગાવીયા લલના;
વીરમતી વિણ નગરવાસી સહુ હરખીયા લલના, વાહલા ઘર સસનેહ તણા મેહ
વરસીયા લલના. ૫ પદ્મશેખર પરણાવી ઇમ નિજ અંગજી લલના, નિજ નગરે
ગયો તામ તે નૃપની લેઈ રજી લલના; ચંદ્રાવતીથી વીર નૃપતિ મુખ ભોગવે
લલના, દિન દિન નવલે નેહશું દીહા જોગવે લલના. ૬ વીરમતી ચિત્ત શોક્ય સંખંધ

ઢાળ ચોથીનો ભાવાર્થ—

વીરસેન રાજાએ તરતજ મુદ્દામ માણસો મોકલીને પદ્મશેખર રાજાને ખખર આપ્યા
કે “ તમારી પુત્રી ચંદ્રાવતી અહીં આભાપુરીમાં છે, તે આપને મળવાને અત્યંત આતુર
છે, માટે શીઘ્ર તેને મળવા માટે અહીં પધારો ” આ ખખર પદ્મપુરી પહોંચતાંજ પદ્મશેખર
રાજા તત્કાળ પોતાની પુત્રીને મળવા આભાપુરી આવ્યા. પિતા-પુત્રી મળ્યા, તેની પાસેથી
ખધી હકીકત સાંભળી. પછી પદ્મશેખર રાજાએ વીરસેન રાજાને કહ્યું કે “ તમે અમારા-
પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, તમારા ઉપકારનો બદલો અમારાથી બીજી રીતે વળી શકે
તેમ નથી, માટે આ મારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરી અમને નિશ્ચિંત કરો. આ કન્યા પ્રથમ
નિમિત્તિયાના વચનથીજ અમે તમને આપી ચુકેલા છીએ.” વીરસેન રાજાએ તેનો ઘણોજ
આગ્રહ હોવાથી તે વાત સ્વીકારી. પછી સારો લગ્ન દિવસ જોવાનીને તેનું પાણિગ્રહણ
કર્યું, તે પ્રસંગે ચંદ્ર જેવા મુખવાળી મૃગનયની સુંદરીઓએ મંગળગીત ગાયા. આખું
શહેર—માત્ર એક વીરમતી સિવાય—રાજી થયું. ઘેર ઘેર મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો. પદ્મશેખર રાજા
પણ પુત્રીને પરણાવી વીરસેન રાજાની રજી લઈ પોતાને નગરે પાછો ગયો. ૧-૬.

વહે સદા લલના, ચંદ્રાવતી મનમાંહે ન આણે તે કદા લલના; જે જેહને મન પ્રેમ હુવે જે ઉપરે લલના, તેહને શોક ને લોક કહો કાંઈ કરે લલના. ૭ ચતુર ચંદ્રાવતી ચિત્ત પીઉતુ જાળવે લલના, પ્રીતમ ગુણ બહુ ભાંતિ મધુર સ્વરે આળવે લલના; કોઈક પુણ્યવત જીવ તે ગર્ભે ઉપનો લલના, અદ્ર સુપનથી સૂચિત સુત હોશે ભૂપનો લલના. ૮ પ્રસવ્યો પુત્રરતન ચંદ્રાવતીએ તદા લલના, હરખ્યો નૃપ જિમ દ્રમક પામીને સપદા લલના; દીધાં અરથીદાન કે સયણ સતોષીયા લલના, સયણ લણી પકવાન થકી અતિ પોષીયા લલના. ૯ દીધુ બાળક નામ કે અદ્ર જ્ય કરૂ લલના, દીપે સુત સસનૂર કે દૂજે દિનકરૂ લલના; વૃદ્ધિ પામે સુત પાંચ ધાવે પાલીજતો લલના, અગુઠે પીયૂષ મુરગો પી જતો લલના. ૧૦ સુત દેખી વીરસેન જનમ લેખે ગણે લલના; અતિ રણિયાયત હોય તે કહેતાં નવિ બને લલના; ખેલે નવ નવ ખેલ તે બાળપણાતણા લલના, ચંદ્રાવતી વીરસેન જતન રાખે ઘણા લલના. ૧૧ અદ્રકિરણ સમ અદ્રકુવર

અહીં વીરસેન રાજા ચંદ્રાવતીની સાથે આનંદ પૂર્વક સુખલોગ ભોગવવા લાગ્યા દિવસે દિવસે મ્નેહ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો વીરમતી પોતાના ચિત્તમા શોકચપણાને સળધ ચિત્તવીને નિરતર ચંદ્રાવતીની ઇર્ષ્યા કરવા લાગી ચંદ્રાવતી તો તદ્દન સરલ હોવાથી તેને ગહેન તુલ્યજ માનવા લાગી પોતે નિષ્કપટી હોવાથી નિરતર પતિનું મન જાળવીને આનંદમા રહેવા લાગી પતિનો પૂર્ણ પ્રેમ હોવાથી તેને અપૂર્વ આનંદ થવા લાગ્યો અન્યદા કોઈ પુણ્યવત જીવ ચંદ્રાવતીના ઉદરમા આવીને ઉત્પન્ન થયો તે રાત્રિએ તેને અદ્રનું સ્વપ્ન આવ્યું રાજા તે હકીકતથી ઘણો પ્રમદ થયો પ્રીતિ વૃદ્ધિ પામવા લાગી ગર્ભનું સારી રીતે પ્રતિપાલન કરતા ગર્ભાન્વિતિ પૂર્ણ થયે પુત્રનો પ્રસવ થયો આખા શહેરમા હર્ષ વિસ્તાર પામ્યો ગજાએ અનેક અર્થી જનોને સતોષ પમાડ્યા સ્વજનોને પણ પ્રીતિદાન આપ્યું અનુક્રમે ગારમે દિવસે સ્વજનોની સમક્ષ અદ્રના સ્વપ્ન અનુસારે પુત્રનું અદ્રકુમાર નામ સ્થાપન કર્યું એ પુત્ર કાનિના અળહણાટથી સૂર્યની જેમ દીપતો હતો પાંચ ધાવમાતાઓથી પાલન કરાતો અદ્રકુમાર દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતો હતો, અને પોતાના અગુઠામા રહેલા અમૃતને પીતો હતો ૭-૧૦

વૃદ્ધિ પામતા અદ્રકુમારને જોઇને વીરસેન રાજા પોતાના જન્મને લેખે થયો માનતો હતો, અને મનમા ગહું રાજી થતો હતો અદ્રકુમાર નવા નવા પ્રકારના ખેલ ખેલતો હતો એ વખતે ગજા રાણીને તેની ગહું મલાળ રાજવી પડતી હતી, કારણ કે વીરમતી કાળી નાગણુ જેવી છે એમ તેમના ધ્યાનમા હતું ચંદ્રાવતીના આવવાથીજ તે ઇર્ષ્યા ધગવતી હતી, તો પછી તેને પ્રાન્નલામજ પાટવી પુત્ર થાય ને પોતે પુત્ર વિનાની સ્થિતિ ભોગવે એ તેનાથી ખમાયજ કેમ? અદ્રકુમાર શુદ્ધ રાજાનીજ હોવાથી અને સુદર

શોભાનિલો લલના, જીમ સુરતરનો છોડ વધે દિન દિન ભડો લલના; મનમથ સરીખો બાળક દીસે ફૂટડો લલના, સુલલિત વચ્ચેને તેહ કે બોલે પરવડો લલના. ૧૨ ચંદ્રાવતી જિનધર્મમાંહે કુશળી ઘણું લલના, તાસ પ્રસંગથી ભૂપ તજે હિંસકપણું લલના; વીર નૃપતિને ચિત્ત વસી જિન વાસના લલના, શીખ્યો જિનની ભક્તિ સુસાધુ ઉપાસના લલના. ૧૩ સતસંગતિ ગુણ હોય તિહાં અચરિજ કિસ્યો લલના, લટથી ભમરી હોય તે સંગતિ કળ ઇસ્યો લલના; નિપજાવ્યા પ્રાસાદ ભલા જિનરાજના લલના, વ્રતધારી બહુ રંગે સંતોષ્યા સાજના લલના. ૧૪ ઇમ કરતાં સુત ચંદ થયો વર્ષ આઠનો લલના, સુરગુરુ સમવડ તેહ કળા ગુણપાઠનો લલના; ચોથી ઢાળ રસાળ કહી પ્રીતે ઘણી લલના, હવે મોહન કહે વાત તે વીરમતી તણી લલના. ૧૫.

રૂપવંત હોવાથી તેમજ બાહ્યાવસ્થાને અનુસરતું તોતડું બોળડું બોલતો હોવાથી સર્વના મનનું રંજન કરતો હતો. માત્ર વીરમતી જ તેમાં અપવાદ રૂપે હતી. ૧૧-૧૨.

ચંદ્રાવતી રાણી જૈનધર્મમાં બહુ કુશળ હતી, તેથી તેણીએ રાજાને અનેક યુક્તિથી શિકાર વિગેરેમાં મહા પાપ સમજાવીને તે કામ છોડાવી દીધાં. રાજા તેના પ્રસંગથી જૈન ધર્મની વાસનાવાળો થયો, એટલે પછી તેણે અનેક જિનમંદિરો બંધાવ્યા, તેમજ શ્રાવક બંધુઓને સંતોષ્યા અને મુનિરાજની ભક્તિ કરવા માંડી. ‘સત્સંગથી શું શું લાભ થતો નથી?’

ચંદ્રકુમાર અનુક્રમે આઠ વર્ષનો થવાથી તેને અભ્યાસ કરવા માટે પ્રવીણ વિદ્યાગુરુ પાસે મૂક્યો. ત્યાં તે થોડા વખતમાં જ સર્વ કળાઓમાં પારગામી બૃહસ્પતિ જેવો થયો. ‘ઉત્તમ જીવોને વિદ્યાગુરુ માત્ર સાક્ષીરૂપ જ થાય છે. આ પ્રમાણે ચોથી ઢાળ ઘણી પ્રીતિથી કહી સંભળાવી. હવે શ્રી મોહનવિજયજી રાણી વીરમતીની કથા કહે છે. ૧૩-૧૫.

પ્રથમ ઉલ્લાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ચોથી સુધીનું રહસ્ય.

પ્રારંભની હકીકત રાજાઓ અશ્વ ખરીદ કરવામાં ઉદાર દીલના હોય છે અને તેનો ઉપયોગ મૃગયાદિ ક્રીડામાં કરે છે તે બીના પુરી પાડે છે. પરંતુ તે અશ્વોમાંહે એક અશ્વ આકૃતિએ સર્વ કરતાં સુંદર છતાં વક્રશિક્ષિત હતો તે આપણને એક જાતનું નવું શિક્ષણ પૂરું પાડે છે. આ જગતમાં તે અશ્વની જેમ કેટલાક મનુષ્યો પણ વક્રશિક્ષિત અથવા વક્ર-ગતિવાળા હોય છે, કે જેઓ દરેક કાર્યમાં વક્રગતિજ કરે છે, કોઇના પણ દોષજ જીવે છે, પોતાનો કક્ષો ખરો કરવામાંજ પરાક્રમ માને છે, શિખામણ આપવાથી ઉલટા વધારે વક્ર થાય છે, અને જેમ જેમ તેને ધીમા પાડવા માટે ખેંચી રાખો, ધીમા પાડવા-શાંત રહેવા કહો તેમ તેમ વધારે જોર પકડે છે. તેવા માણસો તો વક્રગતિવાળા અશ્વની જેમ

ન્યારે થાકે છે અને તમે તેમની લગામ છોડી દો છો. અર્થાત્ તેમની ઉપેક્ષા કરો છો. ત્યારેજ કાઠક ઠંડા પડે છે, તે સિવાય ઠંડા પડતા નથી.

ગળને શ્રમિતાવસ્થામાં જેવું પુષ્કરણીનું જળ શીતળ અને મિષ્ટ લાગે છે, તેવુંજ હુ ખી સ્થિતિવાળાને દિલાસા માટે કહેલ વચનરૂપી જળ માત્વન આપનાર થાય છે. રાજાઓને ચોતરફ ખારીક નજરે તપાસ કરવાની-નોવાની ટેવ હોય છે, તેજ પ્રમાણે વીરસેન રાજા પણ જુએ છે અને તેથી ત્યાં એક જાળી દેખે છે તેમાં પ્રવેશ કર્યા બાદ કોઈ સ્ત્રીનો કંઈ સ્વપ્ન સાબળીને ધીબળ કાર્ય માત્ર અથવા ચારે બાજુ જોવાની સુદૃઢ વનગોલાને પડતી મૂકીને રાજા તે તરફ વગર વિલંબે જાય છે અહીં ખરે સ્ત્રીય ધર્મ પ્રગટ થાય છે અજાણી જગ્યામાં મામાનું પરાક્રમ જણાવવા સિવાય એક અજાણને, કોઈ પણ હુ ખીને હુ ખમાથી છોડાવવાનો તે પોતાનો ધર્મ સમજે છે, અને તેથી ધ્યાનમાં બેઠેલા જોગી પાસેથી ખડ્ગ ઉપાડી લઈ તેને વચન માત્રથીજ ભય ખતાવે છે ઉપચી શૂરવીરપણાને ડોળ ઘાલનાર જોગી આવા ખગ સ્ત્રીવટના વચનો પાસે ટકી શકતો નથી અને જીવ લઈને ભાગી જાય છે ખરા પાસે ખોટું આટલુંજ નસે છે, વધારે નસી કે ટકી શકતું નથી રાજા મોટા દિલવાળો હોવાથી તેને જતો કરે છે ઉદાર મનવાળા પુરૂષો ઘણી વખત સામે માણસ સપડાયો હોય છે છતાં મનની ઉદાગતાને લઈને તેને આ પ્રમાણેજ જતો કરે છે.

રાજા કન્યાને તેની હકીકત પૂછે છે કન્યા કહે છે, અને તેમાં આભાપુરીના રાજાને જોળખી કાઢવામાં વાપરેલી વિચક્ષણતા ખતાવી આપે છે. રાજા તેને લઈને તરતજ ખડાર આવે છે, તેવું કારણ એ છે કે, વિચક્ષણ પુરૂષો અજાણી જગ્યામાં વિના કારણ વધારે વખત રોકાતા નથી, કાગળ કે તેમાં ક્ષયિત્ ઉપદ્રવ થવાનો સંભવ રહે છે પાછળ પડેલી મેના રાજાની ભેગી થાય છે, અને તે રાજાને એકલા ચાલ્યા જવા માટે પ્રીતિ ભરેલી કળકો આપે છે રાજા માથે કન્યારત્નને જોઈને તેઓ અચળો પામે છે, તેની હકીકત પૂછે છે, રાજા કહી ખતાવે છે, અને પછી સૌ આભાપુરી આવે છે.

હવે ગળ વ્યવહારદક્ષતા ખતાવે છે ચક્રાવતીના પિતાને તેની પુત્રીને મળવા તેડાવે છે, તે આવે છે, પિતા પુત્રી મળે છે અને પક્ષયોગર ગળ પોતાની પુત્રીને પરણવા માટે વીગ્મેન રાજાને આગ્રહ કરે છે રાજાને ‘ભાવતું હતું ને વૈયે કહ્યું’ એમ થાય છે, જેથી તે આગ્રહને માન્ય કરે છે અને શુભ લગ્ન તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરે છે આ પ્રસંગે એક વીરમતી સિવાય સૌ ખુશી થાય છે વાત પણ ખગાળર છે, કેમકે ખીતને કાઈ ખોટ ગઈ નથી કે ગોઈ નાખુશ થાય, પણ વીરમતીને તો ખોટ ગઈ છે પતિસુખમાં-રાજ્યના સુખોપલોગમાં અધો ભાગ પડાવનાર આવે છે જોટલે તેને ખોટ જાય છે, તેથી તે નાખુશ થાય તેમાં નવાઈની વાત નથી આ તો વીરમતી છે, આ કાઈ ચક્રોદરગાત્રની સ્ત્રી કલાવતી નથી કદિ રૂક્મિણિ માથે તેને મેળવે તો કાઠક મળી શકે તેમ છે પરંતુ રૂક્મિણિ આના કરતા મારી હતી, તે વીરમતીનું ચગિત્ર આગળ વાચશો ત્યારે ધ્યાનમાં આવશે.

શોક્ય ઉપર ઇર્ષ્યા લાવવી એ તો સહજનીજ વાત છે. નહિ ઇર્ષ્યા કરનાર કલાવતી જેવી સાધ્વી સ્ત્રીઓ તો સ્વચિત જ દષ્ટિએ પડે છે, ઇર્ષ્યાનું ક્ષણ પ્રાપ્તિ ઇર્ષ્યા કરનારનું અનિષ્ઠ થવામાં જ આવે છે, અહીં પણ તેમજ થાય છે. વીરમતી જેમ જેમ ઇર્ષ્યા કરે છે તેમ તેમ રાજાનો સ્નેહ ચંદ્રાવતી પર વધતો જાય છે, અને તેને પરિણામે સ્ત્રી-પુરૂષના સ્નેહરૂપ વૃક્ષનું ક્ષણ જોસે છે, અર્થાત ચંદ્રાવતી ગર્ભ ધારણ કરે છે અને પુત્રનેજ પ્રસવે છે. હવે તો વીરમતીના ચારે હાથ ભોંયે પડે છે, કારણ કે આજ સુધી તો પતિના સુખમાં અને રાજસુખના ઉપલોગમાં ભાગ પડાવનાર જ આવી હતી, પણ હવે તો ભવિષ્યમાં રાજ્યનો માલીક થનાર આવ્યો છે, એટલે તેના ઇર્ષ્યારૂપ આગ્નિકુંડમાં ઘૂતની આહુતિ અપાય છે. ઇર્ષ્યાનજ વૃદ્ધિ પામે છે. હવે તે અગ્નિ કોનું દહન કરે છે તે આગળ આવે છે. હમણાં તો ચંદ્રના સ્વપ્નવડે સૂચિત રાજપુત્રનું તદનુસાર ચંદ્રકુમાર નામ પાડવામાં આવે છે અને દ્વિતીયાના ચંદ્રની જેમ તે વૃદ્ધિ પામતો જાય છે એટલે સુધી વાત આવે છે.

પાટવીકુમારના જન્મથી રાજ-રાણીને આનંદ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ એ આનંદમાં ભાગ લેવા માટે પ્રજાવર્ગને પણ રાજ આનંદિત કરે છે. અનેક પ્રકારના કરો વિગેરે ઘટાડીને, ખંદીવાનોને છોડી દઈને, સજ્જનોનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરીને અને ચાચકોને દાન વડે સંતોષ પમાડીને સૌને એક સરળા હર્ષિત કરે છે. ખરા સજ્જનોની એજ રીત છે.

હુહા.

ઋતુ વસંત પ્રગટી તિસેં, સફળ થયા સહકાર;
કામકળા કોકિલ કહે, જનને વારંવાર. ૧

કેસુ અતિ કુસુમિત થયા, રંગ સુરંગા લાલ;
ખેલે ફાગ વસંત નૃપ, તેહનો લાલ ગુલાલ. ૨

સુમન થઈ વન ધન પ્રજા, મધુ નૃપ આવ્યો જાણી;
ફળ ફુલ દલ દેઈ ભેટણો, સ્તવે વિહંગી વાણી. ૩

હુહાનો ભાવાર્થ.

અન્યદા વસંત ઋતુ આવી. વનરાજી સર્વ ફળી ફુલી. કામી જનોને કામોદીપનના સાધનમાં વૃદ્ધિ થઈ. આંખાના મહોર ખાઈને કોયલ પણ ટહુકા કરવા લાગી. વનલતાઓ વાયુ વડે ડોલતી ડોલતી કામીજનોને આમંત્રણ કરતી હોય એમ જણાવા લાગ્યું. કેસુડાનાં પુષ્પો વિકાસ પામી લાલ રંગ પ્રગટ કરવા લાગ્યાં. રાજા લાલ ગુલાબથી ફાલ્ગુન વસંત ખેલવા લાગ્યો. વસંત રૂપી રાજાને આવેલો જાણી ઘાટી વનલતા રૂપી પ્રજા પુષ્પથી વધાવી ફલ ફલ દલ રૂપી ભેટ આપવા લાગી, અને પક્ષીઓ મધુર વાણીથી સ્તુતિ

અણુગણિતા ચ પક કુસુમ, મુકુલિત વૃક્ષ સમીપ;
જાણુ ઋતુરાજા ભણી, કીધા મગજ દીપ. ૪
સપરિવાર આલા નૃપતિ, પ્રજા સહિત સોહત;
આવ્યો વનમાં કામવશ, રમવા કાજ વસત. ૫
છાંટે કેસર છાંટણા, લાલ ગુલાલ સોહાત;
સોહો મધ્યાહ્ને ગગન, જાણે થયો પ્રભાત. ૬
ચંદ્રકુવર સવયા સહિત, કુસુમ થકી કીડત;
વીરમતી તે દેખીને, મન નિઃસ્નેહ ધરત. ૭

ઢાળ પાચમી

(વીરુધ વાલો રે ઉમિયાછને, લાણુ પાચ એ નર આવો રે—એ દેશી)

રાજા રાણી રગથી રે, ખેલે અનોપમ ખેલ રે; નવલી દીઠી નારીઓ, તિહાં
શશિવદની ગજગેલ. સુણો ભવિષ્યાણી રે, ચ દનરિદ સમય અતિ રસ આણી રે.
૧ કાચિત સુત કેડે કરી રે, ઉભી ચ પક છાય રે; આંખા ડાળે ઝૂલણાં બાંધી,
બાળ હિ ડાળે માય. સુ. ૨ કેઈ કર ધરી નિજ બાળને રે, બીડે હિયડા સાથ રે;

કરવા લાગ્યા ૧-૩ વૃક્ષોની સમીપ ઢલી રૂપે રહેલા ચ પકના પુષ્પો જાણે વસતરૂપી રાજાના
આગળ મગલ દીપ કર્યા હોય તેવા લાગતા હતા તેવે અવસરે આલાનૃપતિ પોતાની
બન્ને રાણીઓ તથા મર્વ પરિવાર સહિત ઉદાનમાં કીડાનિમિત્તે આવ્યા ત્યા સ્વેચ્છા
પ્રમાણે મર્વ અનેક પ્રકારની કીડાઓ કરવા લાગ્યા ગળ પછુ ગુલાલ ઉડાડવો, કેસરના
છાટણા છાટવા, વૃક્ષ સાથે હિંચકા બધાવી હિંચકતુ ઇત્યાદિ કીડા કરવા લાગ્યો
મધ્યાહ્ને હોવા છતા પ્રભાત થયુ હોય તેમ દેખાવા લાગ્યુ ચંદ્રકુમાર પોતાની સરખી
વયના રાજપુત્રો સાથે પોતાને અનુકૂળ એવી અનેક પ્રકારની રમતો પુષ્પાદિના દડા વડે
રમવા લાગ્યો કુલના દડાઓ ઉછાળવા લાગ્યો આ બધુ જોઇને વીરમતી તેના હૃદયમાં
દાઝવા લાગી તેના અગમ સર્વત્ર શોક વ્યાપી ગયો, તેથી તે નેત્રાશ્રુને મિમે ધીમે
ધીમે બહાર આવવા લાગ્યો ૪-૭

ઢાળ પાચમીનો ભાવાધ

રાજા વીરમેન અને રાણી વીરમતી અનુપમ રગથી ખેલે છે, ત્યા બીજી હાથીની
ગતિ જેવી નવનવી ચંદ્રવદની નારીઓ પછુ જોવામાં આવે છે હે ભવિષ્યાણી ! મનમાં
અતિરમ લાવી આ ચંદ્રવદનો ગમ માલખો ડોઈ માતા બાળકને કેડ ઉપર તેડી ચ પક
વૃક્ષની છાયા નીચે ઉભી રહી હતી, કેઈ આગાની ડાળ માથે ઝુલણુ બાધી બાળકને
હાંટાગામાં હાંચિળતી હતી ૧-૨ કેઈ ઝી પોતાના બાળકને હાથમાં લઈ હૃદય સાથે પ્રેમથી

કોઈ શિખાવે હિંડાવવું, નિજ સુતના ગ્રહી હાથ. સુ. ૩ રમકડાં બહુ ભાતનાં
 રે, સુખડલી વળી દેઈ રે; રોતા રાખે બાળને, ઇમ તરૂ તરૂ નારી કેઈ. સુ. ૪
 સ્તનપય પાને પોષતી રે, સુત સુરતરૂનો છોડ રે; યુવતિ ઇમ વનમાં બહુ,
 મનડાના પહોંચાડે કોડ. સુ. ૫ દેખી વીરમતી તદ્દા રે, મુખ મેલે નિસાસ રે;
 વનકીડા ભૂલી ગઈ, થયું વ્યાકુળ ચિત્ત ઉદાસ. સુ. ૬ દૈવને દે ઓલંભડો રે,
 કુંવર ન દીધો કેમ રે; સુત વિણ હું શા કામની, જિમ મન વિણ કારમો પ્રેમ.
 સુ. ૭ જિમ મંદિર દીપક વિના રે, જીવ વિના જિમ દેહ રે; જિમ કુસુમ વિણ
 વાસના, જિમ જળ વિણ ઉનહો મેહ. સુ. ૮ જ્ઞાન વિના જોહવી દયા રે, માન
 વિના જિમ દાન રે; અશન જિસ્યો દશનો વિના, વલી કંઠ વિણ જિમ ગાન.
 સુ. ૯ અંગળ લેઈ ઉત્સંગમાં રે, ન રમાડ્યો જિણે નાર રે; તે કાં સરજી
 સંસારમાં, ધિક્ક ધિક્ક તસ અવતાર. સુ. ૧૦ પુત્ર વિના શું કીજીયે રે, જનપદ
 નગર ભંડાર રે; સંયમી પંખી પ્રાહુણા, કોઈ નાવે તસ આગાર. સુ. ૧૧ મેં
 કુણુ કુણુ પૂરવ ભવે રે, પ્રૌઢાં પાતક કીધ રે; કેસર વરણો નાનડો, એવો એકે દૈવ

દયાવતી હતી. તો કોઈ પોતાના બાળ પુત્રને હાથ પકડી હીંડવાને શીખવતી હતી. કોઈ
 નારી ઝાડે ઝાડ ફરી પોતાના બાળકને જાતજાતનાં રમકડાં અને વળી સુખડી આપી
 છાના રાખતી હતી. કોઈ યુવતી પુત્રને ક્ષપવૃક્ષનાં છોડ જેવો માની સ્તનના દુધપાનથી પોષતી
 હતી. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ વનમાં પોતપોતાના મનના કોડ પૂરા કરતી હતી. ૩-૫

આ દેખાવ જોઈ રાણી વીરમતી સુખમાંથી નિસાસા નાખવા લાગી, અને વનકીડા ભૂલી
 ગઈ. તેનું ચિત્ત વ્યાકુળ અને ઉદાસ થઈ ગયું. તે દૈવને ઠપકો આપવા લાગી કે હે દૈવ !
 મને પુત્ર કેમ ન આપ્યો ? જેમ મન વગરનો પ્રેમ હોય તેમ પુત્ર વિના હું શા કામની ? ૬-૭

જેમ દીપક વિના મંદિર, જીવ વિના દેહ, સુગંધ વિના પુષ્પ, પાણી વગર વાદળાં,
 જ્ઞાન વિના દયા, માન વિના દાન, દાંત વિના લોજન અને કંઠ વિના ગાયન નકામું છે;
 તેમ પુત્ર વિના હું શા કામની છું ? ૮-૯

વળી જે નારીએ પોતાના બોળામાં પુત્રને રમાડ્યા નથી તે નારી આ સંસારમાં
 શા માટે સરજી છે ? તેના અવતારને ધિક્કાર છે. આ દેશ, નગર, રાજ્ય, ભંડાર, મહેલ
 અને બીજી સર્વ ઋદ્ધિ મારે શા કામની છે ? વળી પુત્ર વિનાના ઘરે મુનિ, પ્રાહુણા
 તેમજ પક્ષીઓ પણ આવતા નથી. માટે પુત્ર હોય તોજ જન્મારો સફળ છે, તે
 વિના તદ્દન નિષ્ફળ છે. ૧૦-૧૧

મેં પૂર્વ ભવે શા મોટાં પાપ કર્યાં હશે કે જેથી કેસર જેવો વર્ણુવાળો નાનકડો

ન દીધ. સુ. ૧૨ ઇમ કહેતી ધરતી લખે રે, સજળ સલુણા નયણ રે; થયા અણુગમતા કાનને, નિજ બહાલી સખીનાં વયણ. સુ. ૧૩ પૂછે તિહાં સઘળી મખી રે, બાઈ તુમે કેમ એમ રે; દીસો છો આમણ દુમણાં, કોણે દુહવ્યાં કહો ધરી પ્રેમ. સુ. ૧૪ કત એ કામ સહોદર રે, એ વન ખેલે વસત રે; ચદ સપત્ની પુત્ર એ, તુમે કિમ દીસો સચિત. સુ. ૧૫ પણ ન જણાવે કોઈને રે, વીરમતી મન વાત રે; પૂરવ પુણ્યે આવિયો, શુક આબા ડાળે સુજાત. સુ. ૧૬ મોહનવિજયે મનોહર રે, પલણી પાંચમી ઢાળ રે; શ્રોતા નિમુણને સુવટો, કહેશે હવે વચન રસાળ. મુણો ભવિ પ્રાણી રે. ૧૭.

હહા

હિત આણી જાણી ઘણુ, રાણીને દિલગીર;
ખોલ્યો નર વાણી તિહાં, આંખા ડાળે કીર. ૧
રે સુદતી રૂદતી થકી, રગ ભગ કરે કેમ,
ગી ચિતા છે કહે મુખે, જાણુ કાંઈક જેમ. ૨

એક પુત્ર પણ દેવે દીધો નહિ આ પ્રમાણે કહેતી વીરમતી નીચુ જોઈ ભૂમિ ઉપર લખવા લાગી-લો ખોતગ્વા લાગી, તેના સુદર નેત્રમા જળ આવી ગયા તે વખત પોતાની બહાલી સખીના પણ વચન કાનને અણુગમતા વર્ષ પડ્યા ૧૨-૧૩

તે વખતે વીરમતીની સખીઓ તેને આમણ દુમણી જોઈને પૂછવા લાગી કે "આવે હર્ષને વખતે તમે પ્રમત્ર ચિત્તવાળા જેમ જણાતા નથી? કામદેવ સરખા તમારા પતિ કીડા કરી ગયા છે, અને ચદકુમાર પણ તમારી પાનેજ રમે છે, છતાં તમે કેમ આમ શોકનિમગ્ન દેખાઓ છો? તમને શુ કોઈએ દુહવ્યા છે?" વીરમતીએ તેનો ઉત્તર કાંઈ પણ ન આપ્યો ૧૪-૧૫

તેવામા અકસ્માત પૂર્વ પુણ્યે નજીકના આબાના વૃદ્ધ પર એક સૂટો આવીને બેઠો થી મોહનવિજયજીએ આ પાંચમી ઢાળ કહી છે હવે તે શુક પક્ષી જે રમિક વચન કહેશે તે ધોતાઓ ધ્યાનથી સાંભળજે ૧૬-૧૭

હાનો બાવાય

હવે રાણીને બહુ દિલગીર થયેલી જોઈને તેને દયા આની તેમાં મનુષ્ય વાળીએ બોલ્યો કે—"હે સુદર દત્તપદ્મિવાળો નાણી! તુ આમ રગના ભન કેમ કરે છે? તુ શા માટે રમે છે? તને શુ દુઃખ છે? શી ચિતા છે? તેં કંઈ?" ૧-૨ આ પ્રમાણે તેના વગનો આગળીને

વીરમતી નિસુણી વચન, નિરખે ઉંચો જન્મ;
 શુક દીઠો સોહામણો, વચન રસિલો તામ. ૩
 નૃપ પ્રમદા અચરજ લહી, કહે વચન બહુ ભાત;
 શું તું પૂછે પંખીયા, મુજ મનડાની વાત. ૪
 ફળભક્ષી પક્ષી લઘુ, અંબરચારી એક;
 વનવાસી તિર્યંચ તું, કહેવાયે અવિવેક. ૫
 દુઃખ ભાંગે જે તુજ થકી, તો કાંઈ કહીએ ગુહ્ય;
 જણ જણ આગળ તે કહે, જે કોઈ હોય અધુજ. ૬
 તવ શુક ત્રટકીને કહે, રાણી કિમ પોમાય;
 જે જે પંખીથી હુવે, તે નરથી નાવ થાય. ૭

ઢાળ ૬ ઠી

(દેશી ચાંદલીઆની.)

કહે રાણી રે રે સૂડા, એમ બોલ મ બોલો કૂડા, નરથી પંખી કેમ
 રૂડા રે રંગીલા; તવ વિબુધ વચન શુક બોલે, રાણીના શ્રુતિપટ બોલે, કહે
 પંખીને કોણ તોલે રે. રંગીલા. ૧ દામોદરને જગમાં ભડવા, સમરથ નહીં કોઈ

વીરમતીએ ઉંચું જોયું તો આમ્ર વૃક્ષ પર બેઠેલા સૂડાને દીઠો. તેથી આશ્ચર્ય પામીને તે
 બોલી કે—“ હે સૂડા ! તું મને મારા દુઃખની વાત શું પૂછે છે ? તું તો વનના ફળોનો
 ભક્ષણ કરનારો અને આકાશમાં ભમનારો પક્ષી છે, અથવા વનવાસી તિર્યંચ છે, તિર્યંચ
 પ્રાચે અવિવેકી જ હોય છે, તો તને મારા દુઃખની વાત કહેવાથી લાભ શું ? જે તું માફ
 દુઃખ ભાંગી શકે તેમ હોય તો તો મારા મનની ગુપ્ત વાત તને કહેવી યોગ્ય છે નહિતર
 તો જણ જણ પાસે પોતાના દુઃખની વાત કરનાર મૂર્ખ ગણાય છે. ” વીરમતીનાં
 આવાં વચન સાંભળીને સૂડો જરા ત્રટકીને બોલ્યો કે—“ તું મોટી સુન્દર છે એમ મનમાં
 માનીને કુલાય છે શું ? તું એમ માને છે કે એક પક્ષી શું કરી શકે ? પણ જે કામ
 માણસ ન કરી શકે તે એક પક્ષી કરી શકે છે. ૩-૭

છઠ્ઠી ઢાળનો ભાવાર્થ.

વીરમતી કહે—“ રે સૂડા ! એમ ન બોલ, મનુષ્ય કરતાં પક્ષી વધારે કરી શકે એવાં તારાં
 વચન મારા માનવામાં આવતાં નથી તેથી હું કેમ કબુલ કરું ? ” ત્યારે સૂડો બોલ્યો
 કે—“ તને પક્ષીઓની કાંઈ કિંમતજ નથી. પણ સાંભળ, શ્રીકૃષ્ણ જેવા પુરુષોત્તમને પરા-
 ભવ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી, તેમને ચડવાને વાહન ગરૂડ છે તે એક પક્ષીજ છે. વળી

તસ નડવા, જુઓ તેહને ગરૂ છે ચડવા રે રગીલા; કાંવ મુખ મ ડણુ વરદાઈ, શ્રુતિ વેદ પુરાણે ગાઈ, થઈ સઘળે હસ વડાઈ રે. રગીલા. ૨ એક પાંખી ઈંડાને કાજ, માળ્યા કેઈ વિહગમ રાજ, રતનાકર આણ્યો વાજ રે રગીલા; થઈ હુ તી કામાતુર નારી, તવ સૂવટે રાખી વારી, શુક બહોતરી તે શુ ન ધારી રે. રગીલા. ૩ વળી નળ સબધ અવધાર, થયો દમયતી ભરતાર, તે તો હસ તણો ઉપકાર રે રગીલા; અમે એક અક્ષર જે વાંચુ, તેણે જીવદયાએ રાચુ, કહો એ ખોટુ કે સાચુ રે. રગીલા. ૪ પખી છે આગમ ભાખી, રહ્યો પાંચમુ ગુણકાણુ રાખી, તસ શાસ્ત્ર અછે કેઈ સાખી રે રગીલા; અમે વાતો સઘળી જાણુ, ન્યાયે અમે આપવખાણુ, હઠ સાચુ માનવથી તાણુ રે. રગીલા. ૫. ઇમ નિસુણી હરખી રાણી, કહે શુક તુ તો છે પ્રમાણી, વડો ડાહ્યો ને મીઠી વાણી રે રગીલા; મુજ પ્રાણુ સમો તુ ભાવ્યો, વખતે તુ ઇણુ વન આવ્યો, એહવો કોણે તુજને ભણાવ્યો રે. રગીલા. ૬ તવ શુકે ઇમ ઉત્તર ભાખ્યો, વિદાધરે મુજને ઝાંખ્યો, તેણે પ્રાણુ સમો કરી રાખ્યો રે રગીલા;

જે ઠવિઓના મુખના આભૂષણરૂપ અને વરદાન આપનારી, અને વેદ-પુરાણાદિમા જેની પ્રશંસા થઈ રહી છે એવી ચગ્ગવતી દેવીનું વાહન હસ છે તે પણ પક્ષીજ છે ૧-૨

એક પખીના ઇંડા સમુદ્ર લઈ ગયો હતો, તેને માટે અનેક પખીઓને લેળા કરી છેવટ સમુદ્ર પાસેથી ઇંડા પાછા મેળવ્યા, તે કોનું પરાક્રમ ? પક્ષીનુજ એક શેઠની સ્ત્રી પતિના વિરહમા કામાતુર થઈ હતી, તેને અનેક વાતો કરીને અકાર્ય કરતા રોડી રાખી તે કોણે ? સૂડાએજ વળી નળ ને દમયતીના સબધ થયો, તેમા પણ ઉપકાર હસનોજ અમે એક અક્ષર વાચીએ તો પણ જીવદયા છોડીએ નહીં, અને તમે મનુષ્ય થયના થથ વાચો પણ કાઈ કેકાણુ નહીં વળી ગૃહસ્થ મનુષ્યની જેટલુ અમારૂં પણ શુણકાણુ પાંચમુ શાસ્ત્રકારે કહેલુ છે એટલે અમારી હદ કાઈ ઓછી નથી આ પ્રમાણેની ગંધી હકીકત ઉપરથી ન્યાયને અમે માટે આપ-વખાણુ કરવા પડ્યા છે, હું કાઈ હઠ તાણીને ખોટુ કહેતો નથી " ૩-૫

આ પ્રમાણે ચતુરાઈવાળી શુકની વાતો માલગીને વીગ્મતી બહુ હર્ષિત થઈ તેણે સૂડાને કહ્યુ કે-“ તુ તો મોટો પ્રમાણિત દેખાય છે, ડાહ્યો છે, વળી તારી વાણીમા મીઠાશ પણ છે, તુ મને હવે તો પ્રાણુ સમાન વહાલો લાગે છે તુ ખરે વખતેજ આ વનમા આવ્યો છે, પણ તને આટલુ બધુ ભણાવ્યો કેવો ? તે કહે ” સૂડા બોલ્યો કે- “એક વિદાધરે મને પોતાની પામે પ્રાણુની જેવા વહાલથી રાખ્યો હતો તે મને મોનાના

સોવન પિંજરમાં રહેતો, તે ખેવર જે જે કહેતો, તે સઘળું હું સદ્દતો રે.
રંગીલા. ૭ એક દિન વિદ્યાધર તેહ, કર ધરીને માહરો ગેહ, ગયો મુનિવંદન
સસનેહ રે રંગીલા; ઋષિ નિરખી પાતક નીઠો, ઉપદેશ કહ્યો તેણે મીઠો,
મુજને પંજરમાં દીઠો રે. રંગીલા. ૮ તિર્યંચ બંધન અધિકાર, કહ્યો વિવરી
આગમ અનુસાર, મુજ છોડાવી કર્યો ઉપકાર રે રંગીલા; ઇલાં આવ્યો હું
રમતો રમતો, કેઇ વન ઉપવન અતિકમતો, ખેઠો તરૂં દીઠો મન ગમતો રે.
રંગીલા. ૯ કહી તુજ આગળ પોતાની, જે વાત હુંતી કહેવાની, તિણે મુજથી
કાંઈ ન છાની રે રંગીલા; રે રાણી વાણી મુણ માહરી, જૂઠી નહિ દેઈં ઉલારી, કહે
ચિંતા ભાંજીશ હું તારી રે. રંગીલા. ૧૦ તવ રાણી હૃદય વિભાસી, જાણ્યો
શુક શાસ્ત્ર વિલાસી, મુત ચિંતા તાસ પ્રકાશી રે રંગીલા; મંત્ર યંત્ર જડી જે
તું જાણે, કુણ જાણપણું તે પ્રમાણે, જે તું કામ નાવે ઇણ ટાણે રે. રંગીલા.
૧૧ દશરાએ જે નવિ દોડે, કહો શું કરીએ તિણ ઘોડે, ઘણો જાણ તું શુક
કહ્યો થોડે રે રંગીલા; તું ખ્યારો પ્રાણથી કીર, મેં માન્યો કરીને વીર, તું મોટો

પાંજરામાં રાખતો હતો અને નવી નવી જે જે હકીકત કહેતો એ સઘળી ઉપર હું શ્રદ્ધા
રાખતો હતો. આ બધું હું ત્યાં શીખ્યો છું. એક દિવસ તે વિદ્યાધર મને સાથે લઇને એક
મુનિરાજને વાંઢવા ગયો હતો. ત્યાં મુનિવંદનથી મારાં પાપ નાશ પામ્યાં. તેમનો ઉપદેશ
મને બહુ મીઠો લાગ્યો. મુનિએ મને પાંજરામાં દીઠો, એટલે વિદ્યાધરને તિર્યંચ બંધનથી
લાગતા દોષો સંબંધી ઉપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી વિદ્યાધરે તરતજ મને છુટો કર્યો. આ
પ્રમાણે તે મુનિરાજનો મારા પર પરમ ઉપકાર થયો. ત્યાંથી વને વને ભમતો હું અહીં
આવી ચડ્યો. આ વૃક્ષ સુંદર દેખીને હું તેના પર ગેઠો. ત્યાં તને શોકનિમગ્ન જોઈ,
તેથી મેં શોકનું કારણ પૂછ્યું. મેં મારી તમામ હકીકત કહી બતાવી, હવે તું તારી
ચિંતાનું કારણ કહે, હું જોટો દિલાસો આપીશ નહીં. મારાથી બનશે તો હું તારી
ચિંતા મટાડીશ. ” ૬-૧૦

આ પ્રમાણે સૂડાની હકીકત સાંભળીને વીરમતીએ જાણ્યું કે-‘સૂડો પ્રવીણ જણાય
છે, માટે તેની પાસે દુઃખની વાત કહેવામાં અડચણ નથી.’ પછી તેણે પોતાને પુત્ર ન
હોવા સંબંધી ચિંતા તેની પાસે પ્રગટ કરી અને કહ્યું કે-“હું પોપટભાઈ ! જે તું કોઈ
પણ મંત્ર યંત્ર કે જડીબુટ્ટી જાણતો હોય તો તેનો આ વખતે ઉપયોગ કર. ખરે વખતે
જે તે કામ નહીં આવે તો પછી ક્યારે આવશે ? વિજયા દશમી-દશેરાને દિવસે જે ઘોડો
ન દોડે તો પછી કહો તે ઘોડો શા કામનો ? તેમ વળી તું થોડું કહેવાથી વધારે સમજ
શકે તેવો છે; તેથી તને વધારે કહેવાની જરૂર નથી. તું મને પ્રાણથી પણ વહાલો છે. મેં તને
આજથી મારો વીર કરીને માન્યો છે. તું મોટો સાહસિક જણાય છે. ૧૧-૧૨ મારી ચિંતા

સાહસ ધીર રે. ૨ગીલા. ૧૨ તુજ આપુ નવલખો હાર, વળિ કૂર કપૂર
આહાર, હુ માનીશ બહુ ઉપકાર રે ૨ગીલા; આણ હવે તુ માણસ ઓળે,
કહુ તુજને ભાવે ભોળે, હવે હુ છું તારે ખોળે રે. ૨ગીલા. ૧૩ શુક ભાળે દેધ
દિલાસા, રે રાણી મ કર વિખાસા, પ્રભુ પૂરશે તાહરી આશા રે ૨ગીલા;
થાઈશ હુ તુજ દિશિદાતા, તુ છે માહરી ધર્મની માતા, ચિ તા તજ ધર તુ
શાતા રે. ૨ગીલા. ૧૪ કહી મોહનવિજયે ઢાળ, એ છઠી નિપટ રસાળ, તમે
સુણજો બાળગોપાલ રે ૨ગીલા; જે પરદુઃખભજણ દૂરા, તે સઘળી વાતે
પૂરા, તસ પ્રગટે પુણ્ય અકૂરા રે. ૨ગીલા. ૧૫.

હુહા.

હિતવાણી રાણી નિસુણ, શુક કહે તજ વિવાહ;
એ વનમાં ઉત્તર દિશે, ઋષભદેવ પ્રાસાદ. ૧

તિહાં ચૈત્રી પૂનમ નિશા, ઉત્સવ કરવા કાજ;
આવશે અનુપમ અપ્સરા, લઈ નાટકનો સાજ. ૨

જો તુ મટાડશે તો હુ તને માગે નવલખો હાત પહેરાવીય, ઉત્તમ ઉત્તમ લોજન ખવરા-
વીશ અને ઘણો ઉપકાર માનીશ મારે હવે હુ તારે ખોળે છ મે લોળે ભાવે
મારી બધી વાત તને કહી દીધી છે, તો કોઈ રીતે મને પુત્ર આપીને માણમની
હારમા લાવ ” ૧૩

સૂડાએ તેની બધી હકીકત માલખીને કહ્યું કે—“ હે રાણી ! તમે વિખવાદ ન કરો, હુ
તો શુ કરી શકુ પણ પ્રભુ તમાગે આપ્યા પૂર્ણ કરશે હુ તો તમને દિશા જતાવનારો
થઈશ તમને હુ આજથી ધર્મની માતા માત્ર છુ તમારે મારે હુ જનતો પ્રયાસ કરીશ,
મારે તમે ચિ તા તજ દર્શને જાતિને ધાગણ કરો ” આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ
ગમિક એવી છઠી ઢાળ કહી તે તમે જાળ ગોપાલ સાનજીએ જે પુરૂષ પદુ ખજનમા
દૂરા હોય છે તેઓ સઘળી વાતે પૂના હોય એ, અને તેમને પુણ્યના અકૂરા પ્રગટે છે ૧૪-૧૫

હુહાનો ભાવાર્થ

વીરમતીને તેના વચનોથી કાષ્ટક નિવૃત્તિ વધ પધી પાછુ સૂડાએ કહ્યું કે—“ હવે એક
ઉપાય કહુ છુ તે માલખો—આ વનની ઉત્તર દિશાએ ઋષભદેવ સ્વામીનુ મંદિર છે ત્યાં ચૈત્રી
પુનમની રાત્રિએ નાટકના મરનન અદિત ધારી સુદગ અપ્સરાઓ ઉત્સવ કરવા આવશે ૧-૨

મુખ્યા તેહમાં એક છે, નીલાંબર સામ્રાજ; ૩
 તાસ વસ્ત્ર જો કર ચઢે, તો તુજ સીજે કાજ.
 પહેલાં ચૈત્રી પૂનમે, વિદ્યાધરને સંગ; ૪
 આંચો હું એ દેહરે, તેણે સવિ લહું પ્રસંગ.
 રે ! જનની તે રજનીએ, વિણ સજની ધરી હેત; ૫
 તિહાં જાજે એકાકિની, ભૂલીશ મા સંકેત.
 ઇમ કહી અંબર મારગે, શુક આદ્યો ગુણગેહ; ૬
 વીરમતી તસ વિરહથી, નયણે દાખ્યો નેહ.
 નૃપ આદિ નર નાગરિક, ખેલી ફાગ પ્રકાશ; ૭
 પુરમાં સવિ સંધ્યા સમય, આંચા નિજ આવાસ.

ઢાળ ૭ મી

(હમીરીઆની દેશી.)

ચૈત્રી પૂનમ અનુક્રમે, આવિ પરમ પવિત્ર સનેહી; આંચું વચન શુકરાજનું,
 વીરમતીનેચિત્ત સનેહી. ૧ સ્વારથ સહુને વાલહો, સ્વારથ જગમંડાણ; સ. ઉઘમ
 જીવ કરે ઘણો, પ્રાપ્તિ કરમ પ્રમાણ. સ. સ્વા. ૨ થઈ સંધ્યા શશી ઉગમ્યો,

તેમાં જે મુખ્ય અપ્સરા છે તે લીલા વસ્ત્રો પહેરે છે અને નીલરત્નના આભૂષણો ધારણ કરે છે. તે વસ્ત્ર જો તારે હાથ આવે તો ધારેલું કાર્ય તેનાથી સિદ્ધ થશે. તું પૂછીશ કે આ વાતની તને શી ખબર ? તો સાંભળ ! ગઈ ચૈત્રી પુનમે હું વિદ્યાધરની સાથે એ મંદિરે ઉત્સવ જોવા આંચો હતો, તેથી ગંધી વાત જાણું છું. માટે હે માતા ! આવતી ચૈત્રી પુનમની રાત્રીએ તમારે એકલાં તે મંદિર પાસે જવું અને મારી કહેલી વાત ધ્યાનમાં રાખવી, તેમાં ગફલત કરવી નહીં ” આ પ્રમાણે કહી તે સૂઝો તરત જ આકાશમાં ઉડી ગયો. વીરમતીએ તેના વિરહથી આંખમાં સ્નેહ જતાવ્યો. પછી આખો દિવસ રાજા વિગેરે સર્વ નગરના લોકો ફાગ ખેલીને સંધ્યા સમયે શહેરમાં આંચા, તેની સાથે વીરમતી પણ પોતાના મહેલમાં આવી. ૩-૭.

ઢાળ સાતમીનો ભાવાર્થ—

અનુક્રમે ચૈત્રી પુનમ આવી. વીરમતીને શુકનું વચન સાંભળ્યું. દિવસ વ્યતિક્રમ્યો. રાત્રિ પડી. આ જગતમાં સ્વાર્થ સૌને પરમ વલ્લભ છે. આ જગતનું મંડાણ સ્વાર્થ ઉપર છે. તેને માટે પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં પ્રયત્નો કરે છે. પ્રાપ્તિ તો ઉદ્દયભાવ પ્રમાણે થાય છે, પરંતુ ઉઘમ કરવામાં બાકી રાખતા નથી. ૧-૨ સોળ કળાએ પૂર્ણ ચંદ્રમા આકાશમાં ઝળકી

સોળ કળાએ શુદ્ધ; સ. જાણિયે કામનરેશનો, ચક્ર ગગન પ્રતિબુદ્ધ. સ. સ્વા. ૩ અંગ તણી રખવાળિકા, તેહને ભળાવી ગેહ; સ. વેશ પરાવર્ત રાણીએ, કાધો અધિકે નેહ. સ. સ્વા. ૪ એકાકી પુર બાહરે, આવી એકાકી તેહ; સ. જોયા ન હોય તો જોયજો, નારી ચરિત્ર તે એહ. સ. સ્વા. ૫ ઉજવળ ચંદ્રની ચંદ્રિકા, વન શોભા બહુ ભત; સ. ચાલી વનમાં ચડવડી, તે ચતુરા નિશ્ચિત. સ. સ્વા. ૬ દીકું જિનમદિર તિહાં, સોવન કળશ સનૂર; સ. શ્રમ પરિહરવા કારણે, જાણિયે ખેઠો સૂર. સ. સ્વા. ૭ પવને પતાકા ફરહરે, આકર્ષણ કરે સાન; મ. વીરમતી હરખી ધણી, સઘ ચઢી સોપાન સ. સ્વા. ૮ ભરતપિતા ભેટ્યા ભલે, લળિ લળિ પ્રણમ્યા પાય; સ. અવિનય ખામી પ્રચ્છન્નપણે, રહી કેડે હિત લાય. સ. સ્વા. ૯ અપ્સર ગણ આવ્યો ધસે, પ્રણમ્યા ઋપભજિણુ હ; સ. દ્રવ્યપૂજા પહેલી કરી, શૃચિતાએ આનંદ. સ. સ્વા. ૧૦ ભાવપૂજા ભવભયહર, પ્રારભે રસહુદ્ધ; સ. અગ્નિ તરપ સગીતથી, નાટક નાચે શુદ્ધ. સ. સ્વા. ૧૧ સારીગમ-પદની સ્વરે, યત્ર કરત ભેદ કોડિ; સ. તાધીઘોના ગતિ મૃદગની, વાજે વિકટ પરમોડ. સ. સ્વા. ૧૨ એકતાલો ત્રગડો ચોતાલિઓ, સુરકાગ ને જોતમાન; સ. પ્રહતાલાલિક તાલનાં, વિકટ બહુ અભિધાન. સ. સ્વા. ૧૩ નાટક નાચી અપ્સરા, શ્રમ પામી તિણવાર; સ. વસ્ત્ર ઉતારી આપ આપણાં, ગદ્ય પુષ્કરણી

ગ્યો હતો, જાણે કામદેવરૂપી રાજાનું આકાશમા જાગતું ચક્ર હોય તેવો તે દેખાવા લાગ્યો વીરમતીએ વેશ બદલ્યો અને વિદ્યાસુ દામીને પોતાનો મહેલ જાળાવીને એકલી મહેલની તેમ જ નગની બહાર નીકળી જુઓ સ્ત્રીના ચરિત્ર ને તેના પગક્રમ! ચારે જાણુ આદની વડે વનરાજી શોભી ગૂઢી હતી વીરમતી ગાનની ગણી છતાં એકાકી નિર્ભયપણે વનમા ચાલી ઠાવણે ચાલતા તેણે ફરવી જિનમદિર દીકું મસ્તકપદ મુવર્ણનો ઝળગ અને પવનવડે ફૂગ્ધરતી ધ્વજ દીકી વીરમતી તે જોઇને જાહુ હર્ષ પામી જિનમદિર પામે પહોચી તેના પગધીઆ ચડી ધી ઋપભપ્રભુને ભેટી પછી અવિનયની ક્ષમા માગીને તે પ્રચ્છન્નપણે મતાઇ રહી ૩-૬

એટલામા અપ્સરઓનો મમુદાય આવ્યો તેણે આદીશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પ્રથમ દ્રવ્યપૂજા દેશ્ય ચઢનાદિક ઉત્તમ દ્રવ્યો વડે કરી ત્યાં પછી ભાવપૂજનો આરભ કર્યો. આ ની ગમ પદની એ માત સ્વરો સાથે વીણાયત્રમા કોટી લેદ ધવા લાગ્યા તા તા ધદ્ધ ધિદ્ધ એ પ્રભાણે મૃગની ગતિ આવવા લાગી એકનાલ, ત્રિનાલ, ચોતાલ, વમતના મૂગનો તાલ અને પ્રહતાલ વિગેરે વિવિધ નામવાળા તાલ પ્રવર્તવા લાગ્યા અને અનેક પ્રકારે નૃત્ય કરી પ્રાપ્ત થયેલી કળાને સદ્ગુણ કરી પછી જ્યારે તે જામી અમિત યદ્ય ગર્ધ ત્યારે જિનમદિગની બદાગ નીકળી, પોતપોતાના વસ્ત્રો ઉતારી, નજીકની પુષ્કરણીમા સ્નાન કરવા માટે ઠગે ૧૦-૧૪

મઝાર. સ. સ્વા. ૧૪ હસે રમે કીડા કરે, સહુ કોઈ નિરખીક; સ.
રાણી આવસર અટકળી, આવી વસ્ત્ર નજીક. સ. સ્વા. ૧૫ નીલ વસ્ત્ર શુકે જે
કહું, અપહર્યું પ્રચ્છન્ન વૃત્તિ; સ. દ્વાર જડી પ્રભુ ચરણનું, શરણુ ગ્રહું દદ
ચિત્ત સ. સ્વા. ૧૬ કારજ સિદ્ધ થયું હવે, ચિત્તે થઈ ઉજમાળ; સ. મોહનવિ-
જયે મનોહર, પલણી સાતમી ઢાળ. સ. સ્વા. ૧૭

હા.

જળ મજ્જન કરી બાહિરે, આવી સઘળી જામ;
નીલાંબર મુખ્યા તણું, તિહાં નવિ દીહું કામ. ૧
નિજ નિજ વસ્ત્રને અપ્સરા, ઓળખી પહેર્યાં સર્વ;
મુખ્યા વસ્ત્ર વિના રહી, પૂછે થઈ અગર્વ. ૨
હાંસી મિષ નીલું વસન, જે કિણે અપહર્યું હોય;
આપો બહેનો હું કહું, કર જોડીને દોય. ૩
સહુ સમ ખાઈને કહે, હે મુખ્યા મહારાય;
હાસું તુમ અંબરતણું, તે અમથી કેમ થાય. ૪
આસંગો કિણ વિધ હુવે, જાસ ધરીજે આશ;
ખોટો મ ધરો સ્વામિની, અમ ઉપર વિશ્વાસ. ૫

તે સર્વ અપ્સરાઓ હાસ્ય કરતી નિર્ભય થઈ કીડા કરવા લાગી. તે અવસરે વીર-
મતી બરાબર અવસર જોઈને બહાર નીકળી અને પહેલાં વસ્ત્રોમાંથી શુકના કહ્યા પ્રમાણે
મુખ્ય અપ્સરાના નીલ વસ્ત્રો ઉપાડ્યાં. પાછી જિનમંદિરમાં પેઠી અને દ્વાર અંદરથી બંધ
કર્યાં. ભગવંતનું શરણુ લઈ અંદર સંતાઈ રહી અને પોતાના મનમાં હવે કાર્ય સિદ્ધ
થયું એમ માનવા લાગી. ‘પ્રયત્ન પુરૂષાધીન છે, લાભ લાગ્યાધીન છે.’ મનોહર આ
સાતમી ઢાળ મોહનવિજયે કહી. ૧૫-૧૭

દોહનો ભાવાર્થ.

અપ્સરાઓ વાવડીમાં અનેક પ્રકારની કીડા કરવા સાથે સ્નાન કરી રહી, એટલે
બહાર નીકળી, અને પોતપોતાનાં વસ્ત્રો ઓળખીને પહેરી લીધાં. મુખ્યા પોતાનાં નીલ
વસ્ત્રો શોધવા લાગી, પણ તે હાથ ન લાગવાથી તેણે પોતાની સખીઓને હાથ જોડીને
કહું કે “કોઈએ હાંસી કરીને મારાં નીલવસ્ત્ર લીધાં હોય તો તે આપો.” બીજી સર્વે
અપ્સરાઓ સોગન ખાઈને બોલી કે—“અમે કોઈએ આપનું વસ્ત્ર લીધું નથી. વળી
અમારાથી તમારી હાંસી કરાય જ કેમ? તમે અમારા સ્વામીની છો, તો તમારી સાથે
એવું હાંસુ કેમ કરીએ? માટે તમે અમારા ઉપર ખોટો વિશ્વાસ રાખશો નહીં. ૧-૫

દેવળ ઉઘાડુ હતુ, દીધાં દીસે દાર;
એ માહે નિશ્ચે હશે, વસ્ત્ર ચોર નિરધાર. ૬
મુખ્યાદિક સઘળી મળી, આવી દેહરા ખાર;
કહે ઉવાડો કોણુ છો, માનો અમ મનુહાર. ૭

ઢાળ ૮ મી.

(યુગ્યાગિનિ શિખર મોહે—એ દેશી)

દેવવનિતા એમ પક્ષણે, વસ્ત્ર સોંપ સનૂર રે; રાત થોડી પ્રાત થાશે, જાણુ
અતિહિ દૂર રે. દે. ૧ વિબુધવસ્ત્ર એ કામ નાવે, નર તણે સહી માન રે; જાણુશુ
અમ નૃત્ય નિગમી, કર્યુ તે એ દાન રે. દે. ૨ અથવા કોઈ કાજ માટે, હર્યુ
હોય જો એહ રે; આપ પાછો અમે તાહરો, કાજ કરશુ તેહ રે. દે. ૩ નર હુઓ
નારી હુઓ, ઉવાડો એ કપાટ રે; વચન છે અમતણુ ખોટી—કરો છો શા માટ રે.
દે. ૪ દાર તત્ક્ષણુ વીરમતીએ, ઉવાડ્યાં અવિદ ભ રે, અપ્સરા તવ નારી નિરખી,
ગહી પામી અચ ભ રે. દે. ૫ કહે ગણી મધુર વાણી, તો આપુ પટકુળ રે; કાજ
મારું કરો ને કોઈ, થઈને અનુકૂળ રે. દે ૬ કહે મુખ્યા અરે સજની, છે કિરચો
તુમ કાજ રે; વસ્ત્ર એ હુ પછે લેઈશ, કહો છોડી લાજ રે. દે. ૭ કહે રાણી
શોક માહરે, તેહને સુત ચ રે; માહરે સુત નહી તેણે, કર્યાં એહવા રૂદ રે. દે. ૮

અમને એક શકા પડે છે કે—આપણે જ્ઞાન કરવા ગયા ત્યારે જિનમંદિરના ઠાર ઉઘાડા
દતા અને હગણા બધ છે તેથી આપના વસ્ત્ર લઈને ઢોઈ અદર પેહુ હશે ” આ વાન
સાના ધ્યાનમા ઠતરી એટલે તે બધી દેગમના ઠાર પામે આવી અને મુખ્યા બોલી
કે—“ ઢાગ ઉવાડો, અદર કોણુ છે ? જે હોય તે બહાર આવો ” ૬-૭

ઢાળ આઠમીનો ભાવાર્થ

અખગઓએ કહ્યુ કે—“ ગત થોડી છે ને અમાને બહુ દુઃખ જવાનુ છે વળી
અમાના દેવતાના વસ્ત્રો મનુષ્યને કામ આવે તમ નથી તમે અમારૂં નાટક જોયુ જણાય
છે તો નાટક જોઈને જાણે તમે અમને વસ્ત્રનુ દાન આપ્યુ એમ માનશુ વળી તમારે
કાઈ કાર્ય કરવાનુ હોય તો કરો, જે હશે તે કરી ગાપોશુ અદર બી દો કે પુરૂષ
દો, જે દો તેને અમારૂં વચન આપીએ છીએ, માટે હવે જોઈ ન કરો ” ૧-૮ આવા
મુખ્ય અખગના વચનો સાંભળીને તનુ જ વીગમતી રબ છોડી ઢાગ ઉવાડી બહાર નીકળી
તેને જોઈને તે એક બી કોવારી અખગઓ આશ્ચર્ય પામી વીગમતી બોલી કે “ તમારા
વસ્ત્ર હુ પછી પાછા આપુ, પ્રથમ તારૂં માર્ગ સિદ કરી આપો ” મુખ્યા બોલી કે—“ વસ્ત્ર
બડે પછી આપને, તારૂં માર્ગ શુ છે ને હરે ” વીગમતી બોલી કે—“ મારી ગ્રોમ્યને ચદ
કમાન નારી પુત્ર છે, માને પુત્ર નથી માટે મેં આ રૂદ કરેલ છે તો મને પુત્ર આપો ૫-૮

વચન શુકને ઇહાં આવી, વસ્ત્ર લીધું એહ રે; કહી મનની વાત ખોલી,
 ટાળી ચિંતા તેહ રે. દે. ૯ તામ મુખ્યા અવાધ પ્રયુંજી, કહે સુણ તું નાર રે;
 ભાગ્યમાં સુત નથી તાહરે, નિમુણ એહ વિચાર રે. દે. ૧૦ ગગનચરણી શત્રુ-
 હરણી, વિવિધકરણી રૂપ રે; નીરતરણી આદિ વિદ્યા, દેઉં તુજજ અનૂપ રે.
 દે. ૧૧ રાજ્ય તાહરું પ્રજા તાહરી, ચંદ પણ સુત તુજજ રે; ખેદ મ ધરીશ અવર
 સુતનો, વચન માન તું મુજજ રે. દે. ૧૨ પણ રખે તું ચંદ સુતને, કદી દેતી
 દુઃખ રે; રાખજે તું પુત્રની પરે, હોશે એહથી સુખ રે. દે. ૧૩ ભૂપકાંતા સુણી
 એહવું, અતિહિ હુમ નિરાશ રે; તોહિ પણ તે ગ્રહી વિદ્યા, અપ્સરાને પાસ રે.
 દે. ૧૪ વસ્ત્ર પાછું તાસ આપ્યું, ખમીને અપરાધ રે; અપ્સરા ગઈ વસ્ત્ર લેઈ,
 થાનકે નિરાખાધ રે. દે. ૧૫ વીરમતી હવે લેઈ વિદ્યા, ઋષભ પ્રણમી પાય રે;
 ફરી પાછી ઘરે આવી, લલ્લું નહી કાંઈ રાય રે. દે. ૧૬ થયું પ્રભાત દિણુંદ
 ઉગ્યો, નૃપવધુ મનરંગ રે; સાધવા વિદ્યા તેહ માંડી, કરી વિવિધ પ્રસંગ રે. દે.
 ૧૭ થઈ વિદ્યા સિદ્ધ સઘળી, ટળ્યો સકળ જંજળ રે; મોહનવિજયે ભલી ભાખી,
 આઠમી એ ઢાળ રે. દે. ૧૮.

હું શુકના વચને અહીં આવી છું અને આપનાં વસ્ત્ર મેં લીધા છે. મારા હૃદયમાં જે
 વાત હતી તે મેં આપની પાસે પ્રકાશિત કરી દીધી છે. હવે મારી ચિંતા દૂર કરો. ”
 ૮-૯ વીરમતીની આવી માગણી સાંભળીને મુખ્યા અવધિજ્ઞાનવડે જોઈને ખોલી કે—
 “ હે વીરમતી ! તારા ભાગ્યમાં પુત્ર નથી તેથી તને પુત્ર તો નહીં થાય, પણ હું તને આકા-
 શગામિની, શત્રુખળહરણી, વિવિધકાર્યકરણી, જળતરણી વિગેરે વિદ્યાઓ આપું, તે તું
 સિદ્ધ કરજે તેથી રાજ્ય પણ તારું થશે, પ્રજા તારી થશે અને ચંદ્રકુમાર પુત્ર પણ તારે
 આધીન થઈને રહેશે. તું એમ માનીશ જ નહીં કે આ પુત્ર બીજાનો છે—તારો જ છે એમ
 માનજે. પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજે કે તું એ પુત્રને કિંચિત્ પણ દુઃખ ન આપીશ.
 તારો પુત્ર હોય એમ પાળજે, તો તેથી તને કાયમ સુખ પ્રાપ્ત થશે. ” વીરમતી આ
 પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળીને ઘણી નિરાશ થઈ ગઈ અને તેણીએ અપ્સરા પાસેથી વિદ્યાઓ
 ગ્રહણ કરી. પછી અપરાધ ખમાવી વસ્ત્રો પાછાં આપ્યાં એટલે અપ્સરાઓ પણ પોતાનાં
 વસ્ત્રો પહેરી પોતાને સ્થાનકે ગઈ. વીરમતી ઋષભપ્રભુને નમસ્કાર કરી વિદ્યાઓ ગ્રહણ
 કરીને ઘરે આવી. આ વાતની રાજાને કે કોઈને ખબર પડી નહીં. ૧૦-૧૬

પ્રભાતકાળે જ્યારે સૂર્ય ઉગ્યો ત્યારે મનમાં ખુશ થતી વીરમતી તે સર્વ વિદ્યાઓ
 ક્રમે ક્રમે સાધવા માંડી. સર્વ વિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ એટલે તેના મનમાંથી દુઃખ માત્ર
 નાશ પામ્યું અને તે આનંદથી રહેવા લાગી. શ્રી મોહનવિજયજીએ આ આઠમી રસિક
 ઢાળ કહી. ૧૭-૧૮

હવે આ વિદ્યાનો તે કેવો ઉપયોગ કરે છે તે આપણે આગલ જોવાનું છે હાલ તો અહિંઆ સાર શુ અહંબુ કરવાનો છે તે દુકામા અવલોકન કરીએ કારણ કે જો કોઈપણ કથાનો સાર અહંબુ કરવામા ન આવે તો તે કથા સાલણી વૃથા છે જેટલી કથાઓ શાસ્ત્રમા દાખલ કરેલી છે તે બધી સાર અહંબુ કરવા માટે જ છે

પ્રથમ ઉદ્ધાસની ઢાળ પાચમીથી ઢાળ આઠમી સુધીનું રહસ્ય.

ન્યા બે સ્ત્રીઓ અથવા તેથી વધારે સ્ત્રીઓ હોય છે ત્યાં પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થયે પણ નિશ્ચિત થઈને બેમી રહેવાનું નથી એક ગ્રિતા ઘટે છે પણ બીજી વધે છે એવા પ્રસંગમા તે પુત્રને કેવો જાળવવો પડે છે તેની ખબર તેના અનુભવીઓને જ પડે છે શોક્યના પુત્રને અપર માતા શુ શુ ન કરે તે કહી શકાતું નથી તેને માટે અનેક પ્રકારના કામણ દુઃખો થાય છે તે પુત્ર વ્યાધિગ્રસ્ત વાય, ગાડો થઈ જાય અથવા શરીરે ખોડ ખાપણવાળો થાય તેને માટે બની ગઈ તેટલા પ્રયત્નો થાય છે રાજકુળમા બહુ થાય છે તો ગૃહસ્થોમા ઓછા થાય છે, પણ થાય છે તો જરૂર આવા કારણથી જ અદ્રકુમારને જાળવવા માટે તેની માતાને અને રાજાને બહુ મલાળ ગળવી પડતી હતી અહીં પુત્ર વિનાની અપર માતાઓએ ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનું છે કે-જો પોતાને પુત્રસુખ મેળવવાની અભિલાષા હોય તો તે શોક્યના પુત્રની ઈર્ષા કરવાથી પૂર્ણ થવાની નથી પણ જો તેના પર પ્રમત્ત રહેશે, તેનું પોતાના પુત્રવત્ પ્રતિપાલન કરશે, તો તે બાળકની નિર્દોષ મનની આશીષ તમને પણ પુત્ર પ્રાપ્ત કરાવશે તે મિવાયના જેટલા અપકૃત્યો કરશે તે તો આ ભવમા પુત્ર પ્રાપ્તિ નહીં વધા દે પણ આગામી ભવે પણ તમને વધ્યાપણ જ પ્રાપ્ત કરાવશે આ વાત બરાબર ચાહ રાખજો પડિન શ્રી વીરવિજયજી હિતશિક્ષા છત્રી-શીમા કહે છે કે —

શોક્ય તણા હાથ બાળક દેખી, ન ધરો ખેદ હિયામે જ,
એહ તણી ગિતજ આશીષે, પુત્રતણા સુખ પામે.

માંબળ સજનીજી રે

અદ્રાવતી જૈન ધર્મમા પ્રવિણ અને હઠ હતી તો તેણે પોતાના પતિને પણ જૈનધર્મ પ્રમાણ્યો, હૃવ્યસન છોડાવ્યા અને ચામનની ઉત્તરિના અનેક કાર્યો તેની પામે કરાવ્યા આ બધા ઉત્તમ કુળની ભણેલી ગણેડી મદ્યુણી કન્યા મેળવવાના કુળ છે માટે અર્ધા-ગના મેળવવાનો પ્રસંગ આખા ભવની સસારી સ્થિતિમા સુખ્ય ભાગ જાતવનાર મમજી તેમા પૂરતી સાવધાની રાખવાની જરૂર છે એકલા રૂપાદિક પર મોહ પામી મોહવૃદ્ધિનું સાધન મેળવી ભવવૃદ્ધિ કરાવનાર મહાયક જ મેળવવામા આવશે તો તેથી આ ભવ ને પરભવ બંને બગડશે આ વાત બરાબર ધ્યાનમા રાખવાની છે, જેને ધર્માનુકુળ પત્નો પ્રાપ્ત થઈ હોય તે પુરૂષને જ ખરો ભાગ્યગામી ગણવા યોગ્ય છે મોટા ઘરની સુદર સ્ત્રી મળે તે કાંઈ ભાગ્યની નિશાની નથી

ચંદ્રકુમારને નિશાળે મૂક્યો અને તે થોડા વખતમાં જ સર્વ કળામાં પારગામી થયો એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે આ લવતું શરીર તેનું આઠ વર્ષની વયનું છે અને આ વિદ્યાગુરૂ પાસે તેને બહુ થોડો વખત લાગ્યો છે; પરંતુ તેનો આત્મા કાંઈ આઠ વર્ષનો નથી, તે તો ઘણા કાળથી અભ્યાસ કરતો આવ્યો છે. તેથી પૂર્વ કરેલો ક્ષયોપશમ અહીં પણ તેને કામ લાગે છે. લવના પરાવર્તનથી જે આવરણ આવેલું હોય છે તેના નિવારણ માટે જ માત્ર વિદ્યાગુરૂની જરૂર પડે છે. ઉત્તમ છવે અદ્ય કાળમાં ઘણું જ્ઞાન મેળવી શકે છે, તેનું કારણ પૂર્વનો અભ્યાસ જ સમજવાનો છે.

વસંતઋતુ કામીજનોને ઘેલા ણનાવનારી છે, તેમાં પણ તેના પૂર્ણ સાધનવાળા ઉદ્યાનમાં સ્ત્રિયાદિક સાથે જવું તે વિશેષ કામોદીપન કરનાર છે. લોગી મનુષ્યો આવાં સાધનો શોધ્યા જ કરે છે અને મેળવ્યા કરે છે. લવલીડૂ પ્રાણીઓ એવા પ્રસંગમાં પણ વિરક્ત લાવની જ વૃદ્ધિ કરે છે. તે આવા કામાસક્ત છવેને જોઈને હૃદયમાં ખેદ પામે છે, તેને એ બધા લોગસંયોગની અનિત્યતા પ્રત્યક્ષપણે દર્શ્યમાન થાય છે, તેથી તેઓ એવા ક્ષણવિનાશી સુખમાં આસક્ત ન થતાં અવિનાશી સુખની જ ઇચ્છા કરે છે.

એક વસ્તુ અમુક મનુષ્યોને પ્રીતિના કારણભૂત થાય છે, તે જ વસ્તુ અન્યને અપ્રીતિના કારણભૂત થાય છે. વસ્તુ મનોરમ છતાં વ્યક્તિ ભેદે ભેદ પડે છે તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે કોઈપણ વસ્તુ પ્રીતિ કે અપ્રીતિના પ્રબળ કારણભૂત નથી; પણ મન જ તેના કારણભૂત છે. જુઓ ચંદ્રકુમાર જેવા સૌ કોઈને આનંદ ઉત્પન્ન કરે તેવા મનોહર અને લાગ્ય-શાળી પુત્રને બાળકીડા કરતો જોઈને પણ વીરમતીને ઈર્ષ્યા આવી, ખેદ થયો, આંસુ આવ્યા, શોક નિમગ્ન થઈ ગઈ. ત્યારે હવે વસ્તુનો શો દોષ ? પોતાની માનસિક વિચારણા અનુસાર જ કોઈપણ વસ્તુ સુખ કે દુઃખ આપનારી થાય છે. વળી વસંતઋતુ પણ જ્યારે સર્વને આનંદ આપનાર થતો હતો ત્યારે તે વીરમતીના મન ઉપર આનંદની અદ્ય પણ અસર કરી શકતો નહોતો. અનેક સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પુત્રને અનેક પ્રકારે ખેલાવતી હતી તે પણ જાણે વીરમતીને ખેદ ઉપજાવવા માટે જ કરતી ન હોય તેમ તેને લાગતું હતું. આ બધું તેના હૃદયમાં રમી રહેલી ઈર્ષ્યાનું પરિણામ જ હતું. સજ્જનો જ્યારે સુખી થાય છે ત્યારે ઈર્ષ્યાજીવો તેને તેવા સુખથી રહીત જોવાને ઇચ્છે છે, અથવા તો તેના તે સુખનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.

પુત્રની તીવ્ર લાલસાવાળી વીરમતી લાલ માત્ર પુત્રમાં જ દેખે છે અને તેથી પુત્ર વિનાની પોતાની જીંદગી નિઃસાર માને છે. એવા વખતમાં અકસ્માત્ એક સૂડો ત્યાં આવી ચડે છે અને તે તેના દુઃખનું કારણ પૂછે છે. વીરમતી વ્યવહારદક્ષ હોવાથી તેને પોતાના દુઃખની વાત એકાએક કહેતી નથી. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ જોણે દુઃખ અનુભવ્યું હોય, જે આપણું દુઃખ સાંભળીને દુઃખી થાય તેમ હોય અને જે દુઃખ ટાળવા સમર્થ હોય તેને પોતાનું દુઃખ કહેવું; તે સિવાય બીજાને ન કહેવું. કારણ કે જોણે દુઃખ અનુ-

ભયુ નથી તે આપણા દુ જની કિંમત આક્રી શકતો નથી, જે આપણા દુ ખે દુ ખીઓ થવા જેટલી લાગણી પણ ન ધરાવતો હોય તેને દુ જની વાત કહેવી તે વાસની નળીમા ફૂંક મારવા બરાબર થાય છે અને જે દુ ખ ટાળવાને સમર્થ ન હોય તેને દુ ખ કહ્યું કે ન કહ્યું તે સરખું જ છે ” અહીં તો સૂઠો કહે છે કે—“ હું તારૂં દુ ખ ટાળી શકવા સમર્થ છું ” તે પક્ષીના પગકગના કેટલાક દૃષ્ટાંત તેની પાસે કહી બતાવે છે પક્ષીને પણ પોતાની જાતનું કેટલું અભિમાન હોય છે તે અહીં જોવાનું છે આટલા ઉપરથી મિથ્યાભિમાન ક્રવા જેવું છે એમ ન સમજવું, પરંતુ જે અભિમાન ઉન્માર્ગથી દૂર રખાવે, પાપથી પાછા ઓસરાવે અને પરમાર્થને માટે પ્રાણ આપવા પણ પ્રેરણા કરે તેવા જાતિના, કુળના અને ધર્મના અભિમાનને ધારણ કરવા જેવું છે એમ ધ્યાનમા રાખવું

આ પક્ષી પણ પોતાની પાંચમા શુભઠાણીની યોગ્યતા સમજી તેને માટે પોરસાય ત્યારે મનુષ્યે તો પોતાની ઔદમા શુભઠાણી સુધીની યોગ્યતા સમજી જેટલું પોરસાવા યોગ્ય છે ? પણ માત્ર એમ પોરસાવાથી લાભ નથી, તે હદ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયામ કરવાની જરૂર છે. વગર મહેનતે કાંઈ શુભઠાણી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી

સૂઠાની હકીકત સાબળવાથી વીરમતીને તેના પર વિશ્વાસ એસે છે એટલે તે તેને પોતાના શુદ્ધની વાત કરે છે તે માથે તેને મોટી મોટી આશાઓ આપે છે. સૂઠો તેની ચિંતા દૂર ચવા ઉપાય સૂચવે છે અને પક્ષી નિમ્પ્રહૃત્તિ જતાવી આકાશમા ઉડી જાય છે આવા નિમ્વાર્થ ઉપકારી પણ પક્ષીઓ પણ હોય છે તો પક્ષી મનુષ્ય કેમ ન હોય ? એવી ઉચ્ચ પદ્ધતિમા નામ નોધાવવાની કોને ઇચ્છા ન વાય ? પણ નિસ્વાર્થ ઉપકારીનું હીસ્ટ કરવામા આવે તો તેમા નામોની મજ્યા બહુ અત્પ આવી શકે તેમ છે તેનું કારણ શું ? તે મુરોએ સ્વયમેવ વિચારવું અને પોતાનું નામ તેમા દાખલ થઈ ગઈ તેમ છે કે નહીં ? તેના વિચાર પોતાના અત કરણ માથે ઢરી લેવો

આ હકીકતમા સૂઠો મનુષ્ય ભાપાએ જોત્યો તે વાતને અશક્ય કે અમત્ય ન માનવી અથવા રૂપક ન માનવું પૂર્વના લયોપગમને લઈને પક્ષીઓ મનુષ્યની ભાષા બોલી શકે છે જો કે એવું બહુ કવચિત્ જાને છે, પરંતુ નથી જાનતું એમ નવી ગરૂડ પક્ષી તો મનુષ્યની જેવી ભાષાનું જોલનાં જ કહેવાય છે

સૂઠાની કહેલી વાત વીરમતીએ પોતાના હૃદયમા કોરી ગળી અનુક્રમે ચેત્રી પુનમ આવી અને તે રાત્રે વીરમતી વેરા જઈલી દોષ ન ઝોળાજે તેવી રીતે મહેલની બહાર નીકળી તે એકલી રણવગડામા અથવા વૃક્ષથી ભગ્પૂર વનમા ચાલી ઓ જો કે અળખા કહેવાય છે પણ તેમા જેટલીક ઓઝો એવી જળવાનું હોય છે કે તે સળજાના ઉપતામને યોગ્ય છે વગી ઓના ચરિત્ર પણ આદ્યમા ન આવે તેવા અકળ હોય છે નીતિશાસ્ત્રકાર કહે છે કે —

સ્ત્રી ચરિત્ર એક લાખ, બેઠી બેલખ બેડે;
 દિહાડે બીહે દોરડીથી, રચણી વિપધર ફણ મોડે;
 ઉંદર દેખી ઉદકે, વઢ જઘ વાઘ વિદારે;
 શય્યાએ ચડતાં લડથડે, ચડે હુંગર સરડે;
 મુકી નદીમાં બુડી મરે, આપ અરથે સાચર તરે;
 કવિ ગંગ કહે રે ઠાકરો, સ્ત્રી ચરિત્ર એતા કરે.

વીરમતી સ્ત્રીનાં સર્વ ચરિત્રથી ભરેલી હતી. તે હિમતભેર ચાલી. જિનમંદિરે પહોંચી અને પ્રચ્છન્ન રહેવા યોગ્ય સ્થાન શોધી સંતાર્ધ રહી. અપ્સરાઓ આવી, પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા કરી અને નૃત્ય કર્યું. તેમ જ ગાનતાનવડે ભાવપૂર્ણ પણુ કરી. પછી શ્રમિત થવાથી સ્નાન કરવા ગઈ, વસ્ત્રો ઉતારીને વાવડીના કાંઠા ઉપર મૂક્યા, એટલે વીરમતીને લાગ મઝ્યો. તેણે લીલા વસ્ત્રો ઉપાડી લીધાં ને પાછી દેરાસરમાં ગારણા બંધ કરીને સંતાણી. અપ્સરાઓ સ્નાન કરીને નીકળી. મુખ્ય અપ્સરાએ પોતાના વસ્ત્ર ન દીઠાં. દેરાનાં દ્વાર બંધ દેખવાથી શંકા પડી અને કામ કરી આપવાની આશા આપવાથી વીરમતી બહાર નીકળી. અહીં તેનું પહોંચેલપણું જુઓ ! હજુ પણુ તે કહે છે કે—‘મારું કાર્ય સિદ્ધ કરે પછી વસ્ત્ર આપું.’ અપ્સરા અવસર ઓળખીને કહે છે કે—‘લલ્લે બાપુ તેમ કર. કહે તારે શું કામ છે ? વીરમતી પુત્ર આપવા કહે છે. અપ્સરા અવધિજ્ઞાનવડે તેનું વંધ્યત્વ જાણે છે, તેથી તેને કહે છે કે તારે પુત્ર તો થાય તેમ નથી. પણુ તને કેટલીક વિદ્યાઓ આપીએ જેથી સૌ તારે આધીન થશે.

અપ્સરાએ કહેલ વાક્યોમાં છેલ્લું વાક્ય ધ્યાન આપવા લાયક છે. તે એ છે કે તું તારી શોક્યના પુત્રને કિંચિત્ પણુ હુઃખ ન આપીશ, તેને તારા પુત્રવત્ પાળજે. જો તેમ નહિ કરે તો તને સુખની અવિચ્છિન્ન પ્રાપ્તિ રહેશે નહિ. વીરમતી ગરજની વખતે તો જો કે બધી વાતની હા ભણે છે પરંતુ પાછળથી તે વચન કેવું પાળે છે તે આપણે જોશું. તે સાથે ન પાળવાનું પરિણામ કેવું અનિષ્ટ આવે છે તે પણુ જોશું. ગરજને વખતે મનુષ્યો જે વર્તણૂક અલાવે છે તેવી જો કાયમ રાખતા હોય તો તે કદી પણુ હુઃખી ન થાય, પરંતુ તેના ચિત્તની વૃત્તિ જ બે પ્રકારની હોય છે. એક કવિ કહે છે કે:—

પરી ગરજ મન ચોર હૈ, સરિ ગરજ મન ચૌર;
 ઉદેરાજ મન મનુખ્ય કૌ, એક ચિત્ત દો ઠૌર.

હવે અપ્સરાઓ સ્વસ્થાને જાય છે અને વીરમતી પણુ સ્વસ્થાને આવે છે. પછી તે અપ્સરાઓ આપેલી વિદ્યાઓ સાધે છે, વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. હવે તેનો ઉપયોગ તે કેવો કરે છે તે જોવાનું છે. સજ્જન ને દુર્જનનું પટંતર ત્યાં જ પડે છે. એકના હાથમાં આવેલ શસ્ત્ર સ્વપરનાં રક્ષણ માટે થાય છે, ત્યારે બીજાના હાથમાં આવેલ શસ્ત્ર સ્વપરના વિનાશ માટે થાય છે. એકના હાથમાં આવેલ દ્રવ્ય પરોપકાર તેમ જ પુણ્યબંધ માટે થાય છે

ત્યારે બીજાના હાથમા આવેલ દ્રવ્ય પરપીડા ને પર બધ માટે થાય છે એકને પ્રાપ્ત થયેલ આધકાર અનેક મનુષ્યોના હિતને માટે, રક્ષણ માટે, પોષણ માટે અને દુખના નિવારણ માટે થાય છે ત્યારે બીજાને પ્રાપ્ત થયેલ અધિકાર મદને માટે, અનેક મનુષ્યોને દુખ દેવા માટે તેમ જ અનેક માણસોના લક્ષણ માટે (હેરાન કરવા માટે) થાય છે આ પ્રમાણે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ પણ સજ્જનને થઈ હોય તો તે પારાવાર ઉપકારને માટે થાય છે ત્યારે દુર્જનને થયેલી વિદ્યાની પ્રાપ્તિ પારાવાર અપકારને માટે થાય છે કેમકે તે તેના મદથી ઉદ્ભવતી બની જાય છે અને મજાજનો એવી અપૂર્વ પ્રાપ્તિથી ઉલટા વિશેષ નમ્ર બને છે આ બધી હકીકત આગળ દર્શ્યમાન થવાની હોવાથી અહીં વિશેષ પ્રસ્તાવના કરવાની જરૂર નથી

દહા.

વીરમતી વિદ્યા થકી, મદમાતી નિરખીહ;
જિમ અહિ પાખાળો થયો, જિમ પાખરીઓ સિહ. ૧
મત્રાદિક યોગે કરી, કતાદિક વશ ક્રીધ;
અતિહિ વીરમતી થઈ, દેશ વિદેશ પ્રસિદ્ધ. ૨
અદકુવર મોટો થયો, તાતે પડિત પાસ;
વિદ્યા શીખાવી સકળ, શાસ્ત્ર શાસ્ત્ર સુવિલાસ. ૩
ભોગ યોગ લક્ષણ ગણિત, શબ્દ કાવ્ય રસ છદ;
ધત્યાદિક માંહે થયો, ઘણો નિપુણ સુત ચદ. ૪
ગુણશેખર પુત્રી ભણી, પરણાવી બહુ પ્રેમ;
નારી નામ ગુણાવળી, અભિનવ રલા જેમ. ૫

દોહાનો ભાવાર્થ

વીરમતી અનેક વિદ્યાઓ પામવાથી મદોન્મત્ત થઈ, નિર્ભય થઈ અને સર્વ જેમ પાખવાળો થાય અને સિંહ જેમ પાખરેલો થાય તેવી અન્યને બચકારક થઈ પડી તેણે મત્રાદિક પ્રયોગવડે પોતાના પતિ વિગેરેને વશ કરી લીધા અને દેશપ્રદેશમા ચોતરફ પ્રસિદ્ધિને પામી ૧-૨

અહીં અદ્રકુમાર ઉમરમા વૃદ્ધિ પામ્યો, જોટલે તેના પિતાએ તેને પડિત પાસે મોકલ્યો ત્યાં તે ભોગ સળધી, યોગ મળધી તેમ જ લક્ષણ, ગણિત, કાવ્ય, શબ્દ, રસ, છદ ધત્યાદિ સળધી અનેક કળાઓમા નિપુણ થયો ૩-૪

વીરસેન રાજાએ ગુણશેખર ગજની પુત્રી ગુણાવળી કે જે રણા જેવી રૂપવત હતી વળી જે નામ પ્રમાણે ગુણાવળી જ હતી તેની સાથે તેને પરણાવ્યો તે નિરતર નવા નવા

નિતઃનિતઃનવલાં આભરણ, નિત નિત નવલા વેષ;
 નિત નિત નવલિ રતિ કળા, કરે ચંદ્ર સુવિશેષ. ૬
 ચંદ્રાવતીથી ચંદને, ચાહે ઘણો વિમાત;
 શ્રોતા સાંભળજો હવે, નિપટ રસિલી વાત. ૭

ઢાળ ૯ સી.

(નયન હમારે લાગતાં, જિન નિત લાગે ધાવ બહુરિયાં—એ દેશી.)

વીર નૃપતિ અન્યદા સમે, જોવરાવે શિર કેશ; સનેહ. ચંદ્રાવતી પાસે
 તિહાં, રહી એકાંત પ્રદેશ. સ. ૧ એળે ચિકુર કરી કાંસકી, સીંચે તેલ પુલેલ;
 સ. સોહે રાણીની આંગુળી, કસવટી કંચન રેહ. સ. ૨ દીઠું પળી નૃપ
 મસ્તકે, ઉજવળ જિમ શશિ રેખ; સ. રાણી વહન કૈરવપરે, સંકોચાણું વિશેષ.
 સ. ૩ ચંદ્રાવતી કહે કંતને, પ્રીતમ પ્રકટયો દૂત; સ. તુમ ભય પણ ન ગણ્યો
 કિશો, મોટો મોટો ધૂત. સ. ૪ તુમથી અરિ વાર્યા રહ્યા, પણ એક ન રહ્યો એહ;
 સ. ઇમ નિસુણી રાજ કહે, ઇહાં કુણુ દૂત છે તેહ. સ. ૫ તે કિમ આવે અંતેઉરે,
 એલંધી આણવાડ; સ. એહને અતિ દેઉં સજ્જ, તે એકવાર દેખાડ. સ. ૬ જોય

આભરણો, નવાં નવાં વસ્ત્રો અને નવી નવી કામકળાઓવડે ગુણાવળી સાથે આનંદ કરવા
 લાગ્યો અને તેની સગી માતા કરતાં વીરમતીનો પ્રેમ તેના પર વિશેષ દેખાવા લાગ્યો.
 હે શ્રોતાઓ ! આગળ રસિલી વાર્તા સાંભળો ૫-૭.

ઢાળ નવમીનો ભાવાર્થ.

એકદા વીરસેન રાજ એકાંતમાં પોતાની રાણી ચંદ્રાવતી પાસે પોતાના કેશ જોવરા-
 વવા બેઠા. ચંદ્રાવતી પણ સુવર્ણમય કાંચકીવડે કેશ ઓળવા લાગી અને સુગંધી તેલ
 નાખવા લાગી, તે વખતે રાણીની આંગળીઓના ને કેશનો સંબંધ કસોટીને કંચન રેખા
 જેવો જણાવા લાગ્યો. એવામાં રાજના મસ્તકમાં એક પળી (ઘોળો વાળ) તેના જોવામાં
 આવ્યો. તે જોતાં જ દિવસે જેમ કૈરવિણી સંકોચાય તેમ તેનું મુખ સંકોચાયું—તેના
 મુખપર ગ્લાની આવી ગઈ. ૧-૩.

ચંદ્રાવતીએ રાજને કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! દૂત પ્રગટ થયો. બીજા શત્રુઓ તમારાથી
 વાર્યા રહ્યા પણ આ એક શત્રુ તમારાથી ડર્યો નહીં, તમારો ભય અવગણીને તે ધૂર્ત
 પ્રગટ થયો. ” રાજ ચંદ્રાવતીના આવાં વચન સાંભળીને ચેતરફ જોવા લાગ્યો પણ કોઈ
 માણસ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું નહીં, એટલે તેણે રાણીને કહ્યું કે “ એવો દૂત કોણ છે કે જે
 મારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને અહીં અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરે. તું મને બતાવ એટલે હું તેને

નૃપતિ અરહુ પડે, દૂત ન દીઠો તામ; સ. તવ ગણી કહે રાયને, આકુળ કિમ હુવા આમ. સ. ૭ અદર કિમ આવી શકે, દૂત ધગવે દેહ; સ. આવ્યો દૂત જરા તણો, ધવળ પળિ શિર એહ. સ. ૮ નિસુણી રાયને કિતર્યો, ક્રોધ ચઢ્યો તો જેહ; સ. આવી ખરી જાણી જરા, એહવે અનોપમ દેહ. સ. ૯ ખાળ્યો કામ સદાશિવે, લોક કહે છે એમ; સ. તિમ ખાળી નહીં કિમ જરા, શોચ ન હોતો જેમ. સ. ૧૦ રજકવધુ સમ એ જરા, શ્યામ તણ કરે શ્વેત; સ. રાજન કહે નિજ ચિત્તને, રે રે ચેતન ચેત. સ. ૧૧ ખાલ પ્રકાશ જગ કરે, ભીતર ન કર તું કેમ; સ. રાજ્ય નરકદાયક સદા, ત્યાં કિમ મુઝ્યો એમ. સ. ૧૨ રે આતમ કરશે તુને, પરમાતમ ગુણ અશ; સ. ગુણ એ જોય જરાતણા, કાગભણી કરે હસ. સ. ૧૩ કારિકા નિત્ય તણી જરા, આણા એહની અખડ; સ. દત સખા રસના તણા, તસ દે પાતન દડ મ. ૧૪ પલિત એ ખર્જ જરાતણુ, કામ સુભટ હણનાર; સ. તો ચતુરા તણને હવે, લેઉ સયમ ભાર. સ. ૧૫ નૃપ ચ દ્રાવતીને કહે, થાશુ અમે અણુગાર; સ. ભોગ ભોગવતાં આવીઓ, તૃપ્તિ તણો ઉદ્ધગાર.

મખત સજા કડ ” રાણી બોલી કે “ હે નૃપતિ ! આપ આકુળ વ્યાકુળ કેમ થાઓ છો ? ખીજો દૂત તો અહીં ડોણ પ્રવેશ કરી થડે ? આ તા તમારા મમ્તક પગ ધોળો પળી આવ્યો છે તે જગનો દૂત છે હું તેના આવ્યાની વાત જાણું છું ” રાણીના આ વચનથી રાજાનો ક્રોધ એકદમ ગમી ગયો તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આવા અનુપમ દેહમાં પણ જરા આવી ! શિવે કામદેવને ખાળ્યો કહેવાય છે પણ તેણે જરાને કેમ ન ખાળી કે જેથી આવો ગોચ કંવાલુ કારણ રહેત નહીં ૪-૧૦

ધોળીની સ્ત્રીની જેમ આ જરા વાળને કાળાના ધોળા કરી નાખે છે હવે હે ચેતન ! તુ ચેત ! તારે ચેતવાનો સમય છે કેમકે આ જગ બાહ્ય પ્રકાશ (ઉન્નવળતા) કરે છે તો તુ અંતરમાં પ્રકાશ (ઉન્નવળતા) કેમ કરતો નથી આ ગળ્ય તો અતે નરકને આપવા વાણુ જ છે એમાં જગ પણ મદેહ નથી તો તુ તેમાં કેમ મુઝાય છે ? અરે આત્મા ! તુ આ જરાનો ઉપજા માન કે તે તને પરમાત્માના ગુણનો અગ પ્રગટ કરવામાં મહાયક ધર્મ છે તે કાગડાનો પણ હસ બનાવે છે એની આજ્ઞા અખડ પ્રવર્તે છે જે એની આજ્ઞાને વશ થતા નથી અને રમનેદ્રિયને વશ થઈ મગારમાં જ પડ્યા નહે છે તેને એ મખત શિક્ષા કરે છે એટલે કે રમનાના મિત્ર દાતોને દડવડે પાડી નાખે છે આ પળી જરાદેવીતુ અપ્રતિમ ખડ્ગ છે તે કામસુભટને હાળી નાખે છે માટે હવે આ ત્રિયાદિકને તણને ચાગ્રિ અગીકાર કરવું તે જ મને યોગ્ય છે ” આ પ્રમાણે દૃઢ વિચાર કરી તેણે ચ દ્રાવતીને કહ્યું કે—“ હું હવે આ ગળ્યબાગ તણ દર્ષને મયમભાગ અગીકાર કરીશ સાસાગ્રિક ભોગ ભોગવતા તૃપ્તિ નહોતી થતી પણ અત્યારે તો મને તેની તૃપ્તિનો ઓડકાર

સ. ૧૬ વિષયને વચને રાણીએ, ભોળવ્યો ધણોહિ ભૂપાળ; સ. નવિ ભોળવાણો
મોહન કહે, નવલી નવમી ઢાળ. સ. ૧૭

હુહા.

વીરમતી ચંદ્રાવતી, ધણો સમજાવે કંત;
વચન ન માને નારીનાં, થયો સંયમી એકાંત. ૧
પિયુને કહે ચંદ્રાવતી, હું પણ લેઈશ દીખ;
વીરમતીને ચંદ્રસુત, સોંપ્યો દેઈ શીખ. ૨
રાજ્ય સમર્પ્યું ચંદને, ખોળે દીધ વિમાત;
વીરસેન ચંદ્રાવતી, ગ્રહો સંયમ વિખ્યાત. ૩
મુનિસુવ્રત જિનરાજને, વારે કેવળ નાણ;
રાજઋષિ ચંદ્રાવતી, પામ્યા પદ નિરવાણ. ૪
વીરનૃપતિ ચંદ્રાવતી, તાસ તણા અવદાત;
કહ્યા કરી સંક્ષેપથી, સુગુણ સુણી હરખાત. ૫
વીરમતી ને ચંદનું, સુણો ચરિત્ર ચિત્ત લાય;
પણ નિમુણી કરતા રખે, અંધ આરસી ન્યાય. ૬

આવે છે. હવે હું તેને ભોળવવા ઇચ્છતો નથી.” ચંદ્રાવતીએ એકાએક આવા વચનો સાંભળી
વિષયોત્પાદક વાણીવડે અનેક પ્રકારે રાજાને ભોળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે કોઈ રીતે
ભોળવાણો નહીં. આવી રીતે શ્રી મોહનવિજયજીએ આ નવલી નવમી ઢાળ કહી છે. ૧૧-૧૭.

હુહાનો ભાવાર્થ.

રાણી વીરમતી અને ચંદ્રાવતી બન્નેએ મળીને ઘણી રીતે રાજાને સમજાવ્યા પણ
તેણે તેનું કાંઈ પણ માન્યું નહીં. છેવટે રાજાનો દૃઢ આગ્રહ જણાવાથી હળુકર્મી ચંદ્રા-
વતીએ કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! જો આપ ચારિત્ર ગ્રહણ કરશો તો હું પણ આપની સાથે જ
ચારિત્ર લઈશ.” રાજાએ તેમ કરવાની તેને અનુજ્ઞા આપી. પછી ચંદ્રકુમારને ઓરમાન
માતા વીરમતીને સોંપીને વીરસેન રાજા અને ચંદ્રાવતી રાણીએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું.
રાજ્ય તરફથી મહાન્ ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો. ચંદ્રકુમારને રાજાએ ચારિત્ર લેતી વખતે
ઘણી ઉત્તમ શિખામણો આપી અને તેને રાજ્યપર બેસાર્યો. વીરસેન રાજર્ષિ ને ચંદ્રાવતી
સાધ્વી નિરસિચાર ચારિત્ર પાળી શ્રી મુનિવ્રત સ્વામિને વારે કેવળજ્ઞાન પામી સિદ્ધિસુખના
ભાજન થયા. વીરસેનરાજા ને ચંદ્રાવતીનું ઉજ્જવળ વૃત્તાન્ત સંક્ષેપથી કહ્યું. જે સાંભળી
સદ્ગુણી પુરૂષ હર્ષ પામે છે. હવે વીરમતી અને ચંદનું ચરિત્ર ધ્યાન પૂર્વક સાંભળો,
પણ તે સાંભળીને આંધળા પાસે આરસી જેવું કરતાં નહિં. ૧-૬.

અદ નરિદ ગુણાવળી, વીરમતી જે વિમાય;
એહની જેમ હુધ કથા, તે તેમહિજ કહેવાય. ૭

ગળા અદ, રાણી ગુણાવળી અને અપર માતા વીરમતી તેઓની જે કથા બની તે યથાર્થ કહેવામા આવશે ૭

પ્રથમ ઉલ્લાસની ઢાળ નવમીનું રહસ્ય.

વીરમતી વિદ્યાઓ મળવાથી ઉન્નત થયાનું આ ઢાળની પ્રારંભમા જ કહેવામા આવ્યું છે બહુ સ્થાનકે પ્રાચે એમ જ બને છે પાત્ર બરાબર ન હોય ત્યા કદિ પણ વિદ્યા કે દ્રવ્યાદિકની પ્રાપ્તિથી અભિમાન આવ્યા સિવાય રહેતું જ નથી સામાન્ય વિદ્યા શરવથી શુરકેલ પડે છે, તો જેથી અનેક પ્રકારના ચમત્કારો કરી શકાય-બતાવી શકાય એવી મહાન્ વિદ્યાઓ તુચ્છ હૃદયવાળી વીરમતીથી શરવી શકાય એ અસંભવિત જ છે આવી વિદ્યાઓથી તેણે પોતાના પતિને પણ વશ કરી લીધો પ્રાચે સાચા પ્રેમવાળી સ્ત્રી ઈરતા ખોટો ઢોળ ધારણ કરનારી-ઉપર ઉપરથી પ્રેમ ગતાવનારી, અત કસણની મલીન સ્ત્રીઓ જ પતિને ખ્યાર મેળવવામા ફાવી જાય છે કુલટા સ્ત્રીઓના તેમ જ વેશ્યાદિકના ફદમા એ કારણથી જ માણસો ફસાય છે ઠારણ કે લક્ષ્મિવાવડે પાણિગ્રહણ વગેરે કુળવધુઓ મિથ્યા ઢોળ કરી પ્રેમ બતાવવા મથતી નથી, તેઓ તો બરા પ્રેમ ધગવનારી છે કે જે પતિના વિરહે છાદગી પર્યંત વિધવાવસ્થા લોગવે છે અને કુલટાઓને તો માત્ર સ્વાર્થ પૂરતી જ પ્રીતિ હોય છે, તેઓ તો ધન હગ્વામા જ તત્પર છે, એટલે એટલો બધો ખ્યાર બતાવે છે કે વિચલણ મનુષ્ય પણ જો એક વાર એ ગ્સ્તે ચડ્યો અને લપટાયો તો પછી એની પ્રપચનનમાથી નીકળવું તેને શુરકેલ થઈ પડે છે. ચદ્રાવતીના સાચા પ્રેમ પામે પણ વીરમતીનો કૃત્રિમ પ્રેમ એ જ કારણથી ફાવી જાય છે

ચદ્રકુમાર વિદ્યાભ્યાસને યોગ્ય વયનો થાય છે એટલે વીરસેન ગળા તેને વિદ્યાશુર પાસે મૂકી સર્વ કળાઓનો અભ્યાસ કરાવે છે માળાપોની એ ફગ્જ છે દ્રવ્ય ન આપી જાય, વિવાહ ન કરી આપે તો તેનો અડચણ નથી, તે કાઈ ન છુટી શકે એવો માળાપની ફરજ નથી, પરંતુ વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાની તો માળાપની ન છુટી શકે તેવી ફરજ છે

કેટલાક અજ્ઞાન માળાપો વિદ્યાભ્યાસ મારો કરાવતા નથી, તેમા પૈમા બરચતા નથી અને નાની વયમા સાડ ઠેકાણુ જોઈ એક ઉપાધિ વળગાડી આપે છે અર્થાત્ વેશવાળ કે લગ્ન પણ બાળવયમા કરી આપે છે, એમા પૈમા બગચતા પણ અચકાતા નથી આ કાર્ય બૂલભરેલું છે બસી જગિયાત બૂલી જઈ આવી બાળતમા લક્ષ આપવું તે પોતાને આશ્રય પડેલા બાળકોનું હિતને બઢલે અહિત કરવા બગબગ છે હલ્તુ પણ અજ્ઞાન માળાપોની આજો ઉઘડતી નથી બાળલગ્ને અનેક પ્રકારની પાયમાલી કર્યા છતા હલ્તુ તેનાથી પાછા ઓસરતા નથી જુઓ ! અહી વીરસેન રાજાએ ચદ્રકુમાર સર્વ કળામા

પૂરેપૂરો પ્રવીણ થયો ત્યાર પછી તેને અંદ્રશેખર રાજની પુત્રી ગુણાવળી સાથે પરણાવ્યો. આનું નામ યોગ્ય કર્યું કહેવાય.

અંદ્રકુમાર ગુણાવળી સાથે યૌવનાવસ્થાને અનુસરતી પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તે છે. આમાં સાધ્ય જાળવવાની એક જ છે કે યુવાવસ્થામાં કે વૃદ્ધાવસ્થામાં આયુષ્યની અસ્થિરતાને ભૂલી નહીં જતાં અકસ્માત્ ભવ પૂરો થઈ જાય તો પણ પસ્તાવું ન પડે તેટલા માટે ધર્મારાધન કર્યા કરવું. તેનો એક દિવસ પણ વિરહ ન રાખવો. જેઓ યૌવનાવસ્થામાં ઋચ્યાદિકમાં આસક્ત થઈ જઈ ધર્મને ભૂલી જ જાય છે તેઓ અકસ્માત્ આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જતાં પસ્તાય છે અને ધર્મારાધન કરેલું નહીં હોવાથી-દુર્ગતિના ભાજન થવું પડે છે.

હવે આગળ વીરસેન રાજની એકાંત સ્થિતિનું કવિ દર્શન કરાવે છે. વીરસેન રાજ અંદ્રાવતી રાણી પાસે કેશનો ઉપસ્કાર કરાવે છે. રાણી કેશ ઓળતાં તેમાં એક ઘોળો વાળ દેખે છે, એટલે પ્રથમ તો તેજ ચમકે છે, તેનું મુખ ગ્દાનિ ધારણ કરે છે અને તે ખેદમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે. પછી રાજને તે વાત જાહેર કરવા માટે યુક્તિથી હ્રત આપ્યાનું કહે છે. રાજ હ્રતને દેખતો નથી એટલે સસંભ્રમપણે ‘હ્રત ક્યાં છે ?’ એમ પૂછે છે. રાજનો આજ્ઞાલંગની ખાળતમાં બહુ સખ્ત વિચારવાળા હોય છે. રાજ વિચારે છે કે ‘હું અંતઃપુરમાં એકલો છું, બહાર અનેક ચોકીદારો બેઠેલા છે, તે સર્વનું ઉદ્ધવન કરીને તેમ જ મારી આજ્ઞાનો લંગ કરીને કોઈપણ રાજનો હ્રત અહીં આવી શકે જ કેમ ?’ રાજનો આજ્ઞાલંગ એ અશસ્ત્ર વધ તુલ્ય હોય છે. અંદ્રાવતી સમજાવે છે કે ‘આ તમે અટકાવી શકો તેવા કોઈ રાજનો હ્રત નથી, પરંતુ આ તો જગતમાં જેનું નિવારણ કરવાને-જેને અટકાવવાને કોઈ સમર્થ થયું નથી, થતું નથી અને થવાનું નથી એવા ચમરાજનો અથવા તો તેની માનીતી રાણી જરાદેવીનો હ્રત છે. તેના પતિની જેમ એની આજ્ઞા પણ અખંડ મનાય છે. જે એની આજ્ઞાને આધિન થતા નથી તેના એ દાંત તોડી પાડે છે, હાડ નળખાં કરે છે, આંખ તેજહિન કરી દે છે, કર્ણદેવને વિદાય કરે છે અને હાથમાં લાકડી લેવાની ત્રણ પગવાળો વિચિત્ર પશુ બનાવી દે છે.’ રાજ મહા વિચક્ષણ તેમ જ હજીકમી હોવાથી રાણીના એક વચનમાં જ સમજી જાય છે. તેને બહુ ખેદ તો એટલા માટે થાય છે કે તેની અગાઉના રાજનો, પુત્ર રાજ્યભારને યોગ્ય થતો કે તરત પળીનું દર્શન થયા અગાઉ રાજ્ય તણ ચારિત્ર અંગીકાર કરતા હતા અને પોતાને તો પળી દેખાવાનો વખત આવ્યો. આટલા વખત સુધી હું ચેલો નહીં એમાં મારી ખરેખરી ભૂલ થઈ છે. મેં મારા વડીલોથી ચાલ્યો આવતો માર્ગ લોખ્યો છે. ખેર ! હવે જે બન્યું તે બન્યું. ગયો કાળ પાછો આવતો નથી, તેને માટે શોક કે ખેદ કરવો તે નકામો છે; પણ હવે તો ચેતું. આનું નામ તે શૂરવીરપણું. એકવાર સંસારપરથી મન ઉઠ્યું તે ઉઠ્યું. કાયર માણસની જેમ ‘ઠીક છે, હવે વિચાર કરશું’, કાંઈક સાવચેતી રાખશું, બધું કામકાજ પતાવી સંસાર છોડશું.’ આવા વિચાર ઉત્તમ જીવો કરતા જ નથી. તેના મનમાં ‘સંસાર છોડવા યોગ્ય છે’ એમ લાસ્યું એટલે પછી તેનો વિલંબ તેઓ કરતા જ

નથી કામકાજ પતાવવાનું તેના મનમાં આવતું જ નથી હુનીઆમાં કામકાજ તો પત્યા જ કરે છે કોઈ તમામ કામનો નીકાલ કરીને જતું નથી, થોડા કામ પણ અધુર મૂકવા જ પડે છે “અખો કહે અધારો કુવો, ઝઘડો ચુકવી કોઈ ન મુવો” આ અણાની વાણી ધ્યાન આપવા લાયક છે અસ્માત મૃત્યુ આવે છે ત્યારે બધું કોણ પતાવે છે ? પોતે બધું પતાવ્યું હોય છતાં તેમાં તકરારો કયા નથી ઉઠતી ? માટે જ્યારે મમાર છોડવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે એવા આળપ પાળ કરવા યોગ્ય જ નથી તે વખત તો વીગ્મેન ગાંતની જેમ દૃઢ વિચારવાળા થવાની જરૂર છે

વીરમેન રાજા ચક્રાવતી પામે પોતાનો વિચાર જાહેર કરે છે એટલે તે ગભરાય છે તેના મનમાં તો પગી આંખ્યાની વાત પણ સહજની હતી ત્યાં તો તેનું રૂપ જાદુ જ વર્ષ પડે છે એટલે તે વિચારમાં પડી જાય છે અનેક પ્રકારે વીગ્મેન ગાંતને મમાર ન છોડવા માટે તે મમનત્વે છે, પોતાથી બની ગડે તેટલા કામોત્પાદક પ્રયત્નો કરે છે, પરંતુ અડગ વૃત્તિવાળો રાજા જ્યારે તેમાં મપડાનો નથી, ત્યારે તે વીગ્મનીને વાત કરે છે પગી બને ગણીઓ ભેગી વર્ષને તંમને રોકવા પ્રયત્ન કરે છે આ વખતે સ્થિર રહેવું ત થોડું મુશ્કેલ નથી જરૂરના દૃઢ વિચારવાળા માણસો જ એવે પ્રયત્ને ટકી ગડે છે વીગ્મેન રાજા હગના નથી એટલે ચક્રાવતી પણ તેના વિચારને અનુસરે છે

અહીં ચક્રાવતીને વિશેષ ધન્યવાદ આપવા જેવું છે કેમકે પોતાના એકના એક પુત્રને જગમાં કનિષ્ઠપણે જાહેર થયેલી વીગ્મનીને મોપવો અને પોતે સસાર છોડવો એ મહેલ્લી વાત નથી તે છતાં તેણે પોતાનો પુત્ર તેના ખોળામાં મોપ્યો અને પોતે સમાધી વિગ્મન થઈ પતિ માથે ચારિત્ર લેવા તત્પર થઈ જ્યારે મમાગની ખરેખરી અમારતા બાને છે, તેનું અનિત્યપણ ચોક્કસ કમે છે, સસારના મળખીઓ માત્ર સ્વાર્થી છે એવો નિર્ણય થાય છે, મૃત્યુ આવે ત્યારે કોઈ રાખવા મમર્વ નથી એ વાત જગતમાં મર્ત્ય નેના છતાં પોતાને માટે દૃઢ્યમાં ખાત્રી વતી નહોતી તેની જ્યારે ખાત્રી થાય છે, સમાગના મળખો અનેક વખતે થયેલા છે એ વાત મચોટ સત્ય લાગે છે, પુત્ર કોનો અને માતા કોની ? એ વાતનો વિચાર કરતાં માત્ર આ ભવના શરીરમબધથી કહેવામાં આવતી તે એક મજા જ છે એમ જણાય છે, પોતે એકલો આખો છે ને એકલો જવાનો છે એ વાત શાસ્ત્રાધારે અને અનુભવાધારે સિદ્ધ જણાય છે, જગતના પદાર્થ માત્ર તેમ જ મળખીઓ માત્ર પોતાથી અન્ય છે, તે પોતાના નથી અને પોતે તેના નથી એ વાતનો નિર્ણય વાય છે ત્યારે પછી મસાગમાં મોદ ઉત્પન્ન કરે તેવું માધન કાઈ ગેલેતું જ નથી પગી શરીરનો કણવિનાગી સ્વભાવ પણ તેની નજી આગળ તરે છે ધડીમાં તે મુખ આપનાર મરી જઈને દુષ્ણ આપનાર થઈ પડે છે એમ ચોક્કસ ખાત્રી થાય છે શરીર કાચી માટીના પિંડ તુલ્ય અને અશુભી પદાર્થોની કોયગી રૂપ બાને છે જ્યારે પગી તેના ઉપર પણ મોદ ગેલેનો નથી, એટલે તેને મુખ આપવા માટે અદર્શિય કનનો પ્રયત્ન નિર્વ્યક બાને છે આમ

થવાથી સંસાર છોડવો સરલ થઈ પડે છે. શાસ્ત્રકારે જાર ભાવના વારંવાર ભાવવાનું એટલા માટે જ કહેલું છે. તે ભાવનાઓ નિરંતર ભાવવાયડે હૃદયમાં ઠસી જવાથી સંસાર ઉપર આસક્તિ ભાવ બીલકુલ ઘટી જાય છે કર્મ વિવર આપે છે અને જ્યારે સદ્ગુરૂની ભોગવાઈ મળે છે ત્યારે તેને સંસાર છોડીને સાધુ થવું સહેલું થઈ પડે છે. એટલું જ નહીં પણ એક કેદીને કેદખાનામાંથી છુટતાં જેટલો આનંદ થાય તે કરતાં વધારે આનંદ થાય છે. તેમાં જ તેને લહેર આવે છે. તે વખતે તે પ્રાણી અપૂર્વ આનંદને અનુભવે છે.

ખંને રાણીઓનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જતાં ને ચંદ્રાવતી દીક્ષા લેવા માટે સાથે તૈયાર થતાં વીરસેન રાજા પછી વિલંબ કરતા નથી. ઉત્તમ જીવો ધર્મકાર્ય કરવામાં કદી પણ પ્રમાદી હોતા નથી. કારણ કે તેને જેવી જગતના પદાર્થોની અસ્થિરતા ભાસેલી હોય છે તેવી જ પ્રણામની પણ અસ્થિરતા હોવાનો ભાસ થયેલો હોય છે. વળી આત્મા કારણવાસી છે, નિમિત્ત કારણ ફરી જાય તો તેને ફરી જતાં વાર લાગતી નથી, એમ જાણતા હોવાથી જ્યારે કોઈપણ ઉત્તમ કાર્ય કરવા ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમાં ક્ષણનો પણ વિલંબ કરવો તે તેને ભારે થઈ પડે છે. ભગવંત પણ જ્યારે જ્યારે કોઈ દીક્ષા લેવા ઉત્સાહ ધરાવે છે ત્યારે પ્રતિબંધ કરવાની સ્પષ્ટ ના કહે છે.

એક વાત ચોકસ થવાથી ખીજી ફરજ જાકી રહી હતી તે પણ રાજા પતાવી દે છે. પોતાનો પુત્ર ચંદ્રકુમાર જો કે વયમાં હજી કાંઈક નાનો છે છતાં તેને રાજ્યને યોગ્ય જાણી રાજગાદીપર બેસાડે છે. તે વખતે તેને અનેક પ્રકારની શિખામણ આપે છે. એટલું રાસની અંદર મોગમ જ કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ આવા અનુભવી રાજકર્તાની નવા જાણ રાજા પ્રત્યે કહેલી શિખામણ અવશ્ય ધ્યાન આપવા લાયક હોય છે તેથી તે વિસ્તારે કહેવાની જરૂર હતી, પરંતુ કર્તા પોતાને યોગ્ય લાગે ત્યાં જ વિસ્તારે કરે છે. તેને માટે કર્તાપુરૂષ સ્વંત્ર છે.

રાજગાદીએ બેસારવાનો મહોત્સવ થયો કે તરત જ ચંદ્રકુમારે પોતાના માતૃપિતાના નિષ્ક્રમણ મહોત્સવની તૈયારી કરી. રાજા રાણીએ દીનજનોને પુષ્કળ દાન દીધું અને મોટા મહોત્સવ સાથે નગર બહાર જઈ ગુરૂમહારાજની સમીપે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ગુરૂમહારાજે આપેલી ગ્રહણા ને આસેવના ખંને પ્રકારની શિક્ષાને ગ્રહણ કરી ખંનેએ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળ્યું અને તે જ ભવમાં ઘાતિ અઘાતિ સર્વ કર્મોને ખપાવી મોક્ષે ગયા. અહીં ગ્રંથકારે બહુ જ સંક્ષેપ કરી નાખ્યો છે, જેથી આ પ્રસંગનું રહસ્ય વિસ્તારે લખવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. ચારિત્ર અંગીકાર કરવું જેટલું મુશ્કેલ છે તે કરતાં તેનું નિરતિચાર પ્રતિપાલન કરવું તે અતિ મુશ્કેલ છે. પરંતુ ઉત્તમ જીવો તો પ્રથમ ગુરુકુળવાસ સેવી પોતાના વિચારોને એવા દૃઢ કરે છે કે યોગ્ય અવસરે ગુરુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત થયે પૃથક્ વિહાર કરે છે, ત્યારપછી જમે તેવા સયોગમાં પણ તેઓ કિચિત્ પણ લેવાતા નથી, કિંતુ ઉજ્જવળ પશ્ચને ડાઘો ન લાગવા દેવાની સંભાળ જેટલી ગૃહસ્થો રાખે છે તેના કરતાં અનંતગુણી સંભાળ તે ઉજ્જવળ આત્માને કર્મરૂપ ડાઘો ન લાગવા માટે રાખે છે. અશોભનિક

વિચારોથી, તેવા વાક્યોચ્ચારથી અને તેવા વર્તનથી આત્મા કેટલો મલિન થાય છે ? તેના પર અશુભ કર્મવર્ગણાઓનો કેટલો થયે જાય છે ? તેની ઉન્નતવળ દશા કેટલી ઢકાઈ જાય છે ? તેની ખરી ખબર તો જેને આત્મસ્વરૂપનું ખરેખર જ્ઞાન થયેલું હોય તેને જ પડે છે. સસાગના વ્યવહારમાં કટીબદ્ધ વયેલા અને વિપય, કપાય, નિદ્રા, વિકધારૂપ પ્રમાદમાં ચક્રચૂર બનેલા જીવોનો આત્મા જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ એટલો ગંધો મલિન લાગે છે કે તેની ઉપર ઉન્નતવળતાનો આભાસ પણ જણાતો નથી. આત્મા અચિત્ત ગદ્ગિતવાળો હોવાથી એવા પ્રસંગમાં પણ સર્વથા અવગઈ જતો નથી. બાકી ઉપલક દૃષ્ટિએ જોતા તો તેના પર આઠે કર્મના થર એવા સન્નૃપ લાગેલા જણાય છે કે તેમાંથી છુટકારો થવા માટે—તે થર ઉઘેડી નાખી આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે વર્ષોના વર્ષો સુધી નહીં પણ અનેક ભવો સુધી પ્રયત્ન કરવો પડે. ઉત્તમ જીવોને આવી સ્થિતિનું પગ્ગિજ્ઞાન હોવાથી તે વહેલા ચેતે છે અને ધર્મારાધનમાં પ્રમાદ કરતા નથી. તે માથે આદરેલ ધર્મક્રિયામાં અતિચાર પણ લગાડતા નથી. એવા આવધ આત્માઓ વીગ્સેન રાજા ને ચક્રાવતી ગણીની જેમ સ્વદેય કાળમાં મર્વ કર્મોનો કાય કળી ભવના પારને પારને છે. આ દૃષ્ટાંત ખરેખર અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે.

આ ચરિત્રમાં મુખ્ય આગ પાત્રો હતા તેમાંથી બે તો અહીં ઘટી જાય છે, ત્યારે એક વધે છે, ચક્રમારનો રાણી શુભાવળી અદર દાખલ થાય છે. હવે આપણે ત્રણ પાત્રોની કૃતિ આગળની ઢાળોમાં જોવાની છે અને તેના પરથી જે સાગ્ર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જણાય તે ગ્રહણ કરવાનો છે. તે સાથે જે કૃતિ હેય (છોડી દેવા યોગ્ય) જણાય તે છોડી દેવાનું પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. હવે વીગ્મતી તર્કન સ્વતંત્ર બને છે તેથી તેનો જાતિસ્વભાવ અને વિદ્યાધી પ્રાપ્ત થયેલી ઉન્નત દશા હવે પછી ખીલી ઉઠનાર છે. આપણને તેનો પામ ન લાગે તે લક્ષમાં રાખવાનું છે.

ઢાળ ૧૦ ગી

(હવે ગાધી પદાવલી—એ રેશી)

વીરમતી કહે ચહને, બેસીને એકત્ર; ચિતા રખે ધરતો કિશી, હું છું તારે છત્ર. વી. ૧ કહે તો આમન ઈંદ્રનુ, ઈંદ્રાં આણુ મતિમત; કહે તો

ઢાળ દશમીના ભાનાઈ

વીરમન ને ચક્રાવતી દીશા લઈ ગળ્ય તણ ગયા ચક્રમાર ગાગાદીએ બેઠો, બીગ્મતી તર્કન નીર્લેક થઈ એમ્દા તેને ચક્રમારને જાણવોને એકાતે કાણુ કે—“ કે પુત્ર ! તું નાનો છે ને તાન આતા પિતા તને તણ ગયા છે તેની તું લચલેશ માત્ર ચિતા કદીચ નહીં. તું તારે માથે હજ જેવી છ ત્યાંથી નાનું ચિતા કળાણુ કાળુ જ નથી મારી જેવી અશુભ ચક્રિ છે કે જો તું કહે તો ઈંદ્રનુ ઈંદ્રાગન તારે ગ્વાધીન કળી આપુ !

બાંધુ પાયગે, રવિરથ રેવંત. વી. ૨ કહે તો ઋદ્ધિ કુખેરની, ભડં લેઈ ભંડાર;
 કહે તો કંચનગિરિ લઈ, ધડં તાહરે આગાર. વી. ૩ કહે તો સુરની કન્યકા,
 પરણાવું તુજજ; જૂઠ રખે તું માનતો, એહવિ શક્તિ છે મુજજ. વી. ૪ વચન
 ન લોપીશ માહડં, યૌવનને હો જોર; છું રાચી રસવેલડી, વિરચી વિષની કોર.
 વી. ૫ મારા વચન વિના કોઈ, રખે કરતો કામ; છીદ્ર ન જોઈશ માહરાં,
 જો વાંચે આરામ. વી. ૬ ચંદ કહે કરજોડીને, નિસુણો તુમ વિમાત; કથન ન
 લોપીશ તુમતણું, છે જો માથે જાત. વી. ૭ તાત તમે માતા તમે, તમે ઇશ્વર રૂપ;
 અન્નદાતા ત્રાતા તમે, તમે માહરે ભૂપ. વી. ૮ હું અન્ન શેર તણો ધણી, એ છે
 તુમ તણો સર્વ; તુમ કરૂણા તે માહરે, ધન સંજ્યાએ ખર્વ. વી. ૯ વીરમતી
 હરખી ધણું, સુણી ચંદની વાણ; પુંચકારી કહે બાલુડા, તું છે જીવન પ્રાણ.
 વી. ૧૦ રાજરમણી વિલસો સુખે, મુજથી મત બીહીશ; કોડ કલ્યાણ હુઓ
 તુને, ઇમ દઉં છું આશીશ. વી. ૧૧

કહે તો સૂર્યના રથને જોડેલા રેવંત અથ લાવીને તારી પાયગામાં બાંધું ! કહે તો કુખેર
 ભંડારીની તમામ ઋદ્ધિ લાવીને તારો ભંડાર ભરી દઉં ! કહે તો આખો કંચનગિરિજ
 લઈ આવીને તારા ઘરમાં સુકી દઉં ! કહે તો દેવકન્યા લાવીને તને પરણાવું ! એમાં તું
 બીલકુલ ખોટું માનીશ નહીં, તું જે કહે તે કરી આપવાને હું સમર્થ છું, પણ તારે
 યૌવનાવસ્થાના મદમાં આવી જઈને ભૂલે ચૂકે મારી આજ્ઞા લોપવી નહિ. કેમકે હું રાચું
 તો રસવદ્ધી જેવી છું અને જો વિરચું-દ્રેષી થાઉં તો વિષવદ્ધી જેવી છું એ વાત તું
 ધ્યાનમાં રાખજે. મારા કહ્યા વિના કોઈ કામ કરીશ નહીં અને જો આરામ ઇચ્છે તો મારું
 છિદ્ર જોઈશ નહીં. ” ૧-૬

આ પ્રમાણેનાં અપરમાતાનાં વચનો સાંભળીને વિચક્ષણ ચંદ્રકુમાર હાથ જોડીને
 બોલ્યો કે-“ હે વિમાતા ! જો મારે માથે જાત છે તો હું કોઈ દિવસ તમારું વચન લોપાશ
 નહીં, મારે તો પિતા પણ તમે છો, માતા પણ તમે છો, ઇશ્વરરૂપ તમે છો, અન્નદાતા
 તમે છો, મારા રક્ષક પણ તમે છો, મારા રાજા પણ તમે છો, હું તો શેર બાજરીનો ધણી
 છું. આ બધું તમારું છે, મારે તો તમારી કૃપા હોય તો ખર્વ સંજ્યા જેટલું દ્રવ્ય છે; હું
 બીજું કંઈ ઇચ્છતો જ નથી. ” ચંદ્રકુમારનાં આવાં વચનો સાંભળીને વીરમતી બહુ ખુશી
 થઈ. તેણે ચુંબન લઈ કહ્યું કે-“ હે પુત્ર ! તું આનંદથી રાજરમણી ભોગવ, કલેલોલ કર,
 તારી પ્રીતર મારે માથે છે. તારું કોડ કોડ કલ્યાણ થાઓ ! એવી હું આશીષ આપું છું. ”
 આ પ્રમાણે કહીને તેણે ચંદ્રકુમારને રજા આપી. ૭-૧૧

ઇમ કહી વીરમતી ગઇ, નિજ મહિર તામ; રાજ્ય કરે અદનરેશર,
અલિનવ સુત્રામ વી. ૧૨ ગુણ સુરસંગિતા ગુણાવળી, અદ આતુર હસ;
કામકળા કુવલય લતા, વિલસે સુપ્રસસ. વી. ૧૩ દોગદુક સુરની પરે, વિલસે
સુખ તેહ; પૂણ્ય કર્યા જેણે પૂરવે, તેહનાં કૃણ એહ, વી. ૧૪ પાણી ફધ તણી
પરે, દપતિને પ્રેમ; જુગતિ જોડી બિહુતણી, જિમ મણિ ને હેમ. વી. ૧૫
અહર્નિશ વીરમતી તણુ, ચિત્ત જાળવે રાય; તેમહી જ રાણી ગુણાવળી,
નિત્ય પ્રણમે પાય. વી. ૧૬ અદનરિદ તણો થયો, જગ સુયશ વિશાળ;
મોહનવિજયે મુધાસમી, કહી દશમી હાળ. વી. ૧૭

હહા

લધુવયથી ગતિપતિસમો, રાજે અદ નરિદ;
તખતે શોભે અતિ વખત, ઉદયાચળે દિણદ. ૧
મહજળતનુ કાળીઘટા, દત દામિની રગ;
પાઉસપરે ફરખારમાં, ઉદ્વત અતિ માતગ. ૨

હવે વીરમતી પોતાના મહિમા આલી ગઇ અને અદ્રકુમાર ઈન્દ્ર જેમ આનંદથી
રાજ્ય લોગવે છે ગુણોવટે ગગા નદી જેવી નિર્મળ ગુણવાળી રાણી મળવાથી ચતુર
હસ જેવો તે તેની સાથે સમારના સુખનો અનુભવ કરે છે કામકળાઉપ કમલલતા તે દપતીને
દોગદુક સુના સુખનો અનુભવ કરાવે છે પૂર્વે પુણ્ય કર્યાના આ ગધા કૃણ છે તે દપતીને
પાણી ને ફધની જેવી પ્રીતિ જામી ગઇ છે મણિ ને મુવણીની જેવી જુગતિ જોડી મળી છે
રાજા અદ હમેશા વીરમતીનું મન ગપતો હતો અને રાણી ગુણાવળી હમેશા વીરમતીના
ચરણમા પડતી હતી અર્વત્ર અદરાજનો યગ પણુ વિન્તાર પામ્યો છે, કારણ કે ગાન્યનું
પ્રતિપાલન કરતા પ્રજાને પ્રમદ કરવામા એ પુરો પ્રવિણ છે મોહનવિજયજીએ અમૃત
જેવી આ દશમી હાળ કહી ૧૨-૧૭

હહાનો સાવાર્થ

અહીં અગ્યારમી હાળના હહામા કવિએ અદરાજના દરખાસ્તમા અમકાણે છએ ઋતુ
વર્તો રહી છે તેની ઘટના કરી છે તે આ પ્રમાણે—

લધુવયથી કામદેવ જેવો ઉપવત અદરાજ ઉદયાચળપર મૂર્ચ શોભે તેમ રાજ્ય
મિદામનપર બેઠો સતો શોભે ઇ મેના દગ્ગાગમા હાથીઓ હતા જે શ્યામ શરીરવાળા
હોવાથી મેઘની ઘટા જેવા મદનજનીકળતુ હોવાથી જાળને વગમતા, ઉન્નતવળ હાતો હોવાથી
વિજળી જેવા અને શબ્દ કરવા વડે મેઘની ગર્જનાનું બાન કનવના હોવાથી ત્યા પ્રત્યક્ષ
પાઉસ (વર્ષા) ઋતુ જાણતો હતો ૧-૨

નાસા કેસર પિચરકી, ફીણુ અખીર લસંત;
 હીષ ધમાલ ગુલાલ ગતિ, ખેલે તુરગ વસંત. ૩
 નૃપમયંક વાણી સુધા, પ્રજા કર્ણ જિમ સીપ;
 અવિતથ મોતી નીપજે, સદા શરદ ઉદીપ. ૪
 નિત નિત નવલાં ભેટણાં, મુખ આગળ દીપંત;
 ક્રીધાં ધાન ખળાં મનુ, ઋતુ આવે હેમંત. ૫
 ભય હિમથી આનન કમળ, દાંધા વેપથુ શીત;
 અનમી જે આવી નમ્યા, તિહાં શિશિર સુપવિત. ૬
 નય પુર નય ધર નય વને, નહીં જક કોઈને આધ;
 અન્ય દેશ રાજ ભણી, સદા દુરંત નિદાધ. ૭
 વિલસે મુખ નૃપપદતણા, નિત નિત ચંદ ભૂપાળ;
 આતપત્ર ધારી થકા, થયા અંગ રખવાળ. ૮

નાસિકામાંથી નીકળતા જળવડે કેશરની પચરકીનું ભાન કરાવનારા અને મોઢામાંથી નીકળતા ફીણુવડે અખીલનું ભાન કરાવનારા તેમજ હેપારવવડે ધમાલનું ભાન કરાવનારા અશ્વો ત્યાં આનંદથી ખેલતા હતા તેથી પ્રત્યક્ષ વસંત ઋતુ જણાતી હતી. ૩

ચંદરાજ રૂપ મૃગાંક(ચંદ્ર)ના મુખમાંથી વાણી રૂપી સુધા નીકળતી હતી. તેનું પ્રજા કર્ણરૂપ છીપવડે પાન કરતી હતી અને તેથી સાચા મુક્તાકર્ણો નીપજતા હતા. તે શરદ ઋતુનું ભાન કરાવતા હતા. ૪

નિરંતર નવા નવા ભેટણા આવતા હતા, તે જાણે મોઢા આગળ ધાન્યનાં ખળાં કરેલાં ન હોય તેવા જણાતા હતા. તેથી પ્રત્યક્ષ હેમંત ઋતુ જણાતી હતી. ૫

ચંદરાજના ભયરૂપ હિમથી જેમના મુખકમળ સંકોચાઈ ગયા છે અને જેઓ ટાઢથી કંપે તેમ તેના ભયથી કંપે છે એવા અનેક રાજાઓ આવી આવીને ત્યાં નમે છે, તે શિશિર ઋતુનું ભાન કરાવે છે. ૬

ચંદરાજના શત્રુરાજાઓને નગરમાં, ઘરમાં કે વનમાં કોઈ જગ્યાએ શાંતિ વળતી નથી તેથી તેઓને દુઃખથી પાર પમાય તેવી ગ્રીષ્મ ઋતુનું ભાન કરાવે છે. તેઓ ચંદરાજ પાસે આવી તેમના પર છત્ર ધરી અંગરક્ષક થઈને રહે છે ત્યારે જ તેમને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે ત્યાં સમકાળે છએ ઋતુનો નિવાસ દૃષ્ટિએ પડે છે. ૭-૮

ઢાળ ૧૨ ઓ

(ડર્મ પરીક્ષા ઢગ્ધ કુવર યદ્યો-એ દેલી)

પડિત પાંચશે પૂજિત પર્ષદા રે, સવિ સુરગુરૂ પ્રતિરૂપ; અદ્ધુતવેત્તા પટ
શાસ્ત્રના રે, ગુણથી રજિત ભૂપ. પ. ૧ સૌગત સાખ્ય જૈન નૈયાયિકા રે,
વૈશેષિક આર્વાક; નિજ નિજ યુક્તિ કરે પડ્દર્શના રે, એક એકથી આર્વાક.
પડિત. ૨ ગૂન્યપણુ આર્વાકમતિ કહે રે, માને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ; વસ્તુ મકળ છે
ક્ષણિક અનુમાનથી રે, એ સૌગતમતિ જાણુ. પડિત. ૩ શબ્દપ્રમાણુ પ્રમાણુ
વૈશેષિકા રે, સાંખ્ય શબ્દસાનુમાન; પ્રકટાનુમાન શબ્દ ઉપમાનને રે, એ નૈયાયિક
સાન. પ. ૪ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણુને રે, ભાષે જૈન અનૂપ; કોઈ કહે એ
કર્તાએ કર્યો રે, સુદર જગત સરૂપ. પ. ૫. જગત એ જ્ઞાનમયિ કોઈક કહે
રે, સ્વભાવજનિત કહે કોય; કોઈ કહે જગ શશકગૃગોપમા રે, વધ્યામુત સમ હોય.
પ. ૬ ઘટ પટ વટના ઇમ સહુકો ઘટે રે, અધ ગય દને ન્યાય, વ્યુત્પત્તિ શબ્દ તણી
કરે શાબ્દિકા રે, ઉદર ભરણુ ઉપાય. પ. ૭ વેદોચ્ચાર કરે બહુ વેદિયા રે, કરતા
કર આસ્કાલ; સાહિત્યપાઠિ સાહિત્ય ઉચ્ચરે રે, પ્રશ્ન કરે ભૂપાલ. પ. ૮ કાવ્ય

ઢાળ અખ્યાન્મીના ભાવાર્થ.

અદરાનની સલામા પાંચશે પડિતો કાયમના આવનારા છે, તેઓ બુદ્ધિ વડે
સુગુરૂ જેવા છે, છ શાસ્ત્રના બાણ છે અને ગત તેમના ગુણોથી રજિત ધયા કરે છે તેઓ
પરસ્પર એક બીજાની કુગળના જનાવવા માટે વાદવિવાદ કર્યો કરે છે બીજા પણુ જૌદ્ધ,
સાંખ્ય, નૈયાયિક, જૈન, વૈશેષિક ને આર્વાક એ છ દર્શનના પડિતા સલામા આવીને બીરાજે
છે તેઓ યુક્તિપ્રયુક્તિવડે બીજાઓ કળા પોતાના દર્શનને શ્રેષ્ઠ કઠી જતાવવા પ્રયત્ન કરે
છે તેમા આર્વાક માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુને જ માને છે, અને જગત બધુ ગૂન્ય વડે છે સૌગત
(જૌદ્ધ) મર્વ વસ્તુને ક્ષણિક માને છે વૈશેષિક ગણ્ડ પ્રમાણુને જ પ્રમાણુ કરે છે સાંખ્ય
શબ્દ ને અનુમાન ને પ્રમાણુ માને છે નૈયાયિક પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ગણ્ડ ને ઉપમાન
એ ચાર પ્રમાણુ માને છે જૈન પ્રત્યક્ષ ને અનુમાન (પચોશ) બે પ્રમાણુ માને છે
તેના કોઈ કહે છે કે આ જગત બધુ કર્તા (ઇશ્વર) નું કરેલું છે, કોઈ કહે છે કે એ બધુ
જ્ઞાનમય છે કોઈ કહે છે કે એ બધુ સ્વભાવથી વયેલું છે, કોઈ કહે છે કે આ જગત બધુ
શશકગૃગ અથવા વધ્યામુ. વિગેની જેમ જોદ્ધ કે-જમડપ છે, આ પ્રમાણુ અધગજના
ન્યાયે જેમ કાંવે તેમ કહા કરે છે વ્યાકરણિઓ ગણ્ડની વ્યુત્પત્તિઓ અનેક પ્રકારની કરીને
સમાને રજિત કરે છે ૧-૭

કરે વેત્તા અલંકારના રે, પુરે સમશ્યા સંધ; વાંચે પુરાણ પૌરાણિક પરવડા રે,
રામાયણ સંબંધ. પં. ૯ જળ અન્ન પય તરૂં ફળ દળ પુલના રે, ગુણ કહે જોઈ
શાસ્ત્ર; નિપુણ આદાન નિદાન ચિકિત્સા વિષે રે, વૈદ્ય ધસા બુદ્ધિપાત્ર. પં. ૧૦
ઘનમૂળ વર્ગમૂળાદિક ગણિતનો રે, અતિ પરિચય છે જાસ; જાણે સમ છેદાદિક
માનને રે, કરે પંચાંગ પ્રકાશ. પં. ૧૧ સાધે રવ્યાદિક ગ્રહ ગગને થકા રે, વરતે
ગ્રહણ શશિ સૂર; જાણે ખગોળ ભુગોળને રે, હૃદય સિદ્ધાંતે પૂર. પં. ૧૨ નૃપ
દરબારે એવા જ્યોતિષિ રે, જાણે નક્ષત્ર ગ્રહાચાર; રંજ્યો તેહને ચંદનરેશરૂ રે,
આપે ગરથ ભંડાર. પં. ૧૩ રૂપક ગીત છંદ તુક દુહડા રે, કહે ધમ વિવિધ
બનાય; પિંગળપાઠી પામે ચંદનો રે, પગ પગ લાખ પસાય. પં. ૧૪ એહવી ચંદ
નરિંદ તણી સભા રે, ચકિત હોય શશિ સૂર; ભગિની જાણે ઈંદ્રસભા તણી રે,
હિન હિન પ્રબળ પડૂર. પં. ૧૫ જિમ ઉડુગણમાં દીપે નિશાકરૂ રે, સુરગણમાં
જિમ ઈંદ્ર; તિમ સચિવાદિક સભાએ શોભતો રે, આવો ચંદનરિંદ. પં. ૧૬ પંડિત
મોહનવિજયે ભલી કહી રે, એહ અગીચારમી ઢાળ; શ્રોતા સુણજે સહુ મન
થીર કરી રે, આગળ વાત રસાળ. પં. ૧૭

વેદીઆઓ વેદોચાર કરે છે. સાહિત્યશાસ્ત્રીઓ સાહિત્યની અપૂર્વ રચનાઓ બતાવી
રાખેને પ્રસન્ન કરે છે. અલંકારશાસ્ત્રીઓ નવાં નવાં કાવ્યો બનાવી અમત્કાર ઉપજાવે છે
અને અનેક પ્રકારે સમશ્યાઓ પૂરે છે. પૌરાણિકો - રામાયણાદિકના પ્રબંધો સંભળાવે છે.
વૈદકશાસ્ત્રના નિપુણ પુરૂષો (વૈદો) જળ, અન્ન, દુધ, વૃક્ષ, ફળ, પત્ર, પુષ્પાદિકના ગુણોનું
વર્ણન કરે છે અને આદાન, નિદાન, ચિકિત્સા વિગેરેમાં પોતે નિપુણ છે એમ બતાવી આપે
છે. પંચાંગપ્રવીણ જ્યોતિષીઓ ને ગણિત શાસ્ત્રીઓ ઘનમૂળ, વર્ગમૂળાદિ ગણિતને પ્રકાશે
છે, તેમ જ રવિ વિગેરે ગ્રહોની વર્તના કહી આપે છે, ગ્રહણ વિગેરેના વર્તારા કહે છે.
ખગોળ ભૂગોળના જાણનારા ખીજ અનેક જાણતો પ્રકાશિત કરે છે ગૃહના ને નક્ષત્રાદિના
ચારને જાણનારા વિદ્વાનો અનેક પ્રકારની ભવિષ્ય વાતને પ્રગટ કરે છે. પીંગળપાઠી અનેક
પ્રકારના રૂપક, ગીત, છંદ, પદ, દુહા વિગેરે કહીને ચંદરાન્તને પ્રસન્ન કરે છે. ચંદરાન્ત પણ
એ સર્વને યથોચિત દાન આપી નિરંતર દાનેશ્વરી ગુણને પ્રદર્શિત કરે છે. ૮-૧૪

આવી ચંદરાન્તની સભાને જોઈને ચંદ્ર સૂર્ય પણ ચકિત થયા થકા ઘડીલર સ્થિર
થઈ જાય છે. ઈંદ્રસભાની જાણે ગહેન હોય તેવી ચંદરાન્તની સભા શોભે છે અને તેની
અંદર નક્ષત્રગણમાં ચંદ્ર શોભે, દેવતાના ગણમાં જેમ ઈંદ્ર શોભે, તેમ મંત્રી વિગેરેની સભામાં
સુંદર ચંદરાન્ત શોભતો હતો. પંડિત મોહનવિજયજીએ આ ઉત્તમ અગ્યારમી ઢાળ કહી છે.
હે શ્રોતાઓ! હવે ધ્યાન દઈને સાંભળો. આગળ રસિક વાર્તા આવે છે. ૧૫-૧૭

ફહા.

- એક દિન તેહ ગુણાવળી, લોજન પિઉ સ તોપ;
પોતે પણ તૃપ્તિ થઇ, આવી બેઠી ગોખ. ૧
- કરે સખી કેઇ પવન, આપે કેઇ મુખવાસ;
કેઇ જળ અમૃત ભરી, દાસી ઉભી પાસ. ૨
- કેઇ વિલેપન ગ્રહી રહી, કુંકુમ છાંટે કેઇ;
કેઇક ઉભી આગળે, દરપણ કરમાં લેઇ. ૩
- કેઇ હસાડે સાહસે, દીપે દત ઉદાર;
વાયુ થકી દાડિમ ફળે, જાણે થઇ દરાર. ૪
- કેઇ રાણી કહે કહે, પચ વર્ણ શુભ દામ;
જાણુ અતિ પ્રુક્ષિત થયો, મદન તણો આરામ. ૫
- જાણી ચદની પદામની, કરે રવિ મુદિત આયાસ;
પણુ છુદલે રાણી વદન, લહો અધિક વિકાસ. ૬
- રવિ રથ ખેચીને રહો, મધ્યાન્હે આકાશ;
જેવા નૃપ કાંતા તણો, રૂપરંગ સુવિલાસ. ૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

એકદા ગુણાવળી રાણી લોજન વડે પતિને મતોપ પગાડી (જગાડી) પોતે પણ લોજન વડે તૃપ્ત થઇ પોતાના મહેલના ગોખમાં આવીને બેઠી તે વખતે તેની પાને અનેક દામીઓ આવીને ઉભી રહી તેમાં કેઇ દામી પવન નાખે છે, કેઇ મુખવાસ આપે છે, કેઇ અમૃત જેવું જળ ભરી જળપાત્ર લઇને ઉભી છે, કેઇ વિલેપનનું પાત્ર લઇને ઉભી છે, કેઇ કુંકુમ છાંટે છે, કેઇ આગળ દરપણ લઇને ઉભી છે, કેઇ દામી કમીને હસાવે છે, તે વખતે તેના સુદર દાત વાયુથી ફળીને ફાટી ગયેલા દાડિમ જેવા લાગતા હતા ૧-૪

કેઇ પાચવર્ણની પુષ્પોની માળા ખતાવીને તેના કહમાં પહેરાવે છે તે વખતે જાણે દામદેવનો ભગીચો ત્યા પ્રુક્ષિત થયેલો હોય તેમ જણાય છે પદ્મિની હોય તે ચદની જાણી સૂર્યના કિરણો મેળવવા મહેનત કરે છે પણ આ ચદની ગળીનું મુખકમળ આદળીમાં પણ અધિક વિકાસ પામે છે મધ્યાહ્નકાળે સૂર્ય પણ આકાશમાં ગાળીના ઉપરગ જેવા માટે ઘડીભર રિયર થઇ ગયો ૫-૭

ઢાળ ૧૨ મી.

(ધન ધન સપ્રતિ સાચો રાગ—એ દેશી.)

એહવે વીરમતી તિહાં આવી, વેષ રચી બહુ ભાંત રે; કરવા ગોષ્ઠિ
 ગુણાવળી સાથે, મધ્યાન્હે એકાંત રે. એહવે ૦ ૧ દીડી ગુણાવળીએ આવંતી, નિજ
 મંદિરમાંહે સાસુ રે; બાઈ વિનય કરે કહે સજની, વહુ થાણું શું ફાસુ રે. એ ૦ ૨
 હાલ હુકમ તુમચો અમ ઉપર, પણ તુમ ઉપર એહનો રે; તુમ પ્રીતમ એહને
 કહે ચાલે, જે જેહનો તે તેહનો રે. એ ૦ ૩ એહવે સજની વચને હસતી, ઉઠી
 ભર્યે આભરણે રે; દોડી ગુણાવળી વિનયેથી લાગી, સાસુજીને ચરણે રે. એ ૦ ૪
 ભાળે કૃતારથ મુજને કીધી, જે તુમે ઈહાં પાંઉ ધાર્યા રે; ધન્ય ઘડી ધન્ય આજની
 વેળા, સઘળાં કાજ સુધાર્યાં રે. એ ૦ ૫ બાઈજી આજ કરી તુમ મુજને, મેરૂ થકી
 પણ મોટી રે; કલ્પલતા મુજ આંગણે પ્રકટી, કહેતી નથી કાંઈ ખોટી રે. એ ૦ ૬
 હરખી વીરમતી વહુ વચને, આશીષ દે બુચકારી રે; તાહરો સોહાગ સદા હોજે
 અવિચળ, જિહાં લગે જગ ધ્રુવતારી રે. એ ૦ ૭ સાસુડીને અધિક સનેહે, આસને
 લઈ ખેસાડી રે; ખેડી ગુણાવળી ખેહુ કર જોડી, મુખ આગળ મનુહારી રે. એ ૦ ૮

ઢાળ ખારમીનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે મધ્યાહ્નકાળે વીરમતી ઘણો સુંદર વેષ ધારણ કરી ગુણાવળી સાથે
 એકાન્ત ગોષ્ઠી કરવાને આવતી હતી. ગુણાવળીએ પોતાના મંદિરમાં સાસુને આવતી જોઈ.
 એટલે દાસીઓ ગુણાવળી પ્રત્યે બોલી કે—“ હે બાઈ ! ઉઠો, ઉભા થાઓ ને સાસુજી
 અહીં પધારે છે તેનો વિનય કરો, વહુ કાંઈ અમસ્તું થવાતું નથી. તમારો હુકમ અમારી
 ઉપર છે પણ તમારી ઉપર એનો હુકમ છે. કેમકે તમારા પતિ તેના કહેવા પ્રમાણેજ
 ચાલે છે. ” જે જેનો તે તેનો સમજવો. આ પ્રમાણેનાં દાસીઓનાં વચનો સાંભળી
 ગુણાવળી વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ એકદમ ઉઠી અને વીરમતીની સામે હસતી જઈ
 તેને પગે પડી અને બોલી કે—“ હે સાસુજી ! આજે તમે મને કૃતાર્થ કરી. આજ ધન્ય
 ઘડી ધન્ય વેળા કે આપ અહીં પધાર્યા. તમે આજે મને મેરૂ કરતાં પણ મોટી બનાવી
 દીધી. મારે તો આજે આંગણામાં કલ્પવૃક્ષી પ્રગટી. વધારે શું કહું ? ” ૧-૬

આ પ્રમાણેનાં ગુણાવળીનાં નિષ્ક્રયટ વચનો સાંભળીને વીરમતી બહુ હર્ષિત થઈ. તેણે
 ગુણાવળીને ચુંબન કરી આશીષ દીધી કે “ જ્યાંસુધી ધ્રુવનો તારો અચળ છે ત્યાંસુધી
 તારું સૌભાગ્ય અવિચળ રહેજે. ” પછી ગુણાવળીએ અત્યંત સ્નેહથી પોતાની સાસુને
 આસન ઉપર બેસાર્યા અને પોતે હાથ જોડીને સામે બેઠી. ૭-૮ તેના વિનયથી પ્રસન્ન થઈને

વીરમતી અતિ વિનયે રજી, વહુઅરને સનમાની રે, તુ કુળવતી બહુ
ગુણવતી, વિનયવતી નહી છાની રે. એં ૯ તુજ મુખ વિનય વચન
જે પ્રકટે, તેહમાંશી અધિકાધરે; વરસે તેહમાંહે શુ કહેવુ, શશીહુતિ જે
સુધાધરે. એં ૧૦ કમળ થકી સૌરભ્ય જે પસરે, તિહાં અચરિજ શો ધરવો રે;
ધક્ષરસમાં જે મધુરતા હોવે, તિહાં સદેહ શો કરવો રે. એં ૧૧ તિમ તુ
રૂપ વિનય હે વહુઅર, જીવજે કોડ દીવાળી રે; થઈ તુ મુજને પ્રાણથી
બહાલી, મનમાની તુ વાલી રે. એં ૧૨ જે બેઠએ તે કહેજે મુજને, ન ગણીશ
એમાં અચંભો રે; ચદ જે કદિયે દુહવશે તુજને, તો હુ દેશ એળભો
રે. એં ૧૩ ચદ વિચે તુજ વિચે નહીં અતર, બેહુ નયણાં સમ બેહુ
રે; સાસુ વહુ ઉપર હેત રાખે, તેમાં કહેવુ કેહુ રે. એં ૧૪ મે પરખી તુજને
વહુ ખેટી, તુજમાં નહી હુ સા તુ સો રે; કદિએ કથન ન લોપીશ માહર,
એહવો આવ્યો ભરોંસો રે. એં ૧૫ જે મન માહરા પુઠળ ચાલીશ, કહેણુ કરીશ
જે માહર રે; તો એ વિદ્યા આદિ માહર, તે સઘળુ છે તાહર રે. એં ૧૬
ઈમ સાસુ વહુઅર પરચાવી, હીયડા આગળ રાખી રે; બારમી હાળ રસાળ
વચનથી, મોહનવિજયે ભાખી રે એં ૧૭

વીરમતી બોલી કે-“ હે વહુ! તુ ખરેખરી નામ પ્રમાણે ગુણવાળી છે, વળી કુળવતી
છો, વિનયવતી છો, એમા કાંઈ ખોટું નથી વળી તારા મુખમાથી આવા મિષ્ટ વચનો
નીકળે તેમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી ચદ્રથી અમૃત વરસે, કમળમાથી મુગધ પ્રસરે, ધક્કથી મધુર
રસ નીકળે અને ચદન શીતળતા આપે તેમા આશ્ચર્ય જેવુ શુ છે? હે વહુ! તુ કોડ
વરસ જીવજે તુ મને પ્રાણ કરતા પણુ વહાલી લાગે છે તારે જે બેઠએ તે તુ મારી
પાસેથી મારી લેજે, કોઈ વાતમા આચકો ખાઈશ નહીં વળી જે મારો પુત્ર તને હુલે
તો મને કહેજે, હું તેને એળભો આપીગ. મારે તુ ને ચદ જને સરખા છે બે નેત્ર
જેવા છે સાસુ વહુ ઉપર હેત રાખે તેમા શું કહેવાનુ હોય? ૯-૧૪

મે તને પુત્રીમમાનજ ગણી છે મને ખાત્રી વધ છે કે તારામા કાંઈ હુસા તુમી
નથી જેથી તુ મારૂ વચન કોઈ દિવસ લોપીશ નહીં જે તુ મારી પાછળ-મારી ચાલે
ચાલીશ, મહાડ કહેણુ કરીગ તો આ ગાંધી વિદ્યા વિગેજે જે મારી પાસે છે તે બધુ
તારજ છે” આ પ્રમાણે માસુએ વહુ ગુણાવળીને અનેક વાક્યરચના વડે પોરસ ચડાવ્યો,
દુહવથી આખી આલિંગન કર્યું આ બારમી હાળ શ્રીમોહનવિજયજીએ રસિક વચનથી
કહેલી છે ૧૫-૧૭

હુહા.

- વીરમતી લટપટ કરે, ગુણાવળીથી તામ;
પણ ભોળી સમજે નહીં, સાસુ તણા વિરામ. ૧
- દાસી સવિ આપાપણું, જઈને કામ કરંત;
સાસુ વહુચરને કહે, અવસર લહી એકંત. ૨
- રે વત્સે તું નૃપસુતા, મુજ સુત તુજ ભરતાર;
તે મદ્યથી ગણતી હુઈશ, સફળ કરીશ સંસાર. ૩
- તું મનમાં લેતી હુઈશ, હું રૂડી નિરધાર;
પણ હું લેખે નવિ ગણું, રે વધુ તુજ અવતાર. ૪
- નિસુણી કહે ગુણાવળી, સાસુજી કહે કેમ;
વિણુ ગુનહે મુજને તમે, કવખોડો છો કેમ. ૫
- હય ગય રથ કંચન રચણુ, ઘણા તેમ પટકૂળ;
સફળ વસ્તુ છે માહરે, પરિકર પણ અનુકૂળ. ૬
- બાઈ મુજ સરખી સુખી, કુણુ નારી સંસાર;
તુમ સરખી સાસુ છો, લેખે મુજ અવતાર. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

ગુણાવળી તદ્દન ભોળી હોવાથી સાસુની આવી લટપટમાં કાંઈ સમજી શકી નહીં. તે તો તેના વચનોને પૂરેપૂરાં સત્યજ્ઞ માનવા લાગી. દાસીઓ તો સાસુવહુને વાત કરતા જોઈને પોતપોતાને કામે વળગી એટલે એકાંત મળવાથી વીરમતીએ ગુણાવળીને કહ્યું કે—“હે વહુ! તું રાજપુત્રી છો અને મારો પુત્ર તારો સ્વામી છે, તેથી તું તારા મનમાં તારો સંસાર સફળ થયેલો ગણતી હુઈશ, અને મનમાં એમ માનતી હુઈશ કે હું રૂડી છું, પણ હું તો તારા અવતારને લેખેજ ગણતી નથી.” ૧-૪

સાસુજીનાં આવાં વચનો સાંભળીને ગુણાવળી બોલી કે—“સાસુજી! આપ વગર ગુનહે મને શા માટે નિંદો છો? ઘોડા, હાથી, રથ, કંચન, રત્ન અને પટકુળાદિ સર્વ વસ્તુ મનમાનવી મળેલી છે, પરિવાર પણ ઘણો અનુકૂળ છે, વળી મારી જેવી બીજી કઈ સ્ત્રી સંસારમાં સુખી છે? વળી તમારી જેવા સાસુ મને મળ્યા છે, તો મારો અવતાર લેખેજ છે.” ૫-૭

ઢાળ ૧૩ મી

(તમે પિતાનર પહેર્યા છ, મુખને મગવડે—એ દેશી)

સાસુ કહે કર સાહીજી, વચન કોઈ ભાંતનો; વહુ તે ન લલો કાંઈજી,
મરોડ એ વાતનો. ૧ અધર તણે પુરકારેજી, સમજે જે કોઈ; તે સસારે સારેજી,
વિરલા કોઈ હોઈ. ૨ જાણપણે જગમાંહેજી, વહુઅર દોહિલો; મૂરખ તે પણ
ચાહેજી, ધન કરી સોહિલો. ૩ રૂપે કોઈ ન હરખેજી, ગુણે હરખે સહુ; આઉલ
કુસુમને સરખેજી, દીસે છે તુ વહુ. ૪ પહેરી ઓઢી તુ જાણેજી, વસ્ત્ર સ્ત્રીરોઢકી;
પણ તુજમાં એક દાણેજી, સમજણ કયાં થકી. ૫ એકદિશ ચાર વેઢજી, એક-
દિશ ચાતુરી; ભેદાલક લહે ભેઢજી, સુણ કામાતુરી. ૬ જાણતી હુઈશ હુ ડાહીજી,
પણ પશુ સરખી; અમે ચતુરાર્થ તાહરીજી, બોલતાં પારખી ૭ નિસુણી સાસુ
વાણીજી, બોલી ગુણાવળી; નિપટ એમ અજાણીજી, કિમ મુજ અટકળી. ૮
માહરા મનથી હુ જાણુજી, સહુથી છું ડાહી; આપ કિસ્યું હુ વખાણુજી, પણ
તુમે નવી ચાહી. ૯ પ્રીતમ તુમ સુત જેહવાજી, માહરે મન મીઠો; ત્રિભુવનમાં
નર એહવાજી, બીજો ન કોઈ દીઠો. ૧૦

ઢાળ તેરમીના ભાવાર્થ.

વીરમતી તેનો હાથ પકડીને બોલી કે—“હે વહુ ! તુ બીલકુલ ભોળી જણાય છે,
તુ મે કહી તે વાતનો મર્મ કાંઈ સમજી નહીં હોઠના ફરજવાથી સમજી જાય એવા પ્રાણીઓ
આ સસારમાં વિરલ હોય કે આ જગતમાં જાણપણ જ દોહિલું છે બાકી દ્રવ્ય તો
મૂર્ખને પણ મળે છે વળી આ જગતમાં રૂપથી કોઈ હરખાતુ નથી, ગુણ જુએ છે તો
તેનાથી હરખે છે આવળના ફૂલ પણ રંગમાં તો મળના હોય છે પણ સુગંધ વિનાના
હોવાથી કોઈ હાથમાં પણ લેતુ નથી તુ દેશમી ચીનાઈ વસ્ત્રો પહેરી ઓઢી જાણે છે,
બાકી તારામાં નમજણ તો એક દાણા જેટલી પણ જણાતી નથી એક દિશાએ ચાર
વેદ ને એક દિગાએ ચતુરાર્થ એ જાને સગ્યા છે, પણ તેનો ભેદ ભેદજી જાણે શકે છે
હે કામાતુર સ્ત્રી ! તે સાચજી તુ જાણતી હઈશ કે હુ ડાહી છું, પણ હુ તો તને પશુ
જેવી જાણુ છું મે તો એક વચનથીજ તારી પરીક્ષા કરી લીધી છે ” ૧-૭

ગુણાવળી આશ્ચર્ય આવા વચનો સાંભળી બોલી કે—“આપે મને એવી તદ્દન અજ્ઞાન
સ્ત્રી રીતે જાણી ? હુ તો મારા મનમાં જાણુ છું કે હુ ડાહી છું વધારે માગ વખાણુ
મારે મોઢે શુ કરે ? છતાં તમે મને ચાહી નહીં મારે તમારા પુત્ર જેવો મનનો માન્યો
ભરતાર છે કે જેના મમાન ત્રણ ભુવનમાં બીજો કોઈ પુરૂષ છેજ નહીં ૮-૧૦

હું તો વખતાવારજી, બાધજી તમે સુણો; માહરો એ અવતારજી, કિમ કરી અવગુણો. ૧૧ વીરમતી તવ ભાષેજી, સાંભળ વહુઆર; તું જે એવડી રાખેજી, હુંશ તે શા સાર. ૧૨ એ ચંદ નૃપતિ કુણ લેખેજી, એહને કુણ જાણે; અવર જે તું નર દેખેજી, તો હઠ નવિ તાણે. ૧૩ સાયર લહેર શું જાણેજી, મંડુક કૂપનો; કુખજી તે શું પ્રમાણેજી, ગુણ રતિરૂપનો. ૧૪ જિણે નાળિયર નવિ દીઠાજી, થળિયા બાપડા; ડાઢે લાગે મીઠાજી, તાસ કોઠિંબડા. ૧૫ નાગર જન દુર સાહીજી, શું લહે જંગલી; જાણે શું બનાત વસાધજી, ઓઠી જિણે કાંબળી. ૧૬ સર સુધી જઈ આવેજી, હય જિનદાસનો; રવિ હય ભેદ ન પાવેજી, ગમન વિલાસનો. ૧૭ જેણે પ્રવહણુ નવ દીઠાંજી, પ્રિય તસ તુંબડાં; શાસ્ત્ર સુણ્યા નહીં મીઠાંજી, તસ રૂચે હુંબડાં. ૧૮ જાણે શું હળ દપેટીજી, બળદ જે ઘાંચીનો; તું તો છે મુણ ખેટીજી, માંકડ માંચીનો. ૧૯ એકેક નર છે એહવાજી, રૂપે સુંદરા; અભિનવ રતિપતિ જેહવાજી, પ્રગટ પુરંદરા. ૨૦ મોહનવિજયે ભાખીજી, ઢાળ એ તેરમી; ચરિત્ર કરિને સાખીજી, સુગુણ ભણી ગમી. ૨૧

એવા પતિની પ્રાપ્તિથી હું તો પૂરેપૂરી લાગ્યશાળી છું, તે છતાં તમે મારા અવતારની અવગણના કેમ કરો છો ? વીરમતી કહે કે—“ સાંભળ ! તું એટલી બધી મનમાં શેની મલકાય છે. તારો પતિ ચંદ તે શા લેખામાં છે ? વળી એને કોણ ઓળખે છે ? જે તું બીજા પુરૂષોને દેખે તો તું આવી હઠ ન કર. સમુદ્રની લહેરને કુવાનો દેડકો શું જાણે ? રતિના રૂપની કુખને શી ખબર પડે ? જેણે નાળિયેર દીઠાંજ ન હોય તેને કોઠિંબડાં પણ મીઠાં લાગે. નાગરના લોકોની સાહેબીની જંગલી માણસને શી ખબર પડે ? જેણે કાંબળીજ ઓઠી હોય તેને શાલ દુશાલાનો સ્વાદ કેમ સમજાય ? સૂર્યના ઘોડાની ગતિ સરોવર સુધી જનાર જિનદાસનો ઘોડો શું જાણે ? જેણે વહાણ દીઠાં ન હોય તેને તો તરવાતું તુંબડુંજ સાર લાગે. જેણે મધુરાં શાસ્ત્ર સુણ્યાં ન હોય તેમને હુંબડાં (હલુલ) ઉપર રૂચિ થાય છે. ઘાંચીના બળદને ખેડવાની ખબર ન પડે. હે વહુ ! તું તો માંચીના માંકડ જેવી છું, એકેક પુરૂષો રૂપે કરીને એવા સુંદર હોય છે, કે જાણે નવીન કામદેવજ હોય અથવા પ્રગટ ધંદ્રજ હોય નહીં.” ચરિત્ર વડે કરીને વાંચતા સદ્ગુણી પુરૂષોને ગમે તેવી આ તેરમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયે કહી. ૧૧-૨૧

કુહા.

- માતાજી ઇંમ મત કહો, અંદથી અધિક અનેક;
પણ તુમ કુળ ઉદ્ધોતકર, અદ અદસમ એક. ૧
- સિહ જાણે એક સિહણી, બહુ વનમાં શીયાળ;
કોઈક મૃગ કસ્તૂરીઓ, અવર મૃગો નિર્માલ્ય ૨
- ક્રીહાં અદ ક્રીહાં અવર નર, અ તર પ્રતિ વિચ્યાળ;
અદ અરણુ નખ સારીખા, બીજા સંવિ ભૂપાળ. ૩
- તોળાયે ગયવર જિહાં, ખર તે વળી પાસગ;
ચોળ રગ સમ અદ નૃપ, બીજા રગ પતગ. ૪
- જિહાં તરૂં સુરતરૂં સારીખા, સફળ સુશોભિત હોય;
મૂળાકળ વળી ઝાડમાં, લેખે નાવે કોય. ૫
- બાઈ તુમ સુત સારીખો, નહી કોઈ અવર સસાર;
મુજ શિર તે પ્રીતમ છતે, લાખેણો અવતાર. ૬
- ભાગ્યે આવ્યો ભાગમે, તે માહરે ભગવાન;
ભાણે આવ્યું જેહને, તે તેહને પકવાન ૭

કુહાનો ભાવાર્થ

સામુજીના આવા વચન સાંભળીને ગુણાવળી બોલી કે—“ હે પૂજ્ય સામુજી ! તમે એવું ન બોલો, તમારા પુત્ર સમાન અનેક હોય નહીં, તમારા કુળહીપક અદ સમાન અદ તો એકજ હોય, તારા ઘણા હોય સિહણુ તો એક પુત્રનેજ પ્રસવે, શીયાળ ઘણા હોય કસ્તૂરીઆ મૃગ તો કોઈકજ હોય, બાકી તો મામાન્ય હરણીઆની તો હાર હોય માટે કયા તમારો પુત્ર અદ ને કયા બીજા પુરૂષો ? અનેક રાજાઓ પણ તમારા પુત્રના નખ સમાન છે ન્યા હાથી તોળાય ત્યા ખગ તો મગમા જાય તેમ અદ રાજા ચોલના રગ જેવા છે અને બીજા પતંગના રગ જેવા છે ૧-૪

ન્યા ફળવાળા સુશોભિત કટપવૃક્ષ જેવા વૃક્ષ હોય ત્યા મૂળાને કોઈ ઝાડમાં લેખે નહીં હે બાઈજી ! તમારા પુત્ર જેવો કોઈ બીજો સસારમાં નથી અને તો તમારો પુત્ર ભર્તાર તરીકે મળવાવી મારો તો લાખેણો અવતાર છે મારા ભાગ્યમાં આવ્યો તે મારે ભગવાન જેવો છે ‘ જે ભાણામાં આવ્યું તે પકવાન’ એમ જગતની પણ કહેવત છે ” ૫-૭

ઢાળ ૧૪ મી.

(ડોરી માહરી આવે હો રસિયા કડતળે—એ દેશી.)

વીરમતી કહે નિસુણ ગુણાવળી, છે મુજ ચંદ સુન્નત સલૂણી; કહું છું તો એ તુજ આગળે, ઓઠે આવી તે વાત. સં વીં ૧ પણ ખહુ-રત્ના એ વસુંધરા, ચંદથી અધિક અનેક સં; દેશ વિદેશ ને તેં નિરખ્યા હુવે, તો તું જાણે સુવિવેક. સં વીં ૨ તેં એક દીઠી એહ આભાપુરી, તુજને એટલી ગમ્ય સં; વાત શું જાણે અવર પુરીતણી, શું લહે રમ્ય અરમ્ય. સં વીં ૩ તિણે અવતાર અલેખે તુજ ગણું, સાંભળ ન ધરીશ રીસ સં; દીઠા નહી ને વિનોદ ધણે ઋતે, તો પછી ક્યારે જોઈશ. સં વીં ૪ હું તુજ વખતે સાસુ સાંપડી, તું હજી આણે સંકોચ સં; કૌતુક કોઈ ન દીઠો તેં વહુ, એ મુજ સખળ આલોચ. સં વીં ૫ વનના કુસુમતણા પરે તાહરો, એ જાણે અવતાર સં; તું શું સરાહિશ માનવ ભવ ભણી, નવિ જોઈશ દેશાચાર. સં વીં ૬ નવ નવ તીરથ નવ નવ ગિરિવરા, નવ નવ નગર વિશેષ સં; નવ નવ કુંડ નવી નવી નિમ્નગા, વન ઉપવન સુવિશેષ. સં વીં ૭. નવ નવ નરવર નવ નવ નૃપવધૂ, નવ નવ ભાંતિ વિનોદ સં; નવ નવ રંગ સુરંગા માનવી, નવ નવ ગીત સ્વરોદ. સં વીં ૮ વિવિધ પવિત્ર ચરિત્ર વિદેશનાં,

ઢાળ ચૌદમીના ભાવાર્થ.

વીરમતી બોલી કે—“ હે વહુ ! તું કહે છે તે ખરું છે. મારો પુત્ર સુન્નત છે. હું તો તારી આગળ ને વાત હોઠે આવી તે કહું છું, પણ ‘ ખહુરત્ના વસુંધરા ’ હોવાથી તેનાથી અધિક પણ અનેક છે. ને તેં દેશવિદેશ જોયા હોય તો તેની તને ખબર પડે. તેં તો માત્ર આભાપુરી જોઈ છે. એટલે તને ખીજી નગરીઓની શી ખબર પડે. તને રમ્ય અરમ્યની શી સમજ પડે. એટલા માટેજ હું તારો અવતાર અલેખે ગણું છું, એમાં રીસ કરવા જેવું કંઈ નથી. ને આવે વખતે મારા જેવી વિદ્યાવાળી સાસુ મળ્યે છતે તું દેશ-વિદેશ નહીં જુએ તો પછી ક્યારે જોઈશ. તું હજી મારી પાસે સંકોચ રાખે છે પણ તેં ખીલકુલ કૌતુકો જોયાં નથી. મને તો એજ વિચાર થયા કરે છે કે તારો અવતાર વગડાના ફૂલની જેમ નકામો જાય છે. નવનવા દેશાચાર જોયા વિના તને મનુષ્ય અવતારના સફળ નિષ્ફળપણાની શી ખબર પડે. ૧-૬

નવા નવા તીર્થો, નવા નવા પર્વતો, નવા નવા નગરો, નવા નવા ફૂટો, નવી નવી નદીઓ, નવા નવા ઉપવનો, નવા નવા રાજ્યો, નવી નવી નૃપવધૂઓ, નવા નવા વિનોદો, નવા નવા ગીતગાન, નવા નવા વાજીત્રો, નવા નવા માનવીઓ, નવાં નવાં ચરિત્રો જે

જે નિરખે તસ ધન્ય સં; તે તો વળી માતાએ પુત્રિયો, જાઈ હોશે કોઈ અન્ય.
સં વીં ૯ અશ્વમુખા હયકર્ણા માનવી, કર્ણોવગરણા એ તેમ સં; ઇગ-
ચરણા વળી ગૂઠ દશનધરા, શુદ્ધસદા વળી તેમ. સં વીં ૧૦ દીકા વિણુ શુ
જાણે બાપડી, તુ શુ નારીને ઓળ સં; હવે તુ અશન વસન સુખે કરી, ખેડી
ફાંદ પપોળ. સં વીં ૧૧ ન્યારો પેડો છે ચતુરાઈનો, ચતુરની દૂર
ખલાય સં; ચાતુર મૂળ એ પચ પ્રકારથી, શાસ્ત્રે એમ કહેવાય. સં વીં ૧૨
તુજથી એ રૂડા પખેર્યાં, કૌતુક નિરખે અનત સં; તાહરે રકતણા ગુલની
પરે, સકળ પદારથ કત. સં વીં ૧૩ નેહ અને નિઃસ્નેહની વાતડી, તે કિમ
જાણી રે જાય સં; જે કોઈ નર પરદેશ કર્યા હુએ, ભુડી નવિ તે ભોળાય. સં
વીં ૧૪ ઘરનારા ને વળી મઠપડિયા, તે અણુસમજુ રે દોય સં; પણ પરભૂમિ
ફરી આદર લહે, વિરલો તેહવો રે કોય. સં વીં ૧૫ પામ્યાનું ફળ એહ જે
દીજીયે, કોઈને લવલેશ સં; જીવિતનું ફળ એહ જે જોઈએ, કૌતક તીર્થ
વિદેશ. સં વીં ૧૬ સાસુએ ઇમ પરચાવી વહુ લણી, એ કહી ચૌદમી ઢાળ
સં; મોહનવિજય કહે ભવી સાંભળો, આગળ વાત રસાળ સં વીં ૧૭

અહર્નિશ જુએ છે તેનેજ ધન્ય છે તેવી પુત્રીઓ તો ડોઢ બીજી માતાઓએજ જણી
હશે આ દુનિયામા ઘોડાના જેવા મોઢાવાળા, ઘોડાના જેવા કાનવાળા, કાનના ઉપકરણ-
વાળા, ઘણા પગવાળા, શુભ હોઠવાળા અને ઉજ્જવળ હાતવાળા એવા અનેક તરેહના મનુષ્યો
થાય છે, પણ તેને દીકા વિના તને બાપડીને શી ખગર પડે ? તુ કઈ સ્ત્રીજાતિની હારમા
નથી, તુ તો ખાઈ પી લુગડા ઘરેણા પહેરી પેટ પપાળતી બેસી રહે વળી સ્ત્રીજાતિમા
તો ચતુરાઈ હોય છે એ ચતુરાઈનો પેડો ન્યારોજ છે, ચતુરની વાત જૂદીજ છે શાસ્ત્રમા
ચતુરાઈના મૂળ પાચ પ્રકાર દેખા છે, તેમા દેશાટનને અગ્રધાન આપેલું છે ૭-૧૨

તારાથી તો પખીઓ પણ ભાવ્યશાળી છે કે ને આકાશમા ઉડી નવા નવા કૌતુકો
જોઈ શકે છે તુ તો રાકના હાથમા ગોળ આંચો હોય તેને અમૃત માની લેય એમ એક
ચદ મળ્યો છે, એટલે બીજી કાઈ સમજતી નથી સ્નેહની અને નિઃસ્નેહની ઘરે બેઠા તને
શી ખગર પડે ? જુડી ! ને પરદેશમા કરેલ હોય તેજ બધું સમજે, તે કોઈનાથી ભોળવાય
નહીં, બાદી ઘર ગૂરા અને મઠપડિયા (પોતાના ઘરમા બેઠા બેઠા પડિનાઈ જતાવનારા) તે બંને
જાતના પુરુષો અણુસમજુ છે, પણ જે પરભૂમિમા આદર પામે તેજ ખરા ગુરવીજ ને ખરા પડિત
ગણાય છે પામ્યાનું ફળ એ કે કોઈને દઈએ અને જીવિતનું ફળ એ કે વિદેશમા ફરીને
કૌતુક જોઈએ પણ તારાથી એ કાઈ જાને તેમ લાગતું નથી, તુ તો મનુષ્યભવ હારીજ જવાની
છે ” આ પ્રમાણે માસુએ પોતાની વહૂને કહ્યું આ ચૌદમી ઢાળ કહી શ્રી મોહનવિજય
ભવ્ય પુરોને સંબોધી કહે છે કે આગળ ગ્રીટી વાન આવશે જે તમે સાંભળો ૧૩-૧૭

દહા.

સાસુ વચન ગુણાવળી, નિસુણી જાંચે એમ;	
બાઈ દેશ વિદેશ તે, જોયા જાયે કેમ.	૧
ધમ્ધાચારી કૌતુકી, વળી નિરંકુશ જોહ;	
મનની મોજે સંચરે, દેશ વિદેશે તેહ.	૨
હું નૃપની પટરાગીણી, બાહિર પગ ન દેવાય;	
બાઈજી કહો મુજ થકી, એ વાતો કેમ થાય.	૩
તુમ વચનામૃતથી થયો, જોવાને મન જોર;	
પણ કિમ કરીએ ચરણને, નાચી જોવે મોર.	૪
જે અણુશીખ્યું કાળજીએ, તે આવે કિમ વગ્ગ;	
આડ તરે તે તો ભલે, પણ કિમ તરશે કગ્ગ.	૫
હું અબળા પ્રીતમથકી, અધ ક્ષણ ન રહું દૂર;	
કિમ તેહથી કરિયે કપટ, સાખી છે શશી સૂર.	૬
કબહી કપટ હુવે પ્રગટ, જે જાણે પ્રાણેશ;	
તિહાં આડા આવે નહીં, જોયા દેશ વિદેશ.	૭
પ્રીતમ વિણ પરદેશોડે, નારીએ ન જવાય;	
પંખી પુરૂષ અને પવન, જિહાં ભાવે તિહાં જાય.	૮

દહાનો ભાવાર્થ

સાસુનું આવું અસરકારક ભાષણ સાંભળીને ગુણાવળી તેમાં લેવાણી, પણ તેને એ વાત બહુ મુશ્કેલ લાગવાથી તે બોલી કે—“સાસુજી ! આપ કહો છો તે બધું સાચું છે, પણ આપણાથી પરદેશ જોવા શી રીતે જવાય ? એ તો જે નિરંકુશ હોય, સ્વેચ્છાચારી હોય, તે મનની મોજે કૌતુક જોવા માટે જ્યાં ત્યાં જઈ આવી શકે. હું તો રાજાની પટરાણી, મારાથી મહેલની બહાર પગ પણ ન દેવાય, તો એ વાત તો શી રીતે જાને ? બાઈજી ! તમારા કહેવાથી મને જોવાની તો ઘણી ઈચ્છા થાય છે, પણ મોરને નાચીને પગ સાસું જોવાતું છે. ૧-૪.

શિખ્યા વગરનું કાંઈ કરીએ તો સમજમાં આવે નહીં. પાણી ઉપર તરી શકે છે. કાગળથી તરી શકાતું નથી. વળી હું અબળા, મારા પ્રીતમથી એક ક્ષણ દૂર નહીં રહેનારી તે તેની સાથે કપટ કેમ કરી શકું ? કદિ કોઈ ન જાણે તો ચંદ્ર અને સૂર્ય તો તેના સાક્ષી છે. એમ કરતાં કદિ સ્વામી જાણી જાય અને કપટ ઉઘાડું પડે તો તે વખતે દેશ પરદેશ આડાં ન આવે, માટે સ્ત્રીએ સ્વામી વિના પરદેશ નજ જવાય એમ હું તો ધારું છું. પંખી, પુરૂષ અને પવન એ ત્રણે સ્વતંત્ર છે તેથી તે ગમે ત્યાં જાય. ” ૫-૮.

શુભાવળીની આટલી દલીલ માલગીને હવે વીરમતી તેને તોડે છે વીરમતી સમજ કે આ અરધી તો કળજે આવી છે, તેના મનમાં કૌતુક જોવાની ઇચ્છા તો જાગી છે હવે સ્વામીનો ભય તેને આડો આવે છે તે સમજાવીને કાઢી નાખુ એટલે તે મારે વશ થઈ જશે આવા વિચારથી તેણે જે કહ્યું અને જે રીતે તેને ભોળવી તે આપણે આગળ ઉપર વાચશું તેમજ તેનું પરિણામ કેવું માફ આનંદ તે પણ જોશું

પ્રથમ ઉલ્લાસની ઢાળ દશમીથી ઢાળ ચૌદમી સુધીનું રહસ્ય.

આ પાંચ ઢાળોમાં વાતો ઘણી છે પણ રહસ્ય થોડું છે આ પાંચ ઢાળો માત્ર જે હકીકતથીજ ભરેલી છે એક ચંદરાજનો રાજ્યકાળમાં ને તેની સ્થિતિ અને ખીલ વીરમતીની શુભાવળી સાથેની વાતચીતમાં તેની સ્ત્રીચરીતભરેલી આલાકી આ જે હકીકત પૈકી પહેલી હકીકતના પ્રારંભમાં વીરમતીએ પોતાની અદ્ભુત શક્તિનું ચંદરાજ પાસે વર્ણન કર્યું છે અને તેને પોતાથી કિંચિત્ પણ વિપરીત ન ચાલવા માટે પોતાના છિદ્ર ન જોવા માટે પૂરતો ભય આપ્યો છે ચંદ્રકુમાર અવગમનો જાણ છે, વળી પોતાની બાધ્યાવસ્થા છે, તેથી તે મમાના ભણે છે, અર્થાત્ જેમ વિમાતા ગણ થાય તેવોજ જવાળ આપે છે

ચંદ્ર અને શુભાવળીની નખ અને માન જેવી, મત્સ્ય અને જળ જેવી તેમજ દુધ અને પાણી જેવી પ્રીતિ છે કર્તા તેની પ્રીતિને દુધ જળની ઉપમા આપે છે તે પ્રીતિ પણ અપૂર્વ છે દુધ અને પાણી એકઠા થયા એટલે પચ્ચગ પ્રીતિ થવાથી જન્મે એકરૂપ થઈ ગયા દુધે પોતાના તમામ શુભ પાણીને આપી દીધા જન્મેના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એકરૂપ થઈ ગયા પંડી તેના માલિકે કાર્યભિયે તેને અગ્નિ ઉપર મૂક્યું એટલે પાણી દુધનો ઉપકાર સલારીને પહેલું બળવા માડ્યું મિત્રના કષ્ટની આ સ્થિતિ દુધથી સહન વધ નહી, એટલે પાણી બળી જતા તે ઉડીને અગ્નિમાં પડવા ઉછળ્યું માલીકે જાણ્યું કે આ તો બધું જશે, એટલે તેમાં પાણી છાટ્યું, અર્થાત્ તના મિત્રનો સયોગ કળાયો એટલે દુધ શાત થયું જે પ્રીતિ હોય તો આવી હોવી જોઈએ

આગળ ચાલતા કવિએ પોતાની કવિત્વશક્તિ બતાવી આપી છે ગજસલામાં સમકાળે છએ ઋતુનો દેખાવ થઈ રહ્યો છે તે ઘટાવેલ છે ત્યાર પંડી રાજસલાનું વિશેષ વર્ણન કરતા તેમાં છએ દર્શનના પડિતો બેઠેલા છે, તેઓ જગતના સળધમાં પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે કહે છે તે હકીકત કહેતા પાંચ આધનાઓ હાથી જોવા માટે ગયેલા તેનું દર્શાવ આપે છે એકઠા પાંચ આધનાઓ હાથી જોવાની ઇચ્છાથી હાથીની ગાળામાં ગયા ત્યાં એક હાથીનો સ્વર માલગીને તે ડેવો છે ? તે જાણવા માટે તેને સ્પર્શ કરવા જતા એકના હાથમાં તેનો પગ આવ્યો, ત્યારે તે બોલ્યો કે ‘હાથી તો થાભલા જેવો જણાય છે’ બીજાના હાથમાં પુછડું આવ્યું, ત્યારે તે કહે કે ‘હાથી તો વામ જેવો જણાય છે;’ ત્રીજાના હાથમાં તેની સુદ આવી ત્યારે તે કહે કે ‘હાથી તો કેળના સ્થભ જેવો

જણાય છે;’ ચોથાના હાથમાં તે ઉચે ચઢેલો હોવાથી હાથીનો કાન આવ્યો, ત્યારે તે કહે ‘અરે ! હાથી તો મુપડા જેવો જણાય છે;’ પાંચમાંના હાથમાં તેના દંતશૂળ આવ્યા, એટલે તે કહે કે ‘હાથી તો સાંભેલા જેવો જણાય છે.’ આ પ્રમાણે એક એક અંશને ઘડી અન્ય મતવાદીઓ જગતનું સ્વરૂપ બુદ્ધી બુદ્ધી રીતે કહે છે; પરંતુ જિનેશ્વર ભગવંત સર્વજ્ઞ હોવાથી દેખતો પુરૂષ જેમ હાથીનું સર્વાંગ સ્વરૂપ જાણીને કહે તેમ તેઓ આ જગતનું નિત્યાનિત્ય વિગેરે ભાવોવાળું સ્વરૂપ યથાર્થ કહે છે. આ વિષે દ્વિપ્રાંતશતકમાં ત્રીબુંદ દ્વિપ્રાંત છે. ત્યાં છેવટે કહ્યું છે કે—

મત ખટ છે સંસારમાં, પંચ તે અંધ સમાન;
એક એક વસ્તુ ગ્રહ, જિનમત સર્વ પ્રમાન.

ચંદ રાજાની રાજસભાનું વર્ણન કવિએ સાડું આપ્યું છે.

આગળ ચાલતાં ગુણાવળીના સુખની સ્થિતિનું દર્શન કરાવ્યું છે. વીરમતી ત્યાં આવે છે, તે વખતે સખીઓ તેની સાથે કેમ વર્તવું તેનું ગુણાવળીને ભાન કરાવે છે. ગુણાવળી યોગ્ય વિનય સાચવે છે, એટલે વીરમતી પણ તે કૂડી જાય તેટલાં તેના વળાણ કરે છે અને છેવટે મર્મમાં કહે છે કે “મને તો ચંદ અને તું બંને સરખા વહાલાં છો, બે આંગળેવા છો, માટે તને બે કાંઈ પણ તે કષ્ટ આપે તો તું તરત મને કહેજે, હું તેને સમજાવી દર્શાવું.” અહીંથી ગુણાવળીને પોતાને કમળે લેવા માટે તે જાળ પાથરવી શરૂ કરે છે. તેને પુત્રીતુલ્ય કહીને વિદ્યાઓ વિગેરે આપવાની મોટી મોટી આશાઓ આપે છે. હવે વીરમતી પોતાને જે કહેવું છે તેની શરૂઆત કરે છે. ગુણાવળીને તે કહે છે કે— ‘તારો તો જન્મજ અલેખે છે.’ ગુણાવળી તેના મર્મને સમજતી નથી, એટલે તે કહે છે કે— ‘મારે શું બોલ્યું છે ?’ એટલે વીરમતી કહે છે— ‘તું તો પશુ સરખી છે. તારામાં ચતુરાઈ જ ક્યાં છે ?’ ગુણાવળી કહે છે કે ‘હું તો મને ડાહી સમજું છું, પછી તમે કહો તે ખરું.’ વીરમતી કહે છે કે ‘તારામાં ચતુરાઈ હોય તો એક ચંદને જોઈને આટલી બધી મલકાઈ જાય ? જગતમાં તો તેનાથી શ્રેષ્ઠ પુરૂષો ઘણા વસે છે.’ ગુણાવળી હજી તેનો ભાવ સમજતી નથી. તે કહે છે કે ‘બીજા ઘણા ભલે હો પણ તે બધા નક્ષત્ર જેવા છે ને તમારો પુત્ર તે ખરેખર ચંદ્ર સમાન છે.’ વીરમતી કહે છે કે— ‘તે ખરી વાત, પણ તને દુનીયા જોયા વિના દુનિયાની શી ખબર પડે ? દુનિયા તો અનેક પ્રકારના કૌતુકોથી ભરેલી છે. દેશાટન કરવાથીજ ખરી ચતુરાઈ આવે છે.’ આ પ્રસંગે ચતુરાઈના મૂળ નીતિશાસ્ત્રકારે જે પાંચ કહ્યા છે તેનો ઇસારો કરે છે. ‘દેશાટન, પંડિતની મિત્રતા, વારાંગનાનો પરિચય, રાજસભામાં પ્રવેશ અને અનેક શાસ્ત્રોત્તું અવલોકન’ આ પાંચ ચતુરાઈનાં મૂળ છે. એમાં પ્રથમ દેશાટન કહેલું છે.

વીરમતીના કથનનો મુદ્દો તેમાં સમાયેલો છે, તેથી દેશાટનના લાભોત્તું તે વર્ણન કરે છે. તેની અસરકારક વાણીથી ગુણાવળી કૌતક જોવા માટે લોભાય છે. કારણ કે

શ્રીજાતિ સ્વભાવે જોતુકપ્રિય હોય છે શુભાવળીને તે કાર્ય તદ્દન અશક્ય લાગે છે તે કહે છે કે “શ્રી જાતિથી સ્વતંત્રતાએ દેશાટન કરવાનું બનેજ કેમ? પતિની ઇચ્છા હોય, તે સાથે હોય, તને રાજ્યો હોય, તોજ તે બની શકે પતિથી પ્રચ્છન્નપણે કચાઈ પણ જવું આવવું તે શ્રીજાતિને ઘટેજ નહીં, તેમ તેનાવી બને પણ નહીં કેમકે એમ કળતા કપટ ઉઘાડું પડે ને પતિ નાગજ થાય તો શ્રીનું સર્વસ્વ બગડે” આ બધા તેના સ્વચ્છ અત કરવાના ઉદ્દેશો છે હવે વીરમતી તેમા મલીન ભાવ દાખલ કરનાર છે તે આપણે આગળ જોવાનું છે અહીંઆ વીરમતીની કપટચુક્ત વાક્યચરચના શ્રીચરિત્રનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે અને શુભાવળીની સરલ વાક્યચરચના શ્રીજાતિની કૃષ્ણ ચમત્કારે છે દુકામા અહીંથી પણ સાર લેવા લાયક ધણું છે, પણ મૂળ હઠીકતજ બહુ વિસ્તારે કહેવામા આવેલી હોવાથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની આવશ્યકતા નથી

ઢાળ ૧૫ મી.

(૦૫૨ હાવે અતિ ઉજળો ૨—એ રેશી)

વહુને વીરમતી કહે રે, વાતો વિવિધ બનાય; કારણ જે નારી કરે રે, તે નરથી નવી થાય; ભવિક જન ! નિરખો નારી ચરિત્ર. ૧ હરિ હર બ્રહ્મ પુર— કરા રે; વનિતાએ વશ કીધ, મુનિવર સરિખા ભોળાવ્યા રે, ત્રયે નામ પ્રસિદ્ધ. ભ૦ નિં ૨ ભોળી નારી ચરિત્રનો રે, કોઈ ન પામ્યો પાર; જે નવિ ભોળાવ્યા નારીએ રે, તે વિરલા સસાર. ભ૦ નિં ૩ નારી વિપમ ગિગિવર ચઢે રે, વશ આણે અહિંગજ; અતિ ગભીર નદી તરે રે, યુવતી કપટ જહાજ. ભ૦ નિં ૪ સિંહચક્રી નવી ઓસરે રે, ખેલે અખિલા ખેલ; રાચી જેહવી મુરલતા રે, વિરચી વિપની વેલ. ભ૦ નિં ૫ પીઉથી જે ખીતી રહે રે, તાસ જનમ અક્યથથ; નારીને કુણુ શીખવે રે, ચરિત્ર ગૃહીને હથથ. ભ૦ નિં ૬ મોર ઇંડા કુણુ ચિતરે રે,

ઢાળ ૫૬૨મીનો ભાવાર્થ.

હવે વીરમતી શુભાવળીને અરધી કળજે આવેલી જાણીને કહેવા લાગી કે—“અરે ભોળી ! શ્રી જે કામ કરી શકે તે પુરૂષ પણ ન કરી શકે છે ભવિક જન ! હવે નાગચરિત્રને નિખો હરિ, હર, બ્રહ્મા ને ધરને પણ શ્રીએ ભોળાવ્યા અને પોતાને વશ કર્યા, મોટા મોટા મુનિવરને ચળાવ્યા, શ્રીચરિત્રનો પાઠ કોઈ પામી શક્યું નથી આ જગતમા જેને શ્રીએ ભોળાવ્યા નથી એવા પુરૂષોજ કોઈ વિરલ હોય છે કપટની વહાણરૂપ શ્રી ધામે તો મોટા વિપમ પર્વતપર ચઢી જાય, સર્પને વશ કરે, મોટી નદીઓ તરી જાય અને લય કર સિંહથી પણ ન ડરે, કોઈથી ન ખેલાય એવા ખેલ શ્રી ખેલે શ્રી જે પ્રમત્ર થાય તો કદપલના જેવી છે ને જે શુભે ધાય તો વિપલના જેવી છે જે શ્રી પોતાના પતિની બીડે છે તેનો તો જન્મજ અકૃતાર્થ છે શ્રીને કોઈ અગ્નિ શીખનું નથી, એની મેજેજ તેનામા એવી શક્તિ ઉજાવે છે ૧-૬

હંસભણી ગતિ સાર; કુણ શીખવે મૃગરાજને રે, કરિવર કુંભ પ્રહાર. ભ૦ નિ૦ ૭ જાતિસ્વભાવ શિખ્યા વિનારે, આવે ગુણ નિરધાર; ભીતિ ચંદ નરિંદની રે, ન ધરીશ ચિત્ત મઝાર. ભ૦ નિ૦ ૮ ગગનગામિની વિદ્યાધકી રે, જોશું વિનોદ વિખ્યાત; રાત રમી ધરે આવશું રે, હોશે જામ પ્રભાત. ભ૦ નિ૦ ૯ જે રમત રમશું નિશારે, તે શું જાણશે રાય; ચંચા પુરૂષ તે શું વળી રે, પુરૂષમાંહે કહેવાય. ભ૦ નિ૦ ૧૦ શું થયું ચંદ જે જાણશે રે, પણ કિમ ખેલ મૂકાય; જેમ મશક ઉતપાતથી રે, સદન શું મૂકી જવાય. ભ૦ નિ૦ ૧૧ વચન મુણી સાસુતણાં રે, હરખી ગુણાવળી ચિત્ત; જોઈશ સાસુ સહાયથી રે, નવલી કીડા નિત્ય. ભ૦ નિ૦ ૧૨ એ સાસુમાંહે અછે રે, બહુ વિદ્યા અભિરામ; તેણે લેઈ નવી શકે રે, નરપતિ મહાર્ નામ. ભ૦ નિ૦ ૧૩ રાણી સાસુને કહે રે, હું છું તમતણી ગોદ; દેખાડો મુજને સુખે રે, નવલા દેશ વિનોદ. ભ૦ નિ૦ ૧૪ પણ બાઈજી માહરી રે, તુમ હાથે છે લાજ; નહીં અળગી તુમ વચનથી રે, તુમે માહરે શિરતાજ. ભ૦ નિ૦ ૧૫ અદ્ભુત જે કૌતુક હુવે રે, તે દેખાડો આજ; જે કોઈ પેઠી નાચવા રે, ઘુંઘટનો શો કાજ. ભ૦ નિ૦ ૧૬ પણ કોઈ મંત્ર પ્રયોગથી રે, વશ કરજો ભૂપાળ; મોહનવિજયે હેજથી રે, કહી પંદરમી સુંદર ઢાળ. ભ૦ નિ૦ ૧૭

મોરના ઇંડાને ચિતરવા કોણ જાય છે ? હંસને ગતિ કોણ શિખવે છે અને સિંહને હાથીના કુંભસ્થળ લેદતાં કોણ શિખવે છે ? એ તો એનો જાતિ સ્વભાવજ છે. માટે તું ચંદ્રકુમારનો ભય બીલકુલ રાખીશ નહિ. આપણે ગગનગામિની વિદ્યાથી રાત્રિએ આકાશ-માર્ગે કૌતુક જેવા જશું ને રાત્રે આનંદ કરી પ્રભાત થયા અગાઉ પાછા આવતાં રહેશું. જે આપણે રાત્રે રમત રમીશું તે રાજા શી રીતે જાણી શકે ? જે પુરૂષ આકૃતિ ચાડીયો કર્યો હોય તે શું પુરૂષમાં ગણાય છે ? કદિ ખગર પડશે તો તેથી કાંઈ ડરી જવાનું નથી. એમ મચ્છરના ઉપદ્રવથી કાંઈ ઘર છોડી જવાનું નથી, માટે તું બેસીકર રહેજે.” ૭-૧૧

આ પ્રમાણેનાં સાસુનાં વચનથી ગુણાવળી ચિત્તમાં હર્ષ પામી. તે વિચારવા લાગી કે ‘સાસુની સહાયથી આપણે નવા નવા કૌતુક જોશું. તેની પાસે વિદ્યાઓ ઘણી છે તેથી મારા પતિ માર્ નામ લઈ શકશે નહીં’ આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે વીરમતીને કહ્યું કે—“હે સાસુજી ! હું તો તમારે ખોળે છું. તમે જે કહેશો તે મારે કબુલ છે. તમે મને નવા નવા કૌતુકો દેખાડવા ઈચ્છો છો તો હું તે જોવાને તત્પર છું પણ મારી લાજ તમારે હાથ છે. હું તમારાથી અળગી નથી. તમે મારા માથાના મુગટ છો. ખુશીથી આવેજ કૌતુક દેખાડો, હું તૈયાર છું, કેમકે નાચવા જવું પછી ઘુમટો શો તાણવો ? પણ તમે કોઈ મંત્રપ્રયોગથી મારા પતિને વશ કરજો કે જેથી મને કોઈ તરેહની અડચણ આવે નહીં, મારા પર તે ગુસ્સે થાય નહીં.” આ પ્રમાણે મોહનવિજયજીએ પંદરમી ઢાળ વણવી. ૧૨-૧૭

હાહા,

- વશ આવી જાણી વહુ, સાસુ કહે તે વાર;
છે વિદ્યા અવસ્થાપની, મુજ પાસે નિરધાર. ૧
- કહે તો નગરી જન ભણી, કરે દષ્ટને તુલ્ય;
નૃપ કરવો આપણુ વસુ, તેહમાં શુ બહુ સૂલ્ય. ૨
- કૌતુક જોવા જો થયુ, મન તુજ વિશ્વાવીર;
તો સાંભળ તુજને કહુ, અચરજ એક જગીશ. ૩
- નગરી કોસ અઢારશે, વિમળપુરી છે એક;
મહીપતિ મકરંદવજ તિહા, નૃપ વશ કીધ અનેક. ૪
- તતુજ નામ પ્રેમલા-લક્ષ્મી સુ દર દેહ;
વિધિના હાથે નિરમમી, નિપટ કરીને નેહ. ૫
- સિહલપુર સિહરથ નૃપતિ, મુત કનકંદવજ રાજ;
તેહને પરણશે પ્રેમલા, મુહરત રજની આજ. ૬
- કૌતક જોવા સારીખુ, અછે આજ તો તેહ;
જો આવે તો તુજભણી, હુ દેખાડુ તેહ. ૭

હાહાનો ભાવાર્થ

આ પ્રમાણે વહુને પોતાને વશ આવેલી જાણીને વીરમતી બોલી કે “ મારી પાસે અવસ્થાપિની વિદ્યા છે, તેથી તુ કહે તો આખા નગરને પથ્થર જેવા કરી નાખુ તો પછી તારા પતિને વશ કરવો તેમા તો શી મોટી વાત છે ? હવે જો તારૂં મન કૌતુક જોવા તત્પર થયું છે તો સાંભળ-એક આશ્ચર્ય આજેજ જોવા જેવું છે બહોળી અઢારશે કોસ દૂર વિમળાપુરી નામે નગરી છે ત્યાં મકરંદવજ નામે ગળ છે તેણે ધણા શત્રુને વશ કર્યા છે તે ગળને પ્રેમલાલક્ષ્મી નામે પુત્રી છે, તે એવી સુદર શરીરવાળી છે કે જાણે વિધાતાએ પોતાને હાથેજ તેને ઘડી હોય એમ જણાય છે તે રાજપુત્રીને મિહલપુરના મિહરથ નામના ગળનો પુત્ર કનકંદવજ આજે રાત્રેજ પરણવાનો છે તે લમમહોત્સવ અને વગેરે કન્યા બહુજ જોવા જેવા છે જો તુ મારી સાથે આવે તો આજે તને એ કૌતુક દેખાડુ ” ૧-૭

ઢાળ ૧૬ મી.

(સીતા રૂપે રૂડી, જાણે આંગા ડાળે સૂડી હો; સીતા કોણે હરી—એ દેશી.)

સાસુ વચને રાણી, ઘણો હીયડે હેજ ભરાણી હો; સંગત રૂળ એહવા, તુમે સાસુ ગુણધામી, હુંતો પૂરણ વખતે પામી હો. સં૦ ૧ કોસ અઢારશેં ઇહાંથી, એક રજનીએ પહોંચીએ કિહાંથી હો; સં૦ કોઇ દેવી હુએ તે જાય, પણ મનુ-
પ્યથકી કેમ થાય હો. સં૦ ૨ સુણ વહૂ સાસુ જંપે, બહુ કોસ સુણી કિમ કંપે હો; સં૦ એક ગગનગામિની મુજ પાસે, છે વિદા પરમ વિલાસે હો. સં૦ ૩ લાખ જોજન જઈ આવું, પણ એટલામાં શું જાણું હો; સં૦ એ એક ડગલું માહરં, ચિત્ત કાયર મ કરીશ તાહરં હો. સં૦ ૪ નિસુણી ગુણાવળી રંજ, જાણી વીર-
મતીને અંગળ હો; સં૦ એહ તો વિદા બહુ સારી, તુમ બાધજી બલિહારી હો. સં૦ ૫ સુણો સાસુજી મુજ વાણી, કિમ તાકડો મેળશે તાણી હો; સં૦ હમણાથી સલા જે પૂરાશે, તે જિહાં લગે સંધ્યા થાશે હો. સં૦ ૬ એક પોહોર નિશા જખ જાવે, તખ પિઉડો મહેલે આવે હો; સં૦ વળી હાસ વિલાસે સજની, ઇમ કરતાં હોવે મધ્યરજની હો. સં૦ ૭ એક પહોર પોઠે નૃપ રાગે, વળી પાછલે પહોરે જાગે હો; સં૦ ક્ષણ અવકાશ ન પામું, તો હું કિમ તુમ સંગે આવું હો. સં૦ ૮ તવ સાસુ દેઇ દિલાસા, વહૂ જોય તું મુજ વિલાસા હો૦ સં; એતો છે કાર્ય સોહિલો,

ઢાળ સોળમીનો લાવાર્થ.

ગુણાવળી સાસુનાં આવાં વચન સાંભળીને બહુજ હોંશમાં આવી બોલી કે—“ તમે ગુણના ધામ છે, તમારી જેવા સાસુ હું પૂર્વના પુણ્યથીજ પામી છું; પણ તમે કહો છો તેમ અઢારશે કોશ દૂર એક રાત્રિમાં કેમ પહોંચાય અને તે કૌતુક શી રીતે જોવાય ? કોઇ દેવી હોય તો તે જઈ શકે, મનુષ્ય તો ત્યાં જઈ શકે નહીં.” વીરમતી બોલી કે—“બહુ દૂર જાણીને તું કેમ કંપે છે ? મારી પાસે ગગનગામિની વિદા છે તેથી હું ધારું તો એક રાત્રિમાં લાખ જોજન જઈ આવું. આ તો મારે એક ડગલા જેવું છે. આથી તારું ચિત્ત કાયર બનાવીશ નહીં.” ૧-૪

ગુણાવળી એ હકીકત સાંભળી ખુશ થઈ અને બોલી કે—“સાસુજી ! આ વિદા બહુ મન્દની છે. પણ આપણને જવાનો વખત શી રીતે મળશે ? જુઓ, અત્યારે રાજસલા ભરાણી છે, તેમાં રાજજી ગયા છે, તે સલામાં સંધ્યાકાળ સુધી રહેશે, ત્યારપછી સંધ્યાકૃત્ય કરી મારા સ્વામી એક પહોર રાત્રે મારા મહેલમાં આવશે. પછી એક પહોર હાસ્ય વિનોદમાં વ્યતિત થશે. ત્રીજા પહોરે રાજ સુશે, તે એક પહોર નિદ્રા લઈને પાછલે પહોરે જાગશે. એ રીતે મને એક ક્ષણ પણ તમારી સાથે આવવાનો અવકાશ નથી એટલે હું શી રીતે આવી શકીશ ?” સાસુ બોલી કે—“એ વાતની તું પ્રીકર ન કર. તું મારી કળા જો

આજ તુજ પતિ આવશે વહિસો હો. સં ૯ પિઉ પરચાવીને વિલાસે, પછી આવજે તુ મુજ પાસે હો; સં ૧૦ મ વહને ઘણો પરચાવી, નિજ મદિરે સાસુ આવી હો. સં ૧૦ સાસુનાં વચન સભારે, મન રાણી એમ વિચારે હો; સં ૧૦ મુજ સાસુ તો ગુણપાત્ર, એ તો ઘર સરખી નહીં યાત્ર હો. સં ૧૧ એ તો કહી ગઈ વાતો મોટી, પણ દીસે છે સાસુ ખોટી હો; સં ૧૨ આજ આવશે જો વહેલો પ્યારો, તવ એહનો આવે પતિઆરો હો. સં ૧૨ હવે વીરમતી કપટાઈ, તુમે સાંભળો સહુ ચિત્ત લાઈ હો; સં ૧૩ સધ્યા પહેલી સઘા, તિણે સાધવા માંડી વિધા હો. સં ૧૩ સુર પ્રગટ્યો વચને બાંધ્યો, કિમ નારી મુજને આરાધ્યો હો; સં ૧૪ સા ભાળે આકર્ષ્યા અર્થે, કોઈ કોઈને તેડે નહિ વ્યર્થે હો. સં ૧૪ કોઈ એહવો રચો તમે ફદ, મુજ પુત્ર અછે નૃપ ચદ હો; સં ૧૫ કાંઈ તુમથી એહવુ થાવે, સુત દિવસ છતાં ઘર આવે હો. સં ૧૫ સુર કહે એહમાં શુ કરવુ, અજલી જળમાં શુ તરવુ હો; સં ૧૬ રાણી મન વાત તે જાણી, દેવ રચે મુણે પ્રાણી હો. સં ૧૬ વીરમતી સોળમી ઢાળે, કરે કપટ તે પુત્ર વિચાળે હો; સં ૧૭ કહે મોહન શિયળ અટકો, તસ વાળ ન હોવે વકો હો. સં ૧૭

આજે તારા પતિ વહેલા તારે મહેલે આવશે પછી તુ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી તેને વહેલા પોદાડીને મારી પામે આવજે ” આ પ્રમાણે શુભાવળીને ખૂબ પોરહ ચઠાવીને વીરમતી પોતાના મહેલે આવી ૫-૧૦

સાસુના ગયા પછી શુભાવળી વિચારવા લાગી કે—“ મારા સાસુજી તો મહોટા ગુણ-વાળા દીસે છે, મારે તો ઘર બેઠા યાત્રા મળી છે તેઓ વાતો તો મોટી મોટી કરી ગયા છે પણ મને એનો વિશ્વાસ આવતો નથી પરંતુ તેના કહેવા પ્રમાણે જો મારા પતિ આવે વહેલા આવે તો મને વિશ્વાસ બેસે ” ૧૧-૧૨

હવે વીરમતીએ પોતાના મકાનમાં જઈને તરતજ એક વિધા સાધવા માડી, એટલે તેના વચને બધાચેલો દેવતા પ્રગટ થયો તેણે કહ્યું કે—‘ મને શા માટે આરાધ્યો છે ? ’ વીરમતી બોલી કે—‘ કોઈ કોઈને વ્યર્થ બોલાવતુ નથી તમને બોલાવવાની મતલબ એ છે કે તમે કાંઈક એવો ફદ રચો કે જેથી મારો પુત્ર રાજમહામાયી દિવસ છતા ઘરે આવે ’ દેવ કહે કે—‘ એમાં તે શી મોટી વાત છે ? અજળી જેટલા પાણીમાં તે તગવાની શી જરૂર છે ? હું હમણાજ તમારો પુત્ર ઘરે આવે એમ કહુ છું ’ આ મોળમી ઢાળમાં વીરમતી કપટ કરી પુત્રને ચલિત કરે છે મોહનવિજય કહે છે કે, શિયળમાં અટક એવા ચદરાજનો એક વાળ પણ વાકો નહિ થાય ૧૩-૧૭

હુહા.

- હૂજન જન મન જેહવી, શ્યામ ઘટા ધનધોર;
ઉત્તર વાળી ઉન્હીહી, મોર કરે ઝીઝોર. ૧
- હહ દિશી હમકે હામિની, જિમ મનમથ કરવાળ;
ગુહિરો અતિ ગાળે ગયણ, કોરણ વહે વિચાળ. ૨
- જળધારા નિચ્છડ પડે, શીતળ પવન પ્રસાર;
સક્કર કક્કર સમ ઉંડે, ઝડ મંડે જળધાર. ૩
- એહવી ધનમાળા રચી, અતિ સુવિશાળા જામ;
કહીને વીરમતી ભણી, સુર પોહોતો નિજ ઠામ. ૪
- પસર્યો ધન તિમ ચિહું દિશે, સભા વિસર્જી રાય;
મંદિર આવ્યો દિન છતે, રાણી વિસ્મય થાય. ૫
- સાસુ વચનતણે થયો, રાણીને વિશ્વાસ;
દો કરજોડી ગુણાવળી, ઉભી પ્રીતમ પાસ. ૬
- આજ ઘણા વહેલા તુમે, આવ્યા મંદિર એમ;
દીસો આમણુ દુમણા, કહો પ્રાણેશ્વર ! કેમ ? ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

પછી હૂજન મનુષ્યના હૃદય જેવી ઉત્તરમાંથી શ્યામ વાદળાની ઘટા ચડી આવી, તે નોંધને મોર ટહુકા કરવા લાગ્યા અને ઠામદેવની તરવાર જેવી વીજળી દશે દિશામાં ચમકવા લાગી, આકાશમાં ગર્જન થવા લાગ્યો, અને આરે તરફ ધમધોર થઈ ગયું. જળધારા પડવા લાગી અને શીતળ પવન ફુંકાવા લાગ્યો. સાકરની જેવા કરા ઉડવા લાગ્યા અને ઝડી સાથે જળધારા પડવા લાગી, આવી વિશાળ મેઘમાળા રચીને અને તે વીરમતીને જણાવીને તે દેવતા પોતાને સ્થાને ગયો. ૧-૪

આ પ્રમાણે ચોતરફ વરસાદ પસરી જવાથી સર્વત્ર અંધારા જેવું થઈ ગયું, એટલે રાજા સભા વિસર્જન કરીને ઘરે આવ્યો. દિવસ છતાં રાજાને ઘરે આવેલા નોંધને ગુણાવળી વિસ્મય પામી અને તેને સાસુનાં વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ બેઠો. પતિને આવેલા નોંધ ગુણાવળી બે હાથ નેડી સામે ઉભી રહી અને બોલી કે—‘હે પ્રીતમ ! આજ તો આપ ઘણા વહેલા પધાર્યા છો, પણ આમ આમણુ દુમણા કેમ દેખાઓ છો ? ૫-૭

ઠાળ ૧૭ મી

(આવી ઉરહી જા પરી હે, કે વેળુ મત તરસાવે જીવ કે, ગતન સોનારહી હે-એ દેશી)

ચદ કહે રાણી લણી હે કે સાજન, વિણ ઝડતુ વરસે મેહ કે નવલી ચઢતી હે કે, લલનાકેરાં જીઓ ચરિત્ર કે; શીતળ પવન ઝકારથી હે કે સાં, ક પે કોમળ દેહ કે. નવલીં ૧ ગંગાતટ વેળુ જિસી હે કે સાં, સખર બિછાઈ સેજકે, પરનાં ઓસિસાં ધર્યાં હે કે સાં, રાણી મનમે હેજ કે. નવલીં ૨ ખેઠો પર્યાં કે પિંડિ હે કે સાં, ઘરમાં બાંધી કાન કે; નારી આપે નેહશુ હે કે સાં, મૃગમદ અખર પાન કે. નવલીં ૩ આસવ નવ નવ ભાંતિના હે કે સાં, રાણી કરાવે પાન કે; નારા-યજ્ઞાદિક તેલના હે કે સાં, કરે અભ્યગ વિધાન કે. નં ૪ અગર ચઢન અગી-ઠિકા હે કે સાં, પસર્યો પરિમળ પૂર કે; તેણે નૃપ તતુથી થયો હે કે સાં, શીત પગભવ દર કે. નં ૫ સુખભર સેજે પોઢીઓ હે કે સાં, ચદ ચતુર તીણીવાર કે; ચતુરા ચરણ ચ પી કરે હે કે સાં, આદર વિવિધ પ્રકાર કે. નં ૬ રાણી જગાડે રાયને હે કે સાં, કણ કણ સો સો વાર કે; કણવારે કરી ચઢી રીસહી હે કે સાં, વનિતાને વસુધાર કે. નં ૭ ઇમ કરતાં સધ્યા થઈ હે કે સાં, પામ્યો ચંદ વિશ્રામ કે; રાખે સુરત જગ્યા તણી હે કે સાં, વનિતા પમ પગ જામ કે. નં ૮

ઠાળ સત્તરમીનો ભાવાર્થ

ચઢગત કહે કે—‘ આ વગર ઝડતુએ વરસાદ વગર છે અને ટાલો પવન કુકે છે તેથી હું વહેલો ઘરે આવ્યો છું ’ વળી આ શીતળ પવનના અપાટાથી ભારી કોમળ કાયા ક પી ઉઠે છે તેથી તમને જોમ જણાય છે ’ હે લલ્ય પુરુષાં ! હવે ચઢતી નવલી નારીનું ચરિત્ર જીઓ પછી શુભાવળીએ ગગના તટની વેળુ જેવી મુકોમળ શય્યા તૈયાર કરી અને મુકોમળ ઓમિકા મૂક્યા એટલે ચઢરાત વજ્રવટે કાન બાધીને પલગપર બેઠો શુભાવળીએ પ્રેમથી કન્નુરી અબઝ વિગેરે તેલનાથી મિશ્ર તબોળ આપ્યું, અનેક પ્રકારના આમવો પીવા આપ્યા અને નાગયજ્ઞાદિક તેલનું ગંગી પન્ મર્દન કર્યું આ પ્રમાણે અનેક મુગેષી પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવાથી ચોન-ક મુગધ દેલાળી અને ચઢગતના શરીરમાધી ઓતનો પરાભવ નાગ પામ્યો પછી ગત વજ્ર ઓઢીને શય્યા પન્ મુગા, એટલે શુભાવળી પગ આંપવા કાગી પછી રાણી વારવાર ગળને જગાડવા કાગી અને રીઝ ચડાવા કાગી જોન કરવા ઠગના સધ્યા ધર્મ એટલે ચદ ગત વિધાન થઈ મૂર્ચ ગયો પછી રાણી પમલે પગલે જગવાનુ ધ્યાન રાખવા કાગી ૧-૮

ઉઠે ક્ષણ બેસે વળી હે કે સાં, અંચળ રાણી ચિત્ત કે; સંભારે તે ગુણ-
વળી હે કે સાં, સાસુનો સંકેત કે. નં ૯ નિરખે અંખર અંતરે હે કે સાં,
કપટનિદ્રાએ ભૂપ કે; રાણી નવી જાણી શકી હે કે સાં, વાલિમ કેરું સ્વરૂપ કે.
નં ૧૦ વનિતા ચળચિત્તા ઘણી હે કે સાં, જાણીને રાજન કે; માંડી મનથી
વિચારણા હે કે સાં, એ તો કોઈક વિજ્ઞાન કે. નં ૧૧ કાં કરે એહ દુઃશીળતા
હે કે સાં, પ્રગટ સુશીલા એહ કે; બીગડી કોઈક કુસંગથી હે કે સાં, એહમાં
નહિ સદેહ કે. નં ૧૨ મુજ સરીખા પ્રીતમ છતે હે કે સાં, કેહથી બાંધી પ્રીતિ
કે; નીચ સંગતિ નારી હુએ હે કે સાં, એહવી દીસે રીત કે. નં ૧૩ સોહેલા
સોવનને ગમે હે કે સાં, કુત્સિત ટંકણખાર કે; જિમ મૂર્છિત અંગારથી
હે કે સાં, થીર રહે એ ધનસાર કે. નં ૧૪ પ્રિય અંગાર ચકોરને હે કે સાં,
બકુલને મહિરા હાય કે; જે વસ્તુ ભલી હુવે હે કે સાં, મધ્યમ તાસ સુહાય કે.
નં ૧૫ તિમ માહરી પટરાગણિ હે કે સાં, ઇમ મુજને ભરમાય કે; કિહાંઈક
જવા મન કરે હે કે સાં, પણ મુજથી સંકોચાય કે. નં ૧૬ પણ કિમ કાલ્યા
આગળે હે કે સાં, ચાલે કપટ ડમાલ કે; સત્તરમી ભાખી ભલી હે કે સાં,
મોહનવિજયે ઢાળ કે. નં ૧૭

પછી ગુણાવળી શય્યા ઉપરથી ઉઠે બેસે એમ કરવા લાગી અને ચપળ ચિત્તથી સાસુનો
સંકેત સંભારવા લાગી. કપટ નિદ્રાએ સુતેલો રાજ વસ્ત્રની અંદરથી જોવા લાગ્યો. પતિનું
આ આચરણ રાણી જાણી શકી નહીં. રાજ ચંદ્ર તેનું ચળ ચિત્ત જોઈને મનમાં વિચારવા
લાગ્યો કે ‘આજે જરૂર કાંઈક નવું જુનું થયેલું છે. આ ખરેખરી સુશીલા સ્ત્રી દુઃશીલા
જેવું આચરણ કેમ કરે છે તે કાંઈ સમજાતું નથી. જરૂર આજે કોઈકના કુસંગથી આ
બગડી જણાય છે. મારા જેવો પ્રીતમ છતાં એણે કોઈ બીજા સાથે પ્રીતિ બાંધેલી લાગે
છે. નીચની સંગતે સ્ત્રી એવીજ થાય છે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. જુઓ સુવર્ણ જેવી
ઉત્તમ વસ્તુને ટંકણખાર સાથે મેળ હોય છે, ધનસાર જેવી ઉત્તમ વસ્તુ કોચલાના સંગથી
સ્થિર થાય છે, ચકોર પક્ષીને અંગારા ખાવા ગમે છે અને બકુલ જેવા ઉત્તમ વૃક્ષને
મહીરાનું પાન પસંદ આવે છે અને સારી વસ્તુને નકારી વસ્તુની સહાય થાય છે. તેજ
પ્રમાણે આજે આ મારી પટરાણી મને છેતરીને જવા ઇચ્છે છે, પણ મને જાગતો જાણીને
સંકોચાય છે; પરંતુ મારી પાસે તેનું કપટ ચાલવાનું નથી.’ આ પ્રમાણે મોહનવિજયજીએ
સત્તરમી ઢાળ કહી છે. ૯-૧૭

હહા

છળ તાકી સધ્યા સમય, શુણાવળી ગજગતિ;
 ગૃહથી બાહિર પરવરી, નરપતિ લહી નિરતિ ૧
 ખુણસ ધરી લેઈ ખડગ, ક તે કીધી કેડ;
 મળી ગઈ કાળી નિશા, ન લલો નારી નિવેડ. ૨
 થઈ સધ્યા સાસુ બુએ, વધૂતણી તે વાટ;
 એહવે ઉઘડાવ્યાં જઈ, શુણાવળીએ કપાટ. ૩
 વીરમતી હરખી ધણુ, વહુને આહર દીધ;
 કીરતિ નિજ વિદ્યાતણી, લઘુતાથી તેણે કીધ. ૪
 વચનથકી આવી ઇહાં, પ્રીતમથી પ્રચ્છન્ન;
 નહિ મુકાણો તુમતણો, બાઈજી દાઝિછન્ન. ૫
 જેહ હવે મુજને કહો, તે હુ કર પ્રમાણ;
 વહેલી જિમ જાડિં વળી, જાગશે જીવનપ્રાણ. ૬
 ચ દ નૃપતિ દ્વારાંતરે, અવલોકે અવહાત;
 થઈ સ પે સાસુ વહુ, કરવા માંડી વાત. ૭

હહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે ગભ વિચારે છે તેટલામા શુણાવળી રાજાને ઉઘેલા જાણી છળ ભેલની બહાર નીકળી રાજા પણ તત્કાલ સંધ્યામાથી ઉઠી ખડગ લઈને તેની પાસે આવ્યો. રાત્રી સ્થામ હોવાથી રાણીને તેની ખબર પડી નહીં અહીં સાસુ સંધ્યાકાળ એટલે વહૂની વાટ જોતા હતા, તેવામા શુણાવળીએ જઈને દ્વાર ઉઘડાવ્યા વીરમતી પાસે ધઈ, વહૂનો મતકાર કર્યો અને પોતાની વિદ્યાના પોતાને મોઢે વખાણ કર્યા ૧-૪

શુણાવળી બોલી કે—‘ હે સાસુજી ! તમારા વચનથી મારા પ્રીતમને છેતરવાની રીતે આવી છુ, તમારો પ્રેમ મારાથી ચૂકાણો નહીં હવે જે કરવું હોય તે કરો અને હું પાછી વહેલી જઈ મારું તેમ કરો કેમકે મારા જીવન જાગશે તેનો ભય છે ’ આ વખતે ચદગજા બહાર ઉભો ઉભો સાસુ વહુ એક ધઈ જે વાત કરે તે માનવો કે માનવો

ઢાળ ૧૮ મી.

નાથ અખોલા થઇ રહ્યા—એ દેશી.

વીરમતી કહે રે વહુ, ઉપવન લગે જાવો; કંબા એક કણેરની, દોડી લઈ આવો. ૧ નારી કાંઈ જાણે નહી, મતિ તુચ્છ કહાવે; ને પણ રાત્રિ પડ્યે થકે, પાનહીથી જાવે. નાં ૨ મંત્રી આપીશ તુજને, તેહ કણુયર કંબા; જિહાં પ્રીતમ પોઢ્યો હુવે, જાજે તિહાં અવિલંબા. નાં ૩ દેજે તું નિરભયથકી, તસ ઠળકા તીન; તેહથી અંદ નરેસર, હોશે નિદ્રાધીન. નાં ૪ આવશું પ્રાત સમય થયે, આપણુ બિહુ જ્યારે; અંદ મહીપતિ જાગશે, સેજરડીથી ત્યારે. નાં ૫ વચન સુણી સાસુ તણાં, વહુ તુરત ઉજાણી; રાતજણી રાજતણી, કાંઈ ભીતિ નાણી. નાં ૬ રાજ પણુ કેડે થયો, જાણીને અખળા; પણ ભદ્રક સમજે નહિ, સાંકળ્યા એણે સખળા. નાં ૭ વાડીમાંહે રાણી ગઈ, નિશિ નિપટ અંધારી; તે સઘળું ખોટું દિવા, બીલે છે નારી. નાં ૮ કુમળી કંબા કણેરની, રાણીએ લીધી; તત્કણુ ને આવી ફરી, સાસુને દીધી. નાં ૯ અંદ તો આવ્યો પાધરો, જિહાં છે નિજ સજ્જત; જાણે હમણા આવશે, કંબા લેઈ ભજજત. નાં ૧૦.

ઢાળ અઢારમીનો ભાવાર્થ.

વીરમતી બોલી કે “હે વહુ ! તમે જરા આપણા ઉપવન સુધી જઈને એક કણેરની સોંટી લઈને દોડાદોડ આવો,—નારી કાંઈ જાણતી નથી. ખરેખર તેની મતિ—બુદ્ધિ તુચ્છ—હલકી હોય છે. કહેવાય છે કે ‘સ્ત્રીની બુદ્ધિ પાનીએ’ તે સુજળ રાત્રે તો પાનીથી પણ નીચે જાય છે.—તે સોટી હું મંત્રી આપીશ, પછી તે લઈને તારો પતિ પોઢ્યો છે ત્યાં જઈ ત્રણ ઠળકારા દઈ આવજે, એટલે તારો પતિ નિદ્રાને આધીન થઈ જશે, તે આપણે બન્ને પ્રાતઃકાળે આવીશું ત્યારે જાગશે.” સાસુની આવી આજ્ઞા થતાં ગુણાવળી તરતજ રાત્રિનો ને રાજનો કોઈનો પણ ભય ન ગણતાં ઉપવન તરફ આલી, રાજ પણ તેને અખળા જાણી કેડે પડ્યો, પણ ભદ્રિકપણે જાણ્યું નહીં કે તે અખળાએ કોઈક સખળાને સાંકળી લીધા છે. અંધારી રાતે રાણી એકલી વાડીમાં ગઈ. સ્ત્રી દિવસે પણ ભય પામે છે, એમ કહેવાય છે તે સઘળું ખોટું છે. ઉપવનમાં જઈ એક કુમળી કણેરની કંબા કાપી લીધી, પછી તે લઈને તરતજ સાસુ પાસે આવી અને તેના હાથમાં આપી. ચંદરાજ તો પાધરો પોતાના મહેલમાં પોતાની શય્યા પાસે આવ્યો અને ‘હમણા કંબા લઈને ગુણાવળી આવશે.’ ૧-૧૦

સેજ ઉપર એક વસ્તુનો, કરી પુરૂષ પોઢાડ્યો; ચંદ્ર નૃપે તેહ ઉપરે, એક વસ્ત્ર ઓઢાડ્યો. નાં ૧૧ દીપક પુઠે છિપી રહ્યો, જિમ સ્ત્રી નવી દેખે; પુરૂષતણા છળ આગળે, નારી કુણ લેખે. નાં ૧૨ વીરમતીએ વહ લણી, વાંસે કર થાપી; તે કણ્ણયરની કાંબડી, મત્રીને આપી. નાં ૧૩ ભય નાણીશ મન ભૂપનો, ધીરજ ચિત્ત ધરજે; જિણ્ણવિધ મે ભાખ્યુ અછે, તે વિધિ તુ કરજે નાં ૧૪ રાણી તામ ઉતાવળી, કળા લેઈ આવી; ભૂડી ચતુર થઈ આતુરી, નવી જોયો જગાવી. નાં ૧૫ કપટ પુરૂષના ઉપરે, કળા ઉઠાવી; ચંદ્ર ચિતે માતને, વહ રૂડી શીખાવી. નાં ૧૬ ગણી કૃતકૃત્યા થઈ, ગઈ સાસુ પાસે; નૃપ પણ ચરિત્ર નિહાળવા, થયો નારીની વાંસે. નાં ૧૭ તિમ જઈ ઉભો દ્વારાંતરે, નવી બીહે રાત્ન; કંઠણુહુદયે બીહે કિશુ, લખવાળેજે વાળ. નાં ૧૮ મોહનવિજયે અઢા-રમી, કહી ઢાળ પવિત્ર, શ્રોતા આગળ સાંભળો, સાસુ વહનાં ચરિત્ર. નાં ૧૯

હદા

વહુએ સવિ માંડી કહ્યો, કળતણો અધિકાર;

દીધી શાખાશી ઘણી સાસુએ તિણિવાર.

૧

ભાખે એમ શુણ્વાવળી, તુમે અવધારે માત;

નગરલોક ભાખે સહુ, રખે લાહે કોઈ વાત.

૨

એમ ધારી એક વસ્ત્રનો પુરૂષ જેવો આકાર બનાવી શય્યા ઉપર મૂકી તેના ઉપર વસ્ત્ર ઓઢાડી દીધુ અને પોતે દીપકના પાછળના ભાગમા મતાઈ રહ્યો કે જેથી શુણ્વાવળી આવે તો તેને દેખે નહીં પુરૂષના છળ આગળ સ્ત્રી શા લેખામા છે ? અહીં વીરમતીએ શુણ્ણવળીને શાખામી આપી અને કલોરની કળા મત્રી આપી કહ્યું કે 'તુ જરા પણ રાત્નનો ભય રાખીશ નહીં, ચિત્તમા ધૈર્ય ધાણુ કરજે અને મે કહ્યું તે પ્રમાણે કરજે' શુણ્વાવળી પણ તત્તજ પોતાના મહેલ તરફ આડી અને પનિને જગાડવાની તજવીજ કર્યા વિના કે તપાન્યા વિના ગય્યા ઉપર કલોરની કળાના ત્રણ ઠંઠકારા દર્ધને તરતજ પાછી વળી. ચંદ્રરાત્નએ જોયુ કે- 'માતાએ બહુ માની શીખવી જણાય છે' શુણ્વાવળી તો કૃતકૃત્ય ધર્મને ઉતાવળી સામુ પામે આવી રાત્ન પણ નેનુ ચન્નિત્ર જેવા તેની પાછળ આવ્યો અને દ્વારની બહાર નિર્બંધ ધર્મને ઉતોગ્ઢ્યો વાળો વાળ વાળે તો પણ કહણુ હુદયવાળો માણુમ બીતો નથી આ અદારમી ઢાગ મોદનવિજયએ સામુ-વહુના ચન્નિત્રની કદી તે માલ્યો ૧૧-૧૯

હદાનો ભાવાર્થ

વહુએ તો કળા સામુને આપીને પોતે કહ્યા પ્રમાણે કરી આવ્યાની વાત કરી સામુએ શાખામી આપી. શુણ્વાવળી જોતો કે- 'હે માતા ! માગ પનિ તો નિદ્રાવશ થયા પણ આ

જો કોઈ નૃપને જઈ કહે, તો મુજ ગતિ શી થાય;	
તેણે એ નગરી લોકનો, કાંઈક કરો ઉપાય.	૩
કહે સાસુ સુણો રે વહુ, મુજને તું શું કહીશ;	
માહરે તો ઇમહિજ ગયા, પાપડ વણતાં દીશ.	૪
મુજ ગૃહદ્વારાવધિ લગી, ન હોયે નિંદાપ્રવેશ;	
પણ નગરી જન સવિ થશે, નિદ્રાવશ સુવિશેષ.	૫
અંદ વિચારે હું ઇલાં, ઉભો એહને દાર;	
એ વિધા મુજ ઉપરે, નહિ ચાલે નિરંધાર.	૬
વહૂને ખેસારી તિહાં, વીરમતી સ્વયંમેવ;	
ગર્ભગૃહમાંહે ગઈ, આનંદે તતખેવ.	૭

ઢાળ ૧૯ મી.

(જાણાવીણવા હું ગઈ રે એ—દેશી.)

વીરમતીએ તો રચ્યું રે, અનુપમ ગર્દભી રૂપ; સનેહા સાંભળો. દારતાણે છિદ્રે રહી રે, નિરખે કૌતુક ભૂપ. સં ૧ ગર્દભી રૂપે તે કરેરે, કૂર સ્વરે ખરનાદ; સં તિણે નગરીમાંહે થયો રે, નિદ્રાનો ઉન્માદ. સં ૨ નગરી લોક મૂર્છિત થયો રે, વીરમતીએ (વરૂદ; સં ચક્રિહળ જો નિસરે રે, તો પણ ન લહે શુદ્ધ. સં ૩ એમ વિધા અવસ્થાપિની રે, મૂકી મન ઉલ્લાસ; સં સાસુ રૂપે મૂળગે રે, આવી વહુઅર

નગરના લોક બધા જાગે છે, તેમાંથી કોઈ આપણી વાત જાણીને રાજાને કહે તો મારી શી વહે થાય ? માટે તેનો કાંઈ ઉપાય કરો તો ઠીક. ' વીરમતી કહે કે—'તું' મને શું શીખવવાની હતી ? મારા તો એમ પાપડ વણતાં દિવસોના દિવસો વ્યતીત થયા છે. હું હમણાં એવો ઉપાય કરું છું કે જેથી મારા ઘરના દારની બહાર બધા નિદ્રાવશ થઈ જશે. ' અંદરાજી વિચારવા લાગ્યો—' હું તો ઘરના દારની અંદર છું તેથી મને શ્રીકર નથી. ' વીરમતી રાણી શુણાવળીને ત્યાં ખેસારી પોતે તેજ સમયે અંદરના ઘરમાં ગઈ. ૧-૭.

ઢાળ ઝોગણીશમીનો ભાવાર્થ.

પછી વીરમતીએ અંદર જઈને ગર્દભીનું રૂપ કયું. રાજા અંદ દારના છીદ્રમાંથી તે કૌતુક જોતા હતાં. પછી કૂર સ્વરે ખરનાદ કર્યો, કે જેથી તમામ નગરીમાં નિદ્રાનો ઉન્માદ પસરી ગયો. નગરીના બધા લોકો એવા મૂર્છિત થઈ ગયા કે, ચક્રીનું સૈન્ય આવે તો પણ જાગે નહીં. ૧-૩ આ પ્રમાણે નગરના લોકો ઉપર અવસ્થાપિની નિદ્રા મુકીને પોતાના મૂળરૂપે

પાસ. સં ૪ રે વહુ મે કેવુ કર્યું રે, નગરી લોક વિકાય; સં બાર મણો નાળે
ધુરે રે, તોહે પણ શુ થાય. સં ૫ ચાલો ચઢની વાડીએ રે, તિહાં છે પ્રથમ
સહકાર; સં તિહાં ખેસીને જયશુ રે, વિમલપુરીએ લગાર. સં ૬ નગરી કોસ
અદારશે રે, છે અલગ અતિ તેહ; પણ તુજને અનિમેષમે રે, દેખાડીશ ધરી નેહ
સં ૭ નિમુણી વચન વિમાતનાં રે, સહસા ચઢ ભૂપાળ; સં વાડીમાંહે ગયો
વહી રે, દીઠો વૃક્ષ રસાળ. સં ૮ તસ કોટરમાંહે રહ્યો રે, છાનો લેઈ કરવાળ;
સં કૌતુક જોવા ચઢવું રે, ચિત્ત થયુ ઉજમાળ. સં ૯ નૃપ ચિ તે મુજ નારીમાં
ગે, અવગુણ નહી એક ટાંક; સં ડુગર ફેરવીઆ ફરે રે, એ સવિમાતનો વાંક. સં
૧૦ એ કોટરમાંહે રહી રે, જોઈ સકળ ચરિત્ર; સં નારી વિમળપુરી જઈ રે, શુ
શુ કરશે વિચિત્ર. સં ૧૧ એહવેખિહુ સાસુ વહુ રે, આવી તિણે આરામ; સં
નૃપ ચિ તે લેતી રખે રે, ખીજે તર વિશ્રામ. સં ૧૨ તો ઇહાં રહીશ હુ ખૂલતો
રે, કૌતુક જોઈશ કેમ; સં તિણે સહકારે એહવે રે, આવી ખિહુ ધરી પ્રેમ.
સં ૧૩ નૃપને તેણે નિરખ્યો નહી રે, કોટરમાંહે તેણ; સં ખેઠી સહકારે ચઢી
રે, સાસુ વહુ હરખેણ. સં ૧૪ વીરમતીએ સહકારને રે, દીધો કબ્રખહાર;
સં વિમલપુરી દેખાડ તુ રે, અમને આહો સહકાર. સં ૧૫ વીરમતી વચને

તે વહુની પામે આવી અને વહુને કહ્યું કે—‘મે આખી નગરીના લોકને જોવા કરી દીધા
છે કે બાર મળની નોખત વાગે તો પણ કોઈ જાગે નહીં હવે આપણે આપણી ચઢન-
વાડીમા ચાલો, ત્યા જઈ પહેલોજ સહકાર-આમો છે તેના ઉપર ચઢી વિમળાપુરી જઈએ ૪-૬

“હે વહુ તારા મનમા એમ છે કે વિમળાપુરી ૧૮૦૦ ચોજન દૂર છે ત્યા કેમ
પહોચાશે પણ હુ તને આખી મીચીને ઉવાટે એટલા વખતમા ત્યા પહોચાડી દઈશ ”
અપર માતાના આવા વચન સાંભળીને ચંદરાજીએ વિચાર્યું કે ‘આપણે પણ સાથે જવું
અને જોવું કે તે જાતે ત્યા જઈને શુ કરે છે ?’ એટલા ઉપરથી તે ઉનાવળો પોતાની વાડી
તરફ ચાલ્યો અને ત્યા પ્રથમજ સહકારનું વૃક્ષ હતું તેના કોટરમા ખડ્ગ મહીત પેઠા પછી તે
વિચારવા લાગ્યો કે ‘મારી ગાળીમા તો લેગ માત્ર અવગુણ જણાતો નથી પણ જેમ મોટા
ડુગર ફેરવ્યા ફરે છે તેમ મારી માતાએ તેને ફેરવી નાખી છે હવે જોઈએ છીએ કે તેઓની
ધાવળા શી છે ?’ આમ તે વિચારે ઈ તેનામા તો વીરમતી ને શુભાવળી ત્યા આવ્યા ચંદરાજ
ચિતામા પડ્યા કે ‘જો તે બીજા ઝાડ ઉપર ચઢશે તો આપણે પડ્યા ન્દીશુ ’ ૭-૧૨

તેટલામા તો તેઓ જન્ને હજીજા તેજ આળા પાને આવીને તેનાપર ચઢી ગઈ
ચંદરાજ કોટરમા જગજગ મ્રતાયેલ દોવાળી તેની તેઓને ખબર પડી નહિ પછી વીર-
મતીએ વૃક્ષ ઉપર કબાનો પ્રદાન દઈને કહ્યું કે ‘હે આમ ! તુ અમને વિમળાપુરી દેખાડ,

તદા રે, આદ્યો તર આકાશ; સં દેવવિમાનતાણી પરે રે, અપ્રતિહત ગતિ તાસ.
સં ૧૬ એ ઓગણીસમી ઢાળમાં રે, પાસ્યો નૃપતિ પ્રમોદ; સં મોહનવિજય
કહે સુણો રે, આગળ વિવિધ વિનોદ. સં ૧૭

હહા.

- નૃપ કોટર આવરણથી, રહ્યો અપ્રકટ સુખાણ;
કેવળ આવરણે જિસ્યો, જીવને કેવળનાણ. ૧
- મનથી પહેલો સંચરે, ગગને તે સહકાર;
નિરખે દેશ વિદેશ નૃપ, વન ઉપવન વિસ્તાર. ૨
- ચાલે ચંદ્રાતપ વિચે, તે તર મંત્રપ્રભાવ;
જેહવી ક્ષીરસમુદ્રમાં, તરતી દીસે નાવ. ૩
- રે રે નિરખ ગુણાવળી, વીરમતી કહે એમ;
નગરીઓ જો કહેવી અછે, મુંદર અલકા જેમ. ૪
- નવરંગા ગંગા નિરખ, પુણ્ય પ્રસંગા જેહ;
કળિમળ કંદ નિકંદવા, અસિપુત્રી સમ એહ. ૫
- ઈંદીવરનયની નિરખ, કાલિંદી પંકિલ;
એ ધરણી તરણીતાણી; જાણ સહિ ધર્મિભલ. ૬

એટલે તરતજ આંખો વિમાનની જેમ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો. આ ઓગણીસમી ઢાળમાં રાત્ર અંદ ઘણો ખુશી થઈ ગયો. શ્રી મોહનવિજય કહે છે કે હજુ આગળ વધારે વિનોદ કરાવનારી વાતો આવશે તે તમે ધ્યાનદઈ સાંભળો. ૧૩-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

જેમ કેવળજ્ઞાનાવરણીએ જીવનું કેવળજ્ઞાન આવરેલું છે, તે રીતે કોટરના આવરણથી ચંદ્રાન્ત અવરાયેલ છે. તો પણ મતિશ્રુતાદિ જ્ઞાનાવરણીના ક્ષયોપશમથી જેમ જીવને ઓછો વધતો બોધ થાય છે તેમ રાત્ર પણ તેમાંથી બહારનો ભાગ કેટલોક દેખી શકે છે. આંખો મન કરતાં ઉતાવળી ગતિએ ચાલ્યો જાય છે. રાત્ર અનેક પ્રદેશ વન ઉપવન વગેરે જુએ છે. આકાશમાં ચંદ્રમાની જ્યોત વિસ્તરેલી હોવાથી જેમ ક્ષીરસમુદ્રમાં નાવ ચાલતી દેખાય તેમ ચંદ્રનીના પ્રકાશ વચ્ચે એ વૃક્ષ દોડતું દેખાય છે. ૧-૩ વીરમતી ગુણાવળીને આંગળીવડે દેખાડતી જાય છે કે “હ વહુ! જુઓ આ નવરંગી ગંગા નદી છે તે પ્રાણીના પાપમળને ધોઈ નાખનારી કહેવાય છે, આ કાળા જળવાળી કાલિંદી (ચમના) છે, તે ધરણી રૂપી સ્ત્રીના

કરસંજ્ઞાએ ગગનથી, નિરખાડે હિત આણું;
દેશ નગર વન રૌલ હ્રદ, વાપી નદી નવાણું.

૭

ઢાળ ૨૦ ચી

(અગર અગર સુણોને રૂડા ગણવા હોજી-એ દેશી)

એહ તુ એહ તુ જોય ગુણાવળી હોજી, અષ્ટાપદ ગિરિ એહ, ભરતે ભરતે
કરાઓ ચિહ્ન મુખો હોજી, કચનમણિ જિનગેહ. નિરખ (૨) વિનોદ એ
નવનવા હોજી. (ટેક) ૧ સભવાદિ (૨) ચાર દક્ષિણ દિશા હોજી, એહવો
પ્રગટ છે પાઠ; પશ્ચિમ (૨) દાર જિનેશ્વરા હોજી, મુપાર્થાદિક આઠ. નિં ૨
ધર્મદિ (૨) દશ તીર્થ કરા હોજી, છે ઉત્તર દિશિ એહ; ઋષભ (૨)
અજીત દોય જિનવરા હોજી, પ્રાચી દિશિ સસનેહ. નિં ૩ ધહાં જિન (૨)
નામ ઉપાર્જશે હોજી, દશમુખ લકાભૂપાળ; તીરથ (૨) એહ જગમા વડો
હોજી, મુરનદી વળય વિશાળ. નિં ૪ તિમજ (૨) દેખાડ્યો દુરથી હોજી,
પર્વત શિખરસમેત; રે વહુ (૨) તમે કરો વદના હોજી, હિયંદે આણીજી
હેત. નિં ૫ પહિલા (૨) ખારમા ખાવિશમા હોજી, ચોવીશમે જિન
ભાણું; ચાર (૨) વિના વિશતિ જિના હોજી, તાસ નિવૃત્તિ નિરવાણું.
નિં ૬ સમ્રતિ (૨) સત્તર તીર્થ કરા હોજી, પામ્યા ધણુ ગિરિમુક્તિ; ધહાં
વળિ (૨) ત્રણ ત્રિભુવનધણી હોજી, લહેશે અવિચળ મુક્તિ. નિં ૭

ધર્મિલ ચોટલા જેવી દેખાય છે ” એ પ્રમાણે અનેક ગ્રામ, નગર, દેશ, પર્વત, નદીઓ,
વન, દ્રહ, વાવો, ઉપવનો વિગેરે દેખાડતી જાય છે ૪-૭

ઢાળ વીસમીનો ભાવાર્થ.

આગળ ચાલતા અષ્ટાપદ પર્વત દેખાડીને વીરમતી બોલી કે-“ જો ! આ અષ્ટાપદ
પર્વત ઉપર ભરતે કરાવેલ કચન ને મણિમય જિનચંદ્ર છે તેમા પૂર્વદિશા તરફ ઋષભ
દેવ ને અજિતનાથની મૂર્તિ છે, દક્ષિણ દિશાએ મભવનાવ વિગેરે ચાગ પ્રભુની મૂર્તિ છે,
પશ્ચિમ દિશાએ મુપાર્થનાથ વિગેરે આઠ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે અને ઉત્તર દિશાએ ધર્મનાથ
વિગેરે દશ પ્રભુની મૂર્તિઓ છે અહીં આવીને ગવણુ તીર્થ કર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યો
આ પર્વત દ્રુતી જાનનદી વલયના આદરે નહેલી છે ” આગળ ચાલતા છેટેથી મમેત-
શિખરગિરિ બતાવીને કહ્યું કે-“ હે વહુ ! તમે આ તીર્થને વદના કરો આ તીર્થ પહેલા,
ખારમા, ખાવીશમા ને ચોવીશમા મિવાયના વોશ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે તેમા દ્વાલ સુધી ૧૭ પ્રભુ
મોક્ષે ગયા છે અને વોશમા, એકવીશમા અને ત્રેવીશમા એ ૧૬ પ્રભુ મોક્ષે જવાના છે ૧-૭

તિમ વૈભાર (૨) જુઓ વહુ હોજી, વળી અર્ધુદાચળ ઇત્ય; એહવે (૨) આવ્યો પંથમાં હોજી, શ્રીસિદ્ધાચળ તિથ્ય. નિં ૮ સુણ વહુ (૨) તીર્થ એ મોટકો હોજી, નામે દૂરિત પળાય; તો જિણે (૨) નયણે નિહાળીઓ હોજી, તસ તિહુઅણ જસ ગાય. નિં ૯ પૂરવ (૨) નવાણુ સમોસર્યા હોજી, જગગુરુ આદિ જિણુંદ; સિદ્ધ (૨) અનંતા ઇહાં હુવા હોજી, કેઇ થયા જ્ઞાન દિણુંદ. નિં ૧૦ પ્રથમ (૨) ઉદ્ધાર શ્રી ભરતનો હોજી, બીજો તેમ દંડવીર્ય; ત્રીજો (૨) ઉદ્ધાર ઇશાનેંદ્રનો હોજી, ચોથો મહેંદ્રપતિ ધીર. નિં ૧૧ પ્રહ્લેંદ્રે (૨) કર્યો પાંચમો હોજી, છઠ્ઠો ભવનપતિ ક્રીધ; સગર સગરનો સાતમો આઠમો હોજી, વ્યંતરપતિ સુપ્રસિદ્ધ. નિં ૧૨ નવમો (૨) ઉદ્ધાર ચંદ્રચંદ્ર તણો હોજી, ચક્રધર દશમો ઉદ્ધાર; આગે (૨) ઉદ્ધાર વળી હોશે હોજી, રામાદિકના ઉદ્ધાર. નિં ૧૩ ઇણ ગિરિ (૨) આવ્યાથી હુવે હોજી, સકળ માનવ અવતાર; ત્રિવિધે (૨) કરો તુમે વંદના હોજી, એ ભવ તારણહાર. નિં ૧૪ આગે (૨) વળી નીરખો વહુ હોજી, તીરથ શ્રી ગીરનાર; મુગતિ (૨) વધૂ ઇહાં પરણશે હોજી, રાજુલનો ભરતાર. નિં ૧૫ પુંડરિક (૨) ગિરિવર સારીખો હોજી, મહિમા ઉદ્ધિથી ઉંડ; ખૂતો (૨) પદ ગજમહ્લનો હોજી, તિણે ઇહાં ગજપદ કુંડ. નિં ૧૬ તીરથ (૨) એમ નવનવા હોજી, અવલોકાવે રસાળ; પલણી (૨) વિંશતિમી ભલી હોજી, મોહનવિજયે ઢાળ. નિં ૧૭

જુઓ, આ વૈભારગિરિ, આ અર્ધુદાચળ અને આ સિદ્ધાચળ. આ સિદ્ધાચળ તીર્થ સર્વથી મોટું છે, તેને નજરે ભેવાથી પણ પાપ માત્ર નાશ પામી જાય છે. અહીં ભગવંત ઋષભદેવ પૂર્વ નવાણુ વખત સમવસર્યા છે. અહીં અનંતા મુનિઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા છે અને અનંતા કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે. આ તીર્થ પહેલો ઉદ્ધાર ભરતચક્રીએ કર્યો, બીજો દંડવીર્ય રાજાએ કર્યો, ત્રીજો ઇશાનેંદ્રે કર્યો, ચોથો મહેંદ્રે કર્યો, પાંચમો પ્રહ્લેંદ્રે કર્યો, છઠ્ઠો ભુવનપતિના ઇંદ્રે કર્યો, સાતમો સગર ચક્રીએ કર્યો, આઠમો વ્યંતરેંદ્રે કર્યો, નવમો ચંદ્રચંદ્રાએ કર્યો, દશમો ચક્રાચુધે કર્યો. આ પ્રમાણે દશ મોટા ઉદ્ધાર થયા છે અને આગળ રામચંદ્રાદિ ઉદ્ધાર કરવાના છે. આ ગિરિએ આવવાથી મનુષ્યનો અવતાર સકળ થાય છે. તેથી આ મહાન તીર્થને તું ત્રિવિધે ત્રિવિધે વંદના કર. કારણ કે આ તીર્થ ભવસમુદ્રમાં પ્રવહણુ સમાન છે. આગળ ચાલતા ગીરનાર તીર્થ ખતાવીને કહ્યું કે “હે વહુ! તું જો, આ ગીરનાર પર્વત છે. અહીં રાજુલના ભર્તાર શ્રી નેમિનાથ સ્વામી સુકિતવદ્ને પરણશે. આ તીર્થ પણ સિદ્ધાચળની સરખુંજ છે. તેની પાંચમી ટુંકજ કહેવાય છે. તેનો મહિમા સમુદ્રથી ગંભીર છે. અહીં હાથીનો પગ ખુંચી ગયાને ઠેકાણે ગજપદ કુંડ છે.” આ પ્રમાણે વીરમતી પોતની વહૂ ગુણવળીને નવાં નવાં તીર્થો ખતાવતી હતી. આ રસવાળી વીસમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી છે. ૮-૧૭

હુહા

- નદીનાથ અળગાં થકી, રે વહુ તુ અવલોક;
મધ્ય દ્વીપ વીંટી રહ્યો, વિવિધ રત્નના થોક. ૧
- પહોળો જોયલુ લાખ દો, લાંબો વલયાકાર,
વારિ વૃદ્ધિ તિમ ઊંડપણ, તટથી તાસ વિચાર. ૨
- પટ જોયલુ દશ સહસ તિહા, ઊંડો જોયલુ હજાર;
સોળ સહસ જોયલુ તિહાં, ઊંચી શિખા વિચાર. ૩
- તે ઉપર દોય કોસની, વેલ વૃદ્ધિ સહીવ;
ચિહ્નુ દિશે કળશાકાર ચઉ, ભાળે લુવણપઈવ. ૪
- તસ મુખ જોયલુ સહસ દશ, દળ ધંગ જોયલુ સહસ્સ;
પહોલા ઊંડો એક લખ, માન સદા ધમ તસ્સ. ૫
- તિહા જળગદક મુર ઘણા, સદા શાશ્વતા ભાવ;
એહવો લવણ સમુદ્ર એ, એહનો પ્રળળ પ્રભાવ. ૬
- ધમ વાતો કરતે થકે, તે સહકાર મુગ;
આવ્યો વિભળપુર ભણી, સીમાએ અનુષંગ ૭

હુહાનો ભાનાર્થ

આગળ ચાલતા વીરભત્તીએ ટપુ કે “ હે વહુ ! જુઓ, આ જળુદ્વીપની ફરતો વલયા-
કારે લવણ સમુદ્ર છે તે બે લાખ ચોજન પહોળો છે તેના કિનારેથી તે ઊંડો વધતો વધતો
છે તેમ પાણી પણ ઉંચુ ઉંચુ છે છેવટે મધ્યના દર હજાર ચોજનમા તે એક હજાર ચોજન
ઊંડા છે અને તે ઠેકાણે જળની ગિળા ઉંચી મોળા હજાર ચોજન છે તેના ઉપર બે
કોમ વેળ વધે છે એ લાખ સમુદ્રના મધ્ય ભાગમા ચાર દિશાએ ચાર પાતાળકળશા છે
તેનુ મુખ દર હજાર ચોજન પહોળુ છે, તેની ઠીકરી એક હજાર ચોજન નાડી છે
અને તે કળશા ઊંડા એક લાખ ચોજન છે તેમાથી ધનવાત ને તનુવાન ઉછળે છે,
તેને દીધે પાણીની ગિળા ઉંચી ચડે છે તેનુ નિવારણ કરવા માટે સખ્યાબધ
દેવતાઓ દાવમા ચાગવા લઈને કાયમ ઉભાજ ન્હે છ આ બધા ગાયત ભાન છે ”
આ પ્રમાણે વાતો કરે છે તેવામા તેઓ વિભળાપુરીની નજીકમા આવી પહોંચ્યા ૧-૭

ઢાળ ૨૧ મી.

(તુને કાન બોલાવે હો નવરંગ ચૂડાવાળી-એ દેશી)

રાણી નવપક્ષવ નવકુસુમા, નિરખે તિહાં વનરાજ; તે શોભાએ સુરપતિ-
નું વન, ઉર્ધ્વલોક ગયું લાજ. રૂડો ચંદ નિહાળે હો નવરંગ નારી ચેષ્ટા. એ
આંકણી. ૧ અંબ કદંબ નિંબ તરૂ જંબુ, મુનિદ્રુમ તાલ તમાલા; નાગ
પુન્નાગ પ્રિયંગુ સુરંગા, મધુપન્યગ્રોધ વિશાળા. રૂડો ૨ ઉપવન તેમ મનોહર નિ-
રખે, જાંઘ જુઘ નવમલ્લિ; અંપક કેતકી કુંદ સેવંત્રી, ઉજ્જવળ પુલા વહ્લી. રૂડો ૩
ઉજ્જવળ કુસુમ તે દહદિશિ કુદ્યાં, પરિમલ પવન સુહાયો; જ્યોતિષચક્ર ગગ-
નથી માનુ, અવની ઉપર આર્યો. રૂડો ૪ જળ ઉજ્જવળ જળાશય કેરો, ચંદનીએ
કરી દીપે; નૌતમ ધરણી ચંદ એ પ્રગલ્બો, ગગનચંદને જીપે. રૂં ૫ આયત પ્રથુ
ચક્ર અવસાને, જળભૂત વાપી જગીસા; માનુ વિમળપુરીની નિજ ઘુતિ,
જેવાના આરિસા. રૂં ૬ આગળ નગરી નિરખી રાણી, વિસ્મય કરી મન હિસે;
જે કૈલાસ કહાવે તે એ, વા રોહણાચળ દીસે. રૂં ૭ પ્રતિ મંદિર દીપકથી નગરી,
નેત્રાપમાએ હરખે; માનુ વનમાં આવ્યો જાણી, ચંદ નરીંદને નિરખે. રૂં ૮

ઢાળ એકવીસમીનો ભાવાર્થ.

રાણી શુભાવળી ત્યાં નવા નવા પાંદડા અને ફૂલોવાળી સુશોભિત વનની શ્રેણી જોઈ એમ
કલ્પના કરવા લાગી કે ઈંદ્રનું નંદનવન શરમાઈને ઉર્ધ્વ લોકમાં આલ્યું ગયું હશે ? ચંદરાજ
પણ પોતાની સ્ત્રીની નવીન ચેષ્ટા રૂડીરીતે જોતો હતો. તે વનમાં આંબા, કદંબ, લીંબડા, જાંબૂ
સપ્તપર્ણી, તાડ, તમાલ, નાગરવેલ, નાગકેશર, પ્રિયંગુલતા, સુરંગલતા, મહુડા અને મોટા વડ
વગેરેથી યુક્ત સુંદર વન જોતા હતા. વળી તેમાં જાંઘ, જુઘ, નવમલ્લિકા, અંપો, કેતકી, ડોલર
અને સેવંત્રીના વૃક્ષો ઉજ્જવળપણે ફુલ્યા હતા. આ વખતે દશે દિશામાં ઉજ્જવળ પુષ્પો ખીલી
રહ્યાં હતાં અને તેની સુગંધને પવન ચોતરફ ફેલાવી રહ્યો હતો તેથી આકાશથી જ્યોતિ-
ષ્ચક્ર ઉતરી આવ્યું હોય તેવો દેખાવ ત્યાં થઈ ગયો હતો. ૧-૪

ચંદ્રના તેજથી સરોવરના પાણી ઉજ્જવળપણે દીપતાં હતા. જેથી આકાશમાં રહેલા
ચંદ્રની સ્પર્ધા કરવાવાળો બીજો ચંદ્રમા જાણે પૃથ્વીપટ ઉપર પ્રગટ થયો હોય તેમ દેખાતું
હતું. સરોવરના છેડા ઉપર મોટા અને ગોળ વાવો-પાણીથી ભરપૂર હતી, તે જાણે વિમળ-
પુરીને પોતાનું સ્વરૂપ જેવાના આરીસા હોય તેમ લાગતી હતી. જેમ જેમ તે નગરી
આગળ જોવામાં આવતી તે જોઈને રાણી વિચારમાં પડી. અરે ! આતે કૈલાસ પર્વત કહે
છે તે હશે ? કે રોહણાચળ કહે છે તે હશે ? પ્રત્યેક મંદિરો-ઘરોમાં રહેલા દીવાઓ એજ
જાણે એ નગરીના નેત્રો હોયની એમ આ વનમાં આવેલા ચંદરાજને હર્ષથી એ નગરી

પૂછે રાણી કહો તુમે બાઈ, એ નગરી તે કેહી, વીરમતી કહે નિસુણે વહણ, વિમળપુરી તે એહી. ૩૦ ૯ ઇમ કહી તે સહકાર ગગનથી, તતક્ષણ આંવે હોઠા; મૂકયો ઉપવનમાંહે તેણે, નૃપતિ જીએ છે ખેઠા. ૩૦ ૧૦ સાસુ વહુ બેહુ ઉતર્યા તરૂંથી, નગરી સાહમી ચાલી; માહોમાંહે તાળી દેતી, કરતી અતિહિ ખુશાલી. ૩૦ ૧૧ નરપતિ પણ તે બેહુ ન જાણે, તિમ પૂઠળ પરવરિયો; વિદ્યા એમ વિમાતની નિરખી, તોહી પણ નવિ ડરિઓ. ૩૦ ૧૨ તે જિમ બેહુ ચડવડતી ચાલી, તિમહિજ નૃપતિ વિગળે; અનુક્રમે એમ કરતા આંવ્યા, નગરીને દરવાજે. ૩૦ ૧૩ વહુનો હાથ ગ્રહીને સાસુ, નગરી ક્રીધ પ્રવેશ; પાવનપોળમાંહે મન હરખે, આંવે ચંદ્ર નરેશ. ૩૦ ૧૪ સાસુડી વહુને તેડી, નગરીને અવલોકાવી; પાણિગ્રહણ તણે જિહાં મડપ, તે બેહુ તિહા આવી. ૩૦ ૧૫ ગીત નૃત્ય વાજિત્ર વિવિધ ગતિ, ધવળ મગળ બહુ હોવે; ગુણાવળી તિમ વીરમતી બેહુ, અતિ મનગ જે જોવે. ૩૦ ૧૬ નગરીમાંહે આંવ્યા રાજ, મનવહિત સવિ સીધી; સેવક નિજ સ્વામી આદેશે, નૃપને પ્રણિપત્ય ક્રીધા. ૩૦ ૧૭ શ્રોતા નિસુણે આભાસ્વામી, વિવિધ વિનોદ તે કરશે; વિમળપુરીએ પ્રેમલાલચી, ચંદ્ર નરોદ તે વરશે. ૩૦ ૧૮ એકત્રીશ ઢાળે ચંદ્ર ચરિત્રનો, એહ પ્રથમ ઉદ્દાસ, પડિત રૂપવિજય સુપસાયે, મોહન વચન વિલાસ. ૩૦ ૧૯

નીરખી રહી હોય તેમ દેખાતુ હતુ ૫-૮ આ જોઈને ગુણાવળીએ પૂછ્યુ કે—“ સાસુજી ! આ કઈ નગરી છે ? ” માસુ બોલ્યા —“ વહુ ! એજ વિમળાપુરી છે ” એવામા મહકાર આકાશમાંથી નીચે ઉતર્યો અને નગરીના બહારના એક ઉપવનમા સ્થિર થયો. એટલે સાસુ વહુ બન્ને તેના પગથી નીચે ઉતર્યા અને નગરી તરફ ચાલ્યા હવે સાસુ વહુ તો આનંદથી તાળી દેતા આગળ ચાલ્યા ગળ પછુ તેના કોટગમાંથી નીકળીને તેઓ ન જાણે તેમ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો વિમાતાની આવી અપૂર્વ વિદ્યા જોઈ પછુ તે કાંઈ ડર્યો નહિ શૂરવીર પુરૂષો નિંદરજ હોય છે એમ કરતા કરતા નગરીના દરવાજા પાસે તેઓ આંવ્યા નગરીમા પ્રવેશ કર્યો ચંદ્રરાજ પણ ત્યાસુધી તો તેની પાછળ પાછળ આંવે વીરમતીએ વહુનો હાથ ઝાલીને તેને આખા ગહેગમા ફેંવીને બધુ દેખાડ્યુ પછી ફૂંતી ફૂંતી લક્ષ્મડપમા જ્યા ગાનતાન ઘંઘ રહ્યા હતા ત્યા તે બન્ને અતી અને આનંદથી બધુ જોવા લાગી પછી વરનો વરઘોડો હમણાજ આવશે એમ ધારી ત્યા યોગ્ય સ્થળે તે બેડી ૬-૧૬

ચંદ્ર રાજ નગરમા આંવે તેણે પોતાની મનોવાચ્છા પૂરણ કરી સેવકે પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી રાજને પ્રભાગ કર્યો હે ક્રોતાઓ ! હવે તમે આભાનગરીના સ્વામી રાજ ચંદ્ર અહીં ભાતભાતના વિનોદ કરો અને વિમળાપુરીની પ્રેમલાલચી ચંદ્રરાજને વરશે તે તમે માબળો આ પ્રમાણે એકત્રીસ ઢાળોમા ચંદ્રરાજના ચરિત્રનો પહેલો ઉદ્દાસ પૂરો થયો પડિત રૂપવિજયજીના પસાયથી શ્રીમોહનવિજયજીના વચનનો વિલાસ છે ૧૭-૧૯

ઢાળ પંદરમીથી ઢાળ એકવીસમી સુધીનું રહસ્ય.

એક વખત ખીનું માણસ પોતાના વાગ્જનમાં સપડાયું એટલે પછી વશ કરનાર માણસ તેને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ નચાવે છે; પરંતુ તેમ નચવવા માટે તેને ઉંધી સમજણ આપવાની જરૂર પડે છે. વીરમતી ગુણાવળીને વશ આવેલી જાણીને એવી દુષ્ટ સમજણ આપે છે કે જે સ્ત્રીજાતિને તદ્દન વર્જ્ય છે. કુલટા અથવા સ્વચ્છંદે ચાલનારી સ્ત્રીની કૃતિ તેને કર્તવ્ય તરીકે સમજાવે છે. તે છેવટે કહે છે કે ‘ જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી ખીણે તેનો જન્મજ અકૃતાર્થ છે. ’ ખીણું એ જુદી વાત છે ને આજ્ઞાને આધીન રહેવું એ જુદી વાત છે. વીરમતી જે વાતને એક કરી દઈ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું—આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્તન ન કરવું અથવા પતિની આજ્ઞા વિના કંઈ પણ કાર્ય ન કરવું એવા કુળવધૂના ધર્મને તે તદ્દન જુદા રૂપમાંજ મૂકે છે અને તેનું નામ પતિથી ખીણું એમ ઠરાવી તે પ્રમાણે ન વર્તવાનો ઉપદેશ આપે છે. ચંદરાજ કદિ જાણે તો પણ તેથી ન ડરવાનું પહેલાંથીજ શીખવી રાખે છે. ગુણાવળી જો કે કૌતુક જોવાની અભિલાષાને આધીન થવાથી તેની શીખા-મણા સાંભળે છે; પરંતુ તે પતિપરાયણ વૃત્તિવાળી હોવાથી પોતાના પતિ પોતાની ઉપર કોઈ પણ રીતે ગુસ્સે ન થાય એવો મંત્રપ્રયોગ કરવા સાસુજીને વિનવે છે. આ બધા-કુસંગતિનાં કૃણ છે. આવા કામજુટમણને લાગતા મંત્રપ્રયોગથી ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની અને પોતાની જાંઘગી ધુળધાણી કરી નાખી છે, તેમ કરવાથી પતિ તરફનું જે સુખ હોય છે તે ખુબે છે અને પછી ‘ ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રૂવે ’ તેની જેમ પોતાના હાથના કરેલાં હૈએ વાગેલાં હોવાથી ખુણે બેઠી બેઠી રોયા કરે છે આવી સ્થિતિ થયાનું ઘણી જગ્યાએ સાંભળીએ છીએ. લોળી ગુણાવળીની પણ એજ સ્થિતિ થવાની છે, તે આપણે આગળ જોશું. પરંતુ આ હકીકતથી ટુંકેા સાર એ લેવાનો છે કે ભૂલેચુકે ગનતા સુધી પોતાની પુત્રીને કે સ્ત્રીને અને પુત્રવધુને કુસંગતિ ન થાય તેની સાવચેતી પૂરેપૂરી રાખવી. જે સ્ત્રી સ્વચ્છંદચારી હોય, કુલટા હોય, કુળની લાજમર્યાદા તણ દીધેલી હોય અથવા કુટુંબથી તળયેલી હોય, પારકી વાતો કરવાના રસવાળી હોય અને સાડું સાડું ખાવાના ચરસવાળી હોય, મેળાખેળામાં કે કૌતુક જોવામાં આજોવાન થનારી હોય અને રાત્રિ-જાગરણના મિષે રાત્રિએ જ્યાં ત્યાં ભટકનારી હોય, ઘરમાં વડેરાઓની મર્યાદા ન જાળવતી હોય અને પોતાના પતિ સાથે પણ ઉત્તમ કુળમાં ન છાજે તેવી છુટ ભોગવતી હોય કે ભોગવવા ઇચ્છતી હોય, અન્ય પુરૂષનો વારંવાર પરિચય કરતી હોય અને પરપુરૂષ સાથે હઠ મુકીને હસનારી હોય—આવી સ્ત્રીઓની સંગત પોતાનું શુભ ઇચ્છનારી સ્ત્રીઓએ કરવી નહીં તેમજ સુસુ પુરૂષોએ પોતાની પુત્રી, બહેન, પુત્રવધૂ અને સ્ત્રીને તેવી સ્ત્રીની સંગત કરવા દેવી નહીં.

હવે વીરમતી તરતમાં જ્યાં કૌતુક ગનવાનું છે તે કહી સંભળાવે છે. કૌતુકમાં લગ્ન મહોત્સવ હોવાનો છે એમ નથી પણ પ્રેમલાલચી વિધાતાએ નવરા દિવસે ઘડી હોય

એવી અત્યંત સ્વરૂપવતી ગણાય છે અને તેની માથે પગણવા આવનાર કનકધ્વજ કુમાર પણ એવો રૂપવાન ગણાય છે કે જેને બીજાની નજર ન લાગવા માટે આજ સુધી લોચ રામાજ રાખવામા આવેલ છે તેને જોવાના છે આ હકીકતની સ્પષ્ટતા આપણે આગળ જોશું, પરંતુ આવા કૌતુક જેવા અને ગમે તેવો સ્વરૂપવાન હોય પણ જો તે પરપુરૂષ હોય તો તેને જોવો એ કુળવધૂનું કામજ નથી શુભાવળીનું ચિત્ત વ્યુદ્ધાહિત થઈ ગયેલું હોવાથી એ વિચાર તેને આવતોજ નથી તેને તો એટલે દૂર એક રાત્રિમા કેમ જવાય ને એ કૌતુક કેમ જોવાય તેનીજ સુશ્કેલી લાગે છે વીરમતી પોતાની વિદ્યાશક્તિની સમજ આપીને તે શકા દૂર કરે છે, એટલે તે પોતાને પતિ પામેથી છુટવાનો અવકાશ ન મળવાનું કારણ આગળ ધરે છે પરંતુ તેમા એટલું વિષ જોળવાયેલું છે કે જો અવકાશ મળે તો તે આવવા તૈયાર છે વીરમતી આજે ચંદ્રકુમાર વહેલા ધરે આવશે એમ કહે છે શુભાવળીના માનવામા તે વાત આવતી નથી, પણ જો વહેલા આવે તો તેના ઉપર વિશ્વાસ આવવાનું મનમા કબુલ કરે છે

વીરમતી દેવ આરાધનવડે અકાળ વૃદ્ધિ કરાવે છે અને તેથી ચંદ્રકુમાર વહેલા મહેલમા આવે છે એટલે શુભાવળીનો સાસુ ઉપરનો વિશ્વાસ દૃઢ થાય છે શુભાવળી યથાયોગ્ય પતિભક્તિ કરે છે, પરંતુ આજની પતિભક્તિમા ને રાજની પતિભક્તિમા ફેર છે રાજની પતિભક્તિમા એ વિચાર રહેતો હતો કે પતિ જેમ અને તેમ પોતાની સાથે વધારે આનંદ કરે ને વધારે વખત જાગે તો ઠીક, આજે એવો વિચાર વર્તે છે કે જરૂર જાય ને નિદ્રાવશ થઈ જાય તો ઠીક ક્રિયા તો એકજ છે પણ અધ્યવસાયમા મોટો ફેર છે

વિચક્ષણ રાજ શુભાવળીનું અજાણ્ય સમજી જાય છે વિચક્ષણ પુરૂષની પાસે જી ગમે તેટલી પોતાની લાગણીઓ છુપાવે પણ તે છુપી રહી શકતી નથી તેની પ્રવૃત્તિમા કાંઈ ને કાંઈ ફેર પડેજ છે ચંદ્રરાજના સમજવામા એની અપજ્ઞતા આવવાથી તે પણ કપટ નિદ્રાએ સુવે છે એકનો પ્રપચ બીજાની ઉપર પણ અસર કરે છે તેને શુભાવળીમા કુલટાપણની શકા આવે છે, તેથી તે અનેક પ્રકારના સકલ્પ વિકલ્પ કરે છે, તેટલામા તો શુભાવળી પતિને નિદ્રાવશ થયા બાણી મહેલ બહાર નીકળે છે એટલે રાજની શકા મજબુત થાય છે અને તે બહુ લઈને તેની પાછળ ચાલે છે ક્ષત્રાઓ શઝ વિના બહાર નિકળતાજ નથી, કારણ કે તેને અણુધાર્યો શસ્ત્રનો ખપ પડે છે ચંદ્રરાજ વીરમતી ને શુભાવળી વચ્ચે થતી વાત સાંભળે છે છેવટે શુભાવળીને કહોરની સોટી લેવા વીરમતી ઉપવનમા મોકલે છે રાત્રિએ ઘર બહાર પગલું દેતા પણ લાય પામનારી શુભાવળી એકલી ઉપવનમા ચાલી જાય છે ને સોટી કાપી લાવે છે આ સ્ત્રીચરિત્રની પ્રગટ નિશાની છે તે પોતાને લાય લાગવાનું જે જતાવે છે તે માત્ર પતિને છેતરવા માટેજ છે અહીં કવિ કહે છે કે ' સ્ત્રીની મતિ પાનીએ તો કહેવાય છે પણ રાત્રિએ તો તે પાનીથી પણ નીચી જાય છે '

ચંદરાજ ત્યાં ન રોકાતાં ગુણાવળીને છેતરવાની યુક્તિ રચે છે ને ગુણાવળી તેથી છેતરાય પણ છે. રસસવૃત્તિએ કરવામાં આવતા કામમાં તેવી ભૂલ થવાનો સંભવજ છે. પતિને નિદ્રાધીન કરી આવ્યા પછી ગુણાવળી ખીણ શંકા ઉઠાવે છે અને તેના જવાબમાં વીરમતી કહે છે કે ‘ મારા તો એમ પાપડ વણતાં દિવસોના દિવસો વ્યતિત થઈ ગયા છે. ’ આ એવા ભાવવાણું વાક્ય છે કે ‘ હું કાંઈ શીખાઉ નથી, એ બધી વાત હું શીખેલીજ છું. ’ પછી વીરમતી નગરના સર્વ લોકને નિદ્રાધીન કરવા રાસલી વિદ્યાનો પ્રયોગ કરે છે. વિદ્યાની શક્તિ પારાવાર હોય છે. નગરના લોકો પણ નિદ્રાને વશ થાય છે, પરંતુ અહીં પોતાના સ્વાર્થમાં તત્પર થયેલ દુષ્ટ સ્ત્રીજાતિ કેટલો અનર્થ કરે છે તે વિચારવાનું છે. શહેર બધાને આવી સ્થિતિમાં મૂકવાથી દુર્ભાગ્ય યોગે અગ્નિનો અથવા ખીજો કોઈ પણ પ્રકારનો ભય ઉત્પન્ન થાય તો તેનું પરિણામ શું આવે તેનો વિચાર કિંચિત્ પણ રાખવામાં આવેલો નથી. આ સ્ત્રી જાતિની ક્રૂરતાનું પ્રગટ ચિન્હ છે.

અહિંઆ સ્ત્રી ચરિત્રનુંજ પ્રદર્શન છે, સ્ત્રી જાતિ ભોળી-ભદ્રિક-સરલ પરિણામવાળી હોય તે છતાં પણ કુસંગતિથી તે કેવા કેવા નાટક ભજવે છે તે જોવાનું છે. ગુણાવળી જેવી ભલી અને ભોળી તેમજ પતિવ્રતા અને પતિપરાયણા સ્ત્રી માત્ર કૌતુક જોવાની ઇચ્છાથી વીરમતી જેવી સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રીને આધીન થઈ જાય છે અને તેથી પોતાના પતિને ઉઘતા વેચવા જેવું અકાર્ય આચરે છે. આમાંથી સ્ત્રીજાતિએ શિક્ષણ એ લેવાનું છે કે એકવાર જો આવી સ્વચ્છંદી સ્ત્રીને આધીન તે થઈ તો પછી તેમાંથી છુટી શકાવાનું નથી; ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે નીચાજ ઉતરતા જવાનું થાય છે. માટે એવી સંગત મૂળ-માંથી તણ દેવી. પુરૂષે એ શિક્ષણ લેવાનું છે કે પોતાને લાગતી વળગતી સ્ત્રીઓને એવી સંગત થવા ન દેવી, કેમકે સંગત થયા પછી, તેનો પાસ લાગ્યા પછી, તેમાં મીઠાશ આવ્યા પછી, તેને તજવાનું કહેવું કે તેવો પ્રયત્ન કરવો તે લગભગ નિષ્ફળ નીવડે છે. માટે પહેલાંથીજ સાવચેતી રાખવી.

જો ગુણાવળી આંખા ઉપર ચડવા માટે આવ્યા તે વખતે તેના કોટરમાં રહેલા ચંદરાજ લોકુલ દેખાયા નહીં. તેનું ખરું કારણ તેના હર્ષનો આવેશ છે. આવેશમાં એણે સમાન નેત્ર બુદ્ધિ કામ કરે છે. ક્રોધનો, માનનો, તુષ્ટાનો, કામનો, હર્ષનો આવેશ એવા છે કે તેના આવેશ વખતે ઈંદ્રીઓ ખરાબર કામ કરી શકતી નથી. ગુણાવળી પહેલાં કણેરની કાંખના કળકારા દેવા ગઈ ત્યારે ‘ શય્યામાં ચંદરાજ છે-કે નહીં ’ તેની કૌતુક જોવાના આવેશમાં તજવીજ ન કરવાની પહેલી ભૂલ કરી હતી, અહીં આવી કોઈ પણ જાતના આવેશમાં આવવું નહીં. કામ ક્રોધાદિ લાગણીઓ નવાઈ નથી. હર્ષ પ્રાણી માત્રમાં હોય છે, પુનઃ તેની જ્યારે તીવ્રતા થાય છે ત્યારે તે આવેશ વધતે આવેશમાં આવેલ મા ગફલત કરે છે એટલુંજ નહીં પણ

કેટલાક અકાર્યો પણ કરે છે ઉપર જણાવેલ દરેક જાતના આવેશ એવા હુદ છે કે તેના પરિણામ અવશ્ય કટુજ આવે છે

કોટરમા રહેલા ચદરાજને કેવળજ્ઞાનાવરણે આવરિત અને કટકુટીની અદરથી પ્રકાશ આવે તેમ મતિજ્ઞાનવરણીયાદિના ક્ષયોપશમથી બાહ્યવસ્તુના બોધવાળા પ્રાણીની ઉપમા આપી છે આ હકીકત કર્મચાદિકથી સમજવા યોગ્ય છે આ પ્રાણીના જ્ઞાનને સર્વથા તો કેવળજ્ઞાનવરણીએ રોકેલું છે પરંતુ જ્ઞાનાવરણી કર્મની બીજી આ પ્રકૃતિઓ છે, તેના જેટલે જેટલે અશે ક્ષયોપશમ થાય તેટલે તેટલે અશે, ગાઢ વાદળાના સમૂહથી આવરિત સૂર્યનો પ્રકાશ પણ ચત્કિચિત્ જણાય છે અને તે પણ કટકુટીની અદરથી પાછો પાતળો લાસમાન થાય છે તેમ વસ્તુસ્વરૂપનો અદ્ય અનદ્ય બોધ થાય છે બાકી સર્વથા બોધ તો જ્યારે કેવળજ્ઞાનાવરણીનો ક્ષય થાય ત્યારેજ વાય છે જે બોધ પ્રાપ્ત થયા પછી અનતકાળ પર્યંત અવિચ્છિન્ન રહે છે

વૃક્ષ પગે બેમીને આગળ ચાલતા વીરમતીએ ગુણાવળીને અષ્ટાપદાદિ પાંચે તીર્થો આકાશમાથી જતાવ્યા છે અને તેનું કેટલુંક વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તેણે એ તીર્થોની યાત્રા કરેલી છે અને તે તીર્થોના સબધની શાસ્ત્રોક્ત હકીકત પણ જાણેલી છે ઉપરાંત તેને કેટલોક બોધ હોય એમ પણ જણાય છે પરંતુ તેનામા સ્વચ્છ દે વર્તવાની બુદ્ધિ એટલી બધી તીવ્ર હતી કે તેના ગુણો પણ અવગુણરૂપ થઈ ગયા હતા અહીં બીજે એ બોધ વાય છે કે ચદરાજ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમા તેમના નિર્વાણ પામ્યા અગાઉ થયેલા છે જેથી સંમેતશીખર ઉપર ૧૭ પ્રભુ સિદ્ધિ વર્ધાનું, સિદ્ધાચળ ઉપર ૧૦ ઉદ્ધાગ થયાનું અને અષ્ટાપદ ઉપર રાવણ તીર્થ કર પદ હવે પછી બાધશે એમ કહ્યું છે

વિમળાપુરી કયા આવી તે આટલા ઉપરથી ચોક્કસ થઈ શકતું નથી કેટલાક સિદ્ધાચળની તળેટીમા વિમળાપુરી કહે છે અને હાલમા જ્યાં વળા ગામ છે ત્યાં તેનું સ્થાન જણાવે છે પણ અહીં સિદ્ધાચળ જતાવ્યા પછી ગિરનાર પણ જતાવ્યો છે અને દ્વરથી લવણ મસૂદ જતાવીને તેનું પણ કેટલુંક વર્ણન કર્યું છે તેથી વિમળાપુરીનું સ્થાન મુકરર કરવામા મુશ્કેલી પડે છે વળી એ વખતને લાખો વર્ષ થઈ ગયા હોવાથી તે સ્થાન મુકરર થવું પણ મુશ્કેલ છે

વિમળાપુરી નજીક આવતા તે નગરી વીરમતીએ (અહીં રાસમા કર્તાએ) બહુ ઉપમાઓ આપીને વર્ણન કર્યું છે, પરંતુ તે બહુ ઉપયોગી નહીં હોવાથી અહીં દુકામા આપ્યું છે

આળા ઉપરથી નીચે ઉતરીને માસુ વહૂ શહેર તરફ જાય છે તે વખતે પણ ચદરાજની તેમને ખબર પડતી નથી ચદરાજ તે જાનેની પાછળ દૃષ્ટિ ન પડે તેટલે દૂર ચાલે છે નગરીના દરવાજા સુધી તો તે ત્રણે સાથેજ આવે છે પણ ત્યાંથી એ વિભાગ પડે છે

સાસુજી વડૂને શહેર દેખાડવા બધે ફેરવે છે અને પછી વરકન્યાને જોવા માટે લગ્નમંડપની સમીપમાં બેસે છે.

વીરમતી ને ગુણાવળી વરની અહીં રાહ જુઓ છે અને વરનું તો હજી ઠેકાણું પણ નથી. હવે વરને શહેરમાં પ્રવેશ કરતાં સિંહલરાજના મુભટો શોધી કાઢશે અને સિંહલરાજ પાસે લઈ જશે ત્યાં સવાલ જવાબ અનેક પ્રકારના થશે તે બધું આગળ ઉપર વાંચશું. હાલ તો ઉપર જે રહસ્ય બતાવવામાં આવ્યું છે તેને હૃદયમાં ધારણ કરવાની લલામણ કરીને વિરમવામાં આવે છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસનો પ્રથમ ઉદ્દાસ સમાપ્ત.

इति श्री प्राकृतप्रबंधे चंदचरित्रे चंदजन्म वीरसेनदिक्षा वीरमतीविद्याप्राप्ति
वधूविप्रतारणवचनरचना विमलपुर्यागमनरूपाभिराभिश्चतसृभिः
कलाभिः समर्थितोऽयं प्रथमोल्लासः ॥

પ્રથમ અંક સમાપ્ત.

દ્વિતીય ઉદ્ધાસ.

કહા

શાંતિ સુધારસ સકળ વિણ, પરમ સૌખ્ય દાતાર;
સોલસમો જિનવર નમુ, જગગુરુ જગદાધાર. ૧

ચદ નરિદ ચરિત્રનો, બીજો રચીશ ઉદ્ધાસ;
શીળકળા કળના થકી, પ્રકટ જસ સુપ્રકાશ. ૨

ગ્યના પ્રથમ ચરિત્રની, કરી ઘણે કવિરત્ન;
તોપણ સુગુણે આણવો, લેખે મુજ પ્રયત્ન. ૩

જગમા વચનાદિક અધિક, યદ્યપિ કળા અશેષ;
ધેનુ સકળ પયદાયિની, પણ મુરધેનુ વિશેષ. ૪

કહાનો ભાવાર્થ.

અમૃતરસથી ભરેલા, ત્રણ લોકના સ્વામી, પરમ સુખ-મોક્ષને આપનાગ જગતના-
ત્રણલોકના ગુરુ, ત્રણલોકના આધાર શ્રી સોગમા તીર્થ કર શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માને હું
નમસ્કાર કરું છું પ્રથમ ઉદ્ધાસ પૂરો કરી અહિં ચદ ગતના ગસનો બીજો ઉદ્ધાસ રચું
છું જેમા શીયળ મળધી ઉત્તમ પ્રદાગ પ્રગટ કરવામા આવજો ૧-૨

યદ્યપિ આ ચરિત્રની ગ્યના પ્રથમ ઘણા કવિરત્નોએ કરી છે છતા ઉત્તમના શુદ્ધોત્ત
વર્ણન કરવામા મારો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નહીં જાય-લેખે લાગશે જગતમા ઘણી કળાઓ
વિદ્યમાન છે તેમા વચનાદિકની કળા ઉત્તમ ગણાય છે કદાચ આપનારી ગાયો ઘણી હોય
છતા કામધેનુ ગાય ઉત્તમ ગણાય છે ૩-૪

તામ્રતણું કંચન કરે, પારદ જેમ અનૂપ;
 તેમ વિરસોને રસ કરે, વચન રસાયન રૂપ. ૫
 મીઠો વચને રસ દીયે, મીઠો ચંદ સંબંધ;
 તિમ નિસુણો મીઠી સભા, એ સોનું ને સુગંધ. ૬
 આળ્યો છે નગરીતણી, પહેલી પોળે રાય;
 નિસુણો આગળ તેહનો, જે સંબંધ કહેવાય. ૭
 પ્રથમ પોળ રક્ષકજના, કરે વખાણ અખંડ;
 જય જય ચંદ નરિંદ તું, ગુણગણ રચણકરંડ. ૮
 ભલે તુમે કરૂણા કરી, આજ મિટયો ઉચાટ;
 ખીજ નિશાકર જિમ અમે, જોતાં હુંતા વાટ. ૯
 પાઉ ધારો આગળ તુમે, ચંદચરિત્ર વિચિત્ર;
 સિંહલપુર સ્વમીતણી, કીજે સભા પવિત્ર. ૧૦
 વચન સુણી સેવક તણા, ચિંતે ચિત્ત નરીંદ;
 અપરિચિતે પરિચિતપરે, કિમ કરી જાણ્યો ચંદ. ૧૧

જેમ પારો તાંબાને સ્પર્શ થતાં સુવર્ણ બનાવી શકે છે તેમ રસાયણ રૂપ વચનો રસવગરનાને રસવાળા બનાવી શકે છે. મીઠાં વચનો રસ આપે છે, ચંદ રાજનો સંબંધ પણ મીઠો છે, અને તેવીજ રીતે સાંભળનાર-સભા પણ મીઠી છે જેમ સોનું અને સુગંધ મળ્યા બરાબર છે. ૫-૬

હવે ચંદરાજએ જેવો શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ કોઈ સેવકોએ તેને પ્રણામ કર્યાં. પહેલીજ પોળ પાસે આવતાં ત્યાં ઉભા રહેલા તે સેવકો બોલ્યા કે—“હે ચંદનચંદ્ર ! તમારો જય થાઓ. તમે ગુણસમૂહના કરંડીયા જેવા છો. તમે આજે અમારા ઉપર ખરેખરી કરૂણા કરી છે અને અમારો ઉચાટ મટાડ્યો છે અમે ખીજના ચંદ્રની જેમ આપની રાહ જોતા હતા. વિચિત્ર ચરિત્રવાળા હે ! ચંદ રાજ તમે આગળ પગલાં કરો અને સિંહલ-પુરના સ્વામીની સભાને પવિત્ર કરો. ” ૭-૧૦

સેવક પુરૂષોના આવા શબ્દો સાંભળીને ચંદ રાજ વિચારમાં પડ્યા કે—‘આ શું ? જેમ પારકું ચિત્ત જાણે તેમ આ લોકોએ મને ચંદ તરીકે શી રીતે જાણ્યો ? પણ કદિ એક સરખા નામથી કાંઈ ભૂલ થતી હશે. એઓ કોઈ ખીજ ચંદની રાહ જોતા હશે. ’ ૧૧

ઢાળ ૧ લી.

(ઇડર આખા આખથી રે, ઇડર દાડિમ દ્રાખ-એ દેશી)

કહે નગરી આભા ધણી રે, નિસુણો અહો પ્રતિહાર; કુણ છે ચદ નરેશરે, અધઓ તુજ આકાર. ચતુર નર, બોલ વિચારી બોલ. (એ આંકણી.) ૧ ચદ તો ગગને ઉગીયો રે, બીજો તે કુણ ચદ; જવા દે હઠ કિમ કરે રે, ફેકટ એ શા ફંદ. ચં ૨ પય પ્રણમી કહે પોળિયો રે, કાંઈ છિપો મામૂર; ઢાંક્યો કિમ રહે છાખડે રે, ઝળહળ ઉગ્યો સૂર. ચં ૩ છાની કિમ કરીને રહે રે, મૃગમદ કેરી વાસ; સાચા તુમને ઓળખ્યારે, થાઓ ચદ પ્રકાશ. ચં ૪ હઠ કરીને કર મહી રહ્યો રે, માંડી ખેચા તાણુ; નૃપ કહે વળગે છે કિશુ રે, અળગો રહે અન્નણ. ચં ૫ તુ ભૂલો કુણ રાતનો રે, શઠ હઠ માંડે કેમ; દીસે સૂતો અગાસડે રે, અન્નણુ કહે એમ. ચં ૬ ભાગે ચદને મુખ થકી રે, ભૂલીશમાં અવિવેક; ચદ સરીખા તો હશે રે, પુહવી ઉપર અનેક. ચં ૭ કુણ ઓળવે નિજ નામને રે, એહવો કુણ છે હુક; કિમ લેવા દેવા વિના રે, ઇમ કાંઈ જ પે જૂઠ. ચં ૮ પોળે પેસતાં તાહરી રે, જો હોય લાગત કોય; તો આપુ ભાગીશ નહી રે, દીધે દુર્બળ કુણ

ઢાળ પહેલીના ભાવાર્થ.

આમ ચોતરફ ચદ ચદ એવા શબ્દો બોલાતા માલખીને અને મનમાં વિચારીને આભાપતિ બોલ્યા કે—“ અરે પ્રતિહાર ! ચદરાજ કોણ છે ? તુ આકૃતિ જોઈ બૂદ્ધ્યો હે ચતુર નર ! વિચારીને બોલ ચદ તો આકાશમાં ઉગેલો છે તે છે, વળી બીજો ચદ ક્યા છે ? માટે મને જવા દે, હઠ કરીને રોકી નહીં ગયા ” આવા ફેકટ ફદ શા કદ છે ૧-૨ પોળીઓ હાથ નેકીને બોલ્યો કે—“ બેઠો ચદ રાજેદ્ર ! તમે ક્યા પોતાને છુપાવો છો ? એમ કાંઈ રત્ન ઢાક્યું ગહેવાતું છે ? ઝળહળતો મૂર્ચ ઉગે તે છાખડે ઢાક્યો રહે ? કસ્તુરીની ગધ છાની ગી રીતે રહી શકે ? અમે તમને માથે સાચા ચદરાજ તરીકે ઓળખ્યા છે અમારી ભૂલ વતી નથી ” આમ કહીને તેણે ચદરાજનો હાથ ઝાલ્યો. ચદરાજ કહે કે—“ અરે ! પણ તુ વળગે છે ડોને ? છોટો ગ્હીને વાત કર તુ કંઈ રાતનો ભૂલો પડ્યો છું ? મને તો તુ અગાને મુનો જણાય છે કે જેથી તને જમ થયો છે માટે અરે શઠ ! આવો જોડો હઠ ગા માટે કરે છે ? એક મરણ મુખ જોઈને તુ ભૂલો પડ્યો જણાય છે પણ ચદ જેવા મુખવાળા તો પૃથ્વી ઉપર અનેક માણુનો હશે વળી તુ જાણતો નથી કે પોતાના નામને કોણ ઓળવે ? અને લેવા દેવા વિના જૂકું કોણ બોલે ? ૩-૮ બારી જે આ દરવાજો તારી કાંઈ લાગત હોય તો કહી દે એટલે આપી હઉં,

હોય. ચં ૯ રોકે કિમ આડો ફરીરે, ટોંકે છે શા માટ; વેળા વનમાં બહુ થઈરે,
માત જોતી હશે વાટ. ચં ૧૦ કહે સેવક પ્રભુ તુમ તણું રે, ગૃહ તો અઢારશે
કોશ; જવા દો ભોળામણી રે, મુજશું મ કરો રોષ. ચં ૧૧ તુમ સરીખા
મોહોટા મૃષારે, ભાળે ઇમ જો અછેહ; તો કિમ ભાર ધરે ધરારે, કિમ જગ વરસે
મેહ. ચં ૧૨ તુમ જેવા સેવું અમેરે, તિણે સવિ લહિયે નિરતિ; જિહાં જેહવા
નર સેવિયેરે, તિહાં તેહવી ફળપતિ. ચં ૧૩ મુજ સ્વામીને તુમથપીરે, કારજ
છે મહારાજ; માનો માહરી વિનતિરે, ચંદ ગરીબનિવાજ. ચં ૧૪ ભૂપ વિચારે
માતજી રે, જો સાંભળશે નામ; લેહણાનું દેવું થશે રે, ઝગડાનું નહિ કામ.
ચં ૧૫ સેવક વચને નરવરે, આવ્યો આગળ સાર; પગ પગ પ્રણમે ચંદનેરે,
બહુજો જન પરિવાર. ચં ૧૬ મોહનવિજયે પહેલી કહી રે, બીજા ઉલ્લાસની
ઢાળ; આગળ અતિ મીઠી કથા રે, સુણજો થઈ ઉજમાળ. ચં ૧૭

એમ દેવાથી કેણુ દુણું થઈ જાય છે ? હું કાંઈ તારો લાગો હોય તો ભાગવા ઇચ્છતો
નથી. માટે મને આડો ફરીને શા માટે રોકે છે ? તારું લેવાનું હોય તે લઈ લે ને મને
જવા દે. મારી માતા મારી વાટ જોતી હશે. કારણ કે મને વનમાં બહુ વાર લાગી
છે. ” ૯-૧૦

પ્રતિહાર બોલ્યો કે—“ સ્વામી તમારું ગામ તો અહીંથી અઢારસો કોસ દૂર છે.
અહીં તમારી કંઈ માતા વાટ જોવાની છે ? માટે એમ ભોળામણી કરવી મુશ્કેલી દો અને
મારી ઉપર કોપાયમાન ન થાઓ. વળી તમારી જેવા મોટા જો જૂઠું બોલશે તો આ પૃથ્વી
ભાર કેમ ઉપાડી શકશે ? અને જગતમાં વરસાદ પણ કેમ વરસશે ? અમે તમારી જેવા
રાજાઓનીજ સેવા કરનારા છીએ, તેથી અમે બધી તમારી ગત જાણીએ છીએ. જ્યાં જેવા
નરને સેવીએ ત્યાં તેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૧-૧૩ હે મહારાજ ! અમારા સ્વામીને
તમારી સાથે અતિ અગત્યનું કામ છે. તેથી હે ગરીબનિવાજ ચંદરાન ! અમારી વિનતિ
માનો ને અમારી સાથે ચાલો. ” ચંદરાનએ વિચાર્યું કે ‘ માતાજી આગળ ચાલ્યા જાય
છે, તે જો મારું નામ સાંભળશે તો લેણાનું દેવું થશે, માટે અહીં ઝગડો કરવાનું કામ
નથી. મુજે મોઢે ચાલ્યા જવુંજ સાચું છે. ’ આમ વિચારીને ચંદરાન તેની સાથે ચાલ્યા
આગળ ચાલતાં પગલે પગલે સેવક પુરૂષો ને બીજા લોકો તેમને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. આ
બીજા ઉલ્લાસની પહેલી ઢાળ પંડિત મોહનવિજયજીએ વર્ણવી. જેમાં આગળ ઘણી રસવાળી
કથા આવશે, માટે સર્વ ઉત્સાહ ધરીને સાંભળો ૧૪-૧૭

હૃદય

કીધો સપ્રતિહાર નૃપ, બીજી પોળ પ્રવેશ;
તિહાં પણ રક્ષક કહે નમી, આવો ચંદ્ર નરેશ. ૧
અમ સ્વામી તુમ વાટડી, જેવે ઘણુ સદીવ;
ચાહે ક્ષાયિક ભાવને, જિમ સસારી જીવ. ૨
તુમ આવ્યે અમ ભૂપતી, હોશે કારજ સિદ્ધિ;
જેમ ચક્ર પ્રગટયે થકે, ચક્રીધર નવનિદ્ધિ. ૩
ભૂપ કહે રે ચંદ્રને, ભ્રમ ભૂલો છો કેમ;
ભણે કનકતરુ જિમ કોઈ, દોડે લેવા હેમ. ૪
ભણ્યા જણાઓ ભાઈઓ!, સહુએ એક નિશાળ;
જે આગળ સેવક તમે, ભલો તેહ ભૂપાળ. ૫
તુમ નૃપહતી માહરે, કુણુ દિનનો પહિયાન;
શુ કારિજ છે મુજથકી, એ તો ત્રીજે તાન. ૬
દીસો છો ધૂર્તો તમે, કિહાં શીખ્યા અવિવેક;
ચંદ્ર ચંદ્ર એહડુ કહી, ધૂત્યા હશે અનેક. ૭

હૃદયનો ભાવાર્થ

અનુક્રમે પ્રતિહારની સાથે ચંદ્રરાજાએ બીજી પોળમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે ત્યાંના રક્ષક પુરૂષો પણ નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે —“ હે ચંદ્રગન્ત! પધારો, અમારા સ્વામી તમારી રાહજ નેઈ ગયા છે મમારી જીવ જેમ ક્ષાયિક ભાવને ચાહે તેમ તેઓ તમને ચાહે છે જેમ ચક્રગત પ્રગટ થયે ચક્રવર્તીની ધાગણ મટળ ધાય છે ને નવનિધિ પ્રગટે છે તેમ તમારા આવવાથી અમારા સ્વામીની કાર્યસિદ્ધિ થશે ” ચંદ્રગન્તએ તે મેવકોને કહ્યું કે—
“ અરે ! મને જોઈને તમે ચંદ્રના ભ્રમથી કેમ ભૂલો છો ધતુરો આનાર ગાણુસ જેમ બધે મોનું સોનું દેખે અને તે લેવા દોડે તેમ તમે દરો છો ૧-૪ તમે બધા એક નિશાળે ભણ્યા જણાવો છો અને જેની પાને તમારી જેવા મેવકો છે તે રાજા પણ ભલો જણાય છે તમારા રાજાની સાથે મારે ગી પીછાન છે કે મારા આવવાથી તેનું કાર્ય સિદ્ધ થશે ? આ તો વળી ત્રીજું તાન જણાય છે તમે બધા ધૂર્ત જણાવો છો આવો અવિવેક તમે ક્યાથી શીખ્યા છો ? મને તો એમ લાગે છે કે તમે આમ ચંદ્ર ચંદ્ર કહીને ઘણાને ધૂત્યા દરો ! ” ૫-૭

ઠાળ ૨ જી.

(વાલા અળગા રહે-એ દેશી.)

રક્ષક કહે અમે સિંહલનૃપના, સેવક છું મન ભાવ્યા જી; અમને એક સંકેત કહીને, પોળે પોળે પકાવ્યા, સાચું બોલો જી, ચંદ નરિંદ મહારાજ, સાચું બોલો-જી. (એ આંકણી.) ૧ તે સંકેતે તો તુમે સ્વામી, નગરી માંહે આવ્યા જી; ચંદ નરિંદ કહીને તેથી, અમે તુમને બોલાવ્યા, સાં ૨ નૃપ કહે તે સંકેત કહો મુજ, કહે અનુચર કર જોડી જી; સિંહલભૂપે અમને તેડી, ભાખ્યું અંતર છોડી. સાં ૩ પૂરવ પોળે જઈને બેસો, પહોર રાત જળ જાવે જી; પોળ માંહે દો નારી કેડે, એક પુરૂષ જે આવે. સાં ૪ તેહને ચંદ નરિંદ કહીને, નમજો આદર દેઈ જી; મુજ પાસે તુમે આવજો વહિલા, તેહને સંગે તેડી. સાં ૫ સ્વામી વચને અમે પ્રતિપોળે, બેઠા થઈને ધીકા જી; એહવે દો નારીને પુઠંજી, પોળે તમને દીકા. સાં ૬ એહથી આભાનગરી સ્વામી, ચંદ નરિંદ પ્રમાણું જી; સિંહલભૂપ વચનથી જાણ્યા, બીજું કિમ કરી જાણું. સાં ૭ સ્વામી વચન તે કિમ લોપાયે, મનમાં તુમે અવધારો જી; તે માટે તમે સિંહલનૃપના, મંદિર સુધી પધારો. સાં ૮ લાખ વચન જે કહિયે તોપણ, મોટા કેમ વશ આવે જી; કાને ઝાલ્યો કેમ કરીને, કોઈથી ગજ ધર આવે. સાં ૯

ઠાળ ણીજીના ભાવાર્થ.

પોળરક્ષક બોલ્યો કે-“ અમે સિંહલરાજના મનગમતા સેવકો છીએ. અમને એક સંકેત સમજાવીને પોળે પોળે બેસાડેલા છે. તે સંકેતથી અમે જાણીએ છીએ કે તમે ચંદ્રરાજ છો. તેથી અમે તમને ચંદ્રરાજ કહીને બોલાવીએ છીએ. માટે તમે પણ સાચું બોલો. ” ચંદ્રરાજ કહે કે, “ તમને શું સંકેત ગતાવવામાં આવ્યો છે તે કહો. ” અનુચર હાથ જોડીને બોલ્યો કે-“ અમને સિંહલરાજને બોલાવી અંતર છોડીને કહ્યું છે કે-તમે પૂર્વના દરવાજે જઈને બેસો, ત્યાં પહોર રાત ગયા પછી જે સ્ત્રીની પાછળ જે એક પુરૂષ આવે તેને તમે ચંદ્રરાજ કહીને નમસ્કાર કરજો અને આદરસત્કાર પૂર્વક મારી પાસે તુરત લઈ આવજો. આ પ્રમાણેના સંકેતથી અમે પોળે પોળે બેઠા છીએ. તેમના કહેવા પ્રમાણેજ પહોર રાત પછી જે સ્ત્રીની પાછળ તમને આવતા જોયા. ૧-૬ તે સંકેતથી મેં જાણ્યું કે તમે આભાનગરીના સ્વામી ચંદ્રરાજ છો. આ બધું અમારા સ્વામીનાં વચનથી જાણ્યું છે; નહીં તો શીરીતે જાણું? આપ મનમાં વિચારો કે સ્વામીનું વચન અમે સેવકોથી કેમ લોપાય? માટે હવે તમે અમારા રાજ પાસે ચાલો. ત્યાં આવ્યા સિવાય તમારો છુટકો નથી. તમારું શું કામ છે તે તેઓ તમને કહેશે. અમે લાખ વચન કહીએ પણ મોટા માણસ વશમાં ન આવે. હાથી કાંઈ કાને ઝાલ્યા આવે નહીં. ” ૭-૯

સુલલિત વચન સુણી સેવકનાં, મનમા ચંદ વિચારે જ; જો માહરા ઇહાં
કિંકર હોવે, તો તે એહને વારે. સાં ૧૦ માતતણા ભય સિંહલનૃપનો, વળી
એહવો પળચેડો જ; હુ એકાકી નગર પગાયો, કરવો કેમ નિવેડો. સાં ૧૧
સમજાવ્યા પણ એ નહા સમજે, કરવી શી કચપચ એહથી જ; જેહનુ જેહથી
કારજ થાયે, બાંધ છોડ તે તેહથી. સાં ૧૨ ચંદ કહે તમે ચાલો ભાઈ, જિહાં
કહો તિહાં હુ આવુ જ; મોઢામોઢ તમારા નૃપને, આવીને સમજાવુ. સાં ૧૩
આગળ ચંદ ને સેવક પુઠે, આવે જૂઝ્યા જૂઝ્યા જ; સાથે પોળ તણા જે
રક્ષક, આવી ભેળા હયા. સાં ૧૪ ખમા ખમા ચંદરાયને કરતા, પગ પગ
તિમ મનુહાર જ; તે ઇમ કરતા આવ્યા તેડી, સિંહલનૃપ દરબાર. સાં ૧૫
રાજાને આગળથી જણાવ્યું, ચંદ મહીપતિ આવ્યા જ; સિંહલરાયે નિસાણુ
સુરગા, જીતતણા વજડાવ્યા. સાં ૧૬ આદર દેઈ તેજ્યાં મદિગ, ચતુર ચંદ
મહીપાળ જ; બીજા ઉદ્ધાસતણી કહી બીજી, મોહનવિજયે ઢાળ. સાં ૧૭

આ પ્રમાણેના તેમના મીઠા વચનો સાંભળીને ચંદગજા વિચારવા લાગ્યા કે—“ જો
અહીં મારી સાથે મારા મોઢરો હોય તો તે આવું નિવારણ કરે પણ તે વિના આને
કેણ રોકે? એક તો મારે માતાનો ભય છે તેમા વળી આ સિંહલરાજાનો આશ્રય વધ્યો
હુ એકલો છું અને આ ગહેર પાગલ છે વળી આ માણસો કાંઈ સમજાવ્યા સમજે
તેમ નથી તો હવે વધારે કચપચ કંવામા માલ પણ નથી હવે તો જેની સાથે કામ છે
તેની પાસેજ જઇને વહેલો નિકાલ કળી લેવો મારે છે અહીં વધારે કાળક્ષેપ કંવા જેવું
નથી કેમકે અહીં કાંઈ નીવેડો થવાનો નથી આ પ્રમાણે વિચારીને ચંદરાજા બોલ્યા કે—
“ બહુ શ્રાફ, ભાઈ ચાલો, તમારો સાથે આવુ અને તમારા રાજાને મોઢામોઢ મળીને
સમજાવુ ” ૧૦-૧૩

૫૩ી તેજો ત્યાંથી ચાલ્યા માર્ગે નવા નવા રક્ષક પુરૂષો ભેળા થતા ગયા અને
'ચંદરાજાને ખમા ચંદાનાજાને ખમા' એમ બોલના સાથે ચાલવા લાગ્યા, આમ કરતા કરતા
તેજો સિંહલરાજાના દરબારમા આવી પહોંચ્યા એવડાંજે ચંદગજા આવ્યાના ખગ્ગ પ્રથમથી
કહેવગવ્યા એટલે ત્યા તો આનંદ આનંદ થઈ ગયો તેજે જીનના વાજાને વગડાવ્યા
અને ચંદગજાને આદરપૂર્વક અદર પ્રવેગ કગવ્યો શ્રી મોહનવિજયે આ પ્રમાણે બીજા
ઉદ્ધાસની બીજી ઢાળ વર્ણવી ૧૪-૧૭

દુહા.

સિંહલભૂપે ચંદને, ગૃહ આવતો દીઠ;
 ધાઈને જાઈ મલ્યો, લોચન અમીય પઈઠ. ૧
 ભલે પધાર્યા ચંદ નૃપ, વીરસેન કુળ ચંદ;
 આજ કૃતારથ હું થયો, આજ ઘણો આનંદ. ૨
 ઉત્કંઠા મલવા તણી, હુંતી ઘણી મહારાજ;
 પૂર્વે લેખ લખ્યા થકી, સફળ થઈ તે આજ. ૩
 દૂર થકાં પણ તમે હતા, મન હુંતી આસન;
 દૂર સૂર જિમ ધરણીથી, વિકસે પંકજ વન. ૪
 કિહાં ચકોર હિમકર કિહાં, કિહાં મોર કિહાં મેહ;
 અળગા તોપણ હૂંકડા, સાચો જિહાં સનેહ. ૫
 સંબંધે જે સાંભરે, શી અધિકાઈ તેહ;
 વિણ સંબંધે સાંભરે, સાચું વડપણ એહ. ૬
 સિંધુ વ્યસન ઉદયે શશી, સંબંધે તિમ હોય;
 વિણ સંબંધે શીત ગુણે, પ્રીતિ કુમુદિની જોય. ૭
 કપટ વચન રચના ઇસી, સિંહલરાયે કીધ;
 નિજ સિંહાસન ખેસવા, ચંદનૃપતિને દીધ. ૮

દુહાનો ભાવાર્થ.

સિંહલરાજાએ દૂરથી ચંદરાજને પોતાને ઘેર આવતા દીઠા એટલે આંખમાં હર્ષના આંસુ લાવીને સામે આવી ગાય લીડીને મળ્યો અને જોડ્યો કે “હે ચંદરાજ! હે વીરસેન નૃપના કુળના ચંદ્ર! તમે ભલે પધાર્યા. આજે મને ઘણો આનંદ થયો. આજે હું કૃતાર્થ થયો. તમને મળવાની બહુ દિવસથી ઉત્કંઠા હતી પણ તે પૂર્વ પુણ્યના યોગથી આજે પૂરી થઈ. તમે જો કે શરીરથી દૂર હતા પણ મનથી મારા અંતઃકરણમાં જ વસેલા હતા. સૂર્ય દૂર છતાં પણ જેમ તે કમળને વિકસ્વર કરે છે તેમ અમે તમારા નામ ને ગુણ સાંભળવાથી રાજી થતા હતા. આજે તમને જાતે મળવાથી અમને પારાવાર હર્ષ થયો છે, અને અમારી આશા ફળીભૂત થઈ છે.” ૧-૪ ક્યાં ચકોર પક્ષી અને ચંદ્રમા! ક્યાં મોર અને મેઘ! તેઓ ઘણા અલગ છે તથાપિ જ્યાં સાચો સ્નેહ છે ત્યાં તો નજીક છે. જે સંબંધથી સાંભરે તેમાં શી નવાઈ? પણ જે સંબંધ વગર સાંભરે તે સજ્જનની વડાઈ છે. ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રને ક્ષોભ થાય, તે સંબંધને લીધે છે અને સંબંધ વગર ચંદ્રની શીતલતાથી પોયણીને પ્રીતિ જોવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારનાં કપટ વચનો કહીને સિંહલરાજાએ તેમને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા અને પોતે ખીજા આસન ઉપર તેની સામે બેઠા. ૫-૮

લાળ ૩ છ.

(નાના ૨ તમે આજ્યા ગદ હ ૩ ૩, 'ખુને લેને માથે કે વાન—એ દેવી)

સાહિબા એ સિદ્ધલનૃપ આદેશથી રે, ખેઠો ગુણાવળી ક ત રે લાલ; દેશ વિદેશ જિહાં નિહાં રે, પોસાયે ભાગ્યવત રે લાલ. ભાગ્યપ્રખળ નૃપ ચ દત્ત રે. (એ આંકણી) ૧ સાહિબા એ ચોજન ચોજન રસકુ પીકા રે, પગ પગ પ્રગટે નિધાન રે લાલ; આશુવાહલા વાહલા હોવે રે, મોહોટો ભાગ્ય પ્રધાન રે લાલ ભાં ૨ માં મિંદલનૃપ કહે ચહને રે, હો કુશળા મહારાજ રે લાલ; અન્ત-યામી હો તમે રે, ગયજદા શિરતાજ રે લાલ. ભાં ૩ સાં આહે ચાતક જિમ મેહને રે, વચ્છભણી જિમ ગાય રે લાલ; તિમ અમે તમને ચાહતા રે, ફિન એતા મહારાય રે લાલ. ભાં ૪ સાં તે તમે આજ પધાગ્યા રે, લેખે થયો અવતાર રે લાલ; પુરોષોનો મેળો મળે રે, જો તૂપે કિંગ્તાર રે લાલ. ભાં ૫ માં શી કીને પદેશમાં રે, તમતાળી ભક્તિ નરિં રે લાલ, તુમ મુખશશિ દીક થયુ રે, વિકમિત મન અગ્નિ રે લાલ ભાં ૬ સાં ઇલા તો અમતાળી માનતે રે, આદર ને મનુદાર રે લાલ, જિમ દુર્ગળ માતતમે રે, ભામાશુટે વ્યવહાર રે લાલ. ભાં ૭ સાં ગજ ળગમ હો ચે સહી રે, તુમતાળી મોનુ વીજ રે લાલ; તો અમે તમને શું આપીયે રે, જેણે તમે પામો રીઝ રે લાલ. ભાં ૮

ત્રીજી રાગનો ભાવાવ

દવે સિદ્ધલગ્નની આજ્ઞાથી શુભાતી ગણિતા કન ચદગ્ન આગન ઉપર એકા બાન્યશાળી ન્યા ભય ત્યા પગવે પગવે નિધાન પ્રાંટ થાય છે અને અજ્ઞાતાતા રાય તે વદાલા થઈ ભય છે ભાગ્યની ગ્યના જ્યો છે તેનાથી કષ્ટ માન વિગન ૧ થાય છે અને આપત્તિ મપત્તિરૂપ પરિતુમે છે ભાગ્યશાળીને દેશમાં કે પ્રદેશમાં ઉપાધિ પ્રાપ્ત થતીજ નથી કવે સિદ્ધલગ્ન ચરિત્રનું પ્રત્યે કહે છે કે “તમે કુશળમે તો હો ? રે માની । તમે અમારા મનર્યામી છો બનના માયાના સુદ હો આજ પક્ષી જેમ વન્દાની આદના કરે અને વન્દા જે । ગાયને ચાંદ નેમ આજ્ઞા દિવડયાં અને તનાની ચાદના કના દના ૧-૪ આજે તમે પધાયા તમે ભર્મા । જરના મક ૧ થયો છે કિતન પુરુષનો મેળો તો જે પ્રજ પ્રસન્ન થાય નોજ થાય રે અને અહીં પન્દેશના આપનો અદં શકાં કે બક્તિ ૫૫ મુ કીજે ? આપના મુન્દેશ ચદના ગર્જિતો માટે મનરૂપ મ્મ વિમલ પામ્યુ છે

ભાગ્યની જે ભાગ્ય ને અજ્ઞાતાની જે ભાગ્ય નોજાને નાજા પુત ઉપર બદનાજ થાય તે ભાગ્યના ને રે રાજા, યાદા, નય અદિ ૧ તનોનો આજ આનદ કૃપા હો નો અમે આપને શું આપી શકીએ જેથી આપ નેજ ૧ રે ૫-૮

સાંતમે પાઉ ધાર્યા હોત જો રે, અમતણે દેશ કદેય રે લાલ; તો નજરે કરતા અમે રે, ગામ નગર પુર કેય રે લાલ. ભાં ૯ સાં અમે અવસર ચૂકું નહીં રે, રખે અમ જાણતા મૂઠ રે લાલ; ઇહાં તમે અમે ખેહુ સારીખા રે, કહીયે છે તમને અગૂઠ રે લાલ. ભાં ૧૦ સાં એવાં સિંહલરાયનાં રે, નિમુણી વચન વિલાસ રે લાલ; ચંદ્ર વહનથકી કર્યો રે, દંતમયૂષ પ્રકાશ રે લાલ. ભાં ૧૧ સાં ચંદ્ર ભરોસે મુજને રે, એવડું શું સનમાન રે લાલ; હું પરદેશી પ્રાહુણો રે, તમે મોટા રાજાન રે લાલ. ભાં ૧૨ સાં ચતુર થઈ ચૂકો કિશું રે, ખોટે ભરમે મુજણ રે લાલ; શી મનુહાર એ કારમી રે, કુણ દિનની ઓળખાણ રે લાલ. ભાં ૧૩ સાં ચંદ્ર પૂરવ દિશીનો ધણી રે, હું તો ક્ષત્રીપુત્ર રે લાલ; દેખી પેખી વિણ સ્વારથે રે, કિમ કહીયે ઉત્સૂત્ર રે લાલ. ભાં ૧૪ સાં દિઠો તમે ચંદ્ર સારીખો રે, મુજ માંહે અનુહાર રે લાલ; તે ભૂલે ભૂલો રખે રે, સારીખા કેધ સંસાર રે લાલ. ભાં ૧૫ સાં રાચે ગુણ જાણ્યા વિના રે, સરિખા સરિખે કુણ રે લાલ; ખેહુ ઉજવળ પણ સાંભળો રે, કપૂર કિહાં કિહાં લૂણ રે લાલ. ભાં ૧૬ સાં મૂકી ઘો ભોળામણી રે, કહે સિંહલ મહિપાળ રે લાલ; મોહનવિજયે ત્રીજી કહી રે, ખીજા ઉદ્દાસની ઢાળ રે લાલ. ભાં ૧૭

આપ મોટા દાનેશ્વરી કહેવાઓ છો તેની પાસે અમે શી ગણતરીમાં છીએ ? છતાં પણ આપ અમારા દેશમાં પધાર્યા હોત તો અવશ્ય અમે ગામ, નગર, પુર આદિ બક્ષીસ આપીને આપની ભક્તિ કરેત. અહીં પરદેશમાં તો અમે ને તમે જન્મે સરખાં છીએ. છતાં અવસર મળ્યે અમે ચૂકીશું નહિ એ આપ જરૂર માનજો. આપ અમને મૂઠ-મૂર્ખ ન માનતા. ૯-૧૦

આવા સિંહલરાજાના વચનો સાંભળીને ચંદ્રરાજ બોલ્યા કે—“ ચંદ્રને ભરોસે તમે માફ આટલું બધું સન્માન શા માટે કરો છો ? હું એક પરદેશી પ્રાહુણો છું, ને તમે તો મોટા રાજા છો; તમે ખોટા ભ્રમથી ચતુર થઈને કેમ ચૂકો છો ? મારે ને તમારે ક્યારની ઓળખાણ ? ચંદ્ર તો પૂર્વ દિશાનો સ્વામી છે ને હું તો એક ક્ષત્રીપુત્ર છું. તો દેખી-પેખીને વગર સ્વાર્થે આવી ખોટી વાત શા માટે કરો છો ? તમે મને ચંદ્ર જેવો દીઠો તેથી ભૂલાવામાં પડ્યા લાગો છો; પણ સરખે સરખા તો આ સંસારમાં ઘણાં માણસો નજરે પડે છે, પણ તેમાં ગુણ જાણ્યા વિના રાચવું નકામું છે. ઉજવળ તો કપૂરે હોય છે ને લુણ પણ હોય છે; પરંતુ તે બેના ગુણમાં પારાવાર અંતર છે; માટે તમે આવો ભૂલાવો ખાઓ નહીં ને મને રજા આપો કે જેથી હું મારે કામે જાઉં ” સિંહલનૃપ બોલ્યા કે “ એવી રીતે અમને ભોળવવાનું પડ્યું મૂકો અને ખરી વાત કરો. મોહનવિજયે આ ખીજા ઉદ્દાસની ત્રીજી ઢાળ કહી. ૧૧-૧૭

દુહા

- સુપુરૂષ છાનો કિમ રહે, આચારે અવસૂળ;
લખ જો જળમે છિપાડિયે, જિમ તરી આવે તુળ. ૧
- મૃગમદપરે છાના રહો, પણ ગુણ અખર ચૂર;
પ્રકટ કરે તે તુમ ભણી, રહો જો અધપિ દૂર. ૨
- અવાધ ગણતે સાહિબા, હવે મળ્યા છો આજ;
નામ કહો થાઓ પ્રગટ, હઠ ન કરો મહારાજ. ૩
- ધમ વદતા તે આવિયો, સિંહલમ ત્રી તામ;
કપટી કુટિલ કદાચહી, દુર્ભતિ હિ સક નામ. ૪
- જળ કહે ત્યાં થળ પણ નહીં, ચલવે ડાકડમાળ,
રવિ ઉદયાસ્ત લગે સદા, ખોટી હાલ ને ચાલ; ૫
- પ્રણમી ચઢ નરિ દને, ખેઠો તે આસન;
તિણિ આરભી કુટિલતા, કરી વચન સુપ્રસન. ૬

દુહાનો ભાવાર્થ

તમે ચંદરાજ પોતેજ છો, એમા અમને ખીલકુલ શકા નથી સત્પુરૂષ તો છાના રહેતાજ નથી, તે તો તેના આચારવટજ ઓળખાઈ જાય છે ગમે એટલા જળમા ડૂળાડીએ પણ તુળડુ ઉપર આવ્યા સિવાય રહેતુજ નથી ઝંતુરી કદી પોતાને છુપાવે પણ અખર તેને પ્રગટ કરી દે છે અમે બહુ દિવસથી આપના આવવાના દિવસની ગહ જોતા હતા તે પ્રમાણેજ આપ આવ્યા છો, તો હવે પોતાનું નામ પ્રગટ કરો અને અમારૂં કાર્ય કરી આપો ” ૧-૩ આ પ્રમાણે સિંહલરાજા ને ચંદ્રગજ વાતો કરે છે તેવામા સિંહલ-રાજાનો મત્રી ત્યા આવ્યો કે જે મહા કપટી, કુટિલ, કદાચહી અને દુર્ભતિવાળો છે હિંમક તેનું નામ છે અને એવો અસત્યભાષી છે કે જ્યા જળ કહે ત્યા થળ પણ ન હોય સૂર્યના ઉદયથી અસ્તપર્યંત ખોટું બોલવું તેજ તેનો ધધો છે, તેણે ત્યા આવી ચંદરાજને પ્રણામ કરી આસન ઉપર બેગીને પોતાની કુટિલતા ચલાવવાની શરૂઆત કરી ૪-૬

ઢાળ ૪ થી.

(નંદ સલ્લણા નંદના રે લો, તેં મુને નાંખી ફંદમાં રે લો—જો દેશી.)

સાંલળો ચંદ નરેશરૂ રે લો, રાયજહા અલવેશરૂ લો; આજ અમને આવી
મળ્યા રે લો, સકળ મનોરથ હવે ફળ્યા રે લો. ૧ સિંહલનૃપની વિનતિ રે લો,
તમે નથી માનતા શાવતી રે લો; ન કરો ઇંમ બહુ કાનિયે રે લો, રઠીઆળા
રસ માનીયે રે લો. ૨ જૂઠો કિમ કુળ ઝોળવો રે લો, શું તમે બાળક ભોળવો
રે લો; અછતું અમે નથી ભાખતા રે લો, વાદ તજો થાઓ છતા રે લો. ૩
માનતા નથી શે વાંકડે રે લો, જશો કિહાં આવ્યા સાંકડે રે લો; અહો
આભાનગરી ધણી રે લો, આશા તુમથી અછે ધણી રે લો. ૪ દેવી વચ્ચને અમે
ઝોળખ્યા રે લો, નામ ઠામ કુળ પારખ્યા રે લો; ડાંગે અંધારૂં કુટીયે રે
લો, તે વાતે કિમ છુટીયે રે લો. ૫ રાત થોડી વેષ તો ધણા રે લો, થેં છો
સાચકોડામણા રે લો; તમને શું કહિયે વળી રે લો, પાણી ન ખમે
પાતળી રે લો. ૬ હરણી પણ ઉંચી વહી રે લો, થોડી ધણી રજની રહી રે
લો; અતિ તાણ્યું ખમતું નથી રે લો, બીજ ન થાઓ એકથી રે લો. ૭

ઢાળ ચોથીના ભાવાર્થ.

“ હે ચંદનરેશ્વર ! તમે આજે અમને આવી મળ્યા તેથી અમારા સર્વે મનોરથ સફળ થયા છે. હવે તમે અમારા રાજની વિનતિ શા માટે માનતા નથી ? બહુ રઠ શા માટે કરો છો ? આમ ખોટી રીતે કુળ વિગેરે ઝોળવવાથી કાંઈ ચાલવાનું નથી. અહીં શું બાળકોને ભોળવવાના છે ? અમે બીલકુલ ખોટું બોલતા નથી; માટે વાદ કરવો પડ્યો મૂકીને તમે છતા થાઓ અને અમારી વિનંતિ સ્વીકારો. હવે સાંકડે આવ્યા પછી તમારાથી કાંઈ ખસી શકવાનું નથી. હે આલાધણી ! અમારે તમારાથી મોટી આશા છે. અમે કાંઈ અંધારે કુટાતા નથી. અમે દેવીના વચ્ચનથી તમને ઝોળખ્યા છે. વળી તમારાં નામ, ઠામ અને કુળ પણ પારખી લીધાં છે. જો ડાંગથી અંધારાને કૂટવા માંડીએ તો તે વાતથી કેમ કૂટાય ? માટે હવે વધારે તાણાતાણ ન કરો, કેમકે રાત થોડી છે અને વેશ ધણા છે. આકાશમાં હરણી પણ ઉંચે ચડી છે. વળી અમે તમને વધારે કઠણ શબ્દો પણ કહી શકીએ તેમ નથી, કારણ કે તમારાથી અમારે કામ લેવાનું છે; માટે વધારે તાણ્યું ત્રુટી જાય એમ સમજીને એકથી બીજા થતા નથી. તેવો આગ્રહ પડ્યો મૂકી ખરા નામે પ્રગટ થાઓ એટલે અમે અમારી વિનંતિ કહી સંભળાવીએ. ” ૧-૭

લાગ્યો સચિવ હઠ સુદર રે લો, બોલ્યો ચદ નરેશર રે લો; શુ કારિજ છે ચદથી રે લો, અવર ભલા શુ કોઈ નથી રે લો. ૮ આભા નગરીએ હુ રહુ રે લો, હવે તમને સાચુ કહુ રે લો; ચદ કરે તે હુ કર રે લો, માનજે તે સઘણ ખર રે લો. ૯ સિહલ નૃપ હરખ્યો ધણુ રે લો, લાગ્યુ વચન સો-હામણુ રે લો; થયુ તનુ ફનસતણી પરે રે લો, હિંસક વળી ધમ ઉચ્ચેરે રે લો. ૧૦ અહો પ્રભુ એ આભાધણી રે લો, ચિતા ટાળશે આપણી રે લો; છાનુ શુ છે ચદરાજથી રે લો, કારજ વિણસે લાજથી રે લો. ૧૧ ચદ ચતુર ચિત્ત ચિતવે રે લો, એ હિંસક એમ શુ લવે રે લો; કારિજ શુ એહવુ હશે રે લો, તે કિંમ કરી મુજથી થશે રે લો. ૧૨ આવ્યો વશ હુ શુ કર રે લો, એ ધૂરત ટોણુ ખર રે લોલ; એહની ગતિ મે પારખી રે લો, યાત્ર નહી ઘર સારખી રે લો. ૧૩ સિહલ કહે શીઘ્રાચ્યમે રે લો, ચદ પડ્યા શુ આળોચમે રે લો; ઠગ કરી રખે તમે જાણતા રે લો, રખે કટકમે તાણતા રે લો. ૧૪ સશય ધરો છો શા થકી રે લો, કહિયે છે ધમ આતુર થકી રે લો; પર ઉપકાગને કારણે રે લો, સુત કોઈક માતા જણે રે લો ૧૫

ચદરાજને આ સચિવનો હઠ ખરેખરો સજ્જડ લાગ્યો એટલે તે બોલ્યા કે, “ તમારે ચદવી શુ કામ છે ? આ દુનિયામા શુ બીજા માણસો નથી કે તમે ચદની આટલી બધી ઓશીઆળ કરો છો ? હુ હવે તમને સાચુ કહુ છુ કે હુ આભાનગરીએ રહુ છુ તે ખરી વાત છે અને ચદરાજ ને કરે તે હુ કરી શકુ તેમ છુ કહો હવે તમારે કામ શુ છે ? ” ચદરાજના આવા વચન સાંભળીને મિંહલ ગળ પાત્રી થવાથી હર્ષ પામ્યો તેનું શરીર વિક્ત્વર થયુ પછી હિંસક મત્રી મિંહલ ગળ પ્રત્યે બોલ્યો કે-“ હે પ્રભુ ! આભાધણી આપની ચિતા માત્ર દૂર કરશે ચદરાજથી છાનુ શુ છે માટે હવે લાજ તણ દધને ને કહેવાનુ હોય તે તેને કહી દો કાંણુ કે લાજ રાખ્યે કાર્યમિદ્ધિ થવાની નવી ” ચદરાજ વિચારવા લાગ્યા કે-“ આ શુ બોલે છે ? હુ તો કાંઈ તેમા સમજતો નથી, એને માગી પાસે શુ કામ કરાવવુ હશે ? તે કામ મારાથી થશે કે નહીં ? ૮-૧૨ પછુ હવે આપણે પરવગ પડ્યા છીએ અને આ બધુ ધૂરત ટોણુ ભેળુ થયુ જણાય છે તેમની ગતિ મે પારખી લીધી છે ઘર જેવી યાત્રા હોય નહીં તેથી ને કહે તે સાલજ્યા સિવાય બીજો ઉપાય નથી ” મિંહલ રાજા બોલ્યો કે-“ તમે વિચારમા કેમ પડી ગયા ? અમે કાંઈ ઠગ નથી કે તમને ઠગી લેવા ઇચ્છતા હર્ષએ તમે એવો મશય ગા માટે કરો છો ? પચ્છપકાગી પુરૂષને તો કોઈ વિરલ માતાજ જન્મ આપે છે ૧૩-૧૫

હિનકર અજવાળું કરે રે લો, કુણુ તસ પેસકસી ધરે રે લો; વૃક્ષ ફળે ફળપુલથી
રે લો, મણિ વેચાય બહુ મૂલથી રે લો. ૧૬ નિશદિન જે સરિતા વહે રે લો,
તસ કુણુ શિખામણુ કહે રે લો; સરસ નિરસ તૃણ આહરી રે લો, આપે દૂધ
પયોધરી રે લો. ૧૭ ઉપકારી તુમ જેવડા રે લો, તેજગ થોડા દીઠડા રે લો; તુમ
ઉપર આશા ખરી રે લો, કારજ કરો કરૂણા કરી રે લો. ૧૮ ઢાળ બ્રહ્મામુખ ભા-
સની રે લો, સુંદર બીજા ઉદ્દાસની રે લો; પુણ્ય ઘણું એ ભૂપનું રે લો, મોહન
કહે કવિ રૂપનો રે લો. ૧૯

દુહા.

સિંહલ નૃપ સિંહલ પ્રિયા, તિમ હિંસક મંત્રીશ;

કુષ્ઠી કનકંબજ તનુજ, કપિલા ધાવ જગીશ. ૧

છઠ્ઠો ચંદનરેશઃ, મધ્ય પરિચ્છદ એહ;

જિમ પાંચેંદ્રિયે સહિત, મન સોહે સસનેહ. ૨

તવ આભાપતિ ઉચ્ચરે, અહો સિંહલ ભૂપાળ;

કહો કાજ પડદો તજ, જિમ હું લહું દયાળ. ૩

બુચો ! સૂર્ય સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે તેને પેસકસી-કિરણ કોણુ આપે છે ? આ
વૃક્ષો ફળ ફૂલ આપે છે તેને કિંમત કોણુ આપે છે ? ચિંતામણિ વાંછિત પૂરે છે તેનો
બદલો કોણુ આપી શકે છે ? નદી નિરંતર વહે છે તેને કોણુ શિખામણુ આપે છે સરસ નિરસ
તરણા ખાઈને પણ ગાય દૂધ આપે છે તેનો પૂરો ગુણુ કોણુ જાણે છે ? આ પ્રમાણે તમે
પણ મોટા પરોપકારી છો, તમારી જેવા પરોપકારી અમે થોડાજ દીઠા છે. તમારી ઉપર
અમે મોટી આશા રાખીને બેઠા છીએ તેથી તમે અમારી આશા પૂર્ણ કરીને અમારા ઉપર
ઉપકાર કરો. ” આ બીજા ઉદ્દાસની સુંદર ચોથી ઢાળ કહી છે. મોહનવિનય કહે છે કે
એ રાજા અને કવિના રૂપનું ઘણું પુણ્ય છે. ૧૬-૧૯

દુહાનો ભાવાર્થ.

એ વખતે ત્યાં સિંહલ રાજા, તેની રાણી, તેમનો કનકંબજ નામનો કુષ્ઠ પુત્ર,
હિંસક મંત્રી અને કપિલા નામની ધાવ એ પાંચ અને છઠ્ઠા ચંદરાજ હતા. તેઓ પાંચ
ઈંદ્રિયો સહિત જેમ મન શોભે તેમ શોભતા હતા. એ પ્રસંગે ચંદરાજ બોલ્યા કે,-
“ હે સિંહલ ભૂપાળ ! તમે પડદો તજ દઈને તમારા મનમાં જે વાત હોય તે પ્રગટ
કરો, પડદો રાખવાથી હું કાંઈ સમજી શકતો નથી. ૧-૩

પાંચે ચિતાતુર તમે, દીસો છો કહો કેમ ?
બાહિર તો વિવાહનો, માંજો મહોત્સવ એમ. ૪
નામ ઠામ કુળ ગોત્ર મુજ, કિમ જાણો સહુ કોય;
તે સધળુ માંડી કહો, જે કાંઈ વ્યતિકર હોય. ૫
જલુ છે આલાપુરી, થઈ જો જશે પ્રભાત;
કહ્યા વિના કેમ જાણિયે, તુમ મનડાની વાત. ૬

ઢાળ પ ચી.

(મન મોહના લાલ—એ દેશી)

સિ હલ નૃપ આદેશથી રે, મન મોહના લાલ; હિ સક થયો વાચાળ હો,
જગ સોહના લાલ. વીર નૃપતિ સુત સાહિબા રે, મં વિનાત કહુ મહીપાળ
હો. જં ૧ ત્રાતા ધાતા કાર્યના રે, મન દાયક શાતા સ્વામ હો; જગ
શો પડદો તુમથી હવે રે, મં અહો આશા વિશ્રામ હો. જં ૨ કિમ દોહણુ
સતાડિયે રે, મં લેવા જલુ તક હો, જં નાચે બાધી ધુધરા રે, મં
શો તિહાં ધુધટ વક હો. જં ૩ સેવક રહે સેવા વિષે રે, મં તિણે કેહી
કરવી લાજ હો; જં અવધારો થઈ એક મના રે, મં અમ આલગ
મહારાજ હો. જં ૪ એ સુત સિહલ રાયનો રે, મં કનકધ્વજ સુકુમાર
હો; જં પ્રેમલાલચ્છી એહને રે, મં પરણી આપો કૃપાળ હો. જં ૫

તમે પાંચે અદરથી ચિતાતુર જણાઓ છો અને ઉપગવી વિવાહનો ઉત્સવ માડ્યો છે,
માટે જે વાત હોય તે કહો એટલે મને ખબર પડે મારે પ્રભાત થયા અગાઉ પાછા
આલાપુરી તરફ જવાલુ છે તમે મારે નામ ઠામ કુળ જાતિ વિગેરે કેમ જાણ્યું અને મારી
પાસેથી શુ કામ કરાવવાની તમારી ઈચ્છા છે તે જણાવો કારણ કે તમારા મનની વાત હું
જાણી શકતો નથી ” ૪-૬

ઢાળ પાચમીના ભાવાર્થ

અદરાજાએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો એટલે સિ હલ નૃપના આદેશથી તેનો મત્રી
હિ સક બોલ્યો કે—“ હે મહારાજ ! તમે તો અમારા ત્રાતા છો, કાર્યના કરી આપનારા
છો, તમારી અમને મોટી આશા છે, તમે અમારી આશાના વિશ્રામસ્થાન છો અને અમને
શાતા પમાડનારા તેમજ ચિતા મટાડનારા છો તેથી તમને અમારા અતરની વાત કહ્યા
સિવાય છુટકોજ નથી છાશ લેવા જલુ અને દોણી સતાડવી તે કેમ ચાલે ? પગે ધુધરા
બાધી નાચવુ અને ધુધટો તાણવો તે કેમ નહો ? સેવકપણ સ્વીકારી એવા કરવી ત્યારે પછી
લાજ શુ કામ લાગે ? માટે અમે લાજ તણને આપને અમારી વાત કરીએ છીએ હે
સ્વામિન ! આ રાજપુત કનકધ્વજને અહીંના રાજાની પુત્રી પ્રેમલાલચ્છી પરણી આપો ૧-૫

પરઉપગારી શેહરા રે, મં એ છે તુમથી કામ હો; જં હોજો અમથી તેહવા રે, મં છે જેહવું તુમ નામ હો. જં ૬ પ્રાચિપતિ કહે સચિવને રે, મં ઇમ કિમ કહો ઉત્સૂત્ર હો; જં મેંતો સાંભળ્યું પ્રેમલા રે, મં પરણશે સિંહલપુત્ર હો. જં ૭ હું તો તે જોવા ભણી રે, મં આવ્યો છું નિશિ એણ હો; જં કનક-કંવજ પરણે નહીં રે, મં કહો તે કારણ કેણ હો. જં ૮ કનકકંવજ વધૂ પ્રેમલા રે, મં ઇમ સવિ જાણે સંસાર હો; જં તો કિમ કૂડે ખોલડે રે, મં મુજને ચઢાવો છો ભાર હો. જં ૯ અંદભણી હિંસક કહે રે, મં સિંહલ નૃપનો જે જાત હો; જં કુષ્ટી પૂરવ કર્મથી રે, મં છે અકંથાની વાત હો. જં ૧૦ લેખ લિખિતથી પ્રેમલા રે, મં કેરો હુવો વિવાહ હો; જં પણ સ્વામી એ વાતનો રે, મં તુમ હાથે નિરવાહ હો. જં ૧૧ પવન પ્રયોગે જઈ ચલ્યો રે, મં જિમ ભરહરિયે નાવ હો; જં તુમ સરીખા ખેવટ થકી રે, મં કોઈકે ફાવે દાવ હો. જં ૧૨ એ સિંહલ અવનીશની રે, મં હવે તુમ હાથે લાજ હો; જં આશા અંખર જેવડી રે, મં છે તુમથી મહારાજ હો. જં ૧૩ હિંસકને શશીનૃપ કહે રે, મં કિમ અજ્ઞાન એ કીધ હો; જં શો છે વૈર પ્રેમલાથકી રે, મં કનકકંવજને જે દીધ હો. જં ૧૪ કિમ ખિગાડો સહુ મળી રે, મં ઇમ અખળા અવતાર હો; જં કિમ સાંસહે એ વાતથી રે, મં કળિમળહર કિરતાર હો. જં ૧૫

એટલું અમારે તમારાથી કામ લેવાનું છે. હે કૃપાળુ ! તમે પરોપકારી છો તો એટલું અમારું કામ કરી આપો, અને જેવું તમારું નામ છે તેવો થાઓ ” ૬

અંદરાજ બોલ્યા કે—“ તમે આવું મિથ્યા ભાષણ શું કરો છો ? મેં તો સાંભળ્યું છે કે પ્રેમલાલચ્છી સિંહલરાજના પુત્રને પરણવાની છે, તેનો મહોત્સવ જોવા માટે તો હું અહીં આવ્યો છું. તો આ કનકકંવજ કુમાર શા માટે તેને પરણતો નથી ? સર્વે લોકો જાણે છે કે પ્રેમલાલચ્છી કનકકંવજ કુમારની સ્ત્રી થવાની છે તો તેને પરણવામાં વાંધો શું છે ? તમે ફેગટ મારે માથે ભાર શું કામ મૂકો છો ? ” હિંસક મંત્રી બોલ્યા કે—“ હે સ્વામિન્ ! આ કનકકંવજ કુમાર પૂર્વ કર્મના ઉદયથી કુષ્ટિ છે. એ વાત કોઈને કહી શકાય તેવી નથી. પૂર્વના લેખથી તેનો પ્રેમલા સાથે વિવાહ થયેલો છે. હવે તેનો નિર્વાહ કરી આપવો તે તમારા હાથમાં છે. પવનને લીધે ભરહરીએ વહાણ જઈ ચડ્યું છે. હવે તેને કાંઠે લાવવું તે તમારી જેવા પ્રવીણ કસાનનું કામ છે. આ સિંહલરાજની લાજ અત્યારે તમારા હાથમાં છે અને તમારાથી અમે આકાશ જેવડી આશા રાખી બેઠા છીએ.” અંદરાજ બોલ્યા કે—“ જો રાજપુત્ર કુષ્ટિ હતો તો તમે એ વિવાહ કર્યો શા માટે ? તમારે પ્રેમલાની સાથે શું વૈર છે કે તેને આવા કુષ્ટિ સાથે પરણાવવા ઇચ્છો છો ? તમે સૌ મળીને એનો અવતાર શામાટે બગાડો છો ? આવું પાપ કળિયુગના પાપને કાપનાર કીરતાર પણ કેમ સહન કરશે ? ૭-૧૫

મકરંધન નૃપની સુતા રે, મં મે કિમ પરણી જાય હોય; જં તે પણ તમને
આપવી રે, મં તે મુજથી કિમ થાય હો. જં ૧૬ ચ દતણી ચતુરાધએ રે,
મં રીઝયો સિહલ ભૂપ હો; જં પાંચમી ઢાળ મોહને કહી રે, મં ખીજે
ઉલાસે અનૂપ હો. જં ૧૭

દહા

- ચ દનૃપતિ હિ સક ભણી, કહે વચન એકાત;
ધમિ કિમ મુજને ઉપદિશો, અણુઘટતા ઉદાંત. ૧
- મુજ તુજ મેળો આજનો, જોરે કીધો ચ દ;
મુજ આગળ માંડ્યા તમે, કોકટ કૂડાં ક દ. ૨
- નિપટ કપટ ગ્યના વિકટ, શી મુજ આગળ મિત્ત;
જવા ઘો કાઢણ નથી, હે હિ સક સુવિત્ત. ૩
- પોઢી કન્યા પ્રેમલા, કોઢી એ વરરાજ ;
એ જોડી છોડી દિયો, ન કરો એહ અકાજ. ૪
- દેશ કવણ તુમ ભૂપનો, કવણ નામ કિહા વાસ,
કિમ અનુચિત સળધ એ, મેળ્યો કરો પ્રકાશ. ૫

મકરંધન રાજની પુત્રી મારાથી પગલાય કેમ ? તેવી મારી ચોગ્યતા કયાથી ? તેમા
પણ તેને પરણીને પાછી તમને આપવી તે તો મારાથી બનેજ કેમ ? ” રાજ ચ દની
ચતુરાધવાળી વાર્તા માલખી મિહલ રાજ ગણ થયો આ પ્રમાણે શ્રી મોહનવિજયજીએ
ખીજ ઉલાસની પાંચમી રાત્રક ઢાળ કહી છે ૧૫-૧૭

દહાનો ભાવાર્થ.

પછી ચ દગજીએ હિ સક મત્રીને એકાતે લઈ જઈને કહ્યું કે-“ આવી અણુઘટતી વાત
તમે મને શું કહો છો ? મારો તમારો મેળો આજે પહેલો વહેલોજ વયો છે, તેમા તમે
આવો કદ શું માલ્યો છે ? આવી કપટવાળી વાકચચના મારી પામે શામાટે કરો છો ?
એમા કાંઈ તમે ઝઢણ ઝઢવાના નથી આવી મહા પ્રૌઢ રૂપવત કન્યા પ્રેમલા તેને આવા
કુદિ સાથે શામાટે પરણાવવાનું કરો છો ? એ વિનાહજ છોડી ઘો, એવું અગર્થ કરો નહીં
તમારો દેશ કયો ? તમારો નગરો કઈ ? તમે કયા -હો છો ? અને આવો અનુચિત
સળધ શી ગીતે કયો ? તે પ્રગટ કરો ૧-૫

સાચું સવિ સંક્ષેપથી, કહો મુજને પ્રચ્છન્ન;
તુમ કેરૂ નિસુણ્યા પછી, રાજી કરશું-મન.

૬

અથ હિંસક સંક્ષેપથી, ભાષે કથા સ્વક્રીય;
ગ્રાહક બુદ્ધે સાંભળે, ચંદરાય કમનીય.

૭

ઢાળ ૬ ઠી.

(રામચંદ કે બાગમે ચંપો મોરી રલો રી—એ દેશી.)

મનોહર સિંધુ દેશ, પરિસર સિંધૂ નદીરી; ગંગાસમ દ્રહહુંતી, આવી સરિત વદીરી. ૧ ગિરિવર શિખર પંડૂર, દૂરથી ભૂરી ગમેરી; ગગને શંકાણો સૂર, નિરખે રથાંગ ભ્રમેરી. ૨ જિહાં કરે સરિતા સંકેત, ઉગમી જળનિધિ જાવા; દૂતપણું કરે તેમ, વચમાં ફિરતી નાવા. ૩ નહિ જનમાંહે ખાર, સહુકો સરલ સ્વભાવી; દેશ ગુણે માધુર્ય, મહોદધિમાં પણ આવી. ૪ જિહાં ગજ સરજ શરીર, મદઝર ગુહિલા ગાજે; વન ધન નિત્ય સપંક, નિરખી ધનાધન લાજે. ૫ અહો આભાનગરીશ, છે ઇમ દેશ નવીનો; તિહાં અતિ મુખ્ય પ્રસિદ્ધ, સિંહલનગર નગીનો. ૬ મુગતા ચતુઃપથમાંહે, વિગલિત પારપરારી; જાણે કરી

વળી ગુપ્ત હોય તે પણ મારી પાસે ટૂંકાણમાં સાચે સાચું કહો એટલે તમારી વાત સાંભળ્યા પછી હું કંઈક તમને રાજી કરવાનો વિચાર કરીશ. ” ચંદરાજના આવાં આશાભરેલાં વચનો સાંભળીને હિંસક મંત્રીએ સંક્ષેપમાં પોતાની સર્વ કથા કહેવા માંડી અને વાત સાંભળવા ઇચ્છતા ચંદરાજ ગ્રાહક બુદ્ધિથી સાંભળવા લાગ્યા. ૬-૭

ઢાળ છઠ્ઠીનો ભાવાર્થ.

હિંસક મંત્રી બોલ્યો કે—“ સિંધુનદીનાં કિનારા ઉપર સિંધુ નામે દેશ છે. જેમાં સિંધુનદી ગંગા નદી જેવા મોટા દ્રહવાળી આવી રહેલી છે. જેમાં દૂરથી દેખાતા મોટા પર્વતના શિખરો ઘણાં ઉંચા છે. જે શિખરોને જોઈને આકાશમાં ભ્રમણ કરતો સૂર્ય પણ શંકામાં પડે છે. અરે ! આતે રથચક્ર છે કે શું ? ત્યાં સમુદ્રને મળવા માટે ઉતાવળી દોડી જતી નદીઓ સંકેત કરતી હોય અને તેમાં ફરતી નાવાઓ દૂતપણું કરતી હોય એમ જણાય છે. ત્યાંના લોકો પ્રાચે સરલ સ્વભાવી વિશેષ છે. ખાર (ઇર્ષ્યા) વિનાના છે. તે લોકોની અસર સમુદ્રને પણ થયેલી છે તેથી તે પણ ત્યાં ખાર વિનાનો-મીઠો છે. ૧-૪ તે દેશમાં હાથીઓના શરીર રજ ભરેલાં છે અને તે મદઝરતા ગાજે છે. ઘાટા વનમાં કાઢવવાળા તે હાથીઓને જોઈ મેઘ પણ લજ્જા પામે છે. હે આભાનગરીના રાજા એવા તે સિંધુદેશમાં સિંહલપુરી નામે મુખ્ય નગરી છે, જેનાં ચોકમાં પરંપરાએ ગળી પડેલાં મોતીઓ જાણે લોકના ભારથી દબાઈને

એ હવે આગળ વાત, તુમને યથાસ્થિત ભાખી; તુમથી કાંઈ તિલ માત્ર,
અંતર કેા નહી રાખી. ૨૦ એ બીજે ઉદ્ધાસ, છઠ્ઠી ઢાળ સુરંગી, એહથી
આગળ વાત, મોહન કહે અતિ ચંગી. ૨૧

હહા.

- એ રાણી કનકાવતી, બેઠી નિજ આવાસ;
હિયડે સુત ચિંતા ધરે, મુખે મહેલે નિઃશ્વાસ. ૧
- સજળ નયણ છાતી સકુચ, સખી વચન ન સુહાય;
જિમ તટ બાહિર માછલી, જળ વિહૂણી અકળાય. ૨
- રાજા આગળ ધસમસી, દાસી કહે વિરતંત;
આવીને ભૂપતિ તુરત, બોલાવે એકાંત. ૩
- હે વનિતે ! ચંદ્રાનને !, ઇમ કિમ તું દીલગીર;
આંસુથી ભીનો કર્યો, કિમ ઇમ દખણી ચીર. ૪
- કેણે લોખ્યું હોય વચન, તો તસ ભાખો નામ;
જિમ તેહને દેઉં સજા, કરે ન એહવા કામ. ૫
- ધણ કણ કંચણ મણિરચણ, દેશ નગર ભંડાર;
ખામી નહિ કોઈ વસ્તુની, તું મુજ પ્રાણાધાર. ૬

હે ચંદરાબ્દ ! આ પ્રમાણે જે વાત હતી તે મેં તમારી આગળ કહી છે. તમારી
પાસે જરાપણ અંતર રાખ્યું નથી. આ બીજા ઉદ્ધાસમાં મનોહર છઠ્ઠી ઢાળ મોહન-
વિજયજીએ કહી અને એજ કવિ હજી આગળ રસિક વાત કહેશે. ૨૦-૨૧

હહાનો ભાવાર્થ.

એકદા કનકાવતી રાણી પોતાના આવાસમાં બેઠી હતી તેવામાં પુત્રની ચિંતા ઉત્પન્ન
થઈ એટલે તેના નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલી, તેનું હૃદય ભીંજાઈ ગયું, મુખે નિસાસા
મેલવા લાગી અને જળવિના માછલી ટળવળે તેમ ટળવળવા લાગી. એવી સ્થિતિ પોતાની
સ્વામિનીની બેઠને તેની દાસી એકદમ ઉતાવળી રાજા પાસે ગઈ અને તે હકીકત નિવેદન
કરી. એટલે રાજા હોડતો રાણી પાસે આવ્યો તેને અનેક પ્રકારે આશ્વાસન આપીને રાજાએ
કહ્યું કે—“ હે ચંદ્રાનને ! તું આમ દિલગીર કેમ થઈ છે ? આ દક્ષણી ચીર બધું ભીંજવી
નાખ્યું છે તેનું કારણ શું છે ? તારી આજ્ઞા કોણે લોપી છે ? તેનું નામ કહે એટલે
તેને સજા કરું કે ફરીને કોઈ તારી આજ્ઞા લોપે નહીં. તારે કોઈ વાતની ખામી નથી,
તું મારી પ્રાણાધાર છે, તો તને શી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે તે કહે. ” ૧-૬

કાળ ૭ મી.

(થાપર વાગી માઝા માલીના, ઝાળલ મત નળે-એ દેલી)

પ્રેમદા પ્રીતમને કહે, ભરી દીરઘ શ્વાસા; સ્વામી તુજ સુખસાદથી,
સપૂરણ આશા. ૧ વચન ઉલ્લસી કુણ શકે, તુજ સુનજરે સ્વામી; પ્રાણેશ્વર
તુમ સારીળો, હું ભાગ્યે પામી. ૨ પહેરું વેશ તે નવ નવા, જે શયિયે ન દીકા;
ભોળન મુખને ભાવતા, કરું બહુવિધ મીઠા. ૩ કાણ કાણ ભૂપણ નવ નવા,
મણિ રચણે જડિયા; નિરખી સુર સશય ધરે, જે એ કેણે ઘડિયા. ૪ મૃગમદ
સોધા અગરજા, સખી હાથ ન સૂકે; મધુકર તેણે પરિમળે, મુજ સગ ન મૂકે.
૫. જાણુ તો છે સુખ ઘણું, પણ તૃણ સમ જાણુ; અનુપમ એક અગળ
વિના, જીવિત અપ્રમાણુ. ૬ કાનન કુમુદ તણી પરે, મુજ અવતાર અલેખે;
સુત વિણ ધનવતને સહુ, રવિ ઉદયે ઉવેખે. ૭ તન ધૂસરીત લટકીઆ, તોત-
લાતા હસતા; પડતા રડતા લોટતા, જીમતા કસમસતા. ૮ રવિ સહામા ઉભા
રહી, આતપ પ્રારથતા; વારી કરતા વિવદતા, અસમજસ કથતા. ૯ સેગડીએ
ફિરતા થકા, થઈ દંડાસવારા; એહવા સુત મુખ જેહને, ધન્ય તસ અવતારા. ૧૦

કાળ સાતમીનો ભાવાર્થ

સિંહલરાજાના આવા વચનો સાંભળીને કનકવતી શતી બોલી કે—“ હે સ્વામિન !
તમારી કૃપા હોવાથી મારી આશા માત્ર પૂર્ણ થયેલી છે તમારી માગ ઉપર સુનજરે છે
તો પછી મારી આજ્ઞા કેળુ લોપી શકે તેમ છે ? હું તમારા જેવા પ્રાણેશ્વર પામી છું
તેથી શાન નવા નવા વેશ પહેરું છું કે જેવા ઈશ્વરોએ પણ દીકા નહીં હોય મનને ભાવતા
ભોળન કરું છું કાણે કાણે નવા નવા આભૂષણો પહેરું છું કે જે જોઈને દેવતાઓ પણ મશય
કરે છે કે, આ કેણે ઘડ્યા હશે ? ૧-૪ અનેક પ્રકારના સુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન કરું છું કે
જેથી જામરો તો માગે કેટલાં છોડતા નથી એમ બધા પ્રકારનું મને સુખ છે, પણ હે
સ્વામિન ! એક પુત્ર વિના તે સુખ નકામું છે એ સુખ તૃણતુલ્ય છે માટે જીવિત પણ નિષ્ફળ
છે સમુગદાના કૂતળી જેમ માગે અવના અલેખે છે પુત્ર વિનાના ધનવતનું સવાગા કેઈ
સુખ પણ નેતું નથી ધનવાળા શરીરે જોળામા આવીને વેસના નજીન ઉપર આજોડતા,
ગળા, પડના, તોતડુ તોતડુ બોલતા, દસતા જમતા તથા મૃચની સામે ડાઘા નહીં તડકામા
પણ છાયા સામે મામા થાય છે, જે વિવાદ કરી જેમ નેમ બોલના કહે છે અને લાકડીનો
થોટો કરીને ચેરીમા રમતા જેવા પુત્ર જેને છે તેનો અવનાગ્ન મદ્દજ છે ૫-૧૦

કીર્તિ વિસ્તારક સંપદા, સુત વંશ વિસ્તાર; જસ સુત તેહને વન વિષે, વસવું પણ વાર. ૧૧ સુતથી સંપદ સંપન્ને, ગત ગ્રાસ લહીજે; વૃદ્ધપણે સુતથી પિયુ, આનંદ રસ પીજે. ૧૨ સુતની ચિંતા સાહિબા, મુજ મનડે ખટકે; મન મોહે તે દિન કહો, સુત મુખને મટકે. ૧૩ બેઠી છું તે આલોચમે, નહીં ચિંતા બીજી; નિમુણી પલણ્યું નરવરે, મુખથી કહી જીજી. ૧૪ પ્રાણપ્રિયે ચિંતા તજે, જુઓ હરખિત હોઈને; એ તો મોટી વાતડી, નહીં હાથે કોઈને. ૧૫ પ્રયત્ન મંત્રાદિક યોગના, કરશું સુવિલાસે; તાહરે ભાગ્યે લિખ્યો હશે, તો અંગજ થાશે. ૧૬ રાણીને રાજ ઇસી, દેઈને દિલાસી; તેડાવ્યો મુજને તિહાં, મૂકીને દાસી. ૧૭ મુજ આગળ વનિતા તણી, કહી વાત વિસ્તારી; મેં પણ નૃપને વિનવ્યું, એક બુદ્ધિ વિચારી. ૧૮ અહમ તપથી નરવર, કુળદેવી આરાધો; તાસ વચન અનુયાયીથી, સુતનું સુખ સાધો. ૧૯ ભૂપતિ મન રંજ્યો ઘણું, એહ વાતે સ્વામી; આગળ ચંદજી સાંભળો, સુકથા રસ પામી. ૨૦ બીજા ઉદ્દાસની સાતમી, કહી ઢાળ રસાળ; એ આગળ મોહન કહે, ઘણી વાત વિશાળ. ૨૧

સંપત્તિ કીર્તિને વધારનાર છે અને પુત્ર વંશને વિસ્તારનાર છે, તેથી જેને પુત્ર છે તેને વનમાં વસવું પણ સારું છે. પુત્રથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, ગયેલા ગ્રાસ પાછા મળે છે, વૃદ્ધપણામાં સુખ આપે છે અને અનેક પ્રકારનો આનંદ આપવાનું તે સાધન છે. તેવો પુત્ર મારે ન હોવાથી હું તેનીજ ચિંતા કરું છું. પુત્રના મુખને મટકેથી મારું મન મોહન પામે તે દિવસ ક્યારે આવશે? હું તેના વિચારમાં બેઠી છું. મને બીજી કશી ચિંતા નથી.” આ પ્રમાણે મોઢેથી જી જી કહી રાજાએ રાણીની બધી વાત સાંભળી. ૧૧-૧૪.

રાણીની બધી વાત સાંભળીને કહ્યું કે —“ હે પ્રાણપ્રિયા ! તમે એ વાતની ચિંતા તજી દો, મનમાં હર્ષ ધારણ કરો, આપણે મંત્રતંત્રાદિક અનેક પ્રયત્ન કરશું કે જેથી તમને પુત્ર પ્રાપ્ત થશે. બાકી તો તમે પણ જાણો છો કે એ વાત કોઈના હાથમાં નથી.” આ પ્રમાણે રાણીને દિલાસો આપીને પછી રાજાએ દાસીને મોકલી મને તેડાવ્યો અને મારી પાસે રાણીની બધી વાત કહી. મેં બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને કહ્યું કે—“ હે રાજા ! તમે અહમ કરીને કુળદેવીને આરાધો અને તેને પ્રસન્ન કરીને પુત્રનું સુખ મેળવો. ” રાજાએ તે વાત કબુલ કરી. “હે આભાપતિ ચંદરાજ હવે આગળ રસવાળી તે કથા સાંભળો. આ પ્રમાણે બીજા ઉદ્દાસની રસયુક્ત સાતમી ઢાળ શ્રીમોહનવિજયજીએ કહી છે. આગળ ઘણી વિશાળ વાત આવશે. ૧૫-૨૧

કહા.

- એ રાત્રએ પ્રહસમે, કરી જ્યોતિ સુપ્રકાશ;
કુળદેવી આરાધવા, કર્યા ત્રણ ઉપવાસ. ૧
- ત્રીજે દિન તપ જપથકી, શુચિતા થકી અનૂપ;
પ્રગટ થઈ કુળદેવતા, મનોહર સુંદર રૂપ. ૨
- અતુર ગુલ ક્ષિતિથી અધર, કુસુમ દામ અમ્ભાન;
અનિમિષનયના શક્તિ અતિ, દિન દિન વધતે વાન. ૩
- કર આયુધ સુપ્રસન્નમુખી, લોચન કર્ણપાત્ર;
પદકટિ ભૂષણ વર મુખર, પાવન નિર્મળ ગાત્ર. ૪
- એહવી કુળદેવી તિહાં, થઈ પ્રસન્ન મનર ગ;
કહે કિમ આરાધી નૃપતિ, મુજને અધિક ઉમ ગ. ૫
- હુ તુઠી તુજ ઉપરે, જૂઠી નહીં લગાર;
માગ માગ આપીશ તુને, મન ચિતિત નિરધાર. ૬
- પ્રકટ વચન દેવીતણાં, નિસુણી તવ રાજન;
કર જોડી સુત વિનતિ, પભણે તાસ પ્રધાન. ૭

કહાના ભાવાર્થ

રાત્રએ હર્ષ પામીને પોતાનું તેજ પ્રકાશ્યુ અને બીજેજ દિવસે રાત્રએ અદ્ભુત કર્પો અને કુળદેવીને આરાધવા એકાંતે બેઠો ત્રણ દિવસ પૂર્ણ થયા એટલે કુળદેવી પ્રગટ થઈ તે જમીનથી આગ અગુણ અધર ગ્હેલી હતી, તેના કંઠમા અમ્ભાન-નહિં કરમાયલા પુષ્પોની માળા હતી, તેના નેત્ર મટકુ ભારતા નહોતા, તેનામા શક્તિ ઘણી હતી અને પ્રતિદિન તેનો વાન વધતો હતો તેના હાથમા આયુધ હતા, તેનું મુખ પ્રસન્ન હતું, નેત્ર કર્ણપાત્રા હતા, કટિના આભૂષણથી અને પગના ઝાઝરથી તે મધુર શબ્દ કરતી હતી તેનું શરીર પવિત્ર અને નિર્મળ હતું તેણે પ્રગટ થઈને ગળને કહ્યું કે—“હે નૃપતિ ! તે મને કેમ આરાધી છે તે કહે હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું, તેથી તારે જે જોઈતું હોય તે માગ, હું તારા મન ઈચ્છિત આપીશ” આ પ્રમાણેના દેવીના વચનો આભંગીને ગળ હાથ જોડી પોતાની પુત્ર વિષેની મુખ્ય વિનતિ તેને કહેવા લાગ્યો ૧-૭

ઢાળ ૮ મી.

(વારી હું ઉદ્યાપુર તણી—એ દેશી.)

તું કુળદેવી સેવી સદા, કુળવૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ કરનાર સખી રે; અહો જનની સુત કારણે, મેંતો કીધો એહ પ્રકાર. સં તું ૧ આસન સુતથી સાંકડું, તિમ હૈકું જ્ઞાન સંકીર્ણ; સં ગૃહ સંકીરણ સાધુથી, એતો હોય જો સુકૃત જીર્ણ. સં તું ૨ તુમે પણ પૂજા કિણવિધે, અંગજ વિણ પામશો એમ; સં પ્રારથના પૂર્વા વિના, કુળદેવી કહાશો કેમ. સં તું ૩ સાયરતટવાસી જના, તસ હોય જો દારિદ્ર સાજ; સં તેહની લાજ સાયર લણી, તટવાસી લણી નહીં લાજ. સં તું ૪ તિમ કુળમાં જો સુત નહીં, તે લાજ તુંને છે માત; સં આપો અંગજ વર મુજને, રાત વાત તણી એક વાત. સં તું ૫ વનિતા વચન આગ્રહ થકી, ઇમ આરાધી મેં તુજ; સં તે માટે સુપ્રસન્ન થઈ, સુત આપ તું જનની મુજ. સં તું ૬ કુળદેવી નૃપને કહે, તુજ વચને હુઈ સંતુષ્ટ; સં સુત થાશે એક તાહરે, પણ તેહની દેહ કુષ્ટ. સં તું ૭ ઇમ નિમુણી નૃપ ઉચ્ચરે, મુજ રોગ રહિત ઘો જાત; સં પાયે પડું કરૂં વિનતિ, અવધારો અરજ મુજ માત. સં તું ૮ તવ દેવી કહે ભૂપને, થઈ ડાહ્યો મૂઠ કાં હોય; સં બાંધ્યા કરમ જેણે ખરાં, તસ ટાળી ન શકે કોય. સં તું ૯

ઢાળ આઠમીનો ભાવાર્થ

“હો કુળદેવી માતા ! તું સેવા કરી સતી કુળની વૃદ્ધિ કરનાર છું, સમૃદ્ધિને આપનાર છું અને હુઃખ દૂર કરનાર છું. મેં તારી પુત્રનિમિત્તે આરાધના કરી છે. જો પુત્રથી આસન સાંકડું થાય, જ્ઞાનથી હૃદય સાંકડું થાય અને મુનિ મહારાજના પધારવાથી ઘર સાંકડું થાય તો જાણવું કે તેનું સુકૃત ખપી ગયેલું છે. હો માતા ! તમારે મારી પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવીજ પડશે, કારણ કે પુત્ર વિના તમે પણ પૂજા કોનાથી પામશો અને કુળદેવી પણ શેના કહેવાશો ? સમુદ્રને તટે રહેવા છતાં જો દારિદ્ર રહે તો તેની લાજ સમુદ્રને છે, તેમ મારા કુળમાં જો પુત્ર ન થાય તો તેની લાજ આપનેજ છે, માટે પ્રસન્ન થઈને એક પુત્ર મને આપો; સો વાતની એક વાત તે છે. મારી રાણીના આગ્રહથી મેં તમારી આરાધના કરી છે અને મને ભરૂંસો છે કે તમે તુષ્ટમાન થયા છો તો મારી આશા પૂર્ણ કરશો.” ૧-૬

કુળદેવીએ રાજાને કહ્યું કે—“તારા વચનથી હું તુષ્ટમાન થઈ છું, તેથી તને એક પુત્ર પ્રાપ્ત થશે પણ તે કુષ્ટિ થશે.” આ પ્રમાણે કુળદેવીના વચનો સાંભળીને રાજા કહે કે—“હું આપને પગે પડીને વિનંતિ કરું છું કે હો માતા ! તમે મને વ્યાધિરહિત પુત્ર આપો.” ત્યારે દેવી બોલી કે—“હો રાજા ! તું ડાહ્યો થઈને આમ મૂઠ કેમ થાય છે ? જેણે જેવાં કર્મ બાંધ્યાં તેને તેવાં લોગવવાંજ પડે છે તેને કોઈ ટાળી શકતું નથી. ૭-૯

જિન ચઢી હરિ હળધરા, તે ભોગવે કાપાં કર્મ; સં જીવ દુઃખી તે નવિ હુવે,
જિણે કાપુ' પૂરણ ધર્મ. સં તુ ૦ ૧૦ સુત કુદી દીધો તુને, વર ટાળી ન
શકું તેહ; સં તુજ વખતે મુજ મુખયકી, ઇમ નિકાલ્ય વાયક એહ. સં
તુ ૦ ૧૧ નૃપ કહે તુ તૂઠી થકી, કિમ સમર્થો કુદિ જાત; સં તસ કારણ
દેવી કહે, સુણ વચ્છ મારી વાત. સં તુ ૦ ૧૨ મુજ વલ્લભ સુરસેહરો,
દાય દેવી છુ અમે તાસ; સં નિત નિત નવલા ભોગવુ, પ્રિયહુતી ભોગ-
વિલાસ. સં તુ ૦ ૧૩ મુજથી છાનો નાહલે, મુજ શોક્યને દીધો હાર; સં
તેહની નિરત મુજને થઈ, તિણે પ્રકટ્યા હિયડે ખાર. સં તુ ૦ ૧૪ વળગી અમે
ખિહુ ખહેનડી, કરી ક તે તેહની ભાર; સં મુજને કટક લાગ્યુ થણુ, તિણે હુધ
હુ દીલગી. સં તુ ૦ ૧૫ ચિ તાતુર ખેલી હતી, એહવે આકર્ષિ મુજજ; સં હું
ઈહા આવી ધમમસી, એ તુજને મે કહું ગુજજ. મં તુ ૦ ૧૬ આરાધી દુમની
થકી, તેણે થારો કુદી પુત્ર, સં અમે દેવી થઈ નવી જ પુ, મુખથી એહવુ
ઉત્સૂત્ર. મં તુ ૦ ૧૭ અછતાથી તો છતો ભલો, ઇમ હ્રદય વિમાસે ભૂપ;
સં દેવી વર શિર પર ધર્યો, ગૃહ પોહોતી દેવી અનૂપ. સં તુ ૦ ૧૮

જિનેશ્વર, ચક્રવર્તી, જલદેવ, વામુદેવ અને પ્રતિવામુદેવ જેવાને પણ પોતાના કરેલા કર્મ ભોગ-
વવાનું પડે છે જે જીવે પૂર્વે અપૂર્ણ સુકૃત કર્યું હોય તે અવિચ્છિન્ન સુખ પામી શકે એ
તને એક વાર જે વર આપ્યો કે તને કુદિ પુત્ર થશે તે વર હવે હું ફેરવી શકું નહીં ”
રાજા કહે કે—“હે માતા ! તમે સતુષ્ઠ થઈને મને કુદિ પુત્ર કેમ આપ્યો ?” દેવી કહે
કે—“હે વત્સ ! તેનું કાચુ સાબળ મારો ભર્તાર મહર્ષિએ દેવતા છે, તેને અમે એ
દેવીઓ છીએ, અમે જન્મે તેની માથે નવા નવા ભોગવિલાસ ભોગવની મતી આનંદમા
રદીએ છીએ એક દિવસ મારા પતિએ માગથી છાનો મારી શોક્યને એક હાર આપ્યો,
તે વાતની મને ખબર પડી એટલે મારી શોક્ય ઉપર મને ખાર આવ્યો. અમે જો તે
બાળતમા વાન કરતા વટી પડી તેનામા માગ પતિએ ગાવીને તેની તરફેણ કરી એટલે
મને બહુ ખોટું લાગ્યું અને હું બહુ દિલગી થઈ હું ચિ તાતુર બેઠી હતી, તે વખતે
તે મને આકર્ષી એટલે હું ધમમમતી અહીં આવી આ ગુહ વાન એ તને જણાવી છે
એ તને ઉચ્ચા નને કુદિ પુત્ર થવાનો વર આપ્યો. અમે દેવીઓ આપેલો વર ફેરવના
નથી અને જેવા તમાના બાગ્ય દાય તેજુજ આમાના મોગમાથી નીકળે છે, માટે હવે એ
બાળતમા તારે વિમાનનું કરવા જેવું નથી ” ૧૦-૧૭

રાજાએ પણ વિચાર્યું કે—“પુત્ર નથી તે મૃત્યુ તો કુદિ પુત્ર મારા ને પણ કીક છે”
પછી દેવીનું વચન તેણે અતીકાં કર્યું, એટલે દેવી અદશ્ય થઈને પોતાને આનંદે નર્મ ૧૮

ખીજા ઉદ્દાસની આઠમી, કહી મોહનવિજયે ઢાળ; સં કહે હિંસક આભા-
ધણી, વળી નિસુણો વાત રસાળ. સં તું ૦ ૧૯

દુહા.

- નિજ થાનક પહોતી સુરી, પૂરે તપ રાજન;
દેવી વર રાણી ભણી, ભાખ્યો વધતે વાન. ૧
- મુજને પણ તેડી કહ્યો, સકળ સુરી વિરતંત;
મેં તસ દીધી ધારણા, કરશે ભલું ભગવંત. ૨
- રાજન દેવી વચનથી, જો એહવોઈ થાય;
તો તસ કુષ્ટ નિવારણું, કરણું વિવિધ ઉપાય. ૩
- રાણી મુજ વાણીયક્રી, રંજી ચિત્ત મઝાર;
કોઈક જીવ તિણહિજ નિશા, ઉદર ધર્યો અવતાર. ૪
- ભૂમિનિલયમેં ભામિની, રાખી જતને ભૂપ;
જીમ લોભીની સંપદા, રહે સુરગે કૂપ. ૫
- ગર્ભસ્થિતિ પૂરી થયે, પ્રસવ્યો સુત સુકુમાળ;
નિસુણી સુભગ વધામણી, આપે તવ ભૂપાળ. ૬

આ ખીજા ઉદ્દાસની આઠમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી છે. હિંસક મંત્રી કહે છે હે આભાનગરીના રાજા અંદ હવે આગળ રસિક વાત સાંભળો. ૧૯.

દુહાનો ભાવાર્થ.

કુળદેવી પોતાના સ્થાને ગઈ. રાજનો તપ પૂર્ણ થયો એટલે આરાધના સમાપ્ત કરીને તે અમારી પાસે આવ્યા. રાણીને અને મને વરપ્રાપ્તિની વાત કહી સંભળાવી. મેં તેને ધારણા આપી કે ‘પ્રભુ સૌ સારાં વાનાં કરશે. એક વાર દેવીનાં વચનથી પુત્ર થશે તો પછી કુષ્ટના નિવારણ માટે અનેક પ્રયત્નો કરશું અને તે રોગ ટાળશું.’ રાણી મારા વચનથી રાજ થઈ. અનુક્રમે તેજ રાત્રિએ કોઈ જીવ રાણીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. રાણીને ભૂમિગૃહમાં રાખીને ગર્ભનું પાલણુપોષણ કરવા માંડયું; કારણકે લોભીયાની સંપત્તિ ભૂમિ-ગૃહમાં જળવાય છે. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે રાણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, તેની વધામણી આવતાં રાજા ખુબ રાજ થયો અને દાસીને વસ્ત્રાલંકારાદિ આપીને રાજ કરી. ૧-૬

ઢાળ ૯ મી

(યાગે ગેહેઁ બલો બેધાણો ગમ ૭—એ રી.)

સુત ઓચ્છવ માંડ્યો ભૂપરાજિ દા, ભેરી ભુગળ વજડાવિયા જ; ખાંધ્યા તોરણ સરસ દાર રાજ દા, ધવળમગળ ગવરાવિયા જ. ૧ જાયે પુત્રરત્ન સનૂર, રાં નગરમા વાત તે વિસ્તારી જ; ઘણુ હરખ્યા નાગરિવૃદ્ધ, રાં જિમ ધનથી કદ્દ બસિરી જ. ૨ કર્યો ચદ્રાદિક વિધિ સર્વ, રાં પુરજનથી પ્રછન્નપણે જ; સુત કેરુ કનકધ્વજ નામ, રાં ઉલ્લાખ્યુ આદર ધણે જ. ૩ સુત જન્મવાસરથી તેહ, રાં પીડિત કુટ્ટી રોગથી જ; નવિ ઔપધ ટેકી હોય, રાં પુરવ કર્મ પ્રયોગથી જ. ૪ સુત વાધે ભૂમિગૃહમાંહે, રાં ખાણમે રચણ તણી પરે જ; પુરવાસી સઘળા લોક, રાં મનમાંહે અચરિજ ધરે જ. ૫ જન આવે નૃપ દરબાર, રાં કુવર તણુ મુખ નિરખવા જ; લેઈ દેશ વિદેશી લલામ, રાં ભૂપણુ તિમહિજ નવનવા જ. ૬ હુ તો ઉત્તર દેહિં તાસ, રાં રૂપે આધક નૃપ જાતનો જ; સુરકુવર ઇસ્યો નહીં સ્વર્ગ, રાં સશય નહીં એ વાતનો જ. ૭ કોઈ દુષ્ટનયન સતાપ, રાં હોવે હેત કહેતથી જ, લધુ ખાલક ભૂયરામાંહે, રાં રાખીએ તિણે સકેતથી જ. ૮

ઢાળ નવમીના લાવાઈ

પછી રાજ્યે પુત્રજન્મનો મહોત્સવ બહુ સારી રીતે કર્યો ભેરી, ભુગળ વગેરે વાજિત્રો વગડાવ્યાં રાજદાગ ઉપર અને શહેરમા ઘરે ઘરે તોરણો બધાવ્યા ધવલમગળ ગવરાવ્યા નગરમા બધે વાત પમરી ગઈ કે રાણીને પુત્ર આવ્યો એટલે નગરલોક પણ મેઘને જોઈ મયુર ગણ ઘાય તેમ બહુ રાજ થયા આવે જાનુથી વધામણા આવવા માઝ્યા નગરલોકોથી છાની રીતે ચદ્રાદિક (જાત-કર્માદિક) મર્વ વિધિ કર્યો અને ઘણુ આદરથી પુત્રનુ કનકધ્વજ નામ પાડવામા આવ્યુ, પરતુ જન્મ દિવસથીજ તે કુટ્ટના રોગથી પિડિત રહેવા લાગ્યો, તેને માટે અનેક પ્રયોગો કર્યા પણ કાંઈ ટાકી લાગી નહીં ૧-૪

ખાણમા જેમ રત્ન વૃદ્ધિ પામે તેમ ગજપુત્ર પણ ભૂમિગૃહમાજ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કોઈ પણ પ્રમથે તેને બહાન નહીં કાઢવાથી લોકો બહુ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા લોકો દરબારમા રાજપુત્રનુ મુખ નિરખવા માટે અનેક પ્રકારના દેશી વિદેશી વસ્ત્રાભૂષણો લઈ લઈને આવવા લાગ્યા તે સર્વને હુ જોમ કહેતો કે ગજપુત્ર અત્યત ઉપવત છે એવો સ્વર્ગમા રેવકુમાર પણ નહીં હોય એ ગ્રસય વગરની વાત છે તેથી તેને કોઈની નજર લાગી નથી તેમા બધથી જોયરામાજ ગળવામા આવે છે, બહાર કાઢવામા આવેનો નથી ' ૫-૮

સહુ માને સાચી વાત, રાં કોઈ ભેદ લહે નહાં જી; પુરવાસીને દીએ શીખ,
 રાં ઉત્તર એમ કહી કહી જી. ૯ સુપ્રશંસા થઈ પુરમાંહે, રાં કુંવર કુલોદ્ધર
 રૂપની જી; કહે સહુકો મુખથી એમ, રાં પ્રકટી પુન્યાઈ ભૂપની જી. ૧૦ મુખ
 નિરખવું રવિને દુર્લાભ, રાં ધન્ય કુંવર અવતારને જી; કહ્યા યતન કરવા
 અનંત, રાં શાસ્ત્રે પદારથ સારને જી. ૧૧ ઇમ લોકવચનથી વાત, રાં દેશ
 વિદેશે વિસ્તરી જી; બ્રહ્મા પણ ન લહે ભેદ, રાં પર ચિત્ત વૃત્તિ કપટ ચરી જી.
 ૧૨ એહવે લેઈ કિરિયાણા કોડી, રાં અમ પુરના વ્યવહારિયા જી; એણે વિમળ-
 પુરીએ તેહ, રાં વ્યાપારે પાઉ ધારીઆ જી. ૧૩ ઇહાં મકરંધજ ભૂપાળ, રાં
 મહકે સુજસ પડહો ધણો જી; વ્યાપારિયે ભેટયો રાય, રાં પામ્યા માન ધણો
 ધણો જી. ૧૪ નૃપ વ્યાપારી કરે વાત, રાં આવી સુતા તવ પ્રેમલા જી; જઈએઠી
 તાત ઉચ્છંગ, રાં પિંડીભૂત ચોસઠ કળા જી. ૧૫ નવયૌવના શશિમુખ શુદ્ધ,
 રાં તસ સ્તુતિ કરતાં નવિ બણે જી; પરદેશી પામ્યા અચંભ, રાં દીઠી સુતા
 આદર ધણો જી. ૧૬ ઢાળ નવમી બીજે ઉદ્દાસ, રાં મોહનવિજયે કહી જી; મન
 હરખે ચંદ નરિંદ, રાં હિંસક મુખ હારદ લહીજી. ૧૭

લોકો પણ મારી વાત સાચી માનવા લાગ્યા, કોઈ તેનો ભેદ લેતું નહીં. આ પ્રમાણે
 ઉત્તર આપી આપી નગરના લોકોને સમજાવી શીખ આપતા હતા. આથી નગરના લોકો
 અંદર અંદર વાતો કરવા લાગ્યા કે—‘રાજાની પુન્યાઈ વિસ્તાર પામી કે જેથી આવો દેવકુમાર
 જેવો પુત્ર પ્રાપ્ત થયો, જેનું મુખ જોવાનું સૂર્યને પણ દુર્લાભ છે, તેનું મુખ આપણે શી
 રીતે જોઈ શકીએ. શાસ્ત્રમાં પણ સાર વસ્તુનું સારી રીતે જતન કરવાનું કહેલું ૬-૧૧

લોકોના મુખથી આ વાત અનુક્રમે દેશ પ્રદેશમાં વિસ્તાર પામી. પારકી ચિત્તવૃત્તિને
 બ્રહ્મા પણ જાણી શકતા નથી તો પછી બીજાની શી વાત કરવી. અન્યદા અમારા નગરના
 વેપારી કરીયાણા લઈને ફરતા ફરતા આ વિમળપુરીએ આવ્યા. અહીં મકરંધજ નામે
 રાજા છે, તેની પાસે તે વેપારીઓ મળવા ગયા, રાજાએ તેમને યથાયોગ્ય માન આપ્યું,
 રાજસભામાં મકરંધજ રાજા અને તે વેપારીઓ બેઠા સતા વાતચિત કરતા હતા, તેવામાં
 રાજપુત્રી પ્રેમલા ત્યાં આવી અને તે રાજાના જોળામાં બેઠી. તે રાજકન્યા મહા રૂપવતી
 હતી, ચોસઠ કળાનું નિધાન હતી, નવું યૌવન પામેલી હતી અને ચંદ્રમા જેવી શાંત મુખ-
 વાળી હતી. તેની સ્તુતિ કરીએ તો પાર આવે તેમ ન હતું. તેને જોઈને અમારા શહેરના
 વેપારીઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. આ પ્રમાણે બીજા ઉદ્દાસની નવમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ
 કહી. હિંસક મંત્રીના મુખથી આવી હૃદય ઘટના લઈ ચંદરાજ મનમાં ખુશી થયા. ૧૨-૧૭

ફહા.

- અમ પુર વ્યાપારી ભણી, પૂછે વિમળપુરીશ;
તુમે કુણ પુરથી આવિયા, કુણ તિહા ભૂપ જગીશ ૧
- અમ આગળ ભાળો તમે, તાસ સકળ આધિકાર;
તેણે પણ અમ ભૂપનો, માંડ્યો યશ વિસ્તાર. ૨
- સિંધુદેશ સિંહલપુરી, અલકાને અવતાર;
રાજ્ય કરે તિહાં કનકરથ, ગુણ ખૂણ વસુધાર. ૩
- કનકધ્વજ સુત તેહને, કામરૂપ સુવિચાર;
વિધિએ પણ તસ સારીખો, નવિ નિર્મ્યો સસાર. ૪
- કોઇ કુનયન ભીતીથી, ગળે ભૂયરામાંં;
તસ દરિશણ જેવા તણો, સહુને અધિક ઉચ્છાહ. ૫
- અમ હુ તી કેતી હુએ, કુવર સુરૂપ પ્રશસ;
એહમાં બૂઠ રખે ગણો, અહો આવનીઅવતસ. ૬
- ઇમ નિસુણી હરખ્યો ધણુ, મકરધ્વજ ભૂપાળ;
ક્રીધા અમદેશી ભણી, શુચિવેધી મુવિશાળ ૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

તે વખતે વિમળપુરીના ગઝએ અમાગ નગરના વેપારીઓને પૂછ્યું કે-‘ તમે કયા દેશથી આવ્યા છો, ત્યાં કોણ રાજ છે, અને તેની શી હકીકત જાણવા જેવી છે તે કહો. ’ એટલે વેપારીઓએ પોતાના દેશની વાત વિસ્તારથી કહેવા માડી તેમાં કહ્યું કે-‘અમે સિંધુ દેશથી આવ્યા છીએ ત્યાં સિંહલપુરી નામે નગરી અલકાપુરી જેવી છે ત્યાં કનકરથ નામે રાજ છે, તેને કનકધ્વજ નામે પુત્ર છે, પણ તે કામદેવ જેવો અતિ ઉપવત, સારા વિચારવાળો, તથા તેના જેવો મસાગ્રાળીને નહિ હોવાથી, તેને લોયરામાજ રાખવામાં આવે છે તેને જેવાનો જોના મનમાં અત્યંત ઉત્સાહ વર્ત્યા કરે છે, પરંતુ દોષની નજર લાગી જવાના કારણથી તેને બહાર કાઢવામાં આવતો નથી અમે તેના રૂપની પ્રશંસા કેટલી કરીએ? તે પ્રત્યક્ષ કામદેવ જેવો ઉપવત છે એમાં કિચિત્ પણ અમત્ય નથી ’ ૧-૬

અમારા વેપારીઓની આ પ્રમાણેની વાત જાણીને મકરધ્વજ રાજ બહુ ગણ થયો, તેણે વેપારીઓ પ્રતિ અભિદષિ બતાવી ઉત્તમ પોશાક આપ્યો એટલે તેઓ બહુ રાહ પડ્યા અને મકરધ્વજ રાજની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ૭

ઢાળ ૧૦ મી.

(હરિયાં મન લાગ્યો એ-દેશી.)

મકરંધવજ નૃપ સાંભળી, કનકંધવજની ખ્યાત રે; આભાપતિ નિસુણો; વ્યાપારી કીધા વિદ્યા, કહ્યું વળી આવજો પ્રભાત રે. આં ૧ વિમલપુરીમાંહે કરે, વ્યાપારી વ્યાપાર રે; આં મકરંધવજે તેડાવિયો, મંત્રી યુદ્ધિ ભંડાર રે. આં ૨ કનકંધવજના રૂપની, સાંભળાવી સવિ વાત રે; આં મંત્રી કહે અમ આગળે, કિમ તસ કહો અવદાત રે. આં ૩ ભૂપ કહે પ્રેમલા મુજ સુતા, વર પ્રાપ્તિ થઈ એહ રે; આં એ સરિખો વર જો મિળે, તો મુજ ઉપજો સ્નેહ રે. આં ૪ એ કનકંધવજ સારિખો, નહીં કોઈ વર સંસાર રે; આં જો મન માને તુમ તણું, તો કરીએ નિરધાર રે. આં ૫ મંત્રી નિસુણી વિનવે, તમે નિસુણો મહારાય રે; આં પરદેશીની વાતડી, તે કેમ માની જાય રે. આં ૬ ભુંડા ભલો પણ આપણો, પરદેશે પ્રશંસાય રે; આં પોતાની માતા ભણી, કિણે ડાકિની કહેવાય રે? આં ૭ કટક પ્રિય નિજ દેશના, કુસુમ વિદેશી ન કાંચ રે; આં તિમ એ વચન વ્યાપારીના, અમ મન કિમ પતિઆય રે. આં ૮ કોઈ અવર જો કુંવરનો, રૂપ વખાણે આય રે; આં તો તે વાતે સાહિબા, અમ મન નિશ્ચય થાય રે. આં ૯

ઢાળ દશમીનો ભાવાર્થ.

હે ચંદ્ર રાજા ! તમે સાંભળો. “ કનકંધવજની પ્રશંસા સાંભળીને મકરંધવજે વ્યાપારીઓને વિદાય કર્યા અને પ્રભાતે આવવા કહ્યું એટલે અહીં આવેલા વેપારીઓ તો અહીં રહીને વ્યાપાર કરવા લાગ્યા. મકરંધવજ રાજાએ પોતાના યુદ્ધિના ભંડાર જેવાં મંત્રીને જોડાવ્યા અને તેને કનકંધવજના રૂપ સંબંધી વાર્તા કહી સાંભળાવી. ” મંત્રીએ પૂછ્યું કે—“ મને આ વાત કહેવાનો હેતુ શો છે ? ” રાજાએ કહ્યું કે—“ રાજપુત્રી પ્રેમલા માટે વરની શોધમાં આપણે છીએ, તેવામાં આ અચાનક સંયોગ મળી ગયો છે. તેને યોગ્ય આ વર જણાય છે. પુત્રીને યોગ્ય વર મળે તો મને આનંદ થાય. આના જેવો બીજો વર મળવો મુશ્કેલ જણાય છે. તેથી જો તમારું મન માને તો તેની સાથે પ્રેમલાનો વિવાહ કરીએ. ” મંત્રી જોડ્યો કે—“ મહારાજ ! પરદેશીની વાત ઉપર ભડંસો કેમ રખાય ? ભલો કે ભુંડો પણ પોતાનો હોય તે સૌને વહાલો લાગે છે અને પરદેશમાં પ્રશંસા પણ થાય છે. પોતાની માને કોઈ ડાકણ કહેતું નથી. વળી પોતાના દેશના કાંટા પણ પ્રિય લાગે છે અને પરદેશના ફૂલ પ્રિય લાગતા નથી. આમ હોવાથી તે વેપારીઓના વચન ઉપર તો પ્રતીતિ રખાય નહીં, કારણ કે તે ત્યાંનાજ રહીશ છે. તેથી જો કોઈ બીજા ત્રાહિત માણસો જે પરદેશી હોય તે તેની પ્રશંસા કરે તો મનમાં નિશ્ચય થઈ શકે. ” ૧-૯

ઇમ નિમુણી ભૂપ હરખ્યો, કુંવરી વિસર્જી ગેહ રે; આં તતક્ષણ રચવાડી ચઢ્યો, સેન સહિત સસનેહ રે. આં ૧૦ મૃગ મૃગયાને કારણે, પુહતો ભૂપ ક તાર રે; આં કેડેથી આવી મળ્યા, મત્રી થઇ અસવાર રે આં ૧૧ કેઇ શ્વાપદ માપદ કર્યા, સશ્રમ થયો ભૂપાળ રે; આં લીધો વિસામો જઇ, ઉંચી સરવર પાળ રે. આં ૧૨ એહવે કોઇક દેશના, સોઢાગર ધનવત રે; આં જળ પીવા આવ્યા વહી, તે સરપાળે મહંત રે. આં ૧૩ નિર્મળ જળ પીધું તિણે, પાછા નિવર્ત્યા જામ રે; આં ખોલાવ્યા મકરંધને, અતિ આદરથી તામ રે. આં ૧૪ તમે પરદેશી પથીઆ, વિચરો દેશ વિદેશ રે; આં જે દીઠો હોય તો કહો, અચરિજ કોઇ વિશેષ રે આં ૧૫ દીસો વિચક્ષણ ગુણધગ, પૂરો અમ મન કોડ રે; આં તવ નૃપ આગળ વિનવે, સોઢાગર કરજોડ રે. આં ૧૬ ખીજ ઉદ્ધાસની મોહને, ભાખી દશમી ઢાળ રે, આં ચદ આગળ એ વાતડી, કહે હિ સક સુવિ-શાળ રે. આં ૧૭

રાજાએ મત્રીની વાત જાણ કરી પછી પુત્રીને વિમર્જન કરી ઘેર મોકલી અને તેનું મગથે શિકાર ખેલવા માટે પ્રેમપૂર્વક એનાને માથે લઇને વનમા ગયો પાછળથી મત્રીઓ પણ સ્વાગી કરીને ત્યાં આવ્યા. અટવીમા જઇને ગજાએ ઘણા મૃગાદિ પશુઓને ઉપદ્રવ કર્યો, જગલમા સ્વતંત્રતાથી વિચરતા અને નિર્દોષ આહાર વિકાસને કરતા જગડી પશુઓની પાછળ શિકાર માટે દોડવાથી અત્યંત બાકી ગયેલો ગજા નજીકમા એક મગેવર હતું તેની પાળ ઉપર જઇને વિસામો લેવા બેઠો ૭-૧૭

તેવામા કોઈ દેશના ધનવાન મોઢાગરો પાળી પીવા માટે તે મગેવરે આવ્યા, મગેવરે માથે નિર્મળ જળ પીને તેઓ પાછા વળ્યા એટલે મકરંધન રાજાએ તેઓને આદરપૂર્વક બોલાવ્યા, અને પૂછ્યું કે—“ તમે પરદેશી મૃગાદિ છો બ્યાપાગ માટે અનેક દેશવિદેશમા દરો છો. ત્યાં તમેએ કઈ આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ જોઈ હશે તેમાથી મારે જાણવા જેવું કોઈ કૌતુક હોય તો કહો તમે આકૃતિએ પણ વિચક્ષણ જણાઓ છો તેથી કઈક અમનગીક વાત કહી મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરો ” કૌતુક જાણવાની ઇચ્છાવાળા ગજાએ આ પ્રમાણે કહેવાથી મોઢાગરો દાય જેવી નચનાપૂર્વક તેમની પાસે બેઠા અને પોતે જાણેલી આમુજ વાર્તા કહેવા લાગ્યા શ્રી મોહનવિજયજીએ ખીજ ઉદ્ધાસની દશમી ઢાળ કરી ૮ આ વિશાળ વાર્તા દ્વિતીક મત્રી ચદ ગજા પાસે કહે છે ૧૩-૧૭

કહા.

સ્વામી સોદાગર અમે, પોહોતા સિંધુ દેશ;	
સિંહલ નગરી કનકરથ, દીઠો એક નરેશ.	૧
કનકધ્વજ એક તાસસુત, રૂપ રંગ ભંડાર;	
દેશ વિદેશે તેહનો, થયો કીર્તિ વિસ્તાર.	૨
પણુ તે ભૂંચરામાં રહે, બાહિર નાણે રાય;	
તસ તનુ જે લાગે પવન, તો કુસુમ જિમ કુમલાય.	૩
રૂપ અલૌકિક તેહનું, પણ નવિ નિરખ્યો કેણુ;	
એ અચરિજ નિસુણ્યો અમે, લોકતાણે વચણેણુ.	૪
નિસુણી સોદાગર વિદા, કર્યા તામ ભૂપાળ;	
વર નિરધાર્યો મનથકી, ઘણો થઇ ઉજમાળ.	૫
વ્યાપારી વચને થયો, ભૂપ ભણી વિશવાસ;	
વન હુંતી સંધ્યા સમય, આવ્યો નિજ આવાસ.	૬
ભૂપે સોદાગર વચન, સંભળાવ્યા મંત્રીશ;	
તોહી પણ સંશય ધણો, સુંદર વર સુજગીશ.	૭

કહાનો ભાવાર્થ

“હે રાજેન્દ્ર ! અમે ફરતા ફરતા સિંધુ દેશમાં ગયા હતા, ત્યાં સિંહલપુરી નામે નગરીમાં કનકરથ નામે રાજા છે. તેને કનકધ્વજ નામે પુત્ર છે. તે રૂપ રંગનો ભંડાર છે. દેશ વિદેશમાં તેની કીર્તિ વિસ્તરેલી છે. પણ તે કુમાર ભોંચરામાંજ રહે છે. તેને બહાર લાવવામાં આવતો નથી. જે તેને શરીરે પવન લાગે તોપણ તે ફૂલની જેમ કુમળાઈ જાય એવો તે સુકોમળ છે. તેનું રૂપ અલૌકિક છે પણ તે કોઈએ જોયું નથી. હે મહારાજ ! અમે એ અચરિજ સાંભળ્યું છે.” ૧-૪ રાજાએ તેમની વાત સાંભળીને તેમને વિદાય કર્યા. મનમાં નિરધાર કર્યો કે પ્રેમલાનો વિવાહ એની સાથેજ કરવો. વ્યાપારીઓના વચન ઉપર પણ હવે વિશ્વાસ બેઠો. પછી સંધ્યા સમય થયો એટલે રાજા ઘરે આવ્યા. રાજાએ તે સોદાગરના વચન મંત્રીને સંભળાવ્યા અને કહ્યું કે, તેમણે પણ તે વરની સુંદરતા વિષે ઘણી પ્રશંસા કરી. ૫-૭

ઠાળ ૧૨ મી

(મુને જહાલો લાગે વિદ્યુઓ—એ દેશ)

હારે લાલ મકરધ્વજને વિનવે, તસ મત્રી મીઠી વાચ રે લાલા; સ્વામી શ્રવણે ન પતીજીયે, જો નિરખીએ નયણે તે સાચ રે લાલા. મકરં ૧ હાંં કોઈક સેવક આપણો, તિહાં જઈ જીવે તસ રૂપ રે લાલા; તે પાછો આવી કહે ઈહાં, કરે વર્ણન તેમ અનૂપ રે લાલા. મં ૨ હાંં તો સાચે પરણાવવી, એ પ્રેમલાલચ્છી તાસ રે લાલા; એ ન્હાની નહી વાતડી, કરવો ખોલ્યો છે તપાસ રે લાલા મં ૩ હાંં મત્રી વચને વ્યાપારીયા, તેડાવ્યા ભૂપે તામ રે લાલા; દેઈ આદર નરવર કહે, કીજે એક અમાર કામ રે લાલા. મં ૪ હાંં તુમે વહિલા સિંહલપુરે, જાઓ મુજ તેડી પ્રધાન રે લાલા; કુવરનુ રૂપ દેખાડજે, આણા લેઈ તુમ રાજન રે લાલા. મં ૫ હાંં મુજ કુવરી સરીખુ હુવે, તે કુવરનુ રૂપ સોચાહ રે લાલા; તો તુમે સહી નિરધારજે, શ્રીકળ દેઈ વિવાહ રે લાલા. મં ૬ હાંં પાડ તમારો માનશુ, નહી ભૂલીએ એ ઉપકાર રે લાલા; તવ વ્યાપારી વિનવે, એ કામે કિશો ઈશો ભાર રે લાલા. મં ૭ હાંં ઈહાં તુમ પુત્રી પ્રેમલા, તિહાં કનકચ્છનો પુત્ર રે લાલા; એ ઝિહુમાં કહેવુ કિશુ, એ ઝહુ સરખુ ધર સૂત્ર રે લાલા. મં ૮ હાંં ખોડ નહીં એ જોડીએ, છોડીજે સ્વામી વડીલ રે લાલા; એ વાતે મહારાજ જી, કોડીની ન કરો ઢીલ રે લાલા. મં ૯

ઠાળ અગ્યામીના સાવાઈ

મત્રીએ મધુરી વાણીવી કહ્યું કે—“ મને હજી પલ્લ ગઠા રહે છે, વિશ્વાસ આવતો નથી કારણ કે કાને સાલજવાથી કોઈ વાતનો નિર્ણય થઈ શકે નહીં, નજરે જોવામા આવે તોજ સાચુ મનાય, માટે આપણા કોઈ સેવક ત્યા જાય અને તેનુ રૂપ નજરે જુએ પછી અહીં આવીને કહે તો તેની માથે પ્રેમલાલચ્છીનો વિવાહ જોડવો આ કાઈ નાની સુનો વાત નથી પણ આખી જીવગીનો સજબ જોડવો છે તેવી તપાસ તો પૂરી કરવી ” ૧-૩

મત્રીના આવા વચન માંજળીને રાજાએ અમાગ ગામના વેપારીઓને તેડાવ્યા અને આદર સત્કાર કરીને કહ્યું કે “ તમે એક અમાર કામ કરો તમે મારા પ્રધાનોને સાથે લઈને સિંહલપુરી જાઓ ત્યા તેમને કુવરનુ રૂપ જતાવો અને જો તેનુ રૂપ કુવરી ચોગ્ય હોય તો તમે ત્યાજ શ્રીકળ આપીને વિવાહ નહી કરજો આટલુ કામ કરી આપવાથી હું તમારો આભાર માનીશ અને કાંઈ દીવસ એ ઉપકાર ભૂલીશ નહીં ” વેપારીઓ બોલ્યા કે “ એમા મોટી વાત શું છે ? આપના હુકમ પ્રમાણે અમે ખુશીથી કામ કરી આપશુ કારણ કે અહીં તમારી પુત્રી અને ત્યા કનકચ્છ ગાંતનો પુત્ર જન્મેની ગરબે મગખી કોઈ પણ પ્રકારની ખોડખાપણુ વિનાની જોડી છે તો તે મેળવામા અમે જાનતો પ્રયાસ કરશુ આપના પ્રધાનોને અમારી માથે મોકલો, આ વાતમા જરાપણુ ઢીલ કરવી નકામી છે ૪-૯

હાંં અમથી જે થાશે ચાકરી, તેહમાં નહીં રાખીએ ઓછ રે લાલા; લાભ હોયે જે વાતમાં, તે વાતે કુણ કરે છોછ રે લાલા. મં ૧૦ હાંં તવ મકરંધવજ હરખીઓ, વ્યાપારી ક્રીધ પસાય રે લાલા; ચાર મંત્રી બુદ્ધિ આગળા, તસ સંગે સોંપ્યા રાય રે લાલા. મં ૧૧ હાંં તે વ્યાપારી ચાલિયા, સંગે કરી ચાર પ્રધાન રે લાલા; હરખ ભર્યા વાટે વહે, નિરખંતા વન સાનુમાન રે લાલા. મં ૧૨ હાંં સિંહલ-નયરે આવીઆ, વ્યાપારી મંત્રી તેહ રે લાલા; પોહોતા સઉ આપાપણે, ગૃહ મંત્રી સહિત સસનેહ રે લાલા. મં ૧૩ હાંં ભોજન જુગતે સંતોષીઆ, થઈ સંધ્યા પ્રકટ્યા દીપ રે લાલા; તે વ્યવહારી આવીઆ, કનકરથ રાય સમીપ રે લાલા. મં ૧૪ હાંં ભેટયો નૃપ ધરી ભેટણું, કહી દેશવિદેશની વાત રે લાલા; વિધિશું વિમળપુરીતણા, સંભળાવ્યા સકળ અવદાત રે લાલા. મં ૧૫ હાંં તિહાં કનકંધવજ રૂપના, સવિ લોકે ક્રીધાં વખાણુ રે લાલા; મકરંધવજ તિહાં રાજીઓ, નિસુણી ઘણું હરખ્યો સુજણુ રે લાલા. મં ૧૬ હાંં તિણે નૃપે અમને તેડીઆ, પૂછ્યું વળી સકળ સ્વરૂપ રે લાલા; યથારથ અમે પણ કહ્યું, તિણ વાતે ખુશી થયો ભૂપ રે લાલા. મં ૧૭ હાંં પ્રેમલાલચ્છી તેહને, છે પુત્રી રૂપનિ-વાસ રે લાલા; તુમ સુતથી વિવાહનો, માંડ્યો છે રાય પ્રયાસ રે લાલા. મં ૧૮

વળી અમે તેની અમારાથી બનશે તેવી ચાકરી કરશું. તેમાં જરાએ ઓછાશ નહીં રાખીએ. જે વાતમાં લાભ હોય તે વાતમાં કોણ ન્યૂનતા રાખે? ” તે સાંભળી રાજા મકરંધવજ હર્ષ પામ્યો અને તે વ્યાપારીઓને પ્રસન્ન કર્યા. પછી રાજાએ તરતજ ચાર બુદ્ધિમાન પ્રધાનોને તૈયાર કર્યા, અને અમારા ગામના વેપારીઓની સાથે સિંહલપુરી તરફ વિદાય કર્યા. તેઓ અનુક્રમે સિંહલપુરી આવ્યા. વ્યાપારીઓને ત્યાં ઉતર્યા. વ્યાપારીઓએ તેમને સારી રીતે ભોજનાદિક વડે સંતુષ્ટ કર્યા. સંધ્યાકાળ થયો એટલે વેપારીઓ પેલા પ્રધાન પુરૂષોને લઈને કનકરથ રાજા પાસે આવ્યા. ૧૦-૧૪

પ્રથમ પ્રધાનોને બહાર બેસારીને તેઓ રાજાને મળ્યા. રાજાને ભેટી ભેટ આગળ ધરી. પછી દેશ વિદેશની વાતો કરી અને વિમલપુરીનો સઘળો વૃત્તાંત કહ્યો અને જણાવ્યું કે અમે બધાએ કનકંધવજના વખાણુ કર્યા. જેથી ત્યાંના સુર રાજા મકરંધવજ ઘણો હર્ષ પામ્યા. રાજાએ અમને બોલાવી કુમારતું સર્વ સ્વરૂપ પૂછ્યું. અમોએ જે યથાર્થ હતું તે કહ્યું, તે વાતથી રાજા ખુશી થયા. તે રાજાને પ્રેમલાલચ્છી નામે અત્યંત સ્વરૂપવતી પુત્રી છે તેનો વિવાહ તમારા પુત્ર સાથે કરવાને રાજાએ પ્રયાસ કરવા માંડ્યો છે. ૧૫-૧૮

હાં પભણી ઢાળ અગ્યારમાં, એ મોહને બીજા ઉદ્ધાસ રે લાલા; આગળ
ચંદ્ર સાંભળો, કહુ તમને વાત પ્રકાશ રે. મં ૧૯

હાહા.

- તે માટે મકરંદવજ્રે, અમ સાથે રાજનન;
મૂક્યા છે મત્રીશ્વરા, ચારે બુદ્ધિનિધાન. ૧
- આવી અમે તુમ ભેટીઆ, આસગે સુજગીશ;
પણ ઉભા દ્વારાતરે, તે ચારે મત્રીશ. ૨
- તવ વ્યવહારી વચનથી, અતિ હરખ્યો રાજનન,
દાસ પાસે તેડાવિયા, પ્રાહુણુડા પરધાન. ૩
- પ્રણિપતિ કરી ભેટ્યા નૃપતિ, આણી અધિક ઉમેદ;
જિહાં મુખ સ્તુતિ તિમ નવ નવી, જિમ બ્રહ્મા મુખ વેદ. ૪
- ચિર નદ સાનદ નૃપ, ઇમ કહી ઉભા તેહ,
હરિંત થઇ સિહલ ધણી, મન્માન્યા સસનેહ. ૫
- બેસાડ્યા મત્રીશ્વરા, પૂછી કુશળ પ્રવૃત્ત;
કિહાંથી આવ્યા કિહાં લગે, કેણે પઠાવ્યા મિત્ત. ૬
- ચાર માંહે છે એક ચતુર, અવસર વચન પ્રવિણ;
માંડી વાત નરેશથી, જિમ કરી કહે કુડીણ. ૭

શ્રીમાન્ મોહનવિજયજીએ આ અગ્યારમી ઢાળ ઉત્લામવી કહી છે હિંસક મત્રી કહે છે
હે અદરાજ! તમને જે આગળ હું કહુ તે ધ્યાનથી સાંભળો ૧૯

હાહાનો ભાવાર્થ

“મકરંદવજ્ર રાજનના પ્રધાનો આપણા ગજકુમાર માથે રાજપુત્રી પ્રેમલાલસથી જે
અત્યંત રૂપવતી છે અને જેને અમે નજરે ભેગેલી છે તેનો વિવાહ કરવા અમારી માથે
આવ્યા છે અને તેઓ બહાર ઉભા છે ” વ્યાપાગીઓના વચનથી હર્ષ પામીને રાજાએ
તરતજ તેમને અદર લાવવાની આજ્ઞા કરી પ્રધાનોએ તે સાબળતા અદર આવી રાજાને
પ્રણામ કર્યા અને જેમ બ્રહ્મા ચાગ મુખથી વેદ ઉચ્ચારે તેમ ચાગે મુખે દેવલીક પ્રગમા
કરી રાજાએ દર્શિત થઇને તેઓને આમન ઉપર બેસાડ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી
દેવ કે “તમે કયાથી આવ્યા છો? કયા મુખી જવું છે? કેણે મોકલ્યા છે? અને શું
દાર્પ છે?” રાજા તરફથી આગ પ્રશ્ન થતા તે ચાગ પ્રધાનોમાથી એક અવસર ઉચિત
વેળાનાર ચતુર પ્રધાન હતો તે બોલ્યો ૧-૭

ઢાળ ૧૨ મી.

(આજ હું ગઈની રમત રમવા--એ દેશી, રાગ રામગિરી.)

મંત્રી કહે એક રાજ સભામાં, સોરઠથી અમે આવ્યા રે; મકરંધવજ
રાજ અમ કેરો, તેણે તુમ પાસે પઠાવ્યા રે. મંત્રીં ૧ અહો સિંહલ નૃપ તુમ
નગરીના, આવ્યા આ વ્યાપારી રે; ઇહોણે આવી રાજ આગળ, વાત સયળ
ઉચારી રે. મંં ૨ રૂડી તુમ તણી કીર્તિ વિસ્તારી, વ્યાપારી એક મ્હોડે રે;
પરદેશે જે હોય આપણનો, તે રૂડું દેખાડે રે. મંં ૩ તુમ સુત રૂપ પ્રશંસા કીધી,
તે ન બને કાંઈ કહેતાં રે; અહો સ્વામી પ્રસ્તાવે કહીએ, દશ લહેતાં દશ વહેતાં
રે. મંં ૪ તિમજ વળી વણઝારે ભાખી, તુમ સુત રૂપ પ્રશંસા રે; નૃપસુત
રૂડો તિહાં શો અચરિજ, હંસ કુળે હોય હંસા રે. મંં ૫ પુત્રી એક અમારા
નૃપને, નામે પ્રેમલાલચ્છી રે; તુમ સુતથી વિવાહ તણી ગતિ, અંતરગતિથી
ધચ્છી રે. મંં ૬ જે એહવો વર વરવા આવે, (તો) અંગણુ રૂડું દીસે રે; એ
કન્યા એ વર નિરધાર્યો, જોડી મેળી જગદીશેરે. મંં ૭ એ વ્યાપારી અમે ચિહ્નું
મંત્રી, લીધા સંગ લગાઈ રે; સૂઝ્યા સ્વામી તમારે ચરણે, સુતથી કરણ સગાઈ
રે. મંં ૮ એ કારણ સ્વામી આવ્યા છી, કરીએ ઘણી શું સુઘડાઈ રે; અમ
ભૂપે કહ્યું તે અમે ભાખ્યું, હવે તુમ હાથે વડાઈ રે. મંં ૯ તમે જિમ સિંહલ દેશ
તણા પતિ, તિમ તે પતિ સોરઠનો રે; છે સરખું નાકાર મ કહેશો, કામ નહીં
ઈહાં હઠનો રે. મંં ૧૦

ઢાળ ખારમીના ભાવાર્થ.

“હે રાજન્ ! અમે સોરઠ દેશથી આવ્યા છીએ અને અમારા મકરંધવજ રાજાએ અમને
તમારી પાસેજ મોકલ્યા છે. આ તમારા ગામના વ્યાપારીઓએ અમારા રાજાની પાસે તમારી
ઘણી પ્રશંસા કરી અને તમારા પુત્ર કનકંધવજના રૂપના પણ ઘણા વખાણુ કર્યા. બીજા
સોદાગરો આવ્યા હતા તેમણે પણ તમારા પુત્રના રૂપની પ્રશંસા કરી. તમારો પુત્ર એવો
રૂપવંત હોય તેમાં નવાઈ પણ નથી, કેમકે હંસના કુળમાં હંસજ હોય. અમારા રાજાને
એક પ્રેમલાલચ્છી નામે કન્યા છે તે પણ ઘણી રૂપવતી છે. તેની સાથે તમારા પુત્રનો વિવાહ
મેળવવા અમને અહીં મોકલ્યા છે. ૧-૬ તમારા પુત્ર જેવો વર વરવા આવે તો આંગણું
પણ સાઈ લાગે. એ કન્યાનો એજ વર નક્કી કર્યો છે. પ્રભુએ આ યોગ્ય જોડી મેળવી છે.
આ તમારા વ્યાપારીઓ અમને આદેને સાથે લઈને આવ્યા છે અને તમારા કુમારની સાથે
સગાઈ કરવાને અમને મોકલ્યા છે. હે રાજન્ ! તે સંબંધ માટે અમે સરળતા કરતા
આવ્યા છીએ. અમારા રાજાએ જે પ્રમાણે કહેલ છે તે અમે આપને કહેલ છે. હવે
મોટાઈ કરવી તે આપનું કામ છે. આ વાતમાં તમારે પણ કાંઈ આનાકાની કરવા જેવું
નથી. કારણ કે તે સોરઠ દેશનો રાજા છે અને તમે સિંહલદેશના રાજા છો. ૭-૧૦.

કિહાં સોરઠ કિહાં સિહલ જનપદ, આવ્યા ભૂમિ ઓળધી રે; મેળ્યા વિવાહવિના
નવિ જાઉં, અમ ચારે એક સગી રે. મં ૧૧ ઉપદેશો ઉત્તર એહનો વિચારી,
કહે સિહલ સરદારો રે; રે ભાઇઓ તમે પાણી પહેલાં, મોજ કાંઈ ઉતારો રે.
મં ૧૨ ઉતાવળ કીધે રસ નવિ હોવે, ધીરપણામાં સવાદો રે; પાલિયડા
ઉતાવળ કેરા, ધીરા કેરા પ્રસાદો રે. મં ૧૩ તુમ નૃપને મૂક્યે તુમે
આવ્યા, ઘણુ જ ઘણું ભલી કીધી રે; જે તમે વાત કહી તે અમે પણ, માથે
ચઢાવી લીધી રે. મં ૧૪ થાઓ સ્વસ્થ વિચારી તમને, એહનો ઉત્તર દેશુ
રે; દૂર દેશાંતરથી તમે આવ્યા, કિમ દિલગીર કરેશુ રે. મં ૧૫ રે સચિવો
મારો બાહુડો, હનિય લગે છે છોટો રે; વિવાહની વાતો તવ કરશુ, જવ થારો
સુત મોટો રે. મં ૧૬ હનિય લગણુ આગણુ નવિ દીઠું, ભૂયરામાંહે રહે છે
રે; આજ લગણુ ખોળે ન રમાઓ, વિવાહતુ શુ કહે છે રે. મં ૧૭ દીઠા વિણ
તુમ નૃપની પુત્રી, કેમ સગાઈ કીજે રે; જે ઉતાવળ તમને હોવે, જોવા વર
કોઈ બીજે રે મં ૧૮ ચૂક્યા ઇમ કહી સચિવ ઉતારે, પ્રતિદિન ઉત્તર વાળે રે;
કહી મોહને બીજે ઉઘાસે, રસ ઘણો ખારમી ઢાળે રે મં ૧૯

કયા મોરઠ દેશ ? અને કયા સિહલ દેશ ? અમે પણ ઘણી ભૂમી ઉઘાડીને એ કાર્ય
માટેજ અહીં આવ્યા છીએ અને વિવાહ મેળવ્યા વિના પાછા જવાના નથી માટે વિચાર
કરીને જવાળ આપો ” પછી સિહલ રાજાએ કહ્યું કે “ ભાઇઓ તમે પાણી વિના મોજ
કેમ ઉતારો છો ઉતાવળા કામ કરવામા સ્વાદ આવતો નથી ધીરજના કુળ મોઠા કહેવાય
છે ઉતાવળથી પાળો થાય અને ધીરજથી મહેલ બધાય વળી તમારા રાજાએ અહીં સુધી
તમને મોકલ્યા તે બહુ સાદું કાર્ય, અમે તમારું કહેવું માથે ચઢાવી લીધું હવે
તમે જરા સ્વસ્થ થાઓ અમે વિચાર કરીને આનો ઉત્તર આપશું તમે દૂર દેશાંતરથી
આવ્યા છો તો તમને દીલગીર નહીં કરીએ પણ હજી માગે પુત્ર નાનો છે અત્યાચી
વિવાહની વાત શી ? જ્યારે મોટો વયે ત્યારે વિવાહ કરશું વળી તેણે હજી સુધી ધરતું
આગણું પણ જોયું નથી હજી તો લોચગમાજ રહે છે અમે જોળામા લઇને તેને રમાડ્યો
પણ નથી વળી તમારા રાજાની પુત્રીને અમે લેઈ નથી, તો કન્યા જોયા વગર વિવાહ
પણ કેમ થાય ? તે છતાં તમારા ગજને બહુ ઉતાવળ હોય તો ખુશીથી બીજે વર
ગોધી લ્યો, એમા અમને કાર્ષ વાધો નથી ” આ પ્રમાણે જવાળ આપી ચાલે મંત્રીઓને
નાદે મોકલ્યા અને હમેશા તેવી રીતે જવાળ વાળ્યા ત્રી મોહનવિજયે બીજા ઉદ્દામની
ખારમી ઢાળ વર્ણવી ૧૧-૧૯

દુહા.

- સિંહલનૃપે મુજને કહ્યું, કરવો કિશો ઉપાય;
ધમ દિનદિન દેશાઉરી, ભોળવીઆ કિમ જાય. ૧
- ધન્યા કન્યા સુત સગદ, કિમ રહેશે પ્રચ્છન્ન;
વાત બડી વેધે પડી, પરદેશીને વચન્ન. ૨
- હિંસક કૂડ ન કીજીએ, કૂડ કુકર્મ કુઠાર;
સહુથી ભૂંડો કૂડ છે, કૂડ કળી અવતાર. ૩
- આશાભર મંત્રીશ્વરા, જે આળ્યા છે એહ;
સાચ કહી સંપ્રેડીએ, ભલો ભલખણ તેહ. ૪
- સુરકન્યા સમ પ્રેમલા, એ તો કોઠી જાત;
દેખત પેખત કુણ કરે, અણધટતી એ વાત. ૫
- કૂડ ઘણાં કીધાં હશે, પૂર્વ ભવે નિઃશંક;
તો સુત કનકંવજ ભણી, થયો સકુષ્ટ કલંક. ૬
- મુજ મન તો ચાલે નહીં, કરતાં એ અન્યાય;
હિંસક જે તુજને રૂએ, તે તું કર હિત લાય. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ

રાજાએ પછી મને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે હિંસક ! કહે, હવે શું કરવું છે ? આમ રાજ રાજ દેશાવરી માણસને ક્યાં સુધી ભોળવ્યા કરશું ? આવી મહા રૂપવતી કન્યા અને આપણા કુષ્ઠિપુત્ર તેનો વિવાહ શી રીતે જોડાય ? અને એ વાત છાની પણ કેમ રહે ? ખરેખર આ વાત પરદેશીના વચનથી મોટા વેધમાં પડી. મને તો આવું કુડકપટ કરવું કોઈ રીતે ગમતું નથી. કારણ કે કુડ ત્યાં ધુડ છે, કુડ કળીનું સ્વરૂપ છે, સૌથી ભૂંડું કુડ છે. સત્કર્મને તો તે કુહાડા જેવું છે. માટે આ પ્રધાનો જે આશાભર્યા આળ્યા છે તેને ખરી વાત કહી દેવી અને પાછા મોકલવા. ૧-૪ દેખીપેખીને દેવકન્યા જેવી રાજપુત્રી સાથે આપણા કોઠી પુત્રનો વિવાહ ન કરવો. પૂર્વ ઘણા કુડ કપટ કર્યા હશે તેથી પુત્ર કુષ્ઠિ થયો છે. વળી આ ભવમાં કુડકપટ કરીએ તો તેનાં ફળ કેવાં અનિષ્ટ ભોગવવાં પડે ? તેથી માફ મન તો એવો અન્યાય કરવામાં વધતું નથી. હે હિંસક ! તને જેમ રૂએ તે તું હિત લાવીને કર.” ૫-૭

ઢાળ ૧૩ મી

(મીઠા બોવા માધના, તને ણી ન જો કાય—એ દેવી)

હાંજ હાંજ સિહલરાયને મે કહ્યું, તુમ મુત કર્મવસેણ; કુટી છે પણ તે હજી, નવિ જાણ્યો છે કેણ. ૧ મીઠો જૂઠો સંસારમાં, જૂઠું છે સપત્તિ મૂળ; જૂઠું કોટ પાલટીયે, જૂઠું વશ પ્રતિકૂળ. મીઠો ૨ હાંં એતા દીહ જે ભૂયરે, રાખ્યો મુત શે કાજ; જૂઠું તો મૂળથી એહવો, કરવો નહોતો મહાગજ. મીં ૩ હાંં બીહો છો જૂઠું થકી હવે, એ શો બાળક ખેત; દીઠા જીહાં લગે પાધરા, તિહા લગે રૂપારેલ. મીં ૪ હાંં આબ્યા જે પર-દેશથી, મોટી રાખી આહ; રાજન્ કેમ ન કીજીએ, મનગમતો વિવાહ. મીં ૫ હાંં કુળદેવી આરાધ્યુ, કર્યુ પુત્ર નિરોગ, હિયડાથી રખે હારતા, મેળ્યું સર્વ મયોગ. મીં ૬ હાંં ચોરીએ જે નગ પેસશે, ગખશે તેની માર, કોડી એકની સોચના, રાખશે મા વસુધા. મીં ૭ હાંં સિહલરાય નિનુણી ધ્યુ, મુજને ઢાળી શેપ; ભોગવ તુ તાર ક્યુ, હું ન લહું લવલેશ. મીં ૮ હાંં ધમ કહેતા તિહાં આવિઆ, તે ચારે મત્રીગ; મિહલ નૃપને

ઢાળ તેરમીનો બાનાર્થ

રાજના આ પ્રમાણેના વગનો સાલગીને મે કહ્યું કે—“હે રાજન્! કુળમુખી ગજપુત્ર કર્મવશાત્ કુટિ છે એમ કોઇએ જાણ્યું નથી આ મમારમા જૂઠી વાન મીઠી લાગે છે સપત્તિનુ મૂળ જૂઠામાં છે જૂઠાથી કોટ પલટાઈ જાય છે અને પ્રતિકૂળ જૂઠાથી આધીન થાય છે જે આગજ કરવુ હતું તો પછી તેને લોચગમા શામાટે ગળવો હતો ? મૂળમીજ જૂઠું કરવુ નહોતું જ્યારે એકવાર ક્યું છે તો હવે બીજુ નહીં, ચલાવ્યા જવુ એ શું બાળકનો ખેલ છે ? જ્યાંમુખી દિવમ પાધરા છે ત્યાંમુખી ગધુ કીક ધમ્ નરેશે ૧-૪ આ પ્રધાનો દૂર દેશથી આવ્યા છે તો તેને નિગશ ન કરવા મનગમતો વિવાહ મળ્યો છે તો કગી લેવો આપણે કુળદેવીને આરાધીયુ અને કોઈ પત્ન ગેને પુત્રને નિગાળી કચ્ચુ માટે દવે જે આદ્યુ છે તે પુત્ર કરવુ; હારી જવુ નહીં મોનો કન્તાન્ની સાન્વાળ કન્તાળ પત્ન મગી આવે છે, નો આપણે માઈ કરો નહીં શકીએ ? ગધુ કચ્ચુ અને પાગ ઉતરચ્ચુ માટે તમે લાગ પત્ન ચિના કર્યો નહીં ” ૫-૭

મારી આ પ્રમાણેની વાન માનગીને ગળજી અને કહ્યું કે—“તાર ક્યું તું ભોગવ મારે મમે તે દર દુ એમા વચ્ચે આવનાનો નથી ” માગે અને ગળાળી આ પ્રમાણેની વાનગીને ચાલે છે તેવામા મકરધ્વજ ગાલ ૧૧ પ્રધાનો ત્યા આવ્યા અને જોડ્યા ૮-૮

વિનવ્યું, સુણુ અવનીના ઇશ. મીં ૯ હાંં વાતડીએ વિરમાવીઆ, અમને એતા હીહ; જોરે પ્રીત બને નહીં, રે ક્ષત્રીવટ સિંહ. મીં ૧૦ હાંં બીજી કોઈક કન્યકા, પરણશે તુમચો પુત્ર; તો અમે ચોરી શી કરી, શ્યો ઓળવ્યો ધરસૂત્ર. મીં ૧૧ હાંં નૃપસુતને નૃપની સુતા, પરણે એહ પ્રતીત; તે તો તુમે કરતા નથી, નવલી જગમાં રીત. મીં ૧૨ હાંં તુમ સુતની અમ કન્યકા, સ્ત્રી કહેવાણી આજ; તે બીજને આપશું, શી રહેશે તુમ લાજ. મીં ૧૩ હાંં લક્ષ્મી ચાલી આવી ઘરે, કુણુ ઉવેળે તેહ; કિમ ડાહ્યા થઈ સાહિબા, અવસર ચૂકો એહ. મીં ૧૪ હાંં મેં તવ રાયને વિનવ્યું, અવધારો અરદાસ; આશવિલુદ્ધા આવિયા, તે કિમ કીજે નિરાશ. મીં ૧૫ હાંં પાય ઉપાડી જે આવિઆ, ફોકટ ફરશે કેમ; એ કનકંબળ પ્રેમલા, પરણ્યે વધશે પ્રેમ. મીં ૧૬ હાંં નૃપની ઉપરવટ થઈ, મેં મેળ્યો વિવાહ; ભૂપ ભણી ગમીયું નહીં, દેખી નિપટ કુરાહ. મીં ૧૭ હાંં શ્રીફળ તામ અંગીકર્યું, વહેંચ્યા ફેફળ પાન; હિયડે રંગ રળી થયા, તે ચારે સુપ્રધાન. મીં ૧૮ હાંં તેરમી બીજ ઉદ્દાસની, મોહને ભાખી ઢાળ; આગળ ચંદ્રજી સાંભળો, કૂડ કથા સુવિશાળ. મીં ૧૯.

“હે રાજન્! તમે આટલા દિવસ વાતમાં અને વિચારમાં કાઢી નાખ્યા. હવે આપની ઇચ્છા નજ હોય તો કાંઈ પરાણે પ્રીતિ થતી નથી. પણ અમારું કહેવું એમ છે કે જો તમારો પુત્ર બીજી પણ રાજકન્યા પરણશે તો અમે શી ચોરી કરી છે અમે કોનું ધરસૂત્ર બગાડ્યું છે કે અમારી રાજપુત્રી ન પરણે? વળી રાજપુત્ર રાજપુત્રીને પરણે એ તો જગતની રીત છે; પણ તમે તો કાંઈ નવી રીત કરવા ધારી જણાય છે! વળી અમારી રાજપુત્રી એક વાર તમારા પુત્રની સ્ત્રી કહેવાણી તેને હવે બીજને આપશું તેમાં તમારી લાજ પણ શી રહેશે? લક્ષ્મી ચાલીને ઘેર આવે ત્યારે તેને પાછી કોણ વાળે? મારે તમે ડાહ્યા થઈને ભૂલો છો. હજી પણ અમારું કહેવું એમ છે કે આવેલો અવસર ચૂકવો નથી.” ૧૦-૧૪

પ્રધાનોની આ પ્રમાણેની વાત સાંભળીને હે ચંદ્ર નરેશ! મેં અમારા રાજને કહ્યું કે—“આની વિનંતિનો સ્વીકાર કરો. એને નિરાશ કરીને પાછા વાળવા ઠીક નથી. દૂર દેશથી એઓ અહીં સુધી આવ્યા, એને ફેગટ પાછા ફેરવવા એમાં આપણી પણ આબરૂ નથી. વળી કનકંબળ કુમારને પ્રેમલાલક્ષ્મી પરણશે તેથી આપણે અને વિમળાપુરીના રાજનો સ્નેહ પણ વૃદ્ધિ પામશે.” આ પ્રમાણે કહીને મેં અમારા રાજની ઉપરવટ તે વિવાહનો સ્વીકાર કર્યો અમારા રાજને તે વાત પસંદ પડી નહીં તો પણ શ્રીફળ લીધું તેમજ પાન સોપારી વહેંચ્યા. એટલે તે પ્રધાનો પણ રાજ થયા. શ્રી મોહનવિજયે બીજ ઉદ્દાસમાં તેરમી ઢાળ વર્ણવી. હે ચંદ્રરાજ! હવે આગળ ઉપર જે જે કપટ રચાયા છે તે ધ્યાન દઈને સાંભળો. ૧૫-૧૯

દુહા.

સયણ સયલ ભેગા મળ્યા, થઈ વધાઈ જોર;	
ગુણિયલ ઘણા ગહક્રિયા, જિમ પાવસ ઋતુ મોર.	૧
તે ચિહ્ન જણ હરખી કહે, કીધો અમ ઉપકાર;	
પણ અમને તે કુવરનો, દેખાડો દેહાર.	૨
જિમ અમ સ્વામી આગળે, કહિયે જઈ વિરત ત;	
કનકધ્વજ જોવા ભણી, ધણી અમને મન ખ ત.	૩
થાશે કૃતારથ પ્રેમલા, પરણીને મહાગજ;	
નયણે દેખાડી અમ ભણી, કરો કૃતારથ આજ.	૪
મે તવ બુદ્ધિ રચી કહ્યું, કુવર રહે મોશાળ,	
ધહાંથી જોયણ દોહસો, અળગો ભણે નિશાળ.	૫
પણ ભૂમિગૃહમા રહે, એક ધાવ તસ સગ;	
અધ્યાપક બાહિર રહી, કળા શિખાવે ચગ.	૬
તે દરિશણ અતિ દોહિયો, તુમ ચિહ્ન એ શી આશ;	
રવિ પણ ફરસી નવિ શક્યો, તો તુમ શી ગુજશ.	૭
પ્રાહ્ણુડે હઠ માડિયો, કુવર નિરખણુ જામ;	
તે ચિહ્ન તેડી આવિયો, માહારે મઠિર તામ.	૮

દુહાનો ભાવાર્થ

સગપણો એકઠા મળ્યા અને વર્ષા ઋતુના મોગની જેમ ઘણા ગુણી પુરુષો આનંદ પામ્યા પછી પેલા ચાર પ્રધાનોએ હર્ષિત વધને મને કહ્યું કે—“તમે વિવાહ કબુલ કરાવીને અમારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, પણ હવે અમને કુવર દેખાડો કે જેથી અમે અમારા સ્વામી પાસે જઈને તેનું વૃત્તાંત કહી શકીએ અમને પણ તને જોવાની ઘણી હોય છે, હું મહારાજ ! રાજકુમારી પ્રેમલા તેને પગથીને કૃતાર્થ થશે, તેથી અમને નયણે દેખાડી કૃતાર્થ કરો” ૧-૪

હું ચદગન ! એ પ્રધાનોનો આવો આશ્રય જોઈને મેં કપટ ડેળવી ઉત્તર આપ્યો કે—“કુવર તો તને મોમાળ ગંદ છે, તે અહીંથી દોહનો યોગ્ય ફૂ છે વગી તેની પાસે તો માત્ર એક ધાવજ નહે છે કુવર ત્યાં પણ લોચગમા રહે છે અને તેને સજાવનાર ગહાર સ્ત્રીને સજાવે છે તેને પણ કુવરનું દર્શન થતું નથી, તો તમારી તેને જોવાની આશા પૂરી થવાની નથી સૂર્યના કિન્નર પણ તેને સ્પર્શ કરી શક્યા નથી તો તમારી શી શુભય છે કે તમે જોઈ શકો ?” આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ તેઓએ તો તેને જોવાનો હોજ લીધો. એટલે પછી હું તે ચારને માટે યે તેડી આવ્યો ૫-૮

ઢાળ ૧૪ મી.

(કાનુડે એમ શું કીધું રે, માહરું મનકું હરી લીધું રે—એ દેશી.)

મંદિર તેડ્યા મંત્રીરે, જે હુંતા સોરઠ ગંત્રીરે; તૈલાદિક યોગે નવાડ્યા રે, કેસર ઘનસાર અડાડ્યા રે. ૧ આસણુ વાસણુ મંડાવ્યા રે, ભોજન જુગતે શું જમાવ્યા રે; તિમ દીધાં પાનસોપારી રે, કર્યા શીત સમીર ખેસારી રે. ૨ આહ ચૂરણુ પાવ્યા ખાંડી રે, ઇમ તેહથી લટપટ માંડી રે; આભૂષણુ મણિનાં ભરિયાં રે, આગળ લેધ તે ધરિયા રે. ૩ સનમાન્યા ભૂષણુ આપી રે, જગ લોભસમો નહીં પાપી રે; પરદેશી કહે વળી આડો રે, અમને નૃપપુત્ર દેખાડો રે. ૪ મેં ભાખ્યો કુંવર રૂપાળો રે, ફિરિફિરિ ઉત્તર વાળો રે; જે વાત તુમ નૃપ ખીજે રે, તે વાત અમે કિમ કીજે રે. ૫ સાત ગળણુ ગળી જળ ખીજે રે, કીજે કપટ કોઈ થળ ખીજે રે; એ કુંવર નથી કાંઈ છાનો રે, તુમ ભાઈઓ સહી કરી માનો રે. ૬ અમે કીધું છે કામ વિમાસી રે, નહીં હોય તુમારી હાંસી રે; અમ યોગ્ય નહીં એ ઠેકાણું રે, તુમ વચન અમે ન લોપાણું રે. ૭ કોઈ શુકન ભલે તુમે આવ્યા રે, કર્યા કારજ સવિ મન ભાવ્યા રે; પ્રેમલા સરખી નહીં ખીજી રે, મન સાથે ગૌરી

ઢાળ ચૌદમીના ભાવાર્થ

સોરઠ દેશમાં જવાવાળા એ મંત્રીઓને ઘરે લાવી, તેઓને તૈલાદિકનું મર્દન કરાવી, નવરાવી, કેસર, ઘનસાર આદિથી વિલેપન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો પહેરાવી, જાતજાતના આસન અને વાસણો ગોઠવાવી અનેક પ્રકારની રસોઈ જમાડીને સંતુષ્ટ કર્યા પછી પાન-સોપારી આપી ખેસારીને ઠંડા પવન નખાવ્યા. પછી આહનાથી ખંડાવેલા ચૂરણુ આપ્યા. આ પ્રમાણે તેમની લટપટ કરવા માંડી. પછી મણિ રત્નાદિકના આભૂષણો, પોશાક વગેરે આપી રાજી કર્યા. આ જગતમાં લોભના જેવો કોઈ પાપી નથી. આટલાં આટલાં વાના કર્યા તો પણ તેઓએ પાછો હઠ કરવા માંડ્યો કે—“અમને રાજપુત્ર દેખાડવો તો પડશે.” પછી મેં કહ્યું કે—“તમે ખોટો આગ્રહ શા માટે કરો છો? કુંવર અત્યંત રૂપાળો છે. વળી જે વાતથી તમારા રાજા તમને ખીજે એવું અમેજ શામાટે કરીએ. અમે પણ સાત ગળણુ ગળીને પાણી પીનારા છીએ. કપટ કરવાના ઠેકાણા ખીજા ઘણા છે, અહીં કપટ કરીએજ નહીં. વળી કુંવર કાંઈ છાનો નથી, સૌ જાણે છે કે મહા રૂપવંત છે. ૧-૬ અમે જે કામ કર્યું છે તે વિચારીનેજ કર્યું છે. એમાં તમારી હાંસી થાય એવું નથી. જો કે આ ઠેકાણું અમને યોગ્ય નથી, પણ અમારાથી તમારું વચન લોપાણું નહીં તેથીજ આ સગાઈ કરી છે. તમે પણ કોઈ સારા શુકન જોઈને આવેલા તેથી મનગમતું કાર્ય કરીને જાઓ છો, અને પ્રેમલાલચથી પણ પૂરી ભાગ્યશાળી, તેણે સાચે મને ગૌરીની પૂજા કરેલી તેથીજ તે આવો વર પામી છે. ૭-૮.”

પૂછે. ૮ હઠ એમ કરો શા માટે રે, અમે વેચ્યો અરહટ રોટી સાટે રે; તુમે ન કરો નિપટ ઠગાઈ રે, લેખ લિખિત થઈ સગાઈ રે. ૯ ફેસલાવ્યા વશ નવિ આવ્યા રે, કોડિ કોડિ ટકે લલચાવ્યા રે; તવ પાછો ઉત્તર નવિ કીધો રે, જાણે ડાંભ નિલાડે દીધો રે. ૧૦ હું તા જે લીલા પીળા રે, પણ દેખી ટકા થયા શીળા રે; ફેરવ્યા વચનો તેણે ચ્યારે રે, અમે કહું છું લગ્ન દિન ક્યારે રે. ૧૧ નૃપ પાસે સહુ ફિરિ આવ્યા રે, પડિત જોશી તેડાવ્યા રે; ખટ માસે લગ્ન નિરધાર્યું રે, ફિરિ પાછું ફિણે ન પ્રચાર્યું રે. ૧૨ સનમાન્યા સિહલ ભૂપે રે, શિખ માગી ચિહુ જાણે ચૂપે રે; ચાલ્યા પરદેશી હરખી રે, વાટડલી સોરઠની નીરખી રે. ૧૩ આગળથી દામ ચલાવ્યા રે, ધમ કરતાં વિમળપુરી આવ્યા રે; ભૂપતિને પ્રણામી સુણાઈ રે, ચોક્કસ કીધી જે સગાઈ રે. ૧૪ મકરધ્વજ ચિહુ ને પ્રસિદ્ધા રે, ચાર લાખ પસાય તે દીધા રે; કાંઈ કૂડું હૈયે નવિ આણ્યુ રે, ધોળું સવિ દૂધ તે જાણ્યુ રે. ૧૫ પુઠળથી અમે મુપ્રસિદ્ધિ રે, સામગ્રી જનની કીધી રે; શિણગાર્યા ગજ રથ ઘોડા રે, જાનૈયા સખળ સજોડા રે. ૧૬

હવે તમે વધારે હઠ શામાટે કરો છો? અમે એક ગેટલીના બઢલામા આખો અરહટ વેચી નાખ્યો છે હવે તમે ઠગાઈ કરો નહીં પૂર્વના લેખ લખેલા તેથીજ આ મગાઈ થઈ છે, માટે હવે એમા કાંઈ બોલવા જેવું નથી " આ પ્રમાણે ઘણી રીતે કહેતા પણ જ્યારે તે ફેમલાણા નહીં ત્યારે પછી ચારેને કોડ કોડ ટકા આપીને લલચાવ્યા. એટલે પછી તો બોલ્યાજ નહીં જાણે કપાળમા ડાબ દીધો હોય તેમ ટાઢા ધર્મ ગયા જે ગતા પીળા થઈ જતા હતા તે શીળા થઈ ગયા અને દામના દાસ થઈ જઈને બોલ્યા કે—“ કહો, હવે લગ્નનો દિવસ કયો નક્કી કરે છે? ” ૯-૧૧

પછી અમે મૌ મિહલગ્ન પામે આવ્યા અને ત્યા પડિત જોયોજોને બોલાવ્યા, તેમના કહેવા પ્રમાણે છ મહીના પછીનું લગ્ન નક્કી કર્યું તે પાછું કોઈએ ફેરવ્યું નહીં ગઝએ તે પ્રધાનોનું સન્માન કર્યું એટલે ચારે જણે એકઠમ જવા માટે શીખ માગી પછી શીખ આપવાથી મુઠે મોટે ત્યાગી પોતાના દેશ બહાર જવા ચાલી નીકળ્યા અમે આપેલા પૈસા તેમણે અગાડીથીજ પોતાને દેગ મોકલી દીધા ત્યા જઈને તેમણે પોતાના ગાલ પાને ચગાઈ કરી આવ્યાની વાત કરી અને કુવળના રૂપના ધૂળ વળાણ દર્શાવે એટલે મકરધ્વજ રાત્ર પલ્લુ બહુ ખુશી થયો અને તે ચારેને લાખ લાખ દ્રવ્યનો પસાય કર્યો તેજે આગા કાંઈ પલ્લુ કપટ છે તે જાણ્યું નહીં ૮-૧૨ એટલું કથ વળ્યું ૧૨-૧૫

અહીં અમે પાછળથી ખુલી રીતે જનની તૈયારી કરવા માગી દાખી, ઘોડા, ગધ વગેરે શલ્કાર્યા નવા મજબી વચના અને સુખા બઢવાળા નાનૈયાઓ પણ તૈયાર કર્યા. ૧૬

પુરલોક મિત્રી સહુ પૂછે રે, એહ હળકળ કારણ શું છે રે; ભાળે સહુ એહવું
જણાઈ રે, નૃપ નંદન પરણવા જાઈ રે. ૧૭ રૂપે જે જે આકરીયા રે, પુરવાસી
જેવા ટરવરીયા રે; અમે કાંધી સયળ સજાઈ રે, મોટા નિસાણ બજાઈ રે. ૧૮
ઢાળ ચૌદમી બીજે ઉદ્દાસે રે, કહી મોહન વચન વિલાસે રે; ઇમ જે જે હિંસક
કહે છે રે, હારહ નૃપચંદ લહેછે રે. ૧૯

દુહા.

ભોળો સિંહલ ભૂપતિ, ભાળે મુજ શિરતાજ;	
રે ભુંડા કન્યા તણો, કાંઈ બિગાડે કાજ.	૧
ચોરીમાં ચાલું થશે, કનકધ્વજનું રૂપ;	
કેમ પરણશે પ્રેમલા, ઇમ મુજ ભાળે ભૂપ.	૨
તવ મેં નૃપને વિનવ્યું, આરાધો કુળદેવ;	
ટળશે ચિંતા તેહથી, મળશે સુખ અહમેવ.	૩
આરાધી કુળ દેવતા, થઈ પ્રકટ સુપ્રવીણ;	
ક્ષણ ક્ષણ કિમ તું મુજને, આકર્ષે થઈ દીણ.	૪

આવી બધી ધામધૂમ જોઈને લોકો પૂછવા લાગ્યા કે ‘ આટલી બધી ધામધૂમ
શેની છે ? ’ એટલે રાજસેવકો કહેવા લાગ્યા કે ‘ રાજપુત્ર પરણવા જનાર છે તેની
જાનની આ બધી તૈયારી છે. ’ એટલે લોકો પણ આનંદ પામ્યા અને હવે આપણે
રાજપુત્રને જોશું એમ ધારી તેને જોવાને તૈયારી રહ્યા. આ પ્રમાણેની બધી તૈયારી
કરીને મોટાં નિશાન વગડાવ્યાં. બીજા ઉદ્દાસની આ ચૌદમી ઢાળ પંડિત મોહનવિજયે
વચનના વિલાસથી રચી. અહીં હિંસક મંત્રી જે જે કહે છે તેને ચંદ્રાનન્દ હૃદયમાં
ધારણ કરી લે છે. ૧૭-૧૯

દુહાનો ભાવાર્થ.

મારા મુગુટના શિરતાજ સિંહલરાજાએ મને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે—“ અરે
ભુંડા ! આ બધી તૈયારી કરીને કન્યાનો ભવ શામાટે બગાડે છે ? કનકધ્વજનું રૂપ
ચોરીમાં પ્રગટ થશે, પછી પ્રેમલા તેને કેમ પરણશે ? એ વખતે આપણો ફજેતો થશે અને
આપણે પણ શું મોહું બતાવશું ? ” ત્યારે મેં કહ્યું કે—“ તમે ચિંતા ન કરો અને
કુળદેવીને આરાધો. તેનાથી આપણી ચિંતા ટળશે અને જરૂર સુખ મળશે. ” રાજાએ
તરતજ તે વાત કબુલ કરી અને કુળદેવીને આરાધી. તે પ્રગટ થઈને બોલી કે—‘ વારે
વારે મને શામાટે બોલાવો છો ? ’ ૧-૪

ભૂપ ભણે માતા સુણો, કરે અયુક્ત પ્રધાન;	
પણ તુમ હાથે જીતવું, ચૂળ એહ છે તાન.	૫
રોગ રહિત એ સુત કરો, તું કુળમાતા સત;	
આવે છીંક યદા તદા, સહુ દિનકર નિરખત.	૬
તવ દેવીએ ઉપદિશ્યુ, કર્મ રોગ નહીં જાય;	
પણ વારીશ ચિંતા સકળ, કોઈક કરી ઉપાય.	૭
લગન સમય આભાનૃપતિ, નારી વિમાત સમેત;	
આવી પરણશે પ્રેમલા, એ તુમ અમ સ કેત.	૮
ઈત્યાદિ કહી દેવી ગઈ, થઈ ધીરજ મનમાંહ;	
સિંહલનૃપ હુઓ ખુશી, જન સજી ઉછાંહ.	૯

ઢાળ ૧૫ મી.

(કસીયાને તથુ ડોકર માગ ખડા ક્રીયા હો મારા માહિયા—એ દેવી)

કસીયાને તથુ સિંહલરાયે ખડા ક્રીયા હો મારા સાહિયા, નિજ કુળદેવી તણે રે વચન; રસિયાને કેસરીયા કમધજ ક્રીયા જાનીયા હો મારા સાહિયા, જાણે કે વિકસિત પકળવન. કસીં ૧ કાળો ને મતવાલો વરસાળાનો સહોદર હો, માં મહઝર શિણુગાર્યા માત ગ; માંડી એક અબાડી પડાવાળી જરકસી હો, માં વિણુક્તુ ભાડવડાનો હો રગ. કસીં ૨

રાજાએ કહ્યું કે—“હે માતા ! મારી ના છતા પ્રધાને અયુક્ત કાર્ય કર્યું છે, હવે જીતવાનું તમારે હાથે છે, માટે કોઈ પણ રીતે કુવરને નિરોગી કરો તે સિવાય બીજો ઉપાય નથી તમે કુળમાતા છો તો અમારું દુઃખ ટાળવું તે તમારું કામ છે ” છીંક આવે ત્યારે સૌ સૂર્ય સામે જીવે છે દેવી બોલી કે—“હે રાજા ! કુવરને પૂર્વકર્મજન્ય રોગ છે તે તો કોઈ રીતે દૂર થવાનો નથી, પરંતુ હું તમારી ચિંતા ટાળીશ લગનની ગત્રીએ આજ્ઞાનગત્રીને રાજા ચદ પોતાની વિમાતા અને સ્ત્રીની પાછળ વિમળાપુરીએ આવશે અને તે પ્રેમલાને પરણશે આટલું હું કરી આપીશ માટે તમે ધીરજ રાખજો ” આ પ્રમાણે કહીને દેવી અદશ્ય થઈ સિંહલરાજા હર્ષ પામ્યો અને જાનની તૈયાગી ઉતાવળે કરવા માડી ૧-૮

ઢાળ ૫૬૨મીના ભાવાર્થ

સિંહલરાજાએ તથુ, કેસરીયા જાનૈયા વગેરે તૈયાગ કર્યા તે જાણે વિક્રમેલ કમળવન હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું મેઘનો ભાઈ હોય તેવા એક હાથી ઉપર પ્રયાણને દિવસે પડાવાળી અબાડીમા

કનકધ્વજ તેમાંહે આહુશું ખેસાડીઓ હો, માં નિકટ કપટ ચતન કરી બહુ ભંત; કેણેહી નવિ જાણ્યો જે અમે આણ્યો જનમેં હો, માં પોઠી આડી માંડી ખોડી અનંત. કસીં ૩ પુરહુંતી પધરાવ્યા આવ્યા એ આડંબરે હો, માં ક્રમતા અનુક્રમે તે સુંદર પંથ; આવીને અમે મળીયા વિમળપુરીના રાયને હો, માં એહમાં જૂઠ નથી કાંઈ અર્થ. કં ૪ દીધો છે ઉતારો અવધારો જી અમ ભણી હો, માં ભોજન યોજન યુગતિ અતુચ્છ; પાણિ-ગ્રહણની રજની રાજન એ છે આજની હો, માં વરશે અમ સુત પ્રેમલાલચ્છી. કં ૫ કુળદેવી સંકેતે તુમચે હેતે સેવકા હો, માં કહી તસ નામ અને રે નિશાન; એ પુરની ઝંકઝેળે સાતે પોળે મૂકિયા હો, માં અવસર દિવસતણો અવસાન. કં ૬ નારી બિહુંની જોડે કેડે તુમને નિરખીઆ હો, માં પ્રણમ્યા તિહુએ કહી નૃપચંદ; પધરાવ્યા મનભાવ્યા હેજે તુમને અમ લગી હો, માં અમે પણ દેખી પામ્યા આનંદ. કં ૭ ભાખી એ જે વાતો હુંતી સાતો ધાતની હો, માં તુમથી સાચવટાનો અંશ; એહમાં જે હોય કૂડું તો અમ નૃપના પય છપ્પું હો, માં અહો અહો આભાપુરઅવતંસ. કં ૮ અવધારો વિનતડી સારો કારજ માહરું હો, માં પરણી આપો એ પ્રેમલા નાર; ભાડે જે નહીં પરણો તો અમે ધરણો ધાલશું હો, માં હવે તુમ શરણો ઇણ સંસાર. કં ૯

કનકધ્વજને ખેસાડ્યો. અમારી કપટચતના કોઈને જણાવા ન દીધી. ત્યાંથી પ્રયાણ કરી આડંબર સાથે ચાલતાં અનુક્રમે અમે અહીં વિમળાપુરી આવ્યા અને મકરધ્વજ રાજાને મળ્યા. ૧-૪ અમને તેણે ઘણાજ સરસ ઉતારો આપ્યો અને અમારી સુંદર ભોજનાદિવડે ભક્તિ કરવા માંડી. હે રાજા ચંદ ! આજ પાણિગ્રહણ કરવાની રાત્રિ છે. અમારા કુંવર પ્રેમલાલક્રમીને આજ વરશે. તે પ્રસંગે કુળદેવીના વચનથી અમે આ નગરની સાતે પોળે માણસો ખેસાડ્યા છે. લગ્નનો અવસર દિવસના અસ્ત સમયે છે. તે વખતે કુળદેવીના કહેવા પ્રમાણે બે સ્ત્રીઓની પાછળ તમે આવ્યા છો અને તેથીજ અમે તમને આભાનરેશ-ચંદ્રરાજ તરીકે ઓળખ્યા છે અને મનપસંદ એવા તમને અહીં અમારા સુધી પધરાવ્યા જણાય છે. આપના આવવાથી અમે આનંદ પામ્યા છીએ. હે આભાનગરીના ભૂષણ ! જે ખરેખરી વાત હતી, તે તમારી આગળ નિવેદન કરી છે. તમારી સાથે સાચવટનો અંશ છે તો આમાં કાંઈ ખોટું હોય તો મારા રાજાના પગે હાથ મૂકું છું. હવે અમારી વિનંતિનો તમે સ્વીકાર કરો અને પ્રેમલાલચ્છી પરણી આપો. હવે જો તમે હા નહીં પાડો તો અમે પાંચે લાંબીશું. અમને જીવાડવા કે મારવા એ તમારા હાથમાં છે. અમારી લાજ પણ તમારા હાથમાં છે. હવે અમારા દુશ્મનોને હસાવવા હોય તો તમારી મરજી. અહીં કદી

એ પાંચે જીવાડો છાંડો આડો ચ દજી હો, માં હવે રખે હસાડો દુર્જન જન; જશે
 ને કરી તાડો આડો પાડો જાગશે હો, માં નરપતિ કેર છે સદન આસન. કં ૧૦
 પહિલા પણુ નર ભાડે ભાડે પરણ્યા છે ઘણા હો, માં તો ધંધાં તુમને નહીં કોઈ
 દોષ; રચણી તો વિહાણી રહેશે કહાણી જુગો જુગે હો, માં કિમ તુમે થઈ
 રહ્યા મહિનો પોપ. કં ૧૧ તુમ માંહે અમ સુતમાં અતર કોડીનો નહી જી
 હો, માં અમ કુળદેવી વચનથી ચ દ; આનદે ધમ ચ દે છ દે સાંભળ્યુ હો, માં
 અ શક હિ સકવાળા જી ક દ. કં ૧૨ સિ હલનૃપને ચ દે પરમાનદે વિનંત્યુ હો,
 માં એ તુમ કરવી ન ઘટે અનીત; હિ સકને આલ ભો દીજે કેહી વાતનો હો,
 માં દીસે છે તુમચી ખોટી જી રીત. કં ૧૩ પરણીને કિમ આપુ પાછી આછી
 ગેહિની હો, માં કિણુ વિધ લાજવીએ સ્ત્રીવટ; રાજાએ મ ત્રીએ ચ દનુ ચિત્તકુ
 રીઝવ્યુ હો, માં જિમ તિમ કરી કરી કૂડ કપટ. કં ૧૪ ઊંડી મત આ લોચી
 ચ દે હાકારો ભણ્યો હો, માં હરખિત હુઓ સિ હલમહીપાળ; ભાખી મોહન-
 વિજયે ખીજી ઉદ્ધાસની હો, માં પાવન પક્ષરમી ઢાળ. કં ૧૫

વધારે ગ્લઝક કરશે તો રાજમદિં પામે છે, એટલે બધી વાત ઉઘાડી પડશે વળી અગાઉ
 પણ ઘણા પુરૂષો ભાટે પરણ્યા છે, તમારે કાંઈ પહેવ ડરવાની નથી તમને એમા કાંઈ
 દોષ લાગવાનો નથી વળી ગ્લઝકમા વધારે વખત જવાથી ગત વિતશે અને વાત વહી
 જશે, માટે જલદી હા પાડો ૫-૧૧ અમે રાજપુત્રમા અને તમાગમા દેવીના વચનથી
 ખીલકુલ અતર ગણતાજ નથી ” આ પ્રમાણેની હિ સકમત્રીની કહેલી તમામ હકીકત
 માણીને ચ દગનતએ સિ હલ નૃપને ઉદ્દેશીને કહ્યુ કે—“ આ વાત તમારે ડરવો ઘટતી
 નથી આમા હવે હિ સકને પણ કેટલો ઓળાલો દઈએ આ ગીત તદ્દન ખોટી છે, ડરવા
 યોગ્ય નથી વળી હુ એવી સુદર ગજકન્યાને પગણીને તમને કેમ મોપુ ? એવી રીતે
 ડરવાથી સ્ત્રીવટ લાજે તે પણ માગથી કેમ બને ? ” આ પ્રમાણે ચ દરાનતએ ઘણી
 યુક્તિપ્રયુક્તિ કરી પણ છેવટે રાજાએ અને મત્રીએ અનેક પ્રકારના કુડકપટથી ચ દરાનતના
 ચિત્તને રીઝવ્યુ એટલે ઊંડો વિચાર ડરીને ચ દરાનતએ પરણી આપવાની હા પાડી તેથી
 સિ હલરાજ ધણે હર્ષિત થયો અને એકદમ વગ્ને ગણગાવવાની અને વગ્ધોડાની તૈયારી
 કરવા માડી, ચારે બાજુ આનંદના વાણેજો વાગવા માણ્યા પડિત મોહનવિજયજીએ આ
 બીજી ઉદ્ધાસની પવિત્ર અને ગમિક પદગમી ઢાળ કહી ૧૨-૧૫

હવે કનકવજને બદલે ચ દગનત વગ્ધોડે ચડશે અને પ્રેમવાલમયીને પગલુગે પછી
 તેને તજ દખને વિમાનાની માથે આસાપુરી ચાલ્યા જશે તે બધુ આપણે આગળ વાચ્યુ

બીજા ઉલ્લાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પંદરમી સુધીનું રહસ્ય.

આમાં ચંદરાજને વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કરતાં સિંહલરાજના સેવકોનો મેળાપ થાય છે ત્યાંથી માંડીને ચંદરાજએ પ્રેમલાલચ્છીનું મકરધ્વજ કુમારની વતી પાણિગ્રહણ કરવું કબુલ કર્યું. ત્યાંસુધીનું વૃત્તાંત છે. તેની અંદર સિંહલરાજનું તેના મંત્રીએ કહેલું તમામ પૂર્વ વૃત્તાંત આવી જાય છે. તેને લઈનેજ આ રહસ્ય વિસ્તર્યું થયેલું છે. આ રહસ્યમાં આવેલા નવા પાત્રો સિંહલરાજ અને તેનો હિંસક મંત્રી આપણને ઘણું નવું શીખવે છે, તેમજ ચંદરાજ પણ પોતાની કળા બતાવે છે. તે સર્વનું આપણે નિરીક્ષણ કરીએ અને તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવા લાયક લાગે તે ગ્રહણ કરીએ અને અસારને યોગળીને તણ દઈએ.

ચંદરાજ પહેલીજ પોળમાં રાહ જોઈને બેસી રહેલા સિંહલરાજના સેવકોથી સપડાય છે. સિંહલરાજએ આ સેવકોને શા માટે બેસાડેલા છે ? અને તે સેવકોને ચંદરાજના આવવાની ખબર શી રીતે પડેલી છે તે સમજવામાં આવ્યું છે. વળી ચંદરાજના અને સેવકોના સંવાદથી એટલું સમજાયું છે કે આજ રાત્રે પહોર રાત ગયા પછી બે સ્ત્રીની પાછળ જે આવશે તે ચંદરાજ છે એ વાત કોઈ પણ પ્રકારે સિંહલરાજના જણવામાં આવી છે એટલે તેનાથી પોતાની કાર્યસિદ્ધિ કરી લેવા માટે તેણે ચોકીઓ બેસાડી તેમને સખ્ત હુકમ કરેલો છે કે બે સ્ત્રીની પાછળ આવનાર પુરૂષને તમારે માન સાથે તરતજ મારી પાસે લઈ આવવો. એટલા ઉપરથી ચંદરાજની અનેક પ્રકારની આનાકાની છતાં તેઓ તેને સિંહલરાજ પાસે લઈ જાય છે ત્યારેજ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ માને છે.

સિંહલરાજના સેવકોની સાથેના વાદવિવાદમાં ચંદરાજ પ્રથમ તો અજાણ્યાજ થાય છે, પોતાનું નામ છુપાવે છે, તેની સાથે જવાની આનાકાની કરે છે, બીજી પણ અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ વાપરે છે પણ સેવકોને ચોક્કસ સમજાવી રાખેલા હોવાથી તેનું ચાલી શકતું નથી. તેની સાથેની વાતચિતથી કેટલુંક તો સમજવામાં આવે છે, પરંતુ તેની મતલબ શી છે તે સમજવામાં આવતું નથી. અહીં કર્તાએ ચંદરાજની રાહ કેવી જોવાય છે ? ત્યાં સંસારી જીવ જેમ ક્ષાયિકભાવની રાહ જુએ છે તેમ આ સેવકો અને સિંહલરાજ ચંદરાજની રાહ જોઈ રહ્યા છે એમ કહ્યું છે. જે જીવોને સમ્યક્ બોધ થયેલો હોય છે તેઓ ક્ષયોપશમ ભાવના કોઈ પણ ગુણોથી રાચતા નથી. તેઓ તો નિરંતર ક્ષાયિક ભાવના જ્ઞાનાદિ ગુણ મેળવવાના ઇચ્છક હોય છે કે જે ગુણ પ્રાપ્ત થયા પછી જતાજ નથી. આ વાત કર્મચંદ્રાદિક અનેક શાસ્ત્રોથી સમજવા યોગ્ય છે. અહીં અપ્રસ્તુત હોવાથી તેનો વિસ્તાર કરવામાં આવ્યો નથી.

છેવટે ચંદરાજ સિંહલરાજ પાસે જાય છે. તે વખતે જાણે પારાવાર રોષ ઉભરાઈ જતો હોય તેવો પ્રેમ સિંહલરાજ બતાવે છે. પૂરેપૂરી કપટકળા કેળવવાની શરૂઆત કરે છે. ચંદરાજ કુશળ હોવાથી તે બધું સમજી જાય છે. પણ વખત અને સ્થળ જુદી તરેહના હોવાથી તે સાંભળ્યાજ કરે છે. મતલબી સિંહલરાજ તેને પોતાના સિંહાસન ઉપર બેસાડે છે અને પોતે સામે બેસે છે. પ્રપંચી મનુષ્યો અનેક પ્રકારની વાગ્જાળ પાથરે છે અને તેમાં

સોના માણસોને સપડાવે છે જો કે તે પ્રપચનુ માહુ પરિણામ તો તેને પોતાનેજ સહેન કરવુ પડે છે, પરતુ એકવાર તો બીજા માણસને કપમા નાખે છે ચદરાજા બરાબર સપડાય છે તેનુ મન પોતાની માતા પાસે છે અને શરીર અહીં છે સાસુ વહૂ પાછા ચાલ્યા જાય અને પોતે અહીં રહી જાય તેનો તેને મોટો લાય છે પરતુ પરસ્વાધીન માણસ શુ કરી શકે ?

સિંહલરાજા મતલબી હોવાથી ચદરાજાની ચાટુ ઉદ્ધતવડે ઘણી પ્રશ્ન સા કરે છે ચદરાજા કોઈ પણ રીતે તેમાથી છુટી જવા માટે અસત્યમિશ્રિત વાક્યરચનાવડે પોતાને છુપાવવા પ્રયત્ન કરે છે તેવામા હિ મક મત્રી ત્યા આવે છે અને તે સામ દામવડે ચદરાજાને સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે ચદરાજા હવે આમાથી છુટાવુ સુરકેલ છે એમ માની દુકામા પતાવવા માટે ‘ચદરાજા જે કરે તે હુ કરી શકુ’ એમ કહી અર્ધ સ્વીકાર કરે છે અને ‘મારૂ કામ શુ છે ?’ એમ પૂછે છે હિ સક મત્રીના સદ્વિધ વચનો સાલળી તે વિચારમા પડે છે સિંહલરાજા તેને ‘વિચારમા શામાટે પડી જાઓ છો ? તમારે તો અમારી ઉપર ઉપકાર કર્યા વિના છુટકો નથી’ ઇત્યાદિ કહે છે પણ ચદરાજા પોતાને આલાપુરી જવાની ઉતાવળ જણાવી જે કામ હોય તે તરત કહી દેવાનુ કહે છે તેના ઉત્તરમા વળી હિ સક મત્રી વાક્યાતુરીજ કરે છે, અને પોતાની મતલબ છે તે જણાવે છે ચદરાજા ‘કનકદંબજ કુમાર શામાટે પરણ્યો નથી ?’ એમ પૂછે છે ત્યારે હિ મક મત્રી તેના કુષ્પિણાનુ કાગળુ પ્રગટ કરે છે ચદરાજા એ સળધમા ઘણો કળકો આપે છે અને ઘટતા વચનો કહે છે પછી હિ સકને એકાતે લઈ જઈ સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે, પરતુ તે ન સમજવાથી છેવટે તેનુ પૂર્વ વૃત્તાત પૂછે છે અને ખરેખર જણ્યા પછી કાર્ધક રાજી કરવાની આશા આપે છે એટલે પછી હિ સક મત્રી સિંહલરાજાનુ પૂર્વ વૃત્તાત કહેવાનુ શરૂ કરે છે પરતુ એની અદગ જોવાનુ એ છે કે ગરજવાળા માણસ પોતાનુ કાર્ય સાધવા કેવી કેવી શુક્તિઓ કરે છે અને પરોપકાર પરાયણ માણસ ખરી સપડામણને વળતે ન કરવા યોગ્ય કાર્યમા પણ દાક્ષણ્યતાને અગે કેવી કળુલાત આપે છે અહીં સિંહલરાજાના પરિવારને જેવી પોતાની કાર્યસિદ્ધિની ચિતા છે તેવી જલકે તેથી વધારે ચદરાજાને આલાપુરી પાછા જવાની અને વિમાતા વીરમતીના કોપનો લોગ થઈ પડવાની ચિતા છે અહીં સુધીની હકીકતમા હિ સક મત્રી અતિ કપટી, કુટિલ, કદાચહી અને દુર્ભતિ હોવાથી તેની વચન ગ્યનાના સળધમા કવિ કહે છે કે.—

જળ કહે ત્યાં થળ પણ નહી, ચલવે ડાક ડમાળ,
રવિ ઉદયાસ્ત લગે સદા, ખોટી હાલજ ચાલ

“ કુટિલ માણસો જળ કહે ત્યાં થળ પણ હોતુ નથી, ખોટો ડાકડમાળજ ચલાવે છે અને સૂર્ય ઉદય થાય ત્યાથી તે અસ્ત પામે ત્યાસુધી તેની હાલચાલ તમામ ખોટીજ હોય છે ” આવા માણસો જગતને ભારરૂપ હોય છે છતાં મતલબને અગે સજ્જનો પણ તેને એકાએક તજી શકતા નથી સિંહલરાજા ખરેખરો સજ્જન છે, તેને પ્રારબધીજ આ પ્રપચ નાપમદ છે, પરતુ એકવાર દુર્જનો સજ્જનને પણ એવા કાર્યમા જોડી દે છે કે પછી

તેને તેમાંથી છુટવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. અહીં સિંહલરાજને પણ આટલી સ્થિતિએ વાત પહોંચ્યા પછી ‘સાપે છછુંદર ગળ્યા જેવું’ થયું છે. હવે આ વાતને છોડી દેવાની સ્થિતિમાં તે રહ્યા નથી. જો કે એટલી ખરી હિમત ન બતાવવાનું પરિણામ તો તેને આ કરતાં વધારે ખેદ ઉત્પન્ન કરનારી સ્થિતિમાં મૂકનારૂં આવ્યું છે. તે તો આપણે હવે પછી જોશું. અહીં પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં તો તેનું મન અત્યારે હિસક મંત્રીને વશ થઈ ગયાનું જ દૃષ્ટિએ પડે છે.

સિંહલરાજનાં ગુઠ વચ્ચેનાથી જ્યારે ચંદરાજને શંકા પડે છે ત્યારે તે કહે છે કે—“અમે ઠગ નથી કે તમને ઠગીએ, પણ કદી તેમ થાય તોપણ જેણે પરોપકાર કરવા માટે જન્મ ધારણ કર્યો છે તેને વિમાસવાનું શું છે ? સૂર્ય અજવાળું કરે છે અને આકાશમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરવાનું કષ્ટ સહે છે તેને પેસકશી કોણ આપે છે ? વૃક્ષ ફળે ફૂલે છે અને માણસો તેના ફળ ફૂલ ચુંટી તેને કષ્ટ આપે છે છતાં તે તેનો બદલો શું માગે છે ? નદી રાત્રિ દિવસ વહે છે અને મણિ રત્નાદિક કિંમતે વેચાઈને ઘરે ઘરે ભમે છે તેમાં પરોપકાર સિવાય બીજું શું છે ? સરસ નિરસ તૃણમાત્ર ખાઈને ગાય દુધ આપે છે તેમાં પણ પરોપકારવૃત્તિ વિના બીજું શું છે ? માટે આપ સરખા પરોપકારીએ તો કાંઈ વિચારમાં પડવાનું છે જ નહિ.” આ હકીકતનો સાર એ છે કે ખરા પરોપકારીએ તો કાંઈ પણ લય ધરાવવાનો નથી અને બદલો કાંઈ ઈચ્છવાનો નથી. જેણે પરોપકાર માટે શરીર સુધ્ધાં અર્પણ કર્યું છે તેને પછી બીજા પદાર્થના વિનાશનો તો વિચાર જ કરવાનો રહેતો નથી.

ચંદરાજના આગ્રહથી સિંહલરાજનું પૂર્વ વૃત્તાંત હિસક મંત્રી કહેવા માંડે છે, ત્યાર-અગાઉ કનકદેવ જુમારની વતી પ્રેમલાલચીને પરણી આપવાનું કહે છે ત્યારે ચંદરાજના ચિત્તમાં ચમત્કાર ઉત્પન્ન થાય છે કે ‘આનું કારણ શું છે ?’ પરંતુ તે જ્યારે જાણે છે કે વર તો કુષ્ટિ છે ત્યાર પછી એવા અકાર્યની ઉત્પત્તિ જ શામાટે કરવામાં આવી તે સંબંધી ઠગકો આપે છે. પરંતુ તેની અસર મતલબી રાજ કે મંત્રી ઉપર થતી નથી. તેઓ જ્યારે પોતાનો આગ્રહ છોડતા જ નથી ત્યારે ચંદરાજ કાંઈક આશા આપી તેની હકીકત જાણવા માગે છે અને તેમાં પોતાને ઓળખવાનું શાથી બન્યું ? તે પણ જાણવા ઈચ્છે છે. કારણ કે એમાંથી વખતે કાંઈ બહાનું મળી જાય તો છુટી જવાય.

હિંસકમંત્રી સિંહલરાજનું વૃત્તાંત કહેવા માંડે છે તેના પ્રારંભમાં પોતાની ઓળખાણ આપતાં કહે છે કે :—

વહાલો સહુને કામ, બહાલો ચામ નહીં રી;
સાચી એ જગરીત, ચંદ્ર જાણે સહી રી.

“જગત્માં સહુને કામ વહાલું છે. ચામ-શરીર કાંઈ વહાલું નથી.” એટલે કામ કરીએ તો વહાલાં લાગીએ એમ છે; કાંઈ રૂપવાળું શરીર હોવાથી વહાલા લાગીએ એવું નથી. હે ચંદરાજ ! આ રીત જગત્માં સાચે સાચી છે એમ જાણજો. અર્થાત્ તમે પણ અમારૂં કામ કરી આપશો તો વહાલા લાગશો, એકલા રૂપથી વહાલા લાગો તેમ નથી એ પણ વ્યંગમાં સૂચવી દીધું છે.

આગળ જતા પુત્ર ન હોવાથી મિહલગબની ગણી ચિતામા પડે છે તેના નિવા-
રણ માટે કુળદેવીને આરાધવાનું મત્રી સૂચવે છે ગળ કુળદેવીને આગધે છે તે પ્રગટ
થઈ જોલાવવાનું કારણ પૂછે છે તે વખતે મિહલગબ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે તેને બહુ લાગતા
વચનો કહે છે દેવી ઉત્તરમા કહે છે કે— ‘એક પુત્ર થશે પણ કુષ્ટિ થશે’ રાજા તેમ ન
ધવા બહુ આગ્રહ કરે છે એટલે દેવી ‘કરેલા કર્મનું કૃણ મોને લોગવવુજ પડે છે’ ઇત્યાદિ
વચનોવડે કર્મની પુષ્ટિ કરે છે પછી રાજા આવુ વરદાન આપવાનું વિશિષ્ટ કારણ પૂછે છે
એટલે દેવી પોતાના ગૃહકલેશની વાત કરે છે આ ઉપરથી એટલુ વધારે જાણવાનું મળે
છે કે દેવોમા પણ આવા ગૃહકલેશ થાય છે અને તેમા પણ જેને જે દેવાગનાઓ હોય છે
ત્યા તેનો વધારે સલવ છે પતિ સાથેના રોષનું કૃણ વખતપર બીજાને પણ લોગવવુ પડે છે
અહીં પણ કાષ્ટક તેમજ થયુ છે જો કે તેમા દેવીના વચનો તો માત્ર જનવાની હકીકતને
પ્રથમથી પ્રગટ કરનારાજ છે, બાકી તો જે લાવી જનવાનું હોય છે તેજ બને છે

હવે પુત્રજન્મ થતાજ તે કુષ્ટિ હોવાથી તેને ગુપ્ત રાખવામા આવે છે અને તે અતિ
રૂપવત છે એમ જણાવવાથી જે દુર્ભાગ્યના યોગથી બનેલ છે તેનેજ લોકો અધારામા રહે
વાથી સદ્ભાગ્યનું કૃણ માને છે આ વાત વિસ્તાર પામતી વ્યાપારીઓદ્વારા વિમળાપુરી
પહોચે છે તેઓએ કરેલા ગજપુત્રના રૂપના વખાણથી મકરધ્વજરાજા પોતાની પુત્રી
પ્રેમલાલક્ષ્મીનો વિવાહ તેની સાથે કરવા લલચાય છે મત્રી વધારે ખાત્રી કરવાની
સલાહ આપે છે એવામા ગળ મિકાદે નીકળે છે થાક લાગવાથી રાજા મરોવરની પાળે
બેઠો છે ત્યા મોદાગરો પાણી પીવા આવે છે તેમની દ્વારા ટૌતુક જાણવાની ઇચ્છાવાળા
ગળને પ્રેમલાલક્ષ્મીના વેસવાળ માટે સાક્ષીરૂપે બીજા મોદાગરો સાક્ષી તરીકે મળી આવે છે
રાજા તેથી પૂર્વ હકીકતને પુષ્ટિ મળ્યાનું માને છે, પરંતુ તે સાક્ષી પણ નજરે જોયા
વિનાની હોવાથી વધારે વજનવાળી નવી એમ તેના ધ્યાનમા આવતું નથી હજુ મત્રી
વધારે ખાત્રી કરવા કહે છે, એટલે ત્યાના વેપારીઓની સાથે પોતાના ચાર પ્રધાનોને
રાજા સિંહલપુરી મોકલે છે તેઓ મિહલરાજાને મળે છે અને પોતાનો વિવાહ કરવાનો
આગ્રહ જણાવે છે ગળ વિલગ કરવા કહે છે પછી પોતાના મત્રી હિસકને જોલાવી
રાજા જે વચનો કહે છે તેમા તેનું સંજ્ઞનપણુ અને તેનો ઉત્તર હિમક મત્રી આપે
છે તેમા તેનું દુર્જનપણુ પ્રત્યક્ષ જણાય આવે છે છેવટે વિવાહ નહીં થાય છે—શ્રીકૃણ
અપાય છે પછી પેલા ચાર પ્રધાનો ‘પાળી પીધા પછી મર પૂછનારનો જેવુ’ હડપણુ
જતાવે છે એટલે કે ગજપુત્રને જોવાનો આગ્રહ કૃષ્ટ છે મત્રી તેને સમન્તવવા માટે
અનેક સુક્રિત્તો કરે છે પણ બ્યાગે તેઓ મનજતાજ નથી ત્યારે પછી દ્રવ્યવડે તેના
મોદા બધ કરે છે અહો ! અધમ લોભ કયા સુધી કામ કરે છે ? પોતાના રાજની
પુત્રીને પોતાને વિશ્વાને ખાડામા નાખતા પણ લોભવશ પ્રધાનો આચકો ખાતા નથી
ખાસ જે કામ માટે મોકલેલા તે કામમાજ આવુ વિપરીત આચગ્લુ કરે છે ‘લોભ
મર્વ પાપનું મૂળ છે’ એમ શાસ્ત્રકાં કહે છે તે ખરેખર છે બાકી ઉમ પાપનુ કૃણ આ

લવમાંજ મળે છે તેમ આ લોકને આધીન થયેલા પ્રધાનોને પણ આ પાપનું ક્ષણ આ લવમાંજ આગળ ઉપર મળવાનું છે.

હવે લગ્ન દિવસ મુકરર થાય છે, બન્ને જાણુ તેની તૈયારીઓ ચાલે છે, એટલે વળી સરલ દિલનો સિંહલરાજ અકળાય છે. તે હિંસક મંત્રીને કહે છે કે ‘ હવે આપણું પાપ ક્યાંસુધી ઢાંક્યું રહેવાનું છે ? ’ હિંસક ફરીને પણ કુળદેવીને આરાધવાનો ઉપાય સૂચવે છે. રાજ તેમ કરે છે. કુળદેવી પ્રગટ થાય છે. રાજ પુત્રનો કુષ્ટ નિવારવા વિનંતિ કરે છે, પણ દેવી કહે છે કે—“ તે તો બને તેવું નથી. પૂર્વ કર્મજન્ય વ્યાધિને નિવારવા કોઈ સમર્થ નથી. તેથી તમારી અગવડ દૂર કરવા હું લગ્નની રાત્રિએ ચંદરાન્નને અહીં લાવીશ અને તે પ્રેમલાને પરણશે.” રાજ એટલાથી સંતોષ માની જન લઈને વિમળાપુરી આવે છે. એ વખતે પણ રાજકુમારને તો ગુમ્મજ રાખે છે. સ્વસુર પક્ષવાળા જન આવી ત્યારે પણ વરને જોવાનો આગ્રહ કરતા નથી. અનુક્રમે લગ્નની રાત્રિ આવે છે અને ચંદરાન્નનો સિંહલરાજ વિગેરેની સાથે સંયોગ થાય છે.

અહીં સુધી પૂર્વવૃત્તાંત ચાલે છે. હવે હિંસકમંત્રી વિગેરે પોતાની વિનંતિ સ્વીકારવા ચંદરાન્નને અત્યંત આગ્રહ કરે છે, અને જો સ્વીકાર નહિ કરે તો અમે ‘ પાંચે મરશું ’ ત્યાંસુધીનો ભય બતાવે છે. વાત પણ ખરેખરી છે, ચંદરાન્ન જો સ્વીકાર ન કરે તો તેઓને મરવાનોજ વખત આવે તેવું છે. કેમકે કુષ્ટ વરને લઈને પરણવા જવાય તેવું નથી. તેમ એવા પ્રપંચને પાંચામે અહીંથી જીવતા જવાય તે પણ સંશયવાળું છે. મતલબને લઈને ‘ અગાઉ પણ ઘણા લોકો પરણ્યા છે ’ એવા દાખલા હિંસકમંત્રી આપે છે, પરંતુ તેવું પરિણામ શું આવ્યું હતું તે જણાવતો નથી. કારણ કે જ્યાં જ્યાં એમ લોકો પરણવાનું બન્યું છે. ત્યાં ત્યાં પરિણામે પરણેલી કન્યા લોકો પરણનારનીજ થઈ છે. જેનાવતી પરણે છે તેને તેનો લાભ મળેલો નથી અને અનેક પ્રકારની હાનિઓ ખમવી પડી છે. પરંતુ ‘ દુધનો લાલચુ ઝિલાડો દુધને દેખે છે, ડાંગને દેખતો નથી ’ તેમ અહીં પણ દૃષ્ટાંતનો એક ભાગજ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે કે આમ અગાઉ પણ બન્યું છે. આવીજ હકીકત મંગળકળશ વિગેરેની કથામાં આવે છે. તેનું પરિણામ પણ આમાં આવે છે તેવુંજ આવેલું છે. જાણુવા ધમ્મનારે તે કથા વાંચી લેવી.

હજી ચંદરાન્ન તે વાત કબુલ કરતા નથી. તેને ક્ષત્રીવટ આડી આવે છે. પરંતુ મતલબવાળાઓને તો ક્ષત્રીવટ જાણો કે બીજું બધું જાણો પણ પોતાની મતલબ સિદ્ધ થવાનીજ જરૂર હોય છે, એટલે તેઓ પોતાનો આગ્રહ છોડતા નથી. તેને પરિણામે વાતચિતમાં રાત વીતી જવાના ભયથી ચંદરાન્નને તે વાત કબુલ કરવી પડે છે. એટલે સિંહલરાજ વિગેરે હર્ષિત થાય છે અને વરઘોડાની તૈયારી એકદમ કરવા માંડે છે.

હવે ચંદરાન્નનો વરઘોડો નીકળશે અને વરનું રૂપ જોવા આવેલી વીરમતી અને ગુણાવળી પોતાના પુત્રને અને પતિને જોશે. આ વર્ણનમાં પુત્ર માટેની તીવ્રેચ્છા, જે સ્ત્રીઓનો

દેવલતિમા પણ કલહ, પ્રપચ્ચ મડાણ અને તેનું છેવટ સુધી પ્રયાણ, મકરધ્વજ રાજાનું લોળાપણ અને તેના ચાર પ્રધાનોની કંગાઈ, દ્રવ્યની પાગવાર શક્તિ અને લોભથી થતું અધપણ, મતલબીનો આગ્રહ અને મજાનોને થતું પડતું તેના વશવર્તીપણ ઇત્યાદિ અનેક બાબતોનો આક્ષાત્રકાં થાય છે આમા મોટો ભાગ હિંસકમત્રી ભજવે છે કે જે પ્રપચ્ચકળામા પૂરો પ્રવીણ છે એક વાગ જગપણ અસત્યનો ઉપયોગ કર્યા પછી તેને ખરૂં રાખવા માટે બીજા કેટલા અમત્ય કારણો જોડવા પડે છે તે આ વર્ણનમા દેખાઈ આવે છે સાચા અને સજ્જન માણસથી પણ એકવાર તેમા પડ્યા પછી છુટાતું નથી, છુટવું મુશ્કેલ પડે છે મિંહલ રાજા મૂળથી આ વાતમા રાજી નહોતો પણ એકવાર તેમા ભળ્યો એટલે પછી બધા પાપમા ભળવું પડ્યું, છુટકો થયો નહિ તેથી ઉત્તમ મનુષ્યોએ ટોઈપણ અકાર્યમા પ્રથમથીજ પગલું ભરવું નહિ-અમત્યના અગથી પણ ડગતા રહેવું નહિ તો આ મિંહલગજાની જેમ તેના ભોગ થવું પડશે અને તેના કૃળ પગભવમા તો અવશ્ય ભોગવવાજ પડશે, પરંતુ આ ભવમા પણ પરિણામે આગડના કાકગ થશે અને જગતમા મો દેખાડી શકાશે નહિ આ હકીકત આગળ ઉપર વધારે સ્ફુટ થશે એટલે અહીં આટલુંજ કહીને ગહન્ય દુકામાજ મમામ કવમા આવે છે અને લગ્નમહોત્સવ જોવાને હુળીમળી ગહેલા સખ્યાબધ લોકોનો ઉત્સાહ પૂર્ણ કરવા માટે તે હકીકતનેજ આગળ પ્રદર્શિત કવમા આવે છે

દુહા

- ચચળ ચદ ચકોર જિમ, નાવ ચૂક્યો અવસાણ;
કરપીડણ ભાવિવશે, કીધો તામ પ્રમાણ. ૧
- સિંહલરાયે ચદતનુ, કીધું પરમ પવિત્ર,
પહેરાવ્યો બહુ મૂલનો, વરનો વેશ વિચિત્ર. ૨
- રથ સજવાળા સજક્રિયા, જોડયા વૃપભ તુગ;
રણુણ ઝણુણ બહુ રણુણે, રગા ચગ સુગ. ૩
- હુ બ જુ બ ઝાબા હુલિત, શિણુગારી મુખપાલ;
ભણીએ હરખ મમુદ્રમાં, નાવા તરેય વિશાળ. ૪

દુદાનો ભાવાર્થ

ચકોર પક્ષીની જેમ ચંદ્રગાન અવમાન ચૂક્યો નહિ અને ભાવિયોગે પાણિગ્રહણ કરવાનું કમ્બલ કર્યું મિંહલરાજાએ ચંદ્રગાનના ગરીબને મુગધી પાળીધી પરમ પવિત્ર કર્યું અને વરને બહુ મૂલવાળા યોગ્ય વસ્ત્રો પહેરાવ્યા ૧-૨ ગ્વની ગ્રાથે બળદ અને ઘોડા તૈયાર કરી જોડ્યા મુદગપણે આનંદથી ગાજી શખ કરવા લાગ્યા હુ બજુ બ કરતા શણુગારેલા મુખપાલ ત્રણે હર્ષના સમુદ્રમા વિશાળ નાવ તરતા હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા ૩-૪

મણુણે ગુડીએ ગયણુ લગે, પંચરંગ બહુ ભંત;

જાણીએ સુરકન્યા મિલી, વરરાજ નિરખંત. ૫

ફરફરિયા નેજા પવન, ખિંખણીએ ઝણણુંત;

ખખર કરે મનુ સુરભણી, ચંદ જેહ પરણુંત. ૬

છંદ ટકેરા ગડગડે, વાજે ગુહિર નિસાણ;

નાદે પૂરાણો ગયણુ, શંકાણો સુરરાણુ. ૭

સાંખેલા શિણુગારિયા, મહમહ ગંધ મહિલ્લ;

વરઘોડે જોડે ચઢે, ચઢીઆ લગન પહિલ્લ. ૮

ઢાળ ૧૬ મી.

(આવે હરી લટકંતો—એ દેશી. રાગ મલ્હાર.)

જેવે વિમળપુરીના વાસી, ગોખે ગોખે મૃગાક્ષી રે; એ આવે સિંહલનો છાવો, પરણવા પ્રેમલાલચ્છી રે. આવે વર લટકંતો, કનકધ્વજ નરરાજ ગલીએ અટકંતો. ૧ સહસ ગમે દીવા ઝગમગતે, નાવ્યો રવિ નિશી માની રે; પણ પરણાવવા ચંદને માનું, કીધા કિરણને જની રે. આં ર ચંદ ચઢ્યો દિનકરને વાહને, એ પણ અચરિજ જાણો રે; ચંદ તણે કામે કનકધ્વજ, સોહલા માંહે

પંચરંગી બહુભાતની ગૌરીએ આકાશ સુધી ઉચે રહી જેતી હતી. તે જાણે દેવ કન્યાઓ મળી વરરાજને જેતી હોય તેવી લાગતી હતી. ધ્વજ-પતાકા પવનમાં ફરકવા લાગી. ધ્વજમાં લાગેલી ધુધરીઓનો ધમકાર જાણે ચંદરાજની લગ્નની ઉદ્ઘોષણા કરી દેવલોકમાં રહેલા દેવતાઓને ખખર આપતી હોય તેવી દેખાતી હતી. ૫-૬

છંદના ટકેરા વાગતા હતા ગંભીર નિશાન વાગી રહ્યાં હતાં. આકાશ નાદથી ભરાઈ ગયું. તેથી દેવરાજ ઈંદ્ર શંકા પામવા લાગ્યો સાંખેલા શણગારવામાં આવ્યા. જેઓ સુગંધથી ખેંકી રહ્યાં હતાં અને લગ્નના સમય ઉપર વરઘોડાની સાથે ચઢ્યા હતા. ૭-૮

ઢાળ સોળમીનો ભાવાર્થ.

વિમળપુરીના લોકો ટોળે મળી જોવા આવ્યા. મહેલના ગોંખે ગોંખે અને ઝરૂંખે ઝરૂંખે સ્ત્રીઓનાં ટોળાં જોવા લાગ્યા હતાં અને પરસ્પર કહેતા હતાં કે ‘ જુઓ ! સિંહલરાજનો પુત્ર કનકધ્વજ વરરાજ અપ્રતિમ રૂપશાળી ચાલ્યા આવે છે. ’ એ વખતે હજારો દીપકો ચારે બાજુ પ્રકટાવેલા છે તે જોવા સૂર્ય તો રાત્રિ હોવાથી આવી શક્યો નથી, પરંતુ પોતાના કિરણોને જાનૈયા તરીકે મોકલ્યા હોય એમ જણાય છે. એ વખતે સૂર્યને વાહને ચંદ્રમા ચઢ્યો એ આશ્ચર્યની વાત છે તેમ ચંદરાજ વરઘોડે ચઢ્યા છે છતાં કનકધ્વજ ગીતમાં ગવાય છે

ગવાણો રે. આં ૩ પ ખા પવન કર તા જનને, ફિરકિં કહે મત ખીજે રે; નહીં નહીં એ કનકંવજ, એ તો વર કોઈ ખીજે રે આં ૪ કાને જેહવો વર સાંભળતા, તેહવોજ નયણે દીઠો રે; આપણડા નૃપ તનુછ કેરો, પૂરવ પાતક નીઠો રે. આં ૫ અહો ધાતા ધન્ય એહની માતા, જયો સુત દેદાર રે; એહની આગળ મુર કુણ લેખે, રૂપ બન્યો છે વાર રે. આં ૬ ઇમ પુરમાંહે સુ દર વર વર, વર-ધર નિપટ મુહાબ્યો રે; દોલ મુદગ નિશાન વાજ તે, વરવા તોરણ આબ્યો રે. આં ૭ સોગઠ માર રાગ ખ ભાતી, ર ગેર ગ બનાયા રે; ઝીલતી રાત તણા સ્વર ઝીણે, સોહવે મોહવા ગાયા રે. આં ૮ સિહલરાજ ભૂઠો મત્રી, પગ પગ વર પડખાવે રે; વરની લાગત લેતા લેતા, તોરણ મુખી આવે રે. આં ૯ જે વિધિ તોરણ કરવો હતો, સામુએ તે વિધિ લીધા રે, મુરગુરૂ તે પણ ભાખી ન શકે, ઉચ્છવ જે જે કીધા રે. આં ૧૦ માહિરા માહે આણ્યો વરરાજ, અયુગત વયણે ગાઈ રે; ધન્યા કન્યા પ્રેમલાલચ્છી, તે પણ તેહવી બનાઈ રે. આં ૧૧ અહો અહો લોક કહે કનકંવજ, પ્રેમલાલચ્છી તેહવી રે; મનમથરાય ને એ ગતિરાણી, જુગતિ જોડી જેહવી રે. આં ૧૨ રહેજે અખડ એ વર વહુ જોડી, રખે પ્રભુ લાગતિ ખામી રે; એહને ઉતો વાયુ ન હોજે, વારી હુ અ તરજમી રે. આં ૧૩

એ પણ આશ્ચર્યની વાત છે લોકોને પવન કરતા પ ખાએ જાણે કહેતા હોય કે તમે ખીજો નહીં, આ કનકંવજ વર નથી પણ કોઈ ખીજે છે કેટલાક કહે છે કે 'આ તો કનકંવજ નહીં-કોઈ ખીજે જણાય છે' વગી કેટલાક કહે છે કે- 'આપણે કનકંવજને કયા જોયો હતો, માત્ર સાબળ્યો હતો, અને જેવો સાબળ્યો હતો તેવો તો અત્યારે દેખાય છે આવો અપૂર્વ રૂપવત વર મળવાથી આપણા નૃપની પુત્રી બહુ લાગ્યશાળી જણાય છે આની માતાને પણ ધન્ય છે કે જેણે આવા પુત્રને જન્મ આપ્યો છે આના રૂપની પાને કેવળ રૂપ પણ કાંઈ કીમાળમા નથી' ૧-૬ વર સુદર છે એ પ્રમાણે ઘેર ઘેર ચગગાથા ગવાવા લાગી અને વગોડા ધીમેધીમે ચાલતો અને લોકોની વચ્ચે જોવાની મનોવૃત્તિને મતુષ્ટ કરતો, દોલ, મુદગ, ચરણાઈ રંગે વાજતોની માથે તોંગણ પાને આવ્યો સ્ત્રીઓ પણ વેવાઈતું ધર પાને આનવાથી બમણા જોમથી મોરઠ, માડ, ખભાતી વિગેરે રાગ રાગણીવાળા ગીત ગાવા લાગી સિહલ ગાત અને જૂઠો મત્રી વચ્ચે પગલે પગલે પડખાવતા હતા અને વરની લાગત લેતા લેતા તે તોંગણ મુખી આવ્યા અને જ નિધિએ વચ્ચે તોંગણ કશય ત વિધિ મામુએ કર્યો જેણે વર્ણન સુરચુડ પાડી કરી ગઈ તેમ નવો પછી અયોગ્ય ગીતો ગાઈ વરને માવૃદ્ધ (માયગ) મા લાવ્યા એટલે પ્રેમલાલચ્છી (કન્યા) ને લાવીને તેની મામે પ્રેમલાલચ્છી આવી તે જન્મેની જુગતી જોડી જોઈને સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે- 'આતો બરાબર દામદેવ અને ગતિ જેવી જોડી નથી છે પ્રભુ આ જોડીને અખડ ગણજો, એને ઉતો જા પણ વારો નહીં' આ પ્રમાણે સર્વ માણસો આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા ૭-૧૩

વીરમતી વળી તેમ ગુણાવળી, નયરી નિરખી આવી રે; કૈતુક જેવા મંડપ ઉભી, રસભરી રંગ લગાવી રે. આં ૧૪ એહવે લગન તણી થઇ વેળા, વર કન્યા પધરાવ્યા રે; ચોરીએ ચારે મંગળ વરતી, વેદવિધે પરણાવ્યા રે. આં ૧૫ તેહવે ગુણાવળી કહે સાસુને, એ વર તો ઓળખીતો રે; બાઇ તુમતણે એ નાનડીઓ, વીશે વિશ્વા વદીતો રે. આં ૧૬ સાસુએ વહનું કહ્યું નવિ માન્યું, જેવે મન થીર રાખી રે; બાળ ઉલ્લાસની મોહનવિજયે, સોળમી ઢાળ એ ભાખી રે. આં ૧૭

હુહા.

બાઇ વર બીજે નહીં, એ મુજ પ્રીતમ કોક;
થઇ ખરી એ પ્રેમલા, સાચી સુંદર શોક. ૧

આવ્યા જિમ આપણ બિહું, તિમ તિમ આવ્યા એહ;
બાઇજી મુજ ઉપન્યો, સાચો એ સંદેહ. ૨

કહે સાસુ કચપચ મ કર, મુઘા મ ધર સંદેહ;
ચંદ રહ્યો આભાપુરી, વર કનકધ્વજ એહ. ૩

હવે વીરમતી અને ગુણાવળી પણ નગરમાં ફરી ફરીને ત્યાં વરને જેવા માટે આવ્યા અને એકીટસે તેને જેવા લાગ્યા. તે વખતે વરકન્યાને ચોરીમાં લાવવામાં આવ્યા અને ચારે મંગળ વર્ત્યા. વિધિપૂર્વક લક્ષ્મિક્યા પૂરી થઇ. તે વખતે ગુણાવળી સાસુને કહેવા લાગી કે—“ હે બાઇજી! આ વર તો આપણો ઓળખીતો છે. એ તમારા પુત્રજ છે. હું વીશે વિશ્વા કહું છું કે એમાં ફેર નથી ” વીરમતીએ તેનું કહેવું તદ્દન માન્યું નહીં અને તે તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહીં શ્રી મોહનવિજયજીએ આ બીજા ઉલ્લાસની સોળમી ઢાળ કહી છે. ૧૪-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

વરને ખરાખર નિહાળી જોઇને ફરી ગુણાવળી બોલી કે—“ અરે બાઇજી હું કહું છું તે ખરેખર છે. આ મારા પ્રીતમજ છે અને અહીં પરણવાથી આ પ્રેમલાલચ્છી સાચેસાચી મારી શોકય થઇ છે. આપણે જે જેમ આવ્યા તેમ એ પણ કોઇ રીતે આવ્યા જણાય છે. મને એ વાતમાં પૂરેપૂરો સંદેહ પડ્યો છે. ” સાસુ બોલ્યા કે—“ અરે વહૂ! એવી કચપચ શામાટે કરે છે અને ખોટો સંદેહ શા માટે લાવે છે? ચંદ તો આભાપુરીમાં સુતો છે અને આ તો કનકધ્વજ કુમાર છે. ૧-૩

હુ જે કહેતી ચદથી, છે રૂડા નૃપ નહ;	
મકટ નિરખ તુ પારખુ, શુઝ ખે છે ચદ.	૪
તુજ પીયુ મત્ર્યો મત્રથી, ગારૂડીએ જિમ નાગ;	
તિહા જાશુ તવ છૂટશે, માન વચન મહાભાગ.	૫
ચદ તણે ભોળે વહુ, ભૂલિશ મા ધરી હુ શ;	
સરિખે સરિખા જગતમાં, છે મુગ્ધે લખ પુ સ.	૬
માને નહી ગુણાવળી, સાસુ વચન લગાર;	
સભા સહુ હવે સાંભળો, વરકન્યા અધિકાર.	૭

ઢાળ ૧૭ મી

(દિવ લગાવો નાદુર વગ્ણી—એ દેલી)

શ્રી મકરંધવળ રાજ હરખ્યો, નિરખી રૂપ જામાતા; મનહરણી પ્રેમલા
પરણી, હૃદય કનકંધવળ ધરણી; નગ્નુ રૂપ અનૂપમ એહવુ, કિમ ઘડી શક્યો
વિધાતા. મનં ૧ બેટી જેહવી ગુણની પેટી, વર પણુ તેહવો પામી; ભોગ
સયોગે અવિચળ જોડી, રહેજો ન હોજો ખામી. મનં ૨ હાથ મેળાવા મોચન
વેળા, દીધા ગજ રથ ઘોડા; મણિ મુકતાઈણ સોતુ રૂપ, અશન વસન સજોડા.
મનં ૩ દૂપણુ રહિત ભૂપણુ બહુ ભાજન, મુદર સેજ તલાઈ; જે મુખ માગ્યુ

હુ તને કહેતી હતી કે ચદ કરતા પણુ સુદર મનુષ્યો હોય છે તેનુ આ પ્રત્યક્ષ પારખુ
છે તુ ચદ ચદ શુ ઝખ્યા કરે છે ? તારો પતિ તો ગારૂડી જેમ નાગને બાધી રાખે
તેમ મત્રથી બધાઈને ઉઘમા પહેલો છે તે આપણે જઈને છોડતુ ત્યારે છૂટશે તુ માફ
વચન માન અને આ ભોળી ધઈને જેને તેને ચદ કહેવાતુ છોડી દે આ જગતમા સગ્ગે
સરખા પણુ લાળો મનુષ્યો હોય છે ” માસુના આ પ્રમાણેના વચનો સાભળી ગુણાવળી
માન રહી પણુ તેના માનવામા તેની વાત આવી નહીં હવે મર્વ સલાજન વગ્ણના
અધિકાર સાભળો ૫-૭

ઢાળ સત્તમીનો લાચાર

હવે અહીં મકરંધવળ ગળ વગ્ણને જોઈને બહુજ રાશુ ચયો, અને પોતાને આવો
જમાઈ મળ્યો તેને માટે પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યો તે વિચારે છે કે “ આવા
અનુપમ રૂપવાળો વર તે વિધાતા કેમ ઘડી શકી હશે ? મારી બેટી જેવી ગુણની પેટી છે
તેવોજ તેને વગ પણુ મળ્યો છે હવે એ નોડી અવિચળ જોડા અને તેમા ખામી ન આવે ’
આ પ્રમાણે મનમા અત્યત દર્ષિન વઈને કમોચન વેળાએ તેણે હાથા, ઘોડા, રથ, મણિ,
મુકતાઈણ, મોતુ, રૂપ, અશન, વસન, ભૂપણુ, ભાજન, રાખ્યા વિગેરે જે માગ્યુ તે આપ્યુ,

તે તે આપ્યું, પણ નવિ જાણી ખજાઈ. મનં ૪ વરકન્યા કંસાર આરોગ્યાં, પરિમિત કવળે સરીખે; ઘુંઘટના પટમાંહે પ્રેમલા, વાલમનું મુખ નિરખે. મનં ૫ હું બલિહારી ધાતા તાહારી, મુજ વર સુરઅવતારી; હું પરવારી જગ નિરધારી, નારી અવર બિચારી. મનં ૬ એહવે દાહિણ નયન પુરકી, હરખી તેહવી વિલખી; ડાહ્યાપણે ન જણાવ્યું કોઈને, રહી સમજી મન સરખી. મનં ૭ લાડે કોડે લાડો લાડી, પરણ્યા હૂંઠ વધાઈ; દાને માને અર્થાં સંતોખ્યા, જીત નિસાણ બજાઈ. મનં ૮ એહવે કંચન ચોટી માંડી, દાવ માંડ્યો અતિ હાસે; દંપતી આમા સહામા બેઠા, રમવા સારી પાસે. મનં ૯ કોમળ કરકમળે લઈ પાસા, ચંદ્ર કરે ચાલવણી; જિમ સિંહલાદિક કોઈ ન જાણે, કહી સમસ્યા ચાલવણી. મનં ૧૦ ચંદ્ર નૃપતિ ધમ ગાથા કહીને, રણજણ પાસા નાખે;

પણ તેઓની કુચ્યાઈ કોઈપણ રીતે જાણી નહિ. ૧-૪ પછી વરકન્યાએ કંસાર આરોગ્યો. સામસામા સરખે સરખા કોળીયા દીધા અને લીધા. પ્રેમલા ઘુંઘટના પટમાંથી પોતાના પતિનું મુખ જોઈ જોઈને મનમાં રાજી થવા લાગી અને વિધાતાનો આભાર માનવા લાગી. મારા પતિ તો દેવતુલ્ય છે, જગતની ધીજી નારીઓની અપેક્ષાએ હુંતો પરવારી બેઠી. આમ વિચાર કરે છે તેવામાં તેનું જમાણું નેત્ર ફરક્યું એટલે જેવી હરખી હતી તેવીજ વિલખી-શોકમાં પડી ગઈ, પણ ડાહ્યાપણે લીધે તેણે તે વાત કોઈને જણાવી નહીં પણ મનમાંજ રાખી. ૫-૭ પછી વરકન્યા પરણી ઉતર્યા અને ગદ્યે વધાઈ પહોંચી એટલે સિંહલ-રાજાએ અનેક પ્રકારનાં દાન દેવાવડે અર્થીજનોને સંતોખ્યા અને ઉત્તમ વાજાંત્રે વાગવા માંડ્યાં. તે વખતે કંચનની ચોપાટ માંડીને અત્યંત હર્ષપૂર્વક વરકન્યા સામસામા સારીપાસા રમવા બેઠા. ચંદરાન્નએ પોતાના કોમળ કરકમળમાં પાસા લીધા અને ચાલાકીપૂર્વક સિંહલરાજા વિગેરે ન જાણે તેમ પાસા નાખતાં આ પ્રમાણેની સમસ્યા કહી. ૮-૧૦

(સમસ્યા.)

આમાપુરમ્મિ નિવસહ, વિમલપુરે સસિહરો સમુગ્ગમિઓ ।

અપતિથિઅસ્સ પિમ્મસ્સ, વિહિહથ્થે હવહ નિવ્વાહો ॥

ઉપર પ્રમાણે ગાથા બોલતાં બોલતાં ચંદરાન્નએ પાસા નાખ્યા. ચંદરાન્નના મુખમાંથી નીકળતા સમસ્યાના શબ્દો સાંભળીને પ્રેમલા વિચારવા લાગી કે-‘પતિ આવું અણુમળતું શા માટે બોલે છે?’ તેનો ભેદ ન પામવાથી અને ચાલાપુરીને આકાશ માની પ્રેમલા

૧. ચાલાપુરીમા વસનારો ચંદ્ર વિમળપુરીમા ઉગ્યો, (આગ્યો) પરંતુ આ અપ્રાર્થિત પ્રેમનો નિર્વાહ વિધિને લાયક છે. એટલે આ પ્રેમ-કાંઈ માગ્યો મળ્યો નથી-અણુમાગ્યો થયો છે. તેનો નિર્વાહ તો વિધાતા અનુકુળ થાય તોજ થઈ શકે.

ચિતે ચતુરા પ્રેમલાલચી, પ્રીતમ એ શુ ભાખે. મનં ૧૧ બીજે ભેદ કરો।
નવ લીધો, નારીએ લીધા પાસા; દાખવા પિયુને નિજ ચતુરાધ, ગાથા કીધ
પ્રકાશા. મનં ૧૨ પ્રેમલા એમ કહીને પાસા, નાખે હેજ ભરાણી; હરખ્યે
ચદ વિચારે ચિત્તમે, નિપુણાએ વાત ન જણી. મનં ૧૩ નાખે પાસા ધમ
રસવાદ્યા, પુનરપિ કથતા ગાથા, પ્રકટપણે સમજાવે પીકિડો, નિજ વનિતાને
સનાથા. મનં ૧૪ પૂરવદિશી એક આભાનગરી, ચદ નૃપતિ તિહા રાજ;
છે તસ મદિગ રમવા જેવા, સારીપાસા તાજ. મનં ૧૫ નવિ છે એહવી
ક્યાંઈ સજઈ, તે હોય તો ઇહાં ગમીએ, કોકટ ઇણુ રમતે શુણુવતી, રાતલડી
કિમ ગમીએ. મનં ૧૬ ઇત્યાદિક કહી પાસા પરઠ્યા, કતે રમતાં દાવે;
મત્તરમી દાળ એ બીજે ઉલ્લાસે, કહી મોહન મનલાવે. મનં ૧૭

હાથમા પામા લઈને પોતાની ચતુરાધવી નીચે પ્રમાણે જોલવા લાગી કે —

(મમશ્યાનો પ્રત્યુત્તર.)

વંમિઓ મસિ આગાસે, વિમલપુરે ઝગમીઓ જહાસુર ।

જેનામિભૂઓ જોગો, મ કરિસ્મદ તસ્મ નિવાહો ॥

આ પ્રમાણે પ્રેમલાલચીની ટહેલી ગાથા માબગીને ચદગજાએ જણ્યું કે— ‘ આ
લોગી નિપુણ છતાં મારા ટહેવાનો ભાવાર્થ મમજી ગકી નહીં તો હવે કપટ મમજી
એમ વિચારી પામા હાથમા લઈ ગમમા ને ગમમા જોડ્યા કે “ પૂર્વ દિશામા એક
આભાનગરી છે, ત્યાંના ગજા ચદ છે, તેના મદિગ-મહેલમા મોગઠા અને પામા તાજ-નવા
છે, તે રમવા જેવા છે, જોવી નવી મનવટ અર્ધ ક્યાઈ નથી ને તેવી મનવટ હોય તો
આપણે રમીએ હે શુણુવાળી નારી ! આમ ફોગટ રમીને ગજા શુમાવવાથી શુ ? ”

અર્થાત્ જેમા ઇઈક માર હોય, આનદ આવે તેમ હોય તેવી રમત ગમીએ તો
આનદ પણ આવે

આ પ્રમાણે કદીને ચદરાનએ પામા નાખ્યા બીજા ઉલ્લાસની મત્ત-મી દાળ મોહન-
વિજયે મનમા ભાવ ધરીને કહી ૧૧-૧૭

૧ આમજમા વનનાગે ચદ વધામ્મિ (આનંદ) વિમલાપુરીમા અત્યાં જગો છે ને નેનાવડે
નેના અને આમજમા મોમ થયો નેજ નેના નિર્વાદ પણ કમો-અમાત્ વિધાનાજ નેના નિર્વાદ જગો ”

હુહા.

- વચન મુણી વાલિમ તણા, ચમકી નારી તિવાર;
અસંમજસ એ શું કહ્યું, કાંઈક ખરો વિચાર. ૧
- સિંહલદેશ સિંહલપુરી, તિહાંથી આવ્યા એહ;
મુજને પરણી અતિ હઠે, મુખ કિમ નાણ્યું તેહ. ૨
- કિહાં પૂરવ આભાપુરી, કિહાં ચંદ કિહાં સારિ;
એ તો ઉંડી વાતડી, અવસર કરીશ પ્રચાર. ૩
- સિંહલસુત મિપથી રખે, એ મુજ પરણે ચંદ;
લલો ભેદ મેં વચનથી, દીસે ફંદ અમંદ. ૪
- ધમ કરતાં પૂરો થયો, સારીપાસા ખેલ;
લલના લીન થઈ રહી, સૂરતિ મોહનવેલ. ૫
- તદનંતર તે દંપતિ, મોહક પ્રાશન હેત;
ખેડા તવ પય માગીયું, ચંદે આણી હેત. ૬
- સ્વચ્છ સુવાસિત શીતળ, પાયું તવ કહે ચંદ;
જો સુરસરિતા જળ હુવે, તો આવે આનંદ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે પોતાના પતિના વચનો સાંભળીને વિચક્ષણા પ્રેમલા વિચારવા લાગી કે—“આવું અસમંજસ શું બોલે છે? સિંહલદેશની સિંહલપુરીથી મને પરણવા માટે આવ્યા છે અને અતિ હઠથી મને પરણ્યા; છતાં એ વાત મુખમાં કેમ લાવતા નથી? અને સિંહલપુરીના વળાણ કરવાને બદલે આભાપુરીના સારીપાસાના વળાણ કરે છે એ શું? ક્યાં પૂર્વમાં આભાપુરી અને ત્યાં રહેલા ચંદરાબ—એને અને આને સંબંધ શું? તેથી રખે સિંહલસુતને બદલે ચંદરાબ તો મને પરણતા નથી? આ વાતમાં જરૂર કાંઈક ભેદ જણાય છે.” આ પ્રમાણે તે વિચારે છે એટલામાં તો સારીપાસાનો ખેલ પુરો થયો, પણ અતુર લલના પૂર્વની વાતમાં લીન થઈ સતી તેનોજ વિચાર કરવા લાગી.

પછી ચંદરાબ લોજન કરવા બેઠા. તે વખતે તેમણે પાણી માગ્યું એટલે સ્વચ્છ સુગંધી શીતળ જળ લાવીને પ્રેમલાએ આપ્યું. તે વખતે ચંદરાબ બોલ્યા કે—‘જો સુરસરિતા (ગંગાનદી) તું પાણી હોય તો આનંદ આવે.’ ૧-૭

સા ચિ તે પીયુ સિ ધુ તટ, વસે તદપિ મોશાળ;
હોશે સુરતટીનીતટે, ઝ ખે જળ મહિપાળ.

૮

લાગી લગન ચિત્ત ચટપટી, જાગી પૂરવ પ્રીત;
રાગી ત્રિકરણી થઈ, નવલ સનેહી રીત.

૯

વાલમ વચન ન વિસરે, વનિતાનો ક્ષણ એક;
ઉચ્છ્રક ચિત્તો ઓળખ્યો, જુઓ નારી સુવિવેક.

૧૦

ઢાળ ૧૮ મી

(હારનો હીરો મારો નણુદીનો વીરો માગે સાહીબો-એ દેશી)

સિંહલ નૃપ કહે ચ દને, રાજિંદ મોરા સુત લાડકડા ઉઠે હો; રાત થોડી
રમત ઘણી, રાજીદ મોરા જુઓ વિચારી પૂઠે હો. સકળ ગુણે પૂરો સાચનો શૂરો
નૃપ ચ દજી, રાજીદ મોરા ભાગ્ય તણી બલિહારી હો ૧ (એ આંકણી) દુર્લભ
મેળો એ મુકતાં, રાં વહિતુ નથી તુમ મન હો; કોડી મેળા એવા મેળશુ, રાં
અમ તુમ જોઈએ જતન હો. સં ૨ વાતડલી વેધાળીએ, ગં ઉઠ્યા ચ દ તસ
જોય હો; તેજ ન સહે તાજણો, રાં કહું અકહું કિમ હોય હો. સં ૩

પ્રેમલાએ વિચાર્યું કે-“ એ તો મમુદ્રના તટ ઉપર સિંહલદેશમાં રહે છે અને ગંગા
તો પૂર્વમાં છે પરંતુ કહી એ બાત મોસાળ હશે તેથી તેનું પાણી ઝખતા હશે. ” આ
પ્રમાણે વિચાર કરી મનનું સમાધાન કર્યું, અને પૂર્વની પ્રીત જાગત થઈ અને તે બાળા
નવલ રનેહ રીતે મન વચ કાયામાં પૂર્ણ લીન થઈ તે પ્રેમી વનિતાને પોતાના બહાલાના
વચન ક્ષણવાર પણ વિસ્મરણ થતા નથી અને તેણીએ તેનું ચિત્ત કાઈક ઉચક ઓળખી
લીધું જુઓ નારીનો વિવેક કેવો છે ? ૬-૧૦

ઢાળ અદારમીનો ભાવાર્થ

તે વળતે સિંહલરાજાએ ચ દગજને ફ્ર બોલાવી કહ્યું કે—“ હવે રાત થોડી અને
રમત ઘણી છે, પાછળનો વિચાર કરો, કાળુ કે તમે તો સર્વગુણ સપત્ત છો અને મત્યમાં
શૂરવીર છો ખરેખર બાગ્યની બલિહારી છે તમને આવો દુર્લભ મેળો મૂકવાનું મન
થતું નથી, તો આપણે વળી હજાર વાર મળશું, પણ હવે તમે ઝટ નીકળી જાઓ ” આ
પ્રમાણેના તેના મર્મ વચન સાંભળીને ચ દગજએ તરત જ નીકળવાની તૈયારી કરી કારણ કે
તેજ ઘોરો દુકારો મહન કરી શકતો નથી બોલ્યું ન બોલ્યું કેમ થઈ શકે ? ૧-૩

રણુશૂરા શૂરા ભલે, રાં વચન શૂરા તે શૂર હો; એક વચનને કારણે, રાં પરિહરી પરણી દૂર હો. સં ૪ રથ અસવારી સનારીથી, રાં કીધાં દીધાં દાન હો; સિંહલ નૃપ ગૃહ ઉતર્યા, રાં હરખ્યા ગિહું રાજન હો. સં ૫ ચંદ નૃપતિ વળી પ્રેમલા, રાં ખેઠા પુણુ એકંત હો; પણ ચતુરા નિજનાહનું, રાં ચંચળ ચિત્ત નિરખંત હો. સં ૬ રંગ હતો જે પરણતાં, રાં તે રંગ નહિ ખેલંત હો; એ રંગમેં તે રંગમેં, રાં અંતર અનંતાનંત હો. સં ૭ કરપદ્મવીએ હિંસકે, રાં એહવે સમશ્યા કીધ હો; ચંદે સ્વારથીઆ તણી, રાં જાણી વિદા જે દીધ હો. સં ૮ પણ આ મેળો આ રાતડી, રાં સાંભરશે અવતાર હો; એ ઘડી વીસરશે નહીં, રાં સાખી સરજણહાર હો. સં ૯ વિછડતાં ઝહાલાથકી, રાં ખરી દોહિલી વાત હો; એહવે ચંદચકોરને, રાં ચિત્ત ચઢી તે વિમાત હો. સં ૧૦ જાતી રખે તરૂ લેધને, રાં સાચી વિમાસણુ એહ હો; જે ભાડે પરણી પ્રિયા, રાં જૂઠો તેહથી શો નેહ હો. સં ૧૧ જિમ અહિ છડે કંચુકી, રાં ઉઠ્યો નારી ઉવેખ હો; રે પીઉ પૂછે પ્રેમલા, રાં ઉઠો છો કિણુ નિમેષ હો. સં ૧૨ કહે પિઉ દેહચિંતા ભણી, રાં જાઘરા ગૃહ અનુષંગ હો; નારી પણ ઝારી ભરી, રાં જાણી કપટ થઈ સંગ હો. સં ૧૩ પીઉ વારી પણ નવિ રહી, રાં નવલી ગતિ

જગત્ રણુશૂરાને ભલે શૂરવીર કહે પણ ખરા શૂરા તો વચનશૂરા(વચન પાળનારા) હોય તેજ છે. જુઓ ! એક વચનને માટે પરણેલી સ્ત્રીને તણ દેવા ચંદરાજ તૈયાર થયા, લગાર પણ આનાકાની કરી નહીં. પછી રથ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તેમાં ચંદરાજ પ્રેમલા સહીત ખેઠા એટલે કન્યાને લઈ સિંહલરાજ વાજતે ગાજતે પોતાને ઉતારે આવ્યા. માર્ગમાં યાચકોને પુષ્કળ દાન આપી સંતોષ્યા, ઉતારે આવ્યા પછી ચંદરાજ પ્રેમલાની સાથે એકાંતમાં ખેઠા, પણ પ્રેમલા તેનું ચિત્ત ચપળ થયેલું જાણી ગઈ. તે વિચારવા લાગી કે ‘જેવો રંગ પરણતાં હતો તેવો સારીપાસા રમતાં નહોતો, અને સારીપાસા રમતાં હતો તેવો અત્યારે નથી. એ રંગમાં અને આ રંગમાં અત્યંત અંતર છે.’ તે આમ વિચારે છે તેવામાં કરપદ્મવીવડે હિંસક મંત્રીએ ચંદરાજને સમશ્યા કરી. ચંદરાજ સમજી ગયા કે ‘આ મને નીકળી જવાની તાકીદ કરે છે. પણ આ રાત અને આ પ્રેમલાનો સ્નેહ જીવતાં સુધી સાંભરશે. આ પ્રેમ ભૂલી જવાય તેવો નથી. આવા પ્રેમથી વિખૂટા પડવું તે સહેલું નથી પરંતુ ભાડે પરણેલી સ્ત્રી ઉપર સ્નેહ કરવો શા કામનો છે ? વળી માતા પણ જે વૃક્ષ લઈને આદ્યા જશે તો મોટો ઉત્પાત થશે અને હું જઈ પણ શકીશ નહીં.’ ૪-૧૧ આમ વિચારીને સર્પ કાંચળી છોડે તેમ પ્રેમલાની ઉપેક્ષા કરીને તે ઉઠ્યા. એટલે પ્રેમલા બોલી કે ‘સ્વામી કયાં પધારો છો ?’ ચંદ કહે—‘દેહચિંતા માટે જાઉં છું અને ઘરની પાસેજ જઈને આવું છું’ એટલે પ્રેમલા પણ કપટ લાગવાથી પાણીની ઝારી ભરીને સાથે આવી. ચંદરાજએ સાથે આવવા ના પાડી પણ તે વારી રહી નહીં. નેહની ગતિ નવલી છે. ચંદનો દાવ ફાળ્યો નહીં.

કોઈ નેહ હો; અદનો દાવ ફાળ્યો નહિ, રાં આળ્યો કરી શુચિદેહ રે. સં ૧૪
અન્યોક્તે હિ સક કહે, રાં વહિલો થા નિશિભૂપ હો; દિનકર જે તુજ દેખશે,
રાં પડશે પ્રગટ સવિ રૂપ હો. સં ૧૫ નિસુણી ચ દનરેશર, રાં ક્ષણ ક્ષણ
આવે દુવાર હો; કુસુમ પૂઠલ જિમ વાસના, રાં તિમ હુધ સગે નાર હો. સં
૧૬ છયલ શક્યો નહી છેતરી, રાં નેહે ગહિલી નાર હો; જોરે કર ગ્રહી કતનો,
રાં આણ્યો ગેહમઝાર હો. સં ૧૭ સેજે ખેસાર્યો હેજથી, રાં માંડી ઘણી
મનુહાર હો; ક્ષણ ક્ષણમેં ઇમ કિમ કરો, રાં કહો મુજ પ્રાણધાર હો. સં
૧૮ મોહને ખીનત ઉક્લાસની, રાં ભાખી અઢારમી ઢાળ હો; સત્યવાદી જનની
જણે, રાં ચદ જિસા મહિપાળ હો. સં ૧૯

કહા.

ક્ષણ બાહિર ક્ષણ ભીતરે, ઇમ કિમ કરો અધીર;
એ તો કારણ મુજ ભણી, કહો નણદીના વીર. ૧

માંડ્યો પ્રથમ સમાગમે, કપટ નિહેન ક ત,
કિમ રહેશે ઇણ લક્ષણે, પ્રીત રીત મતિમ ત. ૨

પ્રથમજ કવલે મક્ષિકા, શો તેમાંહે સ્વાદ;
સ્વામી અબળા ઉપરે, એવડો શો ઉન્માદ ૩

એટલે દેહ પવિત્ર કરી પાછા આળ્યા તે વખતે હિંમક અન્યોક્તિ બોલ્યો કે—‘નિશિભૂપ !
વહેલો વા, જે તને દિનકર દેખશે તો તારૂ રૂપ પ્રગટ થઈ જશે ’ અદરાળ આ અન્યોક્તિ
મમજ્યો અને તેથી વાગવા દ્વારપામે આનવા લાગ્યો પરંતુ પુષ્પની પાછળ સુગંધ
આવે તેમ પ્રેમલા દરેક વખતે પછવાડે આવી એટલે અદરાળ તેને છેતરી શક્યો નહીં પછી
સ્નેહથી ઘેલી થયેલી પ્રેમલાએ તેને હાથવટે ખેંચી લાવી શમ્યા ઉપર ખેસાડ્યા અને અનેક
પ્રકારે સ્નેહ જતાવી કહેના લાગી કે—‘આમ ક્ષણ ક્ષણમા શું કર્યા કરો છો ? તે કહો ’ શ્રી મોહન-
નિજયે ખીનત ઉક્લાસની અઢારમી ઢાળ ગી મલ્યાની તર્કિત ચદ જેવા પુત્રને કોઈકજ માતા
જન્મ આપશે અવવા સત્ય બોલનારી માતાજ ચદ જેવા પુત્રને જન્મ આપે ૧૨-૧૯

કહાનો ભાનાથ

ઇણમા બદાર જાઓ છો અને ક્ષણમા અદર આવો છો આમ અધીરાઇ કેમ કરો
છો ? હે નણદીના વીર ! મને એનું કારણ કહો પંડેલા મમાગમમાજ આવું કપટ કેમ
કરવા માડ્યું છે ? આમ કયો તો આપણા સ્નેહનો નિર્વાહ કેમ થશે ? પડેલા કવળમાજ
મક્ષિકા આપશે તો પછી તે લોજનમા સ્વાદ શુ રહેશે ? હે સ્વામીનાથ ! અબળા ઉપર
આવડો મોટો ઉન્માદ આ માટે કરો છો ? ૧-૩

પહિલી રમ્મતમાં પ્રભુ, કાઠી ખેડા વેપ;
આગળ કિમ નિરવાહશો, મુજથી નેહ વિશેષ. ૪

મૂકી ઘો અળચિત્તા, કરો સુરંગો નેહ;
જિણે તુમથી ખળતા કરી, તસ મુખ પડજો ખેહ. ૫

વાલા તુમ મિળવાતણો, અળુજો હુતો અનંત;
પણ મનની મનમાં રહી, ઇણે આચરણે કંત. ૬

જે ગાથા કહી છે તુમે, પામી છું તસ ભેદ;
જવા નહીં દેઉં હવે, તે તુમે જાણો વેદ. ૭

દાળ ૧૯ મી

(હું તુજ આગળ શી કહું કેશરીઆલાલ—એ દેશી.)

અલવેશર અવધારીએ, કેશરીઆલાલ, અખળાની અરદાસ હો કેશરી-
આલાલ; પાડી આશના પાશમાં, કેશન કિમ હવે કીજે નિરાશ હો. કેન ૧ રહો
રહો રહો રાજેશ્વર, કહો તે કઈ હું કબુલ હો; કેન પણ ફેકટ શાને દહો, કેન કરી
કરી કૂડ કુશૂળ હો. કેન રહોન ૨ મહિલ કહિલકરી ઇશ્યા, કેન ટહિલની હું કરણાર
હો; કેન તો પણ મન માને નહીં, કેન અહો જોખન શિણુગાર હો. કેન રહોન ૩

તમે પહેલી રમતમાંજ આવો વેશ શું કાઠી ખેડા છે ? આમ થશે તો પછી તમે પ્રીતિનો
પૂર્ણ નિર્વાહ કેમ કરશો ? માટે અળચિત્તપણું છોડી ઘો અને સુરંગી નેહ કરો અને જેણે
તમારી સાથે ખળતા કરી હોય તેના મુખ ઉપર ધૂળ પડો. હે સ્વામિન્ ! તમને મળવાની
અત્યંત આકાંક્ષા હતી તે સંયોગ તો થયો પરંતુ તેમાં તમારા અળચિત્તપણાથી ઇચ્છા
હતી તેવી મીઠાશ આવતી નથી. બાકી તમે જે ગાથા કહી છે તેથી હું તમારો ભેદ જાણી
ગઈ છું, એટલે હવે તમને કોઈ રીતે જવા તો દઈશ નહીં. ૪-૭

દાળ ઓગણીશમીનો ભાવાર્થ.

હે કેશરીઆલાલ ! મને આશાભરેલીને નિરાશ ન કરો. આ અખળાની અરજ અવધારજો.
હે રાજેશ્વર ! અહિંજ રહો અને હું તમે જે કહો તે કરવા કબુલ છું. પણ મને આવા કુડ
ઠપટથી ફેગેટ શા માટે બાળો છો ? હે યૌવનના શૃંગાર ! આવી સર્વ સામગ્રી છે. હું વચન
પ્રમાણે વર્તનાર અને ટેલની કરનાર છું. તે છતાં તમારું મન માનતું નથી. ૧-૩

હું તુમ પગની પાનહી, કેં તુમે મુજ શિરના મોડ હો; કેં ગોઠ બિછાઈ પાયે પડું,
કેં કિમ રહ્યા મુહ મચકોડ હો. કેં રહોં ૪ જે મન રાખી નહી શકી, કેં તે
ખમજે અપરાધ હો; કેં બાળક બુદ્ધિ લહેતી નથી, કેં રખે કાંઈ રાખતા બાધ હો.
કેં ગહોં ૫ વિમળપુરી નગરી કિહાં, કેં કિહાં આલા અવદાત હો; કેં કિહાં
અમ તુમ મેળાવડો, કેં થઈ કાંઈ લિખિત એ વાત હો. કેં રહોં ૬ અણુજણ્યુ
જાતુ નથી, કેં રખે કરી ગણતા ગમાર હો; કેં છયલ શકો નહી છેતરી, કેં
એ તુમે રાખજે કરાર હો. કેં રહોં ૭ જાણ્યો ગૃહ પીડે નહીં, કેં તેહમાં મીન ન
મેષ હો; કેં ઇમ કરતાં જે ઉવેખશો, કેં તો તુમ શોભા વિશેષ હો. કેં રહોં ૮
રઠિયાળા રઠ માનીએ, કેં નિપટ ન થાઓ કઠોર હો, કેં મોટાઈ કિણ વાતની,
કેં થાશે જે આકરી ચોગ હો. કેં રહોં ૯ તુમ સુસરે નવિ દુહબ્યા, કેં લહેણે
દેણે લિગાર હો, કેં લાલચ હોય કાંઈ વાતની, કેં કહો સુખે ન કરો વિચાર હો.
કેં રહોં ૧૦ હોવે જમાઈ લાડકા, કેં જિમ રૂસે તિમ રગ હો; કેં પણુ વિણ
સ્વારથ રૂસણુ, કેં એતો બાળક દગ હો. કેં રહોં ૧૧ એતો દશા મુનિ-
રાજની, કેં તમને ન ઘટે એહ હો; કેં આ વેળા રસની ખરી, કેં કિમ કરી
દીજે છેહ હો. કેં રહોં ૧૨ સારીપાસની વાતડી, કેં લિખી છે હિયડે જેહ
હો; કેં વાલિમ તે નવી વિસરે, કેં નહી તીલ માત્ર સંદેહ હો. કેં રહોં ૧૩

હું તમારા પગની મોજડી સમાન છું અને તમે માગ માથાના મુગટ છો હું તમારે પગે
પડું છું તમાની પાસે એળો પાવડું છું તમે ગા માટે મોહુ મચકોડીને બેસી ગયા છો ?
પ્રમત્ત કેમ થતા નથી ? જે હું કાંઈ તમારૂં મન ગણી ગઈ ન હોઈ તો તે અપરાધ ક્ષમા
કરો, કેમકે હું તો બાળકબુદ્ધિ છું ગમે મનમા કાંઈ ખેદ રાખતા વળી હું સ્વામી ! કયા
વિમળાપુરી અને કયા આલાપુરી ? મારો અને તમારો મેળાપ કયાવો ? એ તો કોઈ વિધાતાએ
લખેલી વાત બની આવી છે તમે કહેલી વાત હું મમજી ગઈ નથી એમ જાણશો નહિ, હું
કાંઈ ગમાર નવી કે ન સમજી ૪-૭ જાણ્યો ગૃહ પીડતો નવી, એમા મીનમેષ જોડું નથી
તે છતાં જે તમે ઉવેખશો તો તેમા તમારી શોભા ઘટશે હું રહીઆળા ! ગદ માનો તમારે
કઠોર થવું યુક્ત નથી આપ જે આકરીના ચોગ વશો તો કઈ વાતની મોટાઈ ગણાય ? વળી
તમારા સાસરાએ લેવા દેવામા તમને દુહબ્યા નવી, છતાં કોઈ વાતની ઈચ્છા હોય તો કહો
કેમકે જમાઈ તો લાડકા હોય અને જેમ રિમાય તેમ રગ આવે, પણ આમ વગરસ્વાર્થનું
રૂસણું લઈને ગમે તો ઠીક નહીં આ તો બાળકની જેવા દગ દેખાય છે અથવા તો એ
દશા મુનિરાજને ઘટે છે, તમે તો સાસરી છો જેવી તમને એ ન ઘટે આ સમય તો
ખરેખર રમ-ગ્રેમનો છે તો પછી શી ગીતે કાગળ ધાય વળી માગીપાત્ર ગમતા જે વાત
કગી છે તે હું જુલી જવાની નથી કારણ કે મેં તો હૃદયમા ડોતરી રાખી છે હું
પતિદેવ ! તે વિચગય એમ નથી અને એમા તલમાત્ર મંદેહ પણ રાખશે નહીં ૮-૧૩

નેરે ઉવેખી ને જાયશો, કેં પણ હું મળિશ વિહાણ હો; કેં પૂરવ ફિરો આભાપુરી, કેં ભૂલીશ નહીં અહિંકાણ હો. કેં રહોં ૧૪ ચંદ કહે હં શું કરો, કેં દુર્જન કરશે અદેખ હો; કેં અણુ ન ધટે વાધે નહીં, કેં જે વિધિ લખિયા લેખ હો. કેં રહોં ૧૫ અકથ કથા છે અંગને, કેં ખાંધી-મુઠી લાખ હો; કેં ચતુર થઈ ચૂકે કિશ્યું, કેં મન હટકીને રાખ હો. કેં રહોં ૧૬ રહેતાં વચન રહે નહીં, કેં નેહ પણ નવિ મૂકાય હો; કેં ગ્રહી અણુ જાણે છછુંદરી, કેં પન્નગ જિમ પસ્તાય હો. કેં રહોં ૧૭ તોહિ પણ તે પ્રેમલા, કેં માને નહીં લવલેશ હો; કેં અહો ધન્ય જન જેણે જીતીયાં, કેં દુર્જય નેહ કલેશ હો. કેં રહોં ૧૮ ખીજ ઉલ્લાસની મોહને, કેં કહી ઓગણીશમી ઢાળ હો; કેં પ્રેમલાલચ્છી ને ચંદની, કેં આગળ વાત રસાળ હો. કેં રહો. ૧૯

કહી તમે મને ઉવેખીને આલ્યા જશો તો હું તમારું ઠેકાણું પૂર્વ દિશાએ આભાપુરીમાં છે તે જાણતી હોવાથી ત્યાં આવીને મળીશ.” આ પ્રમાણે પ્રેમલાનાં વચનો સાંભળીને ચંદરાજ બોલ્યા કે “ હે પ્રિયા ! તું હં શા માટે કરે છે ? દુર્જનો આપણી અદેખાઈ કરશે. વિધાતાએ લખેલા લેખમાં આણુમાત્ર પણ ઓછું કે વધતું થવાનું નથી. આ કથા કહેવાય તેવી નથી. ખાંધી મુઠી લાખની છે. તું ચતુર થઈને કેમ ચૂકે છે ? તારા મનને વશ રાખ. અહિં રહેતાં મારું વચન રહેતું નથી અને જતાં તારો સ્નેહ છોડાતો નથી, પરંતુ સાપે છછુંદર ગળ્યા જેવું થયું છે ત્યાં મારો ઉપાય નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તેણે પ્રેમલાને ઘણું સમજાવી પણ તે કોઈ રીતે સમજી નહીં, અહો ! તેવા માણસને ધન્ય છે કે જેણે દુર્જય એવા સ્નેહના દુઃખને જીતી લીધા છે. શ્રી મોહનવિજયે આ ખીજ ઉલ્લાસની ઓગણીશમી ઢાળ કહી છે. પ્રેમલાલક્ષ્મી અને ચંદની આગળ રસિક વાર્તા આવશે. ૧૪-૧૯

હવે માર્ગમાં સાસુવહૂ વાતો કરે છે અને આંખો આલ્યો જાય છે તે આભાપુરી પહોંચશે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી; પરંતુ ત્યાં ગયા પછી શું થાય છે અને ચંદરાજને શા સંસ્કાર સહન કરવા પડે છે તે આપણે આગળ જોશું. અહીં ચંદરાજ અને પ્રેમલાલક્ષ્મીના વિવાહનું વર્ણન પૂરું થાય છે. આમાં રહસ્ય શું શું સમાયેલું છે તે આપણે વિચારીએ.

બીજી ઉદ્દેશાસની દાળ સોળમીથી દાળ ઝોગણીસમી સુધીનું રહસ્ય.

આમા ઘણી હકીકત તો પ્રેમલાલચ્છી અને ચદગજના સવાદની છે, પરંતુ તેની અદર બીજાઓ પોતાનો ભાગ ભજવ્યો છે શુભાવળી, વીરમતી, સિંહલરાજ અને હિંસક-મત્રી આ ચાર પ્રાસંગિક પાત્રો છે તથા ચદરાજ અને પ્રેમલાલચ્છી આ હિંસકમત્રીના રચેલા કપટનાટકના નાયક તથા નાયિકારૂપ મુખ્ય પાત્ર છે એ કપટનાટક તેણે પૂરેપૂરું ભજવ્યું છે ચદગજ અણુછુટકે તેના લોગ થઈ પડ્યા છે અને પ્રેમલા તો તદન અનણુપણે સપડાઈ ગઈ છે વીરમતી અને શુભાવળી પૈકી શુભાવળીને તો આ કૌતુક જોવા આવવાનું પહેલી રાત્રે જ ભારે પડી ગયું છે કારણ કે તેને તો આ પોતાનો સ્વામી પળે છે એવી નિસદેહ ખાત્રી થઈ છે માત્ર તે અહીં આવ્યા શી રીતે ? તેનો ખુલાસો તેના મનમા થઈ ગયો નવી વીરમતી તો એ વાતમા નિસદેહ છે કે ચદ એ હોયજ નહીં અને તે અહીં આવી શકેજ નહીં તેને પોતાની મત્રશક્તિનો મજબૂત ભરૂંમો છે હિંસકમત્રી તો આ કપટનાટકનો સૂત્રધાર છે અને સિંહલરાજ આદ્ય તેનો નિર્વાહ કરે છૂટકો એમ ધારી મને કમને પણ અદર બળેલ છે બીજા પ્રેમલાલચ્છીના પિતા અને નગર લોક વિગેરે જુગતે જોડી મળેલી જાણીને—જેમને ગળ થનાર છે તેમણે આ નાટકમા કાર્મ ભાગ લીધો નથી

પ્રારભમા વરઘોડાની તૈયારી, વગ્ન જનીવામેથી નીકળવું, લગ્નમડપે પહોંચવું અને ત્યાં લગ્નક્રિયા થવી ઇત્યાદિ હકીકત છે, તેમા માત્ર લોકોક્તિ વિચિત્રતા વિચારવા જેવી છે કેટલીક વખતે આમા કાર્મ પણ પ્રપચ છે એમ જાણતા ન હોય છતાં પણ ખોટી હકીકતમા લોકોને સ્વભાવીક અદેશો ઉત્પન્ન થાય છે કે—આમા કાર્મ પ્રપચ તો નહીં હોય ? તેમ આમા પણ કેટલાક માણસોને એવી શંકા થઈ છે કે—આ કનકધ્વજ નથી, પણ પ્રથમ તેને કોણે જોયેલ ન હોવાથી એ વાત આગળ વધી નથી

વીરમતી અને શુભાવળી વગ્ને જોવા આવ્યા ત્યારે અતિ પરિચયવાળી શુભાવળીએ તત્ત વરને ઝોળખીને પોતાની માસુને લોળપણથી તે વાત કહી, પણ વીરમતીએ તે વાત બીલકુલ માની નહીં એટલે તેણે ઉલટી વડુને ટકોર કરી કે ‘ જેને તેને ચદ ચદ કહે નહીં ’ કારણ કે જગતમા એક સગ્ગા મનુષ્યો પણ હોય છે જો કે એ વાત તદન અસંભવિત નથી, પરંતુ એવું મગ્ગાપણ ક્વચિત્જ નજરે પડે છે

લગ્નક્રિયા પૂરી વત્તા કન્યાના પિતા જમાઈને ઘરો દાયજો આપે છે પછી તે વખતની રીતિ પ્રમાણે વગ્નના ઝોગણાણ ગમવા જોઈ છે તે પ્રસંગે ચદરાજ પ્રેમલાને તદન બૂલાવામા ન રાખતાં માટે એક ગમરચા કહે છે, પ્રેમલા તેનો ઉત્તર આપે છે પણ તે ચદગજનો આશય મમજી શકતો નથી તેથી ચદરાજ ક્રોધે અપ્પટ શબ્દોમા કહે છે, એટલે પ્રેમલા મમજે છે ખરી પણ તે હકીકત તદન અમબનિત જણાતાથી શકારૂપ દર્શિયાગા દર્શિયા કહે છે

સારીપાસાને જોલા પૂરો થતાં વરને લોજન કરવા જોસાડે છે. તે વખતે પણ ચંદરાજને 'ગંગાનદીનું પાણી હોય તો હીક પડે.' એમ જણાવીને ફરી પ્રેમલાને ચેતાવી છે. તે ચેતી તો ખરી પણ વરનું મોસાળ ત્યાં હશે, એમ કદપના કરી તેણે મનનું સમાધાન કર્યું.

હવે સિંહલરાજને ચંદરાજને તાકીદ કરી. કેમકે તેને પોતાને ઉતારે લઈ જાય તો પછી વિદાય કરી શકાય અને તેની જગ્યાએ કનકધ્વજને દાખલ કરવો હીક પડે. તેણે ચંદરાજને કહ્યું કે તરતજ ખીજી વાત છોડી દઈને ચંદરાજને રથમાં જોસવાની તૈયારી કરી. વર કન્યા રથમાં બેઠા અને જાનીવાસે આવ્યા. ત્યાં વરકન્યા એકાંતમાં બેઠા તેવામાં હિંસકે કરપલ્લવી વડે ચંદરાજને નીકળી જવાનું સૂચવ્યું.

આ કરપલ્લવી એવી રીતે ધાય છે કે જેથી મુખે ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય પરસ્પર વાત કરી શકાય છે; અને તેમાં ખીજું કોઈ જાણી શકતું નથી. એનો મુખ્ય પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

અહિંક્રુ કમળ ચક્ર ટંકાર, તરુવર પવન ચોવન શણગાર;
રામ કરે સીતાસેં વાત, અંગુળ અક્ષર ચપટી માત.

આમાં પૂર્વાર્ધમાં બતાવેલા આકાર હાથવડે કરીને આ શબ્દે સ્વર અને ક, ચ, ટ, ત, પ, શબ્દે તે પાંચે વર્ગના અક્ષરો તથા ચ શબ્દે અને શ શબ્દે તેની સાથેના ચાર ચાર અક્ષરો. પછી તેમાંથી કેટલામો અક્ષર લેવો તે જણાવવા તેટલી આંગળીઓ બતાવવામાં આવે છે અને માત્ર માટે ચપટી, કાના માટે સીધી લીંટી અને ધ્રુસ્વઘ, દીર્ઘાઈ અને ધ્રુસ્વઉ, દીર્ઘાઉ માટે હાથવડે તેવો આકાર બતાવવામાં આવે છે. આ બાબત બરાબર ટેવ પડ્યા પછી એટલી બધી સહેલી થઈ જાય છે કે મુખે વાત કરતાં વાર લાગે તે કરતાં પણ ઓછા વખતમાં વાત થઈ શકે છે. તેની અંદર તાર મુકનારાની સંજ્ઞા અને ઝડપનો દાખલો લેવા યોગ્ય છે. તે પ્રમાણેજ આમાં પણ થાય છે. આ કરવપલ્લવીની કળા હાલમાં લુપ્તપ્રાય થઈ ગઈ છે, પરંતુ એ કળા જાણવા જેવી છે.

હિંસકની કરપલ્લવીને સમજ્યા છતાં પણ પ્રેમલાના આગ્રહથી ચંદરાજ બહાર નીકળી શક્યા નહીં, એટલે પછી તે અન્યોક્તિ બોલ્યો.

અન્યોક્તે હિંસક કહે, વહિલો થા નિશિભૂપ;
દિનકર જો તુજ દેખશે, પડશે પ્રગટ સવિ ૩૫.

સર્વ કળાપ્રવીણ ચંદરાજ અન્યોક્તિ પણ સમજી ગયા અને બહાર નીકળવા ઉતાવળા થયા, પણ પ્રેમલાએ નીકળવા દીધા નહીં. દેહચિંતાનું મિષ કર્યું તો તે સાથે આવી; એટલે ચંદરાજને પાછું આવવું પડ્યું, પછી તો પ્રેમલાએ પોતાના હૃદયનો સઘળો ઉભરો કાઢ્યો અને જેટલું કહેવાય તેટલું ચંદરાજને કહ્યું; એટલે પછી ચંદરાજને પણ કાંઈક ખુલાસો કરવો પડ્યો અને પોતાને ન રોકવા માટે તેને સમજાવવા લાગ્યા, પણ

પ્રેમલા શી રીતે સમજે ? આ તે કંઈ મહત્ત્વ કામ માટે જવાનું હતું અને પાછા આવવાનું હતું કે પ્રેમલા છોડી દેય ? આ તો છુદ્દગીનો વિયોગ હતો એટલે તેમા ચદરાનની સમજવટ ચાલી શકે નહીં એ ઉઘાડી વાત છે

અતે ફર માણસે કૃપણ ઢર્યું હિ મકે અત પુરમા પેસી જોગવરીએ ચદનો છેડો છોડાવ્યો પ્રેમલા પણ પહેલોજ પ્રસંગ હોવાથી લજવાણી અને આઘી ખસી ગઈ એટલે ચદગળ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા તેને પણ દેહમાધી પ્રાણ નીકળતા દુ ખ ધાય તેટલું દુ ખ લાગ્યું પણ વચને બધાયેલ તેથી ઉપાય નહીં મોટા મોટા માણસો પ્રાણ જવો કબૂલ કરે છે પણ વચનભંગ કરતા નથી, જે વચનભંગ કરવું હોત તો અહિ કયા વાર હતી પોતાના માસગને ખરી વાત જણાવે એટલોજ વિલગ હતો, તેજ વખતે સિહલરાજ અને હિ સક-મત્રીના મેહો કાળા ધાત અને લાગી જવું પડત પણ ઉત્તમ મનુષ્ય તેમ કરેજ નહીં આ પ્રસંગમા કઠોર હૃદયની કઠોરતા કેવી હોય છે તે પ્રત્યક્ષ જણાઇ આવે છે હિ સકે કરેલું અકાર્ય બીજે દયાળુ પુરુષ કરી શકે નહીં આવા અપ્રતિમ પ્રેમમાથી પતિપત્નીના કાયમનો વિયોગ બીજે કોણ કગવી શકે ? લાવી પ્રગળ છે, પરતુ દૂડને ધૂડ છે અને અતે સાચું તરી નીકળે છે સત્યનો જય વાય છે એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે આમા પણ પશ્ચિમ તો એજ આવવાનું છે, પણ અત્યારે તો ચદરાજને બહાર કાઢીને હિ મકમત્રી પોતાનું ધાર્યું પશ્ચિમ આવ્યું જાણી રાજ રાજ થઇ ગયો ચદરાજએ છેવટે સિહલરાજને તે જ સમજે તો બહુ થોડા પણ લાગતા વચનો કહ્યા છે, પરતુ સ્વાર્થી માણસના નેત્ર મિચાઇ જતા હોવાથી તે તેને ખરા રૂપમા સમજી શકતો નથી, અહીં પણ એમજ બને છે

હવે ચદગળ ત્યાંથી નીકળ્યા, વૃક્ષના ઢોટગમા પેડા, મામુ વહૂ આવ્યા, આળા ઉપર ચડ્યા અને આળો ઉપડ્યો હવે ખરેખરો રગમા ભગ તો શુણાવળીના લોળપણથી પડવાનો છે જો કે અહીં પણ પ્રેમલાલમ્બી માથેના રગમા તો ભગ પડ્યો છે, પરતુ હવે જે ભગ પડવાનો છે તે અસદ્ય છે તે હરીકૃત તો આગળ વાચશું, પણ હમણા તો સામુ વહુ આળા ઉપર બેઠા બેઠા શુ શુ વાતો કરે છે તે સાલગીએ

આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત થાય છે એમા સાગ મમજવા જેવો પ્રયો છે, એમા પ્રેમનો ચિતાર છે, દુષ્ટતાનો દેખાવ છે, સત્જનની સત્જનતા છે, દુર્જનની દુષ્ટતા છે, લજ્જતનું રૂપ છે અને વિચક્ષણતા ા બલિદારી છે મમજે તેને માટે આટલું પણ પ્રયુ છે તેથી વધારે વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી

હા.૧.

પ્રમદા પાલવ નવિ તજે, ચંદ ઘણું અકળાય;	
એહવે હિંસક ધસમસી, આવ્યો ભૂકુટી ચઢાય.	૧
કઠિન વચન કહીને તિણે, પાલવ પકડયો જોહ;	
મૂકાવ્યો માટીપણે, વિપમ કરમગતિ એહ.	૨
ગોરી ઓરડીમેં ગધ, કરી સચિવની લાજ;	
પરણી ધરણી પરિહરી, આલ્યો ચંદ મહારાજ.	૩
સિંહલનૃપને જઈ કહ્યું, સીધ્યાં સવિ તુમ કાજ;	
પણ રૂઢતી સુંદરી તણી, તુમ હાથે છે લાજ.	૪
શીખ લઈ સિંહલ તણી, આભા ધણી તેવાર;	
ગ્રહી કરવાળ ઉતાવળો, આવ્યો જિહાં સહકાર.	૫
ધરી ધીર પેઠો ધસી, કોટરમાંહે અળીહ;	
ગિરિકંદર માંહે જિસ્યો, જઈ બિરાજે સિંહ.	૬
અંખા કર કંખા ગ્રહી, આવી વધૂ સમક્ષ;	
ચઢી તિહાં વાહી છડી, આલ્યો ગગને વૃક્ષ.	૭
અર્ધ જામ રહી જામિની, તે અવસર સહકાર;	
પૂર્વ દિશિ આભાપુરી, તિહાં મંડી અલગાર.	૮

હા.૧નો ભાવાર્થ

પ્રેમલા ચંદનો છેડો પકડીને ઉભીજ રહી. ચંદરાજ ઘણું અકળાવા લાગ્યા પણ તેણે છેડો મૂક્યો નહીં. એટલામાં હિંસકમંત્રી ધસમસતો અંદર આવ્યો અને કઠણ વચન કહીને જોરાવરીથી છેડો છોડાવી દીધો. કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પ્રેમલા મંત્રીની લાજ કાઢીને અંદર ચાલી ગઈ અને ચંદરાજ પરણી સ્ત્રીને તણને બહાર નીકળ્યા. ૧-૩

ત્યાંથી સિંહલરાજ પાસે જઈ ચંદરાજએ કહ્યું કે—“તમારું કાર્ય સિદ્ધ થયું છે. પણ મેં રોતી સુંદરીને મૂકી છે તેની લાજ તમારા હાથમાં છે.” આ પ્રમાણે કહી તેની રજા લઈને ચંદરાજ ઉતાવળો હાથમાં ખડ્ગ લઈ બહાર ઉદ્યાનમાં આવ્યો અને સહકાર પાસે આવી ગુફામાં જેમ સિંહ બીરાજે તેમ કોટરમાં સંતાઈ ગયો. એટલામાં હાથમાં કંખા લઈને વહૂ સાથે વીરમતી પણ ત્યાં આવી અને અડધો પહોરજ રાત્રી રહેલી હોવાથી એકદમ ઉતાવળી આંખા ઉપર ચડી ગઈ. એટલે તેની દૃષ્ટિ તેના કોટર તરફ ગઈ નહીં. સાસુ વહૂ બન્ને ઉપર ચડી ગયા એટલે આંખો આકાશ માર્ગે આલ્યો અને આભાપુરીનો રસ્તો લીધો. ૪-૮

દાળ ૨૦ ચી.

(હો કોષ આન મિલાવે માજના-એ દેશી)

હો વીરમતી કહે રે વહુ, નિરખી તે નગરી એહ હો; હો કનકદંવજ કિહા દેખતી, ને તુ રહેતી ગેહ હો. વીં ૧ હો દિન પ્રત્યે કૌતુક એહવા, દેખાડીશ હુ તુજજ હો; હો પૂરીશ હોંશ હુ તાહરી, ને મનગખીશ મુજજ હો. વીં ૨ હો મુજ વિણ કવણ અતિક્રમે, એ આકાશનો પથ હો; હો નિસુણ્યા સિદ્ધાંતમે, વણિ ચારણ નિર્ઞય હો. વીં ૩ હો પખીની ગતિ કેટલી, બાર યોજન લગી સીમ હો; પણ મુગે મુજ મત્રની, ગતિ તુ બણ અનીમ હો. વીં ૪ હો જિહાં કિહાં પવન ન સચરે, તિહા માહરો સચાર હો; હો તે તે કારજ હુ કરે, ને ન કરે કિરતાર હો. વીં ૫ હો કહે સાસુને ગુણાવળી, સવળી સાચી વાત હો; હો પ્રત્યક્ષ દીઠુ મે પારખુ, ડી આજની રાત હો. વીં ૬ હો તુમે પણ બાઈજ પાંતર્યા, એક વાતે નિગધાર હો; હો આજ ને પગણ્યો પ્રેમજ્ઞા, તે માહરો ભગતા હો. વીં ૭ હો ને એહમાં દુકુ પડે, તો મુજ દેજે ગાળ હો, હો સાસુ કહે રહે રહે વહુ, દેતી મુજ સુત આળ હો. વીં ૮ હો ને નર નિરખીશ રૂચડા, તે શુ કહીશ તુ અદ હો; હો જાણુ મે કહાપણ તાહરે, મુજ વશ છે મુજ નદ હો. વીં ૯

દાળ નીમચીનો ભાવાર્થ.

આભાપુરી પાછા ફરતા આખા ઉપર બેઠેલી વીરમતી વહૂને કહે છે કે—“ ને તુ ઘરે રહી હોત તો આ નગરી અને કનકદંવજ કુમારને તુ ક્યારે દેખત ? હું આવા નવા નવા કૌતુક તને રાજ બતાવીશ અને તારી હોશ પૂરી કરીશ, પણ તારે મારી માથે મનગેળ મળવો પડશે માગ વિના આટલો બધો આનંદમાર્ગ બીજુ કોણ અતિક્રમે ? ફક્ત મિદ્ધાતમા ચાલુ મુનિની ગતિ અલગ કહી છે, બાકી પખી તો બહુ જાણ તો બાર યોજન જઈ શકે મારી શક્તિ તો હદ નિનાની છે ત્યા પવન સચરી ન શકે ત્યા પલુ હું જઈ શકુ અને કોઈ ન કરી શકે તે કાર્ય હું કરી શકુ ૧-૫

માસુના સ્વમુખે આવા વખાણ માળગીને શુણવળી બોલી દે “ માસુજી ! આપ કહો છે તે બધું માસુ છે આપના શક્તિની આજે મને જરાબજ ખાતરી થઈ, પરંતુ એક વાતમા તમે ભૂલ ખાધી છે તે એ છે કે કનકદંવજ કુમારની જગ્યાએ જરૂર તમાગ પુત્રજ હતા અને તેજ પ્રેમવાને પગણ્યો છે, એમા મને જગપણ અદેશો નથી આમા ને મારી ભૂલ હરે તો મને કમકો આપને ” વીરમતીએ કાતુ દે—“ હવે તું બહુ ડાહી થઈ ગઈ છે તે જાણુ ! માગ પુત્રને ફાગડો બોલવો આજે કે તુ તો ત્યા ત્યા ઉપતત પુત્ર દેખીશ ત્યા ત્યા ચદજ દહીય ! પણ મને મારા પુત્રની ખાતરી છે, કે તે નારે વશ છે ” ૬-૬

હો ચંદ્ર સુણી ચિત્ત ચિંતવે, રખે મુજ લહેતી વિમાત હો; હો પરપ્રયુ પાધર્ આણુશે, જો એ જાણુશે વાત હો. વીં ૧૦ હો ઇમ પંથે લહેતાં થકાં, નિરખતાં કૌતુક કોડ હો; હો પુર ગિરિવર ઉદ્ધંધતા, નમતાં તીર્થ કર જોડ હો. વીં ૧૧ હો તેહવે દીઠા દૂરથી, આલાપુરી અહિંઠાણું હો; હો તેહવે કરાયુધ ખોલિયા, દિનતણા આગેવાન હો. વીં ૧૨ હો પામી અચરિત દેખીને, પ્રાચી દિશિ આનંદ હો; હો ઉદય થયા ઉછંગમેં, દિનકર તિમ વળી ચંદ હો. વીં ૧૩ હો પ્રહ વિકસી સુવસી જિસે, નભચારી સહકાર હો; હો આવી ઉતર્યો આરામમેં, નિજ થાનક નિરધાર હો. વીં ૧૪ હો આપણી આ આલાપુરી, આ આપણોડો ખાગ હો; હો વહૂ તરૂંથી ઉતરો, કહે સાસુ મહાભાગ હો. વીં ૧૫ હો મહીરૂંથી ખિહુ ઉતરી, કોટર કેડે તેહ હો; હો ચંદ ભણી જોવે નહીં, પુણ્ય-તણું ફળ એહ હો. વીં ૧૬ હો શુચિ થાવા સાસુ વહૂ; ગઈ પુષ્કરણી જનમ હો; હો કોટરમાંથી નીકળ્યો, ચંદ નરેશ્વર તામ હો. વીં ૧૭ હો આનંદે મંદિર આવીયો, હિયડે ધરતો હેજ હો; હો નૌતમવેષ રચી કરી, સુખભર સુતો સેજ હો. વીં ૧૮ હો હસતાં રમતાં આવિયાં, સાસુ વહૂ પણ ગેહ હો; વીસમી ઢાળ મોહને કહી, ખીન્ન ઉદ્ધાસની એહ હો. વીં ૧૯

આ વખતે વૃક્ષના કોટરમાં રહેલ ચંદરાજા વિચારે છે કે—‘રખે જો આ મારી વાત જાણુશે તો જરૂર હેરાન કરશે, તેથી કોઈ રીતે મારી વાત જણાય નહીં તો ઠીક.’ આ પ્રમાણે તે વિચારે છે, સાસુ વહૂ વાતો કરે છે અને વૃક્ષ અનેક નગરો અને પર્વતો ઉદ્ધંધતું આદ્યું જાય છે. એમ ચાલતાં દૂરથી આલાપુરી દેખાણી. કુકડાઓ બોલવા લાગ્યા. પૂર્વ દિશા આનંદ પામી. એક બાબુથી અરૂણોદય થવાની તૈયારી થઈ અને બીજી બાબુથી ઉદયાચળ ઉપર સૂર્ય ચડે તેમ ચંદ્ર પણ આવી પહોંચ્યો. પ્રભાત થતાં આંખો તેના વનમાં મૂળ સ્થાનકે આવી જમીન ઉપર સ્થિર થયો. એટલે સાસુએ કહ્યું કે—‘વહૂ ! આ આપણી આલાપુરી તથા આ આપણો ખાગ આવ્યો; હવે વૃક્ષ ઉપરથી નીચે ઉતરો.’ ૧૦-૧૫

પછી જન્ને જણા નીચે ઉતર્યા, પરંતુ ભાગ્યયોગથી ચંદરાજા તે વખતે પણ તેમની નજરે પડ્યા નહીં. ખરેખર એ પુણ્યની રચના છે. પછી તે જન્ને પવિત્ર થવા માટે નજીકની પુષ્કરણીમાં ગઈ એટલે ચંદરાજા કોટરમાંથી નીકળી ઉતાવળો પોતાના મહેલમાં આવ્યો, અને વેશ બદલી નાખી નવો વેશ ધારણ કરી પોતાની શય્યામાં સુઈ ગયો. સાસુ વહૂ પણ હસતાં રમતાં પોતાના મકાનમાં આવ્યા. શ્રી મોહનવિજયે આ વીસમી ઢાળ કહી. ૧૬-૧૯

હુહા.

વીરમતી કળા દધ, ગુણાવળીને તામ;	
પોહતી નવર ગ નેહશુ, કુટિલા તવ નિજ ધામ.	૧
પ્રભિલા પુરની અપહરી, કોઈક મત્ર પ્રયોગ;	
તત્ક્ષણુ નરનારી સકળ, જગત થયા અરોગ.	૨
થયો પ્રાત સવિ સાચવે, જે જે નિજ પદ કર્મ;	
જપ અધ્યયનાદિક સકળ, પ્રારભે નિજધર્મ.	૩
વાત થઈ જે રાતની, ન લાહિ કિણિ નિરતિ;	
ગુણાવળી રાણી તણી, નિસુણો હવે પ્રવૃત્તિ.	૪
મદિર પેઠી ધસમસી, નિરખ્યો સેજે નાહ;	
ક તે પણ નિરખી પ્રિયા, કરકળા સોજાહ.	૫
મે પાપિણીએ કતને, ઇમ નિદ્રાવશ ક્રીધ;	
સુતો ક ત જગાડવા, કળા ઠબકા દીધ.	૬
કપટે આળસ મોડીને, જાગ્યો ચ દ નરેશ;	
રાણી અણુજાણી થકી, ભાખે વચન વિશેષ.	૭

હુહાનો ભાવાર્થ

પછી વીરમતીએ પેલી કળા ગુણાવળીને આપી અને તે કુટિલા સ્ત્રી નવ રગ સ્નેહ ધરતી પોતાને ઘેર આવી પહોંચી વીરમતીએ કોઈ મત્ર પ્રયોગથી નગર ઉપર મુકેલી પ્રચલા નિદ્રા અપહરી, એટલે નગરના સર્વે લોકો શોદ સહિતપણે જાગૃત થયા અને પોતાના પ્રાત કાળ સળધી પદ કર્મ કરવા લાગ્યા રાત્રીની હકીકત કોઈના જાણવામા ન આવી હવે ગુણાવળી રાણીનું વૃત્તાત માલખો ૧-૪

ગુણાવળી ઉતાવળી પોતાના મહેલમા આવી ત્યાં તેણે પોતાના સ્વામીને નિદ્રામા પડેલા દીઠા ચદગજાએ પણ હાથમા કળા સહિત તેને દીઠી ગુણાવળીને એક તગ્ધથી શાંતિ થઈ પણ બીજી રીતે એક થયો કે મે પાપિણીએ સ્વામીને આવી ઘેર નિદ્રામા નાખી દીધા તે ઠીક ન કર્યું પછી તેને જગાડવા કળાના ઠબકારા દીધા એટલે ચદરાજા કપટથી આળસ મરડવા લાગ્યા તે વખતે ગુણાવળી અજાણી થઈને બોલી ૫-૭

ઢાળ ૨૧ મી.

(નિદ્રા વૈરણ હુમ રહી—એ દેશી.)

રથણી વિહાણી પ્રહ થયો, તમે ઉઠો હો નણદીના વીર કે; રૂડાં પંખી કુકડા, સહુ પહિલાં હો જાગે થઈ ધીર કે. ૧ નિદ્રા નાહ નિવારીએ. દિન ઉઠ્યો હો સુવે નર કોય કે, જોહ સુતાં રવિ ઉગમે, તસ વીરજ હો ધીરજ નવિ હોય કે. નિં ૨ જે નર હોય નિરુદ્ધમી, વળી સૂરખ હો શેખર હોય જોહ કે; વેળા કરણનરેશની, ઉંઘડીએ હો ફેકટ ગમે તેહ કે. નિં ૩ રાત અલેખે આજની, તમે ક્રીધાં હો નવિ આજ વિલાસ કે; મેં તુમ કાજે ઉજાગરો, ભોગવીને હો ક્રીધો આયાસ કે. નિં ૪ જગાવતાં નવિ જાગીયા, સોહણુડે હો કાંઈ પામ્યા છો રાજ કે; કે પરણ્યા કોઈ ગેહિની, ઇંમ સુખભર હો સુતા છો આજ કે. નિં ૫ જાગો નિદ્રાણ નાહલા, ઉઠ્યાચળ હો ઉઠ્યો દિનકાર કે; અંતર-યામી પ્રાતનો, નિરખાવો હો મુજને દેહાર કે. નિં ૬ ઉભી હું ભરીને ગંગાજળી, હંતધાવન હો કરી કરો મુખ શુદ્ધ કે; એ વેળા નરવર કરે, અખાડે હો ઉભા મહ્ન યુદ્ધ કે. નિં ૭ અવસર રાજસભાતણો, થયો જાગો હો સાસુના જાત કે; દેશે એલંભો જો જાણશે, આવીને હો ઇલાં તુમને વિમાત કે. નિં ૮

ઢાળ એકવીસમીનો ભાવાર્થ.

“ હે નણદીના વીર ! રાત્રી વ્યતિત થઈ, પ્રભાત કાળ થયો, માટે હવે ઉઠો. આ રૂડા પંખી કુકડા સર્વની પહેલા ધીર થઈને જાગે છે. માટે હવે નિદ્રાને નિવારો, દિવસ ઉગતાં કોણ સૂઈ રહે ? જે નર દિવસ ઉગતાં સુવે તેને વીર્ય અને ધીરજ હોતાં નથી. હે રાજન્ ! જે પુરૂષ નિરુદ્ધમી હોય અથવા મૂર્ખનો શેખર હોય તે નિદ્રાથી કરણરાજની વેળા ફેાગટ ગુમાવે છે. હે નાથ ! આજની રાત્રી તો મારે વૃથા ગઈ છે, કારણ કે મેં આખી રાત ઉજાગરો કર્યો પણ તમે તો જગાડતાંએ જાગ્યા નહોં. એવા નિરાંતે ઉઘી ગયા હતા કે જાણે સ્વપ્નામાં કોઈ રાજ પામ્યા હો અથવા કોઈ રાજકન્યા સાથે પાણિ-ગ્રહણ કર્યું હોય ! એમ જણાય છે. ૧-૫ હે નાથ ! હવે તો જાગો. ઉઠ્યાચળ ઉપર સૂર્ય ઉગ્યો છે. માટે આપના મુખનું મને દર્શન આપો. હું ગંગાજળ દાતણ લઈને ઉભી છું, માટે હંતધાવન કરી દ્યો. આ વખત રાજપુત્રો તો અખાડામાં જઈને મદલયુદ્ધ કરે. રાજ-સભાનો વખત પણ થઈ ગયો છે માટે હે સાસુના જાયા ! હવે ઉઠો. જો એટલા બધા મોડા ઉઠો છો એમ તમારી વિમાતા જાણશે તો આવીને ઠગકો આપશે. ” ૬-૮

જાગ્યો કપટનિદ્રા તણ, સ્ત્રી વચ્ચે હો હલકલતો ચદ કે; રે રે વેળા બહુ થઈ,
નવિ જાણ્યો હો ઉદયો જે દિણ દ કે. નિં ૯ રજનીએ જે થયુ માવહુ,
ઘેરાણુ હો તેહથી મુજ દિલ કે; તેણે સેજડીથી ઉઠતાં, થઈ મુજને હો
રાણીજી ઢીલ કે. નિં ૧૦ તમે પણ દીસો ઉજગરા, આચરણે હો જાણુ છું
એમ કે, આજ તો વાતજ ઘણી ભલી, દિન ઉદયથી હો તમે માંડ્યો છે પ્રેમ
કે. નિં ૧૧ વાત રસિલી આજની, લાગે છે હો વાણિકનો રગ કે, જાણીએ
કિહાક કીડા કરી; આજ એહવા હો દીસે છે ઢગ કે. નિં ૧૨ કહોજી કહો
મુજ આગળે, રાતડીએ હો રમત જે કીધ કે; પછી અમને પ્રતિબોધજો, કહી
કહીને હો વાતુ અપ્રસિદ્ધ કે. નિં ૧૩ કહે રાણી રાજ ભણી, રમતડી હો
નવિ જાણુ કોય કે; હું કિહા જાઉં સાહિબા, એ સૂકી હો ચરણાંબુજ દોય કે.
નિં ૧૪ ભોળી ભેદ લહે નહી, મુખે મીઠી હો કરે પીઉંથી વાત કે; તમે પીઉં
કિહાઈક આજુની, રમી આવ્યા હો દીસો છો રાત કે. નિં ૧૫ હું અબળા
આજ્ઞા વિના, કિંમ વિણુ કહે હો બાહિર ધરૂ પાય કે; રે રહિયાળા રાજ્યા,
મછરાળા હો માનો મહારાય કે નિં ૧૬ મોહને બીજા ઉદ્ધાસની, એકવીસમી
હો કહી સુદર ઢાળ કે; ભાવી કથા નૃપ ચદની, એહ આગળ હો અતિહી
છે રસાળ કે. નિં ૧૭

શુભાવળીના આ પ્રભાવેના વચ્ચેના માલગીને ચદરાજ કપટનિદ્રા તણ હાફલા ફાફલા
થઈને ઉઠ્યા અને બોલ્યા કે—“ બહુ વખત થઈ ગયો, સૂર્ય ઉગ્યાની પણ બખર પડી
નહી, રાત્રીએ માવહુ યયુ તેની ઠડકથી માડ દીલ વધારે ઘેગઈ ગયુ તેથી ગણીજી !
મને ઉઠતા વાર લાગી પણ આજે તો તમને પણ આજી ગતનો ઉજગરો લાગે છે કેમકે
આખો તે વાત કહી આપે છે વળી આજ તો અત્યાચીજ પ્રીતિ વિશેષ બતાવવા માડી
છે વળી આજની વાત તો કાઈક ગ્સીલી લાગે છે, કેમકે તમે પણ વાણીયાશાઈ રગ
બતાવવા માલ્યો છે એમ જણાય છે કે આજે રાત્રે તમે કાઈક કીડા કરી આવ્યા છો
આજના ઢગજ જુદા જણાય છે તો હવે અમને વાત તો કરો કે રાત્રે કયા ગયા હતા ?
પછી અમને જગાડવાની હેતાળી વાતો કરો ” શુભાવળી બોલી કે—“ હે સાહેબ ! હું
આપના ચણુકમળ ઠોડીને કયા જાઉં ? હું તો કાઈ ગતની વાત જાણતી નથી, પણ તમે
કાઈ રમી આવ્યા લાગો એ મારાવી આપની આજ્ઞા વિના મહેલની બહાર પગ પણ કેમ
દેવાય ? મારે તમે ખરેખરી વાત કહી દો ” હે રહિયાળા અને મછરાળા રાજ ! આ
મારી વાત જરૂર માનજો શ્રી મોહનનિજયે બીજા ઉદ્ધાસની એકવીસમી સુદર ઢાળ કહી
છે ચદરાજની ભાવી કથા આગળ ઉપર અતિ ગસિક આવે છે ૯-૧૭

હુહા.

- વચન સુણી વનિતા તણાં, ચિંતે ચંદનરેશ;
વાંક નહી વનિતા તણે, વાંક વિભાત વિશેષ. ૧
- એકજ રજનીની સંગતે, નારી થઈ નિઃશંક;
જે કાંઈ ચરિત્ર ન જાણતી, વહતી વચન અવંક. ૨
- લાગ્યો સંગ વિભાતનો, તિણે પલટાણી નારી;
જિમ વિષ હોય ખરાસથી, નાળિકેરનું વારી. ૩
- હુઃસંગતિથી સાધુજન, પામે વિકૃતિ વિકાર;
યંત્રઘટી સંગતિથકી, ઝલ્લરી સહે પ્રહાર. ૪
- હુષ્ટ સંગ અંગાર સમ, રસ વિરસે એક રંગ;
શામ કરે શીતળ હુતો, ઉષ્ણ તપાવે અંગ. ૫
- નારી વારી તરવાર સમ, નેત્ર તુખાર નરેશ;
જે જિમ વાળે તિમ વળે, વાળણહાર વિશેષ. ૬
- પ્રાણનાથ કહે હે પ્રિયે !, મુકો નારી ચરિત્ર;
રાત રમ્યા કિહાં આજની, પેહેરી વેષ વિચિત્ર. ૭
- ભોળવવા પીડિ ભામિની, કદિપત કહે અવદાત;
અવધારોજી વિનવું, રાત તણી જે વાત. ૮

હુહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેનાં રાણીનાં વચનો સાંભળીને ચંદરાજ વિચારવા લાગ્યા કે ‘ આમાં આનો બિલકુલ વાંક નથી. માત્ર એક રાત્રીના પ્રસંગમાં જે સરલ અને સાચા બોલી હતી તે વાંકી અને અસત્ય બોલનારી થઈ પડી. આમાં વાંક માત્ર વિભાતાનો છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણનું પાણી કર્પૂરના સંગમથી વિષરૂપ થઈ જાય છે તેમ સાધુજનો પણ હુઃસંગતિથી વિકાર પામી જાય છે. યંત્રની ઘડીના સંગમથી ઝાલરને પ્રહાર સહન કરવા પડે છે. હુષ્ટનો સંગ અંગારા જેવો છે. ઠંડો થયે હાથ કાળા કરે અને ઉનો રહ્યો શરીર તપાવે, તે બધી સ્થિતિમાં તુકસાનજ કરે છે. વળી નારી, વારી, તલવાર, નેત્ર, અશ્વ અને નરેશ જેમ વાળીએ તેમ વળે છે. ’ તેમાં વાળનારની વિશેષતા છે. આ પ્રમાણે વિચારીને બોલ્યા કે—“ હે પ્રિયે ! હવે બીજી ત્રીજી વાત પડી મૂકીને વિચિત્ર વેષ પહેરીને રાત્રી ક્યાં રમી આવ્યા તે સાચું કહો. ” ગુણવળી પતિને ભોળવવા માટે કદિપત વાતો કહેવા લાગી. ૧—૮

ઢાળ ૨૨ મી.

(મહુણી યોગણી રૂડી બે—એ દેની)

ગિરિ વૈતાલ્ય વિશાળાનગરી, મણિપ્રભ ખેચગધીશ; ચઢલેખા તસ ગેહની, અતિ વિલસે મુખ નિશદિશ. સહુણા મુણજે નારી ચરિત્ર, અરે હાં પણ અવસાને પવિત્ર. મહુણા (એ આંકણી.) ૧ ક્રીધાં એકમના સવિ આગા, ખેચર અવર અનેક; રીત એ સત્પુરુષો તણી, ભિન્ન ભિન્ન ભણી કરે એક. સં ૨ યાત્રાદિક ગુરુ મુખથી નિમુણી, પ્રગટ્યો ભાવ અનત, તામ વિમાન રચી નહુ, સકલત્ર ભેટ્યા ભગવંત. સં ૩ તે વિદ્યાધર આજની રજની, આવ્યો આભા ગતિ; જે ધન ઇલાં હુકયો હતો, તેણે પસર્યો પ્રભજન ભાંતિ. સં ૪ અટક્યુ વિમાન ન ચાલે ગગને, ક્રીધાં કોડી પ્રકાર; પામી અચરિજ ખેચરી, તેણે વિનવ્યો નિજ ભગ્યાર. સં ૫ વિણ ઋતુ ઇલાંકિમ હુકયો વરપા, કિમ થ ભાણુ વિમાન; કરિયે પ્રમાદ એ મુજને, ખેચર તણા મુલતાન. સં ૬ ખેચર કહે એ વચન અગોચર, રે નારી ન કહાય; કરીયે તથા જે પારકી, આપણને નકો શો થાય. સં ૭ બમણો હઠ માંડ્યો ખેચગીએ, સ્ત્રીહઠ જગ દુર્વાર; મણિપ્રભે નિજ કાતા ભણી, કહ્યો પછી સકળ પ્રકાર. મં ૮ આભાપુરપતિ ઉપરે મુર કોઇ, કુપિત છે વૈર વિકાર; નૃપને અતિ પરિતાપવા, તિણે વિરચ્યો એ જળધાર. સં ૯ તે નૃપની પુણ્યાઇએ,

ઢાળ બાનીગમીનો ભાવાર્થ

હે સ્વામી ! વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર વિશાળા નામે નગરી છે, ત્યાં મણિપ્રભ નામે વિદ્યાધર ગત છે તેને ચઢલેખા નામે સ્ત્રી છે જે ત્રિદિવસ મુખ વિદ્યામ કરે છે હે મનનને ! નારીનું ચરિત્ર સાબળો કે જે ઉવટે પવિત્ર ગણાયે, તે વિદ્યાધરે તમામ વિદ્યાધરને પોતાની આગાને આધીન બનાવી દીધા છે ખરેખર ! મનન પુરુષોની એ રીત હોય છે કે દરેકે દરેકની માથે મગી જુલુ અન્યદા શુર મહાગજ પામેથી યાત્રાદિકનો અધિકાર માબગી અનત ભાવ પ્રગટ્યો તત્કાળ એક નહુ વિમાન રચી તે સ્ત્રીમહિન ભગવતને ભેટવા ચાલ્યો ભગવતને ભેટીને યાત્રા રંગે આજ ગત્રીએ આભાનગરી ઉપર આવ્યા, તે વખતે વગ્ગાદ થવાથી જાતુ પવન નીકળ્યો ૧-૪ તેથી તેનું વિમાન ઘણું ટપાય કચ્ચા છતાં પણ ચલાવે— ચાલી શક્યું નહીં એટલે આશ્ચર્ય પામેલી વિદ્યાધરીએ પૂછ્યું કે “ હે સ્વામી ! આજે અહીં નકાણે વૃદ્ધ કેમ રાઈ અને આપણું વિમાન કેમ ચલાવે ? ” વિદ્યાધર કહે “ એ વાત કહેવા જેવી નથી આપણે પાન્ડી વાત કચ્ચામા નકો શો ? ” એટલે તેા વિદ્યાધરીએ હક લીધો કે “ જરૂર કહો ને કહો ” એટલે વિદ્યાધરે તનાથી માંડીને કાઢી દે— “ આ આભાપુર ઉપર કોઈ દેવતા રહેનાર નથી છે, તેણે ગાનને પવિતાપ ઉપજાવવા આ વૃદ્ધિ કરી છે ૫-૯ અને ગાનના પુણ્ય

થંભ્યું આપણું એહ વિમાન; એ કારણ છે હે પ્રિયે, કહે નારી વચન પરધાન. સં
 ૧૦ છે કાંઈ કારણ સામર્થ્ય તુમમેં, જિમ એ ઉગરે ભૂપ; તો ઉપકાર કરો પ્રભુ,
 ઉપકાર છે ધર્મ સરૂપ. સં ૧૧ વિદ્યાધર કહે મુજથી શું હોવે, પણ એક જાણું
 ઉપાય; તે જો નૃપમાતા કરે, તો વિધન વિલય સવિજય. સં ૧૨ આવી વિદ્યાધરી
 નિજ પતિ લઈ, વીરમતીની પાસ; તુજ સુતના કલ્યાણનો, રે બાઈ મુણ અવ-
 કાશ. સં ૧૩ ણિંબ મનોહર સોળમા જિનનો, થાપો થાન પવિત્ર; પંચ મંગળ
 દીવો કરી, ભરો ફૂલનો પગર વિચિત્ર. સં ૧૪ માહરી વિદ્યાધરી નૃપ પત્ની, તિમ
 તું નૃપની વિમાત; જિનગુણ ગાઈ રાતિજગો, કરો જિહાં લગે થાય પ્રભાત.
 સં ૧૫ પછી એક આપું કણુચર કંબા, ફરસો ભૂપ શરીર; તો સુત વીર નરેશનો,
 સજ્જ હોશે ફિરિ વડવીર. સં ૧૬ બાઈએ તુરત તેડાવી મુજને, સયળ મુણાવી
 વાત; વિદ્યાધર વચને અમે, પ્રભુ ભક્તિથી નિગમી રાત. સં ૧૭ શ્રી જિનરા-
 જનો રાસ રમ્યાં અમે, તુમ માટે પ્રાણેશ !; કંબાથી તુમને જગાવિયા, ગયો
 વિદ્યાધર નિજ દેશ. સં ૧૮ એ આજની રજનીની રમત, પીઉંજ મેં ક્રાધી
 પ્રકાશ; મોહને ઢાળ બાવીશમી, કહી મનોહર બીજે ઉદ્દાસ. સં ૧૯

પ્રતાપથી આપણું વિમાન થંભાણું છે. ” ત્યારે ખેચરી બોલી. “ હે પ્રિયતમ ! એવો
 કોઈ ઉપાય છે કે જેથી એ રાજાને અડચણ ન આવે કારણ કે એવું સામર્થ્ય હોય તો પરો-
 પકાર કરવા યોગ્ય છે. ” વિદ્યાધર કહે કે “ મારાથી તો શું થઈ શકે પણ એક ઉપાય
 જાણું છું તે જો તેની વિમાતા કરે તો રાજા ઉગરે અને વિદ્ય વિસરાળ થઈ જાય. ” પછી
 વિદ્યાધરી પોતાના પતિને લઈને તમારી માતા પાસે આવી અને કહ્યું કે “ હે માતા !
 તમારા પુત્રહિતનો ઉપાય મારા પતિ કહે તે સાંભળો. ” વિદ્યાધરે કહ્યું કે—“ પવિત્ર
 સ્થાનકે શ્રી શાંતિનાથજીના મહામંગળમય ણિંબનું સ્થાપન કરીને તેની પાસે પંચ દિપક
 કરી તમે, રાજાની રાણી અને મારી પત્ની આખી રાત્રી પ્રભુના શુણગાનવડે રાત્રિજગરણ
 કરો અને પ્રભાત થાય ત્યારે આ કંબા તમારા પુત્રને અડાડજો કે જેથી તે સજ્જ થઈ
 જશે અને વિદ્ય માત્ર નાશ પામશે. ” વિદ્યાધરે આ પ્રમાણે કહેવાથી આપની વિમાતાએ મને
 બોલાવી અને અમે આખી રાત્રી વિદ્યાધરે કહ્યા પ્રમાણે જિન ગુણ ગાનમાં વ્યતિત કરી.
 પછી કંબાવડે મેં આપને જગાડ્યા અને તે વિદ્યાધર સ્વસ્થાનકે ગયો. આ પ્રમાણેની
 અમારી રાત્રી સંબંધી હકીકત છે. શ્રી મોહનવિજયે આ બીજા ઉદ્દાસના બાવીશમી
 મનોહર ઢાળ કહી છે. ૧૦-૧૬.

દુહા.

- ચદ કહે ચતુરા નિમુણ, એ કહ્યો સાચો મર્મ;
જે હોય નારી પતિવ્રતા, તેહનો એહિજ ધર્મ. ૧
- અકૃત કરે પિઉ કારણે, સુકૃત કરે વિશેષ;
પ્રકૃતિ એ સતીચો તણી, હોય પુરાકૃત દેષ. ૨
- સુતતુ માતા હિત કરે, પતિભક્તિ હોય નાર;
શી અધિકાઈ તેહમે, છે જગસ્થિતિ વ્યવહાર. ૩
- મુજ કારણ ઉભગરો, કર્યો તુમે બહુ રીત;
ભલી થઈ કરૂણા કરી, અમ તુમ સાચી પ્રીત. ૪
- જૂઠું કેમ કહો તમે, માન્યા વચન વિરામ;
જે જૂઠું ભાળો તુમે, તો વાયસ હોય શ્યામ. ૫
- જે પ્રભુ રાસ રમ્યો નહી, મુજ માટે તુમે નાર;
તો સાયર ખારો હુવે, દિનકર વમે તુપાર. ૬
- તુમ વિણ કુણ પતિના જતન, કરે અવર સ સાર;
આવ્યો માલવ દેશનો, ચાંપલ દેને ભાર. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ

ચતુર અદરાજને તે બધી વાત સાભળી લઈને કહ્યું કે—“તમે સાચેસાચી વાત કરી પતિવ્રતા સ્ત્રીનો એ જ ધર્મ છે કે—પતિના હિતમા તત્પર રહેવું પતિને માટે સ્ત્રી અકૃત્ય પણ કરે, સુકૃત્ય તો વિશેષ કરે એ સતીઓની સરકાર પામેલી પ્રકૃતિ હોય છે સ્ત્રી નિરતર પતિની ભક્તિવાળીજ હોય અને માતા તો પુત્રનું હિત કરે તેમા નવાઈજ શી ? તમે મારા માટે આખી રાત્રીનો ઉભગરો કર્યો તે માટે મોટી મહેરબાની કરી મારી અને તમારી માચી પ્રીતિમા એ ઘટેજ છે, પણ તમે જૂઠું કેમ કહો છો બાકી જે તમે જૂઠું કહો તો કાગડા કાળા વધ જવા જોઈએ હે સ્ત્રી ! જે તમે મારે માટે જિન પ્રભુનો રાસ ન રમ્યા હોત તો સમુદ્ર ખારો થઈ જવો જોઈએ અને સૂર્યમાથો જાકળ વરસતી હોત વળી તમે મારા માટે આખી રાત ઉભગરો ન કરો તો બીજું કોણ કરે ? કારણ કે આખા માળવા દેશનો ભાર ચાંપલદે ઉપર આવ્યો જણાય છે ૧-૭

ઢાળ ૨૭ મી.

(સખીરી આવ્યો વગંત અટારડો—એ દેશી.)

સખીરી ચંદ્ર કહે ચંદ્રાનને, ચં તુમ વચન છે પ્રતીત; સુગુણ જન સાંભળો, પણ મુજ વિનતિચિત્ત ધરો, ચિં કહે કહિવાય એ રીત. સું ૧ સખીરી રાસમંડળ જિનરાજનો, જિં ઉદય કિહાંથી થાય; સું સં એહવું ભાગ્યકિહાં થકી, કિં જે જનગુણ ગવરાય. સું ૨ સં જિનની ભક્તિ જે કીજીએ, જેં તો લહીએ ભવપાર; સું સં જિનગુણ ગાતાં બહુ થયા, બં જ્યોતિવધુ ભરતાર. સું ૩ સં જિમ તુમે પ્રભુગુણ આલવી, આં મુજને કીધ કલ્યાણ; સું સં તિમ અમે પણ સુપનું લલું, સું મધ્ય નિશાને પ્રમાણ. સું ૪ સં તુમે એહ આભા-નગરથી, નં કોશ અઢારશેં સીમ; સું સં જાણું વિમળપુરી તુમે ગયા, તું સાસુ પણ છે સમીપ. સું ૫ સં તિહાં કોઇક નર પરણતો, પં દેખો છો બિહું તેહ; સું સં જાગ્યો એહવે હું ઇહાં, હું કૌતુક સુપન ર્યો એહ. સું ૬ સં તુમ કથનને મુજ સુપનમાં, સું અંતર રજની દીસ; સું સં એ બિહુંમાંહે કીહું ખરું, કીં એ જાણે જગદિશ. સું ૭ સં મેં જાણ્યું અનુમાનથી, અં સુપનની શી પરતીત; સું સં સુપન દ્રષ્ટાંતે સંસારની, સં ખોટી કહી છે રીત. સું ૮ સં તુમે અનુભવિયું તે ખરું, તેં ખોટું નિદ્રા જાળ; સું સં સાચી સદૈવ હોવે સતી, હોં કહે ઇમ ચંદ્ર ભૂપાળ. સું ૯ સં પિઉ વચને વિસ્મિત થઇ,

ઢાળ ત્રેવીશમીનો ભાવાર્થ.

હે ચંદ્રાનને ! હું તમારી વાત સાચીજ માનું છું. મને તમારી પ્રતીતિ છે. આખી રાત્રી જિનગુણ ગવાય એવાં ભાગ્ય ક્યાંથી ? જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી પ્રાણી ભવનો પણ પાર પામી જાય છે. તમે જેમ આખી રાત્રી જિનગુણગાનમાં વ્યતીત કરી તેમ મને પણ મધ્યરાત્રીએ એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે—“ જાણે તમે સાસુજની સાથે અહીંથી અઢારસો કોસ દૂર વિમળાપૂરીએ ગયા અને ત્યાં એક મહા રૂપવંત પુરૂષને પરણતો જોયો અને પાછા અહીં આવ્યા. ’ મારા સ્વપ્નમાં અને તમારી વાતમાં ઘણુંજ અંતર છે પણ સ્વપ્નનાં સાચાં શેના હોય ? તમે અનુભવ્યું તે સાચું ! એમાં ખોટાની શંકા પણ કેમ કરી શકાય ? કારણ જેમાં સાચું શું તે તો પરમાત્મા જાણે. પણ આ સંસારની જેમ સ્વપ્ન ખોટું હોય છે અને પતિવ્રતા કહે તે સાચું હોય છે. ” ૧-૯

આવાં પતિનાં વચન સાંભળી વિસ્મિત થઇને શુણાવળી પતિને ખોટા પાડવા માટે ‘સ્વપ્નનાં તો જૂઠાંજ હોય છે’ એમ જણાવવા ખોટી કે—“ હે સ્વામિન્ ! એક શિવના

વિં નિસુણ નિશા સખધ; સું સં પણ પીઉ જોટો પાડવા, પાં કહ્યો
એક પ્રખધ. સું ૧૦ સં કહે રાણી સ્વામી સુણો, સ્વાં શિવસેવક હુ તો
એક. સું સં મુપનમે દીકું દેહર, દેં સુખડી ભર્યું સુવિવેક. સું ૧૧ સં
ઉઠી ઉધાગળે નૂતર્યા, નૂં નિજ ન્યાતિલા સર્વ, સું સં પાછો આવીને
ભુએ, ને ખાલી શિવ ઉપવર્ગ. સું ૧૨ સં અપહરી ઇશે સુખાસિકા, સું
ભણે હો સેવક મૂઠ; સું સં દેઈ પ્રાસાદ પૂજ્યા વિના, પૂં પોઢ્યો જ્ઞાતિથી
ગૂઠ. સું ૧૩ સં પહોર દિવસ રહ્યો પાછલો, પાં જ્ઞાતિ જગાડે હો ભેય;
સું સં કહ્યું રે મૂર્ખ ભોજન તણી, ભોં ઢીલ કરે ઇમ કોય. સું ૧૪ સં
ભોજ્ય સામગ્રી દીસે નહી, દીં સહિ તો તે હાંસુ કીધ; સું સં જ્ઞાતિ ભણી
ઉત્તર ઇસ્યો, ઉં શ કરપૂજકે દીધ. સું ૧૫ સં કાણુ એક પડખો જો તુમે, જોં
ભર મુખડીએ પ્રાસાદ; સું સં કહે સુપનમે દેખુ પૂરવપરે, પૂં તો જિમાડુ
સવાહ. સું ૧૬ સં સહુ કહે મુપનની સુખડી, સું તિણે કિંમ ભાંજે ભૂખ;
સું સં પરતાવો પૂજરી કરે, પૂં જોટો એ સુપન સલૂખ. સું ૧૭ સં તિમ
સુપનમાહે પ્રભુ, માં વિમળપુરી મુજ દીક; સું સં હુ તો ઉભી તુમ આગળે,
તું ભૂકું શુ જોલો અનીક. સું ૧૮ સં જાતે વળતે છત્રીશરે, છં કોસ હોવે
મહારાજ; સું સં વાત તે માનવાની નહીં, નીં આવે એ વાતે લાજ. સું ૧૯

પૂજરીએ સ્વપ્નામા આપુ શિવમદીર સુખડીએ ભરેલું દીકું એટલે ભગીને તરતજ પોતાની
જ્ઞાતિ બધીને જમવાનું નોતરૂં આપી આવ્યો. પછી આવીને જોવા માગ્યું તો મીઠાઈ
ખીલકુલ દીકી નહીં એટલે વિચાર્યું કે-શિવે બધી સુખડી અપહરી જણાય છે, એમ વિચારી
ખારણા બધ ડગીને મુતો પાછલો પહોર દિવસ રહ્યો એટલે જ્ઞાતિવર્ગ બધો ત્યા લેળો થયો.
તેણે ત્યા ભોજન સામગ્રી ખીલકુલ દીકી નહીં, તેમ પૂજરીને પણ દીકો નહીં શિવમદિગ્ના
દ્વાર પણ બધ દીકા પછી તેને જગાડ્યો એટલે તે જોત્યો કે-‘જગ રાહ જુઓ, હમણા
કાલ રાત્રીની જેણે સ્વપ્ન આવે અને સુખડી દેખુ તો તેનાવડે તમને જમાડું ઉતાવળા
ન થાઓ’ ૧૦-૧૬ એટલે બધા જોત્યા કે-‘તુ શુ અમને સ્વપ્નાની સુખડી જમાડવાને
હતો ? તે સુખડીથી શુ માણસની ભૂખ લાગતી હશે ? માટે થેલો ચર્મ ગયો લાગે છે’
એમ કહી મૈ પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા અને પૂજરી પણ મનમા પરતાયો કે મે ભૂલ કરી
માટે હે નાથ ! સ્વપ્ના તો એવા જોટાજ હોય છે તમે મને સ્વપ્નામા વિમળાપૂરીમા
જોઈ અને હું તો અહીં તમારો પાસેજ હવે વળી જતા આવતા છત્રીશરે કોસ થાય
એટલું તે કેવી રીતે જવાય અવાય ? માટે એ વાત ઠાઈ માનવા જેવી નથી એવી વાત
કરતા પણ શરમ આવે ૧૭-૧૯

સં હે રાણી રાજ કહે, રાં હુંતો કરું છું હાસ; સું સં મુજને તારા વચનનો, વં પૂરણ છે વિશ્વાસ. સું રં સં રંગરણી રાજ અછે, રાં સહુકો અછે નિજ ગેહ; સું સં આગળ સંબંધ મીઠો, મીં તિમ વળી નવલો નેહ. સું રં સં ત્રેવિશે ઢાળે કહ્યો, ઢાં મોહને બીજો ઉલ્લાસ; સું સં શ્રી જૈનધર્મથકી લહે, થં ચંદ નરીંદ પ્રકાશ. સું રં

ચંદરાન્તએ કહ્યું કે—“ હું તો તમારી હાંસી કરું છું. મને તમારા વચનનો પૂરે-પૂરો વિશ્વાસ છે. રાજ પોતાના રંગે ખુશી રહ્યો. બીજા પોતપોતાને ઘેર રહ્યા છે. હવે આ વાતનો સંબંધ આગળ મીઠો આવે છે. તેમાં વળી નવીન સ્નેહ લહેલો છે. આ બીજા ઉલ્લાસની ત્રેવીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયે કહી છે. રાજ ચંદ જૈનધર્મ ઉપરની આસ્તાથી પોતાનું તેજ પ્રાપ્ત કરે છે. રં-રં

હજી ગુણાવળી ચંદરાન્તની હકીકતને જોટી પાડવા પ્રયાસ કરશે. પરંતુ એ બધું કુસંગના દોષનું પરિણામ છે. ગુણાવળી હજી સુધી ભોળી યજ્ઞને ચંદરાન્તને સ્વપ્ન આવેલજ માને છે, તેમાં પોતે નજરે જોયેલું પણ ભૂલી જાય છે. ચંદરાન્તએ બધું જાતે અનુભવેલું છે એટલે એને શંકા પડવા જેવું પણ નથી. અહીં રાસના કર્તાએ બીજો ખંડ પૂરો કર્યો છે. રસિક કથાકારોની રીતિજ હોય છે. આપણે પણ અહીં પૂરા થતાં આપણા આ વર્ણનમાંથી રહસ્ય શું લેવાનું છે તે વિચારીએ. થોડો વખત પણ કુસંગતિ કર્યાનું પરિણામ બહુ અનિષ્ટ આવે છે તે આપણે ત્રીજા ખંડમાં જોશું. હાલ તો અહીં સુધીની હકીકતમાંથી લેવા યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરી આપણે પણ બીજા ખંડને સમાપ્ત કરીએ.

ઢાળ વીશમીથી ઢાળ ત્રેવીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહિંયા કુસંગથી થતી માઠી અસર અને સ્ત્રીચરિત્રનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ગુણાવળીએ બતાવી આપ્યું છે, અને વ્યંગમાં કેમ બોલાય છે તે ચંદરાન્તએ શિખવ્યું છે.

પ્રારંભમાં તો વીરમતી આપવખાણ કરે છે, અને ગુણાવળી સાંભળે છે. તે વખતે ગુણાવળી પ્રેમલાને પરણનાર તો પોતાના પતિ ચંદરાન્તજ હતા એમ કહે છે, પણ વીરમતી માની શકતી નથી. તેના માનવામાં એ વાત આવે પણ કેમ? કારણ કે આટલે દૂર ચંદરાન્ત શી રીતે આવે? તેને ક્યાં બળે છે કે તે તો સાથેજ વિમળાપૂરી આવ્યા હતા અને પાછા પણ સાથેજ આવે છે. ચંદરાન્ત પણ આ સાસુ વહૂની વાત સાંભળી રજો ઉઘાડા પડી ન જવાય તેની ચિંતામાં પડે છે, કારણ કે પોતાની અપરમાતા કેવી દૂર છે તે તેઓ બહુ સારી રીતે જાણતા હતા. એકવાર તો વળી ભાગ્યદશા આડી આવે છે અને ઝાડ ઉપરથી ઉતરતા પણ એમાંથી એકે જણ તેને દેખતા નથી ચંદરાન્ત પોતાના મહેલમાં પહોંચી જાય છે અને હતા તેવા સૂઈ જાય છે; પરંતુ મીઠાળ કંકણાદિ કેટલાંક લંઘનાં

ચિન્હ રહી જાય છે અને ઉતાવળને લીધે તે તેના ધ્યાનમા રહેતુ નથી એટલામા તો શુભાવળી કળા લઈને આવે છે અને ચદરાજને જગાડે છે હવે પછી કપટનાટક શરૂ થાય છે ધન્ને જણા ઘણી કપટકળા કેળવે છે પરતુ એજી વૃત્તિ શુદ્ધ છે અને ખીજની અશુદ્ધ છે ચદરાજ માયા અને શુભાવળી ખોટી છે તેને અપરમાતાના અદ્વ પ્રસંગમા પણ કુસગની માઠી અમર હાડોહાડ વ્યાપી ગઈ છે અને તેથી તે ઉપરાઉપર જૂઠું અને છેવટે હડહડતુ જૂઠું બોલે છે, રીત ચડાવે છે અને સ્ત્રીચરિત્ર કેળવે છે આ ણધુ મૂળ હકીકતમા વિન્તારવી જણાવેલુ છે અહીં તો માત્ર તેતુ રહમ્યજ વિચારવાનુ છે

શુભાવળી જેવી શુદ્ધ મતી સ્ત્રી જ્યારે પતિની વચના આટલી ધધી કરે અને પોતે સમજે કે પતિ બોલે છે તે વાત સાચી છે ત્યાં પછુ ખરી વાત કહી ન શકે ત્યાં તે સ્ત્રીજાતિનોજ દોષ કે તેમા ખીજુ કાઈ કહી ગઢાય ? સ્ત્રીજાતિ અને તેમા લાગ્યો કુસગ એટલે વિષ વધાર્યા જેવુ વાય છે

શુભાવળી પતિને જગાડે છે પ્રસંગમા કર્તા કહે છે કે—

જે નર હોય નિરૂધમી, વળી મૂરખ હો ગખર હોય જેહ,
વેળા કરણ નરેશની, ઉધડીએ હો ફાગર ગમે તેહ.

અર્થાત્ સૂર્યોદય અગાઉ તો અવસ્ય જાગવુ જ જોઈએ તે વખત જે ઉધમા વ્યનીત કરે છે તે કા તો નિરૂધમી હોય અથવા મૂર્ખશિંગેમણિ હોય એમ સમજવુ શુભાવળી પતિને કહે છે કે— ‘તમે આખી રાત ઉઘી ગયા-જાગ્યાજ નહિ તેથી મારે તો આ રાત ધધી અલેખે ગઈ છે ’ જુઓ સ્ત્રીની કળા ! આગળ ચાલતા વળી અપરમાતાનો લય ખતાવે છે કે— ‘જે મોડા ઉઠ્યાની વાત તે જાણશે તો કળકો આપશે ’ હવે ચદરાજ સામી કપટખાણ માડે છે તે પછુ કહે છે કે— ‘તમે કાઈક ઉત્તરગરે કરી આવ્યા લાગો છો, માટે તેની વાત કરો ’ શુભાવળી તો તદ્દન અજાણીજ ખતી જાય છે કે— ‘હુ અખળા-તમાગી આજ્ઞા વિના મહેલના ઉત્તરની ખહાર પગ પણ કેમ મૂકું ? માટે હુ તો કયાઈ ગઈજ નથી ’ છે કાઈ અસત્યની ખાત્રી ? ચદરાજ હજુ સુધી પણ તેને કુસગનો દોષ લાગ્યાતુજ જાણી તદ્દન નિર્દોષ સમજે છે તે પ્રસંગમા કવિ કહે છે કે —

દુઃસગતિથી સાધુજન પામે નિમૃતિ નિકાન,
યત્રધટીસગતયકી, ઝલ્લગી સહે પ્રહાર

આ સળધમા ગાયને થયેલી ગધેડાની મોખતને અગે પણ કહેવામા આવે છે કે— ‘પકરાત્રિપ્રસંગેળ, કાષ્ટપ્રદાવિઢવના તેમજ ‘પાણી પીએ ઘડી, ને માર ખાય ઝાલર.’ એવી અનેક કહેવતો અને દષ્ટાંતો છે, પરતુ તે ગદ્યા અવસરે સ્મરણમા આવવાની જરૂર છે દુષ્ટની સગતિને કોયલાની પણ ઉપમા આપી છે કે—તે ટાઢો હોય તો

કાળું કરે અને ઉણુ થાય તો શરીરને તપાવે, અર્થાત્ કોઈ પણ સ્થિતિમાં દુષ્ટની સંગતિ હાનિકારકજ છે, સર્વથા વર્જ્ય છે.

જ્યારે ચંદરાજ કહે છે કે-‘ હવે સ્ત્રીચરિત્ર છોડીને સાચી વાત કહો. ’ ત્યારે શુણ્ણાવળી વિદ્યાધર સંબંધી આખી વાત નવી જોડી કાઢે છે. જુઓ થોડા પ્રસંગમાં પણ અસત્ય બોલવામાં તે કેવી પાવરધી થઈ જાય છે. વિદ્યાધરની કથામાં પણ સ્ત્રીના આગ્રહની છત થાય છે એ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. આ જોડી કાઢેલી કથા સાંભળ્યા પછી વળી ચંદરાજ ચડાવે છે કે-‘ સતીઓનો એ ધર્મજ છે, અને તમારા જેવી પતિવ્રતા સ્ત્રી અને મારી હેતલરેલી માતા મારા માટે આખી રાત્રી જિનશુણ્ણાન ન કરે તો બીજું કોણ કરે? જો તમે જૂઠું બોલો તો કાગડા કાળા થઈ જાય, ’ ઇત્યાદિ દષ્ટાંતો કહી તેના કહેવાને તદ્દન અસત્ય ઠરાવે છે, અને પછી પોતાને સ્વપ્ન આવ્યાની વાત કરે છે. તે સાંભળી ચતુરા શુણ્ણાવળી ચમકે છે. તો પણ ચંદરાજ ‘ સ્વપ્ના કાંઈ સાચા હોતા નથી ’ એમ કહે છે, એટલે વળી પગમાં જોર આવવાથી જોટા સ્વપ્ન ઉપર એક વાત કહી જતાવે છે. એટલે ચંદરાજ ઉત્તર વાળે છે કે-‘ તમે કહો છો તે વાત ખરી છે, હું તો માત્ર હાંસી કરું છું. ’ આમ જનનેને આનંદમાં રાખી કર્તા બીજો ખંડ પૂરો કરે છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસનો દ્વિતીય ઉદ્ધાસ સમાપ્ત.

इति श्री प्राकृतप्रबंधे चंदचरित्रे चंदसिंहलमिलनस्वरूपा, कनकध्वजकथाश्रवणरूपा, भाटक-
पाणिग्रहणात्मिका, पुनराभापुरीनगरीगमनिका=आभिषेकतसृभिः कलाभिः
समर्थितोऽयं द्वितीयोऽह्वासः

द्वितीयः खंडः समाप्तः ।

તૃતીય ઉદ્ધાસ.

હુહા.

અવિનાશી કાશી ધણી, શિવવાસી હરિત ગ;	૧
સર્ગનિવાસી દાસ જસ, નમો પાસજિન ર ગ.	
ચિદાકાર ચિદ્જ્ઞાનધન, ચિદાન દ ચિદ્રૂપ;	૨
ચિદાભાસ કર્ણાથકી, હોવે ત્રિલોકીભૂપ.	
જે દર્શન દર્શન વિના, દર્શન તે પ્રતિપક્ષ;	૩
દર્શન દર્શન હોય જિહાં, તે દર્શન પ્રત્યક્ષ.	
ભ ગભળ નર બાળભતિ, રચે વિવિધ આયાસ,	૪
તિહાં દર્શન દર્શન તણો, નહી નિદર્શનાભાસ.	

હુહાનો ભાવાર્થ

વિનાશ નહી પામનારા, કાશી નગરીના ધણી, ચોક્ષમા રહેલા અને શરીરે નીલરંગ-વાળા તથા દેવતાઓથી પૂજિત શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને નમસ્કાર થાઓ ૧

જે ચૈતન્ય આકૃતિવાળા, ચૈતન્ય જ્ઞાન સમૂહ રૂપવાળા, આનંદ સ્વરૂપ, ચૈતન્ય રૂપવાળા, એવા ચૈતન્ય સ્વરૂપી પરમાત્માની કર્ણાથી આત્મા ત્રણ લોકનો નાથ થાય છે ૨

જે દર્શન આત્મસ્વરૂપના અનુભવ વિનાનું છે, તે દર્શન (મત) વિરોધી મતવાળું છે અને જે દર્શનમા આત્મસ્વરૂપના અનુભવરૂપ સમ્યક્ દર્શન ધાય છે તેજ દર્શન પ્રત્યક્ષ દર્શન છે ૩ અજ્ઞાનને આધીન બનેલો પુરૂષ અનેક પ્રકારના પ્રયોગથી વચનોના ભગ-લગની રચના કરે છે તેવા કપટવાળા મન-દર્શનથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થતું નથી અને જે ધાય છે તે દર્શન નથી પણ દર્શનાભાસ છે ૪

- લલિત ત્રિભંગી ભંગભર, નૈગમાદિ નય ભૂરિ;
શુદ્ધાશુદ્ધતરોક્તથી, ભાળે જગગુરૂ સૂરિ. ૫
- માન્યો કર્તા તો કિશું, અણુમાન્યે શો વિશેષ;
મનમાન્યો માન્યા વિના, ન ગઈ મમતા રેષ. ૬
- મત મત જનક મમત્વતા, સિદ્ધ જનક અમમત્વ;
ધન્ય ગણે સમ ભાવથી, મત અનેક એકત્વ. ૭
- જે સમદર્શી સરલ ગતિ, આત્મશક્તિ સંપ્રાપ્ત;
તે નર ચંદ્રનરિંદ પરિ, ત્રિભુવન હોવે વ્યાપ્ત. ૮
- ચંદ્ર તૃતીય ઉલ્લાસ અથ, નિમુણો સુલગ અખંડ;
જસ મધુરતાથી થઈ, ખંડ તે ખંડોખંડ. ૯
- કવિ શ્રોતા કારણ કરે, ગ્રંથરચન આયાસ;
સમજે કુણ શ્રોતા વિના, કવિજન વચન વિલાસ. ૧૦

સુંદર ત્રિભંગીના ભંગથી ભરપૂર, નૈગમાદિ સમ નયયુક્ત અને શુદ્ધ અશુદ્ધનો નિર્ણય કરી અતિ શુદ્ધ વચનો જગતના ગુરુ સૂરિ બોલે છે. ૫.

ઈશ્વર જગતના કર્તા છે એમ માનીએ તો પણ શું ? અને કર્તા નથી એમ માનીએ તો પણ શું ? ખરી રીતે મન જ્યાંસુધી કાબુમાં ન આવે ત્યાંસુધી મમતા જરા પણ દૂર નથી થવાની એમ સમજવું. ૬

મમતા જૂદા જૂદા મતોને ઉત્પન્ન કરનારી છે જ્યારે નિર્મમતા-નિર્મોહ-મોહરહિત-પણું સિદ્ધિને ઉત્પન્ન કરનારું છે. જે વિવિધ મતો-દર્શનોમાં સમભાવથી એકત્વ ગણે તે નર ધન્યવાદને પાત્ર છે. ૭ જે માણસ દરેક પ્રત્યે સમદૃષ્ટિવાળો, સરળગતિ રાખનારો અને આત્મશક્તિને સારી રીતે વિકસાવનારો હોય છે તે પુરૂષ ચંદ્રાબલની માફક પોતાના યશ-કીર્તિને ત્રણ જગતમાં વ્યાપ્ત કરી શકે છે. ૮

હે લાગ્યશાળી જનો ! હવે ચંદ્રાબલના રાસનો ત્રીજો ઉલ્લાસ અખંડિતપણે સાંભળો. જેની મધુરતાની આગળ ખાંડ શરમાઈને ટૂકડે ટૂકડા થઈ ગઈ. ૯ કવિ શ્રોતાઓને માટેજ ગ્રંથ રચવાનો પ્રયાસ કરે છે. કારણ કે ઉત્તમ શ્રોતા વિના કવિલોકના વચનનો વિલાસ કોણ સમજે ? ૧૦

યથાશક્તિ વક્તા વદે, ક્ષયોપશમ અનુસાર;

પણુ શ્રોતા ભેદાલકા, તે વિરલા સસાર.

૧૧

એક ચિત્ત હુતી સલા, નિસુણો હવે આધકાર;

ગુણાવળી હવે ચ દથી, કેવા કરે પ્રકાર.

૧૨

ઢાળ ૧ લી

(હો મતનાલે માળના, રજની આજની રહીને ર—એ દેશી)

પૂરવપતિને ગુણાવળી, વિનવે બેહુ કરજેડી રે; સુપન તણી આંટી તુમે, વાલમજી થો છોડી રે. ૧ વાત વિમાસી ક્રીજીએ. (એ આંકણી.) જે વાતે રસ વાધે રે; જે નર અણુઘટતી કહે, તે શો સ્વારથ સાધે રે? વાં ૨ ક્રીધો રજની ઉભગરે, તે તુમે નાણ્યો લેખે રે; તો વાલેસર શુ થયુ, પરમેશ્વર તો દેખે રે. વાં ૩ ઘોડો દોડે વેગથી, પણુ અસ્વાર ન જાણે રે; તે ઉખાણો તમે કર્યો, એવી રીઝને ટાણે રે. વાં ૪ હાંસીમાં કાઢો તુમે, પ્રીતમ તમને પરખ્યા રે; છુડુ મ માનશો સાહિબા, વણિકકળા કયાં શિખ્યા રે વાં ૫ જગત સકળ જૂઠો ગણે, જે નર હોવે જૂઠોરે; નિજ અવગુણ જાણે નહીં, વાક દેખાડે અપૂઠો રે વાં ૬ ઉલટો ચોર ચોરી કરી, જેમ તહારને દડે રે; દેખાડો છો દબામણી, તિમ તુમે કરીને વિત ડે રે. ૭

ક્ષયોપશમાનુમાન યથાશક્તિએ વક્તા હ મેશા બોલે છે, પણુ તેના ભેદને જાણનારા શ્રોતાઓ આ સસારમા વિગલા હોય છે ૧૧ માટે હવે બધા એક ચિત્ત થઈ આ ચાલતી વાતને સાબળો હવે ગુણાવળી રાણી અદરાબ પાને કેવી કેવી યુક્તિઓ કરે છે તે ધ્યાન-પૂર્વક સમજો ૧૨

ઢાળ પહેલીનો ભાવાર્થ

અદરાબતા છેવટના વચનોથી ગુણાવળીના પગમા ઢાઈક જોર આવ્યુ તેથી તે બોલી કે—“ હે સ્વામી ! આપ મનન મળધી આટી બીલકુલ તજુ થો અને જે વાતે રમ વધે તેવી વાત ડરે અણુઘટતી વાત કવવાવી શો લાભ ? અમે આખી રાત તમારા માટે ઉભ-ગરે કર્યો તે તો તમારા હિમાનમા પપુ ન આવ્યો લલે તમે ધ્યાનમા ન દયો પણુ પરમેશ્વર તો જાણે છે એ તો જગતમા ઉખાણો છે કે ઘોડો વેગથી દોડે પણુ અસ્વારને તેની ખબર ન પડે તમે પપુ તેમજ ડરે છો તમે અમારી વાત બધી હામીમા કાઢી નાખો છો તેથી તમે ઢાઈકથી વણિકકળા શીખી આવ્યા લાગો છો ૧-૫ જૂઠો આખા જગતને જૂઠું સમજે છે જૂઠો માણસ પોતાના અવગુણ જોતો નથી અને બીજાનો વાક કાઢે છે ચોર ચોરી કરી દોટવાળને દડે તેમ તમે વાત કરીને ઉલટી દબામણી બતાવો છો પણુ હું

હું ભોળી સમજી નહીં, તમને સાચી મેં ભાખી રે; સમજણમાંહિ તુમારડી, તમે પણ જોઇ ન રાખી રે. વાં ૮ વરણું છું હાંસી મત કરો, હાંસીએ હોવે વિખાસી રે; કિહાં હું કિહાં વિમળાપુરી, તમને એ મતિ શી ભાસી રે. વાં ૯ નર પરધરભંજ ઘણા, નારી નહીં કોઇ ખોટી રે; નર પરણાવે અદેખતાં, વાત કરી કરી મોટી રે. વાં ૧૦ જોલંધી ધરનો ઉંખરો, ન ગઇ કિહાં થઇ ધીઠી રે; તો તમે કોશ અઢારશે, ઉપર કિહાં મુજ દીઠી રે. વાં ૧૧ ચંદ્ર કહે રાણી તમે, રીસ મુઘા મ ચઢાવો રે; જિમ તુમ મન રાજી રહે, તે વિધ ગાવો બળવો રે. વાં ૧૨ સુપનતાણી વાતે તમે, નાકે સળ કાં આણો રે; હસવાની મુજ ટેવ છે, રહો છો ભેળાં શું ન જાણો રે. વાં ૧૩ પણ મુજ સુપન જૂઠું નહીં, મુજ નિરધાર છે એહવું રે; સાસુવહૂ મોજે કરો, જોડું મિજ્યું જોઇએ તેહવું રે. વાં ૧૪ પણ મુજને કરીને કૃપા, દેખાડને કોઇ કીડા રે; માહારી રખે કાંઈ આણતા, મનડામાંહે વ્રીડા રે. વાં ૧૫ તુમ કારજમાંહે માહરં, ભેળું કાજ સુલીજે રે; જિમ ખીચડીની બાકથી, વિચમાં ઢોકળું સીજે રે. વાં ૧૬ ગોઢડીમાંહે ગોરખ તુમે, પ્રાણપ્રિયે તુજ દીઠી રે; ત્રીજે ઉલ્લાસે પહેલી કહી, ઢાળ એ મોહને મીઠી રે. વાં ૧૭

ભોળી તે કાંઈ સમજી નહીં અને બધી વાત રાત્રે બની હતી તે તમને કહી દીધી. તમારી સમજણની શી વાત કરવી ? તમે પણ કાંઈ જોઇપ રાખી નહીં. બાકી આવી હાંસી કરવી આપને ઘટતી નથી. કેમકે હસવામાંથી ખસવું થઇ જાય છે. ક્યાં હું અને ક્યાં વિમળાપુરી ? તમને આ શી ખુદ્ધિ સુઝી ? ઘણા પુરુષો તો પારકા ઘરને ભાંગનારા હોય છે. કોઈ નારી ખોટી હોતી નથી. પુરુષો તો દેખ્યા વગર મોટી મોટી વાતો કરી પરણાવી દે છે. હું આ ધરનો ઉંખરો તજીને ઉદ્ધત થઇ બહાર જતી નથી તે એટલે દૂર આપની આજ્ઞા વિના શી રીતે જાઉં ? તમે મને ત્યાં ક્યાંથી દીઠી ? માટે એવી નકામી વાત કરવી પડતી મુકો.” ૬-૧૧

ચંદ્રાન કહે કે—“ રાણીજી ! એમાં રીસ શામાટે ચડાવો છો ? જેમ તમારા મનમાં આવે તેમ ગાઓ બળવો તેમાં મારી ક્યાં ના છે ? મેં મારા સુપનની વાત કરી તેમાં તમે નાક શું ચડાવો છો ? મારી હસવાની તો ટેવ છે તે શું તમે આટલા વખતના પરિચય છતાં જાણતા નથી ? પણ મારું સ્વપ્નું જોડું નથી એવો મને તો નિરધાર છે. સાસુ વહૂનું સરખેસરખું જોડું મજ્યું છે તો ખુશીથી મોજ કરો. પણ કૃપા કરીને મને પણ કોઈકવાર એવી મોજ બતાવજો, એમાં મારી શંકા ન રાખશો. ખીચડીની બાકમાં ઢોકળું સીજી જાય તેમ તમારા કામ ભેળું મારું પણ કામ થશે. બાકી મેં આજેજ તમને ‘ ગોઢડીમાંથી ગોરખ જાગે ’ તેમ જોળજ્યા; આજ સુધી બરાબર જોળજ્યા નહોતા. ” ત્રીજા ઉલ્લાસની પહેલી મીઠી ઢાળ મોહનવિજયે કહી. ૧૨-૧૭

દુહા

- ઝાલા વગરગુન્હે ઇશા, મોસા બોલો કેમ;
એણે વચને પાતળો, કીધો દિસે પ્રેમ. ૧
- થઈ નિહેજ નિ શક શુ, હસતા ભાજે હાડ;
જાણુ છું કોઈ તુમ તણે, કાને લાગ્યો ચાડ. ૨
- નાથું વાકી વાડ તળે, ચાલુ ખાડાધાર;
પ્રાણનાથ દીજે નહીં, વહેતા વૃષભને આર. ૩
- સુતો વેચે ક તને, તે કોઈ બીજ નાર;
રગ વિગ ગા મદ છડ્યા, બોલો કિમ અવિચાર. ૪
- અગ વિલોકચુ નારીએ, પેખ્યો પગણિત ક ત,
થઈ વિલખી જાણ્યા ખગ, વિમળપુરી ઉદ ત. ૫
- તો પણ પ્રીતમ આગળે, માની નહીં લગાર;
જમાડી પ્રાણેશને, ગુણાવળી તિણિ વાર. ૬
- ગઈ વહ સાસુ કને, નાહ ન જાણે તેમ;
વાત કહી મવળી તિહા, ચદે ભાખી જેમ. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ

આ પ્રમાણેના પતિના વચનો સાભળીને ગુણાવળી બોલી કે—“ હે વાલમ ! આપ વગરગુન્હે શામાટે જૂઠું બોલો છો ? આ વચનોથી તો આપનો પ્રેમ ભાગ પ્રત્યે પાતળો પડ્યો હોય એમ જણાય છે તમે બોલી બોલીને હમતા હાડ ભાગો છો અને લાગે છે કે કોઈ આકીચો તમને મળી ગયો છે કે જેણે મારી ખોટી આકી ખાધી છે પણ હે સ્વામી ! હું વાકી વાડ નીચે ન આવું અને ખાડાની ધાગપગ ચાલે તેમ ચાલુ છતા તમે વહેતા જળદને આજ માગ્યા જેવું કહે છો કદને સુતો મેલે તેવી સ્ત્રીઓ હોય છે, પણ તેવી હું નથી આપ તે ખાત્રીથી માનજો, માટે આપ આવા પ્રીતિને નાગ કંગના વચનો ન બોલો તો દીક, પછી આપની મરજી ” ૧-૪

આના જવાબમાં ચરિત્રના મૌનજી ઝઘા એટલે ગુણાવળીએ પણ પોતાનું ભાવજી આગળ ચલાવ્યું નહીં, પરંતુ ચરિત્રનાતના ગરીર ઉપર વિનાશને લગના દેટલાક ચિન્હો તેણે દીધા એટલે જાણ્યું કે “ ૩૩૦ કોઈપણ પ્રકારે સ્વામી વિમળાપુરી અમારી પાછળ આવ્યા જણાય છે અને પ્રેમલાને તેઓજ પરણ્યા લાગે છે આગ ચોકસ ખાત્રી થવા છતા પણ પતિ પાને ખરી વાત માની નહીં, અને પતિને જમાડીને લાગે તેમ જ ઉનાવળી ઉનાવળી પતિ જાણે નહીં તેમ નાચ પાને દોડી ગઈ અને તેમને ચરિત્રના નાથે થયેલી વાત કહેવા લાગી ૫-૭

ઢાળ ૨ છ.

(ઘોડી આઠ ચારા દેશમેં માડછ—એ દેશી.)

આવી દેવા ઓલંભડો સાસુજી, મુજથી રીસાણો નાહ હો; રઢિયાળો રસ નવિ મેળવે, સાસુજીં જાણી રાતની વાતડી, સાં કહી સવિ કરીને કુચાહહો; હઠભીનો નવલ મતિ કેળવે. સાં ૧ તુમ વિદ્યા તૃણ સારીખી, સાં મ કરો પુલ અનંત હો; રઢિયાળો દીઠો મેં તુમથી વણું, સાં મુજ પિઉ વિદ્યાવંત હો. હઠભીનોં રે. તુમ અમ વિમળપુરી તણો, સાં દ્રોગટ પડીઓ પ્રયાસ હો; રઢિં પિયુ તિહાં પરણ્યો પ્રેમલા, સાં એની વિદ્યા સાખાશ હો. હઠં ૩ મેં તિહાં તુમને કહ્યું હતું, સાં એ મુજ પરણે છે કંત હો; રઢિં તે તમે કથન વેધ્યું નહીં, સાં પણ અંતે થયું તથ્ય હો. હઠં ૪ ચઘપિ કામિની ડાહીઓ, સાં છે જગતી તલે કોડ હો; રઢિં તો પણ પુરૂષ ડાહ્યા વણું, સાં નરની કિમ હોવે હોડ હો. હઠં ૫. આપણુ ગિહું જાણીએ મિસી, સાં જાણ્યું છેતરીએ છે એહ હો; રઢિં પણ એણે ગિહુંને છેતર્યા, સાં એકલડે મતિગેહ હો. હં ૬. પહિલાં મેં તુમ વિનવ્યું, સાં મુજ પિઉ સમ નહીં કાય હો; રઢિં પણ તે તમે નવિ માનતા, સાં જોવો તે સાચું એ હોય હો. હં ૭. પણ દુર્ગજને કહ્યે થકે, સાં કોઈ ન રાંધે ખીર હો; રઢિં કીમ ભોળવાયે નારીથી, સાં જે રણ અંગણુ ધીર હો. હં ૮. ન કરૂં સંગતિ કોઈની, સાં કીધો તુમચો સંગ હો; રઢિં આલી હું વચને તુમતણે, સાં તો એહવો થયો રંગ હો. હં ૯.

ઢાળ બીજીનો ભાવાર્થ.

ગુણાવળી પોતાની સાસુને કહે છે કે—“ હું તમને ઓળખો દેવા આવી છું. આપની સાથે એક રાત્રી આવવામાં મારા નાથ રીસાયા છે. તેનું કારણ બીજું કંઈ નથી, પણ આપણી તમામ વાતો તેના જાણવામાં આવી છે. તમે બહુ કુલ મારતા હતા પણ તમારા કરતાં મારા પતિની વિદ્યા વિશેષ જણાય છે. હું તમને ત્યાં કહેતી કે આ મારા પતિ પરણે, પણ તમે માનતા નહોતા; હવે સાચું ઠયું છે કે મારા પતિજ પ્રેમલાલચ્છીને પરણી આવ્યા છે. આ પૃથ્વીતળ ઉપર જે કે કેટલીક સ્ત્રીઓ ડાહી-વિચક્ષણ હોય છે, પરંતુ પુરૂષો પાસે તેનું ડાહાપણ લેખામાં નથી, અર્થાત્ ગમે એટલું સ્ત્રીજાતિમાં ડાહાપણ હોય પણ પુરૂષ જેટલું નજ હોય આપણે જાન્યે મળીને તેને છેતરવા ધાર્યા, પણ તે ન છેતરાણા; અને તેણે એકલાએ આપણને જાન્યે છેતર્યા. ૧-૬ હું કહેતી હતી કે મારા પતિ છેતરાવા મુશ્કેલ છે, પણ ગરીબનું કહ્યું કોણ માને ? જરા વિચાર તો કરો કે જે રણસંઘામમાં ધૈર્યતા બતાવનારા છે તે સ્ત્રીથી કેમ છેતરાય ? હું તમારા કહેવા પ્રમાણે આલી તો મારે તો રંગમાં ભંગ પડ્યો.

ઉદય આંચુ જે જેહને, સાં તે તેહથીહિજ થાય હો; રહિં કરવા નય જે કોઈ નવુ, સાં તો પાછું પસ્તાય હો. હં ૧૦. બાઈજી કહું તુમતણુ, સાં હવે મુજથી નવિ હોય હો; રહિં વાલેસરને દુહવ્યે, સાં સુખ પામી છે કોય હો. હં ૧૧ તુમ કને રહો કળા ધોરણી, સાં રહો વિદ્યા તુમ પાસ હો; રહિં કોઈનો અરથ ન બગાડીએ, સાં કરી કગી એહવી લક્ષસ હો. હં ૧૨ પિઉ ઉપરોઠો જે થયો, સાં કિમ વશ આવશે તેહ હો; રહિં હવે કોતુક એ તુમ-તણુ, સાં રહેવા ઘો તુમ ગેહ હો. હં ૧૩ દેશ વિદેશ જેતાં થકા, સાં દુહવ્યા છયલ સુલતાન હો; રહિં આવી નાક વિધાવવા, સાં ગઈ તે વિધાવી કાન હો. હં ૧૪ પિઉ આગળ માંચુ નથી, સાં મે હનુએ તિલ માત્ર હો; રહિં પણ ઇમ કીચે શુ હોવે, સાં પિયુ વર સમ નહીં યાત્ર હો. હં ૧૫. નયણે ચરિત્ર જે દીઠડા, સાં માને તે કિમ નાકાર હો; રહિં નૂહ પડવુ તે સાહમુ, સાં કરવો શો એહનો પ્રકાર હો. હં ૧૬. કહે સાસુ વહ મત ધરો, સાં ચિતા શોક લગાર હો, રહિં બીજી ઢાળ મોહને કહી, સાં ત્રીજી ઉલ્લાસની સાર હો. હં ૧૭

હહા.

વીરમતી વહને વચન, થઈ કોધવશ જોર;
ઉઠી કર કરવાળ ગ્રહી, કરીને હ્રદય કઠોર.

૧

જે જેને અનુકળ હોય તે તેનાથી બની શકે છે જાણી બીજી દાર્ય કરવા નય તો મારી જેવા હાલ થાય છે કે સામુજી ! તમારી જાણ અને તમારી વિદ્યા હવે તમારી પામેજ રહેવા ઘો, મારે તેનો લાભ લેવો નથી તમે પણ પોતાની ગઠાઈ હાકીને મારા જેવીનો મ્વાર્થ ગગાડ્યો નહીં દેશ વિદેશ જેવા ગયા તો ધણીને દુહાનવાનુ થયુ આ તો ' નાક વિધાવવા આવી અને કાન વિધાવી ગઈ ' એના જેવુ વયુ મે હનુ કાઈ વાત માની નથી, પણ જેણે નજરે જોયુ છે તેની પામે ખોટું કેટલીવાગ આવે ? અને એવા ખોટા પાડવામા સાગ પણ ચો ? માટે હવે કહો કે આનો પ્રતિજ્ઞ શુ કરવો ? ગુણાવળીના આવા વચનો મારાજીને વીરમતી બોલી કે—“ તુ એ વાતની ચિતા ન કર, હું એનો ઉપાય કરે છું, ” આ ત્રીજી ઉલ્લાસની બીજી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી છે ૭-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

વહુના વચનથી વીરમતી અત્યંત ક્રોધાયમાન થઈ હાથમા તરવાગ લઈ એકદમ તે ચદરાજ પામે આવી અને તેને અકસ્માત જમીનપગ પાડી છાતીપર ચડી બેઠી પછી કહ્યું કે

આવી ચંદ કને તુરત, ભાષે વચન વિભાત;	
અરે ! દુષ્ટ પાપિષ્ઠ નર, શી કહી વહૂને વાત.	૨
નહાને મુખ મોટાં વચન, કહેતા દીસો ચંદ;	
મીઝાનીં વાદે ચિણા, ચાવે કાં મતિમંદ.	૩
જેવા માંડ્યા આજથી, છિદ્ર અમારાં એમ;	
વૃદ્ધપણે તું અમતણી, ભક્તિ કરિશ રે કેમ.	૪
સુર શંકાયે મુજ થકી, તો શો તુજ બળ મૂઠ;	
આ જુઓ કીડી બાપડી, સોનૈએ આરૂઠ.	૫
દેશ નગર ભંડાર ભડ, મેં જે સોંપ્યાં પ્રાજન્ય;	
તેં તો જાણ્યું આવિયું, કાકિડાને રાજ્ય.	૬
હું તુજને મૂકીશ નહી, જાઈશ કિંહા તું હેવ;	
ધણ વેળા સંભાર તું, ઇષ્ટ હોવે જે દેવ.	૭
છાતીપર ખેઠી ચઢી, થયો સભય નૃપચંદ,	
કહે સાસુને ગુણાવળી, કરી કરી સ્વર મંદ.	૮

ઢાળ ૩ છ.

(કઠડારા વાળ હો નણદલ વાળ્યા, કઠડારા ધુરીઆ નિસાણ; મોરી ભોળી નણદી
દુરિજન હસશે હો, ગુનહો બગસિયે-એ દેશી.)

તુમચા સુતને હો ઉપર એવંડો, ન કરો બાઈજી રોષ; હાંરે મોરી ભોળી
માજી દુરિજન હસશે હો ગુનહો બગસિયે. એવડું તુમને હો કરવું નવિ ઘટે,

—“ અરે દુષ્ટ ! પાપીષ્ઠ ! તેં વહૂને શું કહ્યું ? જોલ ! તું નાને મુખે મોટાં વચન કહેવા શીખ્યો
લાગે છે. અરે ! મતિમંદ મીણુને દાંતે ચણા કેમ ચાવે છે ? આજથી તેં મારા છીદ્ર જેવા
માંડ્યાં છે તો તું મારી વૃદ્ધાવસ્થા શું પાળીશ ? મારાથી દેવતા પણ ડરે તો તારો શો
ભાર ? આ તો કીડી સોનૈયા ઉપર ચડી એટલે અભિમાનમાં આવી ગઈ ! તું જાણતો હઈશ
કે હું રાજા છું, મને રાજ્ય મળ્યું છે, પણ તે બધું માફ આપેલું છે. હું રાજ્ય કરવાને
શક્તિવાન છું. તારી મારે જરૂર નથી, માટે તું તારા ઇષ્ટ દેવને સંભાર, હું હવે તને જીવતો
છોડવાની નથી. ” અપરમાતનાં આવાં વચનો સાંભળી ચંદરાજ ભયભ્રાંત થઈ ગયો. ગુણા-
વળી ખોળો પાથરીને કરગરવા લાગી. ૧૪

ઢાળ ત્રીજીનો ભાવાર્થ.

“ હે બાઈજી ! તમારા પુત્ર ઉપર આટલો બધો રોષ ન કરો, એનો એક ગુનહો
માફ કરો. આમાં તો ઉલટા લોકો હસશે. આપને આમ કરવું ઘટતું નથી. હે માતાજી !

નહિ મુજ પ્રિતમ દોષ. મોં ૧ અવિચળ ગળો હો માહારો જે તુમે, જીવિત
સુધી સોહાગ; મોં તો તુમે મૂકો હો બાઈજી એહને, કહુ છુ પાઉલે લાગ. મોં
દું ૨. ગોદ બિછાઉ હો બાઈજી સાંભળો, એ મુજ કીજીયે માફ; મોં માતાજી
તુમચી હો હુ ન સહી શકુ, ક્રોધાનળ નણી બાફ. મોં દું ૩ કાં ધણે જોયા હો
તાહરાં છિદ્રને, મે પણ કાંઈ કહ્યાં તુજી; મોં કાહી હુ હુતી હો તો પિણુ
પાંતરી, સખળી વિભાસણુ મુજી. મોં દું ૪. છોડ કુછોડ હોતાં સાંભળ્યાં,
પણુ નવિ માત કુમાત, મોં એહની વય સાહમો હો કાંઈક તો જુઓ, સમજે
શુ ભાતવિભાત. મોં દું ૫ માહરે પિઉ વિણુ હો જગ શા કામનો, શુ કરે
મહિં સેજ; મોં સાસુના જયાને હો જીવિત દીજીયે, મુજથી જે રાખો છો હેજ.
મોં દું ૬. માણસ જે એ હોશે હો તો ધણુ એ થયુ, હવે ઉતારો જ રોપ;
મોં કટકી ન કીજે હો કીડી ઉપરે, તણુ ઉપર શાજી શોપ. મોં દું ૭. લાડક-
વાયો હો કાંઈ લહિતો નથી, તુમવડે એહ નિશ્ચિત; મોં કહેવુ હોય તે હો કહો
મુજ એ વતી, પણુ મૂકો મુજ ક ત. મોં દું ૮. અળગી રહે કહે સાસુ હો તુ
સમજે નહી, એ સુતવિણુ હુ સારીશ; મોં મૂકીશ નહી હુ એહને હો સમ છે
તાહરા, જે તુ લાખ વારીશ. મોં દું ૯ તેણે શુ રૂંડે હો સોને કીજીયે, તુરે

માફ સૌભાગ્ય હુ જીવુ ત્યામુધી અવિચળ મહેવા ઘો હુ તમને પગે લાગુ છુ, ખેળો
પાથડુ છુ, માગ ઉપર કૃપા કરો હુ તમારા ક્રોધાનળની બાફ મહન કરી શકતી નથી
શા લોગ લાગ્યા કે એમણે તમારા છીદ્ર જોયા અને મે મૂળીએ તમારી પામે આવીને વાત
કરી હુ પણ કાહી છતા છેતરાણી હવે મને ઘણો પસ્તાવો થાય છે ૧-૪ હે માતાજી !
' છોડ કુછોડ થાય પણુ માવતર કમાવતર ન થાય ' એમની ઉમર શી ? એ જગત્ની
રીતભાનમા શુ ચમત્ ? વળી તમે કાંઈ અનર્થ જગો તો યધી માટે આ મહેલ અને માળીયા
શા કામના છે ? માફ જીવતર જાણુ ધૂળમા રગદોળાઈ જગે, માટે દોષ રીતે તેમને છોડો મારા
ઉપર કાંઈ પણ કૃપા હોય તો એમને જીવિતદાન આપો એ સમજશે તો આટલું પણ ઘણુ
થયુ છે આપને કીડી ઉપર કટક દગું ઘટતુ નયો એ તો તમારા લાડકવાયા પુત્ર છે
તમે છો એટલે તે નિશ્ચિત છે આપને કાંઈ કહેવુ હોય તો તેની વતી મને કહો, પણુ માગ
પતિને ડાડી ઘો " ૫-૮

વીરમતી જોલી કે—“ હે વડુ ! તુ છેટી ગડે, એ વાતમા તુ કાંઈ ચમત્ નહી
હુ આવા પુત્ર વિના ચવાળી લઈશ તારા મોગન બાઈને કહુ છુ કે દોષ ગીતે હુ એને
છોડવાની નથી તુ લાખવાગ વાળી તો તે હુ માલજવાની નથી એવું મોલુ શા કામનુ

જેહથી કાન; મોં કોઈ બીજી ન મળી હો એહને જાયગા, માંડ્યો મુજથી જે તાન. મોં દું ૧૦ લાગ્યો એ માથે હો છાણું થાપવા, એહનો એ પ્રતિકાર; મોં એમ કહીને જવ આણીહો કંઠે ચંદને, તે કરવાળની ધાર. મોં દું ૧૧ જઈને હાથે વળગી હો સાસુને, વહૂ વળતી આંસુધાર; મોં માહારી ઉપર આણી હો બાઈજી દયા, આપો એ પ્રાણાધાર. મોં દું ૧૨. કીધું ઇચ્છે અવિચાર્યું હો હવે એમ નહી કરે, જે હોરો એહને લાજ; મોં આલોચો તુમે ઉંકું હો કુણ કરશે પછે, આપણી નગરીનું રાજ. મોં દું ૧૩. જોરો નવિ ચાલે હો કાંઈએ ચંદનો, હોવે જે હોવણહાર; મોં વહૂનું કહ્યું માન્યું હો સાસુએ તદા, પરહિ કરી તરવાર. મોં દું ૧૪. ડંસીલી નવિ મૂકે હો ડંસ નરેશથી, કીધો એક પ્રકાર; મોં દવરક એક કીધો હો મંત્રો મંત્રથી, વીરમતીએ તિણિવાર. મોં દું ૧૫ દોરો લઈ બાંધ્યો હો કંઠે ચંદને, માંચે અતિ અવિચાર; મોં તેહથી નૃપ હુવો હો સુંદર કૂકડો, અઈ અઈ સરજણહાર. મોં દું ૧૬. ત્રીજી એ ભાખી હો ત્રીજી ઉલ્લાસની, મોહનવિજયે ઢાળ; મોં આગળ થઈ સુણને હો શ્રોતા એકમના, ચંદ સંબંધ રસાળ. મોં દું ૧૭.

કે જે કાન તોડે. એને કોઈ જગ્યા ન મળી કે એ મારાંજ છીદ્ર જેવા લાગ્યો. એ મારે માથે છાણા થાપવા લાગ્યો, તેથી એનો બદલો એને મળવોજ જોઈએ. ”

આ પ્રમાણે કહીને તે ચંદરાન્નના ગળા ઉપર તરવાર ચલાવવા જાય છે તેવામાં ગુણાવળી આડી પડી, તેની આંખમાંથી આંસુની ધારા ચાલી અને તે સાસુને ગળે વળગી પડીને બોલી કે “ હે સાસુજી ! કોઈ રીતે મને પતિલિલ્લા આપો. એણે એક વાર અવિચારી કર્યું પણ હવે લાજ હશે તો આખી જીંદગી સુધી નહીં કરે. વળો વિચાર કરો કે એ નહીં હોય તો આ રાજ્ય કોણ કરશે ? ” ૬-૧૩

ગુણાવળીના આ પ્રમાણેના બહુ અસરકારક વચ્ચનોથી વીરમતીએ ચંદરાન્નને જીવતો રાખવાનું કબુલ કર્યું, પણ ચંદરાન્નનું કંઈ પણ જોર ચાલ્યું નહીં, ખરેખર ! ભાવી અન્યથા થતું નથી. ડંસીલીએ તેનું જીવતર નકામું કરી નાખવા જેવું એક કામ કર્યું. તે એ કે તરતજ એક દોરો મંત્રીને તેને ગળે બાંધી દીધો, એટલે તરતજ મનુષ્ય શ્રીટીને તે કુકડો થઈ ગયો. અહા ! સૃષ્ટાની લીલા કેવી છે ? શ્રી મોહનવિજયે આ ત્રીજી ઉલ્લાસની ત્રીજી ઢાળ કહી છે. હે શ્રોતાઓ ! આગળ તેનો રસિક સંબંધ આવશે. તે એક મને સાંભળો. ૧૪-૧૭

દુહા.

- દીઠો પતિ થયો કુકડો , ગુણાવળીએ તામ;
વીરમતીને વિનવે, રૂઢતી કરી પ્રણામ. ૧
- બાઈજી થઈ ઉતાવળાં, કેમ અકારજ કીધ;
નર ટાળી તિર્યંચપણુ, મુજ પ્રીતમને દીધ. ૨
- માનો માહારી વિનતિ, જુઓ જગત સ્વરૂપ,
કહિયે કિહાંઈ ન સાંભળ્યો, પખી રૂપે ભૂપ. ૩
- થઈ નર સમજણુ નવિ ધરે, તે તો પખી પ્રાય;
પખી કીધે તે ધણી, શી અધિકાઈ થાય. ૪
- ભુડો ભલો તોહિ નૃપતિ, શસ્ત્ર નહી તોહિ ચૂર;
દત નહી તો પણ દ્વિરદ, કોહો તોહિ કૂર. ૫
- નૃપને નરરૂપે કરો, રોપ નિવારો માત;
આપણુ બિહુ જણુ વિચે, એતલી એહ વિસાત. ૬
- બાઈજી તમે વૃદ્ધ છો, હું તો ન્હાને વેપ;
કહેવું તો ઘટતુ નથી, પણ ન કરો સકલેશ. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ

પોતાના પતિને કુકડો થઈ ગયેલો ભોઈ ગુણાવળી અત્યંત દીલગીર થઈ ગઈ તે માસુ પામે કગરવા લાગી કે—“ હે સાસુજી ! આ શું કર્યું ? મારા પતિને ઉતાવળા થઈને તિર્યંચપણુ કેમ આપ્યું ? મારી વિનતિ માની જગતનું સ્વરૂપ વિચારો કોઈ ઠેકાણે કોઈએ ગળને પક્ષીરૂપે માંભળ્યો નથી માણસ હોઈને સમજણુ ન રાખે તો તે પશુજ છે તો પછી પક્ષી બનાવવાથી શું વિશેષ છે ૧-૪ ખૂરો ચા ભલો પણ તે રાત્રી તો છેજ શસ્ત્રી ન હોય પણ શૂરવીર એ તો શૂરવીરજ છે દાત ન હોય પણ હાથી દ્વિરદ (બે દાતવાળો) કહેવાય અને કોહી જાય તો પણ કૂગ તે કૂરા છે હે માતાજી ! ઢાઈ પ્રકારે તેને પાછા મનુષ્ય કરો તેના ઉપગને રોપ ફર કરો આપણુ બે વચ્ચે એક આટલી વસ્તુ છે તેને અસલ રૂપમા રાખો હે બાઈજી ! આપ તો વૃદ્ધ છો અને હું બાળા છું હું આપને કહેવા યોગ્ય નથી, પણ મારા ઉપર કૃપા ઝીંને તેને અમલ મિથિતિમા મૂકો આ

કહે સાસુ રહે રે વહૂ, લેતી વાત નિવેડ;
તું પણ કાં હોય કૂકડી, મુજને ઘણી મત છેડ.

૮

તામ્રચૂડ કરી ચંદને, વહૂનો વચન ઉવેખ;
પોહતી વીરમતી ધરે, ઐ ઐ વિધિના લેખ.

૯

ઢાળ ૪ થી.

(દક્ષિણ દોહિલો હો રાજ (૨) દક્ષિણ દોહિલો રે લુંછ પાણી લાગણો.—એ દેશી.)

ઉછંગે લીધો હો લાલ, રાણીએ કૂકડો રાજ; ગદગદ કંઠે રે ભાખે ઉત્તર
મર્મનો. જિણે શિર વાલા હો લાલ, મુકટ બિરાજતો રાજ; દૈવે કીધો રે છોગો
રાતા ચર્મનો. ૧ જિણે તનુ ઝીણા હો લાલ, પહેરતા વાધા રાજ; તે તનુ નાગા
રે વિંધ્યાં ફિકે પીંછડે. જિણે કટિ બાંધતા હો લાલ, તાતા તેગા હો રાજ; શસ્ત્ર
વડાઈ રે કીધી નખને આંકડે. ૨ જે રવિ ઉગ્યે હો લાલ, જગતા સેજથી રાજ;
જગતા કીધા રે દૈવે પાછલી રાતડી. કરતા જે મીઠા હો લાલ, ભોજન ભાવતાં
રાજ; અવકર જેતા રે હુઆ જુઓ કોઈ વાતડી. ૩ જિણે મુખ કહેતા હો લાલ,
અક્ષર પરવડા રાજ; તિણે મુખ કહિતા રે કીધા કુકુ કુકડૂ. ખેસતા સ્વામી હો

પ્રમાણે ગુણાવળીએ ઘણી પ્રાર્થના કરી, પણ વીરમતીનો રોષ ઓછો થયો નહીં. તેણે
છેવટે ચીડાઈને કહ્યું કે—“ હવે આજું બોલ બોલ કર નહીં. મને વધારે છેડવામાં માલ
નથી. તારે પણ કુકડી થવાની ઇચ્છા હોય તો હવે બોલજે.” વીરમતીના આવા ફર વચન
સાંભળી ગુણાવળી ચૂપ થઈ ગઈ અને વીરમતી ત્યાંથી પોતાના મકાનમાં ચાલી ગઈ. અહો !
ઘડીમાં શું બની ગયું ? મોટો ધુરંધર રાજ પક્ષી બની ગયો ! વિધાતાના લખેલા લેખ
ફેરવવા કોઈ શક્તિવાન નથી. ૫-૯

ઢાળ ચોથીનો ભાવાર્થ.

વીરમતીના ગયા પછી ગુણાવળી કુકડાને બોળામાં લઈ હાથવડે પંપાળતી અને
આંસુવડે નહવરાવતી બોલવા લાગી કે—“ હે નાથ ! જે મસ્તક ઉપર મુકટ બિરાજતો હતો
તે મસ્તક ઉપર અત્યારે રાતા પીંછાનું છોજું છે, જે શરીર ઉપર આછા વાધા તમે પહેરતા
હતા તે શરીર પીંછાઓ વડે ઢાંકેલું છે, જે કટી ઉપર તરવાર બાંધતા હતા તેના બદલે શસ્ત્રમાં
માત્ર વાંકા નખ છે, જે સૂર્યોદય થયે ઉઠતા હતા તે હવે પાછલી રાત્રે જાગનારા થયા છે,
જે ભાવતા ભોજન કરતા હતા તે હવે ઉકરડા તરફ દૃષ્ટિ કરનારા થયા છે, જે મુખે ઉત્તમ
શબ્દો બોલતા હતા તે મુખે હવે ‘ કુકડુ કુ ’ બોલતા થયા છે, જે રત્નજડીત સિંહાસન ઉપર

લાલ, તખત જડાવને રાજ; તે કિમ કીધા રે દૈવે બેસતા ઉકડૂ. ૪ હેમ હિ ડોળે હો લાલ, જે નર હીંચતા રાજ; તે નર હીંચતા રે કીધા દૈવે પાંજરે. ૫ મિલ-પતી હો લાલ, રાણી ચૂરછાણી રાજ; નયણે આંસુરે મોઢાં ગિરિઝરણાં ઝરે. ૬ જાગ્રત કીધી હો લાલ, સહિયે સમીરથી રાજ; વચને માટે રે લાગી તે સમ-જાવવા. દોષ ન કોઈનો હો લાલ, દોષ એ કરમનો રાજ; ફેકટ કોઈને રે શાને આળ ચઢાવવા. ૭ શુ કરે તાહરે હો લાલ, વખતે ન છાજ્યુ રાજ; દૈવ અટારો રે કહિયે કોઈનું ન સાંસહે. શુ કરે માતા હો લાલ, વહુ પણ શુ કરે રાજ; લિ-ખિતની વાતુ રે તે તો કોણ કોઈને કહે. ૮ પૂરવ ભવનો હો લાલ, સચિત જે કોઈ રાજ; ઇહ ભવ પ્રાણી રે રાણી સુખ દુઃખ ભોગવે. જે જિનરાયા હો લાલ, કર્મે નચાયા રાજ; જિણે જિમ કીધા રે તે તો તિમહિજ ભોગવે. ૯ જ્યાં લગે રહિશે હો લાલ, કુશળ્યો એ કુકડો રાજ; ત્યાં લગે તાહરે રે કુશળો ચદનરેશર. ૧૦ મનવાળો હો લાલ, સમય નિહાળો રાજ; સાસુ સરખી રે માથે છે વાલેસર. ૧૧ ઇમ જે કરો છો હો લાલ, સાસુજી જાણુશે રાજ; તો વળી કરશે રે કાંઈ આવીને નવુ. રહો અણુબોલ્યાં હો લાલ, પાળો એ કુકડો રાજ; હવે ન જણાવો રે કોઈને થયુ જે હુતુ થયુ. ૧૨ જિનજીએ ભાખી હો લાલ, કર્મ વિચિત્રતા રાજ; તે

બેસતા હતા તે હવે ઉકરડા ઉપર બેસતા થયા છે અને જે સુવર્ણની હિ ચોળાખાટ ઉપર હિ ચક્રતા હતા તે હવે પાજરામા લોહની સળીપગ હિ ચક્રતા થયા છે અને દૈવ ! તે આ શુ કર્યું !” આ પ્રમાણે અત્યંત વિલાપ કરતી શુભાવળી મૂર્ચ્છિત થઈ ગઈ ૧-૫ ઢાસીઓએ શીતળ ઉપચાર વડે માવચેત કરી પછી તેને શાત્વન કરવા તેની સખીઓ તેને સમજાવવા લાગી કે-“હે ખેન ! આમા કોઈનો દોષ નથી, દોષ કર્મનોજ છે, તો ફેકટ કોઈને શા માટે દોષ આપવો પડે ? એ માઠા દૈવે આવે વખતે રાજ્ય છાજવા ન દીધુ તેમા કોઈ શુ કરે ? આમા માતા શુ કરે ? વહુ પણ શુ કરે ? અટારો દૈવ જગતમા કોઈનું ચાલવા દેતો નથી જે પોતાના લિખિત લેખ હોય છે તે મિથ્યા થઈ ચક્રતા નથી પૂર્વ ભવના જે સચિત હોય છે તે પ્રાણીને ભોગવવાજ પડે છે તીર્થ ઝર ડે ચક્રવર્તી જેવાનું પણ કર્મ પાસે ચાલતું નથી, તો આપણે કોણ માત્ર છીએ જે પ્રાણીએ જેવા કર્મ બાધ્યા હોય તેવા તેને ભોગ વવાજ પડે છે માટે હવે તો મન વાળો આ કુકડો ન્યાસુધી હયાત છે ત્યાસુધી ચદરાજી જવતાજ છે, એમ માની મૌન ધારી બેસી રહો વળી સમય પણ જીઓ ! કારણ કે માથે વાલેશરી (?) સાસુજી ખીરાજે છે, જો તે આ વાત જાણશે તો વળી આવીને કાંઈ નવુ કરશે માટે હવે તો અણુબોલ્યાજ ગ્ઢો, જાણે કે કાંઈ થયુજ નથી એવો દેખાવ ગાળો અને આ કુકડાને પાળો ૬-૧૦ જિનેશ્વરે કર્મની વિચિત્રતા કહી છે તેમા કાંઈ ફેરફાર નથી તમે

કિમ હોવે રે કોઇથી કરીને અન્યથા. થયાં જે વહાલાં હો લાલ, બાઈજીની આગ-
જે રાજ; ફળ તમે પામ્યાં રે તેહવા તિમ યોગે યથા. ૧૧ એ કુણ ટાળે હો લાલ,
કીધો જે કુકડો રાજ; કિમહિ ન ચાલે રે જોરો હૈવથી આપણો. હીયડે લગાડી
હો લાલ, એહને રાખવો રાજ; એ કીમ લાગે રે કોઇને બાઈ અળખામણો. ૧૨
હમણાં કરશું હો લાલ, રાજ જીજીને રાજ; તે ફિરી કરશે રે પહેલાં હું તો તેહવો.
ધમ સમજવી હો લાલ, સખીએ ગુણાવળી રાજ; સાસુને નિસાસો રે નાખે કું-
ગર જેહવો. ૧૩ ક્ષણિક ઉછંગે હો લાલ, ક્ષણ એક છાતીએ રાજ; ક્ષણ એક
રાખે રે રાણી હાથે કૂકડો. શ્વાન મંજરી હો લાલ, પ્રછન્ન તેહથી રાજ; પ્યારો
રાખે રે નારી નિશહિન કૂકડો. ૧૪ નવ નવ મેવા હો લાલ, જળ ફળ વનફળ
રાજ; આપે રાણી રે ચાંચે દાડમની કળી. ત્રીજે ઉદ્દાસે હો લાલ, ઢાળ એ
ચોથી રાજ; મોહનવિજયે રે ભાખી દ્રાખ થકી ગળી. ૧૫

હહા.

તામ્રચૂડને કર ધરી, ગઈ વહૂ સાસુ પાસ;
ખેડી પય પ્રણમી કરી, દીરઘ ભરી ઉસાસ.

૧

કિમ આવી એ દુષ્ટને, લેઈ મુજ અનુષંગ;
રાખ પરો દેખાડમાં, મકર રંગમે ભંગ.

૨

સાસુ પાસે વહાલા થવા ગયા તો આવું માહું ફળ આખવું પડયું. હવે આ કુકડાને તેના
વિના ખીજું કોણ મનુષ્ય કરી શકે તેમ છે? તેથી તેને પ્રસન્ન રાખો અને આ કુકડાને
પ્રાણથી પ્યારો ગણીને જાળવો. વખત આવ્યે સાસુજીને પ્રસન્ન કરશો તો તેજ તેને પાછા
હતા તેવા કરશે; હમણાં અકળાયે કાંઈ વળવાતું નથી.” આ પ્રમાણે સખીઓએ ગુણાવળીને
ઘણું સમજાવી એટલે ગુણાવળી મોટો નિશાસો મૂકીને શાંત થઈ. પછી કુકડાને ઘડીક
ખોળામાં, ઘડીક છાતી ઉપર, ઘડીક હાથમાં એમ રાખવા લાગી. શ્વાન અને ગિલાડીથી તેનું
રક્ષણ કરવા લાગી; અને નવા નવા મેવા, વનફળ અને દાડમની કળીઓ વિગેરે તેની પાસે
મૂકવા લાગી. કુકડો પણ અણછુટકયે તે સર્વ ખાવા લાગ્યો. ત્રીજા ઉદ્દાસની ચોથી ઢાળ
શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી જેની પાસે દ્રાક્ષા કાંઈ હિસાબમાં નથી. ૧૧-૧૫

હહાનો ભાવાર્થ

પછી ગુણાવળી કુકડાને હાથમાં લઈને સાસુ પાસે ગઈ અને પૂછે લાગી લાંબો નિશાસો
મૂકીને ખેડી. એટલે વીરમતી બોલી કે-“ આ દુષ્ટને મારી પાસે શા માટે લાવી છું? એને
મારી નજરથી દૂર રાખ. તને હજી એ અંદ સમાન વહાલો છે; પણ હે વહૂ! તને કાંઈ

વાહલો છે તુજને હજી, ગળે ચઢ સમાન;	
વળી નહી તુજને વહ, હજી લગણ કાંઈ સાન.	૩
એહને તો પહિલા પ્રથમ, કીધો છે તિર્યંચ;	
પણ એહને જોતો ખરી, આગળ કડ જે સચ.	૪
જો તુ મુખડુ એહતુ, એ ભોગવશે રાજ !;	
ધમ કીધા વિણ એહને, ભોળી ન વળે લાજ.	૫
ઉઠ તુ લઈ એહને, રાખજે પિજરમાહિ;	
આણિશ માં તુ મુજ કને, જ્યાં લગે ન કહું ત્યાંહિ.	૬
લેઈ પ્રીતમ પ ખીઓ, ગઈ શુણ્ણવળી ગેહ;	
સોવનપિજરમાં ઠગ્યો, સયળ સજાઈ લેહ.	૭

છાજ પાચમી

(૨૨ી મોતીકાની)

સોવન પિજર જડીઓ ગતને, રાખ્યો વિહગમ તેમાંહિ જતને; નિશ્ચયે હોયે ભાવી, કહું છું સર્વને સમજાવી; જળ ક ચનને કચોલો પાવે, ખાયે મીઠાઈ મેવા જે ભાવે. નિં ૧ કણ કણ કુકુમથી પગ ધોવે, તિરછે કટાક્ષે પિંડુમખ જોવે; નિં ૨ ખોળે હું ગખીશ કરીને જી જી, વિપદે તજે તે નારી ખીજી. નિં ૨

માન નથી હજી તો મે એને તિર્યંચન કર્યો છે પણ હવે પછી તેના ગા હાલ કરૂ છું તે તુ જોને એજે માગ છિદ્ર નેયા છે, તેનું પૂરેપૂરું દુખ બતાવવાની છું આ મોહુ તો જો ! એને રાજ કરવું છે ! એના ભાગ્યમા રાજ્ય છેજ નહીં માટે તુ એને લઈને અહીંથી ઉભી થા એને પાજરામા ગળજે અને ભૂલેચુંદે પણ માગી પાને લાવીશ નહીં ” શુણ્ણવળી નરતજ કુદડાને લઈને ત્યાંથી ઉડી અને મોનાના પાજરામા રાખી તેની મર્વ પ્રકારે આસના પાસના કરવા લાગી ૧-૭

છાજ પાચમીના સાવાય

મોનાનું પાજર ગતની જરેડુ હતું તેમા યનનાપૂર્વક પક્ષીને ગાખું મોને સમજાવીને કહું છું કે ભારી દોય તે અવરય યાય કે ને પક્ષીને કચનના કચોળાના પાણી પાવા લાગી, મીઠાઈ મેવા પગવવા લાગી, કુકુમના જળથી તેના પગ ધોવા લાગી, વારવાર પાજરામાથી કાઢી ખોળામા લેવા લાગી અને કહેવા લાગી કે-“ હે સ્વામી ! હે પ્રાણદત્તન ! હે પ્રભુ ! હું તમને અર્ધશય પલ્લ અગ ૧૧ મૂર્તિગ નહિ, ખોળામા ને ખોળામા રાખીશ વિપત્તિમા પતિને

તું મુજ પ્રાણજીવન પ્રભુ પ્યારો, મૂકીશ નહિ અધક્ષણ તુજ ન્યારો; નિં
 પંખી થયાની ન ધરશેા શંકા, સરજિત જો છે તો દેશું ડંકા. નિં ૩ મોટા
 માથે આવી પડે છે, વિપદ સંપદમાં આવી નડે છે; નિં રવિ રાશિ ગ્રહણ જાણે
 જગ સારા, પણ નાણ્યા કિણે ગણતીમાં તારા. નિં ૪ નણદીવીર હિયે મત
 હારો, કરશું લીલા પ્રભુને સંભારો; નિં એમ ગુણાવળી કરત વિખાસા,
 કુર્કટરાજને દેય દિલાસા. નિં ૫. દુઃખની દાધી નહિ મન દૂજે, પિંજર દહેરા-
 સરખે પૂજે; નિં જિમ જિમ તે પાંખો ફરકાવે, તિમ તિમ રાણી દોડી આવે.
 નિં ૬. સારસંભાળ કરે ક્ષણક્ષણમાં, ઓછ ન રાખે ડહાપણમાં; નિં
 પ્રીતમ તનના ગુણ સંભારે, તિમ વળી પાછું મનને વાળે. નિં ૮ એક
 દિન મુનિજન આંગણે આવ્યા, રાણીએ મોદક વહેરાવ્યા; નિં કુક્કડ
 પિંજરમાંહી દીઠો, કહે ઉપદેશ તપોધન મીઠો. નિં ૯. શું એ પંખી
 અન્યાયે આલ્યો, જે ઇમ લઈ પિંજરમાં બાલ્યો; નિં તુમે તો કંચન પિંજર
 પરખો, એહને મન કારાગ્રહ સરખો. નિં ૯. છોડી દો બંધનથી પક્ષી, કુણ
 એ રાખે ક્રીટકભક્ષી; નિં પ્રાતઃસમે હિંસક મુખ જોવું, તે તો સાહમું મુકૂત
 ખોવું. નિં ૧૦ કહે રાણી મુનિ વાત ઘણી છે, નહિ પક્ષી એ ધરનો ઘણી છે;

છોડી દેનારી સ્ત્રીઓ જેવી હું હલકી નથી. તમે પક્ષી થયા તેનું હવે કેમ થશે? એમ શંકા
 કરશેા નહીં. જો સરજીત સારું છે તો વળી આપણો ડંકો વાગશે. મોટાને માથે વિપત્તિ
 પણ મોટીજ આવી પડે છે. ગ્રહણ ચંદ્ર અને સૂર્યનું થાય છે, તારાઓનું થતું નથી. માટે
 હે નણદીના વીરા! તમે પ્રભુને સંભારો, મનમાં ખેદ ન કરો.” આ પ્રમાણે ખોલતી ગુણા-
 વળી કુર્કટરાજને દિલાસો આપે છે. અને પોતાના મનને સમજાવે છે. કુર્કટરાજના પાંજરાને
 દેરાસરની જેમ પૂજે છે, જરા પોતે દૂર ગઈ હોય, અને કુકડો પાંખો ફરકાવે તો તુરત દોડી
 આવે છે અને તેની સંભાળ લે છે. પાંખો પંપાળે છે, અને તેના ગુણ સંભારી સંભારી
 મન વાળે છે.” ૧-૭

અન્યદા ત્યાં એક મુનિમહારાજ ગોચરી નિમિત્તે પધાર્યા. ગુણાવળીએ ઘણા સત્કારથી
 ઉત્તમ મોદક વહેરાવ્યા, તે વખતે પાંજરામાં કુકડો જોઈને મુનિ ખોલ્યા—“ આ શું ?
 આ પંખીએ તમારો શું અન્યાય કર્યો છે કે જેથી તમે તેને પાંજરામાં નાખ્યો છે ? તમારા
 મનમાં તો એ સોનાનું પાંજરું હશે, પણ એના મનમાં તો એ કેદખાનું છે, માટે એને છોડી
 દો. એ હિંસક પ્રાણીને પાળવું તે યોગ્ય નથી. એનું સવારના પહોરમાં મોહું જેવાથી
 પણ પાપ લાગે; માટે એમ શા સારું કરવું ? ” મુનિરાજનાં આવાં વચન સાંભળી ગુણાવળી
 ખોલી કે—“ હે મહારાજ ! આ સામાન્ય કુર્કટ નથી. આ તો ધરનો ઘણી છે,

નિં તામ્રશેખર મુજ સાસુએ કીધો, પામી હુ પૂર્વે જેહવો દીધો. નિં ૧૧. રાખુ છુ પિજરમાં તેથી, અવર અર્થ શો સરવો એથી; નિં કહી હિતની વાત તમે પખી સપેખ્યો, પણ મુજથી કિમ જાય ઉવેખ્યો. નિં ૧૨. મુનિ કહે બાઈ અમે નવિ જાણ્યો, ફાકટ પખી સશય આણ્યો; નિં કરણ એ વીરમતીને ન થો, ઇમ નિજ અગળને જે વિથો. નિં ૧૩. ચદને ચદ સમાન કહીજે, એહને એવી અવસ્થા ન દીજે; નિં તાહરા શિળ પ્રભાવે બાઈ, રૂદન મ કર હવે થાશે ભલાઈ નિં ૧૪. પખી થયો નૃપપદ પલટાણુ, અઈ અઈ કરમ ન ચૂક્યો ટાણુ, નિં રવિ શશિ હરિ હર ઇંદ્ર પ્રસિદ્ધા, કર્મે સહુને સીધા કીધા. નિં ૧૫ કર્મ કરે તે ન કરે કોઈ, ભાવિ ન જાયે કોઈથી ધોઈ; નિં એ અમ શિક્ષા હિયડે ધગ્ગે, એહનો અર્થ સરે તિમ કરગ્ગે. નિં ૧૬. ઇમ કહી સયમ-ધારી વળીયા, રાણીના દુઃખ દોહગ ટળીયા; નિં ત્રીજ ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ, મોહનવિજયના વચન રસાળ. નિં ૧૭.

આભાનો ગળ છે, અને મારા સ્વામી છે મારી સાસુએ તેમને કુકડા કર્યા છે એની વાત તો ઘણી છે પણ કેટલી કહું ? મે પૂર્વ ભવે પાપ કર્યું હશે તેનું ફળ હું પામેલ છુ આ કારણથી એમને પાજરામાં જાળવી ગયું છુ હે સ્વામી ! આપે તેને માધારણ કુકડો જાણી મને શિખામણ દીધી તે ગરાળર છે પણ આ પખી તો મારા પ્રાણ સમાન છે ” ૮-૧૨

મુનિ બોલ્યા કે-“ હે બાઈ ! આ વાત મારા જાણવામાં નહોતી મે સામાન્ય પખી જાણી તમને કહ્યું હતું વીગમતીને આમ કરવું ઘટતું નહોતું ચદ તો ચદ સમાન હતો તેની અની અવસ્થા થવી ન જોઈએ, પણ હે બાઈ ! હવે તું વધારે જોદ કે રૂદન કરીશ નહીં તારા શિયળના પ્રભાવથી મૈ સારા વાના થશે રાજપદ બદલાઈ ગયું અને પખી યઈ ગયા, અહાહા ! કર્મ અવસર ચૂક્યો નહીં સૂર્ય, ચંદ્ર, હરિ, હર, ઇંદ્ર વગેરે પ્રસિદ્ધ છે તેઓને પણ કર્મને આધીન થવું પડ્યું છે કર્મ સૈને સીધા કરી નાખે છે, કર્મ કંઈ તે કોઈ કરી શકતું નથી, માટે હવે તમે વધારે જોદ ન કરતા ધાણેલુ કાર્ય મિદ્ધ થવા માટે વિશેષ ધર્માગધન કરો અને એટલી મારી હિતગિજા દુદયમાં ધારણ કરો ” આ પ્રમાણે કહી ગુણવાળીને સારી આશા આપી મુનિ ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ગયા અને રાણીનું દુઃખ ગાત પાચું અહીં ત્રીજ ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ પૂરી થઈ જેમા શ્રી મોહનવિજયજીએ રમવાળા વચનો કહ્યા છે ૧૩-૧૭

હવે ગુણવાળી મુનિગજના વચનોને મલાગી ધર્મારાધન કંઈ છે, કુકડાને મલાગે છે અને પોતાની ભૂલ સાબરે છે એટલે વળી જોદને વરા થાય છે આ વાત અહીં સમાપ્ત થાય છે હજુ આગળ ઘણી જાતના વીતક વીતવાના છે તિર્થ ચપણામાં પણ વીરમતી તેને શાંતિથી રહેવા દેવાની નથી તે મજાથી વર્ણન આગળની ઢાળમાં વાચશું હમણા તો આ વર્ણનમાંથી આર શુ અહંતુ કરવાનો છે તેનો વિચાર કરીએ

ત્રીજા ઉલ્લાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ પાંચમી સુધીનું રહસ્ય.

ત્રીજા ખંડના પ્રારંભમાં કવિ પોતાની બુદ્ધિનો જરા ચમત્કાર બતાવે છે. સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપને થોડા શબ્દોમાં પણ પ્રગટ કરી બતાવે છે. અહીં સ્વમત પરમતનું સ્વરૂપ પણ ઠીક બતાવ્યું છે.

પ્રથમના પાંચ દુહાઓ કેવા ગંભીરાર્થથી ભરેલા છે તે વિચારવા યોગ્ય છે; છેવટના દુહામાં અન્ય મતો બધા એકાંતવાદી છે તે બતાવી આપ્યું છે. અર્થ પણ એ દુહાનો ઘણા વિસ્તારથી પૂરવામાં આવ્યો છે.

ચંદરાન બ્યંગમાં બહુ બહુ રીતે કહે છે; પણ તે ચતુરા છતાં બ્યંગને પૂરે સમજતી નથી અને વિચક્ષણ પુરૂષની પાસે સ્ત્રીચરિત્ર ચલાવવા જાય છે. ચંદરાન વાતમાં વિસામો લઈ લઈને ખરી વાત કહેતા જાય છે ; પરંતુ ગુણીયલ છતાં સ્ત્રીજાતિના દોષથી નહીં તન્નયેલી ગુણાવળી ખરી વાત કહી શકતી નથી. સ્વપ્નાં ખોટાં હોય છે તેમ સાચાં પણ હોય છે. ગુણાવળી જાણે છે કે સ્વપ્ન સાચું હોય કે ખોટું પણ ચંદરાન કહે છે તે વાત તો સાચી છે; પરંતુ એકવાર ના પાડ્યા પછી સાચી વાત કહી શકતી નથી, એટલે એક અસત્ય છુપાવવા માટે ઉપરાઉપર અસત્ય બોલવું પડે છે. એક અપેક્ષાએ જે વાત સાચી હોય તેજ વાત બીજી અપેક્ષાએ હૃદય ખોટું હોવાથી ખોટી થાય છે. ગુણાવળી કહે છે કે—“ જે જૂઠા હોય તે સૌને જૂઠા ગણે, પોતાનો અવગુણ જાણે નહી અને બીજાનો વાંક કાઢે, વળી ઉલટો ચોર ચોરી કરે અને કોટવાળને દંડે. આ પ્રમાણે તમે કરો છો.” જે શબ્દો અક્ષરે અક્ષર પોતાને મળતા આવે છે, તે મૂર્ખપણાથી બીજાને લાગુ કરવા જાય છે, પણ જાણતી નથી કે પ્રવીણ પુરૂષ પાસે તે વાત ચાલી શકતી નથી.

ચંદરાન કહે છે કે—“ લલે તમે ગમે તેમ વર્તો પણ અમને થોડોક લાગ આપજો.” આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે તો પણ હજી ગુણાવળી તો ચોખ્ખીજ થયા કરે છે. તે કહે છે કે—“ ધણીને સુતા વેચે એવી સ્ત્રીઓ હોય છે ખરી, પણ તે બીજી; હું તેવી નહીં.” આમ કહેતી વખત વિચારતી નથી કે ‘ હું શું કહું છું ? ખરેખરા તો મેંજ સુતા વેચ્યા છે.’

ચંદરાન હવે વાતનો ઉપસંહાર કરે છે—આગળ ચલાવતા નથી, અને દંતધાવન સ્નાનાદિ કરી લોજન કરે છે અને પછી રાજસભામાં જાય છે; પરંતુ સ્નાનાદિ કરતી વખતે તેમના શરીરપર રહી ગયેલા પીઠી, કંકુ, કાજળ તિલક અને મિઠોળ કંકણાદિ લગ્નચિન્હ ગુણાવળીના જોવામાં આવી જાય છે. એટલે પોતે શંકા કરવામાં ખરી હતી એમ કહેવા ઉતાવળી થયેલી તે ચંદરાન મહેલમાંથી નીકળ્યા કે તરતજ ‘ પોતાને આમાં લાલ થશે કે હાનિ ? પતિનું હિત થશે કે અહિત ? ’ તેનો કાંઈપણ વિચાર કર્યા સિવાય સાસુ પાસે દોડે છે. સ્ત્રીજાતિ સ્વભાવેજ દીર્ઘદૃષ્ટિવાળી હોતી નથી. ગુણાવળી ગમે તેટલી ડાહી હતી પણ આખરે સ્ત્રી તો ખરીજ. આગળ પાછળનો વિચાર કર્યા સિવાય જેમ મનમાં આવ્યું તેમ સાસુને કહે છે, અને પ્રથમ અગ્નિ પ્રકટ કરી તેમાં પાછું ધૂત સીંચે છે. વીરમતી

જેવી દૂર અને જોરમાન સાસુ આને પરિણામે સહન કરીને જોમી રહે એ તો સહવિતજ નહોતું, કારણ કે તેની પાસે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓ હતી. એટલે તેના વડે અભિમાનમા આવેલી વીરમતી કૃત્તાકૃત્યનો વિચાર કરે એ કોઈરીતે પણ જની શકે નહીં શુભાવળીના વચનો સાંભળી તે કહે છે કે-‘ તુ ચિંતા મ કર, હું તેનો ઉપાય કર છું ’ શુભાવળી ભોળપણને દીધે એમ સમજે છે કે-‘ તે મારા પતિને સમજાવી મારી સાથે રીસાય નહીં એમ સમાધાન કરી આપશે ’ પણ તેની ધારણા મનની મનમાજ રહે છે અને કાંઈતું કાંઈ જની જાય છે

વીરમતી એકદમ કોધના પૂર આવેશમા આવી જઈ પોતાના અભિમાનનું મર્દન કરનાર પુત્રની પણ હલ્લા કરવા તત્પર થાય છે, હાથમા તરવાર લઈ તેની પાસે દોડે છે અને ચદરાજને અકસ્માત જમીન ઉપર પાડી દઈ તેની છાતી ઉપર ચડી જોડે છે અહીં લાવીની પ્રબળતા સમજવાની છે ચદરાજ ક્ષત્રી છે, યુવાન છે, વીરમતીથી ગાળ્યો જાય તેવો નથી, પરંતુ ભાગ્યદશા વિપરીત હોવાથી તે ભાન ભૂલી જાય છે, ગભરાઈ જાય છે, તેની શક્તિ અવરોધ જાય છે અને વીરમતી જે કહે છે તે માંભળ્યા કરે છે, અને જે કરે છે તે કરવા દે છે વીરમતીએ ચદરાજ પ્રત્યે કહેલા વચનો વીરમતીનું ઉત્કટપણું, અતિ અભિમાનીપણું, અપરમાતાપણું, તેમજ નિરનેહીપણું સ્પષ્ટ સૂચવે છે તે સાથે તેમા નિર્દયપણાની તો હદજ આવી રહી છે ચદરાજ તેના કથો ઉત્તર આપતા નથી. તે જો ધારે તો વીરમતીને ઉથ લાવીને ફેંકી દે એવા શક્તિમાન છે, પરંતુ અહીં વીરમતી એકલી દબાવનાર નથી, તેના પૂર્વકૃત અશુભ કર્મ ઉદયમા આવેલા હોવાથી તે પણ દબાવનારા છે

વીરમતીના વચનોથી ભયભ્રાત થયેલી શુભાવળી પોતાની ઉછાછળી વૃત્તિનું માહું પરિણામ એકાએક જોઈ શકે છે, એટલે તે વીરમતીને શાત કરવા અનેક પ્રકારની વચન રચના વાપરે છે, પરંતુ દૂર વીરમતી પાસે તે સર્વ વ્યર્થ જાય છે એ તો ચદરાજના પ્રાણ લેવાજ તત્પર થાય છે, એટલે પછી શુભાવળી તેના હાથ પકડી લઈ આડી પડે છે તેની ખીજ વખતની આજીજીથી વીરમતીનું હૃદય કાંઈક નગ્ન થાય છે, પણ તે પોતાના કોધનું પશિષામ તો અત્યંત માહું લાવ્યા સિવાય રહી શકતી નથી તે તરતજ એક દોરો મત્રી ચદરાજને પળે જાણી તેને કુકડો બનાવી દે છે આ વખતે શુભાવળી વીરમતીએ હાથમાથી નીચે મૂકેલી તરવાર ચ્ચાન કરીને છેડી મૂકવામા રોકાય છે અને ચદરાજ તો વીરમતી શું કરે છે તે અત્યંત સુઝાઈ ગયેલ હોવાથી જોઈ કે બહારી શક્તા નથી એટલે તે શુ કરવાથી કુકડો થયા તેના કાગળથી જન્મે અજ્ઞાત રહે છે કર્મ જ્યારે અધ જનાવી મૂકે છે ત્યારે પ્રાણી છતી આજે પણ કાંઈ જોઈ શકતા નથી

પોતાના પતિને કુકડા થયેલા જોઈ શુભાવળીને કેટલો ખેદ થયો હશે, તેનો વિચાર સુન વાચકોએજ કરી લેવો પોતે વાત કળા જવા માટે કરેલી ઉતાવળનું અને માસુને ચડાવેલી ચાનકનું જ આ પરિણામ છે એ હકીકત તેના મનને ડેટલો આઘાત કરતી હશે તે વચનદ્વારા કહી શકાય તેમ નથી શુભાવળી આ ચમત્કાર જોઈ સ્તબ્ધ તો થઈ જાય છે પણ તરતજ માવધ વઈ પાછી જાઈજી પામે કરગરવા લાગે છે અને કોઈ પ્રકારે તે પાછું ચદરાજને અચલ

રૂપ આપે તો હીક એમ આશા રાખે છે. પરંતુ વીરમતી તેની આશારૂપ વેલડીનું પોતાના વચનરૂપ કુઠારવડે એકદમ નીકંદન કરી નાખે છે, અને ‘જો તારે કુકડી થવું હોય તોજ હવે વધારે બોલજો’ એમ ચોક્કસ કહી દે છે. સાસુજીની ફરતાનો પ્રગટ અનુભવ થયેલો હોવાથી ગુણાવળી વધારે બોલવાની હિમત કરી શકતી નથી, અને વીરમતી ત્યાંથી ચાલી જાય છે. તેના ગયા પછી કુકડાને ખોળામાં લઈ ગુણાવળી અનેક પ્રકારની પૂર્વાવસ્થા સંભારી, હમણાની સ્થિતિ સાથે તેનો મુકાબલો કરી કદખાંત કરે છે. આ હકીકત દરેક વાંચનારાના હૃદયને ભેદ કરી નાખે તેવી છે. પોતાના પ્રાણથી વહાલા પતિનું એકાએક તિર્યંચ થઈ જવું કઈ પતિવ્રતા સ્ત્રીના હૃદયમાં દાહ ઉત્પન્ન ન કરે? જે પતિ એક ધુરંધર રાજા હતા, તે ક્ષણવારમાં વાચાવગરના અને પાંખો ફફડાવતા પક્ષી થઈ ગયા, તેને દૃષ્ટિએ જોતાં કયું એવું પાષાણ હૃદય હોય કે જે ન દ્રવે? ગુણાવળી વિલાપ કરતી કરતી મૂર્છાવશ થાય છે. દાસીઓ સાવધ કરે છે અને તેને દીલાસો આપે છે. દાસીઓ અને સખીઓ પ્રવીણ હોવાથી જુદી જુદી રીતે સમજાવે છે; પરંતુ જ્યાં સંસારગુણની આશામાત્ર એક ક્ષણમાં ધૂળધાણી થઈ ગયેલી સ્પષ્ટ દેખાતી હોય ત્યાં તે સમજાવવાની અસર કેટલી થાય? માણસ બીજો કાંઈ ઉપાય દેખતું નથી ત્યારે દેવની ઉપર દોષ મૂકે છે અને તે રીતે મન વાળવા-વળાવવા પ્રયત્ન કરે છે. એ વાત પણ ખરી છે કે દુષ્કર્મનો ઉદય થવાનો હોય છે ત્યારે મનુષ્યની બુદ્ધિ એવી થાય છે, આનુગાનુના સંયોગો પણ એવા મળે છે અને પ્રયત્ન પણ તેને અનુસરતોજ કરી શકાય છે. અહીં તો માથે સાસુની ધાક જખરી છે, એટલે બીજું બોલવું કે કરવું કાંઈ પણ કામ આવે તેવું નથી.

ગુણાવળી કાંઈક મન શાંત કરી કુકડાની ખાવા પીવાની સંભાળ લઈ તેને હાથમાં લઈને વીરમતી પાસે જાય છે કે હજી પણ તેને દયા આવે તો હીક. પરંતુ તેને તો કુકડાને જોતાંજ દ્રેષ જાગે છે અને તેને હુક પાપીષ્ઠના ઉપનામો આપી પોતાની દૃષ્ટિથી દૂર રાખવાનું ફરમાવે છે. તે સાથે ‘આટલું કરવાથી બસ થયું નથી, હજી વધારે કરવાનું બાકીમાં છે’ એમ પણ કહી દે છે. કુકડા પ્રત્યે તે પૂરતો તીરસ્કાર ગતાવે છે. ગુણાવળી સમય ઓળખી જાય છે અને કુકડાને લઈને તરતજ પોતાના મહેલમાં ચાલી જાય છે. ત્યાં ગયા પછી કુકડાને ઉદ્દેશીને વધારે ખેદ ન કરવા માટે કેટલાંક વચનો કહે છે. આ ઉપદેશ ખાસ ગ્રહણ કરવા લાયક છે.

હવે ગુણાવળીને ત્યાં મુનિ વહોરવા આવે છે અને તે પાંખીને પાંખરે પૂરવાના અને અસતિ પોષણના બે મહાન્ પાપ-કર્મદાન થતા જોઈ ગુણાવળીને તે સંબંધી ઉપદેશ આપે છે. મુનિ એક સાધારણ કુકડો જાણીને બધું કહે છે, એટલે ગુણાવળી તેનો ખુલાસો કરે છે. પછી મુનિ પણ તેને દીલાસો આપે છે, અને ધર્મ પસાચે સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે, એવી સાચી આશા આપે છે. જગત્માં ધર્મજ એક જયવંતો છે. તેનું સતત એક દિલથી આરાધન કરનારા કદી પણ દુઃખના ભાજન થતાજ નથી. સદ્ય કે અસદ્ય જે દુઃખ આવી પડે છે તે ધર્મવિરુદ્ધ વર્તનનુંજ પરિણામ છે. ચંદ્રાનંદનો પૂર્વભવ આગળ ઉપર કહેવામાં

આવશે તે ઉપરથી એ વાત સિદ્ધ વધ શકે તેમ છે જગતમા ધર્મના પ્રલાવને કોઈ સૌકી શકે તેમ નથી જગત ધર્મને આધારેજ છે સુખના માધન માત્ર ધર્મના પસાયથીજ પ્રાપ્ત થાય છે અને દુખના સાધનો તેમજ દુખ અધર્મના પસાયથી જ પ્રાપ્ત થાય છે એવુ કોઈ સુખ નથી કે જે ધર્મથી ન મળે અને એવુ કોઈ દુખ નથી કે જે અધર્મથી ન મળે મુનિમહાગજ ધર્માગધન કરવાની ભલામણ કરી ઉપાશ્રયે પધારે છે અને શુભાવળી એકલી પડે છે એટલે પાછી તે શોકવશ વાય છે એટલુ આ ઢાળોનુ રહસ્ય છે

આ ઢાળોમા સ્ત્રીની અપજા, સાહસિક અને ગ્લસવૃત્તિથી કેટલુ તેને પોતાને અને બીજાને શોષવુ પડે છે, તેના પ્રત્યક્ષ ચીતાર આપેલો છે જો શુભાવળી અદગભને આપેલો કળકો ગળી જાય, સહન કરી જાય અને માસુને કહેવા ન જાય તો આવુ માહુ પરિણામ આવેજ નહી, પરંતુ જ્યાં બાવી વિપરીત હોય, ત્યાં સમજુ પણ ભૂલી જાય છે શુભાવળી જેવી પ્રવીણ સ્ત્રી પણ પરિણામનો વિચાર કર્યા વગર માસુ પામે દોડી જાય છે તેણે ચોટો કાળક્ષેપ કરી વિચાર કર્યો હોત તો તરતજ સમજત કે આવી અભિમાની, ફર હુદયની અને પોતાના પતિ પર તદ્દન પ્યાર વિનાની એરમાન માતા પોતાના છીદ્ર પ્રકટ થયાની હકીકત જાણ્યે તો આરુ શુ કરશે ? માહુજ કરશે તેને એમ કગ્તા લાજ આવવાની નથી પણ આ વિચાર અદરાભના તિર્ય અપણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર દુષ્કર્મે તેના મનમા આવવાજ દીધો નહીં વીગમતીએ નિર્દયપણુ જતાવવામા કયાશ રાખી નહીં શાસ્ત્રકારે સ્ત્રીભતિને નિર્દય કહી છે, તેનુ આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણુ છે કાણુ પડ્યા વિના ભતિગુણુ પ્રકટ થતો નથી વીરમતીએ જતાવેલો કોપ કાઈ મૃતિમ નહોતો જો શુભાવળી આટલુ કગર નહીં અને આડી પડે નહીં તો તે અદગભને મારીજ નાખે, પણ હજુ આગળ સારા દિવસ દેખવાના હોવાથી તેમ જાન્યુ નહીં અને તિર્ય અ કરી દીધો આ પણ એછા દેખની, કોધની કે ઇર્ષાની નિશાની નથી તિર્ય અ થયો એટલે રહુ શુ ? મનુષ્યપણુનુ સુખ માત્ર નાશ પામ્યુ જમીન પર રખડતો અને ઉદરડો કરી મૂક્યો તે અવસ્થામા તો કુકડાની ગતિને ઉચિત ક્રિયામાજ પ્રવૃત્તિ થવાનો સભવ છે રાજભુવનમા હોવાથી તેવી ક્રિયામા તેની પ્રવૃત્તિ ન થાય, પણ જો ઘુટો છોડી દેવામા આવે તો બીજુ શુ થાય ? આવી દુર્દગા કોઈ જીવને પ્રાપ્ત ન થયો !

આ દુર્દગાના દુખની સીમા નથી તેનુ વર્ણન અને વિચાર પણ હુદયવેધક છે, તો તેની પ્રાપ્તિના દુખમા તો પૂછવુજ શુ ? પરંતુ કર્મને યગ્મ નથી તેની પામે આ સગ્ગા છે, તેને કોઈની દગ્ગર નથી તેની પામે સૌ સરલ થઈ જાય છે જગતના પ્રાણી માત્ર તેને વશ છે આ પામે ઢાળો હુદયવેધક જનાવથી અને તેને લગતી હકીકતથી ભગ્પૂર છે તેમાથી સાગ માત્ર જોજ ચકલુ કરનાના છે કે-દીર્ઘદષ્ટિ પહોચાડ્યા સિવાય-પરિણામનો વિચાર કર્યા સિવાય કોઈ પણ કાર્ય કવુ નહીં અને કર્મના વિષાક અત્યંત ડડવા જાણી કર્મ બાધતાજ વિચાર કરવો-અશુભ કર્મથી પાછા એમગ્વુ આ જો રહસ્યને જે અગીકાર કરશે તે આત્મકલ્યાણુ મેળવશે અને દુખના ભાગન નહીં થાય આટલુ જણાવી આ રહસ્ય મમામ કરવામા આવે છે અને હવે પછીની ઢાળોમા અદગભની કુકડાપણાની મિતિનુ વર્ણન કરનામા આવશે, ત તરફ વાચનાજ ગધુઓના હુદયનુ આકર્ષણુ કરવામા આવે છે

હુહા.

- તે જવ ખોલે કૂકડો, ઉંચે સ્વર પ્રભાત;
તવ રાણી જાગી કહે, કરતી આંસુપાત. ૧
- અંતરયામી મુરગડા, ઘડી ઘડી મ પુકાર;
તાહરે મન કાંઈ નથી, પણ મુજે વજ્રપ્રહાર. ૨
- કાયર થઈ કૂકૂ કદી, તેં ન કહ્યો એકવાર;
તો કાં હવે મુખ ઉચ્ચરે, જીવન પ્રાણાધાર. ૩
- રચણી રમતા રસ ભરી, પ્રાણેશ્વર પર્યંક;
તવ કુકુડ કોઈ ખોલતો, લાગતો તુમ વિષડંક. ૪
- હૈવે તે તુમને કર્યા, સરલા ભરતા સાદ;
રખે જગતમાં કોઈ કરો, લિખિત લેખથી વાદ. ૫
- એ સ્વર પ્રિય હોતો હશે, તુમ માતાને કાન;
પણ માહરે મન સાહિબા, સ્વર તે શરને માન. ૬
- ઇમ નિશદિન ગુણાવળી, જુરે વાહિ પ્રેમ;
સમજે ઘણુંએ કૂકડો, અવશ પડ્યો કરે કેમ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

હવે કુકડાપણું પામેલા ચંદરાબ પ્રભાતકાળે જ્યારે ‘કુકુડ કુ’ કરીને શબ્દ કરે છે ત્યારે ગુણાવળી તરતજ જાગી જાય છે અને સ્વામીને કુકડા થયેલા અને કુકુડ કુ ખોલતા નેઈ આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવરાવે છે. તે કહે છે કે—“હે સ્વામી ! તમારા મનમાં તો આ સ્વર કરતાં કંઈ થતું નહિં હોય પણ મને તો એ શબ્દ વજ્રના પ્રહાર જેવો લાગે છે. હે નાથ ! તમે કોઈવાર કાયર થઈને આમ કુકુડ જેવા પોકાર કર્યા નથી, તો હે જીવન પ્રાણાધાર ! હવે આમ મુખથી કેમ પોકાર કરો છો ? હે પ્રાણેશ ! જ્યારે પ્રાતઃકાળે કુકડા ખોલતા હતા ત્યારે સવાર થઈ ગયેલી જાણી પ્રેમ પરવશ આપને તે શબ્દો ઝેર જેવા લાગતા હતા, જ્યારે આજે તેવાજ શબ્દ કરનારા હૈવે આપને બનાવી દીધા છે. અરે દુષ્ટ હૈવ ! તને ધિક્કાર છે ! વળી હે નાથ ! આપના એ શબ્દો સાંભળી આપની માતા તો કદી રાજી થતા હશે, પરંતુ મને તો તે શબ્દો બાણ જેવા હૃદયને ભેદનારા થઈ પડે છે. માટે હે સ્વામી ! આપ વારંવાર તેવા શબ્દો ખોલો નહીં. ” આ પ્રમાણે ગુણાવળી જે કહે છે તે કુકડો બરાબર સમજે છે, પરંતુ પોતે પશુપણું પામેલ હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી શકતો નથી. ૧-૭

હાળ છઠ્ઠી

(પદ્મિણી દખણી ચીઝ ઓઢણ પીળી પામરી માગા જાવ —એ દેશી)

એક દિન પિજર લેઈ બેઠી સા ગોખડે, મારા લાલ, પ્રીતમ નગર-
સ્વરૂપ તે જિમ નજરે પડે, મારા લાલ. જે જિમ બોલે લોક તે કૂકડ સાંભળે,
મારાં નિરખે રાણી સનમુખ તિમ આંસુ ઢળે. મારાં ૧ કહે ચૌટામાંહે લોક
વાતો ધમિ પરવડી, માં પહિલા આપણી નગરી દિસતી પુટડી, માં હવે તો
આલાની આભા દિસે છે વિવસ્થુળા, માં રાહુથકી મકાણી જિમ શશિની
કળા. માં ૨ નજરે ન આંચો કોઈને નગરીનો ધણી, માં એ તો દીસે છે
વાત કોઈક બણ્યા તણી, માં કહે એક એકને વાત તે આવી ઢૂંકડો, માં
કીધો છે ચદને વીરમતીએ કૂકડો. માં ૩ દેખીએ ચદ દીદાર પ્રભ ભાગ્ય કિહાં
થકી, માં નિસુણે કુક્કડચદ ધસા નગરી વકી; માં નૃપસ્તુતિ માતાની નિદા
નર નારીએ કહી, માં લોકતણા મુખ આગળ તો ગળણુ નહિ. માં ૪
ઉચ્ચુ બેવે લોક નૃપતિના ધર ભણી, માં દીઠો કુક્કડચ પિજરમાંહિ આકણી;
માં કહી કહી ચદનરેશ સહુ પ્રણિપત કરે, માં તિમ તિમ પખીના નયણ
થકી આમુ ઝરે. માં ૫ વીરમતીએ વાતડી સાલળી એહવી, મારાં આવી દોડી

હાળ છઠ્ઠીનો ભાનાર્થ

એક દિવસ કુકડને મોનાના પાજરામા લઈને શુણ્ણવળી પોતાના મહેલના ગોખમા
બેઠી કે જેથી નગરલોક તેની નજરે પડે અને તે નગરલોકની નજરે પડે તે વખતે નગર
લોકમા થતી વાતચીત માણી કુકડે રાણીની સામુ ભેચુ અને બળનેના મેત્રામાથી અશુદ્ધાગ
આલી લોકો વાતો કરે છે કે—“ અરે ભાઈ ! બહુ દિવસથી આપણા ગાલ ચદ કેમ દેખાતા
નથી ? તેમના વિના આ આખી નગરી ચદમા વિનાના આકાશ જેવી વિરૂપ લાગે છે ”
ત્યારે બીજે ડોઈ તેની પામે જઈ તેના કાનમા બોલ્યો કે—“ ભાઈ ! શુ તમને ખબર નથી
કે ચદગાલને તો તેની માતા વીરમતીએ કુકડો કી દીધો છે તેવી આપણા ભાગ્ય કયાથી હોય
કે આપણે હવે ચદગાલને ભેંધીએ ” આમ વીરમતીની નિદા અને ચદરાતની સ્તુતિ લોકો
છડે ચોદ કળા લાગ્યા ટાણુ કે ગામને મોઢે કાઈ ગળાણુ બધાતુ નથી. લોકોની આ
પ્રમાણની વાત ચદગાલએ માણી તેથી તે દીલગીઝ થયો તેવામા રમ્તે ચાલતા હોઝોએ
મહેલ તરફ ઉચે ભેચુ એટલે શુણ્ણવળીના જોખામા મોનાનુ પાજર અને તેમા કુકડો
દેખી સો તેને ચદગાલ દીને પ્રભાવ કળા લાગ્યા આ પ્રસંગ બેંધને કુકડાની આખમા
આમુ આનવા લાગ્યા ૧-૫ વીરમતીને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે દોડતી ત્યા આવી

તુરત બેઠી હુંતી જેહવી; મારાં રેરે વહૂ તું ઉઠ બેઠી શું ગોખમે, મારાં કુર્કટને એમ કેમ રાખે છે જોખમે. મારાં ૬ પંખીને જો તું રાખે કોઈ દિન જીવતો, મારાં તો તું ન કરીશ કહું છું પુર માંહે છતો; મારાં છાની વાત પ્રકાશતાં સો ફળ પાઘયે, મારાં ભોળી આપણો ગોળ તે ચોરી ખાઈએ. મારાં ૭ આજ પછી વાતાયન પિંજર જો ધર્યું, મારાં તો તું જાણીશ ખાપડી તું તાહરું ક્યું; મારાં ગુદરું છું એક વાર હવે ગુદરીશ નહિ, મારાં જો એહને કોઈ આગળ વાતડીઈ કહી. મારાં ૮ મત ખતલાવે એહને ચંદ ઇશું કહી, મારાં વાત પૂછીએ જિણવાટે જાણું નહીં; મારાં એમ કીધે તુજ અરથ સરે નહિ મોકળે, મારાં જિમ હવ નવિ ઓલવાય છાંટે મુખ કોગળે. મારાં ૯ જો બહાલો હોય એહ તો ભૂષણ પહિરાવિયે, મારાં પણ લોકોને નયણે ઘણું ન દેખાડીએ; મારાં એમ કહીને વીરમતી નિજ મંદિર ગઈ, મારાં ચંદતણી રાણીને ચિત્ત ધીરજ થઈ. મારાં ૧૦ પહિરાવ્યા આભરણ પંખીને શોભતાં, મારાં વારણે કીધી પીઉને ઉપર લોભતાં; મારાં ઇમ નિશહિન કરે કાંતા પીઉ પ્રતિપાળના, મારાં જેમ ગુલાબની મધુકર કરે નિત ચાલના. મારાં ૧૧ ચાલે જગત મંડાણ સકળ આશાવડે, મારાં આઠે માસે ચાતુક મુખ જળ લવ પડે; મારાં

અને ગુણાવળીને ઠપકો આપતી સતી કહેવા લાગી કે “ જો તારે કુકડાને જીવતો રાખવો હોય તો હવે પછી ફરીને તેને લઈને ગોખમાં બેસીશ નહીં. તને ખબર નથી કે આવી છાની વાત પ્રગટ કરવાથી તેનું શું ફળ નીપજે ? માટે આપણો ગોળ આપણે ચોરી ખાઈએ; તેની ખીજને ખબર પાડવામાં માલ નહીં વળી તારો આ એક ગુન્ડો દરગુજર કરું છું પણ ફરીને આને લઈને ગોખમાં બેઠી છે તો તારો ગુન્ડો હું દરગુજર કરીશ નહીં. પછી જાણજે કે મારા જેવી કોઈ ભુંડી નથી. વળી આમ કરવાથી કાંઈ તારો અર્થ સરે એમ નથી. જ્યાં દાવાનળ લાગ્યો છે ત્યાં કાંઈ પાણીના કોગળાથી તે ઓલાવાનો નથી. વળી જો એ તને વહાલો હોય તો એને ઘરેણાગાંઠા પહેરાવ, રમાડ, જમાડ, પણ ભૂલેચુક્યે ફરીને તેને ગોખમાં લઈને બેસીશ નહિ, તેને ચંદ કહી બોલાવીશ નહિ અને લોકોને દેખાડીશ નહિ.” આ પ્રમાણે કહી તે વીરમતી ચાલી ગઈ એટલે ગુણાવળીને નિરાંત વળી. ૬-૧૦

પછી તે પાંજરું લઈને ત્યાંથી ઉઠી પોતાના મહેલમાં ગઈ અને કુકડા માટે નવા નવા આભૂષણો કરાવી તેને પહેરાવવા લાગી, તેને સ્વચ્છ રાખવા લાગી અને જેમ ભમરો હમેશાં ગુલાબની સાર-સંભાળ રાખે છે તેમ અનેક પ્રકારે તેની પ્રતિપાલના કરવા લાગી. આ જગતમાં આશા મોટી વાત છે. આશા ઉપરજ જગતનું મંડાણ છે. આશા ઉપર જીવતા ચાતક પક્ષીને આઠ મહીને પણ પાણીનું ટીપું મળે છે,

અનળનાં ઇંડાં જેહ તે આશાએ વધે, મારાં આશાજળ વિશાળ બધાણી છે
બધે. મારાં ૧૨ લોપે નહીં સાસુનું વચન ગુણાવળી, મારાં બીહે રખે મન-
માંહિ કાંઈ કરતી વળી; મારાં તિમજ ચઢે સહકાર તિમજ નભ અતિકમે,
મારાં સાસુ વહુ ખગરાજ ત્રિહુ સ્વેછા રમે. મારાં ૧૩ જોવે કૌતુક કોડ તે દેશ
વિદેશના, મારાં નિરખે સયળ સ્વરૂપ તે નવ નવ વેશમાં; મારાં ગણી સાસુની
બીકે ન ચૂકે તાકડો, મારાં જોગી વશ જિમ પડિયો નાચે માંકડો. મારાં ૧૪
શુ કરે ચઢની નાર સાસુને વશ પડી, મારાં પિજર પણ નવિ ચૂકે અળગો
એક થડી; મારાં એમ ગુણાવળી ચઢ નૃપતિ દિન નિર્ગમે, મારાં માંજો
તપ સુપવિત્ર જિણે દુઃખ ઉપશમે. મારાં ૧૫ હવે ભવિ નિસુણો પ્રેમલાલચીની
કથા, મારાં કોઈ વિચે વ્યાત ન કરશે સર્વથા; મારાં છઠી ત્રીજ ઉક્લાસની
દાળ ભડી કહી, માગં મોહનવિજયે જેહવી શાસ્ત્રથી લહી મારાં ૧૬

અને અનલા નાગના પક્ષીના ઇંડા આશાથીજ વધે છે આશાવડેજ દુખી માણસો હવે
છે બન્ને આ આશુ જગત આશાજળથી બધાયેલુ છે અહી ગુણાવળી પણ આશાવડેજ
દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે તે ધારે છે કે-એક દિવસ એવો આવશે કે ત્યારે પાછા મારા
પતિ મનુષ્ય થશે આમ આગામી દિવસો કાઢતી અને માસુથી બહીતી તે વખત ગાળે
છે માસુની આશા પ્રમાણે વર્તે છે તેનું વચન જગ પણ લોપતી નવી અને મનમા ડર્યા
કરે છે કે રખે કંઈ કંઈ થશે વળી તે ત્યારે કહે છે ત્યારે તેની સાથે આખા ઉપર બેઠી
દેશ વિદેશના કૌતુક જોવા પણ જાય છે અને આકાશમા ભસે છે કુર્કટના પાજગને
પણ સાથે રાખે છે ત્રણે જણા નવા નવા આશ્ચર્ય નિહાળે છે જોગીના વગ પડેલો માકડો
જેમ નાચ્યા કરે છે તેમ રાણી માસુની બીડથી સમય ચૂકતી નવી અને ગુણાવળી એક પણ
પણ પાગડ ગેદુ ચૂકતી નથી આ પ્રમાણે તે દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે અને પતિના તેમજ
પોતાના પર આવેલુ કષ્ટ દુઃખ થવા માટે અનેક પ્રકારના તપ જપ પણ કરે છે હે બન્ધ
પુરો! હવે પ્રેમલાલચીની વાત માબજો વચમા કંઈ વિગત કરશે નહિ ત્રીજ ઉક્લાસની
છઠી દાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ ગાસથી જે પ્રમાણે લખી તે પ્રમાણે વર્ણવી ૧૧-૧૬

હવે ચદરાન નીકળ્યા પછી પાછળ પ્રેમલાલચીનું શુ થયું તે જણવાની જરૂર
છે આપણે તેને અધવચ ચિન્હિમા પડી મૂંડી છે નેવી આ વાત અદિજ સમાપ્ત કરી,
તેનું યથાગ્રજિત રદ્ય જનારી પ્રેમલાલચીની સમય કથાનું વર્ણન આગલી દાળથી દ્રુ હુ

ત્રીજા ઉલ્લાસની ઢાળ છઠ્ઠીનું રહસ્ય.

અહિં એકજ ઢાળ છે પણ તેમાં રહસ્ય ઘણું છે. એક રાજવંશી રાજ્યે પશુપણમાં જીવન ગાળવું અને એક રાજની રાણીએ કુકડાને પતિ સ્વરૂપ માની તેની અવિચ્છિન્ન ભક્તિ કરવી એ અસાધારણ હકીકત છે. જીવ જે જાતિમાં જન્મ ધારણ કરે છે તે જાતિ પ્રમાણે સર્વ આચરણ કરે છે. તે જાતિમાં જવાથીજ તે આચરણો તેને આવડી જાય છે; શીખવવા પડતા નથી. અહીં ચંદરાજ પણ કુકડા થયા એટલે તેને તે જાતિના સર્વ આચરણ આવડે છે. તે કુકડાની પ્રમાણેજ ‘ કુકડુ કુ ’ બોલે છે. પ્રભાતે વહેલા જાગે છે અને બોલવા માંડે છે. ગુણાવળી પોતાની શય્યામાં પાસેજ પાંજરું રાખે છે, એટલે તેનો સ્વર સાંભળતાંજ જાગી જાય છે. કાંઈક ખડખડાટ થાય તો તેની નિદ્રા ઉડી જાય છે, કારણ કે ખીલાડી વિંગેરે કોઈ અન્ય પ્રાણી કુકડાને ઉપદ્રવ કરે તેનો ભય તેને રહ્યા કરે છે. પ્રાતઃકાળમાં કુકડાને બોલતો સાંભળી પોતે પતિના સમાગમમાં ભોગવેલા સુખનું અને તેની સાથે લીધેલી મીઠી નિદ્રાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. તે યત્કિંચિત્ વચનદ્વારા કહી બતાવે છે; પરંતુ ખરી રીતે તે વાત વચનથી અગોચર છે. એક ચિત્તવાળા પતિપ્રમદાના સુખ વચનદ્વારા વર્ણવી શકાતાંજ નથી.

ચંદરાજ કુકડો થયા છતાં પ્રથમ મનુષ્ય હતા તેથી ગુણાવળીની કહેલી મનુષ્યની ભાષા યથાર્થ સમજી શકે છે. માત્ર તે મનુષ્યની ભાષા બોલી શકતા નથી. એટલે “ મુંગેકુ સ્વપ્ના ભયા, સમજ સમજ પસ્તાય ” એ કહેવત પ્રમાણે તે મનમાં અને મનમાં ખેદ પામ્યા કરે છે; પરંતુ તેનું નિવારણ તેના હાથમાં નથી. કેમકે દુષ્કર્મના સંયોગથી પરવશ પડેલ છે.

અન્યદા તેને લઈને ગુણાવળી ગોખમાં બેસે છે. તે પ્રસંગમાં લોકોમાં થતી વાત ચંદરાજની પ્રજાપ્રિયતા બતાવે છે. તેની ઉપર પ્રજાની એવી અસ્ખલિત પ્રીતિ છે કે તેના દર્શનનો વિરહ પ્રજા ખમી શકતી નથી. ‘ વા વાત લઈ જાય ’ એ કહેવતને અનુસરીને રાજમહેલમાં ગુપ્ત રીતે બનેલી હકીકત પણ ખંડાર પડ્યા વિના રહેતી નથી. તેથી લોકોમાં પણ ખબર પડી જાય છે કે ‘ ચંદરાજને તેની અપરમાતા વીરમતીએ કુકડો બનાવી દીધો છે. ’ લોકોની તેના ઉપર અપ્રીતિ તો હતીજ, તેમાં આવા અકાર્યથી ઉમેરો થાય છે. લોકો તેના ઉપર ઘણોજ અભાવ બતાવે છે, પરંતુ તેઓનું કાંઈ ચાલી શકતું નથી. કારણ કે તે અનેક પ્રકારની વિદ્યાવાળી છે એમ જાણવાથી લોકો તેનાથી બહુ ડરે છે. નહીં તો સમુદાયનું બળ તો તેને પણ હેરાન કર્યા વિના રહે નહીં અને પ્રજાનો અભાવ રાજસત્તાને નષ્ટ કરે. પરંતુ વિદ્યાના બળને લઈને તે બધા નિરાશ થાય છે.

લોકો વાતો કરતાં કરતાં ઉંચું જીએ છે. એટલે તેમણે સાંભળેલી વાત કુકડાને પ્રત્યક્ષ જોવાથી પુરવાર થાય છે. તે વિચારે છે કે જો ચંદરાજ કુકડો થયેલ ન હોય તો ગુણાવળી ખીજા કોઈ કુકડાને સોનાના પાંજરામાં નાખી તેનું પાંજરું ખોળામાં લઈને બેસે એ

સભવેજ નહીં, માટે જરૂર એ ચદરાબાજ છે એવી ખાત્રી થયા પછી પ્રબલોક તેને 'ચદરાબાજ ચદરાબાજ' કહીને પ્રણામ કરે છે પક્ષીપણામાં પણ લોકોની પ્રીતિ હાકી રહેતી નથી

કોઈ સેવક કે ચરપુરૂષદ્વારા વીરમતીના બાણવામાં આ વાત આવે છે એટલે તે એ હકીકત સહન કરી ન શકે એ નિર્વિવાદ હકીકત છે લોકોમાં પણ પ્રગટપણે વિરૂદ્ધતા થાય તે વીરમતી ઇચ્છતી નથી, તેથી પોતાનું કરેલ આ કાર્ય પણ જગન્નાદેર ન થાય એમ તો તે પણ ઇચ્છે છે, એટલે વીરમતી એકદમ શુભાવળી પાસે દોડી આવે છે અને કુકડાને લઇને લોકો દેખે તેમ ગોખમાં બેસવા બાબત ધમકાવે છે સાથે બચ પણ ખતાવે છે કે ' જો આમ ફરીને બેઠી તો કુકડા જીવતો રહેવો મુશ્કેલ છે ' તેના કોપની તો હઠજ નથી માત્ર આયુષ્યના બળથીજ અને ફરીને પાછા મનુષ્ય થઇને સામાજિક સુખલોભ લોભવાનું ભાગ્યમાં લખેલ હોવાથીજ વીરમતી તેના પ્રાણનું વ્યપરોપણ કરી શકતી નથી વીરમતી કહે છે કે ' એક પાણીના કોગળાવી કાંઈ દાવાનળ જોલાવાનો નથી ' પતિને પક્ષીની સ્થિતિમાં જોતા શુભાવળીને જે હૃદયદાહ થાય છે તે કાંઈ તેને લઇને ગોખમાં બેસવાથી શાત થાય તેમ નથી એ ખરેખરી વાત છે

વીરમતી આકોશ કરી પાછી જાય છે એટલે શુભાવળીના જીવમાં જીવ આવે છે અર્થાત્ તે દોષ પામીને શુ કરી નાખશે તે કાંઈ ધારી શકાય તેમ ન હોવાથી શુભાવળી તેનાથી બહુ બચ પામે છે વીરમતીના ગયા પછી તે ગોખમાંથી ઉઠે છે, અને પોતાના મહેલમાં આવી કુકડાને બદબેસા વાચ તેવા નવી નવી જાતના સુવર્ણના તેમજ રત્નજડિત આભૂષણો કરાવે છે અને તેને પહેરાવે છે એ રીતે કાંઈક દિલસો મેળવે છે અને હૃદયને ખીજી બાજુ વાળે છે

આશા ! આશા ! ! તે જગતના જીવોને જીવાડ્યા છે અને તેજ તેને આશામાં નિરાશ કરી મારી પણ નાખ્યા છે ! તારી જેવી જગતને ગમાડનારી, લલચાવનારી, જીવાડનારી અને મારી નાખનારી ખીજી કોઈ વસ્તુ નથી જગતના જીવોની આશા પ્રાપ્તિ કવચિત્જ ફળામૂત થાય છે, છતાં જગત બધું તેને આધીન વર્ત્યા કરે છે, અને કાળ વ્યતિત કરે છે કેદમાં પડેલો કેદી ' કાલ મુદત પૂરી થશે અને છુટી જઇશ ' એમ આશા રાખે છે વ્યાધિચક્ત માણસ ' કાલ વ્યાધિ મટી જશે અને નિરોગી થઇશ ' એમ ધારે છે નિર્ધન માણસ ' કાલે દ્રવ્ય મળશે અને દારિદ્ર નાશ પામશે ' એમ આહે છે એવી રીતે જગતના જીવો માત્ર જૂદા જૂદા પ્રકારની આશા રાખી જીવનદોરીને લગાવે છે વૃદ્ધ માળાપ અને વિધવા સ્ત્રી ' કાલે પુત્ર મોટો થશે અને રળી લાવશે ' એવી આશામાં પુત્રને ઉછેરે છે આશા ન હોત તો જગતનું શુ થાત ? તેની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી અહીં શુભાવળી ' પતિ પાછા મનુષ્ય થશે અને સુખલોભ અને રાજવિલાસ લોભવશુ ' એવી આશામાં દોહિલા દિવસો વ્યતિક્રમાવે છે જો એવી આશા ન હોય તો કુકડાની પ્રતિપાલના અને રાત્રિ દિવસ તેના જીવની બાળવણી કરી શકેજ નહીં

કેટલોક વળત વિત્યા પછી અન્ય ઉપાય લક્ષમાં ન આવતાં પતિપરતું કષ્ટ અને પોતાની ઉપર આવી પડેલું દુઃખનું વાદળ દૂર થવા માટે ગુણાવળી અનેક પ્રકારની તપસ્યાઓ કરે છે. પરમાત્માની કૃપાથી અશુભ સંચય ક્ષીણ થશે ત્યારે નપાદિકના પ્રભાવથી તેને સુખ-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે. આપણે પણ તેની તેવી સુખી સ્થિતિ જોવાની આશા રાખતા આગળ પ્રયાણ કરીએ.

ગુણાવળી અને વીરમતીની વાતમાં આપણે પ્રેમલાલચીને તો ખીલકુલ ભૂલી જ ગયા છીએ. તે ખીચારી એકલી પડી છે, ચંદરાજ તેને તરછોડીને ચાલી નીકળ્યા છે, તેને પોકાર કરવા યોગ્ય સ્થાન પણ નથી. દૂર હૃદયના હિંસક મંત્રીનું ત્યાં અખંડ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તેવી સ્થિતિમાં પતિવિરહી પ્રેમહાનું શું થયું? તેણે શું કર્યું? ખરી હકીકત શી રીતે પ્રસિદ્ધિમાં આવી? આ બધું જાણવાની આપણને જરૂર છે. એકને સંભારી ખીજને વિસારી મૂકવું તે ઘટિત નથી. આપણે તો ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચી બન્ને સરખા છે. બન્ને ચંદરાજની રાણીઓ છે. એક સદોષ છે—ખીજ તો તદ્દન નિર્દોષ છે. એકે તો સંસારના સુખભોગ દીઠેલા છે, ખીજ તો તેની ઉમેદવાર છે. ત્યારે હવે આપણે તે તરફ વળીએ અને ચંદરાજના નીકળ્યા પછી પાછળ શું થયું તે જોઈએ.

હવે આપણે ખીજ જાણુ ગમન કરીએ છીએ. વાંચકો હવે પછી પ્રેમલાલચીની સ્થિતિ જાણશે અને તે ઉપરથી સાર ગ્રહણ કરી ત્યાં પણ કર્મસ્થિતિને જ બળવાન માનશે.

હાહા.

ચંદે પરણી પ્રેમલા, વિમળપુરીએ જાય;

સિંહલ શિખે આવિયો, આભા આભારાય. ૧

હિંસકે વારી પ્રેમલા, લાજ આવી ગેહ;

મનમેં જાણે નાહલે, સહી તો દીધો છેહ. ૨

હાહાનો ભાવાર્થ.

વિમળાપુરીમાં પ્રેમલાને પરણીને પછી સિંહલરાજાએ શીખ આપવાથી અને હિંસકમંત્રીએ તાકીદે નીકળી જવાની પ્રેરણા કરવાથી તેમજ પોતાને પણ માતા વૃક્ષ ઉપર બેસીને ચાલ્યા જશે તો રહી જવાનો ભય હોવાથી ચંદરાજાએ સિંહલના મકાનમાંથી નીકળી વૃક્ષના કોટરમાં પેસી માતા સાથે આભા નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. પાછળ પ્રેમલાલચીનું શું થયું? તે જાણવાની વાંચકોને જિજ્ઞાસા થાય તે સ્વાભાવિક છે અને તે જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવી એ અમારું કામ છે. હવે ચંદરાજા કાંઈક મિષ કરી સિંહલના મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યા. એટલે પ્રેમલા તેની પાછળજ નીકળતી હતી; પરંતુ તે વળતે હિંસક મંત્રીએ આડા ઉભા રહી તેને વારી એટલે પહેલેજ દિવસે સાસરે આવેલી પ્રેમલા વડીલ પુરૂષથી શરમાઈને પતિની પાછળ જતાં પાછી વળી. પણ તે મનમાં સમજી ગઈ કે જરૂર મારા પતિએ મને છેહ દીધો છે અને તે કાંઈક ચાલ્યા ગયા છે. ૧-૨.

જવ લાગી વેળા ઘણી, જોઈ ઘણીએ વાટ;	
નાઓ ક ત ગયો તજી, ઘણા ઉલ્લ ધી ધાટ.	૩
હજીય ન આઓ વલ્લહો, ગયો ગલ તી રાત;	
ખાજી ખાજીગર તણી, ખેલી કરી અખિયાત.	૪
ઉગ્યો હતો વિમળાપુરી, સોળે કળા સમેત;	
અદ ગયો ઘર આપણે, ન લહ્યો ક ઇ સકેત.	૫
ઇમ આલોએ પ્રેમલા, હિ સક મ ત્રી તામ;	
કનકધ્વજ કુવર ભણી, મૂક્યો કુવરીધામ.	૬
પ્રિયતમ નિરખ્યો પ્રેમલા-લચ્છિએ આવ ત;	
તવ સનમુખ આવી વહી, જીવે તો તે નહીં ક ત.	૭
તવ લચ્છી તેહને કહે, ભુલો મુજ આગાર;	
પાછલી રાત પરાઈએ, કુણ એ આવણહાર.	૮

જેમ જેમ વખત જતો ગયો અને તેણીએ ઘણી વાટ જોઈ છતાં પતિ ન આવ્યા તેમ તેમ તેના મનમાં પહેલો સદેહ દૃઢ થતો ગયો તેણે અણ્ણુ કે—“ આ કોઈ ઉત્તમ પુરુષ ખાજીગરની જેમ ખાજી ખેલીને આ ગળતી રાત્રીએ જતો નહો અને તેણે અખ્યાત રાખી વિમળાપુરીમાં સોળ કળાએ સંપૂર્ણ અદ્ર ઉગ્યો હતો તે અસ્ત પામ્યો છે અર્થાત્ અદ વિમળાપુરીમાં સંપૂર્ણ સંતોષ પામી ગમે તે કારણથી પોતાને ઘેર આવ્યો ગયો છે અને તેનો મંકેત હું કાઈ સમજી શકતી નથી ” ૩-૫

પ્રેમલા આ પ્રમાણે મદદ વિરહ દરે છે તેવામાં હિ સકે કનકધ્વજ કુમારને તેની પાસે જવા પ્રેરણા ડી, જોટલે તે હોશે હોશે પ્રેમલા પામે તેના એકાત વાસમાં ગયો દ્વરથી કોઈ પુરૂષને આવતો જોઈ પોતાના પતિ આવે છે એમ માની પ્રેમલા સામે ગઈ પણ પતિને ન જોવાથી આવનાર કનકધ્વજને તેણે કહ્યું કે—“ તમે કોણ છો ? અહિ આવવામાં તમે ભૂલા પડ્યા જણાવ્યો છો, આ તમારૂં મદાન નથી માટે આવ્યા બાજી આ પાછલી રાતને પરાઈએ આમ એકલા આવનાર તમે કોણ છો ? ૬-૮

ઢાળ ૭ મી.

(હરણી જવ ચરે લલના—એ દેશી.)

કુષ્ટિ કહે ઇણ મંદિરે લલના, કાંઈનો હો ઇહાં નહિ પગ ફેર; જુઓ ગતિ
કર્મની લં ઇહાં તો પવન ન સંચરે, લં ક્રીડીને હો પણ લાગે છે વેર. જુ૦
૧ એક ઘડીને અંતરે, લં થયા દીસો હો તમે આણુઓળખીત; જુ૦ તો આગળ
શી રાખશો, લં મુજહુંતી હો શી વધતી પ્રીત. જુ૦ ૨ દીસે છે ફરશી પુટડી,
લં પણ દીસે હો સમજણુ નહીં નાર; જુ૦ આંગણુ આયો ન ઓળખે, લં જે
પરણ્યો હો રચણી ભરતાર. જુ૦ ૩ એમ કહી બેઠો ઢાલીએ, લં તે કુષ્ટી હો
ઘણું કપટભંડાર; જુ૦ સા નાશી અળગી રહી, લં જિમ સુરભી હો વૃક દેખી
ઉદાર. જુ૦ ૪ બેઉ ગતિ ઉન્મત્ત કુસુમની, લં ચઢે શિવને હો અથવા ભૂમિ-
પાત; જુ૦ તે ગતિ સતીના શરીરની, લં પતિ ફરસે હો કે અગ્નિ સંઘાત. જુ૦
૫ કનકધ્વજ કહે પ્રેમલા, લં કિમ ઉભી હો ઇમ મુહ મન્યકોડ; જુ૦ આવો
હસો કીડા કરો, લં જોડો મળ્યો હો દૈવે સંધોડ. જુ૦ ૬ એ યૌવન દિન ચારનો,
લં પ્રાહુણડો હો જતાં નવિ વાર; જુ૦ પ્રથમ સમાગમે એવડો, લં નવિ કિજે
હો પ્રિતમથી નાર. જુ૦ ૭ સોરઠ નૃપની તું પુત્રીકા, લં સિંહલનો હો હું તો
છું અધીશ; જુ૦ એ તો મેળો તો મળે, લં જે તુઠે હો પૂરણ જગદીશ. જુ૦ ૮

ઢાળ સાતમીનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલાનાં આવાં વચનો સાંભળી કનકધ્વજ બોલ્યો કે—“ અરે લલના ! આ મંદિર-ઘરમાં
કાંઈનો પગફેર થાય નહીં. અહીં તો પવન પણ સંચરે નહીં અને ક્રીડીને આવતાં પણ વેર
લાગે છે. અહા કર્મની ગતિ કેવી છે ? શું એક ઘડીમાંજ ભૂલી ગયા ? પરણેલા પતિને એક
ઘડીના આંતરમાંજ ઓળખતા નથી ? આમ કરશો તો આગળ કેમ ચાલશે ? દેખાઓ છો તો
રૂડા રૂપાળા પણ સમજણુ તો કાંઈ જણાતી નથી; કેમકે ઘરે આવેલા પતિને પણ ઓળખતા
નથી.” આમ કહીને કપટનો ભંડાર કનકધ્વજ પલંગ ઉપર બેઠો. એટલે જેમ વાઘને દેખીને
ગાય છેડી ભાગે તેમ પ્રેમલા દૂર જઈને ઉભી રહી. ‘ ઉત્તમ કુસુમની બેજ ગતિ હોય છે,
કાં તો દેવને મસ્તકે ચડે કે ભૂમીએ પડે. ’ તેમ સતીના શરીરની પણ બે પ્રકારનીજ સ્થિતિ
હોય છે. કાં તો તેને પતિ સ્પર્શે અથવા તો તેને અગ્નિ સ્પર્શે. તેની ત્રીજી ગતિ હોતીજ નથી.
પ્રેમલાને દૂર ઉભી રહેલી જોઈ કનકધ્વજ બોલ્યો કે—“ આમ છેટે શું ઉભા રહ્યા છો ?
અહીં આવો, બેસો, હસો, રમો, આનંદ કરો. આવું ઉત્તમ જોડું દૈવે મેળવ્યું છે તો
તેનો દંહાવો લ્યો. આ યૌવન તો ચાર દિવસનું છે, તેને જતાં વાર લાગશે નહીં; તો
પહેલેજ સમાગમે આવું અતડાપણું શું રાખો છો ? તમે સોરઠના રાજાની પુત્રી છો અને હું
સિંહલરાજાનો પુત્ર છું. આવો મેળો તો દૈવ તુષ્કમાન થાય તોજ મળી શકે છે.” ૧-૮

એમ કહી જઈ જવ કર ગ્રહો, લં તવ તટકી હો કહે પ્રેમલા બોલ; જીં
અળગો રહેને પાપીયા, લં તુ તો દીસે હો કોઈ ધુટો ઢોલ. જીં ૯ રૂપે રૂટે શુ
એહવે, લં તુજ રાખ્યો હો કિમ ભુધરા મઝાર; જીં તુજ જણતે આણી
નહી, લં જનનીએ હો કાંઈ લાજ લગાર. જીં ૧૦ તુ કુટી ક ત કેહનો, લં
ઉઠ ઇહાંથી હો તુજ તાતના સુસ; જીં રે મૂરખ તુજને થઈ, લં મોતીની હો
ધુધરીની હુસ. જીં ૧૧ બેઠા માટે સેજડી. લં થાવા વાંછે હો પીઉ એકલી
તાક; જીં સોવનકળશ બેઠા વતી, લં શુ હોવે હો ગરડોપમ કાગ. જીં ૧૨
રાખે છે હુશ મળ્યા તણી, લં જે તાહરો હો પહિલા આકાર; જીં મુજ
મિતમ જિણે આળખ્યો, લં તે ભમજે હો અનત સસાર. જીં ૧૩ ઇમ રગ-
ઝગ કરતાં થકાં, લં તિહાં આવી હો કપિલા ધાવ; જીં તે પણ કહે રે રે
વહ, લં કિમ ઉભી હો ઇમ વદન છિપાવ. જીં ૧૪ જિમ મિતમ કહે તિમ
કરો, લં રખે આણો હો માહરી કાંઈ લાજ; વર બીજે ઇમ કિમ હુવે, લં તે
પરણ્યો હો તે એ વરરાજ. જીં ૧૫ પ્રેમલાલચ્છી ધાવને, લં કહે બાઈ હો
એ વાત મ કાઢ; જીં મ કહેા મિથ્યા ગરદી થઈ, લં મુખડામાં હો નવિ દીસતી
દાઢ. જીં ૧૬ મુકુળની જઈ જે સતી, લં ઇમ કીધે હો તે કિમ ભોળવાય;
જીં ત્રીજ ઉદ્ધાસની સાતમી, લં ઢાળ ભાખી હો મોહને રસ લાય જીં ૧૭.

આ પ્રમાણે કહી ઉભો વધને પોતે પ્રેમલાનો હાવ પકડવા ગયો એટલે તેને તરછોડી નાખી
પ્રેમલા બોલી કે—“ અરે પાપી ! જુ ઉભો રહે તુ તો કૂટેલા ઢોલ જેવો દેખાય છે તને
આવો કુટી છતાં ભોયરામા ગા માટે ગખ્યો હશે ? તારા જેવા પુત્રને જણતા તારી
માતા લાજ પણ નહી ? મારો પતિ તુ નથી હવે તુ અહીંથી ચાલ્યો જ તને તારા બાપના
સમ છે તને મૂર્ખને મોતીની માળા ધારણ કરવાની હોશ વધ જણાય છે પણ એમા તારૂં
કાંઈ વળે તેમ નથી આ પલગ ઉપર બેગી જવાથી કાંઈ તુ મારો પતિ થઈ શકે તેમ
નથી ઉંચા દેવમંદિરના સુવર્ણ કળશ ઉપર બેમવાથી કાંઈ કાગડો ગરડ થઈ શકતો નથી તુ
મને મળવા ઇચ્છે છે પણ પહેલા તારો દેહાં તો જે ચા ઉપર એવી હોશ કરે છે ? જેણે
મારા પતિને આળખ્યો હોય તે અનત મસારમા ભમ્યા કરને ” આ પ્રમાણે રગઝગ
થાય છે તેવામા કુમાંગી ધાવમાતા કપિલા ત્યાં આવી અને બોલી કે—“ વહુ ! આમ શુ
કરો છો ? આમ મોહુ છુપાવીને છેટે કેમ ઉભા છો ? આ તમારો પતિ છે, તેની માથે બેસો,
તેમા મારી લાજ ગખવાતુ કાંઈ નથી તે કહે તેમ ક્રોધ વળી તમે કહો છો ‘ કે આ
મારો વર નથી ’ તો વળી વર બીજે કોઈ વતો હશે ? ” કપિલાના આવા વચન સાંભળી
પ્રેમલા બોલી કે—“ તમે વૃદ્ધ વયા છો, મોહામા દાત તો એકે ઢોલો નથી, મારો વિચારીને
તો બોલો આવી જોટી વાત કયેં કાંઈ વળવાતુ નથી અને સતી એમ ભોળવાતી પણ
નથી ” આ પ્રમાણે સ્વભાષી ત્રીજા ઉલ્લાસની સાતમી ઢાળ થી મોહનવિનયદ્યએ કહી ૯-૧૭

દુહા.

- થયો પ્રભાત ઉગ્યો તપન, તે કપિલાં તેણી વાર;
ઘરથી બાહિર નીકળી, કરતી નિપટ પોકાર. ૧
- ધાઓ રે ધાઓ કોઈ, જે હોય વિદ્યાપુષ્ટ;
થયો કનકર્વજ કુંવરનો, તનુ સરોગ સકુષ્ટ. ૨
- આવ્યો હિંસક ધસમસી, તિમ વળી સિંહલભૂપ;
કુષ્ટીની માતા તિમજ, સુતનો નિરખ્યો રૂપ. ૩
- કોઈ રડે કોઈ પડે, કોઈ ધૂણે શીશ;
કોઈ કરથી છાતી હણે, અહો કપટ જગદીશ. ૪
- માતા રૂઢન કરી કહે, ઉંચે સ્વર ઉત્સૂન;
એ વિષકન્યા પાપણી, કાં તું પરણ્યો પુત્ર. ૫
- તાત કહે રે જાત તુજ, કિંહા ગયો તે રૂપ;
જે જોવાને આવતા, ઘણા વિદેશી ભૂપ. ૬
- એ કન્યા અણુજાણુતે, મેં પરણાવી કેમ;
વેરણ પૂરવજન્મની, કનક વિટંબ્યો એમ. ૭
- ઉભા નિસુણે પ્રેમલા, પામે અચરિજ ચિત્ત;
દીઠું નહિ તિલ જેવડું, બોલ્યામાંહે વિત્ત. ૮

દુહાનો ભાવાર્થ.

એટલામાં પ્રાતઃકાળ થયો અને સૂર્યોદય થયો એટલે કપિલા ઘરની બહાર નીકળી અને પોકાર કરતી બોલી કે—“ કોઈ દોડો, દોડો, કોઈ વિદ્યાવાળાને બોલાવો. આ પુત્ર એકાએક કુષ્ટ થઈ ગયો છે. ” એટલે હિંસક, સિંહલ, કુંવરની માતા સૌ દોડી આવ્યા અને પુત્રની આવી સ્થિતિ જોઈ કોઈ રડવા લાગ્યું, તો કોઈ પડવા લાગ્યું તો કોઈ માથું ધૂણાવા લાગ્યું તો કોઈ છાતી કુટવા લાગ્યું અહો પ્રભુ! કપટ કેવું છે. કુંવરની માતા ઉંચે સ્વરે રોતી બોલું બોલવા લાગી કે “ અરે દીકરા ! આ શું થઈ ગયું ? આ કન્યા તો વિષકન્યા નીકળી. ” પિતા કહે—“ અરે પુત્ર ! તારું રૂપ જોવાને દેશ વિદેશથી માણસો આવતા હતા એકાએક તે ક્યાં જતું રહ્યું ? આ કન્યા તો ખરેખર તારી પૂર્વલવની વેરણ નીકળી. મારા શા ભોગ લાગ્યા કે મેં અજાણતાં તને તેની સાથે પરણાવ્યો ! ” આ બધું સાંભળીને પ્રેમલા તો ચુપજ થઈ ગઈ. તેણે જાણ્યું કે તેઓના બોલવામાં તલના દાણા જેટલું પણ વિત્ત નથી તોપછી અત્યારે બોલવામાં કાંઈ માલ નથી. કારણ કે આપણું સાચું બોલ્યું કોઈ સાંભળે કે માને તેમ નથી. ૧-૮

ઢાળ ૮ મી

(યાદરા મોહોલા ઉપર મેહ ઝખૂંડે વિનળી, હો લાલ ઝખૂંડે વિનળી—એ દેશી)

પહોતી ખખર તુરત કન્યાના તાતને હો લાલ, કન્યાં આવી નિરખ્યો સકુદ્ર તિણે જામાતને હો લાલ; તિં રોતાં રાખ્યાં સર્વ પૂછે અવદાતને હો લાલ, પૂં પણ ભોળો ભૂપાળ ન પામ્યો વાતને હો લાલ નં ૧ કહે કન્યાનો તાત કુંવરને શુ થયુ હો લાલ, કું એહવ્ર સુંદર રૂપ કિણેકમાં ક્યાં ગયુ હો લાલ; કિં કહે હિંસક કરનેડી કહ્યાનુ છે નહિ હો લાલ, કં દેશ પરાયે કોણુ મુણે અમ તણી કહી હો લાલ. મું ૨ રતિપતિ સરખો કુંવર તુમે દીડો હતો હો લાલ, તું અમે ઇલાં કર્મને ભોગ શાને કીધો છતો હો લાલ; શાં તુમ પુત્રી કરસ્પર્શકી એ નીપતુ હો લાલ, થં કન્યા એ મહારાજ છે મોતી છીપતુ હો લાલ. છેં ૩ તુમ મહિર એ નિરતર રહેજો ધારણી હો લાલ, રં એ વિષકન્યા સત્ય નહિ હિતકારણી હો લાલ; નં વિણુકો પુરૂષરતન કન્યાની સગતે હો લાલ, કં કહિયે છે લેધ જાઓ સહુની સમ્મતે હો લાલ. સં ૪ મકરંધવજ સવિ વાત માની સાચી કરી હો લાલ, માં દુખખલ-કના હોય નરેશર તે ખરી હો લાલ; નં પ્રેમલા ઉપરે કોધ જનકને ઉપનો હો લાલ, જં કુદીએ તેણિવાર ગ્રહો કર ભૂપનો હો લાલ. ગં ૫

ઢાળ આઠમીનો ભાવાર્થ.

ક્ષણવારમા આ વાત રાજમહિરમા પહોચી ગઈ એટલે તરતજ પ્રેમલાના પિતા ત્યાં આવ્યા અને તેણે પોતાના જમાઇને કુદી થયેલા જોયો તેણે સૌને રોતા છાના રાખ્યા અને શુ થયુ તે પૂછ્યુ ભોળો રાજ આ બધાના પ્રપચ્છને બીલકુલ કળી શક્યો નહિ સિંહલ રાજનો મત્રી જોત્યો કે—“ એમા કાઈ કહેવાની વાત નથી, અહીં પરદેશમા અમારી વાત કોણુ માલણે એમ છે તમે કુવગને કામદેવ જોયો રૂપવત રાત્રેજ જોયો છે અમારા શા દુર્ભાગ્ય કે અમે જોને અહીં છતો કર્યો તે તમારી પુત્રીના કરસ્પર્શથી એકાએક આવો કુદી થઈ ગયો આ તમારી પુત્રી તો છીપમાનુ મોતી જણાય છે! તો તેને તમારે ઘર જાળવી રાખો એ કન્યા વિષકન્યા છે, કોઈ રીતે અમને હિત કરનારી નથી તેની સગતિથી પુરૂષરતન નાશ પામ્યુ તો તમે તેને લઈ જાઓ અમે સૌની સાક્ષીએ આ વાત કહીએ છીએ ” મકરંધવજ રાજાએ આ બધી વાત સાચી માની કારણુ કે ‘ રાજ આવા દુળગજના હોય છે ’ એટલે તેને પુત્રી ઉપર અત્યંત ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તે તો તેને મારવા-નેજ ધસ્યો તે વખતે કુદી વરે ઉડી તેનો હાથ પકડી રાખ્યો ૧-૫ અને કહ્યુ કે—

નહિ તુમ પુત્રી દોષ નહિ તિમ માહરો હો લાલ, નં નહિ મુજ જનકનો
દોષ નહિ તિમ તાહરો હો લાલ; નં સઘળો કર્મનો દોષ એ રોષ નિવા-
રીએ હો લાલ, એં સ્ત્રીહત્યાનું પાતક હિયડે વિચારિયે હો લાલ. હિં ૬
કનકંવજ વચને સ્વસુર રીઝયો વણું હો લાલ, સ્વં કહ્યું તુમ વાર્યા ઉપર
એહને નહી હણું હો લાલ; એં એમ કહી પ્રેમલા તાત સ્વમંદિર આવિયો
હો લાલ, સ્વં પોતાનો સદ્ગુણ પ્રધાન તેડાવિયો હો લાલ. પ્રં ૭ રે
મંત્રી વિષકન્યા પ્રેમલા સાંભળી હો લાલ, પ્રેં ચીલડામાંહે વરાળ અચિંતી
નીકળી હો લાલ; અં થયો કુટ્ટી જમાત કમાઈ આપણી હો લાલ, કં આવી
આપણે પેટ કન્યા એ પાપણી હો લાલ. કં ૮ કહે મંત્રી કરજેડી નૃપતિ
તુમ શું હવું હો લાલ, નૃં કુષ્ટ પુરાતન એહ નહીં એ તો નવું હો લાલ;
નં એક પહોરમાં એમ દુર્ગંધ ન ઉછળે હો લાલ, દું સટિત ન હોવે ચર્મ
અસૂગ પણ નવિ ગળે હો લાલ. અં ૯ અવગુણ પુત્રીમાંહે રખે તુમ જાણતા
હો લાલ, રં છે સઘણું એ કપટ રખે હઠ તાણતા હો લાલ; રં તોપણ નૃપનો
ક્રોધ ન કાંઈ ઉપશમે હો લાલ, નં કહે મંત્રી મહારાજ કરો જિમ તુમ ગમે
હો લાલ. કરોં ૧૦ કન્યા આવી માત સમીપે ધસમસી હો લાલ, સં માતાના
મનમાંહે તે વિષકન્યા વસી હો લાલ; વિં દીધો નહિ સનમાન ન પૂછી વાતડી
હો લાલ, નં ન મિટે લિખિત જે લેખ લિખ્યા છફી રાતડી હો લાલ. લિં ૧૧

“એમાં એનો દોષ નથી, તમારો દોષ નથી, મારા માતા પિતાનો દોષ નથી, દોષ મારા
કર્મોનોજ છે. માટે રોષ તણ દો અને સ્ત્રીહત્યાનું પાતક કેટલું છે તે મનમાં વિચારો.” આમ
કહીને તેણે સસરાને ટાઢા પાડ્યા એટલે સસરા તો જમાઈ ઉપર ગહુજ રીઝયા અને કહ્યું કે—
“તમારા કહેવાથી કાંઈ કરતો નથી, નહીં તો હું તો એને હમણાંજ હણી નાખત.” પછી
પ્રેમલાના પિતા પોતાના મકાને આવ્યા અને પોતાના સુગુણ પ્રધાનને તેડાવી બધી વાત કરી.
છેવટે કહ્યું કે—“અરે મંત્રી ! આ તો ચીલડામાંથી વરાળ ઉઠી ! પુત્રી વિષકન્યા નીકળી !
જમાઈ એક ઢાણમાં કુટ્ટિ થઈ ગયો ! આવી પાપી પુત્રી આપણે ત્યાં ક્યાંથી જન્મી ? ”
સુગુણ મંત્રી આ બધી વાત સાંભળી લઈને બોલ્યો કે—“હે રાજન્ ! આ તમને શું
થયું છે ? હું એ વરને જોઈ આવ્યો છું. આ કુષ્ટ આજકાલનો નથી. આ તો જન્મનો કોઠ
હોય એમ જણાય છે. તેનું શરીર આટલું ગંધું દુર્ગંધ મારે છે તે કાંઈ એક રાત્રીમાં બની
શકે નહીં, માટે આ બધો પ્રપંચ જણાય છે, પુત્રી કિંચિત્ પણ દૂષિત નથી.” આ પ્રમાણે
કહેવાથી પણ રાજાનો ક્રોધ શમ્યો નહીં, ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે—“તમને ગમે તે કરો, પણ
પાછળથી પસ્તાશો.” એટલામાં પ્રેમલા પોતાની માતા પાસે આવી; પણ તેના દુર્ભાગ્યના ઉદયથી
માતાના મનમાં પણ તે વિષકન્યા છે એમ વસી ગયું એટલે તેણે તેને બોલાવી નહીં, સન્માન આપવું
તો દૂર રહ્યું પણ વાત પણ પૂછી નહીં. છફીની રાત્રે જે લેખ લખ્યા હોય તે કેમ મટે ? ૬-૧૧

તાતે કોડબિક પુરૂષ તેડાવ્યા તત્ક્ષણે હો લાલ, તેં ક્રોધારૂણ કરી નેત્ર
 નરેશ્વર ઇમ ભણે હો લાલ; નં સોંપો કુમરી એહ કે હાથ ચાડાળને હો લાલ,
 હાં પૂજાને વધની ભૂમિ ધારા કરવાળને હો લાલ. ધાં ૧૨ લેઈ ચાલ્યા તેહ
 સુતા સાથે ગ્રહી હો લાલ, સું પણ રાજાએ ચિત્ત દયા આણી નહિ હો લાલ,
 દં કુવરીની એક વાત કોઈએ નવિ સાંભળી હો લાલ, કોં મત્રી કહે નૃપ
 આગળ ઘણુ એ વળી વળી હો લાલ. વં ૧૩ લઈ પ્રેમલાલચ્છી આવ્યા ચૌટા
 લગી હો લાલ, આં મહાજન પણ તતખેવ મળ્યા મન ઉમંગી હો લાલ; મં
 આવ્યા તે દરબાર તેડીને પુત્રીકા હો લાલ, તેં વિનવે ભૂપતિ આગળ જે હુ-
 તી વૃત્તિકા હો લાલ. જેં ૧૪ અહો ઇશ્વર અવતાર સુતા એ ઉગરે હો લાલ,
 સું કુટ્ટી થયો જામાત તેમાં એ શુ કરે હો લાલ; તેં પચતું વચન પ્રમાણ
 કરો અલવેશરૂ હો લાલ, કરોં ઇમ પુત્રીથી કોપ ન કીજે હિતકરૂ હો લાલ. નં
 ૧૫ યગસો ગુનહ મહારાજ અકાજ ન કીજીએ હો લાલ, અં નિજ સતતિની
 ઉપર ઇમ કિમ ખીજીએ હો લાલ; ઇં પુત્રીની એકવાર તો વાતડી સાંભળો
 હો લાલ, વાં દુર્જન વાતે સ્વામી ન રાખો આમળો હો લાલ. ૧૬ આઠમી
 ઢાળ રસાળ એ ત્રીજા ઉદ્ધાસની હો લાલ, ત્રીં મોહન કહે મનરગથી પુણ્ય
 પ્રકાશની હો લાલ, પું ગીળહુતી ઉપસર્ગ સયળ રહે વેગળા હો લાલ, સં
 શીળથકી મુખ ભોગ લહેશે પ્રેમલા હો લાલ. લં ૧૭.

રાજાએ તતજ એવક પુરોને મોકલી ચાડાળને બાલાવ્યો અને ક્રોધાયમાન થઈ તેને પુત્રી
 મોખી દઈ ખડ્ગની ધાગવડે વધભૂમિની પૂજા કરી તેનો વધ કરવા આજ્ઞા આપી તેઓ
 રાજપુત્રીને લઈને ચાલ્યા તે વખતે ગાંતના ચિત્તમા જરા પણ દયા આવી નહીં, અને
 કુવરીની પણ કોઈએ એકે વાત માંભળી નહીં એટલે મત્રીએ ગાંતને વારવાર મમનવ્યા
 પણ રાજા કોઈ ગીતે સમજ્યા નહીં ૧૨-૧૩

ગજપુત્રીને લઈને અશા ! જતા માર્ગે ચૌટામા ચાડાળો આવ્યા એટલે મહાજનને તે
 વાતની ખબર પડી મહાજનને એકઠા થઈ ચાડાળને પાછા વાળ્યા અને રાજપુત્રીને લઈને મહાજન
 ગાંત પાસે આવ્યું મહાજનને ગાંતને કહ્યું કે—“ હે મહાગજ ! આમ અવિચાર્ય કામ કેમ
 કરો છો ? જમાઇ કુટ્ટી થયો તેમા પુત્રી શુ કરે ? મારે પચતું વચન જીજી રાણી પુત્રીને
 દલિનદાન આપો તેનો ગુન્હો માફ કરો ગમે તેવું પણ તે આપતું ફગદ છે તો તેના
 ઉપર આટલો બધો કોપ ન કરવો તોઈએ પરદેશી અને નુર્જનોની વાત ઉપર એકદમ બડો મો
 રાણી શકાય નહીં ” ત્રીજા ઉદ્ધાસની ચમવાળો આઠમી ટાંચ થી મોહનવિનયજીએ કહી, જે
 મનમા આનંદ કરાવનારી અને પુણ્ય ઉપનતનારી છે મન્યજ છે કશીયળાનીના પાસેથી બધા
 ઉપનર્ગો વેગળા ન્દે છે આખરે પ્રેમલાલચ્છી કશીયળવડે કરીને સુખલોગ પ્રાપ્ત કર્યો. ૧૪-૧૭

હુહા.

- માને નહી મહાજનતણું, એકે વચન લિગાર;
ક્રોધ કપાય ભુજંગ વિષ, ધાર્યો અતિ વસુધાર. ૧
- સાજનજન તિહાં શું કરે, રાજન જિહાં કઠોર;
મહાજન પોહોતા સહુ ધરે, ન બને ક્રીધે જોર. ૨
- સ્વપચોને ક્ષિતિપતિ કહે, કિમ કરો આણા ભંગ;
વિષકન્યાથી જઈ કરો, પ્રહરણ તણો પ્રસંગ. ૩
- જો જીવિત ચાહો તુમે, તો નવિ કરો વિલંબ;
નૃપવચને કન્યા ભણી, તે કહે ચાલો અંબ. ૪
- આગળ ક્રીધી પ્રેમલા, ચાલ્યા તે ચંડાળ;
હાહારવ નગરી થયો, અકૃત કરે ભૂપાળ. ૫
- તે કન્યા વધથાનકે, તિણે આણી તત્કાળ;
બેસાડીને અંત્યજે, કર પકડી કરવાળ. ૬
- કહે માતંગ રે નૃપસુતા, ભજ તું તાહરો ઇષ્ટ;
હવે તો ઇહાં કરશું અમો, જે ભૂપે આદિષ્ટ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે મહાજને બહુ રીતે રાજને સમજાવ્યા પણ ક્રોધ ભુજંગમનું વિષ તેને એટલું બધું ચડ્યું હતું કે કોઈ રીતે ઉતર્યું નહીં. જ્યાં રાજ કઠોર હૃદયનો હોય ત્યાં સાજન કે મહાજન શું કરી શકે ? પછી સૌ નિરાશ થઈને પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. જોર કરવાથી કાંઈ બનતું નથી. રાજએ માતંગોને તાકીદ કરી કે—“તમે મારી આજ્ઞામાં વિલંબ કેમ કરો છો ? જલ્દી એને લઈ જાઓ અને વિષકન્યાનો અંત લાવો. જો તમે તમારું જીવન ચાહતા હો તો જરાપણ વિલંબ કરશો નહીં. માતંગોએ રાજની આજ્ઞા પ્રમાણ કરી અને પ્રેમલાને કહ્યું હે માતા ! તમે ચાલો. પ્રેમલાલગ્નને આગળ કરી તે ચંડાળો ચાલ્યા. આ દેખાવ જોઈને આળી નગરીમાં હાહાકાર થઈ ગયો અને લોકો કહેવા લાગ્યા કે રાજ બહુ જોરબળથી કરે છે. ચંડાળો પ્રેમલાને વધભૂમિએ લઈ ગયા. પછી વધસ્થાનકે તેને બેસાડીને તરવાર કાઢી એક ચંડાળે કહ્યું કે “તારા ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કર; કારણ કે અમે હવે રાજના હુકમનો અમલ કરીશું.” ૧-૭

હાળ નવમી

(ગમ ધોગણી—એ ડરબોડી તામરે ભદ્રા વિનવે—એ દેશી)

કહે વિનવે ચડાળ રે, અહો નૃપપુત્રિકા, અમે કિ કર પેટારથીએ; તુ ઉત્તમ અમે હીન રે, માહુ વધખાળા, એ કરચુ ઘટતુ નથી એ. ૧ ઈહાં અમે થયા અકુલીન રે, પૂરવ કર્મથી, તોએ છૂટશુ કિહા વળીએ, તુજ સરીખુ સીરતન રે, એમ વિણાસવુ, ધગ અત્યજ કુળ મડળીએ. ૨ આણા રાજ કેરી રે, કેરી કોણ શકે? વાક નહિ ઈહાં અમ તણોએ; અમે તો હુકમના બદા રે, કરીએ નૃપ કહ્યુ, ધર્મ મભારો આપણોએ ૩ કાઢ્યો કોશથી ખર્જ રે, ઈમ કહીને તેણે, તવ કન્યા ખડખડ હસીએ; નાણ્યો ભય તિલ માત્ર રે, સત્ત્વ ન અવગણ્યો, અસિ દેખીને ઉલ્લસીએ. ૪ નાણ્યો રોપ લિગાર રે, તાતની ઉપરે, વધકનો વાંક ગણ્યો નહિએ; કહે કન્યા હે વીર રે, મ કર વિચારણા, ભૂપ વચન કર તુ વહીએ. ૫ પાચ્યો વિસ્મય ચિત્ત રે, અત્યજ બાપડો, અળગો થઈ ઉભો રહ્યોએ; કેમ હસો તમે માત રે, નિરખી અસિધારા, મે તો ભેદ ન કો લહ્યોએ. ૬ તવ કહે પ્રેમલા લચ્છી રે, તુજને શુ કહ્યુ, વાત કહ્યા સરખી નથીએ; જો નરવર મુજ પૂછે રે, તવ તેહને કહ્યુ, લેખે નાવે ઈહાં કથીએ. ૭ તાતે મારી વાત રે, કાને ન સાલળી, તે મુજ ખટકે છે ઘણુએ; અણુનાણ્યુ કરે ભૂપ રે, કાઢનો ભોળવ્યો, ઘર ન

હાળ નવમીનો ભાવાર્થ.

“ હે રાજપુત્રી ! અમારા આ નીચ જાતિના જન્મને ધિક્કાર છે ! કે જેથી આવા સીરતનનો અમારે વિનાશ કર્યો પડે છે, પણ એમા અમારો કાંઈ ઉપાય નથી અમે તો રાજાની આજ્ઞાના કરવાવાળા છીએ પૂર્વના પાપથી અમે આવા નીચ કુળમા ઉત્પન્ન થયા તેથી આવુ પાપ કરવાનું અમારે ભાગે આઠ્યું અહીં પાપ કરીને વળી કયા દુર્ગતિમા જશુ તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી પેટને અર્થે અમારે આવુ મહાન્ પાપ કરચુ પડે છે, માટે હે બહેન ! હવે તુ તારો ધર્મ સભાળ ” ચડાળના આવા વચનો સાંભળીને તેમજ ઉઘાડી કરેલી તલવારને ભેધને પ્રેમલા ખીલકુલ ભય પામી નહીં તે તો મારી ખડખડ હચી તેણે પિતાનો કે ચડાળનો વાક કાંઈ ગણ્યોજ નહી, પોતાના કર્મનોજ વાક ગણ્યો તેણે ચડાળને કહ્યુ કે—“ તમે ખુશીથી ગળના હુકમનો અમલ કરો, તેમા વિલગ કૃપાની જરૂર નથી ” રાજપુત્રીની આવી ધીંગ્જ ભેધને ચડાળ વિસ્મય પામ્યો તે છેટે જઈને ઉભો રહ્યો તેણે પ્રેમલાને પૂછ્યું કે—“ તલવારની પાર દેખીને તમે હમો છો કેમ ? ” હુ કાંઈ ભેદ સમજી શકતો નથી પ્રેમલા બોલી કે—“ તે વાત અહીં કહેવા જેવી નથી, ગળ પૂછે તો દરુ, અહીં કહેલી વાત ગા કામમા આવે ? રાત્રએ મને કાંઈ પૂછ્યું નહીં, મારી વાત સાંભળી નહીં અને કોઈના ભોળવવાથી ભોળવાઈ ગયા આ વાનજ મને બહુ ખટકે છે પણ તેનો ઉપાય શો ? મારે વાન સાંભળે તો તેને બધી ખબર હકોક્ત સમજાય ” ૧-૮

વિચારે આપણુંએ. ૮ નિસુણી વચન ચંડાળ રે, સૂકી તહાં કન્યા, આવ્યો મંત્રીની કન્હેએ; અહો અહો મંત્રીરાજ રે, વાંછે પ્રેમલા, આવણું ભૂપતિ આસ-નેએ. ૯ એ તો નહિ વિષ કન્યા રે, પરખી મેં રૂડો, તો કયાં અણુનણ્યું કરોએ; ભૂપતિને સમજાવો રે, તેડો પુત્રિકા, વાત કહે તે ચિત્ત ધરોએ. ૧૦ પરદેશીની વાતે રે, ઇમ નવિ કીજિયે, પસ્તાવો કરશે પછીએ; અંત્યજ વચને મંત્રી રે, રાયને વિનવે, સ્વામી એક વિનતિ અછેએ. ૧૧ છે કન્યા નિરવિખ રે, મેં નિશ્ચે કયું, એકવાર તેડાવો ફિરિએ; કિમ હણીએ અવિચાર્યે રે, રોષ નિવારીએ, ભુંડી તોહે દીકરીએ. ૧૨ એહના મનની વાત રે, તેડી સાંભળો, કરજો પછે મનને ગમેએ; જો જાણો વિષકન્યા રે, તો પદે રહી, વીનવશે જે અતિક્રમ્યુંએ. ૧૩ કહે નૃપ તેડો તેહ રે, અળગી રાખજો, મત આણો મુજ આગળેએ; કીધું વચન પ્રમાણ રે, મંત્રીએ કન્યકા, તેડાવી મહામંગળેએ. ૧૪ પરિચય અંતર રાખી રે, લગ્ન પ્રેમલા, મંત્રી નૃપને વીનવેએ; સ્વામી કર્ણ પસાય રે, પામે બાળિકા, વિનતિ સફળ કરો હવેએ. ૧૫ નૃપ આદેશે પુત્રી રે, કહે હરપિત થઈ, તાત સુણો મુજ વિનતિએ; નહીં ભાણું અસત્ય રે, ચરણે તુમ તણે, ઉત્તમ જન ભાખે છતીએ. ૧૬ નવમી ત્રીજા ઉદ્ધાસે રે, ઢાળ ભલી કહી, મોહનવિજયે રંગથીએ; મિલશે પ્રેમલાલગ્ન રે, ચંદનરેશથી, પૂરવ પુણ્ય પ્રસંગથીએ. ૧૭

ચંડાળને ગળે આ વાત ઉતરી. એટલે તે રાજપુત્રીને બીજાને સોંપી મંત્રી પાસે આવ્યો, અને કહ્યું કે-“ હે મંત્રીશ્વર ! રાજપુત્રી આપણા રાજાને મળીને કેટલીક વાત કહેવા ઇચ્છે છે, તેની વાત તો સાંભળાવો. તમે કોઈ રીતે રાજાજીને સમજાવો અને પ્રેમલા ખેડેન વિષકન્યા નથી એવી ખાત્રી આપો. મેં એ વાતની ચોકસ ખાત્રી કરી છે. માટે આમ વગરવિચાર્યું કામ તમે કરવા ઘો નહીં. પરદેશી માણસોપર ભરૂંસો રાખવાથી પાછળ બહુ પસ્તાવું પડશે. આ પ્રમાણે અંત્યજના વચનથી મંત્રી તરતજ રાજા પાસે ગયો અને રાજાને વિનતિ કરી કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! તમે કોપને શાંત કરો અને પુત્રીનો ખુલાસો સાંભળો. એકદમ વગર-વિચાર્યું ન કરો કારણ કે એ વિષકન્યા નથી, છતાં તમને વિષકન્યા લાગતી હોય તો પડદે રાખીને તેની વાત તો સાંભળો; આમ ઉતાવળ ન કરો. ગમે તેવી ભુંડી પણ તે આપની પુત્રી છે. ” ૯-૧૩ મંત્રીના અત્યંત આગ્રહથી રાજાએ રાજપુત્રીને તેડાવી અને આડો પડદો બંધાવી તેને બેસાડી. પછી મંત્રીએ તેમની આજ્ઞા લઈને પ્રેમલાને કહ્યું કે-“ તારે કહેવું હોય તે કહે અને બધી વાતનો ખુલાસો કર. ” મંત્રીદ્વારા રાજાનો આ પ્રમાણેનો આદેશ મળતાં પ્રેમલા બહુ હર્ષિત થઈ; તેણે કહ્યું કે- “ હે પિતાજી ! તમારી પાસે હું એક શબ્દ પણ અસત્ય નહીં બોલું. ઉત્તમ મનુષ્ય સાચીજ વાત કરે. ” ત્રીજા ઉલ્લાસની નવમી ઢાળ રંગપૂર્વક મોહનવિજયજીએ વર્ણવી. હવે પછી પુણ્યના યોગથી પ્રેમલાલગ્ન ચંદને મળશે. ૧૪-૧૭

હવે પ્રેમલા પોતાના હૃદયની સર્વ વાત ગળ અને મત્રી પામે પ્રગટ કરશે અને તે મામળવાલી હિંમત મત્રી વગેરેના પ્રપચની વાત પ્રકાશમા આવશે, આપણે એ હકીકત હવે પછી વાચશુ, હાલ તો અણીને વખત ચૂક્યો છે, ચડાળની તત્વા પ્રેમલાના કંઠ પર પડતી અટકી છે, અહીં ‘અણીનુ ચૂક્યુ મો વગ્મ છવે’ એ કહેવત યાદ કરવાની છે અને આગળ જે હકીકત આવે છે તે મામળવા તત્પર રહેવુ છે, હાલ તો અહિંથી સાગ શુ શરૂ કરવાનો છે તે વિચારીએ અને હૃદયમા ધારણ કરીએ

ઢાળ માતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનુ રહસ્ય.

ચદગત ગયા અને હિંમત મત્રીએ પ્રેમલાને અટકાવી એટલે વિચક્ષણ પ્રેમલા તત્તજ સમજી ગઈ કે આમા કાર્ષક પ્રપચ છે, પરંતુ પાગકુ ઘર, ચ્વચુર પક્ષનો મસુદાય, પોતે એકલી, એટલે કોને કહે અને કયા જાય ? વળી પ્રવચન ગત્રી એટલે ગરમ પણ રાખવી જોઈએ ચદને કાઢી તત્ત કનકધ્વજને ત્યા લાનવામા આવ્યો અને પ્રેમલાના અત પુગમા તેને મોકલ્યો પ્રથમ તો પતિ આવ્યા જાણી પ્રેમલા ખુશી થઈ, પણ પછીથી રતને જાહેરે કાયને આવતો જાણી તે તત્તજ ખમી ગઈ કનકધ્વજે આવતાજ પ્રેમ જતાવવા માલ્યો પણ પ્રેમલા પ્રથમ તો કોઈ માણસ ભૂલથી અહીં આવ્યુ છે એમ સમજી, પછી તેના વચનદારા ન્યાદે પ્રપચ મગતયો ત્યાં તેણે શુદ્ધ મતીપણુ જતાવી આપ્યું અહીં કર્તા કહે છે કે- ‘મર્પના માયાનો ભણિ વખતમર કોઈ લઈ શકે અને ઢેગગીમિદની કેશગ પણ તોડી શકે, પરંતુ મતી ઓના શિયળનો ભગ કરવો તો ફર રહ્યો પણ તેને સ્પર્શ સુધા કોઈ કરી શકે નહિ પ્રેમલાએ તેને ફર રહેવા કહ્યુ એટલે તે ચચ્યો જોટાનું કેટલુ જોર ? તે જોળો પડ્યો, એટલામા તેને મદદ કરવા તેની ધાવમાતા આવી, પણ તેને પ્રેમલાએ પહેલે સપાટેજ સમજાવી દીધી, એટલે તેણે પોદાર કર્યો અહીં પ્રપચ નાટકનો પડદો ઉઘટે છે અને પ્રેમલાના દુર્ભાગ્યનો પણ પડદો ઉઘટે છે કનકધ્વજના માતા પિતા વિગેરે પ્રપચની જાળ પાથરે છે તે જાધા પાત્ર જને છે અને હિંમત સૂઝાધા યાય છે વાત મામળીને મકધ્વજ રાજ ત્યા આવે છે એટલે હિંમત તેને પ્રપચજાળમા સપડાવી લે છે જોળો ગત્ત જરા પણ વિચાર કરતો નથી, અને એટલમ પુત્રીને માની નાજવાનુ માદમ કરવા જાય છે એટલે જમાઈતાજ જનેવા કનકધ્વજ પોતાનુ દયાશુપણુ જતાવે છે રાજ તે વખત પણ છેતરાય છે

મદાનપર આગીને રાજ મત્રીને વાત કરે છે મત્રી વિચક્ષણ હોવાથી તત્તજ હિંમત વિગેરેની પ્રપચ જાળ ત્રોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે રાજને જાહેરે સમજાવે છે પરંતુ વ્યુદ્ધમાદિત ચિત્તાજો ગત્ત કોઈ રીતે ગત્તજતો નથી મત્રી કાય જાય છે, પુત્રી પિતાના કોપની હકીકત સાજાગી માતા પામે આવે છે પુત્રીને ગમે તેવા દુખમા પણ માતા આશા સન આપે છે, પરંતુ અહીં પ્રેમલાના દુર્ભાગ્યના પ્રજાળ ઉદયથી માતા પણ ફરી જને છે એટલે રાજ પોતાના કોપનું નાતમજિદ દુઃખ આપવા તૈયાર થાય છે

અહીં કોપ શુ કરે છે ? તે વિચારવા ચોખ્ખુ છે કોપ ન્યાદે ખરેખરે તેના ઉપમા

આવે છે, ત્યારે તે કૃત્યાકૃત્યને ભૂલાવી દે છે, અકાર્ય કરાવે છે, ભાન ભૂલાવે છે, આંખો મીંચાવી અંધ બનાવે છે, અવાચ્ય શબ્દો બોલાવે છે અને બાહ્યે પ્રેરિત હોય તેવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે. આવેશ તો દરેક ખરાબ છે; પરંતુ ક્રોધનો, કામનો અને લોભનો આવેશ તો અત્યંત ખરાબ છે. તે કર્ત્તવ્ય અકર્ત્તવ્યનું ભાન રહેવા દેતા નથી, માટે તેમાંના કોઈપણ આવેશને વશ તો કદી પણ થવું નહીં તેને આવતા રોકવા, વધવા દેવા નહીં, કદી વૃદ્ધિ પામે તોપણ તેનું ફળ તો બેસવા દેવુંજ નહીં, લાંબો વખત તેને ટકવા દેવા નહીં. ક્રોધ બે કે માનસિક વિકાર છે, પરંતુ તેનો આવેશ આવે ત્યારે આંખો ફરી જાય છે, મુખ લાલચોળ થઈ જાય છે, શરીર પણ તપે છે અને જવરવાળા જેવી સ્થિતિ થઈ જાય છે. આવા અધ્યવસાય વર્તતા હોય ત્યારે કર્મબંધ કેવો કલીષ્ઠ થાય તે વિચારવા યોગ્ય છે. તેના ફળ અત્યંત કડવાં જ્યારે ભોગવવાં પડે છે ત્યારેજ તેની ખબર પડે છે. અહીં જુઓ ! મકરધ્વજરાજ ક્રોધાંધ થવાથી પોતાની પુત્રીની હકીકત પણ સાંભળતો નથી, તેને પૂછતો પણ નથી, અને તેના ગુન્હાની શિક્ષા થોડી ઘણી નહિ પણ દેહાંત દંડનીજ આપી દેવા તૈયાર થાય છે. બુદ્ધિમાન મંત્રી ઘણો કચવાય પરંતુ તેનું ચાલી શકતું નથી. રાજા સેવકોને મોકલી ચંડાળને બોલાવે છે અને તેને પુત્રીને લઈ જઈ મારી નાખવા સોંપે છે. જુઓ ક્રોધનું પરિણામ ! વાંચકો ! તમે પણ કોઈ વખત ક્રોધના આવેશમાં આવું અવિચાર્યું કામ કર્યું હશે. અને પાછળથી પરતાયા હશે તે યાદ લાવશો અને ફરીને તેવા આવેશમાં ન આવવાની પ્રતિજ્ઞા કરશો. અહીં તો પ્રેમલાનું આયુષ્ય ખળવાનું છે તેથી તેનો પ્રાણવિનાશ થવાનો નથી, પરંતુ રાજા પોતાના અધ્યવસાયથી તો તે કરીજ ચૂક્યો છે. પોતાના ફરજદનો વિનાશ કરવામાં પણ જે ક્રોધ પાછું વળીને જેવા દેતો નથી તે અન્ય મનુષ્યનો કે સેવકાદિનો વિનાશ કરવામાં તો શું વિચાર કરે ? જુઓ ! મહાવીર ભગવંત ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી શય્યાપાળક ઉપર ક્રોધાયમાન થયા અને તેના કાનમાં સીસાનો ઉનો રસ રેડાવી તેનો દેહાંત કરી નાખ્યો. તે વખત તો ક્રોધના આવેશમાં તે પાપ લેખામાં ન ગણ્યું, પણ મહાવીર ભગવંતના ભવમાં તે કર્મ જ્યારે ઉદયમાં આવ્યું ત્યારે તેના વિપાક કેવા દુઃખદાયક ભોગવવા પડ્યા ! શય્યાપાળક ગોવાળ થયો અને તેણે ભગવંતના બંને કાનમાં ખીલા ઠોકી તેનો આણીઓ મેળવી દીધી, તેમજ બહારથી છેડા કાપી કોઈ દેખે નહીં એમ કરી દીધું. ભગવંતનું સંઘયણ વજ્રઘણનારાય હોવાથીજ તેઓ બચ્યા; બે નળગું સંઘયણ હોય તો તેનો દેહાંતજ થઈ જાય. તે ખીલા જ્યારે કાઢવામાં આવ્યાં ત્યારે એટલી બધી પીડા થઈ કે ભગવંત જેવા મહાન સંહનશીલ મહાત્માથી પણ ચીસ પડાઈ ગઈ. તીર્થંકર જેવા સર્વોત્કૃષ્ટ પુરૂષને પણ બે કર્મના કટુક ફળ ભવાંતરમાં ભોગવવા પડે છે, તો પછી આપણી જેવા પામરનો તો શો આશરો ! કેમકે તેમણે તો નંદન ઋષિના ભવમાં એક લાખ વર્ષ પર્યંત સતત માસખમણ કરીને પૂર્વે સંચેલા પુષ્કળ કર્મોનો ક્ષય કરી નાખ્યો હતો. આપણી કર્મ ખપાવવાની તેવી શક્તિ નથી. માટે સુઝ બંધુઓ ! કર્મ બાંધતાંજ વિચાર કરજો. આવેશમાં આવશોજ નહીં અને કદી આવેશ આવી જાય તો સત્વર તેથી પાછા ચોસરજો કે જેથી તમારાથી અકાર્ય થઈ જાય નહીં.

અહીં ચ ઢાળ પ્રેમલાને લઈ આટામા થઈને જાય છે એટલે મહાજનમા તે હકીકત જાહેર થાય છે મહાજન એકઠું મળે છે અને ચ ઢાળને પાછો વાળી રાજને સમજાવવા જાય છે માતા પિતા વિક્કરે ત્યારે મહાજનનું શરણ લેવાની ઘણી જગ્યાએ પ્રવૃત્તિ છે અને મહા જનનું માન પ્રજાવર્ગ રાજે તેમા શુ નવાઈ પણ રાજને પણ રાજા પડે છે મહાજન મળીને કોઈપણ પ્રકારની અરજ કરવા આવે તો રાજને તેના ઉપર તાત્કાલિક ધ્યાન આપવું પડે છે અત્યારે પણ ઘણા દેશી રાજ્યોમા તેવી પ્રવૃત્તિ છે નામદાર સરકાર પણ રૂપાતરથી મહાજનના એટલે પ્રજામુદાયના કહેવા ઉપર ધ્યાન આપે છે મકરધ્વજ રાજને મહાજને ઘણું સમજાવ્યા પણ હજી આવેશ શમેલો ન હોવાથી તેણે તેની ઉપર પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં જુઓ ! આવેશ કેવો કનીષ્ઠ છે ! મહાજન ધારત તો તે વળતે જ રાજની આજ્ઞાને અમલ થવા ન હેત પણ તે વળત હજી પ્રેમલાની લલિતવ્યતા વિપરીત હોવાથી તેમના મનમા તેમ આપ્યું નહીં એટલે તેઓ સૌ પૃથક્ પૃથક્ વિખરાઈ ગયા રાજાએ ફરીને ચ ઢાળને તાકીદ આપી એટલે તે પ્રેમલાને લઈને વધભૂમિએ પહોંચી ગયો, પ્રેમલાને વધ સ્થાનકે બેમાડીને મ્યાનમાથી તરવાર બહાર કાઢી હવે માત્ર તેના પ્રહાર જેટલોજ વિલંબ હતો

કહેવત છે કે ‘ જેને રામ રાજે તેને કોણ ચાખે ? ’ અર્થાત્ જેની દૈવ રક્ષા કરનાર છે તેનો વિનાશ કોઈ ઢરી શકતુંજ નથી ચ ઢાળે રાજપુત્રીને ધણદેવનું સ્મરણ કરવાની સૂચના કરી અને પોતાનું નિર્દોષપણ જાહેર કર્યું આવા પ્રાણાત કષ્ટવાળા સમયે પ્રેમલા ક્રિયિત્ ભય લીત ન થતા ઉલટી હમી પડી એટલે ચ ઢાળને આશ્ચર્ય વ્યુ કે ‘ અત્યારે રાવાને બદલે આ હસે છે કેમ ? ’ ચ ઢાળે તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે પ્રેમલાએ ઉત્તર આપ્યો કે-“ મને મરણનું દુઃખ નથી થતું, પણ મારા પિતા એક સામાન્ય માણસની પણ અરજ સાલણે છે તે, મને મારા ગુન્હાની શિક્ષા કરતા કાંઈ પૂછતા પણ નથી એથી આશ્ચર્ય થાય છે અને તે ઢારણથીજ તેમના લોભાપણા માટે મને હસવું આવે છે હવે જે જાન્યું તે ખરું તુ તારે ગળની આજ્ઞાને અમલ ખુશીથી કર ” આ વળતે તેનું દુઃખર્મ પૂરું લોભવાઈ રહે છે એટલે લલિતવ્યતા પાછી ફરે છે ચ ઢાળના મનમાજ એમ થાય છે કે ‘ આપણે હજી એક વાર પ્રયત્ન કરીએ અને રાજપુત્રી બચે તો ગાઆવીએ ’ તે મત્રી પામે જાય છે અને બધી વાત કરે છે તે તો ગળના અપકૃત્યથી ખેદ પામેલોજ હતો અને ચિંતાચસ્ત બેઠો હતો તેના મનમા પણ ચ ઢાળની વાત વમી અને એક વાર રાજને કહી જોવાની ઈચ્છા થઈ તે રાજ પામે ગયો અને ગળને કહ્યું કે ‘ એક વાર તમે પ્રેમલાની વાત તો સાલણો પછી તેનું ગમે તેમ કરજો, તે કયા ભાગી જવાની છે ’ આ વળતે રાજનો આવેશ શાત થયેલો હોવાથી તેમજ પ્રેમલાના દુઃખર્મની ગ્થિતિ પૂર્ણ થયેલી હોવાથી તે મત્રીનું વચન માન્ય કરે છે પણ હજી પ્રેમલા વિપકન્ધા છે એમ માની તેનું મોહું જોવાનો તો નિષેધજ કરે છે રાજની આજ્ઞા થવાથી પ્રેમલાને વધભૂમિથી પાછી ગળમહેલમા લાવવામા આવે છે અને પહોંચે અતરે તેને બેમાડી તેની વાન માલગવાની શરૂઆત થાય છે પ્રેમલા પહેલી પીડીકાજ એવી જાય છે કે-‘ હે પિતાજી ! હું તમારી પામે એક રાજદ પણ અમત્ય નહીં કહું ’

હવે પ્રેમલા પોતાના તરફથી તમામ હકીકત પ્રકટ કરશે અને મંત્રી તરફથી સવાલ જવાબ થયા બાદ રાજને ગળે તે વાત ઉતરશે. પછી રાજ શું કરશે ? તે આપણે હવે પછી વાંચશું. અહીં તો આપણે પ્રપંચીની પ્રપંચજાળ ખીછાવવાની ગહાદુરી અને ભોળા માણસનું તેમાં સપડાઈ જવું, ક્રોધનો આવેશ અને તેથી કૃત્યાકૃત્યને ભૂલી જઈ અકાર્ય કરવા તત્પર થવું આ બધું જોયું. તે સાથે દુષ્કર્મના ઉદયમાં અને તેની સ્થિતિ પૂરી થયા પછી તેનો કેવો અમલ થાય છે તે પણ જોયું. આયુષ્ય ગળવાનું હોય છે તો માથા ઉપર પડવાને તૈયાર થયેલી તરવાર પણ પાછી હઠે છે અને મૃત્યુના મુખમાં આવી પડેલ માણસ પણ બચી નત્ય છે તે પણ જોયું. આટલા ઉપરથી આપણે જે શિક્ષણ લેવાનું છે તે એ છે કે—ક્રોધના ભ્રમ-તનો પણ સંદેહ થાય અથવા ભ્રમિતનો વિનાશ થાય એવી પ્રપંચજાળ ન પાથરવી, અત્યંત ભોળા ન થવું, ક્રોધના આવેશમાં ન આવવું અને જેના માઠા વિપાક ભોગવવા પડે તેવાં દુષ્કર્મ ન ગાંધવાં. આટલું શિક્ષણ જો જરાજર લેવામાં આવશે તો લેખકનો પ્રયાસ સફળ થશે. આ રહસ્ય સમાપ્ત કરી હવે પછી પ્રેમલાલચ્છીનું નિર્દોષપણ જણાવવાની અને પ્રપંચી-ઓને પોતાના પ્રપંચનો ભોગ થઈ પડવાની હકીકત વાંચવા તત્પર રહેવાનું સૂચવવામાં આવે છે.

—:૦:—

હહા.

- વાત અસંભવ તાતજી, કહેતાં આવે લાજ;
પણ વિણ કહે બનતું નથી, લાજે વિણસે કાજ. ૧
- જેહને પરણાવી તુમે, તે નહીં પ્રીતમ એહ;
જાણું છું અનુમાનથી, એહમાં નહીં સંદેહ. ૨
- પૂરવદિશી આભાપુરી, વીરસેનનો જાત;
ચંદનૃપતિ પાત માહરો, તુમે અવધારો તાત. ૩

હહાનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલાલચ્છી તેના પિતાને કહે છે કે—“ હે પિતાજી ! પ્રથમ તો અસંભવિત વાર્તા છે અને વળી આપ સરખા વડીલની પાસે મારા જેવી ગાળાએ કહેવી તે લાજ આવે તેવી છે, પરંતુ અત્યારે લજ્જાથી કાર્યનો વિનાશ થાય તેમ હોવાથી કહેવી પડે છે. હે તાત ! આપે મને જે વર સાથે પરણાવી તે આ વર નથી, તે હું જરા અનુમાનથી જાણું છું એમાં કાંઈ પણ સંદેહ કરવા યોગ્ય નથી. મોરી સાથે લગ્ન કરનાર મારો પતિ પૂર્વ દિશામાં આવેલી આભા નગરીનો ધણી ચંદ નામે રાજ છે. આ દુષ્ટ તો તેની પાસે તૃણ તૂલ્ય છે. મારા પતિ વીરસેન ગજના પુત્ર છે. આ વાત આપ ચોક્કસ ધ્યાનમાં લ્યો. ૧-૩

- ને એહમાં જૂઠું પડે, તો મુજને મહારાજ;
કરને ગતિ જે ચોરની, કહુ છુ છોડી લાજ. ૪
- કહે મત્રી તે ચઢને, કિમ કરી જાણ્યો કેત;
તાતતણા મુખ આગળે, કહો સાચો વિરતત. ૫
- નિસુણો પલણે પ્રેમલા, પરણી મુજ ભરતાર;
રમવા બેઠો મનમઠો, મુજથી રામત સાર. ૬
- તિણે રમતાં મુખથી કહ્યું, આલાપતિ નૃપચંદ;
સારી પાસા તસ ધરે, છે સુદર રસ કેદ. ૭
- તે ને ઇહાં આણ્યો હુએ, તો રામત રસ હોય;
પણ તે કોશ અઢારશે, આણી નાપે કોય. ૮

ઢાળ ૧૦ મી.

(હારે દુ તો ભગવા ગઈતી તટ ચમુનાને તીરને—એ દેશી)

હારે હુ તો અચરજ પામી સ્વામીવચને તામજે, પૂરવદિશિ કિહાં તિહાં
આલા કિહા જાણીએરેલો, હારે એતો આઠ્યા પશ્ચિમ દિશિથી કિહાં
નૃપ ચઢજે, જાણ્યુ મે એહ આગળ કહી હોશે કિણેરેલો. ૧ હારે તિહાં
અથવા હોશે પ્રીતમનું મોસાળજે, તેહથી એ સંભારે પાસા સોગઠાં રેલો;

જે આ હકીકત જોટી પડે તો હે મહારાજ ! ચોગના ન્યાય પ્રમાણે મારો ન્યાય કગ્જે
હું પ્રતિજ્ઞાથી બધાઉ છુ ” સુબુદ્ધિ મત્રીએ પૂછ્યું કે—“ હે રાજપુત્રી ! તે શી રીતે
જાણ્યું કે તારા પતિ આલા ધણી ચઢ નગેશ છે ? તે હકીકત સ્પષ્ટ રીતે તારા પિતા પાસે
પ્રકટ કર ” પ્રેમલા જોટી કે—“ હે પિતાજી ! પાણિગ્રહણ ક્રિયા વધ રહ્યા પછી અમે મોગ-
ઠાણાજી રમવા બેઠા ત્યારે તેનું મન ઉચક હતું રમત રમતા તે જોડ્યા કે—‘ જાણ રમવાના
સુદર પાસા તો આબાપુરીના પતિ ચઢગઝને ત્યા છે કે જે ગમ્મનો કદ હોય તેવા
સુદર છે તે ને અહીં ઢોણ લાવી આપે તો રમવામા આનંદ આવે ’ પરંતુ તે અહીંથી
અઢારજો ગાઉ દૂર છે, તે કોણ લાવી આપે ? ૪-૮

ઢાળ દમમીનો સાવાઈ

માગ પતિના આવા અસળધ વચન સાભળી મે વિચાર્યું કે—‘ આ શું કહે છે ? આલા
નગરી તો પૂર્વ દિશાએ ઠે અને આતો પશ્ચિમ દિશાથી આવ્યા છે, પણ ઢોણએ ત્યાના પાસાની
વાત એમની પાસે ફરી હશે અથવા એમનું મોગાળ ત્યા હશે તેથી એ પાસાને સંભારે છે

હાંરે હું તો ભોળો ભાવે જાણી ન શકી ચોજાને, ધાર્યું મેં વળી પૃષ્ઠીશ રહેવું છે એકઠાં રેલો. ૨ હાંરે વળી મોદક ખાતાં વહાલે માગ્યું નીરજે, પાયું મેં શુભવાસિત જળ પ્રેમાતુરી રેલો; હાંરે કહું પિયુડે ગંગાજળ ને ઇલાં કણે હોય ને, મોદકની તો લાગે મુજને માધુરી રેલો. ૩ હાંરે હું તો પામી વિસ્મય નિસુણી સરિતા નામજે, તે તો છે પૂરવની દિશે સુરવાહિની રેલો; હાંરે વળી ક્રીધાં આભાનગરીનાં વ્યાખ્યાન જો, વાણી તો કુણ મીઠી હૂતી નાહની રેલો. ૪ હાંરે ઇમ કરતાં આવ્યો હિંસક મંત્રી તત્ર જો, ઉઠાવ્યો પિયુ માહરો કોઈ સમસ્યા કરી રેલો; હાંરે મુજ વારી રાખી પાતકીએ કરી રીસ જો, પાછો તે નવિ આવ્યો જે ગયો પરિહરી રેલો. ૫ હાંરે ગૃહમાંહે આવ્યો એ કુષ્ટી માતંગ જો, મુજથી તો તેણે ખોટી પ્રીતક્ષતી ધરી રેલો; હાંરે મેં તો એકે એહનું વચન ન માન્યું કાય જો, મુજને એણે સવળે વિષકન્યા કરી રેલો. ૬ હાંરે

મારું હૃદય ભોળું હોવાથી તે વચનના મર્મને હું સમજી શકી નહીં. વળી મેં એમ પણ વિચાર્યું કે—‘હવે સાથેજ રહેવાનું છે એટલે એનો ખુલાસો પૃષ્ઠી લઈશ, ઉતાવળ શું છે? ત્યાર પછી તેમને જમવા બેસાડ્યા, તે વખતે મોદક ખાતાં તેઓએ પાણી માગ્યું તેથી પ્રેમમાં આતુર એવી મેં સુગંધી જળ આપ્યું તે વખતે તેઓ બોલ્યા કે—‘જો ગંગા-નદીનું પાણી હોય તો તે મને મધુર લાગે.’ હું એ વચન સાંભળીને પણ વિસ્મય પામી. કેમકે ગંગાનદી તો પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે અને આ તો પશ્ચિમ તરફથી આવ્યા છે છતાં તેને કેમ સંભારે છે? પરંતુ ગંગાનદીના પાણીની જગપ્રસિદ્ધ નિર્મળતા સાંભળેલી હોવાથી સંભારતા હશે એમ ધારી મેં તે વિષે કંઈ પૂછ્યું નહીં. ત્યાર પછી તેમણે કેટલાક આભા નગરીના વખાણ કર્યા. હે તાત ! તેમની વાણીમાં એવી અપૂર્વ મીઠાશ હતી કે જેનું હું વર્ણન કરી શકતી નથી. તે તો હંસ જેવા હતા અને આ કુષ્ટી તો કાક જેવો છે. હે પિતાજી ! ત્યાર પછી અમે આનંદ કરતા બેઠા હતા તેવામાં ત્યાં હિંસક મંત્રી આવ્યો. તેણે મારા પતિને કંઈક સમસ્યા કરી એટલે મારા પતિ ઉઠ્યા. હું પાછળ ચાલી, એટલે દુષ્ટ હિંસકે મને રોકી રાખી. હું પણ સસરાનું સ્થાન અને પ્રથમ રાત્રી એટલે શરમાઈને પાછી વળી. તે વખતે મારા પતિ ગયા તે ગયાજ. મેં બહુ વાર રાહ જોઈ પણ પાછા આવ્યા નહીં; તેવામાં આ કુષ્ટી મારો પતિ થતો આવ્યો અને મને પ્રીતિ બતાવવા લાગ્યો. હું તેનાથી દૂર જઈને ઉભી રહી અને એનું વચન મેં માન્યું નહીં કારણ કે હું તરતજ તેને આકૃતિ તેમજ ચાલ અને શબ્દાદિવડે ઓળખી ગઈ હતી. જ્યારે મેં તેનું માન્યું નહીં ત્યારે ત્યાં આવેલી તેની ધાવમાતાએ પોકાર કર્યો અને તે બધાએ મળીને સંકેત કરી રાખ્યા પ્રમાણે મને વિષકન્યા ઠરાવી. ૧-૬

એતો કુટ્ટી એહની સ્ત્રીનો હોશે કે ત જો, મહારો તો પ્રાણેશર આલાનો ધણી રેલો; હાં રે ઈણે સિ હલે તાતજી તુમને ભેળવ્યા ઠીકજો, વિણ વાંકે એણે મુજથી કીધી છે વણી રેલો. ૭ હાં રે મે ભાખી તુમને જે મુજ મનની વાત જો, સાચુ જો કરી માનો તો ધણુ એ ભણુ રેલો; હાં રે જો તુમને એહના વચન તણી પરતીત જો, કીજે જે મનમાને કહીએ કેટલુ રેલો. ૮ હાં રે નિજ પુત્રી ઉપર કોપ કરે જો તાત જો, કોઈનો નવિ આલે જોરો એહમાં રેલો; હાં રે પણ કાજ વિચારી કરીએ તો યશ હોય જો, તુમને છે અધિકાઈ તાતજી તેહમાં રેલો. ૯ હાં રે હોય ભાગ્ય સુતાનુ તાત તણે આયત્ત જો, તાતે જે જાણ્યુ તે પુત્રીને ખરૂં રેલો, હાં રે જો જીવાડે ન જીવાડે તોપણ તાત જો, પુત્ર અને પુત્રીમા મોટું આંતરૂં રેલો. ૧૦ હાં રે ઈમિ પુત્રી વચન સુણીને તે મત્રીશ જો, વિનયેશુ મકરંદવજ નૃપને વિનવે રેલો, હાં રે પ્રભુ નહીં એ જૂઠું પુત્રી-વચન લગાર જો, કુટ્ટી તો પતિ નૈવચ વચને એહવે રેલો. ૧૧ હાં રે હવે આપણે આ-ભાનગરા કરશુ શુદ્ધિ જો, હોશે જો તિહા ચદ તો સઘણુ એ ખરૂં રેલો; હાં રે પ્રભુ રાખો ત્યાં લગે કન્યા આપણે ગેહ જો, કરશે જો વિશ્વ ભર પડશે પાધરૂં રેલો. ૧૨ હાં રે હવે તુમને ન ઘટે હણુવી કન્યા એહ જો, સાચા ને જૂઠાનુ લાધે પારખુ રેલો; હાં રે તવ મત્રી વચને ભૂપતિ ચિ તે ચિત્ત જો, પુત્રીની વાતે તો જોવા સારખુ રેલો. ૧૩

હે તાત ! આ ગંધુ હું અક્ષગ્ગ સત્ય ઠહું છું આ કુટ્ટી ડોઈ બીજી સ્ત્રીનો પતિ હશે, મારા પતિ તો આભાધણી છે મિહલરાજાએ આપને લોળવ્યા છે અને વગર વાંકે મારી ઉપર જીવમ શુભર્યો છે હે પિતાજી ! મારી કહેલી આ હકીકત જો આપને મત્ય લાગે તો સ્વીકારો, નહીં તો પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો પિતા જો પોતાની પુત્રી ઉપર કોપ કરે તો તેવે વખતે બીજાનું શુ જોર આવે, પરંતુ આપ વિચારીને કામ કરશો તો યગ મ પાદન કરશો અને તેમાજ આપની વડાઈ છે ઢારણ કે પુત્રીનું ભાગ્ય તો પિતાને આધીન છે પિતાએ જે પુત્રીને માટે ધાર્યું હોય તેજ પુત્રીને ખરૂં સમજવું ઢારણ કે જીવાડે કે મારે તોપણ પિતા એજ પિતા છે પુત્ર અને પુત્રીમા ગંદું ફેર છે પુત્રી તો ‘હીકરી અને ગાય દોરે ત્યા નય ’ એ કહેવત પ્રમાણે આપ જે પ્રમાણે ફરમાવો તે પ્રમાણે ફરવાને જ ધાયેલી છે, પુત્ર તેવા પ્રતિજ્ઞાધમા નથી, પ્રેમલાલપછી આ પ્રમાણે કહી રહી એટલે સુખદિ મત્રીએ રાજા પ્રત્યે કહ્યું કે- ‘ હે સ્વામી ! રાજપુત્રીની હકીકત બધી મને તો સાચી લાગે છે આ ડોલી તો તેનો વર નથી એ નિશ્ચય છે માટે હવે આપ પ્રેમલાને આપણે ત્યા રાખો અને આભાનગરીએ શોધ કરવા માણમ મોઢેલો ત્યા ચદગજ છે ? અને તે પરણી ગયેલ કે કે શી રીતે છે ? આ વાતની તજવીજ કરાવતા ખરી હકીકત જાહેરમા આવશે અને પ્રભુ કંઈ તો બધા સારા વાના ધશે હવે આ પુત્રીને હણુવી તે તો ઘટિતજ નથી, કેમકે પછી સત્ય જાહેરમા આવે તો પણ નકામુ છે માટે હાલ એની શિક્ષા સુલનવી રખાવો ” ૭-૧૩

હાંરે કહે રાજ મંત્રી પુત્રી રાખ તું ગેહ જો, સાચું તે તરશે ને જૂઠું નહીં તરે રેલો;
હાંરે જુઓ જગમાં ભવિજન જીવિત જો બળવંત જો, તે ઉપર નૃપ રૂશીને તે
શું કરે રેલો. ૧૪ હાંરે નૃપ વચને સચિવ પ્રેમલા આણી ગેહ જો, ખેસાડી જમાડી
રાખી નેહથી રેલો; હાંરે કહ મંત્રી પુત્રી મ કરીશ શોચ લિગાર જો, મેળીશ હું
તુજ તેહને પરણી નેહથી રેલો. ૧૫ હાંરે ઇમ વચને કુંવરી ચિત્તે ધીરજ દીધ જો,
આણીશ મા તું હિયડે ચિંતા તાતની રેલો; હાંરે તુજ ઉપર કાલે તાત હોશે
સુપ્રસન્ન જો, રાખીશ મા વિમાસણ કાઠ વાતની રેલો. ૧૬ હાંરે રહી પ્રેમલા મંત્રી
મંદિર પરમાનંદ જો, હુઈ તે સંબંધી પ્રેમ પ્રકાશની રેલો; હાંરે ઇમ ઢાળ દશમી
તે મોહનવિજયે રસાળ જો, ભાખી એ હિતકારી ત્રીજા ઉલ્લાસની રેલો. ૧૭

હાહા.

થયો અંબર રાતે વરણ, પુલી સાંજ અશસ્ત્ર;
નાહ્યો રવિ માનું ઉદધિ, કયું કષાયક વસ્ત્ર. ૧

મકરધ્વજ રાજ ભણી, મંત્રી કરી પ્રણામ;
સભા સમક્ષે વિનવે, સ્વામી સુધારક કામ. ૨

ચાર સચિવ સિંહલ દિશા, સૂકયા હું તા જોહ;
કુંવર તિણે દીઠો હશે, માટે તેડાવો તેહ. ૩

એટલે રાજ બોલ્યો કે—“ પુત્રીની વાત સાંભળતાં કાંઈક તકડ યચું હોય એમ લાસ થાય છે, તો હમણા એને તમારે ત્યાં રાખો. આપણે પાકી તજવીજ કરશું એટલે સત્ય હશે તે તરી આવશે. ” મંત્રીએ રાજાનું વચન કબુલ કર્યું અને રાજપુત્રીને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. જેને દૈવ રાખે તેનો વાંકો વાળ કરવાને કોઈ સ્પર્શ નથી. મંત્રીએ રાજપુત્રીને જમાડીને શાંત કરી. પછી કહ્યું કે—“ તું લગારે ચિંતા કરીશ નહીં, હવે અશુભ પણ ગઈ છે; હું પ્રયાસ કરીને તારા પતિને મેળવી આપીશ. વળી તારા પિતા પણ કાલે તારા ઉપર પ્રસન્ન થશે. તે તરફની ચિંતા પણ કરીશ નહીં. ” આ પ્રમાણે ધીરજ આપવાથી રાજપુત્રી મંત્રીને ત્યાં શાંત થઈને રહી. આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉલ્લાસની અત્યંત હિતકારી અને પ્રેમનો પ્રકાશ કરનારી દશમી ઢાળ કવિ મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૪-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

સંધ્યા સમયે સૂર્ય અસ્ત થયો, સંધ્યા ખીલી, તે અવસરે દરરોજના નિયમ પ્રમાણે રાજ રાજસભા ભરીને બેઠો. મંત્રી પણ હાજર થયો. પછી અવસર બેઠે સભા સમક્ષ ઉભા થઈને તેણે મકરધ્વજ રાજાને અરજ કરી કે—“ હે સ્વામી ! આપણે જે ચાર સચિવોને સિંહલપુરી મોકલ્યા હતા તેમણે સિંહલ રાજાના પુત્રને બેચેલ હશે માટે તેઓને તેડાવીને પૂછો. ૧-૩

તે વિનવશે આફળી, કનકધ્વજ તનુ સ્પર્શ;	
જિમ હાથે ક કણ છતે, શુ કારણ આદર્શ.	૪
નૃપ ભાષે સાચુ કહ્યું, એમ જણાશે ઠીક;	
તેડાવ્યા તે ચારને, નૃપને તામ નજીક.	૫
સાચ કહો રે મેળતે, કુચર થકી વિવાહ;	
નિરખ્યો હુ તો એ તુમે; કે નવિ નિરખ્યો આહ.	૬
જૂઠું ન કહેશે સર્વથા, કહો યથાસ્થિત રૂપ;	
અતે છાનુ નહીં રહે, ફૂડ મહા ભવફૂપ.	૭
તવ તે ચાર પરસ્પરે, સમજ સજા કીધ;	
પ્રથમ તિહાં એકે જણે, નૃપને ઉત્તર દીધ	૮

દાળ ૧૧ મી.

(યાગે દમગીએ કમખી ૩ છાંએ મોટી ગ્હી માફજ-એ રેથી)

પહેલો કલ્પિત વાત રચી નૃપને કહે, સાહિબજી, તુમથી તો કોઇ વાત અછાની નવિ રહે, સાં હુ તો ખાસો દાસ પ્રકાશુ માહડ, સાં ન કંર ખાધુ હગમ જે નિમક તાહર. સાં ૧ કરવા માંડી વાત સગાઇ આશરી, સાં મુદ્રી

તેઓએ કનકધ્વજના સરીગ્નેા અર્ગ ક્યો હશે તેઓ જે વાત ખગી હશે તે કહેશે હાથમા ગ્હેલા કક્ષુને જોવા માટે આદર્ગની શી જરૂર છે ? ” ૧-૪ રાતને એ યુક્તિ પસંદ આવી એટલે કહ્યુ કે—‘ ખગી વાત છે, તેઓને જલ્દી બોલાવી મગાવો તેનાથી આપણને સાચી દક્ષીકનની ખગા પડી ગકશે ’ રાતનો હુકમ થતાજ મત્રીએ તે ચારને બોલાવી મગાવ્યા, તેઓ પણ તગતજ હાજર વયા એટલે ગતએ તેમને કહ્યુ કે—“ અરે સચિવો ! તમે સિદ્ધલપુત્રી ગજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા હતા, તો ત્યા જઈને વગેને જોયો હતો કે કેમ ? જે વાત ખગી હોય તેજ કહેને, કિચિત્ પતુ અસ વ ન કહેશે અતે અસત્ય છાનુ રહેશે નદી, કેમકે તે મહા પાપ છે ” ગતના આવા દગણુ બરેલા વચનો સાબળી ચારે જાણીએ પગપગ સજા કરી એક વિચાર કરી લીધો પછી તેમાથી એક જણે ઉત્તર આપ્યો ૫-૮

દાળ અન્યામીનો બનાર્થ.

પહેલો મત્રી ખોટી વાતની વચના કરી ગતને દહેવા લાગ્યો કે—“ હે ત્વાગી ! હુ તો માને દોષ જ છે તે આપની પાને પ્રગટ કરુ મે તમાડ નિમક ખાધુ છે તે હગમ કરવાનો નથી અમે નિદલપુત્રીને જયા અને ત્યાંના ગત પાને જર્મ સગાઇ મબીથી વાત

માહરી તામ ઉતારે વીસરી; સાં ગયો હું લેવા કાજ નૃણાએ હલવ્યો, સાં પૂંઠળથી ઈણે ત્રિહું જણે વિવાહ મેળવ્યો. સાં ૨ મેં નવિ દીકા કુંચર સ્વરૂપ હું શું લહું, સાં પ્રભુ તુમ આગળ જોડવું છે તેહવું તે કહું; સાં થયો હું ચાકરી ચોર એતો ગુન્હો પડ્યો, સાં ભૂપે લાધા મેદજે વાતે લડ્યહયો. સાં ૩ તિમ ખીજે વળી અરજ કરે ઉભો થઈ, સાં હું નવિ ખોલું અસત્ય કહીશ સત્યામઈ; સાં વાંકો ચાલે ભુજંગમ ગિલ તો પાંધરો, સાં તુમ આગળ કિમ ચાલે જૂઠો થઈ ખરો. સાં ૪ પહિલા દિનનું અપકવ ભોજન મુજને થયો, સાં વિવાહ અવસર દેહચિંતાએ હું ગયો; સાં પુંઠહ મેલ્યો વિવાહ આવું ફિરી જોડલે, સાં માહરી ન જોઈ વાટ હું ગણતી કેટલે. સાં ૫ કાળો ગોરો કુંચર મેં તો દીકો નહિ, સાં માહરા મનની હાંશ તે મનમાંહે રહી; સાં નિમુણી વચન નરિંદ સંશયમાંહિ પડ્યો, સાં જાણ્યું એ પણ દિંગ ડોલેછે અણધર્યો. સાં ૬ ત્રીજો જોડ્યો પ્રધાન કપટથી ભાંભળો, સાં માહરી વિનતિ એક પ્રભુજી સાંભળો; સાં મેલ્યો જામ વિવાહ પાસે હું પણ નહોતો, સાં કાધો નથી અમ આગળ કુંચરને છતો. સાં ૭ સિંહલનૃપનો ભાણેજ તે દુહવાણો હતો, સાં કહું

કરવા માંડી. એટલામાં મારી વીંટી ઉતારે વિસરી ગયો હતો તે મને સાંભરી એટલે હું તે લેવા ગયો. પાછળ આ ત્રણ જણે-વિવાહ નક્કી કર્યો. મેં કાંઈ કુંવરને જોયો નથી અને હું વિવાહ મેળવવામાં પણ નહોતો. હું તો જેવું છે તેવું આપને કહી દઉં છું. બાકી હું ચાકરી-ચોર છું; તે મારો અપરાધ થયો છે.” પહેલા સચિવે આ પ્રમાણે યનાવટી વાત કહી પણ રાજા તે ઉપરથી સમજી ગયો કે-“ આ સાક્ષી લયજ્યો છે, પણ તેણે કુંવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે. ” હવે જોઈએ ખીજે શું કહે છે. ખીજે સચિવ ઉભો થઈને જોડ્યો કે-“ હે સ્વામી ! હું આપની પાસે સાચે સાચું કહીશ, અસત્ય જરા પણ નહીં કહું. કેમકે સર્પ પણ દરમાં સીધોજ ચાલે છે, ત્યાં વાંકો ચાલી શકતો નથી. એટલે હું આપની પાસે જુઠું કહેવાનો નથી. હે સ્વામી ! વિવાહ કરવાની વાત કરવા જોઈ તે વખતે મને આગલા દિવસના ભોજનનું અજીર્ણ થવાથી હું દેહચિંતા માટે ગયો હતો, ત્યાંથી પાછા આવતા સુધી મારી રાહ ન જોતાં બાકીના ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવ્યો છે, મને તો ગણત્રીમાં પણ ગણ્યો નથી. બાકી આપણે તો કુંવર કાળો છે કે ગોરો છે ? તે જોયાજ નથી. મારી તો કુંવરને જોવાની હાંશ પણ મનની મનમાંજ રહી ગઈ છે. ”

રાજા ખીજા સચિવનાં વચનો સાંભળીને વધારે સંશયમાં પડ્યો અને વિચાર્યું કે-“ આ પણ સાચું જોલતો નથી, પરંતુ આણે કુંવરને જોયો નથી એ તો ચોક્કસ છે. ” ૧-૬ પછી ત્રીજાને પૂછ્યું એટલે તે જોડ્યો કે-“ હે સ્વામી ! મારી વાત સાંભળો. હું વિવાહ મેળવ્યો તે વખતે હાજર નહોતો એટલે મેં કુંવર કાળો છે, કુળડો છે કે કેવો છે તે જોયું કે જાણ્યું

મુજને તું રાખ જઈ એહને જતો; સાં મે પણ જિમ તિમ તેહને ભૂપતિ ભોળવ્યો; સાં આવી જોઉં કુ અર વિવાહ તો મેળવ્યો. સાં ૮ મે નવિ નિરખ્યો કુ અર કાણો કે કુખડો, સાં ચૂક્યો અવસર એહ ગુનહેગાર હુઓ વડો; સાં વિણ દીકે તુમ આગળ કિમ દિકો કહું, સાં હુ તો સ્વામી તાહરી છત્રછાયામાં રહું. સાં ૯ શાકિની તે પણ એક તો મદિર પરિહરે, સાં તિમ સ્વામીથી સેવક માયા કિમ કરે; સાં તેહને પણ નરરાયે જૂઠો કરી ગ્રેડ્યો, સાં પરખ્યો બોલ્યામાંહિ બોલે એ હડખડ્યો. સાં ૧૦ ચોથાને કહે ભૂપ વારો હવે તાહરો, સાં જૂઠ કહીશ તો વાંક ન કાઢીશ માહરો; સાં હુ રૂઠો નહી કોઈનો પૂછતો કોઈને, સાં તે માટે મુજ આગળ બોલજે જોઈને. સાં ૧૧ તે કહે સાચી વાત સમયને ઓળખી, સાં કહ્યા સરખી નહી વાત ન ચાલે કહ્યા પખી; સાં અમે ગયા સિંહલરાય સમીપે ચિહુ જણા, સાં વિવાહ માટે વચન કહ્યાં એહને ઘણાં. સાં ૧૨ મહેનત કરતે જિમતિમ હિસકે હા ભણી, સાં અમે કહ્યું કુ અર દેખાડો નયણ શિરોમણિ; સાં કહ્યું તિણે છે મોશાળ નિશાળે વિધા ભણે, સાં અમે

નથી મને તો સિંહલરાજનો ભાણેજ સીસાઈને જતો રહેતો હતો તેને મનાવવા ચોકત્યો હતો હુ તેને મનાવીને આવ્યો તેવામા તો ત્રણ જણાએ વિવાહ મેળવેલો હતો હુ એ અવસર ચૂક્યો તે ખરી વાત છે અને એ માટે અપરાધ પણ થયો છે, પરતુ હુ કુવરને દીકા સિવાય દીકાનું આપની પામે જોડું કહેતો નથી કેમકે હુ આપની છત્રછાયામા રહું છું તેવી મારાથી જોડું તો બોલાયજ કેમ ? વળી એક ઘર તો કાકાણુ પણ મૂકે એવી કહેવત છે એટલે હુ જે જાણેછું છે તે કહું છું ” આ વાત સાંભળીને રાજાએ બોલ્યું કે ‘ આ પણ જોડો છે, પરતુ એણે કુવરને જોયો નથી એ વાત ચોકસ છે ’

પછી રાજાએ ચોથા સચિવને કહ્યું કે-“ હવે તમે જો, તમારો વારો આવ્યો છે, પણ જે કહેા તે માન્યુ કહેજો જો જૂઠું કહેશો તો પછી તેનો ગદલો જે ભોગવવો પડે તેમા મારો વાક કાઢ્યો નહી, કેમકે હુ રૂઢમાન ચડગ તો પછી કોઈની શરમ રાખવાને નથી. મને ચોગ્ય લાગશે તે શિક્ષા કનીશ માટે જે જોલો તે માન્યુ જ બોલજો ” રાજાના આ પ્રમાણેના મજત વચનો સાંભળીને ચોવા સચિવે વિચાર્યું કે ‘ હવે જોડું ચાલવાનું નથી, માટે માથે સાચુ જ કહી દેવું ’ તેણે કહ્યું કે-“ હે ગજનુ ! હુ આપને જાહેખરી વાત કહું છું તે સાંભળો. અમે સિંહલ રાજા પામે રાજપુત્રીનો વિવાહ મેળવવા ગયા ત્યારે ત્યા જઈને સિંહલરાજાને વિવાહ માટે ઘણું જીલું, ૭-૧૨ છેવટે હિમક મત્રીએ માડ માડ હા પાડી પછી અમે કહ્યું કે-કુવરને દેખાડો ત્યારે હિમક કહે કે-તે તો તેને મોશાળ બાણવા ગયેલ છે ’

હઠ માંડ્યો કુંચર દીઠા વિણ નહીં જાણે. સાં ૧૩ ચિંહુને એકેપ્રીકાડી સોનૈયાએ ભોળવ્યા, સાં અમે તુમ હુતા દાસ પણ તિણે ઓળવ્યા; સાં મેળવ્યો અમે વિવાહ થઈને લાલચી, સાં ધમ અમથી ઘણી વાતે કપટાઈ રચી. સાં ૧૪ અમે નવિ દીઠો કુંચર કુરૂપ કે કુટરો, સાં હિંસક તો અમે દીઠો ચાલતો કૂટરો; સાં એ અમે સ્વામી વાત હતી તે વિનવી, સાં છે એ સાચી સર્વ ન જાણશો કેળવી. સાં ૧૫ એહ પડી તકસીર કરી મત વાઉલી, સાં અમને કરો મહારાજ જે ધન્યા રાઉલી; સાં મકરંબજને ચિત્ત એ વાત ખરી વસી, સાં તાહરી સાચી વાત નૃપતિ ભાળે હસી. સાં ૧૬ સાચી જાણી પ્રેમલા અવગુણ વિસર્યો, સાં જુઓ કેહવો પુણ્ય ગગનથી ઉતર્યો; સાં ત્રીજે ઉલ્લાસે અગ્યારમી ઢાળ એ સંથુણી, સાં કહે મોહન તે રીઝશે જે હોશે ગુણી. સાં ૧૭

દુહા.

ચોથે સત્ય કહ્યા થકી, થયો ભૂપ સુપ્રસન્ન;
તે ચિહ્ન મૂક્યા જીવતા, એ ગુણગણ સંપન્ન. ૧
મકરંબજ સદ્બુદ્ધિને, કહે વચન નિઃશંક;
ભાર્યો મુજ સિંહલ કપટ, પણ નહીં કન્યા વંક. ૨
પરણ્યો નર કોઈ અવર, એહમાં નહીં સંદેહ;
કુષ્ટીએ મુજ પુત્રીકા, મુઘા વિડંબી એહ. ૩

અમે કુંવરને જોવા જહુ હઠ કર્યો, ત્યારે હિંસકે અમને ચારે જણને કોડ કોડ સોનૈયા આપીને ભોળવ્યા. એટલે અમે તમારા સેવક છતાં લાલચમાં લેવાઈ ગયા અને વિવાહ મેળવ્યો. આ પ્રમાણે અમે તમારાથી પ્રપંચ કર્યો. અમે કુંવર કેવો છે તે ખીલકુલ જોયેલ નથી. અમે તો કુડ-કપટના ઘર હિંસક મંત્રીનેજ જોયેલ છે. આ પ્રમાણે અમારી ખરેખરી હકીકત છે. હવે આપને જે યોગ્ય લાગે તે કરો. અમારી મોટી તકસીર આવી છે એ હું મારે મોઢે કબુલ કરું છું.” રાજાને આની વાત સાચી લાગી એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે—“તેં ખરેખરી વાત કહી છે, મને તારો વિશ્વાસ આવે છે.” પછી રાજાના મનમાંથી પ્રેમલા ઉપરનો દ્રેષ તદ્દન નાશ પામ્યો. જ્યારે પુણ્યનો ઉદય થયો ત્યારે યઘા સંયોગ અનુકૂળ મળી ગયા. આવી રીતે ત્રીજા ઉલ્લાસની અગ્યારમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી છે. જે વાંચીને શુણી પુરૂષ રીઝે તેમ છે. ૧૩-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

રાજાએ ચારે જણનો ગુન્હો માફ કરીને છોડી દીધા, અને સુબુદ્ધિ મંત્રીને કહ્યું કે—“હવે મને તમામ સિંહલરાજાનું કપટ ભાસે છે. પ્રેમલાનો ખીલકુલ વાંક નથી. તેને પરણીને ગયો તે પુરૂષ અન્ય છે એ ચોક્કસ થાય છે. આ કુષ્ટીએ ફોગટ મારી પુત્રીની વિડંબના કરી છે. ૧-૩

સૌરકપતિને કહે સચિવ, જ્યાં લગે ચ દ વલિ બ;	
ત્યાં લગે કબજે રાખીએ, સિંહલને સકુટુંબ.	૪
એ ઉપાય નૃપને ગમ્યો, કીધો બુદ્ધિપ્રકાશ;	
તેડ્યો સિંહલનૃપ ભણી, જિમવા નિજ આવાસ.	૫
નૃપ રાણી કુટી સચિવ, કપિલા કરી પ્રપચ;	
વશ રાખ્યા મકરંદજો, જિમ મુનિ ઈંદ્રિય પચ.	૬
અવર લોક કીધાં વિદ્યા, તત્ત્વક્ષિણુ સિંહલદેશ;	
ચ દ નિરતિ લેવા ભણી, રચના રચે નરેશ.	૭
તેડી પુત્રી નૃપસહન, માંડ્યો શત્રુકાર;	
નૃપ કહે પથિકને પૂછજો, આભાપતિ અધિકાર	૮
દાન સમર્પે પ્રેમલા, અતિ ઉચ્છ્રક મન હોય;	
પૂછે આભાની ખબર, પણ નવિ ભાખે કોય.	૯

હવે આપણે તેના ખરા વર (ચદરાજ) ની શોધ કરવાની જરૂર છે ” મત્રીએ કહ્યું કે—“ આપે કહ્યું તે બરાબર છે, પરંતુ બ્યાસુધી ચદરાજનો પત્તો ન લાગે ત્યાસુધી સિંહલરાજને મહા-કુટુંબ અહીં કળજે રાખવા યોગ્ય છે ” ગતને તે વાત બ્યાજખી લાગી એટલે તેણે સિંહલરાજને સહ કુટુંબ જન્મવા તેણે તે પણ જન્મવા માટે સૌને લઇને આવ્યો, એટલે રાજાએ સિંહલ રાજ, તેની રાણી, કુટી પુત્ર, હિંમક મત્રી અને કપિલા ધાવ્ય-એ પાંચે જણને કળજે કરી બીજા બધાને તેના દેશ તરફ જવાની રજા આપી તેઓ પણ બધા સ્વદેશ તરફ રવાને થઇ ગયા અને પાંચ જણ વિમળાપુરીમા કેદીની સ્થિતિમા રહ્યા સતા પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યા

હવે ચદરાજની શોધને માટે રાજાએ તજવીજ કરવા માડી એક મોટી દાનશાળા મહાવી અને ત્યાં બહારગામથી જે આવે તેને અન્ન વસ્ત્રાદિ આપવા માટે પ્રેમલાલચ્છીને તેની અધિકારિણી બનાવી રાજાએ સૂચવ્યું કે—“ જે કોઇ પરદેશી નવો આવે તેને તારે આભાનગરીની ખબર પૂછવી અને જો કોઇ ખબર આપે તો તારે મને ખબર કરવા ” ત્યારથી પ્રેમલાલચ્છી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે દાનશાળામા ગઈને દાન આપે છે અને નવા નવા પથિક આવે તેને આભાનગરીનું વૃત્તાત પૂછે છે, પરંતુ કોઇના તરફથી તેનો પત્તો મળી શકતો નથી ૪-૯

હવે કેવી રીતે ચંદનૃપતિના સમાચાર મળે છે અને ત્યાર પછી તેને મેળવવા માટે શું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે મત્યાદિ હકીકત આપણે આગળ ઉપર વાંચશું. હમણાં તો આમાં રહસ્ય શું છે ? તેનો વિચાર કરીએ અને તેમાં રહેલો સાર હૃદયમાં ધારણ કરીએ.

ઢાળ દસમી અને અગ્યારમીનું રહસ્ય.

આમાં મુખ્ય હકીકત પ્રેમલાલચ્છીને માથેથી કલંક ઉતરે છે અને ખરી વાત પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે એટલી છે. પરંતુ તેની અંદર કર્મની સ્થિતિનું અને તેના ઉદયની વિચિત્રતાનું પ્રકટ દર્શન થાય છે. જુઓ, પ્રેમલાલને અશુભનો ઉદય તીવ્ર થયો ત્યારે તેનો પ્રાણ વિનાશ કરવા સુધીની સ્થિતિ આવી પહોંચી અને તેવા અશુભનો ઉદય સંપૂર્ણ થયો—ખાકી ન રહ્યો એટલે તે સ્થિતિ બદલાણી. ધીમે ધીમે પાછી રાજને પ્રિય હતી તેવીજ પ્રિય થઈ પડી અને સંપૂર્ણ નિરપરાધી છે એમ રાજના લક્ષમાં પણ ઉતર્યું. બીજી તરફથી સિંહલ રાજનો પરિવાર જેમાં હિંસક મંત્રી મુખ્ય સૂત્રધાર છે, તેણે પોતાની પ્રપંચખાજ એવી ખેલી કે છેવટ સુધી ખરી હકીકતની કોઈને ખબર પડવા ન દીધી. ચંદરાજને કાઠી મૂકી પોતાના કુટુંબ પુત્રને ઢાળલ કરતાં સુધી પણ ફાળ્યા. પ્રેમલાલને વિપક્ષના ઠરાવી અને પોતે જેવા હતા તેવા ચોક્કસ રહ્યા. પરંતુ જ્યારે પાપનો ઘડો પૂરો ભરાણો ત્યારે તે બધી વાત એકદમ વિસરાળ થઈ ગઈ. ખરી હકીકત ચોથા સચિવે પ્રગટ કરી અને રાજને તેઓ બધા પૂરેપૂરા અપરાધી છે એમ ખાત્રી થઈ. જેને પરિણામે તેમને કેદખાનું વેઠવાનો વખત આવ્યો. જુઓ પાપનું પરિણામ કેવું આવે છે. એકવાર કદી પાપી બચી જાય, ઉલટો માન સન્માન પામે, પરંતુ તેનું પરિણામ તેને વધારે મોટી સજામાં પડવાનુંજ આવે છે. પહેલીવાર થોડી શિક્ષામાં જે બચી ગયો તે મોટી શિક્ષા ભોગવવા માટેજ. કેમકે જો પહેલી વખત તેને અલ્પ શિક્ષા ભોગવવાનો વખત આવ્યો હોત તો તે મોટું પાપ ન કરત અને મોટી શિક્ષા ન પામત. અહીં સિંહલ રાજએ પણ વિવાહ મેળવતી વખત ના પાડી હોત અથવા પુત્રને પરણાવવાને લઈ આવ્યા તે વખત ના પાડી હોત તો આવી શિક્ષા ભોગવવી ન પડત; પરંતુ ભાગ્યમાં કેદ-ખાનું ભોગવવાનું લખેલું હોય તે કેમ ફરે ? નજ ફરે.

હવે આપણે પ્રસ્તુત પ્રસંગ ઉપર આવીએ. પ્રારંભમાં પ્રેમલા પોતાના પિતાની પાસે બધી વાત પ્રકટ કરતાં કહે છે કે “ પુત્રીએ આવી પોતાના પતિ સાથેના એકાંત સમયની વાત પિતા કે વડીલ પાસે પ્રકાશિત કરવી તે યોગ્ય નથી, પરંતુ અત્યારે બીજો ઉપાય નથી. ” કેમકે તે વિના આપના મનમાંથી કોઈ રીતે શક્ય નીકળે તેમ નથી. ” પ્રેમલાએ કહેલી વાત આપણે પ્રથમ પણ વાંચી ગયા છીએ, તેથી હવે આંહી ફરીને લખવાની જરૂર નથી, પરંતુ તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવાનો એ છે કે—વિચક્ષણ માણસ કોઈને ભૂલાવામાં રાખવા ઇચ્છતા નથી. પછી જો તે અજ્ઞાનપણાથી ખરી વાત ન સમજે અને એતે નહીં તો પોતે બીજી રીતે પ્રતિ-જ્ઞાના લંગમાં ન આવી પડવા માટે ખરી વાત સ્પષ્ટ પ્રકાશિત પણ કરતા નથી. આ વિચક્ષણ

મનુષ્યોની ચેષ્ટા ખાસ ધ્યાન આપવા હાયક અને અનુકરણીય છે ચદગતએ મમશ્યામા પ્રેમજ્ઞાને સમન્વયુ પણ તે ગળગર મમજી નહીં, એટલે પોતે મિહલ રાજા સાથે બધાયેલ હોવાથી પ્રગટ ખુલાસો ન કર્યો આગળ ચાલતા પ્રેમલા ડહે છે કે—‘મારા પતિ હિંસકની કચેલી સજ્ઞાથી ચાહ્યા ત્યાં હું તેની પાછળ જતી હતી, પણ હિંસકે આઠા પડીને જવા ન દીધી એટલે હું શરમાઇને પાછી વળી ’ કુળવતી સ્ત્રીનું ભૂખણ જ લગભગ છે જો કે કોઇ વખત તેથી કદ પણ ભોગવણ પડે છે, અગવડ વેઠવી પડે છે, ધારી અલિલાયા પૂર્ણ થતી નથી, પરંતુ તેવા કાળને લઇને મર્યાદા તથા દેવી એ કુળવધૂનો ધર્મ નથી મર્યાદા છોડનારું કાળુ ઘણી વખત તો અણઘટતી સ્વતંત્રતા ભોગવવાની પ્રગળ ઇચ્છાજ હોય છે આ જમાનો એ બાબતમા બહુ આગળ વધેલો છે અને તેથી મર્યાદા દિનપરદિન બહુ ઘટતી જાય છે જો કે હવે પણ કુળવાન સ્ત્રી પુરૂષ વધારે મર્યાદા જાળવે છે અને તેજ ખરી રીતે તેના ભૂખણરૂપ છે

પ્રેમલા જ્યારે પોતાની હકીકત કહે છે ત્યારે રાજાને ખાત્રી થવા માટે સુખુદ્ધિ પ્રધાન કેટલાક મવાલો પૂછી વાતને દૃઢ કરે છે પ્રાતે ગતને એટલી તો ખાત્રી થાય છે કે ‘આમા કામક પ્રપચ વયેલો છે ’ રાસના કર્તા અહીં ડહે છે કે—‘ખરે વખતે સત્ય આકાશમાથી ઉતરી આવે છે ’ ગલ હજુ પણ પુત્રીને પોતાને ત્યા ન ગળતા સુખુદ્ધિને ત્યા રાખવા કહે છે સુખુદ્ધિ તે દરમાનને માન આપી પોતાને ત્યા તેને લઇ જાય છે અને સારી રીતે દીક્ષામા આપી તેને જ્ઞાત કરે છે પછી વિચાર કરતા તેના મનમા નવો તર્ક પેદા થાય છે, એટલે તે ગતમલામા જઇને ગત પાને પ્રકટ કરે છે

દગદગ મધ્યાકાળે ગલજોને ડચેરી લરવાનો રીવાજ પૂર્વે હતો તે વખત તમામ અધિકારીઓ હાજરી આપતા હતા દેગી પન્દેશી નવા વેપારીઓ આવતા હતા નવા નવા અનુભવની વાતો થતી હતી અન્ય અન્ય દેગના પડિનો પણ આવતા હતા, વિધાવિનોદ પણ ચાલતો હતો કેટલીક વખત ગાનગાન પણ થતા હતા અને કેટલીક ક્ષયદાના ઇનમાફ પણ તારકાળિક ક્રવામા આવતા હતા આ પ્રમગ ભુદિમાનોને ચાતુર્ય મેળવવામા અને રાજા પ્રતને એકતા માધવામા બહુજ ઉપયોગી હતો અને તેજ કારણથી ચતુરાઇના મૂળ ને પાચ ડહેલા છે તેમા રાજમલા પ્રવેગ ગણાવેલો છે હાલમા તે પ્રવૃત્તિ ઘણે ભાગે બધ પડી ગયા જેવી છે કદિ કોઇ જગ્યાએ તેવી પ્રવૃત્તિ હશે તો તે પણ મુગી મલા હોય તેવો દેખાવ આપે છે, તેથી તેમાથી અકલ મળે તેવુ દષ્ટિગોચર થતુ નથી હાલ તો ગતમલા પ્રવેગનું ધ્યાન ન્યાય મદિગાએ અમુક અશે લીધેલુ છે અને તેમા પણ ખરી રીતે વગિ ન્યાય મદિર તે પદ્ધિમા મૂકના ચોગ્ય છે

મત્રી વિગદ મેળવવા ગયેલા ચાંચે સચિવોને બોલાવીને પૂછવાનું મૂકવે છે તે ગતને પટિતજ લાગે છે એટલે તત્તજ તેઓને તેજાવવામા આવે છે અને તે હાજર થાય છે, પરંતુ ગલના પૂછવા સવાલના જવાબમા પોતે લીધેલી ટરવન છુપાવવા માટે તલુ સચિવો

જુદાં જુદાં ખડાનાં ખતાવી પોતે વિવાહ મેળવતી વખત હાજર નહોતા એમ જૂઠું કહે છે, એક વાર ફરજ ચુકનાર-અસત્ય માર્ગે ચાલનાર-ને ત્યારપછી પોતાના ખચાવ માટે કેટલી વખત અસત્ય બોલવું પડે છે તે અહીં સ્પષ્ટ થાય છે. જેની નોકરી ખાય છે, જેનો વિશ્વાસ ધરાવે છે, જેનું નિમક ખાધું છે, તેની પ્રાણુથી વહાલી પુત્રીને પણ ખાડામાં નાખી દેતાં એવા લાલચુ માણસો ડરતા નથી. આધુનિક સમયમાં પણ કન્યાવિક્રયાદિ પ્રસંગમાં તેમજ તે વિનાના પ્રસંગમાં પણ વચ્ચે વિવાહ કરનારા લાલચને વશ થઈને કન્યાને દુઃખના ખાડામાં હોમી દે છે અથવા વરને લાકડે માકડું વળગાડી દઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી જાય છે, અને તેની ઉપર રાખેલા વિશ્વાસનો ઘાત કરે છે. ત્રણ સચિવોએ કહેલી હકીકતજ તેઓ જૂઠું બોલે છે એમ ખતાવે તેવી હતી, પરંતુ તેમાં રાજપુત્રને ન જોયાનો મુદ્દો ખરો હતો એટલું રાજ ગ્રાહ્ય કરી લે છે. પછી ચોથા સચિવને પૂછતી વખતે રાજ તેને પ્રથમથીજ વધારે સતાવે છે અને જૂઠું બોલશે તો પોતે ઘણી સખત શિક્ષા કરશે એમ કહીને તેને ચેતાવે છે. તે રાજતેજ ખમી શકતો નથી અને શિક્ષાનો ભય તેને સાચું કહેવા પ્રેરે છે, એટલે તે સાચેસાચી હકીકત રાજ પાસે પ્રકાશિત કરે છે. રાજને જે જાણવું હતું તે તેનાં જવાબ-માંથી મળી જાય છે, એટલે પછી તેઓનો અપરાધ તો જો કે ઘણો ભારે હતો છતાં માત્ર માફી માગવાથીજ તેઓને છોડી દે છે.

હવે રાજ શું કરવું તેનો વિચાર કરે છે. તે વખતે મંત્રી સલાહ આપે છે કે—‘ હવે આપણે ચંદરાજનો પત્તો મેળવશું, પણ ત્યાંસુધી આ પ્રપંચી મંડળીને છુટી થવા ન દેવી; એને કેદ કરી રાખવી. ’ આવી સલાહ આપવામાં હાલ આકરા ગુન્ડામાં જામીન ઉપર છોડવામાં આવતા નથી તેમાં જે મુદ્દો રહેલો છે તે આજ છે. એટલે એવા ગુન્ડે-ગાર છુટા રહેવાથી ખોટા પુરાવા ઉભા કરે છે અથવા સાચો પુરાવ તોડી નાખે છે. આ પ્રપંચી મંડળીમાં હિંસક મંત્રી એવો દુષ્ટ સ્વભાવવાળો છે કે વખતે તે લાગ આવે તો તેની સામેના મુખ્ય સાક્ષી ચંદરાજનોજ વિનાશ કરી નાખે, આ કારણથી તે લોકોને કબજે રાખવાની સુબુદ્ધિ મંત્રી સલાહ આપે છે, અને રાજને ગળે તે વાત તરતજ ઉતરે છે.

પછી રાજ સિંહલરાજને સપરિવાર પોતાને ત્યાં જમવાનું નોતરૂં કહેવરાવે છે. એટલે તે પણ વેવાઈને ત્યાં જમવા જવાનો દહાવો લેવા અને કુટ્ટીવર સાસરાને ઘેર જમવા જવાનો દહાવો લેવા, સિંહલરાજની રાણી વેવાણને મળવા અને હિંસક મંત્રી ખોટા શીરપાવ મેળવવા હોંશે હોંશે આવે છે; પણ ત્યાં જમવાનું તો જમવાને ઠેકાણે રહે છે અને આખી પ્રપંચી મંડળીને કેદ કરવામાં આવે છે. તે સાથે જણાવી દેવામાં આવે છે કે—‘ તમારો પ્રપંચ તમામ જાહેર થઈ ગયો છે તેથી હવે ખરા વરનો પત્તો મળતાં સુધી તમને બધાને અહીં કેદ રાખવામાં આવનાર છે, માટે તમારે હવે નિરાંતે અહીં રહેવું, કોઈ રીતે ઉચાટ કે ઉતાવળ કરવી નહીં. ’ આ હકીકત સાંભળતાં સિંહલરાજના અને હિંસક મંત્રીના હાથ ભોંયે પડે છે. સિંહલ રાજ હિંસકની સામે જોઈને કહે છે. કે—“ અરે દુષ્ટ ! આ બધી

તારી કરેલી વિટળનાનું કળ અમારે લોગવવું પડે છે તે અમને અવળે રસ્તે ચડાવ્યા તેનું આ પરિણામ આવ્યું છે હું તો પ્રથમથીજ ધારતો હતો કે આ સઘ દ્વારકા પહોચવાનો નથી, અને પારકી પુત્રીને કદમા કસાવવી યોગ્ય નથી, પરંતુ તારી ગદસલાહ પામે મારી ધારણા ગર આવી નહીં અને હું પણ તારા વિચારમા સામેલ થયો તેથીજ અત્યારે રાજા મટીને કેદી થવું પડ્યું છે ’

હિંમત કહે છે કે—‘એમા મને કાંઈ કહેવાનું નથી દીડરો તમારો પરણવાનો હતો અને રાજપુત્રી તમારે ત્યાં આવવાની હતી, એમા મને કાંઈ અપૂર્વ લાભ મળવાનો નહોતો ’ આવી આવી ડેદમા પડ્યા પડ્યા તેઓ વચ્ચે તો ઘણી વાતો થઈ હશે અને પરસ્પર ઘણા ઓલભા દેવાણા હશે, પણ આપણે તે ગંધુ જાણવાની કે સાબળવાની જરૂર નથી આપણે તો આ હકીકત પગ્યી એ સાગ લેવાનો છે કે—‘પાપ ડોઈ જાળે પ્રગટ થયા સિવાય રહેતું નથી તમે ગમે તેટલું છુપું પાપ કર્મ કરો પણ તે અસુક સુદતે ગહાર આવેજ છે અને તેની યોગ્ય ગિફ્ત આ ભવમા કે પર ભવમા પ્રાણી માત્રને લોગવવીજ પડે છે માટે કોઈ પણ જાતનો છળ, પ્રપંચ, ઠગાઈ કે નિશ્વાસઘાત ઠરતા પાછું ઓસગું અને તેના કડવા કળ નેત્રની સામે ખસા કરી દેવા, કે જે જોઈને મન તેવા પાપકર્મથી પાછું વળે સિંહલરાજાનું કષ્ટાત એવે વળતે યાદ લાવવું કે જેથી પાપનો ગદલો તો મળેજ છે એમ લક્ષમા આવે ’

અપરાધીને જાળે ગળ્યા પછી હવે ગત કામ મૂળ પુરૂષને મોઢી ઢાઢવાનું ઉપસ્થિત વાય છે તેના ઉપાય માટે રાજા મોટી દાનગાળા મડાવે છે અને તેમા આવતા દૂર દૂર દેરાના માણસોને પૂછવાથી આભાપુત્રીને અને ચદગજાનો પત્તો મળશે એમ ધારવામા આવે છે તે વખતે તાર કે વેલવે જેવા માધનો હોય એમ જણાતું નથી કે જેની દ્વારા થોડા વખતમા ગધેા પત્તો મેળવી શકાય

હવે પ્રેમલાલજી દાનગાળામા બેસી નવા નવા પચિકાને પૂછે છે અને કાળ વ્યતિકમાવે છે, પરંતુ ત્યારે પાચ ઢાઢો પૈકી કાળકારણ પરિપક્વ થશે ત્યારે કોઈ પણ નિમિત્ત પામીને ચદગજાનો પત્તો મળશે તે હકીકત આપણે હવે પછી વાચશું હમણા તો મત્ય તરે છે અને પાપનો ગદલો વહેલો કે મોડો જરૂર મળે છે એટલું રહસ્ય હૃદયમા ઠેર ગળીને આ ઉત્તેજને મક્કળ કરવાનું વાચકોને મૂચવી આ બાળત મમાસ કરવામા આવે છે અને આગળ આવનારી મુગપ્રાસિની હકીકત સાબળવાને વાચકોને ઉત્કટિત રહેવાની પ્રેરણા કરવામા આવે છે

ઢાળ ૧૨ મી.

(માણ સાથીડા રે સાથે ધણ રે હાથે મદ પીઓ રે લો—એ દેશી.)

ભવિયાં નૃપની ખેટી ગુણની પેટી ગેહથી રે લો, ખેડી દાનની શાખા લો; ભ૦ માગે જે જિમ આપે તે તિમ નેહથી રે લો, ખાખા પરમ કૃપાખા લો. ભ૦ ૧ ઉત્તમ ગેહ જન્મીને હેજે સુતારે લો, પ્રાયે હોવે દાંતા લો; ભ૦ પંથી દેખી કરે વિશેષી સ્વાગતા રે લો, પૂછે તેહને શાતા લો. ભ૦ ૨ નગરી આભા પૂરણ લાભા સુંદરા રે લો, પૂરણ પૂરવ દેશે લો; ભ૦ ચંદ નરેશર અતિ અલવેશર સિંધુરા રે લો, રાજ સુરપતિ વેશે લો. ભ૦ ૩ પરદેશી છે જે તમે પ્રીછો તેહને રે લો, મુજને તુમે ભાખો લો; ભ૦ પંથી લહી ટાણું કહે નવિ જાણું એહને રે લો, નહીં અમ તાસ અભાખો લો. ભ૦ ૪ એહવી સુણી વાણી થઇ વિલખાણી પ્રેમલા રે લો, પ્રીતમ ગુણથી લીણી લો; ભ૦ કન્યાની કોઇ અન્યા નવિ આલે કળા રે લો, વિરહે થઇ અતિ ઝીણી લો. ભ૦ ૫ નિશદિન જૂરે નદીઓ પૂરે રોઇને રે લો, માહરો પીયુ પરદેશી લો; ભ૦ વારી મન રાખે નવિ સંભાખે કોઇને રે લો, નિપુણા નાહ નિવેશી લો. ભ૦ ૬ જંઘા-ચારણ જનમન તારણ આવિયા રે લો, વિમળાનયરી ઉઘાને લો; ભ૦

ઢાળ ખારમીના ભાવાર્થ.

હે ભવ્યજીવો ! મકરધ્વજ રાજાએ સ્થાપેલી દાનશાખામાં બેસીને પ્રેમલાલચ્છી અતિથિ અભ્યાગતને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપતી હતી. કોઇને નિરાશ કરતી નહોતી, કારણ કે તે ખરેખરી દાતાર હતી. દાન આપ્યા પછી તે તેઓને પૂછતી હતી કે—“ હે બંધુઓ ! તમે દેશવિદેશમાં ફરો છો તો પૂર્વ દિશામાં આભા નામે નગરી જોઇ છે ? ત્યાં ચંદ નામે રાજા ઇંદ્ર જેવો રૂપવંત છે તેને દીઠો છે ? ” આવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ કહેતા કે—“ હે બહેન ! અમે એ બાબત કોઈ દિવસ ગયાજ નથી, આભાનગરી અમે સાંભળી પણ નથી તો પછી ત્યાંના ચંદરાજને તો ક્યાંથીજ જોયેલ હોય. ” આવા ઉત્તરે સાંભળી પોતાના સ્વામીના ગુણમાં લીન થયેલી પ્રેમલા નિરાશ થઇ જતી, ઉદાસીન બનતી, એકાંતમાં રાત દિવસ નેત્રમાંથી આંસુ સારતી; પરંતુ પોતાના પતિનો પત્તો મેળવવાનો ખીજો કોઇ ઉપાય નહીં હોવાથી તે ધીરજ ધરીને બેસી રહેતી. પોતાના દુઃખની વાત વારંવાર કહીને કોઇને દુઃખી કરતી નહોતી. ૧-૬ એવામાં મનુષ્યોના અંતઃકરણના પાપને નિર્મળ કરનારા એવા જંઘાચારણ મુનિ વિમળાપુરીના ઉઘાનમાં પધાર્યા.

ગલદિક રંગે પ્રેમલા સંગે ભાવિયા રે લો, વાટે વધતે વાને લો. ભ૦ ૭
 સયમધારી દે હિતકારી દેશના રે લો, વાણી અમીયસમાણી લો; ભ૦ કીધાં
 નરનારી વ્રત આચારી જિનેશનાં રે લો, સમકિત ઠાણી પ્રાણી લો. ભ૦ ૮ મુનિએ
 કીધી પ્રેમલા સૂધી શ્રાવિકા રે લો, પૂરણ જિનની ગગી લો; ભ૦ ચૌદ પૂરવના
 સાગની હ્રદ ભાવિકા રે લો, વિહર્યા અન્યત્ર વિભાગી લો. ભ૦ ૯ સહુ ગૃહ આવ્યા
 થયા મન ભાવ્યા સર્વના રે લો, પામ્યા પરમ આનંદા લો; ભ૦ ધર્મ આરાધે સવિ
 વિધ સાધે પર્વના રે લો, પુત્રી સમકિતક દા લો. ભ૦ ૧૦ તેહ મૃગાક્ષી પ્રેમલા-
 લચ્છી ધર્મમાં રે લો, હુધ નિપટજ ડાહી લો; ભ૦ પૂજે જિનદેવા કરે નિત સેવા
 કુશલી કર્મમાં રે લો, ગુરના ગુણની ગ્રાહી લો. ભ૦ ૧૧ નવકાર પ્રભાવે
 આવે શાસનદેવતા રે લો, પભણે પુત્રીને હરખે લો, ભ૦ મળશે તુજ સ્વામી
 અતગ્ભમી સેવતાં રે લો, પૂરણ મોલે વગપે લો. ભ૦ ૧૨ ભજ ભગવતા
 મ કરીશ ચિતા આજથી રે લો, ઇમ કહીને ગદ્ય દેવી લો; ભ૦ દેવીનું
 ભાખ્યુ જનકને આખ્યુ અસાજથી રે લો, હગખ્યો તાત મુટેવી લો. ભ૦ ૧૩
 પચ્ચરણથી આવી પૂરણ આસતા રે લો, મુખથી ભજન ન ચૂકે લો; ભ૦
 વદે ને ચિરનદે ચૈત્ય જે શાશ્વતાં રે લો, પ્રત્યાખ્યાન ન ચૂકે લો. ભ૦ ૧૪

વનપાળકે ગનને વધામણી આપી એટલે ગન પોતાના પગિવાગ મહિત પ્રેમલાને લઈને
 વદન કરવા આવ્યા નગ લોહિ પણ આવ્યા. મૌ મુનિ વદન કરીને યથોચિત સ્થાને
 બેઠા, પછી મુનિમહારાજે લબ્યછવેને અત્યંત હિતકારી અમી રમતી ભરેલી વાણીથી દેશના
 આપી તે માલગી ઘણા ભવ્ય છવેએ પ્રતિબોધ પામી શુક્ર મહારાજ પામે અનેક પ્રકારના
 વ્રત નિયમો લીધા પ્રેમલા પણ શુદ્ધ મગદિનધારી અને જિનમતની પૂરણ રાગી શ્રાવિકા અને
 ચૌદપૂર્વના સાગની ભાવના ભાવવાવાળી યદ્ય શુક્ર અન્યત્ર નિહાગ કરી ગયા એટલે મૌ પોત
 પોતાને મ્યાનકે આવ્યુ પ્રેમલા ત્યાગથી જિનવદન પૂજનાદિ ધર્મકરણીમા વિશેષે આમજ્ઞ
 નેના લાગી અને પર્વના દિવને વિશેષ ધર્મ કરવી હતી એમ ડેટવાક દિવસે વ્યતિકર્યા ૭-૧૧

અન્યદા નવકાર મત્રના પ્રભાવથી શાસનદેવતાએ આત્રીને પ્રેમલાલચ્છીને કહ્યું કે—
 "હે બહેન ! તને તારો સ્વામી અવગ્ય ગળશે, પણ તારા લગ્નસ્થિતિથી બગબગ ૧૬ વર્ષ
 પૂરા થયે ત્યારે તેનો તારે મેળાપ થશે, માટે તું કાઈ પણ ચિંતા ન કરીશ, અને પગમાત્રાની
 ભક્તિ પૂર્ણભાવની ર્યા કરશે " આ પ્રમાણે કહીને દેવો અદ્વૈત યદ્ય ગર્ભ પછી પ્રેમલાએ
 તે વાત સંભળીને પોતાના માતાપિતાને લગ્ન છોડીને કદી સંભળાતી તેઓ પણ કામક
 નિધિન થયા પ્રેમલા નવકાર મત્રને પ્રગટ પ્રજાવ દેખી તેનાપર વધારે આનંદાવાળી યદ્ય
 અને વિશેષે તેનો ભાગ કરવા લાગી જિનચત્યનો ર્જાન પૂજનાદે ભક્તિ કરવા લાગી અને
 યમાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાનાદિ કરવા લાગી ૧૨-૧૪

ભાવી તિહાં તેહવે આવી એહવે જોગણી રે લો, વાય મધુરી વીણા લો; ભ૦
 કુંઝરી તે તેડી નેડી વિનતિએ ઘણી રે લો, નિસુષ્ટયા સ્વર તસ ઝીણા લો.
 ભ૦ ૧૫ કુણ દેશથી આવી કહે સમજાવી મુજને રે લો, ઇમ નૃપપુત્રી પૂછે
 લો; ભ૦ પૂરવદિશે રહું છું સત્ય કહું છું તુજને રે લો, તાહરે કારણ શું છે
 લો. ભ૦ ૧૬ કનક વરણી રૂપે ધરણી રૂડી એ યોગિણી રે લો, વૈરાગે ચિત્ત
 ભીનો લો; ભ૦ ચીવરરંગી બુદ્ધિચંગી સુંદરમુખી લોગિણી રે લો, ગાવે ચંદ
 નગીનો લો. ભ૦ ૧૭ કુણ છે તિહાં રાજ ગરીબનિવાજ કહો ખરી રે લો, યોગણ
 તામ પયંપે લો; ભ૦ તિહાં ચંદ નરેશર કાયા કેસર ભાખરી રે લો, જોહથી અરિ-
 યણ કંપે લો. ભ૦ ૧૮ ગાઈં યશ તેહનો ખાઈં એહનો ટૂકડો રે લો, મુજને પ્રાણથી
 ખ્યારો લો; ભ૦ કીધો તસ માતે કોઈ વાતે ટૂકડો રે લો, મુક્યો મેં તવ ન્યારો લો.
 ભ૦ ૧૯ તિહાં હું સુખથી તેહના દુઃખથી નીસરી રે લો, ઇમ હું તીરથ માટે લો;
 ભ૦ ચંદ સરીખો પુરૂષ ન નિરખ્યો કો ફિરી રે લો, છાતી વિરહે ફોટે લો. ભ૦ ૨૦
 સ્વામી નામે પામી આનંદ પ્રેમલા રે લો, ચાલી અવધૂચેલી લો; ભ૦ તાતે
 પણ જાણી યોગિણી વાણી અટકળી રે લો, કન્યા જાણી ચિત્રાવેલી લો. ભ૦ ૨૧
 તાતે કહું સાચી હુઈ જાચી દીકરી રે લો, ફળશે ધર્મનો વેલો લો; ભ૦ પરપ્યો

એકદા એક યોગિની ફરતી ફરતી ત્યાં આવી ચઢી. તેના હાથમાં સુંદર વીણા હતી
 અને તે મધુર સ્વરે સ્વર મેલાવીને ગાયન કરતી હતી. પ્રેમલાએ તેને પોતાની પાસે
 બોલાવીને પૂછ્યું કે ‘ તમે ક્યાંના રહેવાવાળા છો ? ’ તેણે કહ્યું કે—“ હું પૂર્વ દેશમાં રહું
 છું; પણ તમારે માઝં સ્થાન પૂછવાની શી જરૂર પડી છે તે કહો ? ” આમ કહીને પાછી તે
 સુંદર વેશવાળી અને વૈરાગ્યમાં તટ્વીન થયેલી, કષાયલા વસ્ત્ર ધારણ કરનારી તેમજ બુદ્ધિશાળી
 યોગિની પોતાની વીણાવડે ચંદરાજના ગુણગાન ગાવા લાગી. પોતાના પતિનું નામ સાંભળી
 પ્રેમલાએ તેને પૂછ્યું કે—“ તમારા દેશમાં રાજ કોણ છે અને તમે આ ગુણગાન કોનું
 કરો છો ? ” યોગિની બોલી કે—“ પૂર્વ દેશમાં ચંદ નામે રાજ રાજ્ય કરે છે, તે અત્યંત
 સુંદર રૂપવંત છે. શત્રુ તો તેને દેખીને કંપે છે, હું તેના યશનું ગાન કરું છું અને
 અન્ન પણ તેનું જ ખાઈ છું. તે રાજ મને પ્રાણથી વિશેષ ખ્યારા હતા. તેને તેની ઓરમાન
 માતાએ કોઈ કારણસર કુકડા બનાવી દીધા છે. તે જોઈ અત્યંત દિલગીર થઈને હું
 ત્યાંથી દેશાવરમાં નીકળી પડી છું, પરંતુ મેં કોઈ સ્થાનકે તેના જેવો ઉત્તમ પુરૂષ
 જોયો નથી. ચંદરાજના વિયોગથી માઝં હૃદય અત્યંત દુઃખી છે. ” આ પ્રમાણેની તેની
 વાતથી પોતાના પતિનો ખરેખરો પત્તો મળવાથી પ્રેમલા તેને પોતાના પિતા પાસે લઈ
 ગઈ. પ્રેમલાએ તેની પાસે બધી વાત કહેવરાવી. તે સાંભળી મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે—
 “ હે પુત્રી ! તું સાચી ઠરી છું. તારો પતિ કોઈ મોટો ભાગ્યવાન જણાય છે, પણ તે

એ પટંતર નિપટ દુરતર દેશાંતરી રે લો, એનો મેળો દોહિલો લો. ભૃં ૨૨
ધીરજ તું ધરજે પરહા કરજે આંખળા રે લો, દે ઇમ જનક દિલાસા લો; ભૃં
નિગમે ઇમ દિલા પિયુ પિયુ છહા પ્રેમલા રે લો, ધગતી પ્રીતમ આશા લો. ભૃં ૨૩
ચઢનૃપતિનો મળ ધ હવે તુમે માંખળો રે લો, કીધી ને વાત વિમાતે લો; ભૃં મુખ
હુ.ખ દેખી ભૂલો મત કોઈ આફ્નો રે લો; બેર લિખિતની વાતેલો. ભૃં ૨૪ એહ
કથા શ્રોતાને જ્ઞાન પ્રકાશની રે લો, મૂરખે નિમુણી નિગમી લો; ભૃં ભાખી
મોહનવિજયે ત્રીન ઉક્ષામની રે લો, મુદર દાળ એ બારમી લો. ભૃં ૨૫

હવે દેશનો રહેવાવાળો છે, તેથી તેનો યોગ મુરકેલીએ મળી શકે તેવો છે ૧૫-૨૨
હવે તું મનમાં ઘેર્યં ધાગ્લુકર અને એદ તજુ દે ” પ્રેમલાને પિતાએ આ પ્રમાણે કહિત
શિક્ષા આપી, પછી પ્રેમલા છએ પતિના નામનુ ઝાન્યુ કરતી અને આગા ગણતી દિવસો
બ્યતીન કરવા લાગી હવે વિમાતાએ ચઢને શુ કર્યું તે સળધ તમે માલળો મુખદુખ
દેખીને કોઈ બૂલો ન પડો અને જ્યા ત્યા કાફા ન માગે કાગ્લુ દે સર્વ કર્મને આધીન છે આ
કથા શ્રોતાને જ્ઞાન આપનારી છે મૂરખ તો તેને ગૂમાવશે આ પ્રમાણે મોહનવિજયે ત્રીન
ઉક્ષામની મુદર બારમી દાળ વર્ણવી ૨૩-૨૫

પ્રેમલાએલીની આ મિથિનિ વર્તે છે હવે કુકટો મયા બાદ ચઢગનની મિથિનિ શું
વર્તે છે તે જણવાની આવશ્યકતા છે. કાગ્લુ દે આપણે જાણેનો મેળાપ થયેલો લેવાને
ત્લુક લીએ, પરંતુ તે વાતને દલ્લુ ધણું છેટું છે બે દેગ પચ્ચપત્તી બદુદુ છે, એટલુજ
નહીં પણ નજી તો કુકટાપજુદર માય ત્યારે મેળાપ થઈ શકે તેમ છે, તે વાત પણ ઘણી
છેટી છે એટલે અહીં શુ ચઢમ્મ ચઢેલું છે તેના વિચાર કરીએ

ત્રીન ઉક્ષામની દાળ બારમીનું ચઢમ્મ.

અહિં આ ચક્રમાનના પ્રેમલાએલી દાનશાળામાં દાન આપે છે અને દોષને નિરાશ
પાછી તાજતી નવી એમ કહેવામાં આવ્યું છે તેના ચઢમ્મ એ રહેલ છે કે-જે દાનાના
કુરમા જપનન થયેલ રાંધ છે તે જ દાન આપી શકે છે જેણે પોતાના પીયરના કુરમા
દાનાપણું જોયેલું હોયુ નથી, તે સ્ત્રી અનગના ધર્મજ્ય ચઢમ્મ મળેને પણ દાન દર્શ માગતી
નથી તેનામાં ઉદાનતા આવતી નથી ઉદાનતા મલુ જનની સુખ-પ્રાપ્તિ દેવા છે તો
તે ખના રૂપમાં પ્રકાશી શકે છે, સિવાયની દેવા તો કૃત્રિમ જાતે લાગે છે દેવાના સ્વ
મનુષ્યનું બુદ્ધ છે, તે જ પણ ચેતન્ય સમાયની દેવાના ઘણીજ મિતની તેમજ અમૂલ્ય છે
તે માત્ર દેવા નહીં-કુપણ છે ત જ નહીં ઉપદ્રી માગતો નથી કેમકે તેના દબાદિ
ઉપનંદો મોહ તેને તેમ કરના, અટકાવે છે કલ્પ અને આ નુકસાન જેણે તેનું નાતે કલુષ
મનુષ્યને દબાદિની આપે મહાન્યા પછી જેણે રોવાયો તે તેને ઉપદ્રી રૂપ નહીં, નીચે

તેમાંથી અલ્પ પણ આપી શકે નહીં, તોપણી તે સર્વને એક સાથે છોડી દઇને ચારિત્ર કેમ લઇ શકે ? જો કે એકવાર-અંતકાળે તો તેને તેવા ઉદાર થવુંજ પડે છે, પરંતુ પોતાની હૈયાતીમાં તે ઉદારતાના અંશ પણ બહુ ઉપયોગી અને જરૂરના છે, તે તેનામાં હોતા નથી. તેથી જ્યારે તે ચારિત્ર લઇ શકતો નથી ત્યારે મોક્ષ તેને માટે હળુ ઘણું દૂર છે. આમાંથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે મોક્ષ ઉદારને નજીક છે કંબુસને માટે દૂર છે. કંબુસો ! આને માટે વિચાર કરી કોઈ સદ્ગુણને પૂછી ખુલાસો મેળવજો.

પ્રેમલા પરદેશી જનોને આભાનગરી સંબંધી પૃચ્છા કરતી હતી, પણ જેઓ તે રસ્તે ગયાજ ન હોય તેની વાત તેઓ ક્યાંથી કરી શકે ? મિથ્યાદષ્ટિઓ મોક્ષનો સત્ય માર્ગ ક્યાંથી બતાવી શકે ? તે માર્ગ તો સર્વજ્ઞજ બતાવી શકે કે જેણે અહીં કેવળજ્ઞાન મેળવીને તેની વાનકી આપી છે, લોકાલોકના પ્રકાશક થયા છે અને જગતનું-સર્વ જીવોનું ત્રિકાળગત સ્વરૂપ જાણી લીધું છે. સત્ય મોક્ષમાર્ગ તેજ બતાવી શકે છે. તેમ અહીં આભાનગરીનું ખરૂં સ્વરૂપ બીજાઓ બતાવી ન શક્યા પણ ત્યાં રહેલી યોગિની બતાવી શકી. માટે સત્ય માર્ગથી અજ્ઞાત જનો પાસેથી સત્ય માર્ગ જાણવાની આશા રાખવી તે ફેાગટ છે. જીવોનું સ્વરૂપ, તત્ત્વોનું સ્વરૂપ, કર્મોનું સ્વરૂપ, પદ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ-ઇત્યાદિ સ્વરૂપો અલ્પજ્ઞ મનુષ્યો બતાવી શકતા નથી. તે બતાવવાનું કામ બહુશ્રુતનુંજ છે. બહુશ્રુત વિનાના અલ્પજ્ઞો તેવી બાબત વર્ણવવા જતાં ઓડનું ચોડ વેતરી નાળે છે અને અસત્ય સ્વરૂપ સત્ય તરીકે જાહેરમાં મૂકે છે.

અનેક મુસાફરોને પૂછતાં-કોઈનાથી આભાનગરીનું સ્વરૂપ મળી ન શક્યું તેથી પ્રેમલા પોતે તો ઉદાસ થઇ પણ તેણે બીજાઓને ઉદાસ કર્યા નહીં. કેટલાક એવા માણસો હોય છે કે જે પોતાનું દુઃખ વારંવાર વર્ણવીને બીજાઓને દુઃખી કર્યા કરે છે અને કેટલાક એવી બાબતમાં બીજાને દુઃખી કરતા નથી, પણ પોતાનું દુઃખ પોતેજ સહન કરી પોતાની સહન-શક્તિમાં વધારો કરે છે.

પ્રેમલાને ભાગ્યયોગે અનાયાસે જંઘાચારણ મુનિની જોગવાઇ મળી જાય છે. તેનાથી તે ધર્મ પામે છે, એટલે પરમ લાભ મેળવે છે; પરંતુ એવા મહાત્મા પાસે પોતાનું દુઃખ ગાઇ તેના નિવારણનો ઉપાય તે પૂછતી પણ નથી. તે જાણે છે કે—આવા મહાત્માઓ સાંસારિક દુઃખોનું નિવારણ કરવા પધારતા નથી, તેઓ તો આત્મિક દુઃખોનું નિવારણ કરવા આવે છે અને આત્મિકસંપત્તિ તેઓ મેળવી આપે છે. સાંસારિક સુખોને તેઓ કનિષ્ઠ અને તુચ્છ માને છે. એવા મહાત્માઓ પાસે પોતાની સાંસારિક સ્થિતિની વાતો કરવી તે પણ તેમના અમૂલ્ય વખતનો ગેરઉપયોગ કરવા જેવું છે. હાલમાં સાધુ સાધ્વીઓની પાસે પોતાના સાંસારિક દુઃખોને રડનારા શ્રાવક શ્રાવિકાઓએ આ હકીકતપરથી બહુ ધડો લેવા જેવું છે. મુનિમહારાજ પોતાના જ્ઞાનધ્યાનમાં નિમગ્ન હોય, તેમાંથી વખત બચાવીને આપણા ઉપકારને માટે આપણને ઉપદેશ આપે, તેવા વખતને અમૂલ્ય તેમજ કિંમતી માનનારા મહા-

પુરૂષના વખતનો આપણે કપાય ઉત્પન્ન કરે તેવી વાતચિતમાં લોગ લેવો અથવા સામારિક ખટપટની કે સુખદુઃખની વાતો કરી તેમના વખતનો દુરૂપયોગ કરવો તે તેમની એક પ્રકારની આશાનના છે, અવિનય છે, અવિવેક છે, માટે તેઓ સસારથી વિરક્ત થયેલા હોવાથી તેમને વિરક્તજ રહેવા દેવા અને આપણે તેમની જેવા વિરક્ત વવા ઇચ્છુ-તેને માટે પ્રયત્ન કરવો એજ આપણું ખરૂં કર્તવ્ય છે પ્રેમલા તે વાત સમજતી હતી, તેથી તે જ ધ્યાયારણ્ય સુનિરાજ પાસે તેવી વાતજ કરતી નથી અને શ્રાવકના મત ગ્રહણ કરી પોતાના આત્માને ઉત્તર કરવા તત્પર થાય છે

જ ધ્યાયારણ્ય સુનિ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી હોય છે, તેથી તે તો જેવા આવ્યા હતા તેવાજ આકાશ માર્ગે આત્મા જાય છે સુનિ માત્રની સ્થિતિ આવીજ હોય છે આવોજ પરમાત્માએ તેમને માટે માર્ગ ઉપદેશ્યો છે ગૃહસ્થના પ્રતિબદ્ધતા વધારે આવવાથી ગૃહસ્થો વગર વિચારે તેમને પોતાની જેવાજ જનાવી દેવા પ્રયત્ન કરે છે અને જો જાહુ પ્રસંગમાં પડે છે તો પરિણામ પણ તેવુંજ આવે છે

હવે નવકાર મંત્રનો પ્રભાવ આગળ આવે છે આગીભાવ વિના પરમાત્માની ભક્તિ અને નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવાથી શાસનદેવી પ્રગટ થઈ પ્રેમલાને તેના પતિ ૧૬ વર્ષે મળવાનું કહી જાય છે આથી તે નિશ્ચિત થાય છે એટલુંજ નહીં પણ પોતાની વાત સત્ય કરવાનો પૂર્વો મળવાથી તે ઉલ્લસિત થાય છે, તેથી તે પોતાના પિતા પાસે દેવીની કહેલી વાત લક્ષ્મીની કહે છે લક્ષ્મી આવવાનું કાળ એટલુંજ છે કે કુળવાનું પુત્રી પોતાના વડીલો પાસે પોતાના પતિ મળી વાત જીજ્ઞાસામાન્ય સ્ત્રીઓની જેમ નિર્લક્ષ્યપણે કરતી નથી અહીં નવકાર મંત્રના પ્રભાવની હકીકત ખાસ લક્ષ આપવા યોગ્ય છે શાસ્ત્રકાં સર્વ મંત્રમાં એ મંત્રને ઉત્કૃષ્ટ પદ આપે છે. તે મંત્રના પ્રભાવથી અનેક મનુષ્યોના કાર્યની મિદ્ધિ થયેલી છે, અશક્ય કાર્ય શક્ય થયા છે અને દુઃખ દૌર્ભાગ્ય નાશ પામી સુખ મપત્તિના ભોક્તા થયા છે. આમાં ખામી આવે છે તે તેના પરની આસ્તાની ખામીથીજ આવે છે જેને પૂરતી આસ્તા છે અને જે તેના આગધનથી માસારિક સુખની આશા રાખતા નથી તે તેનાથી પૂરતો લાભ મેળવી શકે છે તે વિના ખીનજો પૂરતો લાભ મેળવી શકતા નથી નવકાર મંત્રના મહાત્મ્યને માટે મોટા મોટા ગ્રંથો લખાયેલા છે તેના મહાત્મ્ય ઉપર ઘણી કથાઓ શાસ્ત્રોમાં આપેલી છે અહીં વિન્નાયક થવાના ભયથી તે જતાવી રહતા નથી, પરંતુ એટલું તો જણાવવું જરૂર છે કે નવકાર મહામંત્ર આલોક મળી અને પરલોક મળી જાને પ્રકારના સુખ આપે છે અને દુઃખ કાપે છે માટે ખીન જથ્થા ભાગ્ય છોડી દઈ તેનુંજ આગ ધન કરવા તત્પર થવું યોગ્ય છે

અનેક પ્રકારના પ્રયાસથી જે કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, તે કાર્ય કાળ પરિપક્વ થયે ખીન પ્રયાગે સિદ્ધ થાય છે અનેક સુમાદેશથી જે દરીકત મળી યદી નહોતી તે હકીકત વીજ્ઞા-વાળી યોગીનીથી મટેજે મળી શકે છે યોગીની ચદગતતા પરિચયવાળીજ મળી જાય છે.

તે ચંદરાન્તનો પત્તો આપે છે, પણ તે સાથે તેના કુકડા થયાનું પણ કહી દે છે, પરંતુ બે આંખે અપંગ થયેલ માણસ એક આંખે સહજ પણ દેખવા માંડે છે તો તેને જેમ પરમ આનંદ થાય છે, તેમ ચંદરાન્તનો પત્તો મળવાથી કુકડો થયાની વાત ગૌણ થઈ જાય છે અને મૂળ હકીકત પરજ લક્ષ દોરાય છે. યોગિનીને તે પોતાના પિતાની પાસે લઈ જાય છે અને બધી વાત કહેવરાવે છે. આથી તેને પોતાના પતિનો પત્તો મળવાનો અને પોતે સાચી ઠરવાનો એમ બેવડો આનંદ થાય છે. તેના પિતા તેને શિખામણ આપે છે અને ઘૈર્ય ધારણ કરવા કહે છે, પ્રેમલા તેનો સ્વીકાર કરે છે. સ્વીકાર કર્યા વિના છુટકોજ નથી. જે વાત અશક્ય હોય-જેમાં પ્રયાસ આલી શકે તેમ ન હોય તેમાં ધીરજ રાખવી, પોતે અકળાવું નહીં અને બીજાને અકળાવવા નહીં એજ સુજ્ઞાની રીતિ છે અને એવીજ તેની પ્રવૃત્તિ હોય છે.

પ્રેમલા યોગિનીનો સત્કાર કરે છે. પોતાના પતિનો પત્તો આપનાર હોવાથી તેના પર સ્નેહ આવે તે સ્વાભાવિકજ છે. યોગિની તેના સત્કારને સ્વીકારીને ત્યાંથી રવાને થાય છે. એવા બ્યાવહારિક યોગિઓ પણ સુખમાં આસક્ત થઈ સત્કારવાળે સ્થાને વધારે રહેવા ઇચ્છતા નથી. તેઓ સમજે છે કે—‘વહેતું પાણીજ નિર્મળ રહે છે-બાંધેલું ગંધાર્થ ઉઠે છે.’ તેથી યોગી પુરૂષો કોઈપણ સ્થાને વધારે પ્રતિબંધ કરતાજ નથી.

યોગિનીના ગયા પછી પ્રેમલા પોતાના ધર્મકાર્યમાં તત્પર થઈ સતી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી. પરંતુ હૃદયમાં રહેલું પતિવિરહજન્ય દુઃખ તેને વારંવાર સંતાપ કરવા લાગ્યું. અહીં પ્રેમલાને આ સ્થિતિમાંજ છોડી દઈ કર્તા ચંદરાન્ત તરફ દૃષ્ટિ કરવા શ્રોતાઓને પ્રેરણા કરે છે. તે સાથે કહે છે કે-હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! તમે આ સંસારમાં તમને પ્રાપ્ત થયેલા સુખથી લોભાઈ જશો નહીં, અને દુઃખથી ડરી જશો નહીં. કારણ કે સુખ કે દુઃખ કોઈના કાયમ રહેતા નથી. શુભ કે અશુભ જેવા જેવા કર્મોનો જ્યારે જ્યારે ઉદય થાય છે ત્યારે ત્યારે તેને અનુસરતા સુખ કે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. એમાં કોઈનું ડહાપણ કે કોઈનું પરાક્રમ આલી શકતું નથી. તેવે વખતે બીજાની ઉપર બેદ કરવો તે પણ નિષ્ફળ છે. કારણ કે પોતાને અશુભ કર્મનો ઉદય થયેલો ન હોય તો બીજા કાંઈ પણ કરી શકતા નથી. અશુભ કર્મને ઉદયે બીજા તો નિમિત્ત કારણજ થાય છે. અહીં ચંદરાન્તના સંબંધમાં પણ વીરમતી તો નિમિત્ત કારણ છે; ખરું તો તેને અશુભ કર્મને ઉદય થયો તેજ કારણ છે કે જે કાર્યરૂપે પરિણામ પામ્યું છે.

કર્તા આપણા વિચારને ચંદરાન્ત તરફ દોરી જઈને તેની સ્થિતિમાં થયેલા અને થવાના ફેરફારો જણાવવા માગે છે. આપણે પણ તે જાણવાનાજ ઇચ્છક છીએ. કારણ કે થયેલી સ્થિતિનો ફેરફાર થયા સિવાય અને કુકડા મટીને મનુષ્ય થવાના નથી અને પ્રેમલાના સંબંધમાં આવવાના નથી. તેથી હવે આગળની ઢાળમાં તે હકીકત જાણવા તત્પર થવું અને આ ઢાળોના રહસ્યને હૃદયમાં ધારણ કરી તેનું મનન કરવું. રહસ્ય આપવાની મતલબ વાંચકોને થોડામાંથી આજું મેળવી આપવાની છે. તે વાંચકો જે લક્ષપૂર્વક વાંચે તોજ ફળીભૂત થાય તેમ છે, તેથી તેમ કરવું પ્રેરણા કરી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

કુહા

- કુર્કટ ચદ થયા પછી, થયો એક માસ વ્યતીત;
ન કરે પ્રગટ શુભાવળી, સાસુ પીતલ પ્રીત. ૧
- આલાનગરીના જન સકળ, વિના નૃપતિ અકળાય;
જઈ પ્રધાનને વિનવ્યુ, અમ ભેટાવો રાય. ૨
- જો નૃપ નિરખાવો નહીં, તુમે આજ સવિશેષ;
તો તુમે અમને શીખ લો, વસશુ જઈ વિદેશ. ૩
- દયાવિહુણો ધર્મ જિભ, કુળવિણુ નરભવ જેમ;
દત્તી દત્ત વિના યથા, નૃપ વિણુ નગરી તેમ. ૪
- રાજા રાજ્ય પ્રભા સુખી, એહ રીત સર્વત્ર;
વનમાંહે સ્વામી વિના, પરવરતુ એકત્ર. ૫
- સચિવ કહે રે સહોદરો, મે પણ નૃપતિ ન દીઠ;
મુજ પણ એહવી કલ્પના, હીયડામાંહે પઠઠ. ૬
- કહિશ વિચારી એહનો, તુમને સરવે ભેદ;
નગરીમાંહે સુખે રહો, કોઈ ન કરશો ખેદ. ૭
- સનમાની સચિવે પ્રભા, પોહોતા સહુ આગાર;
વીરમતીને મંત્રીએ, કહ્યો પ્રભા અધિકાર. ૮

કુહાનો ભાવાર્થ

ચદરાજા કુર્કડો થયાને એક માસ વીતી ગયો છતાં શુભાવળી એ વાત પ્રગટ કરતી નથી કારણ કે તે બહુતી હતી કે સાસુની પ્રીત ખોટી છે હવે આલાનગરીની પ્રભા રાજા વિના અકળાણી પ્રભાવર્ગે અકળાઈને પ્રધાન પાસે જઈને કહ્યું કે—“અમને રાજા માથે મેળવો એમના દર્શન નહીં કરાવો તો પછી અમે પરદેશમાં જઈને વગીશુ તમે ગણ થઈને રજા આપો એટલે અમે ચાલ્યા જઈએ બાકી જેમ દયા વિનાનો ધર્મ, ઉત્તમ કુળ વિનાનો મનુષ્યનો ભવ, દાન વિનાનો હાથી, તેમ રાજા વિનાનું રાજ્ય ચોક્કસ નથી ગળા છતેજ પ્રભા સુખી હોય છે જો રાજા ન હોય તો પછી વનમાં જઈને વસવું શું જોડું છે?” મંત્રીએ કહ્યું કે—“ભાઈઓ! મે પણ એક મહિનાથી ગળાઈને દીકા નથી, તેવી મને પણ તેમના દર્શનની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ છે મારા હૃદયમાં પણ તમારા જેવી કલ્પના પેડી હતી હું આજે તેનો મર્વ લેદ મેળવીશ અને પછી તમને કહીશ તમે કોઈ વાતની ચિંતા કરશો નહીં, નગરીમાંજ આનંદથી રહેજો” આ પ્રમાણે ઘડી અગ્નાન મ્ત્રીને સચિવે પ્રભાને વિસર્જન કરી પછી પોતે વીરમતી પાસે આવ્યો અને પ્રભાની મર્વ હકીકત નિવેદન કરી ૧-૮

ઢાળ ૧૩ મી.

(રાગ ગિહાવડો—ઓરો ઓરો રે ગિરધારી ઓરો રે ત્હારા પગનો રે સમાઈં તોરો રે—એ દેશી.)

તેહ મંત્રી માતા ભણી કહે, ઈમ ભૂપતિ છાનો કિમ રહે; આવી મુજને કહે પ્રજા, અમને વેળાસર દો રજા. ૧ શાને રાખ્યો તુમે નૃપ સંગ્રહી, એ તો વાત કાંઈ વાર નહીં; રીસ ચડે તો તુમ દો ગાળી, પણ ન કરો મતિ તુમે સ્ત્રીવાળી. ૨ નિત્ય પ્રત્યે પુરજનને શું ભાખું, જિમ તિમ કરી તેહને હું રાખું; માસ થયો એમ એક ઘણો, તોહિ પાર ન પામ્યો હું તુમ તણો. ૩ સહુ લોકને મન સંશય થયો, નૃપચંદ્ર ન દીસે કિહાં ગયો; નૃપ વિણ રાજ વિધુંસલા, તે તો ઠાલે ઉખલ યે મુશલા. ૪ તુમે માનો અથવા નવિ માનો, તુમે ચંદ્રને રાખ્યો સહી છાનો; યેઠા તુમે છો મોટી ગાદી, ઘણી જવા દો છોકરવાદી. ૫ જાણ્યો કારણ લોક અશાતાનો, પણ મન નવિ ભેદો વિમાતાનો; મંત્રીએ કહ્યું દેઈ તાનો, પણ ન ચડે પાવઈએ પાનો. ૬ કહે વીરમતી મુણ રે મંત્રી, મેં તો ચંદ્ર નથી રાખ્યો યંત્રી; વાંક એ છે પણ સવિ તાહરો, કિમ અવગુણ ગાયે તું માહરો. ૭ હણ્યો ચંદ્ર જે હતો મુજ

ઢાળ તેરમીના ભાવાર્થ.

મંત્રીએ વીરમતીને કહ્યું કે—“ માતાજી ! રાજા આમ છાના ક્યાંસુધી રહી શકશે ? તમે તેને રાજભુવનમાં ગોપવી રાખ્યા છે પણ તે કાંઈ ઠીક કહેવાતું નથી. તમને મારા કહેવાથી રીસ ચડે તો ભલે ગાળ દો, પણ આવી સ્ત્રીવાળી મતિ ન કરો. મેં આજ-કાલનો વાયદો કરીને આજસુધી પ્રજાને રોકી રાખી છે. વાત કરતાં એક મહિનો વીતી ગયો, તો પણ તમારી કૃતિનો પાર હું પામી શક્યો નહીં. હવે સૌ લોકને એ વાતમાં સંશય ઉત્પન્ન થયો છે. લોકો કહે છે કે ચંદ્રરાજ દેખાતા નથી. ક્યાં ગયા છે. કારણ કે રાજા વિના ધોસરી વગરનું રાજ્ય થઈ ગયું છે અને આ તો ખાલી ખારણીયામાં યે સાંબેલાં જેવું થાય છે. માટે હવે રાજાને ગમે તેમ કરીને પ્રસિદ્ધ કરો. તમે મોટા છો, મોટી ગાદી ઉપર બેઠા છો, પણ આમ છોકરવાદી કરો છો તે કાંઈ ઠીક નહીં. માટે જે વાત ખરી હોય તે કહી દો, હવે પ્રજા મારાથી રોકાય તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે મંત્રીએ ચુકિતપુરઃસર તાણો. મારીને કહ્યું; તો પણ તેની અસર વીરમતી ઉપર કાંઈ થઈ નહીં. ગમે તેટલું બાળક ફફડે પણ જેમ પાવઈને પાનો ન ચડે^૧ તેમ થયું. ૧-૬. મંત્રીનું કહેવું તમામ સાંભળી જઈને પછી વીરમતી બોલી કે—“ હે મંત્રી ! સાંભળ. આમાં વાંક માત્ર તારો છે. તે રાજાને હણી નાંખ્યા છે અને મને કહેવા આવ્યો છું. મારા

પ્યારો, તુજ સરખો નહીં કોઈ હત્યારો; કેહવો થઈ આવ્યો છે ડાહ્યો, વળી શુ કરવા તું ઉમાહ્યો. ૮ બહુ દિન થયા વાત તો અમે લાધી, પણ રાખી મે તાહરી બાધી; હું ભુડી તો તું રયો રૂડો, એક દુરમુખ છે ખીજે ફૂડો ૯ જો અવશુ ગાઈશ તું માહરો, ઉખેલો ઉખેલીશ હું તાહરો; ચુએ વાદોવાદે કેહવા, કોનાં નળીઆ નેકેહનાં નેવા. ૧૦ કહે મત્રી માતા ઇમ કાં ભાખો, થયા ધરડાં પણ સમજ ન રાખો; મે નૃપ હણ્યો તેહનો કુણ સાખી, ઇમ જીવતી ન ગળીએ માખી. ૧૧ બાઈ બોલ વિચારી એ શુ બોલ્યા, કિમ વાહો છો ઇમ અણુ-તોલ્યાં; કાઢશો ખોટે કાઢણ કેહો, તુમે કાંઈક પ્રભુથી તો બીહો. ૧૨ એહ શીખની વાત કહ્યા માટે, તમે કીધું લુણ ઘણુ આટે; જાણુ મે તમે થાશો રાણ, પણ તુમે બેલ્યા ઉલટી બાણ. ૧૩ માતા એ તો રૂડી નહીં ભાસા, એમ કીજે નહીં ભાભીહાસા, હું નૃપ હણુ કેહે બાને, બાઈ બોલીએ એહવુ જે કોઈ માને. ૧૪ કહે વીરમતી મત્રી તેડી, કારે ચઢની વાત આવી છેડી; એક ઉઘાડો જો એક ઢાંકો, હોવે વાંકે લાકડ વેજ વાંકો ૧૫ હું તો કહું છું વાત તુને ધરની, નૃપ

વહાલા પુત્રની હત્યા કરીને તું મોટો હત્યારો તો થયો છું અને વળી મારી પામે ડાહ્યો થઈને કહેવા શુ આવ્યો છું આ વાત મને તો બહુ દિવસથી જાણવામા આવી હતી પણ મે છાની રાખી હતી મે જાણુ કે કોણુ કહે ? પણ જ્યારે આજ ડાહ્યો થઈને મને સમજાવવા આવ્યો છું ત્યારે કહેવુ પડે છે હું ભુડી છું તો તું શું રૂડો છે ? એક ગ ધાતા સુખવાળો છે જ્યારે ખીજે કપટી છે જો તું મારા અવશુ ગાઈશ તો હું તારા ઉખેળા ઉખેળીશ બહુ વાઢવિવાઢ કરવાથી ફાયદો કાઢે તેમ નથી કારણુ કે ડોઈના નળીઆ ચુવે તો કોઈના નેવા ચુવે ” આવી અઘટતી વાત સાભળીને મત્રી બોલ્યો કે—“ અરે માતાજી ! તમે આ શું બોલો છો ? ઘડા થયા છો તો કાઈક વિચાર રાખો મે રાજને હણ્યા તેનો કોઈ સાક્ષી છે ? વળી હું રાજને શા માટે હણું ? મારે શુ લેવુ દેવુ હતું ? આમ જીવતી માખ ગળાશે નહિ માટે જે બોલો તે વિચારીને બોલો, આવી ખોટી વાતો કરવાથી કાઢણ—સાર શું કાઢશો ? પરમેશ્વરનો ભય ગળો મે શીખામણની વાત કરી તેનો જાહેલો મને ઠીક આવ્યો ? મે જાણુ કે આ વાતથી તમે રાજ થશો, તેને જાહેલો તમે તો ઉલટી બાણ રખ્યા, પણ આ કાર્મ ભાભીહાસાની વાત નથી તમેજ કહેને કે હું ગળને શા માટે હણું ? અને શી રીતે હણું ? ” માટે હે બાઈ ! જે બોલીએ તે એવુ હોય કે જે કોઈ માની શકે ” ૭-૧૪ આ પ્રમાણેના મત્રીના વચનો સાભળીને તેને એકાતમા લઈ ૪૪ વીરમતીએ કહું કે—“ તારે ચઢની વાત વધારે છેડવી નહીં, એમા સાર જેવુ નવી, અને જો વધારે બોલીશ તો વાંકે લાકડે વાંકો વેઢ જેવુ થશે મારા ઢાંક ને તારા ઉઘાડ એ ઢહેવત યાદ રાખજે,

સાથે વિદ્યા વિદ્યાધરની; નામ એ ચંદતણું નવિ લીજે, કોઇ આપણુ નવલી
કળા કીજે. ૧૬ મુજ મંત્રી તું તિમ હું રાજ, વજડાવો જઇ જશવાજ; જે
મુજ કહ્યું ચિત્ત નવિ ધર્યું, જાણીશ તું તાહરું ક્યું. ૧૭ જિહાં ભૂપતિ થઇ
હું સનમુખી, તિહાં રાજ રાજ્ય પ્રજા મુખી; કહે મંત્રી ધરીને શાતા, એ મેં તો
પ્રમાણુ ક્યું માતા. ૧૮ થઇ રાજી વીરમતી રાણી, એ કહી તેરમી ઢાળ ગુણ-
ખાણી; ત્રીજા ઉદ્ધાસ તણી વાર, એહ મોહને શ્રોતાજન સાર. ૧૯.

કહા.

એકવાર કર તું હવે, પડહ જઇ વજડાવ;
થઇ આભાનગરી તણી, વીરમતી નરરાવ. ૧

જે એહની આણા પ્રજા, નહીં માને ઇણવાર;
તે જાણશે તેહનું ક્યું, તે નહીં નગરી મઝાર. ૨

આભા જસ અજખામણી, યમપુર વલ્લભ જસ;
તે અનમી થાઓ મુખે, ઇમ કહો વચન પ્રકાશ. ૩

ખાકી હું ઘરની વાત તનેજ કહું છું કે-“ ચંદરાજ તો વિદ્યાધરની વિદ્યા સાથે છે તેથી તેને
પ્રકટ કરાય તેમ નથી.” માટે તારે તેનું તો નામજ લેવું નહીં અને નવી કળા કરવી. આપણે
જે મળી જશું, તો પછી ત્રીજું જોલનાર કોણ છે? ‘હું રાજ, તું મંત્રી’ એ પ્રમાણે બધે
જાહેર કરી દે. અને જે માફ કહ્યું નહીં કર તો તેનું ક્ષણ બહુ કડવું બેસશે, પછી તારી વાત
તું જાણે. વધારે કહેતી નથી. વળી હું જ્યારે પ્રકટપણે રાજ થઈને બેસીશ ત્યારે પછી
પ્રજાને શું અડચણ રહેવાની છે? પછી ક્યાં રાજ વગરનું રાજ્ય કહેવાવાનું છે? માટે જે
તાઈ અને માઈ હિત ઇચ્છતો હો તો મારા કહ્યા પ્રમાણે કર. ” મંત્રીએ વીરમતીનું કહેવું
કબુલ કર્યું. તે પણ સમાના લણી ગયો, એટલે વીરમતી રાજ થઈ. ગુણની ખાણ જેવી આ
ત્રીજા ઉદ્ધાસની તેરમી ઢાળ શ્રોતાજનો માટે શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૫-૧૯

કહાનો ભાવાર્થ.

તેણે કહ્યું કે-“ જા, હવે નગરમાં પડહ વજડાવ કે આજથી વીરમતી રાજ થયેલ છે,
તેથી સૌએ તેની આજ્ઞા માનવી. જે કોઈ તેની આજ્ઞા નહીં માને તેને નગર બહાર કાઢી
મૂકવામાં આવશે. તેથી જેને આભાપુરી અજખામણી થઈ હોય અને યમપુરી વહાલી હોય
તેણેજ અનમી-નહીં નમનારા-સામે થનારા. થવું. ” ૧-૩

મત્રીએ ફેર્યો પડહ, વીરમતી આદેશ;
 નગરીજન નિસુણી કહે, અઘ અઘ અય વિશેષ. ૪
 નારીપતિ નર સાંભળ્યા, નરપતિ નારી વિહીન;
 એતો અચરજ સાંભળ્યુ, આભામાંહે નવીન. ૫
 સ્ત્રિયારાજ્ય નગરી થયુ, કિહાં નર થયા વિછેદ;
 પડહ સુણીને સકળ જન, ચિત્તમાં પામ્યા ખેદ. ૬
 વીરમતીના ભયથડી, સઘળે કર્યું પ્રમાણ;
 રાજઝડિ એમ ભોગવે, રાણી અમલી માણ. ૭
 વચન ન લોપી કોઈ શકે, શૂરા કુણ સામ ત
 તે સભારે ચઢને, ફેડો જસ કૃતાંત. ૮

કાળ ૧૪ મી.

(ઇણ પુર ટળક કોઈ ન લેશી—એ દેશી)

રાણી મત્રી ઉપર હરખી, જાણ્યુ જોડી મલી મુજ સરખી; જિમ હુ
 ગાઉં તિમ એ વળવે, ચદ ઇણે કરી મુકયો ડાવે. ૧ એકદિન સુમતિ ધરી
 મન ઠાગો, વીરમતીથી વાતે લાગો; બાઈજી તમે રાજ્ય સુધાર્યો, ચદતણો વારો.

મત્રીએ વીરમતીની આજ્ઞાનો અમલ કર્યો લોકો તો તે માલજીને સજ્જડજ થઇ
 ગયા કે 'આ શુ ? રાજ સ્ત્રી વિનાના સાલજ્યા છે, પણ પુરૂષની સ્વામીની સ્ત્રી કોઈ જગ્યાએ
 સાલજી નથી આભાપુરીમા તો આ નવી વાત થઇ છે અહીં તો સ્ત્રીયા રાજ્ય થયુ
 છે, કેમકે પુરૂષ બધા નાશ પામી ગયા છે ' આ પ્રમાણે લોકો વાતો કરવા લાગ્યા,
 અત કદણુમા ઘણો ખેદ પામ્યા પણ વીરમતીના ભયથી કોઈ કાઈ બોલી શકયુ નહીં
 વીરમતી નિર્વિઘ્ને રાજ્ય કરવા લાગી અને રાજ્યના અમલમા મસ્ત બની ગઈ મોટા
 મોટા સામતો પણ તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા 'જેનો કાળ ફેલ્યો હોય તેજ ચદરાજને
 સભારે' એમ થઇ પડયુ ૪-૮

કાળ ચૌદમીનો ભાવાર્થ

રાણી મત્રી ઉપર પ્રસન્ન થઇ તેણે જાણ્યુ કે મારી અને મત્રીની જોડ બરાબર મળી
 છે હુ જેમ ગાઉ છુ તેમ આ બળવે બંધ છે અને એણે પણ ચદરાજને સભારવાનુ
 છોડી દીધુ એક દિવસ મત્રીએ ઠાવકા થઇને વીરમતીને કહ્યુ કે—“ બાઈજી ! તમે તો રાજ્ય
 બહુ સુધાર્યું તમે ચદરાજને જૂલાવી નીધા કોઈની પડેલી વસ્તુ આપણા રાજ્યમા કોઈ

વિસાચો. ૨ કોઈ પડ્યું કોઈનું ન ઉપાડે, કામ તમારું કે ન બિગાડે; એહવી તો ફેણેઈ ન કરી, ભેળા જળ પીએ વાઘ ને બકરી. ૩ ચામ તણા ને દામ ચલાવો, તો આવી ન કરે કોઈ દાવો; કોઈ ન ભરે પગલું અણુનાણી, રહેશે યુગોયુગ એહ કહાણી. ૪ ભૂપ ઘણું જોયા વળી જોઈશ, પણ તુમ આગળ સઘળા પોઈશ; ન ધરશેો ખેદ યુવતી થયા માટે, સહુને ધરણી છે શિર સાટે. ૫ અવર ને વૃદ્ધાવસ્થા પામે, થઈ બેવડ સહુને શિર નામે; ખરું વૃદ્ધાપણું તસતણું બાઈ, નૃપતિ ઘણે જે કોટ નમાઈ. ૬ નિસુણી વીરમતી થઈ રાજ, પણ નિગુણી મનમાંહે ન લાજ; રે મંત્રી સેવક તું માહરો, કથન નહીં ઉલ્લંઘુ તાહરો. ૭ મંત્રી મનમાં ચિંતે માયા, વાઘ તણે વોલાવે ધાયા; પિંજરમાંહે કુકડ એહવે, સુમતિ મંત્રીએ દીઠો તેહવે. ૮ બાઈ તુમે રાખ્યો શું વિચારી, પિંજરીએ પંખી પરધારી; કે કોઈ દેવ તમે વશ કીધો, એહનો તો જોશે ઉત્તર દીધો. ૯ બોલી વીરમતી કોઈ ઘાટે, એ મુજ વહૂને રમવા માટે; લીધો અમે પંખી વેચાતો, રાખ્યો બિચારો માહુ થાતો. ૧૦ રાખ્યો છે જીવદયાને નાણી, જ્યાં લગે એહનો દાણોપાણી; બાધું એ પણ લેખે લગાડે, પ્રભુ ભજવા મુજ વહેલી જગાડે. ૧૧ કહે મંત્રી બાઈજી કઈસો, પણ દફતર ન ચડ્યો છે પઈસો;

લઈ શકતું નથી. આવું રાજ્ય તો કોઈએ કર્યું નહોતું. આ તો વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીવે તેવું થયું છે. હમણા તો તમે ચામના દામ ચલાવો તોપણ ચાલે તેમ છે. તમારી સામું કોઈ પગલું ભરી શકે તેમ નથી, વળી આ કહેણી યુગોયુગ રહી જશે. ૧-૪ અહીં રાજ તો ઘણા થઈ ગયા, મેં પણ ઘણા રાજ્યો જોયાં અને જોઈશ, પણ તમારી પાસે તે કોઈ ગણતીમાં આવે તેમ નથી. તમે સ્ત્રી જાતિ થયા તેનો ખેદ ન કરશો; કારણ કે પૃથ્વી પણ સ્ત્રી જાતિજ છે. વળી બીજા વૃદ્ધાવસ્થાને પામે છે ત્યારે શરીરે બેવડ વળી જઈ બીજાને નમે છે અને તમે તો બીજાઓને નમાવ્યા છે તેથી વૃદ્ધાવસ્થા પણ તમારીજ ખરી છે.” આ પ્રમાણેનાં મંત્રીનાં વચનો સાંભળીને વીરમતી મનમાં બહુ રાજ થઈ, પણ એ નગુણી જરા પણ મનમાં લાજ નહીં. તેણે મંત્રીને કહ્યું કે-“ તું મારો ખરો સેવક છું, હું તારું વચન ઉલ્લંઘુ તેમ નથી. ” મંત્રીએ જાણ્યું કે-“ આપણે પણ આ ઠીક વાઘનું વળાવું થયું છે. ” એવામાં મંત્રીએ પાંજરામાં કુકડાને દીઠો એટલે વીરમતીને પૂછ્યું કે-“ તમે આ શું કર્યું છે? પંખીને પાંજરામાં શા માટે પૂર્યો છે? અથવા શું કોઈ દેવને કળજે કર્યો છે? ખરું હોય તે કહો. ” વીરમતી બોલી કે-“ એ કુકડો તો વહૂને રમવા માટે વેચાતો લીધો છે. એ બીચારો દુઃખી થતો હતો તેના પર દયા આવવાથી જીવદયાની બુદ્ધિને લઈને રાખ્યો છે. એનો દાણો પાણી હોય ત્યાંસુધી લલે એ પણ આનંદ કરે. વળી એ બાધું લેખે લગાડે છે. મને પ્રભુ ભજવા વહેલી ઉઠાડે છે.” ૫-૧૧.

તુમ ભડાગ નથી મુજ છાનુ, કિમ કરી કલ્પિત વાત એ માનુ. ૧૨ હું ધરનો છું મુજને ભાખો, મુજથી તો શું અતગ રાખો; વીરમતી કહે રે શું દગળે, એહ માહિ તું કાંઈ ન સમજે. ૧૩ પૈસાનું શું મુજને પૂછે, ગ્રહેણુ તો મુજ પાસે ઘણું છે; ભૂષણુ એક દેઈ સુપ્રસિદ્ધા, એ કુર્કટ મેં વિક્રય લીધો. ૧૪ એહની વાત ન પૂછીશ મુજને, એકાંતે વાડું છું તુજને; ખીજ વાર ઉચ્ચાર કરીશ જો, તું પણ એહવો થાઈશ ખીજો. ૧૫ મત્રી ઇમ નિસુણીને થડક્યો, ઉત્તર કહેવા અધર ન ફરક્યો; એહવે સદન પ્રદેશે ખેઠી, રૂઢતી તેણે ગુણાવળી દીઠી. ૧૬ ચદપ્રિયા લિખી અક્ષર ઓળી, મત્રી સમજાવ્યો થઈ ભોળી; એ કુર્કટ મુજ પિયુ સુવિવેકી, ઇમ દેખાડી ઓળી છેકી. ૧૭ મત્રી હૃદયે કૌતુક ભાસ્યું, વીરમતીને પણ ન પ્રકાશ્યું; સમજી રહ્યો મત્રી મનમાંહે, કાંઈ નવી આરાહે વિરાહે. ૧૮ વીરમતીને પ્રણમી નેહે, તે મત્રી આવ્યો નિજ ગેહે; ચૌદમી ત્રીજા ઉઘાસની ભાખી, ઢાળ એ મોહને રસ અભિલાખી. ૧૯.

ફહા.

વીરમતીએ ચદને, કીધો પક્ષીવેશ,
વાત પ્રસિદ્ધ થઈ ઘણું, પારપરી દેશ વિદેશ.

૧

મત્રીએ કહ્યું કે—“એ વાત ખરી પણ આ પળી વેચાતું લીધેલ જણાતું નથી એનો ખર્ચ દક્ષતગ્મા લખાયેલ નથી મારાવી કાઈ આપનો હિમાળ છાનો નથી કે હું ન જાણું, માટે હું તો તમાગ ધરતું માણસ છું તેથી મને જે ખરી વાત હોય તે કહો ” વીરમતી બોલી કે—“એવી વાતમા જાહું પૂછપરછ શું કરે છે ? એમા તું કાંઈ સમજ નહીં વળી પૈસા ખર્ચમા ન મડાવાનું કહે છે પણ મારી પામે ઘરેણું કયા થોડું છે, તેમાથી એક ભૂષણુ આપીને આ કુકડો ખગેલો છે હવે ફરીને એ જાખતમા તું મને પૂછીશ નહીં, માડું કહ્યું માની જાજો, નહીં તો પછી તું પણ ખીન્ને તેવો થઈ જઈશ ” મત્રી આ શબ્દો સાંભળી ચુપ થઈ ગયો તેની જીભ આગળ ઉપડી નહીં એવામા અદરના ભાગમા ખેઠેલી શુણાવળીને તેણે કદન કરતી તીઠી મત્રીએ તેની માસુ નજર માડીને જોયું એટલે તેણે હથેળીમા અક્ષર લખીને મત્રીને સમજાવ્યો કે ‘એ કુકડો મારો પતિ ચદરાજ છે ’ મત્રી તરત મનમા સમજી ગયો તેના દિલમા જાહું આશ્ચર્ય થયું, પરંતુ તે વાત તેણે વીરમતીને કહી નહીં તેણીને મ્નેહવી પ્રણામ કરી રત્ન લઈને પોતાને ઘરે આવ્યો ત્રીજા ઉઘાસની ચૌદમી ઢાળ એજીએ માટે મોહનવિજયે રચી ૧૨-૧૯

ફહાનો ભાવાર્થ

વીરમતીએ ચદરાજને કુકડો કરી દીધો છે એ વાત દેશ પ્રદેશમા જાહુંજ વિસ્તાર

જાણજાણ તેહ વિમાતને, દીધો અતિ ધિકાર;	
કીધો રાજ્યની લાલચે, સુતને વિહંગાકાર.	૨
પણ સહુ વીરમતી ભયે, ચસકી ન શકે કોય;	
વાત કરે મોટા તણી, ઘણી વિમાસણ હોય.	૩
વીરમતી નિરભય થકી, ખાળે રાજ્ય અખંડ;	
આવીને કેઈ નમ્યા, પુહવીપાલ પ્રચંડ.	૪
શક્તિ અચિંતી જગતમાં, વીરમતીની જોર.	
વક્ર થકી જે વક્ર તે, કર્યા પાંધરા દોર;	૫
એહવે હેમરથ એક છે, હેમાલયનો ભૂપ;	
તેણે વીરમતી તણું, જાણ્યું સયલ સ્વરૂપ.	૬
માનહીન તે થયો હતો, ચંદ થકી બહુ વાર	
તે આભા લેવા ભણી, થયો ભૂપ હુંશીયાર.	૭
લેખ લખીને પાઠવ્યો, વીરમતીને દૂત;	
રંડે આવ્યો જાણજે, છેલ્યો જે રજપૂત.	૮

પામી. દરેક માણસ તે (વિમાતા)ને ધિક્કાર આપવા લાગ્યા અને ‘રાજ્યના લોભે માતાએ પુત્રની આવી માઠી દશા કરી છે’ એમ કહેવા લાગ્યા. પરંતુ વીરમતીના ભયથી કોઈ આગળ પગલું ભરી શક્યું નહીં; કેમકે મોટા માણસની વાતો કર્યા પછી બહુ વિમાસવું પડે છે. કેટલાક રાજાઓ પણ તેની વિદ્યાના બળથી ભય પામીને તેને નમ્યા અને તેની આજ્ઞા માનવા લાગ્યા. વીરમતીની શક્તિ અચિંત્ય હોવાથી જે વક્ર હતા તે પણ અવક્ર થઈ ગયા. એ અવસરે હેમાલયનો હેમરથ નામે રાજા હતો તેણે વીરમતીની બધી હકીકત જાણી. તે રાજા પ્રથમ ઘણી વખત ચંદરાબદ્ધી માનહીન થયો હતો. તેણે જાણ્યું કે—‘આ અવસર ઠીક મળ્યો છે.’ તેથી તે આલાનગરીનું રાજ્ય લેવા તત્પર થયો. હેમરથ રાજાએ વીરમતીને એક સાધારણ સ્ત્રી જાણી તેના હાથમાંથી આલાનગરીનું રાજ્ય આંચકી લેવાની બુદ્ધિથી પોતાના દૂતને એક પત્ર લખી આપીને તેની પાસે મોકલ્યો. તે પત્રની અંદર વીરમતીના તિરસ્કારરૂપે લખ્યું. “હે રંડે ! તેં જે રજપુતને છેલ્યો છે તે તારું રાજ્ય લેવા સત્વર આવે છે તેથી સાવચેત થઈને તૈયાર રહેજે.” આવી મતલબનો લેખ લખીને દૂતને આપ્યો. ૧-૮

કાળ ૧૫ મી

(મનની દેલી)

આખો દૃત લઘી ધરતીને, લેખ દીધો વીરમતીને; વાંચીને જોયુ રાણી, નખ શિખ લગે રોપ ભગણી. ૧ રે રે દૃત કહુ શુ તુજને, તુજને દુહવે ખામી મુજને, જાઈ રડાપુત્રને કહિજે, હોય માણસ તો નિરવહિજે. ૨ ધાવ્યો હોય સ્વમાની ખીંટડીએ, તો તુ આવજો મુજ ખીંટડીએ; જો તુ ક્ષત્રીપુત્ર કહાવે, જોઈ કેહવો વહિસો તુ આવે. ૩ લોહ શેર જો તુ કેડે ખાંધે, જોઈ કેહવી અણીઆણી સાધે; આજ કાલ ગયો તુ હાર્યો, ભુડા તે દિવસ તે વિસાર્યો ૪ તે હુ વીરમતી નવી દીડી, ત્યાં લગે રણવાતો મીડી; તુને આલાનો શો અજરો, લેઈ હેમાલય તો મુજરો. ૫ ક્રીડીને પાંખ જો આવી, નહીં વાડ કહુ સમજવી; શો જોરો તુજ કપટીનો, તુ છે માહરે એક અપટીનો. ૬ ધમ કહીને દૃત વિમજ્યો, તિણે જઈ નિજ ભૂપને વઢ્યો; જો માનો વચન મુજ સ્વામી, મત છોડા નારી નિકામી. ૭ નૃપે દૃત વચન અવહુટ્યો, નિજ પ્રમળ મહાદળ મેલ્યો; આગળ

કાળ ૫૬૨મીનો ભાવાર્થ

તે ઘણી જમીન ઉઘાડીને વીગમની પામે આખો. વીગમતી મલા ભગીને જોડી હતી ત્યાં આવી તેણે પત્ર હાથોહાથ આપ્યો. વીગમતી તે પત્ર વાચતા નખશિખ મુધી કોષે વ્યાસ ધઈ ગઈ તેના ગમેરામ ખડા ધઈ ગયા તે જોડી કે-“ હે દૃત ! તુ તારા રાત્રને જઈને કહેને કે જો તુ માણસ હોય તો, હે રડાપુત્ર ! તારા જોહવાનો નિર્વાહ કરને અને શિશુ અહીં આવને વગી જો તુ ગણીતયો હોય અને તારી માતાનું સ્તનપાન કર્યું હોય તો માની નજરે તાડીદે ચડને ને ક્ષત્રીપુત્ર હોય તો વહેલો આવને અને જો કેડે શેર લોહ (તગાર) સાચુ બાધનો હોય તો તારૂં પગક્રમ જતાવને તુ પાછલા દિવસે ભૂલી ગયો લાગે છે કે જો વખતે ભૂટે હાલે ભાગી જવું પડ્યું હતું, પણ હું તે વાત ભૂલી ગઈ નથી વગી તે હતું આ વીગમતીને દીડી નવો ત્યાગુધી તને ગુણી વાતો મીડી લાગે છે પણ તેની મીડાગની ખગે ખગર અહીં આવવાથી-૪ પડ્યો તને આશાનગરી લેવાનો કાલ છે તે તો પૂરો પડનો પડ્યો પરતુ તારૂં હેમાલય આચક્રી લઈ તો તો તુ મને ખડી વીગમતી લાવજો ક્રીડીને પાખ આવે તે તેના મૃત્યુને માટેજ યાય છે તેમ આ તારૂં ચેદિત સમજને વગી તુ મારા મનમાં તો એક અપટીમા ચોળા નાખવા જેવો ખું જોરતુ યાદ ગાળજો ” ૧-૮ મૃત્યાદિ અને કદુ વચનો કટીને દનને રત આપી

દૃતે હેમાલય રાત્ર પાને જઈને વધી વાત કરી, તે સાચેજ પોતાની સલાહ પણ જતાવી કે-“ એ શ્રી વતાવતા જેવી નથી. ” પરતુ અભિમાનમાં આવેલા હેમાલય ગતએ તેનું કદુ

ક્રીધા મદ શુંડાળા, જાણે ટુંક હેમાચળવાળા. ૮ હલકે હયવર પાખરિયા, જાણે રંગે ચઢીયા દરીયા; હેમરથ સેના લેધ આલ્યો, રહે શૂરો કિમ કરી ઝાલ્યો. ૯ નિશાણે દેતો ગેડી, ક્રીધી આભાપુરીને નેડી; ફરહરિયા પંચરંગ નેજા, જાણે અસીસરમે અંગરેજા. ૧૦ કહે હેમરથ એહવે જોડે, લેઉં આભાપુરી ચડે ઘોડે; શું જીતવું છે અખળાનું, મુજથી બળ નહીં સખળાનું. ૧૧ નારી મેં દીઠી શી તાગા, જે એહને ભૂપતિ પાય લાગા; એહવે વીરમતીને જણાવે, હેમરથ જે ચડીને આવે. ૧૨ રાણીએ મનમાં નાણ્યો, આવ્યો તે નાવ્યો કરી જાણ્યો; ઇહાં કટક ન આવે કેહનો, રાણી શ્રવણ ન હુણ્યો ડિન્હો. ૧૩ તવ સુમતિ સચિવ તેડાવ્યો, કહે રાણી વચન તસ ભાવ્યો; એહ સામી હું શું જાઉં, લડતાં એહ હુંતો લજાઉં. ૧૪ તુજ વાંસે હાથ છે માહરો, ખોલ ઉપર થાશે તાહરો; લેજે એહને જઈ ઘેરી, સર જિમ નવિ સાંધે ફેરી. ૧૫ સાધીશ સુર સુપ્રસન્ન થાશે, અરીઅણુ આટારણે જાશે; દે ડંકા થઈને નિસ્સંકો, તુજ વાળ ન હોશે વંકો. ૧૬ મંત્રી રાણીને આદેશે, અરી ભાંજીને જશ લેશે; ભાખી પન્નરમી ત્રીજે ઉલ્લાસે, મોહન એ ઢાળ પ્રકાશે. ૧૭

માન્યું નહીં અને એકદમ લડાઈ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવી લશ્કરની તૈયારી કરતો. હેમાચળની ટુંક જેવા મદમાતા હાથીઓ, રંગે ચઢેલા દરીયા જેવા હેપારવ કરતા ઘોડાઓ, પૃથ્વીને ચૂર્ણ કરતા રથો અને શૂરવીર સુલટોને લઈને હેમરથ રાજા શીઘ્ર પ્રયાણ કરી આવ્યો. શૂરવીર કેમ કરી ઝાલ્યો રહેતો નથી. નિશાન ડંકા બજાવતો અને આભાપુરીને ઘેરો કરતો, પંચરંગી ધ્વજ ફરકાવતો, મોટી અંગરેજની સેના જેવી સેના સાથે આભાનગરી સમીપે આવી પહોંચ્યો. તેના મનમાં એમ હતું કે—“એક રંડા પાસેથી આભા આંગ્રકી લેવી તેમાં શી મોટી વાત છે? અહ્યે ઘોડે આંગ્રકી લઈશ. મારી પાસે તે અખળાની શી તાકાત છે ૭-૧૧ નારીમાં એવી શું તાકાત જોઈ કે જે રાજાઓ-એને નમ્યા હતા. ” આમ વિચારી તે ઉતાવળો આવ્યો. પણ આભા પાસે આવ્યા પછી તો તેની ધારણા મનની મનમાં જ રહી ગઈ. અહીં વીરમતીને જણાવ્યું કે હેમરથ નજીક આવી પહોંચ્યો છે, પણ તેની તેણે કાંઈ દરકાર કરી નહીં. પછી બહુ નજીક આવ્યો ત્યારે તેણીએ સુમતિ પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું કે—“હે પ્રધાન ! આ હેમરથની સામા લડવા જતાં મને શરમ લાગે છે; તેવા એક સામાન્ય રાજા સામે હું શું લડવા જાઉં, તેથી હું જવા ઇચ્છતી નથી, પરંતુ તારા વાંસા પર મારો હાથ છે, તારો જયજ થવાનો છે, માટે તું આપણાં સૈન્યને લઈને તેની સામે જા, તું કોઈ વાતની ચિંતા કરીશ નહીં, તારો વાળ વાંકો થવાનો નથી, માટે તું ડંકે ધા દઈને સામે જા અને તેને એકદમ ઘેરી લે.” રાણીની આજ્ઞાથી મંત્રી શત્રુદળને લેદી જશ લેશે, મોહનવિજયજીએ પન્નરમી ઢાળ પ્રકાશી. ૧૨-૧૭

ઢાળ તેરમીથી ઢાળ પદરમી સુધીનુ રહસ્ય.

આ ઢાળોમા સુખ્ય હકીકત સુમતિ મત્રી અને વીરમતીના સવાદની તથા હેમરથ રાજની છે એમાથી આપણે ખાસ સાર ગ્રહણ કરવાનો છે ને રાજનીતિ સાથે સળધ ધરાવે છે પૂર્વમા આવી ગયેલી હકીકત ઉપરથી ગુણવળી ચમણ ગધ હતી કે આ અશુભના ઉદયના દિવસો જેમ જાને તેમ શાંતિથી વ્યતીત કરવાના છે તે પોતાના પતિ પક્ષી થઈ જવાથી તેને ભેતી અને હૃદયમા રાતી હતી પરંતુ હાથના કરેલા હૈયે વાગેલા હોવાથી અને એક ઠોકર આવથી એક શિખામાણુ મેળવેલી હોવાથી હવે તે પોતાના પતિને પ્રાણની પેઠે જાળવતી હતી અને તેને ખીલકુલ જાહેરમા દેખાડતી નહોતી વીરમતીનો ભય તેને માથે ચમરાજના ભયની જેવોજ હતો તે ડોપાયમાન થાય અને કુકડાના પ્રાણનો વિનાશ કરી નાખે તો તેને કાંઈ શકાય તેમ નહોતુ આવા કારણને લીધે કુકડાના રૂપે પણ પ્રજાને પોતાના રાજના દર્શન થતા હતા તે ધ ધ થઈ જવાથી પ્રજાવર્ગ અકળાયો અને રાજ વિના પ્રજા અકળાય તેમા પણ નવાઈ નહીં, કેમકે કોઈપણ પ્રકારની દાદ મેળવવી હોય કે ક્યાંદ કરવી હોય તો રાજ વિના કોની પાસે કરવી ? વળી રાજનુ કામ કાંઈ દરરોજ પડતુ નથી, પરંતુ માથે સ્વામી હોવાથી ભલે તે ઘેર હોય કે પરદેશ ગયેલ હોય પણ સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી ગણાય છે અને આનંદમા રહે છે તેમ રાજ માથે હોવાથી પ્રજા નિશ્ચિત રહે છે, તેને કોઈ પ્રકારનો ભય કે ચિંતા રહેતી નથી અને પોતાના રાજના વાસ્તવેવારે કે કાર્યપ્રમગે દર્શન થવાથી પણ પ્રજા સુખમજ રહે છે હૃદયમા જો શંકા ન હોય તો મહિનો શુ પણ છ મહિના ચાટ્યા જાય તો પણ રાજના દર્શન ન થવાથી પ્રજા અકળાય નહીં પણ આભાપુરીની પ્રજાના મનમા શંકા તો પડી ગયેલી હતી કે આપણા રાજની સ્થિતિ જરૂર તેની અપરમાતાએ કાંઈ પણ વિરૂપ કરેલી છે તેથી તે એક માસનો વિરહ થતા તો બહુજ અકળાઈ ગઈ રાજને અભાવે પ્રજાને ક્યાંદ કરવાનું સ્થાન પ્રધાન અથવા મત્રીજ હોય છે તેથી પ્રજાના આગેવાનો મળીને મત્રીની પાસે ગયા, પોતાનું દુઃખ જાહેર કર્યું અને મત્રીએ પોતાની ફરજને અનુસરીને તેમને શાંત કરી વિદાય કર્યા

પછી મત્રી વીરમતી પાસે આવ્યો અને પોતાના હૃદયની વરાળ પ્રજાની ક્યાંદને પહોંચે સારી રીતે બહાર કાઢી વીરમતી પ્રથમ તો બધુ સાલળી રહી પછી તેણે મનમા વિચાર કરીને મત્રીનું મોહુ બધ કરવા માટે તેની ઉપરજ રાજહત્યાનો આરોપ મૂક્યો મત્રી તો તે સાલળતા આલોજ જની ગયો, એટલે તેણે તે-ખાળત પૂરતો ખુલાસો કર્યો અને એ વાતને ખોટી કરાવનારી દરેક દલીલ રજુ કરી આ રહસ્યમા ગુજરાતી ભાષામા વપરાતી બુદ્ધી બુદ્ધી કહેવતોનો મમાસ વિશેષ કરવામા આવ્યો છે મત્રી પોતાની તરફનો ખુલાસો જણાવતા કહે છે કે- ' આ કાંઈ સાલ્લીહાસુ નથી ' દર ભોળાઈની વાતમા કેટલીક વાર એવી જાતની હાસી કરવામા આવે છે કે તેનુ પગ્ગિામ કાંઈ હોતુ નથી, માત્ર પરસ્પરની મશકરીને માટેજ કેટલાક વચનો ખોલવામા આવ્યા હોય છે અહીં જે વાત છે તે તો મોટા ભોખમની છે મહીના દિવસથી અદરાજ નજરે પડતા નથી તે ખાળત પૂછતા જ્યારે સામુ ગળે પડવામા

આવે તો પછી લોકો શું જાણે? અહીં ખાસ એ વાતપર ધ્યાન આપવાનું છે કે દુર્જનોને અવાચ્ય એવું જગતમાં કાંઈ છેજ નહીં. ચંદરાજાને મારી નાખવાનું તદ્દન પોયા વિનાનું અસત્ય કલંક પોતે હૃદયમાં પાખી છતાં પણ પ્રધાનને માથે મૂકતાં વીરમતીએ ડર ખાધો નહીં. આ બધો પ્રધાનને દળાવી દેવાનોજ તે દુષ્ટાનો પ્રપંચ હતો.

મંત્રીએ પોતાનું નિર્દોષપણું જણાવ્યું એટલે વળી વીરમતી બીજો પ્રપંચ ખેલે છે. ‘ચંદરાજા વિદ્યા સાધે છે માટે તેને ગહાર લવાય તેમ નથી’ એમ કહી તે સંબંધી વધારે પૂછપરછ ન કરવાનું મંત્રીને કહે છે અને કેટલોક લય પણ ગતાવે છે. તે સાથે પોતાનો રાજ્યવાનો જે લોભ હતો અને મોટી હોશ હતી તે બહાર કરે છે. મંત્રી અવસરનો જાણુ છે. પ્રાયઃ મંત્રીઓ વિચક્ષણુજ હોય છે અને તેનાવડેજ રાજ્ય ચાલે છે. રાજાનું પુણ્ય હોય છે, તેનો પ્રતાપ હોય છે પરંતુ કાર્યકુશળતા તો મંત્રીમાંજ હોય છે. અને તેથી સારા મંત્રી સિવાય મોટા મોટા મહારાજાઓએ પણ પોતાનાં રાજ્ય ખોયાં છે. વાણીયા વિના લંકાનું રાજ્ય રાજા રાવણે ખોયાનું કહેવામાં આવે છે, તેનું કારણ વાણીયા નાખવા વાળવામાં વિચક્ષણુ હોય છે તેજ છે. વણિક કોમ જેવો સમય દેખે છે તેમ કરે છે. રાવણે છેવટે જાણ્યું હતું કે ‘આ સીતાથી મારી કામેચ્છા પૂર્ણ થવાની નથી પણ તેને એમને એમ પાછી સોંપી દેવાથી મારી આગરૂ જાય તેથી રામ-લક્ષ્મણને પકડી લાવીને પછી સોંપું.’ આમાં વાણીયા મુછ નીચીનો સવાલ છે. જ્યારે પાછી સોંપવી છે ત્યારે પછી પકડી લાવવાનું શું કામ છે? પરંતુ આવો વિચાર ક્ષત્રીને આવે નહીં, અને તેવી ખુદ્દિ આપનાર સુક્ષ્મમંત્રી પાસે હતો નહીં તેથી તે વિનાશ પામ્યો. અહીં સુમતિ મંત્રી અવસરનો જાણુ હતો તેથી તેણે વિચાર્યું કે ‘અત્યારે ઉતાવળ કરવાથી ઉલટો વધારે વિનાશ થવાનો સંભવ છે. ચંદરાજાને પ્રગટ કરાવવાનો હેતુ ઉતાવળથી સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી, તેથી હાલ તો વીરમતીના હુકમ પ્રમાણે વર્તી’ તેનો વિશ્વાસ મેળવવો કે જેથી ચંદરાજાનો ખરો પત્તો મળી શકે. પછી એ જાળમાં જે પ્રયત્ન કરવો ઘટશે તે થઈ શકશે પણ પ્રથમ તેનો પત્તો મેળવ્યા વિના ઉતાવળ પગલું ભરવાથી તો ઉલટો વધારે ખગાડ નીપજશે.’

મંત્રીએ વીરમતીના હુકમ પ્રમાણે આખા શહેરમાં પડહ ફેરવ્યો. તે સાંભળી લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા, અકળાયા, તેમને તદ્દન અયોગ્ય લાગ્યું; પરંતુ સત્તા આગળ શાણુ પણ કામ લાગતું નથી એમ વિચારી મૌન થઈ ગયા. એટલે વીરમતી રાજસભામાં આવી સિંહાસન ઉપર બેસી રાજ્ય ચલાવવા લાગી. મંત્રીના હૃદયપ્રપંચને તે મહા પ્રપંચી છતાં સમજી શકી નહીં. અન્યદા મંત્રી તેની પાસે આવી તેની ઘણી પ્રશંસા કરે છે અને તે સાંભળીને વીરમતી મનમાં કુલાય છે. ‘આ જગતમાં માન કોને વહાલું નથી? સત્કાર કોને ગમતો નથી? પ્રશંસા કોને પ્રિય નથી?’ પોતાના અછતા ગુણની અતિશયોક્તિમય પ્રશંસા સાંભળીને પણ પ્રાણી મનમાં કુલાય છે. પોતે તેવો હોવાનું માની બેસે છે અને જગત્ પોતાને તેવો ગણતું હશે એમ માને છે પણ જગત્ કોઈથી છેતરાતું નથી. દુનિયા તો આરિસો છે. તેની પાસે ખરું ખોટું જાનું રહેતું નથી. કદી થોડો વખત ભલે દુનિયા ખોટા વખાણુ કે ખોટી નિંદાને પણ સાચા વખાણુ કે ખરી નિંદા માને પણ પરિણામે સત્યજ તરી આવે

છે તે વખતે દુનિયા અભિમાનીની કિમત બહુ ઓછી આકે છે અને તેને તે હોય તે કરતા પણ વધારે હલકો માને છે આ વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે

હવે મત્રી પાજરામા કુકડો દેખે છે એટલે તે બાળત વીરમતીને પ્રશ્ન કરે છે વીરમતી ઉડાવવાનો જવાબ આપે છે, પણ મત્રી તરતજ તે હકીકતને ખોટી કરી ગતાવે છે છેવટે વીરમતીને કહેવુ પડે છે કે- ‘ આ વાતની તારે વધારે પૂછપરછ કરવી નહીં, નહીં તો તુ પણ તેવો ખીન્ને યર્ધ જર્ધશ ’ એટલે કે ‘તને પણ કુકડો ઢરી દઈશ ’ મત્રી તે વચન સાલળી સડકજ યર્ધ ગયો જગતમા ભયખોહનીની અસર પણ અજબ તરેહની થાય છે મત્રીના મનમા તો કુકડો કોણ છે તેનો પત્તો વીરમતીથીજ મેળવવાની હોશ હતી પણ તે મનની મનમા રહી ગઈ તે વખતે આ બધી વાત સાલળી અદર બેઠેલી શુભાવળીને પોતાનુ દુખ તાણુ થયુ, તેની આખમા આસુ આબ્યા, શોકનો ઉદ્ગાર નીકળ્યો, મત્રીના કાનમા તેનો અવાજ આવતા તેનુ મન તેની તરફ આકર્ષાયુ શુભાવળીએ ‘કુકડો તે અદરાનજ છે’ એમ સમજાવી દીધુ-મત્રી સમજી ગયો, પણ ઉચિત અવસર ન દેખવાથી બાણુ કાંઈ બણ્યુજ નથી એવો દેખાવ કરી ઉઠી ગયો એક અકાર્ય કરનાર મનુષ્ય તેને છુપાવવા માટે અનેક પ્રકારના અકાર્યો કરે છે, અસત્ય બોલે છે, પ્રપચો કરે છે અને ડોઈ રીતે પોતાનુ અકાર્ય ખુદ ન પડે તેમ આહે છે, પરતુ અકાર્ય તો ગમે તેવુ છાનુ કર્યુ હોય તો પણ બહેરમા આબ્યા મિવાય રહેતુજ નથી પાપને છુપાવી રાખવાને કોઈ શક્તિવાન યર્ધ શક્યુ નથી

વીરમતીની વાત ઘડના ખુણાની છતા તે બહેરમા આબ્યા વિતા રહી નહીં દેશ-પ્રદેશમા પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ, પરતુ અભિમાની મનુષ્યના વિવેકરૂપી નેત્ર મીચાઈ જાય છે, તે પોતાની હકીકત કોઈ બાણુતુ નથી એમજ સમજે છે પુણ્યપ્રકૃતિનો ઉદય હોય અને સ્વભાવની નિર્દયતાને લઈને લોહો ડર ખાતા હોય ત્યાસુધી કોઈ સામે થતુ નવી, પરતુ જ્યારે પુણ્ય પરવારી બેસે છે અને પાપનો ઘડો ભરાય છે ત્યારે એક મામાન્ય માણસ પણ સામે થાય છે અને મહા બળવાન માણસ ગક જેવો થઈ તેને આધીન થઈ જાય છે-આધીન થયુ પડે છે આવી જબરજસ્ત વીરમતીના પણ છેવટ શા સન્કાર થાય છે તે આપણે આગળ જોશુ વીરમતીને અત કરણથી તેની બધી પ્રબલ ધિક્કારતી હતી, પરતુ તેના ભયથી કોઈ બોલતું નહોતુ મામાન્ય રાજાઓ પણ તેને આધીન થઈ ગયા હતા તંમ વળી એક હેમરથ નામનો ગજ મામો પડનાર નીકળ્યો તેના મનમા એમ આવ્યુ કે ‘ આ રકા (સ્ત્રી) શુ રાજ્ય બળથી શકવાની છે? ’ તેની વાત ખરી હતી, પરતુ હજુ વીરમતીનુ પુણ્ય પહોચતુ છે તેવી તે જીતી શકવાનો નથી અહીં વીરમતીના પ્રપચનો વિન્તાર વર્ણવ્યો છે તેનુ મનન કરવાનુ છે, પ્રપચ ક્યાસુધી ફાવી શકે છે તે ધ્યાનમા લેવાનુ છે અને એવો પ્રપચ કોઈ વખત જીતગીમા પોતાવી ન થાય એવો દૃઢ નિશ્ચય કરવાનો છે પ્રપચ કરનાર ફાવે છે ત્યારે મનમા આનંદ માને છે પણ તેના વિષાદ આ ભવ અને પરભવમા જ્યારે અત્યત કડવા અનુભવવા પડે છે ત્યારે આખ ઉઘટે છે આ સળધમા હજુ આગળ વધારે વિવરણ આવવાનુ હોવાથી હાલ તો આ રહસ્ય અહીંજ સમાપ્ત કરવામા આવે છે

દુહા.

વીરમતી વચને સચિવ, તેડાવ્યા સામંત;	
આભા આવ્યો હેમરથ, સેના લઈ અનંત.	૧
લેશે નગરી આપણી, કહેશે સઉ નિરંધાર;	
કોઈ માયે નવિ જણ્યો, આભા રાખણહાર.	૨
તુમ સરીખા શૂરા છતે, જે નગરી ભેળાય;	
તો દિનકર કિમ ઉગમે, મહિણું એ રહી જાય.	૩
વીરમતી મુખ સાહમું, ઇહાં મત નિરખો કાય;	
રાખો કુળક્રમ આપણું, જીમ જગ ધજત હોય.	૪
માનશે મુજરો તુમ તણો, ચંદ એહ મહારાય;	
છે કુર્કટ તો શું થયું, રાજ અંશ નવિ જાય.	૫
મંત્રી વચને કહે સહુ, કરી ઉંચો ભુજદંડ;	
કરશે ચંદ પ્રતાપ રવિ, હિમને ખંડાખંડ.	૬
જેણે ચંદ નરેશનું, ખાધું હોશે લૂણ;	
તે તો એહવે અવસરે, ટાળો કરશે દૂણ.	૭
મંત્રી નિજ સેના કરી, કેસરશું ગરકાવ;	
હેમરથની સાહમો થયો, દેઈ નિસાણે ધાવ.	૮

દુહાનો ભાવાર્થ.

વીરમતીના વચનથી સુમતિ મંત્રીએ પોતાના સ્થાનમાં જઈને સર્વ સામંતોને એકઠા કર્યા અને કહ્યું કે—“ આ હેમરથ રાજા મોટું લશ્કર લઈને આભા લેવા ચઢી આવ્યો છે. તે આપણી નગરી લઈ લેશે તેને જીતે એવો કોઈ માએ જણ્યો ક્ષત્રી પુત્ર છે ? જો હોય તો તૈયાર થઈ જાઓ. કેમકે તમારી જેવા શૂરા સામંતો છતાં જો આપણી નગરી તે લઈ લેશે તો પછી આપણે મોટું શું જતાવશું ? વળી આમાં તમારે વીરમતી સામું જોવાનું નથી; આપણે તો પોતાના કુળ સામું જોવાનું છે. વળી ચંદરાજ કુકડા થઈ ગયા છે તેથી શું ? તે તમારી સેવા જણ્યા વિના રહેવાના નથી. ” આ પ્રમાણેનાં મંત્રીના વચનોથી સૌ ભૂજડપી દંડ ઉંચો કરીને બોલ્યા કે—“ ચંદ્રપ સૂર્યનો આતાપ હેમડપી હિમના ટૂકડે ટૂકડા કરી નાખશે વળી જેણે ચંદરાજનું લુણ ખાધું હશે તે તો આ વખત લુણહરામ થવાના નથી. ” આ પ્રમાણે સર્વની એકસરખી સંમતિ થવાથી સુમતિ મંત્રીએ તરતજ સૈન્ય તૈયાર કરાવ્યું અને ડંકે ઘા દેતો સર્વ સૈન્ય સહીત નગરીની બહાર નીકળ્યો. ૧-૮

ઢાળ ૧૬ મી

(ડડખાની દેરી)

પ્રખળદળ યુગળ કિલ સખળ હુઆ અચળ, ધરણી ધરણી તણી છડી
માયા; અનશના જાણ પ આનના તનમના, અરણ હુવા ધણા રાણીજાયા. પ્રં ૧
સિ ધુડે રાગ શરણાઈઉ ટહકીઉ, બદીએ સરસ ગાયા પવાડા; આરણે ચરચિયા
ખિરદ દુહાવડા, મડિયા નિસુણી ચોધે અખાડા. પ્રં ૨ ભણણુ ભ કાર ભ ભારવે
કેઈ થયા, કીર્તિ કમળા કર ગ્રહણુ રાગી; સુકવિની વાત અખીયાત કરવા ભણી,
સુભટની નયણુ બ્રહ્માંડ લાગી. પ્રં ૩ થાપે કંઠ એકેક હયવરતણા, મુછ વળ
ધાલી સગ્રામ રસીયા; ભાઈઓ આજ ક્ષત્રીતણા પારખાં, કેડ કસીયા તણા દેઓ
તશીઆ. પ્રં ૪ નિસુણી નીશાણુ અવસાન ચૂકો રખે, ખેલ ગૂરા તણો તો
લડાઈ; લોહ જે લાકથી વાંક ધરી ખાંધીએ, આજ તસ લાજ રહે તો
વડાઈ. પ્રં ૫ શુર પૂરા તણો તીર્થ રણભૂમિકા, શસ્ત્રધારા જહાં નીર આછા,
એક ચૂકી કરી અવર તીરથ ભણી, ધરણી ધરતા રખે ચરણ પાછા. પ્રં ૬

ઢાળ મોળમીના ભાવાર્થ.

ખન્ને ખાજુના અત્યંત ખળવાન લશ્કરે સામસામા અચળપણે પૃથ્વીમાટે સ્ત્રીની
મમતા છોડીને લડવાને તૈયાર થયા કેટલાક રાજપુત્રો અત્યંત ભૂખ્યા થયેલા કેશરીસિંહની
જેમ તનમનાટ કરતા લાલ હિંગલોક જેવા વધ લડવા લાગ્યા લડાઈમાં ચોથા ઉત્પન્ન કૃષ્ણ તેવા
સિંધુડા રાગથી શરણાઈઓ વાગવા માડી બાટોએ ગોર્થ ચડે તેવા ધવિત્તો—ગીતો ગાવા માહ્યા
આરણ્યે ખિરદાવજીવાળા દુહા અને સોરઠા લલકાર્યા તે સાભળીને અખાડામાં મહલો ચુદ્ધ
કરે તેવો રણસગ્રામ શરૂ થયો જ્યારે ભલાવાજી ત્રથી લેકાર શખ્તોનો નાદ પ્રગટ થયો
ત્યારે કમ્પક ચોદાઓ કીર્તિરૂપી લક્ષ્મીને ગ્રહણ કરવા ઉત્તમાળ થયા વળી કેટલાએક સુભટો
ઉત્તમ કવિઓની કવિતાને અમર કરવા સારૂ બ્રહ્મારમાજ માત્ર દષ્ટિ લગાડી ચુદ્ધમાં મગ્યા
રહ્યા કેટલાએક ચોદાઓ પોતાના ઉત્તમ અશ્વોની કાધને ધખડાવતા હતા કેટલાએક સુજ
ઉપર તાવ દેતા મગ્રામનો રસ લેતા હતા વળી કેટલાએક એમ મોલતા હતા કે ભાઈઓ
આજે ક્ષત્રિયોની પરીક્ષાનો વળત આયો છે જેઓ કેડ કસીને તૈયાર થયા છે તે પોતાનું
સ્વરૂપ તો ખતાવે શૂરના વાજ સાભળીને નિગાન તાકવાના અવસરને ચુકશે નહી
શૂરવીર લોકોની રમત તે લડાઈજ છે વાડી કેડ ઉપર જે મરોડવાળી તલવાર ખાધીએ
છીએ તેની જો આજે લાજ રહે તોજ વડાઈ સમજવી જે મપૂર્ણ શૂરવીરો છે તેમનું
તીર્થ તો રણ મગ્રામની ભૂમિકાજ છે, જ્યાં શત્રોની તીક્ષ્ણ ધાગડપી નિર્મલ નીર વહે
છે માટે તે તીર્થને છોડી ખીજ તીર્થમાં ગમન કરવાને હે ચોદાઓ ! રખે તમારા
પગલા પૃથ્વી ઉપર પાછા કંઈ ૧—૬

ખુણસધરી ફણસથી દેહ પોરસ ચડ્યો, વીર વડવીર હાંકો વળડી; છયલ છંછાલ
મછરાલ બિહું દળતણે, મૂકીયા તુરંગ વાગો ઉપાડી. પ્ર૦ ૭ રજ ચડ્યો ગયણ
રણથંભ જીમ ઉપડ્યો, પાખરે રોલ ધમસાણ વાજી; રાઉલા વાઉલા ભેલ ભેળા
હુઆ, આફડ્યા તાજીએ જાય તાજી. પ્ર૦ ૮ સાંતરી આંતરી ખખતરો ઉપરે, વીજળી
જીમ વહે ખગધારા; તિરછીડિં ખરછીડિં પાર નિરગચ્છીડિં, એકશું એક કરતા
જીહારા. પ્ર૦ ૯ સણણ વહે બાણ તિમ ચણણ ગોળી વહે, ધુમ ધમરોળ છુટે
અરાબા; બાટબટ ઉપડી ભૂમિપડ ધડહડે, પૂરીઆ જાણી અરખે ગરાબા. પ્ર૦ ૧૦
એક નાસે વળી એક વાંસે પડે, બાપડા કિહાં લગે જામશ ભાગો; છોડ હથિયાર
ઉગાર જે સંભવે, સાદ સાદે ધસ્યો વાદ ભાગો. પ્ર૦ ૧૧ કેઈ લડેકેઈ પડે કેઈ ધડ
તડકડે, કેઈ હય ગય પડ્યા પય પસારી; ગ્વારડે જાણીએ હારડે હારડે, વણજવા
કાજ બાલદ ઉતારી. પ્ર૦ ૧૨ લોહ વાહે કેઈ તાકડે આપડી, એક કાયર ધરે હાથ
આડા; કેઈ રણ અંગણે ટુક ટુકે ઉડ્યા, શિર વિના ધડ કરે કેઈ પવાડા. પ્ર૦ ૧૩

આંખમાં ખુન ભરાવાથી ફણસ કરતા પણ વિશેષ પોરસ યોદ્ધાઓના શરીરમાં ચડી
ગયો જેથી તે શૂરવીરોએ લડાઈમાં વીરહક વગડાવી. કેટલાએક શૂરવીર છંછેડાયેલા છેલ
અભિમાન કરતા ખન્ને બાજુઓના લશ્કરમાં ઘોડાઓને લગામ દીલી કરી ઉપાડતા હતા.
આકાશને વિષે ધૂળનો ગોટો એવો તો ચડ્યો કે જાણે રણસ્થંભ ખડો થયો હોયની. વળી
કેટલાએક ઘેલછાએ ચડેલા રાજવીરો એવા તો ભેટભેટા થઈ ગયા કે તેઓના અશ્વો સામસામા
ઉપરાઉપરી અફળાવા લાગ્યા. જેથી મહા ધમસાણ મચી રહી. શૂરવીરોના ખખતરો ઉપર
તલવારની જેમ અરસપરસ જનોઈ વટ ચાલવા લાગી. વળી ખરછીઓ વાંકી થઈ એવી તો આર
પાર ઉતરવા માંડી કે જાણે એકબીજાને જીહાર વહેવાર શરૂ થયો. યોદ્ધાઓના બાણ સણ-
સણાટ ચાલવા માંડ્યા અને ગંદુકની ગોળીઓ એક બીજા ઉપર ચણણણ કરતી ચોટવા
લાગી. તોપોના બહાર થવાથી ધૂમાડાના ગોટેગોટા નિકળવા લાગ્યા અને તોપમાંથી ગોળા
છુટતાં જ ભૂમિના પડ ઉખડતા હોય તેવો પૃથ્વીમાં આસ્ફોટન થવા લાગ્યો. ૭-૧૦
ચુદ્ધતું રમખાણ મચતાં અને અરસપરસ મારતાં જે કોઈ યોદ્ધો નાસવા માંડ્યો તેની
પુંઠે લાગી બીજાએ હાક મારી કહ્યું કે હે રાંકડા હવે ભાગીને ક્યાંસુધી જઈશ ? હવે
ઉગરવાનો વિચાર હોય તો હથિયાર છોડી દે. એવી રીતે રાડો પાડતા સામસામા વિવાદ કરવા
લાગ્યા. કેટલાએક લડતા હતા, કેટલાએક પડતા હતા. કેટલાએકનાં ધડ તડકતાં હતાં.
કેટલાએક ઘોડા તથા હાથી પગપહોલ કરી પડ્યા હતા. જાણે કોઈ મોટા વેપારીએ હારો-
હાર વેપાર કરવાને માટે પોઠની પોઠ લાદેલી ઉતારી હોય તેવું લાગતું હતું. કોઈ શૂરીએ
તક સાંધીને તલવાર એવી તો વહેવા માંડી કે તેની સામેના કાયર થઈ ગયેલા યોદ્ધાને
આડા હાથજ માત્ર કરવાનો વખત આવ્યો. કોઈકના રણાંગણમાં ટુકડેટુકડા થઈ ગયા, વળી

કેઈ ગજરાજ દત્તશલે અશ્વિના, ચરણખુર રોપિ રણુર ગમાંહે; નાક સિસકારને તાકી સિરદારને, દોવડી દોટશુ ચોટ વાહે. પ્ર૦ ૧૪ તીરથી વીર ચકચૂર થઈને પડ્યા, જાણીએ કેડીએ કળાજ મડી; જનમ દીધા ફિરી તરણુ સુભટો ભણી, ધાર તલવારની અવલચડી. પ્ર૦ ૧૫ છત્રધારી ઘણા પૂર ધાએ પડ્યા, વીરરસ સરસ તે મસ્ત ચાખે; એહવે ભારથે સિહની વાહિની આપણા દાસની લાજ રાખે. પ્ર૦ ૧૬ શોણિની નિમ્નગા પૂર બિહુ પુડ વહે, યોગિની પત્ર પૂરે અસખી; ગયણ છાઈ રહી પલચરી ખેચરી, તૂસ હુઆ ઘણા ગૃધ્રપખી. પ્ર૦ ૧૭ સુમતિ મત્રીશ સુજગીશને આગળે, તુરત હિમરૌલનો કટક નાઠો; હેમરથ રાયને સાંકડે આંકડે, કબજ ક્રીધો કરી જખત કાઠો. પ્ર૦ ૧૮ જીત ક્રીધી મહા જીતર ગા થયા, વાજ્યા સુમતિના જીતડકા; દાળ એ સોળમી તૃતીય ઉદ્ધાસની, મોહને કહી જશી સ્વર્ણટકા. પ્ર૦ ૧૯.

કોઈકના મન્ત્રક વિનાના ધડ લડાઈ કરતા રડવડવા લાગ્યા કેટલાએક રણુમ ગ્રામમા પોતાના ઘોડાના પગની ખગીઓ ખીજાઓના હાવીઓના દત્તશૂલો ઉપર રોપીને ખડા રહ્યા અને નાકથી સિસકારા કરતા ખીજા સરદારો ઉપર ખેવડી દોટ સુકીને તાકીતાકીને ચોટ અલવતા હતા કેટલાએક ચોદાઓ તીરના ધાથી ભૂમિપાટ પડ્યા હતા તેથી જાણે મોરે કળા પુગી હોય તેવા દેખાતા હતા કેટલાએક યુવાન સુભટો એવું સમજતા હતા કે આપણે નવે અવતાર આવ્યા કારણ કે તેઓ એવું ધારતા હતા કે તલવારની ધાર તો અવળ ચડી રાડ જેવી છે કોઈક છત્રધારી રાજાઓ અનેકધા લાગવાથી ભૂમિ ઉપર પડ્યા હતા તેઓ મસ્ત થઈને જાણે વીર રસનો મ્વાહ ચાખતા હોય એવા લાગતા હતા આવા યુદ્ધના પ્રમગમા સિહના આસનવાળી યુદ્ધની દેવી માત્ર પોતાના દાસની લાજ રાખતી હતી લોહની નહીં જાનને કાકામા પૂગની જેમ વહેતી હતી તેમથી અમખ્ય યોગિણીઓ પોતાના ખપ્પર (પાત્રો) ભરતી હતી વળી માસનો આહાર કરનારી એવી ખેચરીઓથી આકાશ છવાઈ રહ્યું હતું અને ઘણા ગીધ પક્ષીઓ માસ અને લોહીની તૂસ વધા હતા મત્રીઓમા શ્રેષ્ઠ એવા તે કીર્તિવત સુમતિ મત્રીના લશ્કરની સામેથી હેમરથ રાજાનું લશ્કર નાસવા માડ્યું એ સમયનો લાભ લઈને મત્રીના ચોદાઓએ હેમરથની મદકાશમા આવી પડતા તેને યુક્તિથી કળાજ કરી લઈ મજબૂત બંધતામા રાખ્યો સુમતિ પ્રધાને જીત મેળવી તેના ચોદાઓ જયના રંગમા જિતના ડકા વગાડવા લાગ્યા ત્રીજા ઉદ્ધાસની આ મેળમી દાળ મોહનવિજયજીએ સુવર્ણના મિષ્કા જેવી કહી ૧૧-૧૯

હહા.

- મંત્રી લાવ્યો હિમરથ, વીરમતીની પાસ;
સા કહે રે બળ એહવે, કૃત આભા આયાસ. ૧
- તું મુજથી તે શું લડે, તું મુજ દાસ કદીમ;
તો હું વીરમતી નહીં, જો તું લોપે સીમ. ૨
- એકજ માહારે મંત્રીએ, ગાળ્યું તાહરું માન;
તેં શું દીઠા નવિ હતા, આભાના મેદાન. ૩
- નારી તું કે નારી હું, કહે સાચું મત લાજ;
તું ગજ તો મૃગરાજ હું, જો તું ચટક હું બાજ. ૪
- તું તે શું માણસ વળી, તુજ સમ કો નિર્લજ્જ;
એ તરૂઆરે કેહવી, રાખતો હુઘશિ પરજ્જ. ૫
- મંત્રીએ જિમ તિમ કરી, રાણી કરી પ્રસન્ન;
છોડાવ્યો હિમરથ ભણી, આપ્યા અશન વસન્ન. ૬
- હિમરથને રાણી કહે, શિર ઉપર કરમંડ;
આજથકી તું માનજે, માહરી આણ અખંડ. ૭

હહાનો ભાવાર્થ.

મંત્રી જય મેળવી ડકે ઘા દેતો આલાનગરીમાં પ્રવેશ કરી વીરમતીની પાસે આવ્યો અને તેની પાસે હિમરથને ખડો કર્યો. વીરમતી તેને જોઈને બોલી કે “અરે બળવાન ! તારા બળની પરીક્ષા જોઈ લીધી ? તને મારી સાથે લડવાની ઇચ્છા થઈ પણ વિચાર ન કર્યો કે તું તો કાયમનો મારો દાસ છે. જો ! મારા મંત્રીએ પણ તારો પરાજય કર્યો. હવે કહે કે—“સ્ત્રી તે તું કે હું ?” તેં આજ સુધી શું આભા નગરીના મેદાન નહોતા જોયા કે આજ તેમાં આવવાની ઇચ્છા થઈ ? પણ યાદ રાખજે કે તું હાથી તો હું સિંહ છું, તું ચકલો તો હું બાજ છું. જો મારી સીમાતું જરાપણ અતિક્રમણ કરીશ તો હું સહન કરી શકવાની નથી. તારા જેવો નિર્લજ્જ કોણ હોય કે જે ફેગટની કેડે તરવાર બાંધીને ફેરે.” આ પ્રમાણે ઘણા તીરસ્કારના શબ્દોથી તેણે અપમાન કર્યું. પછી કોઈપણ પ્રકારે વીરમતીને સમજાવીને મંત્રીએ હિમરથને છોડાવ્યો અને તેને અશનવસનાદિ આપી રાજી કર્યો. વીરમતીએ તેને કહ્યું કે—“આજથી તું મારી આજ્ઞા અખંડ ધારણ કરજે.” ૧-૭

માતાજી લોપીશ નહીં, તુમ આણા કોઈવાર;
હિમ ઇમ કહી પ્રણપતિ કરી, બેઠો સભા મઝાર.

૮

એહવે નટવર શિવકુઅર, જ્ઞાનકળાભ ડાર;
રાણીનો મુજરો કર્યો, પચસયાં પરિવાર.

૯

ઢાળ ૧૭ મી

(નદી યમુના કે તીર ઉડે દોય પખીયા—એ દેશી)

રાણી કહે નટરાજ આવ્યા તમે કિહાં થકી, સરખા ચઢતે વેશ રહે લાગી
ટકી; કહે શિવકુઅર પ્રણામ કરીને મનથી, આંચો હું મહારાજ એ
ઉત્તરપ થયી. ૧ નગર નગરના ભૂપ રીઝાવી આગળા, લીધા લાખપસાય દેખાડીને
કળા; આભા એક અપૂરવ હું તી માહરે, તે મે નિરખી આજ ભામણુડે તાહરે. ૨
સાભળી હું તિ કીરતી શ્રવણે જોહવી, નયણે તે અમે આજ એ દીઠી તેહવી; ભવતુ
સદા દીર્ઘાયુ સલુણી તુજ સભા, ભોગવે રાજ તુ વીરનૃપતિની વજ્રભા. ૩ જો
આજ્ઞા તુમ હોય તો નાટક મડીએ, તુમતણુ પામી દાન દારિદ્ર વિહડીએ;
વીરમતીએ આદેશ કર્યો કરીને દયા, નટ નાયકના પાયક રમવા સજ થયા. ૪

હેમરથે કબુલ કર્યું કે—“ હે માતાજી ! હું તમારી આજ્ઞા હવે કદિ પણ લોપીશ નહીં ”
હેમરથ આ પ્રમાણે બોલીને પ્રણામ કરીને હાથ જોડીને મલામા બેઠો અન્યદા શિવકુવર
નામનો નાટકીઓ ગઠું જ્ઞાનકળાના બહાર જેવો ત્યા આંચો તેની સાથે પાચસો માણસ
જૂદા જૂદા નાટકો ભજવનારા હતા તે નાટકીઓ ગઠું પ્રસિદ્ધિ પામેલો હતો તેણે
ગજમલામા આવી વીરમતીને પ્રણામ કર્યા ૮-૯

ઢાળ ૧૭ મીના ભાવાર્થ

વીરમતીએ પૂછ્યું કે—“ હે નટવર ! તમે કંઈ બાબતુવી આવો છો ? ” શિવકુવર
બોલ્યો કે—“ હે વીરનૃપતિવદ્ભા ! હું ઉત્તર પવવી અનેક ગાન્યોને ગીઝવતો અને લાખ
પસાય લેતો લેતો આબાનગરીની અત્યંત પ્રગમ માભળીને અહીં આંચો છું જેવા મે આભા
નગરીના વખાણુ કાને સાભળ્યા હતા તેવીજ આજે મે તે નજરે જોઈ છે હે સલુણી ! તુ
અને તારી સભા દીર્ઘાયુ થાઓ ! હવે જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું તમારી પામે નાટક
માડું અને તમને પ્રમત્ત કરીને ભાગ દારિદ્રને દર દેડી દઉં ” વીરમતીએ નાટક કરવાની
આજ્ઞા આપી, એટલે શિવકુવરે તત્પતઃ તમામ સાજ નૈયાર કર્યું અને નાટકીયા પણ બધા
પોતપોતાનો ભાગ ભજવવા તૈયાર થઈ ગયા ૧-૪

મુખર ચંદ્રાયણ કાછ ભલા કટિથી કસ્યા; કેસરી પાગે કેસરી છાપા ધસમસ્યા;
 ઢિગઢિગ ઢિગ ઢિગ સુજંગી ગરજ્યા, સરણાઈએ ટહુક સોરઠ તિમ પરજ્યા. ૫
 મીઠી તાર રવાજ સંગીતગતિ રણઝણી, તાલ વિકટ ટંકાર કણણ કણ કણકણી;
 આલાપે સ્વર સમથી રાગને રાગિણી, ક્રીધો રાગનો મંડપ રામત તો બાણી. ૬
 હંસ તુરગ ગજ વાવ સ્વરૂપ નવા કરી, ખેલે પ્રથમ નરેશ વિશેષ રસે ભરી; વિચ
 વિચ વક્ર સંભાષણ નયણ ઇસારતી, કરી કરી લોક હસાડતો એક હસારતી. ૭
 એહવે ગુણાવળી કુર્કટ પિંજર કર ગ્રહી, ખેઠી ગોખે રમત નિરખે રહી રહી; તવ
 આરોપ્યો વંશ ઉત્તંગ મનોહર, બાણીએ ઉપશમશ્રેણીતણો એ સહોદર. ૮ ઠોક્રી
 મેખ અશેષ ધણે કસણે કસ્યો, લોકાકાર સ્વરૂપ ભવિકને ઉલ્લસ્યો; ક્રીલક વંશને
 અગ્ર પૂગીફલ તિહાં ધર્યો, શણગારીને વંશ ઇચ્યો નટુએ કર્યો. ૯ શિવમાળા
 શિવકુંઅરની પુત્રી કુમારિકા, ઉલ્લેખણ અપલેખણ કીડાકારિકા; કરી રાણી
 પ્રણિપત્ય ને ચંદ્ર કીરતિ પઠી, જનકાદિકની શીખ કરીને વંશે ચઢી. ૧૦

નાટકીયાએ પોતાના મુખ ચંદ્રમા જેવા સ્વેત કર્યા, કેડકસીને કચ્છા વાળ્યા, કેસરીઆ રંગના
 પાયબમા પહેર્યા, વળી ઘોર અવાજ કરનારા અને ઢિગ ઢિગ ઢિગ એવા શબ્દ કરતા મોટા
 અવાજે ઢોલ વાગવા માંડ્યા અને શરણાઈએ ટહુકારા કરતી સોરઠ અને પરજ્યા રાગમાં
 આલાપ કરવા લાગી. મીઠા તારવાળા વાજિત્રથી સંગીતનો રણઝણાટ થઈ રહ્યો અને ચિત્ર-
 વિચિત્ર ટંકારા કરતા તાલનો કણકણાટ થવા લાગ્યો. સા રી ગ મ પ ધ ની એ સાત
 સ્વરોથી છ રાગ અને ત્રીશ રાગિણીઓના આલાપ થવા લાગ્યા. સાક્ષાત્ રાગનો મંડપ
 થયો હોય એવી સંગીતની છાયા છવાઈ રહી. શરૂઆતમાં નટરાજ હંસના, ઘોડાના,
 હાથીના, વાઘના એવા વિશેષ રસ ભરેલા નવા નવા રૂપ ધારણ કરી ખેલ કરતો હતો.
 વચમાં વચમાં વક્રોક્તિવાળાં મીઠાં ભાષણો અને આંખના ઇસારા વિગેરે કરી લોકોને કેઈ
 હસમુખો હસાવતો હાસ્યરસને જમાવતો હતો. એવા અવસરમાં ગુણાવળી રાણી કુકડાનું
 પાંજરું હાથમાં રાખીને ગોખમાં ખેસીને રમત જોઈ રહી છે. તે સમયે નટરાજે એક ઉંચો
 અને મનોહર વાંસ નાટકશાળામાં ઉભો કર્યો. તે બાણે મુનિરાજની ઉપશમ શ્રેણીનો સહોદર-
 ભાઈજ હોયની તેવો દેખાવા લાગ્યો. ૫-૮

તે વાંસની ચારે બાજુએ મજબૂત મેખો ઠોક્રી દોરડાઓથી તેને મજબૂત કર્યો. તે
 બાણે લોકાકારનું સ્વરૂપ જેવા સાફ ઉલ્લસિત થયેલા ભવિક જીવને જેમ સુંદર લાગતો હોય
 તેમ દેખાવા લાગ્યો. તે વાંસના અગ્રભાગ ઉપર ખીલી ઠોક્રી તે ઉપર સોપારી ગોઠવી એવી રીતે
 વાંસને શણગારીને ઉભો કર્યો. શિવકુંવર નટરાજની કુંવારી પુત્રી શિવમાળા જે ઉંચે અને નીચે
 ફેંકવા અને ચડવા ઉતરવાની કીડા કરનારી હતી, તેણે પ્રથમ રાણીને નમસ્કાર કરી ચંદ્રાભની
 કીર્તિનો ઉચ્ચાર કર્યો અને પછી પોતાના પિતા પ્રમુખની આજ્ઞા લઈને તે વાંસ ઉપર ચઢી. ૯-૧૦

હેઠ રહ્યા નટ ઘાટ વળવે ઢોલડા, ભાખે અહો અહો અહો હો ભલા ભલા ખોલડા; મનનો નયણનો ખેલ મન્યૂકીશ શિવ કહે, બહુ નટ વ શ સમ ત ઉરધ નયણે રહે. ૧૧ આવી નટ અવતાર કળા શીખી અછે, ઇહાં જો ન ખેલિશ ખેલ ખેલિશ તો કિહાં પછે; આપણી કુળસ્થિતિ એહ ઉપર ઉદમ ઇસ્યો, મનમાંહિ તુ તો ખેદ સુતા મ કરિશ કિસ્યો ૧૨ નિસુણી જનકનાં વચન વ સાગ્રે જઈ અડી, પૂગી ઉપર નાલિ ધરી તિહાં પરવડી; ગણણુ ચઢ્યો ગણણાટ શરીર તે બાળનો, ફિરતો દિયે જેહવો ચક્ર કુલાલનો. ૧૩ ભૂતલ હાકોહાક વળડે નટવરા, પ્રવર પર દા જેમ ફિરે ઉરહા પગ; શિવમાળાએ ઉલટ ગુલાંટી ફિરી ભરી, મૂક્યો દશમો દ્વાર પૂગીએ થિર કરી. ૧૪ મુનિ જિમ ઉંધે મસ્તક રહી કાઉસગ કરે, તિમ બાળા મુકુમાળા ત્રિકરણ થિર ધરે; ત્રીજો ઉલટ્યો ખેલ કરી દ્રઢ શ્વાસને, ખેઠી પૂગી ઉપર સા ગડડાસને. ૧૫ ફિરી વળી તે કુળ ઉપર વામ એડી ઠવી, એક ચરણથી ચક્ર લીધો એ કળા નવી, લેઈ પચવરણની પચે પાઘડી, કીધો સનાલ સરોજ સપ ખે પાંખડી. ૧૬ તાત કહે સુતા ઉતર વેળા બહુ હવી, મે તો તુજમાં એહવી કળા

નીચે ઉભા રહેલા નટો ઘાટમર ઢોલ વગાડતા હતા અને અહો અહો અને ધન્યવાદના મીઠા ખોલ ખેલતા હતા શિવરાજ નટ કહે છે કે હે કુમારી ! તુ મનને સ્થિર કરજે અને નેત્રને સાવધાન રાખજે બહુ નટો વાસ ઉપર ઉંચી નજરે જ્યાનપૂર્વક જોયા કરે છે હે બાલા ! તુ નટના કુળમા જન્મ પામી જે જે કળાઓ શીખી છે તે જો અહિંઆ ખેલમા નહીં ખતાવીશ તો પછી કયા ખતાવીશ ? આપણા કુળની રીતિ એજ છે અને આપણા કુળનો ઉદમ પણ એજ છે હે બેટા ! તુ મનમા જરાપણુ તે બાળતમા ખેદ કરીશ નહિં ૧૧-૧૨

પિતાના વચન સાલળી શિવમાળા વાસની ટોચ ઉપર ચડી અને સોપારી ઉપર પોતાની નાલિ સ્વાખી જેમ કુભારનું ચક્ર ફરતુ હોય તેવી રીતે તેણીએ પોતાના શરીરને આકાશમા ગણગણાટ કરતુ ફેરવવા માલ્યુ જમીન ઉપર ઉભેલા નટો હાકો મારી ઢોલ વગાડતા હતા અને જેમ મોટા પક્ષીઓ ઉડે તેમ વેગ કરતા હતા શિવમાળાએ ઉલટી ગુલાટ મારી પોતાના મસ્તક (બ્રહ્મ—રધ) ને સોપારી ઉપર ચઢાવી સ્થિર કરી તેવી રીતે તે મુકુમાર બાળાએ ઉંધે મસ્તકે રહી મન, વચન અને જ્ઞાને સ્થિર કર્યા ત્યારપછી ફરી ગુલાટ મારી દૃઢપણે શ્વાસને સ્થિર કરી તે સોપારી ઉપર ગડડાસન ઢરી ખેઠી ત્યાં પછી વળી તે સોપારી ઉપર ડાબા પગની એડી ધારણુ કરી અને એકજ પગથી ઉભા ગ્હી શરીરને ચક્રની જેમ ફેરવવા માલ્યુ આ કળા અદ્ભુત હતી વળી પાચ બુદ્ધા બુદ્ધા રગની પાઘડીઓ લઈ તેમની કમળના ડાડા ઉપર ફૂલની પાખડીઓ જેમ રચના ઢરી ૧૩-૧૬ પછી શિવકુવર નટે કહ્યું કે —

“હે પુત્રી ! હવે નીચે ઉતરી જા વખત બહુ થયો તમારામા આવી કળા છે એમ હું

નવિ સંભવી; સા ઉરથી થઇ ડોરી ઉતરી જિમ ઉરગણી, અથવા જાણીએ
ગગનથી ત્રિદશતરંગિણી. ૧૭ આવી ધરણી ઉપર નટ પ્રમુદિત થયા, કરિકરિ
કંઠાગ્રહણ મિલ્યા સવિ ભય ગયા; ચંદતણે જશવાદ નટે વળી ઉચ્ચર્યો, ખેલી
ખેલ અખેલ ઢોલે ઢમકો કર્યો. ૧૮ કીધો મુજરો વીરમતીને નટવરે, પાઉં મોજ
ઉવારણે ચંદની ઉપરે; તૃતીય ઉદ્દાસની ઢાળ કહી એ સત્તરમી, મોહન કહે
શ્રોતાની ભણી રૂડી ગમી. ૧૯

હુહા.

કહે યશવાયક ચંદના, નટનાયક ગુણવાન;
તે લાગે સાયક સમા, વીરમતીને કાન. ૧

વિકટી નટથી રાગિણી, કરથી ન દીએ દાન;
અંગ અંગ મધુપાન પરે, વ્યાખ્યો અતિ અભિમાન. ૨

વાજાં વાએ ગાએ નટ, વાળે બહુવિધ ગાત્ર;
વીરમતી ચિત્ત વજ્ર જીમ, ભેદે નહીં તિલમાત્ર. ૩

રાણીદાન વિના સભા, આગલથી ન દિયંત;
જળધર વરસે તો નદી, દો તટ પુર વહંત. ૪

જાણુતો ન હોતો. પિતાનું વચન સાંભળી શિવગાળા દોરની સાથે સાપણુ ઉતરી પડે તેમ
અથવા આકાશથી ઉતરતી ગંગાજની જેમ ઉતરી ગઈ. નીચે આવી એટલે બધા નટ તેને
આનંદથી ભેટ્યા, કારણ કે હવે પડી જવાનો ભય બધો નાશ પામ્યો હતો.

પછી નટોએ ચંદરાન્નનો જયજયકાર કર્યો. ઢોલ બજાવ્યો અને વીરમતી પાસે જઈ
પગે લાગીને મોજ માગી. તે વળતે પણ ‘ચંદરાન્નને ઘણી ખમા’ ઇત્યાદિ શબ્દો બોલવા
લાગ્યા. કવિ મોહનવિજયજીએ ત્રીજા ઉદ્દાસની સત્તરમી ઢાળ રચી. જે શ્રોતાઓને ઘણીજ
રૂડી લાગી. ૧૭-૧૯.

હુહાનો ભાવાર્થ.

શુભુનો વેત્તા શિવકુંવર નટ ચંદરાન્નની ગિરદાવણીરૂપ યશોગાન કરતો હતો. તેના શબ્દો
વીરમતીના કર્ણમાં બાણ જેવા લાગવા માંડ્યા, નટ ઉપર ઉદ્દેગતાવાળું ચિત્ત થવાથી વીરમતી
તેઓને પોતાને હાથે દાન આપતી નહોતી. કેમકે તેને રાજ્યનું પણ અભિમાન ચડ્યું હતું.
નટોએ તો દાન ન મળ્યું એટલે વળી અનેક પ્રકારની કસરતો વગેરે ખેલ કર્યાં. પરંતુ
વીરમતીનું અંતઃકરણ વજ્રની જેમ રતિમાત્ર તેઓનાથી ભેદાતું નહોતું. પછી પાછા ચંદરાન્નની

નટ તો કુજર જિમ કરે, અદ સુજશ અગ્રાજ;
ભટક કિમપિ લહે નહીં, રાણી તણાં અકાજ.

૫

કુર્કટ પિજરગૃહ થકો, પામ્યો માતા ભેદ;
મુજ યશ નિસુણી નટમુખે, પામી પૂરણ ખેદ.

૬

એ માતા પૂરણ હઠી, નટ તો જાશે નિરાશ;
મોટો ગઢ કોટ જઈ, કિમ કહેશે જશવાસ.

૭

ઢાળ ૧૮ મી.

(મીત્રાણ ગાન રે વગડારે વાગ્ન રે—એ દેશી)

યુવતી મુખ નિરખી રે, કુર્કટ મન હરખી રે, હલુએ આકર્ષા પિજરની
સક્તી રે; અતઃ ઉલ્લસીઓ રે, પખી પોરસીઓ રે, થયો નિસુણી રસીઓ કીરતી
ઉજળી રે. ૧ જે દાતા અખેલા રે, તે દેવાની વેળા રે; ભેળા મેળામાં અવસર સાચવે
રે; જે હોય અદાતા રે, તે જાએ ઉજાતા રે, અવદાતા તેહના કોઈ ન આલવે રે. ૨

જ્ય ભોલતા દાન લેવા ગયા તે વખતે પણ વીરમતીએ દાન આપ્યું નહીં લોકો નાટક જોઈને
અત્યત પ્રસન્ન થયા હતા તેથી સૌ યવાશક્તિ દાન દેવા ઉત્સુક હતા, પરંતુ વીરમતીના દાન
આપ્યા અગાઉ દાન આપવાની કોઈની મગદુગ નહોતી શિવકુવર તો હાથીની જેમ અદના
યશોગાન જે તે વખતે અગ્રાજ હતા તે ઉચ્ચાર્યાજ કરતો હતો, પગતુ તે લોળો રાણીના
અકાર્યના સ્વરૂપને કોઈ પણ રીતે જાણી શક્યો નહોતો આ વખતે પાજરામા રહેલ
કુકડો વિચાર કરે છે—નટ મારો જથ જોલે છે અને તે કારણથી જ માતા દાન આપતી
નથી, તેથી નટને જો દાન નહીં મળે તો તે પરદેશમા જઈને આપણે જથ કેમ જોલશે ?
ઉલટી અપકીર્તિ જોલશે, તેથી દાન તો આપવું જ જોઈએ ૧—૭

ઢાળ અટામીના ભાવાર્થ.

કુકડાએ પ્રથમ ગુણવર્ણના સન્મુખ જોઈ અને પોતે મનમા જાણુ ખુશી થયો પછી
નિચારીને પોતાના પાજરાની સગીઓ ખમેડી પોતે યશોગાનથી ઉલ્લસાયમાન થવાથી અને
પોતાને પોરસ અદવાથી તેમજ નિર્મળ કીર્તિના ધ્રુવણથી ગમ્મિયો થવાથી તેને દાન દેવાની
અભિલાષા થઈ જેઓ અગ્રેજ દાતા છે તે દાન આપવાની વેળાએ મનુષ્યના સમુદાયમા
અવસર સાચવીને દાન આપે છે, પગતુ જેઓ કૃપણ છે તેઓ ઉડીને જાય છે અને તેઓની
નિંદાવર્ણનો આલાપ જગનમા ફેરવણ કરતું નથી ૧—૨

ગોખેથી જાંખ્યું રે, આડી કરી પાંખ્યું રે, ચાંચે ધરી નાખ્યું કચોળું કુકડે રે; સુપ્રસાદ જે કીધો રે, સહુ લોક પ્રસિદ્ધો રે, શિવકુંવરે લીધો આવી હુકડો રે. ૩ કુંદનનો ઘડીઓ રે, બહુ હીરે જડીયો રે, પડિયો તે દીઠો રાણી કચોલડો રે; નટુએ બહુમોલી રે, ચંદ કીરતી બોલી રે, ઢોલીએ વાલ્લો કીરતિ ઢોલડો રે. ૪ સભા લોક સંપેખી રે, વીરમતીને ઉવેખી રે, ક્રીધાં બહુ ભેખી નટને તુંગરા રે; પટકુળ બાબતનારે, કરે શિવ સા જતના રે, મધુરતુના સોહે જેહવા કુંગરા રે. ૫. ચલગતિ કુલવટની રે, પલટાણી પટની રે, નટની ધરણીએ નટ નવિ ઓલખ્યા રે; બહુ પામ્યા શૃંગારા રે, મણિજડિત ઉદારા રે, વીરમતીને અંગારા થઈને ધખ્યા રે. ૬ નટ હુઆ અયાચી રે, ન રહી કાંઈ કાચી રે, રાચીને ઉતારે શિવ નટુઓ ગયો રે; વીરમતી કહે સહેલો રે, ક્રીયો ધનનો ગહેલો રે, મુજ પહેલાં દાતા કોણ ઇલાં થયો રે. ૭ બળીઓ જેઉં કેહવો રે, તે તો જોયા જેહવો રે, એહવો ઉપરવટ કિણ જણણી જણ્યો રે; વધ્યો દીસે મોશાળે રે, રમ્યો છે બહુ લાડે રે, મારી નિશાળે સહિ તો નથી ભણ્યો રે. ૮

ગોખમાંથી નીચા વળી, પાંખોને આડી કરી, કચોળાને ચાંચવડે ઉપાડી નીચે નાંખી દીધું, શિવકુંવર નટે સર્વ લોકના જાણવામાં આવી શકે તેવો કુકડાએ જે ઉત્તમ પ્રસાદ કીધો તે તેની નજીક આવી પોતાના હાથમાં ગ્રહણ કરી લીધો. તે કચોળું સુવર્ણનું ઘડેલું અને બહુ હીરાઓથી જડેલું હતું. એવું તે કચોળું રાણીએ પડતું દીધું. શિવકુંમર નટે તે કચોળું હાથમાં લઈ ચંદની બહુ મૂલ્યવાન કીર્તિરૂપ ગિરૂદાવલી કરી અને ઢોલીએ ઢોલ ઉપર કીર્તિનો પડવો પાડ્યો. પછી લોકો પણ વીરમતી તરફ નજર નહીં નાખતાં ચોતરફથી અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો અને અલંકારો આપવા લાગ્યા. શિવકુંવર વિગેરે નટો જેમ વસંત ઋતુમાં કુંગરો શોભે તેવા શોભતા હતા. તે વખતે સમગ્ર સભાજનો મધ્યે કુલ પરંપરાની જે રીતિ ચાલતી હતી તે બદલાઈ જતાં નરોની સ્ત્રીઓ નરોને ઓલખી શકી નહીં. નટોને જે મણિઓથી જડેલાં ઉત્તમ આભૂષણો મદયાં હતાં તે દેખીને વીરમતીને જેમ ધગધગતા અંગારા શરીરને લાગે તેમ મનમાં તે લાગતા હતા. નટોને ઇચ્છા ઉપરાંત લાલ મળવાથી અચાચક જેવા થઈ ગયા. કોઈ જાતની ખામી ન રહી એટલે સંતોષ પામી શિવકુંવર નટ પોતાને ઉતારે ગયો. હવે વીરમતી ઓલવા લાગી કે આવો તે ભોળો કોણ ધનનો ઘેલો થયો કે મારી પહેલાં દાતાર થવાની તેને ઇચ્છા થઈ? વળી તે કેવો બળવાળો છે તે પણ હવે જોવા જેવું છે. એવી કંઈ જનનીનો જણેતો છે કે મારી ઉપરવટ થઈ દાન આપ્યું. મને લાગે છે કે મોશાળમાં મોટો થયો હશે અને ત્યાં બહુ લાડ ઘેલો થયો હશે અને ખાત્રીથી કહું છું કે મારી નિશાળે તે ભણ્યોજ નથી. ૩-૮

મુજ મીંટ ન આંચો રે, ભલો કુશળે સિંધાંચો રે, ભાંચો મુજ એહનો મોટો
આઉખો રે, ઇમ અજસ આણ્યો રે, પણ વિહંગ ન બણ્યો રે, તાણ્યો છે યદપિ
પિજર સન્મુખો રે. ૯ કહે મત્રી માતા રે, મત હોવો તાતા રે, રહો આકુળ થાતાં
માનો વિનતિ રે; પહિલુ જિણે દીધુ રે, તિણે યશ તુમ કીધુ રે, બણો કરી
સીધુ ખીજો શ્યા વતી રે. ૧૦ જે શૂરા અથાગે રે, આવે જે ખાગે રે; ભૂપતિની
આગે સહુ પહિસા લડે રે; દાતાર ઝુઝાર રે, બેહુ ઇક અણુસાર રે, નિરાધાર
સ્વામી આગળ આથડે રે. ૧૧ યશ ચઢતો વાનો રે, કિમ રહે તે છાનો રે,
મુજરો તમે માનો સાહમો તેહનો રે; એ તુમ બાળકડા રે, છે સહુકો લાડકડા રે,
આકલડા ન હોવો વાંક ન કેહનો રે. ૧૨ ઇમ ઘણુ સમજાવી રે, વશ તોહિ ન
આવી રે, ફાવી નહીં મત્રી કેરી કોઈ કળા રે; ત્રીજે ઉદ્ધારે રે, અઢારમી ભાખે
રે, મુખકારો મોહન મુકથા નિરમળી રે. ૧૩

કહા.

ગૃહ પોહોતી સઘળી સભા, પ્રગટી રજની જામ;
વીરમતી પોહી જઈ, સુખ શય્યાએ તામ.

૧

પણ શુ કહે ! તે મારી નજરે ન પડ્યો ! તેનું આયુધ્યજ્જ નેરાવર કે જીવતો
ચાલ્યો ગયો ” વીરમતી આ પ્રમાણે બોલી તે વળતે જો કે કુકડાનું પાનર તેની પામે
આવેલું હતું, પરંતુ તેના બાણવામાં હજીયુધી કુકડે દાન આપ્યું છે તે વાત આવી
નહોતી એટલે તેની ગ્રીમ તેના ઉપર ઉતરી નહીં

એ અવસરે મત્રી અવમર લોધને બોલ્યો કે—“ હે માતા ! એમા આપને રોપ કરવાનું
કાર્ય પણ દાન્ય નથી, કેમકે જેણે પહેલું દાન દીધું તેણે પણ જય તો તમનેજ આપ્યો
છે વાતને ગ્રીધી રીતે સમજવી શુ યોગ્ય છે અને ખીન્તવાની શી જરૂર છે ? જે શૂરવીર
હોય છે તે લરાઈમાં રાત્રની આગળ જઈને લડના મટી જાય છે દાતાર પણ તેવોજ હોય
છે પોતાનો યગ ગવાતો સ્થાવળી તેઓ છાના રહી શક્તા નથી, પરંતુ જેને દાન આપ્યું તે
બધા તમારા કૃત્તિ છે તમારી પ્રજા છે તો માતા પામે તે લાડ કરે તેમા શુસ્સે થવાનું
રોપ નહીં ” આ પ્રમાણે મત્રીએ ઘણું મનજાવી પણ તેની કળા દાઢ કાવી નહીં, વીરમતીનો
કોપ જગ પાત્ર યોડે ગયો નહીં ત્રીજા ઉત્તમમાં ઉત્તમ અને નિર્ગલ કવાવાગી અઢારમી
દાજ કવિ મોદનગિર્યજીએ કહી ૯-૧૩

કુદાનો બાનાર્ધ

અનકમે સમા વિનર્જન કડીને વોગમતી નજરોવમા ગર્ભ, રાત્રી પડનાથી મુખગાથામા

નયણે નાવે નિદ્રડી, રાણી મન બહુ શોચ;
પહિલો દાતા પામવા, આલોચે આલોચ. ૨

પ્રાત થયો ઉદયો અર્ક, વીરમતી મતિહીન;
નાગર જન તેડી કરી, પૂરી સભા નવીન. ૩

તેડાવ્યો શિવકુંચરને, તે પણ આવ્યો સઘ;
વીરમતી ઇમ ઉપદિશે, કર નાટક અનવધ. ૪

આરંભ્યો નાટક તિણે, ક્રીધો વંશારોપ;
તિમહિજ ઢોલ ઢમક્રિયા, પ્રગટ્યો રસ અવિલોપ. ૫

તિમહિજ નારી ગુણાવળી, લેઈ પિંજર તેહ;
જેવા બેઠી ગોખમાં, નટ કીડા સસનેહ. ૬

તામ્રચૂડરૂપે નૃપતિ, નિરખે કરી વિશેષ;
જે જે ભવિજન નવ મિટે, લિખિત જેહ વિધિ લેખ ૭

ઢાળ ૧૯ મી.

(કાળી ને પીળી વાદળી—એ દેશી.)

નાટક ભરતાદિક તણાં, લાલન નટુવે તે નવ નવ ક્રીધ; બોલ્યા દાનને અવસરે,
લાલન ચંદતણી સુપ્રસિદ્ધ. સાહિબા રે મોરો ચંદનરિંદ વડભાગી હો, નવલ

સુતી, પણ તેને લેશ માત્ર નિદ્રા આવી નહીં. પોતાની અગાઉ દાન કોણે દીધું તેને શોધી કાઢવાની ચટપટી તીવ્ર રહ્યા કરી. પ્રાતઃકાળ થયો, સૂર્ય ઉગ્યો એટલે મતિહીન વીરમતી રાજસભામાં આવી. અધિકારીઓ અને નગરજનોને બોલાવ્યા. સભા ભરાણી એટલે શિવકુંવર નટને બોલાવી નાટક કરવાનો હુકમ કર્યો. તેણે પણ ફરી દાન મળવાની લાલચે તરતજ તમામ તૈયારી કરી અને મધ્યમા વાંસ રોખ્યો. ઢોલ વિગેરે ફરીને પણ વાગવા લાગ્યા તે વખતે ગુણાવળી પણ પાંજરું લઈ ગોખમાં આવીને બેઠી. કુકડારૂપે થયેલો ચંદ પણ આજે વિશેષ રીતે ધ્યાન આપી નાટક જુવે છે. હે ભવ્યજનો ! જે જે કે વિધિના લખેલા લેખો કદાપિ પણ ફરતા નથી. ૧-૭

ઢાળ ઓગણીસમીના ભાવાર્થ.

શિવકુંવરે નાટક શરૂ કર્યું અને ભરતાદિક અનેકના નાટકો કર્યા. પછી દાનને અવસરે ચંદરાજની જ્ય બોલી વીરમતી પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. તેનાં વચનો સાંભળી ગૃહપતિના

દીદાર. ૧ વિલખાણી રાણી ધણુ, લાં નિસુણી તનય યશ જેર; ગૃહપતિ વાણી સાંભળી, લાં જિમ ખાતરીઓ ચોર. સાં ૨ દેવા દાન નોટશને, લાં ન કરે ઉપર હાથ; આગળથી આપે નહીં, લાં ખેલ જોનારો સાથ. સાં ૩ શિવ કહે ચંદ્ર વિના સભા, લાં નિપટ અલૂણુ ધાન; સેના જિમ કુંજર વિના, લાં જિમ વહી વિણુ પાન. સાં ૪ દશદિશિ નયણાં ફેરવે, લાં દાતા જોવા કાજ; વિસ્મિત થઈ સઘળી સભા, લાં રાણી ઇમ કિમ આજ. સાં ૫. પણ કોઈ સમજે નહીં, લાં વીરમતીની વાત; એહવે નિસુણુ કુકડે, લાં નિજ યશના અવદાત. સાં ૬ માતાનો ભય અવગણી, લાં કઠિણ કરીને ચિત્ત; નાખ્યુ રતન કચોલડુ, લાં લાખ ટકાનુ વિત્ત. સાં ૭ લીધુ નટુવે ધસમસી, લાં તેહ અનોપમ પાત્ર; ક્રીરતિ ચંદ્રની ઉચ્ચરી, લાં લક્ષણુ એહ સુપાત્ર. સાં ૮ વરષા જિમ તિમહીજ સભા, લાં વૂઠી સોવનધાર; કુકડે ચરિત્ર નિહાળીને, લાં રાણી ઉઠી તિવાર. સાં ૯ દોડી આવી ગોખડે, લાં કર ઝાલી કરવાલ; રોષવશે પિજર ગ્રહ્યું, લાં ખોલી ગિરા વિકરાળ. સાં ૧૦ કિમ રે પાપી પખિયા, લાં ન વળી હજી તુજ લાજ; મુજ પહેલા તે કિમ કર્યું, લાં દાન એ કાલ ને આજ. સાં ૧૧ છોડીશ નહિ તુજને હવે, લાં કાઢ્યુ ખડ્ગ કહી જામ; કર

શબ્દ સાંભળીને જેમ ચોર મનમા ખેદ પામે તેમ વીરમતી અત્યંત ખેદ પામી પણ મુખેથી કાંઈ ખોલી શકી નહીં તેમજ દાન દેવા હાથ પણ હંથો કર્યો નહીં તેના આખ્યા વિના નગવ્લોક પણ આપી શક્યા નહીં પણ વિચારવા લાગ્યા કે—‘આજ વીરમતી આમ કેમ કરે છે?’ તેઓ વીરમતીનો ભેદ સમજી શક્યા નહીં શિવકુંવર પણ ચારે તરફ નજર ફેરવવા લાગ્યો તેને અદરાજ વિનાની બધી સભા અલૂણુ ધાન્ય જેવી, કુંજર વિનાની સેના જેવી અને પત્ર વિનાની વેલડી જેવી લાગી તે વખતે પોતાનો જથ્થો વારંવાર ખોલતો સાંભળીને માતાનો ભય અવગણી કુકડે લાખ સોનૈયાની કિંમતનું રતનનું કચોણુ પાજરા-માથી ફેંક્યું, એટલે શિવકુંવરે તરતજ ઝીલી લીધું અને અદરાજની જથ્થો ખોલ્યો એ સુપાત્રના લક્ષણ સમજવા ૧-૮

તે વખતે લોકોએ પણ પહેલા દિવસની જેમ પુણ્ય દાન આપ્યું સોનૈયાની વૃદ્ધિ ધર્મ કુકડાનું આવું વર્તન જોઈ રાણી વીરમતીનો કોષ દાખ્યો ગ્હો નહીં, એટલે તે ખડ્ગ લઈને એકદમ ન્યા ગુણાવળી પાજર લઈને ખેડી હતી ત્યાં દોડી અને પાજર હાથમા લઈને કહ્યું કે—“અરે દુહ ! હજી લાજ આવતી નથી ? તે મારી અગાઉ આજ અને કાલ નાટકીયાને દાન કેમ આપ્યું ? હવે હું તને જીવતો છોડવાની નથી ” આમ કહીને ખડ્ગ

ગ્રહો દોડી ગુણાવળી, લાં સામુડીનો તામ. સાં ૧૨ માતાજી એહ ઉપરે, લાં
નિપટ ન કીજે રોષ; અવિવેકી હાથ પંખિયા, લાં નહીં એહનો કોઈ દોષ. સાં ૧૩
ચાંચે જળ પીતાં થકાં, લાં ભૂમિ પડયું એ પાત્ર; એ શું સમજે દાનમાં, લાં
એહનો તો નિરખો ગાત્ર. સાં ૧૪ જિમ તિમ પાળે છે પિંડને, લાં પિંજર
રહ્યો તિર્યચ; કેડો મૂકો એહનો, લાં કાં કરો એહવાસંચ. સાં ૧૫ આવ્યા
કોલાહલ મુણી, લાં લોક સયલ તિણિવાર; મૂકાવ્યો મળી કુકડો, લાં કરી
કરી ઘણી મનુહાર. સાં ૧૬ આવી રાણી જિહાં સભા, લાં નટ પામ્યા
આનંદ; ત્રીજા ઉદ્ધાસે ઓગણીશમી, લાં મોહન ઢાળ અમંદ. સાં ૧૭

દુહા.

શિવનટવર અવસર ચતુર, વીનવી લલિત વચન;

રોષ નિવારીને કરી, રાણીને સુપ્રસન્ન.

૧

પ્રારંભ્યો પ્રેક્ષણ ફિરી, ચઢી શિવમાળા વંશ;

પિંજર સન્મુખ દ્રષ્ટિ ધરી, ખેલે કરે પ્રસન્ન.

૨

પિંજરગત પંખી ધરે, પામી સમય એકંત;

શિવમાળા આગળ કહે, સરલ સ્વરે બહુ ભંત.

૩

કાઢ્યું એટલે ગુણાવળી આડી પડી હાથ પકડી લીધો અને જોલી કે—“માતાજી ! કોપ ન
કરો. એ પક્ષી બિચારો દાન દેવામાં શું સમજે ? તેના શરીર સામું તો જુઓ ! આ તો
પાણી પીતાં ક્યોણું પડી ગયું અને નટે ઝીલી લીધું, તેમાં આપને કોપ કરવાનું કારણ નથી.
પંખી તો અવિવેકી જ હોય તેથી તેની ઉપર કોપ કરવો યોગ્ય નથી. એ જેમ તેમ પોતાના
પિંડને નીભાવે છે, માટે તેનાપર કોપ કરવો છોડી દો.” ગુણાવળી આ પ્રમાણે આજીજી
સાથે કહેતી હતી તે વખતે કોળાહળ સાંભળીને લોકો પણ ત્યાં દોડી આવ્યા અને વીરમતીએ
હાથમાં લીધેલું પાંજરું જેમ તેમ કરીને છોડાવ્યું. એટલે વીરમતી પાછી સભામાં આવી. નટે
આનંદ પામ્યા. ત્રીજા ઉદ્ધાસની ઓગણીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૯-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

અવસરના જાણ એવા તે શિવકુંવર નટે અત્યંત મિષ્ટ વચનોથી રાણીને રીઝવી. તેનો
રોષ ઉતરાવી નાંખી પ્રસન્ન કરવા માટે શિવકુંવરે ફરીને નાટક કરવું શરૂ કર્યું, શિવમાળા પણ
વાંસ ઉપર ચડી અને પિંજરની સામી દ્રષ્ટિ રાખી અને તેને પ્રસન્ન કરવા માટે નાટક કરવા
લાગી. તે વખતે પિંજરમાં રહેલા કુકડે શિવમાળા પક્ષીની ભાષા જાણે છે એમ જાણતો
હોવાથી તેને પોતાની ભાષામાં ધીમેથી કહ્યું કે—“ હે શિવમાળા ! તું તારી કળામાં અત્યંત

જાણી મે નટકન્યકે, પરમ પ્રવીણા તુજજ;
પ ખીભાષા તું લહે, તે માટે કહું ગુજજ. ૪

વ શયકી તુ ઉતરે, રાણી કરે પસાય;
પણ તુ તે લેતી રખે, કહું છું શીશ નમાય. ૫

ધન દેખી રાચે રખે, કરી મુજ વચન પ્રમાણ;
માગી લેજે મુજભણી, ચૂકીશ મા અવસાણ. ૬

તુજ ગુણ આ જીવિત લગે, રાખીશ કરી તાવીત;
કર ઉપગાર ઉગાર મુજ, આપ અભય અવગીત. ૭

ધન તો આપણુ ખેડું મળી, મેળશુ સદા અશેષ;
તુજ આગળ આગે કહીશ, કર્મલેખ સુવિશેષ. ૮

દાળ ૨૦ મી.

(ધણુગ ઢાલા—એ દેશી)

વ શયકી તે ઉતરી રે, તેડી એકાતે તાત, ધન્ય નટખાળા વચનખ ધીઉપગાર,
કરે શિવમાળા. હલુએ સમજાવી કહ્યો રે, કુર્કટનો અવદાત. ધ૦ ૧ હરખ્યો ધણુ
હારદ લહી રે, તે નટનાયક તામ; ધ૦ જશ પભણી આવી કર્યો રે, વીરમતીને

કુશળ છે તે સાથે પક્ષીઓની ભાષા પણ તું જાણે છે એમ મારા જાણવામા આવ્યું છે તેથી તને હું માફ શુદ્ધ કહું છું તે સાલળ—તુ વામચક્રી જ્યાં ઉતરીશ ત્યારે વીરમતી તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ તને દાન માગવા કહેશે તે વખતે તું મને માગી લેજે ખીજી કાઈ માગીશ નહીં જોજે, કોઈ પ્રકારના ધનના લોભમા લેવાઈશ નહીં હું તને પગે લાગીને કહું છું કે તુ માફ વચન પ્રમાણ કરજે આ વાત ચુકીશ નહીં મને અહીંથી મૃત્યુના ભયમાથી બચાવજે—અભયદાન આપજે હું તારો ઉપકાર જન્મ સુધી ભૂલીશ નહીં દ્રવ્ય તો આપણે જો મળીને તું કહીશ તેટલું મેળવશું અને મારી કર્મકથા પણ હું તારી પાસે આવ્યા પછી બધી કહીશ આટલું યાદ ગળજે ” ૧-૮

દાળ વીરમતીના ભાવાર્થ

આ પ્રમાણે કુર્કટ મદ સ્વરે પોતાની ભાષામા ગિવમાળાને કહ્યું, તે જરાખં સમજી ગઈ અને નાટક પૂર્ણ કરી વામચી નીચે ઉતરી ઉતરતાજ પોતાના પિતાને એકાતે લઈ જઈ અને પક્ષી ઉપર ઉપકાર કરવા સારું કુર્કટની ઝલેલી વાત કરી અને તેને માગી લેવા કહ્યું શિવકુવર તરન સમજી ગયો, તેણે તે વાત કબુલ કરી અને વીરમતી પાસે આવી તેનો જગ બોલી દાન લેવા માટે તેને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો તે વખતે પોતાનો જશ બોલાવાથી

પ્રણામ. ધ૦ ૨ ગુણરાગી થઈ રાગિણી રે, તેડો નિકટ નટરાય; ધ૦ માગ માગ આપું તુને રે, જે માગે તે પસાય. ધ૦ ૩ લહી અવસર નટ વિનવે રે, જે તુમે રીઝ્યાં માત; ધ૦ કીજે પસાય એ કુકડો રે, સો વાતે એક વાત. ધ૦ ૪ શીખે છે પુત્રી માહરી રે, કુકડગતિ ઉદ્દાસ; ધ૦ નહીં અમપાસે કુકડો રે, તિણે નવિ પહોંચે આશ. ધ૦ ૫ કોઈ અવર તમે પાળજે રે, મુજને કરો બક્ષીશ; ધ૦ ધણકણની નહીં મુજ મણા રે, યાચીશું વળી અવનીશ. ધ૦ ૬ વળતી વીરમતી કહે રે, એ શું માગ્યું તેં દાન; ધ૦ પંખી આપતાં માહિરો રે, કેમ પોસાએ વાન. ધ૦ ૭ મણી કંચન ગયવર તુરી રે, એ અમ દાન પ્રસિદ્ધ; ધ૦ આજ લગણુ નવિ સાંભળ્યો રે, કેણે પંખી દીધ. ધ૦ ૮ રાખ્યો છે મેં એ પંખીયો રે, વધુ રમવાને કાજ; ધ૦ તેહને દુહવ્યાં કિમ બને રે, આપું તો આવે છે લાજ. ધ૦ ૯ નટ કહે પંખી આપતાં રે, કાંઈ વિમાસણ કોડ; ધ૦ હું માગું રાજ થઈ રે, લાગશે નહીં તુમ ખોડ. ધ૦ ૧૦ પણ હિયડાથી ન ઉતરે રે, તુમને વાલો છે એહ; ધ૦ તો દેતાં ગૂંદાં ગળો રે, હવે તુમ લાવો છેહ. ધ૦ ૧૧ એ કુકડ માગ્યાવતી રે, જે કચુઆઓ છો એમ; ધ૦ જે અમે અવર કાંઈ માગતા રે, તો દેઈ શકતાં કેમ. ધ૦ ૧૨

વીરમતી તેના ઉપર ખુશી થઈ. તેણે નટને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે—“ માગ, માગ, હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું. તે વળતે શિવકુંવરે અવસર પામીને વિનવતિ કરી કે—“ હે માતા ! જે પ્રસન્ન થયા હો તો સો વાતની એક વાત એ કે આ કુકડો આપો. મારે ખીજ કશાનો ખપ નથી. મારી પુત્રી કુકડાની ગતિ શીખે છે પણ સારા કુકડા વિના તેની હોંશ પુરી પડતી નથી. માટે આ કુકડો મને આપો, તમે વળી ખીજે કુકડો લઈને પાળજો. હે માતા ! આપની કૃપાથી મારે દ્રવ્યાદિકની કાંઈ ખોટ નથી. વળી તેની જરૂર હશે તો અનેક રાત્રીઓ છે તેની યાચના કરીશ પણ આપ તો મને આ કુકડોજ આપો.” શિવકુંવરના આવાં વચનો સાંભળી વીરમતીએ કહ્યું કે—“ હે શિવકુંવર ! તેં આ શું માગ્યું ? તું હાથી, ઘોડા, ઘન, ધાન્ય, વસ્ત્ર, આભારણુ ઇત્યાદિ માગ કે જે આપવાથી અમારો પણ જશ થાય. પંખી આપવામાં અમારી પણ શોભા ન વધે. કોઈએ દાનમાં પંખી આપ્યાનું સાંભળ્યું નથી. વળી એ કુકડો વહૂને કીડા કરવા માટે રાખ્યો છે તે તેને દુહવીને કેમ અપાય ? તે આપતાં મને શરમ આવે છે માટે તું કાંઈક ખીજું માગ. ” શિવકુંવરે કહ્યું કે—એ પક્ષીને આપતાં કોડો ગમે આડા વિચાર શું કરો છો. હે માતા ! એમાં આપની કીર્તિ ઓછી થવાની નથી કારણ કે હું માગું છું અને આપવો છે પણ મને એમ જણાય છે કે તમને એ બહુ વહાલો છે તેથી આપવો નથી એટલે ખીજાં બહાનાં કાઢો છો. પણ જ્યારે કુકડો આપતાં પણ તમે કચવાઓ છો તો પછી મેં ખીજું માગ્યું હોત તો શું આપવાના હતા ? ” ૧-૧૨

રાણી નટને પ્રીછવે રે, પણ પ્રીછયો નવિ જાય; ધ૦ વચન વેધાણી શુ કરે રે, કુકડ
કીધ પસાય. ધ૦ ૧૩ પ ખી લેવા મોકલ્યો રે, મચિવ ગુણવળી પામ; ધ૦ તિણે
જઈ માગ્યો કુકટો રે, ઉંડા લેઈ નિમાસ. ધ૦ ૧૪ બાઈ મમજવી કહુ રે, આપો
મુજ તામ્રચૂડ; ધ૦ અક્ષા નટને આપશે રે, સાચે મ જાણશે કૂડ. ધ૦ ૧૫ કામ
નથી હહનુ ઈદા રે, ઈદા રહ્યે એહને વિનાણ; ધ૦ કુશલ્યો રહેશે નટ કને રે,
લહેશે કોડ કલ્યાણ. ધ૦ ૧૬ પ્રાણતણી પરે ગખશે રે, શિવમાળા મુકુમાળ; ધ૦
ત્રીજા ઉલ્લાસની મોહને રે, કહી એ વીશમી દાળ. ધ૦ ૧૭.

દુદા

મુણી વચન વિલખી થઈ, ગુણવળી અત્ય ત,
સામુ દાસુ વિહગથી, વેર વહે ભગવત. ૧

એહને તો લાગે નહીં, હસત કિટકડી રેપ;
મુજથી કિમ દેખી કરી, દીપો જાએ એપ. ૨

મનિ નાહી સાહી તણી, માંભળ રે મત્રીગ,
જઈને સમજવી કહો, દેઈ નટને શુ કરીશ. ૩

વીગમતીએ તેના આવા વચનો માળખીને તેને જાહુ રીતે મમજાવ્યો, પણ તે તો
એકનો જ થયો નહીં એટલે અણકુટકે કુકટો આપવાની દા પાડી અને કુકટો લેવા માટે
મત્રીને ગુણવળી પાને મોકલ્યો મત્રીએ ગુણવળી પાને આવી તેને મમજાવોને કહ્યું કે—
“ નને કુકટો આપો, ને નટને જાનમા આપવાનો છે આ જાળનમા દડ કનવાનું કાનુ
નથી કાનુ કે અર્ધા એવાથી એને પ્રાણનો બચ વારવાર છે નટ પામે તે કુશળશોભ
રહેશે અને આગળ કલ્યાણ પામ્યો નટની પુત્રી શિવમાળા તેને પ્રાણની જેમ ગખશે
માટે વધારે વિચાર ન કરતા તમે અને પાનડ આપો ” ત્રીજા ઉલ્લાસની રીગમી દાળ
પરિ મોહનવિશ્વમજીએ કહી ૧૩-૧૭

દુદાનો આસાર્થ

પ્રધાનના મુખથી વચનો સાંભળી ગુણવળી અન્યત્ર જાણી પરી ગઈ અને તેણીએ
મત્રીને કહ્યું કે—“ તમે કહ્યો છો તે કીક છે, જાની મારી જાનુ તો જાની સાચે પૂર વેર વદન
કે જે તેમો તેને નટને આપી દેવાના તંતુ ગમે તે ચાલ તેની તેને કાઢ પીડા નથી
પર નાનારો નેને પાનમા રાખના કેમ દેવાય, જાની તેની નડપણને લીધે માટે જુદી
નહી તે માટે તને આગળ જઈ કોઈ રીતે ને નટને સમજાવીને મોકલે—શુ આ કુકટાને મ
કરીશ, માટે કાંઈ બીજુ મા ૧, ૧-૩

કીધો મુજ પતિ કુકડો, હજી ન પોહોતી હામ;
કાંઈ નચાડે ઘરઘરે, પરદેશે બેકામ.

૪

આશ વિલુંધી એહની, મુજ નિશદીશ વિહાય;
રાણીજીના બાપનું, એહમાંહે શું જાય.

૫

દુખે પાસું તાસ દુઃખ, અવરને હાંસું થાય;
મીયાંની દાઢી બળે, અન્ય તાપવા જાય.

૬

બાંધ છોડ સચિવે કરી, ઘણી ગુણાવળી સાથ;
આયત સુંદર લહી પ્રિયા, સોંપ્યો પિંજરનાથ.

૭

વળી હે સચિવ ! રાજા મટાડીને કુકડો તો કર્યો, હવે શું એને ઘરે ઘરે નચાવવો છે ? એ મારી પાસે છે તો હું આશામાં અને આશામાં દિવસો વીતાડું છું; તેના ગયા પછી મારા દિવસો કેમ જશે ? આમાં વીરમતીના બાપનું શું જવાનું છે ? જેને પીડા થાય તેને બળર પડે, બીજાને તો હાંસુ થાય. કહેવત છે કે મીયાંજીની દાઢી સળગતી હોય ત્યારે બીજા તો તાપવા જાય. ” ગુણાવળીનાં આવા વચનો સાંભળી મંત્રીએ તેને બહુ રીતે સમજાવી એટલે છેવટે તેણે પાંજરું મંત્રીના હાથમાં આપ્યું.

હવે પાંજરું આપ્યા પછી પણ ગુણાવળી તેના વિયોગથી થતો પારાવાર ખેદ પ્રકટ કરશે અને કુકડો તેનો ઉત્તર આપી તેને સમજાવશે. પછી સચીવ પાંજરું લઈ જઈને વીરમતીને આપશે એટલે તે શિવકુંવરને બક્ષીશ આપશે. ત્યાં ગયા પછી તે કેવી સ્થિતિમાં રહેશે ? શિવમાળા તેને કેવી રીતે જાળવશે ? તે બધું આપણે આગળ ઉપર વાંચશું. હાલ તો અહિંથી આપણે રહસ્ય શું ગ્રહણ કરવાનું છે તેનો વિચાર કરીએ.

ઢાળ સોળમીથી ઢાળ વીસમી સુધીનું રહસ્ય

પ્રથમ કહ્યું છે તેમ વીરમતીનું પુણ્ય હજી પહોંચતું છે, તેથી તે (હેમરથ) જીતી શકવાનો નથી. ” આ વાક્ય અહિં સિદ્ધ થયેલું આપણે જોયું છે. વીરમતી જોકે ક્ષત્રી-યાણી હોવાથી શૂરવીર હતી પણ તે શસ્ત્ર બાંધી જાણતી નહોતી. તેમજ સુમતિ મંત્રી પણ મંત્રીપણું કરી શકે તેવો હતો, તેણે યુદ્ધ કરવાનું કાર્ય કદિ કર્યું નહોતું પરંતુ અવાંતર કારણ તરીકે વીરમતીના પુણ્યે અને બાહ્ય કારણ તરીકે પુષ્કળ સૈન્યે તેને જય મેળવી આપ્યો છે. પ્રાણી એકલો બાહ્ય કારણો ઉપર મુસ્તાક રહે છે, પરંતુ જો અવાંતર કારણ સહાયક હોતું નથી તો તે કદિ પણ ક્ષેત્રમંદ થઈ શકતો નથી. જેમ બાહ્ય ઉપચાર અનેક પ્રકારના કરવામાં આવે પણ અંતરંગમાં (શરીરમાં) રહેલા વ્યાધિ ઉપર અસર

કરનાર ઔપધ બાવામા ન આવે તો વ્યાધિનુ નિવારણુ વધ શકતુ નવી, તેમ અહીં પણ સમજવુ તેવીજ રીતે અનેક પ્રકારની બાહ્ય ધર્મક્રિયાઓ કરવામા આવે પણ જો અતરંગ ભાવ-શુદ્ધ શ્રદ્ધા ન હોય તો તે પૂર્ણ કૃણદાયક થઈ શકતી નથી નિમિત્ત કાગ્લો બળવાન હોવા સાથે ઉપાદાન કાગ્લુની પણ શુદ્ધતા વવાની અપેક્ષા છે સામાયિક, પોસહ, પ્રતિક્રમણ, દેવપૂજા, તીર્થયાત્રાદિ અનેક પ્રકારની ધર્મકરણીઓ ઘણી ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ છે, કૃણદાતા છે, પરતુ તે સઘળી અતરંગ વિશુદ્ધિવાળા પ્રાણીને તેવી વિશુદ્ધિ વિનાના પ્રાણી કરતા અનત ગણી વિશેષ કૃણ આપનારી થાય છે વિધિપૂર્વક અને શુદ્ધ ભાવ મયુક્ત કરેલુ એક સામાયિક પણ મોક્ષ આપવા સમર્થ છે એક વખત ડરેલી જિનભક્તિ પ્રાણીનુ કલ્યાણ કરી શકે છે અને ખરી રીતે એકવાર તીર્થયાત્રા કરનારને ફરીથી તીર્થયાત્રા કરવી પડતી નથી પરતુ તેવી બધી જિનોક્ત ધર્મકરણીમા અત કરણીની વિશુદ્ધિની અત્યંત આવશ્યકતા છે અહિંઆ ખાસ રહસ્ય એજ વિચારવાનુ છે

અહિંઆ પ્રારભમા વીરમતી પાસે હેમચનો હૂત આવે છે હૂત મોકલતી વખતે તો હેમચ એમ સમજે છે કે-‘ એક સ્ત્રી પામેથી રાજ્ય આચક્રી લેતા શી વાર લાગવાની છે ? એક સપાટે ગાજ્ય આચક્રી લખશ ’ પરતુ પુણ્યબળ મિવાય એક પામર પામેથી પણ કાઈ છુટવી લેવાતુ નથી, તો આવુ મોટુ ગાજ્ય એકદમ કેમ મળી જશે તેના તેણે વિચાર કર્યો નથી હૂત વીરમતી પાસે આવે છે, હેમચનો પત્ર તેને આપે છે, તે વાળી વીરમતી કોષે ધમધમે છે તેના તરફનો ઉત્તર સાલળી હૂત તો ઠરીજ જાય છે તેથીજ તે પોતાના રાજ પાસે પાછો જાય છે ત્યારે તેને વીરમતી મામા ન થવાની સલાહ આપે છે અભિમાને ઘેરાયેલ હેમચ તેની સલાહ ઉપર ધ્યાનજ આપતો નથી દરેક અભિમાનીની તેજ સ્વિતિ હોય છે અભિમાનના આવેશમા આવેલ મનુષ્ય પોતાના હિતાહિતને, કૃત્યાકૃત્યને, શુભાશુભને ઝોળાખી શકતો નથી, તેના નેત્રો છદાહ જાય છે શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે —

આઠ શિખર ગિરિરાજ તપ્તા આડા વળે,
નાવે વિમળાલોક તિહા કેમ તમ ટળે.

પાપરચાનડ મનઝાપ

‘ આઠ મહર્ષી આઠ મોટા શિખરો જ્યા જ્ઞાનરૂપી સૂર્યની આડા આવે ત્યા નિર્મળ પ્રકાશ આવેજ નહીં, એટલે પછી અજ્ઞાનરૂપી અધકાર શી રીતે નાશ પામે ? નજ પામે ’ અહીં હેમચ રાજ્યે હૂતની સલાહ ન માની અને આલાનગરી ઉપર ચડી આવ્યો પરતુ ‘ અભિમાનનુ ઘર ખાલી હોય છે ’ તે કહેવત પ્રમાણે પરિણામે તેણે હાર ખાધી અને ઉલટો હલકો પડ્યો અહીં વીગમતીને બગર પડી કે, હેમચ આવ્યો આવે છે ત્યારે તેણે તે વાત ગણકારીજ નહીં, કાગ્લુ કે તેની પામે ત્રણ પ્રકાગ્ના બળ હતા વિદ્યાબળ, સૈન્યબળ અને પુણ્યબળ. તેથી તે કોઈ પ્રકારે ચિતાતુર વધ નહીં તેણે મત્રીને બોલાવ્યો અને લશ્કર તૈયાર કરી હેમચની સામા જવા આજ્ઞા કરી તે આવે ડહુ કે-‘ તારે બીલકુલ ચિતા કરવી નહીં, તારો જયજ વગે એમ તારે ખાત્રી રાખવી ’

મંત્રીને વીરમતીના વિદ્યાળજની ખાત્રી હતી તો પણ તેણે યધા સામંતોને એકઠાં કર્યાં, તેમાં તેને એમ કહેવું પડ્યું કે—‘ આ વળતે વીરમતી સામું જોવાનું નથી, પણ ચંદરાજનું આપણે લુણ ખાધું છે તે તરફ જોવાનું છે. ચંદરાજ કુકડો થઈ ગયા છે પણ તે આપણી હકીકત જાણ્યા વિના નહીં રહે. ’ નિમકહલાલ સામંતો એકે અવાજે ચંદરાજની આણ સ્વીકારીને લડવા તૈયાર થઈ ગયા. પછી લડાઈ થઈ જેનું પરિણામ આપણે ઉપર વાંચી ગયા છીએ. હેમરથ રાજ પકડાયો અને તેને વીરમતી પાસે રજુ કર્યો. તે વખતના વીરમતીના વાક્યો ધ્યાન દેવા લાયક છે. તે ઉપરથી બે પ્રકારે ધડો લેવા યોગ્ય છે. એક તો અભિમાની માણસ કેવા વાક્યો બોલે છે તે જોવાનું છે અને બીજું અભિમાનીને પણ કેવા વાક્યો સાંભળવા પડે છે તે જોવાનું છે. આ જગતમાં અભિમાન કોઈનું રહ્યું નથી. મોટા મોટા મહર્ષિદેવ રાજાઓ રાવણ, દુર્યોધન અને જરાસંધ જેવા પણ ચાલ્યા ગયા, જેના નામ નિશાન રહ્યા નહીં; એટલુંજ નહિ પણ તેનું માન પણ જાળવ્યું રહ્યું નહીં. ‘ આ જગતમાં શેરને માથે સવાશેર હોયજ છે ’ એ કહેવત યાદ રાખવી. વળી પોતે અભિમાનમાં આવી જઈ કોઈને હલકા માનવા નહીં. કારણ કે આપણે જેને હલકા માનીએ તેનામાં પણ વળતે કાંઈક મહત્ત્વ હોય છે. હેમરથ પોતાની સ્થિતિ સમજી જઈ સમાના ભણે છે એટલે કે જેટલી જોઈએ તેટલી નમ્રતા બતાવે છે. મંત્રી વીરમતીને સમજાવી તેને છોડાવે છે. અભિમાની માણસો સામે માણસ નમે એટલે પોતાની સાધ્યસિદ્ધિ થયેલી માને છે, તેથી પછી તેને વધારે હેરાન કરતા નથી. ઉત્તમ પુરુષોનો ક્રોધ પણ પ્રણામ પર્યંતજ હોય છે. અહીં વીરમતી હેમરથને તેનું રાજ્ય પાછું સોંપે છે અને હેમરથ વીરમતીની આજ્ઞા કાયમ પાળવા બંધાય છે. જુઓ ! કેટલો પ્રયાસ કર્યો, કેટલા માણસોના પ્રાણ લેવાયા, કેટલો વળત બોલ્યો, કેટલું માન ગુમાવ્યું અને શું પરિણામ મેળવ્યું ! પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તેનું છેવટ આવુંજ આવે છે.

શિવકુવર નાટકીઆની પુત્રી શિવમાળાએ જે નાટક કર્યું તે એવા પ્રકારનું છે કે જેમાં દરેક ક્ષણે પ્રાણનાશનો ભય છે, તે છતાં દ્રવ્યના લોભથી આ પ્રાણીએ પણ પૂર્વે એવા અનેક નાટકો કર્યા છે, પરંતુ એવા નાટકો કરવાથી આ લવનાટક કરવું અટક્યું નથી. આ સંસાર પણ એક નાટક કરવાનું સ્થળ—અખાડો છે. તેમાં સર્વ જીવો નટ છે—નાટક કરનારા છે. તે કર્મસંયોગે જેવો જેવો લવ પ્રાપ્ત થાય તેવું રૂપ ધારણ કરી કર્મપરિણામ રાજાની પાસે તે જેમ નચાવે તેમ નાચે છે. પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી જાય છે અને પરવસ્તુમાં પોતાપણું માની તેમજ સર્વ નિવાશી પદાર્થોને અવિનાશી માની સર્વ સંયોગ પ્રાંતે વિયોગવાળા હોવાનો નિશ્ચય છતાં તેને અખંડ માની તેના નેહમાં અજ્ઞાની થઈને રાખ્યા માખ્યા કરે છે. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ તો જેમ કોઈ મહીરાપાની ઉન્મત્તપણે અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે તેમ આ જગતના જીવો મોહમહીરા પીને ઉન્મત્ત બની તેના છાકમાં કૃત્યાકૃત્યને ભૂલી જઈ અનેક પ્રકારની અયોગ્ય ચેષ્ટાઓ કરે છે એમ લાગે છે. આ પ્રકારના લવનાટકને ટાળવા માટેજ ઉત્તમ જીવો અહર્નિશ પ્રયાસ કરે છે. આ તો પ્રસંગાગત લાવ (લવ) નાટકની વાત કરી.

અહીં તો શિવમાળાએ અગ્રવ નાટક કર્યું પણ તેની પ્રાપ્તિ યગ ચંદ્રાન્તનો બોલવામાં આવ્યો એટલે વીરમતીએ દાન આપ્યું નહીં બુઝ્યો ! જગતમાં અભિમાન કેવું લાન ભૂલાવી દે છે ? નટ તો ગિયારા બજે છે કે ચંદ્રાન્ત કચાઈ ગયા હશે તેની ગેરહાજરીમાં તેની માતા રાજસિંહાસને બેસી રાજકાર્ય ચલાવે છે, તેથી જ્ય તો ચંદ્રાન્તનોજ બોલવો જોઈએ કારણ કે, વાસ્તવિક રાજા તો તે છે પણ અભિમાનના આવેશમાં આવેલી વીરમતીને તે વાત સુણ નહીં, તેણે તો કોઈ રીતે દાન આપ્યું નહીં, એટલે કુર્કટાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે છતાં પણ ચંદ્રાન્તથી દાન લીધા વિના રહેવાયું નહીં જે દાના હોય છે તે તો ગમે તેની સ્થિતિમાં પણ દાતાજ રહે છે તેનું દાતાપણું નાશ પામતુંજ નથી કર્મવશે પોતે દરિદ્રી થઈ જાય તોપણ પોતા કરતા બીજાને વધારે દુખી દેખે અથવા તેની સ્થિતિ ન જાણવાથી કોઈ તેની પામે ચાચના કરે તો તે પોતે દુખ વેડીને પણ માગનારને આપી દે છે આવા દાનેશ્વરીઓના ઘણા દુષ્ટાતો ગાસોમાં મોબુદ છે તે સ્વળ સંચોકના કાણુથી અહીં આપવામાં આવતા નથી

કુર્કટથી રહેવાયું નહીં એટલે તેણે પોતાને પાણી પીવાનું રત્નજડિત કચોળું જે લાગ મૌનૈયાના મૂલ્યવાળું હતું તે આપ્યું પાજારના મળીયા પહોળા કરી અદરથી ફેંક્યું, નટોએ લીધું, તે જોઈ અન્ય લોકોએ પુષ્કળ દાન આપ્યું પણ ‘આ શું ચર્યું ? પહેલું દાન કોણે આપ્યું ?’ એ વાતની વીરમતીને ખગર પડી નહીં તેથી તેની નમેનસમાં અભિમાનને અગે માનભગ થવાથી એવી અગ્નિ લાગી કે જેનું માણસ કોપાનળ અથવા કામાનળથી જાળ્યા કરે છે તેમ તે બળવા લાગી આખી રાત્રિ તેને નિદ્રા ન આવી પ્રધાને બહુ રીતે સમજાવી છતાં તેની અસર થઈ નહીં તેનો વિચાર કોઈપણ રીતે પ્રથમ દાન દેનારને શોધી કાઢવાનો હદ વધારી તેણે બીજા દિવસે નાટક કરાવવાનું ધાર્યું અને તે દિવસે પ્રથમ દાન કોણ આપે છે તે ધ્યાન રાખી તેને પકડવો એવો નિર્ણય કર્યો બુઝ્યો ! અભિમાન પણ પ્રાણીને કેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે ? દરેક હોય પોતાના પૂર્ણરૂપમાં આવે છે ત્યારે એવોજ સમજવો અઘાતિ શપ્તદોષી જોળખાતા કર્મો પણ ઘાતિ કર્મોના મળધને લઈ આત્માના મૂળગુણવાતમાં પણ મદદગાર થાય છે તેમ સર્વેને માટે સમજવું એક પ્રવૃત્તિ જ્યારે બળ કરે છે ત્યારે બીજા બધી તેને મદદ કરે છે તેમાં પણ મોહનીય કર્મની તો દરેક પ્રવૃત્તિ જ્યારે પૂર્ણ જોમમાં ઉદયગત વાય છે ત્યારે તે આત્માનું લાન ભૂલાવી દે છે અને અકર્તવ્ય કરાવતા પાણુ વાળીને જોવા દેતી નથી આવીજ રીતે અભિમાનના આવેશમાં આવેલી વીરમતીએ બીજા દિવસે નાટક કરાવ્યા બાદ દાન આપવાને વળતે પોતે ન આપ્યું અને જ્યારે ‘દાતા છુપે નહીં માંગણુ આવે.’ એ વાક્ય પ્રમાણે પક્ષીપળામાં પણ ચંદ્રાન્તથી રહેવાયું નહીં અને તે દિવસે પણ બીજા લાખ મૂલનું રત્નકચોળું દાન તનીકે પોતાના પાજગમાંથી ચાચવડે ફેંક્યું ત્યારે વીરમતીનો મીઝજ કેકણે રહ્યો નહીં, તે લાન ભૂલી ગઈ અને એકદમ ખગ્ગ લખને ચંદ્રાન્તને માગવા દોરી, ચંદ્રાન્તનું આયુષ્ય બળનાનું એટલે શુભાવળી આડી

પડી. બાઈજીને આજીજી કરી અને ચંદરાજને પ્રાણાંત લયમાંથી મહામહેનતે બચાવ્યા. લોકોએ પણ તેમાં કાંઈક મદદ કરી. લોકોના આવી જવાથી વીરમતી લજવાણી, એટલે તે પાછી વળીને સલામાં આવી સિંહાસન ઉપર બેઠી.

આ વખતે અવસરનો જાણુ શિવકુંવર ચેત્યો અને તેણે વીરમતીને ખાસ પ્રસન્ન કરવા ફરીને નાટકનો આરંભ કર્યો. શિવમાળા ફરીને વાંસ ઉપર ચઢી. આ વખતે ચંદરાજને હવે અહીં રહેવાથી અવશ્ય કોઈક વખત પ્રાણુ જશે એવી ખાત્રી થઈ એટલે તેને પોતાની ભાષામાં શિવમાળાને પોતાનો આશય સૂચવ્યો. તેમાં પોતે કોણ છે? તે જો કે જણાવ્યું નહીં પરંતુ વાક્યરચના એવી વાપરી કે શિવમાળાને હૃદયે એ વાત ચોંટી ગઈ—સચોટ અસર થઈ. જુઓ ! આવે વખતે પશુ—પક્ષીની ભાષા જાણવાની કળા પણ કેવી કામ આવી ગઈ? વિદ્યા, કળા, વિજ્ઞાન વિગેરે સર્વે એક પ્રકારના નિધાન જેવા છે. તે જ્યારે આપે છે ત્યારે અપૂર્વ લાભ આપે છે. આ વખતે શિવમાળાને જે લાભ પ્રાપ્ત થયો તેની કિંમત આંકી શકાય તેમ નથી. કારણ કે ચંદરાજ જેવા એક મહા ઉત્તમ જીવને અભયદાન આપનારી તે થઈ પડી. તેણીએ પોતાના પિતાને તે વાત કહી અને કમાઈ આપનારી દીકરીનું કહેવું તેણે પણ તરતજ માન્ય કર્યું. અવસર ઓળખી જવાથી આ ત્રીજી વખતે તે જય વીરમતીનોજ બોલ્યો, એટલે તે દાન આપવા તત્પર થઈ. શિવકુંવર જે માગે તે આપવા ઈચ્છા જણાવી. શિવકુંવરે કુકડોજ માગ્યો. વીરમતીએ તે ન આપવા ઘણા ફાંફા માર્યા પણ શિવકુંવરે બીજી લેવાની ઘસીને ના પાડવાથી છેવટ કુકડો આપવાનું કબુલ કરી સચીવને ગુણાવળી પાસે પાંજરું લેવા મોકલ્યો.

કુકડો ન આપવાના આગ્રહમાં વીરમતીનો હેતુ એ હતો કે ‘અહીંથી છુટો પડે અને વખતે પાછો મનુષ્ય થાય તો ભારે થઈ પડે.’ પણ જ્યારે નટનો આગ્રહ થયો ત્યારે પાછો એમ વિચાર આવ્યો કે—‘એને કોણ જાણનાર છે કે તે મનુષ્ય છે અને કદી જાણે તો પણ તેને પાછો મનુષ્ય કરવાની રીતની કોને ખબર છે. માટે ભલે અહીંથી ફાંસ જતી.’ અભિમાની, દ્રેષી, ઇર્ષ્યાળુ, પાપના ભય વિનાની વીરમતીનું હૃદય તો જુઓ તેને તો ચંદરાજને બાકીની જીંદગી કુકડાપણામાંજ પૂરી કરાવવી છે. ચંદરાજનો વાંક કેટલો અને શિક્ષા કેટલી? પણ હવે તો વીરમતીને અત્યંત રાજ્યલોભ ઉત્પન્ન થયો છે, તૃણાનો પ્રવાહ વૃદ્ધિ પામ્યો છે, એટલે તેને કોઈ રીતે રાજ્ય છોડવું ગમતું નથી, તેનું આ પરિણામ છે; પરંતુ મનુષ્ય ધારે છે કાંઈ અને દૈવ કરે છે કાંઈ. દૈવની પાસે માણસનું ધાર્યું કાંઈ પણ કામ આવતું નથી. લોકપ્રસિદ્ધ વાત છે કે રામચંદ્રજી વસિષ્ઠ ઋષિના કાઠી આપેલા મુહૂર્તે પ્રાતઃકાળમાં ગાદીએ બેસવાના હતા, પ્રજાપાળક બનવાના હતા, રાજ્યસિંહાસને આરૂઢ થઈ પ્રજાને સંતોષ આપવાના હતા, રાત્રિમાં ગાદીપતિ થવાનાં સ્વપ્ન સેવતાં હતાં, પણ પ્રાતઃકાળ થતાં એ આખીયે જાગત પલટાઈ ગઈ. એ બધી ભાગ્યની રમત છે. વિધિના લેખ કોઈ દેરવી શકતું નથી. એક ગુજરાતી કવિએ કહ્યું છે કે:—

કરે કષ્ટમાં પાડવા, દુર્જન કોડ ઉપાય,
પુણ્યવતને તે સવી, સુખના કારણ થાય.

તે પ્રમાણે પુણ્યશાળી અદરાજને પણ આ નિમિત્ત તેના હિત માટેજ ધવાનું છે તે આપણે આગળ વાચશું ત્યારે મપૂર્ણ ખાતરી થશે

હાલ તો સગીવે જમીને ગુણાવળી પામે પાજડૂ માગ્યું તેને તો એ વાત સાલળી મોટો આઘાત લાગ્યો આટલો સયોગ છે તે પણ વિરહના રૂપમા પલટાઈ જવાનું આખ આગળ તરી આવ્યું તેણે મત્રીને ઘણી રીતે સમજાવ્યો, પરંતુ વિચક્ષણ મત્રીએ તેનું અહીંથી જલુજ હિતકર જણ્યું, તેથી તેણે ગુણાવળીને સમજાવીને પાજડૂ પોતાના હાથમા લીધું ગુણાવળીએ તેને પાજડૂ આપ્યું તો ખડૂ પણ તેનું હૃદય હાથમા રહ્યું નહીં તે અસહ્ય શોકાક્રાંત થઈ ગઈ

આપણે ઢાળ મત્રરમીના હુલામા વાચ્યુ તેમ હેમરથ પરાજય પામે છે અને વીરમતી પાસે માફી માગે છે તેથી વીરમતીના અભિમાનપણામા વૃદ્ધિ થાય છે, અને સત્તરમી ઢાળથી નવી ખાખત શરૂ વાય છે તેમા શિવકુવગ નાટકીયાનુ પાત્ર વધે છે એ એક અદ્ભુત નાટકકાર છે અનેક રાજાઓને રીઝવીને તે અહીં આવેલ છે અહીંના રાજ્યની અતરંગ સ્થિતિથી તે પુરો જાણીતો થયેલ નથી રાજગાદી ઉપર વીરમતીને બેઠેલી જોઈને જો કે તે તેને આશીર્નાદ આપે છે અને નાટક કરવા માટે તેની આજ્ઞા માગે છે પરંતુ તેના ખ્યાલમા આભાનગરીનો રાજા અદ છે એમજ છે, તેથી તે પોતાના નાટકને પરિણામે અદરાજનોજ જય જોલે છે કે જે જયનુ પરિણામ વીરમતીના, ગુણાવળીના અને અદરાજ વિગેરેના સંબધમા જુદી જુદી રીતનુ આવે છે તે પણ આપણે ઉપર વાચ્યુ અહીંથી તો વગર વિચાર્યું કાર્ય કરવુ નહીં અને અભિમાનના આવેશમા આવવુ નહીં એટલુંજ રહસ્ય ગ્રહણ કરવાનુ છે તે ગ્રહણ કરવુ

હવે તે કુર્કટ પ્રત્યે પોતાની પ્રેમદયાવાળી લાગણી જણાવશે, કુર્કટ તેને ચેષ્ટાવડે સમજાવશે અને પરિણામે કુર્કટ શિવમાજાને પ્રાપ્ત થશે, તે સંઘળી હકીકત આપણે આગળ વાચશું અહીંઆ તો અભિમાનીની પ્રવૃત્તિ, દાતારનો અવલાવ અને કબાઈથી થતો લાલ એ ત્રણ ખાખત વિચારવા યોગ્ય છે તેનું સંક્ષેપમા ઉપગ અન્વેષણ કરવામા આવ્યું છે, સુજ્ઞાએ સ્વબુદ્ધિ અનુસાર તેની વિશેષ વિચારણા કરી લેવી અને એક ખાખત ત્યાગ કરી બે ખાખત અગીકાર કરવી

ઢાળ ૨૧ મી.

(હો પીઉ પાતળીયા થેં છો શિરનાં મોડને—એ દેશી.)

હો પીઉ પંખીયડા, નારી ગુણાવળી તામને, પિંજરીઓ કર લીધો ઝરતે
લોયણે રે લો; હો. પભણે પરિહરી મુજ્જને, વીછડવા મતિ કીધી અગણિત નેયણે
રે લો. ૧ હો. વસિયા મુજ હૃદય મઝારને, તનમનના સોદાગર પરદેશી થયા રે
લો; હો. મૂકતા રખે વિસારિ ને, સંભારી કોઈ વેળા પિયુ કરને મયા રે લો. ૨ હો.
તુમને કહિયે ક્ષિણ માત્રને, યૌવનના આભૂષણ નહીં મુને વિસરો રે લો; હો. ન
કર્યો ગુનહો કોઈ ને, અવગુણ વિણ વિછડવું વાલ્હા કાં કરો રે લો. ૩ હો. હુંતી આશ
અનંત ને, થોડી પણ કાં નાણી મુજ ઉપર દયા રે લો; હો. ચતુરે ન આપી પંખ ને,
મેળો દુર્લભ તેહનો જે કરથી ગયા રે લો. ૪ હો. જેવો મિટ મિલાયને, ભાવી વશ
એ લહિવો પિયુ મેળાવડો રે લો; હો. જે પાડે છે વિયોગને, તેહના મુખમાંહે મહી-
પુત્રી પડો રે લો. ૫ હો. સુંદર મંદિર છોડને, અકુલિણી શિવમાળા મોહ્યા તેહથી
રે લો; હો. જસો વિરહ જગાયને, જવાળા તે અસરાળા નહોં શમે મેહથી રે લો. ૬

ઢાળ એકવીસમીનો ભાવાર્થ.

ગુણાવળી કુકડાવાળું પાંજરું મંત્રીના હાથમાં સોંપતાં આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેતે
ચંદરાજા પ્રત્યે કહેવા લાગી કે—“હે સ્વામી ! મને તજી દઈને આપે પણ દૂર દેશ જવાનો
વિચાર કર્યો જણાય છે. આ કાર્યમાં આપની પણ સંમતિ લાગે છે. હું અત્યારે છતે સ્વામીએ
અનાથ છું, નિરાધાર છું, મારી ફરીયાદ કોઈ સાંભળે તેમ નથી; તો પણ આપની ઇચ્છાને
આધીન થઈને તેમજ આપનું જીવિતવ્ય અળંકાર રહે તેટલા ભરોસાથી આપને હું મારા
પ્રાણની જેમ ખીજતા હાથમાં આપું છું, પરંતુ હે સ્વામી ! તમે મને કહિ પણ ભૂલી જશો
નહીં, મને સંભારને, મારી ઉપર દયા રાખને, મેં કહિ આપનો કાંઈ અપરાધ કર્યો હોય તો
તે ભૂલી જલે. મેં તો આપનો અપરાધ ક્યારે પણ કર્યો હોય એમ મને સાંભરતું નથી,
તે છતાં આપ કેમ આવો વિચાર કરો છો ? હે યૌવનભૂષણ ! મને તમે એક ક્ષણ પણ
વિસરનાર નથી. મારા મનમાં અનેક પ્રકારની આશાઓ હતી પણ તે તો બધી અત્યારે
દૈવે ધૂળ લેગી કરી દીધી છે, મને નિરાશ બનાવી દીધી છે. વળી હવે તો તમે પણ
મારાથી વિખૂટા પડો છો, એટલે તે આશાઓ વધારે નિરાશાના રૂપમાં પલટાઈ જાય છે.
હવે આપનો ફરી મેળો થવો તે ખરેખર દુર્લભ છે—દૈવના હાથમાં છે. જેણે અત્યારે
આપણો વિયોગ કરાવ્યો છે તેને માટે શું કરું ? તેના મુખમાં ધૂળ પડે. હે સ્વામી !
તમે કુળહીન શિવમાળા ઉપર મોહ્યા તેથી આ સુંદર મહેલ છોડી જશો, પણ આપના
વિરહની જવાળા વરસાદના જળની ધારાથી પણ યુગાય તેમ નથી. ૧-૬

હો. અણખીલો કિરતાર ને, ગોઠડલી આપણલી ન શક્યો સાંસહી રે લો; હો. છાતી મહારી કઠોરને, વીછડવાની વેળા હજી આખી રહી રે લો. ૭ હો. કહુ છુ વિછાધને ગોઠને, વેરણને પણ ન હોશો વીછડવા ઘડી રે લો; હો. હુ અખળા નિરધારને, ધણને ઉપર કુમયા ન કરો એવડી રે લો. ૮ હો. તુમ રઢિયાળા ખોલને, ખટકશે ક્ષિણ ક્ષિણમાં ખટકતણી પરે રે લો; હો. વિછુદા મિલણ દુર્લભ ને, લાગે નહી જઈ પાછુ પત્ર તરવરે રે લો. ૯ હો. જાશો કોશ હજરને, દાસીને કોઈ સમયે સ્વામી સ ભારને રે લો; હો. કરી કંઠણા એકવાર ને, મ દિરિયે આપણે વેગે પધારને રે લો. ૧૦ હો. તુમે મુજ જીવનમૂલ ને, રાતડીઈ આંખડીઈ ઉપર વારણે રે લો; હો. એ મુજ નિપટ આલોચને, કેરવશે નાટકીઆ પરધર ખારણે રે લો. ૧૧ હો. ને રાખુ કરી જોરને, સાસુડી છે છુડી નવિ પૂર પડે રે લો; હો. દેતાં ન વહે ચિત્તને, જીવતણી ગતિ જાણો ઘટ જીમ આકડે રે લો. ૧૨ હો. ખોલ્યો કુકડ રાયને, સમજાવે પદ નખથી અક્ષરને લખી રે લો; હો. ધણ મન-હરણી, મ કરીશ ફીકર લગાર ને, ન મિલે તુજ મુજ મેળો જાન ગયા પછી રે લો. ૧૩

ધર્મ્યાળુ દેવ આપણી સુખી સ્થિતિ જોઈ શક્યો નહીં મારી છાતી અત્યંત કઠોર જણાય છે કે જે આવે હુ ખને સમયે પણ ફાટી જતી નથી હુ દેવને જોયો પાથરીને કહું છુ કે 'વેરણને પણ આવો વખત આપીશ નહીં' આ હુ ખનો અનુભવ તો જેને માથે પડે તેનેજ ધાય તેમ છે આપના પ્રેમભરેલા વચનો વારવાર યાદ આવશે અને હૃદયમા શલ્યની જેમ ખટકશે વળી હે દયાળુ ! જુદા પડ્યા પછી મેળાપ થવો મુશ્કેલ છે, કારણ કે વૃક્ષ ઉપરથી ખરેલુ પાદડુ ત્યા જઈ ફરી ચોટી શકતુ નથી હે સ્વામીનાથ ! આપ તો હવે હજારો ગાઉ દૂર જવાના, પણ આ દાસીને ડોઈક સમયે અવશ્ય સ્મરણમા લાવજો હે સ્વામી ! કંઠણા ફરીને પોતાને ઘેર પાછા વહેલા પધારજો તમે મારા જીવનસ્વરૂપ છો, મૂળ વિના જેમ વૃક્ષ સૂકાઈ જાય તેમ આપના વિયોગે આ શરીરની તેવીજ દશા સમજજો આ રાત્રી આખલડી નિરતર તમારી રાહ જોયા કરશે હું ઘણો ખેદ તો તેથી પાસુ છુ કે આ નાટકીયા તમને ઘેર ઘેર ફેરવશે પણ ને તે કારણથી ના પાડુ છુ તો સાસુ એવી જુડી છે કે તમારા જીવનનો ભય રહે છે હે જીવનહાર ! આ સ્થિતિ હોવાથી આપને આપી દેતા મારૂ મન કળૂલ કરતું નથી આકડે ચઢેલા ઘડાની જેમ મારૂ મન ચક્રોળે ચઢેલુ છે" આ પ્રમાણેના ગુણાવળીના વચનો આભળી કુકડે પગના નખવડે અક્ષર લખીને તેને સમજાવ્યું કે-“ હે પ્રાણપ્રિયે ! તું મારી ખીલકુલ ફીકર કરીશ નહીં વળી મારો અને તારો મેળો તો ને પ્રાણ જાય તો પછી મળે નહીં, પણ મારા પ્રાણ ને રદ્યા છે તો તું જરૂર માનજે કે આપણે પાછા મળશું ૭-૧૩

હો. મિલશું ધરજે ધીરજે, અળગો તો પણ તું મુજ જાણજે કુકડો રે લો;
હો. રાખજે હૃદય મઝારજે, મુજને નર નટ કરશે ટાળી કુકડો રે લો. ૧૪ હો.
દેશ તથા પરદેશ જો, પરણી જે ધુરધરણી તે કિમ વીસરે રે લો; હો. વાલિમ
વચને તામજે, કાંઈક તે હિયડામાં ધીરજતા ધરે રે લો. ૧૫ હો. સચિવને કહે
નૃપનારીજે, સાસુને જઈ સોંપો તુમે એ પાંજરો રે લો. હો. કરી પ્રણિપતિ મંત્રીશ
જો, રાણીને તેહ આપ્યો તતક્ષણ પાધરો રે લો. ૧૬ હો. નટને બક્ષ્યો સઘ જો,
રાણીએ પણ ન કરી કાંઈ પડખામણી રે લો; હો. ત્રીજા ઉદ્દાસની એહ જો,
એકવીશમી કહી મોહને ઢાળ સોહામણી રે લો. ૧૭

હહા.

નટવર પિંજર શિર ધરી, રાણી કીધ પ્રણામ;
હરષે ઉભરાતે હીયે, આવ્યા નિજ વિશ્રામ. ૧

પિંજર શય્યા ઉપરે, થાપ્યું ચતને જોર;
શિવમાળા કર જોડીને, કહે વચન એક ઠોર. ૨

અમે અરાજક સહુ હુતાં, આજલગણ શિરતાજ;
હવે તો ધણિયાતાં થયાં, તુમથી કુર્કટરાજ. ૩

વળી હું તારાથી દૂર જઈ છું પણ તું મને તારી નજીકજ માનજે અને મને તારા
હૃદયમાંજ રાખજે. વળી તું ચોકસ ધારી રાખજે કે આ નટ મને કુકડો ટાળીને મનુષ્ય
બનાવશે. વળી દેશમાં રહીએ કે પરદેશ જઈએ પણ પ્રથમની પ્રેમાળ સ્ત્રી કેમ બૂલાય ?
માટે તે વાતનો તું અંદેશો કરીશ નહીં.” આ પ્રમાણેના કુર્કટના લખેલા શબ્દો વાંચવાથી
શુણ્ણવળીને કાંઈક ધીરજ આવી. તેણે કુર્કટ સમેત પાંજરું સચીવના હાથમાં આપીને કહ્યું
કે ‘તમે આને લઈ જાઓ અને મારી સાસુને આપો.’ મંત્રીએ તરતજ પાંજરું લઈ જઈને
વીરમતીને આપ્યું. તેણે પણ તરતજ નટને બક્ષીશ કર્યું. અને બક્ષીશ કરતા પહેલાં પક્ષી
સંબંધી બીજી કાંઈપણ વાતચીત કરી નહીં. આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉદ્દાસની એકવીશમી ઢાળ
મોહનવિજયજીએ મનને આનંદ પમાડે તેવી કહી. ૧૪-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

નટ બહુ ખુશી થયા અને પાંજરું લઈ હર્ષિત ચિત્તે વીરમતીને પ્રણામ કરી ખુશ ખુશ
થઈને ત્યાંથી વિદાય થયા. શિવમાળાએ પાંજરું પોતાના મકાનપર લઈ જઈને એક ઉત્તમ
શય્યા ઉપર મૂક્યું અને તેની સામે ઉભી રહી હાથ જોડીને તે તેમજ તેનો પિતા બોલ્યા
કે-“હે સ્વામી! આજ સુધી અમે રાજા વિનાના હતા, હવે અમે રાજાવાળા થયા છીએ. ૧-૩

પ્રજા અમે રાજા તુમે, કરશુ નવનવર ગ;	
ભાગ્ય હોય તો સ પજે, ઉત્તમ ચતુર પ્રસંગ.	૪
પહિલાં મુજરો તુમતણો, પછે અવરનો હોય;	
રાજી રહેજો અહનિશે, દુઃખ ન વહેશે કોય.	૫
મેવા મૂક્યા આગળે, યુગે વિહ ગપતિ તેહ;	
પણ ક ઠે નવિ ઉતરે, ગુણાવળીને નેહ.	૬
સમજાવે નટપુત્રિકા, અહો પ ખી મત ઝૂર;	
યુગો મુખે મન ઝિમજો, પહેંચશે વાજતે તૂર.	૭

ઢાળ ૨૨ મી.

(આજ હજારી ટાલો પ્રાકુલો—એ ૨૨શી)

કહે મત્રીને ગુણાવળી, કહો રાણીને સમજાય; વાલિમ મોરા રે, વીછ-
ડીઓ ધણુ સાંભરે, છે કોઈ વાલો જગદીશનો, પીઉ રાખે જઈ વિલ ભાય. વાં
વીં ૧ કિહાંઈ જશે નટ લેઈને, મુજ પ્રીતમ પ્રાણાધાર; વાં હાથ વિછુટો
મેલાવડો, ફરી હોતાં લાગે છે વાર. વાં વીં ૨ એ નરબ્રમરને પગે પગે, નવ

હવે અમે પ્રજા અને તમે રાજા આપણે નવા નવા આનંદ મેળવશુ પૂરા ભાગ્ય હોય તોજ
આપની જેવા ચતુરનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય આજથી પહેલો તમને મુજરો કરીને પછી
અમે બીજા રાજાઓને મુજરો કરશુ આપ અહર્નિગ આનંદમા રહેજો કોઈ પ્રકારનુ દુઃખ
ધારણુ કરશે નહીં ” આ પ્રમાણે કહી કુર્કટરાજની પાસે અનેક પ્રકારના મેવા વિગેરે પદાર્થો
મૂક્યા, તે કુર્કટે અણવા તો માઠ્યા, પણ તે વખતે ગુણાવળીનો સ્નેહ સાભરી આવવાથી
તેના વિયોગ દુઃખવડે કંઠ ડધાઈ ગયો, જેથી ગળે ઉતર્યા નહીં તે જોઈ શિવમાળાએ કહ્યુ
કે-“ હે વિહગરાજ ! તમે જુરો મા, ઉમગથી મેવા વિગેરે આરોગો, કાળે કરીને બધો
આનંદ થઈ રહેશે ” ૪-૭

ઢાળ બાવીશમીના ભાવાર્થ.

અહીં પાનડૂ લઈ વીરમતીને આપ્યા પછી મલા વિસર્જન થઈ, એટલે મત્રી
ગુણાવળી પામે દીલાઓ આપવા આવ્યો તેને ગુણાવળી કહેવા લાગી કે-“ હે મત્રી !
કોઈ રીતે રાણીને સમજાવીને માડ પાનડૂ-મારા કુર્કટરાજ મને પાછા લાવી આપો મને
એનો વિયોગ ધણો માલે છે એ નટો તો મારા પીયુને લઈને ક્યાના ક્યા જશે, એટલે
પછી મને મારા પતિનો મેળાપ શી રીતે થશે ? એ નરબ્રમરને તો પગડે પમડે નવા

નવલા મળશે મિત્ત; વાં વિણ પતિ કેહી ગતિ માહરી, તુમે જોવો વિચારી ચિત્ત. વાં વીં ૩ રહિશે જો કુકડલો થકો, તોહિ માવડીના પૂરશે કોડ; વાં આલાલુખો એ માહરો, મત હાથે વિખેડો જોડ. વાં વીં ૪ રાણી તો પૂરવજન્મની, થઈ વૈરિણી ન તજે કોડ; વાં ટાળી મનુષ્ય પંખી કર્યો, તોય નાખ્યો હજીય નિવેડ. વાં વીં ૫ જે મુજ પ્રીતમ મેળવે, તસ ઓસિંગણ ન થવાય; વાં પ્રાણ કરં તસ લુંછણે, પાંપણથી પુછું પાય. વાં વીં ૬ સાસુ કાંઈ જાતી નથી, ગયા જિમ ઉંટના શિંગ; વાં માહરા પિયુનો યશ સુણી, એહને કિમ લાગે છે હીંગ. વાં વીં ૭ કહે મંત્રી બાઈ તુમે, હવે ન કરો દુઃખ પ્રતિચાર; વાં ચંડા રંડા ન છેડીએ, એ તો ઉતરી સાતે ઉતાર. વાં વીં ૮ રહી છે થઈ એ ડોસલી, એહનો આધો ભરોંસો નાણ; વાં પછે તો એ રાજ તુમારડું, વળી ચંદનૃપતિ મહિરાણ. વાં વીં ૯ મન વારી રાખ્યું સુણી, હિતકારી મંત્રી બોલ; વાં મેવા કનક કચોલડા, પીઉ માટે આપ્યા અમોલ. વાં વીં ૧૦ દેઈ ભલામણ મંત્રીને, સૂક્યો ફરી પ્રીતમ પાસ; વાં સોંપ્યા શિવમાળા ભણી, મીઠા મોહક સુવિલાસ. વાં વીં ૧૧ નટકન્યાના કાનમાં, કહ્યો મંત્રીએ કુકડભેદ; વાં ચંદનરેસર એહ છે, પંખી

મિત્રો, નવી સ્ત્રીઓ મળશે પણ મારી એમના વિના શી ગતિ થશે ? તે તમે વિચારી જુઓ. એ કુકડાપણામાં રહેશે તો પણ કોઈક દિવસ તેની (સગી) માના કોડ પૂરા કરશે, અને મને તો જીવંતી ભરનો આલુંલો રહ્યા કરશે. માટે માતાજીને જઈને કહો કે જાણી જોઈને પોતાને હાથેજ શું કામ આ જોડીને તોડી નાંખો છો. આ વીરમતી તો મારી પૂર્વભવની વેરણ જાગી છે. તેણે મનુષ્ય ટાળીને પંખી કર્યો તો પણ હજી તેનો ક્રોધ શમ્યો નહીં. મને જે કોઈ મારા પ્રીતમ મેળવી આપે તેની પાસે હું જોણો પાથરું, મારા પ્રાણ આપું, જીવંતી સુધી તેની ઓશીંગણ રહું, તેના પગ પૂજું. આ જગતમાંથી સૌ જાય છે, જેમ ઉંટના શિંગડા ગયા, પણ આ સાસુ તો ક્યાંઈ પણ જાતી નથી, અખંડ દુઃખ દેવા બેઠી છે. મારા પિયુનો યશ સાંભળીને એને શું દુઃખ થાય છે ? ” આ પ્રમાણેનાં ગુણાવળીનાં વચનો સાંભળી મંત્રીએ કહ્યું કે—“ તમે વધારે ખેદ મ કરો એ તો ચંડા છે. એ સાસુને મ છેડો. એ સાતે ઉતારે ઉતરેલી નપાવટ છે. એ અત્યારે જો કે વૃદ્ધા થઈ છે પણ તેનો ભરોંસો ન કરશો. વળી અંતે તો એ કેટલો કાળ જીવવાની છે, છેવટે તો આ રાજ્ય તમારું અને તમારા પતિનું છે પણ હમણા ધીરજ રાખો. ” ૧-૯

આ પ્રમાણેનાં મંત્રીનાં વચનોથી આશ્વાસન પામીને ગુણાવળીએ મંત્રીને કેટલીક ભલામણ કરી અમૂલ્ય સુવર્ણના પાત્રો સ્વામીનાથના લોજનને માટે આપી નટ પાસે મોકલ્યો. પતિને માટે કેટલાક મોહક મેવા વિગેરે શિવમાળાને મોકલ્યું તેની તે વળતે મંત્રીએ શિવમાળાના કાનમાં ખરો ભેદ કહ્યો કે “ આ કુર્કટ તે ચંદરાજ પોતેજ છે. તેની અવરમાતાએ

માએ કર્યો ધરી ખેદ. વાં વીં ૧૨ રૂડી રીતે રાખજો, મત દાખજો એહને છેહ; વાં વહિલા ફિરતા આવજો, લેખ લિખજો ધરજો નેહ. વાં વીં ૧૩ કુકડંતે પ્રણુમી કરી, આંચો મંત્રી નિજ આગાર; વાં કીધા ઢોલ ઢોકાલડા, ચઢી આલ્યો નટ શિરદાર. વાં વીં ૧૪ ઢોલ સુણીને ગુણાવળી, ચઢી સાતમી ભૂમી તામ; વાં જતા દીકા નટવરા, લેધ શીશે પખી ધામ. વાં વીં ૧૫ પિજર નજર ભરી જુએ, ગયો અળગો લોખી સીમ; વાં આડા તરૂ આયા ધણા, પામી મૂરછાલ એ હિત નીમ. વાં વીં ૧૬ શીતળ પવન પ્રયોગથી, લહી ચેતના સખી ઉપચાર; વાં સમજવી આવી મત્રીએ, રાણી સમજ મનહ મઝાર. વાં વીં ૧૭ આવી વીરમતી કહે, વહુ થયો નિકટક ગેહ; વાં ગયો કુકડંતે લક્ષી થઈ, હવે જો તુ તુજ મુજ નેહ. વાં વીં ૧૮ અવસર અતુર ગુણાવળી, કરે હાજી હાજી સુવિશાળ, વાં ત્રીજા ઉલ્લાસની મોહને, કહી ખાવીશમી એ દાળ. વાં વીં ૧૯

તેને કુકડા જનાવી દીધો છે, માટે તેને તમે સારી રીતે જાળવજો. ઢોઈ રીતે તેને છેહ દેશો નહીં ફરતા ફરતા આ નરક પણ આવજો. ઢાગળ લખીને ખખર આપતા રહેજો અને જેવો સ્નેહ છે તેવો સ્નેહ રાખજો.” ઇત્યાદિ શબ્દો કહી કુકડંતે પ્રણામ કરી મત્રી પોતાને સ્થાને આંચો નટોએ પણ પોતાની સર્વ સામગ્રી લઈને ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. તે વખતે ઢોલ વાજને તેઓ નીકળ્યા, એટલે ઢોલનો શબ્દ સાલગી ગુણાવળી પોતાના આવામના સાતમે માળે ચઢી તેમને જોવા લાગી. શિવમાળાના મસ્તક ઉપર કુકડંતું પાંચ દીકું તે નજરે પડ્યું ત્યાંમુઘી તે તરફ જોઈ રહી અતુકમે તેઓ દૂર ગયા-ઢેખાતા ણધ થયા-વૃક્ષો આડા આવવા લાગ્યા એટલે ગુણાવળી વિરહાતુર થવાથી મૂર્ચ્છિત થઈ પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી. સખીઓએ શિતળ ઉપચાર કર્યા, તેથી સાવધ થઈ મત્રીએ પણ આવીને અનેક પ્રકારે મમજવી ત્યારબાદ વીરમતી પણ ત્યાં આવી અને કહેવા લાગી કે—‘આપણા બેની વચ્ચેથી ક્ષાસ ગઈ, નિષ્કટકપણ થયું, કુકડો ગયો તેનું મારું થયું હવે મારો અને તારો સ્નેહ કેવો જામે છે તે જોજો.’ અવસરની જાણ ગુણાવળી હાજી હાજી કહેવા લાગી કારણ કે બીજે ઢોઈ ઉપાય નહોતો. ક્રુધથી દાઝ્યો છાશ પણ ફૂટી ફૂટીને પીયે છે, તેમ ગુણાવળી રાત દિવસ કર્યાનું કરે છે, વળી ખરેખર વીરમતીને વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી એટલે હાજી હાજી કરી રાજી રાખ્યા વિના ફૂટડો નથી ગુણાવળીએ હાજી હાજી કર્યું એટલે સામ્રાજી રાજી વધને વિદાય થયા ત્રીજા ઉલ્લાસની ખાવીશમી દાળ મોહનવિજયજીએ કહી ૯-૧૯

દુહા.

જિમ જિમ પ્રિતમ સાંભરે, તિમ તિમ હૃદય મઝાર;	
ધુખે વિરહ પાવક પ્રબલ, આંસુધાર અપાર.	
જે દેશે સજ્જન વસે, તે દિશિ તણે પવન;	
પ્રીતમ તનુ ફરસી કરી, ફરસો માહર તન.	૨
અરે પ્રાણુ પ્રાણેશ વિણુ, રહેશે કેહે ઢંગ;	
ગમનશીલ તુમ ધર્મ છે, કિમ ન ગયા પિયુ સંગ.	૩
કિહાં કંત કિંહા નવલરસ, કિહાં સુરંગો નેહ;	
બાજી બાજીગર તણી, થઈ ગઈ કોઈ એહ.	૪
પીયુ સુરગિરિસમ જીવજો, વધજો વડ વિસ્તાર;	
મેળાવે સંભારજો, અહો જીવન આધાર.	૫
ઝૂરે એમ ગુણાવળી, પિયુ વિણુ સુને ગેહ;	
તનુ શૃંગાર અંગાર સમ, વિરહે દુર્બળ દેહ.	૬
તીવ્ર નિરંતર તપ તપે, કર્મ નિર્જરા હેતુ;	
ધરે ધ્યાન જિનરાજનું, જે ભવસાગર સેતુ.	૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

કુર્કટના દૂર ગયા બાદ એકલી પડેલી ગુણાવળીની સ્થિતિ અત્યંત ચિંતાતુર થઈ પડી. જેમ જેમ પતિનું સ્મરણ થવા લાગ્યું તેમ તેમ તેની વિરહજ્વાળા વધવા લાગી. આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. જે બાજુ તરફ પતિ ગયા છે તે દિશાનો પવન આવે તોપણ તે પતિને ફરસીને આવે એમ ધારી પ્રસન્ન થવા લાગી, તે પ્રાણુને કહેવા લાગી કે—‘ હે પ્રાણુ ! તું પ્રાણેશ વિના કેમ રહી શકીશ. તારો તો ગમન કરવાનો આચારજ છે, તો તે ગયા અને તું (પ્રાણુ) કેમ રહ્યો ? ’ વળી તે સાંભરે છે કે—‘ કિહાં સ્વામી, ક્યાં તેનો નવો નવો રસરંગ અને ક્યાં તેનો અપૂર્વ સ્નેહ ! આ તો જેમ કોઈ બાજી-ગર બાજી પાથરે અને પાછી સંકેલીલેય તેમ એકાએક થઈ ગયું. હે પ્રીતમ ! તમે ગયા તો ભલે ગયા પણ મોટા આયુષ્યથી જીવજો, તમારો વંશ વડની જેમ વૃદ્ધિ પામજો, માત્ર તે જીવન આધાર ! મને અવસરે સંભારજો ભૂલી જશો નહીં. ’

આ પ્રમાણે ગુણાવળી ઝુર્યા કરે છે, તેને ઘર બંધું સૂતું સ્મશાન જેવું લાગે છે, શૃંગાર અંગારા જેવા લાગે છે અને શરીર સુકાવા લાગ્યું છે, તે ધર્મિષ્ઠ હોવાથી અશુભ કર્મનો થયેલો માની કર્મનિર્જરાને માટે નિરંતર નવા નવા તપ તપે છે, અને ભવસમુદ્રના કિનારા સમાન પરમાત્માનું અહર્નિશ ધ્યાન ધરે છે. ૧-૭

ઢાળ ૨૩ મી.

(નિહુર ન થઇએ રે કાન ગોવાળ—એ દેશી)

નવલ સનેહી રે ચદભૂપાળ, છે પખી પણ તોહી; આવે સંગ લીના રે,
નૃપ મછરાળ, એ આંકણી. સાત નૃપતિ નિજ ભૂમિપેરે, ચાલ્યા દળ લઇ ખૂર;
ગુણાવળી આદેશથી રે, ગું ઓલગવા ચદ સનૂર. નં છે ૧ તે નટને આવી
મળ્યા રે, કુકડ પ્રણમ્યા પાય; સ્વામી તાહરી સેવના રે, સ્વાં અમહુ તી તો ન
મુકાય. નં છે ૨ આવ્યા ગુણાવળી કહેણથી રે, રહિશુ ઓલગે નિશદિશ; છો
પખી તો શુ થયુરે, છોં પણ તુમચરણે એ શીશ. નં છે ૩ કુકડે નામી
કધરા રે, લહું સેવકે સનમાન; નટ દળ પખી દળ વહે રે, નં એક પથે પ્રેમ
સમાન. નં છે ૪ શિવમાળા શિર ઉપરે રે, રાખે પિજર મારગમાંહિ;
ચામર વિલે બેહુ જણા રે, ચાં કરે છત્રની કોઇક છાંહિ. નં છે ૫
ગામે ગામ પુરે પુરે રે, નટ નિજ પેટ નિમત્ત, કુકડરાજ આગળે રે, કું રમી
મેળે બહુણ વિત્ત. નં છે ૬ ઈમ જનપદ જનપદ તણા રે, નૃપ આપે બહુ
દામ; પિજરથી નટને થયુ રે, પિં એક પથ અને દો કામ. નં છે ૭

ઢાળ ત્રીશમીના લાવાર્થ.

ગુણાવળી જે અહીં એકલી રહી છે તેણે કુકડની રક્ષાને માટે સાત સામત રાજ-
ઓને પ્રેરણા કરીને તેની સાથે રહેવા મોકલ્યા તેઓ પણ પોતાના લશ્કર સહીત આવીને
નટની લેળા થયા કુકડને પ્રણામ કર્યા અને પોતે માથે રહેવા આવ્યા છે એ હકીકત
નિવેદન કરી તેમણે કહ્યું કે—‘અમે ગુણાવળીના આદેશથી આવ્યા છીએ, અહર્નિશ અમે
માથે ઝેરશું, તમે કુકડ થયા તો શું થયું, અમારા તો આપજ સ્વામી છો ’ આ પ્રમાણે
કહી મસ્તક નમાવ્યું એટલે કુકડે પણ તેમના પ્રણામ સ્વીકાર્યા એટલે સેવકરાજાઓ પણ
પોતાને મન્માન મળ્યું એમ માનવા લાગ્યા પછી નટનું મહાળ અને ચદનું દળ પથ
કાપતા સૈ સાથે ચાલ્યા શિવમાળા માર્ગમા પાજડ પોતાને માથેજ રાખવા લાગી બે
માણમે બે બાલુ રહીને ચામર વાંજવા લાગ્યા એક જણ મોટું છત્ર લઈને ચાલવા
લાગ્યો એ પ્રમાણે ચાલતા ગામે ગામ અને શહેરે શહેર ફરતા અને અનેક સ્વાનકે
પોતાના ઉદર પોપણ માટે નાટક કરતા પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવવા લાગ્યા અને જે મળે છે
તે કુકડા પાને ધરવા લાગ્યા આ પ્રમાણે દેશ દેશના ગત્તઓ ઘણું ધન આપે છે
કુકડરાજના પ્રતાપથી નાટકીઓને તો એક પથ અને બે કાજ જેવું થયું

શિવમાળા મેવા ઘણા રે, આગળ લેઈ ધરંત; જીવિતના જીવિત પરે રે, જી
નિત કુર્કટ જતન કરંત. નં છે ૮ ઇમ નિત પ્રત્યે નવં નવ રસે રે, રમતા
દેશ વિદેશ; ન ધરે શંકા કોઈની રે, નં નટ મનમાંહે લવલેશ. નં છે ૯
એહવે આવ્યા અનુક્રમે રે, સુંદર દેશ બંગાળ; પૃથિવીભૂપણ પુર તિહાં રે,
પૂં સુરપુરહુંતી સુવિશાળ. નં છે ૧૦ જિહાં અરિમર્દન નરવર રે, જેહનો
પ્રભળ પ્રતાપ; તેહને ચંદના તાતથી રે, તેં હતો માંહેમાંહે મિલાપ. નં
છે ૧૧ સમીઆણા તાણ્યા નટે રે, પુર સીમાએ સુરંગ; મૂક્યો કુર્કટ પિંજરો
રે, મૂં કરી સિંહાસન ઉત્તંગ. નં છે ૧૨ તેડાવ્યા અરિમર્દને રે, નટ રમવા
દરબાર; પિંજર કરી મુખ આગળે રે, પિંં કર્યું નાટક ગતિ અનુસાર. નં
છે ૧૩ રીઝ્યો પુરરાજ ઘણું રે, કીધો લાખ પસાય; પૂછ્યો પ્રબંધ પંખીતણો
રે, પૂં કહ્યો સંક્ષેપે નટરાય. નં છે ૧૪ તવ રાજ બંગાળનો રે, લાગ્યો
કુર્કડ પાય; મણિ કંચન હય હાથીઆ રે, મં કર્યા પેસકસી હિતલાય. નં છે
૧૫ હું છું સેવક રાવલો રે, રે પંખી નૃપ ચંદ; ભલે પધાર્યા પ્રાહુણા રે, ભં
અણુચિંત્યા વીરના નંદ. નં છે ૧૬ જિહાં તિહાં પુન્ય પ્રસાદથી રે, પ્રગટે
મંગળમાળ; ત્રીજ ઉલ્લાસની મોહને રે, ત્રીં કહી ત્રેવીશમી ઢાળ. નં છે ૧૭

શિવમાળા કુર્કટ પાસે દરરોજ નવા નવા મેવા મીઠાઈ મૂકે છે અને તેને પોતાના જીવનના
આધારરૂપ ગણી તેનું પોતાના જીવની જેમ જતન કરે છે. આ પ્રમાણે નવા નવા રસપૂર્વક
દેશ વિદેશમાં ફરતા ફરતા જરાપણ શંકા રાખ્યા સિવાય તેઓ બંગાળ દેશમાં પૃથ્વીભૂપણ
નગરે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં અરિમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને ચંદરાજાના પિતા
સાથે સારો સંબંધ હતો. ત્યાં નટોએ તંબુઓ નાંખીને પોતાનો પડાવ કર્યો અને તેમાં
એક સિંહાસન ઉપર પાંજરું મૂક્યું. રાજાને નટ આવ્યાના બખર મળતાં તેણે નાટક કરવા
પોતાના દરબારમાં બોલાવ્યા. તેઓ પાંજરું લઈને આવ્યા અને કુર્કટને પ્રણામ કરી તેની
આજ્ઞા લઈને અપૂર્વ નાટક કર્યું. રાજા નાટક જોઈને બહુ ખુશી થયો. તેણે પુષ્કળ દાન
આપ્યું, પછી આ પંખી કોણ છે ? એમ પૂછ્યું, એટલે નટે તેનું વૃત્તાંત સંક્ષેપથી કહી
બતાવ્યું. તે સાંભળી બંગાળનો રાજા તેને પગે લાગ્યો અને તેની પાસે મણિકંચનની રાશી
તથા હાથી ઘોડા વિગેરે પેસકસીમાં આપતો હોય તેમ રજુ કર્યું (ધર્યું). પછી કહ્યું કે
' હે વીર નૃપતિના પુત્ર ચંદરાજા ! હું તારો સેવક છું. તમે મારા પ્રાહુણા છો, મારા
ભાગ્યથીજ મારે ત્યાં પધાર્યા છો. ' આ પ્રમાણે કહેવાથી તેમાંથી કેટલુંક સ્વીકારીને બાકીનું
પાછું આપ્યું. આવી રીતે ચંદરાજા જ્યાં જાય છે ત્યાં તેના પુણ્ય પ્રભાવથી મંગળની શ્રેણી
પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉલ્લાસની ત્રેવીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી.

હુહા

- નટ ચાલ્યા પિજર ગ્રહી, આગળ ધરી ઉચ્છાહ;
નિજ સીમા બ ગાળપતિ, વેળાવી વળીયાહ. ૧
- નટ રમતા ક્રમતા ધરા, આવ્યા સિહલદ્વીપ;
જિહાં સિંહલપુર વર ખવર, સાચર તણે સમીપ. ૨
- તિહાં નટ કુક્કડનો કટક, જઈ ઉતારો કીધ;
હરખ્યો અતિ સિહલ નૃપતિ, નટની સુણી પ્રસિદ્ધ. ૩
- નટ પણ પિજર કર ગ્રહી, જઈ પ્રણમ્યો મહીપાળ,
ગીઝાવ્યો નાટિક કરી, શિવકુવરે તતકાળ. ૪
- પ ચસયા વાહણુ તણો, આવ્યો દાણુ જગીશ;
તે વેળા તે નટ ભણી, કર્યો સચલ બક્ષીશ. ૫
- સિહલ નૃપનો યશ કહી, કરી ઢોલ ઢમકાર;
જિહાં સ્વકીય ઉપકારિકા, નટ આવ્યા તિણુવાર. ૬
- રહ્યા રાતિ થયો પ્રાત જળ, કરી ભોજ્ય થઈ સંજન;
ઉમાદ્યા પોતનપુરે, નટભટ નિપટ સંકળજ. ૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

હવે નટો કુકડાનું પાજડું હાથમા લઈ ઉત્સાહ ધરી આગળ ચાલ્યા એટલે બ ગાળનો રાજા પોતાની સીમાસુધી તેમને વળાવીને પાછો વળ્યો.

નટો અનુક્રમે ચાલતા ચાલતા સમુદ્ર કિનારે મિહલદ્વીપ પાસે આવ્યા ત્યાં કિનારા ઉપર સિહલપુર નામનું નગર છે તેની બહાર પડાય કર્યો નટની બહુ પ્રસિદ્ધિ સાક્ષીની મિહલરાજાએ તેને પોતાની પાસે નાટક કળા બોલાવ્યા તેઓ પાજડું લઈને રાજા પાસે ગયા નાટક કળા સાડું પ્રથમ પ્રણામ કરી વિનંતિ કરતા રાજાએ હુકમ કરવાથી તેણે નાટક તરતજ કરવા માંડ્યું જે દેખીને રાજા બહુજ ખુશી વયો તેણે પાંચશે વહાણની જકાત જે તરતમાજ આવી હતી તે નટને બક્ષીશ કરી દીધો નટો મિહલરાજાને યશ બોલી ઢોલ ઉપર ચમકારો કરી ત્યાંથી વિદાય થયા અને પોતાને ઉતારે આવી રાત રહી, સવાર થઈ એટલે શિરામળુ લઈ તૈયાર થઈ નટનું ઘન જે પોતાના કામમા કુશળ છે તે અત્યંત હર્ષથી પોતનપુર તરફ જવા તૈયાર થયું ૧-૭

ઢાળ ૨૪ મી.

(કાનજી મેલોને કાખળી—એ દેશી.)

રાણી સિંહલને કહે રે, પંખીથી ધરી રાગ; આણી આપો એ કુકડો રે, મુજને પિયુ મહાભાગ. ૧ કામણુગારો એ કુકડો રે, કયું જિણે જગત આધીન; એહ જોયા પછી સિંહલા રે, થઈ જિમ જળવિણ મીન. કાં ૨ જઈ રહ્યા એહ પિંજર થકી રે, તે પિંજરમાં પ્રાણ; લેઈ ગયો ચિત્ત એ દેખતાં રે, અહો તિર્યચ વિનાણ. કાં ૩ ભૂપતિ ભાળે રાણી ભણી રે, રયો પંખીથી પ્રેમ; એહથી એઓની આજીવિકા રે, માગે આપે તે કેમ. કાં ૪ મુજને માગે કોઈ તુજ કને રે, તે મુજ જિમ ન દેવાય; તિમ નટ એહ આપે નહીં રે, હઠ લીધે શું થાય. કાં ૫ પંખી વિના કહે રાગિણી રે, મુજ જીવિત અક્યત્ય; એ નટ લોભીને ભોળવી રે, દેઈ વસ્તુ સુપસત્ય. કાં ૬ મૂક્યા પાયે રાણી હઠે રે, દાસ નટોની પાસે; માગ્યો સપિંજર કુકડો રે, કરે નટ વચન પ્રકાશ. કાં ૭ એ છે અમ ભૂપતિ કુકડો રે, તે કિમ દીધો જાય; અમને જો આપે એ કુકડો રે, તો અમે ના

ઢાળ ચોવીશમીના ભાવાર્થ.

અહીં સિંહલરાજની રાણી સિંહલા કુકડાને જોઈને તેની ઉપર રાગવાળી થઈ. તેણે રાજાને બોલાવીને કહ્યું કે “ એ કુકડો મને લાવી આપો. એ કુકડો કામણુગારો છે, એણે જગત બધું પોતાને આધીન કર્યું છે, મને તેના ઉપર પૂર્ણ રાગ ઉત્પન્ન થયો છે, તેથી જળ વિના મીન જેવી મારી સ્થિતિ થઈ છે. મારા પ્રાણ તેનામાં જઈ વસ્યા છે, મારું ચિત્ત તેણે ચોરી લીધું છે. અહો પક્ષીનું પણ કેવું ઉત્તમ જ્ઞાન ? ”

રાજા કહે કે “ એવો પંખીની ઉપર પ્રેમ શો ? વળી નટોને એ આજીવિકાનું સ્થાન છે. તે માગવાથી આપે કેમ ? જેમ મારી માગણી કોઈ કરે અને તું આપવા ના પાડે તેમ એને માટે સમજવાનું છે. એ નટ તને કોઈ રીતે તે આપે એમ ધારી શકાતું નથી, તેથી તેને માટે હઠ કરવો ઘટિત નથી. ” રાણી બોલી કે “ તમે કહી તે બધી વાત સાચી, પણ મારું તો જીવતરજ તેના વિના અકૃતાર્થ છે; માટે ગમે તે રીતે તેને લાવી આપો. વળી નટો મોટા લોભીઆ છે જેથી એને મોટો લોભ આપીને લલચાવો પણ કુકડો લાવી આપો. ” ૧-૬

રાણીનો અત્યંત આગ્રહ થવાથી રાજાએ કુકડો લેવા માટે નટની પાસે માણસો મોકલ્યા. તેઓએ નટ પાસે કુકડો માગ્યો, એટલે નટોએ કહ્યું કે “ એ તો અમારો રાજા છે, તેને અમારાથી કેમ દેવાય ? એ અમને આપી શકે, અમે તેને આપી શકીએ નહીં. રાજાને

નવિ થાય. કાં ૮ તાક્યો લેવા એ પ ખીઓ રે, રાજા નાટક જોય; લાખ ટકે પણ
એહવો રે, દાતા ન મળ્યો કોય. કાં ૯ ભૂપવધૂ જો જીવે નહીં રે, તો અમ નાવે
સ્નાન; રાણી ભૂપને વાહલી રે, તિમ એ અમ જીવ સમાન. કાં ૧૦ સેવક રાયને
વિનવ્યો રે, નટુએ કહ્યાં જો વચન; રોષ ચઢ્યો ચઢી ચાલીઓ રે, લેવા પ ખી
રતન. કાં ૧૧ સાલણી ડકા ભેરીતણા રે, સજ્જ થયા નર જી ઝાર; સામ ત
ચ દ નરિ દના રે, ઉભા થઈ અસવાર. કાં ૧૨ જાણીએ ઉત્તરે ઉત્તરી રે, શ્યામ
ઘટા ધનધોર; પિજર લેઈ ચઢી નિસર્યાં રે, દેતાં નગારે ઠોર. કાં ૧૩ સિહલ આ-
વીને આખડ્યો રે, અલગા દૂતિ ખેડિ; સુહટે નોટ કરી ચાલણી રે, તિણે જોહવી
કરી કેડિ. કાં ૧૪ પૂરેસૂરે જાઈ બણી રે, જોર મચ્યો ધમસાણુ; સિહલના ભટ
ઉપરે રે, વહી એકધારી કૃપાણુ. કાં ૧૫ ફીકે મુખે નાસી ગયો રે, સિહલ નૃપ
અવિનિત; જય વાજ ચિહ્ન ખૂટમાં રે, કુક્કડ નૃપની જીત. કાં ૧૬ ચાલ્યા
પોતનપુર ભણી રે, નટ ભટ થઈ ઉજમાળ; ત્રીજા ઉઘાસની મોહને રે, કહી
ચોવીશમી ઢાળ. કાં ૧૭

અમે નાટક બતાવ્યું ત્યારે તેને કુકડો માગવાની ઇચ્છા થઈ કહી તમારો રાજા એમ
માનતો હશે કે મેં એ નાટકના લાખ રૂપીઆ આપ્યા છે, પરંતુ અમને તો એથી અધિક
આપનારા કંઈક મળી ગયા છે, એણે કાંઈ નવાઈ ઢરી નથી માટે તમારા રાજાને જઈને
કહો કે કુકડો મળી શકે તેમ નથી ” રાજસેવકો બોલ્યા કે “ એમા રાજાનો આગ્રહ
નથી પણ અમારા રાણી તેના વિના જીવે એમ નથી ” નટોએ કહ્યું કે “ રાણી ન જીવે તો
એમા કાંઈ અમને સ્નાન સૂતક આવવાતું નથી, પણ અમારાથી કુકડો આપી શકાય તેમ
નથી રાણી જેમ રાજાને વહાલી છે તેમ આ અમારા જીવન સમાન છે ” ૭-૧૦

રાજસેવકોએ જઈને રાજાને તે વાત કરી એટલે રાજા એકદમ ક્રોધાવમાન થયો.
અને કેટલુંક લશ્કર લઈને જોરાવરીથી કુકડો લેવા ચાલ્યો અહીં નટો પાસે પણ કેટલુંક
લશ્કર હતું, તેઓ પણ એકદમ તૈયાર થઈ ગયા સિહલરાજાનું લશ્કર નટો ઉપર ઉપડ્યું
એટલે ચંદરાજાના લશ્કરે તેના સૈન્ય ઉપર પાછળથી ધસારો કર્યો પરંપર સગ્રામ મચ્યો
પરિણામે ચંદરાજાના લશ્કરે સિહલરાજાના લશ્કરને હારાવ્યું એટલે રાજા પ્રીતો પડીને પાછો
વળ્યો નટો પાજરૂ લઈને નગારે ઘા દેતા ત્યાંથી પોતનપુર તરફ રવાના થયા ચોતરફ
કુર્કટ નૃપની જીત બોલાણી નટનું અને ચંદરાજાનું દળ હર્ષવત થતું પોતનપુર નગર
તરફ ચાલ્યું એવી રીતે ત્રીજા ઉઘાસની ચોવીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી ૧૧-૧૭

હાહા.

પોતનપુર સુરપુર સમો, કમળાનિલય વિધાન; નૃપતિતિહાં જયસિંહપતિ, વૈરી પ્રણ આદાન.	૧
તાસ સુખ્યુદ્ધિ મંત્રીશ્વર, ભૂપ તણો પ્રતિરૂપ; મંજુષા તસ માનની, હિમકર થકી અનૂપ.	૨
તાસ સુતા લીલાવતી, બાળ વેપ સુવિશેષ; સુરિઉં તસ દેખી હજી, મેળે નહીં નિમેષ.	૩
લીલાધરી તેણે પુરે, ધનદ શેઠનો જાત; પરણ્યો તે લીલાવતી, થઈ યુગતી એ વાત.	૪
કંપતિ જિમ તંત્રીતણી, સુકૃતિ સંપત્તિ જેમ; તેમ પરસ્પર દંપતિ, મધુર વધે તિમ પ્રેમ.	૫
સાંસારિક સુખ તેહને, દોગંદુક અનુમાન; રતિ રતિપતિ એ આગળે, નિરસી રતિ સમાન.	૬
પુણ્યહીનકોઈ પુરૂષ, આવ્યો તસ આગાર; હાંકી કાઢ્યો રંકને, લીલાધરે તિણવાર.	૭

હાહાનો લાવાર્થ.

નટો અનુક્રમે પોતનપુર પહોંચ્યા. પોતનપુર શહેર ઘણું વિશાળ અને દેવપૂરી જેવું સુશોભિત હતું. સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનો નિવાસ હોય તેવું દેખાતું હતું ત્યાં વૈરીરૂપ શુભકાનો નાશ કરનાર જયસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને તેનાજ બીજા રૂપને ધારણ કરનારો સુખ્યુદ્ધિ નામે પ્રધાન હતો. તે મંત્રીને અત્યંત રૂપવંતી મંજુષા નામે સ્ત્રી હતી, જે ચંદ્રથી પણ અનુપમ હતી. તેને કુમારી અવસ્થામાં દીપતી એવી લીલાવતી નામે રૂપગુણસંપન્ન પુત્રી હતી. જેને દેખવાથી હજી સુધી પણ અપ્સરાઓ પણ પોતાની બન્ને આંખની પાંપણો એકઠી કરતી નથી. તેને તે નગરના ધનદ નામે શેઠના લીલાધર નામના પુત્ર સાથે પરણાવી હતી. બન્નેનો સરખો સરખો યોગ બન્યો હતો. તે દંપતી જેમ વીણા ઉપરના તારની ગતિ થતાં આનંદ વધે, જેમ ઉત્તમ કાર્યોથી સંપત્તિ વધે, તેમ દંપતીનો અરસ પરસ મેળાપ થતાં માઠો પ્રેમ વધવા લાગ્યો. સ્વર્ગને વિષે દોગંદુક દેવોની જેમ સાંસારિક સુખ ભોગવે છે અને કામદેવ અને રતિનો વિલાસ તેમના વિલાસ પાસે ચણાઠી તેવો નિરસ છે. એકદા કોઈ પુન્યહીન પુરૂષ લીલાધર પાસે કાંઈ માગવા આવ્યો, તેને લીલાધરે તીરસ્કાર કરી કાઢી મૂક્યો. ૧-૭

ઢાળ ૨૫ મી

(વીણુ મ વાસો રે, વિકલ વાર તમને—એ દેશી)

કોપ્યો દુમક કહે કુંવરને, થોડા કરીએ ઠમકા; જાવા ઘો ઇમિ ધરણી ધમ-
કા, ચપલા વીજળી ચમકા. ગરવ ન કરીએ રે એ સદગુરૂ શીખલડી, એહથી
મીડી રે નહીં સાકર સુખલડી. ૧ એહવો છુ પણ તુજથી રૂડો, હાથ કમાવણુ-
વાળો; તુ તો તાતકમાયુ વિલસે, પણ હુ નહીં ઓશિયાળો. ગ૦ ૨ જે નિજ
ભુજખળ ધન ન કમાવે ધિગધિગુ જીવિત તેહનુ; કુદાકુદ પરાયે પઇસે, કરતાં જાએ
કેહનુ. ગ૦ ૩ તાત છતાં છે તુ નિહચિતો, લેખે નાણે કોઇને; રે ભુડા ધન
યૌવન ને મદ, પગલાં ભર તુ જોઇને. ગ૦ ૪ જેહવી પાકે પાને વીતી, તિમ વીતશે
કુપડીયે; વીંટી કનકતણી તો પહેરે, પામર પણ આંગુળીયે. ગ૦ ૫ વચન સુણી
લીલાધર લાજ્યો, લાજ્યો દુમકને ચરણે; વિશ્વાવીશથી આજ અમારે, તુ ગુરૂ
લાજ્યો કરણે. ગ૦ ૬ દુમક ગયો હવે કુંવર ચિતે, પરદેશે જાવાનુ; સુખ

ઢાળ પચ્ચીગમીના ભાવાર્થ

એટલે તે લીજારી કોપાયમાન થઈને બોલ્યો કે—“હે શ્રેષ્ઠપુત્ર ! આમ બહુ અભિમાન
કરો નહીં, ધનચનાટ ચોડા કરો, વળી જમીન ઉપરના પગના ધનકારા અને વિજળીના જેવા
આખોના ચમકાવ જવા ઘો કવિ કહે છે કે—‘સદગુરૂની એજ શિખામણ છે કે કોઈએ ગર્વ કરવો
નહી. એ શિખામણથી આકરનો મુખડી પણ મીડી નથી’ હું ગમે તેવો છું પણ તમારાથી
સારો છું હું તો હાથની કમાણીના ખાનારો છું અને તમે તો બાપની કમાણીના ખાનારા
છો માટે બહુ ઠમકા ચેના કરો છો ? હું કાંઈ તમારી જેવો ઓશીયાળો નથી જે પોતાના
ભુજનના બળથી દ્રવ્ય કમાતો નથી તેના જીવિતને ધિક્કાર છે, પારકે પૈસે કુદાકુદ શી
કરવો ? તારા પિતા બેઠા છે ત્યામુધી તું નિશ્ચિત છે, પણ રે ભુડા ! ધન અને યૌવનના
મદથી કુદાકુદ શું કરે છે ? જોઇને પગલા ભર તને મારી સ્થિતિ જોઇને હસણ આવતું
રુગ્રે પણ એમા હસવા જેવું નથી કાણુ કે આજ પાદડાની દશાં તે કાલ કું પળીઆની.
તેના વિચાર કું અને તે પછી અભિમાન કર વળી પોતાની આગળીઓમા વેદ-વીંટીઓ
જોઇને પણ મલકાઈ જશે નહી, કેમકે પામરો પણ એવી મોનાની વીંટીઓ તો પહેરે
છે, તેમા કાંઈ નવાઈ નથી ” ૧-૫

આ પ્રમાણેના તે પુરૂષના વચનો માબજીને લીલાધર એકદમ લજવાઈ ગયો અને
તે પુરૂષને પગે લાગી બોલ્યો કે—‘તું ખરેખરો મને ગુરૂ મળ્યો’ દુમક તો એટલું
કહીને ચાલ્યો ગયો, પણ લીલાધરને ખરેખરો તેની શિખામણ હારોહાર વ્યાપી ગઈ
તેણે પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા માટે જવાનો નિરધાર કર્યો તેણે વિચાર્યું કે ‘સુખ કે દુખ

દુઃખ દેશ તથા પરદેશે, નહીં અન્યથા થવાનું. ગાં ૭ ત્રુટી ખટલડીએ જઈ સુતો, આવી જનકે જગાવ્યો; રે સુત તુજને દુહવ્યો કેણે, કિણે ધમ રોપ ચઢાવ્યો; ગાં ૮ લીલાધર કહે અનુમતિ વો મુજ, જાઈશ હું પરદેશે; તાત કહે તુજ કિમ મુકાયે, એહવે બાળકવેશે. ગાં ૯ તરૂણી મૃગાક્ષી પરિગલ લગ્છી, વળી કોઈનું નથી દહિણું; જાઈશમાં તવ જનકને ભાખ્યું, દુમકે દીધું મહિણું. ગાં ૧૦ રે સુત રાંક તણી વાતડીએ, ફેગટ કિમ હઠ તાણે, ગાંઠ તણી ઉંઘડલી વેચી, ઉજાગરો કણ આણે. ગાં ૧૧ માત તાત તણો સમજાવ્યો, સમજે નહીં રઢીઆળો; મંત્રી પ્રમુખ ગયા હારીને, છાક ચઢ્યો મતવાલો. ગાં ૧૨ જિમ-તિમ કરી ભોજન જમાવ્યો, થઈ રજની રસ ભેળે; લલિત ગતે લીલાવતી આવી, પણ પતિ મીટ ન મેલે. ગાં ૧૩ કામણગારી નારી બોલી, પિયુડા નયણ ઉઘાડો; ક્રીડી ઉપર કેહી કટક્રી, તૃણ ઉપર રયો કુહાડો. ગાં ૧૪ ધમ સહુને દુહવીને જશો, હું કિમ દેઈશ જવા; વિછડીયા ફિરી મિલણ દોહિલો, પોસ કિહાં કિહાં પાવા. ગાં ૧૫ મંદિર મૂકી તે કિમ જાએ, જે

તો જે પ્રાપ્ત થવાનું હોય છે તે દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યાં હઈએ ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે. દેશમાં રહેવાથી કાંઈ દુઃખ દૂર જતું નથી. 'આવો દ્રઢ સંકલ્પ કરીને તે ત્રુટસુટ ખાટલી ઉપર જઈને સુતો. તેના પિતા ઘેર આવ્યા ત્યારે પુત્રને આમ રીસાયેલો જોઈને તેણે પૂછ્યું કે—'હૈ વત્સ ! તને કોણે દુહવ્યો છે કે જેથી તું આમ રીસાણો છે ? લીલાધર બોલ્યો કે—'મને કોઈએ દુહવ્યો નથી, મારે તો પરદેશ દ્રવ્ય કમાવા જવું છે, માટે મને રજા આપો. શેઠે કહ્યું કે—'તારી વય હજી નાની છે, તું હમણાજ પરણ્યો છો, ઘરમાં પુષ્કળ લક્ષ્મી છે, વળી આપણે કોઈનું દેવું નથી, તારે શા માટે પરદેશ કમાવા જવું પડે ? તારાથી પરદેશ જવાય નહિ, માટે એ વાત છોડી દે.' ત્યારે લીલાધરે પેલા દુમકે આપેલા મેણાની વાત કરી. શેઠે કહ્યું કે—'અરે ભોળા ! એવા ભોળારીની વાત સાંભળીને આવો હઠ શું કરે છે ? એવો ઉંઘ વેચીને ઉજાગરો કોણ ખરીદ કરે ?' આ પ્રમાણે શેઠે, તેની માતાએ, મંત્રીએ અને બીજા સંબંધીઓએ તેને બહુ રીતે સમજાવ્યો પણ તેણે પોતાનો હઠ છોડ્યો નહીં. પછી જેમ તેમ કરીને તેના પિતાએ તેને જમાવ્યો, અનુક્રમે રાત્રિ પડી એટલે લીલાવતી લલિત ગતિએ ચાલતી પતિ પાસે આવી. પણ લીલાધરે તેની સામું નજર માંડીને જોયું પણ નહીં; તે તો પોતાના વિચારમાંજ મશગુલ રહ્યો. એટલે કામણગારી લીલાવતી બોલી કે—'હૈ પ્રીતમ ! નેત્ર ઉઘાડીને મારી સામું તો જુઓ ! આ ક્રીડી ઉપર કટક શું ? અને ઘાસ ઉપર કુહાડો શા માટે ? ૬-૧૪ આમ તમે બીજા સૌને દુહવીને જશો પણ હું કેમ જવા દેઈશ ? આવા સ્નેહમાંથી વિયોગ થાય તેનો પાછો સંયોગ ક્યારે થાય તેનો નિર્ણય શો ? ક્યાં પોસ અને ક્યાં અગ્નિ તેની જેવી દશા થાય છે. જેના ઉપર પરમેશ્વરની પુરી કૃપા હોય તે ઘરબાર મૂકીને શું કામ બહાર ભટકવા જાય ? તમારી જેવા આપમતિલા અને ઘરવાળા ઉપર જોર બતાવનારા મેં તો

હોય પ્રભુના પૂરા; તુમ જેહવા મે કોઈ નવિ દીઠા, આપમતિ ધરારા. ગાં
૧૬ વિલભાવે ઇમ મીઠે વચને, રમણ લણી તે રમણી; ત્રીજા ઉદ્ધાસની
ઢાળ પચીશમી, મોહનવિજયે પલણી. ગાં ૧૭.

હાહા.

લીલાધર લલના વચન, લુગધો નહીં લિગાર;
નારી હારીને રહી, કંત ન મેલે તાર. ૧

થયો ખાત તવ તાત પણુ, અતિ સમજાવ્યો જાત;
વાત ન માને કોઈની, ભેયો નહીં તિલમાત. ૨

સમયદક્ષ આંચો સચિવ, જાણ્યો હું જામાત;
મુદૂરત દિન નિરધારવા; તેજ્યા ગણુક વિભાત. ૩

મત્રી વકકટાક્ષથી, લલો ભેદ ભૂદેવ;
નિગખીને તિથિપત્રિકા, કહે કપટથી હેવ. ૪

કુક્કડ જોલે જે સમય, તેહવે જો સિધિ થાય;
તો કુચર પરદેશમાં, કમળા ઘણી કમાય ૫

કોઈ દીઠા નથી ” આ પ્રમાણે તે રમણીએ પતિને આખી રાત્રિ અનેક પ્રકારે સમજાવ્યો
આ પ્રમાણે ત્રીજા ઉદ્ધાસની પચીશમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી ૧૫-૧૭

હાહાનો ભાવાર્થ.

લીલાધર લગાર માત્ર પણ તેણીના મનેહમા લુબ્ધ થયો નહીં અતુકમે સવાગ પડી
જોટલે તેના પિતાએ પાછો ઘણો મમજાવ્યો પણ તેણે બીલકુલ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો
નહીં જોટલે પડી અવચરનો જાણુ મત્રી ત્યાં આંચો અને તેણે કહ્યું કે-“ જો હવે પરદેશ
જવુજ છે તો કાર્યમિદ્ધિ થાય તેવું સાડ મુદૂર્ત્ત જોવાગીએ ” શેઠે હા પાડી જોટલે
મત્રીએ અનેક જોશીઓને જોલાવ્યા મત્રીએ તેમને માફ મુદૂર્ત્ત જોઈ આપવા કહ્યું
મત્રીના દટાણ વચનવી જોશીઓ મમજા ગયા ઠે પરદેશ જવા દેનાની મત્રીની ઇચ્છા
નથી તેથી તેઓ મારી રીતે તપાસીને જોલ્યા કે-“ પચાગ તપાસના છ મટીના મુધીમા
એવું સાડ મુદૂર્ત્ત આવતું નથી કે જે મુદૂર્ત્તે પગદેશ જવાની કાર્યમિદ્ધિ થાય, હવે માત્ર
એકજ માર્ગ છે કે જો કુકટા જોલે તેજ વખતે પગદેશ ત્રીધાવે તો કાર્યમિદ્ધિ થાય અને
પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને આવે ” ૧-૫

એહવો મુહૂરત નહીં અવર, માંહે માસ છ માસ;
હરખ્યા સહુ મંત્રી પ્રમુખ, વાંચ્યો કુંઅર ઉલ્લાસ. ૬

દિજ સંતોષી દાનથી, કરી શીખ સસનેહ;
દંપતિ પ્રસ્થાને કુંઅર, આંચ્યો મંત્રી ગેહ. ૭

ઢાળ ૨૬ મી.

(મહાવતણીરી અજળ સુરતિ કાંઈ—એ દેશી.)

મંત્રી ભાખે નિજ સેવકને, રખે કોઈ આગળ ભાખો રે; ગુણના લોભી,
કુણ ટાળે પદારથ ભાવી. એ આંકણી. કુક્કડ પંખી જેહ હોય તે, નગર માંહે
મત રાખો રે. ગું કું ૧ પંખી વચન જે સુણશે જમાઈ, રહિશે નહીં તે
રાખ્યો રે; ગું તે માટે તુમે ઢીલ ન કરશો, કરજે જેહ મેં ભાખ્યો રે. ગું
કું ૨ દોડ્યા દાસ પોતાનપુર ધરધર, કુર્કટ ક્રીધા ભેળા રે; ગું ગામોગામે
લેઈ પોહોચાવ્યા, લાગી નહી કોઈ વેળા રે. ગું કું ૩ વીનવ્યો મંત્રી
દાસે આવી, સફળ કરી તુમ વાણી રે; ગું જેહ કળા મંત્રીએ ક્રીધી,
કુંઅરે તે નવિ જાણી રે. ગું કું ૪ માંડી કાન રહે લીલાધર, કુક્કડના
સ્વર માટે રે; ગું પણ પંખીસ્વર કાને ન પડે, કોટિક ટંકા સાટે રે. ગું
કું ૫. પંખીવચન વિના કુંઅરને, મંત્રી રાખે વારી રે; ગું લીલાધર પણ

આ પ્રમાણેના મુહૂર્તથી રાત્ર, મંત્રી વગેરે ખુશ થયા અને કુંવરને પણ ઉલ્લાસ
થયો. પછી મંત્રીએ બધા જોશીઓને યોગ્યતાનુસાર દાન આપી વિસર્જન કર્યા અને પછી
તૈયારી કરવા માટે લીલાવતી અને લીલાધર જન્મેને પોતાને ઘરે લઈ ગયો. ૬-૭

ઢાળ છવીસમીનો ભાવાર્થ.

મંત્રીએ ઘરે જઈને પોતાના તમામ સેવકોને જોલાવી ખાનગીમાં કહ્યું કે—“ તમે
આખા ગામમાંથી કુકડા બહાર કઢાવો, એક પણ કુકડો રહેવા દેશો નહીં. જમાઈ જે
કુકડાનો સ્વર સાંભળશે તો પછી રાખ્યા રહેશે નહીં; માટે આ વાતની ગોઠવણ કોઈ ન
જાણે તેમ તમે તાકીદે કરો. ” સેવકો મંત્રીની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને આખા શહેરમાં
ફરી વળ્યા અને તમામ કુકડાઓને એકઠા કરીને ણીજે ગામ પહોંચાડી દીધા. એક કુકડો
પણ રહેવા દીધો નહીં. આ વાતની લીલાધરને કશી ખબર પડવા દીધી નહીં.

હવે લીલાધર તૈયાર થઈ કાન માંડીને કુકડાનો સ્વર સાંભળવા તત્પર થઈ રહ્યો પણ
કુકડાનો સ્વર કોઈ રીતે કાને પડ્યો નહીં. લાજ સોનૈયે પણ તે શબ્દ મળી શકે તેમ
લાગ્યું નહીં. તે ઉતાવળો થવા લાગ્યો પણ મંત્રીએ કુકડાનો સ્વર સાંભળ્યા વિના જવાય
નહીં એમ કહીને રોડી રાખ્યો અને લીલાધર પણ સાફ મુહૂર્ત લીધા વિના જવું નહીં

વિગર મુહરત, ન કરે ગમન વિચારી રે. ગું કું ૬ લીલાવતી પણ નિજ વાલિમને, ક્ષિણ એક દર ન ચૂકે રે; ગું સ્વારથ સાધન કાજ ચતુર નર, તે કિમ અવસર ચૂકે રે. ગું કું ૭ ધમ પદ્માસ લગે ભોળવીને, લીલાધર પડખાવ્યો રે, ગું એહવે તે નટ રમતો રમતો, તિણે પોતનપુર આવ્યો રે. ગું કું ૮ સરણાઈ લલકારીને નટ, ઢોલે ઢમકા કીધા રે; ગું નૃપવચ્ચને મંત્રી ગૃહ પાસે, આવી ઉતારા દીધા રે. ગું કું ૯ ચદ તણે કટકે પુર બાહિર, દીધા સરોવર ડેરા રે; ગું કીધાં ભોજન ખેદ ઉતાર્યો, પહિર્યા વેશ નવેરા રે. ગું કું ૧૦ સધ્યાએ મુજરો કરી કુર્કટનો, નટ આવ્યા નૃપ પાસે રે; ગું દીપ ઝગમગ મુલગ સલામાં, ગાયા રાગ પ્રકાશે રે. ગું કું ૧૧ પુરપતિ રીઝ્યો પભણે પ્રાતે, જોશુ ખેલ તમારો રે; ગું આજ તો પથ તણા છો થાક્યા, જાઓ ડેરે પધારો રે. ગું કું ૧૨ આવ્યો નટવર નિજ ઉતારે, કહ્યું લોકે તસ આવી રે; ગું કુર્કટ સ્વરના જતન કરજો, કહિયે છે સમજાવી રે. ગું કું ૧૩ જો એહનો સ્વર શ્રવણે સુણશે, તે મંત્રીનો જમાઈ રે; ગું તો ઉઠી પરદેશ સંધાશે, તુમને દોષ ચઢાઈ રે. ગું કું ૧૪ સાંભળ્યો કુક્કડરાયે કાને, લોકવચ્ચન મન આણી રે, ગું નિજ નિજ મદિર પોહોતા સહુ જન,

એવા વિચારમા રહ્યો ૧-૬ લીલાવતી પણ પોતાના સ્વામીની પામે ને પામે રહેવા લાગી એક ક્ષણ પણ એકલા રહેવા દેતી નહીં ચતુર પુરુષો સ્વાર્થ માધવા માટે અવચર ચૂકતા નથી. આ પ્રમાણે લીલાધરને દોઢી ગળી છ મહિના વ્યતીત કરાવી દીધા, તોપણ લીલાધરના વિચાર જરા પણ ફર્યા નહીં, તેમ કુકડાનો સ્વર કાને ન પડવાથી જઈ પણ શક્યો નહીં એવામા પેલા નટ ફરતા ફરતા ત્યા આવ્યા અને ઢોલે ઢમકા દઈ શરણાઈ લલકારી રાત્ર પામે જઈ ઉતારો માગ્યો, એટલે રાત્રએ મંત્રીના ઘર પામેજ ઉતારો આપ્યો નટોએ ત્યા ઉતારે ક્યો સાધેના લશ્કરે નગરની બહાર મરોવરના કીનારા ઉપર ડેગ તણુ નાખ્યા પછી નટો ભોજન કરી યાક ઉતારી વેશ જદલી સધ્યાકાળે કુર્કટગાનની આજ્ઞા લઈ રાત્ર પામે આવ્યા અને ત્યા અનેક પ્રકારના રાગ લલકારી રાત્રને ખુશી ક્યો ગમતો હતુ કે 'આને તો તમે યાક્યા પાક્યા છો તેથી યાક ઉતારો, કાલે તમારૂં નાટક જોશુ' ૭-૧૨ એટલે નટવર પોતાને ઉતારે આવ્યો તે વખતે તેની માથે કુકડાને જોઈને લોકોએ તેને કહ્યું કે 'એ વાન ધ્યાનમા ગળતો ! આ કુકડાને બોલવા દેગો નહિ જો કુકડો બોલશે તો તેનો મ્વર સાબળતાજ મંત્રીનો જમાઈ પરદેશ જશે અને તેનો દોષ તમારે માથે ચડશે' આ વાન કુર્કટગાને પણ સાબળી, એટલે તેણે પણ માન ધાન્ય ક્યું લોકો પોત પોતાને ધ્યાનકે ગયા

એહવે રચણી વિહાણી રે. ગું કું ૧૫ પામી અવસર ભરીને મધુરસ્વર, બોલ્યા
કુકડરાયા રે; ગું પસર્યો તે સ્વર નગર ધરોધર, સુતા સયલ જગાયા રે. ગું
કું ૧૬ વાગી ઝાલર પ્રભુ પ્રસાદે, ઉદયો જગતનો સાખી રે; ગું ભલી
છવીશમી ઢાળ એ મોહને, ત્રીજા ઉલ્લાસની ભાળી રે. ગું કું ૧૭

હા.

- શ્રવણે તે સ્વર સાંભળી, લીલાધર તેણીવાર;
પરદેશે આલ્યો વહી, થઈ તુરંગ અસવાર. ૧
- રાખ્યો પણ ન રહ્યો કિમે, મુહૂરતને સંકેત;
હિયડે લીલાવતી તણે, ખરો ખટક્યો હેત. ૨
- કુર્કટસ્વર પિઉને થયો, જિમ મીઠો પીયુષ;
પણ મંત્રીપુત્રી ભણી, ખરો હલાહલ ચૂખ. ૩
- મુરછાણી ધરણી ઢળી, પ્રીતમતણે વિછોહ;
ક્ષિણમે પામી ચેતના, પડી વિરહની ખોહ. ૪
- રાખ્યો કેણે કુકડો, કર્યો અહિતનો નેહ;
વિહિ કિમ સરજ્યો પંખીયો, મિત્રવિછોહક એહ. ૫

અનુક્રમે રાત્રિ વ્યતીત થઈ, પ્રભાત થવાની તૈયારી થઈ, એટલે કુર્કટરાજે પોતાના
સ્વભાવને વશ થઈને રાત્રિની વાત ભૂલી જઈ ઉંચે સ્વરે ઉપરાઉપર મધુર અવાજો કર્યા.
તે સાંભળી આખું શહેર જાગી ઉઠ્યું. દેવમંદિરોમાં ઝાલરો વાગવા માંડી અને જગતનો
સાક્ષી સૂર્ય પણ ઉદય પામ્યો. શ્રી મોહનવિજયે ભલી છવીસમી ઢાળ કહી. ૧૩-૧૭.

હાનો ભાવાર્થ.

કુર્કટનો સ્વર સાંભળતાં જ લીલાધર અથ્થ ઉપર સવાર થઈને પરદેશે આલ્યો. લીલા-
વતીએ ઘણો આગ્રહ રોકવા માટે કર્યો, પણ તે ખરેખર મુહૂર્ત મળવાથી ક્ષણ પણ રોકાણો
નહીં. લીલાવતીના હૃદયમાં પતિનો વિયોગ ઘણો જ ખટકવા લાગ્યો. કુર્કટનો સ્વર લીલા-
ધરને અમૃત જેવો લાગ્યો ત્યારે લીલાવતીને હળાહળ ઝેર જેવો લાગ્યો. પતિના વિયોગથી
તે એકદમ મૂર્ચ્છિત થઈ ધરણી પર ઢળી પડી. અનુક્રમે મૂર્ચ્છા વળી ત્યારે તે વિલાપ
કરવા લાગી— “કોણે દુશ્મન થઈને કુકડો રાખ્યો અને માંડું ખરેખરું અહિત કર્યું”
(વેર વાળ્યું). હે વિધાતા ! તે કુકડો શા માટે રચ્યો કે જેણે મારો વિછોહ કરાવ્યો. ૧-૫

કુણુ છે એહવો નગરમાં, ધીઠો આઠે ગઠ;
ભૂપ તણો ભય નવિ ગણ્યો, દુનજણુ જણુ ઉલ્લેઠ. ૬
લીલાવતીએ તાતને, ભાખ્યો પતિ ઉદ્ધ ત;
આણી આપો કુકડો, તે મુજને ધીમ ત. ૭

દાળ ૨૭ મી.

(૮૩વો મોન લીઝો—એ દેશી)

મત્રીપુત્રી કહ્યાથકી રે, સુરિજન. કરવા કુકડંટ શોધ; પંખી ગુણુ રસિયો,
પુરમાં સેવક પાહંબ્યા રે, સું સ્વામીધરમી ચોધ. ૫૦ જે સુગુણુ નરનારી,
તેહને મન વમિયો. એ આંકણી ૧ જોઈ કાઢ્યો પ ખીઓ રે, સું નટના પટકુ-
ટમાહિ; ૫૦ દાસે મચિવને વિનયુ રે, સું વિહગ સખ ધિ સોચાહ. ૫૦ જે
૨ તાતે ભાખ્યુ મુતા ભણી રે, સું છે કુકડંટ નટ સાથ; ૫૦ એ પરદેશી માહુણા રે,
મું નાપે આપણે હાથ. ૫૦ જે ૩ ચાલે પુરનગ ઉપરે રે, મું પુત્રી આપણો
જોર, ૫. શ્યો હઠ પરદેશીથકી રે, મું વળી નટ જાતિ કઠોર ૫૦ જે ૪ પુત્રી
નેત્ર ભરી કહે રે, મું જિમતિમ આપો એ આણી; ૫૦ કુકડ વૈરીને હણુ રે,
સું તો મુજ જીયુ પ્રમાણુ. ૫૦ જે ૫ એ કારજ કીધા વિના રે, સું કિમ

આ નગરમાં એવો દોણ છે કે જેણે ગંતની આજ્ઞાનુ ઉત્તરધન કરીને કુકડો છાની રીતે
રાખ્યો ? ” પછી લીલાવતીએ તત્તજ પોતાના પિતાને જોલાનીને પતિના પરદેશગમનની
વાત જણાવી અને પોતાનો દુઃખન ધયેવો કુકડો લાવો આપના આગ્રહ કર્યો ૬-૭

દાળ સત્તાનીગમીનો ભાવાર્થ.

મત્રીએ પુત્રીના ઠેકથાથી તત્તજ કુકડાની ગ્રોધ કરવા માણ્યો દોડાવ્યા, કવિ કહે
છે કે—“કુકડો શુભનો ચ્ચિક હોવાથી તેના શુભને જાણનારા શ્રીપુરુષના મનમાં તે રમી
રહ્યો છે ” તેઓએ ચારે તરફ તરફમાં ફરી વળી કુકડાની ગ્રોધ કરી, છેવટે નટોની
પાને કુકડો છે એમ પત્તા લાગ્યો, એટલે તે વાત મત્રી પાને આવીને પ્રકાશિત કરી
મત્રીએ પુત્રીને કહ્યું કે—“કુકડો તો કાલે આવેલા નગેની સાથે છે, પણ એ પરદેશી
માહુણા છે, તેથી તે આપણને કુકડો આપે નહીં નગરના લોકો ઉપર આપણું જોર
ચાલે પણ પરદેશીને આપણે કદાં ન કરી તરીએ વળી નટની વાત પણ દરીલી
રોય છે, તેથી તારે એ વાતનો આચક કરવો સુખ નથી ” મત્રીપુત્રી જોલી કે—
“ ગમે તેમ કરીને એ કુકડાને મને લાવી આપો એ માગ વૈરીને મારી નાખુ તોજ

જળધુટ ભરાય; પંં પુત્રી પ્રતિજ્ઞા આકરી રે, સું મંત્રી રહ્યો વિલખાય. પંં
જેં ૬ તેડાળ્યો નટરાયને રે, સું મંત્રીએ સૂકી દાસ; પંં વાતડીએ પરચાવિયો
રે, સું માગ્યો શકુની તસપાસ. પંં જેં ૭ નટ કહે મંત્રીસરે, સું પંખી કિમ
દેવાય; પંં એહથી અમ આજીવિકા રે, સું કુકડ અમ મહારાય. પંં જેં ૮
તુજ પુત્રી થઈ દેખણી રે; સું એ અમે પામ્યો ઉપાય; પંં પણ અમ ઉભે
એહનો રે, સું વાળ ન વાંકો થાય. પંં જેં ૯ સહુ નટ સેવક એહના રે, સું
પંચસયા પરિવાર; પંં પુર બાહિર પંખીતણા રે, સું સાત સહસ અસવાર. પંં
જેં ૧૦ હુકમ કરે જે કુકડો રે, સું પાડીએ દાણવહંત; પંં પૂછી સિંહલરાયને
રે, સું છેડને કોઉ મતિમંત. પંં જેં ૧૧ ગિરિશતખંડ કડં અમે રે, સું ભેરે
એકણ સૂઠ; પંં છેડે કુણ છે કેહની રે, સું ખાધી માયે સુંઠ. પંં જેં ૧૨
પંખી પેખી મ ભૂલશો રે, સું એહ છે અલૌકીક કોય; પંં ઇમ નટવચને
મંત્રવીરે, સું રહ્યો અણખોલ્યો હોય. પંં જેં ૧૩ લીલાવતી મન રાખવા રે,
સું કહે નટને મંત્રીશ; પંં દેખાડી એહ કુકડો રે; સં પૂરવી પુત્રી જગીશ. પંં
જેં ૧૪ જે વિશ્વાસ આવે નહી રે, સું તમે રાખો મુજપુત્ર; પંં રાખી ઘડી

મને નિરાંત વળે. એ કામ કર્યા વિના હું પાણી પણ પીવાની નથી. ” પુત્રીની આકરી
પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને મંત્રી વિચારમાં પડ્યો. તેને બીજે માર્ગ સૂઝ્યો નહીં, એટલે તેણે
નટને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને તેની પાસે કુકડાની માગણી કરી. ૧-૭.

નટ બોલ્યો કે-“ હે મંત્રી ! એ કુકડો અપાય તેમ નથી, એનાથી અમારી આજીવિકા
છે, એટલુંજ નહીં પણ એ અમારો રાજ છે. તમારી પુત્રીને એના ઉપર દેષ થયો છે પણ
અમારા જીવતાં એનો વાંકો વાળ થઈ શકે એમ નથી. અમે પાંચશે જણા છીએ, તે બધા
એના સેવકો છીએ, એને માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર છીએ, એટલુંજ નહીં પણ બીજા સાત
હજાર સ્વારો તેના રક્ષણ કરનારા છે તે નગર બહાર રહેલા છે. જે એ કુકડો હુકમ કરે
તો અમે મોટા દૈત્યના પણ દાંત પાડી નાખીએ. એ વાતની ખાત્રી થતી ન હોય તો સિંહ-
લરાજને પૂછાવી જીએ કે શા હાલ થયા ? વળી એ હુકમ આપે તો એક મુઠિએ પર્વ-
તના પણ અમે સો ટૂકડા કરી નાંખીએ. વળી કોની માએ શેર સુંઠ ખાધી છે કે જે તેની
સામું પણ જોઈ શકે. માટે તમારે એ વાત છોડી દેવી. વળી તમે એને સામાન્ય કુકડો ન
બાણશો, એ તો કોઈ અલૌકિક કુકડો છે. ” આ પ્રમાણેનાં નટોનાં વચનથી મંત્રી મૈન
થઈ ગયો, તેણે પુત્રીને સમજાવી અને પછી નટને કહ્યું કે-“ મારી પુત્રીનું વચન રાખવા
તમે એ કુકડો થોડા વખત માટે મને આપો, તમને અખંડ હું પાછો સોંપીશ. ૮-૧૪
તેમ છતાં તમને વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો મારા પુત્રને તમે ત્યાંસુધી તમારા કળબમાં

ઁક કુકડો રે, સુઁ પાછો સોંપશુ અનુસૂત્ર. ૫૦ જો ૧૫ સમજયો નટ સુત
મત્રીનો રે, સુઁ લેઈ આવ્યો નિજધામ; ૫૦ મૂક્યો લીલાવતી સન્નિધે રે, સુઁ
પખીપિજર તામ. ૫૦ જો ૧૬ દેખી પિંજર હરખી ઘણુ રે, સુઁ રોષ ટપ્યો
તતકાળ; ૫૦ ત્રીજા ઉલ્લાસની મોહનેરે, સુઁ કહી સત્તાવીસમી ઢાળ. ૫૦ જો ૧૭

રાખીને કુકડો આપો " મત્રીનો જહુ આગ્રહ હોવાથી નટોએ તે પ્રમાણે કંબુ કબુલ
કર્યું અને મત્રીના પુત્રને લઈ પોતાને ઉતારે આવીને કુર્કટનુ પાજડું મત્રીના સેવકોને
આપ્યુ તેઓ પાજડું લઈને લીલાવતી પામે આવ્યા કુર્કટને જોતાજ લીલાવતીનો રોષ
માત્ર ટળી ગયો અને સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો પછી તે પાજડું પોતાના ખોળામા લઈ કુર્કટની
સાથે વાત કરવા લાગી ત્રીજા ઉલ્લાસની સત્તાવીસમી ઢાળ મોહનવિજયે કહી ૧૫-૧૭

હવે લીલાવતી અને કુર્કટ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરશે, ઁકળીબના હૃદયના ઉભરા કાઢશે,
તે આપણે હવે પછી વાચશુ હાલ તો આમાથી ગહમ્ય શુ ગ્રહણ કરવાનુ છે તે વિચારીએ

ઢાળ ઁકવીશમીથી ઢાળ સત્તાવીશમી સુધીનુ રહસ્ય

આ રહમ્ય આખુ જાણે ભાગે શુભાવળીના વિરહદુખને જતાવનારૂ છે સસારમા
દુખ તો અનેક પ્રકારના છે, સસારજ દુખનો ભરેલો છે, પરતુ વ્યવહારમા જણાતા અર્વ
દુખોમા ઁને પતિવિગ્રહનુ દુખ તે સર્વ કરતા પ્રથમ પકિતનુ દુખ છે તેમા પણ જીવતા
પતિનો અણધાર્યે વળતે અચોક્કસ સ્થિતિવાળો વિરહ અત્યંત સતાપ ઉત્પન્ન કરે છે શુભા-
વળી ડાહી હતી, ભણેલી હતી, સુઝ હતી, પરતુ ભાની પાસે તેનુ ડહાપણ ચાલી શક્યુ
નહી અને ચાલી શકે તેમ પણ નહોતુ જ્યારે વીરમતીએ નટને કુકડો આપવા માટે
મત્રીને મોકલીને પાજડું મગાવ્યુ તે વળતે શુભાવળીને જે અનહદ કષ્ટ ઉત્પન્ન થયુ છે તે
શુભાવળીજ જાણી શકે તેમ છે ડેટલાક દુખોની ખરી ખબર તેના અનુભવીઓનેજ
પડી શકે છે તે ઁકવાર સાસુની સામે પણ થાત અને પાજડું આપવામા આનાકાની પણ
કરત, પરતુ કુકડાને અહીં રાખવામા વીરમતી તરફનો પૂરેપૂરો ભય હતો, જીવનુ જોગમ
હતુ તેથીજ શુભાવળીએ તેને મોપવાની હા પાડી તેણે જે શબ્દો કહેવા જોઈએ તે જાધા
કુકડાને કહ્યા તેણે તેના ઉત્તરમા વાચા તો નહોતી, પરતુ નખવડે જૂમિપર અક્ષરો લખીને
શુભાવળીને અત્યંત દિલાસો આપ્યો, પોતાની પ્રીતર ન રાખવા કહ્યુ અને પોતે મનુષ્ય
ધર્મને પાછા આવશે અને રાજ્ય કરશે એવી આશા પણ આપી સત્પુરોના વચનો માયાજ
પડે છે તે આપણે આગળ જોઈશુ હાલ તો ચદગળ અને શુભાવળી જન્મેની વિરહાતુર
દશા જોઈ તેમાવી આપણે શો માર ગ્રહણ કરવાનો છે તે વિચારીએ

ગમે તેટલુ સુખ પ્રાપ્ત થાય કે ગમે તેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય પણ તે ટકી રહેની
ભાગ્યાધીન છે દૈવ પતુ જહુ સુખીને જોઈને તેની ઈર્ષા કરે છે, કર્મગળ તેનો વિરોધી

થઈ પડે છે, મોહરાજ બુદ્ધી બુદ્ધી સ્થિતિમાં પોતાનું વિચિત્રપણું જતાવવા ઉત્સુક રહે છે, તેમ છતાં પણ જ્યાંસુધી ભાગ્ય પ્રગળ હોય છે ત્યાંસુધી કોઈનું ચાલતું નથી; પણ જેવી ભાગ્યદશા મંદ પડી કે તે સૌ પોતાનો હાથ જતાવવામાં કસુર કરતા નથી. જ્યારે ચંદ્ર-રાજા અને ગુણાવળી જેવા પુણ્યવાન, નીતિવાન અને ધર્મપરાયણ જીવો પણ આવી દુઃખી સ્થિતિમાં આવી પડે અને તેને પણ મનુષ્ય જીવંતીમાં પશુપણું વેઠવું પડે તો તેની પાસે આપણી જેવા પામરનો શો આશરો ? તેથી પ્રાપ્ત થયેલા સાંસારિક સુખમાં કિંચિત્ પણ આસક્ત થવું નહીં, તે નિરંતર ટકી રહેશે તેમ માનવું નહીં, તેમાં સારભૂત શું છે તેનો વિચાર કર્યા કરવો અને અસાર દેહમાંથી, અનિત્ય આયુષ્યમાંથી અને વિનાશી દ્રવ્યાદિક-માંથી પણ જે સાર લઈ શકાય-ઉત્તમ કાર્યમાં, આત્મસાધનમાં તેને જેટલું ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેટલું વગર સંકોચે, વગર વિલંબે, ક્ષણનો પણ વિશ્વાસ રાખ્યા સિવાય અને આત્મ-વીર્યને જરાપણ ગોપવ્યા સિવાય ઉપયોગમાં લેવું, તેનો સદુપયોગ કરવો, તેનાવડે જેટલો સાર મેળવાય તેટલો મેળવી લેવો, આત્મસાધન કરી લેવું અને શરીર કે દ્રવ્યાદિ ગમે ત્યારે વિનાશ પામે ત્યારે કિંચિત્ પણ તેનો લાભ ન લીધાનો ખેદ ન થાય તેમ કરવું. અહુર્નિશ તેને માટે તત્પર રહેવું અને તે સ્થિતિને પણ આનંદથી વધાવી લેવાય એવી દૃઢતા પ્રાપ્ત કરવી.

ગુણાવળી પાંજરું સચીવને આપે છે, તે વીરમતીને આપે છે, અને વીરમતી નટને બક્ષિશ કરે છે, નટ તેને લઈને સ્વસ્થાનકે જાય છે. ત્યારપછી ગુણાવળીની અને ચંદ્રાનની બન્નેની સ્થિતિ સરખી થઈ પડે છે. સ્નેહીઓની વિરહાતુર દશાનો અનુભવ લેખદ્વારા થઈ શકે તેમ નથી; કારણ કે પ્રસૂતિની પીડા વંધ્યા જાણી શકતી નથી, સાક્ષી કે જુબાની આપનારની સ્થિતિનો અનુભવ વક્રીલ કે ન્યાયાધીશને થતો નથી, દરદની પીડા અને તેની લાગણી તથાપ્રકારે વૈદ કે ડાક્ટર સમજી શકતા નથી, નિર્ધનની ઝૂંપડીમાં રહેલાંના દુઃખનો કે સતોષનો અનુભવ શ્રીમાનોને બંગલામાં બેઠા બેઠા થતો નથી, બાળકોને રમત છોડી લાણવું કેટલું મુશ્કેલ લાગે છે તેનો અનુભવ મહેતાજી કે માસ્તરને થતો નથી; તેમ ગુણાવળી કે ચંદ્રાનના વિરહાતુરપણાનો અનુભવ આપણને તેવી સ્થિતિમાં આવ્યા સિવાય થઈ શકે તેમ નથી. તેનો ખરો અનુભવ તો તે બે જણનેજ પરસ્પર થઈ શકે તેમ છે. અહીં ગુણાવળી મંત્રીને પાંજરું પાછું લાવવા વિનવે છે, જોગો પાથરે છે અને અહીં કુકર્ટ શિવમાળાના મૂકેલા મીઠાઈ અને મેવા આરોગવા જાય છે પણ ગળે ઉતરતા નથી. ગળે કેમ ઉતરે ? નજ ઉતરે, પરંતુ છેવટ બન્ને સુઝ હોવાથી પોતાની સ્થિતિને સમજી જાય છે અને મન વાળે છે.

નટો પાંજરું લઈને પ્રયાણ કરે છે તે વખતના ઢોલના ઢમકારા સાંભળી ગુણાવળી પાંજરું જેવા ઉપરની ભૂમિકાએ ચઢે છે. જુઓ સ્નેહનું આકર્ષણ કેટલું છે ? પ્રાણી મોહને વશ થઈ પોતાની સ્થિતિને કેટલી ભૂલી જાય છે ? પાંજરું દેખાવાથી કંઈ લાભ નથી, માત્ર નેત્રની અતિ અદ્ય સમયની તૃપ્તિ છે, તેમ ન દેખાવાથી નુકશાન નથી, પણ જ્યારે

પાજર દેખાતું બધું થાય છે ત્યારે તે મૂર્છા ખાઈને ધરણી ઉપર ઢળી પડે છે આ બધો મોહનો વિલાસ છે મોહ પ્રાણીને લાન ભૂલાવી દે છે, કર્તવ્યથી ચૂકાવે છે, અકર્તવ્ય કરાવે છે મોહને વશ થઈ પ્રાણી આત્મઘાત પણ કરે છે કે જેને પરિણામે દુર્ગતિ મિવાય બીજી કાંઈ પણ લક્ષ્ય થતું નથી

મત્રી ખરી હકીકત નટોને સમજાવી આવે છે, તેથી જો કે પ્રથમથી તેમનો કુર્કટ-પર રાગ તો હતોજ, પરંતુ તેમા વૃદ્ધિ વાય છે તેઓ તેને પોતાના ખરા રાજાજ માને છે એક કુકડો વીંછાવાળા ઉકરડામા ભમે છે ત્યારે એક સોનાના પાજરામા મનુષ્યના માથા ઉપર રહે છે અને છત્ર ચામર વીંજાય છે એક કુકડાનો જ્યાં ત્યાં તીરસ્કાર થાય છે ત્યારે બીજા કુકડાને રાજાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે અને તેની રક્ષા કરવા સાધેના સાથે ભમે છે આ બધી યુન્યોદયની નિશાની છે પ્રાણીએ કરેલા સફર્તો ગમે તેવી સ્થિતિમા પણ હાજર થઈને પોતાનું કૃણ બતાવ્યા વિના રહેતા નથી શુભાવળી અનેક પ્રકારની ખાનપાન વિગેરે વસ્તુઓ કુર્કટ માટે મોકલે છે અને છેવટે તેની રક્ષા માટે સામંત રાજાઓને પણ મોકલે છે આ બધું સાચા સ્નેહનું પરિણામ છે

અહીં આપણે વીરમતીની સ્થિતિ પણ જાણવા લાયક છે કુકડાના જવાથી તેના મનમા એક ફાસ જાય છે, તે મનમા આનંદ માને છે, અને જેવું પોતે માને છે તેવું બીજાને મનાવવા શુભાવળી પાસે આવે છે, પણ તે મૂર્ખાને ખબર પડતી નથી કે અહીં તો વિરહની જવાબા પ્રકટી રહી છે તેનું સાત્ત્વન થવાને બદલે તેના શબ્દોથી તેમા તેલ હોમાય છે કે જેથી તે જવાબા વૃદ્ધિ પામે છે વીરમતી કહે છે કે- ‘જોજે હવે આપણો સ્નેહ કેવો વૃદ્ધિ પામે છે ?’ પણ તેને ખબર નથી કે અહીં તેનાપર સ્નેહનો તો અશન નથી બીજાજ નથી તો વૃદ્ધિ શું પામવાનું હતું ? સ્વાર્થી અને કૃતઘ્ની માણસો પોતાની ધારણામા મશગુલ રહ્યા કરે છે, પરંતુ તેનું પરિણામ લાભદાયક કદાપિ આવતુંજ નથી શુભાવળીના ટાંઠા હોકારા સાલળી વીરમતી ચાલી જાય છે તેને પણ સ્ત્રીપણામા રાજકર્ત્રી થવાની ઉલટ વધી છે પણ તેને ખબર નહોતી કે બધો સરવાળો ગણીને એક સાથે આગ-ખપર હિસાબ દેવો પડશે જો આ દુનિયામા-આ કળિકાળમા પણ પાપીને પાપનો બદલો મળ્યા વિના રહેતો નથી તો પછી તેવા સત્યગુમા તેનો બદલો મળે તેમા તો શી નવાઈ ?

શુભાવળી પામેથી પાજર લઈને માર્ગે પડેલા નટો ફરતા ફરતા ધૃષ્ટવીભૂપણ નગરે આવે છે ત્યાં સારૂ દાન મેળવી કૃતા ફરતા સિંહલદ્વીપે પહોંચે છે ત્યાં પણ પ્રથમ પ્રવેશ તો સુખે સુખે પમાર થાય છે, પરંતુ બીજા પ્રવેશમા સિંહલારાણી દેખાવ આપે છે અને તે પોતાના પતિ પાસે આગ્રહપૂર્વક કુકડો મગાવી આપવાની માગણી કરે છે, વિચારણુ રાજા પ્રથમ તો તેને સમજાવે છે, પરંતુ પાછળથી રાણીના હકને આધીન થઈ કુકડાની માગણી કરાવે એવકોને મોકલે છે તેની માગણીનો ચોખ્ખો ઉત્તર નટ તરફથી મળતા રાજા ન્યાયને બૂલી જઈ ગળાત્કાર કરવા તૈયાર થાય છે લશ્કર લઈને નીકળે છે, પરંતુ

પરિણામે સત્યનો જય થાય છે. એમાં ચંદરાજની પુણ્ય પ્રકૃતિ પણ અવાંતર કારણરૂપ છે. સિંહલરાજને પરાસ્ત કરી કુર્કટ સહિત નટો આગળ પ્રયાણ કરે છે.

નટો અનુક્રમે પોતાનપુર આવે છે. ત્યાંના મંત્રીની પુત્રી શ્રેષ્ઠીપુત્ર લીલાધર સાથે પરણાવેલી છે. લીલાધર હનુસુધી ઉછરતી વયમાં હોવાથી તેની પાસે માગવા આવેલા એક રંકનું અપમાન કરી તેને તે કાઢી મૂકે છે. રંક પણ તેના માથાનો નીકળે છે, તે ખરેખરા મર્મસ્થાનમાં પ્રહાર કરે એવા શબ્દભાણુ મારે છે. લીલાધરને તે આરપાર ઉતરી જાય છે. તેના મનમાં એકસ થાય છે કે-‘ પરદેશ જવું અને હાથે કમાણી કરવી. ’ આ વિચાર તેના પિતાને તે જણાવે છે. તેના પિતા આવ્યા ત્યારે ત્રુટમુટ ખાટલી ઉપર સુતો હતો, તે રીસાયાની નિશાની છે. પિતા બહુ રીતે સમજાવે છે, પણ તે માનતો નથી. તેના સસરા સુબુદ્ધિ મંત્રી પણ પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ તે નિષ્ફળ જાય છે. શેઠ જેમ તેમ કરી જમાડે છે. પછી રાત્રિએ લીલાવતી સમજાવશે એવી આશામાં રહે છે. લીલાવતી પણ પ્રયાસ કરવામાં બાકી રાખતી નથી; કારણ કે તેનો પતિ સાથે અપ્રતિમ પ્રેમ છે. વળી તે સુરૂપા તેમજ વિચક્ષણ હોવાથી પોતાને પણ એવો ભરંસો છે કે હું પતિને સમજાવી શકીશ, પણ આગ્રહમાં દઢ થયેલો લીલાધર તેની વાત ઉપર ધ્યાન આપવું તો દૂર રહ્યું પણ તેની સામી મીટ પણ માંડતો નથી. અપૂર્વ સ્નેહ છતાં અને સ્નેહ યોગ્ય પાત્ર છતાં વૃત્તિ જ્યારે બીજામાં રોકાણી હોય છે ત્યારે ઇંદ્રિયો પણ જડ જેવી થઈ જાય છે. અંતે લીલાવતી થાકે છે. અહીં મોહનીકર્મ બીજે રૂપે કામ કરે છે. સ્ત્રીમોહ તરીકે કાવતો નથી; ત્યારે દ્રવ્યમોહ તરીકે તેના અંતરમાં વાસ કરે છે. તે સાથે માન તરીકે પણ સત્તા જમાવે છે; કેમકે રંકના વચનોએ માનદશા જાગૃત કરી છે. મોહરાજ એક પ્રકારે ન કાવે તો બીજી રીતે પણ આ પ્રાણીને પોતાના પંજામાંથી છુટો થવા દેતો નથી. સુગંધ છવો તેના પરાક્રમને જાણતા નથી, બાકી તે તો અપ્રતિહત પરાક્રમી છે. ખરા જ્ઞાની પુરૂષોજ તેનો અંત આણી શકે છે. મોટા મોટા તપસ્વીઓ જેના કંદમાં કંસી પડે એવી મનોહરા સ્ત્રી પણ આ વખતે લીલાધર પાસે કાવી શકતી નથી. અનુક્રમે સવાર પડે છે.

બીજી રીતે સમજાવી શકાણું નહીં ત્યારે હવે અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરવાની શક્તિ બુદ્ધિમાન મંત્રી અજમાવે છે. પરદેશ જવાની તેના પિતા પાસે હા પડાવે છે અને મુહૂર્ત જોવરાવવા જોશીઓને તેડાવે છે. લીલાધર રાજ થાય છે. જોશીઓને વાત કરતાં એવા સમજાવી દે છે કે તે છ મહીના સુધી મુહૂર્તજ આવતું નથી એમ કહે છે. પછી આગ્રહ કરીને પૂછતાં કુકડો બોલે ત્યારે જવાનું મુહૂર્ત આપે છે. મંત્રી લીલાધરને રાજ કરી તૈયારી કરવા પોતાને ત્યાં લઈ જાય છે અને બીજી બાજુએ કુકડા માત્રને દેશાટન કરાવે છે. લીલાધર તૈયાર થઈને રહે છે પણ કુકડાનો શબ્દ ન સાંભળવાથી પ્રયાણ કરી શકતો નથી. તે ઘણો ઉંચોનીચો થાય છે પણ કુકડાનાં શબ્દ વિના છ માસ નીકળી જાય છે. તેના મનમાં પણ જોશીએ આપેલા મુહૂર્તથી વિરુદ્ધ ન વર્તવાનું કંસી ગયેલું છે. અનુક્રમે સ્થિતિ પરિપક્વ થાય છે એટલે કુર્કટેશ્વર સહિત નટોનું ત્યાં આવવું થાય છે. બનવાકાળ

વાથી સયોગ પણ એવોજ બને છે જુઓ ! નંદોને ઉતારો મત્રીના ઘર પાસે અપાય અને સાંજે નાટક કરવાની ના પાડવામા આવે છે જો તે વખતે હા પાડી હોત તો કંડો મત્રીના જોવામા આવત અને તેને હરેક પ્રકારે તે દૂર કરત, પરંતુ લવિતવ્યતા પાસે નુપ્યપ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી પાત્ર કાગ્જો પૈકી છ માસ સુધી મત્રીના ઉદ્યમરૂપી રહે જળ ક્યુ હંતુ, અત્યારે લવિતવ્યતા બળ કરે છે પાછલી રાત્રે પ્રભાત થતા કુકંડો પાસે છે, જો કે તે પણ આગલા દિવસે લોકોના કહી જવાથી ન જોડલુ ઠીક છે એમ ભણ મૈન થઈ ગયો હતો, પરંતુ સવારે સ્વભાવ દળાવી શકતો નથી તે જોલે છે અને લીલાધર ઘરની બહાર નીકળે છે લીલાવતીનું જોર હવે ચાલતુ નથી એટલે તે મોહવશ પૂર્ણગત થાય છે સાવધ થતા પતિમોહ કુર્કંટ પરના દ્રેષરૂપે પરિણામ પામે છે કોણ મંત્રી કુર્કંટ નીકળ્યો કે જોણ મને પતિનો વિરહ પાડ્યો ? એમ તેના મનમા થઈ આવે કે પિતા મારફત કુર્કંટની શોધ કરાવતા તરતજ તેનો પત્તો લાગે છે તેના પર વૈર લેવા માટે તે ડાહી વિચક્ષણ છતા તેને મારી નાખવા તત્પર થાય છે જો કે તેથી પતિવિયોગ ર થવાનો નથી એમ તે સમજે છે પણ આવેશમા બુદ્ધિ બહેર મારી જાય છે તે પોતાના પિતાને કુકંડો મગાવી આપવા આગ્રહ કરે છે મત્રી તેને સમજાવે છે, પરંતુ તે સ્ત્રીહંક છોડતી નથી મત્રી નંદોને જોલાવી પ્રયત્ન કરી જુઓ છે પણ ત્યાથી તો મનુષ્ય ઉત્તરજ મળે છે એટલે તે દૂરીને પુત્રીને સમજાવે છે, અને છેવટે માત્ર એક વાર કુર્કંટને તેની પાસે લાવી આપવાનું કબુલ કરે છે નંદો તેનો વિશ્વાસ કરતા નથી, એટલે તે બહલામા પોતાના પુત્રને સોંપીને કુર્કંટનું પાજરૂ લીલાવતીને લાવી આપે છે આ પુણ્યશાળી કુર્કંટને જોતાજ લીલાવતીનો તેના પરનો દ્રેષ ગળી જાય છે તે તેને જોળામા લે છે અને તેની સાથે વાત કરવા માટે છે જાને વિચક્ષણ છે કુર્કંટ મનુષ્યભાષા સમજે છે, તેમ લીલાવતી પણ પક્ષીભાષાથી તદ્દન અજ્ઞાત નથી હવે તેઓ શા આલાપ સલાપ કરે છે તે આગળ વાચશુ અહીં તો કુર્કંટની પુણ્યપ્રકૃતિ ઉપર લક્ષ આપવાનું છે કે કુર્કંટ થયા છતા તેનું રક્ષણ અને પોષણ કેલુ વાય છે ? કુર્કંટપણમા પણ તે સર્વત્ર પૂજાય છે અને તેના વાળ પણ કોઈ વાંકો કરી શકતુ નથી આ હકીકતને લક્ષમા લઇને ભવ્ય છવોએ અનેક પ્રકારના પુણ્યનો મત્થ કરવો જો પુણ્ય ગાંધ્યું હશે તો દરેક સ્થિતિમા, દરેક વખતે, દરેક પ્રસંગે જમે તેવા મયોગોમા ઉપયોગીજ થશે બીજી વાત એ ધ્યાનમા રાખવી કે આ જગતમા જેનો સયોગ તેનો વિયોગ થાયજ છે, તેથી આ સયોગોને અચળ માની તેમા તીવ્રતા ધરાવવી નહીં લીલાવતીને જો તેમા અતિ તીવ્રતા હતી તો મૂર્ચ્છિત થતું પડતુ અને વિયોગ તો થવાનો હતો તે વયે વત્તુ માત્ર સયોગ અને વિયોગ બે સ્વભાવ વાળીજ હોય છે એક વખત મળેલ વસ્તુનો અચુક કાળે વિયોગ થાયજ છે આ વાત જગતના નિયમ તરીકે જામ ધ્યાનમા રાખવી જોવા એ વાત ધ્યાનમા ન ગણતા ઇષ્ટ-વિયોગાદિ અનિષ્ટ પ્રસંગે અકળાઈ જાય છે, તેઓ સ્વપરને અનેક પ્રકારની વિડળના કરે છે અને ફોગટનો કર્મજન થ કરે છે તેમ કરવાથી વિયોગસ્થિતિ ક્ષિયિત પણ ઘટતી નથી અને શાનિ પ્રાપ્ત થતી નથી ઉલટો દુખમા વધારો થાય છે ઇષ્ટમયોગ વિગેરે પ્રસંગોમા

પણ એવા મનુષ્યોજ લયલીન થઈ જાય છે અને પ્રાપ્ત થયેલ ઇષ્ટ પદાર્થોને નિરંતર સંયોગમાં રહેનારા માને છે. એ પ્રસંગે રાગદશાને આધીન થઈ અનેક પ્રકારના કર્મબંધ કરે છે; પરંતુ સંયોગ પણ અમુક સ્થિતિ પર્યંતજ રહે છે, નિરંતર અવિચ્છિન્ન તેને તે સ્થિતિમાં રહેતોજ નથી. એવો જગત સ્વભાવજ છે. માટે સંયોગ વિયોગ જાનને અવસ્થામાં સુર જનોએ પોતાની ચિત્તવૃત્તિને જેમ જાને તેમ વધારે સ્થિર રાખવી અને કર્મબંધ ન કરવો. આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત કરવામાં આવે છે અને જાનને સરખેસરખી સ્થિતિવાળા-વિયોગના દુઃખે દુઃખીનો વાર્તાલાપ સાંભળવા-જાણવા સાવધાન થવાનું સૂચવવામાં આવે છે.

• દુહા.

- કહે વચન લીલાવતી, રે રે પંખીરાજ;
વિણ અવગુણ તેં મુજ થકી, વેર વસાવ્યું આજ. ૧
- દીસે બાહિર કુટરો, પણ કડુઓ આલાપ;
તેં મુજ કીધો પિઉવિરહ, તે કિહાં છૂટીશ પાપ. ૨
- તું કંચનપિંજર વસે, સદા મુખી બહુ ભોગ;
તું પરવેદન નવિ લહે, દુસ્સહ કંતવિયોગ. ૩
- તું પંખી વિણ પંખિણી, વનમાં વ્યાકુળ થાય;
તો અમે સરજી નારિઉં, પતિવિણ કિમ દિન જાય. ૪
- હોશે ઘણા વિછોહિયા, તેં પૂરવ ભવ કોય;
તો થયો એણે ભવ કુકડો, હૃદય વિચારી જોય. ૫

દુહાનો ભાવાર્થ.

લીલાવતી કુર્કટ પ્રત્યે કહે છે—“હે પક્ષીરાજ ! તેં ફેગટ મને અવગુણ કરીને મારી સાથે વેર વસાવ્યું. તું ઉપરથી કુટડો લાગે છે પણ અંદરથી કડવો જણાય છે. તેં શબ્દ માત્ર બોલીને મારા પિયુથી મને વિરહ પડાવ્યો, તેના પાપથી તું ક્યાં છૂટીશ ? તું સોનાના પાંજરામાં રહીને નિરંતર આનંદ ભોગવે છે, તેથી તને પારકી વેદનાની ખબર પડતી નથી. પણ હે કુર્કટ ! પતિનો વિરહ સ્ત્રીને અત્યંત દુઃસહ હોય છે. તમે પંખી છો, તેમાં પણ પંખિણી પંખી વિના વ્યાકુળ થઈ જાય છે, તો અમે તો મનુષ્ય થયા છીએ, એટલે અમારા સ્ત્રી જાતિના દિવસો પતિ વિના કેમ જાય ? તેં પૂર્વ ભવે આવો ઘણાને વિયોગ પડાવ્યો હશે તેથીજ આ ભવે પંખી થયો જણાય છે. હૃદયમાં વિચારી જોજો. ૧-૫.

અવિવેકી તિર્યંચ તું, નિપટ નિહુર નિરમોહ;
જો તું બોલ્યો ન હોત તો, હોત ન ક તવિછોહ.

૬

તે મુજથી નાણી દયા, આહો વિહગમ ભૂપ;
પણ મુજને આવી દયા, દેખી તાહર રૂપ.

૭

ઢાળ ૨૮ મી.

(આણસરા યોગી—એ દેથી)

કુકડ વચન સુણિ વેધાલો, કર્યો વિણ પાવસ વરસાલો રે; વેધક જગ
વિરલા, જાગ્યો વિરહ પડ્યો પિજરમે, થયો મુરછિત વચનને મરમે રે. વેં ૧
ઉડા મૂકે સખળ નિસાસા, ભવરૂપના નિરખી તમાસા રે; વેં લીલાવતીએ કુકડ
લીધો, લીડી હૃદયથી જાગત કીધો રે. વેં ૨ રે પ ખી કિમ ઇમ દુઃખ પાવે, મે
તો કહ્યું તુજ ભોળે ભાવે રે; વેં મુજને તો દુઃખ જે પિયુ આલ્યો, પણ તુજને
શ્યો દુઃખ સાલ્યો રે. વેં ૩ તાહર તો દુઃખ દેખી નેણે, પડી સાહમી લહેણથી
દેણે રે; વેં મે જાણ્યુ તુ મનાવીશ મુજને, પડ્યો ઉલટો મનાવવો તુજને રે.
વેં ૪ મુજથી વણો તુ વિરહી દિસે, શ્યો દુઃખ છે કહો મુજગીશે રે; વેં કહ્યું

તમે પ ખી જાતિજ અવિવેકી છો વળી તુ તો અત્યંત નિહુર અને નિર્મોહી
જણાય છે જો તું કાંઈક વિવેક રાખીને બોલ્યો ન હોત તો મને પતિ વિયોગ ન થાત
હે પક્ષીરાજ ! તને તો મારી ઉપર દયા ન આવી પણ મને તારૂં રૂપ જોઈને દયા આવે
છે " ૬-૭

ઢાળ અઠ્ઠાવીગમીના સાવાર્થ

આ પ્રમાણેના મર્મમા ધાત કરે તેવા લીલાવતીના વચનો માણગીને કુકડને એકદમ
પોતાની પૂર્વાવસ્થા માણરી આવી તેથી જેમ વગર ઝડતુએ વગસાદ વરમે તેમ આખમાધી
અશુભી ધારા વરમાવતો મતો તે એકદમ મૂર્ચ્છિત થઈને પાજગમા પડી ગયો, અને જાડા
નિસાસા મૂકવા લાગ્યો તે જોઈ લીલાવતી એકદમ ગભરાઈ ગઈ તેણે પાજરામાધી તેને
કાદીને પોતાની બાથમા લીધો અને તેને ગરમી આપી માવઠ કર્યો પછી તે કહેવા લાગી
કે—“ હે પ ખી ! મે તો તને જોળે ભાવે કહ્યું, તેમા તને આટલું જાણ દુઃખ કેમ લાગી
ગયું મને તો માગ પિયુના વિયોગનું દુઃખ આવે છે તેથી મે કહ્યું પણ તને એવું શું
દુઃખ સાલે છે કે જેથી તુ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયો ? માન તો ઉલટું લેણાનું દેણું થયું મે
જાણ્યું તું મને મનાવશે તેનો મારે તને મનાવવો પડ્યો ૧-૪ પરંતુ તુ માગ કરતા પણ
વધારે વિરહી દેખાય છે, તો તને શું દુઃખ છે તે કહે. ” પછી કુકડે જૂમિ ઉપર અક્ષરો લખીને

કુક અક્ષર લખી તાજ, હું છું ચંદ આભાપુરી રાજરે. વેં ૫ મેં તો કાઠનો
 લીધો ન દીધો, પણ માયે કુકટ મુજ કીધો રે; વેં વિછુલી ગુણાવળી નવલ
 સનેહી, કહું દુઃખની વાતડીઉં કેહી રે. વેં ૬ તે મુજ ખટકે હું તસ ખટકું,
 વળી નાટકીયા સંગ ભટકું રે; વેં કિહાં પુર કિહાં ઘર કિહાં નર કરણી, કિહાં
 રાજ્ય કિહાં તે ઘરણી રે. વેં ૭ તુજ પતિ જોહ થયો પરદેશી, તુજને તે મળશે
 સુવિશેષી રે; વેં પણ મુજ વીછડીયાના મેળા, તે તો કેવળી જાણે વેળા રે.
 વેં ૮ મુજ દુઃખ સરિખો ન દુઃખ તુજ આધ, કિહાં કંચનગિરિ કિહાં રાધ રે;
 વેં ઘરણી માહરી જગમાંહે દુઃખણી, તેહથી અસંખ્યગુણી તું સુખણી રે. વેં
 ૯ તું પતિ વિણ ક્ષિણમાં દુઃખ પામી, તો મુજ ઘરણીમાં શી ખામી રે; વેં
 ભોગવે જે દુઃખ માહરી રાણી, તેહ માંહે તું જાણી રે. વેં ૧૦ કુકટ
 વચને લીલાવતી હરખી, એ તો જોડી મિલી ખિહુ સરખી રે; વેં મનમાં તમે
 દુઃખ ચંદ મ વહેશો, વહિલી ઋદ્ધિ રમણી તે લહેશો રે. વેં ૧૧ મનમાન્યા
 તમે માહારે ભાધ, વિધિની જોડી એહ સગાધરે; વેં પામો જો તમે નરપદ ફેરી,
 તો મળજો મુજને એકવેરી રે. વેં ૧૨ જે અવિચાર્યું કહું હોય તમને, તે

જણાવ્યું કે—“ હું આભાપુરીનો ચંદરાજ છું. મને કાંઈ લીધા લીધા વિના મારી ઓરમાન
 માતાએ કુકડો જનાવી લીધો છે. મને મારી રાણી ગુણાવળીનો વિરહ ખટકે છે. મારા
 દુઃખની હું કેટલીક વાત કહું, કહી જાય તેમ નથી. મને એ ખટકે છે, એને હું ખટકું
 છું, વળી આમ નાટકીયાની સાથે હું ભટકું છું, ક્યાં તે મારું નગર, ક્યાં મારું રાજ્ય,
 ક્યાં તે રાણી, ક્યાં મનુષ્યપણે રહેવું અને ક્યાં તિર્યંચપણે દુઃખ ભોગવવું ! મારા દુઃખનો
 પાર નથી. તારો પતિ પરદેશ ગયેલ છે તે તો કાલે આવશે અને તને મળશે; પરંતુ મારા
 વિછોડનો મેળો તો થશે કે નહિ તે પણ કોણ જાણે ? મારે હે જડેન ! મારા જેવું
 તારે દુઃખ નથી. મારા અને તારા દુઃખમાં રાઈ અને પર્વત જેટલું અંતર છે. વળી મારી
 સ્ત્રી જેવી દુઃખીણી છે તેના પ્રમાણમાં તું અસંખ્ય ગુણી સુખીણી છે. તું એક ક્ષણના
 પતિના વિરહમાં દુઃખી થઈ ગઈ તો મારી રાણીને કેમ થતું હશે તેનો વિચાર કર. તેના
 દુઃખના પ્રવાહમાં તું તો તણાઈ જાય તેમ છે. ”

આ પ્રમાણેનાં કુકટના વચનથી લીલાવતી કાંઈક ખુશી થઈ—તેને પોતાનું દુઃખ અલ્પ
 લાગ્યું. તેણે વિચાર્યું કે—‘ આ તો સરખે સરખી જોડ મળી છે. ’ પછી તેણે ચંદરાજને
 કહ્યું કે—“ હે ચંદરાજ ! તમે દુઃખ ખહુ ધરાવશો નહીં, થોડા વખતમાં તમને તમારી ઋદ્ધિ
 અને રમણી વિગેરે ગધું પ્રાપ્ત થશે. તમે મારા મનના માન્યા ભાઈ છો અને હું તમારી
 જડેન છું. વિધાતાએજ આ સગપણ કરી લીધું છે. હવે તમે જ્યારે મનુષ્ય થાઓ ત્યારે
 જરૂર મને મળજો. ૫-૧૨. મેં જે કાંઈ વગર વિચાર્યું તમને કહું હોય તેની ક્ષમા કરજો

બક્ષને ગુનહો અમને રે; વેં રે વીંગ તુજ આશા ફળજો, વળી વહેલા આવીને મળજો રે. વેં ૧૩ મુજને રખે ક્ષિણ એક વિસારો, મેં તો સફળ કર્યો છે જન-મારો રે; વેં નટને સોખ્યો કુર્કટ પાછો, આવ્યો ગેહ મત્રીસુત આછો રે. વેં ૧૪ હવે નટ સુલટ ઘણા મેદુરથી, આટ્યા તેહ પોતનપુગથી રે; વેં દેશ અનેક નગરીઉં અનેકા, જોતાને રમતા સુવિવેકા રે. વેં ૧૫ વળી બહુ નૃપથકી લડતા વાટે, તેહ કુર્કટ ચતનને માટે રે; વેં તે નટ લોકતણે મન ભાવ્યા, ઇમ વિમલપુરીએ આવ્યા રે. વેં ૧૬ આંખો રાખ્યો હુતો જિહા માએ, તિહાં ડેરા કર્યા નટરાયે રે; વેં અઠ્ઠાવીશમી ત્રીજે ઉઘાસે, કહી ઢાળ મોહને સુમકારો રે. વેં ૧૭

હુહા.

તેણે અવસર કુકડે, દિઠા તે અહિઠાણુ,
હરખીને નિરખી પુરી, પૂરવ પ્રેમ પ્રમાણુ. ૧

ઇહાં તો લચ્છીપ્રેમલા, ભાડે પરણી જેહ;
તે નગરી એ તો ખરી, નહીં લવ માત્ર સદેહ. ૨

હુ ઇમ જે પખી થયો, એહ પુરી પરસાહ;
વળી ફિરી આવ્યો ઇહા, સહિ તો ટળે વિષાદ. ૩

અને હે વીરા ! તમારી આશા ફળીભૂત વળે મને વહેલા આવીને મળજો અને મને ભૂલી જશો નહીં મેં તો તમને જોઈને જન્મારો સફળ કર્યો છે ” આ પ્રમાણે કુર્કટ માથે વાતચિત કરીને નટને તે પાછો મોખ્યો એટલે મત્રીપુત્ર પણ ઘરે આવ્યો ૧૩-૧૪

હવે નટ ત્યાંથી નીકળી અનેક ગામો અને ગહેરો કર્યા, ઘણી જગ્યાએ કુર્કટ માટે લડવું પણ પડ્યું નટની કળા અફસુન હોવાથી લોકોને તે ગમી ગયા એમ ફરતા ફરતા તેઓ અનુક્રમે વિમળાપુરીએ આવ્યા અને જ્યાં માતા વીરમતીએ આજો ગળ્યો હતો ત્યાં ડેરા તબુ નાખીને પકાવ કર્યો આ અઠ્ઠાવીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ સારી રીતે પ્રકાશિત કરી છે ૧૫-૧૭

હુહાનો સાવાઈ.

કુર્કટ તે જગીન જોળખી તેને પૂર્વનો પ્રેમ યાદ આવ્યો પ્રેમલાલચીને બાટે પન્ડ્યાનું પણ સમજ્યું થયું તેણે ધાર્યું કે “જરૂર આ તેજ નગરી છે કે જેના કાગળથી હું પખી થયો છું હવે પાડો ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો છું તો માત્ર હું જ નાચ પાગવા સલાવ

કિંહા આભા કિંહા વિમલપુર, મેળો સુગમ ન હોય;
જીવતડાં મેળાવડો, ખરૂં કહે સહુ કોય. ૪
ઈહાં મુજને આવ્યા તણી, રહેતી હોંશ અસંખ;
સહિ તો તેહિજ કારણે, વિહિ મુજ દીધી પંખ. ૫
તે ઉપવનમાં નટ પ્રમુખ, રહ્યા કરી આચાર;
હવે સુણો સહુ પ્રેમલા-લગ્નનીનો અધિકાર. ૬
સહીઓમાં ખેડી હતી, ડાખી ફરકી નેણ;
થઈ પ્રમુદિત પ્રેમલા, વદે સુરંગા વેણ. ૭

ઢાળ ૨૯ મી.

(આછેલાલની—એ દેશી.)

૨ે સહિઓ શિરતાજ, તનુચેષ્ટાથી આજ, આછેલાલ હોવે કંત મેળાવ-
ડોજી, સોળા વરસે ઉદ્ધાર, દેવીવચન અનુસાર, આં મિલતો દીસે તાકડોજી.
૧ પણ મુજ મનમાં એહ, સહિઓ રહે સંદેહ, આં કિહાં પિયુ કિહાં આભા-
પુરીજી; નહીં સંદેસો કોય, કિમ ઇમ મેળો હોય, આં ખોટી કિમ હોશે સુરીજી.
૨ દેવીવચન અમોઘ, કહે સહુજનના ઓઘ, આં તાસ જણાશે પટંતરોજી;

છે. ક્યાં આભાપુરી અને ક્યાં વિમળાપુરી? તેનો મેળો સુગમ નથી, પરંતુ પડિતો કહે છે કે ‘જીવતો મનુષ્ય મેળો પામે’ તે વાત ખરેખરી છે. મને અહીં આવવાની હોંશ ઘણી હતી પણ આવી શકું તેમ નહોતું, તે કારણેજ વિધાતાએ મને પંખી બનાવી પાંખ આપી જણાય છે. ” આ પ્રમાણે કુર્કટ વિચાર કરે છે અને નટો ત્યાં આનંદથી રહે છે. હવે પ્રેમલાલગ્નનીનો અધિકાર સાંભળો:—પ્રેમલાલગ્નની પોતાના મહેલમાં સખીઓ સાથે ખેડી છે તેવામાં તેનું ડાખું નેત્ર ફરકયું એટલે તે ખુશી થઈને મીઠાં વચનો કહેવા લાગી. ૧-૭

ઢાળ ઝોગણત્રીશમીનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલા સખીઓને કહે છે કે—“ આ મારી શરીરચેષ્ટાથી મને જણાય છે કે જરૂર મારા શીરતાજ—મારા સ્વામીનો મને મેળાપ થવો જોઈએ. તેમનો વિયોગ થયા સોળ વર્ષ થઈ ગયા છે. તે વખતે કુળદેવીએ પણ કહ્યું હતું કે ‘સોળ વર્ષ પછી તને પતિનો મેળાપ થશે ’ તેનો તાકડો બરાબર મળ્યો છે. પણ મારા મનમાં મોટો સંદેહ છે કે—ક્યાં આભા-પુરી અને ક્યાં મારા ભર્તાર. અહીંથી ગયા પછી કશો સંદેશો કે કાગળપત્ર પણ નથી, તેનો મેળો શી રીતે થશે? પણ દેવીનું વચન મિથ્યા થાય તે પણ સંભવતું નથી. ૧-૨ કેમકે દેવવાણી અમોઘ હોય છે, એમ સૌ કહે છે. હવે તેની બબર પડશે. મને વારંવાર એમ

માહરો પ્રાણુઆધાર, કોઇ કોશ હજાર, આં કિમ કરી ભાંજશે આંતરોજ. ૩
વિરહ સ્થિતિ પરિપાક, થયો દિસે અર્વાક, આં આજ ભરોંસો એહવાજ;
એહમાં મીન ન મેષ, આજ કલ્યાણ વિશેષ, આં સહી મુજ પિયુ મળ્યો સંભ-
વેજ. ૪ કહે તવ સજનીઓ એમ, પામી પૂરણ પ્રેમ, આં તાહરું કહું હોજ્યો
ખરુંજ; પીયરનો જે પ્રેમ, નિંદો જાયે કેમ, આં પણ સ્ત્રીવલ્લભ સાસરુંજ. ૫
ચંદ્ર જિશ્યો પ્રાણેશ, અનોપમ સુંદર વેશ, આં સહુને ક્ષણ નવિ વિસરેજ;
વહાલો મળશે આય, એ નહીં નિઃકુળ થાય, આં ઇમ જે નિત તપ તું કરેજ.
૬ હુઈ અવધિ અનંત, કિમ હજી મળે નહીં કંત, આં કાળે ઉંખર પણ ફળેજ;
હોવે કરીર પદીર, તીર જિહાં તિહાં નીર, આં તિમ તુજ વિરહ ન કાં ટળેજ.
૭ એહવે તેહ વિહંગ, લેઈ રંગ સુરંગ, આં નટ આવ્યા દરબારમાંજ; ભેટયો
પ્રવર નગરીશ, શિવનટ દે આશીષ, આં રવિ જિમ પ્રતપો સંસારમાંજ. ૮
નૃપ તુજ સોરઠ દેશ, વિમલપુરી સુવિશેષ, આં રહિતી હોંશ જોવા તણીજ;
પુરવ પુણ્ય અનુસાર, દીઠો તુજ દેહાર, આં મુજ ફળી આશા ઘણી જ. ૯
આભાનગરી એક, દીઠી અમે સુવિવેક, આં કે દીઠી વિમળાપુરીજ; ઇમ
કહી વાહો ઢોલ, કાછ કરી રંગરોલ, આં માંડી નટે નટ આતુરીજ. ૧૦

ધયા કરે છે કે હજારો ગાઠિનો આંતરો શી રીતે ભાંજશે ? પણ હવે સ્થિતિનો પરિપાક
થયો હોય એમ જણાય છે એમાં મીનમેષ ફરક નથી. બાકી આજે અંતઃકરણમાં ખાત્રી
થાય છે કે જરૂર મારા પતિ અને મળવા જોઈએ. ” આ પ્રમાણેનાં ત્રેમલાલચીનાં વચનો
સાંભળીને સખીઓ ગોલી કે—“ હે જ્ઞેન ! તારું વચન ખરું પડ્યું. પીયરનો સ્નેહ
ગમે તેટલો હોય પણ સ્ત્રીને સાસરુંજ પ્યારું લાગે છે. વળી ચંદ્રશબ્દ જોયો તારા પ્રાણેશ
તો સૌને સાંભરે તેમ છે. કોઈ તેને ભૂલે તેમ નથી. તારું તપ એવું છે કે જરૂર તને
તેનો મેળો થશે. દેવીએ આપેલી અવધી ઘણી લાંબી હતી તે પણ પૂરી થઈ છે, તો હવે
તારા પતિ મળવાજ જોઈએ; કેમકે કાળે કરીને તો ઉગરાનું વૃક્ષ પણ ફળે છે, કેરડાને
પત્ર પુષ્પ આવે છે અને ખાલી સરોવર જળવડે ભરાય છે; તો તારું વાંચિત કેમ ન
ફળે ? ફળવુંજ જોઈએ. ” આ પ્રમાણે સખીઓ પરસ્પર વાતો કરે છે તેવામાં નટો પાંજરું
સાથે લઈ રાજદરબારમાં આવ્યા, રાજાને મળ્યા અને રવિ જેમ તમારું તેજ જગમાં તપ્યું.
આવો આશીર્વાદ આપીને કહ્યું કે—“ હે રાજેન્દ્ર ! ધન્ય છે તારા સોરઠ દેશને અને
વિમળાપુરી નગરીને ! ખટ્ટુ દિવસથી તે નગરી જોવાની હોંશ હતી તે આજે પૂરી પડી છે.
પૂર્વના પૂણ્યથી તમારા દર્શન કરવાની અમારી આશા પણ પૂર્ણ થઈ છે. અમે બહુ
દેશમાં ધ્યાન પણ એક આભાપુરી જોઈ છે તેવી આ વિમળાપુરી દીઠી, બીજી કોઈ નગરી એવી
દીઠી નથી. ” આ પ્રમાણે હહોને કંઈ મારીને તેઓએ નાટક કરવાની તૈયારી કરી. ૩-૧૦

કીધી ભૂમિ પવિત્ર, પુંજ કુસુમ સુવિચિત્ર, આં તે ઉપર પિંજર ધર્યો; સુઘટ ઘાટ વિખ્યાત, જાણીએ સુરગિરિ જાત, આં એહવો વંસ ઉભો કર્યો. ૧૧ દોર તાસ સમંત, બાંધ્યા ખેંચી અનંત, આં જાણીએ કિરણ દિણંદના; કીલક રાતે રંગ, ધરણી લીણ અભંગ, આં માનીએ કોશ અરવિંદના. ૧૨ શિવ-માળા તેણીવાર, પહિરી સવી શણગાર, આં વંસતળે ઉભી રહી; કે રામતા કે ખંતિ, કે નિરમમતા ભંતિ, આં એહથી અન્ય ઉપમ નહીં. ૧૩ નટકન્યા નરવેશ, સુરીઉં એહનો લેશ, આં દેખી ચમકિત હુધ સભા; રાજ મન સંદેહ, કુણ છે કન્યા એહ, આં પ્રગટી કિહાંથી એ રવિપ્રભા. ૧૪ શિવમાળા અવિલોક, નૃપ મકરધ્વજ કોક, આં તામ તેડાવી પ્રેમલા; આવી પુલકિત અંગ, ખેડી તાત ઉછંગ, આં સકળ કળાકુળ પેશલા. ૧૫ રે પુત્રી કહે ભૂપ, એ નટ સુભટ અનૂપ, આં એ સહુ આભાપુરી હુતા; નિરખ તું ખેલ પ્રશંસ, માંજ્યો છે એહ વંસ, આં ઇહાં ચઢી ખેલશે નટસુતા. ૧૬ વિમલપુર નરનાર, આવ્યા નૃપ દરબાર, આં નટકીડા જેવા ભણી; નવ વિશ ત્રીજે ઉલ્લાસ, ઢાળ એ પ્રેમ પ્રકાશ, આં મોહને ભાખી સોહામણી. ૧૭

પ્રથમ એક ઠેકાણે જમીન પવિત્ર કરી ત્યાં કુસુમનો ઢગલો કરી તેની ઉપર પાંજર મૂક્યું. પછી ઘણો લાંબો વાંસ ઉભો કર્યો અને તેના દોર ચોતરફ બાંધી દીધા. ખીલા મારીને તેને દ્રઢ કર્યા. તે સૂર્યના કિરણો જેવા લાગતાં હતાં. વળી તે દોરડાઓ રાતારંગની ભૂમિ ઉપર ન નિકળી શકે તેમ બાંધેલા તેથી કમળના ડાંડા જેવા લાગતા હતા. પછી શિવમાળા તમામ શણગાર સજ્જ પુરૂષનો વેશ ધારણ કરીને વંશના મૂળ પાસે આવીને ઉભી રહી, જાણે સાક્ષાત્ સમતા કે ક્ષમા કે નિર્મળતા ખડી હોય તેમ દિસતી હતી. હવે એથી વધારે તે શી ઉપમા આપીએ? અર્થાત્ બીજી એક પણ વધારે ઉપમા આપી શકાય તેમ નથી. તેને જોઈને આખો સભા ચમત્કાર પામી. રાજા પણ વિચારવા લાગ્યો કે ‘આવી સુરૂપા કન્યા કોણ હશે? સાક્ષાત્ રવિપ્રભા જેવું તેનું તેજ છે.’ પછી રાજાએ તરતજ નાટક જેવા પ્રેમલાલચીને બોલાવી. તે પણ આવીને પિતાના ખોળામાં બેઠી. રાજાએ પુત્રીને કહ્યું કે “આ નાટકીઆઓ આભાપુરીથી આવ્યા છે તેનું નાટક જો. આ નટપુત્રી ઉંચા વાંસ ઉપર ચઢીને અનેક પ્રકારના ખેલ કરશે.” વિમળાપુરીના મનુષ્યો રાજાના દરબારમાં નટના સર્વ ખેલો જોવાને આવ્યા. ત્રીજા ઉલ્લાસની રસીલી ઓગણત્રીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૧-૧૭

દુહા.

શિવમાળા વંસે ચઢી, નાગરીક દગ સાથ;	
ખેઠી કુખ્તસન કરી, કડણાડપ સનાથ.	૧
વાળ્યાં યોગાસન સકળ, નટ બાળા સુપ્રધાન;	
કીધા નગરી લોકને, કેઇ સુરચિત્ર સમાન.	૨
ઢોલ ઢમક્યા ભૂતળે, તિમ નટશબ્દ ઉચાર;	
ખેલ મચ્યો અતિહિ સરસ, કહેતાં નાવે પાર.	૩
દોરે દોરે નવલ ગતિ, ખેલે સુતા અતિવ;	
ચોની ચોરાશી લક્ષમાં, જિણુ વિધ વિચરે જીવ.	૪
ખિણુ એક વંસાગ્રે રહી, ફિરે ફેર અનુપાત;	
જાણે કેવળીએ રચ્યું, એ કેવળી સમુદ્ધાત.	૫
વંસ તણી રમત રમી, આવી હેઠી બાળ;	
ઉપશમથી કોઇ જાણીએ, પડ્યો પ્રથમ ગુણમાળ.	૬
શિવમાળા નિજ તાતથી, આવી નચ્યો અવનીશ;	
રજત હેમ મણિ વસ્ત્રનો, વૂઠો ધન જિમ ધીશ.	૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

રાજા આ પ્રમાણે વાત કરે છે તેવામાં નગરના લોકોના જોતાંજ શિવમાળા વાંશપર ચઢી ગઇ અને ત્યાં જઈને કુખ્તસન કરીને ખેઠી. તે ઉત્તમ નટબાળાએ યોગના ગદ્યાં આસનો કરી બતાવ્યા, જેથી દેવના ચિત્રની જેમ લોકો સ્તબ્ધ થઇ ગયા. જમીન ઉપર ઢોલ જોસબર વાગતા હતા જેથી નટો શબ્દોઆર પણ વધારે કરતા હતા. એટલે જેલમાં રસ પણ ખૂબ જામ્યો જેનું વર્ણન કરતાં પાર આવે તેમ નથી. એમ કેટલીક વાર વંશપર નૃત્ય કરી પછી દોરે દોરે નવા નવા પ્રકારે જેલ કરતી જાણે ચોરાશી લાખ છવાયોનિમાં જીવ ભગતો ડોય તેમ ફરતી હતી. શણવાર સ્થંબના ટોચ ઉપર રહી. ફરી તરતજ ચક્ર લેવાડપ ગમનાગમન ક્રિયા કરતી હતી. જાણે કેવળીએ કેવળી સમુદ્ધાત માંડ્યો ડોય તેવી રચના કરતી હતી. વાંસ ઉપરથી રમત રમીને શિવમાળા નીચે ઉતરી તે જાણે ઉપચાંત મોહ નામના અમ્બારમા ગુણકાણથી પડતો દોષ પડેલે ગુણસ્થાનકે આવી જાય તેના જેવું બન્યું હતું. શિવકુંવર નટે શિવમાળાને સાથે લઇ રાજા પાને આવી પ્રણામ કર્યા. રાજાએ પ્રસન્ન થઈને પુષ્કળ દાન આપ્યું. નગર લોકોએ પણ વસ્ત્રાદિકની વૃદ્ધિ કરી જેથી ત્યાં મોટો રમલો થયો. ૧-૭

ઢાળ ૩૦ મી.

(ઉઠો કાન ડાડમણા—એ દેશી)

દીઠીજી એહવે કુકડે, તેહવે પ્રેમલાલચી રે; પરણી ધરણી ઓળખી, નાચ્યો તુરંગ જિમ કચી રે. ૧ આજ સુરંગ વધામણાં, આજ તે ઉલટ અંગરે; સોળે વરસે ચંદને, થયો વનિતા પ્રસંગ રે. આં ૨ કુવેકુવો નવિ મળે, રહ્યા અચળ સ્વભાવે રે; પિણુ વીછડીયા નર મળે, જેહ સપદ કહાવે રે. આં ૩ સોળે વરસે એહનો, હુઓ મીંટ મેળાવો રે; શું કંઈ સરજ્યો પંખીઓ, નહીં તો કરત વધાવો રે. આં ૪ કોડ દીવાળી જીવને, માયડલી મુજકેરી રે; ન હુત ને કીધો કુકડો, ક્યાં એ મળતો ફેરી રે. આં ૫ નટનું પણ હોને ભલું, જેણે સાથે રાખ્યો રે, લેધ ઇલાં મુજ આવીયા, નિતનિત યશ મુજ ભાખ્યો રે. આં ૬ દીઠું મુખ પુણ્યવંતનું, આજ મેં પ્રાતની વેળા રે; મુજને હુઆ જેહથી, વીછડીયાના મેળા રે. આં ૭ આજ દિવસ ભલે ઉગ્યો, નયણે નારી દીઠી રે; પ્રગટ્યો અંકુર સંયોગનો, વિરહારતિ હવે નીઠી રે, આં ૮ ને મુજ સંગ્રહે પ્રેમલા, નટ પાસેથી લેધ રે; માહરા મનોરથ તો ફળે, થાયે કારજ કેધ રે. આં ૯ થાઈશ હવે પંખી ટળી, ફેરીને નરરૂપે રે; શિવનટરાયની પુત્રિકા, હરખે એહને ને સુપે રે. આં ૧૦

ઢાળ ત્રીશમીના લાવાર્થ.

એવા અવસરમાં પાંજરામાં રહેલા કુકડે પ્રેમલાને દીઠી, એટલે તરતજ આ મારી પરણેલી સ્ત્રી છે એમ ઓળખી. તે મનમાં ઘણો ખુશી થયો અને કચી ઘોડાની જેમ નાચવા લાગ્યો. આજે ઉત્તમ રંગ વધામણા છે. આજે હૈયામાં હર્ષ સમાતો નથી. સોળ વરસે ચંદરાજને પોતાની પત્નીનો મેળાપ થયો. કુવેકુવો અપદ હોવાથી દૂર રહેલા મળી શકતા નથી; પણ મનુષ્ય સપદ હોવાથી ગમે તેટલું અંતર પડયું હોય તોપણ મળે છે. ચંદરાજ અને પ્રેમલાલચીનો સોળ વર્ષે દૃષ્ટિમેળાપ થયો. કુકડે વિચારે છે કે “ શું કંઈ ? હું અત્યારે પંખીપણામાં છું, નહીં તો આનંદ વધામણા કરત. મારી માતા કરોડ વરસ જીવને કે તેણે મને કુકડો કર્યો, નહીં તો પછી અહીં શી રીતે આવત ? અને મારી પ્રિયાને મળત ? વળી આ નટોનું પણ કલ્યાણ થને કે મને અહીં સુધી લાવ્યા અને સર્વત્ર મારો યશ ઘોડ્યા. આજ સવારે મેં કોઈ પુણ્યશાળીનું મુખ જોયું હશે કે જેથી મને મારી સ્ત્રીનો દીર્ઘકાળે મેળો થયો. આજનો દિવસ પણ ધન્ય છે કે જ્યાં સંયોગના અંકુર ઉગ્યા અને વિરહપણું નાશ પામ્યું. હવે ને આ નટ પાસેથી લઈને પ્રેમલા મને પોતાની પાસે રાખે તો જરૂર હું પંખી ટળીને પુરૂષ થઈ અને મારા મનોરથ ગઘા સફળ થાય; પણ ને શિવમાળા મને એને આપે તો એ ગધી વાત ઠીક થાય. ” ૧-૧૦

પ્રેમલાલચ્છીએ એહવે, જોયું પિંજર સાહસું રે; દીઠો મનહર કુકડો, નટ કરે તાસ સલામોરે. આં ૧૧ પામી અચરિજ મનમાં, જોવે નિપટ નિહાળી રે; કુક્કડની પણ તેહથી, લાગી ધ્યાનની તાળી રે. આં ૧૨ ત્રીજા ઉદ્ધાસમાં ખેહુને, થયો નયણનો મેળોરે; પુણ્ય પસાયે સંપન્ને, પતિ પ્રેમદા સંગ ભેળો રે. આં ૧૩ પુણ્ય પસાયે ચંદને, મળશે બહુ ઈર્ષા કમળારે; બહુલી કીરતિ વાધશે, શશીથી પણ અતિ વિમલા રે. આં ૧૪ સુવિલાસી પટ તર્કના, શ્રી વિજયસેન સૂરીશરે; વાચક કીર્તિવિજય વરૂ, તાસ શિષ્ય સુજગીશરે. આં ૧૫ તાસ શિષ્ય કવિ-શેખરૂ, શ્રી માનવિજય બુધેશરે, તસપદ સેવક કવિવરૂ, શ્રી રૂપવિજય આરોપ-રે. આં ૧૬ તસપદ પંકજ મધુકરે, મોહન કહે સુવિલાસરે; એ ત્રીશે દાળે કરી, રચ્યો તૃતીય ઉદ્ધાસ રે. આં ૧૭ આગળ ચંદનરિંદનો, છે મીઠો અધિકાર રે; વર્ણવશું છે જોહવો, ચંદ ચરિત્ર મઝાર રે. આં ૧૮.

આ પ્રમાણે કુકડટ વિચારે છે તેવામાં પ્રેમલાલચ્છીએ પાંજરા સાસું જોયું અને નટોને તેમાં રહેલા કુકડાની સલામો કરતા દીઠા, એટલે તે મનમાં આશ્ચર્ય પામી. તેણે નિહાળીને કુકડાની સાસું જોયું એટલે કુકડે પણ જોયું. બંનેની દ્રષ્ટિ મળી અને જેમ ધ્યાનની તાળી લાગી હોય એમ એકાગ્રતા થઈ ગઈ.

આ પ્રમાણે તે બંનેનો નેત્રમેળાપ થયો છે. હવે પુણ્યના પસાયથી આગળ પતિ-પ્રેમદાનો મેળાપ થશે, ચંદરાબ ઘણી ઋદ્ધિસિદ્ધિ પામશે અને ચંદ્ર કરતાં પણ નિર્મળ તેની કીર્તિ વૃદ્ધિ પામશે. ત્રીજા ખંડને અંતે કવિ પોતાની શુરુપ્રશસ્તિ વર્ણવતાં જણાવે છે કે પદ્મદર્શનના પારગામી શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરની પાટે ઉત્તમ કીર્તિવંત ઉપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય થયા અને કવિઓના શિરોમણિ તેમના શિષ્ય પંડિત શિરોમણિ માનવિજયજી થયા તેમના અંતેવાસી શ્રેષ્ઠ કવિ રૂપવિજયજી થયા. તેમના ચરણ કમળના ભ્રમર સમાન શ્રી મોહનવિજયજીએ ત્રીજા ઉદ્ધાસની રચના કરી. જેની ત્રીશ દાળો ઉત્તમ-વિલાસવાળી શોભી રહી છે. આગલા ખંડમાં ચંદરાબનો મીઠો અધિકાર ચંદચરિત્રમાં છે તેજ પ્રમાણે વર્ણવશું. ૧૧-૧૮.

આ બધું આપણે હવે પછીના ચોથા ખંડમાં વાંચશું, જેથી એ દંપતીનું વિયોગ દુઃખનાશ પામેલું વાંચી આપણે અંતઃકરણ પણ રાજ થશે. હાલ તો આમાંથી જે સાર ગ્રહણ કરવાનો છે તે વિચારી તેમાંથી હૃદયમાં ધારણ કરવા યોગ્ય હોય તે કરી લઈએ.

ઢાળ અઢાવીશમીથી ઢાળ ત્રીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહીંઆ પ્રારંભમાં લીલાવતી અને ચંદરાન્ત(કુકડા)નો આલાપ સંલાપ વિસ્તારથી વર્ણવવામાં આવ્યો છે. તેના ઉપરથી સાર એ લેવાનો છે કે-કોઈ પણ ઇષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ કે વિયોગ થાય છે, તે પોતાના પૂર્વ કર્મના પરિણામે થાય છે; પરંતુ આ પ્રાણી તેના નિમિત્ત કારણ ઉપર અત્યંત ખેદ અથવા સંતોષ ધારણ કરે છે. કુકડો બોલ્યો ન હોત તો પણ લીલાધર અવશ્ય પરદેશ જત, તે કાંઈ સાસરાને ઘરે બેસી રહેત નહીં. છ મહિના ધીરજ રહી તે હવે રહેવાની નહોતી. લીલાવતીને અમુક સમયનો પતિવિયોગ લાગ્યમાં લખેલો હતો તે ઉદયમાં આવતજ, પણ માત્ર કુકડો બોલ્યો અને તે ગયો એટલે લીલાવતી માને છે કે જાણે આ કુકડાએજ મને વિયોગ કરાવ્યો. આ માન્યતામાં ભૂલ થાય છે અને તેને લઈનેજ તે અનેક લાગતા વચનો ચંદરાન્તને કહે છે. તેથી સ્ત્રીના વિયોગી ચંદરાન્તને મર્મમાં ઘાત થાય છે, એટલે તે મૂર્ચ્છિત થઈ જાય છે. લીલાવતીનાં કહેલા વાક્યોમાંથી કેટલાક ખાસ નોટ કરી લેવા જેવા છે. આવો વિયોગ કરાવનારને આગામી કાળે શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને આવું પશુપાણું શાથી પ્રાપ્ત થાય છે તે તેણે બતાવી આપ્યું છે. સંયોગ સુખના ઇચ્છક મનુષ્યોએ કદિ પણ કોઈનો વિયોગ થાય તેવું પગલું ભરવું નહીં. પશુ પક્ષીનો પણ વિયોગ કરાવવો નહીં. તેની સ્ત્રીના કે બચ્ચાંઓનો વિયોગ પડાવવાથી પણ પરલવે અસાધારણ વિયોગદુઃખ સહન કરવું પડે છે. એને માટે શાસ્ત્રોમાં અનેક દૃષ્ટાન્તો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ટુંકામાં એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જે પોતાને ન ગમે તે બીજાને ન કરવું; જે પોતાને પ્રિય લાગે તે બીજા માટે કરવું.

“અહીં કુકડાના મૂર્ચ્છિત થવાથી લીલાવતી ગભરાય છે, તેના બે કારણ છે. એક તો તેને બદલે પોતાના લાઈને સોંપેલો છે એટલે કુકડો શા કારણથી બેશુદ્ધ થયો તેની બખર ન પડતાં પંચાતી થઈ પડે. વળી પોતે કહેલાં વચનો સાંભળીને કુકડો બેશુદ્ધ થયો હતો તે પણ તેના સમજવામાં હતું. તેણે કુકડાને સાવધ કર્યો અને પછી બેશુદ્ધ થવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે કુર્કટે જમીનપર અક્ષર લખી બધું સમજાવ્યું. વિચક્ષણ લીલાવતી થોડા શબ્દોમાં બધું સમજી ગઈ અને પોતે તેના દુઃખની ભાગીદાર બની. પોતાનો ને તેનો ભાઈ-બહેનનો સંબંધ બેડી દીધો. ચંદરાન્તનું દુઃખ સ્વરૂપ કાળમાં દૂર થવા અંતઃકરણથી આશીષ આપી. ચંદરાન્તએ એક વાત કરી, બીજી ન કરી. પ્રેમલાની વાત બાકી રાખી. કારણ સિવાય પોતાની ગુદા વાત બધી બીજાને શામાટે કહેવી? બહુબોલા માણસો વગર પૂછ્યે પોતાની વાત બીજાને કહેવા મંડી જાય છે, પરંતુ તેમાં કાંઈ ડહાપણ ગણાતું નથી.

લીલાવતી કુકડો નટોને પાછો સોંપે છે પણ તેની સાથે સ્નેહ બંધાય જાય છે. વળી પોતાના કરતાં અત્યંત દુઃખવાળાને જેવાથી તેનું દુઃખ ઓછું થઈ જાય છે. જગતનો એ સ્વભાવજ છે કે જ્યાંસુધી પોતાના જેવું દુઃખી બીજું દેખાતું નથી ત્યાંસુધી પોતાનું દુઃખ અસહ્ય લાગે છે, પણ જ્યારે પોતાના જેવા કે તેથી વધતા દુઃખી બીજાઓને દેખે છે એટલે પોતાનું દુઃખ ઓછું થઈ જાય છે અને સહ્ય લાગે છે.

નટો ત્યાંથી નીકળીને ઘણું ક્યારાં. એકંદર પ્રેમલાને પરણીને અંદરાન પાછા ગયા હતા તેને ૧૬ વર્ષ થઈ ગયા, એટલે નટો ફરતા ફરતા વિમળાપુરી આવ્યા. તે નગરી જોઈને નટો બહુ રાજ થયાં. કુર્કટે પણ કેટલાક ચિન્હો ઉપરથી તે નગરીને તેમજ આંખાવાળી જગ્યાને જોળખી લીધી. પ્રેમલાને પરણ્યાનું સ્થાન પણ યાદ આવ્યું અને કેટલેક અંશે તેના મનમાં નિવૃત્તિ થઈ. પ્રેમપાત્રનું સ્થાન પણ પ્રાણીને આનંદ આપે છે તે પછી પ્રેમપાત્ર આનંદ આપે તેમાં શું નવાઈ?

નટો મકરંધજ રાજા પાસે નાટક કરવા દરબારમાં આવે છે, પરંતુ ત્યાર અગાઉ વામ નેત્ર ફરકવાથી પ્રેમલાના મનમાં એમ સૂજે છે કે જરૂર મને આજે મારા સ્વામીનો મેળાપ થવો જોઈએ. તે પોતાની સખીઓને તે વાત જણાવે છે; કુળદેવીએ કહેલી મુદત યાદ આવે છે અને ૧૬ વર્ષની મુદત પૂરી થવાથી આશાની તીવ્ર ભગૃતિ થાય છે, પણ તેનું મન હિંચોળે ચઢે છે. એક બાબતથી દેવીનું વચન અને નેત્રનું ફરકવું પતિ-મેળાપની ખાતરી આપે છે; ત્યારે બીજી બાબતથી આભાપુરીનું અત્યંત દુઃખ અને અંદ-રાજના ગયા પછી સંદેશાનો પણ અભાવ એ મેળાપ થવામાં શંકા ઉત્પન્ન કરે છે. સખીઓ તેની આશા ફળીભૂત થવાની આશીષ આપે છે. આમ વાતચીત ચાલે છે તેવામાં રાજા તરફથી ભાણસ તેડવા આવે છે એટલે તે રાજસભામાં જાય છે. પિતા કહે છે કે “આ નટો આભાપુરીથી આવ્યા છે, તેનું નાટક જો.” પોતાના પતિના ગામના નટવા પણ વહાલા લાગે છે, અને તેનું નાટક જોવા તત્પરતા થાય છે. પ્રેમની ગતિ ન્યારી છે.

નટો આભાપુરીને વિમળાપુરી સાથે સરખાવે છે, તેમજ અહીં આવવાથી પોતાનો રાજપો પ્રગટ કરે છે. નાટકના પ્રારંભમાં પાંજરાનું સન્માન કરી તેને પુષ્પના ઢગલા ઉપર ઉંચું ગોઠવી કુર્કટરાજને સલામ કરી તેની રજ લઈ નાટકની શરૂઆત કરે છે. આ નાટકનું મુખ્ય પાત્ર શિવમાળા છે. તે અતિ રૂપવતી છે. જ્યારે તે શૃંગાર સજીને નાટક કરવા આવે છે ત્યારે તેનું રૂપ જોઈને સૌ અમત્કાર પામે છે. રાજા વિચાર કરે છે કે ‘આ સાક્ષાત્ સમતા, ક્ષમા કે નિર્મમતા છે? કોણ છે? આવી શાંત, રૂપવંત અને કાર્યદક્ષ કોઈ સ્ત્રી જોવામાં આવી નથી.’ રાજા આવો વિચાર કરે છે તેવામાં શિવમાળા અત્યંત ઉંચા વાંસ ઉપર પક્ષીની જેમ ચઢી જાય છે. ત્યાં કુખ્તસન, યોગાસન વિગેરે આસનો કરે છે. તે વાંસ ઉપર રહીને એવું અપૂર્વ નાટક કરે છે કે તે જોઈને નગરલોક સૌ ચિત્રામણમાં આંખોજેલા હોય તેવા સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. ત્યારપછી તે દોરેદોરે એવી રીતે ફરે છે કે જેમ જીવ ચોરાશી લાળ જીવ્યોતિમાં ફરે છે. તે ફરતી ફરતી પાછી વંસાંત્રે આવે છે તે જેમ સમકિતથી મ્યુત થયેલ પ્રાણી અમુક કાળે સમકિત પામી પાછો પોતાની પૂર્વ સ્થિતિને મેળવે છે તેમ બાણવું. વંસના અગ્ર ભાગ ઉપર નાણી રાખીને તે ચક્રભ્રમણ કરતી હતી ત્યારે બંને કેવળી સમુદ્ધાત કરતી વખતે ત્રીજે સમયે મંથાન કરે છે અને ચોથે સમયે સમગ્ર લોકને આત્મપ્રદેશવડે પૂરી દે છે તેમ લાગતું હતું. ચોતરફ તે દેખાવ આપતી હતી, આખા ચક્રમાં દોઈ પણ

સ્થાન તેના વિના ખાલી લાગતું નહોતું. આ પ્રમાણે વંસાચ ઉપર નાટક કરીને જે વખત તે નીચે ઉતરી તે વખત ઉપશમ શ્રેણીએ ચઢેલા મુનિ અગ્યારમે ગુણુઠાણેથી પડી નીચે આવે તેવી જણાતી હતી. તેનું અપૂર્વ નાટક જોઈને સર્વ સભા અત્યંત રંજીત થઈ હતી.

નાટક જોઈ પ્રસન્ન થયેલા રાજા શિવમાળાને પુષ્કળ દાન આપે છે, તે વખત કુકડાની નજર પ્રેમલા ઉપર પડે છે એટલે તે તરત તેને ઓળખે છે. એક રાત્રિમાં માત્ર પ્રહર કે બે પ્રહર થયેલા મેળાપને પણ કુર્કટ ૧૬ વર્ષ થયા છતાં ભૂલતો નથી. ત્રીજા પ્રેમ બે ઘડીનો હોય તોપણ સેંકડો-ચા હજારો વર્ષે ભૂલતો નથી. પ્રેમલાને જોતાંજ પોતે પશુપણમાં છતાં મોહવશ રાજી રાજી થઈ જાય છે; અને કુકડો જનાવનાર પોતાની માતાને પણ ઉલટી આશિષ આપે છે, તેમજ ગામોગામ ભમાડનાર નટોનું પણ ભલું થાઓ એમ ઈચ્છે છે. આ બધો મોહનો વિલાસ છે. અહીં અપદ્મ તે પગ વિનાના કુવા અને સપદ્મ તે પગવાળા મનુષ્યનું મેળાપ થવામાં દૃષ્ટાંત ઘટાવે છે. વળી જીવતો નર ભદ્રા પામે એ કહેવતને પણ ફળિતાર્થ થયેલી માને છે.

અત્યાર સુધી નટની સાથે રહી આનંદ મેળવનારા કુર્કટનું મન હવે બદલાય છે. ‘હવે કોઈ રીતે પ્રેમલા પોતાને માગી લેય અને શિવમાળા તેને આપે તો ઠીક’ એમ ઇચ્છે છે. જે દશામાં કાંઈપણ ઉપલોગ-લઈ શકાય તેમ નથી તેવી દશામાં પણ પ્રેમલાનો સંયોગ ઇચ્છે છે. તેમાં પ્રેમલા પાસે રહેવાથી મનુષ્ય થવાનો સંભવ એ પણ એક કારણ છે, બાકી તો મોહવિલસિત છે. કુર્કટ આમ વિચારે છે તેવામાં પ્રેમલાની દૃષ્ટિ તેનાપર પડે છે. બધા નટોને કુકડાને પ્રણામ કરતા જોઈ તે આશ્ચર્ય પામે છે. કુકડાની અને તેની જાન્નેની દષ્ટોદૃષ્ટ— નજરેનજર મળે છે અને જાન્ને આનંદ પામે છે. કુર્કટ ઓળખે છે પણ તિર્થાવસ્થામાં છે; પ્રેમલા ઓળખતી નથી પણ તેનો પતિપ્રેમ અવ્યક્તપણે કુકડા ઉપર દોડે છે. આ તો તેજ ભવ છે પણ ભવાંતરમાં પણ પૂર્વભવના સ્નેહીને જોતાંજ રાગ ઉત્પન્ન થાય છે અને દ્રેષીને જોઈને દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે. વિચક્ષણ મનુષ્ય પણ તેનું કારણ સમજી શકતા નથી. પશુ વિગેરેને જોતાં પણ જે સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં તેની સાથે પૂર્વભવ સંબંધી પ્રેમના કારણનો સદ્ભાવ હોય છે.

કર્તા સ્ત્રીભક્તારનો નજરમેળાવો કરાવી તે રસમાંજ ત્રીજો ખંડ પૂરો કરે છે. હવે પ્રેમલા કુર્કટની માગણી કરશે અને તે પ્રેમલાને મળશે. ત્યારપછી તીર્થના મહિમાથી તેનું મનુષ્યપણું ફરી પ્રકટ થશે અને દુઃખની શ્રેણી નાશ પામશે. આ બધું આપણે હવે પછી વાંચશું અને ચંદરાજ તથા પ્રેમલાની જેમ આપણા ચિત્તમાં પણ આનંદરસનો પ્રવેશ કરાવશું. હાલ તો આમાંથી ગ્રહણ કરવાનું રહસ્ય ટુંકામાં દર્શાવી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. છેવટે એટલું ખાસ લક્ષ્યપર લાવવામાં આવે છે કે ગમે તેવા દુઃખની પ્રાપ્તિમાં કે વિયોગના પ્રાદુર્ભાવમાં માણસે ગભરાઈ ન જવું, કાળક્ષેપ કરવો, કાળે કરીને દુઃખનું સુખ થાય છે અને વિયોગનો સંયોગ થાય છે. સર્વ કાળ એક સરખી સ્થિતિ ચાલતી

નથી, પરંતુ તેને માટે ઘૈર્યની ખાસ જરૂર છે. જોવા પ્રસંગમાં ઉતાવળા થયેલા અને ગલરાઈ ગયેલા ક્ષક મનુષ્યોએ અને સ્ત્રીઓએ પોતાના પ્રાણ પણ સુમાવ્યા છે; પરંતુ તે વખત જો ઘૈર્ય રાખ્યું હોત તો અસુક કાળે પાછું તે દુઃખ નાશ પામી સુખનો અનુભવ કરવાનો વખત આવત જોમ દષ્ટિગોચર થાય છે. માટે સુસ મનુષ્યોએ—સ્ત્રીએ અથવા પુરૂષે સુખના કારણ પ્રાપ્ત થયે તેને અખંડ માની તેમાં લુપ્થ થઈ જવું નહીં અને દુઃખના કારણ પ્રાપ્ત થયે તેને અચળ માની ગલરાઈ જવું નહીં. આ અંતિમ શિક્ષા આપીને અહીં વિરમવામાં આવે છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસના ત્રીજા ખંડનો સાર અને રહસ્ય સંપૂર્ણ.

इति पंडित श्री मोहनविजयविरचिते चंदचरित्रे प्राकृतप्रबंधे प्रेमलालच्छीजीवनरूपा
चंदकुर्कटजननात्मिका शिवमालायाः कुर्कटप्रदानसंज्ञिका प्रेमलामिलनरूपा
आभिष्वत्तसुभिः कलाभिस्तमर्थोज्यं तृतीयोच्छासः ।

તૃતીયઃ ખંડઃ સમાપ્તઃ ।

ચતુર્થ ઉદ્દાસ.

હાલ.

- પ્રણમું વીરજિણુંદ પય, કેવળ તબક નિધાન;
જસ અનુભવથી સંપજે, શુદ્ધ સુધાનુષાન. ૧
- યોગ યુગતિ સાષ્ટાંગની, જેહથી સંગતિ હોય;
યોગ માર્ગની અગમગતિ, સમજે વિરલો કોય. ૨
- બાહ્યક્રિયા કષ્ટાત્મિકા, ભવ સુખ જનની એમ;
પણ અંતર ક્રિયાથકી, ચિદાનંદને પ્રેમ. ૩
- બાહ્ય પરિગ્રહ ત્યાગથી, નિર્મળ ન થયો કોય;
જિમ વિષધર કંચુકી તજે, નિજ નિર્વિષ નવિ હોય. ૪

હાલનો ભાવાર્થ.

શ્રી કેવળજ્ઞાનના નિધાન શ્રી વીરપરમાત્માને નમસ્કાર કરું છું. જે નમસ્કારના અનુભવથી ભવ્ય જીવને શુદ્ધ અમૃત ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે, વળી જે નમસ્કારના પસાયથીજ અષ્ટાંગ યોગની સમજણ પણ પડે છે. કારણ કે તે માર્ગની સમજણ બહુજ કઠીન છે. કોઈ વિરલાજ તે માર્ગને સમજે છે. આત્માને કષ્ટ આપનારી સર્વે બાહ્ય ક્રિયાઓ છે અને માત્ર ભવસંબંધી સુખનેજ ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ આંતરિક ક્રિયાઓથી તો ચિદાનંદ સ્વરૂપનો પ્રેમ પ્રગટ થાય છે. બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવા માત્રથી કોઈપણ નિર્મલ થયું નથી, જેવી રીતે સર્પ કાંચળીનો ત્યાગ કરવાથી વિષ વગરનો થતો નથી તેમ. ૧-૪.

રહે ચેતન નિજ ભાવમાં, તેહ અલૌકિક ભેદ;
ઉદર ભરણહિત કષ્ટ તે, કેવળ મિથ્યા ખેદ. ૫

જે શ્રુત અક્ષર ઓળવે, કરે કુમતિ મતિ જોર;
જ્ઞાની તો તેહને ગણે, કરીને જિનમત ચોર. ૬

આણુ અખંડિત જિનતણી, જેહ ધરે નરનાર;
થાયે તેહને અંજલી, એ ભવપારાવાર. ૭

બાહ્ય ખેલ ખેલી કરી, ખેલે અંતર ખેલ;
તેહને ચંદનરીંદ જિમ, પસરે સુકૃત વેલ. ૮

ચોથો ચંદચરિત્રનો, નિસુણો ભવી ઉદ્ધાસ;
થયા સકપાય રસાલ ફળ, એહની લહી મીઠાસ. ૯

જેહવો ચોથો ધર્મ છે, જેહવો ચોથો ધ્યાન;
તિમ ચોથા ઉદ્ધાસમાં, છે શિવદાથી જ્ઞાન. ૧૦

નટ નૃપ દાને હરખિયો, હરખ્યો તેમ વિહંગ;
હવે આગળ શ્રોતા સુણો, ઉત્તમ કથા પ્રસંગ. ૧૧

આત્મા જે પોતાના સ્વભાવમાંજ રમણતા કરે તે અલૌકિક (લોકોત્તર) સ્વરૂપ સમજવું અને પેટ ભરવાને માટેજ જે કષ્ટ ક્રિયાઓ કરવી તે તો માત્ર મિથ્યા કલેશ ઉત્પન્ન કરવા જેવું છે. જે કુમતિ પોતાની બુદ્ધિના બળથી શ્રુત-સિદ્ધાંતનો એક પણ અક્ષર ઓળવે તેને જ્ઞાની પુરૂષ તો જિનમતનો ચોર ગણે છે. જે સ્ત્રીપુરુષો જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાને અખંડપણે ધારણ કરે છે, તેને આ ભવરૂપી સમુદ્ર અંજલિ સમાન થઈ જાય છે. જેઓ બાહ્ય ક્રિયાને કરતાં થકાં અંતર ક્રિયાને પણ સાથે કર્યા કરે છે, તેઓને ચંદરાજની જેમ સુકૃતરૂપી વેલ વિસ્તાર પામી અનુપમ ફળ મળે છે. હે ભવ્ય જનો ! ચંદરાજના ચરિત્રનો ચોથો ઉદ્ધાસ હવે સાંભળો. એમ ભાસે છે કે જોની મીઠાશની પાસે રસવાળા આગ્રવૃક્ષનાં ફળોની મીઠાશ પણ કસાયલી થઈ ગઈ. જેવો ચોથો મોક્ષ-પુરુષાર્થ વા ભાવ ધર્મ છે, જેવું ચોથું શુદ્ધધ્યાન છે તેવુંજ આ ચોથા ઉદ્ધાસમાં મોક્ષને આપનારું જ્ઞાન છે. જેમ રાજાના દાનથી શિવકુમર નટ હર્ષ પામ્યો, તેમજ પક્ષી પણ હર્ષ પામ્યો, હે શ્રોતાજનો ! હવે ઉત્તમ કથાનું વર્ણન ધ્યાન દઇને સાંભળો. ૫-૧૧

ઢાળ ૧ લી.

(લોહારણુ જ્યો દિકરો, લોહારી હો.—એ દેશી.)

શિવપુરપતિને આગળે, સોભાગી હે, ગાયે મહા આખ્યાન કે, લાલ સોભાગી હે; તૃણગ્રાસી પરે સાંભળે, સોં પુરવાસી દેઈ કાન કે. લાં ૧ દેખી પિંજર અચરિજ ધરે, સોં નૃપતિ સુતા વળી ભૂપ કે; લાં બેહુને હૃદય આવી વશ્યો, સોં તે નખહેતિ અનૂપ કે. લાં ૨ સાહમી થઈ વિમલાપુરી, સોં પંખીથી લયલીન કે; લાં કહે સહુ નટ આવ્યા ભલે, સોં નિરખ્યો જે વિહંગ પ્રવીણ કે. લાં ૩ નટ પાસેથી નરવરે, સોં પિંજર લીધો સમીપ કે; લાં તામ હૃદય પ્રેમલા તણે, સોં પ્રગટ્યો પ્રેમપ્રદીપ કે. લાં ૪ કુર્કટ પણુ સન્મુખ જુએ, સોં દૃષ્ટિથી દૃષ્ટિ મિલાય કે; લાં હેમપિંજર રહ્યો જઈ પડ્યો, સોં પ્રેમને પિંજર જાય કે. લાં ૫ હૃદય સોઝાલે અંચુથી, સોં વિહંગમ વારોવાર કે; લાં રહિવા પ્રેમલા કારણે, સોં જાણીએ રચે આગાર કે. લાં ૬ ક્ષિણમાંહી પ્રીતિ-વશે થઈ, સોં પંખી ફુલાવે પાંખ કે; લાં જાણીએ હિત મહીતરૂતણા, સોં ઉદ્ધસિત પત્ર અસંખ કે. લાં ૭ દેખી ચેષ્ટા પ્રેમની, સોં પ્રેમલા થાએ સના-થ કે; લાં સોંખ્યું સભામાંહિ ગોપવી, સોં નિજમન પંખીને હાથ કે. લાં ૮ નટવે પાછો પાંજરો, સોં ભૂપે દીધો તામ કે; લાં બેસાડ્યો નટરાયને, સોં

ઢાળ પહેલીના ભાવાર્થ.

પાંજરામાં રહેલ કુર્કટને પ્રેમલાલજીની દૃષ્ટોદ્દેષ મળ્યા પછી તેઓ પોતાની નજર ફેરવી શક્યા નહિ. નટોએ અનેક પ્રકારનાં આખ્યાનો રાજની પાસે ગાઈ સંભળાવ્યાં. હરણુની જેમ નગરલોકો કાન દઈને સાંભળતા હતા. રાજ પ્રસન્ન થયો, તેની નજર પણ પાંજરા તરફ જતાં તેને કુર્કટ ઉપર પ્રેમ આવ્યો, નગરલોક જે ભેવા મળેલા તેને પણ તેની ઉપર સ્નેહ ઉપજ્યો, રાજએ પાંજરું પોતાની પાસે લીધું, કુર્કટને બહાર કાઢી બોળામાં લીધો, પ્રેમલાના શરીરસ્પર્શથી કુર્કટ બહુ રાજી થયો, તેના હૃદયમાં પેસવા ઇચ્છતો હોય તેમ તેના હૃદયપર અંચુપ્રહાર કરવા લાગ્યો, પ્રેમલા તેને પંખાળવા લાગી, પક્ષી સોનાના પાંજરામાંથી તો નીકળ્યો પણ પ્રેમલાના હૃદયરૂપ પીંજરમાં પડ્યો, પ્રેમલા પણ તેનાપર અત્યંત સ્નેહ કરવા લાગી, પક્ષી તેની પાસેજ રહેવાનું ઇચ્છવા લાગ્યો, પણ વાચા ન હોવાથી બોલી શક્યો નહીં, પ્રેમની અનેક પ્રકારની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો, પ્રેમલાએ પણ પોતાનું મન તેને સોંપી દીધું. ૧-૮ કેટલીકવારે રાજએ કુર્કટને પાંજરામાં સુકી પાંજરું નટને પાછું આપ્યું, પણ તેને પોતાની પાસે બેસાડી કુર્કટ વિષે સંબંધ પૂછ્યો

નિજ પાસે ગુણધામ કે. લાંબ ૯ પૂછે ભૂપતિ તેહને, સોં કુર્કટનો અધિકાર કે; લાંબ કરજોડી નટવર કહે, સોં કહું નિસુણો વસુધાર કે. લાંબ ૧૦ ઇલાંથી કોશ અદારસે, સોં નગરી આલાપુરી એક કે; લાંબ ચંદનપતિ તિહાં નરવડ, સોં છે ગુણ તાસ અનેક કે. લાંબ ૧૧ તાસ વિમાતે તેહને, સોં રાખ્યો છે ગોપવી ગેહ કે; લાંબ અમે પ્રગટ નિરખ્યો નહીં, સોં હોંસ રહી મન એહ કે. લાંબ ૧૨ કરતાં રાજ્ય દીઠી તિહાં, સોં વીરમતી મહારાય કે; લાંબ તિહાં જઈ અમે નાટક કર્યું, સોં તુર સનૂર ખળય કે. લાંબ ૧૩ તાસ વધૂ છે ગુણાવળી, સોં તેહનો એ પંખી ભૂપ કે; લાંબ રાણી ઉપરવટ થઈ ઇણે, સોં દીધું દાન અનૂપ કે. લાંબ ૧૪ વીરમતી હણતી હતી, સોં લોકે છોડાવ્યો એહ કે; લાંબ મુઝ પુત્રીને પંખીએ, સોં સમજાવી સસનેહ કે. લાંબ ૧૫ અમે પણ વીરમતી કને, સોં લીધો એ પંખી પસાય કે; લાંબ સેના સવિ છે એહની, સોં અમે માન્યો કરી રાય કે. લાંબ ૧૬ સહુ અમે સેવક એહના, સોં અહો સોરઠ મહિપાળ કે; લાંબ પહેલી ચોથા ઉલાસની, સોં મોહને પલણી ઢાળ કે. લાંબ ૧૭

હહા.

એહ વિહંગરાજ ગ્રહી, આલાપુરથી સ્વામ;

ધણે હેજે ચાલ્યા અમે, દેશ વિદેશે તામ.

૧

ઇમ કરતાં વરસે નવે, આવ્યા તુજ દરબાર;

સંક્ષેપે તુમને કહ્યો, પંખીપતિ અધિકાર.

૨

કે, ' આ કુર્કટને તમે ક્યાંથી લાવ્યા છો ? ' નટોએ કહ્યું કે—“ સાંભળો, અહીંથી અદારસો કોસ દૂર આલા નામે નગરી છે, ત્યાં ચંદ નામે રાજ છે, પણ તેને તેની અપર માતાએ ગોપવી રાખ્યો છે. અમે તેને દીઠા નથી, અમે તો વીરમતીને રાજ્ય કરતી જોઈ છે, તેની પાસે નાટક કરતાં અમારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને તે ચંદરાબનની રાણી ગુણાવળી પાસેથી તેની મરજી વિરૂદ્ધ લાવીને આ કુર્કટ અમને આપ્યો છે, એક વખત વીરમતી કુર્કટને મારી નાખતી હતી, તેમાંથી લોકોએ તેને છોડાવ્યો હતો, પછી કુર્કટે પોતાની બાપામાં મારી પુત્રી શિવમાળાને સમજાવી, તેથી અમે તેને માગી લીધો છે, આ સેના બધી તેની છે અને અમે તેને રાજ કરીને માન્યો છે. હે સોરઠના રાજા! અમે સૌ તેના સેવકો છીએ, મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉલાસની પહેલી ઢાળ વર્ણવી. ૯-૧૭

હહાનો સાવાર્થ.

ત્યાંથી તે કુર્કટને લઈને ફરતા ફરતા નવ નર્પે અમે અહીં તમારા દરબારમાં આવ્યા છીએ. આ પ્રમાણે પશ્ચિમોના સ્વામીનો અધિકાર અમે સંક્ષેપમાં તમને કહ્યો. ૧-૨

મકરંધવજ સુપ્રસન્ન થયો, પામ્યો ચંદ ઉદંત;	
તિમ હરખી અતિ પ્રેમલા, નામ સુણીને કંત.	૩
કર્યો ધણો વિમલેસ રે, કુર્કટ ઉપર પ્રેમ;	
પણ નૃપચંદ ન ઓળખ્યો, પંખીવેશે એમ.	૪
નટ નરપતિને વિનવે, તુજ ચરણે મહીપાળ;	
રહિએ પાસુવક્કતુ ઇહાં, જે અનુમતિ સુવિશાળ.	૫
રહો સુખે ભૂપતિ કહે, કરશું ગોષ્ટિ સદૈવ;	
તુમથી વળી કુર્કટથકી, પ્રેમ વિલુક્કો જીવ,	૬
નૃપ આદેશે નગરમાં, રહ્યા નટ લેઈ આવાસ;	
ગીત ગાન નિતપ્રતિ કરે, તે નટ કુર્કટ પાસ.	૭

ઢાળ ૨ જી.

(સાહેલડી હે, આજ ધરા હુઓ ધૂધલો હો લાલ—એ દેશી.)

એક દિન પ્રેમલાને કહે હો લાલ, તાતે તેડી આસન્ન મન મોહના રે,
તાહરં કહ્યું હું ન માનતો હો લાલ, પણ હવે માન્યું મુજ મન. મં ૧ કર્મ
કરે તે ન કોઈ કરે હો લાલ; સુખ દુઃખ કર્મ પ્રમાણ; મં કર્તા કર્મ કહ્યો ખરો

કુર્કટનું આ પ્રમાણેનું વૃત્તાંત સાંભળીને સોરઠપતિ મકરંધવજ રાજા પ્રસન્ન થયો,
તેને ચંદરાબ્દનો પત્નો મળ્યો, પ્રેમલા પણ તેનું નામ સાંભળીને રાજી થઈ, કુર્કટ ઉપર
તેને બહુ પ્રેમ આવ્યો, પણ પક્ષીવેશમાં હોવાથી તેને ચંદરાબ્દ તરીકે કોઈએ ઓળખ્યા નહીં.
પછી નટોએ કહ્યું કે ‘ હે રાજા ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો અમે ચોમાસાના
ચાર માસ અહીં રહીએ. ’ રાજાએ બહુ ખુશી થઈને કહ્યું કે ‘ આનંદથી રહો, આપણે
ચાર મહીના આનંદ ગોષ્ટી કરશું, કારણ કે અમારો જીવ તમારી સાથે અને આ કુર્કટ
સાથે પ્રેમથી જંઘાઈ ગયો છે. ’ પછી નટો ત્યાં રહ્યા અને દરરોજ કુર્કટને લઈને રાજા
પાસે આવી ગીતગાન કરી આનંદ ઉપજાવવા લાગ્યા. ૩-૭

ઢાળ ખીજીનો ભાવાર્થ.

એકદા મકરંધવજ રાજા પ્રેમલાને કહે છે કે—“ હે પુત્રી ! હું પ્રથમ તારૂં કહેવું
માનતો નહોતો, પણ હવે મને તારા કહેવાની તમામ ખાત્રી થઈ ચૂકી છે, મને નિર્ણય
થયો છે કે તારી કહેલી વાત અક્ષરશઃ સત્ય છે, કર્મ કરે છે તે કોઈ કરતું નથી, પ્રાણી
કર્મને લઈનેજ સુખ દુઃખ પામે છે, પરમાત્માએ અમુક અપેક્ષાએ કર્મનેજ કર્તાઈએ વિવદ્યો

હો લાલ, ધન ધન શ્રી જિનભાણુ. મં ૬૦ ૨ વત્સે તુજપતિ વેગળો હો લાલ, મેળો તો લેખને હાથ; મં ૬૧ તો અપાણું કુકડો હો લાલ, જે છે નટને સાથ. મં ૬૦ ૩ આસાણુંએ એહને હો લાલ, થાશે દિવસ વ્યતીત; મં ૬૨ ન કોઈ દેવથી હો લાલ, છે જગપતિ વિપરીત. મં ૬૦ ૪ તાતને વચને પ્રેમલા હો લાલ, માંડ્યો હઠ દરબાર; મં ૬૩ આવે જો એ કુકડો હો લાલ, લેખે મુજ અવતાર. મં ૬૦ ૫ પીઢિના ઘરનો પંખીઓ હો લાલ, એ મુજ જીવ સમાન; મં ૬૪ રાખવો એ આહર કરી હો લાલ, પંખી અતિથિ પ્રધાન. મં ૬૦ ૬ તાતે મુતા વચને ભલે હો લાલ, મૂક્યો શિવનટ પાસ; મં ૬૫ અરધે વચને નટ આવીઓ હો લાલ, પ્રણમ્યો નૃપમુવિલાસ. મં ૬૦ ૭ કેમ સંભાર્યો મુજ ભણી હો લાલ, દીજે કારજ કોય; મં ૬૬ ભૂધર તવ શિવને કહે હો લાલ, સાહેરે સન્મુખ જોય. મં ૬૦ ૮ જે તુમ પાસે પંખીઓ હો લાલ, પ્રેમલાલચ્છીનો એહ; મં ૬૭ સાસરીઓ થાય ખરો હો લાલ, વાત અસંભવ એહ. મં ૬૦ ૯ સોળે વરસે ચંદનો હો લાલ, લહ્યો તુમથી ઉલ્લેખ; મં ૬૮ જાણી પતિના એહનો હો લાલ, પુત્રીને બહાસો એપ. મં ૬૦ ૧૦ આપો જે અમને તુમે હો લાલ, તો હોયે તનુજ પ્રસન્ન; મં ૬૯ પાડ તુમારો માનશું

છે તે વાત સાચેસાચી છે; હે વત્સ! તારા પતિ અહીંથી જાતું દૂર છે; તેનો મેળો મળવો તે તો ઈર્ષાની છે; પણ જો તું કહે તો નટ પાસેથી આ કુકડો તને અપાણું; કે જેથી તેના આસાણુંથી તારા દિવસો મુખે વ્યતીત થશે, જાતી દેવની સાથે જીવનું તો જોર ચાલી શકતું નથી, ઈર્ષની ગતિ નિશ્ચિત છે. ” પિતાનાં આવાં વચનો સાંભળી પ્રેમલાને તો તે હજાર હોવાથી તેણે પિતાને આગ્રહથી કહ્યું કે “કોઈપણ રીતે જો પડી અને અપાવો, મારા પતિના ઘરનો જો પડી છે, તેથી જો અને વડાલો લાગે છે; મારે જોને પ્રધાન અનિયમો રાખવો છે, માટે કોઈપણ રીતે નટને અમલનીને તે અને અપાવો. ” રાત્રીએ તરતજ નટને બોલાવવા માણસ બોલ્યું, તે શિશુ આવીને હાજર થયો અને પ્રજ્ઞામ હરીને બોલ્યો કે—“હે આમી! અને કેમ યાદ કર્યો છે? શું દુઃખ છે?” રાત્રીએ શિવકુમાર નટને આદરપૂર્વક કહ્યું કે—“હે શિવકુમાર! આ તમારી સાથે જે કુકડ છે તે મારી પુત્રી પ્રેમલાના આસરનો છે, જે વાત જાતું અસંભવિત હોવાથી રૂપદ દરવાજા બંદ નથી, પરંતુ આજે ૧૬ વર્ષે અમે ચંદ્રલાલની દરીદ્રતા તમારી પાસેથી સંભળી છે, આ કુકડો પોતાના પતિના ઘરનો હોવાથી પ્રેમલાને તેની ઉપર અત્યંત રોડ ઉપજ્યો છે; તે જો નંને આપવામાં આવે તો તે જાતું નજીક થાય તેમ છે. ૧-૧૦ તેથી જો તમે જે કુકડો અમને આપો તો અમે તમારો પાડ માનશું અને તમે

હો લાલ, છો તુમે પુરૂષરતન. મં કં ૧૧ એહ છે વાત ઘણી ભડી હો લાલ, આપો
 ને થઈ રળીયાત; મં તુમથી કોઈ જોરો નથી હો લાલ, લાખ વાતે એક વાત.
 મં કં ૧૨ નિસુણી નટ નૃપને કહે હો લાલ, એ અમ કુર્કટરાય; મં એ તન
 ધન મન અમતણો હો લાલ, મેં એ કેમ દેવાય. મં કં ૧૩ કહો તો પંખીને
 જઈ. વિનવું હો લાલ, પંખી ને રાજ હોય; મં તો તમને આપું પ્રભુ હો લાલ,
 અજર નહીં કરું મોય. મં કં ૧૪ નટ આવ્યો કુર્કટ કને હો લાલ, કહ્યો સવિ
 ભૂષ વિચાર; મં હરખ્યો પંખી સાંભળી હો લાલ, વુઠો અમી જળધાર. મં
 કં ૧૫ એ પુર એ નૃપ એ ત્રિયા હો લાલ, એહ ચતુર નટનાર; મં પુણ્યસંયોગે
 પામીએ હો લાલ, મેળો એહવો સંસાર. મં કં ૧૬ આપે ને નટ મુજભણી
 હો લાલ, તો હોવે રંગ રસાળ; મં મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની હો લાલ, વર્ણવી
 બીજી ઢાળ. મં કં ૧૭

હહા.

તવ શિવપુત્રી વિનવે, કુર્કટ ચલચિત્ત દેખ;
 મુજથી નિરમોહી થયા, સ્વામી કેણુ વિશેષ.
 ચાકરીએ ચુકી નહીં, રાખ્યા કરીને પ્રાણ;
 ખામી ન કરી કોઈ દિશા, ભાવે જાણુ મનજાણુ.

૧

૨

જે કહેશે તે તેના જઠલામાં તમને આપશું, આ જાળતમાં અમારું કાંઈ જોર નથી, પણ
 તમે પુરૂષ રત્ન છો તો અમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશે એવો તમારો વિશ્વાસ છે. ” રાજની
 આવી હૃદયલેદક માગણી સાંભળીને નટ બોલ્યો કે—“ હે રાજન ! એ અમારો રાજ છે,
 અમારું તન મન અને ધન છે, તેથી અમે કોઈ રીતે તેને આપી શકીએ તેવું નથી, તો પણ
 હું જઈને વિનવું, અને જો તે અહીં રહેવા રાજ હોય તો હું તમને આપવાનો વિચાર કરું;
 પછી હું આગ્રહ નહીં કરું. ” આ પ્રમાણે કહી તે નટ પોતાને મુકામે આવ્યો અને કુર્કટને
 શિવમાળાની સમક્ષ બેસી વાત કહી સંભળાવી. કુર્કટ તે વાત સાંભળીને જેમ અમૃત વૃષ્ટિ થઈ
 હોય તેમ પ્રસન્ન થયો. કુર્કટ વિચાર કરે છે કે—“ આ તો ભાવતું હતું ને વૈદ્યે કહ્યું એવું થયું.
 આ રાજ, આ નગર, આ પ્રિયા, એ સઘળાનો સંયોગ તો પુરા પુણ્ય હોય તોજ પામીએ,
 તેથી નટ મને અહીં આપે તો હું જરૂર ભાગ્યશાળી ગણાઉં. ” મોહનવિનયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની
 બીજી ઢાળ વર્ણવી. ૧૧-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે તું કુર્કટનું અહીં રહેવાનું ચિત્ત જોઈને તેને તરતજ સમજી જનારી શિવ-
 માળા બોલી કે—“ હે સ્વામી ! તમે શા કારણથી મારાથી નિર્મોહી થયા તે કાંઈ સમજતું
 નથી. હું તમારી ચાકરી બીલકુલ ચૂકી નથી, મેં તમને પ્રાણની જેમ રાખ્યા છે; જાણતા
 અજાણતા પણ ખામી આવવા દીધી નથી. ૧-૨

છોગાળા તુમ કારણે, દુહવ્યા ઘણા નરેશ;	
હું માથે લેઈ ફરી, પિંજર દેશવિદેશ.	૩
એક ઘડીની પ્રીતડી, પાળે ઉત્તમ લોક;	
વરસ નવનો નેહલો, ક્ષિણમાં ન કરો ફેક.	૪
રે પંખી કહો તુમ તણે, વીરમતીને પાસ;	
માગી લીધા તુમ ભણી, કિમ હવે કરો નિરાસ.	૫
દુધ દેખાડીને પ્રથમ, કાંઈ દેખાડો ડાંગ;	
માહારી ઓલગનો તમે, ક્યારે વાળશે આંગ.	૬
કેણે તમને ભોળવ્યા, થયા જેહ નિઃસનેહ;	
પહિલાં પોતાની કરી, ઘો છો કાં હવે છેહ.	૭

ઠાળ ૩ છ.

(કરેલણાં ધડિ દેર—એ દેશી.)

ખોલ્યો કુર્કટ રાજીઓ રે, નટવધુ નિસુણો વાત; એ સૌજન્ય ગુણ તાહારા, સાંભળશે દિનરાત. વિધુધજનની પ્રીતડી રે, ખટકે ખિણ ખિણ ચિત્ત; દીસે જગ એ રીતડી રે, એહમાં નિશ્ચળ ચિત્ત. ૧ મેં તુજ એક ઘડી તણો, ઓસિંગલ ન થવાય; આવી લિખાણા જે હીયે, તે કેમ વિસર્થા બય. વિં ૨ કહી દેખાડે છે

તમારા માટે ઘણા રાજ મહારાજાઓને મેં દુહવ્યા છે, તમને માથા ઉપર લઈને ફરી છું, જગતમાં તો એક ઘડી માત્રની પ્રીતિ પણ સંભળનો પાળે છે તો તમારે અને મારે નવ વર્ષનો સ્નેહ છે, તે છોડી દેવા તમે એકદમ કેમ તૈયાર થયા છો તે કાંઈ સમજાતું નથી. અરે મહારાજ ! તમારા વચનથી તમને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યા અને સાથે રાખ્યા તો આજમુઘી સ્નેહ બતાવીને હવે એકદમ કેમ સ્નેહ છોડવા માગો છો ? પ્રથમ દુધ દેખાડીને હવે ડાંગ કેમ બતાવો છો ? તમે મારી સેવાને ગદલો શી રીતે આપશો ? તમને આમ કોણે ભોળવ્યા કે નથી એકાએક મારા પ્રત્યે નિઃસ્નેહી થઈ ગયા છો ? પ્રથમ સ્નેહ બતાવીને હવે આમ કેમ કરો છો ? ” ૩-૭

ઠાળ ત્રીજીનો સાચાર્થ.

કુર્કટ પોતાની ભાષામાં શિવમાજાને કહે છે કે—“ હે નટગુની ! તું આમ શામાટે રહે છે ? હું કાંઈ સમજતો નથી ? બધું સમજું છું, વિબુધ ગાયેની પ્રીતિ કાણે કાણે, દુધમાં ખટકે છે, તે છોડી ચકાતીજ નથી. વળી તારા શુભના-તારી એક ઘડીના ઓર્ગાંગલ કાળીને મારાથી યાદ ચકાવ તેમ નથી. ૧-૨ તું મારા ઉપર જે જે ઉપકાર કર્યા છે તે

કિસ્યું, કીધા જે ઉપગાર; તે હું શું નથી જાણતો, કરીએ છે શેર આહાર. વિં ૩ નેહ નવલ નવ વરસનો, ત્યજતાં દોહિલો હોય; પણ કોઈના હિયડા તણી, સમજે નહિ ગતિ કોય. વિં ૪ સંગ સહુણો તાહરો, મૂકે તે મતિહીણ; કાજ વિશેષે છાંડતાં, નવિ દુહવાએ પ્રવીણ. વિં ૫ એ નગરના રાયની, છે પુત્રી ગુણવંત; નટકન્યે હું એહનો, કહું તુજને છું કંત. વિં ૬ છાતી પણ ફાટી પડે, કહેતાં ધુરથી વાત; એ માટે પંખી કર્યો, મુજને જેહ વિમાત. વિં ૭ પ્રભુ તાહરું કરજો ભલું, મુજને છોડાવ્યો જેહ; આણ્યો ઇલાં વિમલાપુરી, મેળો કીધો એહ. વિં ૮ લલચાણું મન માહરું, ઇલાં રહેવાનું તેણ; તું રાજ હોયે તો રહું, તુજ મુજ વચન વસેણ. વિં ૯ જે નહીં સોંપે એહને, તો માહરો રયો જોર; બકરીકાન ધણીવસુ, તુજથી ન થાઉં કઠોર. વિં ૧૦ સુણી વચન પંખીતણાં, થઈ નદુઈ દિલગીર; છુટ્યો બિહુ નયણાંથકી, દુઃખ નિસુણીને નીર. વિં ૧૧ કહે બાળા કરજોડીને, રે આલા ધરણીશ; આજ એ જાણી વાતડી, હવે તુમ ચિંત્યું કરીશ. વિં ૧૨ ભલી થઈ મુજ ચાકરી, લેખે આવી આજ; પરણી ધરણીથી મળ્યા, રાજ્ય કરો મહારાજ. વિં ૧૩

તારે કહી દેખાડવાની જરૂર નથી, હું જાણી જાણું છું, કેમકે હું પણ શેર અનાજ ખાઉં છું, નવ વર્ષનો સ્નેહ તજવો તે અત્યંત મુશ્કેલ છે, પરંતુ અન્યના હૃદયની વાત અન્ય સમજી શકતું નથી, તારી જેવાનો સંગ મૂર્ખ હોય તે તજે, પણ હે નટપુત્રી ! આમાં એક પ્રબળ હેતુ છે, તેથી તારે દુહવાવાનું કારણ નથી, સાંભળ ! હું અહીંના રાજાની પુત્રીનો પતિ છું, હું તેની સાથે પરણેલો છું, એના કારણથીજ માતાએ મને પંખી બનાવેલો છે, દુઃખની આ બધી વાત કહેતાં હૃદય ફાટી જાય તેમ છે, પણ હૈવ જે દુઃખ આપે તે સહન કર્યા વિના છુટકો થતો નથી. પ્રભુ તારું ભલું કરજો કે તે મને વીરમતી પાસેથી છોડાવ્યો અને અહીં વિમળપૂરી પહોંચાડ્યો. મારું મન આ કારણથી અહીં રહેવા લલચાણું છે. તો પણ જે તું રાજ રહે તોજ હું અહીં રહેવા ઇચ્છું છું. જે તું મને અહીં નહીં સોંપે તો મારું કંઈ જોર નથી. કારણ કે બકરીને તેનો ધણી કાન પકડીને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં તેને જવું પડે છે. ” આ પ્રમાણેનાં કુર્કટનાં વચનો સાંભળીને શિવમાળા બહુ દિલગીર થઈ, તેના બે નેત્રમાંથી આંસુથી ધારાઓ ચાલવા લાગી. છેવટે હૃદયને દૃઢ કરીને તે બોલી કે-“હે આલાપતિ ! હે વહાલા ! આજ આ વાત મેં જાણી છે, તો હવે જેમ આપ ચાહો છો તેમ હું કરીશ. તમને અહીં સોંપી જઈશ. ભલો, મારી ચાકરી પણ આજ લેખે આવી કે જેથી તમે સોળ વરસ અગાઉ પરણેલી સ્ત્રી સાથે મળી શક્યા, હું પણ મારા જીવિતવ્યને ધન્ય માનું છું. ” ૩-૧૩.

એહવે પુત્રી આગ્રહે, પંખી ગ્રહણ નિમિત્ત; નટ પાસે આવ્યો વહી, ભૂપતિ
સુપ્રસન્ન ચિત્ત. વિં ૧૪ દીપો આદર શિવનટે, મકરધ્વજને અનંત; ભાખ્યો
ભૂપે તેહને, નિજપુત્રી વિરતંત. વિં ૧૫ આપો જે એ કુકડો, થાઉં મેરૂ સમાન;
જાણીશ મુજ પુત્રી ભણી, દીધું જીવિતદાન. વિં ૧૬ માનીશ પાડ તુમારડો,
જિહાં લગે તારકમાળ; મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની, ભાખી એ ત્રીજા દાળ. વિં ૧૭

હહા.

શિવનટ નૃપને વિનવે, ન ગણો એહ વિહંગ;
અમ મન આભાનો ધણી, એહ છે પ્રગટ અભંગ. ૧

દેતા મન વહેતું નથી, તુમને ના ન કહાય;
ધહાં વાઘ તિમ ધહાં નદી, તેહ બન્યો છે ન્યાય. ૨

શિવમાળા નૃપને કહે, એ માટે બહુ દેશ;
કિધા વૈરી સાહિબા, કરીને કોડી કલેશ. ૩

પણ મેં પુત્રી તુમતણી, કરી સખી હિત આણ;
તેહથી દેતાં એહને, નં કરું તાણાતાણ. ૪

આ પ્રમાણે તે બંને વાતો કરે છે તેવામાં પુત્રીના આગ્રહથી મકરધ્વજ રાજા
પોતેજ ત્યાં આવ્યા. શિવનટે અત્યંત આદર સત્કાર કર્યો. પછી રાત્રીએ તેને કહ્યું કે—
હું એ પક્ષી લેવા માટેજ આવ્યો છું, જે તમે રાજા થઈને આપશો તો હું મને તમે
ઘણું મહત્વ આપ્યું એમ માનીશ, અને મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ્યું ગણી જ્યાંસુધી
તારામંડળ રહેશે ત્યાંસુધી તમારો પાડ માનીશ. વધારે શું કહું ? ” ચોથા ઉદ્ધાસની
ત્રીજા દાળ મોહનવિજયજીએ રચી. ૧૪-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

નટ બોલ્યો કે—“ હે સ્વામી ! તમે જોને પક્ષી માત્ર ગણ્યો નહીં, એ તો અમારા
મનથી આભાનગરીનો રાજા છે, અને તેથીજ તમને આપતાં મન આવતું નથી અને ના
પણ કહી શકાતી નથી, એક બાબત નહીં અને એક બાબત વાઘવાળો ન્યાય થયો છે.”
શિવમાળા બોલી કે—“ હે રાજા ! જોને માટે અમે ઘણા રાત્રીએ વૈરી કર્યા છે, જોને
માટે અનેક પ્રકારનાં કલેશ સહન કર્યા છે, પરંતુ તમારી પુત્રી મારી સખી છે તેથી તેને
માટે આ મારા પ્રાણ સમાન પક્ષીને આપવામાં હું આનાકાની કરી શકતી નથી. ૧-૪

લેઈ જાઓ પુરધણી, થાઓ કોડિ કડયાણુ;
રૂડે જતને રાખજો, એ આભા મહિરાણુ.

૫

જાણી વિહંગ મ ભૂલશો, અહો મોટા અવનીશ;
તુમ પુત્રીને એહથી, થાશે સયલ જગીશ.

૬

ગ્રહી સપિંજર કુકડો, આવ્યો નૃપ નિજ ધામ;
હાથોહાથ સુતા ભણી, જઈ સમર્પ્યો તામ.

૭

હો નરપતિ ! તમે પુશીથી એને લઈ જાઓ, તમારું એને એનું કોડ કડયાણુ થજો, એને કોડ ચત્ન કરીને જાળવજો અને એ આભાપતિજ છે એમ જાણજો. એને પક્ષીમાત્ર જાણીને ભૂલ ન જાશો. એનાથી તમારી પુત્રીની સર્વે આશાઓ પૂર્ણ થશે.”

આ પ્રમાણે કહીને કુર્કટનું પાંજરું રાજાને સ્વાધીન કર્યું. એટલે રાજા તેનો આભાર માની ઘણો હર્ષિત થઈ પાંજરું લઈને રાજભુવનમાં આવ્યો અને હાથો હાથ તે પાંજરું પ્રેમલાને આપ્યું. પ્રેમલા અત્યંત રાજી થઈ. ૫-૭

હવે પ્રેમલા તેની સાથે આનંદ કરશે, પોતાના હૃદયના ઉભરા કાઢશે અને પરિણામે તેને અસલ સ્થિતિમાં લાવવાને કારણભૂત થશે, તે ગધું આપણે હવે પછીની ઢાળમાં વાંચશું, હાલ તો આમાંથી શું સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તેનો વિચાર કરીએ.

ચોથા ઉદ્ધાસની ઢાળ પહેલીથી ઢાળ ત્રીજી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યમાં એક પ્રકારનો સાંસારિક ઈષ્ટસંયોગરૂપ આનંદ સમાયલો છે. ચંદરાબનું સ્થાનલેદ થવાપણું થાય છે. પ્રથમ ગુણાવળી પાસેથી નટો પાસે અને ત્યાંથી પ્રેમલા પાસે—આ મોટો ફેરફાર છે. અહીં ખાસ ધ્યાન આપવાનું એ છે જે—પોતે ચંદરાબ, તેનું જ્ઞાન જાગૃત રહેવાથી ગધાને જોળખે છે, ગધી હકીકત જાણે છે. પરંતુ મનુષ્ય ભવમાં અવાંતર તિર્યંચ દશા પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી વાચા રોકાઈ જવાને લીધે કાંઈ પણ કહી શકતો નથી. કર્મનું આવું ગળવત્તરપણું છે. સુગેરું સ્વપ્ના ભયા, સમજ સમજ પસ્તાય એ કહેવત અનુસાર અહીં સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિ અત્યંત શોચનિય છે. સામાન્ય તિર્યંચોને પૂર્વસ્થિતિ વિસ્મરણ થયેલી હોવાથી આની જેવું દુઃખ લાગતું નથી તે તો પોતાના ખાનપાનમાં આસક્ત રહે છે. આને તો જોવું અને રોવું તેના જેવું થયું છે. પરંતુ પ્રાણીએ કર્મ કરતાંજ વિચાર કરવાનો છે. ઉદય વખતે વિચાર કર્યો કામ આવતો નથી.

અહીં ખીજો મોહનીય કર્મનો પ્રચાર જોવા જેવો છે. તે અવ્યક્તપણે પણ કેટલું કામ કરે છે. કુકડાને ખીલકુલ નહીં જોળખવા છતાં પ્રેમલાને તેના ચાંચ વિગેરેના સ્પર્શથી—તેને જોવાથી એક પ્રકારનો આનંદ આવે છે, અને તે તેને વારંવાર સ્પર્શ કરવા ઇચ્છે છે. આ

મોહનીય કર્મની કરાવેલી એટલો છે. તે અનેક પ્રકારના પૌષ્ઠગલિક પદાર્થો ઉપર પ્રથમ રાગ કરાવી પછી તેના વિયોગ વળતે શોકમાં નિમગ્ન કરી મૂકે છે. તેનું એકછત્ર રાજ્ય સર્વવ્યાપી છે. તેના ક્ષેત્રમાં તો માત્રજ્ઞાની મહાત્માઓજ કસાતા નથી; ખીજાઓનો તો તેની પાસે આશરોજ નથી. તે તો તેને આધીનજ થઈ જાય છે અને તે જેમ નચાવે તેમ નાચે છે અને તે જેવી પ્રેરણા કરે તેવી એટલો કરે છે.

જુઓ મોહનો પ્રચાર ! પતિનું નામ તેના શહેરનું નામ, તેના ગામનો-તેના ઘરનો કુકડો પણ અત્યંત બહાલો લાગે છે. મકરધ્વજ રાજાને પણ જ્ઞાતાત્વ સ્વચ્છર સંગંધ હોવાથી તેને પણ તેના ઉપર પ્રેમ આવે છે. તે નટોને તેની હકીકત પૂછે છે, નટો કહે છે કે અઢારસો કોસથી પગે ચાલતાં દેશપરદેશ કરતા નવ વર્ષે તે અહીં આવે છે. આજની જેવા રેલવે તાર વિગેરેના કે પોસ્ટના પણ તે કાળે સાધન હોય એમ જણાતું નથી. આ પ્રમાણેના નટોથી ખગર મળ્યા છતાં પણ ત્યાં માણસ મોહલી ખગર કઢાવવાની કે અંદરાજને તોડાવવાની કશી તજવીજ આખા સોરઠ દેશનો રાજા પણ કરી શકતો નથી એ સાધનોનો અભાવ સૂચવે છે.

મકરધ્વજ રાજાની આજ્ઞા મેળવીને નટો ત્યાં આતુર્માસ વ્યતિત કરવા રોકાય છે. રાજા પણ તેજોના અને કુર્કટના પ્રસંગમાં વધારે આવવાની ઇચ્છાથીજ તેમને રહેવાની આજ્ઞા આપે છે. નટો પણ દરરોજ રાજા પાસે આવીને તેને પ્રસન્ન કરે છે. આ નટોની કહેલી હકીકત ઉપરથી રાજાને પ્રેમલાની કહેલી તમામ વાતની પ્રતીતી આવે છે અને તે પ્રેમલા પાસે પોતાની ભૂલ કળુલ કરે છે. ભૂલ કળુલ કરવી તે પણ બહુ મુશ્કેલ હકીકત છે. ઘણા માણસો પોતાની ભૂલ સમજ્યા છતાં પણ અભિમાનની ક્ષતી થતી હોવાથી તે કળુલ કરતા નથી અને તેને પરિણામે ખડું સત્ય જાહેર થતું અટકી પડે છે. મકરધ્વજ રાજા સરલચિત્ત હોવાથી તેવો દંભ રાખતા નથી અને પ્રેમલાને તેની વાત સાચી હતી એમ કહેવા સાથે પોતે સિંહલરાજાના મંત્રી વિગેરેથી ઠગાયો હતો તેની પણ ગર્ભિત કળુલાત કરે છે.

પોતાની ભૂલના નિવારણનો તાત્કાલિક ખીજો તો કાંઈ ઉપાય નથી, પણ પ્રેમલાને પ્રસન્ન કરવા માટે કુકડો લાવી દેવાનું કહે છે. પ્રેમલાને તો તે જોઈતુંજ હતું એટલે પિતા તરફથી તે વાત કહેવાતાં તે અતિ આગ્રહ કરે છે. રાજા નટને બોલાવે છે, પણ બહુ વિવેકપૂર્વક તેની પાસે કુકડાની માગણી કરે છે. કોઈપણ પ્રકારનો રાજમદ કે અધિકારનું બળવાનપણું બતાવતા નથી અને ન્યાયથી પણ જરાકે દૂર જતા નથી. શિવ-કુમાર નટ જવાણમાં કુકડાની ઈચ્છા ઉપરજ વાત મૂકે છે અને પોતે તેની ઈચ્છા પૂછવા જાય છે. કુકડાને તે વાત નિવેદન કરતાં પ્રેમલાની જેમ તેના પણ રોમ રોમ વિકસ્વર થાય છે. જુઓ ! મોહનું પ્રગળપણ ! પ્રેમલા પાસે રહેવાથી ખીજો કશો પણ ઉપસોગ પ્રાપ્ત થવાનો નથી, માત્ર તેને લેવી અને રાજા થવું એટલુંજ છે, છતાં પણ નવ વર્ષના સ્નેહવાળી શિવમાળાને તણને તે પ્રેમલાની પાસે જવા-રહેવા ઇચ્છે છે. વિચક્ષણ શિવમાળા તરતજ તેના વિચાર સમજી જાય છે, અને તેથી તે તેને લગતા ઘણા વચનો કહે છે. શિવમાળાને

આ સંબંધની ખબર ન હોવાથી તેને કુકડાનો વિચાર ફરેલો જોઈને બહુ લાગી આવે છે. પોતે નટપુત્રી છે અને પ્રેમલા રાજપુત્રી છે, તેથીજ કુકડો તેની પાસે જવા લલચાય છે એવું તે ઉપલક્ષ વિચારથી કહે છે, અને તેથીજ તે કુકડાને મર્મલેદક વાક્યો સ્નેહના આવેશમાં કહે છે. કુર્કટ તેના ઉત્તરમાં પોતાની પૂર્વની હકીકત સંશ્લેષમાં કહે છે, વધારે સ્પષ્ટીકરણ કેટલાક કારણથી કરતો નથી. ઉત્તમ પુરૂષો પારકા છિદ્ર ઉઘાડવામાં પ્રાયે મૂકજ હોય છે. એ વાતનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરવા જતાં તેમાં પોતાની અપરમાતાનાં છિદ્ર ખુલાં થાય તેમ છે, તે તેને ઇષ્ટ નથી. તેથી તે વાત ટુંકામાં કહે છે. તે સાથે શિવમાળાના ઉપકારને અંગે પણ બહુ કહે છે. ઉત્તમ પુરૂષો કૃતજ્ઞજ હોય છે, તેઓ કોઈનો કરેલો અદ્વયમાત્ર ગુણ કે લાભ પ્રાણુંતે પણ ભૂલતા નથી. તો આ શિવમાળાએ તો પોતાના નાટકનો શિરપાવ-બક્ષીશ જે પુષ્કળ મળી શકે તેમ હતી તે તણ દઈ કુકડાના વચનમાત્રથી તેનેજ માગી લીધો છે, અને પ્રાણસંકટમાંથી છોડાવ્યો છે; ત્યારપછી પણ નવ વર્ષ પર્યંત તેને પોતાના રાજ તરીકે ગણી ભક્તિ કરી છે, અનેક સ્થાનકે તેને માટે યુદ્ધ કર્યાં છે, વૈર વસાવ્યાં છે, કષ્ટ સહ્યાં છે અને પોતાનો આર્થિક લાભ જતો કર્યો છે. એટલુંજ નહીં પણ છેવટે જેને મળવાનો અત્યંત અસંભવ હતો તેની પાસે લાવીને તેનો મેળો કરી આપ્યો છે. તેથી ઉપકારકનો ઉપકાર ચંદરાજ જેવો ઉત્તમ પુરૂષ કદાપિ પણ ભૂલેજ નહીં, પણ શું કરે? અત્યારે તે લાચાર છે, તેનો કંઈ ઉપાય નથી. તે કોઈ રીતે તેનો બદલો વાળી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી. ગાકી જો મનુષ્યત્વ પામેલ હોત તો તેને ગામ ગ્રાસાદિ આપીને અવશ્ય સંતુષ્ટ કરત, પણ હાલ તો માત્ર વચન-દ્વારાજ તેનો ઉપકાર માની શકાય તેમ છે, તેથી તેવી રીતે માને છે. તેમાં પણ પ્રાંતે કહે છે કે—‘અહીં ગમે તેવો મારો રાગ છે, સંબંધ છે, રહેવાની ઇચ્છા છે, પણ જો તું રાજ થઈ મને અહીં મૂકી જાય—પ્રેમલાને આપે તોજ રહેવું છે, નહીં તો તારી સાથે આવવા તૈયાર છું.’ આ વિવેકીનો વિવેક છે.

શિવમાળા કુકડાની બધી હકીકત સાંભળ્યા પછી જો કે તેના વિયોગથી પોતાને અત્યંત દુઃખ થાય છે, તો પણ પોતાનો આગ્રહ છોડી દે છે. પોતાના કરતાં પ્રેમલાનો આ કુકડા ઉપર વધારે હક છે એમ તે સમજે છે અને અહીં રાખવાથી તેને કષ્ટના અંશનો તો સંભવ નથી પણ લાભની પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ છે એમ માને છે. આવા દીર્ઘ વિચારથી તે હૃદયને દબ કરીને કુર્કટને કહે છે કે—‘જો તમારી એવીજ ઇચ્છા છે તો હું તમને અહીં મૂકી જઈશ, તમે આનંદથી રહેજો, તમારો સ્ત્રી ભર્તારનો મેળો થવાથી હું પણ મારા આત્માને કૃતાર્થ માનું છું.’ સજ્જન મનુષ્યોની સ્થિતિ આવીજ હોય છે, તે પોતાના લાભ કરતાં પરનાં લાભ તરફ વિશેષ દષ્ટિ કરે છે અને પોતાના લાભના ભોગે પણ જો અન્યને લાભ થતો હોય તો તે કરી આપે છે. દુર્જનોની સ્થિતિ આ કરતાં ઉલટીજ હોય છે. તેઓ અન્યના લાભના ભોગે—અન્યને નુકશાન કરીને પણ પોતે લાભ મેળવવા ઇચ્છે છે, મેળવે છે. સજ્જન દુર્જનનો આ વ્યત્યાસ અનાદિ કાળથી છે.

શિવમાળા અને કુર્કટની વાતચીતનું પરિણામ સંતોષકારક આવે છે, તેવામાં રાજા પોતેજ કુર્કટને લેવા આવે છે, અને ઘણી નરમાશથી નટની પાસે તેની માગણી કરે છે. તેમાં છેવટ 'જો કુર્કડો આપણે તો તમે મારી પુત્રીને જીવિતદાન આપ્યું' માનીશ ' ત્યાં સુધી કહે છે. માગવા માગવામાં પણ જાહેર હોય છે. આ કહીને પણ મગાય છે અને બાપની વહુ કહીને પણ મગાય છે. ડાશીમા કહેવાથી જે પ્રસન્ન થાય છે તે બાપની જાયર કહે તો ગાળો ભાંડે છે. આ બધાં વચનરચનાનાં સારાં માઠાં પરિણામ છે. અગાઉ માર્ગમાં પણ આ કુર્કડાની માગણી થવાની હકીકત આપણે વાંચી ગયા છીએ, ત્યાં જોરાવરીથી માગણી થયેલી હતી, એટલે તેને કુર્કડો ન મળતાં ઉલટો પરાભવ સહન કરવો પડ્યો હતો. અહીં નરમાશની માગણી હોવાથી નટો ના પાડી શકતા નથી, એટલે કુર્કડો આપે છે. રાજા રાજી થઈ તેને લઈ જઈને પ્રેમલાને આપે છે.

આ વખતે પ્રેમલાને જે હર્ષ થયો છે તે વચનદ્વારા કહી શકાય કે વર્ણવી શકાય તેમ નથી. તે છતાં જો કે કેટલોક હર્ષનો ઉભરો તો પ્રેમલા કુર્કડાની પાસે કાઢશે. અનાદિ અવ્યાસથી અન્યક્તપણે-અજાણપણે પણ થયેલો ઇષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ એકેન્દ્રિયથી માંડીને સર્વ જીવોને આનંદ આપે છે.

પ્રેમલા હવે કુર્કડાની સાથે આનંદનો અંતુલવ કરશે અને તેની પાસે તેને પોતાના ધસુરગૃહમાં રહેનારો માની ચંદરાજા પ્રત્યેના ઉભરો કાઢશે. શિવમાળાને જો કે પ્રેમલાના અને કુર્કડાના સંબંધની ખબર પડી છે; પરંતુ તે વાત કોઈપણ કારણને લઈને તેમજ વસ્તુ-ગત અસંભાવ્યપણું હોવાથી તે હકીકત રાજાને કે પ્રેમલાને તે કહેતી નથી. તો પણ ગર્ભિત રીતે બધું કહે છે કે 'આને આભાપતિજ જાણજો. અને આનાથીજ તમારી પુત્રીની બધી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થશે.' સુગંધ રાજા આ વાક્યોમાંના ચંદરના ભર્મને સમજી શકતો નથી. પ્રેમલા પણ તે હકીકતથી અજ્ઞાત રહે છે. હવે આગળ આ હકીકત વધારે સ્ફુટ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. વાંચકો પણ હવે દીર્ઘ કાળે કુર્કડાને ચંદરાજા થયેલ જોવા, જાણવા, વાંચવાને ઇચ્છતા હશે તો આવતા રહસ્યમાં ઘણું કરીને આ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં આવશે. હાલ તો આ રહસ્યમાં આવેલી શિખામણો, કર્મના વિકારો અને કર્મની આધીનતા-ઇત્યાદિ બતાવીને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ ૪ થી.

(છેડા નાંછ—એ દેશી.)

ધણ રંગ રાતિ. હાંરે એમ કુર્કટને સમજાવે, અતિ મહમાતી. એ આંકણી. નૃપપુત્રીએ પંજરહુંતી, લઈ કુર્કટ કર ધરીઓ; ભાખ્યું એમ મુજ સોળે વરસે, તુંહીજ મળ્યો સાસરીઓ. ધં ૧ સુણ પંખી તુજ નગર કેરો, ભૂપતિ મુજ વાલમિઓ; પણ મેં દુમક રતન દષ્ટાંતે, હાથે આવ્યો ગમિઓ. ધં ૨ તેહને વિરહે તનથી બાહિર, નીકળીયું પાંસળિઓ; તોહી પણ મુજ અવધિ ગણતાં, હજીઅ લગણુ નવિ મળિઓ. ધણું ૩ ગયો વિછોહો દેધ મુજને, પાછી ખબર ન લીધી; રે પંખી મેં તાહરા નૃપની, એવડી શી ચોરી કીધી. ધં ૪ પરણીને કુષ્ટ ભણી સોંપી, એ શી ઇજ્જત ખાટી; મહારો જનમ કીયો અકીયારથ, કેણે એ શીખવી પાટી. ધં ૫ જો ઘરભાર રહેવા કાયર, કાં કર્યો કર મેળાવો; પરણતાંવેંત જ કેમ મુજ ઉપર, આવ્યો ચિત્ત અભાવો. ધં ૬ રે પંખી મેં પી-ઉડા સરિખો, નવિ નિરખ્યો નિરમોહી; કાગળનું પણ મળવું ટાળ્યું, જે દિનહુંતી વિછોહી. ધં ૭. કિંહા આભા કિંહા નગરી માહરી, મનહું પણ નવિ પહોંચે; કંતે કીધું તે ન કરે વૈરી, ઉંડું નવિ આલોચે. ધં ૮ વાલેસર ઇહાં આવી ન શકે,

ઢાળ ચોથીના ભાવાર્થ.

નટપુત્રી શિવમાળા પાસેથી કુર્કટનું પાંજરું પ્રાપ્ત થતાં પ્રેમલાએ તેમાંથી કુર્કટને બહાર કાઢ્યો અને પોતાના હાથ ઉપર રાખી તેની પાસે પોતાના હૃદયના ઉલસા કાઢવા લાગી. તે કુર્કટને કહે છે કે, “ હે કુર્કટ ! તું સોળ વર્ષે મારા સાસરાનો પક્ષી લેજો થયો છું. રંગમાં રસીલી અને મદમાં માતેલી કુર્કટને આ પ્રમાણે સમજાવે છે. હે પક્ષી ! તારા નગરનો રાજા તે મારો સ્વામી છતાં મેં જેમ લિશ્તુક રતનને શુભાવી દે તેમ તેને હાથ આવેલા ખોઈ નાખ્યા છે. તેના વિરહથી માફક રૂધીર સુકાઈ ગયું અને પાંસળીઓ બહાર નીકળી પણ તારા રાજા હજી સુધી મને મળ્યા નહીં, એટલુંજ નહીં પણ મેં તારા રાજાની એવી શી ચોરી કરી કે આજસુધી તેણે મારી ખબર પણ લીધી નથી ? મને પરણીને કુષ્ટને સોંપી આપ્યા ગયા એમાં ઇજ્જત શું વધારી ? મારો જન્મ અકૃતાર્થ કર્યો. આવું તેને કોણે શીખવ્યું ? ૧-૫ જો ગૃહભાર વહેવા કાયરજ હતા તો પાણિ-અહણુ શા માટે કર્યું ? અને કર્યા પછી તરતમાંજ શા કારણથી મારી ઉપર અભાવ થયો ? હે પક્ષી ! મેં તારા રાજા જેવો તો નિર્મોહીજ ન દીઠો કે જેણે પરણીને ગયા પછી કાગળથી પણ મારી ખબર લીધી નહીં. ક્યાં આભાપુરી અને ક્યાં આ નગરી ? મન પણ ત્યાં પહોંચી શકે નહીં એટલું છેટું, તેમાં મારા કંથે જે કર્યું તેવું તો વૈરી પણ

મેં પણ તિહાં ન જવાય; ઇમ નિરધારી નાહ વિહુણી, મુજને કિમ દિન જાય.
 ધ૦ ૯ નહીં જગમાં કોઈ પ્રભુનો બહાલો, જઈને તસ સમજાવે; હૃદય કઠોર રચા
 એવા નરના, કરૂણા કિમપિ ન આવે. ધ૦ ૧૦ સોળે વરસે મન નવિ ભીનું, છે
 તેહવો ને તેહવો; સોળે સાન સાંભળે સહુકો, પણ એ કઠીણ છે કેહવો. ધ૦ ૧૧ એહ
 માટે માહરે તાતે, મુજને ઘણી ચચચાડી; પણ એકાંત તણી વાતડીઉં, એકે નાવી
 આડી. ધ૦ ૧૨ કરતાં નેહ જગમાં સોહિલો, પણ દોહિલું નિરવહિલું; જે નિઃ-
 સ્નેહીથી બાંધવું મનડું, તે ફોગટ દુઃખ સહિલું. ધ૦ ૧૩ તું પંખી છે તેહના
 ધરનો, તિણે મુજ તન રોમાંચ્યું; પોતાનો જાણી તુજ આગળ, પિયતું પોથું
 વાંચ્યું. ધ૦ ૧૪ તુજ દીઠે મારાં દુઃખ નાઠાં, તુજ દીઠે પિયુ દીઠા; તાહરા રાજ
 સરિખો રખે જો, તું પણ થાતો ધીઠો. ધ૦ ૧૫ કુકડે ઇમ પોતાની કીરતિ,
 નિસુણે સામું નિહાળી; પણ ખેચર માટે તે પાછું, ન શકે ઉત્તર વાળી. ધ૦ ૧૬
 દંપતી માંહોમાંહે મળીયા, ફળી મનોરથ માળા; ચોથી ઢાળ ચોથે ઉઘાસે,
 કહી મોહને સુવિશાળા. ધ૦ ૧૭

ન કરે ! તેઓ અહીં ન આવી શકે, હું ત્યાં જઈ ન શકું. આવી સ્થિતિમાં મારા દિવસો
 શી રીતે જાય ? વળી આ જગતમાં એવો પરમાર્થી પ્રભુનો વહાલો કોઈ માણસ પણ
 દેખાતો નથી કે જે જઈને મારા સ્વામીને સમજાવે અને તેનું કઠોર હૃદય પીગળાવે-
 તેમાં કરૂણા ઉત્પન્ન કરે. સોળ વર્ષ થયાં પણ તેમના મનમાં સ્નેહ જાગ્યો નહીં તે મનને
 કેવું કઠોર સમજવું ? લોકોમાં કહેવત છે કે સોળ વર્ષે સહુ કોઈને સાન આવે પરંતુ આતો
 કોઈ જૂઠી રીતનો કઠણ છે. એને માટે મારા પિતાએ પણ મને ઘણું કષ્ટ આપ્યું, પણ
 તેની ફરિયાદ કોની પાસે કરવી ? આ જગતમાં સ્નેહ બાંધવો સહેલો છે પણ તેનો નિર્વાહ
 કરવો તેજ અતિ મુશ્કેલ છે. તેમાં પણ જે નિઃસ્નેહી સાથે સ્નેહ બાંધવો તે તો માત્ર
 દુઃખ સહેવા માટેજ છે. તું તેના ધરનો પક્ષી છે તથા તને જોઈ મને રોમાંચ ઉત્પન્ન
 થાય છે એટલે મેં તારી પાસે મારા દુઃખની પોથી વાંચી ગતાવી છે. તને દેખવાથી મારું
 દુઃખ કેટલેક અંશે નટ થયું છે, જાણે મારા સ્વામીનેજ દીઠા હોય એમ લાગે છે, પણ
 તું રખે તેના જેવો ધીઠો ન થતો ! ” ૬-૧૫

આ પ્રમાણે ગ્રેમલાનાં સ્નેહગર્ભિત માર્મિક વચનો કુકડે સાંભળ્યા પણ તે પક્ષી
 હોવાથી તેનો ઉત્તર આપી ન શક્યો. જો કે દંપતી એકત્ર મળ્યા છે, પરંતુ તે જાનનેની વચમાં
 કર્મજનિત મહદંતર છે, એટલે તે મેળાપનો લાલ ખેમાંથી એકે મેળવી શકતા નથી. ચોથા
 ઉઘાસમાં અતિ વિશાળ આ ચોથી ઢાળ મોહનવિનયજીએ કહી. ૧૬-૧૭

દુહા.

- તવ શિવમાળા એહવે, આવી પ્રેમલા પાસ;
લેઈ રમાડયો કૂકડો, છાંટયો ઘણો સુવાહ. ૧
- મેવા મૂક્યા આગળે, કિધી ભગતિ પંડુર;
ગાઈ વાઈ રીઝવ્યો, પંખીને સસનૂર. ૨
- નટપુત્રી કહે પ્રેમલા, નિસુણો માહરી વાત;
આર માસ લગે રાખજો, તુમ એ પંખી જાત. ૩
- જેણે દિન અમે ચાલશું, ઇહાંથી નટ સમવેત;
તે દિન લેઈશું કૂકડો, એ મુજ તુજ સંકેત. ૪
- તિહાં લગે સુપરે રાખજો, નયણા આગળ એહ;
નિત પ્રતે લેઈશ શુદ્ધિ હું, આવી એણે ગેહ. ૫
- જો ચિહું માસે તુમ તણી, એહ જો પૂરે હુંશ;
તો તુમ અમ ઝગડો નહીં, કહું કરી એહના સુસ. ૬
- ગઈ શિવમાળા ઇમ કહિ, નિજ થાનક પુરમાહિ;
કુર્કટ કર ધરી પ્રેમલા, કરે ખાંહિની છાંહિ. ૭

દુહાનો લાવાર્થ.

પ્રેમલા પક્ષી સાથે આવાં ગાંડાઘેલાં વચનો કહી ઉભરો કાઢે છે, તેવામાં શિવમાળા ત્યાં આવી; તેણે કુકડાને પોતાના ખોળામાં લઈને રમાડ્યો. તેની ઉપર સુગંધી પદાર્થો છાંટ્યા, તેની પાસે મેવા મીઠાઈ મૂક્યા, તેની ખૂણ ભક્તિ કરી અને તેને રીઝવવા મધુર સ્વરે ગીતગાન કર્યું. ત્યારપછી તે પ્રેમલાને કહેવા લાગી કે—“ તમે આ કુકડાને આર મહિનાં સુધી તમારી પાસે રાખો, આતુર્માસ ઉતર્યે અમે જ્યારે અહીંથી ચાલશું ત્યારે હું તેને પાછો લઈ જઈશ. આ પ્રમાણે મારો અને તમારો સંકેત છે. ત્યાંસુધી તમે તેને સ્નેહપૂર્વક જાળવજો. હું પણ દરરોજ આવીને તેના ખગર લઈ જઈશ. આર મહિનાની અંદર જો એ તમારી વાંચળા પૂર્ણ કરે તો એના સમ ખાઈને કહું છું કે પછી અમારે તમારી સાથે કાંઈ વાંધો નથી. ”

આ પ્રમાણે ગણિત વચનો કહીને શિવમાળા પોતાને ઉતારે ગઈ, પણ પ્રેમલા તેમાં કાંઈ સમજી નહીં. તે તો કુકડાને લઈને રમાડવા લાગી. ૧-૭

ઢાળ ૫ મી

(ભટ્ટીયાણીની દેશી.)

કુર્કટના મુખ સામે હો નિત નિત જોવે પ્રેમલા, લે ઉંડો નિઃશ્વાસ; આં-
સુડાં નયણાંથી હો વરસાવે પ્રેમ પ્રકાશથી, કરી કરી વિરહ વિખાસ. કું ૧
કામણુગારા પ્યારા હો હવે ન્યારા મુજથી કાં રહો, નિપટ અટારા હોય; સારી-
સર અનુકારા હો જળધારા વરસે અંબરે, પિયુ વિણ વારે કોય. કું ૨ ઉત્તર
વાળી કાળીહો અસરાળી ભાળીને ઘટા, હૃદય વિકાળી થાય; ચપળા એ જળ-
કારા હો કરવાળા કમળા પુત્રની, વિરહીણીએ ન સહાય. કું ૩ જિમ જિમ
જળધર ગાળે હો તિમ પિયુડો લાળે કાં નહિ, પરિહરી પ્રમદા દૂર; ઇણ ટાણે
જો વિરાળે હો મુજને તો નિવાળે સાહેબો, ઇણ રૂતુ નહિ પંડુર. કું ૪ એ
ઝીંઝી થઇ ભિંચી હો તનુવંચી ચૂંટે પિયુ વિના, નિરખી એકલી ગેહ; તે માટે
પંખીડા હો તણ વીડા પીડા વારીએ, કરી કીડા નવ નેહ. કું ૫. શિવ-
માળા જે બાળા હો ઇહાં વચન રસાળાં કહી ગઇ, લલ્લા મેં પંખી તેહ;
આવ્યા છો હવે હાથે હો મુજ સાથે ન કરો આંતરો, માથે વરસે મેહ. કું ૬
ઇમ કુર્કટ નિત નિસુણે હો ન જણાવે એકે આંકડો, એવડો વડો ગંભીર; ભાવી
ઉપર આણી હો ઇમ જાણી તાણી ધીરતા, ધન્ય ચંદ વડવીર. કું ૭ ખિણમેં

ઢાળ પાંચમીના ભાવાર્થ.

હવે પ્રેમલા નિરંતર કુકડાની સાચું જોયા કરે છે, તેની ભક્તિ કરે છે, તેની સામે
જેસીને ઉંડા નિસાસા મૂકે છે, આંખમાંથી આંસુની ધારા વરસાવે છે, વચનદારા ખેદ જાહેર
કરે છે. અને કહે છે કે હે કામણુગારા ! હવે મારાથી ન્યારા કેમ રહો છો ? કોયલના સ્વર
જેવી અથવા ગાણુની ધારા જેવી અત્યારે વર્ષાઋતુ હોવાથી આકાશમાં વરસાદ ચડી આવે
છે, વિજળી ઝળકારા કરે છે, ગર્જન થાય છે, મેઘ પલ્લુ જળધારા વરસાવે છે, જગત
ખંધું તેનાવડે શાંત થાય છે, પણ પ્રેમલાના હૃદયનો વિરહાગ્નિ તેનાથી શાંત ન થતાં ઉલટો
વિશેષ પ્રદીપ્ત થાય છે. તેથી તે પોતાનું દુઃખ અનેક પ્રકારે કુર્કટ સમીપે પ્રકાશિત કરે છે
અને શિવમાળાના વચનો સંભારી તેમાં કાંઇક રહસ્ય રહેલું છે એમ વિચારી કુર્કટને કહે છે
કે—“ હવે તમે મારે હાથે આવ્યા છો, તો અંતર શામાટે રાખો છો ? ” આમ કુકડો
હંમેશા સાંભળે પણ એક આંકડો કહેતો નથી કારણ એ ગંભીર છે. વળી ભાવીભાવ અન્યથા
થતું નથી એમ જાણી ધીરજ રાખે છે. ખરેખર વીરોમાં મહાનુ ચંદને ધન્ય છે. ૧-૭

પિયુ કરી જાણે હો ખિણમાંહે જાણે કુકડો, પાસે રાખે તાસ; પુણ્યતણે સંજોગે
 હો મન ભાવ્યો આવ્યો એહવે, ઉત્તમ આસો માસ. કું ૮ વિમળાચળ ફરસેવા
 હો અતિ ચપલા હુઈ પ્રેમલા, સંગ સખી પરિવાર; અણચિંત્યો તિહાં આવ્યો
 હો પરદેશી એક નિમિત્તીઓ, કવિકુલ શિર શિણુગાર. કું ૯ પ્રણમી પદકળ
 તેહના હો ઇમ પ્રેમલાલચ્છી વિનવે, અહો પંડિત કહો મુજ; વીછડીઓ મુજ
 વાલો હો ઇહાં કિણહિન આવી મળે, રાજ કરીશહું તુજ. કું ૧૦ જોશીડો મન
 હોંશે હો સ્વધારી જોઈને કહે, સુણ પુત્રી સુવિલાસ; આજ તથા કે કાલે હો
 તુજ આભાપતિ જો મળે, તો કહેજે સાખાશ. કું ૧૧ હું પણ એ તુજ કહેવા
 હો અણતેજ્યો આવ્યો છું ઇહાં, નાણીશ કોઈ સંદેહ; હું તુજ કારણ જ્યોતિષ
 હો કરણાટે ભણવાને ગયો, આવ્યો છું આજજ ગેહ. કું ૧૨ મેં જે નિમિત્ત
 પ્રકાશ્યું હો તેહ ખોટું કદીએ નવી હોયે, કર મુજ વચન પ્રમાણ; સ્વચ્છી
 પ્રેમલાલચ્છી હો, નિસુણીને હરખી ચિત્તમાં, દીધું દાન વિહાણ. કું ૧૩ નૈમિ-
 ત્તિકને વિસર્જે હો અનુમતિ લેઈ તાતની, પિંજર લીધું સંગ; થોડીશી સહિ-
 યુંથી હો પુંડરગિરિ ઉપર ચઢી, પ્રેમલા પરમ ઉમંગ. કું ૧૪ કર ઉપર કરી
 ધરીઓ હો પિંજરથી કાઢી કુકડો, નૃપપુત્રી મતિમંત; જીમ જીમ ગિરિવર

ઘડીક પતિ કરી જાણે છે તો ઘડીક કુકડો સમજી પાસે રાખે છે. પુણ્યના યોગથી ઉત્તમ આસો
 માસ આવ્યો એટલે ચાતુર્માસ પૂર્ણ થવા આવતાં પ્રેમલા સિદ્ધાચળની યાત્રા કરવા તત્પર
 થઈ. આ વિમળાપુરી તેની તળેટીમાંજ હતી, સખીઓને પણ સાથે આવવા તૈયાર કરી.
 તેવામાં એક કવિઓમાં શિરોમણિ નિમિત્તીઓ ત્યાં આવ્યો. તેનો અનેક પ્રકારે સત્કાર
 કરીને પ્રેમલા પૂછે છે કે—“હે કવિકુળભૂષણ ! મારા સ્વામી મને ક્યારે મળશે તે કહો,
 હું તમને રાજ કરીશ.” નિમિત્તીઓ બોલ્યો કે—“તમારા પતિ તમને આજે કે કાલે જરૂર
 મળશે. જો આ વાત ખરી પડે તો મને સાખાશી આપજો. હું તમારે માટે જ્યોતિષશાસ્ત્રોનો
 અભ્યાસ કરવા કષ્ટાટક ગયો હતો. ત્યાંથી અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી આજેજ ઘરે
 આવ્યો છું અને તમારો વગર બોલાવ્યો એ વાત કહેવાજ આવ્યો છું. મેં જે નિમિત્ત કહ્યું
 છે તે કદી પણ ખોટું પડે તેમ નથી, તેથી એમાં તમારે કિંચિત્ પણ સંદેહ ન કરવો.”
 તેની આ પ્રમાણેની વાણી સાંભળીને પ્રેમલાલચ્છી ઘણી ખુશી થઈ અને તેને યથોચિત દાન
 માન આપી વિસર્જન કર્યો. ૮-૧૩

પછી થોડીક સખીઓને સાથે લઈને પ્રેમલા પિતાની આજ્ઞા લઈ, કુર્કટના પાંજરાને
 પોતાનાજ હાથમાં રાખી પુંડરગિરિની યાત્રા કરવા ચાલી. ઉપર ચડતાં કુકડાને પાંજરામાંથી
 કાઢી હાથ ઉપર રાખ્યો. કુકડો પણ ગિરિને જોઈને અત્યંત ખુશી થયો અને પોતાના

નિરખે હો મન હરખે તિમતિમ પંખીઓ, લેખે દિવસ ગણંત. કું ૧૫ દેહરો
શિવપદ શેહરો હો નિરખીને હરખી પ્રેમલા, લેખ્યા દેવ યુગાદિ; સારી અષ્ટ-
પ્રકારી હો જિનપૂજા લખ્છીએ કરી, વારી સયળ વિષાદ. કું ૧૬ દીઠકું દરિ-
શણ મીઠકું હો પંખીડે પ્રથમ જણુંદનું, સફળ કર્યો અવતાર; પાંચમી ઢાળ
પ્રકાશી હો એ મોહને ચોથા ઉદ્ધાસની, પુણ્ય સદા સુખકાર. કું ૧૭

ફહા.

સેવી મરદેવી મુતને, વીરસ્તુપા બહુભાવ;	
આવી દેહરા બાહિરે, કર ધરી પંખીરાવ.	૧
પ્રતિ જિનમંદિરમાં જઈ, લેખ્યાં ખિંબ અપાર;	
ભગતિ ભુગતિ નિજ શક્તિવશ, કર્યો સફળ અવતાર.	૨
આવી જિહાં રાજહની, લખ્છી તણ ખલખંચ;	
પથ્યું પત્ર લેઈ કુકડે, શોભાવી નિજ ચંચ.	૩
એમ સફળ વિધિ સાચવ્યો, આવી જિનગૃહ દ્વાર;	
સૂર્યકુંડ જોવા ભણી, પહોતિ નારી તિવાર.	૪
દીઠો કુંડ સોહામણો, કમલકોશ સોહંત;	
જાણું સ્વર્ગશિરિ ભણી, કાઢી દાંત હસંત.	૫

દિવસને લેખે ગણવા લાગ્યો. ઠેઠ ઉપર પહોંચ્યો એટલે શિવપદના શિખર જેવું શ્રીઋષભેશ્વરનું
ચૈત્ય દીકું. પ્રેમલાએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો, યુગાદિદેવને લેખ્યા અને તેમની અષ્ટપ્રકારી પૂજા
કરી. ઋષભ જિનેન્દ્રના દર્શન થવાથી કુકડે પછુ પોતાના જન્મને સફળ ગણ્યો. સારા ભાવ-
વાળી આ ચોથા ઉદ્ધાસની પાંચમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ પ્રકાશી કારણ કે પુણ્ય હંમેશાં
સુખ આપનાર છે. ૧૪-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

પ્રેમલા મૂળનાયકજીની ભક્તિ કરી મુખ્ય ચૈત્યમાંથી કુકડાને હાથમાં લઈને બહાર
નીકળી અને ખીલત પ્રત્યેક ચૈત્યમાં કુકડે સહિત જઈને અસંખ્ય જિનગિંજોને નમસ્કાર
કર્યા. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરી પોતાનો મનુષ્ય જન્મ સફળ કર્યો. ત્યાંથી ફરતી
ફરતી રાયણના વૃક્ષ પાસે આવી. ત્યાં ભૂમિ ઉપર પડેલ પત્ર ચાંચમાં લઈ કુકડે પોતાની
ચાંચને મુશોભિત કરી. એમ સર્વ વિધિ સાચવીને જિનમંદિરના બારણે આવી, પછી ત્યાંથી
સૂર્યકુંડ જોવા ચાલ્યા. નિર્ભળ જળથી ભરેલો અને કમળોવડે મુશોભિત સૂર્યકુંડને જોયો.
જે સ્વર્ગ પ્રત્યે જાણે દાંત કાઢીને હસતો હોય તેવો દેખાતો હતો. ૧-૫

પૂરણ નિર્મળ જળ ભર્યું, ઉંડતણથી ઉંડ;

સઢા ભર્યો એ જાણીએ, સમતારસનો કુંડ. ૬

તહ ઉપકુંઢે પ્રેમલા, રહી નિહાળે નીર;

નિસુણો ભવિ ઇહાં પંખીઓ, કેવો થયો વડવીર. ૮

ઢાળ ૬ ઢી.

(ભમરાની દેશી)

કુકુંટ દેખી કુંડને, મન માન્યું લાલ; ચિંતે ચિત્ત મજર, અતિ મન માન્યું
લાલ; સોળ વરસ વહી ગયાં, મં કિહાં સ્ત્રી કિહાં ઘરખાર. અં ૧ કિહાં લગે
રહીશ હું પંખીઓ, મં ઘિગ્ ઘિગ્ એ અવતાર; અં માતા પણ વેરણ થઈ, મં
સહી સંસાર અસાર. અં ૨ લેઈ નટ મુજને કર્યા, મં પુર પુર દેશ વિદેશ; અં
હજીઅ ન આંવ્યો કર્મનો, મં પાર કિશો લવલેશ. અં ૩ ક્રીટી નર થયો કુ-
કુંડો, મં અવકર જોવણહાર; અં શી હવે મનુષ્યપણા તણી, મં ઘરવી હોંશ
લગાર. અં ૪ પ્રમહા કને પંખી થકે, મં નિશિ વાસર કિમ જાય; અં દેખી
ફેગટ ઝુરવું, મં ચિંત્યું કિમપિ ન થાય. અં ૫ એળે યૌવન નિર્ગમ્યું, મં
શો હવે હોશે ઉઘાડ; અં લાગ્યો કાને દૈવને, મં કોઈક પૂરો ચાડ. અં ૬

વળી તે કુંડ પૂર્ણ ભર્યો હતો અને ઉંડો પણ ઘણો હતો તેથી જાણે સમતા રસનોજ
કુંડ ન હોય એમ પ્રેમલા માનવા લાગી અને તેના જળને ફરસીને આવતા શીતળ અને
સુગંધી સમીરનો લાભ લેવા માટે તેના કિનારા ઉપર પક્ષીને હાથમાં લઈને બેઠી. હવે
પંખી કેવી વીરતા કરે છે તે હે લવ્યજીવો ! તમે સાંભળો ૬-૮

ઢાળ છઢીનો ભાવાર્થ.

સૂચકુંડને જોઈને કુકુંટ પ્રથમ તો ઘણો હર્ષિત થયો, પણ પછી તે એકાએક વિચારમાં
પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આ પ્રમાણે તિર્યંચ અવસ્થામાં મને સોળ વર્ષ
વહી ગયાં. ક્યાં સ્ત્રી ? ક્યાં ઘરખાર ? ક્યાં સજ્જન ? ક્યાં માફ રાજ્ય ? એ બધું અત્યારે મારે
તો નકામું થઈ પડ્યું છે. મારી માતા ખરેખરી વેરણ થઈ કે જેણે મને આ દશાએ પહોં-
ચાડ્યો છે. આ સંસાર ખરેખરો સ્વાર્થથીજ ભરેલો છે, તેમાં સારભૂત કાંઈ પણ નથી.
વળી નટો મને લઈને અનેક દેશમાં કર્યા તો પણ મારા દુષ્કર્મનો અંત આંવ્યો નહીં. હું
મનુષ્ય ક્રીટીને ઉકરડામાં ફરનારો કુકુંડો થયો. હવે એટલો બધો વખત વ્યતિત થયા પછી
મનુષ્ય થવાની આશાજ શી રાખવી ? શા ઉપર રાખવી ? પોતાની સ્ત્રીની પાસે પંખીપણે
રહેતાં રાત દિવસ શી રીતે વીતાડવાં ? દેખવું અને દાઝવું એ શી રીતે સહન થઈ શકે ?
માફ યૌવન તમામ નિષ્ક્રિય ગયું ! મારા દુઃખની હકીકત ચિંતવી પણ શકાય તેમ નથી. જરૂર
કોઈ ખરેખરો ચાહીયો મારા દૈવની પાસે જઈ ચડ્યો કે જેણે મને આટલું દુઃખ અપાવ્યું. ૧-૬

જીવું એ રચા કામનું, મં ખોટી એ ગર્હલ આશા; અં ને જંપા કરું કુંડમાં, મં તો છુટે દુઃખ પાસ. અં ૭ કેહની વધુ કેહની પુરી, મં કેહથી માયા મોહ; અં નેતાં કોઈ કોઈનું નહીં, મં કેહનો યોગ વિછોહ. અં ૮ ને કોઈ ન થયો આપણો, મં કેહના રાગ વિરાગ; અં સહુ છે સ્વારથનું સગું મં અહો ભવજલધિ અતાગ. અં ૯ આલોચી ઇમ કુકડે, મં કુંડમાં જંપા દીધ; અં દેખી નારી વિલખી કહે, મં ભુંડા એ શું કીધ. અં ૧૦ હું શિવમા-
ળાને કિશો, મં જઈને દેઈશ જવાળ; અં કર્યું અવિચાર્યું પંખીએ, મં થોડા દિનને મિલાપ. અં ૧૧ મંદિર જઈ નિજ તાતને, મં વદન દેખાડીશ કેમ; અં તુજ ગતિ તે ગતિ માહરી, મં પ્રેમપરીક્ષા એમ. અં ૧૨ ન કરી વાત જંપા ભરી, મં લચ્છીએ પણ તામ; અં પકડ્યો પડતો કુકડો, મં અઈ અઈ મોહ વિરામ. અં ૧૩ પંખીરૂપ થાવા તણો, મં માયે ખાંધ્યો જેહ; અં લખ-
લખ કરતાં ડોકથી, મં તૂટ્યો દોરો તેહ. અં ૧૪ પ્રગટ્યો અણચિંત્યો તિહાં, મં અંદનરિંદ સરૂપ; અં શાસનસૂરિએ ઉદ્ધર્યા, મં રાણી તિમ વળી ભૂપ. અં ૧૫ આપ્યા કુંડથી બાહિરે, મં લચ્છીએ ઓળખ્યો કંત; અં સફળ ભડી

આવું જીવું શા કામનું ? ખોટી આશામાં કેટલા દિવસ કાઢવા ? અને આવા તિર્યંચપણમાં ક્યાં સુધી રહેવું ? તેથી હવે તો આ કુંડમાં જંપાપાત કરું કે જેથી માફ કલ્યાણ થઈ જાય. આ સંસારમાં કોણ કોણ છે ? કોની માતા, કોનો પિતા, કોની સ્ત્રી, કોની નગરી, કોઈ કોઈનું નથી, તેના ઉપર શો મોહ કરવો ? એમાંનું કોઈ આપણું થયું નહીં તો પછી આપણે તેને માફ માફ ક્યાંસુધી માનવું ? આ તાગ વિનાના સંસારસમુદ્રમાં શો સ્વાર્થનું સગું છે. ” આ પ્રમાણે વિચારીને સંસાર ઉપર પૂર્ણ વિરાગવૃત્તિ આવવાથી કુકડે પ્રેમલાના હાથ ઉપરથી કેદીને એકદમ કુંડમાં જંપાપાત કર્યો. પ્રેમલા તે ક્ષેત્રને એકદમ ગભરાઈ ગઈ. તે તે બોલી કે—“ અરે ભૂંડા ! તે આ શું કર્યું ? હું શિવમાળાને શું જવાળ દઈશ ? મારા માતાપતાને પણ શું કહીશ ? યોડા દિવસના સંબંધમાં તે આ શું કર્યું ? પણ મને લાગે છે કે તે મારા પ્રેમની પરીક્ષા કરવા માટેજ આમ કર્યું જણાય છે; તો હવે જે તારી ગતિ તેજ મારી ગતિ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને પ્રેમલાએ પણ કોઈને કહ્યા સિવાય એકદમ તેની પાછળ કુંડમાં તેને પકડવાને ગિયે જંપાપાત કર્યો. તે ભેઈ સર્વત્ર દાદાકાર થઈ રહ્યો.

પ્રેમલા કુકડાને પકડવા ગઈ, તેવામાં અપરમાતાએ બાંધેલો દોરો કે જે ધણે જીવું થઈ ગયો હતો, તે એકદમ હાથમાં ભરાવાથી તુટી ગયો એટલે અંદરાત તત્કાળ કુકડા મીટીને મનુષ્ય થઈ ગયા. સર્વને આશ્ચર્ય થયું. તે વખતે શાસનદેવીએ તે જાનેને કુંડમાંથી બહાર કાઢ્યા. ૭-૧૫ કુંડનેકિનારે આવ્યા એટલે પ્રેમલાએ અંદરાતને ઓળખ્યા તે અત્યંત

આશા ફળી, મં હંપતી હરખ અનંત. અં ૧૬ મનુષ્યપણું ચંદે લલું, મં પસરી
મંગળમાળ; અં છઠ્ઠી ચોથા ઉદ્ધાસની, મં પભણી મોહને ઢાળ. અં ૧૭

હહા.

તીર્થનિવાસી દેવગણ, હુંતા સમકિત દ્રષ્ટિ;	
તેણે ચંદની ઉપરે, કરી કુસુમની વૃષ્ટિ.	૧
બુઠી ચંદનની છટા, હરખ્યા સુર તિરિયંચ;	
તિહુઅણ કલ્લોલે ચઢ્યો, તીર્થપ્રભાવ ઉદંત.	૨
ધન્ય ધન્ય સુરજકુંડ જળ, કલિમલ મલ હરણાર;	
દીધો ચંદ ભણી ફરી, માનવનો અવતાર.	૩
પ્રીતમને કહે પ્રેમલા, કરી ધુંધટપટ લાજ;	
મહારાજ ગિરિરાજથી, સિંચ્યાં સઘળાં કાજ.	૪
સ્નાન કરી એ કુંડમાં, પૂજે ઋષભજિણુંદ;	
સિંચો ભક્તિરસે કરી, સમકિત તરૂનો કંદ.	૫
સ્નાન કરીને ચંદ નૃપ, પહેરી ઉજ્જવલ ધોત;	
આવ્યો આદિ જિનાલયે, જિહાં રતન ઉઘોત.	૬
હંપતીએ પૂજા રચી, દ્રવ્ય તણી ખહુ ભેદ;	
પ્રારંભે હવે ભાવની, પૂજા વિરમી ખેદ.	૭

હર્ષિત થઇ. તેની સર્વ આશાઓ અત્યારે એકાએક ફળીભૂત થઇ. ચંદરાજ મનુષ્યપણું પામ્યાની વાત એક ક્ષણવારમાં સર્વત્ર પસરી ગઇ. ચારે બાજુ આનંદ આનંદ પ્રવર્તી ગયો. ચોથા ઉદ્ધાસની છઠ્ઠી ઢાળ મોહનજિયણીએ કહી. ૧૬-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ.

હવે તીર્થનિવાસી સમકિતદ્રષ્ટિ દેવોએ તેના ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. ચંદનની છટા ચાલી અને સુર તિર્યંચ સૌ ખુશી થયા. સર્વત્ર તીર્થનો પ્રભાવ વિસ્તાર પામ્યો. સૂર્યકુંડનું જળ પાપરૂપ કલ્મષને દૂર કરનાર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. તેના પ્રભાવથીજ ચંદરાજને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું એમ સર્વના લક્ષમાં આવ્યું. પછી પ્રેમલાએ ચંદરાજને યથાયોગ્ય લજ્જાપૂર્વક કહ્યું કે—“હે સ્વામી! હવે આ સૂર્યકુંડના જળવડે સ્નાન કરી શ્રીઋષભદેવની પૂજાભક્તિ કરો. આ ગિરિરાજના પસાયથી આપણાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયાં છે તેથી તેની પણ સેવા કરો, અને સમકિતરૂપ વૃક્ષના કંદને ભક્તિરસવડે સિંચો કે જેથી તે વૃક્ષ અત્યંત પ્રકુલિત થાય અને તેના ઉપર વિરતિરૂપ ફળશ્રેણી ઉગી નીકળે.” ૧-૫

ચંદરાજાએ પ્રેમલાના કહેવાનો સ્વીકાર કર્યો. જાનને જાણાએ સ્નાન કરીને અત્યુત્તમ દ્રવ્યોવટે શ્રીઋષભ પરમાત્માની દ્રવ્યપૂજા કરી, ત્યારપછી ભાવપૂજા પણ કરી. ૬-૭ તેની અંદર ચંદરાજાએ શ્રીજિનેશ્વરની અર્પણ સ્તુતિ કરી, જે હવે પછીની દાળમાં વિસ્તારથી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

હાલ તો દુઃખ માત્ર નાશ પામ્યાં, સંપૂર્ણ બામ્બનો ઉદય થયો, સર્વત્ર વધામણીઓ દેવાવા લાગી અને આનંદ આનંદ ઘણ રહ્યો. તે આનંદમાં લાગ લેવા માટે વાંચકોને પણ કાંઈક વિદ્યામ આપવા આ દાળ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. હવે આગળ તો ચંદરાજાના અરુણદયનું વૃત્તાંતજ આવવાનું છે. આળી લાઇન જાહેરાત જવાની છે. તેનો રસ કમે કમે વાંચકોને અપાડવામાં આવશે. દરમિયાન આ દાળમાંથી આપણે સાર શું શહણ કરવાનો છે તેનો કાંઈક વિચાર કરીએ.

દાળ ચોથીથી દાળ છઠી સુધીનું રહસ્ય

આ રહસ્યના પ્રારંભમાં તો ચંદરાજા પ્રત્યે પ્રેમલાએ કહેલાં વાક્યોનો વિસ્તાર છે. ન્યારે મનુષ્યને પોતાના અંગધીનો દીર્ઘ કાળે મેળાપ થાય છે ત્યારે પોતાનું સર્વ વીતક કદી દેવાની ઇચ્છા થાય છે, તેમ કરવાથી કાંઈક દૃઢ્યનો ભાર પણ ઝોણો થાય છે, દુઃખમાં દિવાસો ગળે છે અને જાનને સરખા મુખદુઃખના ભાગીદાર થાય છે. અહીં તો વિલક્ષણ પ્રકાર છે. એક સ્ત્રી છે અને સામે કુકટો છે; પરંતુ તેના તરફ અવ્યક્તપણે સ્નેહનું આકર્ષણ થયા વિના રહેતું નથી. તેથી પ્રેમલા પોતાનું દૃઢ્ય તેની પાસે ખાલી કરે છે. પ્રેમલાનાં દરેક વચનમાં સ્નેહનો, પ્રેમનો, મોહનો ઇત્યાદિ આવેશ છે. તેનું દૃઢ્ય નિર્ગળ છે. તેણે પતિવિરહનાં સોળ વર્ષમાં પરપુરુષ સામે દૃષ્ટિ પણ કરી નથી. કુકટ તેનાં દરેક વચનો અને તેમાં રહેલું રહસ્ય જરાજાર સમજે છે, પણ તે નિરૂપાય છે, જો કે તે કહેવા ધારે તો કદી શકે તેમ છે; પણ શિવભાગાની જેમ પ્રેમલા પણ પક્ષીની ભાષા જાણતી નથી. કદી ચાંચવટે અક્ષરો લખવા ધારે તો લખી શકે તેમ છે, પરંતુ તેને આ સ્થિતિમાં પોતાની જોગખાણ આપવી યોગ્ય લાગી નથી. કુકટ તરીકે તેના પતિપણે જોગખાણું, અને પછી તેની પાસે રહેલું, તે ઉલટું વધારે દુઃખદાયક થઈ પડે છે. આર્થિક સ્થિતિ મંદ પડે ત્યારે અમવા બીજી રીતે દુઃખદાયક સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સત્જનોમાં વસવા કરતાં અજ્ઞાત સ્થાનમાં જઈને રહેલું ઘટિત છે. કારણ કે ન્યાં માનવંતી સ્થિતિ જોગખી દોષ ત્યાં અધમ સ્થિતિએ રહેલું તેના જેવું બીજું દુઃખ નથી. આવા હેતુથીજ કુકટ પોતાની સ્થિતિ પ્રેમલાને જણાવી નથી.

શિવભાગા પ્રેમલા પાસે આવીને કુકટને રાખવાની મુદત ચાર માસની કદી નામ છે, તે સામે કેટલાંક ઝર્મિત વચનો કહે છે, પણ તે મુખા પ્રેમલા સમજી શકતી નથી. આ વખતે વર્ષાઋતુ આવે છે, તે નિમિત્તેજ નરો અહીં રહેલા છે, તે દરીદ્ર આગળ આવી ઝમેલી છે. વર્ષાઋતુ કાચી જનોને-વિરહી જનોને વધારે તેજાન કરે છે. તે સમયે વિરહીને કમિત્તપતિ વિદેશ થાય છે. કુકટની પાસે તે પ્રસંગના ઉદ્ભવ પણ પ્રેમલા કહે છે, કેટલેક

અંશે તે કુર્કટ ઉપર પતિવત્ પ્રેમ આવે છે અને તેથી જેવી વાક્યરચનાવડે પોતાના પતિ પાસે કહેવામાં આવે તેવી વાક્યરચનાવડેજ કુર્કટ પાસે તે પોતાનું દુઃખ નિવેદન કરે છે.

અનુક્રમે વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થાય છે, એટલે પ્રેમલાને સિદ્ધાચળ યાત્રા કરવા જવાની ઇચ્છા થાય છે. વિમળાપુરી તેની તળેટીમાંજ આવેલી હોવાથી તેની અપૂર્વ યાત્રા તેને સહેલી છે. તે જવાનો વિચાર કરે છે તે અવસરે ત્યાં એક નૈમિત્તિક આવે છે. તેને પૂછતાં તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં એક કે બે દિવસની અંદર પતિનો મેળાપ થશે એમ કહે છે. તેના નિમિત્ત જ્ઞાનની પણ ખલિહારી છે. શાસ્ત્રોની અંદર અનેક પ્રકારનું વિજ્ઞાન ભરેલું છે. તેને જાણનારા, સમજનારા, સમજાવનારા દુર્લભ છે. આવા નિમિત્તજ્ઞો પૂર્વે ઘણું સ્થાને લક્ષ્ય હતા; હાલ તો એનો સર્વથા વિરહજ દેખાય છે. નૈમિત્તિક પ્રેમલાને કહે છે કે 'હું તે વાત કહેવાજ આવ્યો છું.' તેણે સ્વરોદય જ્ઞાનને અનુસારે આ નિમિત્ત કહ્યું છે એમ રાસકર્તા કહે છે. સ્વરનું પરિજ્ઞાન પણ લવિષ્ય કહેવામાં અતિ ઉપયોગી છે. આવા ઉપકારી તેમજ ચીવટવાળા મનુષ્યો પણ જગત્માં હોય છે, તે આ નિમિત્તિયાએ કહેલાં વચનો ઉપરથી ધ્યાનમાં લેવાનું છે. ચંદરાજ પ્રેમલાને તણને ચાલ્યા ગયા એટલે તે ક્યાં છે અને ક્યારે મળશે, ઇત્યાદિ હકીકત જાણવા માટે—તેટલું જ્ઞાન મેળવવા માટે આ નિમિત્તિયો કહે છે કે હું કણ્ઠાટક ગયો હતો. આવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તે વળતમાં કણ્ઠાટકમાં વિશેષ હોવાનું સંભવે છે. નિમિત્તિયાનાં વચનને વધાવી લઈ પ્રેમલા તેને રાજી કરે છે, અને પછી પોતે સિદ્ધાચળ યાત્રા કરવા જાય છે. એ વળતે પણ તે વિનય ચૂકતી નથી. માળાપત્ની આજ્ઞા લે છે અને કુર્કટ તો જીવ જેવો વહાલો હોવાથી તેને સાથેજ લઈ જાય છે.

પુંડરગિરિ ઉપર ચડતાં તે પર્વતને જોઈને ચંદરાજ પોતાના આત્માને ધન્ય માને છે. કારણ કે તે કાળમાં આલાપુરી જેટલા દૂર વસનારા મનુષ્યોને સિદ્ધાચળની યાત્રાનો લાભ મળવો તે આશ્ચર્યવાળું મનાતું હતું. રેલવે વિગેરેના સાધનો ન હોવાથી એટલે દૂર આવી શકાતું નહોતું, માર્ગમાં પણ બીજી ઘણી ઉપાધિઓ હતી, તેથીજ આલાપુરીમાં પોતાની પુત્રીનો સ્વામી ચંદરાજ છે એમ જાણ્યા છતાં પણ મકરધ્વજ-રાજ તેની ખબર લેવા કે તેમને તેડાવવા માણસ મોકલી શક્યો નહોતો. પુંડરગિરિ પર જેમ જેમ ઉપર ચડતા ગયા તેમ તેમ આનંદમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી, ઉત્તમ જીવોને આવા સર્વોત્તમ તીર્થની અપૂર્વ યાત્રાનો લાભ મળે તો આનંદ ઉત્પન્ન થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. અહીં દુઃખ માત્ર તો યાત્રાનો પૂરો લાભ લેવાતો નહોતો તેજ હતું. પ્રેમલા સાથે સૌ ઉપર પહોંચ્યા, દાદાને લેધ્યા, પ્રેમલાએ પ્રભુની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી, કુર્કટ તે ગધું જોઈ રહ્યો અને તેની અનુમોદના માત્ર કરીને તેણે પોતાના મનને શાંત કર્યું.

લગવંતની પૂજા કર્યા પછી પ્રેમલા ફરતી ફરતી પવિત્ર સૂર્યકુંડ ઉપર આવી, અને ત્યાં શીતળ જળને ફરસીને આવતા શીતળ પવનનો લાભ મેળવવા બેઠી. કુકડાને હાથ ઉપર રાખ્યો. તે વળતે કુર્કટે કરેલા વિચાર ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક છે. આ સંસારની

અસારતાનું ખડું લાન દુઃખી અવસ્થા વખતેજ આ પ્રાણીને થાય છે. જેવું જ્ઞાન દુઃખની વખતે થાય છે તેવું જો સુખી અવસ્થામાં થતું હોય તો પ્રાણી માત્રની સફળતિ થયા વિના રહેજ નહીં, પરંતુ સુખને વખતે તો પ્રાયશઃ મનુષ્યો વિષયસુખમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે, તે વખતે ધર્મ સાંભરતો નથી, સંસારની અસારતા કે અનિત્યતાનું સ્મરણ પણ થતું નથી, તે વખતે તો પોતાની વર્તમાન સ્થિતિ કાયમ રહેશે એમ માની તેમાં આસક્ત બની જવાય છે. ઉત્તમ જીવો તો તે વખતે પણ સાધ્ય ચૂકતા નથી, પણ તેવા જીવો ખડું અદ્ય હોય છે. ખાકી ખડોળે ભાગે તો વિષયમાં અથવા કપાયમાં એટલે કે સુખ્યતાએ દ્રવ્યોપાર્જનમાં કે સ્ત્રીસંસર્ગાદિકમાં લુપ્ત થઈ જનારાજ ઘણા જીવો દિષ્ટિએ પડે છે. કુર્કટપણીની સ્થિતિમાં ચંદરાબને સોળ વર્ષ વ્યતીત થઈ જતાં જે ખેદ થયો છે તે સ્વભાવિક છે. તેવો ખેદ થવોજ જોઈએ, અને તેથી એવું જીવિત પણ અકાઝું લાગે એમાં આશ્ચર્ય નથી. જોતું ને રોતું, દેખતું ને દાઝતું, એ કહેવત તો તેને યથાર્થ અનુભવમાં આવેલી છે. એવે પ્રસંગે આવું ઉત્તમ સ્થાન મળવાથી ત્યાંજ અંપાપાત કરીને મૃત્યુ પામવું તેને યોગ્ય લાગે છે; પરંતુ તે વખતે આત્મઘાત કરવો તે મહા પાપ છે, ઉત્તમ જીવોને તે ઘટિત નથી. એ વાક્ય તેમજ જીવતો નર ભદ્ર પામશે એ વાક્ય સ્મરણમાં આવતું નથી. તે પ્રેમલાની નજર ચુકાવીને સૂર્યકુંડમાં અંપાપાત કરે છે અને ‘આ શું?’ એમ વિચારતી પ્રેમલા પણ તેની પાછળજ તેને પકડવા અથવા તેની ગતિ તેવી મારી ગતિ ભલે થાય, એમ ચિંતવતી અંપાપાત કરે છે. તે પણ વિચેગના દુઃખવડે તો ચંદરાબની સમાનજ દુઃખવાળી છે, માત્ર તેનું મનુષ્યપણું વિદ્યમાન છે એટલુંજ વિશેષ છે.

ન્યારે રોગની સ્થિતિ પૂરી થાય છે ત્યારે ધુળી ચપટીવડે પણ આરામ થઈ જાય છે, તેમ આજસુધી કોઈ પ્રકારે પણ પશુપણું ટળી શક્યું નહોતું—તેનો ઉપાયજ હાય લાગ્યો નહોતો, તે ઉપાય અણધાર્યો હાય લાગે છે અને મંત્રિત દોરો કે જેના પ્રભાવથી કુકડાપંથું પ્રાપ્ત થયું હતું તે એકાએક તુટી જાય છે, તેથી ચંદરાબ અસલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે. શાસનદેવી બન્નેને કુંડની બહાર લાવે છે, જો કે તે બન્ને પાણીમાં તરવાની કળાના બહુ હતા; તે કાંઈ ખુટી જાય તેવા નહોતા. તેઓ કિનારે આવ્યા, સર્વત્ર જયજયકાર થયો, સૌ ખુશી ખુશી થયું અને આનંદનો તે મેઘ વરસ્યો.

અહીં ચંદરાબને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવામાં આ તીર્થનો અને સૂર્યકુંડનો પણ પ્રભાવ નિમિત્ત કારણરૂપ સમજવો. કારણ કે જે કાર્યસિદ્ધિ અન્યત્ર પ્રગળ નિમિત્ત મળ્યા વિના યતી નથી, તે કાર્યસિદ્ધિ પ્રગળ નિમિત્ત કારણ મળ્યે તત્કાળ થઈ જાય છે. આ પ્રભાવિક તીર્થ પ્રાણીના મનોવાંચિતની સિદ્ધિ કરી આપનાર છે. તેના સેવનથી આ બવના સુખની પ્રાપ્તિ થાય તેમાં તો શું આશ્ચર્ય ! પણ આખી બવદ્રોળી તોડી નાખી સર્વ ધર્મનો સ્વ કરી મોશો પહોંચાડી દે એવું આ પ્રભાવિક તીર્થ છે. માત્ર તેની સેવા

કરનારના હૃદયમાં તથાપ્રકારનો ઉન્નવળ—નિર્મળ ભાવ પ્રકટ થવો જોઈએ. કારણ કે ઉપાદાન શુદ્ધ થવાની સૌથી પ્રથમ અપેક્ષા છે.

ચંદરાબ્જ મનુષ્યત્વ પામ્યા પછી પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે પ્રેમલા તેમને કહે છે કે—
‘ હે સ્વામી ! અહીં સ્નાન કરીને ત્રણ જગતના નાથની પૂજાલક્ષિ કરો. ’ આ પ્રથમ કર્તવ્ય તરીકે તે જતાવે છે. તેટલા ઉપરથી તેના હૃદયમાં તીર્થલક્ષિ કેટલી છે તે અને પૌદ્ગલિક ભાવ કરતાં આત્મિક ભાવ તરફ કેવું ઉંચું વલણ છે તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે. ચંદરાબ્જ પણ તેની ઉત્તમ સલાહનો તરતજ સ્વીકાર કરે છે, અને જે કુંડના પ્રભાવિક જળથી પોતે મનુષ્યત્વ પામ્યા, તે કુંડનાજ જળવડે સ્નાન કરી પરમાત્માની અષ્ટપ્રકારી પૂજા ભાવસંયુક્ત કરે છે. પછી જોકલી ભાવપૂજા કરવા તત્પર થાય છે. તેની અંદર અનેક પ્રકારે પ્રભુના શુભગુણ કરે છે, તે આપણે હવે પછી વાંચીશું. હાલ તો અહીંયા પ્રેમલા અને ચંદરાબ્જને થયેલા અપૂર્વ આનંદમાં ભાગ લઈએ અને અહીં જતાવેલ મોહનો વિલાસ, સંસારની અસારતા અને તીર્થનો પ્રભાવ—તદ્રૂપ રહસ્યને વિચારી આપણા આત્મામાં પણ તેને સ્થાન આપીએ અને આગળ ઉપર તો હવે પુણ્યપ્રકૃતિજન્ય સુખ-સંચયનુંજ દર્શન કરવાનું છે; તેથી તેને માટે તત્પર થઈએ. આટલું કહી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ. ૭ મી.

(વણ્ણરા રે—એ દેશી)

જિનરાયા રે, જય તિહુઅણુ પ્રતિપાલ, શાંતિ સુધામય ચંદલો; જીરેજી.
જિનરાયા રે, ભવિજન આશા વિશ્રામ, તું સુરતરૂ પ્રગટયો ભલો. જીં ૧ જિં ૦ તુજ
પદપંકજ લીન, સકળ પુરંદર મધુકરા; જીં ૦ જિં ૦ તુજ ગુણ અનંતા અનંત,
આણા જગત સચરાચરા. જીં ૦ ૨ જિં ૦ તુજ અભિધાન કુલીશ, ભેદે કર્મ મહી-
ધરા; જીં ૦ જિં ૦ તું અનુભવ રસ સિધુ, દેવ અવર છિદલર સરા. જીં ૦ ૩ જિં ૦ તું

ઢાળ સાતમીનો ભાવાર્થ.

ચંદરાબ્જ શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે કે—“ હે ત્રણ ભુવનના પ્રતિપાલક ! શાંતિ સુધારસના ચંદ્ર ! ભવ્યજનોની આશાના વિશ્રામ ! અપૂર્વ સુરતરૂ ! તમારા ચરણકમળમાં સર્વ પુરંદરો મધુકરવત્ લીન થયેલા છે, તમારા શુભ અનંતાનંત છે, સચરાચર જગતમાં તમારી આજ્ઞા પ્રવર્તમાન છે, તમારા નામગ્રહણરૂપ વજ્ર પ્રાણીના કર્મરૂપ મહીધરને ભેદી નાળે છે, તમે અનુભવરસના સિંધુ છો, અવર દેવ તમારી પાસે

કેવળ જગત્રય, ખલુઆ ધાતા હરિ હરા; જીં જિં તુજ ગુણ ન લખ્યા જાય,
જો મિસા ધોળે સાગરા. જીં ૪ જિં તું પંચાનન રૂપ, વાસી શિવગિરિ કંદરા;
જીં જિં રહે તાહરે દરબાર, થઈ અચ્યુતાગ્રજ કિંકરા; જીં ૫ જિં તું પ્રભુ
ગંધગજેન્દ્ર, અન્ય સુરાસુર સિંધુરા;* જિં આદિ ગરૂડ તુજ જાણુ, ત્રાસે
કર્મના વિષધરા. જીં ૬ જિં તુજને પ્રભુમે સ્વામી, ન નમે દૂજે કંધરા; જીં
જિં તજ તુજ સુરતરૂ છાંહિ, સેવે કુણ કોઈ ઝંખરા. જીં ૭ જિં ઉપશમે
ભવદવ તાપ, તુજ આરાધન જળધરા; જીં જિં તું રોહણાચળ શૃંગ, સર્વ-
સહા તું વસુધરા. જીં ૮ જિં તું અષ્ટાપદ એકાં તાહરી શક્તિ અપરંપરા;
જીં જિં ભવોભવ તાહરી ભક્તિ, મુજનેદેજો જિનેશ્વરા જીં ૯ જિં ઇત્યાદિક
સ્તુતિ કીધ, ચદે મન શુદ્ધે તિહાં; જીં જિં ફિરીફિરી ચિંતે નરિંદ, કિહાં ગિરિ-
વર વળી હું કિહાં. જીં ૧૦ જિં આવ્યા દેહરા બાર, ચારણક્રમિ તિહાં વાંદિયા;

છીલર સમાન છે. ૧-૩ તમે કેવળજ્ઞાનવડે જગત્રયણ (સૂર્ય) સમાન છો, અવર દેવ હરિ હર
બ્રહ્માદિ તમારી પાસે બધોત સમાન છે, તમારા ગુણ સર્વ સમુદ્રના જળને શાહીરૂપ
કરવામાં આવે તો પણ લખી શકાય તેમ નથી. અર્થાત્ અનંત છે. તમે શિવગિરિની
કંદરામાં વસનારા પંચાનન છે, તમારા દરબારમાં અચ્યુતેન્દ્રાદિક પણ કિંકર થઈને રહે
છે. તમે ગંધહસ્તી સમાન છો, અન્ય દેવો સામાન્ય હસ્તી તુલ્ય છે; ગંધહસ્તીના
ગંધમાત્રથી અન્ય હસ્તીઓના મહ ગળી જાય છે, તેમ આપના ગુણાનુવાદ પાસે અન્ય
દેવોના મહ ગળી જાય છે, તમે અપૂર્વ ગરૂડ છો કે જેથી તમારી પાસેથી કર્મરૂપ વિષધર
ત્રાસ પામીને નાશી જાય છે. જે ભવ્ય જીવો તમને નમસ્કાર કરે છે, તેઓ પછી અન્ય
સ્થાનકે સ્કંધ નભાવતા નથી, કેમકે સુરતરૂની છાયાને તજીને અન્ય જાળા ઝાંખરાનો આશ્રય
કોણ લે ? તમારા આરાધનરૂપ જળધરથી ભવદાવાનજનો તાપ શાંત થઈ જાય છે. તમે
ગુણરૂપ મણિના રોહણાચળ છો અને પરિસહ ઉપસર્ગાદિ મહાન કરવામાં સર્વસહા (વસુધરા)
તુલ્ય છો. તમે કર્મરૂપ સિંહોને પરાસ્ત કરવામાં અપૂર્વ અષ્ટાપદ સમાન છો. તમારી
શક્તિ અપરંપાર છે. હે પરમાત્મા! મારી તો માત્ર જોટલીજ વિનંતિ છે કે મને ભવો-
ભવમાં તમારી સેવા ભક્તિ આપજો. ”

આ પ્રમાણે પરમાત્માની સ્તુતિ કરીને પછી અંદરાબ ચિંતવે છે કે-“ અહો ક્યાં હું અને
ક્યાં આ ગિરિરાજ ? ૪-૧૦ મારા પૂર્વ પ્રુથના ઉદયથીજ આ યાત્રાનો લાભ મને મળ્યો
છે.” પછી શ્રી ભર્તાર નિનમદિરની બહાર આવ્યા. ત્યાં ચારણધમજીને દેખી વંદના કરી.

* પાદાંતરે અન્ય તે ભુલેને મુકરાજીમન શૂંઃ અને મુચર જેવાં છે. † પાદાંતરે-જિં તું
જગમેષ્ટા એક, તમે એ જગતમાં એક-ઉત્તમ છો.

જીં જીં નિસુણી લલિત ઉપદેશ, રાજ રાણી આણંદિયા. જીં ૧૧ જીં
 શૈલ પ્રદક્ષિણા દીધ, શિવ વરવા ફેરા ફિર્યા; જીં જીં ભૂપ લેખે કીધ, જે
 માનવપણું અણુસર્યા. જીં ૧૨ જીં દીધી દાસીએ દોડિ, મકરંધવજને વધામણી;
 જીં જીં વિહંગ મટી થયા ચંદ, કુંડ પ્રભાવે આફણી. જીં ૧૩ જીં વિમલ-
 પુરીનો ધરા, હરખ્યો અસંભવ સંભવી; જીં જીં દાસી પામી દાન, જાણીએ
 થઈ કમળા નવી. જીં ૧૪ જીં વિસ્તરી પુરમાં વાત, રંજ્યા નરનારી સહુ;
 જીં જીં ધર ધર વહેંચે લોક, ધાઈ વધાઈ બહુ બહુ. જીં ૧૫ જીં ચંદ
 ભણી નરનારી, જોવાને ઉત્સુક થયા; જીં જીં પ્રગટ્યા નવનવરંગ, જળ
 પ્રભુજની થઈ દયા. જીં ૧૬ જીં મોહને ચોથે ઉદ્દાસ, ઢાળ કહી એ સાતમી;
 જીં જીં આગળ ચંદની વાત, નિસુણો ભવિક સુધાસમી. જીં ૧૭

દુહા.

મકરંધવજ મહીયલયપતિ, તિમહિજ પ્રેમલા માત;

નિસુણી હરખ્યાં ચિત્તમાં, પ્રગટ્યો જે જમાત. ૧

તેડાવ્યા મંત્રી સકળ, કહું સકળ વિરતંત;

સહુ કદંબકુસુમ પરે, થયા સહર્ષ અનંત. ૨

તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળીને આનંદિત થયા. પછી ગિરિરાજની પ્રદક્ષિણા દીધી અને
 પોતાના મનુષ્યજન્મને સકળ કર્યો. અહીં વિમળાપુરીમાં એક દાસીએ દોડતાં જઈને
 મકરંધવજ રાજાને વધામણી આપી કે—‘હે મહારાજ ! ચંદરાજ કુકડો મટીને મનુષ્યરૂપે
 સૂર્યકુંડના પ્રભાવથી પ્રગટ થયા છે.’ રાજા તે હકીકત સાંભળીને બહુજ હર્ષિત થયો.
 બધી હકીકત વિસ્તારથી પૂછી અને તેને પુષ્કળ દાન આપી સંતુષ્ટ કરી. નગરીમાં ઘરે ઘરે
 એ વાત વિસ્તરી ગઈ. નગરલોક પણ સૌ અત્યંત ખુશ થયું. ઘરે ઘરે આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો.
 લોકો ચંદરાજને જોવાને ઉત્સુક થઈ ગયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે ‘પરમાત્માએ
 અત્યારે તો પૂરેપૂરી કૃપા કરી છે.’ મોહનવિજયે ચોથા ઉદ્દાસની સાતમી ઢાળ કહી.
 હે ભવિક ! સુધા સમાન ચંદની વાત આગળ સાંભળો. ૧૧-૧૭

દુહાનો ભાવાર્થ

મકરંધવજ રાજા અને પ્રેમલાની માતાએ અત્યંત હર્ષિત થઈ સર્વ મંત્રી સામંતોને રાજ-
 સભામાં બોલાવ્યા. તેઓ પણ આ વાત સાંભળીને કદંબના કુસુમની જેકે ઉદ્દાસિન થયા. ૧-૨

શિવનટવરને નરવરે, તેડાવ્યા અતિ હેત;	
વિહંગ મીટી થયો ચંદનૃપ, પૂરવ પુન્ય સંકેત.	૩
થયો હર્ષ મુજ પ્રમુખને, તે સવિ તુજ ઉપગાર;	
તુજહુંતી સઘળે અમે, લહેણું હુશે નિરધાર.	૪
તેડાવ્યા આવ્યા તરત, ચંદતણા સામંત;	
ઉન્નતિ સ્વામીની સુણી, રોમરૂપ ઉલસંત.	૫
શણગારી વિમળાપુરી, પટકુળે બહુરંગ;	
ધુલી ભાદ્રવડા તણી, સંધ્યા જાણે અભંગ.	૬
મકરધ્વજ ગિરિવર ચઢ્યો, લેઈ બહુ પરિવાર;	
આનંદે નૃપચંદથી, મળ્યો બહુ પરિવાર.	૭

ઢાળ ૮ મી.

(ખંભાતી સોહલાની દેશી.)

મકરધ્વજ મહીપાળ, ચંદ સંગાથે હો શ્રીજિન ભેટીયાજી; કીધી ભક્તિ
અશેષ, ભવભવ કેરાં હો પાતક નીઠીયાજી. ૧ પ્રેમલા પ્રણમી પાય, માત-
પિતાને હો વિનયે વિનવેજી; જે મેં પરણ્યો કંત, તે તુમ પુણ્યે હો એહ પામી

પછી શિવકુમાર નટને અને શિવમાળાને જોલાવી એ વાત કહી અને કહ્યું કે—‘ તમારા
કારણથી અમને આ પરમ લાભ પ્રાપ્ત થયો છે, એ સંબંધમાં તમારો પરમ ઉપકાર થયો
છે. ’ તેઓ પણ આ વાત સાંભળીને અત્યંત રાજી થયા. પછી ચંદરાજના સૈનિકો જે
કુર્કટની સંભાળ માટે આવેલા હતા, તેમને જોલાવીને બધી વાત કરી. તેઓ પણ
બહુ ખુશી થયા. વિમળાપુરી નગરીને ધ્વજ-પતાકાથી શણગારી, જેથી ભાદ્રવા માસની
સંધ્યાના રંગની જેવો સુંદર દેખાવ થઈ રહ્યો. પછી મકરધ્વજ રાજ સર્વ પરિવારને લઈને
વિમળાવળ તરફ ચાલ્યો અને ઉપર ચડી સર્વ પરિવાર સહિત ચંદરાજને ભેટ્યો. ૩-૭

ઢાળ આઠમીના સાવાઈ.

પરસ્પર હર્ષ સાગર ઉછળવા લાગ્યો. પછી ચંદરાજને સાથે લઈને સૌ પાછા પ્રણા
મંદિરમાં ગયા અને પરમાત્માના દર્શનને પરમ લાભ પ્રાપ્ત કર્યો. પછી પ્રેમલા પોતાના
માતાપિતાને પ્રણામ કરીને જોલી કે—‘ હે પૂજ્ય ! આપના પ્રતાપથી હું મારા ભર્તારને

હવેજી. ૨ એ આભા અવનીશ, વીરનૃપતિનો હો અંગજ ગુણનિલોજી; રવિકુંડ
જળને પ્રભાવ, કુર્કટ મિટીને હો થયો અવનીતિલોજી. ૩ જુઓ એ તુમ જમાત,
નયણ નિહાળી હો મુપરે ઓળખોજી; સરિખા સરિખો સંસાર, પણ નહીં કોઈ
હો એહના સારિખોજી. ૪ પ્રભુએ મુજ જગમાંહે, શશિની કળાથી હો ક્રીધી
ઉજળીજી; એ સેવ્યે ગિરિરાજ, માહારી એહની હો આશ સવિ ક્ષીજી. ૫ પુત્રી
વચન અવધાર, વિસ્મય પામ્યો હો સોરઠનો ધણીજી; નયન સલૂણે સહેજ,
ભરીભરી જેવે હો આભાપતિ ભણીજી. ૬ હરખશું મોતીએ વધાવી, સસરો
જમાઈ હો આલિંગી મળ્યાજી; બિહુના આત્મપ્રદેશ, જાણીએ સઘળા હો
માંહોમાંહિ ભળ્યાજી. ૭ ચંદતણા સામંત, લળી લળી લાગ્યા હો ચરણે બહુદિ-
સેજી; કહે અમ પરીક્ષા ક્રીધ, સહી તુમે સ્વામી હો ધમ પંખી મિસેજી. ૮
નટકુળ પ્રણમી પાય, ચંદનરિંદની હો કીરતિ ઉચ્ચરીજી; વત્યો પરમાનંદ, દહ
દિશે વાતો હો બિણકમે વિસ્તરીજી. ૯ વાજતે મંગળતૂર, ગિરિવરહુંતી
હો બિહું નૃપ ઉતર્યાજી; પ્રથમ દો કલ્પના ઇંદ્ર, નિજ પરિવારે હો જાણીએ
પરવર્યાજી. ૧૦ ભાવે કમતા રૌલ, પ્રભુગુણ સ્તવતા હો આવ્યા તલ-
હટીજી; ગજ આરૂઢ્યો ચંદ, હય ગય રથની હો હુઈ આભડીજી. ૧૧

મેળવી શકી છું. એ આભાપુરીના નરેંદ્ર છે, વીરસેન રાજના પુત્ર છે, સૂર્યકુંડના જળના
પ્રભાવથી કુર્કટ શ્રીટીને મનુષ્ય થયા છે, હવે તમે તમારા જમાઈને જુઓ અને જરાગર
ઓળખો. આ સંસારમાં સરખા સરખું પણ અનેક જગ્યાએ જોવામાં આવે છે, પરંતુ આ
તમારા જમાઈ સરખા મનુષ્ય તો અન્યત્ર જોવામાં આવે તેમ નથી. પ્રભુએ આજે મને
કલંક ટાળીને શશીકળા કરતાં પણ વધારે ઉજવળ બનાવી છે, અને ગિરિરાજની સેવાથી
મારી અને એમની બન્નેની આશા ક્ષીભૂત થઈ છે. ’ ૧-૫

આ પ્રમાણેનાં પોતાની પુત્રીનાં વચનો સાંભળીને સૌરાષ્ટ્ર દેશનો રાજા અત્યંત હર્ષિત
થયો અને વિક્રસ્વર નેત્રવડે ચંદરાજને જોવા લાગ્યો. સાસુએ જમાઈને મોતીવડે વધાવ્યા.
સસરો જમાઈ આલિંગન દઈને મળ્યા. બન્નેના જાણે આત્મપ્રદેશ પણ પરસ્પર મળ્યા
હોય તેમ દેખાણું. ચંદરાજના સામંતોએ પણ પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે—‘ હે સ્વામી ! તમે
પક્ષી થઈને અમારી ખરેખરી પરીક્ષા કરી છે. ’ નટનું પેડું તમામ ચંદરાજને પગે લાગ્યું
અને તેમની કીર્તિના ગુણગાન કરવા લાગ્યું. આ હકીકત ક્ષણવારમાં દશે દિશામાં પસરી
ગઈ. પછી મંગળ વાણત્રી વાગતે બન્ને રાજા ચંદ અને મકરધ્વજ પહેલા બે દેવલોકોના
ઈંદ્રની જેવા શોભતા પોતપોતાના પરિવાર સહિત ગિરિ ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. પ્રભુના ગુણ-
ગાતા અને સ્તવના કરતા અનુક્રમે તળહટીએ આવ્યા, એટલે પછી નગરપ્રવેશની તૈયારી
થઈ. વિમળાપુરીના ઇંશે મોટો વરઘોડો તૈયાર કર્યો. ૬-૧૧

હયવર ચઢ્યો વિમલેશ, રથ આરૂઢી હો લચ્છીપ્રેમલાલ; નરનારીનાં વૃંદ,
આગળ હુવા હો થાતા સ્નેહલતાલ. ૧૨ ગુહિરા ધુરેરે નિસાણુ, એકત્વ હુઆ
હો હરખે નભોમહીલ; પવને પતાકા અનંત, સ્વેદકણુ વારે હો જનના રહી
રહીલ. ૧૩ વાજે તાલ કંસાલ, પગ પગ આવે હો રંગ વધામણાલ; ગુડીઈ ચઢી
આકાશ, જાણું એ નાચે હો વૃંદ અપચ્છરતણાલ. ૧૪ ભેરિભૂંગળ ભણુકાર,
તિણે દિગ્ કન્યા હો લહે બધિરત્વતાલ; ગિરિકંદરા સર્વત્ર, અગણિત પામી
હો શુચિ મુખરત્વતાલ. ૧૫ બિહું શિર સોહે છત્ર, આમર જોડિ હો દીપે
ઉજળીલ; ધણે ઓચ્છવે પુરમાંહે, ક્રીધા પેસારો હો હરખે ગળીગળીલ.
૧૬ મકરંધવજ નૃપચંદ, નિજગૃહ આવ્યા હો મનડે ગહગહીલ; આઠમી ઢાળ
રસાળ, ચોથે ઉઘાસે હો મોહનવિજયે કહીલ. ૧૭

ફહા.

અર્થો સવિ સંતોપિયા, દેધ દાન અનંત;
અર્થિણીએ નવિ ઓળખ્યા, નિજ ઘર આવ્યા કંત. ૧
સંતોષ્યો શિવકુંઅરને, દેધ ધણુ કણુ કોડ;
ખિણમાંહે એહવો કર્યો, નૃપ કોઈ ન કરે હોડ. ૨

એક મહાનુ હસ્તી ઉપર ચંદરાન્નને ઝેસાડી આગળ ચલાવ્યા, માથે છત્ર ધરાવ્યું અને
જે જાણુ આમર વીંજવા લાગ્યા. પોતે પણ એક હાથી ઉપર બેઠા. પ્રેમલાલચ્છી રથમાં બેઠી.
ખીન સર્વ પોતપોતાને ચોગ્ય વાહન ઉપર આરૂઢ થયા. અનેક પ્રકારના વાજાંત્રો આગળ
વાગવા લાગ્યા, શુડીઓ ઉછળવા લાગી, ખંદીજનો ખીરૂદાવળી બોલવા લાગ્યા, ચાચકોને
દાન દેવાવા લાગ્યા, ચોતરફ ક્વજન-પતાકા ફેરકવા લાગી, નાટકીઆઓ નાચ કરવા લાગ્યા,
વારાંગનાઓ નૃત્ય કરતી કરતી આગળ ચાલવા લાગી. આ પ્રમાણે પારાવાર શોભાવડે
શોભતા ચંદરાન્નએ પ્રજાજનના હર્ષને સંપૂર્ણ કરતાં વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. નગરના
શ્રીપુરૂષો ઉઘે ચડી ચડીને ચંદરાન્નને જોવા લાગ્યા અને પ્રેમલાને આશીર્વા આપવા
લાગ્યા. આ પ્રમાણેના મહોત્સવપૂર્વક ચંદરાન્ન અને વિમળેશ રાજમહેલ સમીપે આવ્યા,
એટલે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા. મનમાં ખૂબ હરખ પામ્યા. ચોથા ઉઘાસની આઠમી
ઢાળ મોહનવિજયલોકે કહી. ૧૨-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

ચાચકોને પુષ્કળ દાન આપી એવા સંતુષ્ટ કર્યા કે ઘરે જતાં તેમની સ્ત્રીઓએ તેમને
ઓળખ્યા પણ નહી. શિવકુમારને બોલાવીને ચંદરાન્નએ કોટાગમે દ્રવ્ય આપી એવો

ચંદ્રે નિજ સામંતને, અધિક વધાઇ દીધ;
સેવકતામાંહે થકાં, મિત્ર સમાણા કીધ. ૩

જેહને જે દેવું ઘટે, દીધું તેહને તેમ;
દાતા નર દેતાં થકાં, પાછું જોવે કેમ. ૪

પોહતા સહુ નિજનિજ ગૃહે, કરતા નવલ ટકોળ;
ચંદ્ર સુજશ પ્રગટયો જગત, શશી જ્યુ કળાથી સોળ. ૫

કંચુકી પરિહે પ્રેમલા, પણ ભુજયુગ ન સમાય;
હિયડામાંહિ વધ્યો હરખ, ચિહ્ન દિશ પ્રસર્યો જાય. ૬

જલગત સફરિ જિમ કરી, આંસુથી દ્રગ તાત;
કહે સુતાને હૃદયમાં, રહી હુતી જે વાત. ૭

ઢાળ ૯ મી.

(ગોકુળ ગામને ગોંદરે રે—એ દેશી.)

પ્રેમલાલચ્છી ભણી કહે રે, ઇમ મકરંધવજ વસુધાર; ગુણવંતી રે, માહારા
અવગુણ તું સુતા રે, કોઇ નાણીશ હૃદય મઝાર. ગુંપ્રેં૧ સોળ વરસ તુજ ઉ-
પરે રે, મેં તો ન ધર્યો મોહ લગાર; ગુંનિપટ અન્નણ્યું મેં કયું રે, એ તો ન

ખનાવી દીધો કે નાનો સુનો રાજ પણ તેના લેખામાં આવે નહિ. પછી ચંદરાજએ પોતાના
સામંતોને પુષ્કળ દાન આપી પોતાના મિત્રપણે સ્થાપન કર્યા. જેઓને જે જે પ્રમાણે
આપવું ઉચિત હતું તેઓને તે તે પ્રમાણે દાન આપ્યું. શું દાતાર પુરુષ દાન દેવાને
તૈયાર થયા પછી આપતાં પાછું વાળી જુએ છે? અનેક પ્રકારના નવા નવા આનંદના
કદલોલથી ઉછળતા સૌ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. સર્વત્ર હર્ષ હર્ષ અને હર્ષ વર્તી રહ્યો.
ચંદરાજનો યશ જગતમાં સોળ કળાયુક્ત ચંદ્રની જેમ પ્રગટ થયો.

અહીં પ્રેમલા તો એટલી બધી હર્ષથી વિકસ્વર રોમાંચવાળી થઇ કે જેથી તે પોતાના
કંચુકમાં સમાઇ શકી નહીં. હવે મકરંધવજ રાજ પોતાની પુત્રી પાસે આવી, પાણીમાં રહેનારી
ભીંજલી માછલીની જેમ આંસુથી ભીની આંખે પોતાના હૃદયમાં હતું તે કહેવા લાગ્યા. ૧-૭

ઢાળ નવમીનો ભાવાર્થ

“ હે પુત્રી ! તું મારા ઉપર કિંચિત પણ ખેદ કરીશ નહીં. મારા અવગુણ તારા
મનમાં લાવીશ નહીં. મેં સોળ વર્ષ પર્યંત તારી ઉપર ખીલકુલ સ્નેહ કર્યો નથી. મેં

લલ્લો મે ઉડો વિચાર. ગુંપ્રેંર કહી તુજને વિપકન્યકા રે, નીચ કુટી વચને એમ; ગું ન કરત કહું જો મંત્રીતણું રે, તો છુટત પાતક કેમ. ગુંપ્રેંં૩ તેં મુજને ઘણુંએ કહું રે, છેલ્લ ચંદનપતિ ભરતાર; ગું તો પણ હું માનતો નહીં રે, અહો દુર્જન વચનવિકાર. ગુંપ્રેંં૪ તુજને પરણી જો ગયો રે, હવે ઓળખ્યો ફોડો એહ; ગું એ નર કિહાં કિહાં કોઠીઓ રે, પડ્યો અંતર જળધર ત્રેહ. ગુંપ્રેંં૫. રે વચ્ચે તુજ ભાગ્યનો રે, કિણે પામ્યો ન જાયે પાર; ગું વીછડીયા જો મેળો થયો રે, કરી ગણે સફળ અવતાર. ગું પ્રેં ૬ તું હવે કોઇ તણું કહું રે, મન નાણીશ કહું છું એહ; ગું હું થયો કાચો જો કાનનો રે, કયું નિપટ અનણ્યું તેહ. ગું પ્રેં ૭ કહે પુત્રી એમ સાંભળી રે, ઇહાં તાતલ નહીં તુમ દોષ; ગું ક્રીધાં કર્મ ન છૂટીએ રે, કુણ આણે કુણથી રોપ. ગું પ્રેં ૮ એ પીઉં તુમ પુણ્યે મિલ્યો રે, હું તો ગુણવિહુણી કુણમાત્ર; ગું તાત ક્રતાત હોવે નહીં રે, સુત હોવે ખાત્ર કુખાત્ર. ગું પ્રેં ૯ જોણે દુર્જન ભોળવ્યા રે, હોજો તેહતું પણ કલ્યાણ; ગું તે વિણ કહો કિમ માહરી રે, જગમાંહે હોવતી જાણ. ગું પ્રેં ૧૦ પણ રખે હવે કહો કોઈને રે, મુજ હુંતી ન ધરશે કુભાવ; ગું પરખજો મુજ પતિને વળી

એ સંબંધમાં તદ્દન વગર વિચાર્યું કયું છે. તને કુટીના વચનથી મેં વિપકન્યા કરાવી, તને મૃત્યુ પર્યંતની સ્થિતિએ પહોંચાડી. એ વખત જો મેં મંત્રીતું કહું ન કયું હોત, તો કેવું માહું પરિણામ આવત? તારા ભાગ્યેજ તને જાચાવી છે. જાકી મેં તો તને દુઃખ દેવામાં જાકી રાખી નથી. તેં તો પ્રથમજ કહું હતું કે ‘મારા ભર્તાર આભાપતિ ચંદરાજ છે’ પણ મેં મૂર્ખે કપટીઓનાં વચનથી ભોળવાઇને તે વાત માની નહીં. મારી મતિજ વિભ્રમ પામી ગઈ. તને પરણેલા તારા ખરા સ્વામીને તો હવે મેં ઓળખ્યાં. ક્યાં આ ચંદરાજ અને ક્યાં તે કોઠી? મેરૂ અને સરસવ જેટલું અંતર છે. ૧-૫ હે વત્સ! તારૂં ભાગ્યજ નહા બળવાન છે, કે તેણે સર્વ શુભ સંયોગ પરિણામે મેળવી આપ્યો છે. હવે મને મારી તમામ જૂલ સમજાણી છે. મારી કૃતિનો મને પારાવાર પસ્તાવો થાય છે, પણ તું હવે તે વાત મનમાં લાવીશ નહીં.” પ્રેમલા બોલી કે-“હે પિતા! એમાં તમારો કિચિત્ પણ દોષ નથી, દોષ મારા કર્મનોજ છે. પ્રાણી જે સુખ દુઃખ પામે છે તે પોતપોતાના કર્મ-વટેજ પામે છે, જાકી જીવ્ત તો નિમિત્ત માત્ર છે. આવો ઉત્તમ ભર્તા મને તમારા પ્રતાપેજ મળ્યો છે. હું તો શુણ્ડીન છું. આવે પૂર્વની હકીકત કાંઈ સંભારવીજ નહીં; કારણ કે પુત્ર કુપુત્ર થાય, પિતા કુપિતા થાયજ નહીં. જે દુર્જનોએ આપને ભોળવ્યા તેનું પણ કલ્યાણ થાશે, કારણ કે તે વિના હું આવી જગતમાં જાણીતી કેમ થાત? હે પિતા! આપ દવે મારા ઉપર અખંડ પ્રીતિ રાખજો અને મારા પતિ તરફ પણ મુદ્દિ રાખજો; કારણ

રે, હજી ધણ કાંઠે છે નાવ. ગું પ્રેં ૧૧ મકરધ્વજ કહે રે વચ્છે રે, એ ભાળે
 ઘણું શું વિશેષ; ગું એ નૃપચંદ્રપતિ તાહરો રે, નથી એહમાંહે મીન ને મેષ.
 ગું પ્રેં ૧૨ વિમળાથી આભા લગે રે, વિચમાંહે જે જે દેશ; ગું આજથકી મેં
 તેહનો રે, સહી થાપ્યો ચંદનરેશ. ગું પ્રેં ૧૩ તું ભલે કુળમાં ઉપની રે, થયો
 માહરો જે એહ જામાત; ગું કવિ મુખે અથવા શાસ્ત્રમાં રે, ઘણી રહેશે જીગ
 જીગ વાત. ગું પ્રેં ૧૪ દીધો ઉતારો ચંદને રે, નૃપે સુંદર મંદિરમાહિ; ગું
 ભોજન યુગતિ ભલી કરી રે, બહુ વરસે મનને ઉચ્છાહિ. ગું પ્રેં ૧૫ પતિ પ્ર-
 મદા મનરંગથી રે, બહુ વિલસે નવલ સંયોગ; ગું દોગંદુક સુરની પરે રે, નર-
 ભવના માણે ભોગ. ગું પ્રેં ૧૬ ચંદસમો નવિ કો થયો રે, એહવો ભૂતળમાંહે
 ભૂપાળ; ગું નવમી એ ચોથા ઉદ્ઘાસની રે, કહી મોહનવિજયે ઢાળ. ગું પ્રેં ૧૭

હહા.

એક દિન ચંદ નરિંદથી, કરે ગુહ્ય વિમલેશ;
 કહોજી કિણે કીધો હતો, ઇમ તુમ કુક્કડ વેશ. ૧
 કિમ તુમે ઇહાં આળ્યા હતા, થયો કિમ ઇહાં વિવાહ;
 સાંભળવા સંબંધ એ, છે મુજ મન ઉચ્છાહ. ૨

કે હજી નાવ આ કાંઠે છે.” ૬-૧૧ મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે-“હે વત્સે ! એ સંબંધી તારે
 બીલકુલ ચિંતા ન કરવી. આ વિમળાપુરીથી આભાપુરી સુધી મધ્યમાં જે જે દેશો છે
 તેના રાજા તરીકે મેં ચંદને સ્થાપન કર્યા છે. તે સર્વ દેશોના તેઓ રાજા થશે, તેમાં
 તારે બીલકુલ સંદેહ ન કરવો. તેં મારા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને મારા કુળને વિશેષ ઉન્નત્તવળ
 કર્યું છે. તારા ભાગ્યથીજ આવો ઉત્તમ જામાતા મને પ્રાપ્ત થયો છે. તારૂં ચરિત્ર તો
 કવિઓને મુખે ગવાશે અને શાસ્ત્રોમાં લખાશે.” આ પ્રમાણે કહીને પછી ચંદરાજાને એક
 સુંદર આવાસભુવન રહેવા આપ્યું, અને ત્યાં તમામ પ્રકારની ગોઠવણ કરી આપી. તે
 મંદિરમાં રહીને ચંદરાજા પ્રેમલાની સંગાથે દોગંદુક દેવની જેવા મનુષ્ય સંબંધી અપ્રતિમ
 સુખભોગ ભોગવવા લાગ્યા અને આનંદથી રહેવા લાગ્યા. આ દુનિયામાં ચંદ જેવો કોઈ
 રાજા થયો નથી. આ ચોથા ઉદ્ઘાસની નવમી ઢાળ શ્રી મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૨-૧૭

હહાનો ભાવાર્થ

અન્યદા વિમળેશ ચંદરાજાને એકાંતે બેસાડીને પૂછવા લાગ્યા કે-“હે ચંદ નૃપતિ !
 તમને કુકડા કોણે કર્યા હતા ? તમે અહીં શી રીતે આળ્યા હતા ? પ્રેમલાને શી રીતે
 પરણ્યા હતા ? અને પાછા શી રીતે આવ્યા ગયા હતા ? આ વૃત્તાંત જાણવાની મને

અંદ કહે નિમુણો નૃપતિ, મુજ વિમાત દુરવાર;
વધુ સંગ લેઈ અંબરે, લલકાર્યો સહકાર. ૪

કપટે હું કોટર રહ્યો, કંભતો તરે આકાશ;
ચાર ઘડીમાંહે ઇહાં, આવ્યા અમે અનાયાસ. ૪

તુમ પુત્રી સિંહલ સુતન, તણો લગન દિન તેહ;
મુજને હિંસકે ભોળવ્યો, ભાડે પરણી એહ. ૫

સમશ્યાએ સમજી ખરી, તુમ પુત્રી તિણવાર;
અમે ત્રિહું તરવર ચઢી, પહોતા આભા સાર. ૬

કપટ પ્રગટ થયે જનનીએ, મુજને ક્યો વિહંગ;
ગિરિ ફરસે નર પદ લહું, થયો અમ તુમ સુપ્રસંગ. ૭

ઘણી ઉત્કંઠા છે, તેથી તે કહો. ” અંદરાજી બોલ્યા કે—“હે રાજા! મારે ચોરમાન માતા વીરમતી નામે છે. તેણે મારી પ્રથમની સ્ત્રી શુભવાળી નામે છે તેને ભોળવી. તે જાને એક આંખા ઉપર બેસી અહીં આવવા તૈયાર થયા. તે વાત મારા જાણવામાં આવતાં હું તે વૃક્ષના કોટરમાં સંતાઈ ગયો. અનુક્રમે આકાશમાર્ગે ઉડતા તે વૃક્ષથી ચાર ઘડીમાત્રમાં અમે અહીં અનાયાસે આવ્યા. નગરી જહાર ઉદ્યાનમાં વૃક્ષ રાખી તેના ઉપરથી તે જાને ઉતરી ગામમાં લગ્ન મહોત્સવ જોવા આવ્યાં. હું તેમની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો. તે દિવસે તમારી પુત્રીના સિંહલરાજાના પુત્ર સાથે લગ્ન થવાના હતા. ત્યાં હિંસક મંત્રીના માણસોએ મને પકડ્યો અને પોતાના મકાનમાં લઈ જઈ મને અનેક પ્રકારે ભોળવ્યો. મારો ઉપાય ન ચાલવાથી મેં ભાડે પરણું કબુલ કર્યું અને તમારી પુત્રીને પરણ્યો. તમારી પુત્રીને મારા મેળાપના પ્રસંગમાં મેં જે જે શમસ્યાઓ કરી હતી તે સર્વે તે સમજતી હતી. પછી પાછા જવાની ઉતાવળથી હું કંઈક મિય કરીને નીકળી છુટ્યો, અને આંખાના કોટરમાં જઈને ભરાણો. પાછળથી તે જાને સાસુ વહુ આવી અને ઝાડ પર ચઢી. અમે કુશળદેશ આભા-પુરી પહોંચ્યાં. પછી બીજે દિવસે રાત્રીની હકીકત પ્રગટ થઈ એટલે મારી અપરમાતાએ મારા ઉપર ક્રોધાવમાન ઘઈને મને કુકડો જનાવી દીધો, અનુક્રમે હું નટની સાથે અહીં આવ્યો અને સિદ્ધગિરિના પસાયથી પાછું મનુષ્યપણું પામ્યો. ” ૧-૭

ઢાળ સાતમીથી ઢાળ નવમી સુધીનું રહસ્ય

આ રહસ્ય આખું હર્ષથી ઉલ્લાસ જતું છે. પ્રારંભમાં ચંદરાજ ઋષભદેવ પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે, તે ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. પરમાત્મા અનંત ગુણોથી ભરેલા છે. તેમના એકેક ગુણનું વ્યાખ્યાન પણ પૂરેપૂરું થઈ શકે તેમ નથી. તો પણ ચંદરાજએ બહુ ઉત્તમ પ્રકારે સ્તુતિ કરી છે. દરેક શ્રાવકભાઈએ પરમાત્માની દ્રવ્યપૂજા કર્યા પછી પ્રસન્ન ચિત્તે આવા અપૂર્વ લાવવાળી સ્તુતિ કરવારૂપ લાવપૂજા અવશ્ય કરવી જોઈએ. દ્રવ્યપૂજા કરતાં લાવપૂજાનું ફળ અનંતગણું શાસ્ત્રકાર કહે છે. તેનું કારણ માત્ર તેથી પ્રાણી પોતે સદ્ગુણનો સાચો રાગી થાય છે, સદ્ગુણ તરફ આકર્ષાય છે, અને ખરા સદ્ગુણ મેળવી પ્રાંતે પરમાત્મ-દશાને પ્રાપ્ત કરે છે તે છે. ચંદરાજએ કરેલી સ્તુતિ ધ્યાન દઈને વાંચવા લાયક છે, તેણે ભગવંતને ઉપમાઓ ઘણી સારી આપી છે અને પ્રાંતે પ્રાર્થના પણ ઐહિક સુખની ન કરતાં ભવે ભવે પરમાત્માની સેવા પ્રાપ્ત થાય તેજ કરી છે. ઈચ્છવા યોગ્ય પણ એજ છે. મંત્રના બીજાક્ષરની જેમ સર્વ પ્રકારના લાભો મેળવવાનું એ બીજ છે.

પરમાત્માની સ્તુતિ કર્યા પછી આવા અપ્રતિમ તીર્થની યાત્રાનો લાભ પોતાને અણુધાર્યો મળ્યો તેને માટે ચંદરાજ પોતાના આત્માને ધન્ય ગણે છે. અત્યંત દૂર રહેનાર અને આવવા જવાના આજની જેવા રેલવે વિગેરે સાધનો નહીં, તેથી ભવમાં એક વાર પણ આ તીર્થની યાત્રાનો લાભ કોઈ ઉત્તમ જીવનેજ મળી શકે તેમ હોવાથી પોતાને ધન્ય માનવું તે યોગ્ય છે. કારણ કે રાજસંપત્તિમાં લુપ્થ થયેલા રાજાઓને પોતાનો વ્યવસાય અને સુખલોભ છોડીને નીકળવું અને મધ્યમાં આવતા અનેક રાજાઓ સાથે મેળ કરીને વિમળાપુરી સુધી પહોંચવું એ તે વખતને માટે ખરેખર મુશ્કેલ હતું.

જિનમંદિરની બહાર નીકળ્યા પછી સોના ને સુગંધનો યોગ થાય અથવા સુવર્ણસુદ્રામાં માણિક્ય જડાય તેની જેવો આરણ્યશ્રમણનો યોગ થાય છે. ચંદરાજ તેનો લાભ લે છે. તેમને વંદના કરી ધર્મોપદેશ સાંભળી આત્માને કૃતાર્થ કરે છે અને પછી દ્રવ્યલાવથી મહાનું ઉપકારી તીર્થની ફરતી પ્રદક્ષિણા દે છે.

અહીં મકરધ્વજ રાજાને વધામણી મળે છે. તે વાતથી તેનું ચિત્ત અત્યંત પ્રસન્ન થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કારણ કે સોળ સોળ વર્ષ પર્યંત પોતાની પુત્રીને પરણાવ્યા છતાં તેનાં પતિનો પત્તો ન મળે એ પુત્રીના પિતાને ઓછું દુઃખકર નથી. પુત્રી પરણાવ્યા પછી સાસરેજ શોભે છે, પરંતુ જ્યાં સાસરું શોધ્યું જડે નહીં, ત્યાં ક્યાં મોકલવી ? વળી એવી યોવન અવસ્થામાં પુત્રીના શીયળનું રક્ષણ કરવું તે પણ મુશ્કેલીવાળી હકીકત છે. ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી સુપુત્રીને માટે તો એવી ચિંતા રાખવાની હોતી નથી, કેમકે તેનું મન એ સંબંધમાં અત્યંત દઢ હોય છે, પ્રાણાંતે પણ તે શીળ ખંડન કરતી નથી, તેમ થવા દેતા પણ નથી. તોપણ માતા પિતાના મનને એ સંબંધી પ્રીકર તો રહે છેજ. ચંદરાજના પ્રકટ થવાથી એ ચિંતા તદ્દન નાશ પામે છે અને તેનું સ્થાન હર્ષ લે છે. રાજ

નટને જોલાવે છે, તેનો આહાર માને છે અને પછી જાધા પરિવારને લઈને પોતાના જામાત્રને મળવાની તીવ્ર ઉત્કંઠાથી તેની સામા જાય છે. તેમને આ કારણથી તીર્થયાત્રાનો પણ લાભ મળે છે. જો કે તેઓ તો તેની તળેટીમાંજ રહેનાર હતા અને તેથી વારંવાર એ અપૂર્વ તીર્થની યાત્રાનો લાભ લેતા હતા. બાકી કેટલીક વખત તો અતિપરિચયાદવજ્ઞા એ ન્યાયે જાહુ સમીપ રહેનારાના લાવ તેની લક્ષિત પરત્વે અત્યંત મંદ હોય છે, તેઓ તેના વાસ્તવિક લાભ લઈ શકતા નથી, પણ ઉલટો કેટલીક વખત ગેરલાભ મેળવે છે. આ વાત તીર્થના સમીપવાસી જીવોએ જાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે.

ગિરિરાજ ઉપર ચડી ચંદરાજને લેટીને પછી પરમાત્માના દર્શન પૂજાનો અપૂર્વ લાભ પણ મેળવે છે. પછી પ્રેમલા પોતાના પિતા પાસે જાહુ યોગ્ય શબ્દમાં પોતાના ઉદ્ગારો કાઢે છે. રાજ પ્રસન્ન થાય છે. પછી સૌ નીચે ઉતરે છે અને મોટા મહોત્સવ સાથે ચંદરાજને વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કરાવે છે. સાચો લગ્નમહોત્સવ અત્યારેજ પ્રવર્તે છે. પ્રેમલા પણ આજેજ પોતાના લગ્ન થવાનું માને છે. નગરલોકો પણ મળતે મળતું જોડું જોડેને જાહુ રાજ થાય છે અને પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કરવામાં પછાત પડતા નથી.

જાધું ઠેકાણે પડ્યા પછી ચંદરાજ શિવકુમાર નટને જોલાવે છે અને તેને એવો ન્યાય કરે છે કે તેની લવની લાવક નાશ પામે છે. તે એક રાજ જેવો જાની જાય છે. જાંદગી પર્યંત નટપણું કરવાનું બાકી રહેતું નથી. તેનો ઉપકાર પણ એવોજ છે. ઉત્તમ જીવો તો અણ માત્ર ઉપકારનો અર્થંત જાદલો વાળે છે, તો આ તો ઉપકારજ એટલો છે કે પ્રત્યપકાર થઈ શકે નહીં. અપરમાતા પાસેથી પ્રાણંત કષ્ટમાંથી જોડાવ્યા, પરમપ્રિય પ્રિયા સાથે મેળવી આપ્યા અને તેમના નિમિત્ત કારણથી જેવટ મનુષ્યપણું પણ પામ્યા. આ ઉપકારની હદ બાંધી શકાય તેમ નથી. ચંદરાજ સુર જોવાથી તે જાધું સમજે છે અને તેનો જાદલો આપવામાં બાકી રાખતાં નથી.

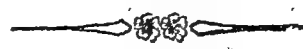
આ પ્રસંગે પ્રેમલાને જે હર્ષ થયો છે તે તો અવર્ણનીયજ છે. તે પોતાના પૂર્વ વચ્ચોમાં ન સમાય તેમાં પણ કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. હવે મકરધ્વજ રાજાનો વારો આવે છે. તેને પોતાની જૂલ જરાજર સમજાય છે, એટલે પોતાની પુત્રી પાસે આવીને તે સંજાંધી અર્થંત પશ્ચાતાપ પ્રદર્શિત કરે છે. આત્મનિંદા કરવી, પોતાની જૂલ જોળખવી અને જીજ્ઞા પાસે કહેવી તે ઉત્તમ મનુષ્યોનુંજ કામ છે. તેઓજ તે પ્રમાણે કરી શકે છે. અહીં પ્રેમલા તો જાહુ વિચક્ષણ હતી, જૈનશાસ્ત્રોની જાતા હતી, તેના રહસ્યને સમજનારી હતી, સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિના જરા કારણ તરીકે પોતાના જાંધેલા કર્મોજ હોય છે, એમ જરાજર તે સમજતી હતી. એ સંજાંધમાં મયણાસુંદરીનું અને તેનું એકજ સ્વરૂપ હતું, એટલે તે પોતાના પિતાને કહે છે કે—“ જોમાં આપનો દોષજ નથી, દોષ મારા કર્મનોજ છે. જો મારે એવા અશુભ કર્મનો ઉદય થયો ન હોત તો જીજ્ઞા શું કરવાના હતા. જીજ્ઞાથી મારું અગ્રેય કદી

પણ થઈ શકત નહીં. પણ જ્યાં મારા કર્મોએજ મને હેરાન કરવાનું ધાર્યું ત્યાં બીજાને શું વાંક ? ” ઇત્યાદિ વચનોથી તેણે પોતાના પિતાને શાંત કર્યા. પણ છેવટે એક વાત જણાવી દીધી કે-‘હવે ચંદરાન્તને તેનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય તેમ કરવાની તમારી ફરજ તમારે યાદ રાખવાની છે. ’ વિચક્ષણ પુત્રીની આ સૂચના રાજા તરતજ સમજી જાય છે અને કહે છે કે ‘એ વાતની તારે બીલકુલ ચિંતા ન કરવી. આભાપુરીનું રાજ્ય તો તને મળવાનુંજ છે પણ અહીંથી ત્યાંસુધી મધ્યમાં આવેલા રાજ્યો પણ હું એને મેળવી આપવાનો છું. ’

હવે ચંદરાન્ત પ્રેમલા સાથે સથેચ્છ સુખલોગ લોગવે છે. આ પણ પૂર્વે જાણેલા પુણ્યનું ફળ છે. ઉત્તમ મનુષ્યોને અનાયાસે એવા સુખલોગ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનો તેઓ યોગ્ય રીતે લાભ લે છે. અત્યંત આસક્તિથી તેઓ તેમાં લીન થઈ જતા નથી અને નવાં અશુભ કર્મો જાંઘતા નથી, પણ તેની અંદર રહેલું સ્વરૂપ સમજીને તેનો ઉપલોગ કરતાં કરતાં પણ પોતાનું સ્વરૂપ સ્મરણમાં રાખે છે, અને રૂક્ષવૃત્તિથી તેનો લાભ લે છે. આ વાત સુર જનોએ સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.

એક વખત મકરધ્વજ રાજાએ શુભપણે ચંદરાન્તને પૂછ્યું કે તમને કુકડા કેણે બનાવ્યા હતા ? તમે અહિં કેવી રીતે આવ્યા હતા ? તમારો વિવાહ કેવી રીતે થયો હતો ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે. હવે ચંદરાન્તએ પોતાનું પૂર્વ વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહ્યું કે-‘મારી વિમાતા મારી ધર્મપ્રિયાને એક આંગાના વૃક્ષ ઉપર બેસાડીને અહિં લગ્ન મહોત્સવ બેવા આવતાં હતાં, તે મને બળર પડી જવાથી હું તે વૃક્ષની બગેલામાં કપટથી સંતાઈ ગયો. આર ઘડીમાં અમે અહીં આવ્યા. તમારી પુત્રી અને સિંહલના પુત્રના લગ્નનો દિવસ હોવાથી હિંસકે મને ભાડે પરણી આપવા કહેતાં હું પરણ્યો, પછી સમસ્યામાં તમારી પુત્રી સમજી ગઈ અને હું હિંસકના દળાણથી રવાના થઈ ઝાડની બગેલામાં બેઠો અને અમે આભાપુરી પહોંચી ગયા, મને કપટથી પક્ષી કૃત્યો છે એ વાત માતાની ખુદ્દી થઈ ગઈ. હું ગિરિવરની યાત્રા કરવાથી મનુષ્ય થયો. આ અમારો અને તમારો સંબંધ છે. ’

અહીં આ રહસ્ય સમાપ્ત થાય છે, હવે સિંહલરાજા અને હિંસક મંત્રી વિગેરે રાજસભામાં આવશે અને તેને પ્રત્યક્ષ પૂરાવાને આધારે યોગ્ય શિક્ષા ફરમાવવામાં આવશે, તે વખતે ચંદરાન્ત પોતાનું સજ્જનપણું બતાવી આપશે, તે બધું આવતા રહસ્યમાં આપણે વાંચીશું. હાલ તો આ રહસ્ય માંહેનો ઉપર બતાવેલો સાર હૃદયમાં ધારણ કરી તેનું મનન કરવું અને તેમાં પણ પરમાત્માની લક્ષિતમાં તત્પર થવું, શુભાશુભ ફળદાતા પોતાના કર્મનેજ માનવું અને પોતાના હૃદયની વાત સરલતાથી સાચેસાચી કહી દેવી. આ ત્રણે હકીકત પર પૂરતું લક્ષ આપવું. આટલી સૂચના કરી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ ૧૦ મી.

(ઝીણા માણની કરહલડી—એ દેશી)

નિસુણી વચન નૃપચંદનાં, મકરંધવજ મનમાંહે, નિજ અવગુણે વિલખા-
ણો હોરાજ; અહોઅહો કુટ્ટીને કહે, નિપુણ હતો પણ હું ઇહાં તો નિપટ ઠગા-
ણો હોરાજ. ૧ પાતક કિહાં એ છુટતો, કાચે ઇણ સથુઆરે હણતો જો એ
કન્યા હોરાજ; હોજો સચિવંતણું ભણું, એહને પણ ઉગારી રાખી કીરતિ ધન્યા
હોરાજ. ૨ કુટ્ટી દુટ્ટી છે કેહવો, ક્રીધી એ વિપકન્યા, હુઓ આપ નિરાળો
હોરાજ; પુત્રી વચન નવી માનતો, થયો એ કપટ ઉધાડો આજ ભરાળો હો
રાજ. ૩ પાતક છાતું નવી રહે, આફળીયે જીમ આવે ઢળતું ઢાળે પાણી હોરા-
જ; આજ એ કુટ્ટી પ્રમુખની, અંતર ગતિની વાતો ચંદનૃપતિથી જાણી હોરાજ.
૪ ભાંગી મનની બ્રાંતડી, ચંદ હવે ચિત્ત વસિઓ આતક જીમ જળધારા હોરાજ;
તેજ્યા કારાગારથી, પ્રેમલાલચ્છીતાતે પાંચે તેહ ઠગારાહો રાજ. ૫ કોપી ભૂકુટી
વાંકી કરી, ભૂપે સિંહલનૃપને તટકીને બોલાવ્યો હોરાજ; રે પાપી તેં મુજથકી,
વેર વસાવ્યું મસળી પેટ તે શૂળ ઉપાવ્યું હો રાજ. ૬ કહેરે મુજ પુત્રીતણો, ફાકટ

ઢાળ દશમીના ભાવાર્થ.

ચંદરાજની હકીકત સાંભળીને મકરંધવજ રાજા પોતાના મનમાં બહુ શરમાયો. અને
વિચાર કરી કોઢીઆને કહેવા લાગ્યો કે અરે રે ! હું બહુજ ચતુર હોવા છતાં તારાથી
ઘણોજ ઠગાયો. એવા સામાન્ય પુરાવાથી મેં મારી હીકરીને મરાવી નાખી હોત તો એ
મહાપાપથી કેવી રીતે છૂટેત ? સચિવનું ભણું થજો કે તેણે પુત્રીનું યુક્તિથી રક્ષણ કર્યું.
અને મારી કીર્તિને નિષ્કલંક રાખી. વળી એ દુષ્ટ કોઢીઓ પણ એવો કપટી કે મારી પુત્રીને
વિપકન્યા ઠરાવી પોતે અલગ થઈ ઉભો. હું મારી પુત્રીનું કહેવું તે વખતે માનતો નહોતો.
પરંતુ સઘળું કપટ સંપૂર્ણ રીતે અજવાળવામાં આવ્યું, પાપ ફૂટ્યું પાપ પ્રગટ થયા વિના
રહેતુંજ નથી. જેમ પાણી પોતાની મેળેજ ઢાળમાં ઢળી પડે તેમ પાપ પોતાની મેળેજ
પ્રગટ થઈ જાય છે, એ કોઢીઆ વિગેરેની અંતર્ગત કપટની વાતોની માહિતગારી આજેજ
ચંદરાજ પાસેથી મને થઈ. મારા મનમાં હવે લેશમાત્ર બ્રાંતિ રહી નથી. જેમ આતક
પક્ષીના મનમાં વરસાદ તેમ મારા મનમાં ચંદરાજ વસી રહ્યા છે. આ પ્રમાણે
નિશ્ચય થયા પછી મકરંધવજ રાજાએ જાંદીખાનામાંથી તે પાંચે ઠગારાઓને તેડાવ્યા. ૧-૫
ઠગારાહમાંથી તેડાવેલા સિંહલરાજા વિગેરે રાજસભામાં આવ્યા એટલે તેના ઉપર કોપાય-
માન થઈને મકરંધવજ રાજા ગોટ્યો કે—“ અરે ! દુષ્ટો ! તમે આ શું કર્યું ? રે સિંહલ
રાજા ! તેં રાજપુત્ર થઈને આવું અપકૃત્ય કરી મારી સાથે શામાટે વેર વસાવ્યું ? તેં સુતા

કપટ કરીને કિમ તેં અરથ બિગાડ્યોહો રાજ; એહ શી કુમતિ તુજ ઉપની,
 મુજને તેં દુહવીને મુતો સિંહ જગાડ્યોહો રાજ. ૭ અયુગત તુજ મુખ નિરખવું,
 મુજ તનુજ ખીડાએ તુજને હોવે તમાસોહો રાજ; ધિગ્ તુજ માય જે તુજ
 જણ્યો, સહિ તો ઇણ દુરમતિથી જીવિશ તીન પંચાસાહો રાજ. ૮ વધક પુરૂષ-
 ને તેડીયા, વધ કરવા તે ખાંચે ભૂપે તેહને આપ્યાહો રાજ; બોલ્યો ચંદનૃપ તે-
 હવે, સમય તે કિમ કરી ચૂકે જે કરી મોટા થાપ્યાહો રાજ. ૯ અહો રાજનુ એહ
 ઉપરે, આપણે શરણે જે આવ્યા કહો તે કેમ હણાયેહો રાજ; ભુંડું જે કરીએ
 ભુંડા થકી, ભુંડા ને રૂડાનો કિણવિધ સેદ જણાયે હોરાજ. ૧૦ એ ઉપગારી
 આપણા, એહની તો બલિહારી તુમ અમ જે હિત જોડ્યો હો રાજ; અવગુણ
 ઉપર ગુણ કરે, તેહને કિણહી પ્રસ્તાવે કોણ નવિ કુવખોડ્યો હો રાજ. ૧૧ જે એ-
 હને ઉગારશો, તો જગમાં તુમ વધશે સુયશ ઘણેરોહો રાજ. જાણશે તો ઘણું એ
 થયું, એહવું હવે નવિ કરશે દેશે જે મનમાં ફેરોહો રાજ. ૧૨ તુમપુત્રી કરમે
 નડી, શું કરે એહ બિચારા મુખ તો એહતું જેવોહો રાજ; કોઠી પણ મુત એહ-
 નો, તે માટે એહ ઉપર સ્વામી સુપ્રસન્ન હોવો હોરાજ. ૧૩ કહું ન લોપાણું ચંદ-

સિંહને પોતાના વિનાશ માટે જગાડ્યો! તારે તો હસવું થયું પણ તેમાં મારી પુત્રીના
 તો પ્રાણ જવાનો વખત આવ્યો! તેં પ્રથમ ગને ઠગ્યો એટલુંજ નહીં. પણ પાછળથી મારી
 પુત્રી ઉપર અઘટતું કલંક મૂકતાં પણ કર્યો નહીં. તારી મીઠાશની શી વાત કહે? આવું
 અકૃત્ય કરવાથી હું ધારું છું કે તારું આયુષ્ય અદ્ય રહ્યું છે, તું વધારે વખત જીવવાનોજ નથી.
 વળી તારી જેવા અધમનું અને તારા અધમ સલાહકારનું મુખ જોવું તે પણ યુક્ત નથી.” ૬-૮.

આ પ્રમાણે કહી તેનો અત્યંત તીવ્રસ્કાર કરીને તરતજ વધ કરનારા પુરૂષોને બોલાવી
 રાજાએ ખાંચે જણને વધ કરવા માટે તેને સોંપી દીધા. તેઓ તો પોતાના બચાવમાં એક
 અક્ષરનો પણ ઉચ્ચાર કરી શક્યા નહીં. પરંતુ તે વખતે પરમ ઉપકારી ચંદરાજ ઉભા થયા
 અને બોલ્યા કે—“ રાજનુ! આ ખાંચે આપણે શરણે આવેલા છે, તેના પ્રાણ લેવા તે આપને
 ઘટતા નથી. કારણ કે ‘ભુંડું કરનારનું ભુંડું કરવામાં આવે તો પછી ભુંડામાં અને રૂડામાં ફેર
 શો?’ વળી એને તો આપણા ઉપકારી ગણવા જોઈએ, કારણ કે એના નિમિત્તે આપણો સંબંધ
 જોડાયો. તેમજ ‘ગુણ ઉપર ગુણ કરનાર તો જગતમાં હોય છે, પરંતુ અવગુણ ઉપર ગુણ
 કરે એજ ખરા સજ્જનનો આદર્શ છે.’ વળી એને ઉગારવાથી જગતમાં આપના યશની ઘણી
 વૃદ્ધિ થશે અને કદી આપ એમ ધારતા હો કે ‘આવા ગુન્હેગારને પોતાનો ગુન્હો સમજાવો
 જોઈએ’ તો એને માથે ઘણું થયું છે, સમજશે તો આટલું ઓછું નથી. હવે પછી આવું
 અકૃત્ય એઓ નહીં કરે. વળી જ્યાં તમારી પુત્રીના કર્મનો દોષ ત્યાં એ તો માત્ર નિમિત્તભૂત
 છે. એ બીજું શું કરી શકે? વળી એનો પુત્ર કુષ્ટી હોવાથી પણ એ દયાપાત્ર છે.” ૬-૧૩.

તું, જાણીએ હાથમેળાવામાંહે નૃપે એહ દીધાહો રાજ; ચંદ કીરતિ જગ વિસ્ત-
રી, સિંહલ આદે પાંચે તિહાં નિરખંધન કીધાહો રાજ. ૧૪ પિયુને દેખાડવા પા-
રખું, આવી પ્રેમલાલચ્છી ચંદતણો પદ ધોયોહો રાજ; છાંચો કનકંચળ ભણી,
તત્કાણે જોતામાંહિ તેહના કુષ્ટને ખોયોહો રાજ. ૧૫ દેવે ચંદની ઉપરે, વૃષ્ટિ
કરી કુસુમોની જયજય શબ્દ ઉચારિ હો રાજ; કનકંચળ પ્રણમી કહે, ધન્ય ધન્ય
વીર નૃપતિના સુત જગ ઉપગારી હો રાજ. ૧૬ દાસ થયા સવિ ચંદના, પીઉંથી
પ્રેમલાલચ્છી નિતનિત રહે રસલીની હોરાજ; દશમી ચોથા ઉદ્ધાસની, મોહન-
વિજયે ભાખી ઢાળ એ નિપટ નગીનહો રાજ. ૧૭

ફુલ.

સનમાની સિંહલ નૃપતિ, ચંદે દીધી શીખ;
સિંહલપુર પોહતા સુખે, દેતાં ચંદ આશીષ. ૧
એહવે સમયે ચંદનૃપ, નિશામધ્ય સુપવિત્ત;
ચિંતવતાં આવી ચઢી, ગુણાવળી નિજચિત્ત. ૨
હું તો ઇહાં વિમલાપુરી, સુખે રહું નિરખીહ;
પણ કિણવિધ જાતા હુશે, ગુણાવળીના દીહ. ૩
વીછડતાં કુર્કટપણે, કાલ કર્યો મેં તાસ;
જે હું માનવપદ લહીશ, તો મિલિશ પ્રથમ ઉદ્ધાસ. ૪

આ પ્રમાણે અસરકારક રીતે કહેવાથી ચંદરાજાનું વચન મકરંધવજ રાજા લોખી શક્યા નહીં,
એટલે જાણે પુત્રીના દાયજામાં આપ્યા હોય તેમ તે પાંચેને બંધનથી મુક્ત કરાવી છોડી દીધા.

તે વળતે પોતાના પતિની પરીક્ષા દેખાડવા માટે પ્રેમલાલચ્છી સલામાં આવી અને
પોતાના પતિ ચંદરાજાના પગ ધોઇને તે પાણી કુદી કનકંચળ ઉપર છાંટ્યું, એટલે
તત્કાળ તેનો કુષ્ટ નાશ પામ્યો. દેવતાઓએ આકાશમાં ચંદરાજાનો જય ખેલી તેની ઉપર
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. કનકંચળ ચંદરાજાના પગમાં પડ્યો, સલાજનો સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને સર્વત્ર
ચંદરાજાનો યશ વિસ્તરી ગયો. સૌ ચંદરાજાના દાસ ગની ગયા. પ્રેમલાલચ્છી હંમેશાં રસમાં
લીન થવા લાગી. ચોથા ઉદ્ધાસની દસમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ ગાહું સરસ રીતે વર્ણવી. ૧૪-૧૭

ફુલનો ભાવાર્થ.

પછી સિંહલનૃપનો સત્કાર કરીને ચંદરાજાએ તેઓને શીખ આપી વિદાય કર્યા અને
તેઓ સિંહલપુર પહોંચી ગયા અને ચંદને આશીશ આપવા લાગ્યા.

હવે એકદા મધ્યરાત્રીએ ચંદરાજાને જાગૃત થતાં ગુણાવળી સાંભરી આવી. તે મનમાં
વિચારવા લાગ્યા કે—“અહો! હું તો અહીં આનંદમાં દિવસ વ્યતીત કરું છું, પણ ગુણાવળીના
દિવસો કેમ વ્યતીત થતા હશે? મેં તેનાથી કુર્કટપણે છુટા પડતાં વચન આપ્યું છે કે જો

એ તો હું ભૂલી ગયો, પ્રેમલાલચ્છી પ્રસંગ;

હવે જો તેહને જઈ મળું, તો જીવિતનો રંગ

૫

ચાહે તેહને ચાહિયે, જ્યાં લગે ઘટમેં પ્રાણ;

સયણભણી સંભારવો, એહ નેહ નીસાણ.

૬

પ્રાત થયો ઉગ્યો તપન, લિખ્યો નરિદે લેખ;

ગુણાવળીની ઉપરે, આભા પ્રેખ્યો પ્રેખ.

૭

ઢાળ ૧૧ મી.

(ચારી સુરતની બલિહારી હો ધણુરા દોલા—એ દેશી.)

પ્રેખ્યને કહે નૃપચંદ્રહો ગુણુના લાયક, કાગળ દેજોહો હાથ ગુણાવળીજ;
તું તો ન કરીશ કોઈને જાણહો, ગું વીરમતીનીહો પ્રકૃતિ છે આકુલીજ. ૧
જઈ પૂછજે કુશળ કલ્યાણહો, ગું દેજે દિલાસો હો મીઠે ખોલડેજ; કહેજે રહેજે
નિચંતહો, ગું આપણ મિલશું હો વાજતે ઢોલડેજ. ૨ કરશું આભાપુરી રાજ્ય
હો, ગું દુરજન રહેશે હો નયણાં ચોળતાજ; સૂરજકુંડને પ્રભાવ હો, ગું નરપદ
પામી હો કઈં છું કલ્લોલતાજ. ૩ ધરજે તુમે ચિત્ત પ્રીતિ હો, ગું સાસુ શીખે હો
રખે વિસારતાજ; અમે તો ખિણખિણ માંહે હો, ગું તુમને રહિએ હો નિત
સંભારતાજ. ૪ નિરસો પુલ ગુલાબ હો, ગું જનમભૂમિનો હો વાહાલો કાંટડો

હું મનુષ્યપણું પામીશ તો પ્રથમ જોગવાઈએ તરત તને મળીશ; તે વાત તો હું અહીં પ્રેમલા-
લચ્છીના પ્રેમમાં લીન થવાથી ભૂલી ગયો, પણ હવે તો કોઈ પ્રકારે સત્વર તેને મળું તોજ
મારું વચન રહે. કેમકે જે શુદ્ધ અંતઃકરણથી રહાતું હોય તેને રહાવું એ જગતનો ધર્મ
છે, માટે આ ઘટમાં પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી મારે તેને ભૂલી જવી ઘટતી નથી.” આ પ્રમાણે
વિચારમાં અને વિચારમાં પ્રાંતઃકાળ થયો, એટલે નિત્ય કર્મથી પરવારી એક લેખ લખીને
સેવકને આપ્યો અને તેને આભાપુરી મોકલ્યો. ૧-૭

ઢાળ અગ્યારમીનો ભાવાર્થ:

લેખ આપતાં પ્રેખ્યને ચંદરાજએ કહ્યું કે હે ગુણુના લાયક “આ કાગળ તું ગુણાવળીને
અને મંત્રીને એકાંતે આપજે, અને તારા આવ્યાની ખબર કોઈને પડવા દઈશ નહીં.
કારણ કે મારી અપરમાતા ઘણી આકળા સ્વભાવવાળી છે તેથી કાંઈ વિપરીત કરશે. તું ગુણાવળી
પાસે જઈને મારા તરફથી કુશળ પૂછજે અને કહેજે કે—તમે નિશ્ચિંત રહેજો. હવે થોડા
દિવસમાં આપણે આનંદપૂર્વક એકઠા મળશું, આભાપુરીનું રાજ્ય આનંદથી કરશું અને
દુર્જનો આંખો ચોળતા રહેશે. અહીં સૂર્યકુંડના પ્રભાવથી મને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું છે,
હું અહીં આનંદથી રહું છું, પણ તમને વારંવાર સંભારું છું. તમે સાસુની શિખામણે

જી; તુમ અમ મળવા માંહિ હો, ગું આગે ન રહો હો વિચમાં આંટડોજી. ૫
અમને છે પરમ આનંદ હો, ગું તુમને હોજો હો પ્રીતલડી ઘણીજી; પણ તુમ
મીઠાં વચણ હો, ગું હોંશ રહે છે હો સાંભળવા તણીજી. ૬ લેખે ગણશુ' તે દીહ
હો, ગું જીજીવન હોશી હો તુમ મેળાવડોજી; મનમાં જેજે વાતો હો, ગું ન અને
લખતાં હો કાગળ સાંકડોજી. ૭ કહી ઇમ સકળ ઉદંત હો, ગું પ્રેમ્ય પઠાયો હો
આલાપુરે લણીજી; તે પણ કમતો પંથ હો, ગું ભૂમિ ઉલ્લંઘી હો, જોતાં માંહે
ઘણીજી. ૮ માસે કેતે ગયો પ્રેમ્ય હો, ગું આવ્યો આલા હો નગરને આસને જી;
શોચે ચિત્ત પૂર દેખી હો, ગું સહોદર સહિ તો હો એહ કૈલાસનો જી. ૯ આવ્યો
નગરી મોઝાર હો; ગું છાનો મળિયો હો મંત્રીને જઈજી; વાંચ્યો નૃપનો લેખ હો,
ગું ધીરજ મનમાંહે ઘણીજી ઘણી થઈ જી. ૧૦ આણ્યો ગુણાવળી પાસ હો,
ગું કાગળ આપ્યો હો હાથ નરેશનો જી; ખોલ્યો થઈને સહેજ હો, ગું વાંચતાં
હરખી હો નામ પ્રાણેશનોજી. ૧૧ આણુંદ અંગ ન માય હો, ગું નયણે ઉમં-
ગી હો પ્રેમજલદઘટાજી; જાણે વધાવ્યો લેખ હો, ગું આંસુ મિષથી હો મુક્તા-
ફળ છટાજી. ૧૨ જાણ્યો પીઉ નરરૂપ હો, ગું તેહ હરખની હો કુણને કહી
શકેજી; ચિંતે ગુણાવળી એમ હો, ગું થઈ અંગજી હો હવે પ્રીતમ થકેજી.
૧૩ વિનવે સવિ કાસીદ હો, ગું ચદે મુખથી હો વાત જે કહી હતી જી; કહે
રાણી મુણ તાસ હો, ગું વાત કિહાં ઈહાં રખે કરતો છતી જી. ૧૪ સનમાન્યો
તેહ પ્રેમ્ય હો ગું પાછો પઠાવ્યો હો લેખ લિખી કરીજી; પણ નૃપચંદની

ચાલી રખે મને ભૂલી જતા નહીં. પરદેશના શુભાનના કુલ કરતાં પણ સ્વદેશનો કાંટો
વહાલો લાગે છે. હવે અમારે તમને મળવામાં કાંઈ આંટી રહી નથી. ૧-૫

અમને અહીં પરમ આનંદ છે, પરંતુ તમારાં અમૃતમય વચનો સાંભળવાની ઘણી હોંશ
થાય છે. જે દિવસે તમને મળશું તે દિવસને લેખે ગણશુ' અને મનની સર્વ વાતો તે વખતે
ખુલાસાથી કરશું. હુંકા કાગળમાં કેટલું લખી શકાય તેથી વધારે લખ્યું નથી. " ૬-૭

આ પ્રમાણે સમજાવીને સેવકને આલાપુરી તરફ વિદાય કર્યો. સેવક અનુક્રમે આલાપુરી
પહોંચ્યો. નગરી જોઈને તે જાહુજ ખુશી થયો. પછી પ્રચ્છન્ન રીતે મંત્રીને ઘરે ગયો અને
તેના પરનો લેખ આપ્યો. મંત્રી તે વાંચીને જાહુજ પ્રસન્ન થયો, તે ગુણાવળી પાસે તેને
એકાંતે લઈ ગયો. તેણે ગુણાવળીને હાથોહાથ પત્ર આપ્યો. તે તો વાંચીને એટલી બધી
હર્ષિત થઈ કે તેના અંગમાં આનંદ ન સમાવાથી નેત્રદ્વારા અશ્રુરૂપે બહાર નીકળ્યો. તેણે
લેખને વધાવી લીધો અને હૃદય સાથે આંખ્યો. પછી સેવકે મોટે કહેવરાવેલ સંદેશો કહી
સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને ઘણી રાજ થઈ. પછી તેણે આવેલા સેવકને કહ્યું કે-“ હું આ
વાત કોઈ ઠેકાણે પ્રગટ કરીશ નહીં અને તું જેમ આવ્યો તેમ ગુપચુપ ચાલ્યો જજે.” ૮-૧૪

વાતો હો, ગું નગરીમાં હે હો ધરધર પરવરીજી. ૧૫ કહે જણ જણ મુખ હો, હેં વિહંગ મિટીને હો નર થયો નરવરજી; પુરનું પૂરણ ભાગ્ય હો, ગું વહેલો આવે હો ઇહાં અલવેસર જી. ૧૬ ધન્ય ધન્ય ચંદનરિંદ હો, હેં વાસના પસરી હો સુયશ સુવાસનીજી; એહ ઇગ્યારમી ઢાળ હો, હેં મોહને ભાખી હો ચોથા ઉદ્ધાસનીજી. ૧૭.

પછી આવેલ સેવકનું સન્માન કરી પત્ર લખી આપીને તેને તરતજ પાછો વિદાય કર્યો, પણ આલાપુરીમાં તો પુણ્યના સુગંધની જેમ વાત વિસ્તાર પામી ગઈ કે ‘ચંદરાન્ત કુકડા મટીને મનુષ્ય થયા છે.’ લોકો સ્થાને સ્થાને તેજ વાત કરવા લાગ્યા અને હવે વહેલા ચંદરાન્ત પધારે એમ અંતઃકરણથી ઇચ્છવા લાગ્યા. આખી આલાપુરીમાં એક માણસ સિવાય સર્વના હૃદયમાં આનંદ આનંદ યઈ રહ્યો. આ અગ્યારમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી. ૧૫-૧૭

આ પ્રસંગને લગતો ચંદરાન્તએ ગુણાવળી ઉપર લખેલો અને ગુણાવળીએ ચંદરાન્ત ઉપર લખેલો પત્ર મુનિ દીપવિજયજીએ કરેલો બહુ અસરકારક છે અને ખાસ વાંચવા લાયક છે તેથી તે અહીં મૂળરૂપેજ દાખલ કરેલ છે.

“ ચંદરાજાણ ગુણાવળી ઉપર લખેલ કાગલ. ”

સ્વસ્તિ શ્રી મરૂદેવીના જી, પુત્રને કરું દે પ્રણામ;	
જેહથી મનવંછિત કૃત્યાંજી, ઉપગારી ગુણધામ,	
ગુણવંતી રાણી ! વાંચને લેખ ઉદાર.	ગું ૧
સ્વસ્તિ શ્રી આલાપુરે જી, સર્વે ઉપમા ધીર;	
પટરાણી ગુણાવળી જી, સજ્જન ગુણે ગંભીર.	ગું ૨
શ્રી વિમલાપુર નયરથી જી, લિખિત ચંદ નરિંદ;	
હિત આશીરવાદ વાંચને જી, મનમાં ધરીય આનંદ.	ગું ૩
આહીં કુશળ ક્ષેમ છે જી, નાલિનંદન સુપસાય;	
જગમાં જસ કીર્તિ ઘણી જી, સુર નર સેવે પાય.	ગું ૪
તુમચા જેમ કુશળતણા જી, કાગળ લખને સદાય;	
મળવું જે પરદેશમાં જી, તે તો કાગળથી રે થાય.	ગું ૫
સમાચાર એક પ્રીછને જી, મોહન ગુણ મણિમાળ;	
ઇહાં તો સૂરજકુંડથી જી, પ્રગટી છે મંગળમાળ.	ગું ૬

છાપ્ય.

શ્રી પુંડરગિરિ ગત, નમી વિનમિ વિદાધર,
દ્રાવિડ વારિણિલ ભૂપ, મહીપાલક નૃપ જેચર;
થાવચ્ચા સૂરિરાજ, સૂરિ સેલગ સુદર્શન,
નારદ પંડવ પંચુ, દેવકી ખટ સુત વંદન;

અનંત કોટિ શિવ પદ લયે, તીર્થ ઇહ તારન તરન,
કવિરાજ દીપ વંદન કરે, સિદ્ધગિરિ અસરન સરન.

૧.

(મૂળ ઢાળ.)

- તેહની હર્ષ વધાઇનેાઇ, રાણી એ જાણુજો લેખ;
જો મનમાં કાંઈ પ્રેમ હોય તો, હરખજો કાગળ દેખ. શુ ૭
- તુમ સન્મન ગુણ સાંભરેજ, ખિણખિણમાં સો વાર;
પણ તે દિ નવિ વીસરેજ, કછેરની કાંઠે જો ચાર. શુ ૮
- જાણી નહીં બ્રહ્મ પ્રીતડીજ, થઈ તું સાચુને આધીન;
તે વાતું સંભારતાંજ, મન પામ્યું છે રે દીન. શુ ૯
- પણ શું તું કરે કામિનીજ, શું કહિયે તુજને નાર;
શ્રી હોવે નહિં કોઈનીજ, એમ જોલે છે સંસાર. શુ ૧૦
- સુતા વેચે કંથનેજ, હજુ વાઘ ને ચોર;
ખિડે ખિલાડીની આંખથીજ, એહવી નારી નિઠોર. શુ ૧૧
- ચાલે વાંકી દૃષ્ટિથીજ, મનમાંહિ નવ નવા સંચ;
એ લક્ષણ વ્યસિચારીનાંજ, પડિત જોલે પ્રપંચ. શુ ૧૨
- એક સમજાવે નયણથીજ, એક સમજાવે રે હાથ;
એ ચરિત્ર નારી તણાંજ, જાણુ શ્રી જગનાથ. શુ ૧૩
- આકાશે તારા ગણુજ, તોજે સાચર નીર;
પણ અચરિત્ર ન કહિ શકેજ, સુરશુર સરજો રે ધીર. શુ ૧૪
- કપટી નિઃસ્નેહી કહીજ, વળી જૂઠી નારી સર્વ;
ઈદ્ર ચંદ્રને લોજાવ્યાજ, આપણુ કરીએ રથો ગર્વ. શુ ૧૫
- નદીનીર ભુજળજ તરેજ, કહેવાયે છે અનાથ;
એક વિપયને કારણેજ, હજુ કંથને નિજ હાથ. શુ ૧૬
- ગામમાં ખીડે આનથીજ, વનમાં જાલે છે વાઘ;
નાસે દોરડું દેખીનેજ, પકટે કૃષ્ણધર નાથ. શુ ૧૭
- ભર્તૃહરિ રાજા વળીજ, વિક્રમ રાય મહાભાગ;
તે સરખા નારી તણાજ, કદિએ ન પાગ્યા તાગ. શુ ૧૮
- તો રાણી તુજ શું કહુંજ, એ છે સંસારની રીત;
પણ હું એમ નવિ જાણુતોજ, તુજને એહવી અવિનીત. શુ ૧૯

- જીવનું ન મહે કામિનીજી, કરવો અંતર એમ;
માદરી પ્રીત ખરી લલીજી, તું પલટાણી કેમ. શું ૨૦
- મુખની ભની આહીજી, સાશુની કરી જેલ;
જિમ વાળાં વિમ તેં લણ્યાંજી, ફળ પાગી તું એહ. શું ૨૧
- હું બહાલી નહિ વાદરજી, બતાલી સાશુ છે એક;
તો વહુ ને સાશુ મળીજી, માલમે બતાવને છેક. શું ૨૨
- કામ કિસ્મી મૂન લીન્નિયેજી, ભેલાં તરફ વિગાસ;
બાની બાપ મિટે નહીંજી, લખિયા જે કર્મ તમાસ. શું ૨૩
- મૂન અવગણુ સંભારતાંજી, મનમાં બાપે છે શાપ;
પ્રીતિદશા સંભારતાંજી, બહુ ઉપજે છે સંભાપ. શું ૨૪
- કાગળ થોડો ને પિત માણુજી, મોસેં લખિયું ન બચ;
સાગરમાં પાણી ઘણુંજી, સાગરમાં ન સમાય. શું ૨૫

- સામશ્યા-૧ ગહુની પહેલાં નીપજેજી, પીલું તરવર પાસ;
પહેલે થોથી માતરાજી, તે છે તુમારી પાસ. શું ૨૬ ઉં ૭૫.
- ૨ દો નારી અતિ શામળીજી, પાણીમાંહે વસંત;
તે તુમ સજ્જન દેખવાજી, અલને અતિશે ધરંત. શું ૨૭ આંખની ફીકી.
- ૩ મકમાંહે તાપસ વસેજી, વિચ દીજે જીકાર,
તુમ અમ એવી પ્રીતકીજી, બાણે છે કિસ્તાર. શું ૨૮ ઉં મજીક.
- ૪ સાત પાંચ ને તેરમાંજી, મેળવને દોષ ચાર;
તેની પાસે તમે વસ્યાજી, સ્નેહ નહીંજ લગાર. શું ૨૯
- ૫ બારે સમશ્યા તાણેજી, કરને અર્થ વિચાર;
પ્રીતિદશા જિમ ઉલ્લસેજી, પ્રગટે હર્ષ અપાર. શું ૩૦
- કાગળ વાંચી એહનોજી, લખને તુરત જખાપ;
માશુનું ન જખાવયોજી, ને હોય ડહાપણુ આપ. શું ૩૧
- તળી લલકારા મુખથીજી, સહુ સુણને અવહાત;
કાગળથી અધિકી વણીજી, કહેશે મુખથી એ વાત. શું ૩૨
- મજીપરે અંદ નરેશરેજી, લખીઓ લેખ શ્રીકાર;
હીપવિજય કહે સાંભળોજી, આગળ વાત રસાળ. શું ૩૩

“ ગુણાવલી રાણી ઉત્તરમાં લખેલો કાગલ. ”

- સ્વસ્તિશ્રી વિભલાપુત્રે, વીરસેન કુલચંદ્ર દે;
રાજ રાજેશ્વર રાજિયા, સાહિબ ચંદ નરિંદ દે;
વાંચતો લેખ મુજ વાલહા. ૧
- શ્રી આલાપુરી નયરથી, હુકમી દાસી સકામ દે;
લખિત રાણી ગુણાવળી, પ્રીછતો મારી સલામ દે. ૧૦ ૨
- સાહિબ પુણ્ય પસાયથી, ઇહાં છે કુશળ કલ્યાણ દે;
વહાલાના ક્ષેમ કુશળતાણા, કાગળ લખતો મુજલુ દે. ૧૦ ૩
- સમાચાર એક પ્રીછતો, ક્ષત્રીવંશ વણર દે;
મુજ દાસીની ઉપદે, કૃપા કરી વડધીર દે. ૧૦ ૪
- વહાલાએ લેખ ને મોકલ્યો, સેવક ગિરધર સાથ દે;
ક્ષેમે કુશળે આવિયો, પહોતો છે હાથોહાથ દે. ૧૦ ૫
- વાહાલાનો કાગળ દેખીને, ટળિયા દુઃખના વૃંદ દે;
પીઉને મળિયા નેટલો, ઉપત્યો છે આનંદ દે. ૧૦ ૬
- સૂરજ કુંડની મહેરથી, સદ્ગુણ થયો અવતાર દે;
તે સહુ કુશળ કલ્યાણના, આવ્યા છે સમાચાર દે. ૧૦ ૭
- મોગ વરસના વિયોગનું, મગટનું દુઃખ અપાર દે;
કાગળ વાંચતાં વાંચતાં, આલી છે આંમુની ધાર દે. ૧૦ ૮
- ને બહાલાએ લેખમાં, લખિયા ઓળખા નેહ દે;
મુજ અવશુલુ જોતાં યકાં, થોડા લખિયા છે એહ દે. ૧૦ ૯
- સાહિબ લખવા ભેગ છે, હું સાંભળવા ભેગ દે;
નેહવા દેવ તેવી પાતરી, સાચી કહેવત લેગ દે. ૧૦ ૧૦
- સમસ્યા ચાર લખી તુમે, તે સમણ છું સ્વામી દે;
મનમાં અર્થ વિચારતાં, હરખે છે આતમરામ દે. ૧૦ ૧૧
- હું તો અવશુલુની ભરી, અવશુલુ ગાડાં લાખ દે;
જિમ કોઈ વાયુ ભેગથી, જિગટી આંખા સાખ દે. ૧૦ ૧૨
- મુજ અવશુલુ જોનાં યકાં, નાવે તમને મહેર દે;
પણ ગિરધા ગંભીર છે, નેહથી સાગર લહેર દે. ૧૦ ૧૩
- ગિરધા સહેજે ગુણ કરે, કંત અકારણ બળુ દે;
જળ સીંચી સરોવર બદે, મેળ ન મારે દાનુ દે. ૧૦ ૧૪

- પથ્થર મારે તેહને, ફળ આપે છે આંખ રે;
તિમ તુમ સરખા સાહિબા, ગિફ્ત આ ગુણની લુંખ રે. વાં૦ ૧૫
- કાપે ચંદન તેહને, આપે છે સુગંધ અપાર રે;
મુઝ અવગુણ નાણ્યા હિયે, ધન્ય ધન્ય તુમ અવતાર રે. વાં૦ ૧૬
- મુઝ સરખી કોઈ પાપિણી, દિસે નહીં સંસાર રે;
માન્યું સાસુનું કહ્યું, છેતરીયો ભરતાર રે. વાં૦ ૧૭
- મેં જાણ્યું નહિં એહવું, હું તો ભોળી નાર રે;
સાસુને કાને ચઢી, સમજી નહીં ય લગાર રે. વાં૦ ૧૮
- મેં આગળથી લહી નહીં, સાસુ એહવી નાથ રે;
ખાવી ગાંઠની ખીચડી, જાવું ઘેલાની સાથ રે. વાં૦ ૧૯
- કાંઈક કાચા પુણ્યથી, સદ્ગુણિ પણ પલટાય રે;
જિમ રાણીને જોળનું, ખાધાનું મન થાય રે. વાં૦ ૨૦
- કરી પ્રપંચ ઈણ સાસુએ, ઘણો દેખાડ્યો રાગ રે;
પછે તો વાત વધી ગઈ, ઘયો પીંછનો કાગ રે. વાં૦ ૨૧
- કિંહાં આલા કિંહાં વિમળાપુરી, જોયા જેહ તમાસ રે;
હાંસીથી ખાંસી થઈ, કરવા પડિયા વિમાસ રે. વાં૦ ૨૨
- પરણ્યાની સહુ વાતડી, મુજને કહી પ્રભાત રે;
જો તે ઠેકાણે દાટતી, તો એવું નહિ થાત રે. વાં૦ ૨૩
- મિંઠળની સહુ વાતડી, મેં કહી સાસુને કાન રે;
પછે તો ઝાલ્યું નવિ રહ્યું, પ્રગટ્યું ત્રીજું તાન રે. વાં૦ ૨૪
- માહરૂં કર્યું મુઝને નડ્યું, આડું ન આંખ્યું કોય રે;
ચોરની માતા કોઠીમાં, મુખ ઘાલી જે રોય રે. વાં૦ ૨૪
- પસ્તાવો રથો કરવો હવે, કહ્યું કાંહિ ન જાય રે;
પાણી પી ઘર પૂછતાં, લોકમાં હાંસી થાય રે. વાં૦ ૨૬
- જે કાંઈ ભાવીભાવમાં, જે વિધિ લખિયા લેખ રે;
તે સવિ ભોગવવા પડે, તિહાં નહીં મીન ને મેષ રે. વાં૦ ૨૭
- સાસુના જાયા વિના, સોળ વરસ ગયાં જેહ રે;
મુઝ મનડાની વાતડી, જાણે કેવળી તેહ રે. વાં૦ ૨૮
- પણ કુર્કટથી જે નર થયા, તેહ વિસ્તરશે વાત રે;
સાસુ સાંભળશે તદા, વળી કરશે ઉતપાત રે. વાં૦ ૨૯
- તે માટે સાવધાનીથી, રહેજો ધરિય ઉદ્યાસ રે;

જેહવા તેહવા લોકમાં, કરશે નહિં વિશ્વાસ રે.	વાં ૩૦
સામુને કહેવરાવજો, ઇંહાં આવ્યાનો ભાવ રે;	
પછે જેહવા પાસા પડે, તેહવા દેજો દાવ રે.	વાં ૩૧
મુઝ અવશુણી ગાંઠડી, નાખજો ખારે નીર રે;	
નિજ દાસી કરી જાણજો, મુઝ નણદીના વીર રે.	વાં ૩૨
કાગળ લખજો ફરિ ફરિ, કૃપા કરી એક મત્ત રે;	
વહેલાં દરિસણુ આપજો, શરીરનાં કરજો જતન રે.	વાં ૩૩
મુઝ બહેની વહાલી ઘણી, પ્રેમલાલચ્છી જેહ રે;	
તેહને બહુ હેતે કરી, બોલાવજો ધરી નેહ રે.	વાં ૩૪

સમસ્ત્યા-રાધાપતિ કે કર વસે, પંચજ અક્ષર લેજો રે;
 પ્રથમ અક્ષર ફર કરી, વધે તે મુજને દેજો રે. વાં ૩૫. ઉં (સુ) દરશન.
 જો હવે સુરજકુંડથી, વિધન થયાં વિસરાળ રે;
 તો સહુ પુણ્ય પસાયથી, ફળશે મંગળમાળ રે. વાં ૩૬
 ઇમ લખી લેખ ગુણાવળી, પ્રેમ્યો પ્રીતમ પાસ રે;
 દીપવિજય કહે ચંદની, હવે સહુ ફળશે આશ રે. વાં ૩૭

હવે આ હકીકત વીરમતીના જાણવામાં આવશે અને તે અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્ક કરશે, જેને પરિણામે પુણ્યની પ્રળપતાથી ચંદરાબાને તે કાંઈપણ ઇન કરી શકશે નહીં; પરંતુ પોતે પરાજય પામશે અને ચંદરાબા આભાપતિ થશે. એ સઘળું હવે પછીના રહસ્યમાં વાંચશું, આ રહસ્યમાંથી જે સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તે આ નીચે પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

ઠાળ દસમી તથા અગ્યારમીનું રહસ્ય.

સિંહલરાબાને રાજસભામાં બોલાવી મકરધ્વજ રાબા જે વચનો કહે છે તે બધા તે મૌનપણે સાંભળી રહે છે, એક શબ્દ પણ બોલી શકતો નથી. તેનું કારણ પોતાનો ગુન્હો પોતે સમજી શકે છે તેજ છે. ગુન્હો રાંકે છે. ખોટો બચાવ ખરી વખતે કરી શકાતોજ નથી. સામે ચંદરાબાને બેઠેલા બુઝો એટલે પછી બચાવ શું કરે ? બીજે વખતે ખોટી રીતે બચાવ કરનારા પણ ખરે વખતે ગુન્હો કબુલ કરે છે અથવા મૌન થઈ જાય છે.

મકરધ્વજ રાબા શિક્ષા ફરમાવે છે ત્યારે પણ તેઓ કાંઈ બોલી શકતા નથી, પરંતુ શ્રીપાળ રાબાની જેવા એકાંત ઉપકારી ચંદરાબા કદા વિના રહી શકતા નથી. તેઓ અનેક પ્રકારની યુક્તિ પ્રયુક્તિથી મકરધ્વજ રાબાને સમજાવે છે અને સિંહલરાબાનો સપ-રિવાર છુટકો કરાવે છે. સન્નનોની આવીજ રીતિ હોય છે. તેઓ ઉપકારીનો બદલો તો પ્રાણસાટે પણ વાળે છે, પરંતુ અપકારી ઉપર પણ ઉપકારજ કરનારા હોય છે. ચંદરાબા

કહે છે કે ‘ જો ભુંડું કરનારનું આપણે પણ ભુંડું કરીએ તો ભુંડા અને રૂડામાં ફેર શો ? ’ આ વાક્ય ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે. આવા સજ્જનો જગતમાં વીરલ હોય છે. ઘણા તો અધમ વૃત્તિના હોય છે કે જેઓ ઉપકારીનો પણ અપકાર કરે છે. ઉપકારીનો ઉપકાર કરનારા મધ્યમ કહેવાય છે. ઉત્તમ તો અપકારીનો પણ ઉપકાર કરે તેજ કહેવાય છે. આપણે એમાંની કઈ પંક્તિમાં છીએ તેનો વાંચકોએ વિચાર કરી લેવો.

ચંદરાજાએ સજ્જનતા બતાવ્યા પછી પ્રેમલાનો વારો આવે છે, તે પણ પોતાની સદ્વૃત્તિ બતાવી આપે છે. પોતાના નામમાત્ર સ્વામી કનકધ્વજનો કુદ્દ હર કરી તેનાપર તે અનહદ ઉપકાર કરે છે. ચંદરાજાના સુશીળપણાનો અદ્ભુત અમત્કાર અહીં પ્રગટ થાય છે. કનકધ્વજની તો તેથી જીંદગી સુધરી જાય છે. તે ચંદરાજાને પગે પડે છે. આવા ઉપકારી પુરૂષો જગતમાં બહુ વીરલજ જણાય છે, પછી સિંહલરાજા પરિવાર સાથે સ્વદેશ સીધાવે છે.

હવે ચંદરાજાને ગુણાવળીનું સ્મરણ થાય છે. ગુણાવળીએ જો કે એક વખત ભૂલ તો કરી, પણ પછી તેને માટે તેણે એટલો બધો પસ્તાવો કર્યો અને કુર્કટપણામાં ચંદરાજાની એટલી બધી ભક્તિ અને પરિપાલના કરી કે જે ચંદરાજા જીંદગી પર્યંત ભૂલે તેમ નહોતું. શિવમાળાને તે જ્યારે પાંજરું આપતી નહોતી તે વખતે ચંદરાજાએ વચન આપ્યું હતું કે ‘ હું જો મનુષ્ય થઈશ તો તરતજ તને મળીશ, ’ આ વચન તને યાદ આવે છે એટલે તે તેને મળવાને વધારે ઇંતેજાર થાય છે. અંતઃકરણ એ પરસ્પરની સાક્ષી આપનાર છે. એક જો શુદ્ધ અંતઃકરણથી ચાહે છે તો તે જેને ચાહે છે તે પણ જરૂર તેને ચાહ્યા સિવાય રહી શકતો નથી. આવો અદ્ભુત ન્યાય કુદરતી રીતેજ પ્રવર્તે છે. રાત્રિએ તેનું સ્મરણ થયા પછી તેનાજ વિચારમાં સવાર પડે છે. ચંદરાજા પહેલું કામ ગુણાવળીને બળર આપવા માટે માણસ મોકલવાનું કરે છે, હજી પણ વીરમતીનો ભય તેના મનમાંથી દૂર થતો નથી. તેના ઘા હજી સાલ્યા કરે છે. તેથી માણસને તેનાથી અબાણ્યા રહેવાની ખાસ ભલામણ કરે છે. એ પત્ર લઈ જનાર સાથે જે સંદેશો કહેવરાવે છે તેમાં એક વાક્ય સ્વદેશભક્તિનું સૂચક છે. ચંદરાજા કહે છે કે “ પરદેશના ગુલાબ કરતાં સ્વદેશના કાંટા વડાલા લાગે છે. ” આ ખરેખરી વાત છે. એનું નામ સ્વદેશભક્તિમાન છે. જેઓ પોતાની સ્વદેશભૂમિને ભૂલી જાય છે, તેઓ દેશદ્રોહી બને છે, તેઓજ ખરેખરા કૃતદની છે. ચંદરાજા સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ હતા, તેથી આ પ્રકારની સ્વદેશભક્તિનો પણ તેના હૃદયમાં વાસ હતો.

માણસ આભાપુરી જાય છે. મંત્રીદ્વારા ગુણાવળીને મળે છે, અને તેને પત્ર આપીને તેમજ મુખેથી હકીકત કહીને અત્યંત પ્રસન્ન કરે છે. ગુણાવળી પણ વીરમતી સાસુથી બીડે છે, એટલે સેવકને તેનાથી અબાણ્યા રહેવાની ખાસ ભલામણ કરે છે અને વધારે ચકચાર

ન થાય તેટલા માટે તેને તરતજ પત્ર લખી આપીને વિદાય કરી દે છે. આ પ્રમાણે કયાં છતાં પણ વાત છાનો રહેતી નથી. 'વાચે ઉઠી જાયે વાત' એ વાક્ય પ્રમાણે આખી આભાપુરીમાં ચંદરાજ કુકડા મટીને મનુષ્ય થયાની વાત ફેલાઈ જાય છે. કસ્તુરીને ગમે તેટલી ઢાંકી રાખો છતાં પણ તેની સુગંધ બહાર પડ્યા વિના રહેતીજ નથી. લોકોની કલ્પનાજ અર્પૂર્વ કામ કરે છે. તેના હૃદયમાંજ એવા સંકલ્પ ઉદ્ભવે છે અને તે પરિણામે ઘણી વખત તો સાચાજ પડે છે.

આ પ્રસંગે દીપકવિએ ગનાવેલા ચંદરાજ અને શુભાવળીના કાગળો કે જે જુદા છાપા-યેલા છે, પરંતુ પ્રસંગને બહુ અનુકૂળ છે તે આપવામાં આવ્યા છે. તેની અંદર ચંદરાજએ શુભાવળીને બહુ પ્રકારે ઓળખા આપ્યા છે, પરંતુ સફ્ફુણી શુભાવળીએ તે બધા માથે ચઢાવ્યા છે અને તે કરતાં પણ વધારે ઠબકાને પાત્ર પોતે છે એમ કબુલ કર્યું છે. આવી સફ્ફુણી સ્ત્રીઓ પણ જવલેજ દૃષ્ટિએ પડે છે. આ તો નામથી અને શુભથી ગળ્લે પ્રકારે શુભાવળી છે. તેનો પત્ર ખાસ વાંચવા લાયક છે. પતિ સાથે સ્ત્રીનું વર્તન કેવું હોયું જોઇએ તે તેમાં બહુ સારી રીતે સૂચવેલું છે.

આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે આ રહસ્યમાં એકલો હર્ષજ ભરેલો છે. તેની અંદર બધા હર્ષિત થનારાનુંજ વૃત્તાંત આવે છે. ચંદરાજ મનુષ્ય થયા તેમાં નાખુશ થાય તેવું માત્ર એકજ માણસ છે અને તે તેની અપરમાતા વીરમતી છે. તેને કાને આ વાત ગયા સિવાય રહેવાની નથી અને તે સાંભળતાંજ તેના હૃદયમાં તેલ રેડાવાનું છે, તે અનેક પ્રકારનાં માઠાં સંકલ્પ કરવાની છે. તેથી એ હકીકત હવે પછી આવશે. આમાંથી ખાસ સાર એજ ગ્રહણ કરવાનો છે કે—'સજ્જનો અપકારી ઉપર પણ અતુલ કરે છે.' પ્રિય વાંચનાર ! તું પણ એવી સજ્જનતા મેળવવા તૈયાર થજે. આત્માને ઉચ્ચ કોટીમાં લઈ જવાનો એજ અમોઘ ઉપાય છે. એવી સજ્જનતાના શાસ્ત્રોમાં તો અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે, પરંતુ આ કનીષ્ઠ કાળમાં તો એવા મનુષ્યનાં દર્શન પણ દુર્લભ છે. આશા છે કે આ હકીકત અમારા વાંચનારા બંધુઓ અને બહેનો પોતાના હૃદયમાં ફોટી રાખી તેનું અનુકરણ કરવા યથાશક્તિ તત્પર થશે. આટલું કહીને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

દુહા.

- વીરમતીએ એહવી, સણસણ લહી તે વાર;
જે છે ચંદ વિમલાપુરી, લહ્યો માનવ આકાર. ૧
- રોષ ચઢી ચિત્ત ચિંતવે, કુણ એહવો સંસાર;
જે મેં કીધો કુકડો, દે તસ નર અવતાર. ૨
- મન પણ ઇહાં આવ્યા તણું, રાખે છે વળી તેહ;
ભૂલી હું જ ખરી પ્રથમ, કુશલ્યો રાખ્યો એહ. ૩
- પાછો પુરૂષ થયા પછી, ધરે હોંશ બહુ મંદ;
પાપડ ખાઈ પદમસી, હુઓ દીસે ચંદ. ૪
- મુજ સાહમો થાવા કરે, જુઓ જગ ઉલટો ન્યાય;
મોટીના લધુ મીનડી, કાન કરડવા જાય. ૫
- સાહમી વિમલાપુરી જઈ, મોડું એહનું માન;
ન દીઉં ઇહાં લગે આવવા, તો મુજ ખરાં વખાણ. ૬
- આજ પછી નવિ રાખવો, રિપુને થઈ અખુજ;
એક કળા એ પણ અધિક, શીખવી ચંદ મુજ. ૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજ કુકડો મટીને મનુષ્ય થવાની હકીકત અનુક્રમે વીરમતીના જાણવામાં આવી, એટલે તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે વિચારવા લાગી કે—‘એવો કોણ બળવાન-શક્તિમાન છે કે જે મેં કુકડો કરેલાને પુરૂષ કરે? વળી એમ સંભળાય છે કે તે અહીં આવવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ મેં જ ભૂલ ખાધી કે તેને જીવતો રાખ્યો. એ નાનો બાળક મારી સામે થવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ સમજતો નથી કે એમાં લાડવો ખાઈ જવા જેવું સહેલું નથી! વળી જગતનો ઉલટો ન્યાય તો જુઓ કે મોટી બિલાડીના કાન કરડવા નાની બિલાડી જાય છે. શું આ બની શકે તેવી વાત છે? કેટલી અસંભવિત વાત છે. પરંતુ હું તેને અહીં આવવાજ શું કામ દઉં, હું જ સામી વિમલાપુરી જાઉં અને તેનું અભિમાન છોડાવી દઉં, ત્યારે જ મારા વખાણ થશે. આજથી ચંદ એક શિખામણ આપી કે શત્રુને જીવતો રાખે તે અખુજ ગણાય.’ ૧-૭

દાળ ૧૨ મી.

(કેમકેરેા હો કાઢ કસુબો મારા લાલ—એ દેખી.)

પલણે સાસુ હો વહુને તેડી, મારા લાલ, નિરખ તું ચંદે હો ફિરી મુજ છેડી; માં વિમળાપુરીએ હો મનુષ્ય થયો છે, માં અમર્ષ એહને હો હલ ન ગયો છે. માં ૧ આવવા આભા હો ઉમંગ ધરે છે, માં નિપટ અલખ્યું હો મૂઠ કરે છે; માં નર થયા માટે હો થયો શું માટી, માં નહીં જાયે ખાટી હો રાખ્યે આંટી. માં ૨ ખબર તો એહની હો થઈ હશે તુજને, માં થઈ તું ખોટી હો ન કહે મુજને; માં એહને પાછો હો લિખ તું કાગળ, માં ન કહીશ વાતું હો કોઈની આગળ. માં ૩ થઈશ ને મુજથી હો હ્રદયની ઉંડી, માં તો મુજ સરીખી હો ન ગણીશ ભુંડી; માં મુકી ને હોયે હો પીઠિ તુજ હુંડી, માં નાખજો કહું છું હો જહાં જળકુંડી. માં ૪ વિમળાપુરીએ હો જાઈશ હું તો, માં આભાપુરીએ હો રહેને તું તો; માં મંદમતિને હો જઈ સમજવીશ, માં તુરતજ પાછી હો ધહાં આવીશ. માં ૫ વહુ તવ ભાષે હો વીરમતીને, માં કહ્યો કહેવું હો અચુક્ત સતીને; માં વિહંગ ને કીધો હો નર કિંમ થાયે, માં દીકા વિહુણો હો નવિ એ મનાયે.

દાળ બારમીના ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પછી તેણે શુભાવળીને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું કે—
“હે શુભાવળી! મેં સાંભળ્યું છે કે તારો પતિ વિમળાપુરીમાં મનુષ્ય થયો છે, અને અર્ધા આવવાતું મન કરે છે. આ મારી સાથે કરીને છેડ કરવા પારે છે, પણ એ મૂઠ વગર વિચાર્યું કરે છે. મનુષ્ય થયો એટલે ખાટી ગયો એમ સમજવામાં ભૂલ કરે છે. આ વાતની ખબર તને પણ પડી હશે, પણ તું મને કહેતી નથી, મારાથી છાનું રાખે છે, પણ તું તેને કાગળ લખ કે અર્ધા આવીને રાજ્ય કરવાની આશા છોડી દે. આ વાત તું કોઈની આગળ કરીશ નહીં અને મારી સાથે દરો રમીશ નહીં. જો મારી સાથે ઉઠી થઈ છે તો મારા જેવી ભુંડી કેળ નથી એટલું ધ્યાનમાં રાખજ. વળી જો પતિએ કાંઈ દુર્ગી બુદ્ધિ પ્રાપ્તી હોય તો ખાળીમાં બોલી દે. હું વિમળાપુરીએ જઈ આવવા પારું છું. તું એટલી અર્ધા રહેને. હું તેને સમજાવીને નરન પાછી આવીશ.” ૧-૫

શુભાવળી જોતી કે “સામુદ્ર! આવી કશિંગ વાન કરવી તે આપને યોગ્ય નથી. જેને પછી મેં તે પાછો મનુષ્ય રી રીને યાગ ૧ ને વાન નજરે દીકા વિના હું તો માની

માં ૬ નહીં કોઈ અધિકો હો તુમથી માડી, માં એ કોઈ પિશુને હો વાત
 ડિડાડી; માં તમે ધરમાંહે હો પોષો નવરસ, માં પણ એ ન મળે હો ત્રીજ ને
 તેરસ. માં ૭ નટ તો તિહાં લગિ હો કિમ કરી જાયે, માં તુમ વિણ એહ તો
 હો નર નવિ થાયે; માં બાઈ કહે કોઈને હો ન હુઓ કુસોજાં, માં પાણી પહેલાં
 હો ન કોઠો મોજાં. માં ૮ હું તો તુમથી હો નહીં ઘણું ડાહી, માં કરજે કારજ
 હો ચિત્ત અવગાહી; માં સાસુડીને હો કરીને ડાખી, માં શીઘ્ર ગુણાવળી હો
 મંદિર આવી. માં ૯ વીરમતીએ હો વેળા સાધી, માં બહુ સુર તેજ્યા હો મંત્ર
 આરાધી; માં અંદ દુચિંતન હો વાત પ્રકાશી, માં તવ સુર ભાષે હો ક્ષિણેક
 વિમાસી. માં ૧૦ બાઈ અમથી હો એ નહીં હોવે, માં અંદથી વિર્યો હો
 કુણ જે જોવે; માં સૂરજકુંડે હો મજ્જન કીધો, માં થયો નરરૂપે હો પુહવિ
 પ્રસિદ્ધો. માં ૧૧ તુમથી અમથી હો હવે નવિ આલે, માં કહિયે છે સાચે હો
 આવે ભાલે; માં અમથી અધિકા હો તસ રખવાળા, માં અમે એ વાતે હો
 રહિશું નિરાળા. માં ૧૨ કહો તો બીજે હો કારજ કરીએ, માં પણ એ સામું

શક્તી નથી. વળી હો માતાજી ! તમારાથી અધિક મેં તો આ દુનિયામાં કોઈને લીધું નથી
 કે તમારું કરેલું ફેરવી શકે. આ તો કોઈ પિશુની માણસે ખોટી વાત ફેલાવી જણાય છે.
 એવો ત્રીજ અને તેરશનો યોગ શી રીતે બને ? નટ એટલા બધા દૂર શી રીતે જાય અને
 એ વાત કેમ બને. તમારા વિના બીજું કોઈ એને પુરૂષ કરી શકે તેમજ નથી. એ તો
 તમે કૃપા કરો તોજ બને તેવું છે; બાકી તમે ત્યાં જવાનો વિચાર કરો છો તે તો પાણી
 પહેલાં મોજાં કાઢવા જેવું છે; બાકી હું કાંઈ તમારાથી વધારે ડાહી નથી કે તમને સલાહ
 આપું, પણ જે કરો તે વિચારીને કરજો. ”

આ પ્રમાણે કહીને ગુણાવળી પોતાને સ્થાને આવી, પણ તેને એ વાતની ખટક મનમાં
 રહ્યા કરી. અહીં વીરમતીએ પણ વખત સાધવા માંડ્યો. પોતે જેટલા મંત્રો જાણતી હતી
 તે બધાનું આરાધન કરીને તે બધાના આરાધ્ય દેવોને એકઠા કર્યા અને તેની પાસે
 ચંદ્રાનનું અશુભ કરવાની વાત પ્રકાશિત કરી; એટલે તે દેવોએ વિચાર કરીને કહ્યું કે—
 “હો બાઈ ! એ કાર્ય હવે અમારાથી બને તેમ નથી. સૂર્યકુંડમાં સ્નાન કરવાથી એ મનુષ્ય
 થયેલ છે એ સાચી વાત છે. પણ હવે તેનાથી વિપરીત થવાનું અમારાથી બની શકે તેમ
 નથી. એ બાબતમાં તમારું કાંઈ ચાલવાનું નથી. એની રક્ષા કરનારા અમારાથી બળવાન
 છે, તેથી અમે હવે નિરાળા રહેશું, તે કામમાં હાથ ઘાલશું નહીં. તમે કહો તો બીજું
 કામ કરી આપીએ, પણ આ કામ અમારાથી નહીં થાય. વળી અમારું માનો તો તમારે

હો પગથું ન ભરીએ; માં એવરો મુતથી હો ન ધરો અભાવો, માં કહીએ છે
આભા હો આપી મનાવો. માં ૧૩ સુરની વાણી હો નિમુણી રાણી, માં સાહમું
ભમણી હો રોષ ભરાણી; માં પુનરપિ દેવે હો અતિ સમજવી, માં તોપણ
મમતી હો રાસે નાવી. માં ૧૪ વચન રાણીનાં હો મુક્યાં વહિતાં, માં સુર નિજ
હામે હો સઘળા પોહોતા; માં વીરમતીએ હો તેડ્યો મંત્રી, માં વિમલપુરીએ
હો થઈ હું મંત્રી. માં ૧૫ તું ઇલાં રહિજે હો ધરજે શાતા, માં મંત્રી પભણે
હો નિમુણો માતા; માં એણી વાતે હો કિમ હું વાડું, માં થાજે ચિત્તું હો
બાઈ તુમાડું. માં ૧૬ મંત્રી વચને હો હરખી રાણી, માં સચિવને જાણ્યો
હો પરમ પ્રમાણી; માં દાજ એ બારમી હો ચોથે ઉક્તારે, માં મોહને
ભાખી હો પ્રેમ પ્રકારો. માં ૧૭

કુડા.

ચંડા અતી પોરસ ચડી, પુનરાકર્ષી દેવ;

રસરાતી કાતી ગ્રહી, મદમાતી સ્વયમેવ.

૧

વાયુનું ન કરે કોઈનું, કહી પણ ન શકે કોય;

વાયો ન રહે હાર્યો રહે, આપમતી જે હોય.

૨

પણ પુત્રની સાથે આટલો બધો અભાવ રાખવો તે યુક્ત નથી. તમારે આભાનગરીનું રાજ્ય
તેને સોંપીને મનાવવો ઘટે છે. ” ૬-૧૩

આ પ્રમાણેની દેવોની વાણી સાંભળીને તો વીરમતી ઉઘડી વધારે દાપાયમાન થઈ.
દેવોએ તેને દૂરીને સમજાવી, પણ તે સમજી નહીં અને મમતે ચડી. એટલે દેવતાઓ
પોતપોતાને સ્થાને ગયા. પછી વીરમતીએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું કે-‘હું’ વિમળાપુરી
જઈ છું, તું આભાપુરી સંભાળજે. ’ મંત્રી કહે કે-‘ જાડું સાડું. એમાં હું તમને શી રીતે
વાડું, જલે પધારો અને તમારી ધારણા પાર પાડે. ’ મંત્રીનાં આવા વચનથી વીરમતી
ખુશી થઈ અને મંત્રીને ખરેખરો પ્રમાણિત જાણ્યો. મોહનવિજયજીએ આ ચોથા ઉક્તિ-
સની બારમી દાજ પ્રકાશી. ૧૪-૧૭

કુડાનો સાવાઈ

પછી પ્રચંડ યયેલી વીરમતીએ દૂરીને દેવાને આકર્ષ્યા અને તે બધાને સાથે લઈ
દાપમાં મની રાખીને વિમળાપુરી તરફ આકાશ માર્ગે ચાલી. મદોન્મત માણસો કોઈનું
કંઈ દરના નથી. વગી વાર્યા પણ રેના નથી, દાર્યાજ રહે છે. વીરમતી મનમાં વિચાર

સુર પરિવારે પરવરી, વીરમતી સુવિલાસ;
વિદાયે અંબરપથે, વિચરી રોષ પ્રકાશ.

૩

રાણી મનમાં ચિંતવે, ચંદને જીતીશ પ્રાજ્ય;
પણ ભોળી લહેતી નથી, જે દેશિ નિજ રાજ્ય.

૪

જિમ નવિ જાણે રંડિકા, તિમ તિહાંથી સુર એક;
આગળથી જઈ વિનવે, ચંદ ભણી સુવિવેક.

૫

માહારાજ તુમ ઉપરે, આવે અછે વિમાત;
સાવધાન રહિજો તુમે, કહું છું છાની વાત.

૬

પુણ્ય પ્રબળ છે તુમતણું, ગંજ ન શકે એહ;
તોપણ રતનતણાં ચતન, કરવાં યુક્ત છે એહ.

૭

ઢાળ ૧૩ મી.

(આવો રે ઝાળગાણા તાહરી—એ દેશી.)

સાંભળી ચંદનરેશરૂ રે, પામ્યો ઘણું મનમાંહિ રે શાતા; જાણી જે ઇહાં
આવી સાહમી, માહરી વિમાતા; સુરવચ્ચને નૃપ પાખર્યા રે, મોટા હયવર જેહ રે

કરે છે કે—‘હું ચંદરાજ પાસે જઈને એકદમ તેને પરાજીત કરી દઈશ અથવા મારી નાખીશ.’ પણ તે મૂખી જાણતી નથી કે ‘હું આભાપુરીનું રાજ્ય આપવાજ નહિ છું, તેનું બુઝું ચિંતવતાં માઝુંજ માહું થશે.’ પરંતુ ભવિતવ્યતા વિપરીત હોય છે ત્યારે બુદ્ધિ પણ વિપરીતજ થાય છે.

હવે વીરમતી આભાપુરીથી ચાલી તે વળતે એક દેવતા ત્યાંથી ઉતાવળો ચાલી ચંદરાજ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે—“હે મહારાજ ! અમારી ઉપરવટ થઈને તમારો વિનાશ કરવા તમારી અપર માતા આવે છે તો તમે સાવધાન રહેજો. હું છાની રીતે તમને કહી નહિ છું. જો કે તમારું પુણ્ય પ્રબળ છે, તેથી તે તમને કાંઈ કરી શકશે નહીં, તો પણ રતનના જતન કરવા જોઈએ એવી નીતિ છે.” ૧-૭

ઢાળ તેરમીના ભાવાર્થ.

દેવની આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને ચંદરાજ બહુ ખુશી થયા. તેણે તરતજ માતાની સામે જવાની તૈયારી કરી. ઉડતાં પંખીને પણ પકડી શકે એવા ઘોડાઓ સંજ્યાળંધ તૈયાર

તાતા; પકોટે જે પંખીને ખિણમાં, ઉડતાં જતાં. ૧ અંદે રણરસીયો થઈ જે, અંગે પદ્ધિયો સન્નાદ જે ભારી; જગમાંદિ કાંઈ પ્રગલ્ભો દુલ્લે, ઇન્ધિરાવતારી; બાંધી ઘણે કસણે કસી જે, તલુ મંથે તરવાર જે સારી; ધીધી જે જય વરવા રાયે, અન્ધની અસ-
વારી. ૨ મૃગયા મિસ ચઢી નિસર્યો જે, સામંત સાતદત્તર જે સંગે; ન ધરે જે પગ પાછા કદિએ, સંગે જે ઉત્તંગે; આબ્યો વિમલપુરીધકી જે, ઉલ્લંઘી બહુ કોશ જે રંગે; નિરખે છે વનવાડી આડી, નેજને પ્રસંગે. ૩ એકલે આવતી અંબરે જે, વરવીરે નિજ માય જે દીડી; જાણે જે ક્રોધાનળની, આલતી અંગીડી; પણ મનમાંદે અંદને જે, લાગી અમીધી અનંત જે મીડી; આભાની નિરધારે ધારી, આવતી એ ચીડી. ૪ અક્ષાએ પણ આવતો જે, સાદમો અંદનગિંદ જે ધાર્યો; આગળથી આકાશે રહિને, રાણીએ વકાર્યો; મુસરો પણ નથી દીસતો જે, આવતાં સાદમો તુજને વાર્યો; અથવા તેં હીયડાથી સદિ તો, કુકરો વિસાર્યો. ૫ મુજ હું તે આભાપુરી જે, આબ્યાની મન દોંશ જે રાખે; પણ ભુંડા અદિવહી કહું છું, ઉંટ તો ન આખે; જોવે કિશું છોડીશ નહીં જે, તાદરો તું ઇશ સંભાર જે ભાખે; કાચીની વટ મુજને જોઉં, કેલવી તું દાખે. ૬ અંદ કહેલે દલે માતજ જે, ન ધારો

કર્મ પોતે મજબુત જાણર પાદજ ક્યું. કેટ મજબુત જંપન જાંખીને તેની સાથે નરનાર લટકાવી, અને એક ઉચ્ચ જાનિના અથ ઉપર પોતે ચડ્યા. પછી ખરેખરા મુઠી કાટેલા આન દબર સામંતોના અથો સહિત શિકારને ગિરે વિમળાપુરીની બહાર નીકળ્યા. કેટલેક દૂર ગયા એટલે આજુબાજુ જોવાં દરથી આકાશમાંજ આવતી વીરમનીને દીડી. તે જોટલી જાખી દોપાયમાન થયેલી હતી કે જાણે આલતી અંબીડી રોય તેથી જણાતી હતી. અંદના અંદને તો તે જલુજ મીડી લાગી. તેણે તો જલુજ કે 'આભાપુરીએ લઈ જ્યા માટે આ-
મંત્રણ કરવાજ આવી છે.' ૧-૪

વીરમનીએ પણ દરથી અંદના અંદને સામે આગળ દીડી જોઈતે તેણે આકાશમાં રહીનેજ કહ્યું કે- 'અંદે અંદ ! તું કહે આખો ! પણ હું જાણું છું કે તમે કાશમાંથી વિસરી ગયું તો ! જાતી તમા મનસોબાએ પણ તમે મારી ગઈ જાવતાં વાંધો જણાવે; નહીં જાતી મારા જીવને તું આજાપુરી અવરજાતી રોંગે મારે જ, પણ પાદ માંડે કે ઉંટ નાચરજોનો મારો મરો જાણું નહીં. હવે મારો સામું શું જુએ છે ? હવે તું જીવતાં મુગવાની નાહો, મારે તમા મેંદને મંજાવ, હું પણ જોઉં છું કે તું મુદામં જાણેજ કેવી જણાયો તો ! "

મંદા જાણે જાણિ જાણેને કહ્યું કે- 'જાણે ! તમે જાતી નહીં જાણે ન જાણે, મેં મો જાતી જાણે જાણે નહીં, કેજાણે મારે મેંદને જાણે ! જાતી જાણે વિચારી જુએ

મુજથી રોષ રે વારં; મેં તો કાંઈ ન ઝિગાડ્યું હજીએ, સાંભળો તુમારં; મુજથી ઇમ લડતાં થકાં રે, લાગે છે મનમાંહિ રે સારં; થાઓ જીતો વહિલા એહમાં, ઇષ્ટ શું સંભારં. ૭ તુમે જે ઇહાં પગલાં કર્યાં રે, કરશે તે કાંઈ નવાઈ રે જાણું; માતાજી તુમચા ગુણ જાહે, કેટલા વખાણું; તુમે તો જાણો છો ચિત્તમાં રે, સઘળા વિશ્વનો ભાર રે તાણું; ઠાલી એ ઠકુરાઈ ફેકટ, ફાંટમાંહે છાણું. ૮ ચંદ વચન નિસુણી કરી રે, થઈકેધે પ્રતિઅંગ રે તાતી; નાંખી રે સુત સાહમી પેહેલી, પાપણીએ કાતી; લાગી ચંદ સન્નાહમાં રે, જાણીએ કુસુમની એક રે પાતી, પણ ઉલટી જઈ લાગી ગગને, રંડિકાને છાતી. ૯ સા તત્ક્ષણ ધરણી ઢળી રે, ચંદનરિંદે સમાપ રે આવી; મુઠી તે મોતીડાં કરીને, થોડીસી વધાવી; વિષ્ણુકુમાર નમુચિની રે, ભૂપે કથા એકવાર રે ભાવી; દુર્જનના નિગ્રહની કરૂણા, ચિત્તમાંહે નાવી. ૧૦ ચંદે તવ ચોટી ગ્રહીને, આડું અવળું અસંખરે ભાળી; લેઈને આકાશે ઉંચી, દુષ્ટિકા ઉછાળી; ફેરી ચક્રતણી પરે રે, રજકના વસ્ત્ર સમાન રે વાળી; ઝટકશું લેઈ પટકી શિક્ષા ઉપરે કરાલી. ૧૧ ચૂર્ણ થઈ ધરણી પડી રે, ચસકી ન શકી લિગાર રે રંડા; પ્રાહુણડી થઈ છઠી પુહવિયે, પાધરી પ્રચંડા; ઇમ જગમાં પાપીતણા રે, હોવે નિપટ હવાલ રે ભુંડા; રોપાએ દુર્ગતિમાં તેહના, નિશ્ચયથી રે ઝંડા. ૧૨ કીધી ચંદની ઉપરે રે, દેવે કુસુમની

કે મારી સામે લડતાં તમે સારાં લાગશે ? વળી ઇષ્ટ સંભારવાનું તમે કંહો છો પણ એમાં મારે ઇષ્ટ શા સંભારવાનાં છે, તમે પણ તૈયાર થઈ જાઓ, હું માનુંજ છું કે તમે અહીં પગલાં કર્યાં છે તે કાંઈ નવાઈ કરી જતાવશે ! તમારા ગુણ મારાથી વખાણી શકાય તેમ નથી, કેમકે તેનો પાર નથી; પણ તમે શા માટે આખા વિશ્વનો ભાર ખેંચો છો ? આ બધી ઠાલી ઠકુરાઈ છે. કેમકે ફાંટમાં તો છાણું જ છે, માટે બહુ અભિમાન ન કરો. ” ૫-૮

ચંદનાં આવાં વચન સાંભળી વીરમતીને અંગોઅંગ ક્રોધ વ્યાપી ગયો, એટલે તે પાપણીએ પેહેલીજ ચંદરાજ સામે તરવાર ફેંકી. તે તરવાર ચંદરાજના બખ્તર ઉપર લાગી અને ફૂલની પાંખડી જેવી લાગી અને પાછી ત્યાંથી ઉડીને તે વીરમતીની છાતીમાં લાગી, તેથી તરતજ તે ધરણી ઉપર ઢળી પડી. તરવાર ચંદરાજ પાસે પાછી આવી એટલે તેણે તેને મોતીવડે વધાવી લીધી. પછી વિષ્ણુકુમાર અને નમુચી મંત્રીનું દષ્ટાંત વિચારીને દુર્જનને દુર્જનતાનું ફળ આપવું જોઈએ એમ ધારી વીરમતી ઉપર ક્રિયિત પણ કરૂણા ન લાવતાં તેને ચોટલાવડે પકડી, આકાશમાં ઉછાળીને ચક્રની જેમ ફેરવી ઘોળી વચ્ચોને પછાડે તેમ શીલા ઉપર પટકી; એટલે તે ક્રિયિત પણ ચસકી ન શકી, તરતજ મરણ પામી અને છટ્ટી નરકે ગઈ. ‘ જગતમાં પાપી પ્રાણીઓના પ્રાંતે એવાજ હાલ થાય છે. ’ ૬-૧૨

વૃદ્ધિ રે રૂડી; વાતણડી રખે કોઈ જો મનમાં, જાણતાએ કૂડી; જ્યજ્ય શબ્દ સધળે થયા રે, વીરમતી ભવસિંધુએ બૂડી; ધર્મીના એમ વેરી જાએ, આકળી એ ઉડી. ૧૩ સાલ નિવારી જન્મનો રે, આવ્યો નગરી મઝાર રે રાજ; જીતોના વજડાવ્યા ગુહિરા, ગુંજતા જે વાળ; મકરંધજ હરખ્યો ધણો રે, ઉચ્છવ કીધ વિશેષ રે તાજ; દીધું નિજનગરીનું અરધું, રાજ્ય તે સમાજ. ૧૪ હરખી લચ્છીપ્રેમલા રે, રહે નિશદિન કરજોડી રે પાસે; સંસારિક સુખ વિલસે પૂરા, પુણ્યને પ્રકાશે; ઢાળ તેરમી કહી રે, હર્ષ રે થાશે; પભણે મોહનવિજય ચોથે, ચંદને ઉઘાસે. ૧૫.

ચંદરાજની ઉપર દેવોએ કુસુમની વૃદ્ધિ કરી અને આકાશમાં જ્ય જ્ય શબ્દ કર્યો. વીરમતી ભવસમુદ્રમાં બુડી. ‘ધર્મીપુરુષના જે વૈરી થાય છે તેની એવીજ ગતિ થાય છે.’ પછી ચંદરાજ દુષ્ટ શત્રુનો નિઘ્રહ કરીને વિમળાપુરીમાં પધાર્યા, જીતના ડંકા વગડાવ્યા, મકરંધજ રાજ પણ ધણો હર્ષિત થયો અને તેણે પોતાનું અરધું રાજ્ય ચંદરાજને આપ્યું.

પ્રેમલા પણ ગહુજ ખુશી થઈ, તે ચંદરાજ પાસે હાથ ભેડીને રહેવા લાગી અને સાંસારિક સુખ ભોગવવા લાગી. હવે દુઃખ માત્ર વિસરાણ થયું છે, સુખનો પ્રવાહ વધવા માંડ્યો છે, હવે આગળ આપણે ચંદરાજના સુખનો અને પુણ્યનો પ્રવાહ વૃદ્ધિ પામતો જોશું. આ ઢાળ તેરમી કહી કે જેમાં ગદ્યા ખુશી થયા અને થયો. મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉઘાસમાં ચંદને ઉઘાસિત કર્યો. ૧૩-૧૫

ગુણાવળી મળશે, આભાપુરીનું રાજ્ય હસ્તગત થશે અને અપુટ આનંદયુક્ત સુખ ભોગવશે. એ સર્વ હકીકત હવે પછીની ઢાળમાં વાંચશું, હાલ તો આમાંથી રહસ્ય શું ગ્રહણ કરવાનું છે તે વિચારીએ.

ઢાળ બારમી તથા તેરમીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યમાં પોતાનો છેલ્લો પાર્ટ ભજવી પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી જતાવીને એક પાત્ર ઝોણું થાય છે. વીરમતી અંતમાં એવી અત્યુચ્ચ કપાયવાળી હતી કે જેથી માન અને લોભના પ્રગળ ઉદયથી પોતાના ઓરમાન પુત્ર, રાજ્યના ખરા માલિક અને અત્યંત નમ્ર તેમજ મુશીલ, વિવેકી અને બહિર્માન એવા ચંદરાજ જેવા પુત્રનો પ્રાણ લેવાનો ઉવટનો પ્રયાસ પણ કરવા તે ચૂકતી નથી. એ આ રહસ્યમાં યથાર્થ જતાવી આપવામાં આવ્યું છે. પ્રથમ તો ‘વારે ઉડી જાયે વાત’ એ કહેવન અનુસાર ચંદરાજ કુદરો મરીને મનુષ્ય થયા છે એ વાત વીરમતીને કાને લાય છે. પાત્ર શબ્દ સંસ્કૃતમાં પવનવાચી છે, એટલે વાતમાં પવનના ગુણ રહેલા છે; ગમે તે પ્રકારે છાની રાખવા ધારેલી વાત પણ ગદાર

આવ્યા સિવાય રહેતી નથી. વાતને જેમ જેમ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેમ તેમ તે વધારે બહાર પડે છે. એટલુંજ નહીં પણ ગોપવવાના પ્રયાસના પ્રમાણમાં તેમાં અસત્યતતાનું મિશ્રણ થતું જાય છે. વાતને ગોપવવાનો અમોઘ ઉપાય એજ છે કે તેને ચાર કાનથી વધારે કાને ન પહોંચાડવી. બાકી જો છ કાને ગઈ તો તે પ્રસિદ્ધ થઈજ સમજવી.

વીરમતીના હૃદયમાં આ હકીકતથી તેલ રેડાય છે અને તેથી અંદર રહેલો ક્રોધાગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે. તેનું અભિમાન વૃદ્ધિ પામે છે. તે કહે છે કે 'મારા કુકડા કરેલાને મનુષ્ય કરી શકેજ કેણુ ?' પણ તે સમજતી નથી કે 'શેરને માથે સવાશેર આ દુનિયામાં રહેલાજ છે, તેથી અભિમાન કરવું તે નકામું છે. અભિમાનનું ઘર ખાલી છે, જ્યારે કોઈ પણ બાબતમાં વિશેષ અભિમાન કરવામાં આવે છે ત્યારે તેને સાંભળનારા સુઝ જનો કહે છે કે હવે આ અભિમાન ઉતરવુંજ જોઈએ, અર્થાત્ હવે અવશ્ય આ બાબતમાં આ અભિમાની પાછો પડશે.' વીરમતીના સંબંધમાં પણ એમજ થાય છે અને તે આપણે આ આ રહસ્યમાં ઉપર જોયું છે.

વીરમતી ગુણાવળીને બોલાવીને કસી જુએ છે કે આનામાંથી કાંઈપણ વાતનો પત્તો લાગે, પરંતુ એકવાર ઠગાયા પછી હવે તો ગુણાવળી પાકી સમજી થઈ ગઈ છે કે આ સાસુના સાણસામાં સંપડાવા જેવું નથી, તેથી તે તો તદ્દન નામુકરજ જાય છે અને આ હકીકતનું અસંભવિતપણુંજ બતાવે છે. વીરમતી તેને ડરાવવા માટે પણ કેટલાક વચનો કહે છે, પરંતુ હવે ગુણાવળી તેનાથી ડરતી નથી, એટલે જરૂર પૂરતો જવાબ આપી તેનાથી ડર્યા સિવાય તે પોતાને સ્થાનકે આવે છે. ગુણાવળી છેવટે સાસુજીને એટલે સુધી ટકોર કરતી આવે છે કે 'જે કરો તે વિચારીને કરજો.' આ વાક્યમાં ઉંડું રહસ્ય રહેલું છે. ગુણાવળીએ તેમાં એમ સૂચવ્યું છે કે 'એકવાર કાવ્યા એટલે વારંવાર કાવશું એમ ધારશો નહીં.' આ વાક્ય વધારે ધ્યાન આપવા લાયક છે. એકવાર પોતાના અઘટિત પ્રયત્નમાં કાવી જનાર માણસ બીજો વખતે પણ અઘટતી રીતે કાવી જવાનો પૂર્ણ સંભવ મानी દોડાદોડ કરે છે, પરંતુ દરેક વખત અઘટતા પ્રયત્નોમાં કાવી શકાતું નથી. કુદરતજ તેને તેવા પ્રયત્નમાં પાછો પાડે છે. આવા સંખ્યાબંધ દૃષ્ટાંત ભૂતકાલિન અને વર્તમાનકાલિન દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આનું કારણ એ છે કે બધો સમય સરખો હોતો નથી, બધી વ્યક્તિ સરખી હોતી નથી, દરેકના સ્વભાવ સરખો હોતા નથી, તેથી દરેક બીજામાં ઉંદર માનીને હાથ ધાલનાર માણસને કોઈક દરમાંથી સર્પદંશની પ્રાપ્તિ પણ થઈ જાય છે. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખીને અભિમાનમાં દોરાઈ જઈ મનધાર્યા પ્રયત્નમાં દોડ્યા જવું યોગ્ય નથી.

ગુણાવળીના હૃદયમાં સાસુના વચનથી શબ્દ પેડું અને તે ખુંચવા લાગ્યું, તે સ્વાભાવિક છે. કારણ કે સ્નેહીજનોના હૃદયમાં નિરંતર અપ્રિયની આશંકા રહ્યા કરે છે. પરંતુ પુણ્યદશા પ્રબળ થયા પછી-જાગૃત થયા પછી નિરંતરને માટે હૃદયનો કાવી શક્તા નથી અને ચતુર્કિચિત્ પણ અશ્રેય નિપજવી શક્તા નથી.

હવે વીરમતી પોતાનો પ્રયત્ન આદરે છે. ગદ્યા મંત્રાધિષ્ટાયક દેવોને બોલાવે છે. તેઓ એકમતે ચંદરાબાનું અપ્રિય કરવાનું કાર્ય હવે પોતાની સત્તાની બહાર છે—સત્તા ઉપરાંતનું છે એમ કહે છે. વધારામાં એમ પણ કહે છે કે ‘તેઓના રખવાળા અમારા કરતાં વધારે બળવાન છે.’ પણ ખરા રખવાળ તરીકે તો પુણ્યનેજ સમજવું. શ્રીપાળ રાબાના રાસમાં ધવળશેઠે તેને સમુદ્રમાં નાખી દીધા પછી કીનારે નીકળી ચંપાના વૃક્ષ નીચે શ્રીપાળ ઉઠી બેઠા છે, તે વખતે તે વૃક્ષની છાયા તેના ઉપર અચ્છિતપણે રહે છે. તે પ્રસંગે રાસના કર્તા મહાયુરૂષ શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ કહે છે કે,

સદાસંગે જે બળતો, ધર્મમિત્ર સમરથ;
કુંવરની રક્ષા કરે, દૂર કરે અનરથ.

આ હુકાનો અર્થ અહીં પણ અક્ષરશઃ દ્રશ્યમાન થાય છે.

વીરમતીએ બોલાવેલા દેવો વધારામાં વીરમતીને શિખામણ પણ આપે છે કે હવે તમારે આ રાજ્ય ચંદરાબાને આપી દેવું ઘટે છે, પરંતુ તે તેના માન્યામાં આવતું નથી. મનુષ્ય જ્યારે અભિમાને થઈ છે ત્યારે તેને ક્રોધ અને માનરૂપી બે બળતિના તીવ્ર જ્વર આવે છે, એટલે જ્વરવાળાને જેમ વસ્તુ માત્ર કડવી લાગે છે, અમૃત જેવા પદાર્થ પણ ભાવતા નથી, તેમ એવાને હિતોપદેશ પણ કડવો લાગે છે, તેના ઉપર રૂચિ થતી નથી, સુખોદ્ય સાંભળવો પણ ગમતો નથી, આ પ્રસંગે પંડિત શ્રી વીરવિજયજીએ હિતશિક્ષા છત્રીશીના પ્રારંભમાં કહેલ પદ યાદ કરવું—

રીસ કરે દેતાં શિખામણ, ભાગ્યદશા પરવારી; મુણ્ણને સજ્જનો રે.

દેવોનું કહેલું વીરમતીને રૂચું નહીં, એટલે દેવો પણ તેનો અનાદર કરીને સ્વસ્થાને ચાલ્યા બેઠા છે. પછી વીરમતી મંત્રીને બોલાવે છે અને પોતાનો વિચાર જણાવે છે. મંત્રી સમયનો બળ હોવાથી હા એ હા ભણે છે, કારણ કે અવસર વિનાનું બોલવું નાખી દીધા બરાબર થાય છે. ઉત્તમ જનો અવસરજ બોલે છે કે જે કૃણરૂપ થાય છે. મંત્રી તેને હુઃખ મનાવે અને કહું વચન કહે તો તેનું પરિણામ મંત્રીની વિરૂદ્ધમાં તરતજ આવે, અને ચંદરાબાનું હિત ધર્મ શકે નહીં. અહીં મંત્રીએ પૌલીટીકલ મેટર વાપરી છે. તેણે એમ વિચાર્યું છે કે જો હું રાજસત્તામાં હર્ષશ તો ચંદરાબાનો પક્ષ ઓછો વધતો પણ બળવાની શકીશ; જો છુટો પડી જઈશ તો મારી સત્તાજ રાજ્યમાં રહેશે નહીં, એટલે હું કાંઈ કરી શકીશ નહીં; અહીં તેણે વિશેષ હકાપણ વાપર્યું છે. કારણ કે ‘જેટલું શ્રેય અમુક વ્યક્તિનું કે સમુદાયનું અંદર રહીને અથવા સાથે રહીને થઈ શકે છે તેવું અને તેટલું અલગ પડી ગયા પછી થઈ શકતું નથી.’ આ વાત ઓક્કસ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે.

વીરમતી ચંદરાબાના પ્રાણ લેવાનાજ વિચારથી હાથમાં નાગી તરવાર લઈને આકાશ માર્ગે વિમળાપુરી તરફ બેઠા છે. તે વખતે મંત્રીથી ગંધાયેલા હોવાને લીધે વીરમતીના

આકર્ષવાથી તેના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓ તેની સાથે ચાલે છે, પરંતુ તે તેને સહાય બીલકુલ કરતા નથી, તે તો ઉભા ઉભા જોયાજ કરે છે. જ્યારે ભાગ્યદશા વિપરીત થાય ત્યારે એમજ બનવાનું ધારી લેવું. જુઓ સુભૂમ ચક્રવર્તી ચતુરંગિણિ સેના સમેત સમુદ્રમાં ડુબી ગયો ત્યારે તેના અંગરક્ષક બે હબ્બર યક્ષોએ જોયા ક્યું, પરંતુ તેનું રક્ષણ ક્યું નહીં. તેથી ભાગ્યદસાની પ્રબળતા નિર્બળતા ઉપરજ અન્યની સહાયનો આધાર માનવો. ભાગ્યદશા પ્રબળ હોય છે ત્યારે અનેક સહાયકો મળી આવે છે, અને તે નિર્બળ થાય છે ત્યારે સહાય માત્ર નાશ પામી જાય છે. નીતિકાર પણ કહે છે કે “ જેવી ભવિતવ્યતા હોય છે તેવીજ બુદ્ધિ થાય છે અને સહાયકો પણ તેવાજ મળે છે. ”

સાથે રહેલા દેવોથી અભિમાન ધરતી, પરંતુ પોતાની ભાવી દુર્દશાને નહીં સંભારતી—તે તરફ દુર્લક્ષ્ય કરતી તેમજ કાર્યાકાર્યના વિચારને સર્વથા ભૂલી જતી વીરમતી વિમળાપુરીની સમીપે આવે છે, તેવામાં તેના પક્ષનો એક દેવજ ચંદરાજ પાસે જઈને પ્રથમથી તેને ચેતાવે છે. જો કે ચંદરાજ તો ચેતેલાજ હતા, તેના ધ્યનમાંજ હતું કે વીરમતી આ હકીકત જાણશે એટલે શાંત બેસી રહેવાની નથી, જરૂર કાંઈક વિપરીત કરશે. એટલે તેઓ દેવના કહેવા પછી તરતજ તૈયાર થઈ જાય છે અને વીરમતીની સામા આવે છે.

વીરમતી દ્વરથી આકાશમાર્ગે આવતી ચંદરાજને જુઓ છે, એટલે તે ઉંચે રહીને અભિમાનનાં વચનો બોલે છે અને ચંદરાજને કહે છે કે ‘ હવે ઈષ્ટદેવને સંભાર, હું તને જીવતો મૂકવાની નથી. ’ આવા કઠોર શબ્દના ઉત્તરમાં પણ ચંદરાજ તો શાંતિ જાળવીને વિવેકપૂર્વક તેને જવાબ આપે છે. વળી આમાં તેની શોભા વધવાની નથી એ પણ સૂચવે છે, અને અંતે તેને પણ તૈયાર થવાનું કહીને ક્ષત્રવટ બતાવે છે. વીરમતી તેથી વધારે ક્રુદ્ધ થાય છે અને તે પહેલીજ ચંદરાજની ઉપર તરવાર ફેંકે છે, તેનું દેવજ વિપરીત થયેલું હોવાથી ફેંકેલી તરવાર જેમ અથડાઈને પાછી આવે તેમ ચંદરાજના બખ્તર સાથે અથડાઈ પાછી આવીને તેને એવી દઢ રીતે લાગે છે કે એક પ્રહારથીજ તે બેશુદ્ધ થઈને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડે છે.

અત્યાર સુધી વર્ષો થયા દળાવી રાખેલો ક્રોધ આ વખતે ચંદરાજના હૃદયમાં ઉછાળો મારે છે. એટલે તે ક્ષત્રીવટ ચૂકીને તરવાર ફેંકનાર વીરમતીને એટલે ઝાલી આકાશમાં ફેરવી શીલાપટ્ટ ઉપર પછાડે છે, જેથી તેના પ્રાણ નીકળી જાય છે અને સ્ત્રીજાતિને માટે ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ દુઃખસ્થાન છઠ્ઠી નરક છે તે મેળવે છે. ઉગ્ર પાંપ કળ્યા સિવાય રહેતુંજ નથી. પાપનો ઘડો ભરાય છે એટલે કુટેજ છે. વીરમતી મનુષ્યભવ હારી જાય છે, અત્યુગ્ર દુઃખની ભાજન થાય છે, અને જગત્માં સર્વત્ર તેનો અપયશ ફેલાય છે. દુર્જનો આવું પરિણામ કદિ પણ જોઈ શકતા નથી, તેમના નેત્રો સ્વહિત જોવાને માટે મીંચાઈ ગયેલાજ હોય છે. જે દેવતાઓ વીરમતીની સાથે આવ્યા હતા અને તટસ્થ રહીને જોયા કરતા હતા, તેઓ ચંદરાજનો જય ઘોષ કરે છે અને તેના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે. સત્યનો અને ધર્મનો સર્વત્ર જયજ થાય છે અને સર્વ તેના પક્ષી બની જાય છે.

પછી ચંદરાજી વિમળાપુરીમાં પ્રવેશ કરે છે. તેના સાસરા તેનું બહુમાન કરે છે અને અર્ધ રાજ્ય આપે છે. આ બધું પૂર્વ પુણ્યનું ચિત્રામણ છે. આ સંસારમાં પુણ્ય પાપના ફળો પ્રત્યક્ષ હોવાથી પુણ્ય પાપ પણ પ્રત્યક્ષજ છે છતાં મૂઢ આત્મા તેને જોઈ શકતા નથી. તેથી પુણ્યકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ અને પાપકાર્યથી નિવૃત્તિ કરી શકતા નથી. અજ્ઞાનનું વિન્તુંસિત એવા પ્રકારનું જ હોય છે.

આ સ્થિતિ સાંભળીને પ્રેમલાલચ્છી આનંદ પામે તેમાં તો આશ્ચર્યજ નથી; કારણ કે તે તો ચંદરાજીની અર્ધાંગના છે, તેથી તેના સુખ દુઃખમાં અર્ધોઅર્ધ ભાગ પડાવવો તે તેનું કામજ છે. તેના કરતાં પણ ગુણાવળી આ હકીકત સાંભળશે ત્યારે વધારે હર્ષિત થશે, કારણ કે તેણે આ દુષ્ટા વીરમતીના સપાટા બહુ સહન કરેલાં છે. આ રહસ્ય અહીં સમાપ્ત થાય છે. આ રહસ્યમાં ‘સત્યનો જય અને પાપનો ક્ષય’ એ જાનને પ્રત્યક્ષ બતાવી આપેલ છે. વાંચકોએ તેના ઉપરથી બહુ ધડો લેવા યોગ્ય છે. આ રહસ્ય લક્ષ્ય દર્શને વાંચવું તેમજ વિચારવું. સુરોને માટે આટલો દુઃકો લેજ પણ બસ છે. કારણ કે તેઓ તો નિરંતર હંસ-ચંચુવત્ સારથાહી વૃત્તિવાળાજ હોય છે.

હાહા.

આભા આવી કહે વિધુધ, ગુણાવળીને ઓક;

ચંદે વીરમતી ભણી, પોઆડી પરલોક.

૧

નિજભુવન કહી સુર ગયો, સુણી વચન સુજગીશ;

હરષિત થઈ ગુણાવળી, તેડાબ્યો મંત્રીશ.

૨

તસ સુરવાણી સવિ કહી, રંજ્યો સુમતિ પ્રધાન;

રે બાઈ કીધા તુમે, માહરા પાવન કાન.

૩

ખોડી મંત્રી પરે, કુશુકન કરતી એહ;

ભલી થઈ ભાવઠ ગઈ, થયું પવિત્ર એ ગેહ.

૪

હાહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજીએ વીરમતીને પરલોક પહોંચાડી એ વાર્તા એક દેવે આકાશમાર્ગે આભાપુરી આવીને ગુણાવળીને કહી. ગુણાવળી ઘણી ખુશી થઈ, દેવ સ્વસ્થાને ગયો. ગુણાવળીએ તરતજ મંત્રીને જોલાવીને એ વાત કરી. તે પણ ઘણા ખુશી થયો. તેણે કહ્યું કે ખોડી મંત્રીની જેમ ખરાબ શુકન એ કરતી હતી હીક થયું કે—‘ભવની ભાવઠ ગઈ અને નિરાંત

વાત વિસ્તરી નગરીએ, પડહ તણે ઉદ્ધોષ;
વીરમતીની લહી ખખર, સહુ પામ્યા સંતોષ.

૫

ગયો શલ્ય નૃપચંદનો, નિઃકંટક થયો દેશ;
હવે આભાએ આવશે, નિશ્ચય ચંદનરેશ.

૬

પ્રજા મળીને પાઠવ્યો, વિમળપુરીએ પ્રેમ્ય
વહિલા ચંદ પધારને, વાંચીને એ લેખ.

૭

ઢાળ ૧૪ મી.

(અજગ સુરંગી હો હંજમાર કોખડી-એ દેશી.)

પરમસયાણી હો રાણી તામ ગુણાવળી, હેજ ભરાણી હો જોર; સહીય
સમાણી હો કહું છું છે કોઈ માહરી, મેળવે ચિત્તનો ચોર. ૫૦ ૧ નવલ નગીનો
હો રંગનો ભીનો સાહિબો, સોરઠ રહ્યો હો લોભાય; અખંડો ચોમાસો હો વાસો
આવી ધરે કરે, કોઈ સમજવો હો જાય. ૫૦ ૨ બહેનડી સાચી હો પ્રેમલાલચી
માહરી, માનવ કીધો હો કંત; પણ એક વાતે હો હુઈ સોકલડી ખરી, ભોળવ્યો
નાહ મહંત. ૫૦ ૩ પીયુ પણ દૂરે હો રહીને નિસ્નેહી થયો, અગમ દોહિલો હો
પંથ; મનડું એ મૂક્યું હો તિહાં જઈ પહોંચે નહીં, શી ઇહાં શીખું હો સંથ.
૫૦ ૪ અધમ કહાવે હો રહેને નર ધણું સાસરે, એમ નવિ જાણે હો એહ; પહિલી
જે પરણી હો વાહલી ધણું ધરણી તો હોએ, અહો કિમ દાખ્યો હો છેહ. ૫૦ ૫

થઈ. ' પછી મંત્રીએ તે વાત શહેરમાં વિસ્તારી. લોકો પણ તે હકીકત સાંભળીને આનં-
દિત થયા, અને હવે ચંદરાન વહેલા પધારશે એમ આગાહી કરવા લાગ્યા. પ્રજાને
મળીને ચંદરાન ઉપર એક પત્ર લખી મુદ્દામ માણસ સાથે વિમળાપુરી મોકલ્યો. તેની
અંદર તાકીદે આભાપુરી પધારવાનું આમંત્રણ કર્યું. ૧-૭.

ઢાળ ચૌદમીના ભાવાર્થ.

હવે ગુણાવળી હર્ષિત થઈ સતી વિચારે છે કે—“ મારા ચિત્તનો ચોર સોરઠદેશમાં
નિવાસ કરી રહ્યો છે, પ્રેમલાલચીએ માફ બહેનપણું ખરેખરું સિદ્ધ કર્યું છે, કેમકે તેના
પ્રયાસથીજ મારા સ્વામી મનુષ્યપણું પામ્યા છે, પણ સાથે સાથે તેણે શોકચપણું પણ
ખતાવી આપ્યું છે; કારણ કે પતિને ત્યાંજ ભોળવીને રોકી રાખ્યા છે. હવે તો કોઈ ત્યાં
જઈને કહે અને સમજાવે કે ‘ સાસરે વધારે રહેવાથી પુરૂષની શોભા ઘટે છે ’ તો તે અહીં
વહેલા પધારે; પણ એવી મારી વકીલાત કોણ કરે ? લોકો કહે છે કે ‘ પહિલી પરણેલી
સ્ત્રી પુરૂષને ખ્યારી હોય છે; ’ પરંતુ કેટલાક એમ પણ કહે છે કે ‘ નવું હોય તે વહાલું

વહ્નલ લાગે હો સહી તો જગમાંહે નવું, મૂળગું ભાસે હો મંદ; કોઈ ન
જેવે હો ઉગ્યો પૂરો પૂનિમે, બીજનો આહે હો ચંદ. ૫૦ ૬ પ્રેમલા પ્યારી હો મુ-
જને ન્યારી ત્રેવડી, દીકો રથો મુજ દોપ; સાચે હું આલી હો પહિલાં સાસુને કથે,
તિણે કરી રાખ્યો હો રોપ. ૫૦ ૭ કિંવા હુઓ તો હો જીણુપુર પ્રીતમ કુકડો,
આવતાં આવે હો લાજ; કંત વિહુણી હો જુરી કિમ દિન નીગમું, કઠિન નરોથી
હો વાજ. ૫૦ ૮ મહારી રજની હો સજની ભીને અંશુકે, ક્ષીણ રહે માહારે હો સંગ;
એહવી તો માહારી હો વિરહની ઝાળા આકરી, પીઠિવિણ પાપીડે અનંગ. ૫૦ ૯
નણદીરો વીરો હો આવે શીતલતા હોએ, ઔપધ એહનું હો એહ; ભાગ્ય કિહાંથી
હો મનનો મેલુડો મિળે, ધિગ્ એકગોહો નેહ. ૫૦ ૧૦ જૂરતાં એહવે હો આબ્યો
તિહાં એક સૂવટો, બોલ્યો મધુરે હો સાદ; કિણે તુજ દુહવી હો બાધ કિમ તું
દયામણી, કે કિણે કીધી હો વાદ. ૫૦ ૧૧ દેવતા નામી હો હું છું પંખી પરગડો,
કહો કોઈ મુજને હો કામ; કંત વિદેશી હો રાણી કહે દુઃખ તેહતું, રે ખગ
ગુણના હો ધામ. ૫૦ ૧૨. મારો સંદેશો હો તિહાં પહોંચાડે કોઈ નહીં,
ઇહાં પણ નાવે હો તેહ; અંતરગતિની હો જ્ઞાની વિણ જાણે નહીં, દોહિલો ન-
વલો હો નેહ. ૫૦ ૧૩ કાગળ આપો હો રાણીજી કહે પંખીઓ, આપીશ

લાગે છે. ' જુઓ ! પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા પૂર્ણ પ્રકાશિત હોય છે, છતાં કોઈ તેની સાસું
જોતું નથી અને બીજના નાના સરખા ચંદ્રમાને સૌ જુએ છે. મારા પતિને પણ પ્રેમલા
પ્યારી ધર્મ પડી છે. હું સાસુને વચને આલી તેથી અકારી યથ પડી છું. વળી ત્યાં કુકડા
ધયેલા ત્યાં આવવું કેમ ગમે ? પરંતુ તેને ખબર નથી કે હું તેના વિના જુરી જુરીને
દિવસો નિર્ગમું છું; અને મારી રાત્રી આંસુથી ભીજેલા વઝોવડેજ વ્યતીત થાય છે. માફ
શરીર તેમના વિરહાગ્નિથી બળી રહ્યું છે. તેને શાંત કરનાર મારી નણદીનો વીરો એકજ
ઔપધ છે એવા ભાગ્ય હોય તો એ એક પક્ષીનો પ્રેમ થાય. ૧-૧૦.

આ પ્રમાણે શુભાવળી જુદે છે તેવામાં એક સૂઠો ત્યાં આબ્યો અને તે મતુખ્ય
ભાગાએ બોલ્યો કે—“ હે સુંદર રમણિ ! તને કોણે દુહવી છે ? તું આવી દયામણી કેમ
ધર્મ ગર્મ છું ? હું દેવતાઈ પક્ષી છું, તેથી તારા દુઃખની વાત મને કહે કે જેથી હું
તરકાળ તારું દુઃખ દૂર કરું. ” મૂડનાં આ પ્રમાણેનાં શબ્દો સાંભળીને ચમત્કાર પામેલી
શુભાવળી બોલી કે—“ હે પક્ષીરાજ ! મારા પતિ વિદેશે છે તેજ મને દુઃખ છે. વળી મારે
સંદેશો પણ કોઈ ત્યાં પહોંચાડતું નથી, અને ત્યાંના સંદેશો કોઈ લાવતું નથી. મારા
અંતરની વાત માત્ર જ્ઞાનીજ જાણી શકે એમ છે. ” મૂડએ કહ્યું કે—“ બંદેન ! તમે ચિના
ન કરો; કાગળ લખીને મને આપો, હું તમારા સ્વામીને દાયોદાય પહોંચાડીશ. ” શુભા-

હાથોહાથ; કાગળ લીનો હો લિખતાં કાળજ આલડે, આંસુડાને હો સાથ. ૫૦
 ૧૪ તેહવોજ વિંટી હો દીધો સુવટાભણી, તે લેધ આલ્યો આકાશ; દેવપ્રભાવે
 હો કાગળ દીધો ચંદને, વિમલાપુરીએ સહાસ. ૫૦ ૧૫ કાગળ લીધો હો માંડ્યો
 ચંદે વાંચવા, વરણ ન દીસે હો ક્યાંહ; જીહાં તિહાં દીસે હો ટપકાં આંસુડાં
 તણાં, સમજ્યો મનડા હો માંહી. ૫૦ ૧૬ આંસુને આડે હો અક્ષર એ ન
 લિખી શકી, માહારે વિરહે હો એમ; એમ રહી ગેહે હો એકલડી દુઃખકું ધરે,
 જનમ નીગમશે હો કેમ. ૫૦ ૧૭ તિહાં હવે જાઉં હો થાઉં આભાનો ધણી,
 રાણીની કરવી હો ચિંત; ક્ષિણ ક્ષિણમાંહે હો હવે તો મુજને સાંભરે, બાળપણની
 હો પ્રીત. ૫૦ ૧૮ કાગળ દીઠે હો જાણે રાણીને મળ્યો, ચંદ ધરાનો હો પાળ;
 મોહને ભાખી હો ચૌદમી ચોથા ઉદ્યાસની, નિપટ સંયોગી હો ઢાળ. ૫૦ ૧૯

ફહા.

પ્રમદાપત્ર આવ્યા પછે, ચંદ થયો ચલચિત્ત;

ઉમાહો આભાભણી, જન્મભૂમિ સુપવિત્ત. ૧

પભણે લચ્છીપ્રેમલા, પતિને લહી ઉદાસ;

કહો સ્વામી તુજ વદનની, કેમ નવિન આભાસ. ૨

વળીએ તરતજ કાગળ લખી આપ્યો; પરંતુ લખતાં લખતાં આંખમાંથી આંસુઓ ટપક્યા
 કર્યા. પછી તેવીજ સ્થિતિમાં કાગળ વીંટીને સૂડાને આપ્યો. સૂડો કાગળ લઈ આકાશમાર્ગે
 આલ્યો અને સત્વર વિમળાપુરી પહોંચી ચંદરાન્નને હાથોહાથ કાગળ આપ્યો. ૧૧-૧૫.

ચંદરાન્ન કાગળ ખોલીને વાંચવા લાગ્યા. કાગળ લખનાર ગુણાવળી છે અને આભા-
 પુરી તાકીદે પધારવા વિનંતિ કરે છે. એટલું સમજાણું બાકી, આંસુનાં ટપકાં પડવાથી અક્ષરો
 રોળાઈ ગયેલા હોવાથી સંપૂર્ણ પત્ર તો વાંચી શકાણું નહી. કાગળની મતલબ સમજવાથી
 ચંદરાન્ન વિચારવા લાગ્યા કે-“હું અહીં રોકાઈ રહ્યો છું, ગુણાવળી એકલી છે, તેના
 દિવસો કેમ જતા હશે? વળી હવે હું મારી આભાપુરી સંભાળું. રાણીની પણ સંભાળ લઉં;
 કારણ કે તેની સાથે બાળપણની અખંડ પ્રીતિ છે. કાગળ દેખવાથી જાણે રાણીને મળ્યો હોય
 તેમ થયું. ઘણીજ ઉત્તમ આ ચોથા ઉદ્યાસની ચૌદમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ રચી. ૧૬-૧૯.

ફહાનો ભાવાર્થ.

સ્ત્રીના પત્રથી ચંદરાન્નનું ચિત્ત ઉદાસ થઈ ગયું. પ્રેમલાલચ્છી ચંદરાન્નને એ પ્રમાણે
 ઉદાસ થયેલા જોઈને પૂછવા લાગી કે-“હે સ્વામિન! શા વિચારમાં પડ્યા છો? શું

સહીતો નિજપુર સાંભર્યું, અથવા પ્રથમ જે નાર;
સોરઠડીની ગોઠડી, ન ગમી પીઉં નિરધાર. ૩

ચઢી ગુણાવળી ચિત્ત જે, તો ઇહાં તેડા સ્વામ;
તાસ વચન લોપીશ નહીં, થઈ રહીશ તસ પામ. ૪

સોંધ્યો દેશજ મુજ પિતા, રાજ્ય તુમારે હાથ;
મોઢે આવ્યો કોળીઓ, કિમ મૂકો છો નાથ. ૫

ચંદ કહે ચંદ્રાનને, પ્રજા અરાજક તત્ર;
તે મોટે જલુ અવશ્ય, આવ્યો તિહાંથી પત્ર. ૬

સીમાડા છેલ્લા ઘણા, વીરમતીએ જેહ;
તિહાં જઈને રે રાગિણી, વશ કરવા છે તેહ. ૭

ઢાળ ૧૫ મી.

(પાસછ હો દરિશણ તાહરો.— એ દેસી.)

રાજ એમ પ્રેમલાને સમજતી, રાજ પુરગમનની વાત જણાવી; રાજ
નૃપચંદ સમો નહીં કોઈ. રાજ જઈ સુસરાને જણાવ્યું, રાજ નિજનગરીથી
તેડું જે આવ્યું. ૧ રાજ તિહાં પ્રજા વાટડી જોવે, રાજ જઈ મિલીએ

તમારો દેશ સાંભર્યો કે પ્રથમની સ્ત્રી સંભારી ? આ સોરઠ દેશ અને નવી સ્ત્રી નથી ગમતી ?
હે સ્વામી ! જે ગુણાવળીજ સાંભરી હોય અને તેથી ઉદાસ થયા હો તો તેને અહીં તેડાવો.
હું તેની તાબેદાર થઈને રહીશ, તેની આજ્ઞા લોપીશ નહીં. વળી આ સોરઠ દેશનું રાજ્ય
મારા પિતાએ તમને સોંપ્યું છે તો તે મોઢામાં આવેલો કોળીઓ મૂછી દેવાનો વિચાર
શા મોટે કરે છે. ” ચંદરાજા બોલ્યા કે—“ હે ચંદ્રાનને ! ત્યાં મારી આભાપુરી શૂન્ય છે,
તેની સ્થિતિ અરાજક થઈ પડી છે. વળી વીરમતીએ દુહવેલા સીમાડાના રાજાઓ પણ
ઉપદ્રવ કરે છે; તેને પણ વશ કરવાની જરૂર છે. ત્યાંથી પત્ર પણ આવ્યો છે, તેથી ત્યાં
ગયા વિના છુટકો નથી. ” વીરમતીએ ઘણા વખતથી ત્યાંનો સીમાડો પૂરી દીધો છે, ત્યાં
જઈને પૃથ્વી વશ કર્યા વિના છુટકો નથી. ૩-૭.

ઢાળ ૫૬૨મીના ભાવાર્થ.

પતિનાં આ પ્રભાણેનાં વચનોથી પ્રેમલા તો તરતજ સમજી ગઈ. પછી તેના પિતાને
સમજાવવા માટે ચંદરાજા તેમની પાસે ગયા, અને બધી હકીકત નિવેદન કરી. ચંદરાજાએ
કહ્યું કે—“ આભાપુરીથી તેડું આવ્યું છે, તેથી ત્યાં ગયાં વિના છુટકો નથી. તે રાજ્ય

હુકમ જે હોવે; રાજ નગરી કિસી નૃપપાપે, રાજ તૃણ નરપણ ક્ષેત્રને રાપે. ૨ રાજ સુખ લહો ઇહાં મેં જગીશે, રાજ મુખે કહિતાં કારિમું દીસે; રાજ હું તો તોલ તુમારો પ્રસિધ્ધો, રાજ મુજને તુમે મોટો કીધો. ૩ રાજ તિહાં ગયા વિણ નવિ ચાલે, રાજ વળી વીછડવું પણ સાલે; રાજ મનુજ થયો ઇહાં રહીને, રાજ પ્રભુ પાડ ચઢાવું છું કહીને. ૪ રાજ તુમ સૌજન્યપણાઈ, રાજ નવિ વિસરે ક્ષણેક કહાઈ; રાજ અંતર કોઈ મત કરજે, રાજ સેવકને ચિત્તમાં ધરજે. ૫ રાજ કાગળ લિખજે સંભારી, રાજ રખે મૃકતા ચિત્તથી વિસારી; રાજ મુજ અવગુણ મત જોજે, રાજ તમે મોટા છો ભારી હોજે. ૬ રાજ અંદતણી સુણી વાણી, રાજ સુસરાની નયણ ભરાણી; રાજ રાજ્યાદિકે પરચાવ્યો, રાજ તોહો આભાપતિ વશ નાવ્યો. ૭ રાજ મકરધ્વજ તવ ભાપે, રાજ ગજ વિક્ર્યો તે કુણ રાપે; રાજ બાંધ્યે કણબીએ ખેતી,^૧ નથી તુમથી હરકત હોતી. ૮ રાજ ભૂષણ પહેર્યા જે માગી, રાજ રહે કિણ વિધે અવધિ અલાંધી; રાજ મનમાન્યો છે સોદો, રાજ નથી તમથી હરકત હોદો. ૯ રાજ કુડી બુદ્ધિ ઉપજવી, રાજ તમે જશો હાથ છોડાવી; રાજ પણ જે હીચડાથી જવો, રાજ તો જાણીએ સખલ કહાવો. ૧૦ રાજ જે પરદેશી કહાયા, રાજ તેહથી ખોટી માયા; રાજ રહ્યા છે તમે ઇહાં અવશે, રાજ ખરૂં પ્રાહુણુડે ધર ન વસે. ૧૧ રાજ પરદેશી શશક ને કોશી, રાજ એતા કોઈના હુઆ ન હોસી; રાજ ભોળવે કરી કરી વાને, રાજ તોહી અંદનૃપતિ નવી માને. ૧૨

પણ સંભાળવાની જરૂર છે. રાજા વિના તે નગરી હાલ શૂન્ય થઈ ગઈ છે. આપે મને એટલું બધું સુખ અને મહત્વ આપ્યું છે કે આપને છોડીને ત્યાં જવું મને ગમતું નથી. આપનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર છે, તમારી સજ્જનતા મારાથી ભૂલી શકાય તેમ નથી. હવે જે આપ રજા આપો તો હું ત્યાં જઈ અને રાજ્ય સંભાળું; પરંતુ આપ કાગળો લખશો, મને ભૂલી જશો નહીં અને જેવો સ્નેહ છે તેવો નિભાવશો. ” ૧-૬.

આ પ્રમાણેનાં ચંદરાજાનાં વચનો સાંભળીને મકરધ્વજ રાજાએ તેમને રહેવા માટે અનેક પ્રકારે સમજાવ્યા, પણ જ્યારે તેમણે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો નહીં, ત્યારે પછી મકરધ્વજ રાજાએ કહ્યું કે—“ ગજ વિક્ર્યો તે હાથમાં રહે નહીં, બાંધ્યે કણબીએ ખેતી થાય નહીં, માગ્યા ઘરેણા કાયમ રહે નહીં, પરોણે ઘર વસે નહીં, પરદેશી સાથેની માયા કાયમ નહે નહીં, તો ભલે પધારો. તમે અહીંથી તો જશો પણ અમારા હૃદયમાંથી જાઓ તો સાળાશી આપું. ” આ પ્રમાણે બહુ યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી કહી જેવાં છતાં પણ ચંદરાજાનો

રાજ ચલચિત્ત નિરખી જમાઈ, રાજ કરી દીધી સસરે સજાઈ; રાજ હરખ્યો
આલાનો સ્વામી, રાજ વિમલેશની શીખ જે પામી. ૧૩ રાજ આવ્યો ચંદ
તે આપ ઉતારે, રાજ નિજ સામંતને ઉપચારે; રાજ મૂકી જનકે સ્વચ્છી, રાજ
તેડાવી પ્રેમલાલચ્છી. ૧૪ રાજ માત તાત કહે સુણ બેટી, રાજ અમ વાહલી
તું ગુણ પેટી; રાજ અમે ચંદને ઘણું વાહ્યો, રાજ પણ આલા નગરી ઉમાહ્યો.
૧૫ રાજ તાહરે મનકું છે કેહવું, રાજ સંગે થાવું કે ઇલાં રહેવું; રાજ લચ્છી
કહે મહામાયા, રાજ જિહાં કાયા તિહાં એ છાયા. ૧૬ રાજ પહિલાં ચૂકી તિમ
નહીં ચૂકું, રાજ હવે અળગો પીઉ કિમ મૂકું; રાજ પત્તરમી ઢાળે સુહાસે,
રાજ કહી મોહને ચોથે ઉદ્ધાસે. ૧૭.

હૃદા.

પતિઅનુરાગી પ્રેમલા, જનકે લેઈ સુસંધ;
જાણ્યો જનનીએ તદા, અલિક સુતાસંબંધ. ૧

પ્રસવે જનની જે કોઈ, પ્રસવો મુત નિરવાણ;
પણ પુત્રી પ્રસવો રખે, પીયરવિમુખી જાણ. ૨

આગ્રહ કાયમ રહેવાથી તેમણે રાજ થઈને જવાની રજા આપી અને તેમને માટે તૈયારી
કરવા સેવકોને આજ્ઞા કરી. ચંદરાજ ખુશી થઈને પોતાને ઉતારે આવ્યા અને પોતાના
આમંતોને તૈયાર થવા આજ્ઞા કરી. અહીં મકરધ્વજ રાજાએ પ્રેમલાલચ્છીને જોડાવીને કહ્યું
કે—“તું અમને અત્યંત વહાલી છું, ગુણની પેટી સમાન છું, તારા પતિ આલાનગરી જવા
ઉત્સુક થઈ રહ્યા છે, ઘણું સમજાવ્યા પણ સમજતા નથી, તો તારે તેમની સાથે જવું છે
કે અહીં રહેવું છે ? ” ૭-૧૫

પ્રેમલાએ કહ્યું કે—“હે પિતાજી ! જ્યાં દેહ ત્યાંજ છાયા હોય, તેથી હું મારા પતિ
સાથેજ જઈશ. એકવાર ચૂકી હતી તેમ હવે ફરીને નહીં ચૂકું.” મોહનવિનયજીએ ચોથા
ઉદ્ધાસની પંદરમી ઢાળ અત્યંત આનંદકારી કહી. ૧૬-૧૭

હૃદાનો ભાવાર્થ.

પિતાએ વતણું કે પતિમાં રાગવાળી પ્રેમલા છે માટે ભલે વતય. વળી પ્રેમલાનો
આવો નિર્લય વતણીને તેની માતાએ વિચાર્યું—“પ્રસવો તો પુત્રજ પ્રસવને, પુત્રી ગમે
તેની ડાહી હોય, સગણુ હોય, પિયરના પ્રેમવાળી હોય તો પણ ખરે અવસરે તે પિયરથી

ન વસે દુહિતાએ શતે, તાત તણે આવાસ;	
પીયરની વેરણ હુવે, પોહયે પ્રીતમ પાસ.	૩
સુતા ન જાણે દોહિલમ, પીયરની તિલ એક;	
લુખ્ધ રહે નિત સાસરે, અહો પ્રગટ અવિવેક.	૪
માતપિતાએ મન થકી, સુપરે કરી વિચાર;	
પ્રેમલાને સંપ્રેડવા, કરી સબધ સાર.	૫
યાન સખી વસનાભરણ, સેજ સુવાસ આહાર;	
ઘટ્યાદિક પુત્રી ભણી, સોંપ્યા કરી મનુહાર.	૬
ચંદરાય પણ એહવે, ચંચળ ચઢી તુખાર;	
મળવા મકરંવજ ભણી, આવ્યો તિહાં દરબાર.	૭

ઢાળ ૧૬ મી.

(કનુડો તો વિણ વંનડે—એ દેશી.)

સાસુ સસરે ચંદ નૃપતિને, લગ્નછી સોંપી લાભા; મહારાજ તમે કુશલે
ક્ષેમે, પહોંચો નગરી આભા. ૧ એ અમ પુત્રી પ્રેમલાલગ્નછી, સોંપી તમને
સ્વામી; એહની લાજ તુમારે હાથે, કહીએ છે શિરનામી. ૨ એ છે લાડકવાઈ
અલહતી, ન રહી અળગી ક્યારે; જો એહમાં કોઈ ચૂક પડે તો, મન નવિ

વિમુખજ થાય છે. સો દીકરી હોય તો પણ તે પારકી વસ્તી છે, તેનાથી પિતાનું ઘર
ઉઘાડું રહેતું નથી. વળી સાસરામાં પુષ્કળ દ્રવ્ય હોય અને પિયર સામાન્ય સ્થિતિવાળું
હોય તો પણ પુત્રી ત્યાંથી લઈ જવાં ઇચ્છે છે, પતિની સાથે લુખ્ધ રહે છે અને પિયર
તરફ ધ્યાન પણ આપતી નથી. ” આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી પ્રેમલાના માતાપિતાએ
પુત્રીનું સુખ પતિસંગે રહેવામાં છે એમ નિરધાર કરી તેને યોગ્ય તૈયારી કરી. તેને મનગમતા
દાસદાસીઓ, વસ્ત્રો, અલંકારો, શય્યાઓ, વાહનો અને મેવા મિઠાઈઓ વિગેરે આપ્યું. અહીં
તમામ તૈયારી થઈ એટલે ચંદરાજ પણ તૈયાર થઈ ઘોડા ઉપર બેસીને ત્યાં આવ્યા. ૧-૭

ઢાળ સોળમીના ભાવાર્થ.

પ્રેમલાના માતાપિતાએ તેને યોગ્ય વાહનમાં બેસાડી. પછી તેઓ ચંદરાજ પ્રત્યે
કહેવા લાગ્યા કે—“ આ અમારી પુત્રી આજસુધી તમારી થાપણ તરીકે અમે જાળવી રાખી
હતી તે આજે તમને સોંપીએ છીએ. તેને સારી રીતે રાખજો, તેની લાજ વધારવી તે
તમારા હાથમાં છે. ૧-૨ તે કાંઈ સંમજતી નથી, ઘર બહાર નીકળી નથી, વળી લાડકવાઈ છે,
લાડમાં ઉછરેલી છે, તો તેની ભૂલ થાય તો તે દરગુજર કરજો. અમારૂં મન કોઈ રીતે

આણને ત્યારે. ૩ મૂકતાં એહને એમ પરદેશે, અમ મનકું નવિ આલે; પણ પીઉ સંગે જતાં આડી, જલજડી કુણુ ધાલે. ૪ વહિલા મળજે વડ જીમ ફળજે, રખે જો કદીએ વિસારો; એ સોરઠનું રાજ્ય તમારું, છે નિશ્ચય અવધારો. ૫ માથે પુત્રી હ્રદય આલિંગી, દે શીખલડી વારૂ; પીયરની તો લજ્જા ખેટી, સાસરડે તુજ સારૂ. ૬ જાળવજો મન શોક સહનું, નથી સુસરો ને સાસુ; ચાલજો મન પ્રીતમનાં પૂઠે, રોપ ન ધરજો ફાસુ. ૭ જાણું છું અમે તું છે ડાહી, કોઇ વિધિ નવિ ચૂકે; સુગુરુ સુદેવ સુધર્મ હીયાથી, ભોળપણે મત મૂકે. ૮ દાન પુણ્યનું શું તુજ કહીએ, એહ તો તુજ છે કીડા; કોઇ પ્રાણી માત્ર ભણી તું, રખે ઉપજાવતી પીડા. ૯ જીમ રૂડું જાણે તિમ કરજે, રહિજે તું અવરૂંધી; દીધી શેઠતણી-શીખામણ, તે તો અંપા સુધી. ૧૦ ઈમ કહી માએ પ્રેમલાલચ્છી, આંસુડે નહવરાવી; પુત્રીએ પણ વીછડવા ગતિ, સકલ પુરીએ જણાવી. ૧૧ સહીએ સુરંગી લઘુવય સંગી, પ્રેમલા કહે લાગી; તાર સ્વર નિસુણીને તેહના, સુરની નિદ્રા ભાગી. ૧૨ પ્રેમલાને વીછડવા વેળા, ખેચર રહ્યા રથ ખેંચી; તેહ સમય વર્ણવતા સુરગુરુ, કેરી પણ મતિ વેચી. ૧૩ હળીમળી સહુ કોઇના મનની, સાથે સુખડી લીધી; સહુ નયણથી ઉદર ભરીને, પ્રીતિ સુધારસ પીધી. ૧૪

તેને મોઢલતાં વધતું નથી, પરંતુ પતિની સાથે જતાં તેને રોડી શકતા નથી. તમે પાછા આ તમારું રાજ્ય સંભાળવા વહેલા પધારજો અને વડ વૃક્ષની જેમ વિસ્તાર પામજો. ” ત્યારપછી પ્રેમલાને વળાવતાં તેની માતા તેને આલિંગન દર્શ-ભેટીને કહેવા લાગી કે—“ હે પુત્રી ! તું સાચરે જઈને પીયરની લાજ વધારજે. શોક્યને મોટી જાહેન માની તેવું મન જાળવજે, સાસુ-સસરા તો છે નહીં, તેથી પ્રિતમનું મન પૂરેપૂરું જાળવજે, કોઈની સાથે ફોગટ રોપ કરીશ નહીં, અમે જાણીએ છીએ કે તું ડાહી છે તેથી તારામાં જૂલ આવે તેમ નથી, તો પણ અમારી ફરજ હોવાથી કહીએ છીએ કે તું ગમે તેવા સંઘટમાં પણ દેવ, શુર, ધર્મને ચૂકીશ નહીં. તે સંબંધમાં કિચિત્ પણ ભોળપણ રાખીશ નહીં. દાનપુણ્ય કરવાના સંબંધમાં તો તને શું કહીએ ? તે તો તારી રોજની કીડા છે. તું કોઇપણ જીવને દુઃખ ઉત્પન્ન કરીશ નહીં. જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરજે, યોગ્ય રીતે રહેજે આ પ્રમાણે કદીને માતાએ વિયોગદુઃખથી આંસુવડે તેને નહવરાવી દીધી. પ્રેમલાનું મન પણ માતાપિતાને ત્યજતાં ઘણું દુખાણું. તેની જાણ્યાવર્યાની સંગતવાળી ગ્રખીએ એકડી મળીને આવી. તે પણ તેના વિયોગે જાદુ ખેદ પાગી. પ્રેમલાએ તેમને સ્નેહવચનોથી શાંત કરી, તે વખતે દેવો પણ સ્મિત ચળેને જોઈ રહ્યા. આ સમયનું વર્ણન કરવાને શ્રદ્ધાની પણ જુદી ચાલતી નથી. પછી એને મળી બેટીને પ્રેમલાએ રચ દીધી. ૩-૧૪ સામુએ ગંદરાજના

ચંદ લલાટે તિલક કંકુનું, કરી તંદુલ પ્રતિભાવી; માનું એ નિષિધાયલ ઉપરે, ચંદ્રકળા મળી આવી. ૧૫ પૂરવ પુણ્યના પિંડ સરિખું, નાલિકેર ફળ દીધું; ચંદ્રે પ્રેમલાએ પરિયાણું, આભા સાહમું કીધું. ૧૬ વાગી ભેરી તખલ નેરેરી, થયો મકરંધવજ સંગે; આવ્યો વિમળપુરીને ચહુટે, ચંદ થણે મન રંગે. ૧૭ કરે પ્રશંસા પુરજન સઘળા, ગીત યુવતીએ ગાયો; પ્રાહુણડો કોઈ ચંદ સરિખો, નવિ જાણ્યો કોઈ આવ્યો. ૧૮ આભાભૂપતિ પ્રેમલાલચ્છી, જોડી એ ચિરંજીવો; વહિલા એહ પધારજો પુરમાં, કરશું મંગળ દીવો. ૧૯ ચંદ નૃપતિ એમ અધિક મહોચ્છવે, શ્રી સિદ્ધાયળ આવ્યો; સ્વસુરાદિક જનવ્રજથી પહેલા, શ્રી જિનપતિ ગુણ ભાવ્યો. ૨૦ કહે મોહન ઇલાં ચોથે ઉદ્દાસે, સુલલિત સોળમી ઢાળે; માનવલવ સુકીયારથ કીધો, શ્રી શ્રી ચંદભૂપાળે. ૨૧

હુહા.

ભેટી વિમલાચલ વિમળ, તલહટીએ નૃપચંદ;

આવીને કીધા વિદા, સ્વસુરાદિક સાનંદ. ૧

મકરંધવજ વિમળાપુરી, પુહતો માગી શીખ;

આલ્યો નંદ નરિંદવર, આભાપ્રતિ સહરીષ. ૨

ભાલસ્થળમાં તિલક કર્યું, હાથમાં શ્રીફળ આપ્યું. જાણે નિષિધાયળ ઉપર ચંદ્રકળા મળી હોય તેવું દેખાવા લાગ્યું. પછી ચંદરાન્નની આજ્ઞા થતાં તેની સાથેની સેનાએ આભાપુરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. આગળ નોખત વાગતે ચંદરાન્ન શહેરના મધ્યમાં થઈને નીકળ્યા. મકરંધવજ રાજા પણ સાથે આલ્યા. ચહુટામાં આવતા નગરજનોએ મુક્તાફળવડે વધાવ્યા. યુવતીઓએ ગીત-ગાન કરીને ‘ચંદરાન્ન અને પ્રેમલાલચ્છીનું જોડું ચિરંજીવી રહો’ એવી આશીર્વા આપી. અને વહેલા પાછા આ નગરીમાં આપ પધારજો અમે મંગળ દીવો કરશું. આ પ્રમાણે આનંદ મહોચ્છવપૂર્વક ચાલતાં અનુક્રમે સિદ્ધાયળ સમીપે આવ્યા. જિનેશ્વર ભગવાનને સ્વસુરાદિની સાથે ભેટ્યા. તેની તળેટી સમીપે આવી તે મહાતીર્થને વંદન કર્યું, સ્તવના કરી, મોહનવિજય કહે છે કે ચોથા ઉદ્દાસનો સુંદર સોળમી ઢાળમાં શ્રી ચંદરાન્નએ યાત્રા કરી માનવલવ કૃતાર્થ કર્યો. ૧૫-૨૧

હુહાનો ભાવાર્થ.

પછી વિમળાચળ ગિરિ ઉપર ચડી યાત્રા કરી પાછા તળેટીએ આવ્યા અને સ્વસુરાદિક સર્વને ચંદરાન્નએ રજા આપી અને પોતે આભાનગરી તરફ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણ કર્યું. ૧

પણણે ચંદયશ શિવકુંઞ્ચર, નિત કરે નાટારંભ;	
પ્રતિદિન પંથ તે અતિક્રમે, વાજત મંગળભંભ.	૩
જોતો દેશ વિદેશ બહુ, મેલી સૈન્ય અનંત;	
પ્રતિપુર નૃપતિ અંગળ, પગ પગ ચંદ પરણુંત.	૪
આવ્યો પોતાનપુરવરે, ચંદ કટક સરતીર;	
લીલાધર પણ તેહજ દિન, આવ્યો ગૃહે ગુહીર.	૫
પતિ અનુભતિ લીલાવતી, ચંદ નોતર્યાં ધીર;	
સંતોષ્યો ભોજન વિધે, ધર્મભગિનીએ વીર.	૬
નૃપ સાસરવાસો કરી, આવ્યો સેન મઝાર;	
અર્ધ નિશાએ જે થયો, તે નિસુણો અધિકાર.	૭

મકરંદવજ પણ શીખ માગી રવાના થયો અને વિમળાપુરી પહોંચ્યો. માર્ગે ચાલતાં શિવકુમાર નટ સાથે છે. તે દરરોજ નવા નવા નાટકો કરે છે અને ચંદરાજને આનંદ પમાડે છે. એ પ્રમાણે પ્રયાણ કરતાં, દેશવિદેશ જોતાં, અનેક રાજ્યોને વશ કરતાં, સૈન્યમાં વૃદ્ધિ કરતાં અને અનેક રાજપુત્રીઓને પરણતાં અનુક્રમે ચંદરાજ પોતાનપુર પાસે આવ્યા અને ત્યાં પડાવ કર્યો.

આ પોતાનપુર તેજ છે કે જ્યાં ચંદરાજ કુર્કટપણે નટ સાથે આવ્યા હતા, અને તેના યોદ્ધાવાદી લીલાધર શ્રેષ્ઠીપુત્ર જે કુર્કટની વાણીનું શુકન થવા માટેજ પરદેશ જતો રોકાયે રહ્યો હતો તે આ કુર્કટનો શબ્દ સાંભળતાં તરતજ પરદેશ ગયો હતો. દૈવયોગે ચંદરાજ ત્યાં આવ્યા તેજ દિવસે લીલાધર પણ પરદેશથી આવ્યો. જોટલે તેના કુટુંબમાં સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો. પછી તે લીલાધરની સ્ત્રી લીલાવતી કે જેને કુર્કટ સાથે અત્યંત પ્રેમ બંધાણો હતો તેણે પતિની આજ્ઞાથી ચંદરાજને પોતાને ત્યાં નોતર્યા અને તેની અનેક પ્રકારે લોજનાદિકવડે લક્ષિત કરી. ચંદરાજએ પણ તેને બાંહેધરી તરીકે માનેલી હતી તેથી સાસરવાસો સારી રીતે કર્યો, અર્થાત્ વસ્ત્ર-આભૂષણાદિ પુષ્કળ આપ્યું. પછી રત્ન લઈને પોતાને ઉતારે આવ્યા. તે રાત્રીએ જે ચમત્કાર થયો તે હવે પછી કહેવામાં આવશે. ૨-૭

આ રાત્રીએ ચંદરાજના શીલની ખરેખરી પરીક્ષા થશે. તે હકીકત આપણે હવે પછીની ઢાળમાં વાંચશું. સુવર્ણ જેમ અગ્નિમાં પડ્યા છતાં વિશુદ્ધ રહે તેમ ચંદરાજ આ કસોટીમાં વિશુદ્ધ ઉતરશે, તેની ઉત્તમતા જણાઈ આવશે. અને ત્યારપછી તે આભાપુરી પહોંચીને ઉત્સુક થઈ રહેલી શુભાવળીને ભેટશે. હાલ તો આ ઢાળની અંદર જે રહસ્ય રહેલું છે તે વિચારીએ.

ઢાળ ચૌદમીથી ઢાળ સોળમી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યના પ્રારંભમાં ચંદરાજને વીરમતીને પરલોક પહોંચાડ્યાના બળર આભા-
પુરી પહોંચે છે. જ્યારે કોઈ વાત કહેનાર ન મળે અથવા બળર પહોંચતાં મુદત વીતી
જાય એટલું તે દૂર છે ત્યારે એક દેવતાજ તે બળર પહોંચાડે છે, આ ભાગ્યની નીશાની
છે. સદ્ગુણી મનુષ્યો પણ વીરમતી જેવા પાપી મનુષ્યનો નાશ થતાં રાજ થાય છે. એવો
સાધારણ મનુષ્યસ્વભાવ છે. ગુણાવળીને તેણે બહુ પજવેલી હોવાથી તે એક મોટી ક્રાંસ
ગઈ એમ માને છે. તે આ હકીકત મંત્રીને બોલાવીને કહે છે. કારણ કે રાજ્યનો તમામ
આધાર રાજાને વિરહે મંત્રી ઉપરજ હોય છે. મંત્રી લોકલાગણી તાજ કરવા તે વાત
ફેલાવે છે અને પ્રજાવર્ગ પાસેજ ચંદરાજ ઉપર આમંત્રણ પત્ર લખાવે છે. આ મંત્રીની
ખુશી છે. રાજા અને પ્રજાને જેમ બને તેમ વધારે પરસ્પર પ્રેમવાળા રાખવા એ મંત્રીનુંજ
કામ છે. તેને ભેદ પડાવવો હોય તો તે સહેજમાં પડાવી શકે છે. નાદાન મંત્રીઓ તેમ
કરવામાંજ મજા માને છે અને તોજ પોતાની બન્ને પક્ષને ગરજ રહેશે એમ ધારે છે;
પરંતુ ઉત્તમ મંત્રીઓ તેમ ન કરતાં જેમ બને તેમ પ્રજાને રાજા વચ્ચે ઐક્ય વધે તેમજ
ધરં છે એ અને તેવોજ પ્રયત્ન કરે છે. પોતાની ગરજ રહો કે ન રહો તેની તેઓ દરકાર
કરતા નથી, પણ પોતાની વાસ્તવિક ફરજ બજાવે છે. તેવા મંત્રીઓજ ઉત્તમ ગણાય છે.

પાપીઓ પાપનો ઘડો ભરાય છે ત્યારે સ્વયમેવ તેના કટુ ફળને ભોગવે છે; પરંતુ
ઘડો ભરાતાં સુધીમાં તેને અમન અમન કરતા જોઈને કેટલાક ભદ્રિક મનુષ્યો મોહ પામે છે
કે ‘આવો કૃતદ્ધી, ફૂર, પાપી છતાં આવું સુખ અને આવો આનંદ કેમ ભોગવે છે ?’ પરંતુ
આ ફળ તેણે પૂર્વે કરેલાં પાપાનુબંધી પુન્યનાં છે. તે ભોગવી રહેશે એટલે સ્પષ્ટ પાપો-
દય થતાં નરક તિર્યંચાદિ અસહ્ય દુઃખ સહન કરવા પડશે એ ચોક્કસ સમજવું. વીરમતીને
માટે એમજ થાય છે. ઉત્તમ જનો તેવા પાપીનું પણ અનિષ્ટ ચિંતવતા નથી અને તેનું
અનિષ્ટ થયે રાજ પણ થતા નથી, પરંતુ જ્યારે અતિ થઈ પડે છે ત્યારે નિરૂપાય થઈ
જાય છે. તે પ્રમાણેજ આમાં પણ બન્યું છે. ચંદરાજને તેને શિક્ષા કરી અને ગુણાવળી
તે હકીકત સાંભળી રાજ થઈ એ અતિ થવાનું પરિણામ છે. નહીં તો તેવી રીતે કોઈને
તેના પાપનું ફળ પ્રાપ્ત થાય તો તે જોઈને પણ ઉત્તમ પુરૂષોને તો ખેદજ થાય છે અને
તેની દયાજ આવે છે. કેમકે તેવે પ્રસંગે પણ દિલમાં રાજ થવું તે અશુભ કર્મનો બંધ
તો કરાવે છે. ઉત્તમ જનો તો નિરંતર પ્રાણીને કર્મવશ માની તેવે પ્રસંગે મધ્યસ્થ-
વૃત્તિજ રાખે છે.

હવે ગુણાવળીને એક તરફથી તો નિવૃત્તિ થઈ પણ બીજી તરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન
થાય છે કે હજુ સ્વામી કેમ અહીં પધારતા નથી. પ્રેમલાનો ગુણ માને છે, પણ પાછી
પતિને રોકી રાખ્યા એમ કહીને શોકપાણું પણ જણાવે છે. એવે અવસરે અસહાયકને
પણ સહાયક અકસ્માત મળી આવે છે. એક સૂઝો ત્યાં આવે છે, તે કોણ હતો તેનું કાંઈ

સ્પષ્ટીકરણ આવતું નથી, પરંતુ શુભાવળીના ઉપકારમાં ઢળાયેલો હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. તે શુભાવળીને આશ્વાસન આપે છે અને તેનો પત્ર ચંદરાજને પહોંચાડે છે, આ કાંઈ થોડો પ્રત્યુપકાર નથી. કારણ કે આભાપુરીથી વિમળાપુરી ૧૮૦૦ કોસ દૂર હોવાથી માણસ સાથે કાગળ મોકલતાં બહુ દિવસો વીતી જાય તે કાર્ય સૂઝાથી સત્વર બને છે. શુભાવળીનો કાગળ, તેની સાથેનો પૂર્વનો અપ્રતિમ સ્નેહ અને તેના પત્રમાં પડેલ સંખ્યા-બાંધ આંસુનાં ટપકાંઓ ચંદરાજને પૂર્વપ્રેમનું સ્મરણ કરાવે છે. જીજ્ઞાસુ આંસુ જેવી તુચ્છ વસ્તુ પણ શું કામ કરે છે ? જે કામ તેના કાગળ કે અક્ષરોએ ન કર્યું તે આંસુઓ કરે છે. તેણે ચંદરાજના દિલની લાગણી ઉશ્કેરી અને ગમે તે પ્રકારે સત્વર આભાપુરી જવું એવો નિર્ણય કરાવ્યો. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી તુચ્છ વસ્તુને પણ એકાંત તુચ્છ માનવી નહીં.

અહીં મકરંધવજ રાજાના આભારમાં અને પ્રેમલાના પ્રેમમાં ચંદરાજ એવા દબાઈ ગયેલા હતા કે ત્યાંથી નીકળવાનું કહેવું તે પણ તેને લારે પડી જાય એમ હતું. રાજાએ પોતાનું રાજ્ય આપ્યું હતું અને પ્રેમલાએ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરી આપ્યું હતું. આ કારણથી ચંદરાજ ઉઠાસ થઈ ગયા. ઇંગિત આકારથી સમજી જનાર વિચક્ષણ પ્રેમલા તરતજ તેમના ઉઠાસ થવામાં કાંઈક કારણ છે એમ સમજી ગઈ અને શું કારણ હોયું જોઈએ ? તેનો વિચાર કરતાં શુભાવળી યાદ આવી હશે તેવી કલ્પના કરી. પછી પોતે વિવેકપૂર્વક તેને તેડાવવા કહ્યું અને પોતે તેની આશાંકિત થઈ રહેલા કબુલ કર્યું. ચંદરાજના અંતઃકરણમાં જો કે તે કારણ પણ હતું, પરંતુ તેને ગૌણ કરી દઈ પોતાનું રાજ્ય સંભાળવાની આવશ્યકતાને આગળ કરીને તેમણે એવી અસરકારક રીતે કહ્યું કે પ્રેમલાએ તે વાત કબુલ કરી.

હવે મકરંધવજ રાજાને સમજાવવાનો વારો આવ્યો. તેણે પણ ચંદરાજની દલીલ સ્વીકારી; પરંતુ તેને રોકવા માટે લાગણીભરેલાં ઘણાં વાક્યો કહ્યાં. ચંદરાજ પોતાના વિચારમાં દૃઢ રહ્યા, એટલે તેમણે રજા આપી અને જવાની તૈયારી કરવા માણસોને સૂચવ્યું. પછી તેમણે પ્રેમલાને નાણી જોવા માટે જોલાવી અને ‘ અહીં રહીશ કે સાથે જઈશ ? ’ એમ પૂછ્યું. પ્રેમલાએ પોતાને ઘટિત જવાબજ આપ્યો અને તે રાજાએ પસંદ કર્યો. પોતાને પુત્ર ન હોવાથી અને એકજ પુત્રીનું પણ સાસરે જવાનું થવાથી મકરંધવજ રાજાને અને તેની રાણીને બહુ લાગી આવ્યું; તેથી રાણીએ પુત્રની આવશ્યકતાસૂચક કેટલાક ઉદ્ગારો કાઢ્યા; પરંતુ છેવટે પ્રેમલાને વળાવવાની તૈયારી કરી અને તેને મનગમતા દાસદાસી અને વસ્ત્રાલંકારાદિ આપ્યા.

ચંદરાજ તૈયાર થઈને નીકળ્યા એટલે પાછળ સુખાસનમાં બેસીને પ્રેમલા પણ નીકળી. નીકળતી વખતે ચંદરાજને પુત્રી સંગ્રામી બલામણુ યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રેમલાના માતાપિતાએ કરી અને પછી પ્રેમલાને પણ બહુ સારા શબ્દોમાં શીળામણુ આપી. તે શીળામણુનાં તમામ વાક્યો ધ્યાન આપવા લાયક છે. હવે ચંદરાજ શહેરના મધ્યમાં થઈને નીકળે છે. તે વખતે નગરજનોને પણ તેના વિયોગની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે, આ બધો સજ્જનતાનો પ્રભાવ

છે. નગરજનોની આશીષ મેળવી સિદ્ધાચળની તળેટીમાં આવે છે અને ત્યાં ગિરિરાજને વંદન કરી આગળ પ્રયાણ કરતાં મકરધ્વજ રાજા વિગેરેને રજા આપે છે. ઉત્તમ પુરુષો ક્યારે પણ ધર્મને ચૂકતા નથી, પ્રત્યેક કાર્યમાં અને પ્રત્યેક પ્રસંગમાં તેઓ ધર્મને તો આગળજ કરે છે અને તેના પ્રતાપેજ યુગસંપત્તિની પ્રાપ્તિ અને તેની સ્થિરતા માને છે.

ચંદરાજ આનંદ કરતાં પ્રયાણ કરે છે. ઉત્તમ જનોને તો પૂર્વ પુણ્યની પ્રબળતાથી સર્વત્ર આનંદનાં નિમિત્તો મળીજ આવે છે. અહીં સાથે શિવકુંવર નટ છે તે આનંદ કરાવે છે. તેની સાથે પણ ગાઢ સંબંધ છે. વળી ચંદરાજ તેનો અને તેની પુત્રી શિવમાળાનો અત્યંત ઉપકાર માને છે. માર્ગમાં અનેક રાજાઓ ચંદરાજના પુન્યપ્રતાપથીજ વશ થાય છે, લડાઈ કરવી પડતી નથી. તેઓ આજ્ઞા માને છે અને પુત્રીઓ પરણાવે છે. આ પ્રમાણે કેટલીક રાજકન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરતાં અનુક્રમે તે પોતાનપુર આવે છે.

આ સ્થળ નટોની સાથે કુર્કટાવસ્થામાં પ્રયાણ કરતાં નોંધાયેલું છે; કારણ કે ત્યાં આખા ગામમાંથી કુકડાઓ કાઢી મૂક્યા છતાં આમનું આવવું થયું હતું, અને તેના શબ્દથી શ્રેષ્ઠપુત્ર લીલાધર જે કુર્કટના શબ્દ માટે રોકાઈ રહેલો તે પરદેશ ગયો હતો. દૈવયોગ એવો બને છે કે ચંદરાજનું અને તે શ્રેષ્ઠપુત્રનું આગમન એક સાથેજ થાય છે; તેથી સર્વના હર્ષમાં ઉમેરો થાય છે. લીલાવતી ચંદરાજને પોતાને ત્યાં નોતરે છે, ચંદરાજ જાય છે અને તેનો સાસરવાસો કરે છે. અહીં પરસ્પરની ફરજ બજાવાય છે અને તેમાં સ્નેહની ઉત્કર્ષતા સૂચવાય છે.

ચંદરાજ લીલાવતીને ત્યાંથી પોતાને ઉતારે આવે છે. તે રાત્રીએ તેમના શિયલની કસોટી નીકળે છે. તે પ્રસંગ ચમત્કાર ઉપજાવે તેવો છે. તે આપણે હવે પછી વાંચશું. અહીં આ રહસ્ય સમાપ્ત થાય છે. તેમાંથી શું રહસ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. કુળવધૂનો નિર્મળ સ્નેહ, તેના વિચાર, પતિપ્રેમ, હુર્જનોના સંબંધમાં પણ માધ્યસ્થવૃત્તિ, મંત્રીની ફરજ, ઉપકારીતું દળાણ, કુળવધૂને શિખામણ ઇત્યાદિ નાના મોટા અનેક પ્રસંગો આ રહસ્યમાં સમજાવ્યા છે; તે લક્ષમાં રાખી તેના સારભૂત વિભાગોને ઉત્તમ જનોએ પોતાની પ્રવૃત્તિમાં મૂકવા યોગ્ય છે. આટલું કહી આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ ૧૭ મી.

(પુણ્ય પ્રશંસાએ.—એ દેશી.)

સુરપતિ સુરસમુદાયમાંરે, એહવે પલણ્યું વચ્ચન; જંબુ ભરતમાંહે વસેરે, ચંદ મહીધર ધન્યરે. શીલ સેવા સદા. ૧ નરને જાસ પ્રસાદેરે, દુઃખ ન હોવે કદા. એ આંકણી. નરસુત જગત અનેક છેરે, ચંદ સમો નહીં કોય; નિજદારા સંતોષીઓરે, એ સરિખો કુણુ હોયરે. શીલ૦ ૨ માએ વિહંગ કર્યો હતોરે, પણ નિજ શીયલ પ્રભાવ; સિદ્ધાચળ ફરસે થયોરે, પાછો વળી નરરાવરે. શીલ૦ ૩ શિયલ ચુકાવે જે એહનોરે, તે નહીં કોઈ સંસાર; મેરૂ ચળે તો એ ચળે રે, જાણો સહુ નિરધારે. શીલ૦ ૪ એક સુર અણસહતો થકો રે, ચંદતણી સુપ્રશંસ; આવ્યો શીયલ ચુકાવવા રે, નિશિ પોતનપુર અંશરે. શીલ૦ ૫. રજની મધ્યને અવસરે રે, કીધો ખેચરી વેશ; નિરખી ત્રિભુવન મન ચળે રે, માયા-રૂપ વિશેષ રે. શીલ૦ ૬ રૂદન કરે ઉંચે સ્વરે રે, રહી એકાંત પ્રદેશ; નિ-સુણી ચંદનરેસરે, અચરિજ લહો સુવિશેષરે. શીલ૦ ૭ કુણુ દુઃખણી વનમાં રહેરે, એકલી માણમ રાત; ખડ્ગ લઇને એકલોરે, આલ્યો ચંદ વિખ્યા-

ઢાળ સત્તરમીના સાવાર્થ.

એકદા ઈદ્ર મહારાજે દેવસભામાં કહ્યું કે—“ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવાપુરીનો ચંદ નામે રાજા છે. અત્યારે તે પોતનપુરીમાં છે. તે શિયળશુભમાં સર્વ કરતાં અધિક છે. મનુષ્યલોકમાં તેમજ દેવલોકમાં અનેક મનુષ્યો અને દેવો છે, પણ તેના સમાન સ્વદારા-સંતોષી બીજો કોઈ દૃષ્ટિએ પડતો નથી. તેને તેની અપરમાતાએ કુકડો કર્યો હતો, તે પોતાના શિયળશુભના પ્રભાવથી અને સિદ્ધાચળ મહાલીધની ફરસનાથી પાછો મનુષ્ય થયો છે. તેને શિયળથી ચુકાવવાને દેવ પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ નથી, મેરૂની જેવો તે શિયળશુભમાં હદ છે. ” ૧-૪

આ પ્રમાણેનાં ઈદ્રના વચનો સાંભળીને તેને અણસહતો એક દેવતા તરતજ મનુષ્ય-લોકમાં પોતનપુરીએ મધ્યરાત્રીએ આવ્યો. તેણે અજ્ઞાત વિદ્યાધરીનું રૂપ વિકૃત્યું કે જેને ભેળ્પને દેવ પણ મોહ પામે. એણે રૂપ કરી જહાર ઉદ્યાનમાં કંરૂણ સ્વરે તે ત્રી રૂદન કરવા લાગી. ચંદરાજએ તે કંરૂણ સ્વર સાંભળી વિચાર કર્યો કે—“ અત્યારે મધ્યરાત્રીએ એણે કોણ દુઃખી છે કે જે આવી રીતે રૂદન કરે છે. ’ તરતજ ખડ્ગ લઇને તે એકલો આલ્યો

તરે. શીલ૦ ૮ શબ્દે શબ્દે નિકુંજમાં રે, આવ્યો નારી સમીપ; દીઠી મદન દીપાલિકા રે, ઝગમગ ભૂષણ દીપરે. શીલ૦ ૯ કહે નરવર વનિતા કરેરે, કિમ એવડો આકંઠ; કહે મુજને શંક્રીશ મા રે, ટાળીશ હું દુઃખ ફંદરે. શીલ૦ ૧૦ એમ નિસુણી સુર ઉપદિશેરે, સુણો આભાપતિ વાત; હું છું ખેચરપુત્રિકારે, અકથ છે મુજ અવદાતરે. શીલ૦ ૧૧ ખેદ ધરે ખટપટ કરેરે, મુજથી અતિ ભરતાર; કપટ કરી પરિહારી ગયો રે, આજ એ વનહ મઝારે. શીલ૦ ૧૨ કોઈ ન કરે તિમ કરી ગયો રે, પ્રીતમ કપટ ભંડાર; હું અખળા હવે માહરોરે, જાશે કિમ અવતાર રે. શીલ૦ ૧૩ મુજ કંઠાસ્વર સાંભળીરે, આવ્યા તુમે મહારાજ; જો તુમે મુજને સંગ્રહોરે, તો જગ વાધશે લાજરે. શીલ૦ ૧૪ સાચી નિવ હો જો ક્ષત્રિયતારે, તો મત કહેજો નાકાર; રાખો મુજ પત્ની કરી રે, ન કરો વિચાર લગારરે. શીલ૦ ૧૫ પાતક પ્રાર્થના ભંગનું રે, જાણો પ્રાણાધાર; શરણ આવ્યાને ન ઉવેખશો રે, બાંધો છો જો તરવાર રે. શીલ૦ ૧૬ જનની કોઈ શૂરા જણેરે, તુમ જેહવા મહીપાળ; સત્તરમી ચોથા ઉલ્લાસનીરે, પભણી મોહને ઢાળરે. શીલ૦ ૧૭

અને શબ્દ અનુસારે શોધતો શોધતો જે નિકુંજમાં તે બેઠી હતી ત્યાં આવ્યો. તેને કામ-દેવની દીપમાળા જેવી રૂપવંત અને અલંકારાદિવડે વિભૂષિત બેઠને તે ચમત્કાર પામ્યો. તેણે પૂછ્યું કે—“ હે સુંદરિ ! તું મધ્યરાત્રીએ એકલી અહીં શા દુઃખથી રૂદન કરે છે ? જે દુઃખ હોય તે શંકા વિના કહે, હું તારું દુઃખ દૂર કરીશ. ” ૫-૧૦

આ પ્રમાણેનાં અંદરાબનાં વચનો સાંભળીને તે બોલી કે—“ હે નરેન્દ્ર ! હે આભા-પતિ ! હું વિદ્યાધરની પુત્રી છું. મારો વૃત્તાંત ન કહેવાય તેવો છે. મારો પતિ મારી સાથે ખેદ કરી, ખટપટ કરી, મને આ સ્થિતિમાં તણ દઈને ચાલ્યો ગયો છે. કોઈ ન કરે તેવું અકાર્ય તેણે કર્યું છે. હું અખળા છું તો હવે મારો અવતાર કેમ પૂરો થાય તેના વિચારથી અત્યંત દુઃખી થઈને આકંઠ કરું છું; પણ હવે મારો આકંઠ સાંભળીને તમે પધાર્યા છો તો તમે મને સ્ત્રીપણે અંગીકાર કરો, માફ દુઃખ દૂર કરો, એમ કરવાથી તમારી જગત્માં લાજ વધશે. જો ખરેખરી ક્ષત્રીયવટ ધરાવતા હો તો મારી યાચના માટે ના પાડશો નહિ. ક્ષત્રીઓ શરણે આવેલાને તણ દેતા નથી. પ્રાર્થનાભંગનું પ્રાયશ્ચિત્ત ઘણું મોટું કહેલું છે તે તમે જાણો છો અને એવા શૂરવીર પુત્રને કોઈક માતાજી જણે છે કે જે પારકી પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતા નથી. આપ ખરેખરા ક્ષત્રીપુત્ર છો એવું તમારી આકૃતિ ઉપરથી જણાય છે; તેથી આ અલ્પ પ્રાર્થના કરી છે. ” મોહનવિજયજીએ સત્તરમી ઢાળ કહી. ૧૧-૧૭.

કહા

વનિતા વચન સુણી કરી, કહે ચંદ્ર મતિવંત;	
એહવું મ કહે તું માનની, અયુક્ત વચન અનંત.	૧
સ્રી જે પરતર ભોગવી, તે મેં કિમ સંગ્રહાય;	
મીઠું પણ એહું થયું, ઉત્તમ જને ન જમાય.	૨
ખોટયું અવરતું આહરે, કે બલિભુક શીયાલ;	
મૃગપતિ તે કરિવર ભખે, આપ ભરીને કાળ.	૩
ગહિલી સુંદર વદનથી, તુચ્છ વચન મ પ્રકાશ;	
કહે તો તુજ પતિ મેળવું, કોઈ કરી આયાસ.	૪
જે જગમાં અકુલીન નર, તે પરસ્રી રત હોય;	
પણ ઉત્તમ કુળ ઉપજ્યા, નિહિત ન કરે કોય.	૫
સુણી વચન એમ ખેચરી, રોપ કરી કહે એમ;	
જે તું મુજ નહીં આહરે, તો તું ક્ષત્રી કેમ.	૬
સ્રીહત્યા પાતક તુને, દેધશ અહો રાજન;	
નહિ તો કહું છું માહરું, વચન અનોપમ માન.	૭

કહાનો ભાવાર્થ.

વાનતાના વચન સાંભળીને, બુદ્ધિશાળી ચંદ્રરાજ કહે છે-“હે સુંદરિ ! તું આપું અપટિત વચન કેમ બોલે છે ? ક્ષત્રીઓ પરસ્રીલંપટ હોતા નથી. જે સ્રી પરપુરુષની ઇચ્છા કરે તે તો આપું જોવા યોગ્ય નથી. વળી ગમે તેવો ગીઠો પદાર્થ હોય પણ જે તે એકો થયો તોપણ તેને ઉત્તમ પુરુષો વાપરતા-ખાતા નથી. બીજાનું બોટેલું તો કાગડો કે શીયાળ ભક્ષણ કરે, ચિંહ તો ચોતે માદેલા દસ્તીનુંજ ભક્ષણ કરે. માટે હે યેલી ! તું આવી અપટિત વાત પણ કર નહીં. તું કહે તો તું તારા પતિ સાથે મેળવી આપું. બાકી આ જગતમાં જે અકુલિન માણસો હોય છે તેજ પરસ્રીમાં આગ્રહ થાય છે, કુલિન દરી પણ થતા નથી. ઉત્તમ કુળમાં ઉપજેલા મનુષ્યો પ્રાણીને પણ નિહિત કાર્ય આચરતાં નથી.”

ચંદ્રસાલનાં આવાં વચનો સાંભળીને વિદ્યાર્થી રોપ દરીને બોલી કે-“અરે ! જો તું મારી પ્રાર્થના સ્વીકારતો નથી તો તું ખરો દાત્રીયજ નથી. દરે જો તું મને કચુલ નહીં કરે તો હું તને સ્રીહત્યાનું પાનિક આપીશ, માટે કોઈ રીતે પણ મારું વચન કચુલ કરે.” ૧-૭.

ઢાળ ૧૮ મી.

(કંત તમાકુ પરિહાર.—એ દેશી.)

વિદ્યાધરીને નૃપ કહે રે, સુલગે સુણ વાત; મોરાલાલ. સ્ત્રીવધ પાતકથી ઘણો, શીલભંગ ઉતપાત. મોં ૧ લૂખો લલના વિષયનો, એ ચંદ ચંદ અનુકાર; મોં જાસ પ્રશંસે સુરવરા, ધન એહનો અવતાર. મોં લું ૨ વૈદેહી રઘુપતિ તણી, અપહરીને દશકંધ; મોં હેમપુરી કરથી ગમી, જાણે સહુ સંગંધ. મોં લું ૩ પાંચાલી પદમોત્તરે, અપહરી યશ રયો લીધ; મોં સાહમી અમર-કંકાપુરી, જટિલ વિલેપન ક્રીધ. મોં લું ૪ અહલ્યા માટે ઈંદ્રને, શ્રાપ્યો ગૌતમે જાણ; મોં હરિ દશશત ભગનો થયો, કહે એમ પ્રગટ પુરાણ. મોં લું ૫ ભસ્મ તો ભસ્માંગદ થયો, તુહિન કન્યાને હેત; મોં એ તો જાણે છે સહુ, રૌચિત સંકેત. મોં લું ૬ એમ પરદારા આદરે, કેણે ક્રીધી લીલ; મોં સુખીયા તે નર જાણજે, જે કોઈ પાળશે શીલ. મોં લું ૭ ભવસાગર ફરવા તણી, પરસ્ત્રી બેડી સમાન; મોં પરણીતાપરિહાર તે, છે શિવ લખિંધ નિહાન. મોં લું ૮ પરનારી ભારી શિલા, બુડાડ્યા નર કોડ; મોં ભવકૂપકનો તે હજી, પામ્યા નહીં કાંઈ છોડ. મોં લું ૯ પરરમણીના પ્રસંગથી, લહે દુઃખ લલિત-કુમાર; મોં તેહવો સૂરખ હું નહીં, જે રઝળું સંસાર. મોં લું ૧૦ તુજ

ઢાળ અદારમીનો ભાવાર્થ

ચંદરાજએ કહ્યું કે—“હું સુંદરિ ! સ્ત્રીહત્યાના પાપ કરતાં પણ શિયળભંગનું પાપ અધિક છે. સાંભળ—પૂર્વે રઘુપતિની સ્ત્રીની વાંચ્છા કરીને લંકાપતિએ પોતાના પ્રાણ અને સુવર્ણપુરી (લંકા) બંધું ગુમાવ્યું. પંચાળીને પદ્મોત્તર રાજાએ હરણ કરી તો સાર શું કાઢ્યો ? રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થવું પડ્યું. અહલ્યા સાથે લુપ્થ થવાથી ઈંદ્રે ગૌતમઋષિનો શ્રાપ મેળવ્યો અને શરીર ઉપર હજાર ભગ થયા. હિમાચળની પુત્રી પાર્વતી ઉપર આસક્ત થયેલ ભસ્માંગદ ભસ્મીભૂત થયો. આ પ્રમાણે પરદારાપર આસક્ત થવાથી કોણ સુખી થયો છે ? જે મનુષ્ય અખંડ શિયળ પાળે છે તેજ આ જગતમાં સુખી થાય છે. ૧-૭.

સ્ત્રી તો ભવસમુદ્રમાં ડુબવા માટે બેડી અથવા શિલા સમાન છે, તેથી જે પરણેલી સ્ત્રીનો પણ પરિહાર કરે છે તે મોક્ષસુખને મેળવે છે. પરસ્ત્રીરૂપ લોહશિલાએ અનેક પુરુષોને ભવકૂપમાં બુડાડી દીધા છે કે જે પાછા ઉંચા પણ આવ્યા નથી. પરરમણીના પ્રસંગથી લલિતાંગકુમાર અસહ્ય દુઃખનું ભાજન થયો છે. હું તેના જેવો મૂર્ખ નથી કે જેથી સંસારમાં રઝળવાનો ધંધો કરું ! તારી હત્યા સંગંધી પાતિકના ભયથી હું શિયળ-

પાતકથી બીહતે, કિમ કીજે વ્રતભંગ; મોં પાવક દુઃખ એક ભવતણો,
ભવભવ દુઃખ અનંગ. મોં લું ૧૧ તું મુજ બહેની ધર્મની, અથવા ધર્મની
માત; મોં તું ઉત્તમ કુળની સુતા, ન ધટે એ તુજ વાત, મોં લું ૧૨ નૃપ
વચને સુર હરખીયો, વિરમી ખેચરી રૂપ; મોં સુરરૂપે પરગટ થયો, પામ્યો
વિસ્મય ભૂપ; મોં લું ૧૩ સુર કહે અહો આભાધણી, જેમ પ્રશંસ્યો ઈંદ; મોં
દીકો મેં તુજ તેહવો, સુપ્રસન્ન મુખ અરવિંદ. મોં લું ૧૪ જનની ધન્ય જે
તુજ જણ્યો, પુત્રરત્ન શીલવંત; મોં ન છાંયો મુજ માયાથકી, ધીરજ ગિરિથી
અનંત. મોં લું ૧૫ કુસુમવૃષ્ટિ દેવે કરી, નૃપના પ્રણમી પાય; મોં સુર
પોહતો નિજ થાનકે, હર્ષ હૃદય ન સમાય. મોં લું ૧૬ આંચો પ્રેમલા
સન્નિધે, તત્સક્ષિણ ચંદ ભૂપાળ; મોં ચોથા ઉદ્ધાસે અદારમી, મોહને પભણી
ઢાળ. મોં લું ૧૭.

કહા.

પ્રાત હુઓ ઉદયો તપન, ચંદભૂપ કુળભાણ;
શીખ લહી મુખ બહેનની, આભા કર્યું પ્રયાણ. ૧
સાધ્યા પંથે જનપદ ઘણા, પ્રણમાંચા નૃપ કોડિ;
પરણી તરણી સાતશે, દેવવધૂની જોડિ. ૨

ભંગ કઈ તેમ નથી. આ સંસારમાં અગ્નિમાં બળી મરવાથી તો એક ભવમાંજ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ કામાગ્નિમાં બળનાર તો ભવોભવ દુઃખી થાય છે. તું મારી ધર્મની બહેન અથવા ધર્મની માતા છે, માટે ઉત્તમ કાળમાં ઉત્પન્ન થઈને તું એવી વાત કરવી છોડી દે, એ વાત તને ઘટતી નથી.” ૮-૧૨.

ચંદરાજની આવી અનુપમ દહતા જોઈને તે દેવ પ્રસન્ન થયો અને તરતજ ખેચરીતું રૂપ તણ દધને દેવસ્વરૂપે પ્રગટ થયો. તેણે ચંદરાજ ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરીને કહ્યું કે-“ ધન્ય છે તારા માતૃપિતાને કે જેનો આવો ઉત્તમ પુત્ર છે. જેવા ઇંદ્રે વખાણ્યા તેવાજ તમે છો. તમે મારા છળથી છળાણા નહીં, તેથી ખરેખરા દહ શિળવાનું છો.” આ પ્રમાણે કહી નમસ્કાર કરીને દેવ સ્વસ્થાને ગયો. ચંદરાજ પણ ત્યાંથી પાછો વળીને પ્રેમલાલસી પાસે આંચો. ચોથા ઉદ્ધાસની અદારમી ઢાળ મોહનવિનયજીએ કહી. ૧૩-૧૭.

કહાનો ભાવાર્થ

પ્રાતાકાળે સર્વની રજા લઈને ચંદરાજએ પોતાનપુરથી પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં અનેક રાત્રીઓને વશ થઈ અને એકંદર ૭૦૦ શ્રીઓ પરણ્યા અનુક્રમે આભાપુરીની નજીક

ધમ અધિકે આડંબરે, વાજતે વિજયનિસાણ;	
દીઠા નયણે અનુક્રમે, આભાપુરી અહિઠાણ.	૩
પામી શુદ્ધિ ગુણાવળી, હરખ્યો સુમતિ પ્રધાન;	
પુર અધિકારી પ્રમુખથી, ભેટ્યો શશિરાજન.	૪
સનમાની સઘળી પ્રજા, ચંદે લલ્યો આનંદ;	
કુશળ પ્રશ્ન પામ્યા સકળ, ઉદિત ઉદ્ધાસ અમંદ.	૫
ધર ધર થયાં વધામણાં, પ્રગલ્ભો પ્રેમ અંકુર;	
થઈ ફરી આભાપુરી, આવ્યે ચંદ સનૂર.	૬
નરનારી નૃપ નિરખવા, ટોળે મળ્યાં અનંત;	
નૃપ પુર પેસારો કરે, ભટ્ટ બિરૂદ બોલત.	૭

ઢાળ ૧૯ મી.

(જીખખડાની દેશીમાં.)

પુરમાં પેસારો કર્યો, ભૂપે હર્ષ અતીવ; સુરંગ વધામણાં. જેમ અસંખ્ય પ્રદેશથીરે, ઘટમાંહી વસે જીવ. સુ. ૧ મુખ આગળ રથ સાતશેરે, ચાલે ચહુટા વિચાલ; સુ. જિનમત નય સાતો તણારે, સાત સયાં ચકવાળ. સુ. ૨ હલકયા મહઝર ગજ તણારે, કરતા અલિ અંકાર; સુ. સુણીએ સુયશ મૃદંગનારે, પ્રગ-

આવ્યા એટલે ગુણાવળી, સુમતિ પ્રધાન અને નગરલોક સૌ અત્યંત હર્ષિત થયાં. તેમણે મોટા આડંબરથી સામૈયું કરીને ચંદરાજને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. રાજાએ પ્રજાવર્ગોનું સારી રીતે સન્માન કર્યું. નગરમાં પ્રવેશ કરતાં ચંદરાજને જોવા માટે લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠાં મળ્યાં, ઘરેઘરે હર્ષ વધામણા થયા, સૌના અંતઃકરણમાં પ્રેમના અંકુર પ્રકટ્યા, રાજા નગર પ્રવેશ કરતા હોવાથી ભટ્ટ બિરૂદાવળી બોલતા હતા. ૧-૭

ઢાળ ઓગણીશમીના ભાવાર્થ.

રાજાએ નગરમાં જેમ અસંખ્ય આત્મપ્રદેશવાળો જીવ શરીરમાં પ્રદેશો સહિત પ્રવેશ કરે તેવી રીતે પેસારો કર્યો, પ્રવેશ વખતે સામૈયામાં અનેક હાથી, ઘોડા, રથ, પદાતી, ધ્વજવાળાઓ વિગેરે આગળ ચાલવા લાગ્યા. ૭૦૦ સ્ત્રીઓ ૭૦૦ રથમાં બેસીને આગળ ચાલી. જાણે જિનમતના સાત નયના સૌ સૌ ચકવાળ પ્રકાર નજરે હોય તેમ દેખાતા હતા. હાથીઓ મદ ઝરતા હતા, અને તેમાં ભમરાઓ અંકાર કરતા હતા તે જાણે ચંદરાજનો યશ ગાતાં હોય તેમ દેખાતું હતું અને ખરેખર મૃદંગનો મધુર અવાજ થઈ રહ્યો હતો.

હ્યા મધુર ધોંકાર. સુ૦ ૩ અપદ્મ તુરંગમ કુદતારે, કીરતિ નદીના તરંગ; સુ૦ પંચરંગ નેજા ફરહરેરે, જોહવા વિજયના અંગ. સુ૦ ૪ દીપે પાયક દળ ભલુરે, નૌતન ભેતિશયક; સુ૦ ચંદ્ર વિરાજે તેહમાંરે, લંછન રહિત અવક. સુ૦ ૫ ત્રંગાણુ ગુંજે ઘણારે, જળધર ધ્વનિ અનુકાર; સુ૦ મંગળ તૂર જિહ્વી રવેરે, વરસે વસુ જળધાર. સુ૦ ૬ પગપગ પ્રણમે પુરજનારે, કહે સહુ થઈ વાચાટ; સુ૦ જોતા અમે આતુક પરેરે, તુમ આગમની વાટ સુ૦ ૭ આજ કૃતારથ સહુ થયા રે, દેખી નવલ દિદાર; સુ૦ તુમે સ્વામી ચિર પ્રતપજેરે, પ્રજના પ્રાણધાર. સુ૦ ૮ ચંદ્ર પ્રજ સનમાનતોરે, ગજસ્થિત દેતો દાન; સુ૦ નાખે મનુ પીયુષ છારે, નગરી પ્રતે બહુ માન. સુ૦ ૯ ભોળી ટોળીએ મળીરે, ગાયે મધુરાં ગીત; સુ૦ સુરગાયનીઓ એહવીરે, નહાહે ગાનની રીત. સુ૦ ૧૦ છત્ર સુરદુ કલ્યાણ-નોરે, આમર છત્ર લસંત; સુ૦ આનંદ કૃણ અનુમાનતોરે, અવનીપતિ સોહંત. સુ૦ ૧૧ મોતી વધાવે માનનીરે, જે સ્વાંતે ઉતપન્ન; સુ૦ જાણીએ પુત્ર જનક પ્રતેરે, આવી મળે આસન્ન. સુ૦ ૧૨ એમ આડંબરે આવીઓરે, ભૂપતિ નિજ-દરબાર; સુ૦ રાજસભાએ વિરાજ્યોરે, નિપધે જીમ દિનકાર. સુ૦ ૧૩ સામંત સવિ કીધા વિદારે, આપાપણે આવાસ; સુ૦ મંત્રી પ્રમુખ વિસર્જિયારે, સનમાની સુવિલાસ. સુ૦ ૧૪. આઁયો નિજ અંતેઉરેરે, સત્તસયા પરિવાર; સુ૦

અપગ ઘોડાઓ કૂદતા હતા તે કીર્તિરૂપી નદીના તરંગ જેવા દેખાતા હતા. પાંચ પ્રકારના રંગની ધ્વજાઓ ફરકી રહી હતી તે બધે વિજયના અંગ હોય તેવી દેખાતી હતી. ૧-૪. નવું ન્યૌતિષ્યક હોય તેણે પાયદળ દેખાતું હતું અને તેમાં ચંદ્ર જેવો ચંદરાન લંછન રહિત શોભી રહ્યો હતો. મેઘના અવાજને અનુકરણ કરતા ત્રંગાણુ ઘણા ગુંજતરૂપ કરતા હતા. મંગળ ધ્વનિ જાગવતા ધીજ પણ વાજતો વાગતા હતા તે બધે વરસાદ વરસતો હોય તેવા દેખાતા હતા. નગરલોકો રંગભે ને પગભે પ્રણામ કરતા હતા અને સૌ કહેતા હતા કે અમે આત્મની જેમ આપની આવવાની રાહ જોતા હતા. આપનો નવો દેદાર ભેળ અમે સદુ કૃતાર્થ થયા છીએ. હે પ્રજના પ્રાણધાર ! દવે આપ લાંબા દાળ મુખી શાસન કરજો. ૫-૮.

ચંદરાન પટ્ટદસ્તીપર ઝેરીને અડગક દાન દેતા ચાલ્યા. નગરજનો યુક્તાકળના યાજ બરી બરીને વધાવવા લાગ્યા; બોળી ઝીંઝો ગીન ગાવા લાગી. ચંદરાન સર્વની ઉપર દષ્ટિપટે અમૃત નવસાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે રાજમહેલની પાને આપી દાખી ઉપરથી ઉતરીને નિપધાયણ ઉપર સૂર્ય શોભે તેમ રાજસભામાં ગિરાજમાન થયો. પછી ચંદરાનએ સર્વ નગરલોકને રજા આપી, મંત્રી વિગેરેને પણ વિસર્જન કર્યા પછી ૭૦૦ ઝીંઝો

પ્રણમી નારી ગુણાવળીરે, પ્રમુદિત થયો ભરતાર. સુ. ૧૫ દીધાં યુવતીઈ
ભણીરે, મંદિર અતિહિ ઉત્તંગ; સુ. ભોજન ભક્તે ગુણાવળીરે, પતિ સંતોષ્યો
સુરંગ. સુ. ૧૬ રંગરલી ધરે આવિયારે, શ્રી શ્રીચંદભૂપાળ; સુ. મોહને ચોથા
ઉદ્ધાસનીરે, કહી યોગણીશમી ઢાળ. સુ. ૧૭

હહા.

- સુંદર વનિતા સાતશે—થકી ચંદ લયલીન;
બની પ્રીત પય નીર સમ, અથવા જળ જીમ મીન. ૧
- ન જણાવે સ્ત્રી સાતશે, શોકય સંબંધ લિગાર;
થાવા નવિ દે અરૂચિતા, નિપુણ જીહાં ભરતાર. ૨
- જેવાની સ્ત્રી સાતશે, પણ મનથી થઈ એક;
મળી બહુ મન ઇક મન થયું, એ કોઈ અધિક વિવેક. ૩
- હસે રમે કીડા કરે, પતિથી સહુ એક રંગ;
એક નાવે બેઠાં થકાં, સૂરખ કરે કુંઠંગ. ૪
- ચંદે પટરાણી કરી, ગુણાવળીને તામ;
પ્રેમલાલચી પ્રમુખ સવિ, રાજ થઈ નિયામ. ૫

સહીત અંત:પુરમાં આવ્યા. ગુણાવળી પગે લાગી. ૭૦૦ સ્ત્રીઓ તેને પગે પડી, બધા
પરસ્પર હર્ષથી મળ્યા. પછી દરેક સ્ત્રીઓને રહેવા માટે જુદા જુદા આવાસો આપ્યા,
પોતે ગુણાવળીના આવાસમાં ગયા. ગુણાવળીએ ઉત્તમ પ્રકારની રસવતીપકે પતિને સંતુષ્ટ
કર્યા. તેના હર્ષનો તો પારજ ન રહ્યો. વિવિધ પ્રકારના જીવન જીવી ચંદરાજ ઘેર આવ્યા.
ચોથા ઉદ્ધાસની યોગણીશમી ઢાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૬-૧૭.

હહાનો ભાવાર્થ.

હવે ૭૦૦ રાણીઓમાં ચંદરાજ લયલીન બની ગયા છે અને તેઓ દૂધ અને
પાણીની જેમ અને માછલી તથા પાણીની જેમ પરસ્પર સંપીને આનંદથી રહે છે.
ચંદરાજ અનુપમ સુખ ભોગવે છે. સ્ત્રીઓ પરસ્પર શોકયપણાનો ભાવ અંશમાત્ર પણ
બતાવતી નથી. કારણ કે જ્યાં નિપુણ પતિ હોય ત્યાં અરૂચિ થતી નથી. વળી જેવા માટે
તો સાતસો છે છતાં ૭૦૦ ના મન બાણે એકજ હોય તેમ વતે છે. પરસ્પર હસે છે,
રમે છે અને અનેક પ્રકારની કીડા કરે છે. ચંદરાજએ ગુણાવળીને પટરાણી પદે સ્થાપી,
તેથી બીજી રાણીઓ પણ ખુશી થઈ. ચંદરાજ સુખે સુખે રાજ્યનો નિર્વાહ કરવા લાગ્યા

વિલસે વિવિધ યૃંગારસ, ચતુરાસંગે ચંદ;
રાજકાજ તિમ નિરવહે, જન પામે આનંદ.

૬

એક દિન ચંદ ગુણાવળી, કરે વચનરસ કેલિ;
તે રસની આગળ સુધા, મૂકીજે અવહેલિ.

૭

છાળ ૨૦ મી.

(વીજસેંણુ માફ—એ દેશી.)

પ્રીતમજી હો, કહે કર જોડી, ગુણાવળી હો સાહિબા, નિસુણો પ્રીતમ મુજ
બોલ, સેંણુ મીઠાં વેણુ વાળા; પ્રીતમ કાઢ્યા કઠિન મેં તુમ વિના હો સાહિબા.
વરસ ગયાં ને સોળ. સેં ૧ પ્રીમ થાજે પ્રેમલાનું ભલું હો સાહિબા, રહેજો
અચળ ગિરિરાજ; સેં ૨ પ્રીમ ને તુમ દિકા લોયણે હો સાહિબા, મુજ જીવન
શિરતાજ. સેં ૩ પ્રીમ હું ને ગઈ વિમળાપુરી હો, સામ સામુને લગવાડ; સેં ૪
પ્રીમ તો તુમે પરણ્યા પ્રેમલા હો, સામ એ મુજ માનજો પાડ. સેં ૫ પ્રેમદાજી હો,
ચંદ હસી કહે રે મિયે હો, સામ લલો ને પંખી અવતાર; સેં ૬ પ્રીમ લેખે તે
ગણજો વળી હો સાહિબા, તે પણ તુમ ઉપગાર. સેં ૭ પ્રીતમજી હો, ભાખે
ગુણાવળી હેતથી હો, સામ નહોત વિહંગ આકાર; સેં ૮ પ્રીમ તો ગિરિવર કિમ
ફરસતા હો, સામ કિમ તરતા સંસાર. સેં ૯ પ્રીમ અવગુણ પર ગુણ જાણજો

અને પ્રભાવનને અપ્રતિમ સુખ આપવા લાગ્યા. એકદા ચંદ્રાનંદને ગુણાવળી એકલાં બેઠાં
છે, તે વખતે જૂદી જૂદી જાતના વચનો બોલવાની શ્મત કરી રહ્યા છે. તેની પાસે કુધ
પણ નિષ્કળ છે. ૧-૭

છાળ વીસમીના ભાવાર્થ.

તે પ્રશ્નને ગુણાવળી બોલી કે—“ હે સ્વામીન! આપને વિરહે મેં ૧૬ વર્ષ અત્યંત
શુરેલીએ કાઢ્યાં છે. હું તો મારી જોડેન પ્રેમલાનો અત્યંત આભાર માનું છું. તેનું ભલું
થાજે અને સિદ્ધાચળ પણ અચળ રહેજો કે મને પાછા તમારા દર્શન થયા. પણ હું ને
સામુને વચને તેની સાથે વિમળાપુરી ગઈ તો તમે પ્રેમલાને પરણ્યા, નહીં તો ક્યાંથી
પરણન-માટે તમે મારો પાડ માનજો. ” ચંદ્રાનંદ દસીને બોલ્યા કે—“ પંખીપણું આટલા
વર્ષ શોગળ્યું તેને માટે પણ તમારોજ પાડ માનીશ. ” ગુણાવળી કહે કે—“ ને વિહંગ
ન થયા હોત તો સિદ્ધાચળને ક્યાંથી ફરસન અને યંગારસમુદ શી રીતે તરત ? માટે

હો, સાં રખે કોઇ ધરતા રોપ; સેંં પ્રીં ઉત્તમજન તુમ સારિખા હો, સાં વદે નહીં પરદોષ. સેંં ૬ પ્રીં હું થઇ મતિની પાતળી હો, સાં કરજે ગુનહો બક્ષીસ; સેંં પ્રીં નયણાં ન દેતી સૂકવા હો, સાં આંસુ સાસુ નિશદીસ. સેંં ૭ પ્રીં એ સોહણે મિલતી રખે હો, સાં ચઢતી કદિયે રખે ચિત્ત; સેંં પ્રીં એહને ભલી દીધી સજ્જ હો, સાં હોજે કુશળ તુમ તુમ નિત. સેંં ૮ પ્રીં જે દિનથી તુમે વિછડ્યા હો, સાં શિવમાળાની સાથ; સેંં પ્રીં તે દિનથી ગતિ માહરી હો, સાં જાણે છે જગનાથ. સેંં ૯ પ્રીં આવું છું હું આજથી હો, સાં મનુષ્યણીને ઝોળ; સેંં પ્રીં રખે તુમે કરીને માનતા હો, સાં કહેતે સાકર ઘોળ. સેંં ૧૦ પ્રેમદાજી હો; ચંદ કહે રે અંગને હો, સાં તું મુજ જીવન-મૂલ; સેંં જાણું છું તું માહરી હો, સાં છે સાચી અનુકૂલ. સેંં ૧૧ પ્રેં તુમ માટે ઇહાં આવીયો હો, સાં વિમળપુરીથી એમ; સેંં પ્રેં લઘુવય સંગી જે વીછડ્યા હો, સાં તેહને ન મિલીએ કેમ. સેંં ૧૨ પ્રેં નિરવહિજે રૂડીપરે હો, સાં એ સઘળો ધરભાર; સેંં પ્રેં દેશો તમે જીમશું અમે હો. સાં તુમ સમ નહીં કો સંસાર. સેંં ૧૩ પ્રીં નાહ વચને રંજ ઘણું હો, સાં વનિતા ગુણની ગેહ; સેંં પ્રીં કીધી સભા દરબારમાં હો, સાં ચંદનૃપે સસનેહ. સેંં ૧૪ પ્રીં આંખ્યા સચિવ મહેસરા હો, સાં સાચવે નૃપ આચાર; સેંં પ્રીં હાલ

મારો અવશુણુ ન લેતાં ગુણ લેજો. ઉત્તમ પુરૂષોની તો એ રીતિજ હોય છે, તે કોઈના અવશુણુ લેતાજ નથી અને પારકા દોષ જોતા નથી. ૧-૬ હું બુદ્ધિની નળણી થઈને સાસુની અવળી શિખામણે ચઢી તો તેનું ક્ષણ મારેજ ભોગવવું પડ્યું. હે સ્વામીનાથ ! એક દિવસ પણ મારી આંખમાંથી આંસુ સુકાયાં નથી. હું તો દૈવ પાસે માશું છું કે એવી સાસુ કોઈ લવમાં ન મળશે. એણે તો મને એવી સજ્જ આપી છે કે હું જીવંતી સુધી ભૂલું તેમ નથી. વળી જે દિવસથી તમે શિવમાળાની સાથે ગયા, ત્યારપછીના જે દિવસો મારા ગયા છે તે તો એક જગતનો નાથજ જાણે છે. હું હવેજ મનુષ્યણીની હારમાં આવી છું. આ વાત હું તમને ભૂલું મનાવવા કહેતી નથી. ” ચંદ્રાન્ન કહે કે—“હે ખ્યારી ! એ હકીકત મારા સમજવા બહાર નથી, હું બધું સમજું છું, તું મારા જીવન જેવી છું, તને હું મારીજ સમજું છું, તું બધી રીતે અનુકૂળ છું. એમ હોવાથીજ હું વિમળાપુરીથી અહીં આંખ્યો છું, નહીં તો કોઈ રીતે આવવા દે તેમ નહોતું; પણ જાણપણતા સ્નેહીને ભૂલાય કેમ ? ૭-૧૨ હવે તમે ધરભારનો બધો નિર્વાહ કરજો. હું એની ચિંતા ધરાવતો નથી. અમે તો તમે આપશે તે જમશું અને મોજમજા કરશું. ” પતિનાં આવાં વચનોથી ગુણાવળી બહુ ખુશી થઈ. આવી આનંદગોષ્ઠી વારંવાર થવા લાગી.

ચંદ્રાન્નએ રાજસભા ભરી, અનેક પંડિતો, નગરજનો વિગેરેને બોલાવ્યા અને

હુકમ સહુ શિર ધરે રે, સાં ચંદે નિજ અવદાત. સેં ૦ ૧૫ પ્રીં હિત આણી
સહુને કહ્યા હો, સાં ચંદે નિજ અવદાત; સેં ૦ પ્રીં દે આશીય સહુ સભા હો,
સાં ધન્ય નૃપ પુણ્ય વિખ્યાત. સેં ૦ ૧૬ પ્રીં લોક સકળ સુખીયા થયા હો,
સાં પેખી પુહવીપાળ; સેં ૦ પ્રીં મોહને ચોથા ઉલાસની હો, સાં ભાખી
વીસમી દાળ. સેં ૦ ૧૭

હુહા.

સાતસયાં અંતેઉરી, પતિરંજનને કાજ;	
દાખે નવ નવ ચાતુરી, હાવ ભાવ કરી લાજ.	૧
ગીત કવિત્ત પ્રહેલિકા, ગાહા દોધક છંદ;	
નિસુણી વનિતા વચનથી, ચંદ લહે સાનંદ.	૨
નિત નિત વિલસે વિવિધ સુખ, સાંસારિક મનરંગ;	
ભોગ ઉદય જિહાંલગિ હુએ, તિહાંલગી રાજ્ય અભંગ.	૩
ચંદ ભણી નવિ વિસર્યો, નટવરનો ઉપગાર;	
સંપત્તિમાં ગુણ સાંભરે, અહો ઉત્તમ આચાર.	૪
નિગુણી જન ગુણ નવિ ગણે, ગુણવંત ગુણના દાસ;	
ગુણી તણે કારણ ગગન, દિનકર કરે પ્રકાશ.	૫

પોતાની સાદંત હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા અને ચંદરાજને એક
સરખી રીતે આશીય આપવા લાગ્યા. પ્રગ્તજનો પણ હવેજ ખરું સુખ અનુભવવા લાગ્યા.
ચોથા ઉલાસની વીસમી દાળ મોહનવિજયજીએ કહી. ૧૩-૧૭

હુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજની ૭૦૦ અંતેઉરી અનેક પ્રકારે ચંદરાજના ચિત્તનું રંજન કરવા લાગી, નવી
નવી ચતુરાઈ બતાવવા લાગી, અનેક પ્રકારના હાવભાવ દેખાડવા લાગી અને ગીત, કવિતા,
પ્રહેલિકા, ગાથા, દોષક છંદ વિગેરે નવાં નવાં બતાવી તેમને પ્રસન્ન કરવા લાગી. ચંદરાજ
ભોગાવળી કર્મના ઉદયથી તેઓની સાથે અનેક પ્રકારના આનંદયુક્ત સુખભોગ ભોગવવા
લાગ્યા અને અંભગ રાજ્ય કરવા લાગ્યા. ૧-૩

ચંદરાજના મનમાંથી નટોનો ઉપકાર દોષરીતે વિસર્યો નહીં. ઉત્તમ પુરૂષો સંપત્તિના
સમયમાં પણ ઉપકારીને ભૂલતા નથી અને અધમ જનો સંપત્તિ સમયે તેને સંભારતા
નથી. નિર્ગુણીજનો અન્યના ગુણને ચિત્તમાં લાવતા નથી અને ગુણી તો ગુણના દાસ રાખ

ગામ સીમ આપી ઘણાં, કર્યો પ્રસન્ન નરેશ;
ચંદે નિજ જશથી કર્યા, ઉજ્જવલ દેશ વિદેશ.

૬

રાજા રાજ્ય પ્રજા સુખી, દુઃખ નહીં લવલેશ;
નર સુર તિરિ સહુકો કહે, જય જય ચંદ નરેશ.

૭

ઢાળ ૨૧ મી.

(આવી ધુતારા નંદના ર.—એ દેશી.)

પ્રેમલાલચ્છી ગુણાવળી બેહુનો, વધતે રંગ સદીવ; વ૦ જાણે બે કાયાને
અળગી, પણ જાણે એક જીવ. ૫૦ ૧ ગોઠિ સલૂણિ આવી બને તો, બે હુવે
પૂરણ ભાગ્ય. જો ૦ પ્રીતલડી બેહુ નયાણા જેહવી, અથવા ભારંડ અંગ; અ૦
અતિમ એ બેહુને ચિત્ત બંધાણું, પૂરવ લિખિત પ્રસંગ. ૫૦ ગો ૦ ૨ ભૂપતિ પણ
એ બેહુની ઉપર, રાખે સરિખો ભાવ; હુઓ સુદષ્ટિના જામણ હુંતી, રસ ગોર-
સનો જમાવ. ૨૦ ગો ૦ ૩ સુરપુરથી સુર કોઈ ચવીને, ઉદરદરી ઉત્પન્ન; ઉ૦ રાણી
ગુણાવળીએ શુભ દિવસે, પ્રસવ્યો પુત્ર રતન, ૫૦ ગો ૦ ૪ દીધી વધામણી
ચંદનૂપતિને, દાસીએ પરમ અનૂપ; દા૦ સુત જન્મે રાજાએ તેહને, કીધી કમળા
રૂપ. કી૦ ગો ૦ ૫ હરખ્યો ચંદ તનુજ મુખ દેખી, જેમ દરિદ્રીને નિધાન; જે૦

છે. ગુણીના કારણે આકાશમાં સૂર્ય પ્રકાશ કરે છે. ચંદ્રરાજાએ પ્રથમ જો કે દ્રવ્યાદિક
પુષ્કળ નોંધેને આપ્યું હતું, છતાં ફરીને બીજો પણ કેટલોક ગામગરાસ આપ્યો અને તેને
વિશેષ રાજ કર્યા. ચંદ્રરાજાએ પોતાનો ઉજ્જવળ યશ દેશપ્રદેશમાં સર્વત્ર વિસ્તાર પમાડ્યો.
રાજા, રાજ્ય, પ્રજા બધા સુખી થયા, દુઃખ લેશમાત્ર પણ રહ્યું નહિ, મનુષ્ય, દેવ અને
તિર્યંચ સહુ કોઈ ચંદ્રરાજાનો જય જય બોલવા લાગ્યા. ૪-૭

ઢાળ એકવીસમીના ભાવાર્થ.

ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છીને પરસ્પર અત્યંત પ્રેમ બંધાણો. તે બન્નેને બે નેત્ર
જેવી અને ભારંડ પક્ષીના અંગ જેવી પ્રીતિ થઈ ગઈ. નિરંતર બન્ને સાથે અને સાથેજ
રહેવા લાગી. રાજા પણ બન્નેની ઉપર સમભાવ રાખવા લાગ્યા. રાજાની સુદષ્ટિરૂપ મેળવણ
ભળવાથી ખરેખરો ગોરસ જામ્યો. અનુક્રમે દેવલોકમાંથી કોઈ દેવ ચવીને ગુણાવળીના
ઉદરમાં શુભ સ્વપ્ને સૂચિત ઉત્પન્ન થયો. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે તેણે પુત્રરતન પ્રસવ્યો.
રાજાને દાસીએ વધામણી આપી, ચંદ્રરાજાએ તેને પુષ્કળ દાન આપ્યું અને બહુ સારી
રીતે જન્મમહોત્સવ કર્યો. ચંદ્રરાજા તેને જોઈને બહુ હર્ષિત થયા અને બારમે દિવસે

×દીધું નક્ષત્રતણે અનુસારે, ગુણશેખર અભિધાન. ગું ગોં ૬ વાધે પુત્ર દિવાકર સરિણો, રૂપે રતિપતિ જોડ; રૂં માત પિતાના મનોરથ પૂરે, સુત સુરતરૂનો છોડ. સું ગોં ૭ પ્રેમલાએ પણ પ્રસવ્યો બાળક, તે પણ રૂપ નિધાન; તેં મણિશેખર નામે ઉદ્ધાધ્યા, બેહુ સુત પ્રેમ સમાન. બેં ગોં ૮ બેહુ સુત ચંદ ઉચ્છજે બેસે, બેલે બેસ વિશાળ; બેં માનસરોવરને ઉપકઢે, જાણીએ યુગળ મરાલ. જાં ગોં ૯ રિપુને શલ્ય સહોદર બેહુ, અથવા નિજકુળ થંભ; અં ભેળા મતિ શ્રુત જ્ઞાન તણી પરે, કરતા શાસ્ત્ર અભંગ. કં ગોં ૧૦ વૃદ્ધિપ્રતે પામ્યા તે અનુક્રમે, બેલાવે કેકાણ; બેં લીલા તે જોવે શિર રાખી, રથને અંબરે ભાણ. રં ગોં ૧૧ ગજ અસવારી કરી કેવારે, બિહુ રમે વન આરામ; બિં નિજ આસનની રાખે તિવારે, શંકા અતિ સૂત્રામ. સં ગોં ૧૨ ચંદતણે સાસન ત્રિહું ખડે, પામ્યો અતિ વિસ્તાર; પાં જાણીએ દુબે કેશવ પ્રગટ્યો, અતુલિત બળ સિરદાર. અં ગોં ૧૩ નૃપથી કોઈ ન રહ્યો અનમી, કુણ રાણા કુણ રાવ; કું વિણ ઉધમે ધરણી વશ આવી, કેવળ શીલ પ્રભાવ. કેં ગોં ૧૪ નર સુર અસુર બેચરને ભૂચર, લોપી ને શકે લીહ; લેં પણ વિમળાચળના ગુણ ગાતાં,

જન્મનક્ષત્રને અનુસારે તેનું ગુણશેખર નામ પાડયું. ૧-૬ સૂર્ય જેવો તે દેહીધ્યમાન દેખાતો હતો, અને રૂપમાં રતિપતિ સરણો હતો. તે પુત્ર દરપટ્ટશના છોડની જેમ માતા-પિતાના મનોરથની સાથે સાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ત્યારપછી પ્રેમલાને પણ રૂપના નિધાન તુલ્ય પુત્ર થયો, જાતએ તેનું મણિશેખર નામ પાડયું. જન્મે પુત્રો એકસાથે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા અને ચંદ્રરાજને સાંસારિક સુખને અનુભવ કરાવવા લાગ્યા. ચંદ્રરાજ બે પુત્રને બેળામાં બેસાડે છે, રમાડે છે અને તેની નિર્દોષ રમતગમતથી આનંદ મેળવે છે. બે પુત્રો પણ જેમ માનસરોવરને દીનારે દંડનું યુગ્મ ફીડા કરતું ચોભે તેમ ચોભે છે. વળી તે જન્મે શત્રુને શલ્ય બરાબર થયા, અથવા પોતાના કુળના થાંભલા જેવા થયા, જાણે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત-જ્ઞાનની માફક જન્મે બેળા રહી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા હોય તેમ દેખાતા હતા. અનુક્રમે જન્મે પુત્ર મોટા થયા, એટલે અર્ધ ઉપર બેઠવા લાગ્યા, જેને બેવા સાડ સૂર્ય પણ જાણે આકાશમાં પોતાના રથને શિર રાખી તે લીલા જોતો હોય એવું લાગતું હતું. દેટલીકવાર હાથી ઉપર બેસીને જન્મે બાઈઓ નમમાં, જગીયામાં રમત રમે છે તે દેખીને દેવલોકનો રાગી દેવ રમીને આ બે બાઈઓ સાડ ચિદાસન હાઈ લે એવી શંકા રાખે છે. ૭-૧૨.

જન્મનક્ષત્રના ત્રણે ખંડમાં વચર પ્રયાગે ચંદ્રરાજની આજ્ઞા વિસ્તાર પામી. કોઈપણ કાળ તેને ન નમે તેવો વ્હો નહોતો. તેમના અખંડ જળના પ્રભાવથી અનેક રાજાઓ રાવમેવ આવી આવીને નમવા લાગ્યા. તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેનું કોઈ રજું નહોતું.

ન રહે દાણ એક જીહ. નં ગોં ૧૫ ભૂપે નિજ યશપુંજ સરિખા, નિપજવ્યા પ્રાસાદ; નિં બિંબપ્રતિષ્ઠા સ્પષ્ટ કરાવી, મુનિપતિ પાસે ઉદ્ધાદ. મું ગોં ૧૬ જે જે પુણ્યતણી છે કરણી, તેહ કરે મહીપાળ; તેં મોહનવિજયે ચોથે ઉદ્ધાસે, કહી એકવીશમી ઢાળ. કં ગોં ૧૭

કૃતજ્ઞશિરોમણિ ચંદ્રાન્ન વિમળાચળનાં ગુણ અહર્નિશ ગાયા કરે છે અને તેનો ઉપકાર સંભારે છે. અનુક્રમે તેણે પોતાના યશપુંજ જેવા ઉજવળ અનેક જિનમંદિરો કરાવ્યા અને અનેક જિનગિઓ નવા ભરાવીને ઉત્તમ મુનિરાજની પાસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. બીજી પણ અનેક પ્રકારની ધર્મકરણી કરી. શ્રી મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની એકવીશમી ઢાળ કહી. ૧૩-૧૭

ઢાળ સત્તરમીથી ઢાળ એકવીશમી સુધીનું રહસ્ય.

અહીંયા પ્રારંભમાં ચંદ્રાન્નના અખંડ શિયળની કસોટી નીકળે છે. આવી અદ્ભુત સ્વરૂપવતી વિદ્યાધરી અને તે પણ વગર પ્રયાસે મળી જાય તેમજ સામી પ્રાર્થના કરે તેવે વખતે શિયળને અખંડ જળવવું તે સાધારણ વાત નથી. એવો પ્રસંગ ન પ્રાપ્ત થાય ત્યાંસુધી પણ શિયળના જળવનારા પ્રાણીઓ બહુ અદ્ય હોય છે. સુરૂપા સ્ત્રીઓને જોઈને નેત્રને નચાવનારા અને મનને બગાડનારા તો પ્રાચ્યે પુષ્કળ હોય છે, પરંતુ જેને જોઈને પોતાનું મન ચકળવકળ થતું હોય તેજ સ્ત્રી એકાંતમાં, કોઈનો ભય ન લાગે તેવે વખતે, તેવે ઠેકાણે મળી જાય અને તે પણ સામી પ્રાર્થના કરે, તે વખતે પોતાના શિયળને જળવી રાખનાર લાખમાં પણ એક માણસ નીકળવો મુશ્કેલ છે. આ વાત સુજ્ઞનો તો તરતજ માની શકે તેવી છે; કારણ કે એ અનુભવસિદ્ધ જેવી હકીકત છે. ચંદ્રાન્ન એ વખતે જે અપૂર્વ દૃઢતા રાખે છે તે તેનું ખરૂં પુરૂષત્વ સૂચવે છે. ખરૂં પુરૂષાતન તેજ કહેવાય છે. જે મનુષ્ય બદ્ધકંથ રહી શકે છે તેનામાં ખરૂં પુરૂષત્વ સમજવું. અનેક સ્ત્રીઓના લોકતા અને પરદારાલંપટને ખરા પુરૂષત્વથી હીન સમજવા. ચંદ્રાન્ન તેને કહે છે કે ‘હું તારા પતિની સાથે તને મેળવી આપું, બાકી બીજું તો તને પણ બોલવું ઘટતું નથી.’ છેવટે તેને વધારે બોલતી અટકાવવા માટેજ ‘તું મારી ધર્મની બહેન અથવા ધર્મની માતા છું’ એમ કહે છે, એટલે તેનું મોહું બંધ થાય છે, અને ચંદ્રાન્નનાં વચન માત્ર નહીં પણ તેનું મન પણ અસ્ખલિત દૃઢ હોવાથી ખાત્રી થવાથી પરીક્ષા કરવા આવેલ દેવ પ્રગટ થાય છે અને ઈંદ્રે કરેલી પ્રશંસાની હકીકત જાહેર કરે છે. ઈંદ્ર પણ આવા પ્રગળ પુરૂષનીજ પ્રશંસા કરે છે, બીજાની કરતા નથી.

આ પ્રસંગની વાત પણ ચંદ્રાન્ન કોઈને કહેતા નથી. તે તેનું ગંભીરપણું અને નિરભિમાનીપણું સૂચવે છે. ઉત્તમ પુરૂષો સ્વમુખે આત્મપ્રશંસા કદીપણ કરતા નથી. આ પ્રસંગમાં કોઈ બીજું તો હાજર હતું નહીં, તેથી એ વાત સર્વના અજ્ઞાણપણામાંજ રહે છે. અદ્યસત્ત્વી પ્રાણીઓ પોતે નાનું સરખું પુણ્યકાર્ય કર્યું હોય તેની બીજાને ખબર ન પડે

તો પોતે અનેક પ્રકારની યુક્તિપ્રયુક્તિથી તે વાત બીજાઓને જણાવે છે, અને ત્યારેજ તેને નિવૃત્તિ થાય છે. પોતાના કરેલા પરમાર્થને પોતે જીરવી શકતા નથી. જો કે ઉત્તમ કાર્યમાં એક પ્રકારની સુગંધ રહેલી હોય છે કે જેથી તે જણાયા સિવાય રહેતુંજ નથી; પરંતુ તેને વિલંબ લાગે તો તેટલો વિલંબ પણ અદ્વૈતસત્ત્વી જીવ પોતાના નાના સરળા સત્કાર્ય માટે પણ સહન કરી શકતા નથી. બાકી જ્યારે મોટું કાર્ય કરે છે ત્યારે તો પ્રથમથીજ તેના વાજાંત્રોને તૈયાર રાખે છે, કે જેઓ તેનો અવાજ કર્યાજ કરે છે, પરંતુ એ ખરા શુભની ખામી સૂચવે છે.

ચંદ્રરાજ પોતાનપુરથી પ્રયાણ કરી આલાપુરી આવતાં માર્ગમાં અનેક સ્ત્રીઓ પરણે છે. આ એક પ્રકારની પુણ્યપ્રકૃતિ છે, પરંતુ એવા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળા મહાપુરુષો તેમાં તીવ્ર આસક્તિવાળા હોતા નથી. તેમને લોભ્યકર્મનો ઉદયજ તેમાં બહુધા પ્રવૃત્તિ કરાવે છે.

ચંદ્રરાજ અનુક્રમે આલાપુરી નજીક આવે છે, સૌને ખબર પડે છે અને બહુ આડંખર સાથે તેનું સામંથ્ર્ય થાય છે. એમાં કાંઈ વિશેષ નથી; કારણ કે વીરમતીના રાજ્ય-વહિવટથી કાયર થઈ ગયેલી પ્રજા પોતાના મનપસંદ રાજા બહુ વર્ષ પધારે ત્યારે રાજ થાય તેમાં આશ્ચર્ય નથી. પ્રજા નિરંતર એવા રાજાનેજ ઈચ્છે છે કે જે લોભસુખમાં આસક્ત ન હોય, પ્રજાના દુઃખે દુઃખી હોય અને નિરંતર પ્રજાની સંભાળ લેતા હોય. ચંદ્રરાજમાં તેવા શુભો પૂર્ણ અંશે હતા તેથી તેને પ્રજા ઈચ્છે તેમાં શું નવાઈ ?

ચંદ્રરાજએ ૭૦૦ રાણીઓને રહેવાના જુદા જુદા આવાસો આપ્યા, પરંતુ તે બધી સંપત્તિને રહેવા લાગી, એ પુણ્યનોજ પ્રકાર છે. બે સ્ત્રીઓના પતિની જીંદગીનું ચિત્ર જ્યાં વિચિત્ર પ્રકારનું આલેખી શકાય છે અને તેને બે સ્ત્રીના કુસંપને લીધે સુખને શોધી કાઢવું સુશકેલ થઈ પડે છે, તો આટલી બધી સ્ત્રીઓના પતિને સુખનો સંભવજ ક્યાંથી હોય ? પણ જ્યાં પુણ્ય પ્રબળ હોય છે ત્યાં એ વાતની-સંપત્તિ ખામી હોતીજ નથી. તેની સ્ત્રીઓ બધી સંતોષમાંજ સુખ માનનારી હોય છે અને સુજ પતિ તેમના સુખમાં બનતી રીતે ખામી આવવા દેતો નથી, તેથી સંપ જન્યો ને જન્યોજ રહે છે.

ચંદ્રરાજ શુભાવળીને પટ્ટરાણી પદે સ્થાપે છે. તે પદ ઉપર તો તેનો હક્ક હતોજ એટલે તેમાં કાંઈ વિશેષ નથી. બાકી ઉપકારી તરીકે તો તે હક્ક પ્રેમલાને મળવો જોઈતો હતો; પરંતુ પ્રેમલા એવી સુજ હતી કે રાજા કદી તેને પટ્ટરાણીપદ આપવા ધારે તો તે પદનો તે સ્વીકાર કરત નહીં, કારણ કે ઉત્તમ જનો એવી તૃષ્ણા ધરાવતાજ નથી, અને બીજાનો હક્ક પોતાને પ્રાપ્ત થાય તેથી રાજ થતા નથી, પણ ઉલટા એક પામે છે.

હવે ચંદ્રરાજ અને શુભાવળીની એકાંત વાત સાંભળવાનો પ્રસંગ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈની એકાંતમાં-તેમાં પણ સ્ત્રીપુરુષની એકાંતમાં આપણે દાખલ થવું ન જોઈએ, પરંતુ કર્તા જ્યારે તેનો લાલ આપણને આપે છે ત્યારે તેમાં કાંઈક આપણું હિત હશે એમ આપણે જાણવું જોઈએ. આ વાતમાં રહસ્ય ઘણું છે. શુભાવળી પ્રેમલાનો ઉપકાર માને છે તે તો વાસ્તવિકજ છે, પણ પછી પોતાનો પાંડ માનવાનું ચંદ્રરાજને હાસ્યમાં રહે છે. ‘જો હું વિમળાપુરી ગઈ તો તમે ત્યાં આવ્યા અને પ્રેમલાને પરણ્યા, નહીં તો

ક્યાંથી પરણતુ ? ' આમ કહે છે. તેના ઉત્તરમાં ચંદરાજ પણ હાસ્યરૂપે કહી નાખે છે કે 'પક્ષી થવા માટે પણ તમારો પાઠ માનીશ.' આ વાક્ય સાંભળતાં ગુણાવળી ચેતે છે; એટલે પછી પોતે સાસુની શીખવણીએ ચડી તેને માટે પસ્તાવો કરે છે અને 'કોઈ ભવે એવી સાસુ ન મળશે' એમ કહે છે. જગતમાં સાસુપણું ઘણી સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તે વખતે પોતાના તાળામાં આવેલી વહૂને કેવી શીખામણ આપવી ? કેવી સ્થિતિમાં રાખવી ? કેવો તેના ઉપર પ્રેમ રાખવો ? તે દરેક સાસુએ શીખવા જેવું છે. આ વીરમતી ચોર-માન સાસુ હતી, તેવી સ્થિતિ પણ ઘણી સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત થાય છે, તો તેવે વખતે પણ વહૂ પ્રત્યેની પોતાની ફરજમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી-ઉલટો કાંઈક વધારો થાય છે. આ વાત સ્ત્રીજાતિએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જે સાસુ પોતાની વહૂને સારી શીખામણ આપે છે, તે સુખી થાય એમ ઈચ્છે છે, સુખના કારણે મેળવી આપે છે અને નીતિમાન બનાવે છે તે સાસુજ ખરી સાસુ છે અને તે સાસુજ પોતે પણ સુખી થાય છે. બીજી સાસુઓ તો પરસ્પર કલેશમાં કાળ વ્યતીત કરી અશુભ કર્મનો બાંધ કરે છે અને સાંસારિક શાંતિસુખનો અનુભવ પણ કરી શકતી નથી.

ઉપકારને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા ચંદરાજ નટોનો પ્રત્યુપકાર કરવા માટે ફરીને પણ ગામગરાસાદિ આપે છે, તો પણ પ્રથમ કરેલા ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર થઈ શકતોજ નથી એમ અંતઃકરણથી માને છે. ગુણાવળી અને પ્રેમલાને પરસ્પર અત્યંત પ્રીતિ થઈ તેમાં તો નવાઈ નથી; કારણ કે જન્મે ગુણી, જન્મે સંતોષી અને જન્મે ખરા સુખને ઓળખવા-વાળી હોય તેને પ્રીતિ જામે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? વળી એમાં ચંદરાજાની જન્મે પરની સરખી દૃષ્ટિનું મેળવણું મળ્યું, એટલે તે પ્રેમરૂપ ગોરસ ખરેખરો જામે એ સંભવિતજ છે. જન્મેને પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ તે એવા સંતોષ અને સુખનુંજ પરિણામ છે, અસંતોષીથી સુખ દૂર નાસે છે ત્યારે સંતોષીની સામું આવે છે. સાંસારિક અપેક્ષાએ રાજ્યસુખ, સ્ત્રીસુખ અને શારીરિક સુખ પ્રાપ્ત થયા પછી પુત્રસુખ બાકીમાં રહે છે. તે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સાંસારિક સુખની પૂર્ણાહુતિ થાય છે. બીજાં બધાં સુખ હોય પણ સંતતિની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય તો અમુક કાળે બધાં સુખો કડવાં લાગે છે. જો કે સુજ મનુષ્યને તો તેવી તીવ્રેચ્છા થતી નથી, પરંતુ બીજાં બધાં સુખો સાથે સંતતિ હોતી નથી તો તેટલી પુણ્યમાં ખામી ગણાય છે.

ચંદરાજ તો પુરા પુણ્યશાળી હતા, તેથી તેને એવી ખામી રહેજ શાની ! જન્મે મુખ્ય સ્ત્રીને એકેક પુત્ર થાય છે અને ચંદરાજ તેનાં નામ સ્થાપન કરે છે, એટલે આ રહસ્ય પણ સમાપ્ત થાય છે. સાંસારિક અપેક્ષાએ પૂર્ણ સુખી અવસ્થામાં જોયા બાદ હવે ધાર્મિક-પારમર્થિક અપેક્ષાએ પૂર્ણ સુખી જોવાનું બાકીમાં રહે છે. તે આપણે હવે પછીના રહસ્યમાં જોશું. એમના ચરિત્રમાં કોઈ પ્રકારની ખામી છેજ નહીં. હાલ તો આમાંથી સમજવા-અહણુ કરવા યોગ્ય જે રહસ્ય ઉપર જતાવવામાં આવ્યું છે તે ઉપર લક્ષ્ય આપવું અને જાની શકે તેટલું તેનું અનુકરણ કરવું. જેઓ એવી રીતે ઉત્તમ પુરુષોનું અનુકરણ કરે છે તેઓ પરિણામે તેની જેવાજ થાય છે.

હુહા.

- એહવે કાનનપાલકે, વિનવ્યો નૃપતિ સકાજ;
સમવસર્યા કુસુમાકરે, મુનિમુવ્રત જિનરાજ. ૧
- તે નિમુણી વનપાળકે, ક્રીધો લક્ષ્મીપૂર;
પ્રગટ્યો હુહયે ચંદને, અનુભવનો અંદર; ૨
- શણ્ણગાર્યા ગજ રથ તુરી, તિમ આભા નર નાર;
સસનૂરી અંતેઉરી, પુત્રાદિક મનોહાર. ૩
- સામૈયું સુંદર સજ્યું, ગુહિર તૂર નિર્ધોષ;
સાડંબર નૃપ પરવર્યો, કરવા સમકિત પોષ. ૪
- સમવસરણુ નિરખ્યો નયણુ, સાધ્યા અભિગમ પંચ;
ગઢ વહી શિવપદ દ્રઢ કર્યો, ચંદે થઇ રોમાંચ. ૫
- પરપદ નિસરણી ગણી, ચઢ્યો ચંદ સોપાન;
લેલ્યો અતિ ભક્તે કરી, કેવળજ્ઞાન નિધાન. ૬
- નરનારી નિજ નિજ સભા, શોભાવી સાનંદ;
ચંદચક્રેર તણી પરે, નિરખે જિનમુખચંદ. ૭

હુહાનો, ભાવાર્થ.

અન્યદા વનપાળકે આવીને વધામણી આપી કે ‘આપણા કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમાં શ્રીમુનિમુવ્રતસ્વામી ભગવાન સમવસર્યા છે, રાજા તે સાંભળીને બહુ હર્ષિત થયા, આ વનપાળકને પૂર્ણ પારિતોષિક આપ્યું. પછી હાથી, રથ, ઘોડા વિગેરેથી ચતુરંગિણી સેના સજ્જ કરી તથા આખીયે આશાનગરી ધ્વજ-પતાકાથી શણ્ણગારી અને મોટા આડંબર સા નર-નારી તથા અંતેપુરની સ્ત્રીઓ તથા પુત્ર-પુત્રી વિગેરે પરિવાર સહિત મોટા અવાઃ કરવાવાળા વાણીને વિગેરેથી સામૈયુ ખૂબ શણ્ણગારીને સમકિતરૂપી વૃક્ષને વાણીરૂપ ગેહલ સિંચન કરનારા પ્રભુને વંદન કરવા માટે નીકળ્યા અને દરથી સમવસરણુ ભેટને હર્ષિત થય નછક આવતાં વાહન તથા દીધાં અને પાંચ અભિગમ બળથી બન્ને મોક્ષપદની નિસરણીઉપ ચડતા હોય તેમ સમવસરણુના પગથીઆની શ્રેણીઉપર ચડી પરમાત્માને જોયા. પછી ત્રા પ્રદક્ષિણા દળને વંદના કરી પરમ આનંદ પામ્યા. બાદે પર્વદાઓ પોતપોતાને સ્થાને ભેડી, આં પરમાત્માના સુખકમળમાંથી નીકળતી અમૃત સમાન દેશના સાંભળવા ઉત્ક્રિષ્ટ થઇ. ૧-

ઢાળ ૨૨ મી.

(અરણીક મુનિવર આલ્યા ગોચરી.-એ દેશી.)

જ્ઞાન રસીલી રે નવલી પરપદા, અદભૂત રસ અભિલાષી રે; ભવિક થયા કૃષ્ણસાર તણી પરે, પ્રભુ સન્મુખ મુખ રાગી રે. ૧ શ્રીમુનિસુવ્રત જિનદે દેશના, લોકાલોક વિહારી રે; અધ્યાત્મ પટ સાધનની તુરી, ભવતર છેદ કુઠારી રે. શ્રીં ૨ કરીએ જીવ સત્તાવન હેતુથી, કહીએ કર્મ જે તેહ રે; જ્ઞાનાવરણાદિ મૂલ પ્રકૃતિ કહી, આઠ સંખ્યાએ અછેહ રે. શ્રીં ૩ ભૂદયો ચેતન નિકેત સ્વભાવનો, વિભાવે તવ આવ્યો રે; કરમ વરગણાને જઈ ધરે પડ્યો, જડનો અવસર ફાવ્યો રે. શ્રીં ૪ નવિ જે રહેતાં રે તેહથી અણાવયાં, ચ્યારજ (આઠજ) આત્મ પ્રદેશ રે; જીવ એ લહેતો રે સઘ અજીવતા, નહીં અચરજ લવલેશ રે. શ્રીં ૫ તિણે જ્ઞાનાદિક ગુણ ગયો વિસરી, પસરી અશુદ્ધ પરનાળી રે; મિચ્છત માંહે રે પામ્યો મગનતા, પંકે જ્યું ગજ મધુપાળી રે. શ્રીં ૬ ગોલક અસંખ્યા એક વાલાયમાં, ગોલકે અસંખ્ય નિગોદ રે; એકેક નિગોદે રે

ઢાળ બાવીશમીના ભાવાર્થ.

પ્રભુની સામે સૌએ પોતપોતાની દૃષ્ટિને સ્થિર કરી, એટલે પ્રભુએ લોક અને અલોકને જણાવતી, અધ્યાત્મપટને બતાવવાની નાણિકા સમાન અને ભવવૃક્ષને છેદન કરવામાં કુઠાર સમાન દેશના આપવી શરૂ કરી. ભવ્ય જીવો એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા.

પ્રભુ બોલ્યા-“હે ભવ્ય જીવો ! મિથ્યાત્વ અવિરત્યાદિ ૫૭ બંધ હેતુવડે જીવ કર્મ બાંધે છે. તે કર્મની મૂળ પ્રકૃતિ જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૮ છે અને ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. કર્મના વશે કરીને અનાદિ કાળથી જીવ પોતાનો સ્વભાવ ભૂલી ગયો છે, અને વિભાવદશામાં રમણ કરે છે, તેથી કર્મરાજાનું બળ તેના ઉપર વધારે વધારે ફાવતું બળ છે. આ જીવના અસંખ્યાત પ્રદેશો છે તે પૈકી આઠ પ્રદેશ ઉપર કર્મ લાગીજ શકતા નથી, એટલે તે કર્મવડે અનાવૃત્ત રહે છે. તેમ થવાથીજ આ જીવનું જીવસ્વરૂપ નિરંતર ટકી રહે છે. જે તે પ્રદેશો પણ કર્મવડે અવરાઈ બળ તો જીવ અજીવણાને પામી બળ. એવા દૃઢ કર્મવડે આવરિત જીવ પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોને ભૂલી ગયો છે. મિથ્યાત્વ યોગે અશુદ્ધ પ્રનાણિકામાં પડ્યો છે અને જે વસ્તુ પોતાની નથી તેને પોતાની માની, તેના મોહમાં આસક્ત થઈ, તેના વિરહે શોકચ્છેદ થઈ, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે અને મદ ઝરતા હાથીના મદ ઉપર જેમ ભ્રમરાની શ્રેણી આસક્ત થઈને ભમે તેમ પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં આસક્ત થઈ સંસારમાં ભમે છે. ૧-૬

આ જીવનું મૂળ સ્થાન સૂક્ષ્મ નિગોદ છે, તે અવ્યવહાર રાશી કહેવાય છે. તેમાં એક વાળાચ્રમાણ આકાશમાં અસંખ્યાતા ગોળાઓ છે. દરેક ગોળામાં અસંખ્યાતી નિગોદ

જીવ અનંત છે, તિહાં નિજ આદિવિનોદ રે. શ્રી૦ ૭ ભવભ્રમ એહવા રે અતિહી સૂક્ષ્મ છે, અજિનમતી નવિ જાણે રે; એમ કરતાં વ્યવહારની રાશીમાં, આઠ્યો કોઈક ટાણે રે. શ્રી૦ ૮ કર્મ વિટંબ્યો રે ભમ્યો ભવચક્રમાં, એકેંદ્રિયાદિક કુળ પામી રે; એમ પરિભ્રમણા રે કાળ અનાદિની, કરતાં નહીં કોઈ ખામી રે. શ્રી૦ ૯ આરે બેઠા રે વારાની પરે, લલ્હો માનવ અવતાર રે; હાર્યો તે પણ અશુભ સામગ્રીએ, સેવી વિષય વિકાર રે. શ્રી૦ ૧૦ છાક્યો મહામદ તેહથકી ચઢી, મનના હાથમાં ખાજી રે; સાહમી તેહથી કષાયાદિક તણી, ઉનમત્તતા ચઢી વાજી રે. શ્રી૦ ૧૧ મમતા ગણિકા રે અણિકા અજ્ઞાનની, લીધો તેણે પણ ઘેરી રે; પરવશ પ્રાણી રે જાણી નવિ શકે, જે છે ભવની ફેરી રે. શ્રી૦ ૧૨ આપ ન જાણે રે આપસ્વરૂપને, પર પરણિતીને પ્રવાહે રે; કુકર નિજ પ્રતિરૂપ લખી ભસે, દર્પણના ગૃહમાંહે રે. શ્રી૦ ૧૩ રામ્યો કુગુરૂ કુદેવ કુધર્મથી, સુગુરૂ તત્ત્વાદિ ઉવેખી રે; લોકાકાશ પ્રદેશ વિષે થયો, એ ચેતન બહુ ભેખી રે. શ્રી૦ ૧૪ તેજસ કાર્મણના વાયે ચઢ્યો, રાગાદિક તે ભમાવે રે; લીમ ભવોદધિહુતી પ્રાણીઓ, જિનમત ઘાટ ન પાવે રે. શ્રી૦ ૧૫ નિમિત્ત પ્રયોગે રે અવિરતિ

છે, અર્થાત્ તે નિગોદીઆ જીવના શરીરો છે. તે એકેક શરીરમાં અનંતા અનંતા જીવો છે. આ નિગોદનું સ્વરૂપ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. અને તે અન્યમતવાળા અદૃશ્ય પદાર્થોનું—અર્તાદ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન ન હોવાથી સમજી શકતા નથી. એ સૂક્ષ્મનિગોદમાં જીવ અનાદિ કાળથી વસેલો છે. તેમાંથી કોઈ લાગ્યયોગે ભવિતવ્યતા અનુકૂળ થવાથી વ્યવહાર રાશીમાં આવે છે, એટલે બાદર પૃથ્વીકાયાદિમાં આવે છે. ત્યાંથી વિકળેદ્રિયમાં આવે છે, ત્યાંથી તિર્થંચ પચેદ્રિયમાં આવે છે અને અનુક્રમે મનુષ્યપણું પામે છે. મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં પણ અશુભ સામગ્રી મળવાથી અને શુભ સામગ્રી ન મળવાથી નરકાદિ દુર્ગતિમાં જાય છે અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરે છે. એ બધું વિષયવિકાર અને કષાયોને વશ થવાથી થાય છે. વિષય કષાયવટે ઉન્મત્ત થવાથી તેને કૃત્યાકૃત્યની પીછાન રહેતી નથી અને તેથી તેની ખાજી હાથમાં ન રહેતાં છુટી જાય છે. તે વળતે મમતારૂપ ગણિકા તેને પોતાને વશ કરી લે છે અને તેની પાસે અનેક પ્રકારના નાચ નચાવે છે. પરવશ પ્રાણી તેના સ્વરૂપને ન જાણવાથી આ મમતાજી મારો સર્વવિનાશ કરાવનારી અને ભવમાં જમણ કરાવનારી છે એમ સમજી શકતો નથી. પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી જવાથી પરપરિણતિના પ્રવાહમાં વહન કરે છે અને શુદ્ધ દેવ ગુરૂ ધર્મના સ્વરૂપને ન જાણવાથી કુદેવ, કુગુરૂ અને કુધર્મના યોગે તેમાં આસક્ત થઈ સુદેવાદિકને ઉવેખી મૂકે છે. વળી તેજસ કાર્મણ શરીરરૂપ નાવાએ આ પ્રાણી ચલ્યો છે. તે નાવને રાગદ્રેવથી સંસારસમુદ્રમાં ભમાડે છે. તેથી આ ભવોદધિમાંથી જિનમત રૂપ કિનારે તે નાવા આવી શકતી નથી. ૭-૧૫ એમ કરતાં કરતાં

અણુસર્વો, દેશવિરતિમાંહે પેસે રે; વ્રત પોસહ પચ્ચખાણુ પૂજાદિકે, કર્મ સંભા-
રને ખેસે રે. શ્રી૦ ૧૬ ઢીગલીઉંથી રે રમતી બાળીકા, જિમ નિજપતિ સુખ
પાવે રે; તિમ દાદશવ્રત ખેલને ખેલતાં, અનુક્રમે સંયમ આવે રે. શ્રી૦ ૧૭
સાધે જો અપ્રમત્તપણાથકી પ્રાણાદિ પંચ સમીરો રે; પૂરક કુંભક રેચક અભ્યસે,
સાષ્ટાંગ યોગ સધીરો રે. શ્રી૦ ૧૮ લાગે તાલી રે તારાદ્રષ્ટિથી, ધરે અમૃત
અનુષ્ઠાન રે; આવે ચિદાનંદ ગેહ સ્વભાવમાં, લહે કેવળ પ્રધાન રે. શ્રી૦ ૧૯
થઈને અલેશી રે હેતુ વિના તિહાં, એરંડળીજ દૃષ્ટાંતે રે; પામે પંચમગતિ અવ-
ગાહના, થઈ પરમાત્મા પ્રાંતે રે. શ્રી૦ ૨૦ એમ જાણીને રે ધર્મ સમાચરો,
જેહ છે અહિંસા મૂળ રે; શિવસુખ સાધન એહ વિના નથી, રાખજો કરી અનુ-
કૂળ રે. શ્રી૦ ૨૧ શાંતિસુધારસમાંહે ઝીલજો, થાજો તત્ત્વનિદર્શી રે; લહેશો
ચિદાનંદ નિત્યાનંદતા, કરકંકણુ શી આદર્શી રે. શ્રી૦ ૨૨ અહો ભવિપ્રાણી રે
એમ જાણી કરી, કરો અનુભવથી પ્રસંગ રે; ચોથા ઉદ્ધાસની ઢાળ બાવીશમી,
કહે મોહન મનરંગ રે. શ્રી૦ ૨૩.

જ્યારે શુભ નિમિત્ત પામે છે ત્યારે તેના યોગે જીવ સમકિત પામે છે. પછી દેશવિરતિપણું
પામે છે અને વ્રત પચ્ચખાણુ કરવા ઉપર પ્રીતિ થાય છે, એટલે કેટલાંક કર્મો ખસવાં માંડે
છે. એ પ્રમાણે શ્રાવકનાં બાર વ્રતરૂપ કીડા કરતાં કરતાં કેટલાકને સર્વવિરતિપણું ઉદયમાં
આવે છે. પછી ચારિત્ર લઈને અપ્રમત્તપણે પાળતાં પાંચ પ્રકારનાં વાયુને સાધ્ય કરી રેચક
પૂરક અને કુંભકનો અભ્યાસ કરે એટલે અનુક્રમે અષ્ટાંગ યોગ સાધે છે. તારા દ્રષ્ટિથી માંડીને
જો ખરેખરી તાળી લાગી જાય છે તો અમૃત અનુષ્ઠાન કરવાવડે પ્રાંતે જીવ ચિદાનંદ સ્વરૂપને
પામે છે, પોતાના ઘરમાં આવે છે અને અનંતકાળથી આવરિત થયેલ કેવળજ્ઞાનને પ્રકટ કરે છે.
પછી છેવટે અલેશીપણું પામી યોગ નિરોધ કરી એરંડ ળીજને દૃષ્ટાંતે આ દેહમાંથી છુટીને પંચમ
ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે કે જ્યાં તેની સાદિ અનંત સ્થિતિ થાય છે—કરીને ત્યાંથી પાછું આવવાનું
નથી; કારણ કે સંસારના કારણભૂત કર્મોનો આત્યંતિક વિનાશ થયેલો હોય છે. અન્યા-
બાધ અને અવિનાશી સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીઓએ જેનું મૂળ અહિંસા છે એવાં
સદ્ધર્મનું આરાધન કરવું; કેમકે દયામૂળ સર્વજકથિત ધર્મનું આરાધન કર્યા સિવાય પ્રાણીને
શિવસુખની પ્રાપ્તિ અન્ય પ્રકારે થઈ શકતી નથી. જે પ્રાણીને એવા અપ્રતિમ સુખની ઇચ્છા
હોય તેણે તે ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધવો, શાંત સુધારસમાં ઝીલવું, તત્ત્વદર્શી થવું
અને અહર્નિશ કર્મક્ષય કરવાને માટે તત્પર રહેવું, જેથી પરિણામે મનોવાંછિત સિદ્ધ થઈ
શકે. આ બાબતમાં જેમ કરકંકણુને જોવા માટે આદર્શની જરૂર હોતી નથી તેમ કોઈ
પણુ અન્ય દૃષ્ટાંતની જરૂર નથી. માફે દૃષ્ટાંતજ યસ છે. મારી પોતાનીજ એ સંબંધમાં
જાતિઅનુભવથી ખાત્રી થયેલી છે અને તમે પણ તે સર્વ જોઈ શકો છો. ” ચોથા
ઉદ્ધાસની બાવીશમી ઢાળ મનના ઉદ્ધાસથી મોહનવિજયજીએ કહી છે. ૧૬-૨૩

હું.

- જિનવાણી અમિરસ શ્રવણ, પાત્ર ભરી ભરી ચંદ;
પાઈ ચિદ્દેશની ભણી, કર્યો ઘણો સાનંદ. ૧
- રોમ રોમ ઉલસિત થયાં, વાધ્યો રંગ વૈરાગ;
પામી અવસર વીનવે, જિનજીને મહાભાગ. ૨
- વિજનનીએ મુજ પશુ કર્યો, ફિર્યો નોટોને સંગ;
મકરંધવજ્રધુઅ કર ચઢ્યો, થયો નર સુગિરિ પ્રસંગ. ૩
- કપટ કર્યું કિમ હિં સકે, કિમ સિંહલસુત રોગ;
પટરાણીથી કિમ થયો, મુજથી ફિરિ સંયોગ. ૪
- એહ કથા મુજ આશ વો, પ્રભો ત્રિજગદાધાર;
તુમ સમ કુંણ મિલશે વળી, સંશયનો હરનાર. ૫
- થયા થશે નેં થાય છે, જે જે જગત સ્વભાવ;
તે પ્રભુથી છાના નહીં, તુમે ભવસાગર નાવ. ૬
- એવી નૃપની વિનતિ, અવધારી અરિહંત;
ચંદાદકના પૂર્વ ભવ, એમ ઉપદિશે અનંત. ૭

હુંના ભાવાર્થ.

આ પ્રમાણેની મુનિસુત્રત પરમાત્માની અમૃતસમાન દેશના સાંભળીને ચંદ્રાન્ન વિગેરે સર્વ સલા અત્યંત પ્રસન્ન થઈ, વૈરાગ્યે વાસિત થઈ અને યથાશક્તિ મત નિયમ ગ્રહણ કરવા તત્પર થઈ. તે પ્રસંગે ચંદ્રાન્નએ ઉભા થઈ પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે—“હે પરમાત્મન! મને કયા કર્મવડે વિમાતાએ કુકડો કર્યો? કયા કર્મથી નોટોની સાથે હું ભમ્યો? કયા કર્મથી પ્રેમલાલચીના હાથમાં હું ગયો અને કયા કર્મથી સિદ્ધગિરિ સંયોગથી પાછો મનુષ્ય થયો? હિંસક મંત્રીએ કયા કર્મથી આવું પ્રબળ કપટ કર્યું? કનકંધવજને કયા કર્મથી ક્રુદ્ધનો વ્યાધિ થયો? આ મારી પટરાણી શુણ્ણાવળીથી કયા કર્મવડે પાછો મારો સંયોગ થયો? આ હકીકતના કારણે જાણવાની મારા મનમાં અત્યંત અભિલાષા છે અને તે આપના સિવાય બીજું કોઈ કહી શકે તેમ નથી. ત્રણ જગતના ત્રણ કાળના ભાવ આપ સમયે સમયે જાણો છો. આપનાથી ત્રણ જગતમાં કાંઈ પણ છાનું નથી, માટે હે ભવસમુદ્રમાં પ્રવહણ સમાન પ્રભો! જો હકીકત કૃપા કરીને કહો.”

આ પ્રમાણેની ચંદ્રાન્નની વિનતિ સાંભળીને મુનિસુત્રતસ્વામી પરમાત્માએ તેના પૂર્વભવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહી બતાવ્યું:—૧-૭

ઢાળ ૨૩ મી.

(રહો રહો રહો રહો વાહવા—એ દેશી.)

જંબુદ્વીપના ભરતમાં, વૈદર્ભદેશ પ્રસિદ્ધ લાલ રે; વાસુગે નિજ શિરે
જેહને, મણિ માનીને લીધ લાલ રે. ૧ જયો જયો જ્ઞાન જિણુંદનો, વિધિ હરિ
હરનો રયો નાણુ; લાં સકળ ચરણ ગજચરણમાં, થાય નિમગ્ન પરિમાણ. લાં
જં ૨ તિહાં નગરી તિલકાપુરી, મહનબ્રમ જિહાં ભૂપ; લાં તસ અરિ ગિરિ-
દરીએ વસે, જિમ જળ ગ્રીષ્મે કૂપ. લાં જં ૩ કમળમાળા તસ ગેહની, જેહની
સ્તુતિ ન કરાય; લાં એહની દેહની સામ્યતા, મેહની તડિતે થાય. લાં જં ૪
તિલકમંજરી તેહની સુતા, સુરતમંજરી જેમ; લાં કીધો બાળપણાથકી,
વૈશ્નવ મતથી પ્રેમ. લાં જં ૫ ધર્મ અધર્મ જાણે નહીં, ન ગણે ભક્ષ અભક્ષ;
લાં દ્વેષ વહે જિનધર્મથી, એહ મિથ્યાત્વ પ્રત્યક્ષ. લાં જં ૬ ચંદન વિમુખી
મક્ષિકા, થાયે મતિને ભૂલ; લાં તો શું કાંઈ ઘટી ગયું, ચંદન કેરું મૂલ. લાં
જં ૭ કિણહી તેમ કુમતિએ, નિંદો જો જિનધર્મ; લાં જિનમતનું બિગડ્યું
કિશ્યું, સાહમું તે બાંધે કર્મ. લાં જં ૮ મધ સીંચી જીમ વિષલતા, નૃપપુત્રી
વધે તેમ; લાં લાગે ન જિનમત વાસના, લસણમે મૃગમદ જેમ. લાં જં ૯

ઢાળ ત્રેવીસમીના ભાવાર્થ.

“ આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં વૈદર્ભ નામે દેશ છે. વાસુકિ નામે જાણે પોતાના
માથે મણિ હોય તેમ તેને ત્યાંના રાજાએ તેને લીધી છે. જેમ બધા પગો હાથીના પગ
પાસે નકામા છે તેમ બ્રહ્મા, હરિ અને હરનું જ્ઞાન જેના જ્ઞાન પાસે અંશ માત્ર છે
એવા જિનેશ્વર ભગવાનનું જ્ઞાન જયવંતુ વર્તે. ત્યાં તિલકાપુરી નામે નગરી છે
અને મહનબ્રમ નામે રાજા છે. તેણે શત્રુ માત્રનો પરાજય કરેલો છે. તે રાજાને
કમળમાળા નામે પટરાણી છે, તે વિદ્યુત જેવી કાંતિવાળી છે. તેને કદપવૃક્ષની મંજરી
જેવી તિલકમંજરી નામે પુત્રી છે, પરંતુ તેને બાળપણથીજ મિથ્યાધર્મ ઉપર પ્રેમ છે,
ભક્ષ્યાભક્ષ્યનાં વિવેક જાણતી નથી અને જૈનધર્મની સાથે દ્વેષ વહન કરે છે; પરંતુ જેમ
માખી ચંદનવૃક્ષથી વિમુખ રહે છે તેથી કાંઈ ચંદનવૃક્ષની કિંમત ઘટતી નથી, પણ તે
ચંદનવૃક્ષની સુગંધનો લાભ મેળવી શકતી નથી, તેમ અમુક માણસ જૈનધર્મ ન માને
તેથી તેની કાંઈ ક્ષતિ થતી નથી, પણ તે માણસ તેનો લાભ મેળવવાથી બેનશીબ રહે છે
અને કર્મબંધ કરે છે. મહિરાથી સીંચેલી વિષલતા જેમ વૃદ્ધિ પામે તેમ તે રાજપુત્રી વૃદ્ધિ
પામી છે, પરંતુ લસણમાં જેમ કસ્તુરીની સુગંધ ન આવે તેમ તેના અંતઃકરણમાં કિંચિત્
પણ જિનમતની વાસના ઉત્પન્ન થઈ નહિ. ૧-૯.

પુત્રી મુખ્યુદ્ધિ પ્રધાનની, રૂપમતિ અભિધાન; લાં સાથે કર્યું સ્તનપાનને, સમ-
કિત રસનું પાન. લાં ૪૦ ૧૦ કલ્પલતા પીયુષથી, વાધે તિમ વધે તેહ; લાં
સાધ્વી સંગતિથી થયો, શાસ્ત્રાભ્યાસનો રનેહ. લાં ૪૦ ૧૧ જીવાદિક નવતત્ત્વના,
ધાર્યા હૃદયે ભેદ; લાં જિનપૂજાદિકને વિષે, ન ધરે મનમાં ખેદ. લાં ૪૦ ૧૨
સાધુ તથા સાધ્વી પ્રતે, જો વહોરાવે આહાર; લાં તો મંત્રીની પુત્રિકા, ભોજ-
નથી વ્યવહાર. લાં ૪૦ ૧૩ ભૂપસુતા મંત્રીસુતા, એક દિન લિખિત પ્રભાવ;
લાં બાળકીડા કરતાં થકાં, બિહુને હુઓ મિલાવ. લાં ૪૦ ૧૪ અળગી જો
એક એકથી, એકે ક્ષણ કોઈ જાય; લાં તો તે બિહુ બાળા પ્રતે, કલ્પ થઈને
વિહાય. લાં ૪૦ ૧૫ પ્રેમવશેતિથુ પુત્રીએ, ક્રીધો રહસ્ય વિચાર; લાં કિમ કરી
ખનશે આપણે, પરણે ભિન્ન ભરતાર. લાં ૪૦ ૧૬ એક પિઉ આપણે પરણવો,
એ તુજ મુજ સંકેત; લાં મોહને ઢાળ ત્રેવીશમી, ચોથે ઉદ્ધારે સહેત. લાં ૪૦ ૧૭

હહા

એક વર વરવાનો કર્યો, બિહુએ ચિત્ત દંભાવ;

વધી સુરંગી ગોઠડી, અથ ન રહો અટકાવ. ૧

પ્રથમ ન જાણી સચિવની, પુત્રાએ વશ નેહ;

જે શિવમતની રાગિણી, છે નૃપપુત્રી એહ. ૨

હવે બીજી મુખ્યુદ્ધિ પ્રધાનની રૂપમતી નામે પુત્રી છે અને જેણે સ્તનપાનની સાથે જ જિનમતનું પાન કરેલું છે. અમૃતના સિંચનથી જેમ કલ્પલતા વધે તેમ તે વૃદ્ધિ પામેલી છે. તેને સાધ્વીની સંગતિ થવાથી શાસ્ત્રાભ્યાસમાં વૃદ્ધિ થઈ છે. નવતત્ત્વાદિકનું સ્વરૂપ તેણે જાણ્યું છે અને જિનપૂજાદિક ધર્મકરણીમાં નિરંતર તત્પર રહે છે. સાધુ-સાધ્વીને આહારાદિ વહોરાવે છે અને ત્યારપછી જ તે ભોજન કરે છે. ૧૦-૧૨.

અન્યહા પૂર્વભવના સંબંધથી રાજપુત્રી અને પ્રધાનપુત્રીને પરસ્પર મળવું થયું. તેમાંથી બંનેને એટલા બધા સખીપણા થયા કે એક ક્ષણ પણ એકબીજાથી વિખુટી રહી શકે નહિ એક ક્ષણ પણ જો ભુલી પડે તો કલ્પ જોવડી લાગે એમ થયું. એક દિવસ તે બંનેએ વિચાર કર્યો કે—‘આપણે પરસ્પર આવો અપ્રતિમ રનેહ છે તે જુદા જુદા વરને વરશું તો શી રીતે ટકી શકશે? મારે આપણે એક વરને જ વરવું.’ આ પ્રમાણેનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. હેતુપૂર્વક ચોથા ઉદ્ધારની ત્રેવીશમી ઢાળ મોહનવિનયજીએ રચી. ૧૩-૧૭.

હહાનો ભાવાર્થ.

આવો પરસ્પર રનેહપ્રબંધ કરતાં મંત્રીપુત્રીને પ્રથમ જાળ ન પડી કે રાજપુત્રી તો મિથ્યાધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળી છે. એ વાતની એને ધીમે ધીમે જાળ પડી અને તે જિનમત

રહેતે રહેતે ઓળખી, આચરણે અત્યંત;	
પૂરી જિનમત દેષિણી, અવગણ ભરી અનંત.	૩
પણ નાણે કદીએ મુખે, સચિવસુતા સુવિશેષ;	
જાણે રખે ફાંટો પડે, પ્રીતમાંહે લવલેશ.	૪
આવે ગુરૂણી સાધવી, મંત્રીપુત્રી આગાર;	
રૂપમતી તવ સૂજતો, વહોરાવે આહાર.	૫
વિધિપૂર્વક કરે વંદના, જાણે ખિડકીત્યાંહિ;	
એમ નિરખી નૃપ અંગજ, અણખ વહે મનમાંહિ.	૬
એસાડી મંત્રીસુતા, ભણે નૃપબાળા તામ;	
નિદે સાધ્વીને ધણું, દિજરાગી નિકામ.	૭

ઢાળ ૨૪ મી.

(તે તરિયા ભાષ તે તરિયા-એ દેશી.)

માન તું બહેની મુજ શીખડલી, મત જાણીશ કોઈ ઢાગો રે; રૂડું કહિતાં
જે તહારા મનમાં, ભુંડું લાગે તો લાગો રે. માં ૧ એ તો અજ્ઞા અતિ નિર-
લજ્જા, એહનો સંગ ન કીજે રે; એહવી અશુચિને આપણે મંદિર, પેસવાં પણ
નવિ દીજે રે. માં ૨ બાહિરથી દિસે બગધ્યાની, પણ મનમાં હુવે કપટી રે;

ઉપર દ્વેષ ધરનારી છે એમ પણ તેનાં સમજવામાં આવ્યું; પરંતુ તે વિચક્ષણ હોવાથી
તેણે તે વાત મોઢે આણી નહીં-મનમાં સમજીને જોતી રહી. કારણ કે મોઢે લાવવાથી
પરસ્પરના સ્નેહમાં ભંગ પડશે એમ તેને લાગ્યું. હવે મંત્રીપુત્રીને ત્યાં તો સાધ્વીઓ
આહાર નિમિત્તે આવે છે, એટલે રૂપમતી તેને ભક્તિપૂર્વક વંદના કરીને વહોરાવે છે અને
પછી ઘરના દ્વાર સુધી પાછળ જાય છે, એ જોઈને રાજપુત્રી પોતાના મનમાં ઈર્ષ્યા કરે છે.

એક દિવસ મંત્રીપુત્રીને પોતાની પાસે જોસાડીને રાજપુત્રીએ તેની પાસે સાધ્વીની
કેટલીક નિંદા કરી. ૧-૭

ઢાળ ચોવીશમીનો ભાવાર્થ.

તે બોલી કે—“ મારા કહેવાથી તને સાફ લાગો કે માફ લાગો પણ હું તો કહું છું
કે આ આર્યાઓ બહુ નિર્લજ્જ હોય છે, એઓ સંગ કરવા લાયક નથી, એવા અપવિત્ર
શરીરવાળીને આપણા ઘરમાંજ પેસવા દેવી ન જોઈએ. એતો બહારથી બગધ્યાની જેવી લાગે

ધૂતી હ્યે આપણુને એ તો, નાંખી ભૂકી ચપટી રે. માં ૩ હીંડે એહવી થઇ
મસમુંડી, નહીં એહવી ધૂતારી રે; મોહોમોહે સંભેડા લગાડે, જેવી કલહાગારી
રે. માં ૪ ઢાપાનગારીએ ઢાપાં કરીને, સઘળી નારી ધૂતી રે; નગરીની નારીઉં
એહથી, રહી નથી અછૂતી રે. માં ૫ શાતા પૂછે લટપટ માંડે, નયણાં રાખે હેઠી રે;
જાણીએ જઈ કેદારે મિત્રી, કાંકણ પહિરી બેઠી રે. માં ૬ ગૃહવાસે નવિ ઉદર
ભરાણું, ત્યારે શીશ મુંડાવ્યું રે; લાલચ માટે તુજને આણે, સાહમું આવી
ભણાવ્યું રે. માં ૭ આપણુ રૂડા કુળની પુત્રી, એહને પગે કિમ અડીએ રે; દેખી
પેખીને એમ સજની, કુપકમાંહિ ન પડીએ રે. માં ૮ એહવી ભેળી ચાર મળે
તો, નગર વસાવે ફેરી રે; હાથમાં ધાલી ઝોળી ભાજન, ભટકે શેરી શેરી રે. માં
૯ માગી ખાયે ફાંદ પંખાળે, માંડ વધારે કાયા રે; તેં જે એહને કાંધી ગુરૂણી, કરમ
ઉઠય કોઈ આયા રે. માં ૧૦ એક દિનજે તું નવિ વહોરાવે, ઘર ઘર ભુંડું બોલે રે;
વળી તાહરા સાતે પરિયાના, ઉભી ઉખેળા ખોળે રે. માં ૧૧ એહની છાયાએ
ઉભી રહું તો, હું તો પાપે ભરાઉં રે; ઇલાં તો એહને આવવા નહીં દઉં, એહતું
કાંઈ ન ધરાઉં રે. માં ૧૨ એ કોઈની ન હુઈ નવિ હોવે, વાડું છું તે સાડું રે;
જેહની સંગતિ કોઈને ન ગમે, તે સંગતિ નહીં વાડું રે. માં ૧૩ એમ નિંહા

છે, પણ અંતરમાં તો મહા કપટી હોય છે. તે આપણી ઉપર ભુરડી નાખીને આપણને ધૂતે
છે. એક ખીનતની સાચી ખોટી વાતોનાં સાંધા કરી કળ્યા કરાવે છે, આપણી નગરીમાં પણ
એમણે ઘણી ઓંચોને ધૂતી છે. આપણને શાતા પૂછી, મીઠું બોલી ભોળવે છે અને જાણે
'સો ઉદર મારીને મીનીબાધ પાટે બેઠા હોય' તેવો દેખાવ કરે છે. ઘરમાં જ્યારે પેટ ન
ભરાણું ત્યારે માથું મુંડાવીને સાધ્વી થયેલ છે. અને સારા સારા જ્ઞાનપાત્રની લાલચથી તને
સામી ભણાવવા આવે છે. પણ આપણે કુળવાન્તની પુત્રીઓએ તો તેનો સંગજ કરવો ન
જોઈએ. એવી ચાર ભેળી ધાય તો ખીલું નગર વસાવે કે ઉજાડ કરે. તેઓ હાથમાં ઝોળી
લઈને ઘરે ઘરે ભટકે છે અને ખાઇ પીને પેટ પંખાળે છે. આવી આર્યાને તેં ગુરૂણી કરી
તે કાંઈ કીક ક્યું નથી. એક દિવસ જો તું નહીં વહોરાવે તો જગ્યાએ જગ્યાએ તાડું
વાંકું બોલશે અને આગલા પાછલા કેંક ઉખેળા ઉખેળશે, માટે મને તો એની છાંયાએ
ઉભાં રહેતાં પણ પાપ લાગે એમ જણાય છે, તેથી હું તો તેને અહીં આવવા દેવામાં
રાહ નથી. એ સાધ્વીઓ કોઈની ધમ નથી અને થવાની નથી, તેની સંગત કોઈ કરતું
નથી અને હું પણ તેટલા માટેજ તને વાડું છું." ૧-૧૨.

આ પ્રમાણે રાજપુત્રી કહી રહી એટલે રૂપમતી બોલી કે—“હે બહેન ! તમે આ
શું બોલો છો ? શું સમજીને આવી નિંહા કરો છો ? એ તો પાંચ મહામત નિરતિચારપણું

સાધ્વીની નિસુણી, બોલે મંત્રી બેટી રે; રે બહેની મારી ગુરૂણીને, નિપટ કાં
નાખે ઉછેટી રે. માં ૧૪ સૂધા પંચ મહાવ્રત પાળે, ચાલે નિરતિચારે રે; એ તો
સંવેગસરોવર હંસી, ન કરે લોભ કિવારે રે. માં ૧૫ હું તો એહના એક અક્ષર-
ની, એસિંગલ નવિ થાઉં રે; એ ગુરૂણી ઉપકારની ઉપર, હું બલીહારી જાઉં રે.
માં ૧૬ મુજને જો એહના અવગુણ ભાસે, નરકમાં ઠામ ન હોવે રે; તું જો એહનું
વિરડું કહે છે, મેલ તે એહનો ધોવે રે. માં ૧૭ ગુરૂણીએ માહરી પશુતા ટાળી,
નારી એળે આણી રે; થાને એહનું કલ્યાણ અહોનિશિ, અવિચળ એહની
વાણી રે. માં ૧૮ એહની ચેલી હું જનમ જનમની, છે પરમેશ્વર શાખી રે; ઢાળ
ચોવીશમી ચોથા ઉદ્યાસે, મોહનવિજયે ભાખી રે. માં ૧૯

હહા.

પ્રણમ્યાયોગ્ય પ્રવર્તિના, પુણ્યપાત્ર છે એહ;
બાધ એમ નવિ નિંદિયે, એહથી ધરીએ નેહ. ૧

જો એ ઋષિણી નિંદિયે, પુણ્યમૂળ કુમળાય;
તટિનીતટ તરૂંમૂળ જીમ, સહિજે વિલયે જાય. ૨

તે દિન એમ કહી અતિક્રમ્યો, ગદ્ય નૃપપુત્રી ગેહ;
બીજે દિન આવી વળી, મંત્રીગૃહ સસનેહ. ૩

પાળે છે. લોભ તો એના અંગમાંજ નથી. એતો સંવેગરૂપ સરોવરને કીનારે હંસલી જેવા
છે. એના એક અક્ષરની પણ આશીર્વાદ હું થઈ શકું તેમ નથી. એનો મારા ઉપર પરમ
ઉપકાર છે. મને જો એના અવગુણ આવે તો મારો નરકમાંજ વાસ થાય; અને તું જો
એની નિંદા કરે છે તે એના મેલ ધુએ છે. મને તો એમણે પશુ મટાડીને મનુષ્ય કરી
છે. ‘એનું અહોનિશ કલ્યાણ થજો’ એમ હું અંતઃકરણથી ઈચ્છું છું. હું તો એની
જન્મ જન્મની ચેલી થવા ઈચ્છું છું.” મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્યાસની ચોવીશમી
ઢાળ કહી. ૧૩-૧૯.

હહાનો ભાવાર્થ.

સાધ્વી નમસ્કારપૂર્વક લક્ષિત કરવા યોગ્ય છે, માટે તેની નિંદા કદી પણ કરવી નહીં. એવા ઉત્તમ
સાધ્વીની નિંદા કરવાથી મહાપાપના ભાજન થવાય છે, અને આપણું પુણ્યરૂપ વૃક્ષ કરમાઈ
જાય છે. આ પ્રમાણે વાતો કરીને નૃપપુત્રી પોતાના સ્થાનકે ગઈ, તે દિવસ વ્યતિક્રમ્યો. બીજે

ખિહુ સહીઓ કીડા કરી, બેઠી મંદિર ખાર;	
પ્રોથે સુતા અમાત્યની, નિજ મોતીનો હાર.	૪
કર્ણાણી બહુ મોલની, મૂઝી થાળિમાંહિ;	
ખિહુ સજની વાતો કરે, ક્ષિણ ધાલે ગળે ખાંહિ.	૫
આવી સાધ્વી વહોરવા, થયો જામ મધ્યાન;	
પાય પ્રણમી મંત્રી સુતા, પડિલાભે પકવાન.	૬
ધૃત લેવા ગૃહમાં ગઈ, મોતીઝાલી ઉવેખ;	
સાધ્વીથી નૃપ પુત્રીએ, કરી કુબુદ્ધિ વિશેષ.	૭

ઠાળ ૨૫ મી.

(સુણ બહેની પીઠડા પરદેશ—એ દેશી.)

મંત્રીપુત્રી ધૃત સાધ્વીને, ભાવે ચઢી વહોરાવે રે; ગુરૂણીજી ભલે ગેહ પધાર્યાં,
એ દિન લેખે આવે રે. મંં ૧ તુમ જેહવાને મુખે વવરાયે, વસ્તુ તે ગણીએ
લેખે રે; જે કોઈ જગમાં હોવે અજ્ઞાની, તે તુમ ગુણને ઉવેખે રે. મંં ૨ એહવે
અણખીલી નૃપપુત્રી, નયણા માંડી આડી રે; સાધ્વીની સાડીને પસવટ, ઝાલી લેઈ
વિસગાડી રે. મંં ૩ રૂપમતીએ વળી સાધ્વીએ, કપટ કળા નવિ જાણી રે; ખડકી

દિવસ પાછી તે મંત્રીપુત્રી પાસે આવી. તે વખતે મંત્રીપુત્રી મોતીનો હાર પડેવતી હતી.
તે બહુ કિમતી હતો. તેને થાળીમાં મૂકી બેઠે જણીઓ આનંદ કરતી હતી, વારે વારે તે એક-
બીજાના ગળે હાથ પછા નાંખતી હતી, એવામાં મધ્યાન્હ થયો એટલે સાધ્વી વહોરવા
પધાર્યાં. મંત્રીપુત્રી હર્ષિત થઈને વહોરાવવા ઉઠી, તે વખતે મોતીની ઝાલ પડેવતી હતી તે તેણી
મોતીના ધાળમાં નૃપપુત્રી પાસે મૂકી. સાધ્વીને પકવાન વહોરાવીને ધી લેવા માટે તે
પરની અંદર ગઈ. એટલે રાજપુત્રીએ કર્ણભૂષણ લઈ લીધું અને વધારે કુબુદ્ધિ ખતાવી. ૧-૭.

ઠાળ પચીસમીના ભાવાર્થ.

હવે અમાત્યની પુત્રી ધી લાવીને ઘણા ભાવપૂર્વક સાધ્વીને વહોરાવતી પોતાના
આત્માને ધન્ય માનવા લાગી. જે વસ્તુ આવા સુપાત્રમાં પડે તેજ લેખે છે એમ માનવા
સાથે જે અજ્ઞાની આવા સાધુ-સાધ્વીના ગુણોની ઉપેક્ષા કરે છે તેમના જન્મજ અલેખે
છે એમ તે માનવા લાગી.

હવે તે વખતે નૃપપુત્રીએ સાધ્વી ઉપર દર્પાઈ પેલી મોતીની ઝાલ પડેવેલી ધાળમાં
પડી હતી તે સાધ્વી અને મંત્રીપુત્રી બન્ને ન જાણે તેમ સાધ્વીના વચને છેટે જાંખી દીધી,
તેની કપટભજ કોઈના ભણવામાં ન આવી. ૧-૮. રૂપમતી તો સાધ્વીને દ્વાર સુધી પહોંચાડીને

લગણ પહોંચાડી ગુરૂણી, સચિવસુતા હિત આણી રે. મં ૦ ૪ પાછી હાર પરાવા
ખેડી, થાળમાં ઝાલી ન દીડી રે; એ હાંસુ ન કરો નૃપકન્યે, હાંસી અવર શું નીડી રે.
મં ૦ ૫ ઝાલી બીજી પણ લ્યો જોઈએ તો, શું કરશે એક રાખી રે; છેતરશે પણ
નવિ છેતરાઉં, ન ગળાયે જીવતી માખી રે. મં ૦ ૬ કહે નૃપપુત્રી સુણ તું બહેની,
મેં નથી કીધી હાંસી રે; એહવી હાંસી ન કરે કોઈ, થાયે જોઈથી વિખાસી રે. મં ૦
૭ ઝાલી તો તાહરી ગુરૂણીએ લીધી, નયણે નિરખી મેં તો રે; હસતે હસતે માહરે
માથે, ચોરી નાખી તેં તો રે. મં ૦ ૮ ચોરે કોઈ પકડાયે કોઈ, ઉલટી ગતિ કોઈ
તાહરી રે; તાહરા સમ મેં લીધી હોય તો, વિનતિ માન તું માહરી રે. મં ૦ ૯ બોલી
સચિવસુતા નિસુણીને, નૃપકન્યાને નિઠોલી રે; મુજ ગુરૂણીને કલંક તું દેતી, રહે
બાધ તું અણબોલી રે. મં ૦ ૧૦ લેવા દેવા પાખે તાહરે, એહથી એવડો શો આં-
ટો રે; અઘટિત કહેતાં તુજ જીભડીએ, કાંઈ ન ભાંગે કાંટો રે. મં ૦ ૧૧ તૃણ પણ
એ ન લિયે અણદીધું, શું કરે ઝાલીને લેઈ રે; એણે તો પરિહરી ગ્રહી દીક્ષા, મણિ
માણિકની પેઈ રે. મં ૦ ૧૨ એ વ્રતધરણી સૂધી કરણી, એહનો ભ્રમ કો નાણે રે;
ચોગી વાડવ ભમતા સરખા, રખે એહને કરી જાણે રે. મં ૦ ૧૩ એહના ઉપશમ-

પાછી વળી, પછી મોતીનો થાળ હાથમાં લીધો એટલે તેમાં પરાવેલી મોતીની ઝાલ ન
દીડી. તેણે નૃપપુત્રીને કહ્યું કે—“ આમાંથી તમે ઝાલ લીધી જણાય છે તે લાવો, એમ
હાંસી શું કરો છો ? તમારે જોઈતી હોય તો આ બીજી પણ લ્યોને. તમારાથી મારે
વધારે શું છે ? એમ તમે છેતરો છો પણ હું છેતરાઈશ નહીં, આમ કંઈ જીવતી માખ
ગળાશે નહીં. ” રાજપુત્રી બોલી કે—“ હું એવી હાંસી કરુંજ નહીં કે જેમાં પરિણામે
જેદ ઉત્પન્ન થાય. મેં તારી ઝાલ લીધી નથી, પણ જ્યારે તું ઘી લેવા અંદર ગઈ ત્યારે
તારી ગુરૂણીએ લઈ લીધી છે, તે મેં નજરોનજર જોઈ છે, પણ તને હુઃખ લાગે માટે હું
બોલી નથી, પણ તેં તો મારે માથે ચોરી નાખતાં વિચારજ ન કર્યો. આ તો ‘ ચોરે કોઈ
અને પકડાય કોઈ ’ એવું થયું. બાકી મેં લીધી હોય તો મને તારા સોગન છે. તું મારા
ઉપર બીલકુલ શંકા રાખીશ નહીં. ” રૂપમતી બોલી કે—“ અરે બહેન ! મારી ઝાલ તેં
ન લીધી હોય તો ભલે, પણ તું મારી ગુરૂણી ઉપર જોડું કલંક શામાટે મૂકે છે ? એવાં
વચન બોલવાં કરતાં વગરબોલી રહેતી હોય તો શું જોડું છે ? તને વગર લેવેદેવે મારી
ગુરૂણી સાથે શું દ્રેષ જાગ્યો છે કે તું તેના આવા અઘટતા અવર્ણવાદ બોલે છે ? આવું
બોલતાં તારી જીભ કેમ અટકી પડતી નથી ? જે એક તૃણ વગરદીધું ન લેય તે ઝાલ
કેમ લેય અને તેને લઈને શું કરે ? એણે તો ધરના મણિ માણેક તજીને દીક્ષા લીધી
છે. ૪-૧૨. એ મહા ઉત્તમ વ્રતને ધારણ કરનારા છે. ઉત્તમ કરણીમાં લયલીન છે. એની ઉપર
શંકા પણ કોઈને આવે તેમ નથી. એમને તું ભામટા જોગી કે પ્રાધાણાદિકની જેવી ભટકતી

ભૂપણુ આગળ, એ ભૂપણુ કિણુ ગણતીરે; એહવી મહાસતીઓની વાતો, કહીએ નહીં અણુબનતી રે. મંં ૧૪ ધન સાહસું નવિ જોયે યુંકી, પગલાં માંડે ભુંધ યુંકીરે; નવિ દીઠી કોઈ મતની ટુંકી, મેં તુજ જેવી અચૂકી રે. મંં ૧૫ ન્યાસ-રીયે પણ ગાંઠ ન રાખે, જાયે તિવારે આપે રે; હાથ ન આલે દીધા પાખે, તો તું ઇમ કાં ભાખે રે. મંં ૧૬ કહે નૃપપુત્રી રૂપમતીને, જો કહ્યું મારું ન માને રે; આપણુ બિહું વસતીએ એહની, જઈને જોઈએ છાને રે. મંં ૧૭ એ પાસે જો આલી લેઈ તો, મુજ સાખાશી દીને રે; આપણુ વાત એ સાચી કીને, જિમ મુજથી તું પતીને રે. મંં ૧૮ તે એહુ કન્યા સાધ્વી વસતી, આવી હસતી હસતી રે; ઢાળ પચવીશમી મોહને ભાખી, ચોથે ઉણાસે ઉણસતી રે. મંં ૧૯

કુદા.

ઇર્ષાપથિકી પાંડક્કમી, સાધ્વી ક્રિયાપાત્ર;
આલોએ છે ગોચરી, ભોજન ભાડામાત્ર. ૧

એહવે તે બિહું કન્યકા, આવી વસતી મઝાર;
સચિવ સુતાએ સાચવ્યો, વંદનાદિ વ્યવહાર. ૨

મુહડે દેઇ મુહપતિ, સાધ્વી કહે તિવાર;
બાહિર બેસો એહુ તમે, કરવો છે આહાર. ૩

જણીશ નહિ. વળી એના ઉપશમરૂપ ભૂપણુ પાસે આ ભૂપણુ કોણુ ગણત્રીમાં છે ? એવી મહાસતીઓની વાતો તો કરી શકાય તેમજ નથી. એ ધનની સામે તો યુદ્ધતા પણ નથી; અને એક પગ માંડે છે તો તે પણ જોઈ પ્રમાણને માંડે છે. એનાં સંબંધમાં આવી અપરિત વાત કરનાર તો મેં તારા જેવી કોઈ દીઠીજ નથી. એ લુગટે પણ ગાંઠ રાખના નથી, માગી લાવે છે ત્યારે ખાય છે અને કોઈના દીધા વિના કાંઈપણ હાથ આલના નથી તો એ મારી આવ લે નહિ, માટે તારું કહેવું તદન ખોટું છે. ” ૧૩-૧૬

રાજપુત્રી બોલી કે—“ તું વધારે શા માટે બોલે છે ? આપણે જાને તેના ઉપાશ્રયે જઈએ અને હું તને તેને લુગટે બાંધેલી આવ મેળવી આપું તો મને પરી કહેને. ” મંત્રી-પુત્રીએ તે વાત ક્યુલ કરી અને તે જાને ઉપાશ્રયે આવી. ચોથા ઉલ્લાસની ઉલ્લાસિત પચીશમી ઢાળ મોહનાવજયણ્ણએ દર્શી. ૧૭-૧૯

કુદાનો ભાવાર્થ.

ત્યાં સાધ્વી ઈર્ષાવદી પરિક્ષીનીને ગોચરી આજોવતા દતા. તે જાને અંદર ગમ્. મંત્રીપુત્રીએ વંદનાદિ વ્યવહાર જાણવ્યો, એટલે મોટે મુદપત્તિ રાખી સાધ્વી બોલ્યા કે—

અક્ષર જે લેવો હોયે, તો પડખો ધડી એક;
આજ કરંતા એપણા, અસુર થયું છે છેક.

૪

મંત્રીપુત્રી તત્ક્ષિણે, જઈ બેઠી એકંતઃ
નૃપપુત્રી જાયે નહીં, હિયડે કપટ અનંત.

૫

બાહિર બહેની કિમ ગઈ, કામ છે વસતીમાંહિ;
આણી આલયમાં ફરી, સચિવસુતા ગ્રહી બાંહિ.

૬

સાધ્વી મન સંશય ધરે, એમ કેમ બેહુ એક;
આજ તો કોઈક ત્રાતનો, દીસે છે સંદેહ.

૭

ઢાળ રક મી.

(કોઈ રાખે રે, સૂર સુભટ કોઈ રાખે રે—એ દેશી.)

બોલી નૃપની પુત્રિકા રે, અજ્ઞાન સુણ મુજ વાણી રે; કહું છું એકાંતે
તુજને રે, રાખ તું તાહરં પાણી રે. કોઈ કોઈને રે, કુડું કલંક ન દેશો રે. ૧ એ
આંકણી. એહવું તુજને વહોરવું રે, કિણ ગુરૂણીએ ભણાવ્યું રે; ગોચરી કરતાં
ચોરવું રે, એહવું ઉદય કિમ આવ્યું રે. કો ૨ ઘૂત લેવા ધરમાં ગઈ રે, રૂપમતી
એમ ભોળી રે; લીધી ઝાલી તેં એહની રે, તેહવે ભરતાં ઝાળી રે. કો ૩ દીઠી
નયણે માહરે રે, પણ હું તો નવિ ચોતી રે; ત્યારે જે જાણત એવડું રે, તુજને જવા
ન દેતી રે. કો ૪ નહીં તો હું રથાને કહું રે, થઈને મુખની ફેરી રે; પણ તુજ

જરાવાર બહાર બેસો, અમારે આહાર કરવો છે, આજે ગોચરી લાવતાં મોડું થયું છે, તમારે
અક્ષર લેવો હશે તો હું ધડી પછી આપીશ. ” આ પ્રમાણેનાં ગુરૂણીનાં વચનથી રૂપમતી
ઉપાશ્રય બહાર નીકળી એટલે રાજપુત્રી તેને કહે કે—“બહાર કયાં જાય છે, કામ તો અંદર
છે. ” એમ કહી તેને પાછી અંદર ઘસડી ગઈ. સાધ્વી તે બંનેનું આવું ધાંધલ જોઈ શંકાણા
કે ‘ આજે આમ કેમ કરે છે ? શું કાંઈ નવીન છે ? ’ ૧-૭

ઢાળ છવીશમીનો ભાવાર્થ.

એટલામાં તો રાજપુત્રી બોલી કે—“ હે સાધ્વી ! તમેને આવું વહોરવાનું કંઈ ગુરૂણીએ
શીખવ્યું છે કે વહોરતા જવું અને સાથે ચોરતા પણ જવું. આ મારી સખી ઘી લેવા ધરમાં
ગઈ ત્યારે તમે તેની મોતીની ઝાલ ઉપાડી લીધી છે, તે મેં મારી નજરે જોઈ છે, પણ
હું મારી સખીને દુઃખ લાગે તે માટે બોલી નથી. જે હું આમ જાણતી હત તો તરતજ
તેને કહી દેત. માટે હવે આની ઝાલ પાછી આપી દો, કેમકે આ તમારી ચેલ્લીએ મારે

ચેલીએ માહરેરે, માથે ચડાવી ચોરીરે. કોં ૫ ખહેની ભુંડુ રખે માનતીરે, તે માટે હું ન ખોલીરે; પણ હવે વર વર તાહરેરે, દેઈશ પડે ખોલીરે. કોં ૬ સાધ્વી કહે એમ કાં કહેરે, રે મુખે અન્નણ્યુરે; મેં તો વિના આહારથીરે, ખીન્નું કાંઈ નથી આણ્યુરે. કોં ૭ સંશય હોય તો સુખે ભુઓરે, એ ત્રિપણીએ ઝોળીરે; ઝાલી કિસી વળી હું કિસીરે, એ મુજ ન ખપે ભોળીરે. કોં ૮ નૃપપુત્રી રોષે ચઢીરે, ન કર અજ્ઞે મુજ ખોટીરે; આપ લલી સન્નિધે કહુંરે, મુજ બહિનીની અકોટીરે. કોં ૯ માંડિ માંડિ ઝોળી ભુએરે, નૃપપુત્રી મુપ્રસિદ્ધિરે; સાડીએ વળગાડી જિહાંરે, ઝાલી તિહાંથી લીધીરે. કોં ૧૦ આખી સચિવપુત્રી પ્રત્યેરે, સાધ્વી ભણી અવહેલીરે; આજ પછે તું એહનેરે, બેસીશ માં કહું ભેળીરે. કોં ૧૧ રૂપમતી કહે નૃપસુતેરે, એ સવિ કરણી તાહરીરે; કદીયે ચોરી કરે નહીંરે, ભદ્રક ગુરૂણી માહરીરે. કોં ૧૨ ગુરૂણીજીએહતું કહુંરે, રખે મનમાંહિ આણોરે; એ છે મિથ્યાત્વી એહમાંરે, નથી સમજણ એક દાણોરે. કોં ૧૩ પય પ્રણમી ગુરૂણીતણા રે, રૂપમતી ગૃહે આવીરે; નૃપપુત્રી ઘણીએ કળા રે, ક્રીધી પણ નવિ કાવીરે. કોં ૧૪ હવે આલોએ પ્રવર્તનીરે, નૃપપુત્રીએ કયું કાચુંરે; પણ નગરીના

માથે ચોરી નાખી ત્યારે અણછટકે મારે બોલવું પડ્યું છે. એ વસ્તુ તરત આપી દેશો તો ખીન્નું કોઈ જાણશે નહીં, અને વિલંબ કરશે તો હું શહેરમાં ગયે તમારી ચોરી પ્રકટ કરીશ. ” ૧-૬ સાધ્વી તેનાં આવાં વચ્ચેનાં સાંભળીને ગભરાઈ ગયા. તે બોલ્યા કે—“ અરે તમે રાજપુત્રી ધઇને આવું અસત્ય શું બોલો છો ? હું તો કાંઈ લાવી નથી. ભેવું હોય તો આ તર્પણી, પાત્રા, ઝોળી ભેઈ દ્યો. તમારી જાલ કેવી અને હું કેવી ? અમારે એ વસ્તુ ખપેજ નહીં. ’ રાજપુત્રી રોષ ચડાવોને બોલી કે—“ એમ શા માટે ભેવરાવો છો ? સીધા ધઇને આપી દો. ’ પણ સાધ્વી અન્નણ્યા હોવાથી ક્યાંથી આપે ? એટલે રાજપુત્રીએ જ્યાં વળગાડી હતી ત્યાંથી અકોટી (જાલ) કાઢીને રૂપમતીના હાથમાં દીધી, અને સાધ્વીની હીલણા કરતી સતી બોલી કે—“ હવે પછી આવાની સંગત કરીશ નહીં. ” રૂપમતી કહે કે—“ આ કર્તવ્ય ગદાં તારાંજ છે, એ શક વિનાની વાત છે. આમાં આ સાધ્વી બીલકુલ જાણતાંજ નથી. એ તો મહા ભદ્રસ્વભાવી છે, તે કદી ચોરી કરેજ નહીં. ” પછી ગુરૂણીજી પ્રત્યે તેણે કહું કે—“ આપ આના બોલ્યા કે ક્યાં આમું ભેજો નહીં. એ મિથ્યાત્વી છે અને ઈનમતની દ્રેષી છે, તેથીજ તેને આવી દુર્મતિ સૂજ છે. ” ૭-૧૩ આ પ્રમાણે કહી ગુરૂણીને શાંત કરી ત્યાંથી જાને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા. રાજપુત્રીએ ઘણી બારે કળા કેળવી, પણ તેનું પરિણામ તેનું ધાર્યું આગ્યું નહીં.

અર્ધા તે જાનેના ગયા પછી સાધ્વીને પાસવાર ખેદ થયો. તેણે જાણ્યું કે—“ આ વાત શહેર બધામાં વિસ્તાર પામશે અને રાજપુત્રીનું કાંઈ કોણ નહીં માને ? મારે હવે આવા

લોકને રે, હિયડે વસશે સાચું રે. કોં ૧૫ રોપવશે તિહાં સાધ્વીએ રે, લીધો નિજ
ગળે ફાંસો રે; ચારિત્રિયા પણ કોધથી રે, ન વિચારે નિજ વાંસો રે. કોં ૧૬ પાડોશણ
સુરસુંદરી રે, આવી તત્ક્ષણ દોડી રે; ફાંસો સાધ્વી કંઠથી રે, કરુણા આણી
છોડી રે. કોં ૧૭ આહાર કરાવ્યો પાડોશણે રે, શ્રમણીને સમજાવી રે; સાધ્વી પણ
સમજ કરી રે, સમતાને ઘર આવી રે. કોં ૧૮ સંયમ પાળે ભાવથી રે, અનુભવ
વિભવ વિલાસે રે; ભાખી ઢાળ છવીશમી રે, મોહને ચોથા ઉદ્ધાસે રે. કોં ૧૯

હહા.

ખિહું કન્યાને પરસ્પરે, અહર્નિશ વચન સંવાદ;

જિનમત શૈવીમતતણે, આદ્યો જય વિવાહ. ૧

કોઈ કોઈના ધર્મને, માને નહીં લગાર;

ખિહુંએ અવસરે સાચવે, નિજનિજના આચાર. ૨

એહવે નૃપ વૈરાટનો, જિતશત્રુ વડવીર;

સુરસેન તેહનો તનુજ, સુરગિરિ સમ વડધીર. ૩

તેણે મંત્રી મોકલ્યો, જિહાં તિલકાપુર નાહ;

કરવા તિલકમંજરીથકી, સુરસેન વિવાહ. ૪

કલંકયુક્ત જીવનવડે જીવણું શા કામનું ? ' આમ વિચારી રોપના વશથી તેણે ગળે ફાંસો
બાંધ્યો. ' ચારિત્રીયા પણ રોપના વશથી અકર્તવ્ય કરી નાખે છે. ' આ હકીકતની
તરતજ ઉપાશ્રયના પાડોશમાં રહેનારી સુરસુંદરી નામની સ્ત્રીને જાણ પડી એટલે તેણે
ત્યાં આગળ આવીને ફાંસો છોડી નાખ્યો, સાધ્વીજીને સાવધ કર્યા, શાંત કર્યા અને ભોજન
કરાવ્યું. પછી સાધ્વી પણ સમજ્યા અને પાછા સમતાના ઘરમાં આવી નિરતિચાર ચારિત્ર
પાળવા લાગ્યા. આવા મહા માઠાં દુષ્કર્મથી રાજપુત્રીએ મહા નિવિડ કર્મનો બાંધ કર્યો.
મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની છવીસમી ઢાળ કહી ૧૪-૧૯.

હહાનો ભાવાર્થ.

રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીને નિરંતર જિનમત અને શૈવીમતને અંગે વિવાદ આદ્યા કરે
છે. એકબીજાના ધર્મને તેઓ જરાપણ માનતી નથી અને યોગ્ય અવસરે પોતપોતાના
ધર્મના આચારને જાનને જાણીઓ જાળવે છે. તેમાં ભૂલ આવવા દેતી નથી. ૧-૨

એવે અવસરે વૈરાટના રાજા જિતશત્રુએ પોતાના પુત્ર સુરસેનના વિવાહ માટે
તિલકમંજરીની માગણી કરવા તિલકાપુરીના રાજા પાસે પોતાના મંત્રીને મોકલ્યો. મંત્રીએ
રાજાને હકીકત નિવેદન કરી. રાજાને તે વાત પસંદ પડી, એટલે તેણે પુત્રીને એકાંતે

પૂછે જનક સુતા પ્રતે, પાણિગ્રહણ સ્વરૂપ;
હરખિત થઈ પુત્રી કહે, તાતને વચન અનૂપ.

૫

જે મંત્રીની પુત્રકા, વર એ વરે સુભણ;
તો માહરે પણ એહ વર, વરવો કરે પ્રમાણ.
અમે બિહું બાળાપણથકી, કીધો છે સકેત;
મળી બિહું જણીએ એક વર, વરવો વધતે હેત.

૭

ઢાળ ૨૭ મી.

(કાયાપુર પાટણ રૂઝડો—એ દેશી.)

આપણા પ્રકૃતપુરૂષ પ્રતે, ભાષે મકરધ્વજ રાય રે; આબ્યો છે સચિવ
વૈરાટથી, ફરીએ તસ કવણ ઉપાય રે. આં ૧ માહરી તાહરી પુત્રીએ, મન ધર્યો
એક ભરથાર રે; કહે તો બિહું નો એક વરથકી, ફરીએ વિવાહ નિરધાર રે. આં
૨ નૃપ ભણી તામ મંત્રી કહે, તેડો વૈરાટ વકીલ રે; લગ્નનો દિવસ નિરધારીએ,
માહરી નથી કોઈ ઢીલ રે. આં ૩ તેડો વૈરાટનો મંત્રવી, નૃપ કહે આણી ઉચ્છાહ રે;
મેળવ્યો અમે સુરસેનથી, બિહું સુતા કેરો વિવાહ રે. આં ૪ લગ્નનો દિવસ
નિશ્ચય કરી, આવજો મંત્રી વૈરાટ રે; જાઈ જીતશત્રુને વિનવ્યો, પાણિગ્રહણ તણો

પૂછ્યું. રાજપુત્રીએ અત્યંત આનંદપૂર્વક પોતાના પિતાને કહ્યું કે—“ મારી સખી મંત્રીપુત્રી
જો એ વરને પસંદ કરે તો અમે જન્મે તેને વરીએ, કારણ કે અમે જન્મેએ બાલ્યાવસ્થામાં
અત્યંત હેતપૂર્વક એક વરને વરવાનો સંકેત કરેલો છે. ” ૩-૭

ઢાળ સત્તાવીશમીના ભાવાર્થ.

રાજાએ તરતજ મંત્રીને બોલાવ્યો અને વાત કરી કે ‘ જો તમારી પુત્રી આ વરને
પસંદ કરે તો જન્મેનો સાથે વિવાહ નક્કી કરીએ. ’ મંત્રીએ કહ્યું કે ‘ ખુશીથી તે પ્રમાણે
નક્કી કરો, એમાં મારે કાંઈ વાંધો નથી. ’ એટલે તુરતજ વૈરાટના મંત્રીને બોલાવીને મકર-
ધ્વજરાજાએ કહ્યું કે ‘ અમે મારી અને મંત્રીની જન્મે પુત્રીઓનો વિવાહ તમારા રાજ-
પુત્ર શરસેન સાથે કરવાનું કબુલ કરીએ છીએ. ’ આવેલ મંત્રી તે વાત સાંભળી જાહ
ખુશી થયો અને પછી પ્રવીણ જ્યોતિષીને બોલાવી વિવાહ દિવસ નક્કી કરી, મકરધ્વજ-
રાજાની રજા લખેને તે વૈરાટ ગયો અને પોતાના રાજાને તમામ હકીકત નિવેદન કરી. તે
પણ જાહ ખુશી થયા. ૧-૫

ઘાટરે. આં ૫ દોય ગોરીતણો વાલહો, થાયશે કુંચર સુરસેનરે; જાન બહુ માન હુંતી સજી, ઉજળી સાગર ફેનરે. આં ૬ આવીઓ તુરત તિલકાપુરી, સુરસેન વરરાજરે; નૃપસુતા મંત્રીપુત્રી વરી, મનતણાં સીધલાં કાજરે. આં ૭ બિંહુ સુસરે મિળી દાયજો, દેધ ગજ વાજી રથ જોયરે; તુરત સંપ્રેડી લેધ સાસરે, નૃપતિમંત્રી-સુતા દોયરે. આં ૮ કંત સાથે બિહુ આવીયો, નગર વૈરાટ મઝારે; સાસુએ સઘ વહુરો ભણી, સોંપ્યો ગૃહતણો ભારરે. આં ૯ વિલસે સુખ વિષયના કંતથી, તે બિહુ વાધતે વેશરે; કદીએ લોપે નહીં કુળવધુ, સાસુ સસરાનો નિર્દેશરે. આં ૧૦ પણ બિહુ માંહોમાંહે હુવે, વચન વિવાહ કોઈ વારરે; ચિત્ત ન મિલે એક એકનું, દોહિલો શોક વ્યવહારરે. આં ૧૧ શોકથી શૂળી રૂડી કહી, નહીં ઇલાં મીન ને મેષરે; બેહુ જો બહિન સગિડિં હુવે, તોહી પણ વહે દ્રેષરે. આં ૧૨ દોય કોઈ એક વસ્તુનો, ચિત્તમાં ધરે અભિલાષરે; એહજ કારણ વૈરનું, છે બહુ શાસ્ત્રની શાખરે. આં ૧૩ શોકનો સંબંધ દોહિલો, કલહ કરતાં દિન જાયરે; બોલે મોસા ને કોસે ઘણું, રોષ હીયડે ન સમાયરે. આં ૧૪ જેહનેદોય

પછી મોટા આડંબર સાથે સાગરના પ્રીણ જેવી ઉજળી જાન જોડીને વૈરાટના રાજ શૂરસેનકુમાર સહિત તિલકાપુરીએ આવ્યા. આનંદથી વિવાહ થયો. રાજાએ અને મંત્રીએ હાથી, ઘોડા, રથ, સેવકો, વસ્ત્રાભૂષણો વિગેરે પુષ્કળ દાયજો આપ્યો. તે સર્વ લઈને વૈરાટકુમાર બન્ને સ્ત્રીઓ સહીત વૈરાટનગરે આવ્યો. સાસુએ બન્ને સ્ત્રીઓ ઉપર ગૃહભારનું આરોપણ કર્યું. તે બન્ને વહુ પણ સાસુ સસરાની મર્યાદા જાળવતી-ગૃહકાર્ય સંભાળતી પોતાના પતિની સાથે આનંદથી સુખલોગ લોગવવા લાગી. ‘કુળવધૂનું એ કર્તવ્યજ છે.’ ૬-૧૦

આ પ્રમાણે બન્ને સખીઓ આનંદથી રહે છે પણ તેમને પરસ્પર ઘણી વખત વાદવિવાદ થયા કરે છે. ધર્મને અંગે એકબીજાનાં ચિત્ત મળતાં નથી. વળી હવે તો શોકયનો વ્યવહાર પરસ્પર થયો છે એટલે ચિત્ત જુદા પડવાનું બીજું પણ કારણ મળ્યું છે. લોકો ‘શોકય કરતાં શૂળી પણ સારી’ એમ કહે છે તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. કારણ કે જોકે બે સગી બહેનો હોય તોપણ એક પતિને વરવાથી તેમના વચ્ચે અપૂર્વ દ્રેષ જાળે છે. કોઈપણ એક વસ્તુની બે જણને સરખી અભિલાષા થાય ત્યારે વૈર ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેતું જ નથી. કારણ કે એક વસ્તુ એક સાથે બેના ઉપલોગમાં આવી શકતી નથી. અને એક વખત કલહ ઉત્પન્ન થયો એટલે પછી તેને સિંચન મળતું જ નાય છે. શોકયનો સંબંધ જગતમાં કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ છે. તેમાં પરસ્પર રનેહનો અંશ પણ હોતો નથી, છતાં બહેન કહીને બોલાવાય છે. તેઓ એક બીજાને જૂઠાં કલંક આપે છે, મહેણાં મારે છે અને દ્રેષ વધારે છે. ૧૧-૧૪.

હુવે કામિની, તાસ ફેકટ અવતાર રે; ધરા પણ પાર્વતી જાનહવી, આંદરી ભમેય સંસાર રે. આં ૧૫ સુરનૃપ પ્રેમલુપ્ધો થકો, બિહુ ભણી રાખે સમાન રે; જાળવે ચિત્ત બિહુએ તણાં, જેમ તંબોળી નિજ પાન રે. આં ૧૬ ચોથે ઉઘાસે સત્તા-વીશમી, મોહને વર્ણવી ઢાળ રે; ભવિકજન ચિત્ત દેઈ સાંભળો, આગળ વાત રસાળ રે. આં ૧૭

ફહા.

તિલકમંજરીના તાતને, રમતી કિણે આખેટ;	
કાખર એક પરદીપની, આવી કિધી ભેટ.	૧
શ્યામ શિખા નયણાં અરૂણ, ચંચા કનક સમાન;	
પાંખો વિચ વિચ સિત અસિત, વાણી પીયુષ પાન.	૨
કાવ્ય કથા દોહા ભણી, ઘણી સુરંગી દેહ;	
રીઝયો ભૂપતિ પંખિણી, રાખી સોવનગેહ.	૩
પુત્રીને રમવા ભણી, ચૂકી પુર વૈરાટ;	
તિલકમંજરી હરખી ઘણું, દેખી પંખણી ઘાટ.	૪

કર્તા કહે છે કે—જે પુરૂષને જે સ્ત્રી હોય તેનો અવતારજ નિર્ધન છે, દુઃખમય છે, ઉપરથી સુખનો દેખાવ માત્રજ છે. જુઓ શિવે પણ પાર્વતી અને ગંગા બેને અંગીકાર કરી તો પછી તેને પરિભ્રમણ કરવું પડ્યું. શૂરસેન રાજકુમાર તો તંબોળી જેમ પોતાના પાનને એકસરખી રીતે જાળવે તેમ બન્નેને સરખી રીતે જાળવે છે, પણ જે કાટો પવનથી ઉઘો નીચો થાય તેને સરખો રાખવા કોણ સમર્થ થઈ શકે? એટલે બન્નેને ઓછું વધતું પડ્યા કરે છે. મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉઘાસની સત્તાવીશમી ઢાળ વર્ણવી. હે ભવિકજન! તમે ધ્યાન દઇને સાંભળો. આગળ રસવાળી વાત આવે છે. ૧૫-૧૭

ફહાનો ભાવાર્થ.

અહીં તિલકાપુરીમાં તિલકમંજરીના પિતાને કોઈ પારધીએ પરદીપથી આવેલી નવીન જાતની કાખર પકડીને લેટ કરી. તે કાખરને માથે કાળી શિખા હતી, લાલ નેત્ર હતાં, સુવર્ણ જેવી આંખો હતી, જે પાંખો વચ્ચે વચ્ચે કાળી ઘોળી હતી, વાણી અમૃત જેવી મધુર હતી. વળી તે કાવ્ય, કથા, ફહા વિગેરે શીખેલી હતી, એટલે તે યોદ્ધાને અન્યતા મનનું બહુ પ્રકારે રંજન કરતી હતી. રાજા તે કાખરની વાણીથી બહુજ પ્રસન્ન થયો. પછી તેણે સોનાની સળીવાળા પાંજરામાં તેને રાખીને પોતાની પુત્રીને રમવા માટે વૈરાટ નગરે મોકલી. તિલકમંજરી પણ તેને જોઈને બહુજ ખુશી થઈ. ૧-૪

સદા રમાડે તેહને, પોષે નવલ આહાર;

નાપે રૂપમતી પ્રતે, રમવાને કોઈ વાર. ૫

રૂપમતી માગે યદા, કહે નૃપપુત્રી એમ;

પીયર હુંતિ પંખિણી, તું ન મંગાવે કેમ. ૬

માહારે તાતે મોકલી, એ રમવાને કાળ;

પિયરથી મંગાવતાં, કિમ આવે તુજ લાજ. ૭

ઢાળ ૨૮ મી.

(રાગ સોરઠ. સામેરી.)

મંત્રી દુહિતા અતિ વિલખાણી, શોકલડીને મોસે રે; પણ ભોળી મનમાં નવિ જાણે, વિણસે જે કારણ રોષે રે. ૧ જાણે રે નહીં કોઈ કર્મની ગતિને. એ આંકણી. કાળર એક મંગાવવા કારણ, પિયર મુક્યો કાગળીઓ રે; મંત્રીએ પુત્રીનાં અક્ષર વાંચી, શોક સંબંધ અટકળીઓ રે. જા. ૨ વનમાં ગીરમાં પુરમાં કાળર, જોઈ પણ નવિ લાધી રે; તાત વિચારે નહીં મુકું તો, ન રહે સુતાની આધી રે. જા. ૩ કોસી પંખિણી એક કર આવી, નીલે વરણે રૂડી રે; અણુજાણ્યો અળગાથી જાણે, એહ છે જે સુંદર સુડી રે. જા. ૪ કંચન

હવે તિલકમંજરી તે કાળરને નિરંતર રમાડે છે, તેને નવી નવી વસ્તુ ખવરાવે છે અને એકલી આનંદ મેળવે છે. રૂપમતીને એક ક્ષણ પણ રમવા આપતી નથી રૂપમતી માગે તો કહે છે કે ‘ તું તારે પિયરથી શામાટે મંગાવતી નથી ? મને મારા પિતાએ મોકલી છે તો તને મંગાવતાં શું લાજ આવે છે ? ’ ૫-૭

ઢાળ અઠ્ઠાવીશમીના ભાવાર્થ

મંત્રીપુત્રી રૂપમતી આવાં વચ્ચેના સાંભળીને જાહુજ વિલખી થઈ, પરંતુ કાંઈક ભોળી હોવાથી તેણે વધારે રોષ કર્યો નહીં, તેણે જાણ્યું કે રોષ કરવાથી કાર્યનો ઉલટો વિનાશ થાય છે.

અન્યદા તેણે કાળર મંગાવવા માટે પોતાના પિતાની ઉપર કાગળ લખ્યો. તે પત્ર વાંચીને મંત્રીએ શોકયના સંબંધની અટકળ કરી અને તેજ કારણથી મંગાવ્યાનું ધાર્યું. પછી તેણે વનમાં, પર્વતમાં, નગરમાં અનેક જગ્યાએ એવી કાળરની શોધ કરાવી પણ તેવી કાળર તો કોઈ ઠેકાણે મળી શકી નહીં. મંત્રીએ વિચાર્યું કે જો હું નહીં મોકલું તો પુત્રીને દુઃખ થશે, એટલે તેણે એક કોસી જતની પક્ષીણી વર્ણમાં લીલી અને દૂરથી જોતાં સુડીજ લાગે. ૧-૪ તેવી સુંદર મળી તેને સોનાના પાંજરામાં રાખીને પુત્રી ઉપર મોકલાવી. રૂપમતી તેને

પિંજરમાંહે ઘાલી, પુત્રીને પોહોચાડી રે; રૂપમતીએ પિંજરથી કાઢી, ખોળે લેઈ રમાડી રે. જાનં પ રાખે પિંજર જતન કરીને, રક્ષક એક તસ રાખ્યો રે; હાસીએ તિલકમંજરીને જઈને, ભેદ પંખીણીનો લાખ્યો રે. જાનં ૬ શોકે પીયરથી પંખીણી અણાવી, નિસુણી રાપ ભરાણી રે; પારકી આંજિ દેખી ન શકે, આહો કાંઈ અકહ કહાણી રે. જાનં ૭ કોઈદિન શોક ખેહુ મિલી બેઠી, નિજ નિજ પંખી વખાણે રે; કોસી નાણી પણ જાણીએ આણ્યો, વીંછી ચઢાવી છાણે રે. જાનં ૮ એક કહે મારી કાખર રૂડી, એક કહે મુજ કોસી રે; જિમ એક ગ્રાહક આવે વિલગે, પાડોશી ખેહુ ડોશી રે. જાનં ૯ કહે ખેડિ જણીઉં જોઈએ કેહની, પંખીણી મીઠું બોલે રે; વાદે ચઢીઉં હેઝો પરડી, નિજ નિજ પિંજર બોલે રે. જાનં ૧૦ કાખર જિમ બોલે નર વાણી, તિલકમંજરી તિમ કુદે રે; રૂપમતી બોલાવે કોશી, જોહ છે પિંજર જુદે રે. જાનં ૧૧ બોલાવે પણ કિમહી ન બોલે, નરની વાણી કોશી રે; રૂપમતીએ મનમાં જણ્યું, એતો પુટરી ફોસી રે. જાનં ૧૨ ખીજવે શોકડ રૂપમતીને, કાંઈ હસાડે પડોસી રે; માહરી કાખર

જોઈને ખહુ રાજી થઈ. તેને પાંજરામાંથી કાઢી જોળામાં બેસાડીને રમાડવા લાગી. તેને જાળવવા એક માણસ રાખ્યો, અને તેનું સારી રીતે જતન કરવા લાગી. કોઈ હાસીએ જઈને આ વાત તિલકમંજરીને કરી. તે વાત સાંભળીને તિલકમંજરીને ઘણો રોષ ઉત્પન્ન થયો. તેણે માન્યું કે—‘ મારી ઇર્ધ્યાથીજ તેણે પંખીણી પીયરથી મંગાવી. ’ કર્તા કહે છે કે ‘ જુઓ ! શોકયની તો અકથ કહાણી છે કે જે બીજીનું સુખ કે બીજીનો આનંદ જોઈ શકતીજ નથી. તેના હૃદયમાં ઇર્ધ્યાનળ સળગ્યાજ કરે છે. ’ ૫-૭

એક દિવસ જન્મે જણીઓ પોતપોતાની પંખીણીને લઈને સાથે બેઠી છે, અને પોતપોતાની પંખીણીનાં વખાણ કરે છે. કર્તા કહે છે કે—‘ રૂપમતીએ આ કોસી આણી નથી, પણ છાણે ચઢાવીને વીંછી આણ્યો છે. ’ એક કહે કે મારી પંખીણી રૂડી છે અને બીજી કહે કે મારી પંખીણી રૂડી છે. એમ બોલતાં જન્મે જણીઓ વાદે ચડી અને સામસામી હોઠ કરી કે ‘ જુઓ કોની પંખીણી મીઠું બોલે છે ? એટલા ઉપરથી તેની પરીક્ષા થશે. ’ પછી તિલકમંજરીએ પોતાની કાખરને બોલાવી એટલે તે તો બધી વાતે પ્રવીણ હતી એટલે ઘણાં મીઠાં વાક્યો બોલી. તેથી તિલકમંજરી કુદવા લાગી. રૂપમતીએ પોતાની કોસીને ઘણી બોલાવી પણ તે શું બોલે ? મનુષ્યની ભાષાજ તે જાણતી નહોતી તો મીઠું મીઠું કયાંથી બોલે ? એટલે રૂપમતી ખહુ ખેદાણી. તેણે જણ્યું કે ‘ આ મારી પંખીણી તો માત્ર ઉપરથીજ કુટડી છે એટલુંજ છે, બીજું કાંઈ નથી. ’ ૮-૧૨. પછી તિલકમંજરી રૂપમતીને ખીજવવા લાગી કે ‘ આમ પાડોશીઓને શામાટે સતાવે છે ? કયાં મારી કાખર અને કયાં તારી

ઉપર ઉવારી, નાંખું એહવી કોસી રે. જાં ૧૩ રૂપમતી હતી ઘણુંએ કાઢી,
પણ પંખીથી રોષી રે; આગળ ભાવી કોઈ ન સમજે, કુણ જાણી કુણ જોસી રે.
જાં ૧૪ રક્ષકે કહી ઘણુંએ વારી, વાત તું ન કર કુમોસી રે; તો પણ રૂપમ-
તીએ કોસીની, પાંખો નાંખી ખોસી રે. જાં ૧૫ જોર ન આલ્યું કાંઈ પંખીનું,
સોળ પહોર દુઃખ પાવી રે; પોહોતી પરભવ આર્તધ્યાને, સ્ત્રી અવતારે આવી રે.
જાં ૧૬ ગિરિ વૈતાલ્યે ગગનવલ્લભપુર, પવનવેગ નૃપધન્ય રે, વેગવતી રાણીની
કુખે, તે કોસી ઉત્પન્ન રે. જાં ૧૭ વીરમતી તિણે પુત્રી પ્રસવી, બહુ કોડે હુલ-
રાવી રે; વીર નૃપતિને આભાપુરીએ, આનંદે પરણાવી રે. જાં ૧૮ અપચ્છર-
દત્ત વિદ્યાઓ સાધી, ક્રીધું રાજ્ય સુસાખી રે; અઠાવીશમી ચોથે ઉદ્ધાસે, મોહને
ઢાળ એ ભાખી રે. જાં ૧૯

હહા.

રૂપમતીની દાસીએ, આણી મન ઉપગાર;
સંભળાવ્યો કોસી ભણી, મહામંત્ર નવકાર.

૧

કોસી બાહિર પરઠવી, રૂપમતી મન આપ;
પંખી વધ ક્રીધા તણો, માંજ્યો પશ્ચાતાપ.

૨

કોસી ? એવી કોસી તો હજારો મારી કાળર ઉપરથી ચોવારી નાખું. ' આવાં તિલકમં-
જરીનાં અભિમાનનાં વચનો સાંભળીને રૂપમતી ઘણી સમજીને કાઢી હતી, છતાં પોતાની
પંખીણી ઉપર તેને અત્યંત રોષ આવ્યો. તેના રક્ષકે રૂપમતીને બહુ રીતે સમજાવી કે
તમે આ બિચારી પંખીણી ઉપર શામાટે રોષ કરો છો ? તેમાં એનો શું દોષ છે ? '
આ પ્રમાણે બહુ રીતે વાર્યા છતાં પણ રોષમાં આવેલી રૂપમતીએ કાંઈ પણ વિચાર ન
કરતાં તે પંખીણીની પાંખો ખેંચી કાઢી. નિરપરાધી પંખીણીનું કાંઈ જોર આલ્યું નહીં. તે
સોળ પહોર પર્યંત દુઃખ ભોગવી આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામીને મનુષ્યપણે જન્મી, એટલે તે
વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ગગનવલ્લભ નગરના રાજા પવનવેગની રાણી વેગવતીની કુક્ષીમાં
પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે તેનો જન્મ થયો. વીરમતી નામ પાડ્યું
અને આભાપુરીના વીરસેન રાજાની સાથે તેના પિતાએ તેને પરણાવી. તેણે અપ્સરાઓ
પાસેથી વિદ્યાઓ મેળવી અને પોતાના પતિના વિરહે આભાપુરીનું રાજ્ય તે ભોગવવા લાગી.
મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની અઠાવીશમી ઢાળ કહી. ૧૩-૧૯

હહાનો ભાવાર્થ

રૂપમતીની દાસીએ કોસીને અંત સમયે નવકાર મંત્ર સંભળાવ્યો અને તે મરણ પામી
એટલે તેને ચોગ્ય સ્થાને પરઠવી. ત્યારપછી રૂપમતીને પક્ષીવધ સંબંધી અત્યંત પશ્ચાતાપ

તિલકમંજરી મિથ્યાત્વિણી, જન્મથી દુષ્ટ સ્વભાવ;	
કોસિક ગતિ દીઠે વધ્યો, જિનમત નિંદા દાવ.	૩
રેરે રૂપમતી નિસુણ, એહવો તુજ જિનધર્મ;	
મુખે પોકારે છે દયા, એહવાં કરી કુકર્મ.	૪
પંખી વધતાં પાપીણી, કિમ આલ્યા તુજ હાથ;	
હું તો કદિએ નવિ હણું, એહવા જીવ અનાથ.	૫
શોકંતણે વચને લહો, રૂપમતી વિષવાદ;	
વાક્યો બેહુ શોક્યો લણી, નિજ નિજ ધર્મ વિવાદ.	૬
વારે ઘણુંએ વાલહો, તિમ વિમણીઉં થાય;	
જિમ પાવક જવાળા વધે, જિમ જિમ ઘૂત સીંચાય.	૭

હાળ રદ મી.

(બાપડલી રે જીભડલી તું કં નહિ બોલે મીઠું—એ દેશી.)

રૂપમતી ઘણુંએ પસ્તાવે, કોસીને દુઃખ દેઈ; પણ ક્રીધું અણક્રીધું ન હોવે, ના ન કહાયે કેઈ રે. ૧ બાપડલા રે જીવડલા તું કરજે કામ વિમાસી. એ

થવા લાગ્યો. તિલકમંજરી તો મહા મિથ્યાત્વી હતી, દુષ્ટ સ્વભાવવાળી હતી એટલે તેને તો આ પ્રમાણેની કોસીના મરણની હકીકતથી બોલવાનો લાગ મળ્યો. તેણે તે નિમિત્તે જિનમતની ઘણી નિંદા કરી અને રૂપમતીને કહેવા લાગી કે—“ જોયો તારો જિનધર્મ ! જેમાં મોઢે દયા દયા પોકારાય છે અને કાર્ય તો આવાં થાય છે ! અરે પાપિણી ! તને આવી નિરપરાધી પંખીણીને મારતાં દયા કેમ ન આવી ? તારા હાથ કેમ આલ્યા ? હું તો કદી પણ એવા અનાથ જીવની હિંસા ન કરું. ” શોક્યનાં આવાં વચનોથી રૂપમતીને અત્યંત વિષવાદ થયો અને પોતપોતાના ધર્મ સંબંધી વિવાદ વૃદ્ધિ પામ્યો. તેનો પતિ તે જાનને ઘણું વારે પણ તેથી ઉલટો અગ્નિમાં ઘી હોમ્યાની જેમ તેમની દેષજવાળા વધતીજ જતી હતી. કોઈ રીતે તે જાનને શાંત થતી નહોતી. ૧-૭

હાળ ઓગણત્રીશમીના સાવાર્થ.

રૂપમતી પોતાના મનમાં કોસીને મારીને ઘણું પસ્તાવા લાગી. પણ એકવાર વગર-વિચાર્યું કાર્ય કરી નાખ્યા પછી તે કયું ન કયું થતું નથી. તેથીજ વિચક્ષણ મનુષ્યો વગર વિચાર્યું કોઈ પણ કાર્ય રહસ્યવૃત્તિએ કરી નાખતા નથી. કર્તા અહીં જીવને શિખા-મણ આપે છે કે—‘ હે જીવ ! તું જે કર તે વિચારીને કરજે, તારાં કાર્યથી તને નવાં કર્મ

આંકણી. વિહડે જાતું આવતું વિહડે, કર્મ એ કરવત કાશી રે. બાં ૨ રૂપમતી જે મંત્રીપુત્રી, પંખી પાતિક પૂરી; પણ છે જિનમતની આરાધક, નહીં કોઈ વાતે અધુરી રે. બાં ૩ પૂરવ દેશે આભાનગરી, વીરસેન ધૃતધરણી; અંદ્યકા પણ અધિકી સુંદર, અંદ્રાવતી તસ ધરણી રે. બાં ૪ ભોગવી જીવિત પૂરણ રીતે, રૂપમતી કોઈ દિવસે; આભાએ અંદ્રાવતી ઉદરે, રૂંડે રિખે નિવસે રે. બાં ૫ પૂરણ માસે અંગજ પ્રસવ્યો, અંદ નામ તસ દીધું; કરો વિધે અથવા કરો અવિધે, ન મિટે ધર્મ જે કીધું રે. બાં ૬ હુતો જે કોસીતણો રખવાળો, તે થયો સુમતિ પ્રધાન; જે પંખીની કણ આણી, એ તસ કણ અમલાન રે. બાં ૭ જે પોશાલતણી પાડોશણ, સુરસુંદરી હિતકરણી; તેહ થઈ નૃપચંદ એ તાહરી, પ્રથમ ગુણાવળી ધરણી રે. બાં ૮ રાજસુતા જે તિલકમંજરી, હુતિ મિથ્યાપચ્છી; વિમલપૂરીએ ભૂપતિપુત્રી, થઈ તે પ્રેમલાલચ્છી રે. બાં ૯ અજળ જીવ થયો કનકદંવજ, પૂરવ રોષે કોઢી; કોઈ અજ્ઞાની કિમપિ ન જાણે, કર્મતણી ગતિ પોઢી રે. બાં ૧૦ ધાવ એ કપિલા જીવ કાખરનો, જેણે વઢવાડ લગાડી; નટવર જીવ છે સુરસેનનો, પરણ્યો જે બેહુ

બંધાશે અને તેને વેદતાં પાછાં બીજાં બંધાશે, એટલે કાશીના કરવતની જેમ તે તો જતાં અને આવતાં બંને વખત વેરશે-વિડંબના પમાડશે. 'રૂપમતીએ જે કે આ એક કાર્ય અદ્યટિત કરી નાંખ્યું', પરંતુ તે જિનમતમાં પ્રવીણ હોવાથી પશ્ચાતાપાદિવડે તે કર્મને ઘણું ક્ષીણ કરી નાંખ્યું અને સ્ત્રીવેદ ટાળી પુરુષવેદ બાંધ્યો. ત્યાંથી આયુ પૂર્ણ થયે મરણ પામી આભાપુરીના વીરસેન રાજાની અંદ્રાવતી નામની રાણીની કુક્ષીમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થઈ. અનુક્રમે જન્મ થયો, એટલે અંદકુમાર નામ પાડ્યું. તે હે રાજા ! તમે પોતે થયા 'વિધિપૂર્વક કે અવિધિએ કરેલો પણ ધર્મ નિષ્કળ જતો નથી.' ૧-૬

કોસીનો રક્ષક હતો તે મરણ પામીને હે ચંદરાજ ! તમારો સુમતિ નામે પ્રધાન થયો. પંખીણીનો અંત અવસ્થાએ તેણે માત્ર કણ આણી હતી તેનું શુભ ફળ તેને પ્રાપ્ત થયું. અને સાધ્વીના ઉપાશ્રયની પાડોશણ જે સુરસુંદરી નામે હતી જેણે સાધ્વીનો ગળાફાંસો દૂર કર્યો હતો તે મરણ પામીને હે ચંદરાજ ! તમારી રાણી ગુણાવળી થઈ. રાજપુત્રી તિલકમંજરી જે મિથ્યાદષ્ટિ હતી તે મરણ પામીને પ્રેમલાલચ્છી થઈ. સાધ્વીનો જીવ મરણ પામીને કુષ્ટિ કનકદંવજ થયો. 'અજ્ઞાની જીવો કર્મની પ્રૌઢ ગતિને જાણતા નથી, પણ તેનું કેવું પરિણામ આવે છે તે જુઓ.' ૭-૧૦. કાખરનો જીવ કપિલા ધાત્રી થયો કે જે કાખરના ભવમાં પરસ્પર કલેશનું નિમિત્ત થઈ હતી. આ ભવમાં પણ તેણે નિમિત્તપણે કામ કર્યું છે. શૂરસેન કુમાર જે રાજપુત્રો અને મંત્રીપુત્રીનો સ્વામી હતો તે મરણ પામીને

લાડી રે. આં ૧૧ રૂપમતીની પૂર્વે દાસી, તેહ થઈ નટખાળા; કર્મપ્રવાહ જેણે
દિશે આલ્યા, ન ગણે નદી કે નાળા રે. આં ૧૨ કુષ્ઠીનો હિંસક જે મંત્રી, તે
કાખર રખવાળો; પાર ન આવે પૂરવભવનો, જિમ ગહીલીનો ગવાળો રે. આં
૧૩ શ્રી મુનિસુવ્રત જિનજીએ ભાખ્યા, ઇમ પૂરવભવ સહુના રે; આભાપતિ
સમજ સમજ તું, કહીએ તુજ કિંબહુના રે. આં ૧૪ પાંખો ઉખેડ્યાનો કોસીએ,
લીધો વૈર પ્રસિદ્ધો; ઇહ ભવ તુજને વીરમતીએ, મંત્રે કુકડ કીધો રે. આં ૧૫
કીધું કર્મ જે ઉદયે આવે, તિહાં નહીં કોઈનો ચારો; કાઢ્યો છે એમ સઘળે
જીવે, આપ આપણો વારો રે. આં ૧૬ પૂર્વભવે સાંધીને ચોરી, દીધી થઈ
નિરાંકી; પ્રેમલાલચી તો કહેવાણી, વિષકન્યાથી કલંકી રે. આં ૧૭ પૂર્વે
જિમ કોસીક રક્ષકનો, કાંઈ ન રહ્યો ઝાલ્યો; ગુણાવળીનો એણે ભવ પણ, વીર-
મતીથી ન આલ્યો રે. આં ૧૮ દાસીએ કોસીક નીઝામી, પૂર્વભવે મનરંગે;
ઇહ ભવ શિવમાળાએ કુકડ, દીધો પ્રેમલા સંગે રે. આં ૧૯ ચંદનરેશો મુમતિ
વિશેષે, હીયડામાંહે આણ્યો; પૂરવભવ અધિકારને જણ્યો, શ્રી જિનજીએ વખા-
ણ્યો રે. આં ૨૦ શ્રી જિનરાજતણા ચરણાંબુજ, પ્રણમ્યા ચંદભૂપાળે; મોહન
કહે રસ ચોથા ઉદ્ધાસની, ઓગણત્રીશમી ઢાળે રે. આં ૨૧

શિવકુમાર નટ થયો. રૂપમતીની તે ભવમાં જે દાસી હતી તે નટપુત્રી શિવમાળા થઈ.
' કર્મનો પ્રવાહ તો જે દિશિમાં વહે તે દિશિમાં વહનજ કરે છે, તેને નહીં નાળાં કે
કોઈ અટકાવી શકતાં નથી. ' કાખરનો રક્ષક જે હતો તે હિંસક મંત્રી થયો. " આ
પ્રમાણે શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીએ સર્વના પરભવ કહીને કહ્યું કે " હે ચંદરાજ ! તને
વધારે શું કહીએ, તારા પૂર્વભવના ચરિત્ર ઉપરથી તું કર્મની વિચિત્રતા સમજ. ૧૧-૧૪
કોસીની તે પાંખ ઉખેડી નાખી હતી તેનું વૈર તેણે વીરમતી થઈને લીધું તેણે
આ ભવમાં તને કુકડો કરીને ઘણો હેરાન કર્યો. કર્યાં કર્મ સર્વને ઉદય આવે ત્યારે લોગ-
વમાં પડે છે, તેમાં કોઈનો પ્રયત્ન ચાલી શકતો નથી, તેમાં તો વારા પછી વારો આવેજ
છે. પૂર્વભવે સાંધીને માથે ખોટી ચોરી નાખી હતી તેથી પ્રેમલાલચીને માથે આ ભવમાં
કનકધ્વજ થઈને તેણે કુષ્ઠી કરી નાખવાનું કલંક આપ્યું અને તે વિષકન્યા કહેવાણી. પૂર્વ
ભવના કોસીના રક્ષકનું રૂપમતી પાસે આલ્યું નહોતું તેમ આ ભવમાં ગુણાવળીનું વીરમતી પાસે
કાંઈ ન આલ્યું. તે રોતી રહી, અને તેના સ્વામીને (તને) વીરમતીએ કુકડો કર્યો. પૂર્વભવે
રૂપમતીની દાસીએ કોસીને નીઝામી હતી તે સ્નેહથી આ ભવમાં શિવમાળાએ કુકડાને લાવીને
પ્રેમલાલચીને સોંપ્યો અને તેનું રક્ષણ કર્યું. " આ પ્રમાણે પરમાત્માએ ચંદરાજ વિગેરેના
પૂર્વભવ સંબંધી કર્મોનો જે રૂપાદેશ કહ્યો તે સાંભળી તે સર્વ પ્રતિજોધ પામ્યા. શ્રી જિનરાજના
ચરણકમળને નમસ્કાર કર્યો. મોહનવિજયજીએ ચોથા ઉદ્ધાસની ઓગણત્રીશમી ઢાળ કહી. ૧૫-૨૧

દુહા.

જિનવાણી નિસુણી કરી, ચંદ થયો બહુ દક્ષ;	
મિટી ભ્રાંતિ નયણે નિરખી, પૂરવલવ પ્રત્યક્ષ.	૧
કરનેડી છોડી કપટ, તોડી માયા કંદ;	
દોડી ભાવેથી નમે, શ્રી શ્રીજ્ઞાનજિણંદ.	૨
તુજ જેહવો તારક મળ્યે, ભવસાગરનો પાર;	
જો સ્વામી પામું નહીં, તો મુજ કવણ આધાર.	૩
ક્રીધો મુજ પોતાતણો, દેખાડી ભવભીતિ;	
હવે પ્રભુ મુજથી પાળવી, પોતાવટની રીતિ.	૪
પૂરે ગજ પાછા હઠે, સાહમાં ચાલે મીન;	
જળ પણ પોતાવટ ગણે, ન ગણે દીન અદીન.	૫
જિન કહે દેવાણુપ્રિયે, મા પડિખંધ કરેહ;	
અનુમતિ લેછ કુટુંબની, ચારિત્ર ચિત્ત ધરેહ.	૬
કરી પ્રભુ ચરણે વંદના, આવ્યો ભૂપતિ ગેહ;	
ચરણ કરણ ગુણ ઉપરે, પ્રગટ્યો પૂરણ નેહ.	૭

દુહાનો ભાવાર્થ.

ચંદરાન્ત જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી સાંભળી બહુજ સાવધ થયા અને કર્મજાળ-માયાજાળ તોડીને પરમ ઉપકારી પરમાત્માના ચરણમાં જઈને બહુ ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. હે પરમાત્મન ! તમારી જેવા તારક મળ્યા છતાં જો હું ભવસાગરનો પાર ન પામું તો પછી બીજો મારે કોનો આધાર છે ? આપે આ સંસારનો ખરેખરો ભય બતાવી મને તેનાથી ઉન્મુખ કર્યો છે તો હવે મને પોતાનો ગણીને આપે પ્રીતિની રીતિ પાળવી પડશે. જે પાણીના પૂરથી મોટા હાથીઓ પણ તણાઈ જવાના ભયથી પાછા હઠે છે તે પૂરમાં મા-છલાંઓ સામા પૂરે ચાલે છે, પણ તેને પાણી પોતાના ગણીને ઘસડી જતું નથી. માટે હે પ્રભો ! મારી ઉપર પણ કૃપા કરીને મને આ ભવસાગરમાંથી તારો. ” પ્રભુએ કહ્યું કે—‘ હે દેવાનુપ્રિય ! જો તમારી એવી સદ્વિચ્છા છે તો હવે ઉત્તમ કાર્યમાં વિશેષ પ્રતિબંધ ન કરવો. ’ ચંદરાન્ત ‘ તહત્તિ ’ કહીને પરિવાર સહિત પોતાના નગરમાં આવ્યો. ૧-૭

હવે ચંદરાન્ત પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓને સમજાવીને ચારિત્રની અનુમતિ મેળવશે અને સૌ સાથે ચારિત્ર લેશે તે આપણે હવે પછી વાંચશું. હાલ તો ઉપર કહેવામાં આવેલી જિનરાજની દેશના અને ચંદરાન્તદિકનો પૂર્વભવ, તેમાં રહેલું રહસ્ય વિચારીએ તેમજ બંની શકે તેટલું તેનું અનુકરણ કરીએ.

ઢાળ ળાવીશમીથી ઢાળ ઝોગણત્રીશમી સુધીનું રહસ્ય.

આ રહસ્યના પ્રારંભમાં ચંદરાબાના સાંસારિક સુખવૈભવનું વર્ણન કર્યું છે. સ્ત્રીસંજ્ઞાથી સુખ પામ્યા પછી તે પુત્રસંજ્ઞાથી સુખ પામે છે. બન્ને પુત્રો વૃદ્ધિ પામે છે અને ભણી ગણીને હુશિયાર થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ રાજ્યયોગ્ય થાય છે. ચંદરાબાનું રાજ્ય પણ વૃદ્ધિ પામે છે, અનેક રાજાઓ સ્વયમેવ-તેના પુણ્યપ્રતાપથી આવી આવીને નમે છે. ત્રણ ખંડમાં તેની આજ્ઞા પ્રવર્તે છે. વાસુદેવ નહીં છતાં પણ વાસુદેવ જેટલી રાજઝલ્લિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ બધાં પુણ્યનાં ફળ છે એમ બાણીને ચંદરાબા આ ભવમાં અનેક પુણ્ય-કાર્ય કરે છે. ઉત્તમ પુરૂષો નિરંતર કૃતજ્ઞ હોય છે. તે ઉપકારીના ઉપકારને ભૂલી જતા નથી. ધર્મ જેવો ઉપકારી કે જેણે આ ભવમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં તેને કૃતજ્ઞ મનુષ્ય કેમ વિસારે ? તે તો જેમ બને તેમ વિશેષ રીતે તેનું આરાધનજ કરે. ચંદરાબાએ પણ સાતે ક્ષેત્રનું પોષણ કરીને ધર્મની જેટલી બની તેટલી પુષ્ટિ કરી અને મળેલી સંપત્તિને અનેક પ્રકારે સફળ કરી. :

પછી ઉત્તમ પુરૂષને ઉત્તમ સંયોગો સહેજે પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચંદરાબાને પણ બને છે. ખરે વખતે શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી પરમાત્મા ત્યાં પધારે છે. વનપાળક વધામણી આપે છે અને ચંદરાબા પરિવાર સહિત પ્રભુને વાંદવા બંધ છે. વંદન કરીને સર્વ પર્ષદા યોગ્ય સ્થાને બેઠા પછી ભગવંત સમયને યોગ્ય દેશના આપે છે. તેની અંદર કર્મનું સ્વરૂપજ વર્ણવે છે. કર્મના બંધહેતુની હકીકત જણાવીને પછી જ્યાં આ જીવનો અનાદિ નિવાસ હોય છે તે સૂક્ષ્મ નિગોહનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. પછી તેમાંથી નીકળીને આગળ વધતો વધતો જીવ મનુષ્યપણું પામે છે, પરંતુ મિથ્યાત્વે વાહ્યો થકો ત્યાંથી પાછો નિગોહાદિમાં બંધ છે અને ભવબ્રમણ કરે છે. અનુક્રમે સમક્રિત, દેશવિરતિપણું અને સર્વવિરતિપણું પામે છે, ઇત્યાદિ કહે છે. પછી અષ્ટાંગ યોગનું ટુંક સ્વરૂપ જણાવે છે. તેમાં તારાદિથી અનુક્રમે અમૃત અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કર્યાનું કહે છે. દષ્ટિ આઠ છે. મિત્રા, તારા, બલા, હીપ્રા, સ્થિરા, કાંતા, પ્રસા અને પરા. છઠ્ઠી કાંતાદષ્ટિનું બીજું નામ તારા પણ છે. અમૃતાનુષ્ઠાન આ છઠ્ઠી દષ્ટિમાંજ સંભવે છે. બીજી દષ્ટિઓમાં અંશે અંશે હોય છે. અહીં તેની પૂર્ણતા બોવાય છે. આ સંજ્ઞાથી વિશેષ માહિતી જ્ઞાનસાર, બાર ભાવના વિગેરે બોવા-વાંચવાથી મળી શકે છે. અહીંથી આગળ વધતો પ્રાણી ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવે છે, અને આયુ પૂર્ણ થયે અઘાતી કર્મોનો પણ ક્ષય કરી સિદ્ધાવસ્થાને પામે છે. પરમાત્માએ પોતાની દેશનામાં આ પ્રમાણેનો જીવની ઉત્ક્રાંતિનો કેમ કેમસર ચડતો ચડતો બતાવ્યો છે. આખી દેશનાજ રહસ્યમય છે, તેથી તેમાંથી રહસ્ય શોધવાની આવશ્યકતાજ નથી. તે દેશનાજ મનનપૂર્વક ફરી ફરીને વાંચવી અને પોતાના આત્માની ઉન્નત દશા કેવી રીતે થાય તેને માટે પ્રયત્નવાન થવું.

પરમાત્માની અમૃતમય દેશના સાંભળીને ચંદરાબા વિગેરેના રોમરોમ ઉદ્ઘાસિત થયા.

તેમના હૃદયમાં વૈરાગ્યનો અપૂર્વ રસ જન્મેલો, પરંતુ તે રસની વિશેષ પુષ્ટિને માટે તેમણે પોતાનો અને પોતાના સંબંધમાં આવેલા ગુણાવળી, પ્રેમલાલચી એ જે રમણીનો તેમજ કનકધ્વજ કુમાર, હિંસક મંત્રી અને કપિલા ધાવનો પૂર્વભવ પૃથ્વ્યો, તે સાથે શિવકુમાર નટ અને શિવમાળા સાથે પણ પૂર્વ સંબંધ શું હતો તેની પૃચ્છા કરી. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સુખ-દુઃખાદિકના નિમિત્ત કારણો જાણવાની તીવ્ર ઇચ્છા પ્રભુને બતાવી, કે જે જાણ્યા પછી તે નિમિત્તોથી દૂર કે નજીક રહેવાનો પ્રયત્ન થઈ શકે. પોતાનું હિત-અહિત કરનારા કારણોને જે જોળખાવવામાં આવે તો પછી તેનાથી દૂર યા નજીક રહી શકાય. આ પ્રમાણેની ચંદરાબ્જની પ્રાર્થનાથી પરમાત્માએ તેમનો પૂર્વભવ કહેવાની શરૂઆત કરી. એટલે તેમાંનાં જે પાત્રો ગુણાવળી, પ્રેમલાલચી વિગેરે ત્યાં હાજર હતા તે બધા એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા.

પૂર્વભવનો વૃત્તાંત રાસના કર્તાએ જાહુ વિસ્તારથી કહેલો છે, તેથીજ આ રહસ્યને લંબાવવું પડ્યું છે. પૂર્વભવના વૃત્તાંતમાંથી જાહુ રહસ્ય ખેંચવા યોગ્ય છે. તિલકમંજરી રાજપુત્રી મિથ્યાત્વવાસિત હોવાથી મંત્રીપુત્રી સાથે બીજી બધી રીતે ભરપૂર પ્રેમ છતાં અને એક વર વરવાનો નિર્ણય કર્યા છતાં મંત્રીપુત્રીની પાસે તેની ગુરૂણી સાધ્વીની તે કેટલી બધી અઘટતી અને અસત્ય નિંદા કરે છે તે વિચારવા યોગ્ય છે. મંત્રીપુત્રી તો તેનો યથાર્થ ઉત્તર આપે છે અને તેની કહેલી દરેક હકીકતને પરાસ્ત કરે છે, તો પણ તેની બીલકુલ રાજપુત્રી ઉપર અસર થતી નથી. તે તો પોતાના વિચારનેજ દઢ વળગી રહે છે. તેના મિથ્યાભાવની પ્રબળતા એટલે સુધી વધી જાય છે કે તે નિર્દોષ સાધ્વીની ઉપર ચોરીનું કલંક મૂકવા માટે એક રાજપુત્રીને ન છાજે તેવું કામ કરે છે. સાધ્વીને છેડે મંત્રીપુત્રીનું કર્ણભૂષણ વળગાડી દે છે. સરલ હૃદયના સાધ્વી તેની ક્રિયાને કળી શકતા નથી. તે તો ઉપાશ્રયે જાય છે. પાછળ મંત્રીપુત્રી પોતાનું આભૂષણ શોધે છે, એટલે રાજપુત્રી સાધ્વી ઉપર ચોરીનું કલંક મૂકે છે. બન્ને જણીઓ ઉપાશ્રયે જાય છે, પણ સાધ્વીનાં સુખ ઉપર નિર્દોષતા જોઈનેજ તેને છેડેથી જો કે રાજપુત્રી તે આભૂષણ કાઢી આપે છે, પરંતુ મંત્રીપુત્રી તરતજ તે અપકૃત્ય રાજપુત્રીનુંજ માને છે અને તેવા સ્પષ્ટ શબ્દો પણ કહે છે. તિલકમંજરી આ અપકૃત્યથી એવું કિલ્લ કર્મ જાંધે છે કે તેથી આગામી ભવે તેને વિષ-કન્યાનું કલંક પ્રાપ્ત થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ તેને હણી નાખવા માટે વધભૂમિ પર્યંત લઈ જવામાં આવે છે. માત્ર તે વખતે પૂર્વકર્મ ક્ષય થઈ જવાથી તેનો વધ થતો અટકે છે અને તેના પિતા તેની વાત સાંભળવાની હા પાડે છે. તેને પરિણામે તે બચી જાય છે. પ્રાણી કર્મ કરતાં વિચારતાં નથી, પણ તેનાં ક્રૂણ કડવાં ભોગવવાં પડે છે ત્યારે પછી નિર્રર્થક પારાવાર પસ્તાવો કરે છે.

મંત્રીપુત્રી ક્રોધના આવેશમાં કોસીપંખીણીનાં પ્રાણ લે છે, પણ ધાર્મિક સંસ્કાર સારા પડેલા હોવાથી પશ્ચાત્તાપાદિવડે તે કર્મને ઘણું બપાવે છે અને અન્ય ધર્મકરણીવડે

સ્રીવેદને પણ ટાળી દઈ ચંદરાલ યાય છે. પૂર્વે જાંધેલું કર્મ ઘણું જાપાવ્યાં છતાં પણ શેષ રહેલ કર્મથી આ લવમાં કુકડા થવું પડે છે અને અસહ્ય કષ્ટ લોગવવું પડે છે. વીરમતી કે જે પૂર્વ લવમાં કોસી હતી તે ચંદરાલ પ્રત્યેનાં પૂર્વલવનાં વૈરનો જલદો આ લવમાં લે છે. ' કર્મનો વિપાક જરેજરો ધ્યાન આપવા લાયક છે, કારણ કે તે અતિ જળવત્તર છે. '

પૂર્વલવના વૃત્તાંતમાં કર્તાએ શોકયના સંજંધનું ચિત્ર પણ સારું આજેખ્યું છે. પ્રથમાવસ્થામાં રાજપુત્રી અને મંત્રીપુત્રીને અત્યંત રનેહ હતો, છતાં શોકય થયા પછી તે રનેહ કેવો દ્રેષ અને ઇર્ષાના રૂપમાં પલટાઇ જાય છે તે જોવાનું છે. ' શોકય કરતાં શૂળી સારી ' એ કહેવત કર્તા અહીં ઘટાવે છે. જે પૂર્વના રનેહવાળી સ્ત્રીઓની આ સ્થિતિ થાય તો પછી જેને પ્રથમની પીછાન પણ ન હોય તેનું તો શું પરિણામ આવે તે સહેજે સમજી શકાય તેમ છે. જે સ્ત્રીના સ્વામીને કેવું સુખ હોય છે તેના પણ કર્તા અહીં થોડાક ચિતાર આપે છે, અને તેના મનુષ્ય અવતારનેજ ફોગટ-નિષ્ફળ-એજે ગયેલોજ ગણે છે. આ હકીકત ઘણા મનુષ્યોને તો અનુભવસિદ્ધ હોય છે અને કેટલાકને તેનું સ્વરૂપ ચધાર્થ જાણવાથી અનુભવસિદ્ધ જેવી થયેલી હોય છે, છતાં પુત્રાદિકના નિમિત્તને અથવા ખીલ નિમિત્તોને આગળ કરીને સમગ્ર ગણાતા મનુષ્યો પણ તે સ્થિતિ સ્વીકારે છે એ મોટા આશ્ચર્યની વાત છે.

પક્ષીપણીની સ્થિતિમાં પણ સંયોગ સારા મળવાથી કાળર જેવી લોકોમાં અમનોજ ગજાતી પક્ષિણી પણ કેવી વિચક્ષણ થાય છે તે જોવાનું છે અને તે દષ્ટાંત ધ્યાનમાં રાખીને મનુષ્યપણામાં સારા સંયોગ મેળવી અથવા મળેલાનો લાલ લઈ મનુષ્યે વિચક્ષણ થવાની કેટલી જરૂર છે તે વિચારવાનું છે. એવી રીતે વિચક્ષણ થવું તે પણ સંસાર વધારવા માટે નહીં પણ સંસારનો ક્ષય કરવા માટે થવાની જરૂર છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે; નહીં તો એવા વિચક્ષણ તો જર્મન પ્રજાની જેવાં ઘણાં હોય છે કે જે પોતાની વિચક્ષણતાનો ઉપયોગ મનુષ્યોના પારાવાર સંહારને માટે અથવા તો અનેક પ્રકારનાં પાપારંભનાં કાર્યોની શરૂઆત કરવાને માટે કરે છે. એવી વિચક્ષણતા તેમનેજ મુજારક હો. આપણે તેની જરૂર નથી.

પૂર્વલવનું વૃત્તાંત પૂર્ણ કરતાં પરમાત્મા કયા કયા છવને કયા કયા કર્મનું દ્રુણ પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્પષ્ટ કરી જતાવે છે. આ લવની સાથે તેમના પૂર્વલવનો સંજંધ જોડી આપે છે કે જે સાંકળ જરાળર જોડાવાથી સર્વ શ્રોતાના દિલમાં અનિવાર્ય અસર ઉત્પન્ન કરે છે. ચંદરાલ તો તે હકીકત સાંભળીને સર્વ કરતાં અધિક વૈરાગ્યરંગે રંગાઇ જાય છે. તે તો તેજ વળતે સંસારથી પરાડ્મુખ થઇ જાય છે અને સંસાર છોડવા તત્પર થઇ જાય છે. તે પરમાત્માને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાની અત્યંત પ્રાર્થના કરે છે અને પરમાત્મા શુભ કાર્યમાં વિશ્વંજ ન કરવાનું-પ્રતિજ્ઞ ન કરવાનું તેને કહે છે; એટલે તરતજ તે પ્રભુને વાંદીને પરિવાર સાથે પોતાની નગરીમાં આવે છે.

હવે ચંદરાજ ગને સ્ત્રીઓ-ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છી કે જે ૭૦૦ રાણીઓમાં મુખ્ય છે તેની સાથે સલાહ કરશે, પોતાનો દૃઢ વિચાર જણાવશે અને તેમના દિલ પણ વૈરાગ્ય-રંગે વાસિત કરશે; જેને પરિણામે ગદા એક સાથે ચારિત્ર લેવા તત્પર થશે, એટલું જ નહીં પણ ઘણા તો તેજ ભવમાં સંપૂર્ણ આત્મહિત સાધશે. તે આપણે હવે પછી વાંચીશું. હવે પછીના રહસ્યમાં આ રાસની-ચંદરાજના ચરિત્રની પણ સમાપ્તિ થશે અને આપણે લેખક-વાંચકનો આ લેખને અંગે થયેલો સંબંધ પૂર્ણ થશે. હાલ તો આ રહસ્યમાં આવેલ પરમાત્માની દેશના અને ચંદરાજનો પૂર્વભવ-તેનું વારંવાર મનન કરવાનું. સૂચવી વિરમવામાં આવે છે અને આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

ઢાળ ૩૦ મી.

(ચિર ચિર રે ચંદલા મ કરીશ વિહાણું-એ દેશી.)

દેવી ગુણાવળી પ્રેમલાલચ્છી, એ ખેડુ ચંદે તેડી રે; માંડી એકાંતે વૈરાગ્યની વાતો, વિષયકથા નવિ છેડી રે. ૧ ચિર ચિર રે ચેતન સંયમપથે, ભૂલે કાં આવ્યે બાજી રે; પતિ પત્નિનું મન જે રાજી, શું કરશે તિહાં કાજી રે. ચિં ૨. રે વનિતે અમે સંયમ લેશું, શ્રી પુરૂષોત્તમ પાસે રે; તૃપ્ત થયું મન રાજ્યલીલાથી, જિનવાણી વિશવાસે રે. ચિં ૩ જીવિત અંજળીના જળ સરિખું, અથવા જળનો પરપોટો રે; કાયા અસતી માંયા જેહવી, કરવો ભરંસો તે ખોટો રે. ચિં ૪ માંસ રૂધિર ગારાથી કાઢી, ખડકી હાડ લીતલડી રે; નસની

ઢાળ ત્રીશમીનો ભાવાર્થ

મુનિસુવ્રતસ્વામીની દેશનાથી અને પૂર્વભવના શ્રવણથી ચંદરાજનું દિલ અત્યંત વૈરાગ્યવાસિત થયું. તેણે ઘેર આવી ગુણાવળીને અને પ્રેમલાલચ્છીને એકાંતે બોલાવીને કહ્યું કે—“ હે વિનયવંત સ્ત્રીઓ ! હું તો શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી પરમાત્મા પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ, કેમકે તેમના ઉપદેશામૃતથી રાજ્યલોગ ઉપરથી મારું મન સર્વથા ઉડી ગયું છે, હવે મને તેની તૃપ્તિ થઈ ગઈ છે; મને એમાં આનંદ આવતો નથી, મારી વૃત્તિ ઉદાસીન થઈ ગઈ છે. આપણું આયુષ્ય અંજળીમાં રાખેલા જળની જેમ ક્ષણે ક્ષણે ઘટતું-ટપકતું છે, અને છેલ્લી સ્થિતિએ પાણીના પરપોટા જેવું છે. પાણીના પરપોટાની જેમ તેને વિલય પામી જતાં વાર લાગતી નથી. આ શરીર પણ કુલટા સ્ત્રીની જેવું છે, તે ખરે વળતે પ્રીતિનો નિર્વાહ કરે તેમ નથી. એટલે તેનો તો વિશ્વાસજ કરવા યોગ્ય નથી. ૧-૪ માંસને રૂધીરરૂપી કદંમથી આ હાડપીંજરરૂપ લીંત ઉભી કરેલી છે; તેમાં નસોરૂપી વળીઓ

વળીઓ રોમને ધાસે, છાઇ કાયા ઝુંપડલી રે. થિં ૫ ભોજન પૂરણીએ પૂરાયે, પવનને થંભે થંભી રે; અભ્યંગનાદિકે લીંપી તોપણ, અવધે ન રહે ઉભી રે. થિં ૬ કાગળને નાવડલે બેસી, કિમ ઉંડે જળ તરીયે રે; તિમ એ કાયા કિમ ઠહરાયે, એ દુસ્તર ભવદરીયે રે. થિં ૭ મેળો આપણડો વાર અનંતી, હુવો નાળ્યો છેહડલો રે; અથિર એ મેળો કિમ કરી છાજે, ગહિલી માથે બેહડલો રે. થિં ૮ જે ધરણી ધરણી નૃપ કરણી, મણિકણ કોડી કમાવે રે; જેહ જિહાં હુએ તેહ તિહાં રહે, કોઇ કિણ સંગ ન આવે રે. થિં ૯ જગતતણી સ્થિતિ ક્ષણિક દેખીને, થયો હું ભવવૈરાગી રે; ઘો અનુભતિ તો લેઉં દીક્ષા, જિનવચ્ચને રઠ લાગી રે. થિં ૧૦ કહેશો તો પણ ન કહો તો પણ, ભારે સંયમ લેવો રે; કોઇને કહે કેમ ન ખાયે, મુખે આળ્યો જે મેવો રે. થિં ૧૧ રાણીએ વચ્ચન સુણી વાલિમનાં, રાખવાને ઘણું કીધી રે; વાર્યો ન રહ્યો તવ કરજેડી, સંયમ અનુભતિ દીધી રે.

ગોઠવી છે અને વાળરૂપ ઘાસથી તે ઝુંપડી આજ્ઞાદિત કરેલી છે, તે ઝુંપડીને નિરંતર ભોજનરૂપી પૂરણીથી પૂરવામાં આવે છે, છતાં તે ખાલી અને ખાલીજ રહે છે, પૂરાતીજ નથી. શ્વાસોશ્વાસ અથવા પવનરૂપી સ્થંભ ઉપર તેને ટેકાવેલી છે, અને સ્નાન વિલેપનાદિ-વડે નિરંતર તેને રીપેર કરવામાં આવે છે, છતાં સુદૃઢ પૂરી થયે એક ક્ષણ પણ તે ટકતી નથી. એવી અસ્થિર કાયારૂપી કાગળની નાવાવાડે આ પારાવાર ભવસમુદ્ર શી રીતે તરી શકાય ? તે નાવા તેનો પાર પમાડી શકેજ નહિ. આ શરીરનો અને આપણો (ભવ-જંતુઓનો) મેળો (મેળાપ) આ સંસારમાં અનંતી વખત થયો છે, પરંતુ તેનું પરિણામ લાભદાયક આવેલું નથી. સંસારમાં તો ઘેલીને માથે બેઠું જેવું અસ્થિર હોય તેવું સર્વ અસ્થિર છે. વળી આ સંસારમાં પ્રાણી પ્રયાસ કરીને હીરા, માણિક, મોતી તેમજ રાત્ન, પૃથ્વી અને સ્ત્રીપુત્રાદિક પુષ્કળ મેળવે છે, પરંતુ તે સર્વ અહીંનું અહીંજ રહે છે અને આ છવ એટલો ખાલી હાથે પરભવમાં ચાલ્યો જાય છે, તેમાંનું કંઈપણ તેની સાથે આવતું નથી. આ પ્રમાણેની આ સંસારની સ્થિતિ ક્ષણવિનશ્વર બોધને માફ દિલ તેના પરથી અત્યંત ઉભગ્યું છે. હવે હું સંસારમાં રહેવા ઇચ્છતો નથી, તેથી જો તમે મને રત્ન આપો તો હું ચારિત્ર લેવા ઇચ્છું છું, દારણ કે પરમાત્માના વચ્ચન ઉપર મને ગાઢ પ્રેમ થયો છે-વિશ્વાસ આળ્યો છે, તેથી છેવટે એમ પણ કહું છું કે તમે રત્ન આપશો તો સાફ અને નહીં આપો તો પણ હું તો ચારિત્ર લઇશજ. કેમકે કુધાતુર એવો ક્યો માણસ મોઢા પાસે પડેલા ઘેજર ન ખાય ? મૂર્ખ હોય તેજ ન ખાય. ” ૫-૧૧.

આ પ્રમાણેનાં પોતાનાં સ્વામીનાં વચ્ચનો ગ્રાંભળીને જન્મે રાણીઓએ તેમને સંસારમાં રાખવા પ્રયત્ન કરી જોયે; પણ જ્યારે તે પ્રયત્ન ફિચિત્ પણ ક્ષણિક લાગ્યો નહીં

થિં ૧૨ રાજ્ય આભાનગરી નૃપચંદ્રે, ગુણશેખરને દીધું રે; મણિશેખરાદિક
અવર સુતોનું, મનડું રાજ કીધું રે. થિં ૧૩ સાતશેં રાણી સુમતિ મંત્રીશ્વર,
શિવનટ સકળ સુવેશું રે; વિનવે ચંદ્ર ભણી કરજોડી, અમે પણ સંયમ લેશું રે.
થિં ૧૪ હરખ્યો ચંદ્ર કરી આડંબર, દીક્ષા હિત પરવરિયો રે; નૃપ ચઢતે પરિ-
ણામે ચઢીઓ, સિંહ વળી પાખરીઓ રે. થિં ૧૫ શ્રી મુનિસુવ્રત ચરણે
આવ્યો, પ્રભુજીએ પણ સમજાવ્યો રે; તિમ ચંદ્રાદિક ભાવ ચારિત્રીયે, ભાવ
આધક મન આવ્યો રે. થિં ૧૬ ચંદ્રને ધન્ય ઈંદ્રાદિક ભાષે, નિરખીને ધન્ય
કરણી રે; ત્રીશમી ઢાળ એ ચોથે ઉદ્દાસે, કહી મોહને ભવતરણી રે. થિં ૧૭

હૃહા.

ગુણશેખર મણિશેખરે, નિરખી તાત વૈરાગ;	
દીક્ષા લેવા અવસરે, કૃત મહોચ્છવ મહાભાગ.	૧
સહુ સુત કરજોડી કહે, અહો પ્રભુ જગદાધાર;	
શિવસુખ અર્થી ભૂપને, દીજે સંયમભાર.	૨
કાંસાપાત્રે નીરકણ, જીમ કદી નવિ ઠહરાય;	
વિષયરંગથી નૃપહૃદય, કિમહી નવિ ભેદાય.	૩

ત્યારે પછી તેમણે તેને અનુમતિ આપી. ચંદ્રાન્તએ ગુણાવળીના પુત્ર ગુણશેખરને આભા-
પુરીનું રાજ્ય આપ્યું અને મણિશેખરાદિ બીજા પુત્રોને બીજાં નાનાં નાનાં રાજ્યો વહેંચી
આપીને રાજ કર્યા. તે વખતે તેની સાતશેં રાણીઓએ, સુમતિ મંત્રીએ અને શિવકુમાર
નટે ચંદ્રાન્તને કહ્યું કે ‘અમે પણ તમારી સાથે ચારિત્ર લેશું.’ તે સાંભળી ચંદ્રાન્ત
ખડું ખુશી થયા. પછી ગુણશેખર અને મણિશેખરે મોટી ધામધુમ સાથે દીક્ષામહોત્સવ
કર્યો. ચંદ્રાન્ત સર્વ પરિવાર સાથે મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે મોટા આડંબરથી અઢળક દાન
દેતાં દેતાં આવ્યા. પ્રભુને વંદના કરી, પ્રભુએ તેમને ફરીને પણ દેશના આપી; એટલે
તેમના ભાવ વિશેષ વૃદ્ધિ પામ્યા. ઈંદ્રાદિક દેવો પણ ચંદ્રાન્તને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા.
ચોથા ઉદ્દાસની ત્રીશમી ઢાળ મોહનાવજયજીએ વર્ણવી જે ભવ તારવામાં ઉત્તમ છે. ૧૨-૧૭.

હૃહાનો ભાવાર્થ

પછી ગુણશેખરાદિ પુત્રોએ પરમાત્માને વિનંતિ કરી કે “શિવસુખના અર્થી એવા
અમારા પિતા વિગેરેને ચારિત્ર આપો.”

પછી પ્રભુએ કાંસાના પાત્ર ઉપર જેમ પાણીનું ટીપું ટકે નહીં તેમ વિષયરંગથી
કિંચિત પણ ન લેપાય તેવું ચંદ્રાન્તનું અંતઃકરણ જોયા છતાં તેને દૃઢ કરવા માટે ચોતાની

સુતને વચને જગતગુરુ, તેડી ચંદ્ર નરેશ;	
ઉપદિશે સાંભળ નૃપતિ, દોહિલો છે ઋષિવેપ.	૪
પરિસહ સહિવા કઠિન છે, સંજમ ખાંડાધાર;	
કરવો દાંતે માણુને, લોહચણા આહાર.	૫
એ સંયમ વેળુ કવલ, પ્રથમથકી કહું તુજ્જ;	
વ્રતગિરિ શિખરથી બહુ પડ્યા, કહી દાખું છું ગુજ્જ.	૬
ચંદ્ર કહે અહો જગતગુરુ, છે દ્રઢચિત્ત મુજ હેવ;	
કરો પ્રસાદ વ્રત ગુણુરતન, જતન કરી સ્વયમેવ.	૭

ઢાળ ૩૧ મી.

(વીણુ વળવી કાનુડે જ, એ દેશી.)

ચંદ્રે ભૂષણુ પરિહર્યાં જ, બાણી ભાર સમાન; કીધો વસ્ત્ર ઉતારતેજ, અહિ-
કંચુકી અનુમાન. અનુભવ યોગે આદર્યું જ, શુદ્ધ ક્રિયા અનુષ્ઠાન. એ આંકણી ૦
૧. હું ચન કીધો કેશનોજ, ચંદ્રે થઈ અનુકૂળ; નાખ્યાં ઉખેડી બાણિએજ, એ તો

પાસે બોલાવીને કહું કે-“ હે ચંદ્રનરેશ ! તમે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થયા છો તે યોગ્ય
છે, પરંતુ ચારિત્ર પાળવું બહુ મુશ્કેલ છે. ખાંડાની ધાર પર ચાલવાનું છે. મીણને દાંતે
લોહાના ચણા ચાવવાના છે. વેળુના કોળીયા ભરવાના છે. પરિસહ ઉપસર્ગાદિ સહન કરવા
બહુ કઠણ છે. એ વ્રતરૂપી ગિરિશિખરથી અધ્યવસાય ભગ્ન થવાથી ઘણા જીવો પડ્યા છે
કે જેનો પાછો પત્તો પણ લાગતો નથી, તેઓ દુર્ગતિમાં ભગ્યાજ કરે છે. માટે તમે સારી
રીતે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછીજ ને કરો તે કરજો. ” આ પ્રમાણેનાં પરમાત્માનાં વચનો
સાંભળીને ચંદ્રાન્નએ કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! આપે કહી તે વાત ખરી છે. ચારિત્ર પાળવું
મુશ્કેલ છે તે પણ ખરું છે, પરંતુ તે બધું કાયરને માટે છે, ને શૂરવીર છે તેને માટે
બીલકુલ મુશ્કેલ નથી. ” પ્રભુએ તેની આવી દૃઢતા જોઈને ચારિત્ર આપવાની હા કહી. ૧-૭

ઢાળ એકત્રીશમીના સાવાથ

ત્યાર પછી ચંદ્રાન્નએ સાપ કાંચળી ઉતારે તેમ સૂર્ય આભૂષણો ઉતાર્યા અને જેમ
કર્મવૃક્ષના મૂળ ઉખેડી નાખે તેમ મસ્તકપરના કેશ ઉખેડી નાખ્યા. (લોચ કર્યો). પછી
શુદ્ધ ક્રિયા અનુષ્ઠાન આદરવા તત્પર થયા એટલે પ્રભુએ તેમને મુનિવેપ (બોધો મુદપત્તિ)

કર્મતરનાં મૂળ. અં ૨. ઠાવ્યો ચંદને મસ્તકેજી, શ્રી જિનજીએ વાસ; શિવવધૂ વશ કરવા ભણીજી, ચૂર્ણ એ ક્રીધ પ્રકાશ. અં ૩. ધર્મધ્વજ અને મુહપતિજી, આપે ચંદને નાથ; અંતરવૈરિ જીતવાજી, જાણે ખડગ ખેટક ગ્રહું હાથ. અં ૪ શ્રી ચંદ રાજઋષિ થયાજી, મુનિસુવ્રત ઉપદેશ; નરસુરે ક્રીધી વંદનાજી, કહે ધન્ય ધન્ય સકળ સુરેશ. અં ૫ સુમતિ મંત્રીએ ભાવથીજી, લીધો સંયમ ભાર; રાજઋષિનું મંત્રીપણુંજી, તિણે રાખ્યું કરી નિરધાર. અં ૬. દીક્ષા લીધી શિવનંદેજી, નટગતિ પરહી મેલ; લોકવંશના અગ્રનોજી, સહી માંડ્યો દુર્ધટ ખેલ. અં ૭. ગુણાવળી વળી પ્રેમલાજી, શિવમાળા મનુહાર; ખીજી પણ વળી રાણીએજી, તિહાં લીધો સંયમ ભાર. અં ૮. આભાપુરથી સ્વામીએજી, વિધિથી કીધ વિહાર; ચંદ મહારાજ પરવર્યાજી, લેઈ આપણો પરિવાર. અં ૯. ગુણશેખરાદિ સંપ્રેડવાજી, આવ્યા જ્યાં લગે સીમ; શ્રી જિનરાજતણે મુખેજી, ઘણે અંગીકર્યાં વ્રત નીમ. અં ૧૦. રાયઋષિને કરી વંદનાજી, ગુણશેખરાદિક તામ; કર જોડીને વિનવેજી, સહુ નિજ નિજ લેઈ નામ. અં ૧૧. માયા ઉતારી સંચર્યાજી, રાજ્ય તજ્યું તૃણ જેમ; પણ અમચા મનડા થકીજી, તુમે વીસરશે.

આખ્યો અને તેમના મસ્તકપર શિવવધૂને વશ કરવાના વશીકરણ સમાન ચૂર્ણનો ક્ષેપ કર્યો (વાસક્ષેપ કર્યો). તે વખતે ઈદ્રાદિકે પણ તેમના પર વાસક્ષેપ કર્યો. પ્રભુએ પંચ (ચાર) મહાવ્રત ઉચ્ચરાવ્યા, એટલે ચંદ્રરાજ રાજર્ષિ થયા. પછી સર્વ સુરનરે તેમને વંદના કરી. સુમતિ મંત્રીએ પણ તેજ વખતે દીક્ષા લીધી અને પ્રથમની પેઠેજ રાજર્ષિનું મંત્રીપણું કાયમ રાખ્યું. શિવકુમારે પણ સાંસારિક નટપણું છોડીને લોકરૂપ વંશના અગ્રભાગે ચડવારૂપ દુર્ધટ ખેલ ખેલવા સાડ અપૂર્વ નટપણું સ્વીકાર્યું, અર્થાત્ તેણે પણ નટપણું છોડી ચારિત્ર લીધું. ગુણાવળીએ, પ્રેમલાલચીએ, શિવમાળા નટપુત્રીએ અને ખીજી ચંદ્રરાજની અનેક રાણીઓએ પણ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ખીજા અનેક લગ્ન જીવોએ પ્રભુની પાસે અનેક પ્રકારનાં વ્રત નિયમો સ્વીકાર્યાં. ૧-૮.

પછી પ્રભુએ આભાપુરીથી વિહાર કર્યો અને ચંદ્રરાજર્ષિએ પણ પરિવાર સહિત વિહાર કર્યો. ગુણશેખરાદિ દૂર સુધી વળાવવા આવ્યા. પછી પાછા વળતી વખતે તેમને વંદના કરી પોતપોતાના નામ જણાવીને બોલ્યા કે—“તમે તો અમારા પરનો સ્નેહ સર્વથા તજીને ચાલી નીકળ્યા, પણ અમારાથી તમારા પરનો સ્નેહ શી રીતે તજી શકાશે? તમે અમને ભૂલી જશો પણ અમે તમને શી રીતે ભૂલશું? તમે તો રાજ્યને તજીની જેમ તજી દીધું પણ અમારાથી તે કેમ તજીશો? તમે તો અંગનો મેલ તજી દે તેની જેમ

કેમ. અં ૧૨ આવળે વહિલા વંદાવવાળ, રખે મૂકાળ વિસાર; અંગતણા મળની પરેળ, તુમે પરિહરી માંડયો વિહાર. અં ૧૩. ધર્માશીષ દેઈ કહેળ, રાજઋષિ તેણિવાર; ધર્મોદ્યમ કરળે સહુળ, એ અથિર જાણી સંસાર. અં ૧૪. માત પિતા મુત કેહનાળ, કેહના રાજ્ય ભંડાર; મ ધરશે પ્રતિબંધ કોઈથીળ, નિત્ય પાળળે કુળાચાર. અં ૧૫. ચંદ્રમુનિની શીખથીળ, પુત્રાદિક પરિવાર; આંસુ વમતા આવીયાળ, એમ આભાનગરી મઝાર. અં ૧૬. ચંદ્ર મહા-મુનિ જગ જયોળ, ઉપશમ ધરી સુવિશાળ; મોહને ચોથા ઉદ્ધાસનીળ, કહી એકત્રીશમી ઢાળ. અં ૧૭.

હહા.

મહાઋષિ શ્રી ચંદ્રવર, વિરમી સકળ સંતાપ;
સ્થવિર સમીપે અભ્યસે, ચારિત્ર ક્રિયા કલાપ. ૧

સુમતિ ઋષિ શિવકુંઝર ઋષિ, કરે શાસ્ત્ર સુપ્રસંગ;
રાજઋષિના વિનયમાં, નિતપ્રતે રહે અભંગ. ૨

ગુણાવળી આદિ સકળ, સાધ્વીનો પરિવાર;
વિનયે પ્રવર્ત્તણીઓ કને, શીખે મુનિઆચાર. ૩

સર્વને તણ દઈને અપૂર્વ વ્યવહાર આદર્યો છે, પરંતુ અમારી સર્વની એકજ અરજ છે કે—આપ અમને ભૂલી જશો નહીં, અને આ તરફ પાછા પધારી અમને દર્શનને લાભ આપજો. ” ચંદ્રાનર્ષિએ સૌને ધર્મલાભરૂપ આશીષ આપીને કહ્યું કે—“ નિરંતર ધર્મોદ્યમ કરજો, અને આ સંસારને અસ્થિર જાણી તેના મૃગજળ જેવાં સુખોમાં આસક્ત ધર્મ જશો નહીં. વળી આ રાજ્યભંડાર કે માતા-પિતાદિ સ્વજનોને પોતાના માનશે નહીં, તેનામાં વધારે પ્રતિબંધ કરશે નહીં અને નિરંતર ઉત્તમ કુળાચાર પાળજો. ” આ પ્રમાણે હિતશિક્ષા આપીને ચંદ્રાનર્ષિ આગળ ચાલ્યા, એટલે ગુણશેખર કુમાર વગેરે આંખમાંથી આંસુ સારતા પાછા વળ્યા. મહા વિશાળ ઉપશમને ધારણ કરતા ચંદ્ર મહામુનિ જગતમાં જયવંતા થયા. ચોથા ઉદ્ધાસની એકત્રીશમી ઢાળ મોહનવિનયણએ રચી. ૯-૧૭.

હહાનો ભાવાર્થ.

હવે ચંદ્રાનર્ષિએ સર્વ સંતાપ (ઉપાધિ) તણ દઈને સ્થવિર મહારાજ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા માંડ્યો, તે સાથે ચારિત્ર સંબંધી ક્રિયાકલાપમાં પણ કુશળતા મેળવી. સુમતિ મુનિ અને શિવકુમાર મુનિ પણ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા લાગ્યા, અને સાથે સાથે ચંદ્રાનર્ષિને વિનય સાચવવા લાગ્યા. ગુણાવળી વિગેરે સાધ્વીઓ પ્રવર્ત્તિનીની પાસે મુનિનો આચાર શિખ્યા,

એમ સહુએ પઠનાદિકે, રહે સદા લયલીન;	
ચઢતે પરિણામે કરી, તપ જપ ક્રિયા નવીન.	૪
સંયમ સિંહપરે ગ્રહો, પાળે થઈને સિંહ;	
કહિયે કોઈ લોપે નહીં, શ્રી જિનઆણા લીહ.	૫
શ્રુતસાગર તરતાં થકાં, લેખે થયો પ્રયત્ન;	
કરતલ આવીને ચઢયું, અધ્યાતમનું રત્ન.	૬
પરનિંદા તેમ અપ્પથુઈ, સ્વપ્રધોષ હઠવાદ;	
એહ નિવારીને રમે, ગુણઠાણે અપ્રમાદ.	૭

ઢાળ ૩૨ મી.

(વાધાના લાવનની દેશી.)

શ્રી ચંદરાયઋષિ શુભ સંયમ, નિરતિચારે પાળે હે; સસનેહા ભવિજન,
પરમનાણુ ખપ કીજીએ. એ આંકણી. એ ખટકાયમે દયા પરિણામે, નિજ
નિજ રૂપ નિહાલે હે. સં ૧ પુદ્ગલદળે ખુતા ચેતનને, મૂલ ગુણે ગ્રહી આણે
હે; સં ભેદ વિજ્ઞાનથકી સમતાગુણ, નિજ હેતુઆ કરી જાણે હે. સં ૨ આઠે
પ્રવચન માતા કરા, ખોળામાંહે ખેલે રે; સં ખંતિતણે ખડગે કરી સહિજે, મોહ

જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા અને તપ જપ વિગેરે ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં તત્પર થયા. સિંહની જેમ
ચારિત્ર લઈને સિંહની જેમ પાળવા લાગ્યા. સર્વે યત્ક્રિયિત પણ ચારિત્રમાં દૂષણ લગા-
ડતા નહોતા અને પરમાત્માની આણા અખંડ પાળતા હતા. એ પ્રમાણે શ્રુતસાગરનું અવ-
ગાહન કરતાં તેમાંથી અધ્યાત્મ રત્ન તેમને પ્રાપ્ત થયું. પછી આત્મસ્તુતિ અને પરનિંદા
વિગેરે સર્વથા તજી દઈ અપ્રમાદીપણું ધારણ કરી સાતમે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે વિશેષે
વિહરવા લાગ્યા. ૧-૭.

ઢાળ બત્રીશમીનો ભાવાર્થ.

ચંદરાજર્ષિ નિરતિચાર ચારિત્ર પાળે છે, પરમજ્ઞાનનો ખપ કરે છે, ખટકાય જીવની
ઉપર અવિચ્છિન્ન દયાવાળા પરિણામે વર્તે છે, સર્વ જીવોને પોતાની સમાન લેખવે છે,
પુદ્ગલ દ્રવ્યની આસક્તિમાં ખુંચી ગયેલા ચેતન દ્રવ્યને મૂળ ગુણવડે ખેંચીને ઉપર લાવે છે,
ભેદજ્ઞાન થવાથી જડ ચૈતન્યનો ભેદ યથાર્થ સમજે છે અને સમતા પ્રમુખ ગુણનેજ પોતાના
ખરા હેતુ સમજે છે. ૧-૨. આઠ પ્રવચન માતાના ખોળામાં ખેલે છે, ક્ષમારૂપ ખડ્ગવડે મોહ-

મહામદ દેસે હે. સં ૩ અંતર સવેગની તટિનીએ, પરમાનંદધન ઝીલે હે; સં કાયા રથને સુવિધે આપુયો, યોગપંથને ચીલે હે. સં ૪ જૈન વિવેકશૈલથી લીધી, અનુભવ રસની કુંપી હે; સં સુભગ સંતોષતણા મંદિરમાં, ક્ષાયિક ભાવને સુંપી હે. સં ૫ પંચ મેરૂસમ પંચ મહાવ્રત, અતુલગળે ઉપાડે હે; સં પંચ-કરણ પંચાતનની પરે, લાવે સંવર વાડે હે. સં ૬ પરિસહથી આતમગુણ પુષ્ટિ, સુકૃતિની પ્રાપ્તિ વિચારે હે; સં જિમ તાપાદિક સહનથી કંચન, ભૂપણપણું નિરધારે હે. સં ૭ જિમ જિમ શાંતિરસ હૃદયામે, આત્મપ્રદેશને ભેટે હે; સં તિમ તિમ તાવ્રતા ત્યજી ચિદ્રૂપા, પરમ મંગળતા વેટે હે. સં ૮ જ્ઞાનાદિક ગુણે નિત્યાનંદે, આનંદતા વિધિ જાણે હે; સં પરમાનંદ તણી આસણીઓ, કરિ કરિ સુભગ પ્રમાણે હે. સં ૯ ક્ષપકચ્રેણી તણી ઋષિરાયે, રમવા માંડી બાજી હે; સં મોહજેહની અભંગ જે સેના, તે પણ નાઠી લાજી હે. સં ૧૦ કર્મ પ્રદેશ ધનધાતી સંકુચ્યા, પરમ પ્રદેશે ઉલ્લસિયો હે; સં જાણી પ્રભાતે રવિ આગમ જિમ, દર્શનિશા તમ ખસિયો હે. સં ૧૧ એકાદશ ચિહ્નણ ગુણહાણું, લંધ્યા લાઘવ યોગે હે; સં ઇહાં અઢતા પ્રાણી કેઇ પડિયા, નડિયા મિથ્યા ભોગે હે. સં

રાત્રને પરાજય પમાડે છે. અંતરંગ સવેગરૂપ નદીમાં પરમાનંદના સમૂહરૂપ આ આત્માને સ્નાન કરાવે છે. કાયારૂપી રથને રત્નત્રયીના યોગરૂપી સુપંચ ચલાવે છે. (ઉન્માર્ગે જવા હેતા નથી.) જૈન ધર્મના વિવેકરૂપી પર્વતમાંથી અનુભવરૂપી રસકુંપિકા પ્રાપ્ત કરીને ચૌભાઅવંતા સંતોષના મંદિરમાં રહેલા ક્ષાયિકભાવને તે સોંપી લીધી છે. પાંચ મેરૂ સમાન પાંચ મહાવ્રતને અતુલગળી ઘઇને ઉપાડે છે. પાંચે ઇદ્રિયોરૂપ મૂળને સિંહની જેમ કળજે કરી સંવરરૂપ વાડામાં રૂંધે છે, પરિસહોને સમલાવે સહન કરે છે અને તેના વડેજ આત્મગુણની પુષ્ટિ અને સુકૃતિની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ માને છે. જેમ અગ્નિતાપાદિક સહન કરવાથી સુવર્ણ ખરા કંચનપણને અથવા આભૂષણપણને પામે છે, તેમ પરિસહ ઉપચારાદિ સહન કરવાથીજ આત્માનું શુદ્ધ કંચનત્વ પ્રગટ થાય છે. વળી જેમ જેમ આત્મામાં શાંતરસ પ્રસરે છે, આત્મપ્રદેશો તેનાવડે લીંબાય છે, તેમ તેમ આત્માનું તારા સ્વરૂપ પલટાઇને તે સુવર્ણપણને પામે છે અને પરમ પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધ સ્વરૂપનો આત્માને અનુભવ થાય છે. જ્ઞાનાદિક ગુણોવડે નિત્યાનંદમાં વર્તવાથી પરમાનંદપણનો અનુભવ કરે છે. ૧-૮.

આ પ્રમાણે કરનાં કરતાં ચંદ્રાન્ધરિએ ક્ષપકચ્રેણીની બાજી રમવા માંડી, એટલે મોદરાવની અવગ્ર સેનામાં ભંગ પડ્યો, અને તેની આખી સેના તત્તલ પામીને ભાગીજ યઇ. (નાથ પામી.) ૩-૧૧. પછી બાટીના ત્રણ ધનધાતી કર્મોના નાથ કરવામાં તત્પર થયા અને અને અચ્યારસું જે ચીકણું (લપચણું) ગુણહાણું છે ત્યાં પગ ન મૂકનાં બારમે ક્ષીણમોદ ગુણહાણેજ ચડ્યા, અને ત્યાં ચારે ધનધાતી કર્મોનો સર્વથા ક્ષય કરી તેરમે ગુણહાણે

૧૨ દ્વાદશ ગુણુકાણે સ્થિતિ માત્રા, અનિત્ય દશા ગુણુ ભાવ્યા હે; સં રાજન્કષિ તેરમે ગુણુસ્થાનક, શૈલેશીએ આવ્યા હે. સં ૧૩ ધાતીકર્મતણા આવરણા, જે થઈ ગયા પરમાણુ હે; સં કાર્ય તણ પામી કારણતા, ધન્ય એહ ગુણુકાણુ હે. સં ૧૪ ઉદયો કેવળનાણુ દિવાકર, યથાખ્યાત ગુણુ પ્રગટ્યો હે; સં લોકા-લોક પ્રકાશ થયો તવ, આત્મ પ્રબળ હળ ઉલટ્યો હે. સં ૧૫ સંસારી પ્રાણીના દીઠા, ગત્યાદિક ગુણુ ભારી હે; સં જાણી કર્મતણી વિચિત્રતા, સઘળી બ્રાંતિ નિવારી હે. સં ૧૬ દીઠી સમકિતદૃષ્ટિ દેવે, ધાતી કર્મની ક્ષપણા હે; સં કેવળજ્ઞાન ઉદય અનુમાની, કીધી કમળની રચના હે. સં ૧૭ ચંદ કેવળી કમળાસન બેસી, અદ્ભુત દેશના દીધી હે; સં ભવિકે વિષય તૃષા ઉપશમવા, અતિ આદરથી પીધી હે. સં ૧૮ જંગમતીરથ અતિ સુખકારી, શ્રી ચંદ કેવળનાણી હે; સં ઢાળ બત્રીશમી ચોથે ઉદ્ધાસે, મોહનવિજયે વખાણી હે. સં ૧૯

હુહા.

શ્રી શ્રીચંદ કેવળ લહી, ભૂતલ કરે વિહાર
પ્રતિબોધે ભવિજનભણી, આણી મન ઉપગાર.

૧

દેખે કેવળદર્શને, લોકાકાર સ્વરૂપ;
તેમ પ્રરૂપે ભવિકને, મૈત્રીભાવ અનૂપ.

૨

પહોંચી તેમણે કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું. આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણને આવરનારા જે કર્મપુદ્ગળો કાર્યરૂપ હતા તે કારણરૂપ થઈ ગયા, અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોથી છુટા પડીને કર્મપરમાણુ થઈ ગયા. તેમને યથાખ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. કેવળજ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થવાથી લોકાલોક પ્રકાશક થયા. તેનાવડે સર્વ સંસારી જીવોના ગતિ આગતિ વિગેરે સર્વ ભાવો હસ્તામલકવત્ જાણ્યા અને બ્રાંતિમાત્ર ટળી ગઈ. ૧૦-૧૬.

તે વખતે નજીકમાં રહેલા સમાકતદૃષ્ટિ દેવોએ ધાતીકર્મની ક્ષપણા થયેલી જાણી કેવળજ્ઞાનના ઉદયનું અનુમાન કર્યું, અને જ્ઞાનોત્સવ કરવા માટે તેને યોગ્ય પ્રયત્ન કર્યો. સુવર્ણ કમળની અપૂર્વ રચના કરી, એટલે તેના ઉપર બેસી ચંદકેવળીએ અદ્ભુત દેશના આપી કે જે દેશનાનું વિષયતૃષા શાંત કરવા માટે ઘણા લબ્ધ જીવોએ પાન કર્યું. ચોથા ઉદ્ધાસની બત્રીશમી ઢાળ શ્રી મોહનાવજયજીએ કહી. ૧૭-૧૯

હુહાનો ભાવાર્થ.

જંગમ તીર્થરૂપ ચંદકેવળીએ ભૂતળ પર વિહાર કરી અનેક લબ્ધ જીવોને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. બાળ, મધ્યમ, ઉત્તમ વિગેરે જીવોને યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપ્યો અને કેટલાક

બાળાદિક નરને હિતે, ઘે તેહવા ઉપદેશ;	
અગમ અગોચર ભાવના, ભેદ કહે સુવિશેષ.	૩
આવ્યા અનુક્રમે વિહરતા, પાવન સોરઠ દેશ;	
કુરસ્યો વિમલાચલ વિમળ, ભાવી ભાવ વિશેષ.	૪
એ ગિરિ ઉપર મુનિ થયા, સિદ્ધ અનંતાનંત;	
તીર્થ એહ સંભારતે, છૂટે કર્મ દુરંત.	૫
શ્રીચંદ પંચમનાણુધર, પરમ ધરમ દાતાર;	
ભાસતણી સંલેપણા, કીધી એ વ્યવહાર.	૬
ભોગવી ખૂરણુ આઉંખું, હાચન ત્રીશ હજાર;	
તેહમાં વર્ષ સહસ્ર એક, પાળ્યો સંયમભાર.	૭

ઠાળ ૩૩ મી.

(રાગ ધનાશ્રી.)

શ્રીચંદ કેવળી જોગ નિરૂંધી, પંચ સ્વરસ્થિતિ જાણેછ; શેષ કર્મ તજી
ચઢ્યા અજોગી, ચૌદસમે ગુણઠાણેછ. ૧. અનંત વીર્ય ૧ અખેદ ૨ અતીંદ્રિય
૩, અક્ષયતા ૪ એ ચારેછ; જેહમાં લોલી થઈને ઊરધ, કરી ગતિ શ્રીચંદ પ્યા-

અગમ અગોચર ભાવ સમજાવ્યા. એ પ્રમાણે વિહાર કરતાં અનુક્રમે સિદ્ધાચળ તીર્થ પધાર્યા.
એ તીર્થ પોતાને પ્રથમ પણ ઉપકારી થયેલ હોવાથી અને પ્રાંતે પણ તેજ ઉપકારક થવાનું
ઉ એમ જ્ઞાનવટે જાણીને, તેનાપર અનંતાનંત મુનિમહારાજના સિદ્ધિપદને પામેલા છે, એ
તીર્થને સંભાલવાથી પ્રાણીના કર્મબંધ ત્રુટે છે, ઇત્યાદિ સ્વરૂપનો અનુભવ કરી તે સ્થાનકેજ
તેમણે એક માસની સંલેપણા કરી. ચંદ્રરાજર્ષિએ એકંદર એક હજાર વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય
અને ત્રીશ હજાર વર્ષનું સર્વાયુ પાળ્યું. ૧-૭

ઠાળ તેત્રીશમીના ભાવાર્થ.

શ્રી ચંદકેવળી સર્વ કર્મનો નાશ કરી, સર્વ યોગનું રૂંધન કરી જ્યાં માત્ર પાંચ
હસ્તાક્ષર જેટલું ઠાળમાન છે એવા ચૌદમા અજોગી ગુણ સ્થાનકે ચઢ્યા. અનંતવીર્ય,
અખેદપણું, અતીંદ્રિયપણું, અને અક્ષયતા એ ચારે મય થઈને વદાલા ચંદ રાજર્ષિએ
લેખી ગમન કર્યું. ૧-૨

રેજી. ૨. સંવહૃસિદ્ધથી ખારહ જોયણે, ધસિખ્પભારા પુઠવીજી; તિહાં જોયણ ચોવીશમે ભાગે, અવગાહના સંભવવીજી. ૩ એ લોકાગ્ર અલોક છે આગળ, ઇહાં છે સકળ અદેહીજી; જ્યોતિ જ્યોતિમાંહે જઈ મિલીયા, શ્રીચંદ સિદ્ધ સનેહીજી. ૪ સાહિઅપર્યવસિતતા પામી, ભવભ્રમણા સંવિ છુટીજી; પામ્યું પૂર્ણ નિરંજનનું પદ, લીલા સહજે અખૂટીજી. ૫. સુમતિસાધુ શિવસાધુ ગુણાવળી, પ્રેમલાલચ્છી સાહુણીજી; લહી કેવળ શિવસંપદ પામ્યા, પસરી કીર્તિ પ્રગુણીજી. ૬. શિવમાળાદિક અવર સાહુણીઓ, સંવહૃસિદ્ધે પહોતીજી; મહાવિદેહમાંહે અવતરીને, લહેશે તે પણ મુક્તિજી. ૭. એહવા શીળતણે આધકારે, ચંદતણા ગુણ ગાયાજી; ઇણિપરે જે પાળે બ્રહ્મચર્યવ્રત, તે લહે સુખ સવાયાજી. ૮. નવ વાડે કરી શીલ જે રાખે, જે વિમળાચળ ફરસેજી; તે નર ચંદ સમોવડ થઈને, શાંતિ સુધા આકર્ષેજી. ૯. શ્રી શ્રીચંદ તણા ગુણ ગાઈ, રસના પાવન કીધીજી; શીલવ્રત દ્રઢ કરવા કારણ, ભવિને શિક્ષા દીધીજી. ૧૦. કોઈ સુકવિ એ ચરિત્ર

સર્વાર્થ સિદ્ધ નામના પાંચમા અનુત્તર વિમાનથી ખાર ચોજન ઉપર ઇષત્ પ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વી જે સિદ્ધશિલા નામે પીસ્તાળીસ લાખ ચોજનની છે ત્યાં એક ચોજનના ચોવીશમા ભાગે અવગાહના કરી રહ્યા. એ ભાગ લોકનો અગ્રભાગ સહુથી ઉંચામાં ઉંચો છે, તેની ઉપર અલોક છે. લોકાગ્રમાં સર્વ અદેહી-સિદ્ધ છે. જ્યોતિમાં જ્યોતિ મળે તેવી રીતે સિદ્ધમાં શ્રીચંદ મળી ગયા. ૩-૪.

સાહિ અપર્યવસિતતા એટલે મોક્ષ પામ્યા તે આદિ અને હવે પછી ત્યાંથી પડવાનું નથી તેથી અનંત એવી સાહિ અનંત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી. સંસારમાં જન્મ-મરણથી છૂટ્યા. પૂર્ણ નિરંજન પદ પ્રાપ્ત કર્યું અને સંસારી લીલાનો અભાવ થતાં સહજ આત્મસ્વરૂપની લીલા અખૂટપણે પ્રાપ્ત થઈ. સુમતિસાધુ, શિવસાધુ, ગુણાવળી અને પ્રેમલાલચ્છી સાધ્વીઓ કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષપદ પામ્યાં, તેઓની કીર્તિ જગમાં ગહુજ પ્રસરી. ૫-૬

શીવમાળા પ્રમુખ બીજી સાધ્વીઓ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવગતિ પામ્યાં, ત્યાંથી ચવી મહાવિદેહમાં અવતરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે. એવી રીતે શિયળવ્રતના અધિકારને વિષે ચંદરાજના ગુણની સ્તવના કહી. એ પ્રમાણે જે જે જીવો બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળશે તેઓ બીજા કરતાં સવાયાં સુખ મેળવશે. ૭-૮

નવ વાડ કરીને જે બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળે તથા જે સિદ્ધગિરિરાજને ફરસે તે પ્રાણી ચંદરાજની જેવો થઈ શાંતરસરૂપી અમૃતનું આકર્ષણ કરે, અજરામર થાય. એ પ્રમાણે ચંદરાજના ગુણ ગાઈને આ જિહ્વા પવિત્ર કરી, તેમજ ભવ્ય જીવોને પોતાનું શિયળવ્રત દ્રઢ કરવા માટે હિતશિક્ષા આપી. ૯-૧૦

સુણને, મુજ હાંસી મત કરજેજી; હોયે અઘટિત પદ જો એહમાં, તે સજ્જન ઉદરજેજી. ૧૧. નહીં પરિચય સંયોજનગતિમાં, મુજ કવિહાયે ત્રીડાજી; મારા મનથી મેં તો કીધી, જેહવી બાળક કીડાજી. ૧૨. જે મેં મોટાના ગુણ ગાયા, એહજ લાભ મુજ મોટોજી; નિદે જો કોઇ મુજ કવિતાઇ, તો પણ નથી કોઇ તોટોજી. ૧૩. પામે સંપદ પાવન થાયે, ચરિત્રનો સાંભળનારોજી; ન હોયે કિમ તો શુચિ કહિણારો, સુગુણહાર અવધારોજી. ૧૪. કાચા પાકા મહાન્કષિના ગુણ, ગાતાં કહો કુણ લાજેજી; વાંકી તો પણ ગહુની ખૂપા, લાગી ભુખ તે ભાંજેજી. ૧૫. તપગચ્છનાયક ગુણગુણલાયક, વિજયસેન સૂરોદાજી; પ્રતિબોધો જિણે દિલીનો પતિ, અકબરશાહ ભૂમીદાજી. ૧૬. તાસ ચરણ શતપત્ર સુમધુકર, કીર્તિવિજય ઉવઝાયાજી; તાસ શિષ કવિકુળમુખમંડન, માનવિજય કવિરાયાજી. ૧૭. તસપદ સેવક મતિશ્રુત સાગર, લખિધ પ્રતિષ્ઠ કહાયાજી; પંડિત રૂપવિજય ગુણ ગિર્યા, દિન દિન સુયશ સવાયાજી. ૧૮. તેહને બાળકે મોહનવિજ-

કોઇ પણ ઉત્તમ કવિ આ ચરિત્ર સાંભળીને, કૃપા કરી મારી હાંસી કરશે નહીં. પરંતુ જો તેમાં કોઇ અઘટિત પદ કહેવાયાં હોય તો તેને સુધારીને વાંચવાપૂર્વક ઉદ્ધાર કરજો. ઉત્તમ કવિમાં હોય તેવી મારામાં વાકયરચના, પદલાલિત્ય, અથ ગૌરવ આદિ લાવવાની શક્તિ નથી. મારી કવિતા તે સારા કવિની કૃષ્ટિમાં હાંસી જેવી છે. તો પણ જેમ બાળક કીડા કરે તેવી રીતે મારા મનથી મેં આ રચના કરી છે. ૧૧-૧૨.

મેં જે કાંઇ કહ્યું છે તે માત્ર ઉત્તમ પુરૂષના ગુણની સ્તવના કરી છે, અને તેજ મને મોટો લાભ થયો છે. એટલું છતાં જો કોઇ મારી કવિતાની નિંદા કરશે તો તેમાં મને કાંઇ લુકસાન નથી. જો આ ચરિત્રનો સાંભળનારો સંપત્તિ પામે અને પવિત્ર થાય, તો પછી આ ચરિત્રનો કહેનારો કેમ પવિત્ર ન થાય અથવા સંપત્તિ ન પામે ? આ વાત ગુણવંત પુરૂષો મનમાં અવધારજો. ૧૩-૧૪.

મહર્ષિના શુભો કાચી રીતે કે પાકી રીતે ગાવામાં કોને લજ્જા આવે ? કોઇને આવે નહીં. વાકો-ચુકો પણ ઘઉંનો પૂડલો લાંગેલી ભૂખ જરૂર ભાંગે. ૧૫.

અનેક શુભોના સમૂહથી સુક્ત અને તપગચ્છના નાયક આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરિ યયા, જેમણે પૃથ્વીપતિ દિલ્લીના સ્વામી અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ૧૬.

તેમના ચરણ કમળને વિષે ઉત્તમ ભ્રમર સમાન શ્રી કીર્તિવિજય ઉપાધ્યાય થયા, તેમના શિષ્ય કવિકુળના મુખના શૃંગારરૂપ શ્રી માનવિજય કવિરાય થયા. તેમના ચરણના ઉપાસક, મતિજ્ઞાન અને દ્રુતજ્ઞાનના સાગર તથા લખિધએ કરી પ્રતિષ્ઠિત અને ગુણમાં ગરિષ્ઠ એવા પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી થયા, જેમનો ઉત્તમ યશ દિવસે દિવસે સવાયો થયો. ૧૭-૧૮.

યે, અઢોત્તર સો ઢાળેજી; ગાયો ચંદ ચરિત્ર સુરંગો, ચરિત્ર વચન પરનાલેજી.
૧૯. કીધો ચોથો ઉદ્દાસ સંપૂર્ણ, ગુણ વસુ સંયમ (૧૭૮૩) વર્ષેજી; પોષમા-
સ સિતપંચમી દિવસે, તરણિજ વારે હર્ષેજી. ૨૦. રાજનગર ચોમાસું કરીને,
ગાયો ચંદ ચરિત્રજી; શ્રવણ દેઘ શ્રોતા સાંભળશે, થાશે તેહ પવિત્રજી. ૨૧. જે
કોઈ ભણશે ગણશે સુણશે, તસ ઘર મંગળ માળાજી; દિન દિન વધતી વધતી
થાશે, નિર્મળકીર્તિ વિશાળાજી. ૨૨. અધિકું ઓછું જે કહિવાણું, મિચ્છા દુ-
ઝકડ તેહજી; ધ્રુવ જીમ અચલ હોજો ધરણી તલ, ચંદતાણા ગુણ એહજી. ૨૩.

કળશ.

એ ચરિત્ર સાગર હુંતી નિરખી, યત્ન સુરગિરિ આચર્યો,
ચંદ નૃપ સંબંધ શશિ જિમ, અતિહી પ્રભાકર ઉદ્ધર્યો;
શ્રી વિજયક્ષેમ સૂરીંદ રાજ્યે, કરી પરમ ગુરુ વંદના,
કવિ રૂપસેવક મોહનવિજયે, વર્ણવ્યા ગુણ ચંદના. ૧

इति श्रीमोहनविजयविरचिते चंदचरित्रे प्राकृतप्रबन्धे चंदप्रकटन १, वीरमतीवध २,
आभागमन ३, संयमग्रहण ४, शिवपदप्राप्तिरूपाभिश्चतुर्भिः कलाभिः समर्थितोऽयं
चतुर्थोद्दासः संपूर्णः ॥

તેમના શિષ્ય મોહનવિજયજીએ એકસો ને આઠ ઢાળોએ કરી પૂર્વના ચરિત્રને અનુસારે
આ ચંદરાજનું ઉત્તમ ચરિત્ર ગાયું. આ ચોથો ઉદ્દાસ હર્ષ સહિત સંવત ૧૭૮૩ ના પોષ શુદ્ધિ પ
અને શનિવારના રોજ સંપૂર્ણ થયો. રાજનગર (અમદાવાદ) માં ચતુર્માસ કરીને ચંદરાજનું
ચરિત્ર વર્ણવ્યું. જે શ્રોતા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળશે તે પવિત્ર થશે. આ ચરિત્રમાં મારાથી જે
કોઈ ન્યૂનાધિક કહેવાયું હોય તે સંબંધી હું મિચ્છામિ દુઝકડં માણું છું, અને ચંદરાજના
ગુણનું આ ચરિત્ર પૃથ્વી ઉપર ધ્રુવના તારાની જેમ અચળ રહેજો એમ ઇચ્છું છું. ૧૯-૨૩.

પૂર્વના ચરિત્ર રૂપ મહાસાગરમાંથી યત્નરૂપી મેરૂ પર્વત વડે મંથન કરી, ચંદરાજના આ
ચરિત્રરૂપી અત્યંત પ્રકાશ કરી, ચંદ્રને પ્રાપ્ત કર્યો. શ્રી વિજયક્ષેમસૂરીન્દ્રના શાસનમાં પરમ
કૃપાવંત ગુરૂ શ્રી રૂપવિજયજીને વંદના કરી મોહનવિજયજીએ ચંદરાયના ગુણનું વર્ણન કર્યું. ૧.

આ રાસમાં પ્રથમ ઉદ્દાસમાં ઢાળ એકવીશ ગાથા ૫૧૪, દ્વિતીય ઉદ્દાસમાં ઢાળ
ત્રેવીશ ગાથા ૫૮૫, તૃતીય ઉદ્દાસમાં ઢાળ એકત્રીશ ગાથા ૭૫૩, અને ચતુર્થ ઉદ્દાસમાં
ઢાળ તેત્રીશ ગાથા ૮૨૭, સર્વ મળી ઉદ્દાસ ચારમાં ઢાળ એકસો આઠ, ગાથા ૨૬૭૯ છે.

શ્રી ચંદરાજનો રાસ, ભાવાર્થ સહિત, ચતુર્થ ઉદ્દાસ સંપૂર્ણ.

દાળ એકત્રીયમીથી દાળ તેત્રીયમી સુધીનું રહસ્ય.

પ્રારંભમાં ચંદરાબ પોતે તો સંપૂર્ણ વૈરાગ્યવાસિત થયેલા છે, પરંતુ પોતાની બે મુખ્ય સ્ત્રીઓને વૈરાગ્યવાસિત કરવા માટે સંસારની અસારતા બહુ સારી રીતે સમજાવે છે. પોતાનો ચારિત્ર લેવાનો વિચાર જણાવી તેમની અનુમતિ માગે છે, અને છેવટે એમ પણ કહી દે છે કે 'તમે અનુમતિ નહીં આપો તો પણ મારે તો ચારિત્ર લેવું જ છે. હું હવે આવા અસાર સંસારમાં એક ક્ષણ પણ રહેવા ઇચ્છતો નથી, કેમકે આત્માને અહિંતા-હારક શું છે તે યોક્ષસ સમજાયા પછી રાજ્યત્રાદિ કે પુત્ર-કલત્રાદિના રનેહમાં કોણ આસક્ત થાય ?' શુભાવળી અને પ્રેમલાલચી ચંદરાબના ઉદ્ગારો જાણ્યા છતાં કાળક્ષેપ કરવાની વૃત્તિથી કાંઈક પ્રયત્ન કરે છે, પણ જ્યારે તેમનો નિસ્ત્રય અચળ જણાય છે ત્યારે તેઓ પણ સંમતિ આપે છે, અને પોતે પણ તેમની સાથે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થાય છે. મુશીબ અને પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનો એજ ધર્મ છે કે, પતિને સત્કાર્યમાં અનુસરવું. પતિના મૃત્યુ બાદ તેની સાથે જળી મરવું (સતી થવું) તેને જૈન શાસ્ત્ર અજ્ઞાનકદ કહે છે, અને તેને પતિવ્રતા સ્ત્રીના કર્તવ્ય તરીકે લેખવતું નથી; પરંતુ પતિના માર્ગને અનુસરવું, પતિ જે જે વ્રત નિયમાદિ ગ્રહણ કરે તે પોતે પણ ગ્રહણ કરવા, સાથે રહીને પાળવા અને પળાવવા, પતિ કરે તેટલો અથવા તેથી અધિક તપ કરવો, અને પતિ ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થાય તો તેને ન રોકતાં પોતે પણ તેના માર્ગને અનુસરવું એજ અરેજારે પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ છે એમ કહે છે. કાંઈ પણ રીતે સંસારનાં દુઃખમાંથી છુટેલા પતિને તેણે ચારિત્ર લીધા પછી પણ પાછો સંસારમાં જોઈ લાવવો, અને સંસારી અવસ્થામાં પોતા પ્રમાણે દુઃખ ભોગવવાથી વ્રતભંગ કરાવી દુર્ગતિએ પહોંચાડવો એ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો ધર્મ નથી. અહીં એક વાત આજીવિકાના સાધનની આડી આવે છે, પણ જ્યાં પતિ કરે તે કરવાનું જ હોય ત્યાં પછી તે આડી આવતી નથી. કદિ સંતતિના રક્ષણના સાધન માટે સવાલ થતો હોય તો તેનું નિરાકરણ કરવાની અપેક્ષા રહે છે, પરંતુ તેવી ગોદવણ કદી જાની નજ શકે અને પોતાના પરિણામ સંસારમાં ટકતા નજ હોય તો ચારિત્ર લેવું. અને આકસ્મિક દેહ છુટી ગયા પછી જેમ તે સંતતિની સંભાળ લેનાર બીજા નીકળી આવે છે, તેમ એવે પ્રસંગે પણ તેના જન્મ જદલાઈ ગયેલા માની અન્ય ધર્મિષ્ઠ જનોએ તેની સંતતિની યોગ્ય સંભાળ લેવી શ્રીમંત અને સહધર્મી ગણાતા સત્જનોને માથે એ જાણ દરજ છે એમ યોક્ષસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, કારણ કે તેથી પોતાના પણ ચારિત્રાવરણીય કર્મ ત્રુટે છે અને કાળાંતરે પોતાને ચારિત્ર ઉદયમાં આવે છે.

ઉત્તમ મનુષ્યનો પરિવાર પણ ઉત્તમજ હોય છે, અને અનુત્તમ પણ ઉત્તમના પ્રસંગમાં આવવાથી ઉત્તમ થઈ જાય છે. તેજ પ્રમાણે ચંદરાબની તમામ સ્ત્રીઓ, મંત્રી, નટ, નટપુત્રી, એ સર્વે ચારિત્ર લેવા ઉજમાળ થઈ જાય છે. ચંદરાબ પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપે છે, પુત્રો નિષ્કમલોત્સવ-દીપોત્સવ કરે છે, અને પ્રજા પાને આવી ચંદરાબ પોતાને ચારિત્ર આપવાની

પ્રાર્થના કરે છે. પુત્રો પણ તે કાર્યમાં પોતાની સંમતિ પ્રભુને જણાવે છે. અવસરે પ્રભુ ચંદરાજ વિગેરેને દઢ કરવા (નહીં કે શિથિલ કરવા) ચારિત્રની મુશ્કેલીઓ જણાવે છે, પરંતુ 'એ સર્વ મુશ્કેલીઓ કાયરને માટેજ છે, શૂરવીરને કાંઈ મુશ્કેલજ નથી' એમ જણાવી ચંદરાજ પોતાનાં વસ્ત્રાભૂષણો અને મસ્તક પરના કેશને પણ તણ દે છે. પછી પ્રભુ સ્વહસ્તે તેમને મુનિવેષ આપે છે અને મસ્તક પર વાસક્ષેપ કરે છે, કરેમિ ભંતે ઉચ્ચ-રાવે છે. ચારિત્રનો લાભ મળતાં કાંઈ અપૂર્વ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેવો ચંદરાજ વિગેરેને હર્ષ થાય છે. સાથે ચારિત્ર લેવામાં સ્ત્રીઓ સ્ત્રીત્વ જાળવે છે, મંત્રી મંત્રીપણ જાળવે છે, ત્યારે નટ નટપણું પણ જાળવે છે. તે દીક્ષા લઈને એમ સૂચવે છે કે 'આજ સુધી નાટક કરીને જગતને રીઝવ્યું, હવે ભવનાટકના સ્વરૂપને જરાજર સમજીને તેનાથી છુટા પડી આત્માને રીઝવશું'. અન્ય રાજાઓ રીઝીને લક્ષ્મી આપતા હતા, તેમ આત્મ-રાજાને રીઝીને તેની પાસેથી અનાદિ કાળથી દટાઈ ગયેલી આત્મસંપત્તિ-જ્ઞાનાદિ શુભો મેળવશું, અને કૃતાર્થ થઈશું.

પ્રભુ આભાપુરીથી વિહાર કરે છે એટલે ચંદરાજર્ષિ પણ સાથેજ વિહાર કરે છે. તે વખતે તેમનો પરિવાર પોછા દર્શન દેવાની પ્રાર્થના કરે છે. ચંદરાજર્ષિ તેનો યોગ્ય ઉત્તર આપે છે અને પરિવાર પાછો વળે છે. ચંદરાજર્ષિ સ્થવિર પાસે પ્રથમ ક્રિયાકલાપ શીખે છે, અને પછી જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે. બીજા સાધુ-સાધ્વીઓ પણ પોતપોતાના કર્તવ્યમાં તત્પર થાય છે.

ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા માત્રથી ખાટી ગયા એમ માનવાનું નથી, કારણ કે એવું દ્રવ્યચારિત્ર તો આ પ્રાણી ઘણી વખત ગ્રહણ કરે છે; પરંતુ ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ભવમાં ભટક્યા કરે છે. ભાવચારિત્રની તો ઉત્કૃષ્ટી આઠ વારજ પ્રાપ્તિ થાય છે. આઠમી વખત તો તે અવશ્ય મોક્ષે જાયજ છે. ચારિત્ર સિંહની જેમ લેવું અને સિંહની જેમ પાળવું એમાંજ મહત્તા સમાયેલી છે. ચારિત્ર લીધા પછી નિરતિચાર પાળવું અને અહર્નિશ જ્ઞાનાદિ શુભો વિશેષ વિશેષ પ્રગટ કરવા એજ કર્તવ્યશુદ્ધ ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ જાત્રેને પ્રકાશિત કરે છે. ચંદરાજર્ષિ એવુંજ ચારિત્ર પાળે છે, અને આત્માને કર્મમળ રહિત-નિર્મળ કરવાનો સતત પ્રયત્ન આદરે છે. જ્ઞાનશુભની તીવ્રતાથી કર્મોનું ખડું સ્વરૂપ સમજી પ્રથમ મોહશત્રુનેજ જીતવાની તે આવશ્યકતા માને છે, અને શાસ્ત્રમાં જતાવેલા તેના મર્મસ્થાનો ઉપર એવા દઢ પ્રહારો કરે છે કે જેથી તે નિર્ગળ થઈ જાય છે, એટલુંજ નહીં પણ અંશે અંશે પ્રાણ રહિતજ થઈ જાય છે. અંશે અંશે એટલે મોહનીય કર્મની અમુક અમુક પ્રકૃતિઓ ક્ષયભાવનેજ પામતી જાય છે. છઠ્ઠે સાતમે શુભઠાણે વર્તતા મુનિરાજ ત્યાંથી અપૂર્વકરણ (આઠમે) શુભઠાણે આવી અપૂર્વ વીર્ય ફેરવી જેમ પ્રથમ અપૂર્વકરણરૂપ કુઠાર વડે મોહનીયકર્મની સાત પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કર્યો હતો તેમ અહીં અપૂર્વકરણરૂપ વજ્ર વડે મોહનીયકર્મની ચારિત્રને આવરણ કરનારી (૨૧) પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કરવા માંડે છે. આઠમાથી નવમે દશમે શુભઠાણે જઈ અગ્યારમે ન જતાં બારમે શુભઠાણેજ જાય છે, અને ચારિત્રાવરણીય સર્વ પ્રકૃતિઓનો વિનાશ કરી

બાકીનાં ત્રણ ઘનઘાતી કર્મોનાં પણ આત્મતિક અભાવ કરે છે. અગ્યારમે શુણ્કાણે તો જેણે કપશમશ્રેણી માંડી હોય તેજ જાય છે, ક્ષપકશ્રેણીવાળા માટે તે પગથીયુંજ નથી, તે તો કશમેથી બારમેજ આવે છે. જ્યારે ચાર ઘનઘાતી કર્મોનાં ક્ષય થાય છે, ત્યારે તેને ખનંતર સમયેજ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેરમું સયોગિકેવળી શુણ્કાણું પ્રાપ્ત કરે છે. શુક્લધ્યાનના પ્રથમના જે પાયા સેવી આ શુણ્કાણે આવે છે, એટલે અહીં ધ્યાનનો મહાવ છે—ધ્યાનાંતર દશા વર્તે છે. શુક્લધ્યાનના બાકીના જે પાયા તેરમા શુણ્કાણાને પામે અને ચૌદમા શુણ્કાણામાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે જે પાયા વડે યોગનિરોધ કરી શૈલેષી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી દેહના ત્રીજા ભાગને સંકેતી એટલે કે આત્મપ્રદેશોના દેહના કુલ ભાગમાં ઘન કરી એક સાથે દેહમાંથી નીકળે છે, અને જે સમયે નીકળે છે તે સમયેજ સાત ભાગ ઊર્ધ્વગમન કરી સિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં તેમની અક્ષયસ્થિતિ હોય છે. ત્યાંથી પરીને સંસારમાં આવવાપણું નથી; કારણ કે સંસારનાં જીજ્ઞૃષ કર્મોનાં સર્વથા નાશ થયેલો હોય છે. આવી સર્વોત્તમ દશા ચંદ્રરાજ પ્રાપ્ત કરે છે, અને જીજ્ઞૃષ પણ કેટલાક જીવો તે સ્થિતિ મેળવે છે. બાકીના સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકાવતારી દેવ થાય છે. અહિં ચંદ્રરાજનું ચરિત્ર સમાપ્ત થાય છે.

આ બધી હકીકત ઉપરથી જે માર્ગે—જે રીતે તેમણે (ચંદ્રરાજએ) મોક્ષસુખ મેળવ્યું તે માર્ગજ અવિનાશી સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો છે એમ આપણે સમજવાનું છે. પરમાત્માએ એજ માર્ગ બતાવ્યો છે, પરમાત્મા પોતે પણ એજ માર્ગે સિદ્ધ થયા છે, તો હવે આપણે કાળક્ષેપ ન કરતાં એ માર્ગે ધીમું કે ઉતાવળું પણ ચાલવા માંડવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરવો તે ધીમું ચાલવું છે, અને મુનિપણું સ્વીકારવું તે ઉતાવળું ચાલવું છે. જે ખરેખર અવિનાશી સુખની ઇચ્છા ઉદ્ભવી હોય—વર્તતી હોય તો એ માર્ગે ગમન કરવાથીજ આ ભવમાં અથવા આગામી ભવમાં કાર્યસિદ્ધિ થવાની છે એમ સમજવું. આ સંબંધમાં અનેક શાસ્ત્રોમાં પૂર્વપુરૂષો આપણા એકાંત હિતવત્સલપણાથી ઉદ્દેશ કરી ગયા છે. આપણે તે સર્વ યથામતિ બુદ્ધિ છતાં સાંસારિક સુખમાં આસક્ત થઈ, કથાયોને વશ થઈ, અવિરતિને આગળ કરી, તે માર્ગને યથાશક્તિ પણ સ્વીકારીએ નહીં તો પછી આપણે આ ભવદુઃખમાંથી નિસ્તાર કેમ થાય ? નજ થાય. માટે ભવ્ય પ્રાણીઓએ આ આખા ચરિત્રને અને તેના રહસ્યને હૃદયમાં અવધારી, તેના પરમ રહસ્ય તરીકે તેના છેલ્લા રહસ્યોમાં બતાવેલો માર્ગ સ્વીકારી, આત્મહિત કરવા તત્પર થવું. આ પ્રમાણેની વારંવાર સૂચના—પ્રેરણા—ઉદ્દીરણ કરી આ ચરિત્રનું રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે, અને આ રહસ્ય લખતાં કાંઈ પણ મિથ્યા લખાણું હોય તેને માટે મિષ્ટાન્નિ દુષ્ટકં આપવામાં આવે છે.

ઉપસંહાર.

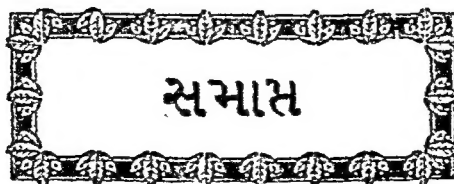
ઉપર પ્રમાણે શ્રી ચંદરાજનો રાસ સંપૂર્ણ કરતાં તેના કર્તા શ્રીમોહનવિજયજી કહે છે કે-મેં આ રાસ રચીને મારી રસનાને પવિત્ર કરી છે, અને શિયળવતને દૃઢ કરવા માટે લબ્યાત્માએને શીખામણ આપી છે. આ રાસ વાંચીને કોઈ કવિએ મારી હાંસી ન કરવી, તેમણે તો એમાં કોઈ અઘટિત પદરચના હોય તો સુધારવી, કેમકે હું કાંઈ મોટો કવિ નથી, મેં તો એક આ જાળકોડા કરી છે. મેં એમાં મહાપુરુષોના ગુણ ગાયા છે તેથી મને તો લાલજ છે. મારી કવિતાને કોઈ નિંદે તો તેથી મને કાંઈ પણ નુકસાન નથી. જો કોઈ પણ આ ચરિત્રનો સાંભળનાર પવિત્ર થાય અને આત્મસંપત્તિ મેળવે, તો પછી તેનો કહેનારો પવિત્ર કેમ ન થાય ? આત્મસંપત્તિ કેમ ન મેળવે ? મેળવેજ. મહાપુરુષોના ગુણ જેવી આવડે તેવી ભાષામાં પણ કથન કરવાથી લાલજ થાય. જુઓ, ગમે તેવો વાંકો ચુંકો પુડલો હોય, પણ તે જાવાથી લુધાનું દુઃખ તો દૂર થાયજ.

આટલું કહેવા વડે કર્તા પોતાનું નિરભિમાનપણું સૂચવે છે, અને ઉત્તમ પુરુષોના ગુણ ગાવાની ઉત્તમતા ધ્વજક જનોની દ્રશ્ય પણ સૂચવે છે.

હવે કર્તા પોતાની પ્રશસ્તિ-ગુરુપરંપરા વર્ણવે છે. તપગચ્છતા નાયક શ્રી વિજયસેનસૂરિ થયા કે જેમણે અકળાર જાદશાહને પ્રતિબોધ્યો. તેમના શિષ્ય કીર્ત્તિવિજય, તેમના માનવિજય, તેમના રૂપવિજય, અને તેમના શિષ્ય મોહનવિજયે ૧૦૮ ઢાળો વડે ચંદરાજ, ચંદરાજર્ષિ અને ચંદકેવળીના તેમજ તેમની સાથે તેમના ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા-સંબંધમાં આવેલા સંબંધીઓનાં ચરિત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. આ રાસ સંવત્ ૧૭૮૩ ના પોષ શુદ્ધિ ૫ અને શનિવારે રાજનગર(અમદાવાદ)માં પૂર્ણ કર્યો છે.

કર્તાએ પ્રાંતે આ રાસનું પઠન-પાઠન કરનાર અને સાંભળનાર-સંભળાવનારને આશિષ આપી છે, અને રાસની અંદર જે કાંઈ ઓછું વધતું લખાણ હોય તેને માટે ભચ્છામિ-દુષ્કંડ આપ્યો છે, તેમજ આ રાસને અને ચંદરાજના ગુણાનુવાદને અચળ રહેવારૂપ-દીર્ઘ-કાળ પર્યંત ટકવારૂપ આશીર્વાદ આપ્યો છે.

શ્રી ચંદરાજના રાસના ચતુર્થ ઉદ્દાસનું રહસ્ય સંપૂર્ણ.

શ્રી ચંદરાજના રાસમાં આવતા મુખ્ય મુખ્ય પાત્રોની ઓળખાણ.

પુરૂષ વર્ગ.

ચંદરાજ—આભાપુરી નગરીનો મહારાજ, વીરસેન રાજનો પુત્ર.

વીરસેન—ચંદરાજનો પિતા.

પદ્મશેખર—ચંદરાજની માતા ચંદ્રાવતીનો પિતા.

પવનવેગ—ચંદરાજની સાવકી માતા વીરમતીનો પિતા, અને ગગનવદ્દલ નગરનો વિદ્યાધર રાજ.

ગુણશેખર—ચંદરાજની પદ્મરાણી ગુણાવતીનો પિતા.

મકરધ્વજ—ચંદરાજની રાણી પ્રેમલાલચીનો પિતા, અને વિમળાપુરી નગરીનો રાજ.

કનકધ્વજ—સિંહલરાજ કનકરથનો કોઢીયો પુત્ર, જેને બદલે ચંદરાજ પ્રેમલાલચીને ભાટે પરણ્યા હતા.

કનકરથ—કનકધ્વજનો પિતા, સિંહલપુરીનો રાજ.

ગુણશેખર—ચંદરાજનો ગુણાવતી રાણીને પેટે જન્મેલો પુત્ર.

મણિશેખર—ચંદરાજનો પ્રેમલાલચી રાણીને પેટે જન્મેલો પુત્ર.

શિવકુમાર—નાટ્યકલામાં પ્રવીણ નટ, જેણે કૂકડો બનેલા ચંદરાજને પોતાની સાથે રાખ્યા હતા.

સુમતિ—ચંદરાજનો પ્રધાન.

સુભુદ્ધિ—વિમળાપુરીના રાજ મકરધ્વજનો પ્રધાન.

મહનપ્રભ—પ્રેમલાલચીના પૂર્વજનો છવ જે તિલકમંજરી, તેણીનો પિતા, અને તિલકાપુરી નગરીનો રાજ.

શૂરસેન—શિવકુમાર નટના પૂર્વજનો છવ. ચંદરાજનો પૂર્વજ મંત્રિપુત્રી રૂપમતી અને પ્રેમલાલચીનો પૂર્વજ રાજપુત્રી તિલકમંજરી, એ બન્નેનો સ્વામી.

સુભુદ્ધિ—ચંદરાજનો પૂર્વજનો છવ જે રૂપમતી, તેણીનો પિતા, અને મહનપ્રભ રાજનો મંત્રી.

સ્ત્રી વર્ગ.

ચંદ્રાવતી—ચંદરાજાની માતા, વીરસેન રાજાની રાણી.

વીરમતી—ચંદરાજાની સાવકી માતા, વીરસેન રાજાની પટ્ટરાણી.

ગુણાવળી—ચંદરાજાની પટ્ટરાણી, અને ગુણશેખર રાજાની પુત્રી.

પ્રેમલાલચ્છી—ચંદરાજાની રાણી, અને વિમળાપુરીના રાજા સોરઠપતિ મકરધ્વજની પુત્રી.

શિવમાળા—શિવકુમાર નટની પુત્રી.

રતિરૂપા—ચંદ્રાવતીની માતા, અને પદ્મશેખર રાજાની પટ્ટરાણી.

વેગવતી—વીરમતીની માતા, અને વિદ્યાધર રાજા પવનવેગની રાણી.

રૂપમતી—ચંદરાજાનો પૂર્વલવનો ભવ, મંત્રીપુત્રી.

તિલકમંજરી—પ્રેમલાલચ્છીનો પૂર્વલવનો ભવ, રાજપુત્રી.

સુરસુંદરી—ગુણાવળીનો પૂર્વલવનો ભવ.

શહેરો વિગેરે.

આભાપુરી—ચંદરાજાની રાજધાનીની નગરી.

વિમળાપુરી—પ્રેમલાલચ્છીના પિતા સોરઠપતિ મકરધ્વજની રાજધાનીનું શહેર.

પદ્મપુરી—પદ્મશેખર રાજાની રાજધાનીનું શહેર.

ગગનવદ્ધલ—વીરમતીના પિતા પવનવેગ વિદ્યાધરની રાજધાનીનું શહેર.

સિંહલપુરી—કનકરથ રાજાની રાજધાનીનું શહેર.

તિલકાપુરી—મહનબ્રમ રાજાની રાજધાનીનું શહેર.

સિદ્ધાચલ, શત્રુજય—સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવેલું મહાન તીર્થસ્થાન.

સૂર્યકુંડ—શ્રી શત્રુજય તીર્થ ઉપર આવેલો પ્રભાવશાળી કુંડ, જે હાલ હયાત છે.

કોસી—એક જાતની પક્ષિણી, વીરમતીના પૂર્વલવનો ભવ.

